

2263 2 1309
B. R. C. A. BOERSEMA

DE LINIE,

1946-1963

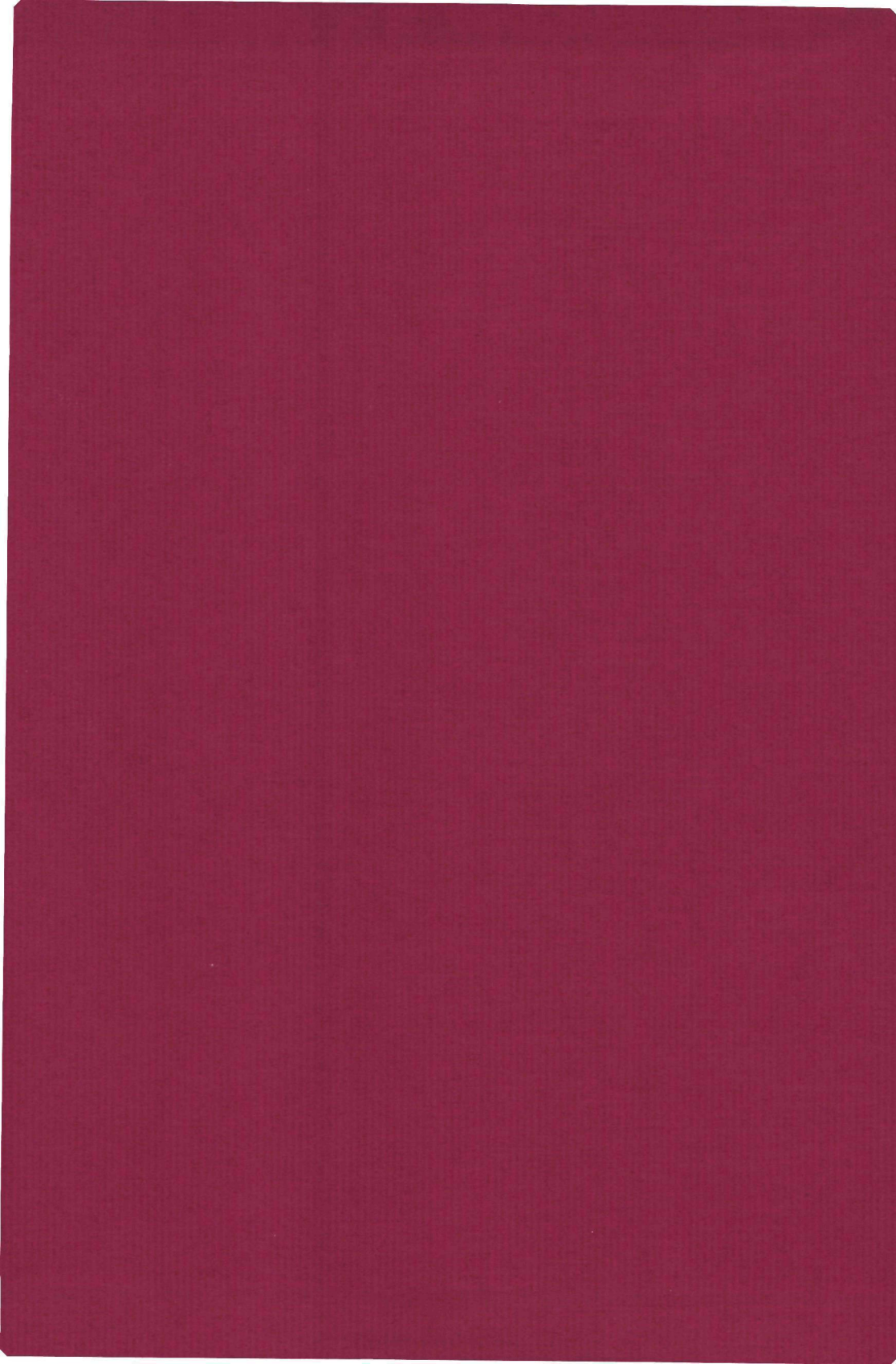

EEN WEEKBLAD IN HANDEN
VAN JEZUÏETEN

APA - HOLLAND UNIVERSITEITS PERS

AMSTERDAM

2263

DE LINIE,

1946-1963

**PUBLICATIES VAN HET
KATHOLIEK DOCUMENTATIE CENTRUM**

L I N R I J K S B R O N N E N E N S T U D I E S
U I T G I G I V I N O N D E R R I D A C T I E V A N D I B I G L I J D I N G S C O M M I S S I E

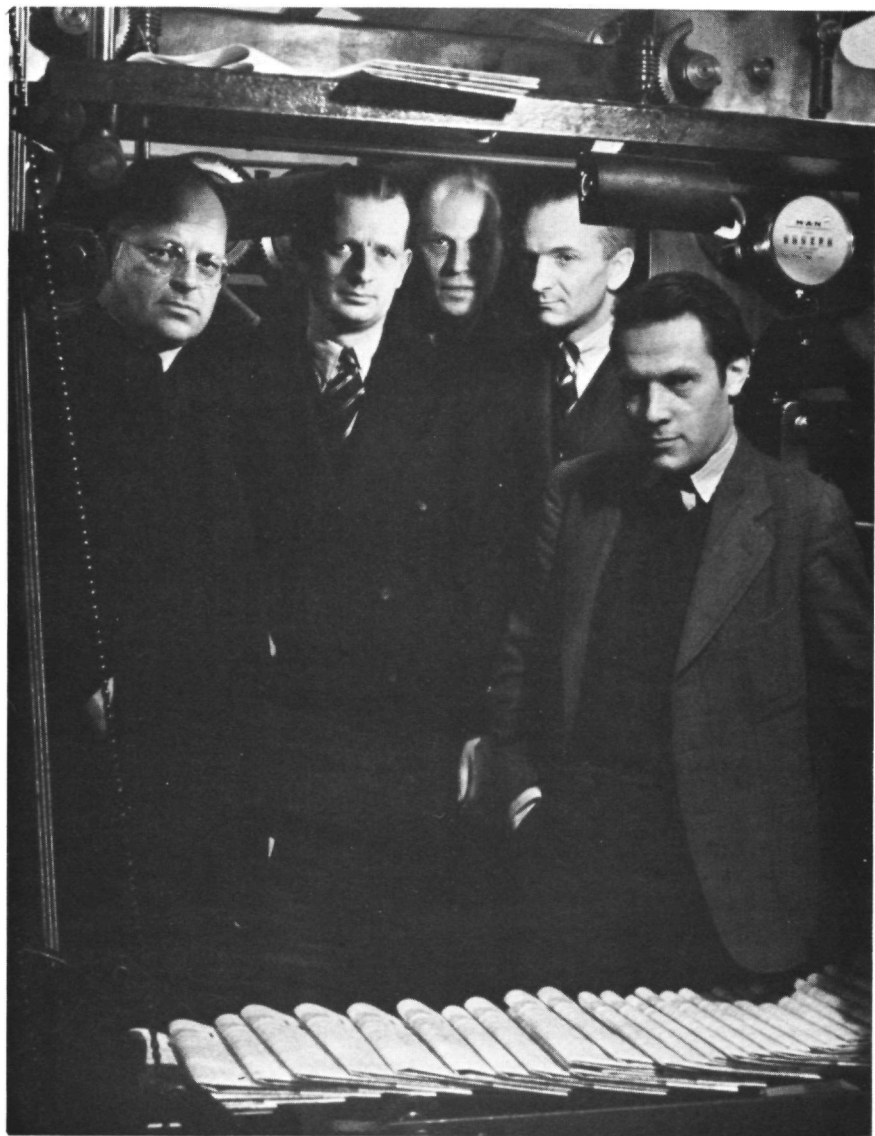
A. F. Manning (voorzitter),
J. A. M. Appels, F. J. F. M. Duynstee, J. C. P. A. van Laarhoven,
G. G. A. M. Pijnenborg, O. Schreuder,
M. G. Spiertz, J. M. G. Thurlings, J. H. Roes (redactie-secretaris),
met medewerking van Mechteld Wijgerinck

1. J. M. G. Thurlings, De wankelende zuil
2. Alternatieve groepen in de kerk
3. Katholieke Universiteit Nijmegen 1923-1973
4. Th. A. J. Jansen OFM Cap, De pater op de pastorie 1853-1966
5. J. W. M. Peijnenburg, Judocus Smits en zijn Tijd
6. P. M. Luykx, De actie "Voor God" 1936-1941
7. Het Goddelijk Geheim. Theologisch werk van G. P. Kreling OP
8. B. R. C. A. Boersema, De Linie, 1946-1963

Deze reeks is door het Katholiek Documentatie Centrum te Nijmegen
in het leven geroepen om de bestudering
van het Nederlands katholicisme in de 19e en 20e eeuw te bevorderen

REDACTIE-ADRES:
ERASMUSLAAN 36, 6525 GG NIJMEGEN

Promotor: Prof. Dr. A. F. Manning

1. Een trotse Linie-leiding op 29 maart 1946, terwijl de eerste exemplaren van hun weekblad van de personen rollen. V.l.n.r. Dr. J. H. C. Creyghton SJ (hoofdredacteur-directeur), E. de Gruyter (commercieel directeur), H. Morel (archivaris), P. van Dijk (redactie-chef), Mr. A. Th. Mertens (redactie-secretaris).

DE LINIE, 1946-1963

EEN WEEKBLAD

IN HANDEN VAN JEZUÏETEN

PROefschrift

TIR VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR IN DE LETTEREN
AAN DE KATHOLIEKE UNIVERSITEIT TIJNBERGEN,
OP GEBEG VAN DE RECTOR MAGNIFICUS PROF. DR. A. J. H. VINDRIK
VOLGENS BESLUIT VAN HET COLLEGE VAN DECANEN
IN HET OPENBAAR TIJDERDEGEN OP VRIJDAG 23 JUNI 1978
DIESEMIDDAGS TIJ 4 UUR

DOOR

BERNARDUS RICHARDUS CORNELIS ANTONIUS BOERSEMA

GEBORINTI BRUNSSUM

APA-HOLLAND UNIVERSITEITS PERS
AMSTERDAM

APA-HOLLAND UNIVERSITEITS PERS
(ACADEMIC PUBLISHERS ASSOCIATED)

1000 BW AMSTERDAM
POSTBUS 1850

ISBN 90 302 1212 8

© 1978 HOLLAND UNIVERSITEITS PERS BV, AMSTERDAM

**Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd of openbaar gemaakt door druk,
fotodruk, fotocopie, microfilm, reproductie of op welke andere wijze dan ook,
zonder schriftelijke toestemming van de uitgever**

**No part of this book may be translated or reproduced in any form by print, photoprint,
photocopying, microfilm or any other means, without the written permission
from the publishers**

**Ter herinnering aan
mijn vader**

**Aan mijn moeder,
aan Eleonora**

VERANTWOORDING

Geïnspireerd door goede Franse monografieën zoekt men tevergeefs naar dergelijke publikaties over de katholieke pers in eigen land (1) De socialistische week- en dagbladers in Nederland kreeg wel een globale beschouwing (2), maar de toch zeker zo traditierijke katholieke pers werd tot op heden slechts historisch benaderd in qua opzet zo uiteenlopende publikaties als een herdenkingswerk van een eeuw katholiek Nederland, een overzichtsartikel over de periode na 1945, een doctoraal scriptie over een katholiek tijdschrift en een schets van de priester-stichter van een katholiek dagblad (3) Toch is men ervan overtuigd dat de katholieke journalistiek in Nederland niet zonder betekenis is geweest (4) De herdenkingsartikelen ter gelegenheid van het zoveel jarig bestaan van een katholiek blad brengen het meestal niet verder dan een opsomming van steeds dezelfde anecdotes uit het verleden De weinig exacte voorspellingen over de toekomst van het desbetreffende blad beperken zich tot de economische ontwikkeling en de exploitatiekant van het blad (5)

Er zijn dan ook redenen te over om een poging te wagen een monografie over een katholiek Nederlands blad te schrijven Het ontbreken van degelijke voorbeelden op dit gebied levert naast bovenstaande klaagzang toch ook nog een klein voordeel op voor de onderzoeker Hij heeft een voor de hand liggend excuus om de nodige clementie in te roepen bij de beoordeling van een van de eerste pogingen tot geschiedschrijving over een katholiek persorgaan in eigen land

De keuze van het te bestuderen katholieke blad is in die zin een willekeurige geweest dat er geen criteria als oudste, grootste of belangrijkste gehanteerd zijn Er is wel sprake van een van de kleungste en geruchtmakendste katholieke bladen in de naoorlogse tijd, maar hier is geen vergelijkend onderzoek naar gedaan De keus is gevallen op een weekblad omdat aan deze categorie nog minder aandacht is besteed dan aan de katholieke dagbladen Bovendien is dit blad, het weekblad *De Linie*, verschenen in het naoorlogse Nederland waarover de vaderlandse geschiedschrijvers nog maar weinig publiceerden De meeste van staatswege bekostigde energie wordt immers gestoken in de historische benadering van de tweede wereldoorlog zelf Toch heeft deze periode iets te maken met mijn nieuwsgierigheid naar het weekblad *De Linie* dat zelfs na de Duitse bezetting heel makkelijk, en dat is nog steeds het geval, het etiket "fascistisch" krijgt opgeplakt (6)

Het etiket "jezuïetisch" is weliswaar veel nauwkeuriger en ook rechtvaardiger dan het etiket "fascistisch", hetgeen aangetoond zal worden, maar blijft toch te vaag en multi-interpretabel In de titel van deze studie klinkt voorzichtigheidshalve slechts door dat het blad een apostolische bedoeling had Leden van de Sociëteit van Jezus hebben zich namelijk diepgaand met het weekblad *De Linie* beziggehouden Een precieze aanduiding van het genre geschiedenis is eveneens onmogelijk gebleken Door de verschillende factoren - een weekblad in de periode na de tweede wereldoorlog met zijn herbezinning op vooroorlogse waarden en jezuïeten als stichters van dit opinieweekblad - ligt dit onderwerp op de grens van persgeschiedenis, kerkgeschiedenis en opiniegeschiedenis

Binnen het onderwerp - het weekblad *De Lime* van 1946 tot 1963, daarna heette het blad *De Nieuwe Lime* en ging ook in andere handen over - is nog een specifieke keuze gedaan. De eerste vijf jaar van *De Lime* zijn verreweg het grondigst onderzocht, omdat deze periode van beslissende betekenis bleek voor de opzet en het doel van het blad na 1950. In de jaren 1946-1950 was de stichter van het weekblad, Prof Dr J H C Creyghton SJ, directeur en hoofdredacteur. In het derde deel van deze studie zal dit verduidelijkt worden door een summere behandeling van de periode 1951-1963. Het eerste deel gaat uitvoerig in op de organisatorische kant van het weekblad en de nevenactiviteiten die met toestemming van de Sociëteit van Jezus werden ontplooid in de periode 1946-1950. Ontstaan en achtergrond van het blad en de reacties erop van verschillende zijden krijgen vanzelfsprekend eveneens de nodige aandacht. In het tweede deel wordt de inhoudelijke ontwikkeling van *De Lime* in de periode 1946-1950 onderzocht. Hierbij is de nadruk komen te liggen op die thema's die het eigen karakter en de eigen vorm van katholiciteit van het weekblad bepaald hebben. Het archiefmateriaal was toereikend voor een genuanceerd beeld van de eerste vijf jaar van *De Lime* ondanks het ontbreken van de redactie-correspondent tot 1952 (7). Het *Lime*-archief, door de Nederlandse provincie van de Sociëteit van Jezus aanvankelijk in Maastricht later in Nijmegen opgeslagen, is ten behoeve van deze studie aangevuld met persoonlijk verkregen archivalia van Prof Dr J H C Creyghton SJ en Mr A Th Mertens die lange tijd redactiesecretaris van *De Lime* was (8). Boven dien is het grote voordeel benut van een onderwerp uit het recente verleden, namelijk de mogelijkheid tot een persoonlijke ontmoeting met mensen die nauw bij het weekblad *De Lime*, vooral in de eerste jaren, betrokken waren (9).

Gezien de in de sociale wetenschappen ontwikkelde onderzoeksmethoden en de aantrekkingskracht die deze uitoefenen op historici en in het algemeen de hernieuwde discussie over de wetenschappelijkheid van de geschiedvorsing, kan men er niet onderuit zijn eigen methode van onderzoek in dit licht te motiveren (10). Voor deze studie zou de "content analysis", de inhoudsanalyse, in aanmerking komen als een methode van onderzoek die de manifeste inhoud van communicatieboodschappen objectief, systematisch en kwantitatief tracht te beschrijven en analyseren. Berelson gaf deze definitie in 1952, maar voegde er zelf relativerend aan toe dat deze methode geen magische kwaliteiten bezat (11). De ontwikkelingen die sindsdien hebben plaatsgevonden, hebben de mogelijkheden verruimd op het gebied van de inhoudsanalyse (12). Zonder verder in te gaan op de mogelijkheden en beperkingen van deze methode van onderzoek die wetenschappelijker pretendeert te zijn dan de gebruikelijke individualistische descriptief-analytische methode is tenslotte toch voor de laatste geopteerd. Tijd en geld zijn de weliswaar triviaal materialistische, maar toch de uiteindelijk doorslaggevende factoren geweest bij deze beslissing (13).

Het bedanken van allen die op de een of andere manier hebben bijgedragen tot het eindresultaat van deze studie is een noodzakelijke daad, al is het maar om te laten zien dat elke onderzoeker afhankelijk is van anderen. Het is in dit geval bovendien een ontmoedigende daad omdat de schrijver zozeer de steun van anderen nodig heeft gehad, dat een lijst van alle namen te lang en te onvolledig dreigde te worden. Uitzonderingen moeten echter gemaakt worden voor de Nederlandse provincie van de Sociëteit van Jezus, waarbij ik de namen van Dr S Maas SJ en J Barten SJ noem, die alle erkentelijkheid verdienen voor de uiterst moedige daad om hun archief voor mij te openen en mij bij de bewerking van het materiaal ook steeds behulpzaam te zijn. In deze tijd waarin "open-

heid” een modieus begrip is maar nog zeker geen vanzelfsprekendheid, dient benadrukt te worden dat het zich op deze manier kritisch ter discussie stellen zonder de garantie van een naar eigen genoegen gelijkend portret, zeer prijzenswaardig is. Ditzelfde moet gezegd worden over Prof Dr J H C Creyghton SJ, in april 1975 overleden, en Mr A Th Mertens, die beiden alle mogelijke medewerking hebben verleend, onder meer door het afstaan van persoonlijke correspondentie en het doorlezen van de concepttekst. Dr Th A J M Janssen en Drs Y J Smut verdienen mijn dank voor hun omvangrijke corrigeerwerk.

LIJST VAN AFKORTINGEN

BT	Braintrust
Coll A M	Collectie Anthony Mertens
Coll Crt	Collectie Creyghton
DL	De Linie
DVL	De Vlaamse Linie
KCT	Katholiek Cultureel Tijdschrift
Kf A	Katholieke Film Actie
KFC	Katholieke Film Centrale
L-a Ds I, nr I	Linie-archief Doos I, nummer I
NKW	Nederlands Katholiek Weekblad
SJ	Societas Jesu
TFU	Te Elfder Ure
VIB	Voorlopig Interlinie Bestuur

INHOUD

Verantwoording	IX
Lijst van afkortingen	XII
Lijst van illustraties	XV
DEEL I FUNCTIONEREN VAN <i>DE LINIE</i> ONDER J H C CREYGHTON SJ, 1946-1950	
Inleiding	1
I Ontstaansgeschiedenis	7
II Grondslagen	21
III Bestuur en redactie	35
IV Theorie en praktijk in opmaak en rubriekenschema	57
V Exploitatie en samenstelling van de lezerskring	67
VI De band met de Societeit van Jezus	79
VII Contacten met het Nederlandse episcopaat	103
VIII <i>De Vlaamse Linie</i>	115
IX De Interlinie	137
X Plannen voor een Duitse <i>Linie</i>	143
XI Het Documentatie-centrum	149
XII Conflicten met de Nederlandse pers	157
DEEL II INHOUDELIJKE ONTWIKKELING VAN <i>DE LINIE</i> , 1946-1950	
Inleiding	175
XIII De verkondiging van het geloof	177
XIV De verhouding ethica-esthetica in de literatuur	187
XV De christelijke inspiratie in de beeldende kunst	195
XVI Katholieke filmkritiek en filmkeuring in gebreke gesteld	201
XVII De bijzondere rechtspleging en zuivering naar normen van christelijke barmhartigheid	209
XVIII Tegen het communisme	221
XIX Tegen het moderne humanisme	239
XX Tegen het socialisme	247
XXI Tegen het kapitalisme	257
XXII Op de bres voor een staatkundige wereldeenheden	267
XXIII Onderwerpen uit de buitenlandse politiek Spanje en Indonesie	277
DEEL III <i>DE LINIE</i> NA CREYGHTON, 1951-1963	
Inleiding	297
XXIV Onder leiding van K Verhofstad SJ, 1951-1953	
Par 1 Creighton en zijn <i>Project</i>	299
	XIII

Par. 2	De redactie, de Bestuursraad en de Societeit van Jezus	303
Par. 3	De zakelijke kant	305
Par. 4	Enkele onderwerpen in het perspectief van een veranderde opzet	306
XXV	Onder leiding van S. Maas SJ, 1954-1958	
Par. 1	Creyghton en zijn <i>Project</i>	311
Par. 2	De handelende personen in bestuur en redactie	314
Par. 3	De zakelijke kant	315
Par. 4	De band met de Societeit van Jezus	316
Par. 5	Contacten met het Nederlandse episcopaat	325
Par. 6	Enkele onderwerpen in het perspectief van een veranderde opzet	328
XXVI	Onder leiding van S. Maas SJ, 1959-1963	
Par. 1	Creyghton en zijn <i>Project</i>	333
Par. 2	De zakelijke kant	338
Par. 3	Enkele onderwerpen en gevallen van censuur	340
	Ter afsluiting	347
	Samenvatting	349
	Summary	355
	Aantekeningen	361
	Bronnen en literatuur	479
	Personenregister	491

LIJST VAN ILLUSTRATIES

1 Een trotse Linie-leiding op 29 maart 1946	<i>frontispiece</i>
2 Schetsen van het Nederlands Katholiek Weekblad uit 1945	<i>tegenover</i> 1
3 Portret van J H C Creighton SJ (1901-1975)	20
4 Frontpagina van De Linie van 5 september 1947	<i>tussen</i> 57-58
5 Frontpagina van De Linie van 24 maart 1950	<i>tussen</i> 57-58
6 Dichtheid der abonnementen per gemeente in Nederland, okt 1948	<i>tussen</i> 67-68
7 Grafiek van de abonnementenstand van 1946-1951	<i>tussen</i> 67-68
8 Grafiek van de aanwas van abonnees en bedankers van 1946-1951	<i>tussen</i> 67-68
9 Portret van P van Gestel SJ (1897-1972)	78
10 Portret van C Kerremans SJ (geb 1901)	142
11 Emblemen van de Anti Linie-Bond en Pro-Linie-Bond	156
12 Optische journalistiek uit De Linie van 1 juli 1949	174
13 Vergelijking tussen Das Reich van 17 nov 1940 en De Linie van 20 dec 1946	186
14 Anti-Russische karikaturen uit De Linie van 1 okt 1948	200
15 Het proces-Mindszenty, getekend door Karel Thole in De Linie van 4 februari 1949 (Bijlage)	208
16 Portret van K Verhofstad SJ (geb 1905)	220
17 Frontpagina van De Linie van 10 nov 1950	246
18 Portret van P de Bruin SJ (geb 1891)	<i>tegenover</i> 266
19 Portret van J Houben SJ (1904-1973)	<i>tegenover</i> 267
20 Frontpagina van De Linie van 16 februari 1957	298
21 Portret van S Maas SJ (geb 1911)	332
Omslag embleem en vignet van <i>De Linie</i> , ontworpen door Prof Kuno Brinks, zie Deel II, Inleiding en noot 1, p 428	

De illustraties zijn afkomstig van het archief van de Nederlandse Provincie der Jezuïeten, Houtlaan 2, Nijmegen

CARILLON

NEDERLANDS KATHOLIEK WEEKBLAD

1945-1946

1945-1946

1945-1946

NEDERLAND

EEN KATHOLIEK WEEKBLAD

1945-1946

1945-1946

1945-1946

NKW

NEDERLANDSCH KATHOLIEK WEEKBLAD

1945-1946

1945-1946

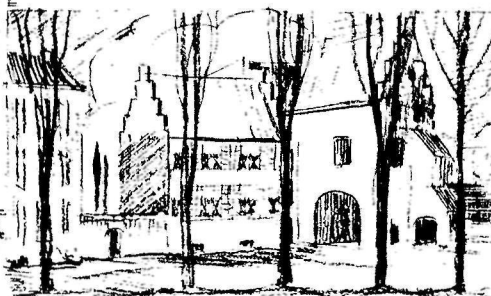
1945-1946

NEDERLANDSCH KATHOLIEK WEEKBLAD

1945-1946

1945-1946

1945-1946

AFDEDELINGEN
VAN DE LIDEN

DE LIDEN
VAN DE LIDEN

DE LIDEN VAN DE LIDEN

DE LIDEN VAN DE LIDEN

- Schetsen uit 1945. De naam Nederlands Katholiek Weekblad (NKW) heeft zich het langst gehandhaafd voordat de naam De Linie gekozen werd.

INLEIDING

Voór de tweede wereldoorlog was er al een geloofsafval te constateren. Na 1945 kan men vanuit een kerkhistorische optiek de secularisatie van het openbare én het kerkelijke leven de meest opmerkelijke trend in het naoorlogse christendom noemen (1). Het binnendringen van een vrijere moraal in het dagelijks leven betekende althans voor het traditionele en gesloten katholicisme een grote schok (2). Over de verhouding tussen Kerk en samenleving werd daarom meer gediscussieerd dan ooit tevoren (3). De meeste kerkelijke leiders gingen er weliswaar nog steeds vanuit dat het uiteindelijke doel van de Kerk niet van deze wereld was. Door de zeer eenzijdige identificatie van de begrippen christelijk met westers en communistisch met satanisch was de maatschappelijke invloed van diezelfde kerkelijke leiders groot en werd de koude oorlog tussen oost en west bevorderd (4).

De religieuze krachten speelden eveneens een belangrijke rol in onze nationale naoorlogse geschiedenis. Tijdens de bezetting groeide het aantal katholieken dat de tijd riep achtte om definitief uit het isolement te komen en te streven naar een zogenaamd "open katholicisme". De poging om de gesloten katholieke organisaties op maatschappelijk en politiek terrein op te heffen vond te veel tegenwerking van de geestelijkheid en daardoor te weinig steun van het kerkvolk. Om nog verschillende andere redenen mislukte zowel in politiek als cultureel opzicht de "doorbraak" in Nederland tot aan de zestiger jaren grotendeels (5). De tweede wereldoorlog heeft slechts een tijdelijke cesuur veroorzaakt. De bezinning op die periode van bruto geweld bleef natuurlijk voortgaan, maar een wezenlijke aanzet tot een andere maatschappijstructuur kwam pas rond 1960 (6). Bij een verwonderd omzien naar die eerste jaren na de Duitse bezetting treft men nog duidelijk de teleurstelling aan over het uitblijven van de vernieuwing (7). Het karakteriseren van de naoorlogse jaren als een periode van restauratie slaat tevens op de pogingen tot herstel van ons vooroorlogse koloniale rijk (8).

Binnen de katholieke journalistiek speelde na 1945 het aloude thema van "de katholieke eenheid van opinie" nog steeds een belangrijke rol. De katholieke pers in Nederland was immers geboren als een strijdmiddel ter zelfverdediging en gold nog in de jaren vijftig als klankbord, spreekbuis en opvoedster van het katholieke volksdeel (9). Te zelfder tijd stelde een historicus die zichzelf als buitenstaander in perszaken beschouwde niettemin dwingend vast, dat in de katholieke journalistiek een voorkeur zichtbaar was voor de niemand ontziende polemiek die door star dogmatisme herinnerde aan de rechtlijnigheid van het integralisme ruim veertig jaar eerder (10). De rooms-katholieke pers heeft die functie van steunbeer van de katholieke zuilengalerij grotendeels uitgeoefend van het midden van de vorige eeuw tot aan het einde van de zestiger jaren van deze eeuw (11). Deze studie dient mede aan te geven hoe betrouwbaar het weekblad *De Linie* als een vertegenwoor-

diger uit het bonte gezelschap van katholieke persorganen wilde zijn als steunpilaar voor het kerkelijk gezag

Die deugd van betrouwbaarheid werd veelal ontkend wanneer het ging om een karakteristiek van de Societeit van Jezus. Het woord "jezuïet" werd sinds de stichting van deze orde onder meer een spreekwoordelijk synoniem voor "sluwe intrigant" (12). Bovendien weten ook velen zich te herinneren dat de jezuïeten tot absolute gehoorzaamheid verplicht zijn aan hun eigen overheid en tot de persoonlijke hulpbetoon van de paus gerekend worden als onderdanige soldaten geheel naar het voorbeeld van de militaire stichter van de Societeit van Jezus, de Bask Ignatius van Loyola (13). Het is onmogelijk in kort bestek dit eeuwenlang onzorgvuldig opgebouwd beeld te nuanceren. Toch dienen enkele historische lijnen getrokken te worden voordat men het optreden van de jezuïeten in Nederland kan karakteriseren (14).

Voor het einde van de zestiende eeuw hadden twee zaken het beeld van de in 1540 pauselijk erkende Societeit van Jezus al bepaald. In de eerste plaats het aandeel van de jezuïeten in het onderwijs dat in de contra-reformatie een belangrijke schragende functie had in de strijd tegen hervormers als Luther en Calvijn. In de tweede plaats de toestemming om overal te mogen biechtthoren waardoor jezuïeten als geestelijke vertrouwenslieden aan de hoven geïdentificeerd konden worden met de vorstelijke macht. De zeventiende eeuw was een jezuïeteneeuw bij uitstek vanwege de overheersende rol die de volgelingen van Ignatius speelden tijdens binnenkerkelijke conflicten zoals de strijd tegen de Jansenisten en vanwege hun grootste prestatie: de missie-arbeid. Hun speciale methoden van aanpassing aan de inlandse zeden in Zuid-Amerika, India en vooral China leidden tot de nodige animositeit van andere orden en pauselijke verboden (15). In de achttiende eeuw is sprake van een georganiseerde jezuïetenhaat, mede veroorzaakt door het algemene antiklerikalisme van een zelfbewust en rationeel denkende burgerij in de eeuw van de Verlichting. De zeer nauwe banden die leden van de Societeit onderhouden hadden met het absolutistische Ancien Régime in de tijd waarin het opkomend burgerdom streefde naar meer persoonlijke vrijheid noopten mede paus Clemens XIV tot opheffing van de orde in 1773 (16).

Na de Franse revolutie en de Napoleontische tijd werd de Societeit van Jezus in 1813 in de meeste landen weer toegelaten. In het tijdperk van de Restauratie bleek de orde even militant en conservatief als tevoren. Het propageren van een internationaal pauselijk gezag druiste in tegen de heersende tijdgeest met zijn opkomend nationalisme en religieuze verdraagzaamheid onder invloed van het liberalisme. De identificatie van de Societeit van Jezus met de officiële rooms-katholieke kerk gedurende de negentiende en grotendeels ook de twintigste eeuw heeft het beeld van de jezuïeten bepaald als de bij uitstek "trouwe zonen van de Kerk", gedrongen in het keurslijf van een Romeinse gehoorzaamheid die hun generale overste de bijnaam van "zwarte paus" opleverde. Bij het grote katholieke publiek leefden in het interbellum de jezuïeten voort als de paters die de maria-devotie en de retraites propageerden en het onderwijs verzorgden voor de katholieke elite en was hun theologische avant-garde-arbeid in Lyon Fourvière onbekend (17). Pas na de tweede wereldoorlog kreeg de doorsnee gelovige iets te horen van interne spanningen rond jezuïeten als Teilhard de Chardin en De Lubac door middel van pauselijke veroordelingen van de "Nouvelle Théologie" (18). Een decennium na Vaticanum II werden uiteindelijk pogingen ondernomen de band tussen Societeit en pausdom formeel losser te maken.

De jezuïeten hebben in Nederland relatief steeds een belangrijke rol gespeeld (19) Daar zag het echter aanvankelijk niet naar uit, omdat al voor de stichting van een Hollandse SJ-missie in 1592 de naam "jezuïet" in die streken een kwade klank had Dit werd nog versterkt doordat de door een Spanjaard gestichte orde tijdens de Noordnederlandse vrijheidsoorlog, populair onder de naam "Tachtigjarige Oorlog" verdacht werd spaansgezind te zijn (20) De verhouding tot de wereldlijke overheid bleef slecht zodat de nadruk kwam te liggen op het ondergrondse parochiewerk De verhouding tussen de jezuïeten en de geestelijke overheid, vertegenwoordigd door de apostolisch vicarissen, was bovendien zo slecht dat van een zwarte bladzijde uit de Nederlandse kerkgeschiedenis kan worden gesproken (21) De jezuïeten hebben in de tijd die volgde een groot aandeel gehad in de godsdienstige herleving van Nederland na de reformatie Zij concentreerden zich vooral op het catechismusonderwijs (22) Op wetenschappelijk gebied namen de jezuïeten in dat tijdvak ten gevolge van de ongunstige omstandigheden een zeer bescheiden plaats in In het stichten van Colleges en het geven van onderwijs waren zij succesvoller (23)

Niet de wereldlijke overheid die steeds meer verdraagzaamheid aan de dag legde, maar het binnenkerkelijk schisma ten gevolge van het Jansenisme vormde sinds het einde van de zeventiende eeuw de grootste bedreiging voor zowel de Hollandse jezuïetenmissie als de hele Nederlandse katholieke kerk (24) In de Zuidelijke Nederlanden geschiedde de opheffing van de Sociëteit van Jezus in 1773 van staatswege nogal radicaal In de Noordelijke Nederlanden gebeurde dit erg soepel omdat een wettelijke erkenning van de missionarissen achterwege was gebleven en er geen bisschoppen aanwezig waren om de pauselijke breven officieel af te kondigen (25) De overtuiging dat de Orde eens hersteld zou worden heeft er voor gezorgd dat er mede door de staties van Amsterdam, Nijmegen en Culemborg een verbinding is blijven bestaan tussen de oude en de in 1814 herleeft Sociëteit (26) Onder het generalaat van de Nederlander Philip Roothaan werden in 1832 een zelfstandige Belgische en in 1850 een Nederlandse SJ-provincie gesticht Zonder verder nog gedetailleerd op de historische ontwikkeling in te gaan kan in het algemeen misschien gezegd worden dat de Sociëteit van Jezus in Nederland minder verbonden is geweest met het conservatieve wereldlijke establishment doordat geen vereenzelviging met het Ancien Régime kon plaatsvinden Bovendien vond in Nederland de katholieke emancipatie pas laat plaats en kan de Nederlandse jezuïet mede daardoor een democratischer en burgerlijker type genoemd worden dan in andere landen (27)

De voornaamste taak die de jezuïeten vervuld hebben voor de katholieke gemeenschap in Nederland is die van de gymnasiale vorming van de opgroeiende katholieke intelligentia In hun Colleges vormden zij "de zoons van een groot deel van de katholieke aristocratie en haute bourgeoisie" (28) Het tijdschrift *Studien*, door jezuïeten geredigeerd en eveneens gericht op de katholieke intellectuelen, leverde daarbij een belangrijke bijdrage tot de katholieke herleving Gaandeweg gingen de jezuïeten ook een rol spelen in het sociale werk, bijvoorbeeld in de Jordaan en in het bedrijfsapostolaat, en in het volksbekeringswerk (29) Het bekeringswerk van de Nederlandse jezuïeten vond ook buiten onze grenzen plaats, vooral op Java, gesteund door een hecht georganiseerd thuisfront, de Stichting Sint Claverbond (30) Na de tweede wereldoorlog veranderde er aanvankelijk voor de Sociëteit van Jezus zoals ook voor de rest van katholiek Nederland weinig Het aantal SJ colleges verdubbelde en de Sociëteit kreeg er een luider spreekbuis bij het weekblad *De Lime* (31)

Tenslotte moet tot een beter begrip van de volgende hoofdstukken nog een belangrijk aspect van de Societeit van Jezus belicht worden, waarbij wij ons er terdege van bewust blijven dat het hier geschetste beeld als geheel sterk onderbelicht is. Met dit aspect bedoelen we de zendingsofdracht ofwel het apostolaat dat Ignatius zijn volgelingen meegaf en dat in de loop der eeuwen een steeds groter gebied ging bestrijken onder verwijzing naar en met verwijding van de opdracht van de eerste stichter van de Societeit (32)

In zijn boek *De Jezuïeten Wat zij zijn en hoe zij werken* doet M. Dierickx SJ veel moeite om in de beschrijving van bijna elke activiteit van Ignatius en diens volgelingen de apostolische zending van de jezuïeten centraal te stellen (33). Het revolutionaire van Ignatius' stichting zou juist het gevolg zijn van de aanpassing van het gehele ordeleven aan de apostolische opgave van de Societeit van Jezus (34). De spiritualiteit voorgeschreven in de Geestelijke Oefeningen, en de organisatie, door Ignatius ontworpen in de Constituties, zouden uiteindelijk gericht zijn op de apostolische zending. Het gebed, de persoonlijke ascese en de strenge gehoorzaamheid zouden geen doel op zichzelf zijn, maar bepaald worden door de apostolische gerichtheid van de jezuïetenorde (35). Dierickx toont zich ongelukkig met het door velen, waaronder jezuïeten, geschetste beeld van de Orde als een militair keurkorps en hij tracht dit beeld te retoucheren door de Societeit van Jezus niet te laten zien als een militaire maar een militante en apostolische Orde (36). Hij kent Ignatius de grote verdienste toe een scherp onderscheid te maken tussen dat ene doel, de meerdere eer en glorie van God - en de middelen waarvoor geen specifieke voorkeur bestaat mits ze tot het gestelde doel leiden (37).

De grieven tegen de Societeit van Jezus die sinds haar stichting bestaan hebben, vat Dierickx samen in drie hoofdgroepen. Uitgezonderd die antipathie tegen de SJ die hij verklaart uit kleinmenselijke motieven ziet hij de apostolische gedrevenheid van de jezuïeten als de voornaamste oorzaak van de voortdurende tegenstand. Ten eerste zouden de mensen zich dan ook bedreigd voelen door de onrustige en zeer actieve apostolaatsijver van de jezuïeten. Dierickx erkent wel het gevaar dat deze gezonde zielenijver te ver kan gaan en tot onrijpe plannen kan voeren. Ten tweede zou tot onbegrip en misverstand geleid hebben de soepelheid en het aanpassingsvermogen waarmee de Societeit oude en verstarde apostolaatsvormen laat varen om nieuwe en aangepaste te benutten. Hierin zou de verklaring schuilen van de beschuldiging als zou de SJ beginselloos zijn en het immorele principe van "het doel heiligt de middelen" praktiseren. Ten derde zou de manier waarop de jezuïet overeenkomstig zijn zending om alleen God te dienen een zekere koelheid en onafhankelijkheid ten toon spreidt ten opzichte van andere schepselen verkeerd worden uitgelegd als hoogmoed (38).

Deze theoretische verklaringen zijn nog maar het voorspel tot een uitgebreide opsomming van apostolaatsvormen in de geschiedenis van de Societeit van Jezus. Het uitgangspunt van Dierickx blijft daarbij wat hijzelf ziet als het sterkste punt van zijn Orde: het aanvoelen van de noden van het ogenblik en de exacte behoeften van hun medemensen en het daarvoor ontwerpen van aangepaste apostolaatsmethoden. In de oude Societeit van voor de Franse revolutie signaleert hij revolutionaire SJ methoden in de rechtstreekse zielzorg en het onderwijs in Europa zelf alsook in de aanpassingsmethoden in de overzeese missies, "terwijl de heldhaftige moed van vervolgte en gemartelde jezuïeten aan het geheel een eigen kleur geeft" (39). Na deze pathetische uitspraak worden een aantal door jezuïeten mede veroorzaakte misstanden die tot de opheffing van de Societeit geleid

hebben met de mantel der liefde voor de eigen Orde bedekt

Een grote variatie aan apostolaatsmethoden noemt Dierickx voor de nieuwe Societeit Onderwijs aan eigen en andere ordeleden aan de pauselijke Gregoriaanse Universiteit en onderwijs en vorming van de katholieke jeugd aan een zich steeds uitbreidende reeks van jezuïetencolleges zijn min of meer beproefde methoden. De eisen des tijds legde de jezuïeten daar wel beperkingen bij op (40). Verdieping van het geestelijk leven door retraites en het vormen van een leken-elite door Mariacongregaties zijn vormen van apostolaat die eigenlijk ook al teruggaan tot de oude Societeit, al nemen ze vooral in het interbellum in Nederland in de twintigste eeuw een grote vlucht (41). De zorg voor sociale noden die zich in de negentiende eeuw voornamelijk op het vlak van de liefdadigheid afspeelde, werd wetenschappelijker aangepakt in landen als Spanje en vooral Frankrijk door de "Action Populaire" in Parijs sinds 1903 (42). In het beeld dat Dierickx tracht te schetsen van de typische aanpassing van de Societeit aan de geest des tijds passen de zeer uiteenlopende activiteiten als de verkenning van het heelal door de SJ-sterrenwachten bij Manilla, Shanghai en Castel Gandolfo en de herbronning van het geloof door het pauselijk Bijbel-instituut, het Biblicum te Rome (43).

Het valt te verwachten dat in de opsomming van de terreinen die de jezuïeten geschikt achten voor hun apostolaatsopdracht de moderne massamedia een belangrijke plaats zouden innemen. Wat de televisie aangaat leverden de jezuïeten hun meest merkwaardige prestatie op de Filipijnen waar op een gegeven moment alle twaalf kanalen in handen waren van katholieken onder leiding van jezuïeten. Op radiogebied is Radio Vaticana het bekendst maar blijken ook acht radiostations in Zuid-Amerika onder leiding van leden van de Societeit te hebben gestaan (44). De pers is volgens verwachting het terrein van de grootste apostolaatsarbeid die de jezuïeten met behulp van de massamedia leverden. Omstreeks 1964 was de balans jaarlijks 700 nieuwe boeken, waarbij nog 250 herdrukken en 200 vertalingen en een aantal periodieken dat opliep tot 1400 waaronder een 45 algemene culturele tijdschriften. De oudste en bekendste hiervan dateren van het midden van de negentiende eeuw, te weten het Italiaanse *Civiltà Cattolica* en het Franse *Etudes*. Het doel van deze tijdschriften en alle navolgers ervan, zoals het Nederlandse *Studien*, was het geven van leiding en informatie over actuele theologische problemen aan katholieke intellectuelen om ze vooral te leren hun geloof te verdedigen (45).

Deze in 1945 alweer traditionele vorm van SJ-apostolaat vormde het vertrekpunt van de plannen van Prof. Dr. J. H. C. Creyghton SJ om nog actueler te gaan werken met behulp van een weekblad. Hopelijk is door voorgaande inleiding ook voldoende verklaard dat een weekblad in handen van jezuïeten een vorm van apostolaat moet zijn, wil het de steun van de Societeit en haar achterban krijgen. Dit is dan ook de reden dat in het eerste deel van deze studie naast de directe achtergrond van het weekblad *De Limie* ook aan het karakter van dit actuele medium als apostolaatsmethode de nodige aandacht wordt geschonken.

In het navolgende deel zullen vier hoofdthema's behandeld worden. In de eerste plaats zal de achtergrond geschetst worden van zowel de oprichtingsplannen als de inspiraties daartoe in de hoofdstukken I en II. In de tweede plaats zal het functioneren van het weekblad *De Limie* in bestuurlijk, redactioneel en financieel opzicht beschreven worden in de hoofdstukken III, IV en V. In de derde plaats zullen de reacties pro- en contra *De Limie* geïnventariseerd en geanalyseerd worden. In de hoofdstukken VI en VII komen met name de reacties van de kant van de geestelijkheid, zowel van de SJ-overheid en de leden van de

Nederlandse SJ-provincie alsook de reacties van het Nederlandse episcopaat aan bod. De stellingname contra *De Lime* in de Nederlandse pers wordt aan het einde van dit deel besproken in hoofdstuk XII om de overgang naar de inhoudelijke ontwikkeling van *De Lime* in het tweede deel te vergemakkelijken. In de vierde en laatste plaats zal de internationalisatie van het *Lime* apostolaat door middel van andere *Lime* stichtingen de nodige aandacht krijgen in de hoofdstukken VIII, IX, X en XI.

HOOFDSTUK I ONTSTAANSGESCHIEDENIS

De Nederlandse provincie van de Societëit van Jezus had reeds lang de beschikking over een tijdschrift waarvan de naam *Studien* de inhoud niet meer dekte. In de eerste jaren van zijn bestaan - Ludovicus van Gulick SJ was in 1868 de initiatiefnemer - waren het nog losse wetenschappelijke studies die per jaargang gebundeld werden. De naam van "tijdschrift" leek nauwelijks verdiend. De onregelmatig verschijnende brochures hadden tot doel de Kerk en de H. Stoel tegen aanvallen te verdedigen. Actueel was *Studien* in de negentiende eeuw alleen in die zin dat het zich telkens te weer stelde tegen de opkomende dwalingen. De periodiek had daardoor eerder een polemisch dan een voorlichtend karakter en het contact met het maatschappelijk leven stond op de achtergrond.

Gevoelig voor de tendensen van zijn tijd trachtte Isidorus Vogels SJ, vanaf 1915 hoofdredacteur, zijn abonnees te werven onder vooraanstaande leken. Zo ging *Studien*, een naam met nog slechts historische betekenis, zich meer en meer tot taak stellen "aan ontwikkelde katholieken principiële leiding te geven in de wisselende kwesties van de dag, en hun niet al te wetenschappelijk-dor gestelde voorlichting te verstrekken omtrent de altijd actuele vraagstukken van Rooms of algemeen Christelijk belang" (1).

In 1938 werd de toenmalige hoofdredacteur L. de Jonge SJ bijgestaan door zijn confrater Josef Creyghton in een poging het enigszins ingeslapen tijdschrift *Studien* verkoopbaarder te maken. De ondertitel veranderde van *Tijdschrift voor Godsdienst, Wetenschap en Letteren* in *Katholiek Cultureel Tijdschrift*. Er kwam een nieuwe rubriek. Van maand tot maand met een overzicht van het voornaamste nieuws uit binnen- en buitenland (2). Creyghton, die de propaganda voerde en het abonneebestand wist te verdrievoudigen, leidde dat eerste jaar zelf nog twee nieuwe rubrieken (3). Onder het pseudoniem Dr. Hans Nicolaas stelde hij de rubriek Lijnen, vormen en kleuren samen in de trant van Openbaar Kunstbezit: een verklarend praatje bij een plaatje. Onder zijn eigen naam wekte hij in de rubriek Recollectie maandelijks tot religieuze concentratie en zelfinkeer op (4).

De in Nijmegen op 17 februari 1901 geboren Josephus Hendricus Cornelis Creyghton trad in 1922 in bij de Societëit van Jezus na een middelbare schoolperiode op het St. Canisius-College in zijn geboortestad. Hij heeft de laatste jaren op dit college iets geproefd van de opkomst van de massale jeugdbeweging in Duitsland. Op de punthopen van het meengestorte keizerlijke rijk wilden de Duitse jongeren het geestelijk deficit na de eerste wereldoorlog aanzuiveren. Geïnspireerd door Romano Guardini ontwikkelde de katholieke jeugdbeweging zich onder andere in "Quickborn" (5). Een tiental scholieren uit Utrecht en Nijmegen hadden op aanraden van Eduard Brom in 1919 een "Quickborn" groep opgericht. Enthousiast fietsten deze jongelui naar Burg Rodenfels am Main, waar zij onder de indruk raakten van de massabijskomsten van de Duitse "Wandervogel". Hun onthouding van drank en sigaretten en hun leuze "terug naar de ongerepte natuur" hadden de werking van het afzweren van een tijd van verval en burgerlijke decadentie. Misschen waren de Nederlandse toeschouwers ook wel een beetje overbluft door het ongecompliceerd samengaan van "Burschen und Madel" (6). De geestdrift van de

eerste groep deed in ieder geval in Utrecht en Nijmegen grotere groepen "Quickborn"-sympathisanten ontstaan die ook naar Duitsland pendelden (7) Hier was Josef Creyghton bij maar hij moest op last van zijn prefect op het St.-Canisius College, pater Levelt SJ, vanwege het "gemengde" karakter van deze tochten op den duur verstek laten gaan

De opkomst van nieuwe literaire bewegingen en de radicalisering onder de katholieke jongeren in Nederland (8) ging grotendeels aan Josef Creyghton voorbij Tijdens zijn noviciaat in Mariendaal bij Grave in de jaren 1922-1924 verloor hij alle contact met de buitenwereld Daarna studeerde hij filosofie in Oudenbosch tot 1927 en theologie tot 1931 in Maastricht, waar hij in 1930 gewijd werd (9) Het licentiaat in het canonieke recht haalde Creyghton in 1934 in Rome na twee jaren studie aan de Gregoriana, de pauselijke universiteit Na afloop van zijn studie werd hem de doctorstitel verleend in de filosofie en de theologie Hij bleef in Rome waar hij tot hoogleraar aan de Gregoriana benoemd werd met de opdracht ethica, moraaltheologie en canoniek recht te doceren Hier ontplooidde Creyghton zijn eerste activiteiten op publicistisch terrein Hij redigeerde er het tijdschrift *Periodica* en wikkeld er zelfs de administratie van af (10)

Vanaf augustus 1936 publiceerde Creyghton tevens regelmatig in de zondagseditie van *De Maasbode* Hij vulde zijn wekelijkse rubriek hoofdzakelijk met beschouwingen over de christelijke moraal en het kerkelijk recht (11) Hij had in deze het getij mee, want er was een overvloed aan pauselijke richtlijnen op deze gebieden verschenen Door economische, sociale en politieke spanningen in de dertiger jaren was er een toenemende belangstelling ontstaan voor de ethische problematiek in het gezin, in de maatschappij en in de internationale verhoudingen tussen de staten Vooral filosofen en sociologen gaven hierbij de toon aan, de moraaltheologen werden pas door de pauselijke documenten gedwongen zich omtrent deze problemen te bezinnen (12)

In 1938 keerde Creyghton terug naar Nederland, doceerde een jaar ethica aan het Berchmanianum in Nijmegen en verhuisde daarna naar Maastricht om aan het Canisianum moraaltheologie en canoniek recht te geven In het jaar waarin de tweede wereldoorlog voor Nederland bittere werkelijkheid werd, viel voor Creyghton zijn journalistieke arbeid weg Hij speelde met de gedachte losse overdenkingen uit te geven in de trant van zijn *Maasbode*-artikelen, maar nu aan de hand van vaste schema's die gebaseerd zouden worden op de Twaalf Artikelen van het Geloof en de Tien Geboden Dit idee van een losbladige bundel werd niet gerealiseerd, wel verscheen het reeds verzamelde materiaal in twee publikaties, in 1941 te 's-Hertogenbosch *Credo het geheim van de apostolische geloofsbelijdenis* en *De tien geboden in het christelijk leven*

De oorlogsomstandigheden dwongen Creyghton van Maastricht naar het retrainehuis in Spaubeek uit te wijken Zijn leeropdracht nam steeds minder tijd in beslag Later zal hij met de hem typerende stelligheid schrijven, dat hij in die tijd een weekblad ontworpen heeft dat berustte op nieuwe denkbeelden waarover wel reeds veel was nagedacht en gesproken, maar waarvan nog niemand de "energieën" gepeld had (13) Deze denkbeelden komen in het volgende hoofdstuk aan de orde De voedingsbodem ervan is evenwel te vinden in het oorlogsklimaat zelf, waarin grondige bezinning op het verleden en idealistische toekomstverwachtingen meestal hand in hand gingen Creyghton zelf omschrijft het aldus "De omstandigheden waaronder het blad werd geconcepieerd - de schijnbare werkloosheid waartoe wij in de oorlogsjaren gedoemd waren, heeft ons nu eenmaal de zegen gebracht dat wij alles rijpelyk hebben kunnen overdenken" (14)

In Heerlen, waarnaar hij vanuit Spaubeek was uitgeweken, ondertekende Creyghton op

6 mei 1944 zijn *Plan voor de uitgave van een weekblad* (15) Hierin verwees hij naar het vooroorlogse *Studien*, waarvan hij immers samen met De Jonge SJ sinds 1938 de richting had bepaald. De lichtere stijl van *Studien* was toentertijd ook mogelijk geworden, omdat de Nederlandse provincie van de Societeit van Jezus in de in 1938 gestarte strikt wetenschappelijke *Bydragen* een zwaardere toon kon handhaven (16)

Creyghton concludeerde echter in 1944 dat een tijdschrift als *Studien*, in 1941 wegens papiergebrek opgeheven, nooit een groter publiek zou kunnen bereiken, wat men er ook in zou zetten. Hij was ervan overtuigd dat met een uitgave voor de ontwikkelde leek veel te bereiken was, maar de Societeit zou met een dergelijk tijdschrift in handen "nooit de vereiste losheid vinden om de eenvoudige dingen te zeggen en te herhalen, die gezegd en vooral uitentreuren herhaald moeten worden" (17). Creyghton koos daarom de weekblad-vorm boven een maandblad, omdat een weekblad zou dwingen tot sneller en lichter werk en hij veronderstelde dat men dan ook raker leerde spreken. Wat er dan met *Studien* moest gebeuren, werkte Creyghton verder uit in het bovengenoemde weekbladplan in een *Aanhangsel over het verder lot van Studien*. Het te projecteren blad noemde hij voorlopig *Nederlands Katholiek Weekblad*, kortweg *NKW*.

De populariserende stijl die vanaf 1938 in *Studien* was ingevoerd, mondde volgens Creyghton, consequent doorgedacht, uit in zijn geplande *NKW*. Zou het vroegere tijdschrift dan nog reden van bestaan hebben, dan was een terugkeer naar *Studien* van voor 1938 noodzakelijk: een uiteraard beperkt publiek dat prijs stelde op bezonken werk, kon altijd wel gevonden worden. Het maandschrift zou zich dan nog meer dan tevoren op de geestelijkheid moeten instellen. Van het streven om *Studien* een veel grotere lezerskring te verschaffen dan het aan de vooravond van de oorlog had, kon men afzien. De toekomst was dan voor het *NKW* (18).

Op 11 augustus 1944 ontving Creyghton van de overste van de Nederlandse provincie van de Societeit van Jezus, C. Kerremans, tijdens een zitting van diens provinciaal Consult (19), de opdracht om de oprichting van een weekblad voor te bereiden. Aan de beslissing van deze jezuitenaanhang was een schrijven van Creyghton als toelichting op het oorspronkelijke plan voorafgegaan. Na enkele gissingen over de uitvoerbaarheid van zijn weekbladplan - Creyghton gaf toe dat hij door gemis aan praktische ervaring slechts algemeenheden kon debiteren - kwam hij tot de ook voor hemzelf belangrijke vraag wie met de hoofdredactie moest worden belast. In het begin van zijn toelichting schreef Creyghton dit hoofdredacteurschap zelf beslist niet te ambieren: "Ik heb de concentratie en de stilte lief, 'la patrie des forts' zoals Ravignan haar noemt" (20). Hij schreef zich reeds te verheugen op zijn terugkeer naar Maastricht om daar in zijn eigen specialisatie aan een repertoire over de structuur van het canoniek recht te werken.

Toch laat Creyghton in zijn toelichting zijn aanvankelijk solitaire instelling varen. Hij schrijft dat hij het zijn dure plicht acht naar waarheid te antwoorden op nog niet gestelde vragen: een toekomstig hoofdredacteurschap zou met zijn professoraat te verenigen zijn en zou zijn andere werk niet schaden. Voorts vermeldt hij niet zonder trots zijn succesvolle bemoeuwingen met de tijdschriften in Rome en Nijmegen. Hij neemt van een confrater de uitspraak over dat "een man 'tegen de muur' moet staan om het volle van zijn kracht te geven" (21). Tot slot van deze brief, een merkwaardige afwisseling van kordate en aarzelende uitspraken, schrijft Creyghton dat hij niet de moed heeft zelf een beslissing te suggereren.

Het Consult wees pater Creyghton aan als belangrijkste uitvoerder van diens eigen

plan De laatste had zelfs zijn uiterste best gedaan om deze uitspraak uit te lokken

Creyghtons eerste zorg nu was na te gaan hoe de positie van een weekblad dat veel directer dan een maandelijks tijdschrift zou moeten reageren op de actualiteit, in overeenstemming zou zijn met de traditie van de Societeit van Jezus Zijn *Memorandum betreffende de verhouding van het NKW project tot de voor de periodieken der SJ geldende normen* zag een ruime mogelijkheid tot reageren op de alledaagse actualiteit zonder dat daaronder de geestelijke traditie van de Societeit schade zou lijden (22) Deze conclusie spoorde Creyghton aan om verder te werken aan een *Project voor de uitgave van een weekblad* waarvan het genoemde plan van mei 1944 een eerste redactie was Het *Project* werd door Provinciaal Kerremans SJ op 7 oktober 1944 goedgekeurd

Er volgde nu een periode van een jaar waarin Creyghton samenwerking met of eerder nog inschakeling van derden zocht om zijn weekblad uit te kunnen geven (23) Maar eerst moest het *Project* zelf nog in druk verschijnen Daarvoor raakte Creyghton in overleg met de uitgeversmaatschappij "Urbi et Orbi" Oprichter en mededirecteur van deze uitgeverij, J Asberg, had reeds plannen die in opzet overeenkwamen met de ideeën van Creyghton Hiervan getuigt onder meer een brief van 25 oktober 1943, door Asberg geschreven aan Dr A Epping OFM Er is in deze brief sprake van een *Tijdschrift voor katholieke levensbeschouwing* met als doel het belichten van alle godsdienstige en maatschappelijke problemen vanuit de katholieke wetenschap - wat dit ook moge zijn, de brief zwijgt er wijselijk over - en dan zó dat de niet-vakgeleerde er inzicht in kreeg en er houvast aan had Asberg was voorlopig tevreden met een veertiendaagse periodiek, maar hij vond het beter zo spoedig mogelijk een weekblad te beginnen én uit redactioneel én uit commercieel oogpunt Het zou een onderneming moeten worden van "Urbi et Orbi" in samenwerking met Nederlandse ordesgeestelijken Het voordeel hiervan zag Asberg in de internationale vertakkingen van de verschillende kloosterorden, waardoor voor de nieuwsgaring grotere mogelijkheden geopend werden dan die waarover de neutrale pers zou kunnen beschikken Creyghton gebruikte later hetzelfde argument om er een voordeel van de band tussen zijn weekblad en de Societeit van Jezus mee aan te geven Asberg toonde overigens weinig realiteitszin door te geloven in een genereuse samenwerking tussen kloosterorden die in het verleden meestal onmogelijk was gebleken Creyghton zou later ervaren dat zelfs binnen één enkele orde een dergelijke samenwerking op onoverkomelijke moeilijkheden kon stuiten

Zakelijk had Asberg meer werkelijkheidsbesef Hij wilde als uitgever invloed blijven uitoefenen op de inhoud van het blad om succes in de exploitatie te kunnen waarborgen Aan de redactie zou wel een behoorlijke mate van vrijheid gegarandeerd worden De stijl van dit blad zou tot uitdrukking moeten komen in de door hem reeds voorgestelde naam *De Kandelaar*, symbool van een rustig licht dat over de problemen zou schijnen, geen *Bazuin* die het zou uitschallen en geen *Schild* ter afweer (24)

De onderhandelingen tussen Asberg en de Franciscanergroep onder leiding van Epping zijn tenslotte gestaakt (25) Dit had tot gevolg dat begin juli 1944 door de secretaris van Asberg, Mr A Th Mertens, een memorandum werd opgesteld over een *Algemeen Katholiek Weekblad* onder de naam *Urbi et Orbi*, te exploiteren door de uitgeverij met diezelfde naam (26) De ideeën van Mertens vertoonden nogal wat raakpunten met het in het volgende hoofdstuk te bespreken *Project* van Creyghton Beiden dachten onafhankelijk van elkaar in dezelfde richting Het toeval bracht hen samen

Door de grote spoorwegstaking van medio september 1944 verhuurd naar Zuid-

Limburg terug te keren na zijn gesprekken met de provinciale leiding van de Sociëteit, liep Creyghton met het door zijn overste goedgekeurde concept van zijn *Project* bij de uitgeverij "Urbi et Orbi" aan de Nieuwe Zijds Voorburgwal in Amsterdam binnen (27) Mertens ving in zijn functie van directiesecretaris de jezuïet op en raakte als eerste geïnteresseerd. De uitgeverij "Urbi et Orbi" had eveneens, gezien haar vermelde voorgeschiedenis, een begrijpelijke belangstelling voor het *Project* van Creyghton, welke zich niet beperkte tot alleen maar het uitgeven van de brochure. De zakelijk ingestelde Asberg stelde direct een concept op voor de stichting van een N V die de publikatie van het NKW van Creyghton door "Urbi et Orbi" zou laten verzorgen. In dit op 11 oktober 1944 gedateerde concept dat aan de SJ-provinciaal werd toegezonden, stelde Asberg de voornaamste aandeelhouder van de op te richten N V, de Sociëteit van Jezus, voor om hemzelf tot directeur en Creyghton tot hoofdredacteur van het uit te geven weekblad en eventueel ook andere publikaties te benoemen. Deze N V zou niet naar buiten treden, doch een overeenkomst aangaan met "Urbi et Orbi", die extern als uitgever zou fungeren (28).

In de dagen die volgden op deze brief vonden besprekingen plaats tussen Creyghton en Mertens namens "Urbi et Orbi", voornamelijk over de inhoud van het *Project*. Mertens hield contact met Asberg. Op 24 oktober 1944 werden de drukproeven van het *Project* besproken. Het definitieve *Project voor de uitgave van een weekblad* kwam van de persen bij N V Drukkerij C A Spin en Zonen te Amsterdam in een oplage van 500 exemplaren. Het belang van deze illegale brochure wordt uitgedrukt in de redactiekroniek van het weekblad *De Linie* van september 1946: "Het *Project* is en moet blijven de grondwet van ons werk" (29).

Dit *Project* ging nu dienen als discussiestuk bij de verschillende contacten die Creyghton ging leggen ten behoeve van een bredere fundering van zijn initiatief. In de eerste drie maanden van 1945 werd bovendien over alle onderdelen van het NKW met behulp van koeriers uitvoerig van gedachten gewisseld tussen Creyghton en Mertens in het nog steeds bezette noorden (30).

Voor een juiste chronologie van de ontstaansgeschiedenis van *De Linie* moeten hier twee door Creyghton geschreven brochures genoemd worden. Hij werkte van half februari tot begin juni 1945 aan een onvoltooid gebleven manuscript, *Het ontstaan van het NKW* (31). Hij was van plan dit geschrift tegelijk met het weekblad zelf te laten verschijnen. In deze brochure werden de theoretische grondslagen verder uitgewerkt en het zou een verantwoording van het *Project* geworden zijn. Dit laatste bevatte immers niet zozeer een discussie over de grondslagen als wel een vaststellen van de uitvoeringswijze van het op te richten blad.

Een voltooid manuscript, *Het NKW Een aankondiging*, is te beschouwen als een korte samenvatting van wat *Het ontstaan van het NKW* had moeten worden. Het voorwoord van de brochure *Het NKW Een aankondiging* is gedateerd op Sacramentsdag - 3 juni - 1945. Deze brochure zou worden uitgegeven vóór de definitieve verschijning van het weekblad. Ze bezat dan ook een sterker reclame-karakter dan de eerstgenoemde brochure. In plaats van deze beide brochures is drieënhalf jaar later de eerste prospectus van *De Linie* verschenen.

Contacten tussen Creyghton en anderen dan Mertens bleven intussen tot stand komen. Zo vond een briefwisseling plaats tussen Creyghton en Jan Beerends te Soestdijk. Beerends was namelijk geheel los van Creyghton tot een soortgelijke onderneming gekomen. In een brief van 11 april 1945 stelde Creyghton een overeenkomst tussen beide plannen

vast de integratie van het cultuurgeheel in het religieuze levensgeheel Er waren evenwel belangrijke verschillen ten aanzien van de vorm Bovendien stelde Creyghton vast dat bij Beerends de ideeën over cultuur een sterke reflectie bezaten, maar bij hemzelf een meer direct leven leidden "Voor U zijn vragen als 'Wat is cultuur?' en 'Wat kan een rationele analyse van de cultuurinhoud ons leren voor de verwezenlijking onzer idealen?' onophoudelijk, uitgesproken of onuitgesproken, aan de orde Wij opereren met dezelfde begrippen alsof zij vanzelfsprekend zijn en houden ons bij voorkeur bezig met de indienststelling van de cultuuraarbeid voor ons apostolisch doel" (32)

Samenwerking tussen de "Nederlandse Katholieke Cultuurbeweging" van Jan Beerends en het NKW leek pater Creyghton voor beide partijen gewenst Hij vond het dan ook voor de hand liggen dat de "Cultuurbeweging" het NKW tot haar orgaan koos Tot een vaste binding kwam het echter niet Beerends realiseerde zelf zijn ideeën in de stichting van het katholieke gesprekscentrum "Drakenburgh", waarvan in het eerste decennium na de bevrijding druk gebruik gemaakt werd (33)

Geruchten over de plannen van de jezuïetenorde lokten eveneens een reactie uit van C Hesseling namens de Uitgeverij "De Toorts" NV te Heemstede Hij bood de SJ-provinciaal zijn diensten aan juist omdat, naar zijn zeggen, door zijn uitgeversmaatschappij in 1940 voorbereidingen getroffen waren voor een godsdienstig weekblad in samenwerking met de "Actie voor God" (34) Creyghton kreeg van zijn provinciale overste Kerremans de opdracht deze brief te beantwoorden Hij schreef Hesseling op 1 mei 1945 dat hij sinds oktober 1944 in onderhandeling was met "Urbī et Orbī", maar dat nog geen definitieve stappen gezet waren Creyghton sprak weer eens zijn belangstelling uit voor de plannen van anderen en sloot een exemplaar van zijn *Project* in Hij vermeldde tevens dat er geen haast bestond, omdat in de naaste toekomst geen stappen ondernomen zouden worden (35)

Dit ontbreken van definitieve plannen met het NKW werd bevestigd door het voorwoord van het eerdergenoemde concept voor een brochure *Het NKW Een aankondiging* Creyghton schreef hierin dat hij, toen 5 mei 1945 het uur van de bevrijding sloeg, aanstonds tot uitgave had kunnen overgaan indien hij met een NKW in provisorische vorm tevreden was geweest Maar hij besloot te wachten en de belangrijkste reden daarvoor was de uiterlijke vorm van het NKW Deze behoorde zozeer tot de essentialia van het plan dat een NKW in gereduceerd formaat uitgegeven of gebrekkig gedrukt en geïllustreerd, het NKW niet meer zou zijn Bovendien wilde hij eerst de relaties met auteurs en uitgevers in Zuid-Nederland tot ontwikkeling brengen Gezien de talloze plannen tot het oprichten, heroprichten en voortzetten van katholieke en niet-katholieke weekbladen, die men in het noorden en zuiden verwachtte, leek het hem wenselijk om aan zijn weekblad een bredere bekendheid te geven, alvorens het definitief op de markt te brengen (36)

Deze motivering van het uitstel wekt weliswaar de indruk zakelijk te zijn, maar juist met de terecht verwachte overvloed aan publikaties om de naoorlogse leeshonger te stillen, zou het zakelijker geweest zijn de grote concurrentie zo niet vóór te zijn, dan toch zeker bij te willen blijven Creyghtons berustende uitspraak in het genoemde voorwoord "Zij die geloven, haasten niet" wijst op de afwezigheid van een koopmansgeest die op dit ondermaanse bij dergelijke ondernemingen gewoonlijk vereist wordt De eigenlijke redenen van zijn aarzelen zal hoofdzakelijk gelegen hebben in de onvoldoende voorbereiding tot mei 1945

De door de oorlogshandelingen van herfst en winter 1944 veroorzaakte scheiding tussen Noord- en Zuid-Nederland had Creyghton inderdaad in het ongewisse gelaten over de tijdschriftplannen in het bevrijde gebied. Vooral één heroprichting, die van een jezuïetentijdschrift, was hem door de isolering van het noorden waarschijnlijk ontgaan. Hij hoorde hiervan pas naar aanleiding van een briefje van Bernard Delfgaauw op 11 mei 1945 (37). Delfgaauw verzocht hierin aan Creyghton om schriftelijk vast te leggen dat het tijdschrift *Studien* niet zou verschijnen, als het tijdschrift van Delfgaauw met de naam *Logos* uit zou komen. Creyghton antwoordde verrast te zijn door de heroprichting van *Studien* in het zuiden, onder de naam *Katholiek Cultureel Tijdschrift (K.C.T.)*, als een veel meer op de actualiteit gericht veertiendaags orgaan. Hij onthield zich van een prognose over de toekomstige ontwikkeling. Hij zag wel een mogelijkheid voor het vroegere *Studien* als een voor de geestelijke élite bestemd maandblad naast het algemenere *NKW*. In dat geval zou er geen reden zijn voor het bestaan van twee dergelijke tijdschriften, te weten een *Logos* en een *Studien*. Creyghton verwees Delfgaauw overigens voor een uiteindelijke beslissing over het verder lot van *Studien* naar zijn provinciale overste. Zelf bleef hij geloven dat, wanneer onder dwingende omstandigheden tussen een volle ontplooiing van het *NKW*-plan of het voortbestaan van *Studien-K.C.T.* gekozen zou moeten worden, het eerste de voorkeur zou genieten. Creyghton herhaalde in deze brief zijn daags tevoren tegenover Delfgaauw reeds mondeling gegeven standpunt. De kracht van een tijdschriftenplan school volgens hem niet zozeer in het doel als wel in de geprojecteerde middelen en de mensen die voor de realisering ervan beschikbaar waren. Zou Bernard Delfgaauw over die middelen en mensen weten te beschikken, dan scheen de promotor van een Nederlands katholiek weekblad het voortbestaan van *Studien* voor de élite overbodig en was de markt vrij voor *Logos* (38).

Om de term "élite-blad" nader te concretiseren wordt hier het doel van *Logos* aangegeven, zoals dit in het concept voor dit maandblad, gewijd aan de "Universitas scientiarum", omschreven was: "Het belichten van de katholieke gedachte voor katholieke en niet-katholieke intellectuelen door middel van artikelen op theologisch en wijsgerig gebied, alsmede op vakwetenschappelijk terrein in theologisch en wijsgerig perspectief" (39).

Vooruitlopend op een afzonderlijke beschouwing van de grondbeginselen van het *NKW* wordt hier de doelstelling van dit weekblad gegeven als contrast met *Logos*: "Een zo groot mogelijk aantal katholieke lezers te bezielen met de liefde voor hun geloof en aan een zo groot mogelijk aantal niet-katholieke lezers de betekenis van ditzelfde geloof duidelijk te maken" (40). Naast het grote verschil in de categorieën van lezers die een *NKW* en een *Logos* wilden benaderen, bestond er ook nog een groot verschil in de manier waarop. Het *NKW* wilde zijn doel niet zozeer nastreven door een uiteenzetting van de geloofsinhoud, zoals *Logos*, als wel door een demonstratie van de geweldige betekenis van het geloof op allerlei gebieden (41).

Belangrijker dan het eventueel verschijnen van *Logos* was tijdens de voorbereidingsfase van *De Linie* de overwinning van het *NKW*-plan op de voor dit plan min of meer ongewenste oprichting van het *K.C.T.* Creyghton slaagde erin dit *K.C.T.* ten gunste van zijn eigen *N.K.W.* terug te dringen naar wat men "Logos-niveau" en nog eerder "vooroorlogs *Studien*-peil" zou kunnen noemen. Dit blijkt uit een door Creyghton opgesteld concept voor een artikel in het *K.C.T.*, waarin de opheffing van het tijdschrift in de toen bestaande vorm zou worden aangekondigd. Dit concept dateert van 30 augustus 1945 en

hierin wordt de naam *De Limie* reeds gebezigd

Het is moeilijk te achterhalen waar de naam *De Limie* precies vandaan komt. Anders dan het merendeel van Creyghtons ideeën, waarover uitgebreide memoranda bestaan, ontstond deze naam vrij plotseling. Creyghton was steeds meer overtuigd geraakt van de kracht van een naam als *Nederlands Katholiek Weekblad*. De naam *De Limie*, die toch sterk doet denken aan de *Heilige Limie* van Alberdingk Thijm, schijnt aldus een trouwaille uit de maanden juni en juli 1945 te zijn (42). Zij werd gekozen uit een lijst van tientallen bedachte namen in een gesprek tussen Creyghton en Paul de Waart, bekend KRO-medewerker en in die tijd voor Creyghton een nuttig journalistiek adviseur. Het *KCT* zou volgens het genoemd concept-artikel plaats gaan maken voor *De Limie* en weer de vorm en de allure gaan aannemen van *Studien*, waarvan het als voortzetting was aangekondigd (43).

Deze mededeling was een feitelijk gevolg van eerder in de maand augustus 1945 genomen beslissingen. Op 6 augustus had de Vlaamse jezuïet J. B. Janssens, toen nog visitator van de Generale Overste van de Sociëteit van Jezus, later zelf tot Generaal gekozen, het *NKW*-plan goedgekeurd. Dientengevolge gaf de Nederlandse provinciale overste C. Kerremans SJ op 14 augustus aan Creyghton de opdracht om tot de oprichting van *De Limie* over te gaan, ongeveer een jaar nadat in de voorbereiding was toegestemd.

Tenslotte gaf op 10 september 1945 de aartsbisschop J. De Jong zijn fiat. Na deze instemming van de kerkelijke autoriteiten werden op 1 november de eerste redactieleden aangesteld: Henri Morel als archivaris-bibliothecaris en Mr. A. Th. Mertens als secretaris van de hoofdredactie. L. Paulussen SJ werd benoemd tot waarnemend hoofdredacteur. De redactie en de administratie van *De Limie* werden gehuisvest in het Roothaanhuis, Rozengracht 133, een pand dat genoemd was naar de jezuïet Jan Philip Roothaan, die als Generale Overste van de Sociëteit als een rots temidden van de revolutionaire gisting van de negentiende eeuw had gestaan (44). De officiële opening van de kantoren vond plaats op 17 december 1945.

Van alle moeilijkheden die gepaard konden gaan met het uitgeven van een weekblad in Nederland vlak na de oorlog noemen we een zeer algemene: de papierschaarste. Dit probleem trachtte men voor *De Limie* eerst op te lossen via de internationale contacten van de Sociëteit van Jezus. Hiertoe schreef de provinciaal van de Nederlandse jezuïetenprovincie aan alle oversten van de Amerikaanse provincies van de Sociëteit op 26 november 1945 een brief met de aankondiging van de stichting van een Nederlands weekblad naar de idee van de Katholieke Actie van Pius XI (45).

De noodzaak van een dergelijk weekblad en de steun hiervoor werd aangegeven met een typisch voor de Amerikaanse consumptie geschikt argument: "The publishing of this paper now is a question of grave interest and importance the more so if we realise the very great activity displayed by the communists - to mention one instance they possess at present the paper of the largest circulation, although they only form a minority of the Dutch people - apparently they must be assisted in their work by institutions abroad". De dringende bede was papier, maar New York liet weten dat het zelf gebrek had aan papier en dat er nooit een uitvoervergunning zou worden afgegeven (46).

Aangewezen op de Nederlandse autoriteiten voor de aanwijzing van papier, richtte pater Creyghton zich tot de katholieke minister L. Beel. Door bemiddeling van P. van Gestel SJ, een goede vriend van de bewindsman, werd Beel bereid gevonden om de Persraad in de zaak *De Limie* gunstig te stemmen. Creyghton schreef daarom op 10 december

1945 een brief aan de minister in Wassenaar om de plannen van *De Linie* mee te delen. In deze brief werd het negatieve argument van anticommunisme, dat Amerika had moeten vermurwen, vervangen door een positievere doelstelling voor binnenlands gebruik: "*De Linie* is bestemd om in wat bij de wederopbouw van het Vaderland het voornaamste is, het geestelijk herstel, een actief aandeel te nemen" (47).

Als meer ter zake doende argumenten voor de autoriteiten die met de papiertoewijzing waren belast, somde Creighton het volgende op: de Nederlandse SJ-provincie had credieten beschikbaar gesteld na een onderzoek naar de commerciële gezondheid van het *Linie*-plan, voorts zou *De Linie* een concentratie van eerder verschenen bladen worden. Hier werden onder meer mee bedoeld het *KCT* en het maandblad *Boekenschouw*, dat in november 1942 onder de hoofdredacteur van J. van Heugten SJ gestaakt was (48). Nieuw is de vermelding dat er besprekingen gaande waren met de directies van bladen als *De Nieuwe Eeuw* en *Christofoor* en met de uitgeverij "Het Spectrum", die een groot katholiek weekblad op stapel zou hebben staan.

Creighton tekende hier echter bij aan dat hij zich over de kansen van samensmelting geen enkele illusie maakte, alleen met *Christofoor* was die mogelijkheid zeer gunstig. Het grote voordeel dat hij in deze besprekingen zag, was dat zij een verstandige coördinatie mogelijk maakten en in ieder geval uitgewezen hadden dat *De Linie* niet bezig was iets te ondernemen dat door anderen reeds gedaan werd of gedaan zou worden (49).

Het is moeilijk denkbaar dat het door Creighton uitgedachte weekblad *De Linie* redactioneel met het oorspronkelijk uit de illegaliteit stammende blad *Christofoor* zou kunnen samengaan. De gedachtenwerelden waaruit beide bladen waren ontstaan, leken elkaar nauwelijks te raken. *De Linie* moest weliswaar nog verschijnen, maar uit het *Project* bleek reeds duidelijk, dat de katholieke levenshouding op alle gebieden zou worden gepropageerd. *Christofoor* daarentegen was een vurig voorstander van wat men algemeen de "doorbraakgedachte" noemde: in ieder geval op politiek terrein de strakke, wat knellende confessionele banden doorknippen. Creighton had zich trouwens alleen druk gemaakt om praktische zaken, niet om de idealistische toekomstverwachtingen van een groot deel van de illegale pers in bezet Nederland. Dit is begrijpelijk, Creighton bleef buiten het dagelijkse strijdtoneel en bereidde slechts een coup voor die na de bevrijding uitgevoerd moest worden. Ofschoon de verwickelingen in de jaren 1944-1946 het *Linie*-plan vrijwel onberoerd lieten, ook al omdat ze zich vooral op politiek terrein afspeelden, moet er hier enige aandacht aan worden besteed. Ze vormden immers de achtergrond van de SJ-plannen waarop wij ons wat eenzijdig concentreren.

De illegale pers in Nederland had zich als hoofdtak gesteld om het daadwerkelijk en geestelijk verzet tegen de nationaal-socialistische vijand te voeren. Het jaar 1943 had voor Hitler-Duitsland de eerste grote nederlagen gebracht. Ondanks de Duitse afkondiging van de totale oorlog leek het einde van de fascistische terreur naderbij te komen. Er kwam nu, zonder een scherpe scheiding te trekken met de voorgaande jaren, in de illegale bladen meer ruimte vrij voor toekomstplannen op politiek, sociaal-economisch en cultureel gebied (50). Vooral illegale bladen als *De Ploeg*, *Je Maintiendrai*, *Christofoor*, *Vrij Nederland*, *Het Parool*, *De Vrije Kunstenaar* en *De Vrije Katheder* stelden verregaande vernieuwingen voor (51). Tot hun belangrijkste thema's behoorden onderwerpen als berechting van oorlogsmisdadigers, annexatie van Duits grondgebied, de bevrijding van Indonesië en herziening van de Nederlandse betrekkingen daarmee, maar vooral de hervatting van het openbare leven met al zijn instellingen en organen (52).

Het kernpunt in deze gedachtenwisselingen was, zoals te verwachten na een intense kennismaking met een gruwelijk concept van de totalitaire maatschappij opvatting, de beleving van de democratie in de meest ruime zin (53) Zo werd in *Je Maintiendrai*, waaraan verschillende oud-leden van de Nederlandse Unie meewerkten, in de jaren 1944-1945 de "doorbraakgedachte" en het "personalistisch socialisme" gepropageerd, zowel in het blad zelf als ook in de verschillende brochures van onder andere Geert Ruygers *Je Maintiendrai* bereidde tevens, in samenwerking met *Christofoor* de start van de Nederlandse Volksbeweging (N V B) voor, die in het zuiden in april 1945 en in het noorden onmiddellijk na de bevrijding van stapel liep (54)

De groep rond het blad *Christofoor*, dat gewoonlijk het orgaan genoemd werd van de vooruitstrevende katholieke jongeren, stelde zich tot doel het isolement van de katholieken te doorbreken - de zgn doorbraak - en af te rekenen met verouderde tegenstellingen door de vorming van een krachtige Nederlandse volksgemeenschap Vanaf het voorjaar van 1944 was er tussen *Christofoor* en *Je Maintiendrai* een afspraak dat de ideeën van het laatstgenoemde blad speciaal voor het rooms katholieke volksdeel door het eerstgenoemde blad zouden worden uitgewerkt en daaronder gepropageerd (55)

Blijven wij ons nu concentreren op het katholieke volksdeel, omdat ons onderwerp dit eist, dan zien we dat de toch wel felle gedachtenwisseling in de illegale pers en brochures nog maar een voorhoedegevecht was in vergelijking met de lute van de strijd in het bevrijde zuiden en na mei 1945 in heel Nederland Terugkeer naar de vooroorlogse partijformaties of het volledig doorbreken van de scheidsmuren tussen de diverse gezindten waren de uterste polen met daar tussenin nog enkele minder of meer vooruitstrevende varianten De kerkelijke instanties speelden natuurlijk mee, want pas rond 1960 zouden de bisschoppen immers hun stellingen in de vuurlijn van de politieke machtsstrijd langzaam maar zeker verlaten

De "herzuiling" in de jaren 1944-1945 was echter een vanzelf lopend proces, nadat de oude posities weer waren ingenomen door de getraide vooroorlogse strategen (56) Het zou evenwel te scherp geformuleerd zijn hier van sluipschutters te spreken Een sluwe overrompeling door de oudere garde was het niet, daarvoor hadden de jongeren zelf reeds te veel dekkingsfouten gemaakt overschatting van de in het verzet ontstane eenheid, het negeren van de oude leiders, eenzijdige veroordeling van al het vooroorlogse en te veel aandacht voor elkaar, om slechts enkele te noemen (57)

Een belangrijke factor was eveneens het niet voldoen van de toverformule van de jongeren het personalisme Voor de massa's, die er een gedaantewisseling door moesten ondergaan, bleef het letterlijk "abracadabra" Onder de katholieken van het illegale "*Christofoor*" met De Quay en Ten Hagen leefde een "personalisme" dat een filosofische schepping was van de Fransman Emmanuel Mounier en de Zwitser Denis de Rougemont een maatschappij-opvatting waarin de rechten van de persoon primair beschermd zouden worden (58) Het manifest van de N V B sprak vaag over de "levende bronnen van christendom en humanisme" als fundament De term "personalistisch socialisme", evenmin duidelijk te omschrijven, gaf al openlijker aan in welke richting men moest zoeken (59)

De verkiezingen van mei 1946 toonden aan dat het Nederlandse volk in het algemeen meer vertrouwen had in de oudere structuren De eenheid van het verzet was slechts schijnbaar geweest, uit de nood geboren Men kan hier terecht spreken van een "terugkeer in de oude beddingen na een vloed" (60)

Tegen de hier zeer globaal geschetste achtergrond van de verwickelingen in het katholieke kamp speelden zich de laatste bemoeienissen van Creyghton af om zijn weekblad rond te krijgen. Niets wijst er echter op dat deze zich enige zorgen gemaakt heeft om de discussies over de bovengenoemde maatschappij-opvattingen. Hij liet dit over aan o.a. zijn confrater G. Mulders SJ die in het *KCT* schreef: "Wij haten de verwatering van het Christendom met een naastenhefde, die in wezen, zo niet in naam, identiek gaat worden met humanisme of de 'fraternite' van de Franse revolutie" (61). Ongetwijfeld was dit ook Creyghtons mening. Zijn belangrijkste beslommeringen bestonden echter uit het zoeken naar een hem passende mogelijkheid voor de uitgave van zijn weekblad.

De samenwerking met het blad *Christofoor*, zoals was voorgesteld in de reeds geciteerde brief aan minister Beel, zou alleen verklaarbaar zijn met het oog op de technische outillage en de papiervoorziening, zeker niet vanuit de gedachtenwerelden van beide bladen (62). In dezelfde brief werd niets meer gezegd over de vroegere contacten van Creyghton met Asberg van "Urbi et Orbi" en Hesseling van "De Toorts". De uiteindelijke zeggenschap die dezen opeisten, werd door Creyghton een te groot gevaar geacht voor de onafhankelijkheid van zijn weekblad. Dit blijkt uit de gehele correspondentie over de financiële en exploitatie achtergrond van het *Project* (63).

Deze discussie werd voornamelijk gevoerd door Creyghton, J. van Lieshout SJ, procurator van de Nederlandse provincie van de Sociëteit van Jezus en haar accountant J.A.C. Rummelzwaan. Beide laatsten raadden de juridische vorm van een stichting aan die desnoods een gevestigde uitgever in dienst zou nemen, maar dan alleen voor de administratie. Het kapitaal zou door de stichting geleverd moeten worden (64). Creyghton antwoordde hierop dat zijn adviseurs in deze zaken - Schlichting, hoofdredacteur van *De Tijd*, Mertens, op dat moment nog in dienst van "Urbi et Orbi", en de Haarlemse uitgever Gottmer - sterk in diezelfde richting dachten om de redactionele onafhankelijkheid te waarborgen (65). Bovendien maakte een opmerking van de directeur van "Spaarnestad", Lucas, dat hij als uitgever nooit in zee zou gaan met een redactie die eisen zou "zelf op de bok te zitten", op alle betrokkenen de nodige indruk (66). Vooral Hesseling van "De Toorts" viel over de definitieve beslissing van Creyghton om alles in eigen hand te nemen. Hesseling benadrukte in een uitvoerige bijlage bij zijn brief nog eens de onmisbaarheid van een goede uitgever voor dergelijke weekbladplannen. Hij sprak herhaaldelijk van Creyghtons dilettantisme en diens eigengereidheid het alleen te willen doen. De pater jezuiet die inderdaad geen enkele ervaring bezat op het gebied van de uitgeverij, voelde zich echter zo door Hesseling tegen de haren ingestoken, dat hij diens brief nogal geïrriteerd met een rood potlood voorzag van notities waaruit zijn ongenoegen duidelijk bleek (67).

Alleen de mogelijkheid van redactionele samenwerking scheen nog niet uitputtend onderzocht. Dit bleek uit een brief van Creyghton in januari 1946, waarin reeds sprake is van een stichting *De Linie*, aan C.A. Bouman, adjunct-directeur van de uitgeversmaatschappij "Het Spectrum". Bouman had samen met Prof. F.J.J. Buytendijk een katholiek weekblad willen beginnen onder de naam *Revel*. Over de redactionele samenwerking was men het in principe eens, over de exploitatie moest nog overeenstemming bereikt worden tussen "Het Spectrum" en de *Linie*-stichting. Van redactionele samenwerking op basis van gelijkwaardigheid kon evenwel geen sprake zijn, want er was reeds bepaald dat de leiding en de eindredactie in handen van leden van de Sociëteit moesten rusten. De argumenten hiervoor formuleerde Creyghton als volgt: "Het is ons bij ons vasthouden

aan de uiteindelijke zeggenschap niet te doen om parade, maar om de zekerheid dat het blad, en wel op den duur, de juiste richting zal bewaren, zijn heilige linie zal vervolgen. Daarom, en alleen daarom, moet het ons inziens in de hand gehouden worden door een instituut dat continuïteit waarborgt" (68). Overeenstemming bestond er wel over de algemene doelstelling met dit verschil dat *Reveil* de nadruk legde op het culturele, *De Linie* op het religieuze. Creyghton zag hierin, zoals gebruikelijk, eerder een ontmoeting van twee doelstellingen dan een tegenstelling. Nog geen overeenstemming was er over de naam van het blad, de redactionele techniek en de omvang.

Deze brief werd echter nooit verzonden aan C.A. Bouman, voor wie hij bestemd was, maar wel aan Felix Malmberg SJ in Maastricht. In een begeleidend briefje gaf Creyghton als redenen voor het niet verzenden op dat de onderhandelingen met "Het Spectrum" slepende bleven en zijn eigen inzicht over de redactionele samenwerking gewijzigd was. Hij was van plan zijn thesis van de eenhoofdige leiding over *De Linie* tegenover professor Buytendijk te urgeren. Om dan de te verwachten tegenstand van Buytendijk niet alleen met zijn eigen opinie tegemoet te kunnen treden, maar ook de overtuiging van een ander te kunnen aandragen, vroeg Creyghton aan Malmberg een brief te schrijven die als aanvullende argumentatie zou kunnen dienen. Het moest iets worden in de trant van: "Beste Creyghton, bij mijn laatste bezoek aan *De Linie* heb je me verteld over de voorstellen van Prof. Buytendijk c.s. over een samenwerking met de *Linie*-redactie. Ik heb je toen aanstonds gezegd, dat mijns inziens een effectieve leiding van *De Linie* onmogelijk is, indien niet alle beslissingen uiteindelijk berusten in één hand, etc." (69).

Dit krachtig vasthouden van Creyghton aan de onafhankelijkheid van de redactionele leiding tegenover eventuele zakelijke belangen van derden deed hem ertoe besluiten de exploitatie van *De Linie* geheel te laten uitvoeren door de Stichting *De Linie*, welke op 18 februari 1946 ten overstaan van de notaris Mr. C.H.C. Martens te 's-Gravenhage werd opgericht.

De reeks hier vertaalde gebeurtenissen werd aldus geopend met een plannenmaker die zichzelf schijnbaar aarzelend naar voren schoof om ook als uitvoerder op te treden. Het eindigde voorlopig met een monopoliepositie voor dezelfde man, terwijl toch tal van mogelijkheden tot samenwerking en annexatie beproefd waren.

Van de laatste vijf weken tot het verschijnen van het eerste exemplaar van het weekblad *De Linie* worden alleen de belangrijkste data opgesomd.

De verschijningsvergunning voor *De Linie* werd namens de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen afgegeven door de Chef van het Bureau Perszuivering, Dr. C. Beekenkamp, op 22 februari 1946, "overwegende, dat de redacteuren, redactionele medewerkers en verslaggevers, alsmede zij die in de onderneming een leidende functie bekleeden, in het bezit zijn van een (voorlopig) certificaat van geen bezwaar, als bedoeld in art. 24 van het Tijdelijk Persbesluit 1945 (Staatsblad nr. F.177)" (70). De eerste prospectus van *De Linie* mocht toen verschijnen. Dit gebeurde op 15 maart 1946. Het ontwerp voor deze prospectus waarin het verschijnen van *De Linie* voor 1 februari 1946 werd aangekondigd, bevatte toen nog de vermelding dat in het weekblad naast het *K.C.T.* en *Boekenschouw* het weekblad *Christofoor* zou worden opgenomen (71).

Ondanks de ruime aanlooptijd moest in de laatste fase het nodige toch nog geforceerd plaatsvinden. Na een congres van alle functionarissen, buitenredacteuren inbegrepen, op 18 maart 1946 in Krasnapolsky vond op 23 maart 1946 de eerste redactievergadering plaats onder het motto: "Het wordt ernst en het wordt ernstig". Men moest zelfs consta-

teren dat voor 29 maart de uitgave van een weekblad was aangekondigd waarvoor echter nog geen papiertoewijzing was verstrekt. De verschijningsvergunning vermeldde immers nadrukkelijk dat aan haar geen aanspraken ten aanzien van de papiertoewijzing konden worden ontleend. Deze papiertoewijzing werd evenwel nog diezelfde 23 maart aan *De Linie* toegezonden voor 25.000 exemplaren met een omvang van acht pagina's. Het eerste nummer van het weekblad *De Linie* kwam aldus op 28 maart 1946 om 6 minuten over vier van de persen van drukkerij "Holland" N.V. aan de Nieuwe Zijds Voorburgwal in Amsterdam (72).

Tenslotte mag onze conclusie luiden dat het plan voor de uitgave van het weekblad *De Linie*, waarvan de voorbereidingsfase langdurig was en in nauw contact verliep met verschillende andere initiatieven, helemaal paste in de sfeer van de bezettingstijd. De tendens van de talrijke initiatieven uit deze periode op het gebied van de pers was om na het vacuüm van de oorlogsjaren iets te realiseren dat in de vooroorlogse periode ontbroken had (73). Dat het bij *De Linie* geenszins ging om nieuwe ideeën zal in het volgende hoofdstuk worden aangetoond aan de hand van de grondslagen van het *Project* van J.H.C. Creyghton SJ.

3. J. H. C. Creyghton SJ, stichter van De Linie en hoofdredacteur-directeur
van 1946-1950

HOOFDSTUK II GRONDSLAGEN

Een maandelijks uitgave garandeerde J H C Creyghton SJ niet de losheid die hij noodzakelijk vond om de eenvoudige dingen te zeggen en te herhalen Het *Project voor de uitgave van een weekblad* zou aangeven welke deze eenvoudige dingen waren en hoe ze herhaald moesten worden Het *Project* wilde dit laten zien in een algemene karakteristiek van het geplande weekblad en hoofdstukken over de redactionele organisatie en de te realiseren rubrieken Het stelde vooral de uitvoeringswijze vast en beoogde geen discussie over de grondslagen, zoals de later door Creyghton als verantwoording van zijn *Project* geschreven brochures De werkwijze van Creyghton zal hier eveneens gevolgd worden eerst een beknopte bespreking van de uitvoeringswijze volgens het *Project*, daarna de uitwerking van de grondslagen

De algemene karakteristiek uit het *Project* begint met het weekblad een indrukwekkend formaat voor te schrijven en benadrukt het belang van het typografisch uiterlijk De kracht van het orgaan zal vervolgens moeten rusten op drie steunpunten Ten eerste moet het blad de lezer werkelijke diensten bewijzen dit zijn een overvloed aan "realia", d w z voor de lezers verzamelde feiten Ten tweede moet het blad aantrekkelijk zijn door "een zuivere toon, een edele stijl en muzikaliteit" (1) In de verbeeldingswereld van de estheticus Creyghton - hij wilde aanvankelijk schilder worden, hield een voorkeur voor typografie en had steeds het plan een boek over muziek te schrijven - nam deze omschrijving misschien concretere vormen aan Voor de doorsnee lezer van het *Project* kon deze aanduiding alleen maar utermate vaag blijven

Ten derde moet het blad komen te rusten op onverwoestbare grondslagen Het mag geen orgaan worden van alleen ideetjes of experimenten "De solide, eenvoudige geloofsleer, die voor allen van belang is en altijd van belang zal blijven, moet in laatste instantie zijn inhoud vormen Wel mogen en moeten wij, op cultureel en literair gebied bijvoorbeeld, het woord geven aan jonge mensen die zich met nieuwe gedachten bezielde gevoelen, maar hun werk moet gericht zijn en steun vinden in de centrale inhoud" (2) Avant-gardisme werd dus voor het blad uit den boze verklaard

In dit ten derde ligt tegelijk het antwoord besloten op de vraag waarom een instituut als de Societeit van Jezus dit werk ter hand kan nemen Haar roeping bepaalt zich tot de prediking van het geloof Te allen tijde heeft de Societeit echter, volgens Creyghton, begrepen dat het voor de verbreiding van een levensopvatting niet voldoende is alleen de inhoud ervan uit te dragen Tevens moet getoond worden welke de betekenis ervan is voor alles wat in het menselijk leven waarde heeft "In zijn cultuurcritisch en cultuurscheppend vermogen openbaart een leerstelsel zijn kracht en wezen" (3) Onmiskenbaar bedoelt Creyghton hier de praktische toepassing van de geloofsbeginnelsen in de kolommen van een op de actualiteit ingesteld weekblad

Een dergelijk weekblad sluit dus volgens het *Project* aan bij de roeping van de Societeit, maar zal zijn profane onderwerpen wel anders moeten behandelen dan een weekblad dat, ook al wordt het door katholieken uitgegeven, in wezen geen religieuze publikatie is

Bij het *N.K.W.* zal alles staan in functie van het geloof (4).

Gaat het dus primair om het geloof, dit hoeft niet in te houden dat de uiteenzettingen over het geloof de voornaamste zullen zijn. Creyghton acht ze niet eens noodzakelijk: "Van de profane rubrieken en de muzikaliteit van het weekblad verwachten wij minstens zoveel instructieve en overredende kracht als van het religieuze; en zelfs binnen de religieuze rubrieken achten wij de juiste reactie op het toevallige feit van meer belang dan de directe uiteenzetting van de leer" (5). Het weekblad moet hierbij onverbloemd en rechtuit katholiek blijven, volgens het *Project* weliswaar met liefde en tact, maar zonder verdoezeling en vals irenisme. Deze verbondenheid met het katholieke geloof is dus een algemeen kenmerk van het weekblad, evenals een andere band: "Dat het *N.K.W.* uitgaat van de Sociëteit van Jezus zal op geen enkele wijze verborgen gehouden worden. Het is de eenvoudige waarheid" (6).

Mogelijke nadelen hieraan verbonden voor het blad zelf zag Creyghton niet: "Voor het blad, op zijn beurt, is het geen nadeel, maar een voordeel, een eigen uitgesproken karakter te bezitten, ja als men wil een zekere eenzijdigheid. Daardoor wordt het tot een verschijning en verkrijgt het een aangezicht". Een belangrijk euvel van de vooroorlogse katholieke weekbladpers in Nederland werd door de jezuïet zelfs in deze richting gezocht: "De mislukking van de onder zo gunstige auspiciën begonnen *Nieuwe Eeuw* is grotendeels, zo niet geheel, het gevolg van een tekort aan zulk een persoonlijkheid. Er was geen vlag te verdedigen" (7).

Creyghton vergat hier echter dat men in het laatste decennium voor de tweede wereldoorlog nauwelijks kon spreken van één vlag, maar juist de aandacht onder de katholieken voor verschillende "vaantjes" de verdeeldheid sterk bevorderde. Waardering had hij blijkbaar wel voor het blad, toen het in het jaar van de Russische oktoberrevolutie een omwenteling in het ingeslapen Nederlandse catholicisme op het oog had. Vooral de namen van Max van Poll en Pieter van der Meer de Walcheren waren in het begin zeer nauw aan *De Nieuwe Eeuw* verbonden. Deze laatste, die zijn inspiratie steeds gezocht heeft in Frankrijk, had de katholieke jongeren hier te lande de weg gewezen naar Leon Bloy. Deze "pélerin de l'Absolu" bleek immers met zijn "Christendom zonder compromis" een uitweg uit de benauwende lauheid van het burgerlijk-nette catholicisme in Nederland te bieden (8). Het lijkt wel of heimwee naar het religieuze radicalisme en de dominerende persoonlijkheid uit het interbellum Creyghtons ondubbelzinnige keuze voor de Sociëteit van Jezus bepaalde. Het was dan ook te verwachten dat het pleidooi van Creyghton voor de inschakeling van de sterke persoonlijkheid van de Sociëteit buiten SJ-kringen bezwaren en zelfs weerstanden zou oproepen. Voor zover deze in de latere geschiedenis van het blad boven komen drijven, zal er nog geruime aandacht aan worden geschonken. Enkele waarschuwende reacties in het najaar van 1944 op de aangehaalde passages uit het *Project* dienen hier wel vermeld te worden.

Een van de eersten die het *Project* bekritiseerden was Mr.L.G.A. Schlichting, door Creyghton als deskundige geraadpleegd. Schlichting was immers in 1937 hoofdredacteur van het katholieke dagblad *De Tijd* geworden, voortgekomen uit zijn verbinding met het blad als Romeinse correspondent. Medio 1943 verliet Schlichting gedwongen *De Tijd* en sloot zich aan bij de illegale *Christofoor*-groep. Praktisch geschoold in het krantenbedrijf ging Schlichting zich nu bekwaamen in de theoretische discussie over de verhouding tussen geloof en politiek. Dit vooral in verband met het probleem van een eventuele terugkeer van de confessionele organisaties op politiek en cultureel terrein na de bevrijding (9). In

twee illegale, onder pseudoniem geschreven brochures ging Schlichting van het standpunt uit dat de Kerk geen rechtsmacht had in tijdelijke zaken en buiten de politiek moest blijven, zolang godsdienst en zedenwetten niet bedreigd werden (10)

Het was te verwachten dat Schlichting, gezien deze voorgeschiedenis, een ernstig voorbehoud zou maken tegen de uitgave van een weekblad door geestelijken. In de trant van zijn brochures ziet Schlichting - in zijn advies aan Creyghton - in de wijze waarop het geloof werkzaam is op de terreinen der cultuur een positieve inspiratie, in zoverre het geloof zorgt voor een zedelijke en geestelijke verheffing van de persoonlijkheid tijdens haar aardse werkzaamheid. Een negatieve inspiratie zou het worden, in zoverre binnen de normen van het geloof en de zeden het oordeel over feitelijke behoeften, over vraagstukken van voorrang en doelmatigheid, over de eisen des tijds en over kwesties van smaak iedere mens een eigen beslissingsrecht heeft (11). Schlichting vreest nu enerzijds dat deze vrijheid gevaar loopt, wanneer de Societeit in vrije kwesties het geloofsstandpunt bindend gaat voorschrijven, anderzijds dat het weekblad een grote kans maakt slechts een dooddoener te worden, wanneer de Societeit geen partij kiest, maar enkel de eeuwige beginselen verkondigt (12).

In zijn *Project* haalt pater Creyghton op twee plaatsen het nationaal-socialistische weekblad *Das Reich* van Joseph Goebbels aan als geslaagd voorbeeld voor het formaat en de reproductie. Dit blad publiceerde namelijk wekelijks een mooie plaat, die op de een of andere wijze de glorie van Duitsland bezong. Zo wil Creyghton ook de glorie van het geloof bezingen (13). Het is wel duidelijk dat Creyghton niet alleen gevallen is voor de uiterlijke aspecten van het door Goebbels in mei 1940 opgerichte blad. Hij heeft kennelijk bewondering voor de werkwijze van het blad dat tot doel had de westelijke bezittingen van de Duitse Moloch cultureel te penetreren (14).

Dit is Schlichting niet ontgaan en hij waarschuwt Creyghton voor een te groot optimisme over een mogelijke imitatie van het succes van dit nationaal-socialistische weekblad en analyseert de positie van *Das Reich* op twee punten. Het blad heeft ten eerste een specifiek politiek karakter en het is dan volgens Schlichting de vraag of het geloofskarakter in de plaats hiervan kan treden. Het geloof is immers een uitgangspunt en de politiek een streven naar een feitelijk, vaak wisselend doel. Ten tweede onderscheidt Schlichting bij *Das Reich* een algemeen karakter, in zoverre het blad binnen het nationaal-socialisme aan geen bepaalde groep verknocht scheen. Hij vraagt zich af of door de binding aan een bepaalde kloosterorde dit algemene karakter ook in het *NKW* verwezenlijkt kan worden. Op hetzelfde terrein waarop Creyghton zich begeeft door in 1944 openlijk *Das Reich* als voorbeeld te kiezen, waagt Schlichting zich aan een vergelijking. Hij vreest dat het *NKW* door binding aan de SJ iets zal worden in de geest van "Das Schwarze Korps", de spreekbuis van de SS, de elite binnen het nationaal-socialisme (15).

Omzichtiger dan de bedenkingen van Schlichting waren die van Mr. A. Th. Mertens. Deze laatste had veel minder praktische ervaring dan de eerstgenoemde, maar bezat toch een grote theoretische kennis op het gebied van pers en uitgeverij. Als redacteur van het Nijmeegse studentenblad *Vox Carolina* en als aanhanger van "Nationaal Front" had Mertens reeds een voorkeur voor een sterk gezag getoond (16). Hij zou zich ook tot een mateloos bewonderaar van de Societeit van Jezus ontwikkelen en zelfs de voorzichtige waarschuwingen die hij toen gaf, waren al in een omhaal van woorden verpakt.

Mertens formuleert als een bezwaar van anderen - door hem geraadpleegde intellectuele leken van wie hij geen namen noemt (17) - dat de jezuitten krachtens hun institutie

een te reactionair lichaam vormen om de toorts van een geestelijke revolutie te kunnen dragen Zelf merkt hij verzachtend op als het ware een reactionaire avantgarde (18)¹ Mertens stelt bovendien uitdrukkelijk dat het bezwaar van een strenge discipline niet de Societeit zelf geldt, maar haar eventuele werkzaamheid op het terrein van een algemeen cultureel weekblad De rigoureuze censuur zou een soepele leiding onmogelijk maken en de medewerking van "vrijheidslievende" katholieke intellectuelen verhinderen Om het nu voor die zelfbewuste katholieke leek acceptabeler te maken ontwerpt Mertens een "objectievere" structuur Hij doet nogmaals zijn best de eerdere omschrijving met "reactionair" te laten vergeten, wanneer hij formuleert de Orde der Jezuïeten, krachtens haar roeping bijzonder bezorgd om een eigentijdse vorm van katholieke cultuurpropaganda, achtte het noodzakelijk om het aanbreken van de naoorlogse aera te begeleiden met een aan de nieuwe eisen beantwoordend instrument, namelijk een machtig katholiek weekblad voor Nederland en Vlaanderen

Na deze lange inleiding geeft Mertens tenslotte voorzichtig zijn oplossing zij - de Societeit van Jezus - is bereid voor de redactie en de verspreiding van dit blad haar niet geringe goodwill en beste wetenschappelijke krachten af te staan Om daartoe een zo groot mogelijk podium te bezetten, draagt zij dit project ter realisering voor aan de Radboudstichting te Utrecht als "incorporatie van de cultuur-propagandistische strevingen onzer katholieke emancipatie" (19) Mertens wijst hier dus een weg om het feitelijk SJ-monopolie op het weekblad zo min mogelijk te laten blijken In een geestelijk SJ-monopolie ziet hij enkel voordelen, dit in tegenstelling tot Schlichting die geen enkel onderscheid maakt en beide afwijst Mertens bekent tenslotte nog dat deze bezwaren "van anderen" voor hemzelf op louter theoretische overwegingen berusten Hij vertrouwt er volkomen op dat "de praktische omstandigheden hier aanstonds een juiste modulatie zullen scheppen, waarbij de "menselijke" persoonlijkheden van hoofdredacteur en Provinciaal een automatisch tegenwicht vormen voor de formele onverbiddelijkheden der hiërarchie" (20)

Aldus schaaft Mertens zich geheel aan de zijde van Creighton en signaleert nog wel enkele theoretische bedenkingen maar sust ze vervolgens, vol vertrouwen in de praktische uitwerking Het beroep dat beiden doen op de mensen, daar waar het instituut zelf geen mogelijkheden biedt, is louter speculatief De passage over de uitsluitend zegenrijke band tussen *NK W* en Societeit van Jezus is daarom wel een van de zwakste uit de algemene karakteristiek van het *Project*

Het tweede hoofdstuk van het *Project*, dat handelt over de redactionele organisatie, benadrukt het aandeel van anderen dat jezuïeten, ofschoon de overheersende positie van deze laatsten onmiskenbaar blijft Boven de SJ-hoofdredacteur behoort immers, volgens Creighton, een Raad van Redactie te staan, drie of vier mannen, "gekozen uit de bekwaamste en scherpzinnigste der Provincie" (21) Deze Raad zal enkele malen per jaar de ontwikkeling van het *NK W* met de hoofdredacteur moeten bespreken Een bindend gezag van de Raad over de hoofdredacteur kon Creighton in zijn *Project* niet construeren Dit was in strijd met het in de Orde bestaande bestuursstelsel, waarin de hiërarchische lijn met de directe superior, in dit geval de provinciale overste, niet doorbroken mocht worden Toch wil Creighton de autoriteit van deze SJ-Raad zo hoog mogelijk opvoeren

Het SJ-monopolie wordt tot nu toe door het *Project* alleen maar bevestigd en zelfs verstevigd Toch wordt de medewerking van niet-leden van de Societeit van Jezus, regu-

hiere en seculiere geestelijkheid, een belangrijk grondbeginsel van het *Project* genoemd, dit als tegenstelling tot de situatie bij de andere door de Societeit opgerichte organen (22) Zelfs leken zullen in de redactie van het *N K W* betrokken worden Creighton zegt hiermee de organisatorische normen van de encycliek *Quadragesimo Anno* toe te passen en aldus te treden in de voetsporen van paus Pius XI, de paus de "Katholieke Actie" (23) Deze beginselen worden in het *Project* evenwel niet verduidelijkt De werkwijze van het redactiecorps komt in het derde en laatste hoofdstuk wel uitvoerig aan de orde, evenals het rubriekenschema, dat zelfs zeventien van de totaal eenendertig pagina's van het *Project* beslaat Organisatie en vormgeving stonden dus centraal in het nieuwe weekbladplan en zullen in aparte hoofdstukken besproken worden

Er blijven voor de bespreking in dit hoofdstuk nog enkele theoretische grondslagen over die door Creighton na zijn *Project* iets uitvoeriger werden uitgewerkt in een tweetal brochure-concepten Het zijn twee onuitgegeven, slechts in enkele exemplaren getypte manuscripten, die aanvankelijk voor het weekblad zelf zouden verschijnen Het onvoltooide *Het ontstaan van het N K W* bevat een verantwoording van de theoretische grondslagen van het *Project* en wordt door Creighton gemakshalve de "grote brochure" genoemd Het voltooide *Het N K W Een aankondiging* is te beschouwen als een verkorte samenvatting van wat de grote brochure had moeten worden en kreeg de gebruiksnaam "kleine brochure" Beide brochures werden, zoals eerder vermeld, in de eerste helft van 1945 geschreven (24)

De kleine brochure heeft een reclame-achtig karakter Het doel van het *N K W* wordt in deze brochure even vrijblijvend geformuleerd als bij vorige gelegenheden het *N K W* heeft het apostolische doel om zijn katholieke lezers te vervullen van liefde voor hun geloof en aan niet-katholieke lezers de betekenis van ditzelfde geloof duidelijk te maken Het spreekt dan haast vanzelf dat het weekblad een indirecte, slechts voorbereidende vorm van apostolaat is Direct kan dit apostolaat - in het algemeen werkzaamheid ter verspreiding van het christelijk geloof - alleen met de door Christus ingestelde bovennatuurlijke middelen, zoals de sacramenten, bereikt worden (25)

Deze doelstelling heeft dus geen verandering ondergaan, evenmin als de nadere precisering van de manier waarop het *N K W* te werk zal gaan In deze brochure wordt nog explicieter gesteld niet zozeer door uiteenzetting als wel door demonstratie wordt de katholieke levensbeschouwing duidelijk gemaakt De religieuze rubrieken zullen daarom de profane niet mogen overheersen De volgende, eveneens bekende stap leidt dan naar het cultuurscheppend en cultuurkritisch vermogen van de katholieke levensbeschouwing Dit vermogen moet aan het licht worden gebracht, het "sec" geven van de inhoud van de katholieke levensbeschouwing is onvoldoende Creighton benadrukt zelf de betekenis van deze opvatting "Dit inzicht vormt wel de voornaamste bron der inspiratie, waaruit het *N K W* geboren is" (26)

Een onbevangen artikel over een wereldlijk onderwerp of een fraaie reproductie zou de lezer van het weekblad meer moeten kunnen openbaren over de vormende kracht van het geloof, dan lange vertogen over dat geloof zelf Op zijn eigen, wat zwevende manier brengt Creighton het als volgt onder woorden "Het gaat er om te tonen hoe zij die geloven, kunnen leven en zich bewegen" (27) Hoe deze fraaie leuze te realiseren is, kan natuurlijk alleen de praktijk van het weekblad tonen Duidelijk wordt nu wel, aan wie Creighton deze gedachten ontleende Hij zegt het zelf in zijn beide brochures John Henry Newman stond model voor dit belangrijke uitgangspunt

Newman hield in 1852 als stichter en eerste rector van de katholieke universiteit van Dublin een negental voordrachten, die later werden uitgegeven onder de titel *The Idea of a University* (28) Zijn eerste voordrachten handelen over de stelling dat alles wat de mens weten kan, één machtig geheel vormt In dit geheel eist Newman geen afzonderlijke plaats op voor de theologie Hij vergelijkt wel de verhouding van de theologie tot de andere studievakken met de verhouding van de liefde tot de andere deugden Al zijn deze op zichzelf, dus zonder liefde, reeds waardevol, zij krijgen een hogere waarde door de liefde die ze alle tot God richt Newmans studies over de universiteit zijn, hoewel in de eerste plaats opvoedkundig, tenslotte ook op het apostolaat gericht (29) De laatste vijf voordrachten gaan vooral over het doel van de wetenschap, maar de verhouding tussen wetenschap en godsdienst komt hier ook ter sprake (30)

Creyghton schrijft nu in zijn beide brochures bijzonder getroffen te zijn door Newmans stelling uit *The Idea of a University* dat de menselijke wetenschappelijk hun waarde verliezen, wanneer ze geen betrekking onderhouden tot de theologie en in de theologie tot elkaar (31) Deze gedachtengang vindt een bondige samenvatting in Newmans uitspraak "You soon will break up into fragments the whole circle of secular knowledge, if your begin the mutilation with divine" (32) Creyghton is lang van plan geweest dit tot motto van het *N K W* te maken De reden dat het niet gebeurd is, was van louter praktische aard waarom een Nederlands weekblad een Engels motto meegegeven (33)?

De bewondering van Creyghton voor de negentiende-eeuwer Newman is niet verrassend te noemen Vooral in de veertiger en vijftiger jaren van deze eeuw kon men algemeen en zeker ook in Nederland spreken van een Newman-cultus Kardinaal Newman was toen even actueel als bijvoorbeeld de twintigste eeuwers Guardini en Teilhard de Chardin (34) Deze actualiteit is misschien het best te verklaren uit de verwantschap tussen Newmans persoonlijke ervaringen en onze naoorlogse bestaansbeleving (35)

De band tussen geloof en wetenschap heeft Creyghton uit het werk van de veelzijdige Newman het meest aangesproken bij de voorbereiding van zijn *Project* De thesis die Newman in zijn *Idea* ontwikkelde, schijnt Creyghton, naar zijn zeggen, nog één keer even sterk te hebben teruggevonden Tijdens een toespraak op 18 april 1936 sprak Pius XI voor een gehoor van professoren en leerlingen van de Gregoriaanse universiteit in Rome over het apostolaat van de wetenschap Pius XI zag dit apostolaat niet alleen als een werk voor het zieleheil, ontplooid met behulp van de wetenschap, maar bovendien als een wisselwerking de wetenschap zelf zou eveneens van het licht van het geloof profiteren Zo had het door Christus aan de mensen toevertrouwde apostolaat ook het groeien en bloeien der cultuur tot doel (36) In dit verband uit Creyghton tevens zijn bewondering voor een boekje van de Gentse hoogleraar Edgar de Bruyne *Wat is cultuur?* In een zeer lang citaat ontleent Creyghton aan De Bruyne een omschrijving van de "positieve veroveringsgeest van het christendom" Deze is te definiëren als het onophoudelijk zoeken van de christen als aardse mens om de wereld te scheppen tot een ware menselijke orde die voorwaarde en tijdelijke afspiegeling moet zijn van het Rijk Gods later (37)

Uit de formuleringen van Newman, Pius XI en Edgar de Bruyne destilleerde Creyghton dus het cultuurscheppend en cultuurkritisch vermogen van de katholieke levensbeschouwing als belangrijkste theoretische uitgangspunt voor zijn *Project* Voor hem was het dan ook vanzelfsprekend - een vanzelfsprekendheid die noch uit de gegeven citaten, noch uit de volledige verhandelingen blijkt - dat in zijn apostolische weekblad de theologie de leidende functie zou moeten bezitten Als praktisch resultaat van deze opzet kwam de

hoofredactie dan uiteindelijk in priesterlijke handen te rusten Meer recht doet Creighton aan zijn bronnen door uitdrukkelijk vast te stellen dat aan de profane rubrieken de vrijheid moet worden gelaten om zich naar eigen inzicht te ontplooiën (38)

De consequentie van dit alles is dat het voorgestelde weekbladtype de medewerking van in het journalistiek handwerk bedreven leken niet kan missen De moeilijkheid die uit dit concept ontstaat - dat van zelfstandig werkende leken, die voor het doel van het blad onderworpen worden aan een priesterlijk veto recht - is volgens Creighton op te lossen met het in de encyciek *Quadragesimo Anno* neergelegde subsidiariteitsbeginsel en met de idee van de "Katholieke Actie"

In zijn encyciek *Quadragesimo Anno* herdacht paus Pius XI in 1931 niet alleen de veertigste verjaardag van *Rerum Novarum* door hem de "Magna Charta" van de sociale orde genoemd - maar werden ook correcties aangebracht op de sinds *Rerum Novarum* ge-signaleerde dwalingen Voorts stelde Pius XI zich onder meer tot doel op sommige punten een nadere uitwerking van de herdachte encyciek te geven Aan de hand van een onderzoek naar het economisch stelsel, zoals het zich inmiddels ontwikkeld had, sprak de paus zich uit voor nieuwe oplossingen in de heersende sociale verwarring (39) Dit hernieuwde katholieke sociale programma kan tot twee hoofdpunten herleid worden hervorming van de maatschappelijke zeden door een hernieuwde beleving van de sociale rechtvaardigheid en de hervorming van de maatschappelijke instellingen (40) Dit laatste hoopte men in het bijzonder te realiseren door de organisatie van de maatschappij op corporatieve grondslag (41)

In dit streven naar een herstel van de maatschappelijke orde wordt het subsidiariteitsbeginsel als "het grote grondbeginsel der sociale wijsbegeerte" in *Quadragesimo Anno* aldus geformuleerd evenals datgene, wat de individuen op eigen initiatief en op eigen kracht kunnen presteren, hun niet ontnomen en aan de gemeenschap opgedragen mag worden, zo is het ook een onrecht en tegelijk een ernstig nadeel, ja een verstoring van de goede orde, om datgene, wat door een kleine en ondergeschikte gemeenschap gedaan en tot stand gebracht kan worden, naar een grotere en hogere in rangorde staande gemeenschap te verwijzen (42) Het subsidiariteitsbeginsel heeft, zoals het in de encyciek geformuleerd wordt, allereerst betrekking op de verhouding van de staat tot de aan hem ondergeschikte personen en groeperingen, maar Creighton acht het overal toepasbaar, waar hoog en laag in enig gemeenschappelijk verband moeten samenwerken (43)

De met de encyciek *Rerum Novarum* gestarte sociale actie van paus Leo XIII werd door zijn opvolgers uitgebreid tot een lekenapostolaat, de zogenaamde "Katholieke Actie" (K A) De sociale actie bedoelde vooral de sterfelijke belangen te behartigen, de K A streefde in de eerste plaats een verdieping van het religieuze leven na De functie van de K A kan met de woorden van twee van haar belangrijkste promotors aldus omschreven worden "de deelname van de leken aan het hiërarchisch apostolaat der Kerk" in de formulering van Pius XI, of "het apostolaat van christenen die hun werkzaamheid in dienst stellen van de Kerk en haar in zekere zin helpen om haar herderlijke taak te volbrengen" volgens de omschrijving van Pius XII (44) De officiële, door Christus gegeven zendingsopdracht werd voorheen alleen geschonken aan die leden van de Kerk die door het ontvangen van het sacrament van het priesterschap in de hiërarchie waren opgenomen Met een verwijzing naar de gevaarlijke en gecompliceerde omstandigheden waarin de Kerk verkeerde in de twintigste eeuw, stelde Pius XI de K A in en liet nu officieel de leken deelnemen aan de zendingsopdracht van de hiërarchie Het uiteindelijk gezag

bleef echter in priesterlijke handen (45)

Deze beide, hier uiterst summier aangeduide beginselen worden nu door pater Creighton met elkaar in verband gebracht, zoals dat, naar zijn eigen zeggen, voor hem nog door niemand gedaan is "Het idee der K A hangt met het subsidiariteitsbeginsel samen, omdat enerzijds de hiërarchische tot de lekenorganen in de Kerk zich verhouden als hoog tot laag, en anderzijds de leken in staat zijn "op eigen initiatief en door eigen kracht" werkzaam te zijn voor het geestelijk doel der Kerk Het zou dus een "verstoring der goede orde" zijn hun die gelegenheid daartoe te ontnemen" (46)

Dezelfde verhouding - die van de hiërarchie tot de leken in de Kerk - zou volgens Creighton ook bestaan tussen de theologie en al de wereldlijke activiteiten van de mens De theologie oordeelt, geheel volgens de eerder aangegeven normen van *Quadragesimo Anno* en de K A , slechts over wat de wereldlijke activiteiten, in hun betrekking tot het bovennatuurlijke, met de theologie als raakvlak hebben, wat hun eigen is, laat de theologie onaangetaast (47)

Deze beloften klinken redelijk, maar de praktijk kan natuurlijk ook hier pas uitwijzen wat ze waard zijn Zelf dacht Creighton in zijn kleine brochure al iets concreter na over het doorvoeren van het subsidiariteitsbeginsel in zijn toekomstige weekblad ten aanzien van politieke en met de politiek verwante onderwerpen Hoewel bij de behandeling van de inhoud van *De Linie* deze theorie nog illustratiever aan de praktijk getoetst kan worden, zal een vermelding van Creightons richtlijnen over de behandeling van politieke onderwerpen hier eveneens het nodige verduidelijken

In de eerste richtlijn kan men nog een poging zien om afzijdig te blijven van het politieke bedrijf De hoofdredactie, belast met de theologische supervisie, moet er namelijk op toezien dat de specialist journalisten in hun profane rubrieken geen politieke stellingen uit het geloof laten voortvloeien die niet uit het geloof zijn af te leiden (48)

De volgende richtlijn geen stellingen verkondigen die volgens de hoofdredactie met het geloof strijdig zijn, beperkt al meer de bewegingsvrijheid van de politiek deskundige redacteur

Tenslotte duldt Creighton niet dat er politieke stellingen worden voorgestaan die de religieuze eensgezindheid van de katholieken aantasten Hoe dit begrepen moet worden maakt Creighton zelf duidelijk als hij even later profeteert dat de christenen, en speciaal de katholieken, als zij doordrongen kunnen worden van de betekenis van hun geloof en de snel groeiende macht van hun aantal beseffen, het in hun hand hebben de toekomst van Nederland te bepalen (49) De in theorie onafhankelijke redacteur wordt hier volledig ingeschakeld voor het doel dat Creighton uiteindelijk voor ogen stond Welke dit doel is, staat in een enigszins gewijzigde versie van de kleine brochure Het heet daarin dat geen land geestelijk zo zuiver uit de oorlog te voorschijn is gekomen als Nederland, dat dan ook de leiding moet nemen bij de opbouw van een internationale christelijke samenleving Van andere landen ziet Creighton de brilante ideeën komen, "met name van Frankrijk en het Engeland der jonge katholieke bekeerlingen, van ons moet de doorvoering en het voorbeeld komen" (50) Met de idee der K A wil hij bovendien de diepe kloof die er tussen protestanten en katholieken gaapt, voorgoed overbruggen

De beloofde onafhankelijkheid van de leek-redacteur wordt door Creighton nu zelfs op papier al geweld aangedaan De politiek deskundige rubrieksredacteur wordt in de praktijk een propagandist voor een door de hoofdredactie uitgewerkte campagne De visioenen van Creighton over de samenwerking van katholieken en protestanten hebben

oppervlakkig bezien iets weg van oecumene, maar zullen, gezien de context, eerder in de richting zijn gegaan van de politieke samenwerking in de tijd van de Coalitie van Schaepman en Kuyper. Ook al behoorde de achterstelling van de christenen in Nederland tot het verleden en kon de emancipatie als voltooid beschouwd worden, de christenen en hun samenlevingspatronen speelden nog geen dominerende rol. Hier lag nog een immens werkterrein. De Sociëteit van Jezus zou de leiding nemen, zoals zij dat ook bij de contra-reformatie gedaan had. De optimistische visie van pater Creyghton over de gelijkgezindheid onder de Nederlandse christenen houdt trouwens geen enkele rekening met o.a. de in de illegaliteit gevormde *Christofoor* katholieken, die in de naoorlogse maatschappij, zeker in politicus, los willen staan van de aanspraken van de Kerk op dit vergankelijk terrein. De garantie voor de onafhankelijkheid van de leek-redacteur is ook uitermate zwak, ook al beweert Creyghton: "De beste theologen zijn de minst bemoeizuchtigen" (51). Het risico is hier uitsluitend voor de redacteur. Hij moet het geluk hebben in zijn hoofdredactie een goede theoloog aan te treffen, zoals ook, naar wij eerder constateerden, een begripende provinciale overste van de Sociëteit noodzakelijk is om de gehele organisatie van het weekblad enige speelruimte te verzekeren.

In het besef dat speculeren op een goede theoloog niet alle ongerustheid bij de naar vrijheid verlangende medewerker zou wegnemen, draagt Creyghton een zakelijker argument aan. Hij wil laten uitkomen dat zijn eigen tot het normale levenspatroon van iedere katholiek behoren. Zijn uitgangspunt is dan dat iedere katholiek, bij alles wat deze doet, zich voor de juistheid van zijn inzichten en gedragingen moet onderwerpen aan het oordeel van de Kerk en, voor zover dit door de theologie wordt geformuleerd, aan de uitspraken van de theologie (52). Is deze stelling op zijn minst discutabel, Creyghton heeft gelijk met vervolgens te ontkennen dat een katholiek zijn geloof compromitteert door op eigen profaan gebied zijn eigen mening te verdedigen en eventueel vergissingen te maken. Een redacteur van het door Creyghton ontworpen weekblad zou evenmin de hoofdredactionele leiding compromitteren door op eigen cultureel gebied hetzelfde te doen. De officiële omschrijving hiervoor luidt: de rubrieksredacties werken op eigen verantwoordelijkheid, de hoofdredactie bepaalt zich tot de theologische coördinatie van de delen in het geheel (53).

Dit probleem van de hiërarchie tussen priester en leek, speciaal op het gebied van de katholieke pers, was al eerder voorzien door Jacques Maritain. Voordat Creyghton in debat treedt met deze gezaghebbende Fransman, onderscheidt hij drie algemene typen van katholieke bladen. De twee uiterste typen zijn een volkomen religieus blad of een profaan blad, geredigeerd door katholieken, die zich in hun werk slechts algemeen door hun katholieke beginselen laten leiden (54). Daar tussenin ligt dan het in het *Project* ontworpen type blad waarbij de theologie de leiding heeft, maar dat zich niet alleen op religieus, maar ook op profaan gebied beweegt. Dit laatste type is volgens de jezuïet Creyghton nog steeds niet consequent uitgewerkt. Hij vindt het bovendien jammer dat iemand als Maritain, met wie hij voor het overige zegt in te stemmen, dit type zelfs verwerpt als "une fusion ou hybridation" van de eerste twee typen. Maritain wil deze typen met de grootste zorg onderscheiden en laat alwie een katholiek weekblad wil stichten, tussen deze twee uitersten kiezen (55).

Jacques Maritain kwam al vroeg in aanraking met verschillende van Frankrijks grote namen rond de eeuwwisseling, zoals Charles Péguy, Henri Bergson en Léon Bloy, terwijl hijzelf, na zijn overgang tot het katholicisme in 1906 op drie-en-twintig-jarige leeftijd,

vooral bekend is geworden als waarschijnlijk wel de eerste leek die de leer van Sint Thomas uitdiepte. Hier ligt misschien zijn grote betekenis, het Thomisme kon voordien gemakkelijk als een clericaal onderonsje worden beschouwd (56). In bredere katholieke kring ging Maritain in de dertiger jaren gelden als de profeet van een "nieuwe Christenheid". Het bankroet van de samenleving in het eerste kwart van de twintigste eeuw had immers het optimisme van de voorgaande eeuw danig gedevalueerd, zodat ook het christendom werd gedwongen zich te bezinnen op zijn compromitterend aandeel in deze mislukking en een houding voor de toekomst te bepalen (57). Maritain noemde zijn cultuurideaal "integraal humanisme" (58). Het ging hem om de gehele waardigheid van de mens, die alleen in zijn verbondenheid met God volledig tot zijn recht komt. Het "integraal humanisme" als cultuurideaal is dus theocentrisch en verschilde daarin juist van de andere richtingen met de naam humanisme, die Maritain, omdat hierin de mens de maat van alle dingen was, "anthropocentrisch humanisme" noemde (59).

Het grote tovermiddel van pater Creyghton, de "aurea regula" van *Quadragesimo Anno*, was natuurlijk ook Maritain bekend. Aan het hier bedoelde subsidiariteitsbeginsel als sleutelwoord voor de katholieke sociale wijsbegeerte wordt door Maritain in zijn *Humanisme Integral* de naam "pluralisme" gegeven (60). Wanneer Maritain slechts twee typen van katholieke periodieken wil kennen, staat hij volgens Creyghton oplossingen voor, die de in het subsidiariteitsbeginsel verborgen energieën ongebruikt laten. Maritain ziet in een appendix van zijn *Humanisme Integral* slechts een type "catholique de denomination", gewijd aan het geloof, waarvan de redacteurs "en tant que catholiques" spreken en waaruit iedere stellingname op profaan gebied ten strengste moet worden geweerd, en een type "catholique d'inspiration seulement, non de denomination", gewijd aan politiek en cultuur, waarvan de redacteurs alleen "en catholiques" optreden en waarin het geloof niet verantwoordelijk mag worden gesteld voor de erin voorgestane opvattingen (61). De stellingname van Creyghton is nu voldoende bekend en, goochelend met de omschrijvingen van Maritain, definieert hij zijn type voor de zoveelste keer: zij die het blad "en tant que catholiques" dirigeren, zijn er verantwoordelijk voor dat de anderen het "en catholiques" doen. Het betoog van Creyghton wordt besloten met de retorische vraag: "Is er een redactionele structuur denkbaar, beter in overeenstemming met het pluralisme van Maritain?" (62).

De voorstellingswijze van Creyghton doet bij Maritain een argeloosheid veronderstellen, waardoor een voor de hand liggende oplossing verloren gaat. In feite verzette Maritain zich uitdrukkelijk tegen Creyghtons oplossing door een zeer scherpe scheiding van de drie terreinen waarop een christen werkzaam kan zijn. Samen met Etienne Gilson in het blad *Sept* onderscheidt Maritain als eerste terrein van activiteit het geestelijke, waarop de christen handelt "krachtens zijn katholiek beginsel" - dit is de Nederlandse vertaling van de bovengenoemde Franse uitdrukking - en dat ook de Kerk raakt. Het tweede terrein is het tijdelijke, waarop men "overeenkomstig zijn katholiek beginsel" werkzaam is. Het derde terrein is gelijk aan het eerste, maar heeft verbinding met het tijdelijke (63). Maritain kende dus een tussenvorm, zoals ook Creyghton deze construeerde, alleen reserveerde de eerste dit gebied specifiek voor de "Katholieke Actie". Deze verbinding tussen geestelijke en tijdelijke orde vraagt volgens Maritain om eenheid, terwijl in de tijdelijke orde slechts verscheidenheid de normale toestand is. Op dit zuiver tijdelijke terrein situeert hij, geheel tegengesteld aan Creyghton, niet alleen de katholieke pers, maar ook de politieke partijen, waarvoor hij dan ook geen eenheid onder de kathol-

lieken opeist Hij verklaart een dergelijke eenheid zelfs als kunstmatig en tegennatuurlijk en dus gevaarlijk (64) Het is begrijpelijk dat deze laatste stelling in Nederland direct kritiek uitlokte, want men kon er maar al te gemakkelijk een afwijzing van de R K. Staatspartij uit afleiden (65) De katholieke pers in Nederland kende voor de tweede wereldoorlog deze problemen niet, omdat zij zich strikt hield aan de door Maritain zo scherp gescheiden eerste twee terreinen

De volgorde waarin Creighton zijn theoretische uitgangspunten ontwikkelde, is nu voldoende vastgesteld Uitgangspunt voor de inhoud van het blad waren de ideeën die mede door Henry Newman waren ontwikkeld, waarna Creighton spontaan de organisatorische vorm koos en het meningsverschil dat daardoor met Maritain ontstond met behulp van het subsidiariteitsbeginsel en de idee der Katholieke Actie op zijn eigen manier oploste Door zijn manipuleren met voor katholieken bekende begrippen, kon hij toch niet verdoezelen dat hij alleen etiketten leende en deze plakte op een weckfles met een inhoud van eigen fabrikaat

Van de grondslagen, zoals ze verwerkt zijn in de twee nooit in druk verschenen brochures, zijn daarna geen diepgaande uiteenzettingen meer te vinden Dit wil niet zeggen dat ze hun belang in de te behandelen periode verliezen, een belang dat trouwens vooral gezocht moet worden in de beginselen als theoretische steunpunten Later houdt Creighton zich vooral bezig met de praktische vormgeving die uit deze beginselen voor het *NKW*, dan officieel het weekblad *De Lime*, af te leiden zijn In de twee prospectussen die in de eerste helft van 1946 verschenen, wordt welbewust alleen het reclamekarakter van de discutabele grondslagen uitgebuit "In *De Lime* zal consequent worden toegepast, wat men genoemd heeft het grootste nieuwe idee sedert de Middeleeuwen, het idee der Katholieke Actie" En als het gaat over het vrijmaken van sleutelposities voor leken, propageert de redactie zich geestverwant te voelen met Maritain (66) Over de onoverbrugbare tegenstelling met sommige ideeën van deze katholieke filosoof wordt wijselijk gezwezen

Tot nu toe is de indruk gewekt dat een man volkomen zelfstandig en geïsoleerd zijn ideeën ontwikkeld heeft Pater Creighton hield deze mythe zelf in stand, want hij ontkende enige beslissende invloed te hebben ondergaan van theologen en filosofen uit zijn omgeving zijn ideeën waren, naar eigen zeggen volkomen oorspronkelijk In feite maakte Creighton alleen gebruik van die beginselen die hij meende nodig te hebben, en maakte ze passend voor zijn eigen constructies Hij zag op den duur enkel nog zijn eigen toepassing en daarom ook karakteriseerde een confrater Creighton als een monomaan denker (67) Beïnvloeding van, maar vooral morele steun voor Creighton en zijn weekbladplan door confraters uit de Sociëteit van Jezus ontbrak natuurlijk niet De twee belangrijkste namen zijn wel die van F Malmberg en J van Heugten

Felix Malmberg SJ draagt de naam van de Brabantse boekhandel-uitgeverij met eertijds het trotse predikaat "Uitgever van de Heilige Stoel", als gold het een hofleverancier, maar dan met meer eeuwigheidswaarde Malmberg doceerde, na studies in Rome en Parijs, fundamentele theologie aan het SJ-studiehuis te Maastricht Zijn specialisatie in de ecclesiologie, de theologie over de Kerk, werd een van de gebieden waarop de theologie tussen de beide wereldoorlogen haar belangrijkste ontwikkeling doormaakte (68)

Zeer globaal en rechtlijnig gesteld, kan men de oorsprong van deze ontwikkeling zoeken in een katholiek reveil van onder af, dat na de eerste wereldoorlog in Duitsland begonnen is als onder meer een "wending" van het individu naar de gemeenschap De

Duitse "Wandervogel" kregen rond 1930 een Franse parallel in de religieuze bewustwording bij de jongeren, waarbij de Duitse trektochten de typische Franse vorm van bedevaarten kregen, vooral naar Chartres (69) In hun doelbewuste sociale gerichtheid groeide de jeugd, gesteund door een literaire beweging, steeds dichter naar de Kerk, maar dan als gemeenschapsurting en niet als instituut Zo vloede de jeugdbeweging als vanzelf over in een liturgiebeweging, een bijelbeweging, een lekenbeweging

Aan deze "bewogenheid" binnen het katholieke Duitsland tussen 1920 en 1930 en in Frankrijk na 1930 dankte de theologie onder andere een opzienbarende ommekeer in het theologisch denken over de Kerk (70) De hiervoor typerende uitdrukking "het mystieke Lichaam van Christus" bezat voor de generatie tussen 1920 en 1940 een heel complex van religieuze en apostolische waarden de eenheid van Christus en de Kerk, het vitale karakter van deze eenheid, samenwerking tussen het onzichtbare bovennatuurlijke en het zichtbare aspect, belangrijkheid van alle organen van het "Lichaam", zowel hiërarchie als gelovigen en de noodzaak van samenwerking tussen de hiërarchie en gelovigen in eenzelfde verlossingswerkzaamheid (71)

Over het merendeel van deze ecclesiologische problemen publiceerde Malmberg (72), maar zijn opvatting over de theologische betekenis van de gelovige, van de leek, is hier vooral relevant Alle vormen waarin het profane leven zich uitdrukt en organiseert - wetenschap, kunst, politiek, economie en wat dies meer zij - liet Malmberg vallen onder de heilingswerkzaamheden van de Kerk Op deze gebieden lag volgens Malmberg wel het specifieke eigen arbeidsterrein van de katholieke leek, echter onder uitdrukkelijke leiding van het kerkelijk gezag (73) De geliefkoosde uitdrukking van paus Pius XI, die de priester in deze als "engelbewaarder" laat optreden, suggereerde een vrijblijvendheid die in werkelijkheid niet bestond

De reden hiervoor is het karakter van het christendom als een allesomvattende levens- en wereldbeschouwing Het christendom bepaalt immers geheel het mensenleven en Malmberg volgde Pius XI na door voor de christenen een "dubbel geweten" af te wijzen één geweten voor de strikt godsdienstige sector in het leven, zoals bidden, naar de kerk gaan, en een voor de rest, voor de zogenaamde "profane" bezigheden Het christen-zijn, het geloven, is aldus een "totale" levenshouding - Malmberg vermijdt het woord "totalitair" alleen vanwege de lelijke bijmaak van dit begrip (74)

De belangrijkste punten uit de hierboven uiterst summier weergegeven opvattingen van Felix Malmberg SJ stemmen overeen met en zullen waarschijnlijk wel richtinggevend gewerkt hebben voor de eerder genoemde opvattingen van Creyghton Malmberg nam bovendien als hoofdredacteur van het filosofische en theologische tijdschrift *Bydragen* een vooraanstaande plaats in temidden van de Nederlandse provincie van de Sociëteit van Jezus (75) Daarbij zal Malmbergs grote sympathie voor *De Linie* nog blijken door zijn later te schetsen rol bij de uitvoering van het weekbladproject van Creyghton

Jan van Heugten SJ heeft met Malmberg gemeen dat ook hij lange tijd hoofdredacteur was van een jezuïetenperiodiek Het is dan ook niet toevallig dat beiden, werkzaam op het gebied van de publiciteit, bij nieuwe weekbladplannen de maker ervan een krachtige steun konden geven Hun eventuele instemming had in de Sociëteit een dubbele waarde De aantrekkingskracht van pater Van Heugten, die zelf in Rome degelijk geschoold was in de theologie, lag voor Creyghton toch op een ander vlak dan die van de "pur-sang" theoloog Malmberg Van Heugten verdiende zijn sporen als criticus van actuele literatuur De opvolger van A B H Gielen SJ, hoofdredacteur van *Boekenschouw*, ontpopte

zich niet als een bevechter van alle vrijmoedigheid en een verbitterd bestrijder van de jeugd, maar de Amsterdamse studentenmoderator scheen juist begrip te kunnen opbrengen voor het nieuwe (76) De grote moeilijkheid voor de bescheiden Van Heugten was om de verbindingen met het leven te moeten herstellen, die zijn onmiddellijke voorganger Gielen in starre onwil tot erkenning van het nieuwe verbroken had (77) Hij scheen daarbij geen moralist te zijn in de theologische, maar in de literair-historische zin, geen verdediger van algemeen erkende "goede zeden", maar een zoeker naar levenswaarden in de verschijnselen die hij beschouwde

Van Heugten paste aldus geen zedelijkheidsbegrippen toe op letterkundige werken volgens een wezenlijk buitenliterair schema, maar eerbiedigde van het begin af het bijzondere karakter van de kunst als ervaringsopdracht (78) Deze methode van literatuurkritiek heeft niet Creyghtons navolging afgedwongen Vooral de deskundige manier waarop Van Heugten ten aanzien van de eigentijdse literatuur de christelijke levenswaarden verdedigde, heeft Creyghtons bewondering geoogst Welke levenswaarden dit waren, ligt voor de hand De sterke band tussen natuur en bovennatuur is onmisbaar in de katholieke heilsleer Wat de mens niet met eigen ogen kan zien, won volgens Van Heugten aan duidelijkheid door het geopenbaarde geloof (79) Daarom kwam hij ook tot de conclusie, dat slechts de katholieke godsdienst in staat is een gemeenschap zo ideaal te bezielen en tot een eenheid te binden dat er een grote levensstijl, een cultuur kan ontstaan Europa zou door het terugdringen van het christelijk geloof uit het maatschappelijk leven sinds de barok geen grootse, allesomvattende stijl gekend hebben De Kerk moet daarom haar krachten verzamelen tot er wellicht weer een tijd aanbreekt dat de mensheid, moe van atheïsme, individualisme en materialisme, tot de christelijke gemeenschapsgedachte terugkeert (80)

Het kost geen moeite om in Van Heugten's opvatting over het christelijk monopolie op cultureel gebied een duidelijke overeenkomst te zien met een van de theoretische uitgangspunten van het *Project* van Creyghton Hiermee wordt overigens niet bedoeld dat er geen verscheidenheid in denkriching zou bestaan binnen de Nederlandse provincie van de SJ, hoogstens dat de uitgangspunten van Creyghton niet uniek waren Verschillen in opvatting binnen de Nederlandse provincie over het weekbladplan zijn vooral tijdens de praktische fase naar voren gekomen en zullen in de daaraan gewijde hoofdstukken geanalyseerd worden Van de hier genoemde "steunpilaren" van Creyghton zal Malmberg na de voorbereidingsfase nog lang een actieve rol blijven spelen, Van Heugten verdween naar de achtergrond (81)

Een korte beschouwing van de periode dat Creyghton hoofdredacteur van *De Lime* was, leert ons dat er tot 1950 niet meer over het subsidiariteitsbeginsel en de "Katholieke Actie" geschreven is Het waren louter uitgangspunten die alleen in de beginperiode nut hebben gehad als fundamenten voor het *Lime* project Creyghton wordt in die jaren wel nog herhaalde malen genoodzaakt de doelstelling van zijn weekblad en zijn voornameste inspiratiebron op schrift te stellen

Volgens het concept voor een lezing van Creyghton tijdens een internationale studieweek van de Sociëteit van Jezus in augustus 1947 te Versailles bewoog het jezuïeten-weekblad zich over heel het gebied van de cultuur en het openbare leven, niet alleen op academisch niveau, maar daalde het ook af naar de dagelijkse actualiteit Het cultuurscheppend en cultuurkritisch vermogen van het christendom wordt hier voor eigen Orde-

leden met nog minder reserves dan voorheen gepresenteerd. Creyghton zegt in zijn weekblad drie dingen aan het licht te willen brengen:

1. dat het katholicisme een volledig en gesloten systeem vormt waarin alle dingen des levens hun plaats vinden, hun verklaring, hun stabiliteit en hun "justification";
2. dat niemand zo goed in staat is als de katholieke om over de menselijke grenzen heen te kijken, de nationale, politieke, economische en culturele;
3. dat niemand in zijn oordeel zo vrij en onafhankelijk kan wezen als hij (82).

In deze opsomming bevinden zich verschillende discutabele punten, maar in dit hoofdstuk zal er niet in bijzonderheden op worden ingegaan. Wel moet worden vastgesteld dat vijf maanden eerder een heel wat frissere wind door Frankrijk woei. De vastenbrief met de titel *Essor ou déclin de L'Eglise* van de Parijse aartsbisschop Emmanuel Suhard kreeg een bijzondere weerklink, omdat zij beantwoordde aan de verwachting van alles wat jong en levend was in het Franse katholicisme (83). De noodzaak om zich niet uitsluitend te verzetten tegen de weigering van de Kerk door de moderne wereld, maar deze te accepteren om de wereld te kunnen verbeteren is het leidmotief van dit herderlijk rondschrijven (84). Kardinaal Suhard sprak nog over aanpassing van de Kerk aan de veranderende omstandigheden en de nieuwe eisen van de moderne maatschappij, terwijl Creyghton tijdens de SJ-studieweek het katholicisme heel wat aanmatigender typeerde als een volledig en gesloten systeem (85).

In de loop van de volgende jaren wordt door de persoonlijke belangstelling van Creyghton nog wel een nieuw element aan de theoretische uitgangspunten toegevoegd, de opzet blijft echter onaangestast. Zo drukt Creyghton zich in augustus 1949 nog op de geijkte manier uit over de verwezenlijking van het doel van *De Linie* door het accent te leggen op de demonstratie en niet op de uiteenzetting van de geloofsinhoud. Het cultuurkritisch en cultuurscheppend vermogen is hier echter nog maar één uiting van die demonstratie. Een andere uiting heet hier het "supranationaal en wereldomspannend karakter van het geloof". In een toelichting op dit punt staat er dat onder andere een bijzondere aandacht moet worden besteed "aan de ontoereikendheid van het beginsel der nationale souvereiniteit als grondslag voor de rechtskundige ordening der hedendaagse menselijke samenleving" (86).

Deze uitbreiding van de doelstelling is vooral de vrucht van Creyghtons na de oprichting van *De Linie* toegenomen belangstelling voor de idee van de staatkundige wereld-eenheid (87). De theoretische uitgangspunten bleven voor hen die het *Project* moesten realiseren, een belangrijke basis. Het is echter niet verwonderlijk dat ze, toegepast in een aan de actualiteit gebonden weekblad, in de boven geformuleerde bewoordingen niet meer op de voorgrond traden. Hoe hard deze fundamenten tijdens het verwervingsproces van de praktijk in de jaren 1946-1950 bleken te zijn, zal nog onderzocht worden.

De problemstelling aan het slot van het eerste hoofdstuk lijkt ons nu afdoende opgelost. Er was hier duidelijk sprake van de traditionele zienswijze van vóór 1940, ook al schildert Creyghton zelf zijn aanpak af als volslagen nieuw. Hij heeft slechts getracht vooroorlogse fouten te herstellen. Aan de nog subtiele maar toch onmiskenbare veranderingen in het geestelijk klimaat na de tweede wereldoorlog, met name ook onder de katholieken - de periode 1940-1945 is hierin echter geen cesuur, hoogstens een katalysator geweest - werd door de jezuïet Creyghton voorbij gezien, geobsedeerd als hij was door zijn heel persoonlijke plannen.

HOOFDSTUK III. BESTUUR EN REDACTIE

De contacten met enkele uitgevers in de jaren 1944-1945 hadden pater Creyghton geleerd, dat zij bezwaarlijk het risico voor een publikatie konden aanvaarden, zonder de uiteindelijke zeggenschap in eigen hand te houden. Hij begreep eveneens dat bij een mogelijk instemmen door de uitgever met het apostolisch ideaal van de redactie, niet alle moeilijkheden ineens waren opgelost. Want waar belangen samenvallen, kunnen inzichten nog hemelsbreed verschillen. Nogal omslachtig, maar wel beeldend gaf de moraaltheoloog en canonist Creyghton zijn oplossing. Hij vergeleek daartoe de relatie redactie-uitgever met het huwelijk. De belangen van de gehuwden vielen, volgens Creyghton altijd samen, hun inzichten niet. Toch konden zij zich aan elkaar binden, doordat tussen beide een derde stond, het instituut van het huwelijk met zijn eigen wetten, waaraan man en vrouw zich moesten onderwerpen. Creyghtons conclusie uit deze vergelijking luidde: "Zo moest om al onze eisen tegelijk te vervullen tussen de redactie en de uitgever eveneens een derde gesteld worden, die zijn eigen, van beide partijen onafhankelijke wetten heeft. De rechtsvorm, waarin een dergelijk figuur zich laat verwezenlijken, heet in het Nederlands een Stichting" (1).

In februari 1946 werd aldus de Stichting *De Linie* in het leven geroepen om voornamelijk een weekblad met dezelfde naam uit te geven. Volgens artikel 3 van haar statuten werd de Stichting bestuurd door een directeur onder toezicht van een Bestuursraad, die de directeur benoemde, schorste of ontsloeg (2). De Bestuursraad zou moeten bestaan uit tenminste vijf personen. In eventuele vacatures werd door de leden zelf voorzien, met dien verstande dat bij voorkeur drie leden eveneens zitting hadden in een Redactieraad. Afgezien van deze drie personen, die én in de Bestuursraad én in de Redactieraad zitting hadden, dienden volgens de statuten het vierde lid van de Bestuursraad een deskundige op het gebied van het recht te zijn en het vijfde lid een persoon, die bedreven was in de koophandel.

De eerste directeur van de Stichting *De Linie* was Dr. J.H.C. Creyghton SJ, volgens de opgemaakte akte: Rooms Katholiek priester, wonende te Amsterdam. Als leden van de Bestuursraad traden voor de eerste maal op: Dr.Ir.A.F. van Leeuwen SJ, hoogleraar in de filosofie en ethica te Nijmegen, de reeds in een vorig hoofdstuk ten tonele gevoerde Dr.F.J.M.Malmberg SJ, hoogleraar te Maastricht en C.A.M. Minderop SJ, wonende in het SJ-noviciaat Mariëndaal in Grave. Uit de lekestand werden als bestuursleden aangewezen: G.C. Nieuwenhuizen, kandidaat-notaris in 's-Gravenhage en Mr.P.G.H. Paulussen, griffier bij het kantongerecht, woonachtig in Sittard. Uit de functies van deze laatsten is echter niet op te maken, dat zij bekwaam zijn op het commerciële vlak, zoals de statuten dat eisten.

Statuten en een eraan toegevoegd reglement bepaalden de competenties en verplichtingen van de Bestuursraad die in het algemeen de wetgevende macht van de Stichting diende te zijn. De uitvoerende macht werd geheel in handen gelegd van de directeur, die tevens het hoofdredacteurschap bekleedde. Als het grote voordeel van deze concentratie

zag men dat de tegenstellingen, die zich bij een blad gemakkelijk kunnen openbaren tussen de redactionele en exploitatie-belangen, vanzelf in evenwicht zouden blijven. Om de redactionele onafhankelijkheid te waarborgen was immers al de figuur van de Stichting in het leven geroepen.

De hoogste bestuursmacht werd door de statuten juridisch aan de Bestuursraad gegeven. Een door Creyghton opgesteld en op 2 februari 1938 gedateerd *Memorandum over de reorganisatie van het Linie-bestuur* leert ons echter veel meer over het werkelijk functioneren van deze raad (3). Uit de voornaamste bezwaren en adviezen van dit negen bladzijden tellende memorandum - uitvoerigheid en enige breedsprakigheid is kenmerkend voor de stijl van Creyghton - komt naar voren, dat de Stichting een dubbel bestuur heeft. Het ene bestond uit de door de Statuten ingestelde Bestuursraad, het andere werd echter uitgeoefend door pater Provinciaal, die feitelijk in alles de laatste beslissing had volgens de hiërarchische structuur van de Sociëteit van Jezus. Van eerdere beschouwingen van Creyghton weten we, dat hij het hier geheel mee eens is, "aangezien de kracht van *De Linie* staat of valt met haar relatie tot de Sociëteit van Jezus" (4). De werkwijze van het bestuur dat statutair met de hoogste macht in de Stichting bekleed was, de Bestuursraad, vond hij juist zeer onlogisch. Deze raad bleek in de praktijk in heel haar optreden van de provinciale overste van de Nederlandse SJ-provincie af te hangen. De drie jezuïeten-bestuursleden waren als leden van de Sociëteit immers aan hun overste absolute gehoorzaamheid verschuldigd, de twee leken-bestuursleden bleken zich eveneens te moeten houden aan de richtlijnen van de Provinciaal. Zij moesten namelijk een niet in de statuten opgenomen, en dus geheime clause tekenen, waarin zij beloofden bij de uitoefening van hun functie in de Bestuursraad van de Stichting *De Linie* nimmer te zullen ingaan tegen eventueel door de Provinciaal te verstrekken aanwijzingen (5).

De conclusie dat dit officiële stichtingsbestuur slechts een schijnbestuur was, ligt nu voor de hand. Het hinderde Creyghton vooral dat hij als directeur-hoofdredacteur een onnodige last meesleepte door zijn verantwoordelijkheid aan dit bestuur. Hij had bovendien de plicht als lid van de Sociëteit om buiten het *Linie*-bestuur om zich rechtstreeks tot zijn overste te wenden. Het plan van Creyghton om deze farce op te heffen wekt, oppervlakkig beschouwd, de indruk geheel ontstaan te zijn uit een drang naar efficiëntie. Het zou voor hem echter een groot voordeel zijn met dezelfde persoon, in dit geval zijn superieur aan wie hij gewoon was al zijn daden te verantwoorden, nu ook zijn bijzondere verrichtingen te moeten doorspreken. De controle zou in dit geval wel niet zo dwingend zijn als wanneer nog een apart college zich voortdurend met hem bemoeide. Het plan en de argumenten van Creyghton hebben ook strikt zakelijke kanten. Hij wilde de Bestuursraad van een gezagscollege omzetten in een adviserend college. Deze constructie had dan onder meer het grote voordeel, dat de geheime clause geschrapt kon worden, waarvan Creyghton zei, dat de lekeleden van het bestuur het "voelen en blijven voelen als een vreemdsoortig en onsympathiek document" (6). Er was voorts na deze verandering geen enkel bezwaar dat de Provinciaal de bestuursleden volkomen vrij liet om ieder advies te geven, dat hen juist leek. Een ander voordeel leek Creyghton, dat in een adviesraad ook een van de meerderheid afwijkend standpunt zijn waarde behield. Vanuit de statuten gezien waren de leken vooral bedoeld als specialisten op juridisch en commercieel terrein. In de Bestuursraad als gezagscollege beschikten de jezuïeten echter steeds over een meerderheid van drie tegen twee stemmen.

Dit memorandum is duidelijk opgesteld door een directeur-hoofdredacteur die er op

uit was zijn eigen beslissingsmacht zo snel mogelijk te effectueren Dit blijkt ook uit een concept reglement, waarin Creyghton voorstelde om de directeur-hoofddirecteur uitsluitend aan de SJ provinciaal verantwoording te laten afleggen In zijn functie van directeur zou hij dan door een Algemene Raad - dit is de vroegere Bestuursraad - en in zijn functie van hoofddirecteur door een Redactieraad terzijde worden gestaan Creyghton heeft overigens weinig succes met zijn voorstellen, de statutaire bevoegdheden van de Bestuursraad bleven gehandhaafd Aan Creyghtons wens om sneller te kunnen beslissen werd in zoverre tegemoet gekomen, dat de Bestuursraad in haar vergadering van 3 juli 1948 J A C Lindeman, de toenmalige voorzitter, aanwees als "permanent delegaat" met de bevoegdheid om namens het bestuur uitspraak te doen in al die vragen, waaromtrent bij de directeur twijfel kon bestaan of het bestuur er uitvoerig in gekend zou moeten worden

Over de personele bezetting en de werkzaamheden van dit Stichtingsbestuur, dat zo typisch aan de hiërarchische structuur van de Sociëteit van Jezus was gebonden en daarom geen overheersende rol gespeeld heeft, volgen hieronder enkele, met opzet globaal gehouden, gegevens

Tijdens de eerste vergadering van de Bestuursraad van de Stichting *De Linie* op 18 december 1946 in de pastorie van "De Zaaier" in Amsterdam wisselde de bezetting al belangrijk L H Paulussen SJ volgde C Minderop SJ op die benoemd was tot assistent van de hoofddirectie De heren Nieuwenhuizen en Paulussen - een broer van de jezuïet - verzochten om ontslag, aangezien hun deelname aan het eerste *Linie*-bestuur geen doelbewuste keuze was, maar het gevolg van hun toevallige aanwezigheid Zij werden vervangen door Mr C H C M Martens, notaris in Den Haag, die ook de stichtingsakte gepasseerd had, en J A Ch Lindeman, directeur van een coöperatieve inkooporganisatie in de textielbranche te Amsterdam Uit de notulen blijkt, dat de Bestuursraad zich in hoofdzaak bezighield met de salarisregeling, aanstelling en ontslag van hogere functionarissen en ernstige conflicten in de hoofddirectie De jaarlijkse begroting werd besproken in een samenkomst die vanaf 10 juli 1948 "Jaarvergadering" werd genoemd, een woord dat meer doet vermoeden dan slechts de extra aanwezigheid van de accountant van de Stichting en van de commercieel directeur van het weekblad *De Linie* De samenstelling onderging nog een verandering In de vergadering van 6 mei 1949 werd Ir J B G M Ridder de van der Schueren, toen commissaris van de koningin in Overijssel, benoemd als opvolger van Mr Martens, die door de drukte in zijn notarispraktijk alle interesse voor de *Linie*-zaken verloren had In de periode van 1947 tot 1951 vergaderde de Bestuursraad elk jaar vijfmaal

Een duidelijke illustratie van de reeds aangeduide, moeilijke positie van de Bestuursraad geeft de vergadering van donderdag 19 oktober 1950 te zien, waarin een missive van de SJ-provinciaal van 7 oktober aan de orde werd gesteld De Raad werd hierin verzocht om K Verhofstad SJ tot directeur hoofddirecteur te benoemen als opvolger van Creyghton die zijn ontslagaanvraag reeds met zijn overste zou hebben besproken Alleen Ridder de van der Schueren, misschien omdat hij nog zo kort bestuurslid was en deze gebruikelijke gang van zaken niet kende, maakte bezwaar tegen deze wijze van afwikkelen De bekrachtiging door het bestuur moest namelijk plaatsvinden zonder enige voorkennis van het rapport dat Verhofstad in de zomermaanden van 1950 over *De Linie* had opgestelde Bovendien werd bij deze benoeming van een nieuwe directeur-hoofddirecteur de in de bestuursvergaderingen herhaaldelijk gestelde vraag over het loskoppelen van deze twee functies gewoon genegeerd Ridder de van der Schueren reageerde enigszins teleur-

gesteld, dat een college met bepaalde verantwoordelijkheid ook als zodanig behandeld diende te worden (7) De reeds langer zittende bestuursleden wisten al, dat de Bestuursraad de iure wel de macht van het bestuur bezat, dit de facto echter neerkwam op machteloos toezien

De Redactieraad is reeds genoemd als adviescollege, waarvan in de statuten alleen staat aangegeven dat zij bestaat uit drie leden die bij voorkeur eveneens zitting hebben in de Bestuursraad Daardoor kwamen de bezettingen van Bestuurs- en Redactieraad ook met elkaar overeen, tenminste het jezuïetenaandeel in beide organen In zijn *Project voor de uitgave van een weekblad* had Creyghton reeds de wens geuit, dat gekozen moest worden uit het "puikje" van de SJ-provincie Dit diende op zijn minst vertegenwoordigd te worden door een professor uit de theologische en een uit de filosofische faculteit van de studiehuizen van de Societeit Creyghton zag in een houding van onverschilligheid van deze faculteit tegenover het weekblad *De Lime*, zoals dit jarenlang met betrekking tot het maandschrift *Studien* zou hebben bestaan, een van de ergste dingen die *De Lime* kon overkomen Het *Project* voorzag reeds dat er geen bindend gezag van de Redactieraad over de hoofdredacteur kon worden geconstrueerd, omdat dit in strijd was met het in de Societeit bestaande bestuursstelsel (8) In het aan de statuten van de *Lime*-stichting toegevoegde reglement werd evenwel in artikel 8 bepaald, dat de hoofdredacteur, als hij van de Redactieraad aanwijzingen ontving omtrent het redactionele beleid, verplicht was eenstemmige adviezen van deze raad uit te voeren (9)

De vergelijking tussen de Bestuursraad als gezagscollege en de Redactieraad als adviescollege laat Creyghton in zijn reeds genoemde *Memorandum over de reorganisatie van het Limbebestuur* uit 1948, zeer gunstig voor de Redactieraad uitvallen Creyghtons voorliefde voor slechts één, zij het stevige hiërarchische lijn met zijn provinciale overste is bekend Hij zwijgt in dit memorandum over zijn eigen voordelige positie en weet het zelfs zo uit te leggen, alsof alleen de autoriteit van de SJ-overste ermee gediend wordt "Pater Provinciaal schakelt een adviserend orgaan in ten aanzien waarvan hijzelf zijn vrijheid behoudt, en waarmee hij de hoofdredacteur de gewenste leiding geeft" (10) Wanneer we trouwens de frequentie van het bijeenkomen van deze Redactieraad bekijken, zouden we kunnen concluderen, dat de hoofdredacteur weinig advies en toezicht nodig had In het eerste jaar, 1946, kwam de Redactieraad viermaal bijeen, in 1947 zesmaal, in 1948 slechts tweemaal, in 1949 vijfmaal en in 1950 driemaal Voor de begeleiding van een weekblad kan men in dit geval toch niet de bepaling "intensief" gebruiken De laatste drie jaar vonden deze samenkomsten meestal plaats in aansluiting op de bestuursvergaderingen, wanneer toch iedereen aanwezig was Deze feiten en ook de verslagen van de Redactieraad getuigen, in ieder geval na 1947, van een grote vrijblijvendheid De lovende bewoordingen van Creyghton over een ideale samenwerking tussen Raad en hoofdredacteur vertolken ons inziens iets te veel de stemming en het voordeel van de laatstgenoemde

Om de opsomming van de bestuurs- en adviserende colleges in de periode 1946-1950 te completeren moeten hier nog de Contactraad en het Voorlopig Interlinie-Bestuur (V I B) genoemd worden Het V I B was het bestuurscollege van de Interlinie, een overkoepelende organisatie voor de diverse *Lime* stichtingen die in het voorjaar van 1949 werden opgericht De Contactraad had de louter adviserende taak om de *Lime* redactie op de hoogte te houden van de reacties die het weekblad alom in het land opriep Met dit doel waren een veertiental jezuïeten die met verschillende maatschappelijke groepen

voeling hielden, uitgenodigd om in de Contactraad zitting te nemen Dit experiment was van korte duur, de Contactraad is in de loop van 1950 maar tweemaal bijeengekomen Zowel Contactraad als V I B zullen elders besproken worden (11)

Bij een analyse van de redactionele organisatie van het weekblad *De Linie* in de eerste vijf jaren van zijn bestaan, gaan we allereerst zeer beknopt uit van de voornaamste directieven van Creighton In zijn *Project* stelde Creighton zijn redactiecorps samen uit drie onderdelen, te weten de bureaustaf, het corps redacteuren en de medewerkers (12)

Aan het hoofd van de bureaustaf kwam de hoofdredacteur te staan, noodzakelijk een lid van de Societeit van Jezus De hoofdredacteur behoefde niet regelmatig te schrijven, wel moest hij het redactiecorps overeenkomstig het doel van het weekblad vormen en dirigeren In zijn dagelijkse arbeid zou de hoofdredacteur worden bijgestaan door een leek als redactiechef, bedreven in het journalistieke handwerk Volgens de omschrijving van het *Project* is deze man "de kok die zorgt voor de samenstelling van het menu en het smakelijk opdienen der gerechten" (13) Het is verleidelijk als voortzetting van deze culinaire beeldspraak de redactiechef annex kok, aangezien hij voor de juiste doseringen van de spijzen en hun samenstelling moest zorgen, eveneens de dietist te noemen, gesteld dan dat de katholieke lezers uit die tijd te beschouwen waren als gasten die op dieet stonden Voorts bestond het "keukenpersoneel" nog uit drie assistenten, allen leden van de Societeit Een had tot taak de redactie naar buiten en de buitenwereld ter redactie te vertegenwoordigen, de tweede moest redigeren en herschrijven, de derde zou fungeren als een levende encyclopedie en moest zorgen voor de gegevens die de redactie nodig had

In de tweede plaats kwam het corps redacteuren, die verantwoordelijk voor hun eigen rubrieken, evenals de hoofdredacteur, vooral moesten beschikken over deskundigheid op de hen toevertrouwde gebieden Daarbij dienden zij eerder goede organisators te zijn dan dat zij per se moesten beschikken over een groot schrijverstalent

De derde graad van de redactie vormden de medewerkers Voor dezen, evenals voor de rubrieksredacteuren, golden als garantie voor hun betrekkelijke onafhankelijkheid de organisatorische normen van *Quadragesimo Anno*, die al eerder uiteengezet werden Creighton sprak in dit verband voortdurend van de geest van Pius XI, de paus der Katholieke Actie Er waren volgens de kleine brochure van Creighton toch nog werkzaamheden die niet door een leek konden worden verricht Dat waren de werkzaamheden die uiteraard priesterlijke bevoegdheden vroegen en de werkzaamheden, zo weinig lonend, dat zij slechts door leden van religieuze organisaties, levend onder de professie van vrijwillige armoede, volbracht konden worden Het bleef echter wenselijk op den duur zoveel mogelijk leken in te schakelen (14) In zijn grote brochure was Creighton op dit punt evenwel terughoudender "Men vergete niet dat voor religieuzen de gelegenheid om zich geheel aan een bepaalde taak van kunst of wetenschap te wijden, gemakkelijker te vinden is dan voor een leek, bovendien bezitten de eersten het voor ieder cultureel werk onschatbare voordeel van een solide en wijsgerige vorming" (15) Daarnaast werd er in al zijn voorbereidende geschriften door Creighton op gewezen, welk een enorm corps van medewerkers de Societeit van Jezus uit eigen gelederen zou kunnen recruteran Dit zou vooral aan rubrieken als Correspondentie uit het buitenland ten goede moeten komen

Er zou een samenhang gaan bestaan tussen de reputatie van de medewerkers en de aard van hun werkzaamheden, die voor het weekblad *De Linie* verricht moesten worden Tenminste als Creighton gelijk zou krijgen met zijn speculatie, dat het weekblad voor zijn

lezers een waarde zou krijgen die recht evenredig zou zijn aan de hoeveelheid arbeid, welke aan het blad besteed zou worden Tijdens de voorbereiding van het weekblad heette het nog "Aan stunts en loze effecten hebben we niets, aan harde, taaie, onverdroten, en als het moet verbeteren arbeid, alles" (16) Deze uitspraak sloeg niet zozeer op de strijdbaarheid van het blad, maar vooral op het dienstelement ervan, het leveren van een overvloed aan informatie waaruit de lezer zijn eigen keuze kon maken Creighton noemde dit toepasselijk het "spoorboekjesmateriaal" Hierin lag volgens Creighton het voornaamste verschil tussen zijn plannen en de meeste andere weekbladprojecten die na de bevrijding uitgevoerd werden Hijzelf zocht de stootkracht van zijn blad primair in een door een groot aantal toegewijde medewerkers te produceren "realia" Zo hoopte hij dan een blad te zien ontstaan dat secundair, door eigen kracht, de goede en gezochte schrijvers zou aantrekken Het waren dus de ongenoemden die de ruggegraat van de *Limie*-redactie zouden vormen De auteurs van de andere plannen zochten volgens Creighton de werfkracht van hun blad primair in de namen van veelgeroemde schrijvers, van wier medewerking zij zich verzekerd hadden, of zeiden te hebben verzekerd Zo hoopten dezen secundair de middelen te vinden tot doorvoering en uitbouw van hun plannen (17)

Op het probleem van de verhouding van de theologie tegenover de profane vakken in een blad als *De Limie*, dat het geloof als fundament kende, is in het vorige hoofdstuk reeds gewezen Voor Creighton was het trouwens geen probleem Hij vertrouwde er immers op, dat wat de rubrieksredacteur aan vrijheid tekort kwam, gecompenseerd zou worden door een trots gevoel van uitverkiezing om aan een hooggestemd apostolaat mee te mogen werken (18)

De eerste belangrijke afwijking van de richtlijnen uit het *Project* werd door Creighton reeds aangekondigd tijdens het *Limie* congres op 17 maart 1946 Het betrof het inbouwen van een "redactie-kamer" in de totale redactionele organisatie Voor het idee van deze redactie kamer, ook wel "het hart van *De Limie*" genoemd, zwaaide de hoofdredacteur lof toe aan de redactiechef P H van Dijk Hij dacht deze laatste eenzelfde verdienste toe als Mertens had ten aanzien van de doorvoering van het gehele *Limie*-plan (19) Het lijkt er sterk op dat Creighton "en plein publique" - want alle toekomstige *Limie*-medewerkers waren aanwezig - nog eens duidelijk wilde maken hoezeer hij de adviezen van leke-medewerkers op prijs stelde Het plan voor een redactiekamer tendeerde ernaar het SJ-monopolie te verdoezelen

In het *Project* waren oorspronkelijk voor de centrale redactie, zoals boven werd aangegeven, vier krachten gepland de hoofdredacteur, diens commis-voyageur, een stilist en een encyclopedist, allen leden van de Societeit van Jezus Het nieuwe idee ging er nu van uit dat om journalistiek te beoefenen, nieuws te geven en slagvaardig te zijn de redactie niet over het gehele land verspreid mocht zitten, maar in één bureau verenigd zou moeten zijn De moelijkheid voor Creighton was tijdens diens voorbereiding steeds geweest dat al de specialisten, die voor *De Limie* immers van levensbelang waren, nog afgezien van het plaatsgebrek, niet in een ruimte bij elkaar konden zitten Zij zouden dan, uit hun eigen praktische werkzaamheden gehaald, spoedig geen specialisten meer zijn Het idee van Van Dijk kreeg daarom van Creighton de duistere titel "gecentraliseerde decentralisatie" mee (20) Decentralisatie was namelijk nodig voor de doorvoering van het beginsel ieder verantwoordelijk op zijn eigen terrein, centralisatie voor het gezamenlijk

overleg en de gewenste slagvaardigheid. Het compromis hield aldus in dat de organisatie van de buitenredacteuren gehandhaafd bleef, maar werd aangevuld met een binnenredactie. Zo werd ook hier weer, zoals tijdens de gehele voorbereidingsperiode, alle moeite gedaan om met behulp van soms loodzware theorieën voor de buitenwereld te verduidelijken wat er aan leidende principes achter het weekblad schuilging.

In het eerste nummer van *De Lime* van vrijdag 29 maart 1946 werd het merendeel van de "dramatis personae" rond het weekblad bekend gemaakt. Als hoofdredacteur fungeerde natuurlijk Prof Dr J H C Creyghton SJ, als zijn assistent, tevens waarnemend hoofdredacteur, L Paulussen SJ en Mr A Th Mertens als redactiesecretaris. Niet in de kop van het blad vermeld werden de andere leden van de bureaustaf: de redactiechef P H van Dijk en Dr P C Boeren, P W Assmann en Henri Morel, die onder zijn schrijversnaam Alex Campaert o a de wekelijkse actualiteit in dichtvorm ging gieten, kreeg bovendien de taak van bibliothecaris-archivaris toebedeeld, in een eerder stadium bedoeld voor een pater jezuïet. Assmann was oud-redactiesecretaris van het reeds eerder genoemde maandblad *Boekenschouw*. Als rubrieksredacteur hield hij zich daarom bezig met de nieuwe uitgaven op boekengebied. P C Boeren had de meest wetenschappelijke opleiding van de hier genoemde leden van de bureaustaf. Hij had geschiedenis gestudeerd in Nijmegen en Gent en publiceerde onder meer over de vroege middeleeuwen en over de historie van Vlaanderen en Kameryk. Als rubrieksredacteur zou hij de letterkunde onder zijn hoede nemen. In het totaal werkten in de hoofdredactie van het weekblad *De Lime* in het tweede kwartaal van 1946 twee jezuïeten met vijf leken samen. De taak van deze bureaustaf, officieel redactiekamer genoemd, was de verzorging van het algemeen gedeelte van het blad en de eindredactie van die rubrieken, die aan een uitgelezen gezelschap van specialisten zouden worden toevertrouwd.

De eerste prospectussen die voorjaar 1946 verschenen, hadden vermeld dat uit *De Lime* zelf, duidelijker dan uit een tevoren te publiceren lijst, zou blijken over welke vaste medewerkers het weekblad beschikte. Onderscheiden van de andere dag- en weekbladen zou hun aantal ummers in de honderden lopen, allen stille toegewijde medewerkers, waaronder specialisten op elk gebied. De hoofdredacteur, die aanvankelijk verklaard had bekende namen niet noodzakelijk te vinden, publiceerde in de eerste *Lime* uit zijn gesuggereerde reservoir van hooggekwalificeerde krachten slechts negentien namen van rubrieksredacteuren. Hier zijn leden van de redactiekamer, die ieder nog een rubriek bijhielden buiten hun coördinerende taak, niet bijgeteld (21). Onder deze negentien bevonden zich drie jezuïeten, namelijk Prof Dr J Nota voor Wijsbegeerte, Prof Dr J Sleyffers voor Missie en Oosterse Kerken en Prof Dr J Smuts van Waesberghe, later een Europees vermaard kenner van vooral de middeleeuwse kerkmuziek, voor de rubriek Muziek. Vier reguliere geestelijken en één seculier vormden, op papier althans, een duidelijke meerderheid tegenover de leden van de Sociëteit. Drie van de vijf genoemde geestelijken leidden een rubriek die in specialisatie sterk met hun ambt samenhang. Dom A Beekman OSB voor Liturgie, Prof Dr D Michels OP voor Godsdienstwetenschappen en F van Nunwegen C.S.R. voor Doctrines der Kerk. Dr H H Kreutzer, directeur van het natuurhistorisch museum in Maastricht, was aangezocht voor de rubriek Biologie. Dr J B Knipping OFM, wiens studie in de kunstgeschiedenis in Utrecht, Nijmegen en Wenen garant moest staan voor deze specialisatie, werd vanwege zijn verschillende publikaties voor breder publiek ook buiten zijn vakgebied als bekend verondersteld.

De leken waren op deze eerste officiële lijst van redacteuren verre in de meerderheid.

Het waren er elf, bijna allen in kleinere of grotere kring bekend als deskundig op een bepaald terrein. Zo fungeerden als rubrieksredacteur Ir H. de Bruin voor Bouwen, Dr J. Gielen voor Onderwijs en Opvoeding en de Nijmeegse hoogleraar Mr J. Jurgens voor de rubriek Recht. Voor de rubrieken Economie, Sociologie en Psychologie waren respectievelijk Dr J. L. Mey, Dr A. Oldendorff en Dr J. Snijders aangetrokken. Er bestaat een toevallige overeenkomst tussen dit drietal. In de jaren 1948-1949 werden ze benoemd tot hoogleraar, Mey in de bedrijfshuishoudkunde aan de universiteit van Groningen, Oldendorff in de sociologie te Nijmegen en Snijders tot buitengewoon hoogleraar in de toegepaste psychologie te Groningen, vanaf 1954 gewoon hoogleraar aldaar. Het pleitte voor de hoofdredactie van *De Limie* dat zij zich van de medewerking van deze deskundigen wist te verzekeren. Dit gold in gelijke mate voor de rubriek Natuurwetenschappen onder redactie van Dr B. W. Speekman en de rubriek Taalkunde onder supervisie van dr A. Weijnen, in 1946 docent Nederlands aan de Katholieke Leergangen in Tilburg, in 1956 rector aan hetzelfde instituut en sinds 1958 hoogleraar in Nijmegen.

Bij de rubrieken Buitenland, Radio en Film lagen de specialismen uiteraard iets moeilijker. De geschiedensleraar Dr Aug. Cuypers mocht echter al gelden als een kenner van de buitenlandse politiek en had in zekere zin reeds zijn sporen verdiend in de journalistiek, waarover later Mr A. Diening die het massamedium radio kritisch zou gaan volgen, werd als specialist op dit gebied beschouwd door onder meer zijn aandeel in de oprichting van een internationale katholieke radio-organisatie in Geneve, de "Unda". De enige specifieke journalist in deze opsomming van toch wel illustere namen, P. M. Smedts, zou het overgebleven massamedium, de film - van het medium pers zouden allen zich gaan bedienen. Bespreken Smedts was in de eerste vijf jaar na de bevrijding correspondent voor *De Volkskrant* in Engeland en Italië, later werd hij hoofdredacteur van het weekblad *Vrij Nederland* (22). Hieruit mag overigens niet geconcludeerd worden, dat de rubriek Film voor *De Limie* niet serieus genomen werd en enkel een vaardige pen voldoende werd geacht voor dit onderwerp. Smedts bezat wel degelijk de nodige kennis op het gebied van de film. Een dergelijke vaardige pen zou in de bezetting van de andere rubrieken, waarbij vooral op de algemeen veronderstelde deskundigheid was afgegaan, doorgaans ontbreken. Creighton had dit nadeel reeds ingecalculeerd. De redactiekamer zou in dat geval voor een vloeiende en begrijpelijke vertaling zorgen.

De eerste verandering in de trotse lijst van rubrieksredacteurs vond al twee maanden na haar eerste publicatie plaats. J. Gielen legde zijn functie als redacteur van de rubriek Opvoeding en Onderwijs neer vanwege zijn benoeming tot minister van Onderwijs in het kabinet-Beel. Na 1948, minister af, keerde Gielen niet naar *De Limie* terug, maar werd hoogleraar in de praktische pedagogiek in Nijmegen en bleef de K. V. P. dienen. De verschillende mutaties die tijdens de eerste drie jaren van het weekblad in de lijst van redacteurs en medewerkers volgden, zullen hier niet verder worden opgesomd. Voor deze jaren zal de meeste aandacht worden geschonken aan de hoofdredactie, dus aan de redactieleiding en de redactiekamer.

In juli 1946 vertrok reeds de redactiefchef P. H. van Dijk, die volgens Creighton een onmisbare bijdrage aan de organisatie geleverd had door zijn idee van de redactiekamer. Reden van dit spoedige vertrek was een soort machtsstrijd tussen redactiefchef en hoofdredacteur. Later ging Van Dijk het weekblad *De Nieuwe Eeuw* leiden, dat als een concurrent van *De Limie* kon worden beschouwd. Zo verdween er, zonder de ophef waarvan sprake was bij het inschakelen van meer leken door de constructie van de redactiekamer,

een voordien nog "typische" lekenfunctie, namelijk die van redactiechef In augustus van dat eerste jaar stelde ook de waarnemend hoofdredacteur L. Paulussen zijn functie beschikbaar vanwege een benoeming tot algemeen secretaris der Maria-congregaties in Nederland (23). Hij bleef bij het weekblad betrokken als lid van de Bestuursraad. De hoofdredacteur kreeg er nu twee assistenten bij: C. Minderop SJ en R. van Thiel SJ. Minderop nam ook de rubriek Geestelijk Leven van zijn voorganger Paulussen over. Van Thiel werd tevens rubrieksredacteur voor Indonesië, dat hij als missionaris kende. In de redactiekamer werd in begin 1947 voorts P.C. Boeren afgelost door F. Sybesma. Het schijnt dat Boeren niet wilde functioneren zoals Creyghton dat gedacht had. Hij aanvaardde later een wetenschappelijkere taak als assistent-bibliothecaris aan de Rijksuniversiteit van Leiden. Sybesma werd naast lid van de redactiekamer tevens rubrieksredacteur voor Indonesië. Het stond toen al vast dat pater Van Thiel enkele maanden later naar Java zou terugkeren. De keuze van Sybesma als diens opvolger in de functie van rubrieksredacteur ligt voor de hand als men zijn antecedenten kent. Sybesma was in de negentien jaar die hij op Java had doorgebracht lid geweest van de Volksraad van Nederlands-Indië alsmede voorzitter van de Indische Katholieke Partij. De Bestuursraad van 5 februari 1947 maakte enig voorbehoud bij de benoeming van Sybesma. Deze was immers voor de K.V.P. adviseur voor overzeese gebiedsdelen. Het bestuur verbond daarom aan de benoeming van Sybesma de clause "op proef", totdat gebleken zou zijn, dat diens relatie tot de K.V.P. geen conflicten zou veroorzaken met de werkzaamheden voor *De Linie*. Op 2 juli 1947 was men daar kennelijk van overtuigd en werd tot de definitieve aanstelling van Sybesma besloten.

De terugkeer van Van Thiel naar de SJ-missie op Java in augustus 1947 was de directe aanleiding tot de benoeming van Dr. E. Schroder SJ, die in Djakarta korte tijd een leerstoel in de economie had bekleed, tot waarnemend hoofdredacteur-directeur van *De Linie*. Hij kreeg van de Bestuursraad vooral de opdracht om zich te belasten met de economische zijde van het bedrijf en met de dagelijkse leiding van de redactiekamer. Overeenkomstig de richtlijnen van het *Project* moest de hoofdredacteur weliswaar zoveel mogelijk van bijzondere zorgen ontlast worden, maar de nadruk die door het bestuur gelegd werd op deze taken voor Schroder kende waarschijnlijk nog dringender redenen. De commerciële besommeringen hadden niet de grootste belangstelling van de voornamelijk idealistische bezieler die Creyghton was. Bovendien waren de redactionele werkzaamheden van alledag niet meer te combineren met de reizen van de toenmalige hoofdredacteur voor de diverse ondernemingen in het kader van het *Linie*-apostolaat.

In de redactiekamer vindt in november 1947 weer de zoveelste verandering plaats. Sybesma, nog maar net definitief aangesteld, vertrok weer, vermoedelijk aangelokt door een mogelijkheid tot positieverbetering. De vraag is nu wel gewettigd of Creyghton niet, gezien de talrijke wisselingen op de belangrijkste plaatsen in de redactie, minder gelukkig was bij het kiezen van zijn medewerkers of de samenwerking met hem juist onoverkomelijke problemen opriep. Zeker voor de redactiechef Van Dijk gold dit laatste. Wat de medewerkers uit de Sociëteit van Jezus betrof speelden er nog andere factoren een rol. De jezuiteten moesten de voorkeur geven aan hun andere taken, voor hen kwam *De Linie* pas op de laatste plaats. Voor we overgaan tot het geven van een situatietekening van de omstandigheden ter *Linie*-redactie in 1948 dient eerst nog de opvolger van Sybesma, Max van Poll, gesignaleerd te worden. Met ingang van 15 november 1947 zou Van Poll de rubrieken Binnenland en Nieuws van de Week onder zijn hoede nemen, en tevens vaste

medewerker worden voor de rubriek Indonesie Dit laatste had hij te danken aan zijn ex-lidmaatschap van de Commissie Generaal, die van augustus 1946 tot oktober 1947 onder meer medewerking moest verlenen aan de voorbereiding van een nieuwe staatkundige ordening voor Nederlands-Indië, zoals dat voorzichtig heette Deskundigheid op het gebied van de binnenlandse politiek werd Max van Poll terecht toegedacht op grond van zijn hoofdredacteerschappen bij diverse bladen, waarvan dat van het weekblad *De Nieuwe Eeuw* en het dagblad *De Morgen* de bekendste zijn (24) Van Poll was bovendien vanaf 1929 al lid van de Tweede Kamer voor de K V P Gezien de voorzichtigheid met Sybesma was het te verwachten dat de Bestuursraad - op 8 oktober 1947 ook aan deze benoeming een voorwaarde zou verbinden Wanneer de hoofdredacteur van *De Linie* een andere opvatting meende te moeten volgen dan de K V P , speciaal in de kwestie Indonesie, dan diende Van Poll zich te onderwerpen en zoveel mogelijk het *Linie*-standpunt te steunen. Over het subsidiariteitsbeginsel werd in deze bestuursvergadering met geen woord gerept Het redacteurschap van Van Poll was, evenals dat van zijn voorgangers, niet van lange duur Waarschijnlijk niet tengevolge van bovengenoemde voorwaarde, maar louter aange-
lokt door een lucratievere werkring legde Max van Poll per 2 juli 1948 zijn functie bij *De Linie* neer In zijn nieuwe benoeming, die van journalistiek directeur bij de uitgever-
maatschappij "Neerlandia" N V te Utrecht, was hij slechts werkzaam tot eind september 1948, toen hij overleed

Voor enkele momentopnamen van het reilen en zeilen van de hoofdredactie in de loop van 1948 maken we hier gebruik van een rapport dat door Dr Albert van de Poel werd opgesteld De journalist Van de Poel, die in het Neerlandia-concern onder directeur Herold carrière had gemaakt, stond tussen de twee wereldoorlogen welwillend tegenover het opkomend fascisme (25) Als hoofdredacteur van het Brabantse dagblad *De Strem* had hij de Duitse nationaal-socialisten enthousiast verwelkomd na hun laffe overrompe-
ling van Nederland In augustus 1941 werd hij echter per abuis gearresteerd en vertoefde tot 1943 in het interneringskamp Neuengamme bij Hamburg In 1945 publiceerde hij een verslag over dit verblijf, als wilde hij zichzelf "zuiveren" voor zijn eerdere stellingname (26)

Wat het *Linie* bestuur precies bewogen heeft Van de Poel in dienst te nemen is duister Er is in de notulen van de Bestuursraad van 3 juli 1948 sprake van een tijdelijk dienst-
verband voor Van de Poel met als opdracht een rapport op te stellen voor een nog op te richten publicistisch centrum dat zich bezig zou moeten gaan houden met de verspreiding van documentatie over het katholieke gebeuren (27) Wanneer Van de Poel in oktober 1948 zijn rapport tijdens een vergadering van het *Linie*-bestuur mondeling toelicht, blijkt het duidelijk te gaan over adviezen voor de herorganisatie van de redactie van de Amsterdamse *Linie* en ter verhoging van de aantrekkelijkheid van het weekblad (29)

Van de Poel ging in zijn rapport, dat hij op 16 oktober 1948 dateerde, uit van de situatie van juli 1948, zoals hij deze uit de mond van de redactiesecretaris Mertens op-
tekende De hoofdredacteur Creighton, die oorspronkelijk de dagelijkse leiding der redactie voerde, hield zich hier al sinds een jaar niet meer mee bezig Zijn stimulerende en corrigerende leiding bepaalde zich tot het inzien van de belangrijkste artikelen en brieven en het wekelijks bekritiseren van de nieuw verschenen nummers van *De Linie*, meestal in de vorm van acclamatie of exclamatie per rood potlood De waarnemend hoofdredacteur Schroder fungeerde elke dag als redactiechef

De eigen waarneming van Van de Poel bepaalde zich tot medio augustus 1948 Hij

vindt dan de door Mertens geschetste toestand nog labieler, in zoverre dat Creyghton nog meer dan voorheen in beslag genomen werd door de activiteiten, welke geleidelijk uit zijn *Linie* intuïtief waren ontsproten. Op dat tijdstip was het vooral de oprichting van *De Vlaamse Linie*. De redactieruimte beschrijft Van de Poel als een overdekte markt, één enkele ruimte voor de uiteenlopende bezigheden van meer dan een dozijn personen met bovendien nog gastvrijheid voor de redactie van het maandschrift *KCT* met zijn boekering. Aangaande de buitenredactie constateerde Van de Poel in tegenstelling tot de indruk wekkende lijst van geleerde rubrieksredacteurs die in *De Linie* geregeld was weergegeven, dat de dienst feitelijk slechts op papier bestond. Alleen Dr Aug. Cuypers en rector W. Q. Versteegen verzorgden geregeld hun rubriek, respectievelijk Buitenland en Wij Lezen (29).

De redactiekamer bestond in de maand augustus buiten de hoofdredactie en de hulpkrachten, zoals de opmaak-redacteur Theo Knol, uit de heren Morel, Assmann en Prenen. Van de Poel zag nog geen van drieën als beroepsjournalist met de ambitie om als redacteur in de normale zin bij een courant op te treden. *De Linie* beoogde toch, volgens de samensteller van het rapport die het *Project* klaarblijkelijk goed gelezen had, geen tijdschrift, maar een soort krant te zijn. De drie genoemde leden van de redactiekamer waren evenwel alle drie specialisten op het ruime gebied van de publicistische werkzaamheden, of literair, of publicistisch administratief. Ze hadden op deze terreinen hun eigen verdiensten. Morel met zijn Muze-pagina, het wekelijkse humoristische vers onder zijn schrijversnaam Alex Campaert en de voor *De Linie* geëigende spotprent of illustratie. Assmann met zijn Nieuws van de Week, Theateragenda en Nieuwe Uitgaven, Prenen vooral bekend als illustrator van het werk van Godfried Bomans, met zijn pagina grote artikelen zwierig met eigen hand geïllustreerd – zo hard nodig voor de "bonhomie" in het weekblad. Van de Poel zag in dit alles evenwel eerder medewerkers- dan specifiek redacteursarbeid. Na deze loftoon komt dan ook de kritische noot van Van de Poel: "Ze werkten evenwel los van het actuele moment, van het gescandeerd bijhouden van de wekelijkse stroom der gebeurtenissen op het gebied der openbare discussies" (30).

De nogal kritische toon van Van de Poel moet hier beslist gerelativeerd worden. Hier is namelijk een man aan het woord die een vaste aanstelling in *Linie* verband ambieerde, welke hij tenslotte verwierf bij *De Vlaamse Linie*. Bij zijn zwart-wit tekening gaat hij eenzijdig uit van de ideale omstandigheden, zoals Creyghton die zag bij de voorbereiding van het weekblad. Van de Poel wilde kennelijk laten blijken, dat hij de beginselen van het *Linie*-apostolaat beheerste en ze nog steeds rigoureuus toepasbaar vond. Volgens de redactiekroniek heeft het rapport-Van de Poel dan ook veel stroefheid en onenigheid gebracht binnen de redactie (31). Als men dit echter in het oog houdt, geeft het rapport toch nog een goede gelegenheid om, als een soort tussenbalans voor deze vijf jaren, een scherpe vergelijking tussen idealen en werkelijkheid te maken. Na twee en een half jaar blijkt dan de bezieling door de hoofdredacteur te ontbreken, de gezellige sfeer ten *Linie*-burele de onverdroten en gestadige, op een doel gerichte inspanning te hebben vervangen. Verder blijkt de trotse overvloed aan landelijk bekende rubrieksspecialisten alleen op papier te bestaan en het "hart van *De Linie*", zoals Creyghton de redactiekamer ooit noemde, op zijn minst onregelmatig te kloppen.

De min of meer chronologische volgorde in ons relaas zal nu vervangen worden door een thematische, vanwege de vaak nogal chaotische ontwikkelingen rond het weekblad *De Linie* sedert de zomermaanden van 1948 tot het najaar van 1950. Deze thema's betreffen

de personele bezetting van de binnen- en buitenredactie, de hiërarchische verhouding binnen de hoofdredactie en de splitsing van de functies van hoofdredacteur en directeur. Natuurlijk staan deze thema's niet op zichzelf. Ze hangen juist nauw met elkaar samen en vormen de voornaamste bronnen waaruit in die jaren de grote moeilijkheden ontstonden. Voor de overzichtelijkheid, ook al wordt dan de tijdsbepaling van het gebeuren enig geweld aangedaan, zullen de genoemde thema's afzonderlijk na elkaar worden behandeld.

Vanaf september 1948 constateerde Albert van de Poel in zijn reorganisatierapport een betere taakverdeling binnen de *Lime*-redactie. Dit was mogelijk door de grotere bezetting. Creyghton kreeg, ter ontlasting van zijn dubbel hoofdredacteurschap - *De Vlaamse Lime* was in de definitieve fase van haar oprichting beland - E. Pelosi SJ, de latere rector van het Aloysiuscollege in 's-Gravenhage, als plaatsvervangend hoofdredacteur naast zich. Schröder, op dat moment waarnemend hoofdredacteur, werd vooral belast met de presentatie naar buiten. Men hechtte er grote waarde aan dat een jezuïet de buitendienst waarnam, om verschillende redenen: een betere entree bij prominenten en voor de toekomst te winnen medewerkers, vaste medewerkers zouden zich door een lid van de Sociëteit van Jezus eerder laten inspireren door wat de Orde met het blad beoogde, en in het algemeen kreeg een geestelijke makkelijker toegang dan een leek (32). In de redactiekamer kwamen de nieuwe bureauchef J. Mollmann, Dr. P. de Bruin SJ en P. A. Kerstens in een doelmatiger ingedeelde kantoorruimte te zitten, doordat de administratie van het *KCT* naar de uitgeverij Desclée-de Brouwer overging. Pater De Bruin SJ ging zorgen voor de hoofdartikelen en de rubriek Sociologie. Kerstens, ook weer een KVP-specialist in Indië-zaken, nam voor een gedeelte de vroegere taak van Max van Poll over. De vooroorlogse carrière van Kerstens vertoont veel overeenkomst met die van de vroegere *Lime*-redacteur Sijbesma. De onderwijzer Kerstens werd inspecteur voor het onderwijs in Nederlands Indië, was voorzitter van het hoofdbestuur van de Indische Katholieke Partij, lid van de Volksraad en van het College van Gedelegeerden. Hier houdt de vergelijking met Sijbesma op. Tijdens de tweede wereldoorlog was Kerstens in Londen minister voor handel, nijverheid, scheepvaart, landbouw en visserij. In de jaren 1944-1946 bekleedde hij in de Indische regeringscommissie enkele functies, daarna was hij lid van de Eerste Kamer voor de KVP en hoofdredacteur van het dagblad *De Tijd*. De vergelijking met Sijbesma en Van Poll kan overigens nog verder doorgetrokken worden. Ook Kerstens ging na een half jaar voor *De Lime* verloren. De redactiekroniek spreekt in dit verband van enge strubbelingen en omschrijft Kerstens als een uitermate deskundig, maar ook lastig en zeer met zichzelf ingenomen man. Alles samen genomen was er dus sprake van gemengde gevoelens bij Kerstens' vertrek (33).

In de tweede helft van 1949 werd het ontbreken van een goede buitendienst, een jaar eerder door Van de Poel reeds signaleerd, weer een acuut probleem. De buitenredactie trad niet meer op als het indrukwekkend geheel dat bij het eerste verschijnen van *De Lime* beloofd was. Vanaf 20 augustus 1948 was het weekblad dan ook niet meer verschenen met een lijst van redacteuren. Daarom ontstond het denkbeeld van een Raad van Advies ter vervanging van het oorspronkelijke corps van buitenredacteuren. De Redactieraad van 16 januari 1949 betuigde haar instemming met het plan, dat in grote lijnen het volgende beoogde: de Raad van Advies zou worden samengesteld uit specialisten met 'en groot gezag voor alle gebieden waarover *De Lime* haar aandacht diende uit te strekken, hun namen zouden steeds in *De Lime* vermeld worden - dus naast de redactionele dezelfde representatieve functie als het vroegere corps van buitenredacteuren,

voortaan zouden slechts die buitenredacteurs gehandhaafd worden, die regelmatig in hun rubriek aan het woord kwamen (34) De opbouw van deze Raad van Advies zou, naar het besluit van de Redactieraad, geleidelijk en zonder overijling geschieden Zo zat *De Lime* eind 1949 met een haast verdwenen redactionele buitendienst zonder enig vervangend college hiervoor

In de eerste maanden van 1950 ging de hoofdredacteur Creyghton in zijn maandrapporten weer hoop krijgen op een soliedere opbouw van zijn medewerkersapparaat Dit kreeg versterking van o a Prof Dr J Ros SJ, sinds 1945 hoogleraar in de Griekse taal- en letterkunde in Nijmegen, als toneelrecensent, F de Kock, een ex-wiskundeleraar die zijn onderwijservaring in Nederlands-Indië opdeed, voor Onderwijs en tevens als contactman voor andere medewerkers, Dr Kreutzer, een herstelde relatie, voor de rubriek Biologie en Dr Van den Berk, leraar aan het Bisschoppelijk College te Weert, voor Natuur en Techniek Tevens nam Dr Meta Jacobs, een Joods bekeerling, als lid van de hoofdredactie van het weekblad *De Haagse Post* contact op met *De Lime*, toen haar eigen blad een anti-katholieke tendens begon te vertonen Omdat zij veel luisterposten scheen te bezitten op de ministeries, dacht Creyghton met de overgang van Meta Jacobs naar de redactiekamer van *De Lime*, de rubriek Nederland eindelijk eens op het gewenste peil te kunnen brengen Niet veel later werd als vaste medewerker Douglas Woudruff, redacteur van het katholieke Londense weekblad *The Tablet*, als Engels correspondent aange trokken J Verbiest, oud-hoofdredacteur van *De Telegraaf* en later van *De Tijd*, kwam in diezelfde tijd als medewerker op financieel en economisch gebied onder het pseudoniem Mercator Creyghton overwoog zelfs, aangemoedigd door deze aanvullingen op de uitgedunde kring van medewerkers, het lijstje van redactionele deskundigen, dat sinds augustus 1948 niet meer in *De Lime* voorkwam, in juli 1950 weer te gaan publiceren (35)

Het tweede thema dat in alle memoranda en notulen die het redactionele wel en wee van *De Lime* in de jaren 1948-1950 tot onderwerp hebben, steeds terugkeert, handelt over de gezagsverhoudingen binnen de hoofdredactie Het rapport-Van de Poel had in 1948 reeds een verandering geconstateerd "Fundamenteel organisatorisch wordt de dagelijkse redactie van *De Lime* thans niet meer uitgeoefend door een college van met en naast elkaar werkende functionarissen, waarbij het hiërarchisch verband en de daaraan verbonden verantwoordelijkheden in het gedrang kwamen, doch door een hoofdredactie met aan haar ondergeschikte redactieleden" (36) Van de Poel schijnt er niet om te treuren, maar het blijft een duidelijk afwijking van een van de met veel nadruk verkondigde beginselen uit het *Project*, namelijk het subsidiariteitsbeginsel

In juli 1949 ondergaat de samenstelling van de hoofdredactie een theoretisch en praktische verandering In een brief van 18 juni 1949 aan het bestuur van de *Lime*-stichting gaat Creyghton uit van het censorschap, dat in de laatste week van april voor *De Lime* definitief is geworden Tegen dit ambt, uitgeoefend door de Islam-kenner J J A M Houben SJ, protesteert Creyghton niet, aangezien het uitoefenen van een censuur naar zijn zeggen behoort tot de traditie van de Sociëteit (37) Maar nu hij dan toch preventief gecontroleerd wordt, wil hij ook een verandering in de redactiestructuur, voornamelijk in het aandeel van de jezuiten De bedoelde revisie houdt in dat de redactionele leiding komt te berusten bij een pater, de hoofdredacteur De andere leden van de Sociëteit die aan het *Lime*-werk deelnemen, moeten dan buiten het redactionele apparaat blijven Dit zijn dan, behalve de leden van de Redactieraad en de SJ-medewerkers de censor, die op geen enkele wijze deel uitmaakt van de redactie en een assistent voor het contact met de bui-

tenwereld De motivering komt er enigszins op neer dat meerdere SJ-leden met redactionele functies elkaar voor de voeten zouden lopen (38) De Bestuursraad slikte de argumentatie en stelde een resolutie op als advies voor de provinciale overste E Pelosi SJ werd zodoende twee weken later, eind juli 1949, op non-actief gesteld en E Schroder SJ werd beschikbaar gesteld voor opdrachten, die wel te maken hadden met het *Lime*-apostolaat, maar buiten het redactiewerk vielen In dezelfde Bestuursraad, waarin op deze wijzigingen in het voordeel van Creyghton werd aangedrongen, legde men er wel de nadruk op dat voor de vorming van het hoofdredactioneel oordeel de redactiesecretaris Mertens beschouwd diende te worden als de belangrijkste figuur binnen de hoofdredactie (39) Het zou ons inziens te ver voeren hier een krachtiger doorvoering van het lekenbeginsel in te zien Buiten dat er sprake is van persoonlijke waardering van het bestuur voor Mertens, gaat het hier in de eerste plaats om een versterking van de hiërarchische positie van de hoofdredacteur ten koste van diens confraters

Deze conclusie wordt bevestigd door de tegenstrijdige uitspraken van Creyghton in de zomermaanden van 1950 Eraan vooraf gingen enkele spanningen binnen de redactie, veroorzaakt door het optreden van de commerciële directeur E de Gruyter, die als waarnemend redactiechef de teugels strak hield In de bestuursvergadering van maart 1950 was een uitvoerige bespreking gewijd aan de oorzaken van het grote verloop onder de abonnees De oplossing van de commerciële directeur, namelijk de redactie te organiseren volgens de strenge normen van het kantoor en zakenleven, had geen succes Creyghton borduurt hier op verder, wanneer hij in een brief van 1 juli 1950 aan het bestuur terugblijkt op "die goede oude tijd" de tijd van onze grote successen was er een van grote bewegingsvrijheid voor het creatieve gedeelte van de redactie Dit zou kunnen wijzen op een herwaardering van het subsidiariteitsbeginsel, waarvan het rapport Van de Poel al een soort bankroet had geconstateerd In dezelfde brief wordt echter teruggekomen op een ander fundamenteel inzicht uit de voorbereidingsfase van het weekblad "Wij moeten vermoedelijk ten aanzien van het lekenbeginsel "een stap terug" de Hoofdredacteur zal moeten pogen met een (of twee) SJ-Assistent(en) een sterke kern op te bouwen om aan de moeilijkheden het hoofd te kunnen bieden" (40) Al kan men hier weer spreken van een onderwaardering van de idee der Katholieke Actie - zoals dit althans vorm had gekregen in de verbeeldingswereld van pater Creyghton - van een duidelijk verloochenen van de grondbeginselen van het *Lime*-project mag men niet zonder meer spreken Deze hele ontwikkeling is er wel een duidelijk bewijs van, dat pertinente theoretische grondslagen hun wijde perspectieven in de praktijk niet alijd volledig waarmaken

In het vorige thema, dat van de hiërarchieke verhoudingen binnen de redactie, zit duidelijk het streven van Creyghton zich los te maken van zijn eigen confraters en tenslotte van de leken ter redactie In de hier ter analyse voorliggende periode van twee en een half jaar zijn enkele pogingen gedaan deze almacht van Creyghton te breken Ze vormen het derde thema, de splitsing van de functies van hoofdredacteur en directeur

In de eerste bestuursvergadering van 1948, op 15 april, was hier reeds sprake van evenals in de volgende vergadering, maar tot een beslissing kwam het niet In de derde bijeenkomst van dat jaar, op 10 juni, werd door het bestuur een advies opgesteld voor de provinciale SJ-overste. Daarin werd het voor de bloei en de verdere uitbreiding van het werk van de Stichting *De Lime* van beslissend belang geacht, dat de directe leiding van de Amsterdamse *Lime* bij Creyghton als directeur-hoofdredacteur bleef rusten Omdat het voor hem onmogelijk zou zijn deze zorg te combineren met onder meer de oprichting van *De*

Vlaamse Limie, werd een plaatsvervangend hoofdredacteur-directeur aanbevolen. Deze kwam er in de persoon van de reeds genoemde E. Pelosi. S.J. Creyghton had dan de gelegenheid naar Brussel te gaan om aldaar *De Vlaamse Limie* in haar eerste ontwikkeling te leiden, totdat er op een soortgelijke wijze als in Amsterdam in de verdere begeleiding zou kunnen worden voorzien. In oktober 1948 nam de Bestuursraad een resolutie aan, waarin de besluiten van 10 juni bekrachtigd werden. Om alle twijfel weg te nemen werd vastgesteld dat voor Creyghton volstrekt nog niet de tijd gekomen was om de directe leiding van de Amsterdamse *Limie* uit handen te geven.

In de tweede helft van 1949, ongeveer een jaar nadat het *Limie* bestuur zijn absolute geloof in Creyghton uitsprak, wordt de splitsing van de functies van directeur en hoofdredacteur weer aan de orde gesteld. Creyghton blijft zich hertegen hardnekkig verzetten, omdat naar zijn oordeel dan een van de hoofdzuilen van *De Limie* zou instorten. "Het geheim onzer onafhankelijkheid schuilt in de bestaande eenheid van leiding" (41). Het bestuur neemt daarom nog geen beslissing, maar geeft Creyghton uitdrukkelijk opdracht vanaf 1 oktober 1949 - de datum van diens ontslag bij *De Vlaamse Limie* - zich geheel en al op het hoofdredacteur- en directeurschap van de Amsterdamse *Limie* te concentreren (42).

Intussen vinden de debatten over de aanstelling van een afzonderlijke S.J.-directeur naast een S.J. hoofdredacteur, zodat de onafhankelijkheid niet verloren hoeft te gaan, gewoon doorgang. Het bestuur komt evenwel in mei 1950 weer niet tot een beslissing, omdat men het bezwaarlijk vindt mudden in een exploitatie- en redactionele crisis posten te splitsen en te verwisselen (43). Twee maanden later, op 26 juli 1950, wordt door de Bestuursraad weer eens overwogen de beide topfuncties te splitsen en boven Creyghton als hoofdredacteur een andere jezuïet als directeur aan te stellen. Creyghton, tot de vergadering toegelaten, wijst zelf dit voorstel vastberaden van de hand als strijdig met de eerste structuur van *De Limie*. Hij dreigt zelfs met ontslag als het voorstel wordt aangenomen. In feite heeft Creyghton de dubbelfunctie van directeur-hoofdredacteur, die zijn eigen monopoliepositie moest accentueren, dan al zo geïnstitutionaliseerd, dat hij voor de handhaving van dit instituut zijn persoonlijke deelname aan het *Limie* werk op het spel gaat zetten. De voorzitter van de Bestuursraad, Lindeman, stelt dan ook vast dat de financiële basis van *De Limie* dusdanig is aangetast, dat als in de leiding over *De Limie* geen verandering zou komen, hij in die omstandigheden de verantwoordelijkheid voor het beleid niet langer zou kunnen dragen. Wanneer Creyghton na deze uitspraak van Lindeman de vergadering verlaten heeft, besluit het bestuur pater Provinciaal te verzoeken, in verband met de precarie situatie, waarin *De Limie* zich bevond, in plaats van Creyghton een andere functionaris beschikbaar te stellen (44).

Het oplossen van alle moeilijkheden en de verdere afwikkeling daarvan hadden nog een merkwaardig verloop. C. Kolfshoten, S.J., sinds juli 1950 overste van de Nederlandse provincie van de Sociëteit als opvolger van C. Kerremans, S.J., voldeed niet terstond aan het verzoek van de Bestuursraad, maar benoemde een Commissaris in de persoon van Dr. K. Verhofstad, S.J., toen rector van het St.-Canisiuscollege in Nijmegen, om een rapport over *De Limie* op te stellen.

In een brief van 7 oktober 1950 verzocht Provinciaal Kolfshoten aan het *Limie*-bestuur om Creyghton, die hem er inmiddels al om had verzocht, eervol te ontslaan. Tevens werd verzocht om Verhofstad, klaar met het onderzoek, in de plaats van Creyghton als hoofdredacteur-directeur van *De Limie* aan te stellen. De bestuursvergadering van 19

oktober 1950 voldeed aan dit verzoek, echter onder het reeds vermelde protest van het lekebestuurslid Ridder de van der Schueren, die de eigen verantwoordelijkheid van het bestuurscollege aangetast vond. Het bestuur had namelijk te oordelen zonder kennis van het rapport Verhofstad en zonder dat de belangrijke kwestie van het scheiden der twee topfuncties aan de orde was gesteld. Tekenend voor het ontbreken van alle zeggenschap van de Bestuursraad was dat zij de bevoegdheid van de provinciale overste van de Sociëteit van Jezus bevestigde om vrij te kunnen beslissen over welke pater deze eventueel ter beschikking van *De Lime* zou stellen. Er werd nog aan toegevoegd dat de ter beschikking gestelde jezuïeten uitsluitend disciplinair ondergeschikt waren aan hun overste (45).

In *De Lime* van 27 oktober 1950 was de naam van Prof Dr J H C Creyghton SJ als directeur van de Stichting *De Lime* en als hoofdredacteur van het weekblad *De Lime* uit de kop van dit blad verdwenen.

Aan het functioneren van de organisatie rond het weekblad *De Lime* is in dit hoofdstuk de voorrang gegeven. De persoonsbeschrijvingen zijn daaraan ondergeschikt gemaakt. In een aantal korte schetsen zullen we trachten enkele personen, die naar onze mening voor het weekblad in de eerste vijf jaar van haar bestaan als lid of als medewerker van de redactie belangrijk zijn geweest, naar voren te halen.

Enkele oordelen over Creyghton zullen hier vooral bekeken worden in verband met diens eigenaardige dubbelfunctie van hoofdredacteur en directeur van *De Lime*. We beginnen bij de laatste functie en nemen als uitgangspunt het rapport van Verhofstad, waarin zonder nadere uitleg wordt vastgesteld dat Creyghton de eigenschappen miste om directeur te zijn. Om deze uitspraak iets te relativiseren volgen hier enkele passages uit een brief van P van Gestel SJ, assistent van de generale overste van de Sociëteit voor de SJ provincies in Duitsland, Nederland en België en daardoor tevens intermediair voor *De Lime* tussen Rome en Amsterdam. In een brief van 10 mei 1950 schreef Van Gestel aan Creyghton over het theoretisch probleem van de in handen van een persoon geconcentreerde leiding. Van Gestel meende dat het wel nooit of zelden zou voorkomen, dat iemand tegelijkertijd beschikte over een grote inspiratieve bezieling en artistiek temperament en tevens over een zakelijke en objectieve instelling. Verhofstad had een duidelijk falen van Creyghton bij de laatstgenoemde werkzaamheid geconstateerd. Van Gestel scheen Creyghton te willen troosten, toen hij een beetje gekunsteld schreef dat het "andere ogen zijn die de praktijk zien, dan die het ideaal omdragen, andere hoedanigheden die met mensenkennis de polsslag van het dagelijks leven aanvoelen en de eisen die dit stelt, dan die de concentratie en de bezieling beleven moeten, het is geen schande voor de mens om beperkt te zijn" (46). In zijn algemeenheid is dit zeker waar, maar het is toch op zijn minst kortzichtigheid, waaraan zowel Creyghton als zijn superieuren lieden, als ze dit inzicht niet in de praktijk toepassen. Zij handhaafden immers deze dubbelfunctie, waarvan ze toegaven dat niemand er bijzonder geschikt voor zou kunnen zijn. Creyghtons opvolgers bleven, nadat er toch leergeld betaald was, deze twee zo van elkaar verschillende functies combineren. De Sociëteit volhardde hier waarschijnlijk in uit angst de onafhankelijkheid van *De Lime* te verliezen, de buitenwereld kon er gemakkelijk een streven naar zoveel macht in zien.

Verhofstad ziet in zijn soms zeer oppervlakkig rapport in Creyghtons hoofdredacteurschap naast zwakkere ook vooral de sterkere zijden naar voren komen. De zwakkere kanten lagen dan vooral op organisatorisch terrein. Bovendien zou Creyghton zich te veel richten op personen die zich in de periferie van het maatschappelijk leven bewogen, op bohemiërs en revolutionairen. Hiermee zal wel bedoeld zijn dat Creyghton door con-

tacten met personen, die in het interbellum met het fascisme geflirt hadden of er zelfs tijdens de bezetting mee heulden, de reputatie van het weekblad *De Linie* op het spel gezet hadden Verhofstad geeft hier helaas geen voorbeelden van In een later hoofdstuk zal hier nog op worden teruggekomen Verhofstad stelt wel enkele alinea's verder in zijn rapport vast, dat Creighton - naast zijn kennelijke voorkeur voor mensen uit de penferie - zeer goed de noodzaak inzag om het blad onafhankelijk te houden van invloeden, die niet met het doel van het weekblad strookten Tot de schaduwzijden van Creighton rekende diens confrater Verhofstad verder nog de neiging steeds de waarheid te moeten zeggen, ook al was deze voor velen onaangenaam Karaktertrekken worden aldus in dit rapport uitsluitend beoordeeld naar het rendement dat ze opleveren voor de zakelijke exploitatie van het weekblad *De Linie* Als laatste feit in het nadeel van de hoofdredacteur zag Verhofstad, dat deze te weinig voeling hield met de buitenwereld, een verwijt dat waarschijnlijk voor meer geestelijken opgaat

Van de andere kant zag Verhofstad in Creighton een veelzijdig inspirator, een artistiek begaafd mens en tegelijkertijd een charmeur, welke eigenschappen van belang waren bij het aantrekken en aan zich binden van schrijvers Dat dit laatste voor *De Linie* een voortdurend probleem was, moet dus niet aan de kwaliteiten van haar hoofdredacteur gelegen hebben Voorts werd in het rapport Creightons uitzonderlijk talent als debater en als schrijver gesignaleerd Hij zou dit danken aan zijn brede en diepe kennis Zijn journalistieke schrijverstalent was volgens Verhofstad in de jaren van zijn directeurschap echter iets opgedroogd tengevolge van de beslommeringen van deze functie

Het grootste compliment uit het rapport-Verhofstad is ongetwijfeld de conclusie, dat Creighton in de toekomst de inspirator en gedachtenleider van het *Linie*-werk moest blijven De samensteller van het rapport kwam uiteindelijk tot de slotsom "Als zodanig is hij zeer kostbaar en ik weet niemand in de provincie, die momenteel zijn plaats zou kunnen innemen" (47) Creighton zelf had dit Verhofstad min of meer ingefluisterd door middel van een nota van 26 augustus 1950, waarin hij voorstelde zo spoedig mogelijk een nieuwe directeur-hoofdredacteur aan te laten stellen en er zelf als assistent aan te worden toegevoegd Creighton had er zich aldus mee verzoend de officiële leiding uit handen te moeten geven, maar hij bleef verknocht aan wat hij voor een groot deel - en terecht - zijn eigen idee noemde "Ik heb niet alleen de hoop dat ik een functieverandering als hier bedoeld, zal kunnen verwerken, maar ik geloof zelfs, dat zij een werkterrein voor mij zou openen, waarnaar ik verlang niets liever zou ik doen dan, van alle zorgen vrij, te gaan ontwerpen, studeren, schrijven om *De Linie*, zoals ik haar zes jaar geleden heb mogen vormen (in het *Project*) thans te gaan her(opnieuw) vormen, en met prima materiaal te voeden" (48) Verhofstad zal zich hierdoor gerealiseerd hebben, dat het weinig hoffelijk was zijn voorganger Creighton enkel te ontluiseren en niet even als de grote initiatiefnemer te eren

Even kostbaar voor *De Linie* was de persoon van Mr A Th Mertens, zowel naar de, reeds gegeven, mening van de Bestuursraad, alsook volgens het rapport Van de Poel Dit laatste spreekt over Mertens als een geboren journalist met een uitzonderlijk uitdrukkingsvermogen en een plastische compositieverbeelding Mertens' fantasie en zijn typografisch gevleugelde visie zouden *De Linie* een cachet en een wimpel bezorgd hebben, die wel harmonieerden met het geestelijk ontwerp van Creighton, maar daaraan niettemin een bepaalde vorm hebben gegeven (40) Van de Poel, die deze schetterende loftrumpet opstak, had echter dezelfde journalistieke ambities als Mertens Bovendien had Van de Poel

er zijn ongenoegen over uitgesproken dat de andere leden van de redactiekamer het administratief-publicistische werk prefereerden

In enkele opzichten vertoonden de eigenschappen van Mertens overeenkomst met die van Creyghton, voor wie hij een sparring-partner was geweest bij het formuleren van de allereerste ideeën Mertens scheen ook een voorliefde te hebben voor randfiguren, zoals blijkt uit de redactiekroniek van 24 juli 1947 "Mertens heeft deze week een bezoek van Polen, Duitsers, Russen, in het buitenland ondergedoken Nederlanders, etc etc Een kolfje naar zijn hand" (50) Ook de redactionele organisatie was niet zijn sterkste zijde Hij hield niet van het monotone bureauwerk Van de Poel zegt hierover, dat Mertens uitzonderlijk talens slechts gediend zou worden en eerder ineen zou schrompelen dan bevrucht worden, wanneer Mertens zijn huzarenraids zou moeten opofferen aan staf- en infanteristenwerk (51) De man die de te degelijke titel droeg van redactiesecretaris had zijn journalistieke voorkeuren Duitsland, communisme, grootnederlandse reportage, avontuurdivertissement Vooral dat laatste, het "sterke verhaal", deed hem lijken op de geslepen en louches journalist uit sommige Amerikaanse politiefilms Zelf parafraseert hij deze bezigheden als "Unter Gangsters des Abendlandes"

Stellen we de vraag of aan de grootse verwachtingen voldaan is, die het *Project* en de eerste prospectussen wekten met beloften over een zo breed mogelijk opgezet redactie-apparaat, dan ligt het antwoord, zoals bij vele globale vragen, ergens tussen ja en nee in Het rapport-Van de Poel noemt het loffelijk resultaat van *De Linie* in 1948 iets geheel anders, dan wat men zou verwachten van het oorspronkelijke concept-Creyghton Dit resultaat zou niet zozeer te danken zijn aan planning en organisatie, als wel aan het uitzonderlijke talent van de redactionele scheppers (52) Het gevaar blijft dan steeds, dat peil en toon van het weekblad afhankelijk zijn van een of twee mensen die gemakkelijk kunnen uitvallen Creyghton deed dit tijdelijk met zijn zorgen voor andere stichtingen, Mertens was vaker op dienstreis Maar werd het blad werkelijk door zo weinigen bepaald? Scholen de krachten alleen in de hoofdredactie de animator en inspirator Creyghton en lekevakmensen als Toon Mertens en ook Henri Morel?

Er zou verschullende personen onrecht aangedaan worden door te verzwijgen, dat ook zij een belangrijk aandeel hebben gehad in de bloeiperiode van *De Linie* Tot een van de trouwste rubrieksredacteurs behoorde Dr August Cuypers, een precieze documentalist met een grote feitenkennis, redacteur Buitenland die zich niet alleen beperkte tot redigeren, maar zelf ook duidelijk herkenbare artikelen schreef In de dertiger jaren had hij een kortdurende reputatie genoten als hoofdredacteur van de eerste jaargang van Wouter Lutkie's tijdschrift *Aristo* Aug Cuypers, toen leraar Nederlands en geschiedenis te Rotterdam, behoorde samen met zijn broer Hubert Cuypers Junior - ter onderscheiding van hun vader, de componist Hubert Cuypers - tot die groeperingen die na de eerste wereldoorlog in Nederland aanvankelijk een conservatief anti-democratisme aanhingen, waaraan doorgaans de naam "herstelbeweging" werd gegeven Zij schenen zich niet alleen te onderscheiden van de andere aanhangers van de herstelbeweging door hun eruditie en schrijftalent, maar ook door hun gerichtheid op Frankrijk en anti-Dietse houding De broers Cuypers hebben daarna echter nooit, zoals veel leden van de herstelbeweging, tot een fascistische partij behoord, maar schreven als geëngageerde toeschouwers (53) August Cuypers verzorgde in 1943 enige malen de buitenlandse frontoverzichten in het voor het protestants-christelijke volksdeel toonaangevende illegale persorgaan *Trouw* (54)

De op de eerste lijst van redacteurs al voorkomende Prof Dr J L Mey uit Groningen

voor Economie en de vaste medewerker voor Literatuur, Henk Kuitenbrouwer, waren voor de trouwe *Linie* lezer eveneens permanent terugkerende namen. De laatstgenoemde heeft behoord tot de eerste redacteurs van het in 1925 gestarte maandblad *De Gemeenschap*. In 1934 trad Henk Kuitenbrouwer samen met zijn broer Louis, bekend vooral onder de schrijversnaam Albert Kuyle, uit de redactie van *De Gemeenschap* en stichtte met enkele medestanders *De Nieuwe Gemeenschap*, een tijdschrift dat slechts twee jaar bestond, maar wel spoedig een fascistische koers insloeg. De gebroeders Kuitenbrouwer werden, anders dan de beide broers Cuypers, wel lid van een fascistische organisatie, namelijk "Zwart Front" onder leiding van Arnold Meijer (55). Dit was er de oorzaak van dat hun medewerking aan *De Linie*, Henk geregeld, Louis los vast, het blad meer in opsprak heeft gebracht dan de medewerking van August Cuypers en zijn broer Jules, die later muziekmedewerker werd (56).

Vele jaren een begrip voor de *Linie* lezer was waarschijnlijk de schrijver van de Haagse Notities die, volgens de beste tradities van het instituut vaste-brieven schrijver uit de regeringsstad, anoniem bleef. Juist Creyghton, die op een gegeven moment zo hunkerde naar gezagvolle namen in zijn weekblad, zal het wel gespeten hebben de naam van deze illustere medewerker niet te mogen prijsgeven. Het was Mr G C J D Kropman, van 1914 tot 1920 politiek redacteur van *De Tijd*, tot 1930 hoofdredacteur van *De Nieuwe Eeuw* en sinds 1935 lid van de Eerste Kamer voor de R K S P, die als Amsterdammer allerlei over het Haagse politieke bedrijf achter de schermen voor *De Linie* notuleerde. Onder eigen naam schreef hij, in zijn hoedanigheid van voorzitter van de Parlementaire Commissie voor Suriname en de Nederlandse Antillen op bezoek in deze gebieden, in vele afleveringen voor *De Linie* zijn "Indrukken van de West" (57). Tijdens deze reis bleef hij zijn Haagse Notities verzorgen om de anonimiteit van zijn medewerking aan deze rubriek te bewaren.

Niet weg te denken uit vijf jaargangen *De Linie* was de wekelijkse rubriek van Dr J Witte SJ, het Venster op het protestantisme. Waarschijnlijk maar door een gedeelte van de lezers vanwege de moeilijkheidsgraad regelmatig gevolgd, zouden allen hem gemist hebben bij een plotseling onderbreking. De hoofdredactie was er trots op dat hier het ideaal bereikt werd: een specialist die door voortreffelijk redigeren en zelf schrijven de rubriek levendig wist te houden. Bovendien kan het Venster gelden als een oecumenische rubriek - nogal progressief voor die jaren -, al kreeg men wel een uitzicht op het protestantisme vanuit de veilige geborgenheid van de eigen omgeving. Deze rubriek zal, als een apart journalistiek fenomeen van *De Linie*, later geanalyseerd worden.

Behalve rector W Q Versteegen, die onopvallend maar effectief enkele jaren zijn rubriek Wij Lezen - een bloemlezing uit de vaderlandse pers met passend *Linie*-commentaar - samenstelde, moet hier zeker Dr P de Bruin SJ genoemd worden. Deze wijsgeer nam in de Nederlandse provincie van de Societiet van Jezus een aparte plaats in, omdat hij in plaats van het toen - in al zijn schakeringen overigens - gebruikelijke neo-Thomisme, een neo-Heghianisme aanhang dat geïnspireerd was door Franse filosofen als Hyppolite en Fessard SJ. Dat kwam hem in 1932 te staan op een "ne doceat", een onderwijsverbod. Misschien dat daarom deze filosoof vooral over economische onderwerpen ging publiceren, reeds voor 1940 in de jezuïetentijdschriften *Studien* en *Bydragen* (58). De erudiete De Bruin, die zich aanvankelijk tegen *De Linie* als jezuïetenblad gekeerd had, leidde enige tijd de rubriek Sociologie, maar verwierf vooral faam met zijn financieel-economische bijdrage, in vervolgh verhalen met de sprekende titels "Geld en Geweten" en "Risico's der kapitalisten".

In afwijking van onze opzet aan het slot van dit hoofdstuk alleen personen te noemen die bijna al de eerste vijf jaren aan *De Limie* meewerkten, moet een uitzondering gemaakt worden voor Jan Dijkgraaf, die om een bepaalde reden zeer belangrijk was voor het weekblad. Dijkgraaf was Romeins correspondent voor het dagblad *De Tijd*. In het voorjaar van 1948 ontstond evenwel rond een persoonlijke brief van hem aan zijn vroegere studievriend Mertens een kleine schermutseling tussen *De Limie* en *De Tijd*. De *Limie*-redactie had aan Dijkgraaf toestemming gevraagd om de alarmerende berichten uit de genoemde brief te mogen plaatsen. Het ging hier om de politieke machtsuitbreiding van de communistische partij in Italië. *De Limie* verwerkte de aldus verkregen kopij in een anonieme bijdrage onder de kop "Noodkreet uit Rome" (59). De *Tijd*-redactie herkende evenwel in de stijl van dit artikel de hand van haar eigen correspondent en was verwonderd dat deze in zijn eigen blad nog nooit zo de nadruk op het zorgwekkende van de Italiaanse toestand had gelegd. In *De Tijd* van 24 maart 1948 bekende Dijkgraaf min of meer schuld door te verklaren dat in een prive-brief de klemtonen anders komen te liggen dan in een officieel artikel. Hij verklaarde dat zich bijtijds te hebben moeten realiseren (60).

In 1949 ging *De Limie* deze correspondent uit Rome, een jaar na dat merkwaardige eerste contact, samen met het Katholiek Nederlands Persbureau (K N P) benutten. In augustus van datzelfde jaar ging Jan Dijkgraaf uitsluitend voor *De Limie* werken. De betaling vormde toen een groot probleem, ook al omdat de Nederlandse Bank het onnodig vond dat een weekblad er een eigen buitenlandse correspondent op nahield en voor dat doel deviezen het eigen land verlieten. De oplossing werd gevonden in een gedeeltelijk bijsprongen van het Generaalat van de Sociëteit in Rome. De reden dat men alle financiële moeilijkheden op de koop toe nam en ondanks alles Jan Dijkgraaf wilde handhaven, lag voor een groot gedeelte aan de inspiratiebron voor veel van diens artikelen. Veelal door bemiddeling van P. van Gestel SJ kwam Dijkgraaf aan informatie, die afkomstig heette te zijn "van officiële zijde". Het was de bedoeling de Amsterdamse en de Brusselse *Limie* door deze artikelen een positie te verschaffen als hét gezaghebbende blad, waar het de mening van de H. Stoel betrof. *De Limie* zou zo voor Noord-West-Europa moeten gaan betekenen wat de *Civita Cattolica* voor de Romeinse landen was (61). Dit predikaat van "woordvoerder" moest nog geaccentueerd worden, doordat men de gebruikelijke aanduiding "Van onze Romeinse correspondent" achterwege liet en bijvoorbeeld het officiële "Vaticaanstad, 12 juli 1949" benutte (62). In januari 1950 was men echter zo tevreden over het oplossen van de financiële moeilijkheden, die in de tweede helft van 1949 het plezier over de luxe van een dergelijk correspondentschap gedrukt hadden, dat de redactiekroniek toestond. Dijkgraaf voortaan aan te duiden als "Onze Romeinse redacteur" (63).

Samenvattend mogen we concluderen dat de jezuiten een dominerende rol hebben gespeeld bij het bestuurlijke en redactionele beleid van het weekblad *De Limie*. Vooral de bestuurs- en adviserende organen moesten de ondergeschikte positie van *De Limie* aan de belangen van de Sociëteit van Jezus waarborgen. Betreffende de redactie ligt het iets soepeler. Hierbij werd nog in geschrift uitgegaan van een zekere onafhankelijkheid, de lekerredacteurs meer dan de SJ-leden, tegenover de hoofdredacteur. In de praktijk is hier echter minder van terecht gekomen. In de hoofdredactie heeft het lekenelement zich volgens de plannen van 1944-1945 niet uitgebreid, maar is zelfs iets teruggedrongen. De redactionele medewerkers zullen misschien wel voldoende vrijheid gehad hebben, maar de

grootse conceptie, die Creighton aanvankelijk voor de geest stond - het eensgezinde verband tussen geestelijken en leken - heeft zeker niet in die mate als bedoeld, doorgang gevonden

Het *Project* werd niet geheel verwezenlijkt, maar het mislukte ook niet volledig. Er bleef een discrepantie tussen wat na 1946 mogelijk bleek en in 1944 was uitgedacht. Hierbij speelden de later te bespreken omstandigheden van de naoorlogse technische outillage, het hoge prijspeil en de beperkingen van de papiervoorziening een rol. Daar kwam nog een extra misrekening bij. Het *Project* had een beloftevolle prognose gedaan: "Mobiliseren wij ook ons eigen corps voor het *Nederlands Katholiek Weekblad*, dan krijgt de redactie de beschikking over een staf van medewerkers, waaraan geen enkele redactie van geen enkel orgaan ook maar denken kan" (64). De oorzaken zullen in een later hoofdstuk gegeven worden, maar van een massale mobilisatie van honderden stille medewerkers uit de eigen SJ gelederen is niets gekomen. Hoogstens de inzet van enkelen, maar dan wel een volledige

Stond pater Creighton bij het stichten van *De Lume* een geestelijk doel voor ogen, hij besteedde vanaf het begin grote aandacht aan de middelen om dit doel te bereiken. Als een van die voornaamste middelen zag hij het typografische uiterlijk van het weekblad. Zijn zorg hiervoor kwam al direct tot uiting in de eerste alinea's van het *Project voor de uitgave van een weekblad* in november 1944. Zonder nog maar iets van de geestelijke achtergrond van het blad te hebben verteld, gaf hij eerst enkel de gedachten prijs over het formaat van het blad. Dit zou indrukwekkend moeten zijn. Creighton dacht hierbij aan afmetingen als die van *Das Reich*, van *The Times Weekly* of van *Gringoire* (1). Een klein formaat was weliswaar gemakkelijker te hanteren, maar dat van *De Lume* zou "mannelijk en imposant worden", het zou iets "koninklijks" moeten hebben (2). Het is natuurlijk de vraag of het imposante van een blad in zijn grote afmetingen zit, maar Creighton zag in dat grote formaat nog geen punt van groot gewicht. Een grote pagina zou "muzikaler" te componeren zijn dan een kleine pagina. Naast de dienstverlening aan de lezers en de onverwoestbare grondslagen, was de muzikaliteit van het blad immers een van de drie steunpunten. Voor dit laatste waren "schone typografische vormen en goede illustraties onontbeerlijk" (3).

Het grote formaat van het blad was niet alleen het resultaat van de typografische visie van zijn schepper. In de Mededelingen van de Redactie van het derde nummer van *De Lume* werd op klachten van lezers over het moeilijk hanteren van het weekblad geantwoord dat het de opzet van de *Lume*-redactie was geweest een krant te maken en geen tijdschrift. Een orgaan dat na lezing als normale bestemming had te worden weggeworpen, hoefde geen klein formaat te hebben om het beter te kunnen bewaren (4). "Waarom?" "Omdat alleen dit blad, aan dit lot als aan zijn aangeboren bestemming toegewijd, onze auteurs zou kunnen leren vlot en vrij te spreken" (5).

Achter deze nogal cryptische uitleg aan de *Lume*-lezers ging weer eens een hele "filosofie" schuil. Creighton noemde het de "mystiek der herhaling" (6). Met het feit dat de kranten niet bestemd zijn om te worden ingebonden en bewaard, hing volgens Creighton samen dat niemand de kunst der herhaling tot rijker ontwikkeling kon maar ook moest brengen dan de journalist. Hij spreekt afwisselend over de "mystiek" en over het "wonder" der herhaling en ziet in de herhaling het geheim van iedere geestelijke beïnvloeding, niet alleen op "opvoedkundig of demagogisch", maar ook op wetenschappelijk en zelfs op religieus gebied. Een voorbeeld voor dit laatste haalde de jezuïet Creighton uit zijn eigen milieu. Sint Ignatius van Loyola, door voor- en tegenstanders erkend als de grootmeester der geestelijke vorming, maakte de herhaling tot een der grondslagen van zijn *Geestelijke Oefeningen* (7). Zo scheen volgens Creighton ook de journalist over ideale mogelijkheden te beschikken tot diepgaande vorming van zijn lezers. De dingen die de journalist achtereenvolgens zegt, zouden niet, zoals in boeken of tijdschriften, naast elkaar komen te staan, maar over elkaar heen komen te liggen. Op deze wijze konden beelden worden ontworpen die in dieptewerking niet waren te overtreffen (8).

In een terugblik in 1935 op de *Lime*-typografie van de eerste jaren memoreert Creyghton dat hij van de generale overste van de Sociëteit van Jezus, in 1946 nog Vicaris, de opdracht had gekregen tot apostolische penetratie in het journalistieke veld. Daarom ook had hij geen voorbeeld aan de toen bestaande bladen waar ook jezuiteten een aandeel in hadden, zoals *America* de Engelse *The Tablet* en de Zwitserse *Orientierung*. Dit waren volgens Creyghton geen echte kranten. Het blad dat het best het bedoelde esthetische ideaal van Creyghton benaderde was het reeds meermalen genoemde nationaal-socialistische blad *Das Reich* (9). De genoemde Sociëteitsbladen verwerkten hun onderwerpen waarschijnlijk te veel in doorwrochte artikelen. Creyghton zag tal van onderwerpen die zich niet leenden voor een dergelijke ontleding, maar – en hij spreekt hier in een krijgshaltig jargon dat weer herinnert aan de stichter van zijn Orde, de Spaanse oud-militair Ignatius van Loyola – "uitstekende ammunitie opleveren voor journalistiek snelvuur" (10). Zo acht Creyghton het formaat van zijn krant voor de auteurs die nog raker moeten leren spreken, misschien van nog groter belang dan voor de lezers (11). Het krantenformaat is aldus voor de apostel Creyghton een tweesnijdend zwaard, die succes behaalt door steeds maar weer toe te slaan, en volgelingen kweekt door ze voortdurend in het slagvaardig hanteren van zijn wapen – het weekblad *De Lime*, dat een "courant" diende te zijn – te laten oefenen.

Met *De Lime* zal aldus, volgens de beide prospectussen van voorjaar 1946, in Nederland een tot dan toe onbekend type weekblad worden geïntroduceerd waarmee in het buitenland, vooral in Frankrijk, reeds zoveel voortreffelijk werk verricht zou zijn. De kleine brochure gaf als voorbeelden de Parijse weekbladen *Temps Présent* en *Les Nouvelles Littéraires*, waarin geregeld academici en "andere" beroemde mannen aan het woord waren, maar die gedrukt werden op het allergewoonste krantenpapier (12). Typografisch zouden deze Franse weekbladen verzorgd zijn met een artistieke slordigheid die op geen andere dan krantenpapier en op geen ander dan krantenformaat te ontplooiën zou zijn. Creyghton was hier zelfs zo door geobsedeerd dat hij in zijn aantekeningen van januari 1945, dus ruim een jaar voor het verschijnen van *De Lime*, vaststelde dat hij in zijn eigen lay-outs te weinig slordigheid bereikte. Zeer verheugd ontdekte hij in de schetsen van Mertens, die toen nog tamelijk onbekend voor hem was, een grotere graad van slordigheid. Dit bracht hem ertoe dik onderlijnd op te schrijven: "Hier is een vruchtbaar gebied voor samenwerking!" (13).

De Lime, in de kleine brochure natuurlijk nog *N A W* genoemd, zal van haar Franse voorbeelden niet alleen op twee punten gaan afwijken, maar deze bladen ook, naar de openlijke wens van de ontwerper, gaan overtreffen. Het Nederlandse katholieke weekblad werd geprojecteerd op 24 pagina's en zou dus groter worden dan zijn illustere Franse voorbeelden. Creyghton zou hier later door de omstandigheden gedwongen op terug moeten komen, maar toen hoopte hij nog op alle ruimte voor zijn typografische fantasieën. Iedere bladzijde zou moeten worden uitgebuit, zodat iedere aflevering meer materie zou gaan bevatten dan de doorsnee-lezer zou kunnen verwerken (14). De lezer moest van ieder nummer de indruk krijgen dat de *Lime*-redactie geen raad wist met alles wat zij te zeggen had (15). Zo had ook op deze manier weer het grote formaat van het weekblad niet alleen tot doel de auteurs vlot en vrij te leren spreken, maar ook het lezerspubliek te vormen. Creyghton schrijft hierover: "Tussen het doorwerken van een tijdschrift en het lezen van het *N A W* zal eenzelfde verschil bestaan als tussen het kopen bij de specialist en het winkelen in een groot en gezellig warenhuis" (16). Deze ideeën van Creyghton wij-

zen vooral op effectbejag en doen hem blijkbaar niet realiseren dat indrukwekkende overdaad een geïnteresseerde consument niet altijd hoeft te prikkelen, maar evengoed kan ontmoedigen.

Het tweede verschil tussen *De Linc* en de genoemde Parijse bladen ging volgens de jezuïet bestaan uit de talrijkere en beter verzorgde illustraties die het Nederlandse weekblad zouden gaan sieren. In dat opzicht moest *De Linc* meer overeenkomst gaan vertonen met *Das Reich*, de *Weekly Edition* van *The Times* en met het Mexicaanse *Romance* (17).

De opzet van pater Creyghton om een voor Nederland nieuw type weekblad te maken, vooral wat de uiterlijke stijlvormen betreft, werd twee en een half jaar later geslaagd genoemd. In het Kerstnummer van het *Drukkersweekblad* van 1948, uitgebracht door de N.V. Lettergieterij "Amsterdam", werd door Hans van Keulen, de opmaak-redacteur van *De Groene*, grote waardering uitgesproken voor de lay-out van *De Linc* (18). Uit deze lay-out zou de erkenning van de waarde der typografische middelen blijken. Van Keulen stelde vast dat er ook bewust met deze middelen gewerkt werd. In tegenstelling tot *Elsevier*, waar de typografie min of meer werd aangewend als een noodzakelijk kwaad, gaf *De Linc* de typografie alle eer. Het *Drukkersweekblad* vond bovendien dat *De Linc* in zijn uiterlijk Frans aandeed en noemde dit geen negatieve kwalificatie. De meeste Franse weekbladen zouden immers in hun opmaak en typografie een ongezochte artistiek bezitten die weldadig aandeed en de "dodelijke duifheid en burgerlijke gekunsteldheid van veel Hollandse bladen" missen. Het lijkt wel of Creyghton hier zelf aan het woord is. De wat ijdele jezuïet zal in ieder geval bijzonder tevreden geweest zijn met deze lof uit onpartijdige en deskundige hock. Het artikel van Van Keulen besloot, wijzend op de drukkerij Holland N.V. met: "*De Linc* is er in geslaagd om in een zetterij vol spinraggen en typografische vooroordelen een blad met een ongewoon aantrekkelijk gezicht te scheppen, en deze daad is ten eerste toe te juichen" (19).

Tijdens de voorbereidingsfase wees Creyghton niet alleen op het belang van het formaat en de typografie voor de uiterlijke verschijningsvorm van zijn weekblad, maar ook op de belangrijkheid van de rubricering. In het *Plan voor de uitgave van een weekblad*, een eerste redactie van het officiële *Project*, noemde hij een vast rubriekenschema een wezenlijk punt voor de vestiging en de handhaving van de weekbladstijl. Hij beriep zich op zijn jarenlange *Maasbode*-arbeid om te wijzen op zijn ervaring met deze "wet" (20). In het *Project* zelf gaat bijna de helft van de tekst over het rubriekenschema. Zelfs acht jaar later, wanneer zijn rol bij *De Linc* min of meer uitgespeeld is, houdt Creyghton aan dit denkbeeld vast. In zijn aantekeningen betreffende het redigeren van een blad als *De Linc* gaf Creyghton een aantal losse, onuitgewerkte notities in november 1953 door aan Jan Ros SJ, op dat moment niet alleen redacteur voor toneel, maar ook voorzitter van de Bestuursraad van *De Linc*. Deze aantekeningen van 1953 herhalen op dit punt de denkbeelden van 1944: "*De Linc* moet een vaste indeling hebben. Alle rubrieken moeten altijd op dezelfde plaats en in dezelfde vorm verschijnen. Er heeft bij de *Linc*-staf altijd een ongewone vrees voor deze regel bestaan, een ware phobie om te verstarren. Onze afkeer in deze is evenwel een uiting van dilettaantisme. De vaste indeling is het ritme van het blad" (21). Wel lijkt Creyghton zijn eigen theoretische beschouwingen na zoveel jaren iets meer te relativiseren, want hij geeft deze notities als motto een uitspraak mee van de helikopterontwerper Igor Ivanovitch Sikorsky: "To invent a flying machine is nothing,

to build it is little, to make it fly is everything”

Dit in beginsel onveranderlijke rubriekenschema - een zekere vrijheid moest er toch zijn voor wat tevoren niet volledig te voorzien was - achtte Creighton om twee redenen noodzakelijk. Hij formuleerde dat in de kleine brochure van voorjaar 1945 duidelijker dan in het *Project* van najaar 1944. Zijn eerste reden hangt nauw samen met zijn filosofie over het nut van het grote krantenformaat. Met een vast rubriekenschema is het eveneens mogelijk het "instrument der herhaling te kunnen bespelen" (22)

De tweede reden voor een vaste indeling van het weekblad in rubrieken is ook weer het gevolg van een typisch Creighton-stokpaardje: het rubriekenschema moest de corporatieve structuur van het weekblad tot uitdrukking brengen. Eerder werden als kenmerken van het corporatief karakter van het weekblad de supervisie genoemd die de hoofdredactie kreeg toebedeeld in de redactionele organisatie en de theologie over alle andere onderwerpen. Zowel hoofdredactie als theologie zouden slechts bij uitzondering zelf het woord nemen, zij hielden slechts toezicht. Deze constructie zou de nodige zelfstandigheid voor de rubrieksredacteuren en een redelijke eigen koers voor de profane onderwerpen moeten opleveren. Het rubriekenschema heette nu corporatief omdat een bepaald soort rubrieken, de "organische rubrieken", typografisch en redactioneel een zelfstandig voorkomen in het geheel van het weekblad zouden krijgen (23)

De organische rubriek, als een belangrijke uiting van de corporatieve vorm van het nog te stichten weekblad, zou een afgeronde eenheid gaan vormen. In een dergelijke rubriek zouden niet alleen beschouwende artikelen gepubliceerd worden, maar zouden ook correspondenties, korte mededelingen, opmerkingen of referaten, gedichten, boekbesprekingen, berichten en andere dienstgegevens een plaats krijgen. Kortom alles, wat er toe zou kunnen bijdragen de rubriek te maken tot een publikatie die een zelfstandig leven zou kunnen leiden. Alle organische rubrieken zouden als logische consequentie van dit corporatieve karakter, ook in de organisatorische structuur van het weekblad, een eigen redactie krijgen.

Naast deze organische waren ook niet-organische rubrieken mogelijk. Werden dus de organische rubrieken uit onderling ongelijksoortige elementen opgebouwd, de niet-organische zouden slechts gelijksoortig materiaal gaan bevatten. Zij zouden niet, zoals de organische rubrieken, een bepaald onderwerp op alle mogelijke manieren uitwerken, maar slechts een bepaald soort behandeling van dat onderwerp geven. Als voorbeeld van een niet-organische rubriek noemde Creighton Nieuwe Uitgaven, een rubriek die uitsluitend uit geclassificeerde titels zou bestaan. Een hoofdredactionele rubriek waarin de hoofdredactie zich zou uitspreken zoals de speciale redacties dat mochten doen in de organische rubrieken, kende het weekblad niet. Het was de voornaamste taak van de hoofdredactie te redigeren en haar inspiratie zou dan vanzelf zichtbaar worden in alle onderdelen van het blad, organische of niet-organische. De kleine brochure besloot de uiteenzetting van dit corporatief georganiseerde rubriekenschema met een aansporing: "Tot de interessantste typografische opgaven die het *N K W* stelt, behoort het zichtbaar maken van deze organisatie. Het blad moet ook uiterlijk een beeld opleveren van de ideeën waarvan het de belichaming is" (24)

Vooruitlopend op een uiteindelijk oordeel over het zichtbare resultaat van deze zwaarwichtige theorieën als uitgangspunt voor het rubriekenschema moet wel herinnerd worden aan wat in het vorige hoofdstuk over de redactionele organisatie is geconstateerd. Het volledig zelfstandig laten van de verschillende redacties die zich met de organische rubrieken

zouden bezighouden heeft alleen in theorie bestaan Creyghton is immers nog voor het verschijnen van *De Linie* op dit onderdeel van het *Project* teruggekomen en heeft met behulp van de toenmalige redactiechef Van Dijk een binnenredactie geconstrueerd, waardoor de corporatieve opzet van het redactionele apparaat behoorlijk werd ingesnoeid

Er moet hier bovendien nog een kritische opmerking gemaakt worden over Creyghtons te pas en te onpas gebruik van de term "corporatief" Telkens als Creyghton die term gebruikt, gaat hij ons inziens uit van het in de encycleek *Quadragesimo Anno* gehanteerde subsidiariteitsbeginsel en het daaraan ontleende element van verregaande decentralisatie Het langzamerhand zeer geladen begrip "corporatief" werd door Creyghton zeer onzuiver toegepast, zeker waar het een rubriekenschema betrof (25) Aanduidingen als "gedecentraliseerd" en "organisch" scheppen wat dit betreft iets minder verwarring, al blijft met name de bedoeling van Creyghton met de term "organisch" ondoorzichtig

In zijn *Project* ging Creyghton bij de opstelling van een rubriekenschema uit van een beschikbare ruimte van vierentwintig pagina's zonder nog plaats te reserveren voor advertenties Toch vond hij deze uitermate belangrijk voor de stijl van zijn weekblad (26) Uit de omvangrijke opsomming van de rubrieken zullen alleen die concepties besproken worden die als specifiek voor het toen gedachte *N K W* kunnen gelden Bij deze selectie wordt er niet op gelet of de geprojecteerde rubrieken later in *De Linie* gerealiseerd zijn of door toen nog niet te voorziene omstandigheden achterwege bleven

Op de frontpagina was vooral van belang, naast het voor de hand liggende hoofd-artikel en een inhoudsopgave, een suggestieve foto met een pittig onderschrift, betrekking hebbend op het nog nader te verklaren historisch artikel op de pagina's 8 en 9 De pagina's 2 en 3 waren bestemd voor de organische rubrieken Buitenland en Binnenland In verband met deze rubrieken vermeldde Creyghton nog even zijn onderzoek naar de richtlijnen die de generale oversten van de Sociëteit van Jezus, vooral Wl Ledochowski, gegeven hadden over de bemoeienissen van leden van de jezuïetenorde met de politiek Het reeds eerder vermelde resultaat van dit onderzoek garandeerde volgens Creyghton voldoende bewegingsvrijheid Misschien wel om nog iets losser te staan in de verantwoordelijkheid hiervoor wees het *Project* op de mogelijkheid deze rubrieken aan lekenhanden toe te vertrouwen (27)

De volgende pagina's stonden ter beschikking van organische rubrieken als Sociologie, Economie, Financien, Wereldlijk Recht - natuurlijk in tegenstelling met het kerkelijk recht - en misschien Theologie Interessanter dan een rubriek gewijd aan theologische problemen leek Creyghton echter voor de leken de behandeling van de wijsbegeerte Hij was, merkwaardig genoeg, van mening dat vooral sedert de bedrijvigheid van de Nationaal-Socialisten in Nederland de leken meer vertrouwd zouden zijn geraakt met het woord "wijsbegeerte" Hij vond het daarom van groter belang hun duidelijk te maken wat wijsbegeerte niet dan wat zij wel is (28)

Op de zesde en zevende pagina was plaats voor drie van de meest karakteristieke *N K W*-rubrieken Creyghton zocht onder meer hierin de exclusiviteit van zijn weekblad In deze niet-organische rubrieken met de voorlopige namen *Ecclesia docens*, *Referaat* en *Anti-catholica* zou werk verricht worden waar geen enkel Nederlands orgaan zich consequent mee bezighield

De *Ecclesia docens*-rubriek had, zoals de naam reeds aangeeft, tot doel de lezers een beeld te geven van wat er aan lering en leiding van de Kerk over geheel de wereld uitging Uitgangspunt hierbij waren vooral de herderlijke richtlijnen van de paus en de

bisschoppen In de Referaat-rubriek zou hetzelfde werk verricht worden met betrekking tot wat van algemeen katholieke zijde over geheel de wereld geschreven werd Creighton hanteerde in het *Project* hiervoor de uitdrukking "de cultuurvormende waar de des geloofs", die met behulp van de geschriften van de "bloem van de hedendaagse katholieke geest" aan het licht moest worden gebracht (29) De Referaat-rubriek zou aldus het esthetische en illustratieve supplement moeten zijn van de meer instructieve Ecclesia-docens-materie Creighton sprak in zijn *Project* nog enthousiast over de Referaatpagina als een der briljantste pagina's van zijn weekblad Toen echter J. Lucker, de latere hoofdredacteur van *De Volkskrant*, als journalistiek raadgever deze rubriek een weinig vreugdevol leven voorspelde, was Creighton de eerste om deze vrees te delen Er was weer een vlammend pleidooi van Mertens nodig, die zich in deze "roomser" toonde dan zijn "paus" Creighton, om de ontwerper van het *Project* het geloof in eigen visioenen terug te geven (30)

De rubrieken Ecclesia docens en Referaat hadden de opzet om min of meer apostolisch gezien dan, in de aanval te gaan Toch moest ook de verdediging, zoals het bekwaame strategen betaamt, niet verwaarloosd worden De Anti-catholica-rubriek was bestemd om in dit verband het "Catholica non leguntur" van een klacht tot een effectief wapen om te smeden Creighton was daartoe van plan de gehele Nederlandse niet-katholieke pers te controleren op alles wat men zich tegenover de katholieken veroorloofde, hetzij door onwetendheid, hetzij door kwaadwilligheid, en dat aanstonds te signaleren, droogweg, catalogoosgewijs, met kort zakelijk commentaar "Zij heeft ten doel een heilige schrik teweeg te brengen onder de velen die menen, dat ten koste van het katholicisme alles geoorloofd is" (31)

De volgende dubbelpagina 8 en 9 zou het "pièce de résistance" van elk weekbladnummer moeten geven het historisch artikel, waaraan op de frontpagina al een blikvanger was gewijd De omvangrijke bijdrage uit het blad zou een onderwerp uit het katholieke verleden of heden moeten behandelen "Vooral de thesis dat de katholieke en nationale geschiedenis van Nederland niet te scheiden zijn, moet erin levend zijn" (32) Het schijnt dat deze strekking ook in de katholieke partijpolitiek tijdens de tweede wereldoorlog tot leven kwam Niet alleen een meer nationale bewustwording was hiervoor aansprakelijk, maar ook de ontwikkeling van de katholieke emancipatie naar penetratie en integratie Hierdoor rijpte het inzicht dat het zelfgekozen isolement een rem zette op de invloed, door de katholieken op het nationale leven uitgeoefend Zo groeide het streven de katholieke waarden meer in te weven in de grondpatronen van het Nederlandse volk (33) Zowel voor de politiek als voor het geloof zitten hier duidelijk de gevaren in dat men aan de verleiding toegeeft het christelijk geloof met de natie te vereenzelvigen en aldus ook het katholiek geloof en de Nederlandse natie te laten samenvallen, met als richtingwijzer de slogan Nederland is van oudsher een katholieke natie geweest en moet dat als natie ook weer worden (34)

De rubriek Missie op pagina 11 zou volgens Creighton een typisch organische rubriek moeten worden De voorgaande rubrieken, Ecclesia Docens, Referaat en Anti catholica gaven materiaal dat geselecteerd volgens een bepaalde maatstaf, ook één bepaalde visie zou vertolken Voor de Missie zou op alle mogelijke manieren begeestering gewekt moeten worden Etnologische beschrijvingen zouden er echter niet thuis horen Toch had Creighton al een idee vanuit welke gezichtshoek hij deze rubriek zou gaan benaderen Hij verwachtte vooral veel van uiteenzettingen over het missiebegrip - "bijv. wat betekent

de Missie-activiteit niet alleen voor de heidenen, maar ook voor onszelf, voor ons katholiek leven, de missieroeping, de mussiesteun" - meer nog dan van missiebeschrijvingen (35) Naar aanleiding van deze missierubriek werd overigens voor het eerst in het *Project* melding gemaakt van in Zuid Nederland bij de Vlamingen te zoeken medewerking. Gehaast werd er aan toegevoegd dat het weekblad voorlopig onder Groot Nederlandse vlag zou gaan varen, maar de politieke ontwikkeling zou afwachten (36)

De volgende pagina zou de rubriek Geestelijk Leven gaan bevatten. Volgens de omschrijvingen van het *Project* hield dit in eenvoudige, solide geloofs instructie, uitleg van praktische ascetische vragen, geestelijke aansporing. Eveneens op deze pagina een rubriek, nog zonder naam, met het doel de Nederlandse katholieken te bezielen met apostolische ijver ten aanzien van hun niet-katholieke landgenoten (37)

Wel de rubriek Opvoeding en Onderwijs op pagina 12, maar een rubriek Voor de Vrouw ontbrak. Creyghtons redenen hiervoor klonken aannemelijk. Huishoudelijke raadgevingen vielen buiten de doelstelling van het blad. Bijdragen over huwelijk, opvoeding, emancipatie en dergelijke waren onderwerpen die evengoed mannen aangingen. Hij vond bovendien in een vrouwenpagina die uitsluitend aan bovengenoemde onderwerpen gewijd was de insinuatie besloten liggen, dat de rest van het blad voor de vrouw geen belang zou hebben of te moeilijk zou zijn. Alleen een vrouwenpagina gewijd aan exclusief-vrouwelijke bezigheden zou bestaansrecht hebben, maar dat leek Creyghton toen nog buiten de taak van het blad te liggen (38)

Voor de natuurwetenschappen werd in het ontwerpschema van het *Project* een belangrijke plaats ingeruimd. Voor deze wetenschappen, in rubrieken als Natuurwetenschappelijk nieuws en Biologie, gold volgens Creyghton, en dat maakte haar behandeling in het *NK W* zeer noodzakelijk, dat "zij alleen in haar relatie tot het geloof haar volle betekenis kunnen ontplooiën" (39). Deze reeks wetenschappen zou worden afgesloten met de organische rubriek Aardrijkskunde, Etnologie en Godsdienstwetenschappen.

De rubriek Nieuwe Uitgaven, gepland op pagina 15, is reeds genoemd als voorbeeld van een niet-organische rubriek. In eventuele samenwerking met andere instanties zou hierin de nieuw verschenen literatuur gesignaleerd worden. Het ging dan alleen om een elementaire schifting, enkel om een toelaatbaarheidsoordeel, uitgesproken vanuit standpunt des geloofs. Er zou uitsluitend worden gecatalogiseerd met behulp van een aantal subtitels, bijvoorbeeld toelaatbaar voor iedereen, ontraden voor iedereen, uitsluitend geschikt voor volwassenen, alleen voor vakmensen toelaatbaar, enz. (40). Voor andere dan recensie op morele gronden was in deze rubriek, die dan ook buiten de culturele katern viel, geen plaats. Film en toneel zouden natuurlijk op dezelfde manier gerecenseerd kunnen worden.

Het zogenaamde culturele gedeelte van het blad zou worden ingeleid met een mooie plaat, in navolging van het al vaker als belangrijk voorbeeld voor de opmaak van Creyghtons *NK W* genoemde blad *Das Reich*. Het wekelijks stimulerende gedicht onder de plaat zou nu niet meer de glorie van het nationaal-socialistische Duitsland bezingen, maar enkel de glorie van het geloof (41). Men vraagt zich steeds weer af hoe het mogelijk was dat Creyghton zich blijkbaar niet realiseerde dat deze formulering op een doorsnee lezer met normaal kritisch gevoel, de indruk moest wekken dat er tussen nationaal-socialisme en katholicisme kennelijk geen duidelijke scheidslijn liep. In ieder geval dat de middelen om voor beide propaganda te maken niet van elkaar verschilden en dezelfde soort misleiding inhielden, namelijk door het bespelen van de esthetische gevoelens van het publiek.

proberen een systeem te verkopen Creyghton mag bij het formuleren van bovengenoemde passage ons inziens gebrek aan respect voor de gevoelens van anderen verweten worden

Het culturele deel zou verder gevuld worden met rubrieken als Architectuur, Beeldhouw- en Schilderkunst, Muziek en Literatuur (42) Pagina 22 was gereserveerd voor een novelle of een feuilleton, de voorlaatste pagina voor een vragenrubriek in de trant van de "Letters to the Editor" van *The Times* Pagina 24, de laatste, was voor Creyghton niet de minst belangrijke, omdat hij zich realiseerde dat de achterpagina na de frontpagina de aspirantkoper het eerste in het oog viel Haar karakter zou daarom moeten aanspreken en licht van toon zijn, maar Creyghton had er nog geen definitief recept voor Kruiswoordraadsels, prijsrebusen, intelligentietests en dergelijke zouden er evenwel aan ontbreken Creyghton meende dat deze niet zouden helpen het nagestreefde doel te bereiken en achtte ze voor de aantrekkelijkheid van het blad overbodig, omdat zijn weekblad geen verstrooiingsblad zou zijn (43) Veel van deze ideeën zijn geenszins haalbaar gebleken Wij wijzen, alvorens tot een meer systematisch onderzoek naar de praktijk over te gaan, slechts op het rubriekje "Bent U een detective?", eind 1950 in *De Limie*, waarin de lezer-met-speurneus vóór de zevende vraag de moordenaar kon aanwijzen

Niet alleen Creyghtons aanvankelijke afwijzing van puzzles in zijn blad kwam niet uit, op vele andere punten verliep de praktijk anders dan bovenvermelde fraaie theorieën *De Limie* kreeg tenslotte voor 29 maart 1946 een verschijningsvergunning voor 6 pagina's in plaats van de verwachte vierentwintig De naoorlogse papaierschaarste was daardoor een eerste, voorname schuldige aan het niet ten volle doorgaan van het ambitieuze rubriekenschema uit 1944 Tot 25 oktober 1946 werd *De Limie* immers maar tweemaal toegestaan met acht pagina's uit te komen - nummer 7 en 9 - en dat alleen nog maar ten dienste van voor- en nabeschouwingen over de verkiezingen in mei van dat jaar Vanaf 1 november 1946 - de Persraad had inmiddels namens de regering aan *De Limie* voortaan 10 pagina's toegestaan - voerde het weekblad een nieuw rubriekenschema De redactie uitte in haar Mededelingen de verontschuldiging dat naarmate het blad omvangrijker werd, het ook wel overzichtelijker zou worden Aan overzichtelijkheid had het de eerste dertig nummers van *De Limie* min of meer ontbroken, maar dat is het logische gevolg van zoveel initiatieven en zo weinig ruimte daarvoor

Aangezien een van Creyghtons stokpaardjes de vaste rubricering was, vormde dit eerste nummer van 10 pagina's het prototype van *De Limie* qua indeling en opmaak voor langere tijd De meest in het oog vallende afwijkingen van het *Project* zullen hier vermeld worden Zo ontbrak om reden van plaatsgebrek, maar ook wel door gebrek aan inspiratie en goede schrijvers, het door Creyghton als zijn pronkstuk aangekondigd "historisch artikel" De Referaatrubriek is nooit van de grond gekomen, de rubriek Wij Lezen moest enkele jaren onder leiding van rector W Q Versteegen het ideaal van de Anti-catholica-rubriek uit het *Project* trachten te benaderen In de strakke planning van Creyghton, waarin organische en niet-organische rubrieken tevoren nauwkeurig omschreven onderwerpen zouden aansnijden, hoorde niet thuis de vaste rubriek Horizon, jaren in stand gehouden om er vrije bijdragen in kwijt te kunnen Had Creyghton trouwens door plaatsgebrek enkele van zijn ideeën moeten laten varen, op een van zijn principes, geen vrouwenrubriek, moest hij terugkomen, en wel om commerciële redenen Eind 1946 had deze rubriek nog geen definitieve vorm en een jaar later was er nog steeds zware kritiek op *De Limie* zocht het toen vooral, in volstreekte tegenstelling met wat het *Project* daarover gezegd had, in typisch

vrouwelijke zaken, evenwel als aanvulling op wat de lezeressen elders in het blad geacht werden te vinden. In de jaren 1949 en 1950 hadden de modeoverzichten in *De Limie* zelfs een zekere kwaliteit. Pater Creyghton heeft deze concessies moeten doen, omdat een vrouwenrubriek zeer aantrekkelijk was voor adverteerders.

Het rubriekenschema onderging weer een enkele verandering na het tweede *Limie*-congres van 1 juni 1947. Tijdens dit congres reproduceerde Creyghton in zijn inleiding kritiek uit eigen kring en ook van buiten, niet zozeer op de richting van het blad, als wel op de journalistieke kwaliteiten ervan. Met name hield de kritiek in dat een journalistiek dilettantisme in *De Limie* steeds voelbaar was. Hij citeerde daarbij de ervaren journalist en *Limie* medewerker Alphons Laudy, die het aldus geformuleerd had: *De Limie* is een aanplakbord waarop artikelen worden geafficheerd, geen krant. Creyghton kwam tot de conclusie dat de redactie in de materie vaak hun meesters de baas was, maar in de vorm geenszins (44). Na het congres verscheen nummer 62 met onder meer de nieuwe rubriek *Onderwijst alle Volken* - een *Ecclesia* Docens-rubriek waarvoor het idee reeds in het *Project* geleverd was - en werd aan de vormgeving van het hoofdredactionele commentaar op de frontpagina gesleuteld.

In 1948 bleef de rubriekenindeling eveneens vrij stabiel, de opmaak rustig en was voor de geregelde lezer in elk *Limie*-nummer alles direct terug te vinden. Het evenwicht in de vorm was dus weer hervonden, nu bleek echter de materie, waarin Creyghton zijn eigen *Limie* zo vond uitblinken, eveneens aan voortdurende kritiek onderhevig. Drie jaar lang kreeg de redactie klachten dat het blad te zwaar was. Door een wekelijks Portret en een gevarieerde Horizon-vulling werd getracht het blad luchtiger en daardoor leesbaarder te maken. Hele bladzijden over een onderwerp, vroeger vaak mooi geïllustreerd door Charles Eyck of Henri Prenen, werden uitzonderingen. In het algemeen waren daardoor eind 1949 de artikelen korter en het gehele blad gevarieerder van inhoud.

Tussen het jaar 1950 en de vier voorgaande jaren is vooral wat de opmaak van *De Limie* betreft een zeer duidelijke scheidslijn te trekken. Een eerste aanwijzing voor de komende veranderingen was het verdwijnen van de rubriek Mededelingen van de Redactie. Dit gebeurde ten bate van een vredesoffensief dat nodig was om de verspeelde goodwill, vooral door de nog later te analyseren houding van *De Limie* tegenover de K V P en haar voorman Romme, terug te winnen. De Mededelingen, waarvan de Redactiekroniek trots vertelde dat het vermoedelijk de grootste stunt was die *De Limie* ooit uithaalde, hadden de naam te agressief en te arrogant te zijn (45). Er werd nu ook naar een rustiger opmaak gestreefd die de illusie moest wekken dat het blad zelf geheel van opzet was veranderd. We zeggen nadrukkelijk illusie, omdat alleen uiterlijk en stijl, niet de doelstelling zou moeten veranderen. De hoofdredacteur Creyghton schreef hier zelf in zijn maandrapport over: "Er zijn lezers, ook Onzen (leden uit de Sociëteit van Jezus-schrijver B B), die betreuren dat *De Limie* "haar durf verliest", maar zij die de nieuwe stijl loven zijn, zover wij zien, in de meerderheid. Wij houden overigens niet op, onze redacteurs uit te leggen, dat het doel van *De Limie* dieper ligt dan daar, waar de tactische frontwijzigingen zich afspelen" (46).

De versoering omwille van strategische redenen ging echter niet ten koste van de typografische visie van Creyghton. Integendeel, er was hier duidelijk sprake van de vos die wel haren maar geen streken verliest. De grootse en artistieke opmaak zou vervangen worden door een zeer gedistingeerde. Het *Limie*-nummer van 17 maart 1950 kwam met een definitieve opmaak, met als doel meer conventie en waardigheid, een soort demon-

stratie van "wij hebben onze wilde jaren achter ons gelaten" (47) Volgens de Redactiekroniek moest, zoals bij de geboorte van *De Limie* was gebeurd - wij noemden enkele Franse bladen en *Das Reich* - thans bij de hergeboorte weer van een bepaald blad worden uitgegaan Als voorbeeld voor stijl en opmaak gold daarom nu de *Neue Zürcher Zeitung* met als kenmerken vooral een verticale opmaak, die chique aandeed, en het volledig ontbreken van kadertjes De artikelen werden nu vooral in de lengte opgemaakt en niet meer in de breedte verwerkt De rubrieken zelf veranderden niet zoveel, er werd schaarser met rubriekskoppen gewerkt, zodat van het nadrukkelijk organische karakter van *De Limie*, zo dit ooit goed op de lezer was overgekomen, niets meer overbleef Het weekblad werd meer een geheel, kreeg een rustig cachet, maar zodoende ook de saaiheid van een uitgestrekte letterwoestijn

Waarschijnlijk realiseerde Creyghton zich dat, want in september 1950 veranderde de opmaak van de frontpagina nog een keer Pagina 3 werd nu gevuld met het redactionele commentaar, de frontpagina kreeg, na vier en een half jaar *De Limie* een vertrouwd gezicht te hebben gegeven, een nieuwskarakter Een van de belangrijkste uitgangspunten van het *Project* was immers het "courant-zijn" van Creyghtons weekblad Juist nu hij bij de nieuwe opmaak alle andere vroegere principes overboord gegooid had, raakte Creyghton kennelijk geheel in paniek, en trachtte met de frontpagina nog iets van zijn oude gedachtenwereld te redden Dat nieuwskarakter moest tot uiting komen in korte berichten met verschillende, opvallende letterkoppen, in wat men meer dagbladstijl zou kunnen noemen

In oktober 1950 antwoordde Creyghton, nog voordat zijn confrater Verhofstad de zevenentwintigste van die maand het hoofdredacteurschap zou overnemen, op het volgende probleem moet *De Limie* een blad zijn met vaste medewerkers en vaste rubrieken, zodat een scherpe lijn gevolgd kan worden, of moet er plaats zijn voor allerlei goede inzendingen (48)? Zonder aarzelen luidde het antwoord een vast rubriekenschema - ook al had de praktijk deze soms al te starre theoreticus voor een groot gedeelte ongelijk gegeven Door deze consequent doorgezette mening van de hoofdredacteur gaf het rubriekenschema in de besproken periode een tamelijk stabiel beeld De opmaak onderging pas in het laatste jaar 1950 enkele belangrijke veranderingen

Het in dit hoofdstuk onderzochte onderwerp levert geen volstrekt nieuwe gezichtspunten op De plannen uit het *Project* met betrekking tot de opmaak en het rubriekenschema werden omkleed met algemene theorieën waarvan Creyghton wilde uitgaan bij de realisering van zijn weekblad Daarbij was Creyghton ons inzins bij het gebruik van de term "corporatief" even onkritisch als eerder bij het hanteren van het subsidiariteitsbeginsel en de interpretatie van de gedachten van Newman en Maritan

Door zijn grootse concepties tijdens de voorbereiding, ook op het terrein van de uiterlijke vormgeving van zijn weekblad, stond Creyghton niet meer onbevangen tegenover de praktijk Daarom mag men voor het grote verschil tussen theorie en praktijk van het rubriekenschema van *De Limie* zeker niet alleen de schuld geven aan de papierschaarste in de onderzochte periode Creyghton was van de praktijk te zeer vervreemd doordat hij per se uit wilde gaan van de wijde theorieën uit de incubatietijd van zijn weekblad Zijn pretenties ten opzichte van de typografie van *De Limie* heeft hij evenwel de eerste vier jaar waargemaakt

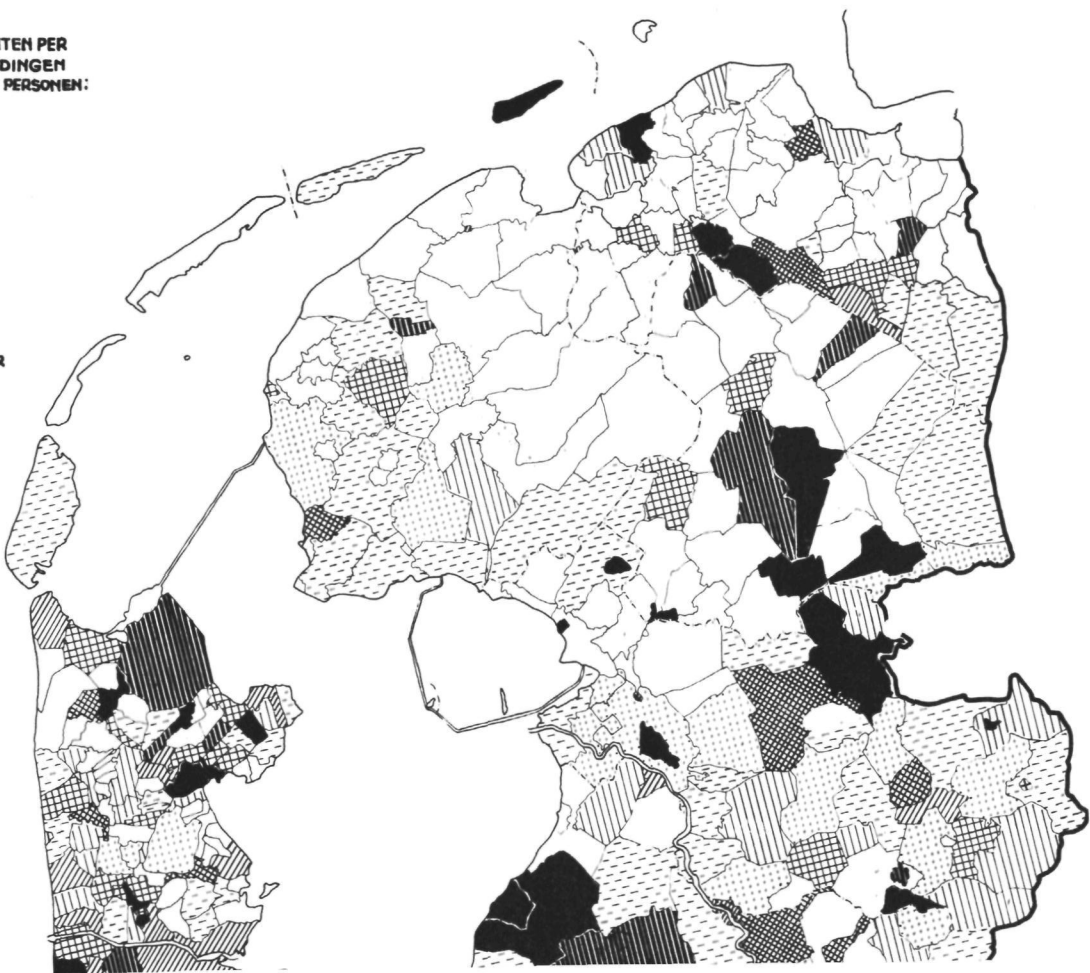
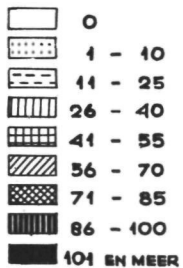
In de vraag hoe een redactie de financiële middelen kan vinden die zij voor haar werk nodig heeft "zonder zich aan de macht van het geld te onderwerpen", lag volgens Creighton het grootste probleem van de journalistiek besloten (1) Reeds eerder is aangegeven dat hij deze moeilijkheid dacht op te lossen door zijn weekblad uit te laten geven door een stichting. Het zoeken van tijdelijke middelen voor het bereiken van geestelijke idealen was in principe niet veroordelenswaardig. Creighton kon de functie van een blad of tijdschrift als instrument ter verkrijging van geldelijke middelen dan ook niet afwijzen. De Sociëteit van Jezus had immers voor de tweede wereldoorlog onder haar meer dan duizend tijdschriften vele gehad waarmee dit doel werd nagestreefd (2). Een en hetzelfde tijdschrift mocht evenwel niet gericht zijn op meerdere geestelijke- en materiele doeleinden tegelijk. Bovendien nam Creighton in zijn kleine brochure als axioma aan dat, naarmate een functie betere betaling vindt, de roeping ervoor verloren gaat (3).

Een dergelijke problematiek speelde in het naoorlogse Nederland eigenlijk op een bijzondere manier in de gehele pers. Het ontstaan van deze problematiek moet gezocht worden, anders dan dit rond *De Lime* het geval was, in de verontwaardiging en verbittering van de ondergrondse persmensen tegenover de directies die met de bezetter samenwerkten om hun ondernemingen en technische bedrijven in stand te houden. De illegaliteit zag hierin een streven naar winstbejag en de zucht om het in hun bedrijven gestoken kapitaal te redden. Daarom richtte de kritiek zich tegen de ondernemersgewijze exploitatie van de pers, waarop in laatste instantie, afgezien van de incidentele onderwerping een algemenere dienstbaarheid van de Nederlandse pers aan de bezetter werd teruggevoerd (4). Een krant zou geen "handelsbedrijf, gericht op winst of het verkrijgen van inkomen" moeten zijn (5). In de illegale pers (6) zag men de oplossing van deze problematiek in een voorschrijven van de stichtingsvorm voor de krant, welke dan een wettelijke waarborg zou moeten zijn tegen het verschijnsel van een overtrokken winststreven.

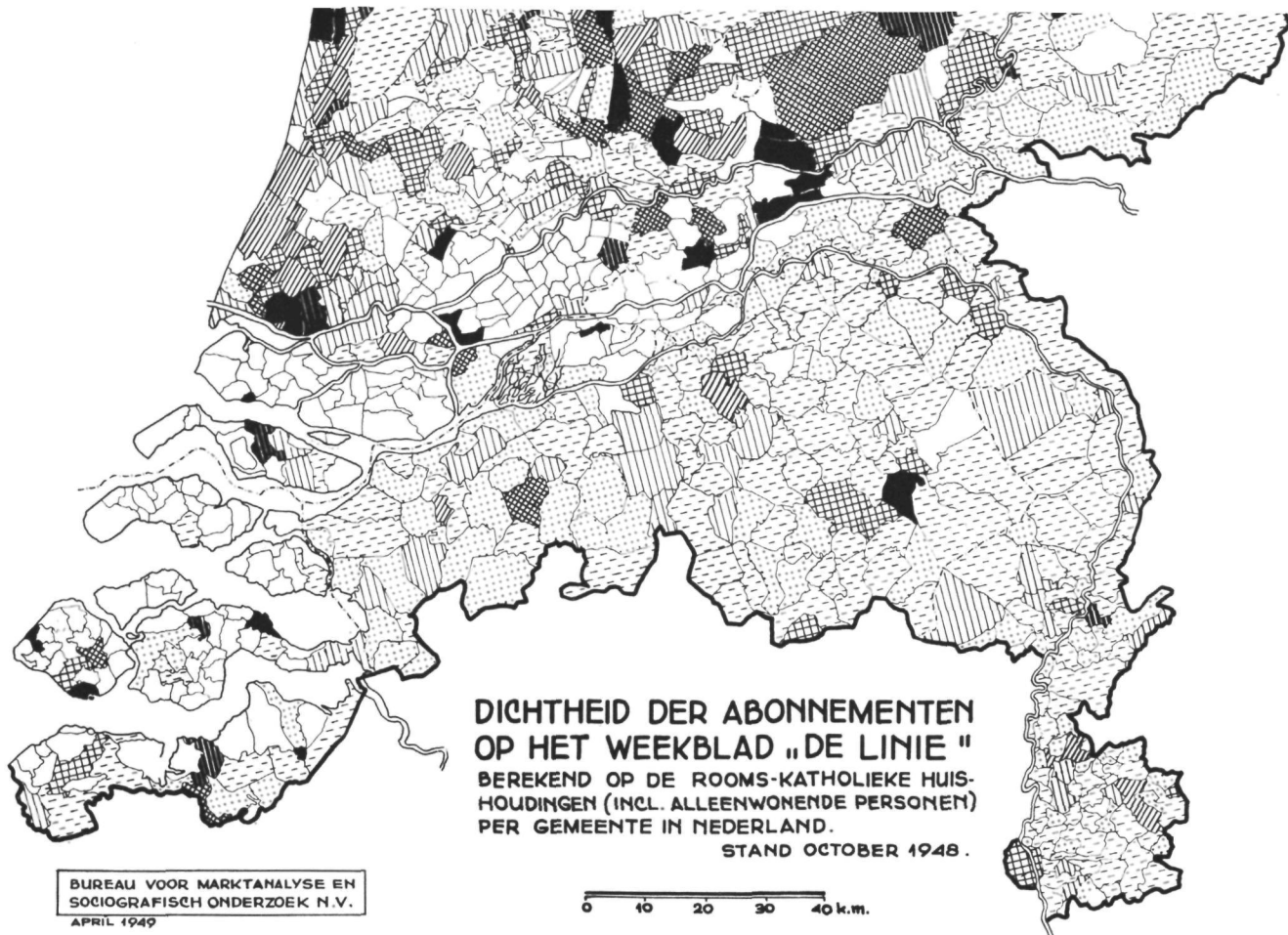
De krant, ook al wordt ze geëxploiteerd in de vorm van een stichting, is en blijft naar haar economisch wezen een onderneming die met het oog op financiële en journalistieke onafhankelijkheid wel winst moet maken om in ieder geval te kunnen voortbestaan. M. Rooy noemde de structuurverandering die de illegale pers voorstond "naieve economie", omdat alleen al de zucht om uit te breiden en de modernste technische outillage te kunnen bekostigen de stichting, evengoed als de N.V., aan het gevaar van te sterke commercialisatie bloot kon stellen (7). Zo kan men dus zowel bij de illegale pers alsook bij Creighton een overschatting van de juridische vorm aanwijzen, omdat in de stichtingsvorm wel en de N.V. vorm niet de garantie voor een juiste oriëntatie van de leiding op de waarde van hun produkt - de krant - zagen.

Hoe moeizaam de verkoopbaarheid van *De Lime* en dus de exploitatie zou gaan verlopen, schijnt men reeds te hebben voorzien in het eerste jaarrapport. Daarin wordt vastgesteld dat in de maanden september en oktober 1945, toen na langdurige bespre-

AANTAL ABONNEMENTEN PER
1000 R.K. HUISHOUDINGEN
EN ALLEENWONENDE PERSONEN:

6. Dichtheid der abonnementen op De Linie berekend op de R.K. huishoudingen
per gemeente in Nederland in okt. 1948

Abonnees

-11.000

— AANWAS ABONNEES PER KWARTAAL

- - - BEDANKERS PER KWARTAAL

-10.000

-9.000

-7.000

-5.000

-4.000

-3.000

-2.000

-1.000

kwartaal

3e 1e

1946

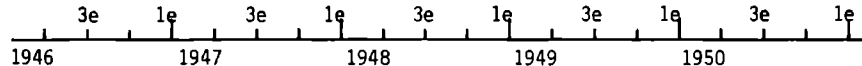
1947

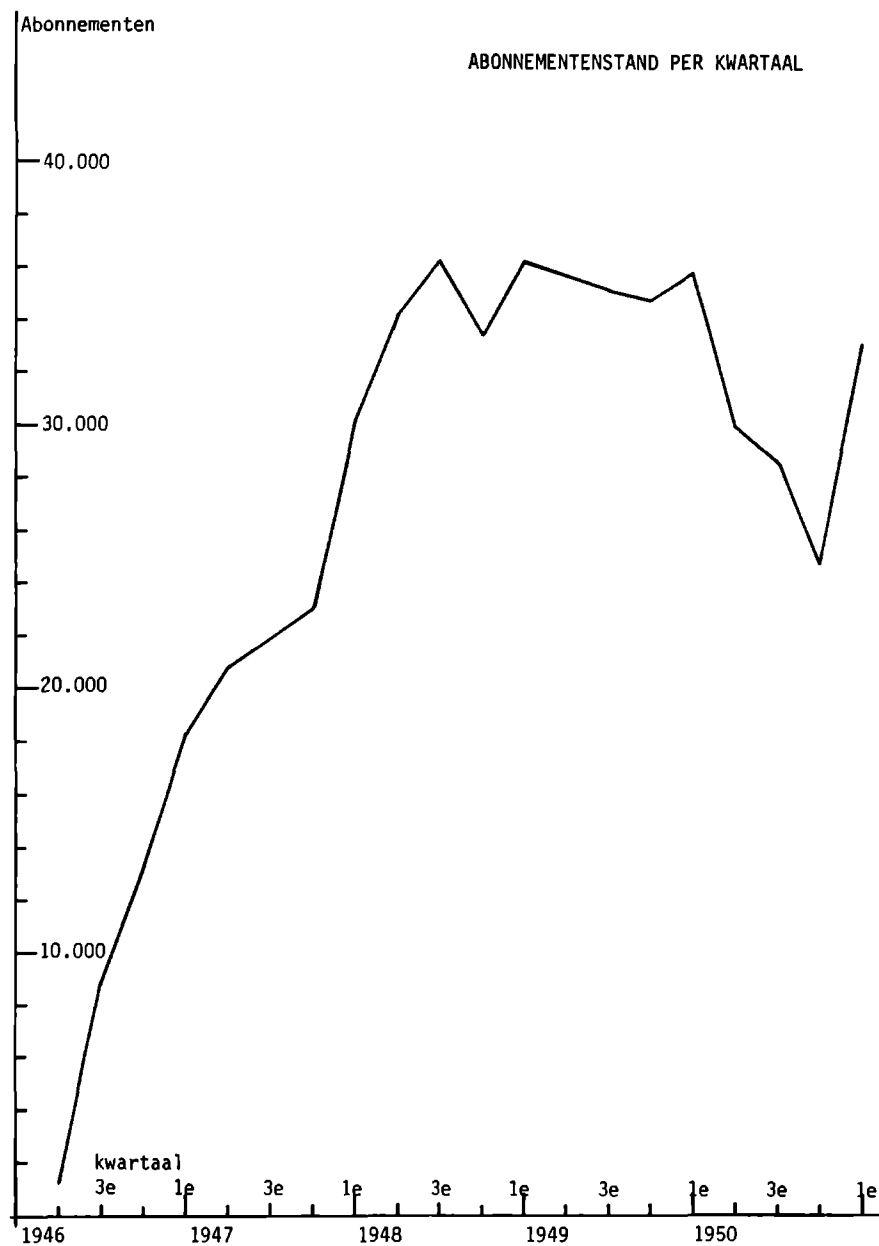
1948

1949

1950

7. Abonnementenstand van De Linie per kwartaal

8. Aanwas van de abonnees van De Linie (—) en de bedankers (---) per kwartaal

kingen tot de uitgifte van *De Linc* werd besloten er voor goede kranten en weekbladen een groot afzetgebied bestond In de tijd die verliep tussen het besluit tot verschijnen en het verschijnen zelf, eind maart 1946, zou reeds een niet geringe verandering in de marktverhoudingen hebben plaatsgevonden De belangstelling voor weekbladen zou dus definitief over haar hoogtepunt heen zijn, toen *De Linc* op de markt kwam (8) Deze constatering had waarschijnlijk naast het afremmen van een al te groot optimisme tevens tot doel een excuus te formuleren Aan de verwachting dat het weekblad per 31 december 1946 25 000 abonnees zou hebben werd immers niet voldaan, ofschoon het werkelijke resultaat van het eerste jaar niet onbevredigend was 18 778 vaste abonnementen Het weekgemiddelde van de losse verkoop schommelde tussen de 4 000 en 4 600 exemplaren (9)

In 1947 werden in totaal 15 078 abonnees geworven Er bedankten 5 181, zodat er een netto-voortgang van 9 897 abonnees te registreren viel Het weekgemiddelde van de losse verkoop vertoonde een lichte stijging het schommelde tussen de 4 200 en 5 400 exemplaren De aan deze paragraaf toegevoegde grafische overzichten zijn sprekend genoeg, zodat hier in de tekst met enkele opmerkelijke getallen kan worden volstaan

Behalve over de eerste resultaten van de abonnementenwerving kan er nog iets gezegd worden over de financiële resultaten van de exploitatie Ook al voldeed de abonnementenaanwas en de daarmee samenhangende advertentiewerving min of meer aan de verwachtingen, de financiële resultaten van de eerste twee jaren bleven bij die verwachtingen ten achter Het boekjaar 1947 werd namelijk afgesloten met een verlies van f 27 800,- Als oorzaak hiervan werd opgegeven de onvermijdelijke kostenstijgingen, zoals een verhoging van de papierprijzen in het naoorlogse Nederland met 25 procent Bovendien moesten nog opbouwwerkzaamheden worden verricht Het stichtingskapitaal was begroot op f 250 000,- en zou al bedelend voor het goede doel bijeengebracht moeten worden Een psychologisch voordeeltje was het dat Creighton als algemeen directeur van de Stichting *De Linc* kon werken met een collectebus die al gedeeltelijk gevuld was De Nederlandse Provincie van de Sociëteit van Jezus had volgens Creightons bedelbrief al het initiatief genomen door f 65 000 - beschikbaar te stellen In de eerste helft van 1946 verstrekten een elftal kleinere en grotere zuster- en missie congregaties een totaal van f 53 575,- uit leningen die varieerden van f 75,- tot f 10 000,- (10) In de loop van 1947 en 1948 kwam daar aan leningen nog f 55 500,-, grotendeels verstrekt door het *Katholiek Cultureel Tijdschrift Streven*, bij (11) De enige geldschieter die nadien nog leningen verstrekte was St-Bonifatius Stichting (12) De geldschieters hoorden in bijna alle gevallen niets meer van de hen beloofde rente van 3,5 procent en zeker niets over de in het vooruitzicht gestelde winstdeling In 1963, bij de opheffing van de Stichting *De Linc* reageerden de meeste schuldeisers na een persoonlijk bezoek van de toenmalige directeur S Maas SJ op dezelfde manier als de Congregatie der Fraters van Onze Lieve Vrouw Moeder van Barmhartigheid Deze Congregatie uit Tilburg zond de schuldbekentenis van 16 april 1946 terug en schreef het geleende bedrag niet te zullen teruggeven nu de Stichting in het nastreven van haar katholiek cultureel doel financieel bezweken was (13)

Per 1 januari 1948 bezat *De Linc* ongeveer 30 000 vaste abonnees, maar in het derde kwartaal van 1948 kwam een einde aan de voortdurende aanwas van de abonnementen De daling was echter maar kort, de totale stand was per 31 december 1948 weer opgetrokken tot 36 209 abonnees Wel was nu de eerste stilstand na 1946 bereikt De jaar-rapporten zochten de oorzaken van het stokken van de aanwas van abonnees in de eerste

plaats in externe sociaal-economische omstandigheden. Wat exploitatie betreft had men al rekening gehouden met een "verstijven" van de markt vóór 1948 met als oorzaken de eigenlijk al lang gestilde naoorlogse leeshonger en het belangrijk dunder worden van het levensonderhoud (14). Dit laatste had voor *De Lime* betekenis, omdat het weekblad volgens de accountant Rimmelzwaan in 1948 nog 20 procent van zijn abonnees in de klasse van de lage inkomens telde. Deze mensen zouden dan het eerst gaan afvallen, omdat een jezuïetenweekblad doorgaans niet gerekend werd tot de primaire levensbehoeften. Ook de 52 procent van de abonnees, die tot de middenklassen gerekend konden worden, zou waarschijnlijk om dezelfde reden gaan teruglopen. Vooruitlopend op de resultaten van een onderzoek van het Instituut voor Marktverkenning in 1948, waaraan ook bovenstaande percentages ontleend zijn, kan hier al gesteld worden dat *De Lime*, in vergelijking met het landelijk welvaartspeel, een blad van "de beter gesitueerden" was (15). De vrees en de voorspelling van het jaarrapport zijn dus niet zo dwingend.

Andere, gedeeltelijk interne redenen worden door Van de Poel in zijn reeds herhaaldelijk geciteerde rapport van 1948 genoemd. Hij zag het succes van *De Lime* niet zozeer als dat van het oorspronkelijke concept-Creyghton en de daarin voorgestane planning en organisatie. Het ongetwijfeld gunstige resultaat van de eerste jaren zou volgens Van de Poel eerder te danken zijn aan het uitzonderlijke talent van de redactionele schepers en aan de gelukkige omstandigheid, dat geleidelijk en bij herhaling groot werk gemaakt kon worden van het steeds toenemend communistische gevaar in Midden Europa. In deze factoren zag Van de Poel nu ook een negatieve kant: een inzinking in de onophoudelijke reeks sensationele gebeurtenissen kon de spanning onder het publiek verminderen. De in het rapport met name genoemde redactionele schepers bleken in de loop van 1948 niet meer zo frequent op de *Lime*-redactie aanwezig als voorheen (16).

Deze wat oppervlakkige verklaringen voor de eerste stagnatie in de abonnements-toename zijn misschien te wijten aan het nog ongeschokt vertrouwen in een rooskleurige toekomst voor het weekblad. Ondanks de abonnementsstilstand in de tweede helft van 1948 werd er immers over dit jaar toch een exploitatiewinst gemeld van f 33 000,-. Over 1949 bedroeg deze winst, bij een langzaam dalende abonnementsstand tot 34 711 abonnementen per 31 december 1949, nog altijd f 24 000,-. Vooral de bijzonder hoge advertentie-opbrengsten van *De Lime* zorgden hiervoor.

De eerste maanden van 1950 vertoonde de totale abonnementsstand een zeer duidelijke teruggang tot nog maar 24 000 vaste abonnees. Dit aantal steeg het eerste kwartaal van 1950 tot 33 000, gedeeltelijk tengevolge van een geforceerde werving met proef-abonnementen tegen een gereduceerde prijs. Dit gebeurde terwille van de advertentiewerving, maar had niet het beoogde eindresultaat, want het exploitatieverlies over 1950 bedroeg f 40 000,-.

Overzien wij nu nogmaals de eerste grafiek, dan constateren wij een opklimmende abonnementsstand met pas een stilstand in de tweede helft van 1948. In 1949 volgt dan een geringe teruggang en in 1950 pas een plotseling scherpe daling. Deze daling is echter niet zo plotseling als uit de grafiek lijkt. Daarom raadplegen wij de tweede grafische voorstelling die het aantal aanmeldingen en bedankjes van abonnees per kwartaal weergeeft. Deze grafiek is veel onthullender dan de vorige. Er blijkt een bijzonder grote roulering van abonnees te hebben plaatsgevonden. Om een voorbeeld te noemen: het gehele jaar 1948 had *De Lime* 19 000 bedankers, maar in de eerste acht maanden van 1949 reeds 14 000 bedankers. Dat is dus in twintig maanden tijds totaal 33 000 bedan-

kers De nettostand over deze twee jaren veranderde weliswaar niet veel, doordat er naast het grote aantal bedankers ook een groot aantal nieuwe abonnees aangeworven werd. Toch scholen begrijpelijkwijs in een dergelijke grote roulering van abonnees ook grote gevaren. De buitendienst kon niet onbeperkt nieuwe abonnees blijven aanvoeren, de markt voor een specifiek katholiek weekblad is immers niet onuitputtelijk. Bovendien had dit geforceerd aanwerven de financiële consequentie dat de daarvoor noodzakelijke instandhouding van een goede buitendienst ook grote bedragen aan salaris en provisie vergde. Aan de andere kant is het op peil houden van de oplage een eerste vereiste voor de advertentie-exploitatie. Als de oplage immers zou dalen, dan zou de advertentie-opbrengst daar onmiddellijk een ernstige terugslag van ondervinden, en tevens de gehele financiële basis van *De Linie* langzaam maar zeker gaan ondermijnen.

De wankelende exploitatiebasis van *De Linie* wordt het vijfde jaar pas duidelijk zichtbaar, maar was het derde jaar al te voorspellen. Enkele redenen voor de abonnees om zo massaal op te zeggen vinden wij in een weekrapport, behorende bij het maandoverzicht over augustus 1949 (17). Een analyse van het aantal bedankers toonde toen aan dat meer dan 50 procent van de abonnees bedankte na drie maanden. Uit dit verontrustend verschijnsel zou men kunnen concluderen, dat de methode van werving niet deugde. Een nauwgezette controle toonde echter aan dat de abonnementen "goed" gemaakt waren, dat wil zeggen, de nieuwe abonnee was geheel op de hoogte van de voorwaarden. Uiteraard gebruikte de colportage het argument "probeert u het eens voor drie maanden". Er werd gespeculeerd dat het blad voor deze mensen zo interessant zou blijven dat ze er niet aan zouden denken het na drie maanden weer op te zeggen. Er bleven dus nog twee algemene redenen over de krant beviel de mensen niet of zij zegden om andere, meestal financiële redenen het weekblad op.

Om deze twee laatste redenen te onderzoeken had *De Linie* in de eerste helft van 1949 ongeveer 700 bedankers laten bezoeken door twee ervaren inspecteurs. De vele gevallen, ongeveer 35 procent van de bezochte adressen, bleken inderdaad moeilijke economische omstandigheden de reden om op te zeggen. Daarnaast viel echter een groot aantal gevallen op, waarbij het financiële motief slechts als dekmantel gold. Men vond het weekblad feitelijk niet interessant genoeg om er langer geld aan uit te geven. Toch slaagde de inspectie er nog in om ongeveer 45 procent van deze laatste categorie bedankers te behouden, meestal door te wijzen op het belang en het nut van een goed katholiek weekblad. Maar de verzuchting van een zo'n slachtoffer was kenmerkend: "Ik wil graag de katholieke zaak steunen, maar ik wil er toch wel een beetje plezier aan beleven" (18).

In 1949 bleek *De Linie* niet er alleen moeite mee te hebben nieuwe abonnees blijvend aan zich te binden, maar was ook haar oorspronkelijke toch grote aantrekkingskracht onder katholieken met middelbare en universitaire opleiding gestadig afgenomen. Het exploitatie-overzicht dat aan het maandrapport van de hoofdredacteur was toegevoegd, gaf voor november 1949 aan dat de "intellectuele" lezers voor 70 procent verspeeld waren. Vermoedelijk zouden zij voor het merendeel naar *Elseviers Weekblad* zijn overgelopen. De hoofdredacteur-directeur zag een mogelijkheid voor herstel van dit verlies primair in redactionele initiatieven. De redactie zou dan meer representatieve medewerkers moeten aantrekken en persoonlijk contact opnemen met die groepen in de Nederlandse samenleving, die in hun mogelijke interesse voor *De Linie* geactiveerd moesten worden (19).

Dat deze tendens zich voortzette en dus de pogingen het verloop van *Linie*-abonnees richting *Elseviers Weekblad* te stoppen weinig resultaat hadden, wordt gesuggereerd door

een ervaring van de commerciële directeur van de Stichting *De Lime*, E. de Gruyter. De hoofdredacteur-directeur Creyghton tekende deze ervaring op in zijn maandrapport van februari 1950 en noemde het representatief voor de algemene opinie over het weekblad. Op een verjaardagsvisite had De Gruyter namelijk zeven echtparen ontmoet die tot in 1949 allen op *De Lime* geabonneerd waren. Zes hadden er nu *Elsevier*, een nog maar *De Lime*, en dan nog uit louter plichtsbef voor de katholieke zaak. Redenen voor het bedanken van de zes gezinnen. *De Lime* vecht en kankert te veel, ze heeft op alles wat aan te merken, wij willen in een weekblad graag wat ontspanning hebben en als jullie tegen een film zijn gaan wij lekker toch, te veel gezank over Aafjes, het socialisme, Romme en de KVP en veel te weinig ontspanning (20). Het heeft wat weg van de weerspannigheid van speelse kinderen tegenover een strenge en dorre meester, alleen staat het in dit geval de kinderen vrij de school uit te lopen wanneer zij maar willen. Op hun verwijten zal nader worden ingegaan bij de bespreking van de inhoudelijk ontwikkeling van *De Lime*.

In het voorjaar van 1950 trachtte *De Lime*, zoals eerder vermeld, haar naam agressief te zijn, kwijt te raken door onder meer een nieuwe, rustige opmaak. Tevens werden de Mededelingen van de Redactie stopgezet, die als kenmerk van de arrogantie van het blad golden. Het nieuwe geluid in de lente van 1950 was natuurlijk bedoeld om nieuwe abonnees aan te trekken. De campagne die hiervoor op touw werd gezet, ging uit van twee principes. In de eerste plaats heerste er in bepaalde kringen een vrij sterke obstructie tegen *De Lime*. Deze zouden met rust gelaten moeten worden en het werkterrein zou gezocht worden bij de "indifferenten". In de tweede plaats ging men er van uit dat de eigen abonnees de beste propagandisten waren. Er werden 30 000 extra *Limes* - met een totale oplage van 53 800 exemplaren plus 50 000 circulars verspreid van het nummer van 9 juni 1950, waarin een prijsvraag stond met als hoofdprijs vier reizen naar Rome. Het resultaat was een schrikwekkend dure les: 775 nieuwe abonnees met een totaal aan kosten van ruim f 14 000,-. Dat kwam *De Lime* te staan op een uitgave van ongeveer f 20,- per abonnee, die hoogstens f 15,- per jaar aan abonnementsgeld zou opbrengen. Pogingen de abonnementswerving voor *De Lime* te forceren bleken in 1950 geen resultaat op te leveren. De onverschilligen bleven onverschillig, maar erger nog: de eigen abonnees bleken geen fervente supporters en *Lime* propagandisten door dik en dun (21).

De consequenties van deze ontwikkeling voor de financiële exploitatie zijn kort samen te vatten. In de eerste twee jaren had *De Lime*, ondanks de oplopende abonnementsstand, tengevolge van de hoge startkosten een exploitatieverlies. De volgende twee jaren gaven een redelijke exploitatiewinst te zien, ofschoon vanaf 1948 niet meer van een gestaag kluimmende abonnementsstand gesproken kan worden. De teruggang in de abonnementsstand had natuurlijk financiële consequenties, vandaar dat na vier jaar van redelijke bloei in 1950 *De Lime* haar eerste duidelijke en voorspelbare exploitatietekort ondervond.

Een systematisch overzicht van de groepen lezers met uitgesproken bezwaren tegen *De Lime* in de eerste vijf jaren en de aard van deze bezwaren heeft tot nu toe ontbroken. Het zal voor deze periode ook moeilijk gegeven kunnen worden. Door het ontbreken van de redactie correspondentie tot 1952 missen wij de belangrijkste gegevens (22). In de volgende hoofdstukken zal nog wel aandacht geschonken worden aan de bezwaren tegen *De Lime* van onder meer de Nederlandse provincie van de Sociëteit van Jezus, het Nederlandse Episcopaat en de nationale pers.

Tot nu toe is er nogal abstract gesproken over de *Lime* abonnees. Hier volgen daarom de summere gegevens die ons bekend zijn over de samenstelling van de lezerskring van *De Lime* in de jaren 1946-1950. Zij zijn ontleend aan een enquête naar de leesgewoonten van de abonnees van *De Lime* in het voorjaar van 1948, een analyse van de sociale structuur van de lezerskring van *De Lime*, waarvoor het onderzoek werd uitgevoerd in het voorjaar en de zomer van 1949, en tenslotte aan een enquête onder de vrouwelijke abonnees van het weekblad in 1950 (23). Deze marktanalyses hadden alle nadrukkelijk het doel gegevens te verstrekken die voor *De Lime* van nut konden zijn bij het aantrekken van adverteerders. Deze opzet beperkt de bruikbaarheid van de enquête-resultaten voor ons onderzoek aanzienlijk. Zo ontbreken onder meer vergelijkingen met de lezerskringen van andere opiniebladen en opgave van de redenen om het *Lime*-abonnement op te zeggen. De interessantste gegevens, waaruit een globale karakterschets van het weekblad *De Lime* op grond van zijn lezerskring, is samen te stellen, zullen wij hier laten volgen*.

De kerkelijke gezindheid van de Lime abonnees

Tabel 1 Kerkgenootschap waartoe de ondervraagden behoorden (in procenten)

	<i>De Lime</i>	Nederland
R K	95	35
Ned Herv e a Prot	3	31
Gereformeerd	-	8
geen kerkgenootschap	2	26
	100	100

Tabel 2 De kerkelijke gezindheid der bij het onderzoek betrokken *Lime* abonnees per provincie (in procenten) (25)

Provincie	Katholiek	Protestant	Geen kerk gez	Totaal
Groningen	95.4	3.3	1.3	100
Friesland	99.3	0.7	-	
Drente	88.9	7.4	3.7	
Overijssel	100	-	- (26)	
Gelderland	94.6	3.9	1.5	
Utrecht	93.6	4.0	2.4	
N. Holland	93.4	2.6	4.0	
Z. Holland	100	-	- (26)	
Zeeland	96.2	3.8	-	
N. Brabant	97.8	1.5	0.7	
Limburg	99.3	-	0.7	

* Naast de cijfers voor *De Lime* zijn de cijfers voor 23 jaar en ouder gegeven, zoals die in de peilingen van het Gallupinstituut geregeld gevonden werden (24).

Deze tweede tabel is, zoals de aantekening al aangeeft, het resultaat van een steekproef door een ander bureau uitgevoerd dan het bovengenoemde Vatten wij de uitkomsten van tabel 2 samen dan blijkt dat de *Lime*-abonnees gemiddeld tot de volgende groepen behoren

96 5 procent tot de Rooms-katholieke bevolkingsgroep

1 9 procent tot de Protestantse bevolkingsgroep (27)

1 6 procent tot de niet-kerkelijke bevolkingsgroep

Vergelijken wij de totale resultaten dan geeft tabel 1 als resultaat dat 95 procent van de *Lime*-abonnees in 1948 R K waren en dus 5 procent niet R K, tabel 2 voor 1949 96 5 procent Rooms-Katholieken en 3 5 procent niet R K onder de *Lime*-abonnees. Een verschuiving van 1 5 procent in een jaar tijds hoeft niet per se de conclusie hiervan te zijn. Deze willekeurige steekproeven, waarbij de verschillende uitvoerende bureaus ook nog een andere opzet hadden - de een immers een onderzoek naar de leesgewoonten, de ander naar de sociale structuur van de *Lime*-abonnees - geven een afwijking, op basis van drie-maal de standaarddeviatie, maximaal 7 4 procent (28). Wel kan worden gesteld dat een zeer groot aantal abonnees van het weekblad *De Lime* katholiek was. Dit zeer hoge percentage katholieke abonnees is trouwens geen verrassing en volledig verklaarbaar, omdat het blad zich steeds als onverbloemd katholiek heeft aangediend en dat ook was. Bovendien was in die jaren zeker nog de godsdienst een zeer dominerend element in de Nederlandse samenleving.

De geografische spreiding van de Lime abonnees

Tabel 3 De spreiding per provincie volgens de drie verschillende enquêtes (in procenten)

Provincie	1948 (29)	1949	1950	Nederland (30)
Groningen	2 88	1 4	2	5
Friesland	2 35	1 3	2	5
Drente	2 07	0 3	1	3
Overijssel	4 25	4 6	5	6
Gelderland	6 4	7 8	6	11
Utrecht	6 25	7 1	6	6
N Holland	17 25	22 3	23	19
Z Holland	15 4	22	17	25
Zeeland	3 18	1 8	3	3
N Brabant	17 66	18 9	18	11
Limburg	13 48	12 5	17	6

Tabel 4 De spreiding per gemeentegroep volgens het aantal inwoners (in procenten) (31)

Gemeentegroepen	<i>Lime</i> abonn	1949	Ned	1950	Ned
minder dan 5 000 inw	8 3		15 8		
5 001 - 20 000 inw	23 3		30 1	45	44
20 001 - 50 000 inw	13 7		13 2		
50 001 - 100 000 inw	15 4		10 6	23	25
100 000 en meer inw	39 3		30 3	32	31

De uitkomsten van de verschillende onderzoeken zijn hier naast elkaar gezet, omdat het nog eens een duidelijke illustratie is van de onhandelbaarheid van het weinige materiaal dat wij voor de periode 1946-1950 voor *De Lime* vonden. Deze onhandelbaarheid is het gevolg van de onvolledigheid van de enquêtes en het reeds vermelde verschul in opzet van deze marktpeilingen. Het is dan ook niet mogelijk op grond van tabel 3 te concluderen dat bijvoorbeeld in een jaar tijds in Limburg het percentage abonnees met bijna 5 procent gestegen is. Wel is in het algemeen te stellen dat de hoge percentages van de twee westelijke provincies, Noord- en Zuid-Holland, het gevolg zal zijn van hun hoge percentage stedelijke bevolking. Voor de tweede zuidelijke provincies is de verklaring ongetwijfeld te zoeken in het hoge percentage katholieken in deze provincies. Tabel 4 is nog moeilijker te commentarieren. De *Lime*-brochure *De sociale structuur van de abonnee van het weekblad De Lime*, stelt op grond van de cijfers voor 1949 wat al te voortvarend vast dat de *Lime*-abonnees overwegend in de grote steden worden aangetroffen (32). Bekijkt men de cijfers voor 1950 dan lopen *Lime* en landelijke percentages zeker niet zoveel uiteen, dat een dergelijke conclusie gerechtvaardigd is.

Eén aspect is nog verwaarloosd, namelijk hoe verhouden zich het aantal abonnees per streek met het totale aantal katholieke huisgezinnen in die streek. Wij hebben in tabel 3 kunnen zien dat de zuidelijke provincies er gunstig uitsprongen, voornamelijk omdat het grootste aantal katholieken, landelijk gezien, daar is aan te treffen. De uitklapbare kaart van Nederland, voorstellende de dichtheid van de *Lime*-abonnementen berekend aan de hand van de R K -huishoudingen per gemeente in Nederland, onthult in dat opzicht meer. Uitgaande van tabel 1 vond men voor het onderzoek de conclusies gerechtvaardigd dat, gezien de principiële strekking van het weekblad, ook in de toekomst hoofdzakelijk rooms-katholieke huishoudingen bereikt zouden worden. Men is er daarom bij de berekening van de abonnementendichtheid voor *De Lime* niet uitgegaan van het totaal aantal inwoners, maar uitsluitend van de groep rooms-katholieken per gemeente (33). De kaart geeft een duidelijk overzicht. Opvallend is vooral, dat in die streken van Nederland, waar de bevolking overwegend niet katholiek is, juist *De Lime* sterk verspreid is. Het meest valt dit op in de gereformeerde gemeenten van de Veluwe, het links-radical westelijke Drente en het vrijzinnige gedeelte van Noord Holland. Opmerkelijk is daarom de relatief lage frequentie in de Gelderse Achterhoek, Brabant en Limburg - in tegenstelling tot wat tabel 3 doet geloven - en het zuidwesten van Friesland, gebieden in Nederland waar hoge percentages katholieken wonen. In deze enquête heeft men het waarom buiten beschouwing gelaten, zodat er naar redenen gegist moet worden. Misschien dat in deze gebieden de reeds gevestigde dag- en weekbladen van katholieke strekking geen ruimte voor *De Lime* overlieten. In Brabant vormden alleen de gemeenten Mierlo en Breda met randgemeenten een uitzondering (34).

Gegist moet er ook worden naar de oorzaak van het relatief grote aantal abonnees van *De Lime* in de diaspora. Een, zeker niet oorspronkelijke, verklaring hiervoor zou men kunnen zoeken in de omstandigheid, dat katholieken daar hun godsdienst sterker beleven en meer behoefte hebben aan een strijdbaar katholiek blad als *De Lime*. Dit verschijnsel gold ook wel voor de politieke keuze van de katholieke minderheden in Nederland (35).

De tabellen die nog kunnen bijdragen tot een voorzichtige en zeer globale beeldvorming van de doorsnee *Lime*-abonnee laten helaas weer geen volledige en juiste vergelijking toe tussen de jaren 1948, 1949 en 1950 vanwege het verschil tussen de gehanteerde criteria.

De leeftijdsopbouw van de Linie-abonnees (in procenten)

Tabel 5

leeftijdsgroep	<i>Linie</i> abonn 1948	Ned bevolk 1948	<i>Linie</i> abonn 1950	Ned bevolk 1950
23-35 jaar	25	32	21	32
35-50 jaar	51	34	44	34
50-65 jaar	22	22	31	22
65 jaar en ouder	2	12	4	12

Bij de, door de onderzoekers veronderstelde, gelijke percentages van de leeftijdsgroepen in verhouding tot de totale Nederlandse bevolking in 1948 en 1950 valt duidelijk op, dat in de middelbare leeftijdsgroep de meeste *Linie*-abonnees zijn aan te treffen. Wel is er een belangrijke verschuiving naar de vijftig- tot vijfenzestig-jarigen te constateren. Het onderzoek uit 1949 is niet bruikbaar om te controleren hoe deze verschuiving zich ontwikkeld heeft, omdat er van andere leeftijdsgroepen werd uitgegaan (36). De conclusie uit de rapporten dat de *Linie*-abonnees dus voornamelijk tot de maatschappelijke actieve groep van de bevolking behoren - één rapport spreekt zelfs over de "jaren van vergaren" - is natuurlijk juist, maar lijkt ons nogal een loze kreet, enkel bedoeld om adverteerders te verlokken. Waarschijnlijk had men ook zonder een dergelijk onderzoek wel kunnen voorspellen dat men zich vooral boven de dertig op een weekblad abonneert. Een verklaring hiervoor is, dat men zich vanwege de kosten op jongere leeftijd binnen een gezin zelden voor eigen gebruik een weekblad zal aanschaffen (37).

De welstandsverdeling onder de Linie-abonnees (in procenten)

Tabel 6

	<i>Linie</i> abonn 1948	<i>Linie</i> -abonn 1950	Ned bevolk
Laagste inkomens (beneden de f 2400,- p j)	1	4	35
Lage inkomens (f 2400,- f 3000,- p j)	20	28	35
Middenklasse (f 3000,- f 6000,- p j)	52	49	24
Welgestelden (boven f 6000,- p j)	27	19	6

Evenals bij de vorige tabel leenden de cijfers voor 1949 zich niet voor een vergelijking (38). Ondanks een verschuiving in de percentages van de welgestelden en de middenklassen naar de lage en laagste inkomensgroepen in de jaren 1948-1950 kan de abonnementskring van *De Linie* tot de "beter gesitueerden" gerekend worden, zeker wanneer men de landelijke cijfers beschouwt. Deze constatering wordt door het Galluprapport niet opzienbarend genoemd, omdat elk weekblad deze tendens vertoont in vergelijking met een dagblad. Bij *De Linie* komt dit hoogstens nog sterker naar voren (39). In hoeverre deze verschuiving samenhangt met een eerder geconstateerd verlies van de "intellectuelenmarkt" is helaas niet te controleren, omdat voor de volgende tabel alleen de cijfers voor 1948 bekend zijn.

Tabel 7

Opleidingen	<i>Limie</i> -abonn	Ned bevolking
	1948	1948
Lagere school	15	57
Ulo/Mulo/vakonderwijs	37	27
M O /H B S , Gymn e d	34	13
Hoge School, Universiteit	14	3

Cijfers voor een doorsnee dagblad zouden hier kunnen aangeven in hoeverre een weekblad toch al een abonnementenkring bezit, die in opleiding boven de landelijke cijfers ligt *De Limie* beantwoordt in ieder geval ten volle aan het laatst gesuggereerde beeld Hoe dit zich ontwikkeld heeft in de periode 1946-1950 is niet te reconstrueren (40)

De concurrentie van de andere weekbladen heeft in de enquêtes van 1949 en 1950 nauwelijks aandacht gehad, waarschijnlijk omdat men nog gewend was aan een opklommende abonnementenstand in die jaren De motieven van bedankende abonnees werden dan ook pas jaren later, in 1956, onderzocht De enige gegevens over concurrentie dateren uit 1950, toen men *Limie*-abonnees vroeg naar andere opinie-bladen waarop het gezin geabonneerd was De uitslag was

Tabel 8 weekbladen waarop gezinnen geabonneerd waren, naast hun *Limie*-abonnement (in procenten)

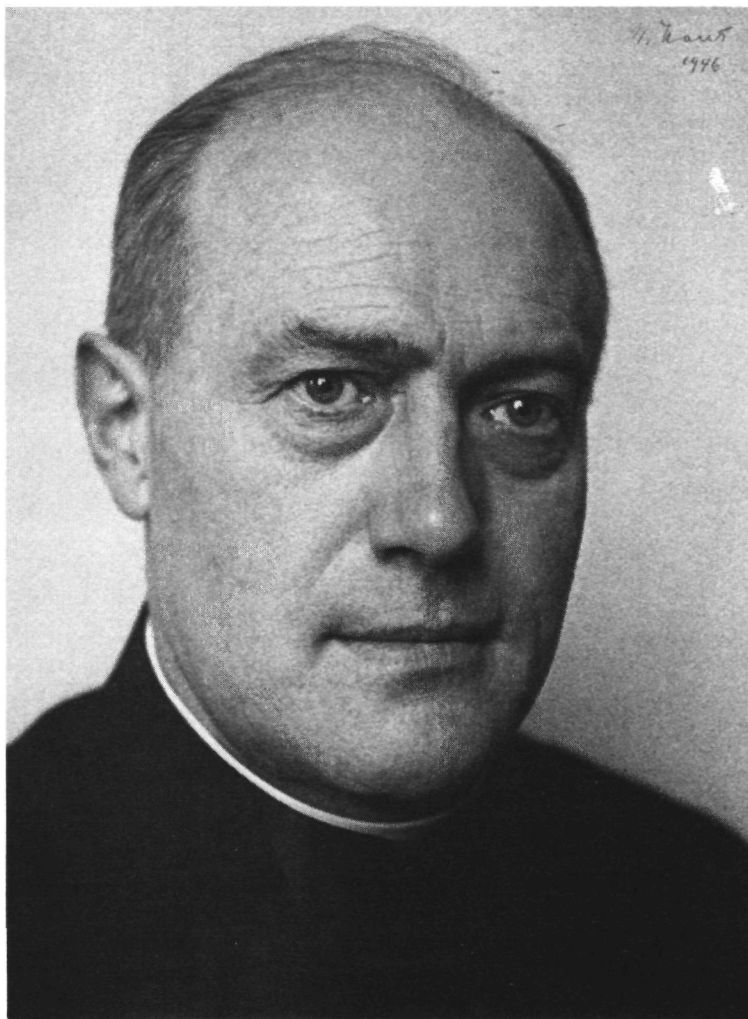
<i>Elseviers Weekblad</i>	12
<i>De Nieuwe Eeuw</i>	9
<i>De Haagse Post</i>	2
<i>Edele Brabander</i>	1
<i>De Groene Amsterdammer</i>	1
<i>Weekblad Trouw</i>	1
<i>Vrij Nederland</i>	1

Het blijkt dus dat onder de *Limie*-abonnees praktisch geen doublures met andere opinie-bladen voorkomen De twee enige weekbladen, die nog enige percentages behalen zijn *Elseviers Weekblad* en *De Nieuwe Eeuw*

Een beeld van de doorsnee *Limie* abonnees op basis van de enquêtes van 1948, 1949 en 1950 is dus zeer oppervlakkig De *Limie*-abonnee is bijna altijd katholiek en woont in de grotere plaatsen van Nederland, hij behoort tot de zogenaamde "actieve markt" en is meestal niet ouder dan 65 jaar De *Limie*-abonnee behoort vooral tot de categorie van de beter gesitueerden en de welgestelden, mensen met vaak middelbare en universitaire opleiding De onderzoeken stonden geheel in dienst van het aantrekken van adverteerders, en dat is tevens de grote beperking van deze resultaten Voorts maken de grote verschillen in de opzet van de marktverkenningen het registreren van bepaalde ontwikkelingen in de jaren 1948-1950 bijna onmogelijk De enige, duidelijk waarneembare ontwikkeling voltrok zich in de welstandsverdeling onder de *Limie*-abonnees een toename van abonnees met lagere inkomens ten koste van het aantal welgestelde abonnees

Een globaal beeld van de *Limie* lezer is niet helemaal te geven Binnen elk gezin blijken

acht op de tien vrouwen het weekblad wel eens door te kijken, waarvan bijna drie het blad helemaal lezen (41) De conclusie dat *De Limie* dus een gezinsblad is, lijkt ons te voorbarig (42) Nog moeilijker is het te bepalen wie het blad lezen buiten het gezin dat op *De Limie* geabonneerd is Er zijn wel getallen bekend, waaruit blijkt dat 45 procent van de *Limie*-abonnees het weekblad aan anderen, buitenshuis, ter lezing doorgeven en 50 procent dat niet doet (43) Voor de adverteerders is het natuurlijk belangrijk te weten dat de nuttige oplage van het blad bijna tweemaal zo groot is dan uit de accountantsrapporten blijkt Deze groep lezers is verder voor de periode tot 1950 nauwelijks onderzocht (44) en het ontbreken van deze gegevens veroorzaakt de grootste leemte in het beeld van de gemiddelde *Limie*-lezer

9. P. van Gestel SJ, Assistent van de generale overste van de Sociëteit van Jezus
en contactpersoon tussen
De Linie te Amsterdam en pater Generaal J. Janssens SJ te Rome

HOOFDSTUK VI. DE BAND MET DE SOCIETEIT VAN JEZUS

Creyghtons bekende stelling dat *De Linie* zijn kracht zou ontleen aan een onverbrekelijke relatie met de Societeit van Jezus (1) geeft reeds de tendens aan van de hieronder te bespreken band tussen beide. De alles overheersende plaats van de provinciale overste op het terrein van de bestuurlijke beslissingen is reeds eerder ter sprake gekomen (2). In dit hoofdstuk zal in de eerste plaats uitvoerig worden ingegaan op de betrekkingen tussen het weekblad en de jezuïetenoverheid in Rome, in de tweede plaats op de relaties tussen blad en eigen provincieleden.

De betrekkingen tussen *De Linie* en de jezuïetenoverheid in de periode 1944-1950 zullen hier chronologisch besproken worden. Om de bespreking van deze zes jaar van redelijk intensief contact tussen weekblad en de personen met de uiteindelijke verantwoordelijkheid overzichtelijk te maken gaan wij uit van de volgende, door Creyghton zelf ontworpen, indeling (3).

- Eerste fase: De voorbereiding van 11 augustus 1944 tot 29 maart 1946, waarin voortdurend overleg plaatsvond met Provinciaal C. Kerremans.
- Tweede fase: De periode van 29 maart 1946 tot april 1948, waarin de internationale gedachte, gestuwd door leken, veld wint. Plannen om voor de hele SJ een publicistisch centrum te stichten worden nader uitgewerkt. Hieruit bleek dat de overheid van de SJ zich steeds meer interesseerde voor de *Linie*-werkzaamheden.
- Derde fase: In april 1948 vonden in Rome besprekingen plaats van Creyghton met zijn generale overste J.B. Janssens, waarbij enige propria van het *Linie*-werk werden vastgelegd en enige stukken samengesteld.
- Vierde fase: De rechtstreekse bemoeienis van Generaal Janssens met de internationalisatie van het *Linie*-werk, zoals dat blijkt uit zijn brieven van 26 februari 1949. Hierin neemt Janssens het initiatief tot de stichting van de *Interlinie* en grijpt hij persoonlijk in bij conflicten tussen Vlaamse en Amsterdamse *Linie*.

Bij de uitwerking van deze fasering moet vooraf worden opgemerkt dat een groot deel van de bemoeienis van de generale overste van de Sociëteit de internationale aspecten van het *Linie*-werk betrof. Deze kant is in de door ons te bespreken periode, namelijk tot 1951, zo belangrijk geweest dat er aparte hoofdstukken aan worden gewijd. In dit hoofdstuk moeten evenwel al verschillende aspecten hiervan genoemd worden ter verduidelijking van de centrale vraagstelling: de band tussen hoogste overheid en het weekblad.

De eerste, door Creyghton genoemde fase, lopend van het officiële tijdstip van de opdracht tot voorbereiding van een weekblad tot aan het verschijnen van het eerste exemplaar, is voldoende besproken in ons eerste hoofdstuk, dat over de ontstaansgeschiedenis handelt. Spreekt Creyghton nadrukkelijk over het voortdurende overleg dat

in deze fase plaatsvond met Provinciaal Kerremans, dan moet dit wel enigszins gerelativeerd worden. In deze periode waarin deels de bezetting, deels de chaotische tijd van de bevrijding de contacten aanzienlijk bemoeilijkten, was Creygh-ton, wilde hij nog enige steun krijgen van de internationale SJ-leiding, wel gedwongen deze te vragen aan zijn directe provinciale overheid. Voor steun op langere termijn speelde in deze fase een voor Creygh-ton zeer gelukkige omstandigheid mee. De goedkeuring van het *Linie*-plan op 6 augustus 1945 namens de overheid van de SJ in Rome geschiedde door de visitator voor de Noord- en Zuidnederlandse provincie van de Societeit de Vlaming John Janssens. Deze werd in datzelfde jaar gekozen tot Generaal van de Societeit van Jezus (4). Zijn visitator-schap had hem al in persoonlijk contact gebracht met een stichting die hem waarschijnlijk juist daardoor vanuit Rome bleef bezighouden.

De tweede fase kan eveneens beknopt behandeld worden. Centraal hierin staan de plannen van Creygh-ton voor een publicistisch centrum voor de gehele Societeit. Eerder is al vermeld dat deze plannen door Creygh-ton zelf werden voorgelegd aan een internationale groep jezuïeten tijdens een studieweek voor de jezuïetenpers van 18 tot 23 augustus 1947 te Versailles (5). De resultaten van Creygh-tons lezing over de stichting van een dergelijk perscentrum zullen aan de orde komen bij de aparte bespreking van de pogingen tot internationalisatie van het *Linie* werk (6). Het door Creygh-ton voorgestelde procédé tot realisering van zijn perscentrum is hier wel van belang. Het wijkt niet af van zijn normale werkwijze: opstelling van een memorandum, de beoordeling daarvan door de generale overste, en bij een gunstige uitkomst, overleg met de belanghebbenden over het aantrekken van de middelen en tenslotte de uitvoering (7). In het schema dat wij als uitgangspunt namen voor dit eerste gedeelte van het zesde hoofdstuk, sprak Creygh-ton over een nadere uitwerking van zijn plannen. In maart 1948, dus bijna een heel jaar na de internationale SJ-studieweek, schrijft de assistent van de generale overste, Van Gestel, naar aanleiding van een op handen zijnd bezoek van Creygh-ton aan Rome, dat pater Generaal wil horen over de plannen van Versailles. Van Gestel voegde daar bijna beschuldigend aan toe: "Aangezien ik ook nog nooit ingelicht werd, kon ik hem niet veel vertellen" (8). De nadere uitwerking van zijn plannen en de communicatie daarover met Rome liep in die fase nog niet zo vlot als Creygh-ton het later voorstelde.

Een tweede kritische aantekening bij Creygh-tons voorstelling van zaken tijdens de tweede fase betreft zijn opmerking over het veld winnen van de internationale gedachte, gestuwd door leken, en de steeds meer toenemende interesse van de SJ-overheid voor de *Linie*-werkzaamheden. De feiten zwakken deze voorstelling af. Hier blijkt weer eens dat Creygh-tons wensen vader van zijn gedachten zijn geworden. Uit de correspondentie van Van Gestel blijkt dat wat Creygh-ton zelf zozeer bezighield, nog niet bij de bevoegde instanties een even geestdriftig onthaal vond. In februari 1948 had de jezuïet Creygh-ton samen met de leek H. G. Jussen een plan uitgewerkt dat in vier maanden tijds een Vlaamse *Linie* zou moeten realiseren. Creygh-ton had hiervoor het fiat van zijn Generaal nodig en vroeg daarom aan Van Gestel zo spoedig mogelijk naar Rome te mogen komen om die plannen te bespreken. Creygh-ton vond de aanwezigheid van Jussen tijdens de besprekingen in Rome voor de hand liggen, aangezien Jussen volgens Creygh-ton "de man" is "die de voorbereidingswerkzaamheden in Vlaanderen geleid heeft, en met buitengewone bekwaamheid aan onze plannen aldaar hun praktische vorm heeft gegeven" (9). Creygh-ton hoopt per omgaande op een telegram met het simpele woord "kom", maar krijgt in plaats daarvan een brief van Van Gestel waarin deze meldt dat in Rome niets bekend

is over plannen voor een Vlaamse *Linie*. Bovendien zou de aanwezigheid van een leek bij eventuele besprekingen met de generale overste moeilijkheden opleveren. Van Gestel bericht op uitdrukkelijk verzoek van de generale overste van de Sociëteit van Jezus, dat in dergelijke gevallen alleen met "nostris" - leden van de Sociëteit - besprekingen gevoerd worden (10).

Twee weken later stuurt Van Gestel namens Generaal Janssens een brief aan de beide Provinciaals, de Nederlandse en de Vlaamse, waarin het verzoek van Creyghton om naar Rome te komen wordt ingewilligd, vooral nadat de Vlaamse Provinciaal Geniets over *De Vlaamse Linie* had geschreven. Pater Generaal wilde van Creyghton inlichtingen over *De Vlaamse Linie*, de verdere plannen met de Amsterdamse *Linie* en de voorstellen die in Versailles ontwikkeld waren. Creyghton werd verzocht in Rome deze besprekingen te voeren samen met een SJ-vertrouwensman van de Vlaamse Provinciaal. Van Gestel stelt nogmaals de eventuele komst van Jussen aan de orde. Hij is natuurlijk welkom in Rome, maar de generale overste weet niet goed wat hij met hem moet bespreken. Zeker niet de financiële kant van de zaak, daarin vertrouwt de overste ten volle op de beide provincies (11). Creyghton reageert met vreugde op de uitnodiging en schrijft Van Gestel terug dat hij op 4 april in Rome zal arriveren in gezelschap van P. Croonenberghs SJ, als afgevaardigde van de Vlaamse Provinciaal en, heel toevallig, samen met zijn redactiesecretaris Mertens vanwege een eerder geprojecteerde reportage tocht. Creyghton vertelt dat de aanwezigheid van Mertens geen verband houdt met zijn eigen expeditie en dat Jussen niet meekomt, omdat hij een propagandatocht naar de USA voorbereidt. Toch komt Creyghton nog even terug op de afwijzing van Jussen als zijn begeleider naar Rome. Hij zegt Jussen niet mee te willen brengen om primair de financiële kanten van de kwestie te belichten. Hij wilde alleen laten zien dat Jussen een kolossale man is in het ontwikkelen van grote plannen (12). Creyghton bestijgt hier weer een stokpaardje: "Dit is het geheim van *De Linie*: inschakeling van leken, die weten hoe onze moeilijkheden feitelijk kunnen worden uitgebuut" (13). Creyghton voegt er tenslotte aan toe - schijnbaar in een laatste poging zijn teleurstelling te verbergen - dat het niet zijn bedoeling was geweest bij de Generaal zelf gehoor te vinden voor Jussen, maar bij Van Gestel.

Uit dit alles blijkt wel voldoende, dat ook de voorstelling van Creyghton over de inschakeling van leken nog lang niet automatisch die van de hoogste leiding waren, al deed Creyghton verwoede pogingen tot Rome door te dringen en daar zijn enthousiasme te verbreiden. Hij kreeg tenslotte die kans in april 1948, waarmee volgens Creyghton de derde fase in de betrekkingen tussen *De Linie* en SJ-leiding gemarkeerd wordt.

Deze derde fase wordt gekenmerkt door persoonlijke instructies en op- en aanmerkingen van de generale overste van de Sociëteit van Jezus J.B. Janssens. Dit gebeurde tijdens het verblijf van Creyghton van 4 tot 28 april 1948 te Rome. In deze periode confereerde Creyghton viermaal met zijn generale overste, op 6, 8 en 12 en tenslotte op 27 april. Veel besprekingen werden daarnaast gevoerd met diens assistent Van Gestel die in voortdurend contact bleef met Generaal Janssens. Om iets van de inhoud van al deze besprekingen voor het nageslacht te bewaren is er door Creyghton een rapport opgesteld dat de laatste dag van het verblijf van de *Linie*-directeur, de achtentwintigste april, aan Van Gestel werd voorgelegd. Deze heeft het bevonden "overeen te komen met de feiten, met de bedoelingen van de A.R.P.N. Generaal, en met zijn eigen bedoelingen - Deo Gratias" (14). Aan de orde kwamen, naast *De Linie*, vooral *De Vlaamse Linie*, De Inter-

linie als overkoepelend orgaan voor alle *Limie*-stichtingen en een internationaal publiciteitscentrum voor de Societeit. In een tijdens datzelfde verblijf in Rome door Creyghthon opgesteld memorandum werden gegevens verschaft over deze plannen, de daaruit voortvloeiende vragen geformuleerd en de volgorde van de werkzaamheden bepaald. Creyghthon had er wel voor gezorgd bij alle internationale complicaties het belang van zijn eigen initiatief veilig te stellen. Artikel 1 luidde immers: "In geen geval mag *De Limie* verwaarloosd worden. Zij moet zoals zij de moeder geworden is van alle verdere plannen, ook het voorbeeld blijven. En zij vraagt nog veel meer zorg" (15). De moeder zal nu eerst alle aandacht krijgen, de kinderen zullen later ter sprake komen.

Het rapport over de besprekingen te Rome, opent met de, door Generaal Janssens uitgesproken grote waardering voor *De Limie* als een orgaan dat zich "midden in de branding werpt" van alle actuele vraagstukken. Dit zou geheel beantwoorden aan de roeping van de Societeit in een tijd "waarin de regeringen de neiging vertonen zich met alles te bemoeien ook met de godsdienst" (16). Dit blijkt enkel een inleiding op wat de generale overste van de Societeit van Jezus ziet als een nog groter gevaar. De Generaal oordeelt het, volgens de aantekeningen van Creyghthon, van groot belang zich te realiseren dat de beslissende invloed op wat er in de wereld gebeurt niet meer, althans niet meer uitsluitend, berust bij de upper ten van de samenleving. Deze rol zou grotendeels overgenomen zijn door het publiek dat zijn inzichten ontleent aan de grote publiciteitsmiddelen: pers, radio, film. De Societeit moet er daarom volgens haar overste, niet voor terugschrikken haar apostolaatsmethode aan deze situatie aan te passen (17).

Creyghthon zal waarschijnlijk danig in zijn schik geweest zijn met deze beginselverklaring van de hoogste leiding. Waarschijnlijk hierdoor aangemoedigd brengt hij te berde, dat een dergelijke omschakeling onmogelijk is als er geen grote risico's worden genomen. Creyghthon denkt zelfs aanspraak te mogen maken op het recht om niet onbelangrijke fouten te begaan. De notulant vervolgt dat zowel de generale overste als zijn assistent de juistheid van zijn opmerking erkennen, maar er telkenmale aan toevoegden, dat dit nog geen reden was om niet met grote zorg die fouten te voorkomen, die voorkomen konden worden (18). De generale overste wordt op dit punt zelfs concreet en signaleert twee fouten bij *De Limie*. Misschien is het wel een handigheid van de notulant Creyghthon dat hij zijn verdediging vooraf laat gaan aan de beschuldiging.

De eerste fout die volgens de generale overste aan *De Limie* kleeft, is haar toon, die door haar grofheid zou herinneren aan de nationaal-socialistische propaganda. Met name zal Janssens hier de bestrijding van het communisme door *De Limie* bedoeld hebben. Hij noemde immers als voorbeelden van de gewraakte grove toon enkele karikaturen van Stalin. Het anti-communisme van *De Limie* is een heel hoofdstuk apart en zal in het tweede deel, dat over de inhoud van het weekblad handelt, geanalyseerd worden.

De tweede fout van *De Limie* lag in het ontbreken van voldoende aandacht voor de pauselijke directieven en voor de mussie. In gesprekken met Van Gestel bleek Creyghthon later dat dit bezwaar nog een algemenere strekking had. Gewenst werd dat in *De Limie* op meer positieve wijze al die inzichten naar voren kwamen die uit het katholieke dogma en de katholieke moraal voortvloeiden. Er zou in *De Limie* te weinig aandacht besteed zijn aan onderwerpen als de katholieke huwelijksleer, de opvoeding, de naastenliefde en de sociale deugden en de ondeugden van de hedendaagse samenleving (19). Het onderzoek naar de juistheid van deze beweringen zal later gedaan worden. Een mogelijke oplossing, door Janssens gesuggereerd om dit euvel te verhelpen, moet hier wel genoemd

worden De Generaal achtte met name een blijvend contact met de Romeinse Curie "die rijke bron van informatie" gewenst Het centrum van de *Linie*-activiteit zou echter buiten Rome gevestigd moeten blijven "In Rome zou onze vrijheid van spreken gevaar kunnen lopen" (20) Eerder in het rapport staat evenwel de opmerking van de Generaal, dat het een grote misvatting zou zijn te vrezen dat van de Curie een remmende werking zou uitgaan (21) Creighton tekent daar persoonlijk met enthousiasme bij aan dat de juistheid van deze opmerking hem in die weken ten volle gebleken is

Het gehele rapport ademt trouwens een grote tevredenheid met de behaalde resultaten uit De laatste opmerkingen van de Generaal over *De Linie* worden dan ook nauwelijks als kritiek gezien, terwijl de rol van de Sociëteit bij het *Linie* werk nog eens haarscherp wordt aangegeven Op twee punten die Generaal Janssens waarderend als de meest originele kenmerken van het *Linie* werk ziet, plaatst deze toch duidelijke waarschuwingen Het betreft hier de medewerking van deskundige leken en de organisatorische autonomie van de *Linie* stichting Janssens juicht beide zaken toe, maar benadrukt in de eerste plaats dat, zo vaak er leken bij het Sociëteitswerk betrokken worden, er ook een vormende invloed van de Sociëteit op hen moet uitgaan (22) In de tweede plaats moeten de oversten van de Sociëteit, op wie tenslotte de verantwoordelijkheid neerkomt, in alles het laatste woord hebben De generale overste, bij wie natuurlijk de uiteindelijke verantwoordelijkheid berust, onderstreept dat het voor de Provinciaals mogelijk moet zijn om tussenbeide te komen zonder dat hun optreden het karakter van een oorlogsverklaring behoeft aan te nemen Creighton zelf tekent tevreden tussen haakjes op "een eis, waarin in Amsterdam ongetwijfeld is voldaan" (23)

De gehele derde fase ademt ons inziens deze sfeer Creighton is naar Rome gekomen om enkele volmachten en schouderklopjes te krijgen en slaagt daarin De generale overste en zijn assistent maken dankbaar gebruik van de gelegenheid om de nadruk te leggen op wat hun vooral verontrust en halen de banden tussen Amsterdam en Rome wat strakker aan Na afloop zijn beide partijen gelukkig, wat blijkt uit de briefwisseling tussen Creighton en Van Gestel, wanneer de eerste weer terug is in Nederland Bijna weemoedig wordt dan het verblijf in Rome herdacht (24)

Creightons schematische indeling en omschrijving van de vierde fase suggereert een ingrijpen van Rome dat geheel op eigen initiatief tot stand komt Creighton karakteriseert immers de vierde fase aan de hand van de brieven van Generaal Janssens van 26 februari 1949 Daarbij wordt met geen enkel woord gerept over de tussenliggende periode en een eventuele aanleiding voor Rome tot ingrijpen Op grond van het voorafgaande concluderen wij dat de initiatieven tot contact steeds van Creighton zelf uit gingen en Rome tot het tijdstip van actie een afwachtende houding demonstreerde Er moet dus onderzocht worden of er een duidelijke verandering komt in de houding van Rome in de eerste maanden van 1949

In de maand december 1948 stuurt Creighton aan Van Gestel in Rome een klein overzicht en enkele reflecties betreffende de objecten, waarbij Van Gestel, sedert de lente van het vorige jaar rechtstreeks of onrechtstreeks betrokken is geraakt (25) De stand van zaken wordt door Creighton tamelijk optimistisch geschilderd uitgezonderd de samenwerking tussen de Amsterdamse en de Vlaamse *Linie* en de verhouding tussen *De Vlaamse Linie* en de leiding in de Zuidnederlandse provincie van de Sociëteit De details zullen later gegeven worden, maar in hoofdzaak komt het er op neer dat Creighton ervan overtuigd is dat zijn Vlaamse confraters verwachten dat de Nederlanders zich

terugtrekken uit *De Vlaamse Linie* Creyghton acht de tijd daar nog niet rijp voor. Een ander punt is de volgens de Noordnederlandse stichter te sterke bemoeienis van onder meer de provinciale overste in Vlaanderen met het weekblad, waardoor vooral de Nederlanders te zeer gebonden worden. In de eerste helft van 1949 zou aldus een soort burenruzie ontbranden waarbij de gebruikelijke scheldkanonnades vervangen werden door livijge rapporten en memoranda met zware persoonlijke beschuldigingen over en weer. De manier waarop Rome hierin betrokken wordt en handelend optreedt, onthult veel over de band tussen de Amsterdamse *Lime* en de Jezuïetenleiding in Rome, vooral de band tussen Creyghton en Van Gestel, en zal daarom in hoofdtrekken behandeld worden.

In het genoemde officiële jaaroverzicht van 1948 dat Creyghton aan Van Gestel in Rome stuurt, schrijft de eerste tot tweemaal toe dat zijn grote bezorgdheid omtrent *De Vlaamse Linie* niet het doel heeft een interventie uit te lokken (26). Dergelijke kwesties moeten ter plaatse volgens de Amsterdamse zegsman worden uitgevochten. Creyghton beweert zelfs dat hij niet schrijft om Van Gestels oordeel te vragen, want daarvoor komen zijn mededelingen uit een te eenzijdige bron. Met handig gespeelde bescheidenheid besluit Creyghton zijn schrijven door aan te geven waarom hij zo dringend geschreven heeft: "Dus met dank voor de mededelingen zal ik het meest tevreden zijn" (27). Het is nauwelijks in te denken dat Creyghton die binnen de Sociëteit al zoveel mensen gemobiliseerd heeft voor zijn projecten zijn eigen belangen zal verdedigen met een dergelijke vrijblijvendheid.

Al heeft Creyghton dan ook voorgewend niet op resultaat te spelen, na zijn alarmerende berichten kon het niet uitblijven. Vooral Van Gestel is na Creyghtons verblijf in april 1948 in Rome duidelijk overgevoelig voor alles wat uit Amsterdam komt. Van Gestel vindt het zelfs wat al te kaal alleen te danken voor de "waardevolle mededelingen" van Creyghton (28). Van Gestel noemt als eerste resultaat van Creyghtons brief, dat diens wens, namelijk het tot de orde roepen van Zuid-Nederland met een krachtig woord, door de generale overste waarschijnlijk zal worden vervuld (29). Verder hoopt Van Gestel dat ook enkele andere opmerkingen van Creyghton vrucht zullen gaan dragen. De beïnvloeding van assistent Van Gestel door Creyghton wordt door enkele volgende brieven nog nadrukkelijker aangetoond. Creyghton heeft een mogelijke remedie bedacht als oplossing voor het dreigend conflict tussen de Amsterdamse en de Brusselse *Lime*. Het betreft hier een centraal orgaan, de Interlinie, dat zijn gezag over beide *Limes* zou moeten uitoefenen. Aangezien de definitieve opstelling van het Interlinie-statuuut, waarvoor Creyghton in april 1948 in Rome de opdracht had gekregen, nog enkele maanden op zich zou laten wachten, stelde Creyghton een interim-regeling voor. Het zwaartepunt van de gezagsuitoefening over beide *Lime*-bladen door de Interlinie zou - in Creyghtons gedachtengang een vanzelfsprekende zaak - bij het bestuur van de Amsterdamse *Lime* komen te liggen (30).

Intussen is ook de breuk tussen de Amsterdamse en de Brusselse *Lime* aanstaande geworden en schrijft Generaal Janssens noodgedwongen brieven aan de hoofdredacteur van *De Vlaamse Linie*, St. De Clippele SJ, en aan beide Provincials. In een begeleidende brief van Van Gestel, persoonlijk aan Creyghton gericht, maakt de Assistent er melding van dat de brieven van Creyghton van de laatste weken doordacht en gewogen waren en in voorstellen vervat door hem persoonlijk aan de Generaal doorgegeven. Het voorstel van Creyghton over een overkoepelingsorgaan totdat de Interlinie tot stand zou zijn gekomen, werd door Van Gestel onder zijn eigen naam aan zijn overste doorgegeven en is aldus in de

gelijkluidende brieven aan de beide Provinciaals opgenomen (31)

Het samenspel tussen Creyghton en Van Gestel mag dan wel volgens de bovenbeschreven ontwikkelingen volmaakt lijken, de zeer persoonlijke relatie tussen Creyghton en Van Gestel is zowel de kracht alsook de zwakte van de band Amsterdam-Rome. In dezelfde brief waarin Van Gestel en Creyghton meedeelde dat enkele van zijn belangrijkste denkbeelden door het hoogste gezag waren overgenomen, verwisselt Van Gestel van de "Hermes" tussen Creyghton en Generaal Janssens weer in de "Cerberus" van deze laatste. Van Gestel berispt Creyghton voor het feit dat de Amsterdamse *Limie* zich te weinig geleggen laat liggen aan het bestuur van de Societiet. Het had volgens de Assistent niet mogen gebeuren dat er zo'n ernstig schisma dreigde, zonder dat de Provinciaal en ook de Generaal daarvan op de hoogte waren gebracht. Het ambivalente van de verhouding Creyghton-Van Gestel spreekt het meest in een verzuiching van de laatste: "Wij hebben het veel te laat vernomen en vergeet niet, P. Generaal eigenlijk nog niet, want Uw brieven waren *titulo privato* aan mij" (32). Bovendien volgt onder meer nog het verwijt dat *De Limie* het enige blad is in de Nederlandse provincie, waarvan de generale overste nog geen "relatio" gehad heeft in januari 1949, d.w.z. een jaaroverzicht van het reilen en zeilen van het weekblad, waartoe alle SJ publikaties verplicht waren. Aan het slot van deze begeleidende brief verontschuldigt Van Gestel zich voor de zeer zakelijke inhoud van de brief, waarvoor hij de haast waarmee het geschreven is verantwoordelijk stelt. Hij valt maar even uit zijn officiële rol als hij Creyghton er op wijst dat zijn welwillendheid jegens Creyghtons Amsterdamse weekblad niet verminderd is, zoals Creyghton zelf aan de brieven van het hoogste gezag in de Societiet kon merken (33).

Deze brieven zullen we alleen bespreken voor zover ze rechtstreeks betrekking hebben op de relatie tussen *De Limie* en Rome. En juist deze relatie is voor de generale overste zo belangrijk dat ze zijn persoonlijk ingrijpen van 26 februari 1949 moet rechtvaardigen. In de brief aan De Clippele, de hoofdredacteur van *De Vlaamse Limie*, memoreert de generale overste Janssens zijn persoonlijk aandeel in de stichting van het Nederlandse blad en zijn instemming en aansporing om deze nieuwe vorm van apostolaat gestadig uit te breiden (34). In de brief aan Creyghton spreekt de Generaal over de "innige belangstelling", waarmee hij "dit bij uitstek mooie Societetswerk" volgt (35). De verdere inhoud van beide brieven is voor dit hoofdstuk niet zo relevant. De generale overste spreekt onder meer woorden van verzoening en preekt de vruchtbare samenwerking tegenover De Clippele, Creyghton houdt hij voor niet te hard van stapel te lopen en begrip te tonen voor de bijzondere omstandigheden in Vlaanderen en de andere geaardheid van de Vlamingen. Opgemerkt dient nog te worden dat vooral in de brief naar de Vlaamse provincie door de Generaal de nadruk gelegd wordt op trouwe naleving van de gezagsverhouding. *De Limie* mag zich, evenmin als welk ander werk, onttrekken aan het hoogste gezag in de provincie (36). Het passeren van dit provinciale gezag door het opperste gezag in Rome wordt in de brief aan Creyghton nog even aangestipt. Generaal Janssens pretendeert niet de moeilijkheden direct van Rome uit op te lossen, iets dat naar zijn zeggen door Creyghton ook terecht niet gevraagd is, maar hoopt alleen zijn steentje tot een vruchtbare en vredige oplossing te hebben bijgedragen (37).

De vrijblijvendheid die Generaal Janssens in zijn schrijven aan Creyghton suggereert over zijn eigen ingrijpen is niet zo groot als in bovenstaande passage in vriendelijke frasen is verpakt. Er volgde wel degelijk een bindend voorschrift voor het samenwerkingsverband tussen beide *Limes*. Dit werd op dezelfde dag, 26 februari 1949, doorgestuurd aan de

beide provinciale oversten, een bewijs dat het hier ging om de formele handhaving van het gezag vanuit Rome over de Noord- en Zuidnederlandse provincie (38) De feitelijke voor schriften en werking van deze regeling van de Generaal voor het overkoepelende orgaan boven de twee *Limies* en eventuele nieuwe *Limie* stichtingen, zal onder de naam Interlinie ter bestemde plaatse uitvoeriger aan bod komen Twee punten vallen aan deze regeling meteen op en worden kort vermeld

In de eerste plaats blijken Creyghtons voorstellen, zoals vermeld door Van Gestel onder eigen naam aan de generale overste doorgegeven, door deze laatste onveranderd als bindende voorschriften weer terug te keren naar Amsterdam en Brussel Creyghton reageert zo enthousiast alsof hijzelf niet het brein van dit alles is geweest en het hem volkomen verraste Tweemaal schrijft hij, nota bene in brieven aan Van Gestel die zelf alles van de totstandkoming van de regeling af weet, dat de zesentwintigste februari 1949 een even kapitale datum in de geschiedenis van *De Limie* geworden is als de zeventiende februari 1946, toen de Stichting *De Limie* werd opgericht (39) Een waarschijnlijke verklaring voor Creyghtons enthousiasme is dat, nu het zwaartepunt van de organisatie volgens de nieuwe regeling in Amsterdam blijft, hijzelf door Rome nog steeds gezien wordt als de grote inspirator en de spil waar het *Limie* werk om draait

In de tweede plaats is voor het onderwerp dat in dit hoofdstuk behandeld wordt een vermaning van Generaal Janssens aan het door hem per brief van 26 februari ingestelde Voorlopig Interliniebestuur van belang De generale overste van de Societeit benadrukt dat dit nieuwe bestuur, waarin vooral leden van het *Limie* bestuur zitting zullen hebben, bij de uitvoering van zijn taak aan alle ten aanzien van de overheid der Societeit reeds aanvaarde verplichtingen moet voldoen, die het in zijn oude functie gewoon was in acht te nemen De argumentatie luidt voluit "Aangezien het *Limie* werk een werk is van de Societeit van Jezus, en de Societeit daarvoor tegenover God, de Kerk en de mensen aansprakelijk is, allen die er hun medewerking aan verlenen moeten weten, dat het aan de Overheid der Societeit toekomt dit werk te leiden" (40) Dat de verantwoordelijkheid nog eens precies wordt vastgesteld, zal in eerste instantie gewoon het gevolg zijn van het ingrijpen in de moeilijkheden tussen Amsterdam en Brussel door Rome, dat daarom zijn positie nog eens scherp stellen Bovendien speelt er toch nog een onbehagen van Rome mee dat eerder ontstaan is en ook al inzet was van de kleine discussie tussen Van Gestel en Creyghton Het begeleidend schrijven van Van Gestel bij de brieven van 26 februari maakte al, zoals we reeds optekenden, melding van de neiging van *De Limie* zich buiten het bestuur van de Societeit te willen opstellen Creyghton schrijft in zijn reactie op deze vermaning helemaal niet verrast te zijn Provinciaal Kerremans zou hem nog onlangs gezegd hebben dat er te Rome daarover ongerustheid begon te ontstaan Kerremans zou er evenwel met grote stelligheid aan toegevoegd hebben dat hem persoonlijk *De Limie* in dat opzicht geen enkele zorg baarde Integendeel Creyghton meende zelfs aan Van Gestel te mogen schrijven dat zijn Provinciaal enthousiast was over de wijze waarop de *Limie* organisatie hem enerzijds op de minste wenk gehoorzaamde en hem anderzijds effectief de zorgen van de schouders nam In Rome zou er nu enige vrees bestaan voor het nieuwe in de *Limie* organisatie Volgens de grondlegger lag dit nieuwe juist voor een belangrijk deel in de autonomie

Bij dit punt in zijn apologie aangekomen is het bijna onvermijdelijk dat Creyghton zijn bekende denkbeelden hierover van stal haalt De *Limie*-organisatie als toepassing van het subsidiariteitsbeginsel uit de encycleiek *Quadragesimo Anno* en het daar van

van afgeleide "wereldhervormende idee" van de Katholieke Actie, waardoor de leek in het Jezuïetenwerk zijn volle betekenis krijgt, passeren weer eens de revue. Na vijf jaar nog steeds in vervoering van zijn eigen ideeën voegt Creyghton er deze keer zelfs een profetie aan toe: "Misschien zijn wij wel bezig om (eindelijk) het Protestantisme onder de knie te krijgen: het eerste doel waarvoor de Societeit aan het werk is getogen. De contra-reformatie" (41). Het ontbreken van contact tussen de Amsterdamse *Linie* en de overheid van de Societeit in Rome wijt Creyghton daarom niet aan de door hem ontworpen grondslagen. De *Linie* zou niet te kort schieten in handelbaarheid ten aanzien van de Societeit en ook niet te veel autonomie bezitten. Wel zou volgens Creyghton De *Linie* de SJ-overheid systematischer op de hoogte moeten houden.

Van Gestel is blijkens zijn antwoord niet zo onder de indruk van Creyghtons verweer. De Assistent ontkent dat men in Rome bevreesd is voor het nieuwe in de *Linie*-organisatie en meent zelfs dat het in de ervaring van de Societeit helemaal niet zo nieuw is. Van Gestel treedt in het voetspoor van zijn generale overste door de *Linie*-autonomie tot een farce te verklaren: "Hoe men ook de juridische structuur van De *Linie* maakt, moreel blijft de Societeit verantwoordelijk naar buiten en tegenover de Kerk en moeten de condities vervuld worden om die verantwoordelijkheid te dragen" (42). Creyghtons voorstel om de SJ-overheid beter op de hoogte te brengen van het *Linie* gebeuren ziet Van Gestel als een mogelijke oplossing om Rome meer gelegenheid te geven om toezicht te houden. Creyghton reageert hier onmiddellijk op met verrukt vast te stellen dat hiermee het antwoord op bijna alle gerezen vragen gegeven kan worden. Zijn rapportagesysteem zou het *Linie* apostolaat kunnen ineensmeden tot een organisatie waarvoor én de Provinciaals, voor hun deel, én de generale overste, voor het geheel, een gemakkelijk overzicht houden (43).

Vanaf april 1949 wordt de SJ-overheid systematisch op de hoogte gehouden van het wel en wee van De *Linie* door maandrapporten. De hoofdredacteur-directeur legde in deze rapporten zelf de belangrijkste data voor De *Linie* maandelijks vast met daarnaast enkele toelichtingen bij de gebeurtenissen, aangevuld met cijfermateriaal over onder meer de abonneementenstand en de exploitatieresultaten. Ze werden toegezonden aan het bestuur van De *Linie*, het Voorlopig Interliniebestuur, de Provinciaal der Nederlandse provincie en het Generaal Bestuur der Societeit van Jezus. Tot oktober 1950, zolang Creyghton aan het roer van De *Linie* staat, zal dit systeem succesvol functioneren (44).

Het blijkt dat er ondanks de grote tevredenheid, bij monde van Van Gestel, over de maandrapporten in Rome toch nog een behoefte is blijven bestaan naar meer greep op het *Linie* werk (45). Van Gestel urgeert in mei 1949 bij Creyghton, met begrip voor diens chronisch gebrek aan tijd, het ontwerpen van een volledige schets van wat De *Linie* eigenlijk is. Hij bedoelt hiermee dat naast de administratieve en andere hervormingen vooral de geestelijke inhoud van het *Linie* werk voor alle medewerkers een vaste vorm moet krijgen (46). Twee maanden later, in juli 1949, wordt nog eens aan Creyghton doorgegeven dat de Generaal bijzonder verlangt naar een "magna charta" omtrent doel, werkwijze en werkmiddelen van De *Linie* (47). Eind augustus 1949 is Creyghton dan zover dat hij de Praenotanda van een *Eerste ontwerp van de Capitularia voor De Linie en de Interlinie* op papier heeft staan (48). Deze door Rome zo dringend geeiste arbeid blijft evenwel in de steigers steken. Voor Van Gestel reden om in januari 1950 aan Van Leeuwen, bestuurslid, en Schroder, Interlinie-commissaris, te vragen naar een zakelijk memorandum over het *Linie* werk. In een dergelijk stuk dient volgens Van Gestel vooral

behandeld te worden wat de bedoeling van de Societeit is met deze vorm van apostolaat en haar noodzakelijkheid tegen de achtergrond van de huidige wereldpers. Als aansporing voegde Van Gestel er aan toe dat de Generaal er misschien zelf aan wilde gaan werken (49). Schroder reageerde op dit verzoek met verwijzing naar de poging van Creyghton in die richting van augustus 1949. Van Gestel is teleurgesteld en reflecteert dat men in Rome Creyghtons aanloop tot de *Capitularia* "die dreigde weer een heel boek te worden", allang in bezit had (50). Van Gestel had echter een persoonlijke visie van Schroder verwacht, maar begrijpt dat de persoon van Creyghton hier nog een rol bij speelt. De Assistent, die steeds zijn gedachten heeft laten voeden door Creyghton, voelt zich nu plotseling mans genoeg om het zelf te doen. Het is een duidelijke poging van Rome om het *Limie* werk los te weken van "de goede pater Creyghton, die het mooie werk heeft gelanceerd na het geconcipieerd te hebben en wel meer dan hij vermoedt en zeker buiten zijn wil, de ontplooiing in de weg staat" (51). Het uiteindelijke resultaat was een memorandum van Schroder, met weinig nieuws, maar veel verwijzingen naar richtlijnen van de Generaal in diens brief van 27 april 1949 (52).

Deze brief van Generaal Janssens beslaat acht vellen latijnse tekst en werd verzonden naar zowel Brussel als Amsterdam (53). De brief handelt voornamelijk over de houding van de SJ-periodieken tegenover politieke en zuiver wereldse zaken. Dit vergroot de moeilijkheid om deze brief te plaatsen. Voor de Amsterdamse *Limie* lijkt zij ons nauwelijks bedoeld. Het blad gaf er op dat moment geen aanleiding toe en Creyghton had tijdens de voorbereiding van het blad al te kennen gegeven de politiek in een SJ-blad omzichtig te willen benaderen (54). Wij beschikken nog over een fingerwijzing die tot een mogelijke oplossing zou kunnen leiden. In maart 1949 schrijft Van Gestel Creyghton nadrukkelijk in vertrouwen dat de generale overste over de houding in politicus een schrijven voorbereidt aan *De Vlaamse Limie* (55). Het onderzoek hiernaar schorten wij op tot een volgende hoofdstuk.

Op grond van onder andere deze brief kunnen we wel concluderen dat in de vierde fase Rome zich niet heeft willen beperken tot een louter toezicht houden. Om in de toekomst sterker te staan, met name bij de internationalisering van het *Limie* werk, en zoveel mogelijk preventief te kunnen optreden, vond het bestuur van de Societeit in Rome toezicht op deze apostolaatsvorm alleen niet meer voldoende, maar deed met name Generaal Janssens moeite om dit apostolaat ook inhoudelijk vorm te geven.

Kritiek op *De Limie* viel er in de Nederlandse provincie van de Societeit van Jezus reeds in een vroeg stadium te beluisteren. Ruim een jaar na de verschijning van het weekblad, in augustus 1947, bezocht Assistent Van Gestel de *Limie* redactie. Hij geeft er, met alle respect voor het weekblad, enige opmerkingen ten beste die samenvatten wat hijzelf gedacht heeft of van de generale overste gehoord heeft of in de SJ-provincie vernomen heeft (56). Wij geven hier enkele opmerkingen sec weer, de uitwerking van deze kritiek zal elders geschieden.

Van Gestel vroeg zich af of *De Limie* niet te veel uit was op sensatie. Hij vroeg zich eveneens af of *De Limie* niet te veel plaats inruimde voor zaken die katholieken verdeeld hielden in plaats van verbonden. Het enige concrete voorbeeld dat hij hierbij noemde, was Van Duinkerken, tegen wie *De Limie*, onder meer na de later nog te behandelen kwestie-Aaffes, steeds weer ten strijde trok. *De Limie* vreesde diens lankmoedige houding wanneer het ging om het gevaar lopen van de christelijke moraal en zeden. Van Gestel

keurde het af tegen "andersdenkende" katholieken steeds storm te lopen, hoewel hij zelf evenmin sympathie voor Van Duinkerken voelde Voorts constateerde Van Gestel nog te veel opschepperigheid in *De Limie*, vooral in de stellige toon van de Mededelingen van de Redactie De persoon van Creyghton leek volgens de Assistent teruggetrokken, maar maakte daardoor juist de indruk ongenaakbaar te zijn en op een hoge troon te zetelen *De Limie* moest meer de echte onvervalste katholieka benadrukken en daarbij zorgen niet de communist maar het communisme aan te vallen Tenslotte meldde Van Gestel nog dat de indruk bestond dat *De Limie* een blad van oud-Zwartfronters was (57).

Uit deze losse kritiek is nauwelijks op te maken in hoeverre het algemene grieven uit de Nederlandse SJ-provincie waren Daarvoor moeten wij een sprong maken naar april 1949, ook al omdat uit de tussenliggende tijd geen directe verslagen, zoals die van het bezoek van Van Gestel, bewaard gebleven zijn Al zijn ze dan niet opgetekend, duidelijke onvrede met en kritiek op *De Limie* bleven wel bestaan Om die reden werd dan ook in de redactieraadvergadering van eind maart 1949 besloten dat de hoofdredacteur aan de Provinciaal het voorstel zou doen in de komende paasvakantie een conferentie bijeen te roepen van jezuïeten uit de Nederlandse provincie Deze conferentie zou ten doel hebben het contact en het onderling begrip tussen *De Limie* en de "Nostris" wederzijds te bevorderen Het lag vooral in de bedoeling diegenen uit te nodigen, die bezwaren tegen *De Limie* hadden of in de provincie een vooraanstaande plaats innamen (58) De reden dat de *Limie*-leiding zo lang hiermee gewacht heeft, terwijl gebleken is dat in 1947 al veel kritiek uit de eigen achterban loskwam, wordt in het uiterst beknopt verslag van de redactieraad niet gegeven De serieuze poging die men pas in april 1949 ging ondernemen om al de kritiek uit de eigen provincie te verzamelen en eventueel weg te nemen, zal vooral het gevolg geweest zijn van de steeds minder rooskleurige situatie waarin *De Limie* zich vanaf 1949 ging bevinden

De bijeenkomst ter bespreking van het *Limie*-beleid vond plaats in het Berchmanianum, studiehuis van de Sociëteit aan de Houtlaan in Nijmegen, op 24 en 25 april 1949 Gastheer was H. Van Waesberghe, die kennelijk ook voor de uitnodigingen gezorgd had Bij een poging een karakteristiek te geven van de aanwezigen moeten we volledig afgaan op de notulen die er van de bijeenkomst gemaakt zijn Uit het verslag is op te maken dat er twee-en-veertig jezuïeten aanwezig waren *De Limie*-redactie werd er vertegenwoordigd door Creyghton, Pelosi en Schroder Het Bestuur van de Stichting *De Limie* en daarmee ook de Redactieraad was vertegenwoordigd door Malmberg en Paulussen Provinciaal Kerremans was in ieder geval aanwezig tijdens de opening en de sluiting van de tweedaagse bijeenkomst Als min of meer geregelde SJ-medewerkers van *De Limie* in die periode waren aanwezig Witte, Verhofstad, De Bruin en Sleyffers De overige aanwezige jezuïeten blijken in meer of mindere mate kritiek te hebben op *De Limie*, of dat nu een eigen mening is of uitdrukkelijk gegeven wordt als de kritiek van de groepen leken of priesters waarmee ze door hun dagelijks werk in aanraking komen Wanneer de voorzitter van de vergadering, Hertogh, de paters uit de zielzorg oproept om hun mening te geven, voeren de volgende het woord Hagdorn, Van de Ven, Heymeyer, Rood, De Graaff, Max van Hovell, Sondaal, Kimman, Smits van Waesberghe, Koppendrayner, J. Minderop en Trooster. Onder de zielzorg blijken dan functies verstaan te worden die variëren van parochiegeestelijke, retraitsleider en jeugdwerkleider tot moderator van studenten, van persmensen en werkgevers Onder de nog niet genoemden bevonden zich enkele professoren, hetzij aan de universiteit, hetzij aan eigen opleidingen van de Sociëteit, namelijk Robbers,

Perquin, Houben, Notebaert, Nota en Sleyffers De overigen - Cavadino Van Kol, Van Kempen, H Minderop, Verhofstad, Van Kilsdonk, Gerver, Van Waesberghe, Wessels, Kolf-schoten, Maas, Couturier, Geurtsen, Drost en Steins - hadden belangrijke functies in de jezuïetenkloosters of op de middelbare scholen die door de Societeit in Nederland geleid werden (59)

Het probleem van de verhouding tussen de aanwezigen op de Berchmanianumbijeenkomst en de overige SJ-leden in de provincie liet de vergadering niet onberoerd Hagdorn is van mening dat er een en ander moet veranderen aan *De Lime* en vraagt of dat niet in deze vergadering kan worden vastgesteld Voorzitter Hertogh ziet als grote bezwaar van dit voorstel dat de aanwezigen geen doorsnee van de provincie vormen Hij herinnert eraan dat een belangrijk percentage juist is uitgenodigd, omdat ze bezwaren hadden De bijeenkomst kan dus nooit het oordeel van de provincie als resultaat opleveren De voorzitter wil daarom de ervaringen van buiten horen, meer een peiling dan bindende besluiten voor de toekomst (60) Hertogh verbindt dus aan het probleem van de samenstelling van de vergadering het probleem van de competentie Deze juridische vraag was al opgelost in het begin van de vergadering Provinciaal Kerremans plaatste in zijn welkomstwoord de bijeenkomst volgens de Societeitstraditie op het niveau van een "Conferentia Sacerdotum", waarin tijdens de visitatie van een vertegenwoordiger van de overheid van de Societeit verlangens die leefden in het bezochte huis konden worden geuit *De Lime* beperkte volgens de overste haar werkzaamheden niet tot een bepaald SJ huis, maar beïnvloedde de gehele provincie Uit heel de provincie waren er daarom ook mensen bijeengeroepen om het *Lime*-beleid te bespreken en desiderata te formuleren Deze opvatting van Kerremans had de juridische consequentie dat er door stemming geen besluiten konden worden genomen en dat er evenmin moties aanhangig konden worden gemaakt (61)

De verhouding in aantal en opvatting tussen de vergaderden en de rest van de provincie laat niet toe van een evenredige vertegenwoordiging te spreken Alle aanwezigen spraken inderdaad kritische woorden over *De Lime*, als eigen mening of in aansluiting op de mening van anderen, en de positieve geluiden over het weekblad waren aanzienlijk zwakker Toch geloven wij, in tegenstelling tot de voorzitter, dat in de vergadering het oordeel van een heel groot deel van de Nederlandse jezuïetenprovincie wel doorklonk J Minderop constateerde bijvoorbeeld dat de Berchmanianumbijeenkomst tevoren in de recreatieruimten van de SJ-huizen was besproken Hij concludeerde hieruit dat in Nijmegen de mening van veel paters in de provincie vertegenwoordigd en uitgesproken werd (62) De *Lime* redactie had nu wel de verzekering dat de vergadering haar niets bindend zou kunnen voorschrijven, dit geruststellend gevoel zal wel spoedig verdwenen zijn omdat het al direct duidelijk was dat de weekbladredactie zich rechtvaardigen moest tegenover een achterban die wel niet volledig aanwezig was, maar waarvan de mening en goodwill van levensbelang voor het blad waren

De eerste zitting van de bijeenkomst in het Berchmanianum op 24 april 1949 heeft een tamelijk rustig verloop Creyghton krijgt de gelegenheid de besprekingen in te leiden met een eerste antwoord op de schriftelijk ingebrachte bedenkingen ten aanzien van het weekblad *De Lime* Hij maakt daarvan gebruik ook iets te zeggen over de taak die hem door de overheid van de Societeit van Jezus ter uitvoering was opgedragen Het historisch verloop van die opdracht schetst Creyghton op bijna dezelfde wijze als het schema dat wij aan het begin van dit hoofdstuk benutten De vierde fase wijkt alleen af Creyghton verzwijgt de

moelijkheden tussen de Vlaamse en de Amsterdamse *Limie*, waar hij op dat moment toch middenin zit (63) Hij acht waarschijnlijk de moeilijkheden binnen de eigen provincie te groot om de vergadering ook nog te confronteren met zijn problemen in de zuidelijke provincie Vervolgens geeft Creyghton nog een karakteristiek van het *Limie* werk zoals dat hem opgedragen is Hij legt voorzichtig de nadruk op een aantal punten die de aanwezigen waarschijnlijk niet verrast zullen hebben voor de Societeit is het een nieuw werk, de zekere mate van eigen verantwoordelijkheid van de leken die meewerken, doet de zeggenschap van de Societeit niet teniet, de vrijheid van spreken en de onverschrokkenheid die men ten toon moet spreiden, dienen steeds doordrenkt te zijn van de katholiek-christelijke geest, met name bij de behandeling van politieke vraagstukken moet ernstig rekening gehouden worden met eventuele voorschriften van het kerkelijk gezag (64)

Tegen de achtergrond van deze opmerkingen kwam de hoofdredacteur van *De Limie* tot zijn behandeling van de ingekomen bezwaren Hij beperkte zich tot een globale indeling van alle binnengekomen kritische opmerkingen in vier categorieën De eerste categorie leek de spreker niet gefundeerd Hieronder vielen twee belangrijke uitspraken, namelijk dat *De Limie* niet bereid was te luisteren naar de kritiek uit de provincie en dat men geen resultaat zag van de kritiek die geuit werd Het is frappant dat Creyghton bezwaren, die pas tijdens en na de bijeenkomst ontzenuwd kunnen worden, tevoren al zonder opgaaf van redenen tot ongefundeerd verklaart Het belaggen van een dergelijke bijeenkomst vond Creyghton zelf misschien wel een voldoende bewijs voor zijn bereidheid tot luisteren naar anderen De reactie van de vergadering tijdens de tweede zitting zou leren dat de aanwezigen niet zo gemakkelijk te overtuigen waren

Een tweede categorie bezwaren werd volgens de hoofdredacteur wel door zijn redactie gedeeld, maar was misschien door een nadere verklaring op te heffen Het betrof uitspraken over de opstelling van het blad gebrek aan christelijke liefde, arrogantie, Zwart front-geest en de feitelijke inhoud te sensationeel en te veel stunts, kibbelzucht, vooral met katholieke bladen, wel A zeggen maar geen B laten volgen, vaak verkeerde koppen en journalistiek diletantisme Tijdens de tweedaagse bijeenkomst werden er door de redactie geen duidelijke pogingen gedaan de achtergrond van deze bezwaren te belichten en ze daarmee af te zwakken

De derde categorie bezwaren gaf de *Limie* redactie de mogelijkheid tot een volledige schuldbekenenis, ze werden volkomen onderschreven Deze bezwaren betroffen het religieuze karakter van het weekblad en het ontbreken van aandacht voor enkele vitale levensterreinen Zo werd door de redactie beaamd dat het weekblad te weinig kerkelijk was, gebrek aan vroomheid en religieuze zin toonde en onvoldoende aandacht schonk aan pauselijke teksten Toegegeven werd voorts dat *De Limie* incompetente medewerkers bezat, waardoor de redactie ongenoegzaam thuis bleek te zijn in de Nederlandse samenleving Het resultaat hiervan was onvoldoende sociale voorlichting en te weinig aandacht voor cultuur, sport en onderwijs Creyghton versterkte de indruk van openhartigheid van de kant van de redactie nog door er een bezwaar aan toe te voegen dat niet in de brieven had gestaan, maar waarvan de redactie zelf zich bewust was veel te weinig aandacht voor de missie

De vierde categorie wordt in het verslag van de bijeenkomst "varia" genoemd en bevat voornamelijk kritiek op bepaalde artikelen of vaste rubrieken naast algemenere klachten als te weinig indeling, niet correct tegen de medewerkers, niet correct in de correspondentie en gebrek aan humor Er staat niet bij vermeld hoe de redactie deze bezwaren op-

De behandeling van deze waslijst bezwaren tegen *De Lime* was voor de voorzitter van de vergadering, Hertogh, kennelijk een probleem. Hij stelde tenslotte voor de bezwaren te splitsen in twee grove categorieën. De eerste categorie zou de bezwaren tegen de geest die *De Lime* ademt, bevatten, de tweede bezwaren tegen de belichaming van die geest, desnoods tussen leden van de redactie en het medewerkersbestand, tegen de vorm en inhoud van de geschreven stukken. Ter verduidelijking van deze indeling formuleerde Hertogh enige vragen: "Is de geest die wij in *De Lime* waarnemen de geest van ons apostolisch werk? Ontbreekt het werkelijk aan pietas, caritas, modestia, sinceritas (waarin wij misschien de bezwaren kunnen samenvatten)? Wat is de oorzaak? Wat is het gevolg? Schade voor de zielen en voor de roep van de S.J." (65)

De sprekers tijdens het middagdeelte van de eerste zitting sloten aan bij de door de voorzitter geformuleerde bezwaren tegen de geest van het weekblad, die zij niet zagen passen bij de Sociëteit. Velen konden wel wat voelen voor de "audacia" - de strijdbaarheid - van *De Lime*, maar meenden met Perquin, dat strijdbaarheid alleen kan samengaan met bevoegdheid tot oordelen. De competentie ontbrak *De Lime*, waardoor het een zaak van "prudentia" was om minder te zeggen (66). De oorzaak werd in samenhang met het voorgaande door Verhofstad gezien in de drift waarmee *De Lime* op iets wilde reageren. *De Lime* zou alles meer moeten laten bezinken, dan zou na enkele maanden het hele artikel zelfs ongeschreven kunnen blijven volgens de historicus Verhofstad (67). Uitsluitend negatieve reacties kwamen in de vergadering niet voor. De opmerking van de Amsterdamse studentenmoderator Van Kilsdonk was wel het meest kritisch. Hij vroeg zich af of er een probleem was dat *De Lime* had opgelost. Hij betwijfelde dit en meende integendeel dat *De Lime* op alle gebied verwarring zou hebben gesticht (68). Dit ging twee leden van de vergadering duidelijk te ver. Notebaert gaf aan dat op vele punten niet direct helderheid te brengen was. Het streven van *De Lime* moest juist gericht zijn op het langzamerhand ingang doen vinden van bepaalde christelijke opvattingen (69). Later op de dag gaf De Bruin zijn ordegenoot Van Kilsdonk wel gelijk, maar stelde tevens dat het oplossen van problemen door theoretische beschouwingen alleen een onmogelijkheid was. *De Lime* had in ieder geval waardevolle elementen tot een eventuele oplossing bijgedragen (70). Het meest positieve was wel Malmberg, lid van het bestuur en van de redactieraad, in zijn opmerkingen. Hij wilde weten op welke groeperingen uit de maatschappij de sprekers voor hem zich beriepen. Waren dat de leidende kringen van voorheen of de mensen die in de toekomst de leiding zouden hebben? Deze laatste groep was zeer belangrijk voor *De Lime* en Malmberg betwijfelde of de leden van de Sociëteit met deze kringen al contact hadden. Malmberg had zelfs al eens gehoord: "Er ging een zucht van verlichting op, toen *De Lime* dat schreef". Het aanroeren van de problemen door *De Lime* vond hij van groot belang, en aldus had *De Lime* een groot vertrouwen in de S.J. gewekt (71).

De bezwaren die de eerste middag werden uitgesproken, kwamen nogal overeen met de schriftelijk ingediende kritiek en zullen daarom niet in detail worden besproken. Ze maakten bovendien een persoonlijk en willekeurige indruk. Er zat weinig lijn in de vergadering en dat zal de reden zijn geweest, dat de voorzitter na het avondmaal tijdens de nog een uur durende voortzetting van de eerste zitting de paters uit de zielzorg opriep om hun mening te zeggen (72). De meest opmerkelijke bezwaren uit bevolkingsgroepen waarmee de S.J. contact had, zullen wij hieronder weergeven. Ze kunnen, hoe summier, eenzijdig en persoonlijk ze ook overkomen, toch nuttig zijn, omdat de redactie-corres-

pondentie voor de door ons behandelde periode ontbreekt

Pastoor Hagdorn constateerde dat een brede laag in zijn gevarieerde parochie *De Lime* buitengewoon interessant vond. Hij had niets gemerkt van minachting die door *De Lime* was ontstaan ten opzichte van de Sociëteit van Jezus (73). De ervaring van De Graaff in zijn retraitshuis was eveneens positief. De iets meer ontwikkelde arbeider was volgens hem zeer dankbaar dat *De Lime* onderwerpen aanpakte, die geen enkel ander blad durfde aan te roeren (74). Kolfschoten had 's middags al een soortgelijke ervaring verteld. In een bus had hij menen te beluisteren dat het eenvoudige volk enthousiast was over het gedurfde optreden van *De Lime* zonder aanzien des persoons. Het leek Kolfschoten vooral een vreugde om het rechtvaardige pak slaag dat zo krachtig werd toegediend (75). J. Minderop was eveneens van mening dat de gewone man in *De Lime* viel, omdat het blad de dingen zo rechtschapen zei. Er zouden evenwel nog meer waarheidselementen naar voren gebracht moeten worden om ook de "rose" arbeiders te winnen (76).

Het is opvallend dat de jezuiten die met bredere lagen van de bevolking contact onderhielden, positiever in hun oordeel waren dan zij die een relatief kleiner en minder gevarieerde groep vertegenwoordigden. Van Hovell had als studentenmoderator in Tilburg in verband met *De Lime* een zekere anti-SJ-geest opgemerkt. De notulen vermeldden geen redenen hiervoor. Kimman dacht dat de intellectuelen geprikkeld werden door de toon van zelfgenoegzaamheid van *De Lime*. In zijn jeugdwerk had hij permanent contact met twaalf studenten die afwijzend stonden tegenover *De Lime*. Kimman dacht evenwel dat het onder intellectuelen ook tot een soort standing behoorde om op *De Lime* af te geven (77).

Een zeer grote antipathie jegens *De Lime* heerste er volgens Smits van Waesberghe bij de werkgevers die een groot gebrek aan deskundigheid bij dit blad constateerden. Het weekblad zou geen begrip hebben voor de grote noden van de werkgevers en deze klasse uitspelen tegen de andere klassen, die door *De Lime* te veel bevoordeeld zouden worden. Het gezag zou bovendien volgens de zegsman van de werkgevers niet voldoende geëerbiedigd worden (78). Eerder had H. Minderop al gepleit voor een grotere eerbied voor het gezag door *De Lime* (79). De ervaring van Smits van Waesberghe werd aangevuld door Trooster die onderstreepte dat bij de Katholieke Jonge Werkgevers de stemming unaniem tegen *De Lime* was (80). Een duidelijke omschrijving van eventuele redenen hiervoor werd door hem niet gegeven.

De groepering, waar de jezuiten zelf toebehoorden, de geestelijken, schenen bij monde van enkele aanwezigen tamelijk positief over *De Lime* te oordelen. De Graaff, Koppendrajer en J. Minderop hadden een zekere instemming met het *Lime* werk geconstateerd onder geestelijken die niet tot de Sociëteit behoorden (81). Evenals de bovenstaande zijn ook deze opmerkingen weer te vaag om een duidelijk beeld te krijgen van de waardering en de kritiek van een bepaalde maatschappelijke groepering ten aanzien van *De Lime*.

De leden van de *Lime*-redactie en de redactieraad gebruikten de avond van de eerste zittingsdag om te beraadslagen. De resultaten hiervan speelden een belangrijke rol tijdens de tweede zitting, op 25 april 1949. Aan het begin van deze tweede zitting beantwoordde Creyghton, in zijn functie van hoofdredacteur, in een zevental opmerkingen enkele bezwaren van de vorige dag. De stoutmoedigheid van *De Lime*, waar velen iets over hadden gezegd, was volgens de oprichter niet los te maken van eventuele mislukkingen. Risico's moesten worden ingecalculeerd. Een ander verwijt, de sensatiebelustheid van *De Lime*,

wees Creyghton min of meer van de hand. Het was geen opzettelijk streven van de makers van het weekblad. De feiten waren nu eenmaal zo sensationeel. Het *Linie* werk zou degenen die eraan deelnam automatisch iets van een "bezetene" geven. Creyghton sprak in dat verband zelfs van een "mythische bezieling" (82). Nog bonter maakte hij het door het verwijt aan de *Linie* redactie van incompetentie terzijde te schuiven met de opmerking dat de opzienbarende gegevens van *De Linie* vaak van competente lieden afkomstig waren. Hij gaf wel toe dat er een schijn van incompetentie bestond doordat de redactie nog niet beschikte over voldoende journalistieke vakbekwaamheid (83). De "schijnbare incompetentie" was dus enkel een publicistische fout. Als voorbeeld van een gezaghebbende man die *De Linie* wel competent vond en een van haar meest overtuigde supporters was, noemde Creyghton de oprichter van de Bond zonder Naam, de priester Henri de Greeve (84).

Afgezien van enkele minder belangrijke kanttekeningen van Creyghton bij alle door hem gehoorde bezwaren, komt de essentie van zijn verweer toch neer op een scheiding tussen dat wat men wilde doen en de manier waarop het tenslotte uitpakte. Dit laatste mocht dan wel eens mislukken, aan de bedoeling, voor de buitenstaanders wat moeilijker te peilen, mankeerde hoegenaamd niets. Pelosi gaf als assistent van Creyghton hier nog een toelichting bij in de vorm van een lijst met onderwerpen waarvan de redactie uit brieven en contacten te weten was gekomen, dat ze door de mensen voor wie ze eigenlijk bestemd waren, ter harte waren genomen. Pelosi bleef erbij dat er wel degelijk deskundigheid bestond op een aantal gebieden (85). Schroder, op dat moment vooral belast met de zorg van de buitendienst, was het derde lid van de *Linie* redactie, dat de door de vergadering geconstateerde ondeskundigheid van *De Linie* aanviel. Hij vatte het vooral persoonlijk op, ook al omdat zijn confrater Sondaal zich de eerste dag had afgevraagd hoe een doctor in de economie competent kon schrijven over de Indonesische kwestie (86). Schroder had begrepen dat hijzelf ermee bedoeld werd en verdedigde fel zijn eigen deskundigheid (87).

De oratio pro domo van de drie SJ-redactieleden werd hen door de aanwezige ordegenoten bijzonder kwalijk genomen. In het debat dat volgde, sprak H. Minderop als eerste zijn teleurstelling uit over de reactie van de *Linie* redactie. Het door velen geconstateerde gebrek aan competentie en prudentie werd in een juridisch en gedocumenteerd betoog wel aanvaard, maar de bezwaren werden volgens Minderop toch eigenlijk afgewezen. Hij vroeg zich enigszins ontmoedigd af of degenen nu toch gelijk zouden krijgen, die van deze vergadering gezegd hadden: "Het haalt toch niets uit. Ze leggen het naast zich neer" (88).

Voorzitter Hertogh vatte de wrevel van velen uit de vergadering na de apologie van de *Linie* redactie nog eens samen. Gaat het erom ons te overtuigen of aanvaardt de redactie veel van de dingen die wij wilden zeggen? Er werd vooral door de vergadering gesteld dat er iets essentieels aan de mentaliteit ontbrak, maar de voorzitter merkte op dat de redactie zich verschool achter een grote hoeveelheid details en nauwelijks op de voornaamste grief inging. Creyghton had hier een treffend voorbeeld van gegeven door zijn reactie op een bezwaar van Witte. Deze vond dat *De Linie* bij het wagen van een sprong de risico's van het misspringen bagatelliseerde. Op zijn weinig concrete en zweverige manier ontweek Creyghton met zijn antwoord opnieuw de werkelijke problemen. "Ignatius heeft meerdere grote plannen gemaakt die mislukt zijn, b.v. de Grote Kruistocht. Ignatius heeft meermalen in de gevangenis gezeten wegens de Inquisitie. Wij moe-

ten bidden om deze voetstappen te drukken" (89)

Tenslotte moest Malmberg het gezicht van de *Lime*-redactie redden en in hun plaats een "mea culpa" uitspreken. Hij deed dit door zijn ervaring te vertellen van de vergadering die aan het einde van de eerste dag gehouden was tussen redactie en redactieraad. Het was Malmberg toen duidelijk gebleken dat de redactie zich bewust was van een grebek aan een bepaalde christelijke instelling. Bij het spitsroeden lopen zou het moeilijk zijn om zuiver te reageren, maar het was Malmberg's overtuiging dat de *Lime* redactie erkende een echte SJ-instelling in de religieuze zin van het woord te missen. Tevens bestond er een tekort aan SJ instelling wat betreft de tact, beleefdheid, aanvoelen hoe de waarheid, die *De Lime* wilde voorhouden, moest worden aangediend (90). De vergadering aanvaardde de formulering van Malmberg door handopsteken. "We zijn er van overtuigd dat aan *De Lime* ontbroken heeft een SJ-instelling in tweevoudige zin. De specifieke religieuze instelling en de specifieke SJ-tact in de uitdrukkingwijze". Slechts twee aanwezigen onthielden hun instemming aan deze conclusie (91).

Het verleden van het SJ-weekblad was aldus door een vertegenwoordiging van de Nederlandse provincie van de Sociëteit veroordeeld, nu moest nog het vertrouwen in de toekomst van het blad worden veilig gesteld. Het antwoord van de redactie aan het begin van de tweede dag verontrustte de vergadering nog steeds. Voorzitter Hertogh stelde opnieuw aan de orde dat in het antwoord van de *Lime*-redactie bepaalde feiten erkend werden, maar dat de redactie nog te zeer een verklaring zocht in het ontbreken van journalistieke bekwaamheid, maar dat men niet aanvaardde dat er een fout was in de mentaliteit (92).

Een algemene uitspraak van de vergadering met deze strekking werd door Creyghton voorkomen, door diens beroep op de houding van de redactie tegenover de redactieraad. Tijdens die beraadslaging had de redactie verklaard de bezwaren van de eerste zitting volledig te accepteren en bereid te zijn volgens die bezwaren het verdere *Lime* beleid in te richten. Deze belofte - nota bene gedaan in de avonduren ná de plenaire bijeenkomst - hoorde volgens Creyghton bij de reactie van de *Lime* redactie (93). Slechts een minderheid van de vergadering bleek nog behoefte te hebben aan een algemene uitspraak van de aanwezigen. Voor de meerderheid van de vergadering bleek de verzekering van Creyghton voldoende basis voor de toekomst. De tweedaagse bijeenkomst was daarmee afgelopen op een, voor dit hoofdstuk niet zo interessante, uitleg na van de hoofdredacteur over de behandeling van politieke vraagstukken in *De Lime* (94). De voorzitter meende tot slot nog te kunnen zeggen, dat er hier en daar weliswaar een paar vonken waren afgesprongen, maar dat de Provincie toch had laten blijken, dat zij belangstelling had en dat het *Lime* werk haar voortdurende zorg had (95). De provinciale overste sprak tijdens de sluiting van de Berchmanianumbijeenkomst nogmaals de wens uit dat *De Lime* een werk mocht zijn van de gehele Provincie. Het slagen van de vergadering was volgens hem een kwestie van vol vertrouwen de verdere gang van zaken afwachten (96).

Deze gunstige reacties van mensen die erbij geweest waren, werden nog aangevuld door Van Gestel uit Rome. Zijn hoofddruk van het verslag van de Berchmanianumbijeenkomst was, dat de aanwezige paters zich gedreven achten door een grote liefde tot de Sociëteit. De Assistent merkte toch ook nog op, dat men er nog aan scheen te twijfelen of de *Lime*-mensen innerlijk iets veranderd waren (97).

De gevolgen van de poging het weekblad weer te verzoenen met haar achterban, de

Nederlandse provincie van de Societeit van Jezus, konden natuurlijk niet direct voor de buitenwacht zichtbaar zijn. Om dat te bereiken zouden er eerst interne veranderingen moeten plaatsvinden. Creyghton had hiervoor enkele initiatieven ontwikkeld die hij de vergadering had meegedeeld na zijn verdediging van het *Linie* blad aan het begin van de tweede zitting. De hoofdredacteur somde vier maatregelen op die in overweging waren genomen. De eerste drie zijn van weinig belang. De eerste maatregel, de vervanging van het corps rubrieksredacteurs door een nieuw instituut, de adviesraad, is nooit van de grond gekomen. Bovendien hebben wij eerder vastgesteld dat de redactieraad al in januari 1949 haar instemming aan het plan gaf, dat dus zeker geen direct resultaat van de bijeenkomst in Nijmegen was (98). De tweede maatregel betrof een rapportensysteem, waardoor de invloed van de Societeit van Jezus op het *Linie* werk expliciet kon worden georganiseerd. We weten reeds dat deze maatregel eveneens ook al deed Creyghton het anders voorkomen, zeker niet in rechtstreeks verband stond met het Berchmanianumcongres, maar een gevolg was van eerdere klachten uit Rome (99). De belofte dat er gestudeerd zou worden op een journalistieke opleiding in de provincie, is als derde maatregel wel direct af te leiden uit de opmerkingen in de tweedaagse bijeenkomst over de journalistieke incompetentie van *De Linie* (100). Resultaten heeft deze belofte echter niet af geworpen.

De vierde door Creyghton voorgestelde maatregel lijkt ons de belangrijkste. Het betrof het aanstellen van een censor. Deze maatregel zou voor de gehele redactie ook de meeste consequenties hebben. Het rapportensysteem bracht immers in eerste instantie alleen maar extra werk mee voor de hoofdredacteur die ze moest samenstellen. De motivatie voor het aanstellen van een censor zocht Creyghton in de door hem al eerder genoemde bezetenheid, waardoor de redactieleden gemakkelijk zouden worden aangegrepen door het enerverende *Linie* materiaal. Het oordelen over de indruk die een artikel zou maken op mensen die niet onder de invloed van dat materiaal stonden, werd daardoor nog moeilijker. Creyghton verkoos dan ook op de fouten opmerkelijk gemaakt te worden door één man, liever dan later door de hele SJ-provincie. De nadelen van de censuur nam de hoofdredacteur dan op de koop toe. Een censor zou negatief zijn en enkel een veto uitspreken, ook al omdat Creyghton het censorschap per se buiten het executieve apparaat wilde houden (101). Deze bezwaren wogen voor de hoofdredacteur niet op tegen de voordelen die hij zag, hiernaast bijgevallen door de redactieraad. De SJ-publiciteit kende bovendien het systeem van de censuur al langer (102).

De beslissing over het censorschap werd door de Provinciaal aan het slot van de Berchmanianumbijeenkomst geheel aan *De Linie* zelf overgelaten (103). De vergadering had niet bijster enthousiast op dit voorstel gereageerd. Nota en Hertogh vonden het te zeer een uiterlijk middel, deze rem op de "*Linie* bezetenheid" (104). De vergadering had verder de bereidheid van de *Linie*-redactie om ook innerlijk te veranderen in twijfel getrokken.

Op 3 mei 1949 trad de censor in de persoon van J.J.A.M. Houben SJ, hoogleraar in de Arabische talen aan de universiteit van Nijmegen, in functie (105). Op 27 april 1949 had Provinciaal Kerremans aan Houben meegedeeld dat diens benoeming tot censor bij *De Linie*, na bespreking in het provinciaal Consult, definitief was. Kerremans had met opzet een vage opdracht geformuleerd: elke week in Amsterdam het te verschijnen nummer van *De Linie* controleren op zijn kwaliteiten, van Societetsstandpunt uit gezien. De Provinciaal wilde de opdracht pas later concretiseren. Hij had nog wel vermeld dat het

een zware en precare opdracht was, gezien het Berchmanianumcongres (106)

De ruimte die de provinciale overste had opengelaten om het censorschap bij *De Limie* een eigen inhoud te geven, werd door Creyghton gretig ingevuld. In een brief aan Houben deelde de hoofdredacteur zijn eigen inzichten mee over de bevoegdheden van de toekomstige censor. Creyghton adviseerde Houben onder meer om in het begin liever te rigoureuze dan te toegeeflijk te werk te gaan en nimmer discussie over zijn beslissingen toe te laten. Voorts zou Houben zich niet mogen inlaten met interne tegenstellingen, moest hij zich bepalen tot de redactionele eindproducten en zelfs kennisnemen van de illustraties en de onderschriften. Creyghton vond wel dat er een beroep op de redactieraad mogelijk moest zijn bij eventuele meningsverschillen tussen de censor en de *Limie* redactie. Eerlijkheidshalve vermeldde Creyghton nog de meningsverschillen die er al intern bestonden over de bevoegdheden van de censor. De waarnemend hoofdredacteur Pelosi scheen het oordeel van de censor meer te willen zien als een, weliswaar zeer gezaghebbend, advies, Creyghton zelf opteerde voor een streng beslissingsrecht en vreesde dat de redactieraad de mening van Pelosi zou delen (107). Provinciaal Kerremans besliste tenslotte, ondanks eerder beloofde afzijdigheid, in het voordeel van Creyghton en onderschreef volkomen diens opvatting om de censor een absolute en beslissende macht toe te kennen (108).

De censor zelf dacht genuanceerder over zijn moeilijke taak. Dit blijkt uit een aantekening ter gelegenheid van de eerste censuurkwesitie op 3 mei 1949. Houben overdacht daarbij: "Voor mezelf kwam ik tot dit inzicht: censuur uitoefenen moet meteen beïnvloeden zijn. Om die beïnvloeding meteen zo groot mogelijk te maken, kan het onmogelijk voldoende zijn te volstaan met veto dit en veto dat. Men moet ook enigszins weten waarom dit veto gebruikt wordt. Vandaar dat ik een paar keer zei: dit wordt niet zo geplaatst en dan aan Pelosi vroeg: je weet toch waarom? Daarna de jezuïetenhouding uitlegde en () hem er toe dwong toe te geven dat anders te handelen onjezuïetisch zou zijn" (109).

Door deze manier van optreden lukte het Houben echter niet om alle leden van de redactie voor het censorschap te winnen. Twee weken na zijn komst werd er 's middags een buitengewone redactievergadering gehouden over moeilijkheden die er in verband met dit censorschap waren gerezen. De manier waarop het censorschap door de *Limie*-leiding gesauveerd wordt, is in de redactiekroniek te lezen. Pelosi wees als waarnemende hoofdredacteur de ontstemde redactieleden op de betekenis van het congres in Nijmegen. De Sociëteit was daar, volgens zijn ervaring tenminste, zeer expliciet achter *De Limie* gaan staan om op het weekblad het SJ-stempel te drukken. De functie van de censor moest vanuit dat standpunt worden gezien. Pelosi wees verder nog op een noodzakelijk stadium van kinderziekten. De totale indruk van Pelosi van deze redactiebespreking is dat men een en ander wel begrijpt, maar dat er toch een sterk gevoel van oppositie blijft bestaan bij mensen die zich in hun redactionele verantwoordelijkheid aangetast voelen. Pelosi brengt begrip op voor de bezwaren van de redactieleden die voor de buitenwereld verantwoordelijk blijven voor artikelen, waarin achter hen om geschrapt en veranderd wordt. Bij de waarnemend hoofdredacteur komen nu al twijfels op over de opvatting van de hoofdredacteur Creyghton dat de censor uitsluitend een veto achteraf heeft. Pelosi gaat steeds meer voelen voor de opvatting dat de censor "directief" moet zijn. De censor zou zich voornamelijk moeten bezighouden met het geven van richtlijnen, in ieder geval niet meer simpelweg laten schrappen of veranderen. Veel tactischer dan een veto zou het zijn om te

vragen "zeg dit anders", of "laat dit weg", omdat dan volgens Pelosi de eigen verantwoordelijkheid van de redactieleden ontzien werd. De ergernis van de redactieleden over de censuur van de kant van iemand die journalistiek volkomen ongeschoold was, zoals Houben, vond eveneens begrip bij Pelosi (110).

In zijn tweede maandrapport aan de SJ-overheid is hoofdredacteur Creyghton veel minder kritisch over het censorschap dan zijn plaatsvervanger. In een terugblik op de maand mei merkt Creyghton op dat de ernstige oppositie tegen de censuur geheel tot rust is gekomen. Hij heeft geconstateerd dat de redactieleden, behalve dan Mertens, de censuur positief gaan waarderen als een instelling die *De Limie* behoedt voor velerlei misgrepen en die de redactie veroorlooft om vrij en onbezorgd te werken. Aan deze toch al zeer persoonlijke waarneming voegt Creyghton nog toe, dat hij het censorschap meer en meer is gaan zien als een voor *De Limie* noodzakelijke instelling. Voor de wijze waarop Houben zijn taak als censor vervult, heeft de hoofdredacteur niets dan lof (111).

Voorbeelden van het ingrijpen van de censor in de maanden mei en juni 1949 zullen later gegeven worden (112), een voorbeeld van niet-ingrijpen van de censor, waar Rome het zeer noodzakelijk achtte, moet hier wel genoemd worden. In een van zijn brieven is Van Gestel namens Generaal Janssens ontstemd en ontsteld over de publikatie van een artikel in *De Limie* over de Indonesische kwestie, dat later aan de orde zal komen. Van Gestel gebruikt acht kantjes om zijn gal te spuwen en de situatie te verklaren. De brief, gericht aan Provinciaal Kerremans, bevat twee afschriften, een voor Creyghton en een voor de censor Houben. Deze laatste neemt alle schuld op zich en staat zelfs op het punt zich als censor terug te trekken. Van Gestel merkt dat Houben te goeder trouw gehandeld meent te hebben en spreekt weer zijn volle vertrouwen uit in diens censorschap (113). Ook al accepteerde Rome tenslotte Houbens misstap, het ongeremde en onkritische optimisme van Creyghton over de preventieve waarde van de censuur is op zijn minst voorbarig gebleken.

Een klein voorval illustreert dat de censuur onder de redactieleden nog onvolledig geaccepteerd blijft. Woensdagavond 28 juli 1949 beslist censor Houben nog laat dat een van de illustraties op de Muzepagina verwijderd moet worden. Dit besluit plaatst de redactie voor grote technische moeilijkheden, maar te elfder ure wordt een vervangende plaat gevonden (114). Op vrijdagmorgen, 30 juli 1949, houdt Albert Kuyle tijdens de redactievergadering een interpellatie over het besluit van de censor om uit zijn artikel het een en ander te schrappen en een plaat van de pagina te verwijderen. Creyghton verklaart in het onderhavige geval eveneens met de censor grondig van mening te verschillen. Dit neemt niet weg dat hij de beslissing van de censor volledig respecteert, hetgeen volgens hem een eerste vereiste is voor de erkenning van deze instantie. Voor en nadelen van het censorschap tegen elkaar afwegend, komt Creyghton tot een positief saldo voor *De Limie*. Kuyle krijgt van de hoofdredacteur te horen dat hij, wanneer hij de juistheid en noodzakelijkheid van de censuur niet inziet, de consequenties zelf moet nemen (115). Een redactielid, ook al was hij maar tijdelijk aanwezig, wordt hier door Creyghton ngoueurs opgeofferd aan een instituut, dat nu of meer onfeilbaar wordt verklaard (116).

Niet alleen personele, maar ook financiële moeilijkheden werden door de censuur veroorzaakt. In de maand juli 1949 leidde het ingrijpen van de censor ertoe, dat de krant op donderdag te laat draaide, wat extra expeditiekosten tot gevolg had. Te late inlevering van de kopij, met name door Mertens en Kuyle, zorgde voor herhaaldelijke stagnaties bij het censureren (117).

In december 1949 wordt, zonder dat er sinds juli nog melding wordt gemaakt van wrijvingen over de censuur, censor Houben vervangen door Schrader, SJ-pastoor te Amsterdam (118) De reden van het vertrek van Houben was volgens Creyghton gebrek aan tijd (119) Een van de voorwaarden door het Berchmanianumcongres aan het censorschap gesteld, was dat de censor vooral op spitsdagen continu aanwezig zou moeten zijn (120) Het juichende eindoordeel van Creyghton over de censor is begrijpelijk, omdat het censorschap zoals Houben dat uitoefende, vrij nauwgezet de regels volgde die juist Creyghton zelf ervoor had ontworpen In zijn maandrapport schrijft Creyghton aan Houben de blijvende verdienste toe de juiste stijl van de censuur te hebben gevestigd, een instituut dat naar Creyghtons mening beslist gehandhaafd zal moeten worden Zijn geloof in de censuur, misschien omdat deze zo geruisloos plaatsvond, blijft grenzeloos "Het heeft ons door een moeilijke periode, misschien zelfs een beslissende crisis heen geholpen" (121) Dit optimisme van Creyghton blijkt weer eens ongefundeerd, het begin van 1950 zal voor *De Lime* nog kritischer blijken te zijn dan de tweede helft van 1949 (122)

Steun voor de waardering voor het censorschap krijgt Creyghton in september 1950 uit een minder verdachte hoek K Verhofstad beveelt in zijn rapport de Provinciaal aan het instituut van de censor te handhaven, gezien de uiterste zorg die het blad dient te hebben om zijn goodwill terug te krijgen (123) De verplaatsing van pastoor Schrader naar een parochie buiten Amsterdam, maakte de aanstelling van een nieuwe censor noodzakelijk Het belang dat Verhofstad aan een capabele censor hechtte, blijkt wel uit de redenen die hij ter aanbeveling van A Wessels opsomde Wessels zou op de eerste plaats een karakter bezitten dat inging tegen de *Lime*-geest Verhofstad ziet midden 1950 de *Lime* geest kennelijk nog zoals vertegenwoordigers van de Societeit deze in april 1949 in Nijmegen veroordeelden te arrogant, te weinig tactvol Wessels was immers in de ogen van Verhofstad het tegendeel van deze *Lime* geest "Het lijkt me iemand die van nature er op is aangelegd te zorgen, dat hij met iedereen goede vrienden blijft" (124) De tweede reden waarom men Wessels tot censor zou moeten benoemen was volgens Verhofstad dat de nieuwe censor vele relaties bezat in kringen die voor *De Lime* moesten worden teruggewonnen (125)

Parallel aan deze tweede reden bestond nog steeds het gebrek aan steun voor *De Lime* van de kant van de eigen achterban, de Nederlandse SJ-provincie Het censorschap heeft daar kennelijk niets aan kunnen veranderen, het wantrouwen is gebleven Vooral in de krisistijd, zoals in begin 1950, was de behoefte aan zoveel mogelijke medestanders het grootst *De Lime* ging daarom in de eerste plaats op zoek in eigen kring In zijn maandrapport van januari sprak Creyghton weer eens de dringende behoefte uit aan vertrouwen en positieve medewerking van de gehele Provincie De medewerking die er door slechts weinigen van de Societeit verleend werd, noemde de hoofdredacteur bijzonder goed De klacht gold de overige leden van de Societeit "Van velen ondervinden we positieve, soms sterke en in ieder geval zeer effectieve tegenwerking Er zijn er zelfs die *l'Esprit* lezen en prijzen" (126)

Uit deze omstandigheden werd een nieuw instituut geboren de contactraad De be-doeling van deze raad was volgens de Provinciaal *De Lime* op de hoogte te houden van de reacties die door het blad werden opgeroepen Het Jezuitenweekblad zou tevens zijn zorgen en plannen kunnen bespreken met paters, die in verschillende plaatsen werkzaam waren en met verschillende maatschappelijke groepen voeling hielden (127) Overeenkomstig deze taakomschrijving zal de provinciale overste wel geselecteerd hebben Creygh-

ton laat in een rondschrijven over de eventuele data van samenkomst weten dat alle door de Provinciaal aangezochte personen de uitnodiging aanvaard hebben Van de volgende veertien namen M Bogaartz, B Bot, P Ellerbeck, H Hagdorn, P Heymeijer, F Koppen-dryer, C Minderop, A Mulders, L Rood, P van der Ven, G Mulders, K Verhofstad, A Wessels en W Hertogh, waren Bogaartz, Bot, Ellerbeck en A en G Mulders indertijd niet op de Berchmanianumbijeenkomst aanwezig geweest De anderen hoorden toen vooral tot de aanwezigen uit de zielzorg Hertogh was weer onvermijdelijk voorzitter Creygh-ton omschreef het doel van de contactraad als het delen van de *Linie*-zorgen met de Pro-vincie en hoopte daardoor meer voeling te krijgen met de SJ-provincie, wat door Creygh-ton voor *De Linie* van levensbelang geacht werd (128)

De twee opvattingen over de opzet van de contactraad komen aan bod tijdens de eerste zitting van de raad op vrijdag 21 april 1950 in de pastorie aan de Adriaan van Ostadelaan in Utrecht De meeste tijd werd besteed aan reacties op *De Linie* in enkele Nederlandse kringen - volgens de bedoeling van de Provinciaal - en aan typische *Linie*-zorgen - volgens de bedoeling van Creygh-ton - als de colportage en de wenselijkheid van een jezuïet of een leek als filmcriticus in *De Linie* Aan de ervaringen van de verschillende paters over de reacties op *De Linie* in de verschillende maatschappelijke groepen hoeven wij hier geen aparte beschouwing meer te wijden Deze reacties komen overeen met die tijdens de Berchmanianumbijeenkomst In de notulen van de contactraad zijn ze nog beknopter weergegeven Zo bleken de intellectuelen en de werkgevers nog steeds een evidente af-keer van *De Linie* te bezitten (120) Opvallend was wel dat de aanwezigen in het algemeen ondervonden hadden dat men *De Linie* van dat moment te saai en te tam vond Op de seminars met name vond men het geheel tegenwoordig te mat (130) De aanwezigen lieten er zich niet over uit of deze matheid een ongewild gevolg van de censuur was De censor, Schrader, was wel ter vergadering aanwezig, samen met Creygh-ton de enige vertegenwoordigers van de *Linie* redactie Nog een andere opmerking was opvallend De intellectuelen schenen *De Linie* niet meer te zien als het blad van Creygh-ton, maar meer als het blad van de jezuïeten (131) De bron van deze constatering is te vaag om hier een gevolg van de Berchmanianumbijeenkomst in te zien Creygh-ton's optimisme was als ge-bruikelijk weer zeer groot Het leed voor hem na de eerste zitting al geen twijfel dat het nieuwe instituut, de contactraad, vrucht zou opleveren (132)

De tweede bijeenkomst van de contactraad vond plaats op vrijdag 9 juni 1950 Creygh-ton gaf naar aanleiding van de vorige vergadering enkele antwoorden, informaties en verklaringen Over colportage en filmkritiek werd nog kort gesproken, uitvoeriger over de beoordeling van literatuur in de rubriek Nieuwe Uitgaven Tijdens de rondvraag werden er 's middags veel korte opmerkingen gemaakt over de inhoud van *De Linie* en de plaat-sing van diverse rubrieken (133)

Het nut van de bijeenkomsten van de contactraad werd tijdens een redactievergade-ring door de commercieel-directeur De Gruyter volledig in twijfel getrokken De Gruyter merkte op dat deze SJ-raad niet het contact met de buitenwereld, te weten de leken uit alle lagen van de Nederlandse bevolking, onderhield, maar meer de privé-meninkjes van de diverse SJ-huizen weergaf (134) Vergelijken we het Berchmanianumcongres met deze contactraad, dan menen we dat het peilen van de reacties van de buitenwacht tijdens de tweedaagse bijeenkomst in Nijmegen meer zin had dan op de tweemaandelijks verga-deringen in Utrecht In Nijmegen had de inventarisatie van de oppositie tegen *De Linie* enkel de functie de schade door het weekblad aan de naam van de Sociëteit toegebracht,

te bepalen en het blad om te vormen in de door de aanwezigen gewenste richting Tijdens de zittingen van de contactraad waren deze peilingen, in ieder geval in de opzet van pater Provinciaal, doel op zichzelf Gezien de al vaker geconstateerde vaagheid van de informatie het beperkte aantal aanwezigen en de inhoud van de eigen meningen die ter vergadering verkondigd werden, moesten we De Gruyter gelijk geven Deze marktonderzoeken met behulp van enkele jezuïeten zijn volstrekt willekeurig Als voorbeeld mag nog gelden, dat Creyghton tijdens de eerste bijeenkomst van de contactraad wist te vertellen dat in de R K-kamerfractie nog grote belangstelling bestond voor *De Lime*, terwijl Wessels juist de tegenovergestelde mening huldigde Beiden schenen bovendien dezelfde zegsman aan te halen (135)

De derde bijeenkomst van de contactraad, vastgesteld op 15 september 1950, werd door de Provinciaal, hangende het onderzoek van Verhofstad, uitgesteld Deze laatste, benoemd tot directeur hoofdredacteur van *De Lime* als opvolger van Creyghton, besloot de contactraad niet meer bijeen te roepen Naar de reden van dit besluit moeten we gissen Verhofstad, zelf lid van de contactraad, heeft ofwel geen behoefte gehad aan dit overlegorgaan ofwel wilde zeker in het begin zijn handen vrij hebben om zich onbelemmerd te kunnen concentreren op de herstelwerkzaamheden

De opzet van Creyghton om via de contactraad een hechtere band met de Nederlandse SJ-provincie te krijgen en zijn ordegenoten meer te interesseren voor zijn weekblad, kunnen we nauwelijks geslaagd noemen In ieder geval was de contactraad hiervoor te beperkt Een rondzendbrief van de provinciale overste Kerremans, gedateerd 16 juni 1950, moest nog een laatste poging doen bij de leden van de Societeit van Jezus belangstelling te wekken voor hun eigen weekblad

Het tijdstip van het schrijven van deze brief, die aan tafel moest worden voorgelezen, was gekozen naar aanleiding van een actie door *De Lime* gestart om meer abonnees te werven (136) De werkelijke bedoeling van de brief gaf Kerremans al in de eerste alinea weer het *Lime* werk was niet slechts een onderneming van enkele paters, maar werkelijk een "opus Societatis", zoals dat ook bleek uit de brief van de Generaal van 27 april 1949 (137)

De Provinciaal toonde vervolgens aan hoezeer uit de organisatie van het toezicht op *De Lime* bleek dat *De Lime* een Societeitswerk was Uitgebreid noemde hij de contacten op tussen SJ-weekbladen en Societeit Kort samengevat moesten Bestuursraad, Redactieraad, censor, contactraad en maandrappporten garanderen dat provinciale en internationale overheid van de Societeit het wel en wee van *De Lime* direct konden volgen om eventueel in te grijpen

Na het bewijs geleverd te hebben dat de Societeit van Jezus het *Lime* werk beschouwt als haar werk en de verantwoordelijkheid ervoor op zich neemt, speelt Provinciaal Kerremans de Societeitsdiscipline uit Hij concludeert "Is *De Lime* dus een "opus Societatis", Eerwaarde paters en Beminde Broeders in Christus, dan moet ten eerste betreurd worden, wanneer leden van de Provincie zich tegenover extern in afkeurende zin erover zouden uitlaten Immers met recht heeft de Societeit er steeds een eer in gesteld, tegenover de buitenwereld als geheel op te treden, en daarin lag ook altijd een groot deel van haar kracht" (138) Kerremans wil de fouten niet verdoezelen, maar verschillen van mening moeten binnenskamers worden uitgesproken Dat vrienden van de Societeit vervreemden door fouten van *De Lime*, betreurt de provinciale overste ten eerste, maar hij vindt het te laken, wanneer men die ontstemming opvangt door te zeggen dat ook vele jezuïeten

het niet met *De Iune* eens zijn

Provinciaal Kerremans begrijpt dat zijn waarschuwingen de indruk kunnen wekken dat de meeste leden van de SJ provincie afwijzend tegenover *De Iune* staan "Dat is geenszins het geval Maar ik heb duidelijk willen spreken om zoveel mogelijk te voorkomen, dat in de toekomst door onvoorichtige uitlatingen ook van de enkele-onder-ons, het *Iune* werk en tevens de goede naam van de Societeit zouden worden geschaad Het is immers bekend, dat de uitspraken van een enkeling gemakkelijk worden opgevat als de mening van "de jezuiten", en dat dit dan ook aan anderen, die ons minder goed gezind zijn, zo wordt doorgegeven" (139)

In de voorlaatste alinea van zijn brief komt Provinciaal Kerremans nog even terug op wat hijzelf het hoofddoel noemt van zijn schrijven het inzicht geven in het belang dat Societeit en Provincie aan het *Iune* werk hechten Met een uitspraak van Generaal Janssens tracht Kerremans dit nog eens kernachtig aan te geven "Opus agitis apprime apostolicum et hoc ipso tempore necessarium" dit werk is bij uitstek apostolisch en juist voor de tegenwoordige tijd noodzakelijk (140) Dit neemt niet weg dat de brief naar onze indruk meer de klemtoon legde op het eenheidsfront dat de Societeit volgens zijn historische roeping zou moeten voeren om kritiek op *De Iune* uit eigen gelederen niet naar buiten te laten treden De positieve kanten van *De Iune* kwamen nauwelijks aan bod De brief benadrukte vooral dat de SJ overheid achter het weekblad stond, en dat daarom de leden van de Societeit in traditionele gehoorzaamheid moesten volgen

De band tussen het weekblad *De Iune* en de SJ overheid is in al de facetten van zijn ontwikkeling aan de orde gesteld Deze band werd in vijf jaar een zeer hechte, omdat Creighton er in slaagde het *Iune* werk tot een Societeitswerk te laten verklaren De relaties die de *Iune* hoofdredacteur had met zijn superieuren, met name met de provinciale overste Kerremans en met de assistent van de generale overste, Van Gestel, bleken hierbij bijzonder nuttig De toch wel algemene instemming van de SJ overheid met het weekblad werd ons inziens beslist niet gedeeld door de leden van de Nederlandse provincie van de Societeit Precieze cijfers ontbreken, maar het aangehaalde documentatiemateriaal geeft toch aan dat de verwoede pogingen om meer supporters in eigen gelederen te vinden, herhaaldelijk schipbreuk leden De oppositie tegen het blad buiten de SJ-kring zal vermoedelijk een grote rol gespeeld hebben bij de kritische houding die vele jezuiten tegenover het blad innamen Hier zal ongetwijfeld een rol bij gespeeld hebben, dat het blad slechts het geestelijk eigendom was van de zo weinigen binnen de SJ provincie De meesten werden daardoor van *De Iune* vervreemd, en hadden er moeite mee zich naar buiten toe positief tegenover hun "eigen" weekblad op te stellen

HOOFDSTUK VII. CONTACTEN MET HET NEDERLANDSE EPISCOPAAT.

Men kan constateren dat het Nederlandse katholicisme sinds de bezettingsjaren aan identiteit verloor, zonder dat dit een waarde-oordeel inhoudt. De pogingen tot doorbraak naar een open katholicisme - solidariteit met de wereld - riepen de vraag naar de noodzakelijkheid van exclusieve katholieke organisaties als vanzelfsprekend op (1). In de illegaliteit hadden de vaderlanders van links en rechts elkaar gevonden en na de bevrijding dacht men het aloude hekwerk tussen de confessies te kunnen slopen. De kerkelijke autoriteiten, en niet alleen zij, dachten daar anders over en trachtten de hun toevertrouwde gelovigen zo spoedig mogelijk weer voltallig onder dak te brengen in de oude schaapskooien (2). In de periode die gemarkeerd wordt door de bisschoppelijke veroordeling van de "doorbraak" in 1945 en de krampachtige poging om door middel van het *Mandement* in 1954 de katholieke organisaties in tact te houden, stellen wij ons als voornaamste vraag in hoeverre het jezuïetenweekblad *De Limie* steun heeft gegeven aan het episcopale streven om in Nederland de katholieke gelederen gesloten te houden (3).

Vóór 1950 waren de officiële en officieuze contacten tussen *De Limie* en het Nederlandse episcopaat gering in aantal. Wij vonden slechts de volgende vermeldingen. Op 10 september 1945 gaf aartsbisschop Mgr. De Jong zijn fiat aan het verschijnen van het weekblad *De Limie* (4). Dit werd in maart 1946 gevolgd door een schriftelijk verlof van Mgr. Huibers, bisschop van Haarlem, aan Creyghton om de provinciale SJ-overste ook in naam van de kerkelijke overheid over *De Limie* te laten waken (5). De mondelinge blijken van waardering voor het jezuïetenweekblad van de kant van de bisschoppen werden voorts onregelmatig overgebracht. Zo kreeg Assistent Van Gestel in augustus 1947 in een gesprek met Kardinaal De Jong te horen, dat deze *De Limie* graag las en er zeer in viel, maar dat het blad hem ook wel eens zelfgenoegzaam leek (6). Rector Versteegen ervoer twee maanden later in Haarlem bij Mgr. Huibers, dat deze bisschop zeer te spreken was over de kolommenruil tussen *De Limie* en *De Groene* (7).

De redactieraad van *De Limie* stelde het trouwens op prijs dat het weekblad volgzzaam zou zijn tegenover het episcopaat. In maart 1949 werd genotuleerd: "Evenzeer legde de Redactieraad er de nadruk op dat wij als katholieken zonder meer achter onze bisschoppen dienen te staan. Zij hebben het gezag in religieuze aangelegenheden en in het bijzonder ook om uit te maken wat hiertoe behoort" (8). Een directe aanleiding voor deze belofte van gehoorzaamheid is niet te vinden. In deze vergadering werd in het algemeen gehamerd op een ware christelijke geest in het weekblad en werd ook afgesproken de kritiek uit de SJ-provincie te bundelen in het reeds besproken Berchmanianumcongres. De wens van de redactieraad muste zijn uitwerking niet, want de redactie-secretaris Mertens legde in oktober 1949 een artikel over verschijningen in Weert eerst aan de hulpbisschop van Roermond, Mgr. Hanssen, voor, die toestemming gaf het te plaatsen, nadat wat hij zag als denigrerende passages aan het adres van de Limburgse plattelandsbevolking, waren verwijderd (9). Een maand later betuigde kardinaal De Jong tegenover Albert Kuyle, die hem regelmatig scheen te bezoeken, zijn warme instemming met de

Limie-artikelen over het socialisme Creyghton tekende daarbij aan dat het oordeel van de kardinaal over *De Limie* veel gunstiger was dan voorheen (10)

Deze sporadische blijken van tevredenheid of gematigde kritiek van de kant van de Nederlandse bisschoppen stellen ons niet in staat een duidelijk beeld te vormen over de episcopale waardering In het algemeen kan onze uitgangsstelling luiden een officieel bisschoppelijk ingrijpen of een terechtwijzing valt er de eerste vier jaar van het *Limie* bestaan niet te melden, het weekblad moet geheel volgens zijn opzet in het gareel gelopen hebben Hierin kwam eind 1949 verandering, toen *De Limie* een artikelenreeks over de Katholieke Volkspartij startte De aanleiding hiertoe was een vraag, door *De Limie* aan het eind van een campagne tegen het socialisme voorgelegd aan de K V P "Wat hebt gij gedaan en wat doet gij om te voorkomen, dat die katholieken die nieuwe wegen zoeken, zich begeven in de door de Kerk zo duidelijk aangewezen dwaling van het Socialisme?" (11) In de polemiek die begin 1950 vooral gevoerd werd tussen het weekblad en de fractieleider van de K V P, professor Romme, ging het *De Limie* vooral om eigen interpretatie van wat katholieke staatkunde inhield Het SJ-weekblad zag deze bij uitstek als een roeping om de invloed van de kerk op de georganiseerde samenleving tot uitdrukking te brengen (12) Het hele dispuut draaide in feite om wat men de theologie van de K V P zou kunnen noemen, waarbij de vraag of de katholieken een eigen partij moesten bezitten buiten de polemiek bleef In verband met dit probleem verwees Creyghton in een memorandum naar de inzichten van het episcopaat, dat hij in deze kwestie alleszins tot oordelen bevoegd achtte (13) De betekenis van deze discussie ligt voor dit hoofdstuk niet op het vlak van de aangevoerde argumenten en theoretische beschouwingen, maar in de persoonlijke uitwerking die het had op kardinaal De Jong Romme verklaarde in *De Volkskrant* van 2 februari 1950 zich door *De Limie* behandeld te voelen als een publiek zondaar De bezorgdheid van de Nederlandse bisschoppen om de politieke eenheid van de katholieken bewoog kardinaal De Jong er kennelijk toe de volgende brief te schrijven, die zo belangrijk is dat wij hem hier volledig citeren

Geachte Hoofredactie,

Utrecht, 5 februari 1950

Ik was niet geabonneerd op *De Limie*, maar zij werd mij gedurende enige jaren gezonden en ik was er dankbaar voor Ik meende dat zij veel goed werkte, ofschoon ik toch niet met alles eens was Doch de laatste maanden ageert zij direct of door insinuatie tegen de Katholieke Volkspartij en dit is naar mijn mening noodlottig, omdat zij de Katholieke eenheid op politiek gebied ondermijnt Als deze zou verdwijnen zouden wij machteloos staan

De K V P heeft natuurlijk hare fouten en niemand zal er bezwaar tegen kunnen maken, dat U in belangrijke quaesties het niet altijd met haar eens bent, en dit openlijk zegt

Maar dit voortdurend op min of meer bedekte of openlijke wijze afgeven op de K V P of haar werfkracht in twijfel trekken en nog wel door een min of meer officieel tijdschrift van de Jezuiten moet op den duur noodlottig werken

Het is iedereen bekend, dat de Partij Welter tegen de K V P gekant is er zijn natuurlijk ook talrijke ontevredenheid, het is mij ook bekend, dat sommigen, die voor de oorlog min of meer aan de zijde stonden van de N S B, nu grote sympathie betuigen voor soortgelijke artikelen in *De Limie*, alleen omdat het tegen de K V P gaat Maar moet een voornaam blad van de Jezuiten uitlaaten van al deze elementen? Ik acht mij

verplicht U duidelijk mijn opvatting te zeggen en zal die ook aan anderen bekend maken, als U in deze richting blijft voortgaan. Dan stel ik er ook geen prijs op *De Linie* te ontvangen; dit stemt mij slechts onaangenaam. Hoogachtend, de Aartsbisschop van Utrecht, Joh. Kard. De Jong (14).

Twee dagen later betuigde Creyghton reeds de kardinaal zijn oprechte spijt aanleiding gegeven te hebben tot diens schrijven. De hoofdredacteur van *De Linie* maakte bekend dat de discussie met Romme ogenblikkelijk was gestaakt en alleen zou worden voortgezet als na een persoonlijk onderhoud met prof. Romme zou blijken, dat de episcopale belangen niet werden geschaad. Creyghton beled schuld en beloofde beterschap: "Intussen zijn wij er ons van bewust, dat Uw ingrijpen wijst op ernstige tekorten in ons redactioneel beleid. Ik meen Uwe Eminentie te mogen verzekeren, dat wij niet zullen rusten vooraleer hierin verbetering zal zijn gebracht" (15). Creyghton vroeg tenslotte de aartsbisschop om geduld met de goede voornemens van *De Linie* en besloot zijn brief als volgt: "Wij zijn er Uwe Eminentie hartelijk dankbaar voor, dat zij een persoonlijke waarschuwing aan een eventueel ingrijpen van andere aard heeft willen doen voorafgaan. Van Uwe Eminentie de nederige dienaar, J.H.C. Creyghton SJ, Hoofdredacteur" (16).

Deze schriftelijke schuld bekentenis tegenover de aartsbisschop leek Creyghton niet voldoende, zodat hij een rondgang ging maken langs alle Nederlandse bisschoppen om zeker te weten hoe het oordeel van het Nederlandse episcopaat over *De Linie* was en om de eventueel verspeelde goodwill terug te winnen. De volgorde van de audienties schijnt ons willekeurig - respectievelijk prof. Feron, Mgr. Mutsaerts, kardinaal De Jong, Mgr. Hanssen en Mgr. Huibers - zodat de bezoeken van Creyghton chronologisch beschreven zullen worden. Om de sfeertekening geen geweld aan te doen, zal de vergelijkende analyse van de reeks contacten tussen episcopaat en *De Linie* als laatste worden gegeven.

Het eerste onderhoud met een lid van het Nederlandse episcopaat vond plaats op 17 maart 1950 in Roermond. Professor Feron scheen als Vicaris-Generaal van het bisdom Roermond op de hoogte van het ingrijpen van de kardinaal en deelde volop in de bekende bezwaren: ontactisch optreden en het wekken van een indruk die tegengesteld was aan de bedoelingen van *De Linie*. Met de doelstelling van *De Linie* was Mgr. Feron het trouwens hartgrondig eens en hij bleek geen tegenstander van *De Linie*. Hierdoor gerustgesteld kon Creyghton verder namens zijn overheid vragen naar suggesties voor een verbetering van de bestaande situatie. Het zal de hoofdredacteur ongetwijfeld gestreeld hebben, dat Feron van mening was dat de SJ-overheid beter *De Linie* kon opheffen dan Creyghton vervangen. De hoofdredacteur van *De Linie* kreeg aanwijzingen om veelvuldiger te overleggen met personen en instanties die belang hadden bij *De Linie* en hem werd geadviseerd om directe kritiek op personen te vermijden. Feron was pessimistisch over de kansen, dat ooit een vrede met alle betrokkenen zou worden bereikt. De reden hiervan was vooral dat er zijns inziens géén onderscheid gemaakt kon worden tussen het weekblad *De Linie* en de Sociëteit van Jezus die het leidde. Het weekblad bezat de specifieke fouten van de gehele Sociëteit die "een staat in de staat vormde" en altijd non-conformistisch was. Deze fouten droegen volgens Mgr. Feron echter ook bij tot de kracht van de Sociëteit die altijd intrigerend zou zijn: "denk erom dat de brieven van Paulus ook onbegrijpelijk waren, zelfs voor S.Petrus, maar daarin zat juist hun kracht" (17). Creyghton vond Feron niet alleen buitengewoon hartelijk, maar bovendien ook zeer openhartig. Aanleiding tot dit laatste predikaat waren uitspraken van Feron over

de grote gevaren die de Kerk in Nederland liep door haar relaties tot de "organisaties" (18) Dit wordt verder in Creyghtons verslag niet meer verduidelijkt, maar hier moet er nog wel op gewezen worden dat Feron een van de belangrijkste geestelijke vaders van het *Bisschoppelijk Mandement* van 1954 was, waarin het ging om het redden van de katholieke organisaties op sociaal-maatschappelijk en politiek gebied (19) Feron raadde Creyghton tenslotte sterk aan om met de kardinaal te gaan praten en vanzelfsprekend met zijn collega en hulpbisschop van Roermond, Mgr Hanssen (20)

Tien dagen na het onderhoud met Feron ging Creyghton op audientie bij Mgr Mutsaerts, bisschop van 's-Hertogenbosch De hoofdredacteur van *De Linie* vroeg de bisschop naar zijn mening over het SJ-weekblad en de eventuele oplossing van het conflict met de kardinaal door middel van opheffing van het blad of ontslag van de redactie leiding Mgr Mutsaerts bleek niet zo toegevend over *De Linie* te denken als Feron en had grote bezwaren tegen het blad Mutsaerts fulmineerde vooral tegen de indruk van verwaandheid die met name de artikelen van Creyghton zelf wekten, de te harde kritiek van het weekblad, de neiging naar sensatie en het oordelen over zaken waarvan het niet op de hoogte was De Bossche bisschop vond het wel overdreven, dat *De Linie* een scheld- en schendblad genoemd werd, maar wist niet wat men tegen deze heersende mening kon inbrengen (21)

De eerste vraag van Creyghton werd vervolgens het uitgangspunt voor een felle beschouwing van Mgr Mutsaerts over de katholieke pers in Nederland Creyghton tekende de volgende ontboezemingen gedetailleerd op en voegde er zijn eigen indrukken tussen, zoals zijn veronderstelling dat Mgr Mutsaerts sprak over zaken die herhaaldelijk in de Bisschoppenconferentie besproken waren (22) De slechte indruk die *De Linie* op de buitenwacht maakte, werd door Mutsaerts met name betreurd, omdat met *De Maasbode* *De Linie* nog het enige grote blad was dat een priester als hoofdredacteur had De bisschop kwam volgens Creyghton onophoudelijk terug op hetzelfde motief de leken hebben de mond vol over emancipatie maar zijn volkomen aan het verwilderen Dit gold vooral voor *De Tijd*, waar Jan Derks zijn mensen niet meer in de hand zou hebben Wat Derks, Van Domburg en Van Duinkerken c.s. deden zou meer dan erg zijn Hierover maakten de bisschoppen zich grote zorgen, evenals zij dat deden over de *Christofoor* groep, de "Radio-priesters", zoals de Greeve, Wesseling en Jelsma, die geesten zouden oproepen, die zij zelf niet meer konden bezweren Over de kardinaal Suhard-cultus in Nederland zei Mutsaerts "Het is een depreciatie van het Nederlandse Episcopaat, dat men dermate steunt op het gezag van een Franse kardinaal, die zeer mooie en zeer welsprekende brieven schrijft, maar in een land waar, ook onder zijn bestuur, het katholieke leven enorme schade geleden heeft" (23) Creyghton tekende gretig bij deze uitspraak aan dat de Nederlandse Suhard-cultus een onderwerp voor *De Linie* bevatte van buiten gewoon belang (24).

Mgr Mutsaerts betreurde het daarom nogmaals dat een weekblad als *De Linie*, dat wel onder goede, priesterlijke leiding stond en principieel de zijde van het Episcopaat gekozen had, niet alleen zo vastberaden bestreden werd door degenen die door de bisschoppen gewantwoord werden, maar dat *De Linie* ook aanleiding gaf tot zoveel gerechtvaardigde kritiek In dit geval was er volgens Mgr Mutsaerts eens te meer de mogelijkheid dat men zou kunnen zeggen "Zie je nu wel in welke mate de clerus ons klein wil houden (Romme), en wat er van terecht komt, als de priesters zich op *ons* terrein begeven" (25)

Het zou volgens de bisschop uit Den Bosch niets oplossen wanneer *De Limie* werd opgeheven. Dit, evenals een onmiddellijk aftreden van de hoofdredacteur, kon worden uitgelegd als een capitulatie tegenover het "Duinkerks anticlericalisme". Als vergoelijkende omstandigheden noemde de bisschop dat *De Limie* was opgericht in een "wilde tijd", waarin het episcopaat ook verkeerde besluiten had genomen (26), en dat het een bovenmenselijke opgave was in vijf jaar tijd in Amsterdam een persorgaan op te bouwen, dat met Brussel en de Interlimie erbij, alle terreinen perfect zou kunnen beheersen. Een nieuwe koers in *De Limie* zou door de bisschop toegejuicht worden, maar juist in het kader van wat hijzelf als wantoestanden in de Nederlandse katholieke pers zag, had Mgr Mutsaerts een laatste waarschuwing voor Creyghton. Hij koppelde dit aan een tactisch advies: "U moogt er niet van afzien, hoezeer ik Uw voornemen om irednischer op te treden prijs, de verkeerde stromingen bij *De Tijd*, de *Christofoor* groep e d te bestrijden. Maar laat anderen in Uw blad zeggen, wat gij op het hart hebt. En zorg ervoor U goed op de hoogte te stellen van alle gegevens, voordat gij aan iets begint" (27).

Creyghton karakteriseert dit onderhoud, evenals dat met Feron, als openhartig en verouwelijk. Bovendien vermeldt hij dat Mgr Mutsaerts door diens oordeel, beslistheid en visie een zeer grote indruk op hem had gemaakt. Dit is de inleiding tot een conclusie van Creyghton, waarin aan de verbetering van de opgesomde tekorten alle prioriteit wordt gegeven, maar tevens een nieuwe taak voor *De Limie* wordt gesignaleerd. De hoofdredacteur van *De Limie* heeft de indruk dat veel van wat uitgesproken is tijdens zijn tweede audientie leeft bij het hele episcopaat. Op grond van één gesprek - in dat met Feron kwamen deze zaken immers niet ter sprake - lijkt ons een dergelijke conclusie wel erg voorbarig. Creyghton zelf lijkt zeer ingenomen met wat hij onmiddellijk interpreteerde als een gewichtiger taak voor *De Limie* dan hij ooit vermoed had: "Zij kan een instrument worden van handhaving der kerkelijke orde tegen de groeiende gevaren van het "binnenkerkelijke anticlericalisme" (28). Dit zou een uitbreiding betekenen van de doelstellingen die Creyghton zichzelf steeds gesteld had: de strijd tegen het "buitenkerkelijk anticlericalisme" in de gedaante van de niet-christelijke literatuur. De opmerking van Creyghton, dat vele katholieken de oude normen over de "neutrale literatuur" vergeten waren, werd door Mutsaerts weliswaar beaamd, maar de bisschop scheen er zelfs begrip voor te hebben dat katholieken, die de toon van *De Limie* niet meer konden verdragen, naar *Elsevier* grepen (29). Hieruit blijkt wel dat Mgr Mutsaerts van mening was dat deze eerste opdracht, namelijk de strijd tegen de niet-christelijke pers, door *De Limie* nog geenszins geklaard was. Toch dacht Creyghton, die meestal zoveel mogelijk stappen tegelijk wil zetten, al aan de volgende taakstelling, ook al omdat deze door het episcopaat gesanctioneerde opdracht hem en zijn weekblad de zo zeer begeerde belangrijke positie in eigen katholieke kring zou kunnen bezorgen.

Evenals Prof. Feron had Mgr Mutsaerts Creyghton verwezen naar Mgr Hanssen, waarbij de bisschop van Den Bosch Hanssen preees om diens scherp doorzicht, energie en "sportiviteit" (30). De willekeurige volgorde van de audienties wordt bevestigd door de omstandigheid dat het derde onderhoud van Creyghton met een lid van het Nederlandse episcopaat niet plaatsvond met de tweemaal genoemde Mgr Hanssen, maar met kardinaal De Jong zelf, wiens brief de aanleiding had gevormd tot deze goodwillreis van de *Limie* hoofdredacteur.

Creyghton begint zijn verslag over het onderhoud met kardinaal De Jong op 31 maart

1950 met vast te stellen, dat de kardinaal een geheel andere visie op *De Linie* en de problematiek daaromheen bezat dan Mgr Mutsaerts. Creighton komt echter niet meer terug op zijn bewering uit het vorige verslag dat hij juist bij Mgr Mutsaerts het idee had dat het om gedachten ging die op de bisschoppenconferenties leefden. Het bleek dat het kardinaal De Jong niet zozeer te doen was om de algemene toestand van de Nederlandse pers, alswel om kritiek van *De Linie* op de KVP. Het ingrijpen van 5 februari was een zuiver persoonlijk initiatief geweest volgens kardinaal De Jong: "Het was een zondagmorgen. Uw kritiek op de KVP mishaagde mij zozeer, dat ik eigenhandig een briefje geschreven heb, dat later door mijn secretaris is getypt" (31). Er zijn ons geen stukken bekend die het tegendeel bewijzen. Een brief van Mgr Hanssen die hierna ter sprake zal komen, over dezelfde kwestie, is een dag later geschreven.

Uit niets bleek dat kardinaal De Jong, zoals Mgr Mutsaerts, een tegenstander van *De Linie* was. Wel volgde de aartsbisschop het blad nauwlettend (32). Hij scheen er betekenis aan te hechten dat het Nederlandse episcopaat een sterk weekblad bezat. Het enige alternatief voor *De Linie* werd daarbij scherp veroordeeld: "*De Nieuwe Eeuw* is veel te slap. Knuvelde, die ik goed ken, heeft mij wel eens een speciale aanbeveling gevraagd, maar dat heb ik natuurlijk geweigerd" (33). Over de katholieke dagbladen zoals *De Tijd* en *De Maasbode* werd volgens Creighton geen woord gerept. Kardinaal De Jong bleek trouwens de vaak geuite bezwaren tegen het SJ-weekblad niet zonder meer over te willen nemen. Hij prees de *Linie* kritiek op het communisme en geloofde niet dat het blad hierin liefdeloosheid kon worden verweten. "De tegenstanders van het geloof de liberalen en, vooral, de humanisten, komen altijd met zulke verhalen. Zij trachten katholieken tot zich te trekken, om ons des te beter te kunnen bestrijden" (34). Over het standaardverwijt, de sensatie belustheid van *De Linie*, had hij geen oordeel. "Zulke reclame achtige methoden zijn heden ten dage misschien nodig, dat weet ik niet" (35).

De kritiek van kardinaal De Jong richtte zich dus uitsluitend op de aanval van *De Linie* op de KVP. Creighton schetst in zijn verslag de houding van de kardinaal, voordat hij in telegramstijl de voornaamste gedachten uit het aartsbischoppelijk betoog over de eenheid van de katholieken in politicus weergeeft. De kardinaal sprak volgens Creighton niet vlug, moest onophoudelijk naar zijn woorden zoeken, versprak zich voortdurend en verviel steeds in herhalingen (36). Creighton taxeerde het oordeel van kardinaal De Jong als zeer concreet en reëel. De kern van dit oordeel betrof de opbouw en de handhaving van een gesloten katholieke macht. De kardinaal vond dat men zich hierbij niet mocht laten afleiden door "diepzinnige beschouwingen" - "Maritain kan ik niet luchten of zien" en niet door het "apostolisch ideaal" om in de rangen van de niet-katholieken door te dringen. Kardinaal De Jong gaf toe dat dit ouderwets klonk, maar was het met Abraham Kuyper eens wat betreft de stelling: "In ons isolement zit onze kracht" (37). Alle idealen moesten worden uitgesteld tot de katholieke eenheid onaantastbaar zou zijn. De openlijke *Linie* kritiek op de KVP was in deze zin volstrekt uit den boze, en mocht alleen binnenshuis geuit worden. Als gevaarlijke opposenten, waartegen alleen een gesloten politiek front redding zou kunnen brengen, werden bijna in één adem katholieke dissidenten als Welter en Ruygers c.s. en liberalen en humanisten genoemd. Deze theoretische stellingname van de Nederlandse kardinaal werd toch nog wel afgewisseld met een enkele opportunistische opmerking: "Mij zou samenwerking met de christelijken liever zijn dan met de socialisten, maar het laatste is een minus malum, dat wij moeten aanvaarden, vooral terwille van de arbeidsvrede. Daarom vind ik een scherpe kritiek op

de P v d A niet verstandig Dat zijn natuurlijk ook marxisten, maar zij houden er heel wat van het communisme af" (38)

Creyghton was over dit onderhoud weer bijna even opgetogen als over de vorige twee audienties het was geenszins onvriendelijk en tegen het einde bepaald vertrouwelijk (30) Het verschil tussen de visie van De Jong en die van Mutsaerts op *De Linc* en de problemen van katholiek Nederland schreef Creyghton toe aan het sterke verschil in persoonlijkheid tussen de kardinaal en de Bossche bisschop Hier moet ter aanvulling en verduidelijking naar de biografie van kardinaal De Jong verwezen worden, die stelt dat De Jong na 1945 bij veel zaken een toeschouwer was zoals hij dat ook voor zijn bisschopsbenoeming was geweest Het handelend optreden van De Jong in de oorlogsjaren had hem vooral een historische betekenis gegeven (40) Een verklaring van het door Creyghton geconstateerde verschil in benadering tussen De Jong en Mutsaerts zouden we kunnen zoeken in het gebrek van De Jong aan overzicht van de gehele Nederlandse situatie waardoor deze zich op één punt concentreerde Bovendien ging het De Jong vooral om een toelichting op zijn reprimande en maakte Mutsaerts algemene moralistische opmerkingen

De duidelijkste overeenkomst tussen dit laatste onderhoud en die met Feron en Mutsaerts zijn verwijzingen van kardinaal De Jong naar Mgr Hanssen, waardoor bij Creyghton de indruk versterkt werd dat de coadjutor van Roermond een belangrijk man voor *De Linc* kon worden Het verwijzen van de kardinaal naar Hanssen is wel te verklaren In het *Linc* archief bevindt zich namelijk een afschrift van een brief die Mgr Hanssen aan zijn aartsbisschop had geschreven, daags na het persoonlijke ingrijpen van deze

De strekking van de brief van de hulpbisschop van Roermond, Mgr Hanssen, dekt nagenoeg de brief van kardinaal De Jong, die zich hierdoor wel gesterkt heeft gevoeld in zijn opvatting In deze brief aan de kardinaal, waarin het hoofdzakelijk ging over emigratie, vroeg Hanssen tevens aandacht voor wat hij noemde "de schrijverij van pater Creyghton in *De Linc*" (41) De hulpbisschop van Roermond schreef het al niet eens te zijn met verschillende door Creyghton uitgelokte discussies, die de samenwerking waardoor Katholiek Nederland groot geworden was in gevaar brachten (42) Hij vond echter het *Linc*-geschrift tegen Prof Romme en de Katholieke Volkspartij het meest zorgwekkend "Terwijl de Bisschoppen zich daarin steeds gereserveerd tonen en alleen maar aandringen op eenheid, terwijl alle geestelijken zich volgens consigne buiten de politiek houden en alleen de Pauselijke en Bisschoppelijke richtlijnen doorgeven, slaat Pater Creyghton er maar op in, alsof er niets stuk te maken was" (43) De hulpbisschop denkt evenals zijn aartsbisschop dat Creyghton stemming maakt in naam van groepen ontevreden, maar geeft niet aan waar die personen te zoeken zijn "Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken, (dit is maar een gissing) dat Pater Creyghton degenen naar de mond praat, die bang worden voor een al te ernstige doorvoering van de Katholieke sociale gedachten" (44) De hoofdredacteur van *De Linc* zou als tolk van deze ontevreden niet rechtstreeks de aanval op de sociale leer van de Kerk durven openen, en deed het daarom maar uit naam van de theologie, terwijl iedere canonist en bijna iedere theoloog het probleem van de relatie Kerk en politiek in kort bestek tot klaarheid zou kunnen brengen Mgr Hanssen was zelfs al tevreden met de wijze waarop de lekenprofessoren Romme en Gielen het deden De beschuldigingen tegen de *Linc* hoofdredacteur nemen nu een bittere toon aan "Het geschrift van Pater Creyghton daarentegen is integralistisch, ultramontaans, zoals het ons soms door katholieken verweten is, en zeer inopportuun" (45) Die inopportuiniteit school volgens Mgr Hanssen in de afbreuk die door *De Linc* gedaan

werd aan de eenheid van de katholieken, zowel op politiek alsook op cultureel terrein De hulpbisschop verzuchtte, dat de Bisschoppen veel moeite moesten doen om de Katholieken bijeen te houden, evenwel met een prachtig resultaat voor het katholieke leven Maar de *Linie* polemiek met Prof Romme deed de katholieke eenheid op politiek terrein afbreuk en de eenheid op cultureel terrein zou verstoord zijn doordat degenen, die het principieel toegespitste en - naar hun eigen zeggen - vaak gechargeerde voedsel van de jezuiteten niet namen, naar *Elseviers* weekblad werden gedreven Mgr Hanssen rondde zijn tirade tegen Creighton en diens *Linie* af met de conclusie "Ik vrees dat het zogenaamde betere hier de vijand wordt van het goede" (46)

Over de algemene richting van *De Linie* wilde Hanssen het in deze persoonlijke brief echter niet hebben Wel vroeg hij zijn aartsbisschop of er niets te doen was aan de artikelen van Creighton, speciaal waar deze over problemen schreef die het beleid van de bisschoppen raakten De hoofdredacteur van *De Linie* was immers als schrijver en leider van een tijdschrift niet alleen onderworpen aan het toezicht van zijn eigen overste, maar ook aan dat van de bisschoppen (47) Mgr Hanssen benadrukte tenslotte nog dat het hier ging om een persoonlijk schrijven dat hij het liefst vertrouwelijk behandeld zag Hanssen zal waarschijnlijk later beslist hebben dat deze brief in handen van Creighton raakte als openlijke waarschuwing

De strenge en geïrriteerde toon van bovenvermelde brief staat volkomen in tegenstelling tot het begin van het onderhoud, zoals dat op 14 april 1950 plaatsvond tussen Mgr Hanssen en Creighton De sfeer van dit gesprek wordt door Creighton beschreven als erg hartelijk, het begon met een warme begroeting Mgr Hanssen tutoyeerde, offereerde sigaren en verzocht Creighton met hem te spreken, "niet als bisschop, maar als collega (in het canonieke recht) en vriend" (48) Deze sfeer contrasteerde sterk met de bezwaren die Mgr Hanssen tegen *De Linie* uitte en door Creighton als de meest ernstige beschouwd werden die de hoofdredacteur op zijn tocht langs de bisschoppen gehoord had Deze bezwaren tegen *De Linie* waren volgens de Roermondse hulpbisschop bovendien onuitroeibaar, omdat ze voortvloeiden uit het karakter van *De Linie* als jezuïetenblad Deze opmerking van Hanssen komt overeen met een soortgelijke opmerking van Prof Feron en doet sterk vermoeden dat beiden het *Linie*-probleem samen eerder hadden besproken Mgr Hanssen ontwikkelde de theorie over het karakter van *De Linie* en haar hechte band met de Sociëteit van Jezus in de volgende vier punten

In de eerste plaats kon *De Linie* als SJ-blad moeilijk dat gestadige contact met het episcopaat hebben dat nodig was om dissonanten te voorkomen Hieruit vloeide het grote gevaar voort, dat het weekblad over staatkunde, economie, sociale problemen en huwelijk schreef zonder genoegzaam de organisaties en acties te kunnen noemen die daarvoor bestonden Dat maakte de indruk dat *De Linie* "alles beter wist" en wat door het episcopaat verricht en bevorderd werd, niet de moeite van het vermelden waard achtte (49) In de tweede plaats was *De Linie* te uitgesproken geestelijk de weinig vingen werden door het weekblad beter gemaakt, maar de meerderheid werd naar *Elsevier* gedreven In de derde plaats werd *De Linie* zo verslonden door haar geloofsjuyer, dat zij het profane terrein geheel verwaarloosde (50) Haar grootste tekort zou dan zijn dat zij als weekblad veel te weinig te betekenen had Het dagblad *De Tijd* zou zijn rol veel beter spelen Waarschijnlijk op een nieuwsgierige vraag van Creighton antwoordde Mgr Hanssen in dit verband dat hij zich over Van Duinkerken c.s. volstrekt niet zonder zorg toonde, maar toch minder bezorgd dan Mgr Mutsaerts De houding van deze laatste

vond de hulpbisschop ietwat te eng. Het blad van de *Christofoor*-groep *Te elfder ure* achtte hij van zeer gering belang (51). In de vierde en laatste plaats was *De Linie* door haar jezuïetenstijl per se internationaal. Dit had voordelen, maar het aangeboren nadeel was, dat het blad voor Nederland vaak de plank misloeg. *De Linie* zou haar inzichten te vaak verkeerd toepassen en ze buiten de in Nederland geldende categorieën om formuleren (52).

De vraag die aan ieder lid van het Nederlandse episcopaat gesteld werd over het nut van het al of niet blijven bestaan van *De Linie* als jezuïetenblad, werd door Mgr. Hanssen niet zonder meer positief beantwoord. Was *De Linie* er nog niet dan zou de hulpbisschop aarzelen haar oprichting aan te moedigen. Nu het blad er was, moest het maar doorwerken, echter met een bijzondere aandacht voor de door Hanssen genoemde bezwaren. Zouden anderen opstaan om het werk over te nemen, dan moest *De Linie* wijken, maar voegde Mgr. Hanssen er geruststellend aan toe: zover was het nog niet (53). Het slot van dit onderhoud week niét af van de voorgaande, in zoverre dat Mgr. Hanssen, evenals de andere bisschoppen, Creyghton uitnodigde om terug te komen wanneer hij dat nodig achtte, maar tevens een verdergaand aanbod deed. De hulpbisschop uit Roermond zou voortaan twee exemplaren van *De Linie* willen ontvangen en één daarvan voorzien van rode strepen terugzenden. Dit zou geenszins bedoeld zijn als censuur maar als een spontane reactie (54).

Het vijfde en laatste onderhoud van Creyghton met een lid van het Nederlandse episcopaat vond begin mei 1950 plaats. Mgr. Huibers, bisschop van Haarlem, begon dit gesprek met de opmerking dat de eerste kennismaking met de hoofdredacteur van *De Linie* na vier jaren arbeid in zijn diocees nogal laat kwam. Hij verloor daarbij uit het oog dat hij alle verantwoordelijkheid voor de weekbladuitgave eertijds had toegeschoven aan de SJ-overheid. De onvriendelijke opening van het gesprek werd gecontinueerd door het in strenge bewoordingen gestelde oordeel dat Mgr. Huibers gaf over het K.V.P.-dispuut. De Haarlemse bisschop beschouwde de *Linie*-opvattingen over de verhouding van de Kerk tot de staat en over de roeping van de K.V.P. als onjuist, maar vond bovendien dat het gehele dispuut door *De Linie* op een zo zure, onaangename, persoonlijke en vernederende toon was gevoerd, dat hij zelf zeker zou hebben ingegrepen, wanneer de kardinaal hem niet voor was geweest (55). Over *De Linie* als jezuïetenweekblad maakte Mgr. Huibers een weinig genuanceerde opmerking, althans volgens het verslag van Creyghton: "Het was reeds meer gebeurd in de geschiedenis, zo zeide hij, dat de Sociëteit zich vijanden maakte; en het was alsof zij thans weer hetzelfde ging doen" (56).

Het oordeel van Mgr. Huibers over de katholieke pers in Nederland en de plaats van *De Linie* daarin was eveneens kort en krachtig: er waren al zoveel katholieke bladen die onderling ruzie hadden, en nu was *De Linie* er nog bijgekomen, niet in de rol van een vredestichter die in alles de ware katholieke leer verkondigt, maar als een nieuwe vechtas. De houding van een echt katholiek blad scheen de Haarlemse bisschop ook niet zo ter harte te gaan als zijn collega uit Den Bosch in diens onderhoud met Creyghton. Huibers fulmineerde tegen de pers in het algemeen en vond dat er al te veel kranten waren in Nederland, waarin bovendien vaak slechte auteurs veelal vraagstukken die daar niet geschikt voor waren, voorlegden aan het publiek: "Alsof iedereen over alles moest oordelen" (57). Het bleek dat de bisschop in deze kranten-zondvloed zeker niet met *De Linie* in zee wilde gaan. Hij begreep niet dat het weekblad aftrek vond en betoogde meermalen dat het blad te omvangrijk was door opmerkingen als: "Men heeft wel een

maand nodig om één nummer te lezen" en "Je kunt er wel twee tafels mee bedekken" (58). Men zou zich kunnen afvragen of de bisschop van Haarlem *De Linie* met enig plezier las. Hij scheen zich alleen op de hoogte te stellen van datgene wat zijn aandacht vroeg, zoals het K.V.P.-dispuut.

Tijdens het laatste gedeelte van het onderhoud met Mgr. Huibers werd gepraat over mogelijk definitieve oplossingen van het conflict tussen *De Linie* en Romme en over de pogingen van het weekblad om aan de algemene bezwaren van de bisschoppen tegemoet te komen. De bisschop van Haarlem scheen hier wat negatief op te reageren door de meeste opmerkingen van Creyghton te beantwoorden met: "Aan Uw goede bedoelingen wordt ook niet getwijfeld" (59). De vraag of, naar het oordeel van de bisschop *De Linie* beter van het toneel kon verdwijnen, beantwoordde Mgr. Huibers weer toegevend met de woorden: "Dat wil ik niet zeggen" (60). Hij voegde er aan toe, dat hij van harte hoopte, dat de nieuwe pogingen van *De Linie* succes zouden hebben.

Creyghton schetst in zijn verslag van deze audiëntie de toon als aanvankelijk zeer streng, maar gaandeweg als vriendelijker en hartelijker. Het onderhoud eindigde met enkele persoonlijke informaties van Mgr. Huibers, die familieleden van Creyghton uit de omgeving van Leiden gekend had, en werd besloten met een alleszins vriendelijk afscheid. In tegenstelling tot de vorige audiënties werd Creyghton niet uitgenodigd naar wens en behoefte terug te komen of op een andere manier contact te onderhouden. De hoofdredacteur van *De Linie* maakte er tenminste geen aantekening over. Dit laatste verslag onderscheidt zich toch al van de vorige voornamelijk in de slotconclusie waarin Creyghton zich voor de eerste keer geen illusies maakte over bereikte resultaten. Het was de hoofdredacteur duidelijk dat Mgr. Huibers, nog afgezien van de besproken concrete bezwaren, geenszins, "om het voorzichtig uit te drukken", van het nut van de *Linie*-uitgave overtuigd was (61).

Met het oog op een eindconclusie moeten we de invloed van Creyghtons gesprekken met leden van het Nederlandse episcopaat op korte en op lange termijn vaststellen. De brief van kardinaal De Jong leidde er op korte termijn alleen toe dat de polemiek met Romme over de K.V.P., de directe aanleiding tot een intensief contact met het Nederlandse episcopaat, werd gestaakt. Tijdens de rondgang van de hoofdredacteur van *De Linie* langs de bisschoppen kwamen er nog talloze andere, en zelfs grotere bezwaren los, maar deze zullen Creyghton niet onbekend zijn geweest. Hoogstens zal Creyghton niet geweten hebben dat deze algemene bezwaren ook door de leden van de episcopaat in Nederland veelal werden gedeeld. De keuze van een rustiger koers voor *De Linie*, in de maand februari 1950 begonnen, kan echter geen direct effect worden genoemd van Creyghtons gesprekken met de diverse bisschoppen. Deze vonden immers na de "omme-zwaai" van *De Linie* plaats, alleen de brief van de kardinaal van 5 februari bereikte Creyghton voor de koerswijziging. Door de audiënties zal de hoofdredacteur van *De Linie* er in het voorjaar van 1950 alleen nog meer van overtuigd geraakt zijn dat een verandering van de redactionele tactiek van *De Linie* noodzakelijk was (62).

Het belang van de gesprekken van Creyghton moet vooral gezien worden in een effect dat meer op langere termijn ging werken. De sfeer van de beschreven audiënties is bijna zonder uitzondering die van vóór het *Bisschoppelijk Mandement* van 1954: het streven van de bisschoppen van Nederland naar de eenheid van alle katholieken en de vorming van een gesloten front, waarbij de katholieke pers de haar toegedachte rol zou moeten spelen. De bisschoppelijke hoofdrolspelers van 1954 zijn vier jaar eerder al duidelijk te

herkennen zoals Mgr Hanssen, toen reeds door de bisschoppen aan Creyghton voorgesteld als de man met een sterke persoonlijkheid en een groot gezag (63)

Creyghton heeft er geen enkele moeite mee het streven van de Nederlandse bisschoppen tot het zijne te maken. In de redactiekroniek schrijft de *Limie* hoofdredacteur "Tegenover de (zeer gegronde) redenen tot pessimisme, die wij hebben, staat dat wij thans beter weten dan tevoren dat er voor *De Limie* een prachtige taak is (Mgr Mutsaerts, de kardinaal etc.) De boel is rot (*Tijd Volkskrant*, de Radiopriesters, etc.) en wij beschikken over de mogelijkheden" (64). In zijn vraag in een notitie onder het maandrapport over maart 1950 expliciteerde Creyghton die taak: "*De Limie* speelt feitelijk een rol in de kerk van Nederland. Kan zij dat gevoeglijk doen zonder voeling met wie door de Heilige Geest gesteld zijn voor de leiding der Kerk?" (65). Creyghton komt later in een bespreking met de voorzitter van het *Limie*-bestuur, Lindeman, tot de conclusie, dat er geen instantie gecreeerd moet worden tussen *De Limie* en het episcopaat maar dat er rechtstreeks contact moet plaatsvinden (66). Verschillende bisschoppen hadden Creyghton bovendien uitgenodigd met diens moeilijkheden steeds bij hen binnen te vallen. Dat dit niet meer gebeurd is onder Creyghton zelf, zal zeer waarschijnlijk gelegen hebben aan de woelige gebeurtenissen, vooral rond de positie van de directeur-hoofdredacteur, in de tweede helft van 1950.

Creyghtons conclusie aangaande de toekomstige belangrijke rol van *De Limie* in katholiek Nederland lijkt ons discutabel. Uit de geciteerde verslagen blijkt alleen dat de Nederlandse bisschoppen behoefte hadden aan een katholiek blad dat hun richtlijnen strikt uitvoerde en op de bres stond voor de eenheid onder de katholieken. Mgr Feron en Mgr Hanssen twyfelden bovendien aan de geschiktheid van juist een jezuïetenblad om in de bovenomschreven behoefte te voorzien. Het contact tussen Creyghton en het Nederlandse episcopaat lijkt ons daarom vooral belangrijk, omdat naast de mondiale apostolaatsgedachte van *De Limie*, gevolg van haar band met de Sociëteit van Jezus, de nadruk gelegd werd op een meer nationaal gerichte zendingsopdracht. Dit laatste is natuurlijk steeds min of meer aanwezig geweest maar zal bij Creyghton en zijn redactionele medewerkers na de vermeende aanmoedigingen van het Nederlandse episcopaat een belangrijke drijfveer van het *Limie* werk blijven.

Op twee punten willen wij de in deze paragraaf behandelde verslagen tenslotte nog commentarieren. In de eerste plaats is dat het verwijt van Mgr Hanssen, Mgr Feron en Mgr Huibers, in iets mindere mate, dat *De Limie* te veel een blad van de Sociëteit van Jezus was. Merkwaardig genoeg werd dit verwijt door leden van diezelfde Sociëteit tijdens het Berchmanianumcongres in april 1949 niet gedeeld. Daar concludeerde men juist dat het weekblad te weinig de geest van de Sociëteit uitademde. Een mogelijke verklaring, dat *De Limie* in een jaar tijds radicaal veranderd was, is niet houdbaar. Immers in 1950 deed de provinciale overste nog een geforceerde poging door middel van een rondzendbrief de band tussen weekblad en Sociëteit voor haar leden, die daar nog steeds aan schenen te twyfelden, duidelijk te maken. Het verschil in opvatting over het karakter van het blad tussen het merendeel der Nederlandse jezuïeten en het episcopaat is beter te verklaren uit het grote verschil in beeld dat de jezuïeten van hun eigen orde hadden en het beeld dat toentertijd bij de buitenwacht bestond (67). De oude tegenstelling tussen reguleren en seculariseren speelde hier natuurlijk ook mee.

In de tweede plaats moet even gewezen worden op het advies van Mgr Mutsaerts en de daaraan door Creyghton namens het hele episcopaat ontleende opdracht, om in de

toekomst de verkeerde stromingen bij onder meer *De Tijd* en de *Christofoor*-groep te blijven bestrijden. Deze aanmoediging hield weinig rekening met de opdracht die *De Limie* van oudsher had om geen tweedracht te zaaien in het katholieke kamp. Zij scheen ook geen rekening te houden met juist het grote bezwaar van de Nederlandse bisschoppen tegen *De Limie* als splytzwam van de eenheid in de Katholieke pers. In een ander hoofdstuk zullen wij aan dit aspect aandacht besteden.

Tijdens het Provinciaal Consult van augustus 1944 had Creyghton verklaard dat zijn *Nederlands Katholiek Weekblad* niet zonder "Grootnederlandse" vlag in zee zou gaan (2) Het moest voorlopig een uitgave van de Noordnederlandse jezuïetenprovincie blijven, waarbij een ruim aandeel in de medewerking gereserveerd zou worden voor de Vlamingen *De Linie* startte daarom als Nederlands weekblad met een aparte rubriek *Vlaanderen*, zoals het ook onder meer een rubriek *Indonesie* kende Kort na het verschijnen van *De Linie* bood Joseph Meeüs SJ, voorvechter van de Bonden van het H Hart, Amsterdam aan te helpen bij de verspreiding van het nieuwe weekblad in het Vlaamse land (3) Het werd een faliekante mislukking, omdat het blad geen contact had met het Belgische openbare leven (4)

Ruim een jaar na het verschijnen van *De Linie* in Amsterdam, in juli 1947, constateerde P Visser SJ uit Den Haag, dat de rubriek *Vlaanderen* geen enkele betekenis had (5) Hij stelde Creyghton voor om zelf naar Vlaanderen te reizen en besprekingen te voeren met belangrijke personages Het heersende duo over de rubriek *Vlaanderen*, Mr Hernoult en Minderop SJ, werd gepasseerd (6) Visser kreeg het mandaat van de Bestuursraad om naar een nieuwe kracht in het Vlaamse land om te zien Er bleek meer belangstelling dan aanvankelijk verwacht werd en de opdracht van Visser werd aanzienlijk uitgebreid In september 1947 vertrok hij ten tweede male voor *De Linie* naar Vlaanderen, nu met het doel de mogelijkheden voor een eigen Vlaamse editie van *De Linie* te onderzoeken Meeüs en de Bonden van het H Hart hadden nog steeds belangstelling, zodat Creyghton ten behoeve van een bijeenkomst met deze een *Memorandum betreffende de uitgave van een Vlaamse editie van De Linie* opstelde op de eerste vrijdag van oktober 1947 (7)

In dit memorandum veronderstelt Creyghton zonder meer dat er in Vlaanderen behoefte bestaat aan een weekblad van het *Linie* type, en gaat dan uit van vier eisen waaraan zo'n weekblad zou moeten voldoen Het weekblad moest als eerste eis, onaantastbaar katholiek zijn, een garantie die door de Sociëteit van Jezus het best gegeven zou kunnen worden (8) Het blad zou zich verder vrij moeten kunnen uitspreken over alle problemen die het Vlaamse leven raakten De oplossing voor deze tweede eis zag Creyghton in het uitgeven van de Vlaamse editie door de bestaande *Linie* stichting in Amsterdam, waardoor het nieuwe Vlaamse weekblad zou kunnen spreken zonder de geestelijke autoriteiten in Vlaanderen te compromitteren De uitgave van het blad door Amsterdam mocht echter niet verhinderen dat het een door en door Vlaams weekblad zou worden, met als derde eis, zo spoedig mogelijk een Vlaamse redactie en exploitatie Tenslotte eiste Creyghton dat de Vlaamse *Linie* editie, anders dan *De Linie* in Amsterdam, brede lagen van de bevolking zou bereiken Van meet af aan zou daarom duidelijkheid en vlotte, gemakkelijk aansprekende journalistieke vormen nagestreefd moeten worden (9)

Een jezuïet belasten met de hoofdredactionele leiding schiep een dilemma een Vlaming zou botsen met de tweede eis, een Nederlander met de derde eis Creyghton blijkt in zijn eerste memorandum nog de nodige voorzichtigheid in acht te willen nemen "Het

zou een psychologische blunder zijn een Nederlandse jezuiet direkt aan het hoofd te stellen van een Vlaamse *Linie*" (10) De oplossing zag hij in een leek als redactiechef met hemzelf als verantwoordelijke persoon op de achtergrond De te volgen procedure voorzag in een marktonderzoek van twee maanden en bij definitieve goedkeuring van het plan door de desbetreffende autoriteiten in Vlaanderen en Rome, een periode van voorbereiding van de uitgave van ongeveer drie maanden *De Vlaamse Linie* zou dan kunnen verschijnen tegen april 1948, precies twee jaar na de Amsterdamse *Linie*

Een eerste vereiste was de beschikbaarheid van geld voor het marktonderzoek in Vlaanderen Op 14 oktober 1947 vond in Mechelen een vergadering plaats om dit begunskapitaal op tafel te krijgen Van Nederlandse zijde waren Visser en Creyghton en de leek Jussen aanwezig, van Vlaamse zijde Meeüs en vertegenwoordigers van zijn Vliegende Garde, het keurcorps van de eerder genoemde Bonden van het H Hart, voorts een vertegenwoordiger van de Vlaamse Provinciaal, en nog enkele vooraanstaande Vlaamse jezuiteten (11) De eisen van het memorandum van Creyghton werden na lange discussie goedgekeurd, maar er werd uitdrukkelijk gesteld dat *De Vlaamse Linie* niet mocht fungeren als een werk van de Bonden van het H Hart Creyghton droeg de Nederlander Jussen onmiddellijk op in Vlaanderen een marktonderzoek uit te voeren Hij keerde nog diezelfde avond naar Amsterdam terug, waar hij in de redaktiekroniek triomfantelijk neerschreef "Zie hier een grote dag in de geschiedenis van *De Linie* De eerste stap tot het internationaliseren van *De Linie* is aldus gezet" (12)

Zowel Jussen als Creyghton hadden aanvankelijk succes Jussen bewerkte de katholieke Vlaamse organisaties en de katholieke pers in Vlaanderen Hij signaleerde veel enthousiasme in deze kringen voor *De Vlaamse Linie* plannen en verzekerde zich van hun steun Creyghton wist zijn Bestuursraad zover te krijgen dat hem de vrijheid gegeven werd zich volledig in het Vlaamse avontuur te storten, mits de Nederlandse *Linie* zo weinig mogelijk risico liep en geen financiële verantwoordelijkheid hoefde te dragen (14) Na deze eerste winst kwam echter de grote teleurstelling Creyghton had eerder aan Meeüs verklaard "Er is nog nooit een revolutie mislukt door een te slecht voorziene partijkas" (15) Op een bespreking op 17 februari 1948 te Brussel moest echter de uitgave van het eerste nummer van *De Vlaamse Linie* uitgesteld worden tot 1 oktober van dat jaar, daar het benodigde aanloopkapitaal nog niet voorhanden was (16)

Een beslissende fase in de voorbereiding van *De Vlaamse Linie* ging in april in tijdens de besprekingen van Creyghton en Croonenbergs, namens de Belgische Provinciaal, met de generale overste van de Societeit in Rome De provinciale overste van de Noordbelgische SJ-provincie, V Geniets, werd na deze gesprekken door Generaal Janssens gemachtigd tot de oprichting van *De Vlaamse Linie* over te gaan (17) In zijn desbetreffende instructies aan Creyghton wees de Generaal er op, dat voor het Vlaamse weekblad, gezien de omstandigheden van dat moment, vrijheid van spreken en een zekere "christelijke stoutmoedigheid" nodig was Creyghton zag aldus zijn eigen inzichten van hogere hand bevestigd, maar Janssens waarschuwde echter dat *De Linie* in Vlaanderen nog veel meer kritiek zou oproepen dan in Nederland Het moest evenwel geen reden zijn het *Linie* werk in Vlaanderen niet ter hand te nemen (18)

Alle landen die in de tweede wereldoorlog strijdtonel waren geweest, hadden vele slachtoffers te betreuren en waren materieel zeer verarmd Belge kampte niet alleen met deze problemen, maar er drukten nog enkele politieke kwesties zwaar op zijn bestaan De belangrijkste twistpunten betroffen de koningskwestie en de bestraffing der

collaboraties, de zgn repressie Vooral over het eerste bestonden diepe meningsverschillen tussen de politieke partijen, zodat het land zeer moeilijk regeerbaar werd (19) Het was vooral de Christelijke Volkspartij, de C V P , die geleidelijk werd geïdentificeerd met de voorstanders van de in bezettingstijd door de Duitsers geïnterneerde koning Leopold III (20) Het delicate repressieprobleem werd vooral door de linkse partijen, met veel aanhangers in Wallonie, gekoppeld aan dat van de koningskwestie Dit had de duidelijke bedoeling om bij de openbare opinie een zo groot mogelijk odium op beide te doen neerkomen (21) Bij de indamming van de repressie speelde de nieuwe ontluikende Vlaamse Beweging en de daarmee gepaard gaande verscherping van de Vlaams Waalse tegenstellingen een rol (22)

Het in Rome opgestelde memorandum over de behandeling van politieke vraagstukken in *De Vlaamse Linie* is, begrijpelijk voor een eerste verklaring, uitermate vaag Onder politieke vraagstukken verstond het memorandum alle problemen die geëigend waren om onenigheid te zaaien onder goede, verstandige en rechtzinnige katholieken De redactie van *De Vlaamse Linie* zou ervoor waken in deze vraagstukken nooit of nummer partij te kiezen Haar standpunt zou moeten zijn, boven de partijen staande, de verdediging van het katholieke geloof en de katholieke moraal (23) Dat men bang was een uitgesproken standpunt in te nemen, bleek uit de weigering van vooral de Vlaamse paters om *De Vlaamse Linie* bij het katholieke Vlaamse dagblad *De Standaard* te laten drukken *De Standaard* nam zodanig stelling tegen de excessen van de zuivering dat het blad meteen de spreekbuis werd van de Vlaamsgezinden Een *Vlaamse Linie* die eveneens te vereenzelvigen zou zijn met de standpunten van alleen de Vlaamse katholieken zou de Waalse katholieken van zich afstoten en kon bovendien op de toorn van het Belgische episcopaat rekenen (24) Hoe *De Vlaamse Linie* en vooral de Nederlanders in haar redactie hun heilige voornemens in de praktijk trachten te brengen zal aan het slot van dit hoofdstuk ter sprake komen (25) Eerst zullen wij het stichtingsverloop verder nagaan

De instemming van de SJ-overheid in Rome ging verder dan een zuiver formele toestemming volgens de hiërarchieke regels van de Sociëteit De Generaal stelde anderhalf miljoen Belgische francs, drievijfde deel van het bedrijfskapitaal voor de Vlaamse stichting, ter beschikking Over de herkomst van dit geld zou, volgens afspraak, geen andere mededeling gedaan worden, dan dat het de onafhankelijkheid van de Brusselse stichting volkomen in tact liet (26) Door deze financiële hulp was het mogelijk een definitieve juridische vorm te kiezen voor de uitgave van *De Vlaamse Linie* In Rome werd op 9 april 1948 in samenwerking met Croonenberghs en met goedkeuring van de Generaal, de regels voor de *Vlaamse Linie* stichting opgesteld (27) Deze regels werden op 20 april in Leuven goedgekeurd door de Beheerraad van de Vlaamse stichting In tegenstelling tot Amsterdam was in Vlaanderen de juridische vorm geen Stichting maar een Vereniging Deze Vereniging kende leden en een ledenvergadering, de Beheerraad, gelijk aan de Bestuursraad van een Stichting De Beheerraad had, evenals in Amsterdam het Bestuur, de macht over de Directeur Die zeggenschap was in Vlaanderen, natuurlijk weer in overeenstemming met de situatie in Amsterdam, onderworpen aan de hiërarchie van de Sociëteit Het ontbreken van leken in de Vlaamse Beheerraad, ook al werd beloofd dat deze nog aangezocht zouden worden, accentueerde het onmiskenbare jezuïetenstempel nog meer dan toentertijd bij de Amsterdamse Stichting Drie paters uit de Beheerraad vormden ook de Redactieraad (28)

Tot zover verschilde de Brusselse opzet weinig van de Amsterdamse Een instituut dat

Amsterdam evenwel niet kende was de op suggestie van Jussen ontworpen Adviesraad Voor België bleek het nog meer dan in Nederland gewenst om het vertrouwen te winnen van de bisschoppen en van de organisaties en zo ook voeling te krijgen met die lagen van de Vlaamse bevolking, waartoe de Noordbelgische SJ-provincie haar activiteit niet uitstreekte. In de Vlaamse Adviesraad zou Em Janssen SJ het contact met de Societetsinstanties waarborgen. Deze raad had geen enkele beslissende bevoegdheid, alleen de sanctie van haar aftreden (29). De positie van Creyghton bracht nog enkele moeilijkheden met zich mee. De directeur-hoofdredacteur van de Amsterdamse *Linie* had al aan zijn generale overste in Rome zijn standpunt laten weten en schreef in die zin ook aan Lindeman, de voorzitter van het Amsterdamse Bestuur (30). Creyghton zag geen kans twee heren te dienen zonder er een te verwaarlozen. Zijn keuze stond vast: moge de bloei van de Amsterdamse *Linie* als het meest noodzakelijke gekenmerkt worden, de andere objecten zijn, gezien hun universaliteit, voorname (31). Toch liet Creyghton zich door de SJ-leiding in Nederland en in Rome overhalen beide functies te combineren. Hij hield de leiding in Amsterdam en ging Brussel een, voorlopige, helpende hand toesteken (32). Naast Creyghton vertoefden er nog twee Nederlanders ten burele van *De Vlaamse Linie*, die de exploitatie en de administratie in handen hadden: H.G. Jussen als Commercieel Directeur en Cl. A. C. N. van Oppen als administrator. St. de Clippele SJ trad op als waarnemend Directeur-hoofdredacteur (33), hierin bijgestaan door A. Van den Daele SJ als assistent. Prof. Kniekemans was eveneens lid van de redactie, waarin nog twee bureau-redacteurs zetelden: Albe en Karel Vertommen, de laatste als redactie secretaris (34).

De Vlaamse Linie startte op 1 oktober 1948 met haar eerste nummer. In het Amsterdamse zuster- of moederblad werd medegedeeld dat met het verschijnen van *De Vlaamse Linie* de eerste stap was gezet op de weg, die sedert de ontwikkeling van het *Linie*-plan in de zomer van 1944 de stichters dagelijks voor de geest stond (35). De suggestie dat parallel aan het *Project voor de uitgave van een weekblad* bewust de internationalisatie van dergelijke weekbladen liep, is op zijn minst overdreven. Deze plannen begonnen zich pas concreet in 1947 te Versailles te ontwikkelen. De hardnekkigheid waarmee Creyghton evenwel al zijn ideeën verdedigde, had belangrijke consequenties voor het eerste jaar van *De Vlaamse Linie*. Creyghton was in december naar eigen maatstaven ontevreden over de rubriekenindeling en de typografie van zijn nieuwe creatie. De Vlaamse redactieraad stelde hem in het gelijk en was zelfs bereid Van der Poel aan te stellen, die tot het Amsterdamse kamp gerekend mocht worden (36). Eind januari ontstond de eerste grote crisis tussen Amsterdam en Brussel. Creyghton was nogal ontevreden met de gang van zaken in Brussel en schreef een brief van zevenentwintig bladzijden aan het bestuur van de Vlaamse *Linie*-stichting (37).

Creyghton somde een achttal beginselen van de Amsterdamse *Linie* organisatie op die volgens hem in Brussel met voeten getreden werden. Het ging hier vooral om de bevoegdheden van de Nederlandse directeur, het Vlaamse Bestuur, de Brusselse redactieraad en van de overheid van de Noordbelgische provincie van de Societeit van Jezus (38). De ontwerper van het *Linie*-plan stelde zich onwrikbaar op het standpunt dat Amsterdam, wanneer het de taak had de naam van *De Linie* te beschermen, dan tevens het daaraan beantwoordende organisatorische type beschermen moest. Men kwam er volgens Creyghton niet door wél de geest van *De Linie*, maar niet de organisatorische normen te willen overnemen. Creyghton deed weer absolute uitspraken om zijn eigen plannen veilig te stellen, zoals: "*De Linie* is, als de Kerk zelf, een menselijke instelling: haar geest leeft in

haar wetten" (39), en "Het enige middel om nieuwe wetten goed te kunnen formuleren, is het conscientieus onderhouden van de bestaande" (40) Deze laatste uitspraak vooral geeft de richting aan, waarin Creyghton zijn oplossing van de moeilijkheden zoekt De komende *Linie*-internationalisatie, waarvan *De Vlaamse Linie* de toetssteen zou worden, zag Creyghton slechts slagen, wanneer Brussel zou beginnen met volledig ernst te maken met de voor Amsterdam geldende normen, voordat van aanpassing sprake mocht zijn (41)

Met deze onbuigzame theorie gaat hij de overblijvende praktische vraag te lijf "Is het gewenst dat bij *De Vlaamse Linie* Nederlanders werkzaam zijn?" (42) De directeur-hoofredacteur weet zijn eigen aanblijven nog wel goed te praten Er is nog niet voorzien in een overkoepelend orgaan voor beide Lienes, dus zal hij zich direct met beide weekbladen blijven bemoeien In Brussel blijft hij het gevaarlijk vinden dat de waarnemend hoofdredacteur De Clippele een vetorecht heeft met betrekking tot typisch Vlaamse aangelegenheden (43) Het blad zou dan meer geneigd zijn zich ten aanzien van de in België levende problemen te beperken tot wat ook andere bladen konden verrichten Hij heeft *De Vlaamse Linie* gesticht, schrijft Creyghton, om de "evangelische vrijheid" te verkondigen en te bevechten, maar het blad is hard op weg om een voorbeeld te worden van "on evangelische gebondenheid" (44)

De nadruk in het hele betoog ligt vooral op Creyghtons eigen positie, en dat maakt het des te zwakker Bij de bezetting van de redactie waren er weinig moeilijkheden omdat er geen Nederlanders meer in de redactie zaten (45) Principeel blijft Creyghton echter van mening dat het Nederlandse element in de Vlaamse redactie een permanente plaats moet hebben, zoals in Amsterdam een Vlaams element (46) De grootste moeilijkheden schijnen zich evenwel te hebben voorgedaan bij de bezetting van het administratieve apparaat De administratieve hoofdposten waren in Nederlandse handen Creyghton geeft toe dat hij tengevolge van zijn ervaringen in Amsterdam een meestal beslissende betekenis toekende aan de daar ingewonnen adviezen Creyghton meent hierin sterk te staan omdat in Amsterdam in 1948 nog een bedrijfswinst werd geproduceerd Hij is tenslotte, na een uitvoerige explicatie van zijn eigen opvattingen, wel bereid in Brussel de Nederlanders langzaam maar zeker te vervangen door Vlaamse administrateurs (47)

Aan de bereidheid van Creyghton om de verschillende problemen gezamenlijk te bespreken, wordt door het Brusselse bestuur zonder meer voorbijgegaan In een fel Vlaams antwoord wordt op de eerste plaats Creyghtons eigen positie aangevallen (48) De enigszins dictatoriale opvatting van de rol van directeur-hoofredacteur, die alle domeinen beheerst, is voor de Vlamingen een moeilijk te verteren zaak Temeer daar dit een essentieel onderdeel zou moeten zijn van een internationale organisatie, die zich kan aanpassen aan de landsaard (49) Na ingegaan te zijn op de door Creyghton opgesomde acht punten, besluit het Vlaamse bestuur dat gedeelte met de constatering dat de huidige crisis niet ontstaan is door veronachtzaming van deze essentiële punten Het grootste gevaar dat *De Vlaamse Linie* zou bedreigen was het al te strakke vasthouden van de directeur-hoofredacteur aan de eigen Nederlandse systematiek, waardoor het Vlaamse apparaat geremd werd en niet normaal werken kon (50)

De juiste oorzaak van de crisis is volgens het Vlaamse bestuur de aanwezigheid van de Nederlanders op de leidende posities in Brussel Ze zouden elkaars fouten gedekt hebben, wat tot hoge onkosten geleid had (51) Het belangrijkste punt in dit Vlaamse antwoord lijkt ons niet de afwijzing van de Nederlandse organisatievormen, maar tevens het verwerpen

van de geest van de Amsterdamse *Linie* Creyghton had wat hijzelf zag als de *Linie* geest niet in de discussie betrokken, maar het Vlaamse *Linie* bestuur vond de theorie van het "wagen" niet altijd gezond toegepast. De "slag-journalistiek" met grote voorkeur voor sensatie zou minder passen bij de Vlaamse mensen, die meer op degelijkheid en op feiten gesteld zouden zijn (52).

De algemene conclusie ligt voor de hand. Het Vlaamse bestuur keert het betoog van Creyghtons memorandum om: de oorzaken van de malaise liggen in het gebrek aan aanpassingsvermogen van de Nederlandse directeur en zijn medewerkers op de administratie en de redactie, waardoor deze zich praktisch onmogelijk hadden gemaakt (53). De besluiten die Brussel voorstaat zijn duidelijk van deze conclusie afgeleid. Creyghton zou zich moeten terugtrekken naar het overkoepelende niveau. De Clippele zou de volle verantwoordelijkheid te Brussel moeten dragen. De laatste moest dan de Nederlandse administrateur Van Oppen onmiddellijk vervangen en de commercieel directeur Jussen zo snel mogelijk (54).

Het doel van dit antwoord van het Vlaamse *Linie* bestuur, zo luidde haar eigen verklaring, was te pogen de structuur zelf van de *Linie* stichting zo soepel mogelijk te maken, zodat ze ook weer voor andere landen dan Nederland bruikbaar zou worden. De Vlaamse jezuïeten hadden reeds zware financiële offers gebracht, niet omdat het een Nederlandse aangelegenheid zou worden, maar omdat de generale overste zijn goedkeuring aan dit Societeitswerk had gegeven (55). Dit beroep op de SJ-overheid zou theoretisch gezien in het nadeel van Creyghton moeten werken. Praktisch hebben wij in een vorig hoofdstuk al laten zien, dat juist Creyghton zich verzekerd had van een bijna onvoorwaardelijke steun van de generale overste Janssens en zijn assistent Van Gestel. Creyghton stond dus bij voorbaat sterk.

Door een paniecreactie van het Amsterdamse *Linie* bestuur werd de Generaal tot bemoeienis met het conflict gedwongen (56). De drie brieven van 26 februari 1949 uit Rome zijn al vermeld in verband met de verhouding tussen Amsterdam en de SJ-overheid (57). Twee van deze brieven hadden rechtstreeks betrekking op de conflicten tussen Brussel en Amsterdam. In zijn brief aan De Clippele hamert de Generaal op de zo nodige samenwerking tussen beide jezuïeten provincies: "Hiern gedreven door onze religieuze zin mogen we niet onderdoen voor de strakke eenheid waarmee de verderfelijke kracht van onze vijanden meer en meer de wereld dreigt te omspannen" (58). In zijn poging een verzoening en betere verstandhouding naderbij te brengen, maant Janssens de jonge *Vlaamse Linie* om niet te spoedig de wellicht kostbare Nederlandse bestanddelen overboord te werpen en nodeloos in Brussel experimenten toe te passen, die men reeds in Amsterdam met schade had doorgemaakt. Het leek hem daarom ook praktisch de beste weg voor *De Vlaamse Linie* om de Nederlandse systematiek in den beginne zo ver mogelijk te aanvaarden en pas na een of twee jaren opgedane ervaringen te wijzingen. De Generaal beschouwde het gehele experiment als mislukt wanneer Creyghton en diens medestanders zich meteen uit *De Vlaamse Linie* moesten terugtrekken. Deze oplossing kwam hem te radicaal voor (59).

In de brief aan Creyghton staan vooral waarschuwingen om met tact, geduld en soepelheid diens Amsterdamse bevindingen in Brussel toe te passen. Hij zou zich daarbij bewust moeten zijn klippen te omzeilen die er in Nederland niet zijn. Als voorbeelden noemt Generaal Janssens de neiging van de Vlaamse SJ-overheid om gemakkelijker in te grijpen dan de Nederlandse en de onontvankelijkheid van de Vlaamse volksaard voor sensatie.

Alleen met een open oor voor de adviezen van hen, die van huis uit de eigen sfeer en aard van het Vlaamse land aanvoelden, zou gemeenschappelijke arbeid tot stand kunnen komen (60)

Moge het Vlaamse bestuur door deze bedekte verwijten van de Generaal op enkele punten in het gelijk gesteld zijn, dat neemt niet weg dat het vertrouwen van Rome in Amsterdam vrijwel ongeschokt bleef. De eerder geschetste relatie tussen Creighton en Van Gestel zal daar borg voor gestaan hebben. De generale overste van de Societijt van Jezus veronderstelde dat het niet in de Nederlandse en Vlaamse bedoeling zou hebben gelegen om de moeilijkheden vanuit Rome op te lossen. Hij gaat niet zover te menen dat enkel een beroep op de goede wil van beide partijen effect zou sorteren. De noodzaak van een betere hiërarchische structuur werd in een derde brief van Janssens, ditmaal aan de beide provinciaals, uiteengezet.

De derde brief bevatte een voorlopige regeling voor het overkoepelend orgaan, de Interlinie, dat zich zou moeten beraden over *Linie* bladen in andere landen. De Generaal benadrukte, evenals in de twee andere brieven, dat rekening gehouden moest worden met de bijzondere omstandigheden in andere landen met behoud vooral van de onderlinge gelijkvormigheid in de wezenlijke punten (61). De technische constructie van het Voorlopig Interlinie Bestuur (V I B) is, zoals bekend, van Creighton zelf (62). De nadruk komt hierbij te vallen op het Amsterdamse bestuur dat samen met een van de bestuursleden van *De Vlaamse Linie* het V I B gaat vormen (63). De Belg Janssens geeft in deze fase duidelijk te kennen dat hij de man die hem in april 1948 enthousiast maakte voor de internationale mogelijkheden van *De Linie* in Societijtsverband, meer steunt dan zijn eigen landgenoten.

De verwachting van de SJ-overheid in Rome dat met vermaning en duidelijkere hiërarchische structuur weer rust zou komen in de verhouding tussen Amsterdam en Brussel, kwam niet uit. In de maand maart hoopten de misverstanden en conflicten in Brussel zich op. Het ontslag van Jussen en Van Oppen door het Brusselse Bestuur en de aanstelling van Vlaamse krachten zonder Creighton te raadplegen, die afgaande op Nederlandse adviseurs de Vlaamse keuze afkeurde, verhitte de gemoederen nog meer. Creighton analyseerde het conflict in maart 1949 als een dat nog steeds draaide om de gezagsverhoudingen in Brussel en die tussen Brussel en Amsterdam. Dat het zich op de bezetting van de exploitief-administratieve posten had geconcentreerd vond hij secundair, maar niet toevallig (64). Volgens Creighton kon men dus niet van een nieuwe crisis spreken, omdat het ging om de oude meningsverschillen over de gezagsverhouding zoals die voor de brieven van 26 februari van pater Generaal speelden.

De enige oplossing die Creighton nog zag, was de zending van drie noodkreten naar Rome (65). Generaal Janssens zond Van Gestel in april 1949 als zijn delegaat naar Turnhout. De gemoederen bedaarden enigszins en het Amsterdamse Bestuur stelde uit eigener beweging voor het V I B uit te breiden met nog één Vlaamse pater om tot meer evenwicht te komen in dit overkoepelend bestuur (66). De getoonde bereidheid tot samenwerking moest nu door het V I B geëffectueerd worden. Op 12 mei 1949 vond de eerste vergadering van het V I B plaats en werd een begin gemaakt met een bemiddelend optreden tussen Brussel en Amsterdam. De derde V I B-vergadering op 11 juli 1949 besloot bindende adviezen te geven aan Brussel op exploitief en administratief terrein, over de aanstelling van een censor en de aanvulling van het Vlaamse Bestuur met een kundig koopman (67). Het Vlaamse bestuur reageerde positief op deze besluiten (68). Om een

duidelijk inzicht te krijgen in de activiteiten van de hoofdredacteur werd Creyghton bovendien verzocht een omstandig rapport op te stellen over zijn actuele bezigheden tijdens zijn wekelijks bezoek aan de Vlaamse *Lime*-kantoren en een werkplan voor de komende drie maanden

Dit verzoek kan men de aanleiding noemen tot een werkelijke top in het crisisverloop tussen Amsterdam en Brussel. Het Vlaamse Bestuur gaf achteraf te kennen met zijn verzoek alleen te willen nagaan of de verdeling van het jaarsalaris van Creyghton over de Amsterdamse *Lime*, *De Vlaamse Lime* en het *V I B* billijk was en met Creyghtons werkzaamheden in Brussel overeenkwam (69). Creyghton ging er onmiddellijk van uit dat hij ter verantwoording werd geroepen en produceerde een omstandig rapport van zesenvertig bladzijden (70).

De vraag over zijn actuele werkzaamheden voor *De Vlaamse Lime* beantwoordde Creyghton in hoofdzaak met een verwijzing naar zijn ideële opdracht om beide bladen innig samen te laten werken voor hetzelfde apostolische doel. Concreter is een uitvoerige opsomming van al het kosteloze werk dat door de Amsterdamse functionarissen in de maanden mei, juni en juli 1949 voor *De Vlaamse Lime* werd verricht. Creyghton komt tot een berekening van 941 uren (71). Hij begrijpt dat bij deze imponerende opsomming zijn eigen, voornamelijk inspirerende functie, wat schiel zal afsteken. Creyghton stelt daarom zelf maar de vraag: kent de hoofdredacteur de verdiensten van anderen niet aan zichzelf toe? Zijn eigen antwoord geeft hem de gelegenheid de bewaking van het proces nogmaals boven alle andere werkzaamheden te stellen: "Niemand kan beter begrijpen dan de man die in Amsterdam en Brussel leidt, hoe dringend noodzakelijk het is dat één en dezelfde persoon zijn zorg over de beide *Limes* uitstrekt" (72). Met deze uitspraak komt hij radicaal terug op zijn eerdere overtuiging, dat deze titanenarbeid niets is voor één man alleen. Creyghton schrijft nu dat hij elke week voor de eenheid van beide bladen gevaarlijke misverstanden uit de weg moet ruimen: de ene week te Brussel, de andere week te Amsterdam. Moet hij ermee ophouden, en wordt het niet direct door iemand anders overgenomen, dan vliegt de eenheid van beide bladen, naar zijn heilige overtuiging, aan stukken (73).

De tweede vraag van het Brusselse Bestuur, die over het werkschema van de hoofdredacteur voor de komende drie maanden, wordt door Creyghton in eerste instantie niet beantwoord. Hij zegt voor een modern weekblad niet te geloven in schema's die exact de toekomstige ontwikkelingen voorspellen. Hij verwijst daarom naar zijn vroeger geschreven grondwetten voor het *Lime* werk, zoals onder meer zijn aan Ignatius ontleende "mystiek der herhaling" (74). Ideeën zouden er in overvloed zijn, ook mensen om ze uit te voeren, maar alle kostbare denkbeelden waren in de laden blijven liggen, omdat allen hun kostbare tijd en energie besteed hadden aan discussies over bevoegdheden. Creyghton ziet ervan af zijn positieve inzichten verder te verduidelijken en beperkt zich tot negatieve notities over zijn bezwaren tegen de redactionele vorm van *De Vlaamse Lime*.

De bezwaren die de hoofdredacteur tegen zijn Vlaamse weekblad opsomt, kwamen wij al herhaaldelijk tegen in zijn bespiegelingen van het voorafgaande jaar. *De Vlaamse Lime* zou zich in de politiek te uitsluitend bewegen op het kleine niveau van alle dagbladen. Zij zou te bang zijn en een evangelische stoutmoedigheid missen. Bovendien ontbrak te veel het kenmerk dat haar grootste bezit zou moeten zijn, de vrijheid. "Geen blad ter wereld kan meer vrijheid demonstreren dan een blad dat in handen is van een lichaam als

In het besef dat dit nogal vaag is en misschien wel om zijn overmogen op juist dit punt, de concretisering van zijn ideeën, te compenseren, voegt Creyghton aan zijn omstandig rapport een memorandum van Mertens en een brief van Kuyle toe. Mertens, door Creyghton als onmisbaar voor het hoofdredactionele oordeel aangekondigd (76), schetst eerst de algemene mogelijkheden voor *De Vlaamse Linie*. Bij de verwezenlijking van haar journalistieke apostolaatsplannen had *De Vlaamse Linie* scherper voor de geest moeten staan, dat zij een zeer praktische taak te vervullen kreeg bij het moreel en cultureel herstel van het geschonden Vlaamse bewustzijn. Een zodanig herstel, een zodanig "activisme", zou volgens Mertens de basis kunnen zijn van een groot, actueel, katholiek weekblad in Vlaanderen. De uitvoerbaarheid hiervan zou afhangen van het uitgangspunt, dat "duidelijk en concreet de kleur vertoont van het bewuste, wezenlijke, stoutmoedige Flamingantisme" (77). De Societiet van Jezus was de grootste garantie voor het slagen van een dergelijke onderneming. De Vlaamse paters, die de supervisie kregen op de uitwerking, zijn in Mertens' ogen de grootste schuldigen aan de verregaande lijnloosheid van vooral de redactionele politiek. Hij noemt drie voorbeelden van redactionele missers, die wij hier kort zullen vermelden, maar later zullen uitwerken.

De repressie in Vlaanderen zou niet het onderwerp geworden zijn van een deskundige en bezielde campagne in *De Vlaamse Linie*. Over de justitionele gruwelen was enkel geschreven, nadat minder vermogende en gezaghebbende publikaties de spits hadden afgebeten. In het kader van de cultuurpolitiek van *De Vlaamse Linie* tegen anticlericalisme, nieuwhedendom en socialistisch heidendom zouden te sporadisch speldeprikken uitgedeeld zijn. Mertens had de indruk gekregen dat niet gedaan was, "wat juist de journalistieke roeping van *De Vlaamse Linie* tot een heerlijk object van zuiverend vechten gemaakt zou kunnen hebben: namelijk in de Vlaamse cultuurpropaganda de leidende heidenen van het genre Walschap, Terlinck, Herreman, Kuypers, Huysmans, Roelants tot een krachtmeting uitdagen die echo oproept en nieuwe bezieling" (78). Het schijnt Mertens bijna te spijten dat hij geen plaats in dit strijdperk bezette. Hij voegt er immers aan toe, dat *De Vlaamse Linie* hiertoe veel meer mogelijkheden heeft dan de Amsterdamse, die in een minder electrisch geladen lucht boven een puriteins-conservatief land te vechten heeft. De lijnloosheid ten aanzien van personen zou vooral tot uitdrukking komen in de verhouding van de hoofdredactie tot de lekenredactie. Het collegeregime van pater De Clippele zou spontane samenwerking tussen paters en leken in de weg staan (79).

In de niet gedateerde brief van Albert Kuyle, het tweede "bewijsstuk" dat Creyghton aan zijn omstandig rapport heeft toegevoegd, worden geen man en paard genoemd, zoals in de analyse van Mertens. Kuyle vindt het vanzelfsprekend dat *De Vlaamse Linie* werd gesticht met een volledig beroep op de Nederlandse weerbaarheid. Dit vormt de kern van zijn brief, zoals een lang citaat van het slot verduidelijken zal: "De Nederlandse Linie - velen mogen het betreuren en knarsetandend toezien - heeft zich een positie veroverd die veel meer nog dan door zijn aantal lezers en mee lezers bepaald werd door zijn durf, de mensen opnieuw de overtuiging bij te brengen dat de kudde van Christus geen kudde van boterschapen is, die slechts vragen zou langzaam te smelten in de zin van een onbeschaamde beschaving. Dat kan in Vlaanderen, veel moeilijker dan hier, ook. Maar (en dat was het doel van deze brief waarvan ik hoop dat U er moed uit zult putten. Uw arbeid door te zetten) dan moet de strategische kennis van de gewende Noordelijke vechters hand in hand gaan met de geweldige traditiekracht, die nu nog in Vlaanderen leeft" (80).

De problemen op het gebied van de exploitatie en de kritieke financiële situatie waren door het Vlaamse bestuur in juli 1949 geweten aan een gebrek aan commerciële en financiële belangstelling en doorzicht vanwege de hoofddirectie (81) Zonder hier verder op in te gaan, kunnen wij opnieuw zeggen dat het verweer van de directeur zwak is Deze wijst op zijn successen in Amsterdam, die op dat moment al zeer twijfelachtig zijn, en zegt in Brussel de mogelijkheden te missen om consequent door te werken Creyghton concludeert dat het gerezen probleem ten aanzien van de exploitatie er slechts een is van samenwerking Op redactioneel gebied, dat volgens hem veel zwaarder telt, ziet hij de problemen precies hetzelfde, al ontkent hij niet dat een hoofdredacteurschap van twee bladen die op zo'n afstand van elkaar worden uitgegeven, problematisch is Creyghton schijnt echter nauwelijks te zien, dat het begrip samenwerking, zoals hij het uitlegt, uitsluitend inhoudt dat hijzelf een onbeperkt vertrouwen en de vrije hand krijgt om enkel eigen ideeën stringent uit te voeren

Het bestuur van *De Vlaamse Linie* vergadert op 5 augustus 1949 over enkele door Creyghton geurde punten, zoals de aanvulling van het bestuur met enkele leken en het aanstellen van een censor (82) Het omstandig rapport komt eveneens ter sprake en het antwoord hierop van het Vlaamse bestuur wordt goedgekeurd en de besluiten ervan worden overgenomen Het eigenlijke doel van het verzoek van het Vlaamse bestuur is bijkomstig geworden Er wordt in dit antwoord nog maar weinig plaatsruimte besteed aan het deel van de werkzaamheden, dat Creyghton vernicht voor *De Vlaamse Linie* Het bestuur constateert wel dat een billijker salarisverdeling noodzakelijk is De financiële moeilijkheden bij *De Vlaamse Linie* werden door het Vlaamse bestuur in zijn antwoord meer benadrukt dan door Creyghton in zijn omstandig rapport Tegenover de kosteloze diensten van Amsterdam plaatst het antwoord de honderdduizenden, die *De Vlaamse Linie* verbruikt zou hebben om een Belgisch bedrijf te exploiteren naar Nederlandse opvattingen Er wordt door het Brusselse bestuur zelfs gesproken van evidente verkwistingen en een topzware organisatie "Onze trouw aan Amsterdam kost ons onvergelijklijk veel duurder dan de reddingsdiensten door Amsterdam ten bate van *De Vlaamse Linie* bewezen" (83)

De schuld voor de moeilijkheden tussen Amsterdams en Vlaams personeel verdeelde het Vlaamse rapport gelijk over beide kampen Het verbreken van het contact tussen het Vlaamse bestuur en zijn directeur-hoofdredacteur wordt resoluut op rekening van de laatste geschoven Zo wordt van alle beweringen van Creyghton het tegendeel gezegd De redactionele moeilijkheden en het gebrek aan stoutmoedigheid, door Creyghton het Vlaamse weekblad verweten, worden precies omgekeerd Het Brusselse bestuur antwoordt steeds naar best vermogen getracht te hebben van *De Vlaamse Linie* naar oorspronkelijke opzet "het schone vlaggeschip te maken van de katholieke Vlaamse gemeenschap en niet de sleepschiut van een extremistische sloep" (84) Deze laatste fatale richting werd door de hoofdredacteur ingeslagen door te luisteren naar raadgevers als Mertens Juist de brief van de Amsterdamse redactiesecretaris noemt het Vlaamse bestuur alles te overtreffen wat tot dan toe aan Hollands onbegrip over de Vlaamse kwestie ondervonden was De brief van Kuyle bleef volgens het bestuursantwoord steken in academische algemeenheden

Het heeft alleen maar zin om dieper op alle argumenten in te gaan, wanneer het mogelijk is de wederzijdse verwijten zelf te onderzoeken In het kader van deze studie voert dat te ver, vandaar dat wij volstonden met de markantste uitspraken om de sfeer in deze

papieren oorlog te typeren. De besluiten van het Vlaamse bestuur zijn voor de chronologische ontwikkeling nog wel van belang.

Het Vlaamse *Lime* bestuur besloot in zijn antwoord dat *De Vlaamse Lime* zo spoedig mogelijk in Vlaamse handen moest komen om de nodige bezuinigingen te kunnen doorvoeren. Op redactioneel gebied dienden voortaan de richtlijnen van het Vlaamse bestuur, dat optrad in naam van de Provinciaal en nog steeds diens steun genoot (85), door de directeur-hoofredacteur te worden gevolgd. Deze zou zijn houding ten opzichte van de Vlaamse politiek en de repressie moeten herzien. Het bestuur smeekt hem bijna de enge kring van buitenlandse raadgevers of Vlaamse raadgevers die sedert lang in het buitenland vertoefden, te willen doorbreken en ook bij personen uit de hele katholieke Vlaamse gemeenschap te rade te gaan. Het bestuur was tenslotte van mening dat de beste oplossing zou zijn dat de directeur hoofredacteur, wiens taak aan *De Vlaamse Lime* van den beginne af als tijdelijk was beschouwd, met ingang van 1 oktober 1949 - het einde van de eerste jaargang - al zijn bevoegdheden aan De Clippele zou overdragen. Het contact tussen de Amsterdamse en Vlaamse *Lime* en het handhaven van de *Lime* geest in het laatstgenoemde blad zou uitsluitend verlopen via de *Interlime* als overkoepelend orgaan (86).

Zijn aantekeningen bij dit Vlaamse antwoord bestemde Creyghton voor Van Gestel in Rome, de enige bij wie hij buiten Amsterdam waarschijnlijk nog enig begrip kon verwachten. Er staan enkele verklaringen in deze aantekeningen, die de achtergrond van de conflicten iets scherper stellen. Het ergste verwijt van Vlaamse zijde was volgens Creyghton dat hij zou weigeren voeling te nemen met het "pars senior" van de Belgische samenleving. Hij geeft het erg gemakkelijk toe "De waarheid is, dat "contact opnemen" met de buitenwereld door al mijn vrienden en vijanden (als ik die heb) altijd beschouwd is als mijn zwakste punten. Ook (dus) in Amsterdam" (87). Creyghton vervolgt daar nooit behoefte toe te voelen en tijd voor te vinden. Hij had daardoor nooit contact gehad met de door het Vlaamse bestuur gewenste Belgische kringen, maar ook nooit met de extremistische (88). Dit zou echter niet de hoofdoorzaak zijn van alle tegenstellingen tussen Amsterdam en Brussel, maar deze zou ook niet te vinden zijn in het eerder door hem geconstateerde gebrek aan samenwerking tussen het Vlaamse bestuur en zijn hoofredacteur. Creyghton noemt het zelf een vergissing dat hij niet eerder deze tegenstelling onomwonden en rechtstreeks heeft uitgesproken. Hij meent eindelijk de kern van alle geschillen te hebben gevonden in enkele opvattingen van het Vlaamse bestuur die, zonder regelmatige exploitatie, alle denken en doen beïnvloed hadden.

De vooronderstellingen van het Vlaamse *Lime* bestuur zouden door Creyghton slechts één keer duidelijk zijn afgewezen. In Rome had Creyghton namelijk geweigerd de *Politieke richtlijnen voor De Vlaamse Lime* te ondertekenen, die door De Raedemaeker opgesteld en door Croonenberghs aan hem voorgelegd waren. Dit moet gebeurd zijn, eerst ten overstaan van Van Gestel en een dag later ten overstaan van Generaal Janssens. Het tijdstip kan aldus worden vastgesteld op de tweede week van april 1948, tijdens de voorbereidingsfase van *De Vlaamse Lime*, toen alle betrokkenen in Rome waren. Creyghton noemde deze richtlijnen deels overbodig, deels gevaarlijk en deels onjuist (89). Hij gaat niet concreet op deze richtlijnen in - typisch zijn werkwijze - maar abstraheert ze tot een viertal vooronderstellingen, die hij aan het Vlaamse bestuur toeschrijft.

De eerste vooronderstelling van het Vlaamse bestuur zou zijn, dat men, om zich boven de politieke partijstrijd te verheffen, zich niet mag uitspreken voor enigen en tegen anderen. Creyghton ziet een partijkus juist als noodzakelijk in de verdediging van

de waarheid men moet opkomen voor hen die gelijk hebben en tegen hen die ongelijk hebben Deze keuze speelt Creyghton parten bij een door hemzelf gesignaleerde, tweede vooronderstelling Het bestuur zou er van uitgaan dat, om het werk goed te doen, men zich moet richten naar de meerderheid, althans niet naar de minderheid Creyghtons criterium is nu juist de waarheid, en mocht die bij de minderheid leven, dan was dit nog geen aanwijzing dat men zich op de verkeerde weg zou bevinden De overige twee vooronderstellingen sluiten hier nauw bij aan Het Vlaamse bestuur zou het verkeerd oordelen speciale aandacht te schenken aan de minderheid en zou ten vierde menen dat het succes van een uitgave bepaald werd door de vraag of zij aan de denkbeelden van de meerderheid beantwoordt Creyghton verdedigt zijn eigen partijkeuze door te poneren dat voor het volgen van de meerderheid alleen gemakzucht, voor het volgen van de minderheid moed nodig is Hij hanteert vervolgens dezelfde rechtlijnigheid die hij het Vlaamse bestuur toeschrijft "En denkbeelden waar moed uit voortkomt, zijn altijd belangrijk Ik zeg niet altijd juist, maar altijd belangrijk En het zijn de belangrijkste ideeën waarmee een *Linie* zich moet bezig houden" (90) Het succes van een uitgave zou volgens Creyghton tenslotte niet afhangen van de instemming die zij krijgt, maar van de belangstelling die zij trekt Stoute, nieuwe revolutionaire ideeën trekken immers meer aandacht dan welbekende

Creyghtons eenvoudigste formulering van het conflict is tenslotte, dat hijzelf aan de waarheid haar volle recht wil geven, het Vlaamse bestuur daarentegen zou neigen naar de opvatting "verzwijg die waarheid die u in tegenstelling kan brengen met de machtige meerderheid" (91) Deze omschrijving van de diepste oorzaak van het conflict tussen Amsterdam en Brussel vertoont enige zwakke punten Creyghton schijnt vooral het volgen van de meerderheid om haar niet te kwetsen, te verafschuwen Hij predikt wel deze meerderheid te provoceren, om haar belangstelling gaande te houden Hij verzwakt bovendien zijn eigen verklaring van de tegenstellingen zich te haasten Van Gestel duidelijk te maken dat een *Linie* zich niet mag richten naar welke groepering ook, maar enkel naar de "loca theologica" volgens de voorschriften van de generale overste (92) Creyghtons analyse blijft louter theoretisch Hij kon zelf intussen weten dat het uiterst moeilijk is om theologische beginselen toe te passen Het Berchmanianumcongres had de praktijk van zijn "evangelische stoutmoedigheid" ondubbelzinnig veroordeeld Of en in hoeverre Creyghtons nogal abstract geuite beschuldigingen aan het adres van het Vlaamse bestuur juist zijn, zal nog aan de inhoudelijke ontwikkeling van *De Vlaamse Linie* getoetst worden

Met een ontwapenende openhartigheid, die zeker ook bij de persoon van Creyghton hoort, vertrouwt deze Van Gestel toe dat zijn tekortkomingen het Brusselse bestuur voor grote problemen geplaatst hebben en dat in de wijze van opzetten van *De Vlaamse Linie* waarschijnlijk wel grote "vitia originis" gescholen hebben (93) Voor het V.I.B. was de schuldvraag onbelangrijk en bestond slechts een procedure-probleem het Vlaamse bestuur had met het ontslag van Creyghton op 5 augustus 1949 een kwestie eigenhandig opgelost, die tot de uitsluitende competentie van het V.I.B. hoorde In deze geest sprak Van Leeuwen, secretaris van het V.I.B., mede namens Malmberg, zich uit in een brief aan voorzitter Lindeman, om de zaak in Rome aanhangig te maken De beide Nederlandse jezuïeten uit het Interliniebestuur bleken nogal sympathie te hebben voor Creyghton, die ze door het Vlaamse bestuur min of meer in de hoek gedrongen zagen Zij wilden Rome dan ook voorstellen Creyghton in Brussel te handhaven totdat er in Amsterdam een

Vlaamse pater zou zijn opgeleid (94)

Het einde van deze acht maanden voortslepende crisis komt op 1 september 1949 met een brief van Creyghton aan Van Leeuwen (95) Creyghton wil, om de Brusselse en Amsterdamse *Linie* te redden, gevolg geven aan het Vlaamse besluit per 1 oktober af te treden als directeur-hoofredacteur van *De Vlaamse Linie* Het lijkt hem onwaarschijnlijk dat hij nog het noodzakelijke vertrouwen van het Brusselse bestuur zal verwerven, maar hij ziet ook het gevaar dreigen dat de Amsterdamse *Linie* onherstelbare schade zal gaan lyden Creyghton spreekt zijn bereidheid uit om de verantwoordelijkheid, zelfs voor de hele toestand als bevoegde mensen zo zouden oordelen, op zich te nemen Hier spreekt dezelfde openhartigheid als tegenover Van Gestel, of is het alleen de behoefte van Creyghton voor "bête noire" te spelen? Zijn schuld bewustheid lijkt ons toch gemeend Hij heeft ingezien dat hij door koppig doorzetten zijn ideaal van internationalisatie en eenheid in zijn weekbladapostolaat dreigt te verliezen De oude weg van de over Creyghtons persoon lopende eenheid was onbegaanbaar Als nieuwe weg zag Creyghton de eenheid via de V I B Hij hoopte daarbij op nieuw contact met *De Vlaamse Linie* op basis van spontane vrijwilligheid, want het experiment in Vlaanderen bleef hij belangrijk vinden (96)

De conflicten tussen de Amsterdamse en de Brusselse *Linie* geven aanvullende informatie over Creyghtons denken en handelen en zijn om die reden uitvoerig behandeld Het verdere verloop van *De Vlaamse Linie*, nadat Creyghton als hoofdfunctionaris is teruggetreden, zal hierna beknopt beschreven worden

De richting die De Clippele aan *De Vlaamse Linie* wilde geven, wordt aardig geïllustreerd door het vignet van het weekblad, dat bestond uit het Christus-monogram IHS tussen de woorden *Vlaamse* en *Linie* Hier omheen was de oude Boerenkrijg-leuze geslingerd "Voor outer en heerd" De romanticus De Clippele, die graag teruggreep naar het katholieke Vlaanderen à la Guido Gezelle, zag in deze uitbeelding de doelstelling van *De Vlaamse Linie* "Voor outer en heerd" betekende immers het dubbele front waaraan stand gehouden moest worden in een onwrikbare linie de godsdienstige gaafheid en de Vlaamse aard (97) De Clippele stond in één belangrijk opzicht op dezelfde lijn als Creyghton het Vlaamse en het katholieke karakter vormden éénzelfde begrip (98)

Het vertrek van Creyghton per 1 oktober 1949 bracht De Clippele in naam het hoofdredacteur- en directeurschap Karel van Isacker SJ, in juni 1949 als tweede assistent van De Clippele de Vlaamse *Linie*-redactie binnengekomen naast Van den Daele (99), werd als adjunct aangesteld Praktisch kwam het er op neer dat Van Isacker de volle verantwoordelijkheid op zich zou nemen als directeur-hoofredacteur, omdat het bestuur De Clippele, gezien diens gezondheidstoestand, een onmiddellijke rusttijd gunde van drie maanden (100) Van Isacker, jonger en dynamischer dan De Clippele, nam op 30 september 1949 reeds een eerste eigen beslissing Zonder de raad van beheer te raadplegen liet Van Isacker het insigne met de Christus-initialen en de leuze "Voor outer en heerd" uit de kop van *De Vlaamse Linie* verwijderen Er kwam protest, maar men kon het insigne niet meer opnieuw invoeren (101) Voor Van Isacker was dit het begin van het wijzigen van de strekking van het Vlaamse jezuïetenblad in twee richtingen Hij verscherpte op de eerste plaats de Vlaamsgezinde houding in een meer flamingante lijn, waarbij hij de repressie nog scherper aanklaagde Op de tweede plaats verving hij het

strijdend katholicisme van zijn voorgangers door een ruim-katholieke houding (102) Zijn zelfstandige beslissingen nam hij vaak zonder advies van het Vlaamse bestuur en daarom had hij behoefte aan de steun van gelijkgezinden

In zijn eerste maandrapport, over september 1949, had Van Isacker reeds als zijn persoonlijke mening te kennen gegeven, dat de redactionele afhankelijkheid van Amsterdam gewerkt had als een rem, een "inhibitie" Een flink, gezond redactioneel apparaat met een grote dosis zelfvertrouwen en durf zou daardoor in Brussel belemmerend zijn (103) Na op 3 maart 1950 officieel tot hoofdredacteur te zijn aangesteld, kwamen er in de redactiesamenstelling van *De Vlaamse Linie* spoedig grote veranderingen De voornaamste figuur werd Lode Claes, in *De Vlaamse Linie* schrijvend onder het pseudoniem Georges Fredericx, die tijdens de wereldoorlog schepen van Groot Brussel was geweest Hij werd politiek redacteur en voornaamste raadsman van Van Isacker F de Pillecijn, aan wie een publikatieverbod was opgelegd, schreef als losse medewerker onder de schuilnaam Cactus portretten van Vlaamse figuren, waarbij illustraties verschenen van Paul Jamun, die eveneens niet mocht publiceren Deze laatste, die met karikaturen begonnen was in de Rexistische bladen "Rex" en "Cassandra", tekende in iets gewijzigde stijl in *De Vlaamse Linie* onder het pseudoniem Pat en Kler Vanaf deze periode begon ook K Elno zijn kunstkritieken te schrijven (104)

In maart 1950 schrijft de hoofdredacteur dat er van een flinke vordering van de commerciële en redactionele organisatie kan worden gesproken Hij oordeelt de tijd rijp om nu ook systematischer te gaan waken over het uitgesproken katholiek informatief en leidinggevend karakter van het blad volgens de richtlijnen van de Generaal van 27 april 1949 (105) Deze verklaring van trouw aan de richtlijnen van de overheid kwam echter te laat Van Isacker was al regelmatig bekritiseerd voor zijn zelfstandig, uiterst vlaamsgezend en ruim katholiek optreden Hij had zowel aan zijn Provinciaal als aan de officieel aangestelde censor, in die periode Sallets, rekenschap af te leggen (106) Zo werd hij bijvoorbeeld terechtgewezen wegens een publikatie van een interview met prof Haesaert, omdat een "vraaggesprek met een anti-clericaal" in een zuiver katholiek orgaan niet paste (107) Zijn onafhankelijke en zelfstandige houding werd tenslotte veroordeeld door de generale overste van de Societeit in een schrijven van 18 maart 1950 (108) Dit was dan ook eigenlijke oorzaak van het ontslag van Van Isacker in juni 1950 De directe aanleiding tot deze beslissing van de Raad van Beheer was een enquête, door Van Isacker op touw gezet, over de belangrijkste Vlamingen van dat moment, met als resultaat dat de meeste stemmen gegeven waren aan de fel Vlaamse en fascistische priesterdichter, Cynel Verschaeve (109)

De nieuwe directeur-hoofdredacteur A van den Daele SJ had nog te maken met een andere overheid waarmee zijn voorganger, Van Isacker, in onmin was geraakt De Vicaris-Generaal, A Quagebuer, verbood in een brief aan alle deken van het bisdom Brugge het nummer van 11 juli van *De Vlaamse Linie* aan de kerkdeuren te verkopen De argumentatie van dit verbod schuiep verwarring "Daar *De Vlaamse Linie* geen blad van de Katholieke Actie en nog minder een godsdienstig blad is, verzoeken wij onze priesters en onze katholieke jeugdleiders hun medewerking niet te verlenen" (110) Er werd op gespeculeerd dat de ontevredenheid van kardinaal Van Roey van eerder datum was Het nummer van 11 juli, dat een diagnose wilde zijn van Vlaanderen in het jaar 1950, hoofdzakelijk op sociaal economisch, religieus en cultureel gebied, zou slechts een aanleiding zijn Op uitdrukkelijke wens van de Provinciaal moest er een koerswijziging komen en werd het blad

verplicht zo gauw mogelijk een "katholieke klank" te laten doorklinken (111) De Belgische bisschoppen werden hierover ingelicht en dit had waarschijnlijk tot gevolg, dat de Vicaris-generaal Quagebeur in augustus 1950 een "veroordeling" van *De Vlaamse Linie* ontkende De bisschoppen hadden een louter disciplinaire maatregel willen treffen K A -groeperingen mochten zich niet inlaten met het verspreiden van een niet-specifiek K A blad (112)

De aanstelling van Van den Daele tot hoofdredacteur van *De Vlaamse Linie* betekende intussen een terugkeer naar de lijn van Creyghton en De Clippele Weer werd een strijdend katholicisme en een scherp anti communisme beleden, naast een overigens toch wel Vlaamse politiek en aandacht voor sociale wantoestanden Bovenal liet Van den Daele de stem van de paus horen, op wiens gezag hij zich in bijna iedere editie beriep (113) Een ander kenmerk van de periode van Van den Daele, die tot 1953 liep, waren de pogingen tot financieel herstel die nog onze aandacht zullen krijgen

De boven summier geschetste redactionele ontwikkelingen van *De Vlaamse Linie* in de periode 1948-1950 willen we aan de hand van enkele belangrijke items uit het weekblad illustreren (114)

Na de tweede wereldoorlog was voor de binnenlandse politiek in België het probleem van de repressie - de vervolging en bestraffing van de vermoedelijke collaborateurs - het pijnlijkst *De Vlaamse Linie* bleef zich vanaf haar tweede nummer constant en radicaal uitspreken tegen de excessen van de repressie Collaboratie op zichzelf werd niet goedgepraat, maar *De Vlaamse Linie* pleitte voor een gematigde houding "inzake het vraagstuk der repressie, waarbij andermaal is gebleken, dat men geen rekening hield met het feit, dat incivisme - hetwelk heel zeker objectief een zware fout was - bij ons subjectief minder strafbaar dan in andere buurstaten was geworden, als men daarbij de vele tekortkomingen tegenover het Vlaamse volk in overweging wil nemen" (115) Volgens het weekblad betekende de repressie voorts de ondergang van het katholieke Vlaanderen "Hoofdzakelijk katholieke Vlamingen waren de slachtoffers Voor gelijkwaardige feiten werd de linkse gespaard, maar de katholiek moest weg" (116)

Zo was volgens *De Vlaamse Linie* de repressie gericht tegen wat zij de twee fundamenteën van het Vlaamse volk noemde het Vlaamse karakter en het katholieke karakter (117) Op grond van deze overwegingen werd ook een algemene amnestie bepleit De grootste polemiek werd echter gevoerd naar aanleiding van een artikel in *La Nation Belge*, waarin *De Vlaamse Linie* verweten werd Vlaanderen met het incivisme te vereenzelvigen (118). In zijn "Replik van de gedeporteerde" bevestigde *De Vlaamse Linie* deze beschuldiging aan haar adres, maar ging het in haar antwoord nog aanzienlijk verder door een vereenzelving van het katholieke met het Vlaamse karakter Er werd door het weekblad op gewezen, dat de bedoeling van de repressie was "het katholieke Vlaanderen blijvend te beroven van elke elite die niet buigt voor de aanmatiging van de Staat" Aldus gezien was elke Vlaming medeplichtig "Of wilt gij, Mijnheer Bernard", vroeg *De Vlaamse Linie* de schrijver van het gewraakte artikel, "op het voetspoor der marxisten en der nazis, dat wij onze Meester verloochenen omdat hij eindigde als inciviek op het Kruis? Civisme kan een kwaad zijn en incivisme een deugd" (119) In de heftige polemiek die volgde, voerde *De Vlaamse Linie* nog wel aan dat zij nooit het incivisme zonder onderscheid had willen verdedigen Vooral van de kant van Vlamingen uit het verzet werd krachtig geprotesteerd Deze polemiek kwam *De Vlaamse Linie* te staan op een zeker abonnementenverlies (120)

Het koningsvraagstuk werd door *De Vlaamse Lintie* nog radicaler aangepakt dan het repressieprobleem, aangezien het laatste nog complexer was. Het jezuïetenweekblad stond op het standpunt dat onwrikbare trouw aan koning Leopold III geboden was en dat hij in zijn koninklijke waardigheid moest worden hersteld (121). Voor *De Vlaamse Lintie* was de oplossing van het koningsprobleem een "sine qua non" voor het oplossen van de andere problemen zoals de repressie en het schoolvraagstuk (122). De houding van *De Vlaamse Lintie* in de koningskwestie, die in principe als een morele kwestie benaderd werd, was regelrecht gericht tegen de "linkse" partijen, die zij uit de leiding van het land wilde laten verwijderen (123). Het vertrouwen in de Christelijke Volkspartij inzake de koningskwestie van *De Vlaamse Lintie* was groot en zij spoorde haar lezers aan deze partij onvoorwaardelijk te steunen (124). De teleurstelling van het weekblad over de abdicatie van Leopold III was groot en het weekblad deed voorstellen om een tweede Vlaamse nederlaag in de toekomst te vermijden (125).

Met even grote heftigheid als in de koningskwestie nam *De Vlaamse Lintie* stelling in de schoolstrijd. Reeds voor de eigenlijke strijd vanaf 1950 over het schoolprobleem tot nieuwe verbittering leidde, had *De Vlaamse Lintie* al met de regelmaat van een klok gehamerd op gelijkberechtiging op het onderwijsvlak (126). In het vuur van de strijd, tussen 1954 en 1958, werd de rechtlijnigheid van voor 1950 doorgetrokken. Het weekblad voerde de pen in een onverzoenlijke houding en met een echte "style de combat", waarbij beroep gedaan werd op de goddelijke beginselen (127). Op de onderwerpen die echter na 1950 in *De Vlaamse Lintie* werden uitgesponnen, zoals ook de houding tegenover de Kongo, zullen wij hier niet nader ingaan (128).

De houding van *De Vlaamse Lintie* tegenover de politieke partijen was even rechtlijnig als haar stellingname in andere kwesties: onvoorwaardelijke steun aan de CVP, de andere partijen werden als vijanden bestempeld (129). Deze houding was in de eerste na-oorlogse periode begrijpelijk in het licht van de woelingen in België en de richting van het weekblad. Zo schreef het jezuïetenblad voor de verkiezingen van 26 juni 1949 dat men zich moest inspannen om aan de CVP de volstrekte meerderheid te bezorgen. Er werden vijf redenen genoemd om de schoolstrijd te winnen, om de koningskwestie op te lossen, om de Vlaamse kwestie op te lossen, om het repressieprobleem te saneren en om een gezonde sociale en gezinspolitiek te voeren. Een van de belangrijkste argumenten was dat de socialist en de liberalen niets voor Vlaanderen als zodanig zouden voelen (130). Het katholieke Vlaamse kiezerscorps diende volgens het weekblad een eenheid te vormen. Dissidentenlijsten werden afgekeurd, omdat zij schade zouden toebrengen aan de CVP. Bij de verkiezing van 4 juni 1950 werd bij monde van Van Isacker opnieuw dezelfde houding aangenomen (131).

De verdediging van Vlaanderen, dat voor *De Vlaamse Lintie* "geen mythe" was, bleef een constante in het weekblad (132). De Vlaamse strijd van het jezuïetenweekblad was in de eerste periode nog beperkt tot de taalregelingen in België. Een uitzondering vormde een artikel van Prof Dr K. Pinxten op 23 september 1949, waarin deze wees op "Vlaanderen recht op industrialisatie". Pas veel later, vooral na 1961, werd het accent verlegd van taalstrijd naar sociale en economische ontvoogdingsstrijd, waarvan het taalprobleem slechts een element was (133). Een element dat later verdween, was de vermenging van Vlaams en katholiek, twee karakteristieken die voor *De Vlaamse Lintie* aanvankelijk een eenheid vormden. Na 1952 werd deze optiek niet meer zo uitdrukkelijk weergegeven als daarvoor, hoewel ze bleef doorwerken in de ondertoon van de artikelen. Pas tijdens de

deconfessionalisering van het weekblad, voor het eerst in 1962, werd van dit standpunt volledig afgestapt (134)

De naoorlogse bipolarisering op het vlak van de ideologie en de macht - minder ingewikkeld te omschrijven als de problematiek van de koude oorlog en de tegenstelling tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, de Europese eenmaking en de dekolonisatie van de derde wereld ontsnapten niet aan de aandacht van *De Vlaamse Linie*. Vanaf het eerste nummer legde *De Vlaamse Linie* een strijdbaar anti-communisme aan de dag. In haar houding tegenover de communistische landen speelden, evenals in het Amsterdamse moederblad, het proces tegen de Hongaarse kardinaal Mindszenty in 1949 een belangrijke rol. Het communisme als leer was een naderend gevaar, waartegen men zich met man en macht moest verdedigen. *De Vlaamse Linie* stuurde daarom reeds op 31 december 1948 aan op de overdracht van de nationale soevereiniteiten aan een supranationaal orgaan. Gedurende de jaren 1949 en 1950 meende het weekblad dat deze overdracht aan het Atlantische Pact diende te geschieden. Net als enkele Engelse en Amerikaanse kringen deelde het weekblad de opinie van een politieke eenmaking op Atlantisch vlak om een stevig blok tegen het communisme te kunnen vormen (135). In samenhang hiermee, maar toch ook als een zelfstandige problematiek, zette *De Vlaamse Linie* zich vanaf het begin in voor de politieke eenmaking van Europa door middel van een federale structuur (136). Het blad bepleitte in zijn eerste jaren nog dat dit nieuwe Europa op christelijke basis gefundeerd moest zijn, in de latere jaren was hiervan geen sprake meer (137). Een ander groot probleem, dat van de dekolonisatie, bestond voor *De Vlaamse Linie* vooral uit de Congolese crisis die geheel na 1950 speelde. Hiervan kan wel in het algemeen gezegd worden dat *De Vlaamse Linie* een anti-kolonialistische politiek propageerde en zich met man en macht plaatste achter het missiонерingswerk (138).

De Vlaamse Linie was in de jaren die wij hier bespreken, en ook nog lang daarna, een kerkgebonden blad. Voór de Vlaamse jezuiteten het prospectusnummer op de markt brachten, lieten zij de persen van het toch al katholieke Nieuws van de Dag zegenen door Mgr. Cento, de pauselijke nuntius te Brussel. In elk nummer werd vanaf het begin het Roomse kerkelijke standpunt naar voren gebracht, strijdlustig geformuleerd, wars van elk compromis en vooral steunend op het pauselijk gezag. Nadat Van Isacker enkele maanden een ruimdenkend katholicisme wilde introduceren in *De Vlaamse Linie*, heeft Van den Daele de oude Creighton-lijn weer opgenomen en werd in bijna elke uitgave 's pausen stem verklankt (139). In vraagstukken als de relatie tussen marxisme en godsdienst, het sociaal engagement van de priester en de deelname van leken aan het apostolaat werd een afwijzend, conservatief en Rooms standpunt verdedigd (140).

Evenals politiek en godsdienst volgens *De Vlaamse Linie* nauw samenhangen, werden in de eerste jaren van het weekblad moraal en cultuur beschouwd als twee noodzakelijk samengaande verschijnselen. De kunstcritiek van het jezuïetenblad was in zekere zin "normen-ziek" (141). Zo werd Albert Westerlinck en zijn *Dietse Warande en Belfort* ervan beschuldigd open te staan voor de invloed van de vrijmetselaarsloge, aangezien het blad recensies wijdde aan niet-religieuze geïnspireerde of vrijzinnige auteurs. Ook *De Spectator* werd "al te rood" genoemd (142). Westerlinck protesteerde tegen het "moreel discrediet op geloofsgenoten geworpen waardoor deze in hun persoonlijk zedelijk leven kunnen worden getroffen". Hij verweet de fanatieke jezuïetenpers niet de Vlaamse pers te beschermen tegen beschamende aanvallen van buitenaf, maar een zuivering volgens eigen normen in eigen huis te zijn begonnen (143). De hoofdredacteur Creighton liet

zich hierdoor niet afschrikken en liet nogmaals kritiek horen op Westerlinck, waarbij hij de lijn doortrok tot Anton van Duinkerken (144)

Een aparte vermelding moet tenslotte de *Jeugdlinie* hebben, die haar eigen ontwikkeling gekend heeft onder leiding van de jezuïeten Van Laer en Boeve. De pagina die vanaf het eerste nummer al gereserveerd was "Voor alwie jong van harte is", greep in een strijdvaardige Jongvlaamse stijl a la Rodenbach en met romantische afbeeldingen terug naar Vlaanderen groot verleden. Na januari 1952 was een afzonderlijk abonnement op de vierbladige *Jeugdlinie* mogelijk, maar ze bleef tot de gewone *Linie* nummers behoren. Vanaf 1961 werd de *Jeugdlinie* geheel onafhankelijk van *De Vlaamse Linie* geleid vanuit het jezuïetencollege te Borgerhout. In juli 1963 werd de *Jeugdlinie* wegens afnemende belangstelling opgeheven (145).

De richting van het weekblad *De Vlaamse Linie* hierboven in enkele voorbeelden zeer summier aangegeven, had natuurlijk een belangrijke invloed op de exploitatie van het blad. *De Vlaamse Linie* was op de markt gekomen met een beginoplage van ongeveer 12 000 exemplaren, waarvan spoedig 80 procent abonnementen waren. In april 1949 werd door een accountantsrapport vastgesteld dat de gemiddelde verkochte oplage per week 34 500 bedroeg. Hierin was echter rekening gehouden met de extra-oplagen van de speciale nummers, bijvoorbeeld het Mindszenty-nummer van 11 februari 1949, dat een oplage kende van boven de 200 000 exemplaren. Dit zeer gunstige resultaat werd mede bereikt door verspreiding van deze speciale *Linie* nummers door de leden van de Bonden van het H. Hart. Afgezien dus van de extra-nummers bedroeg de wekelijkse oplage midden 1949 ongeveer 15 000 exemplaren.

Deze tamelijk hoge oplage werd onder meer bereikt doordat de toegespitste problematiek inzake de repressie, waarin het opinieweekblad een harde stellingname volgde, *De Vlaamse Linie* tot Vlaamse spreekbuis maakte. Op het einde van 1949 kende het weekblad echter een dieptepunt. De reden hiervan was dat vele lezers zich in verband met het repressieprobleem als het ware bedrogen voelden. Enerzijds bleef het probleem voortslepen, wat een zekere leesmoeheid met zich meebracht, anderzijds vonden sommigen de lijn van *De Vlaamse Linie* te hard, anderen weer te slap (146). De Adviesraad, onder voorzitterschap van Mgr. Cruysberghs, had ook gehamerd op het verdwijnen van de "zwarte" toon van het weekblad. Hieronder verstond deze raad de verdediging van hen die onder de naoorlogse repressie te lijden hadden (147). De officiële hoofdredacteur Van Isacker twijfelde er aan of de verbetering van deze toon de sleutel vormde tot het bereiken van een breder publiek. Het voor een winstgevende exploitatie minimale aantal van 12 000 vaste abonnementen zou het weekblad nooit bereiken met zijn huidige formule die te moeilijk, te intellectueel en te strak-ernstig zou zijn. Van Isacker wil geen sensatieblad, maar denkt aan artikelen die eenvoudiger en directer zijn, en op de eerste plaats oog en verbeelding moeten aanspreken (148). De parallellen met de Amsterdamse *Linie*, waar dezelfde moeilijkheden steeds speelden en Creghton in de "optische journalistiek" een oplossing zocht, zijn gemakkelijk te trekken.

Van den Daele, als opvolger van Van Isacker, ziet zich in mei 1950 blijkens de rapporten van de propagandisten, geplaatst tegenover een vaste kern van lezers die *De Vlaamse Linie* niet meer zullen loslaten. Daarnaast staan enkele milieu's die het blad blijven wantrouwen, onder meer wegens zijn "zwarte" toon (149). Hij hoopt hier verandering in te brengen met steun van een vernieuwde redactieraad, die zowel in eigen jezuïetenkring alsook daarbuiten gezag zou moeten uitstralen (150). Bij de hogere instan-

ties van de CVP signaleert Van Daele sinds juli 1950 meer belangstelling voor *De Vlaamse Limie* omdat het blad dissidentenpartijen zou kunnen verhinderen door zijn greep op groeperingen die de katholieke partij nog steeds niet vertrouwden (151) Om zijn onafhankelijkheid echter niet te verliezen, ontvouwt de hoofdredacteur een manier van partijkiezen die niet zo rigoureuus was als Creyghton indertijd voorstond, maar toch effect zou sorteren Hij kiest daarom een indirecte methode van kritiek op de CVP door buitenlanders aan het woord te laten die een diagnose zouden stellen van de christelijke democratieën in eigen land en daar dezelfde zwakheden zouden ontdekken als in Vlaanderen (152)

Het zoeken van een nieuw publiek voor *De Vlaamse Limie* werd in oktober 1950 voortgezet door pogingen een vast kader van propagandisten op te bouwen om de verschuivingen op te kunnen vangen die men verwachtte bij de losse verkoop Bij de langzame koersverandering van het weekblad kon men immers verwachten dat zij die vooral getroffen waren door de repressie, de zogenaamde "zwarten", het blad zouden gaan verlaten, wanneer zij niets meer zouden vinden wat hen aansprak (153) Daartegenover stond dat *De Vlaamse Limie* zich kon gaan verheugen over de instemming van kardinaal Van Roey, die zich in november evenals hogere geestelijke functionarissen in andere bisdommen, tegenover de voorzitter van de redactieraad, De Coninck, gunstig uitsprak over het blad (154)

Al deze factoren zorgden er voor, dat Van den Daele bij de afsluiting van het jaar 1950 tevreden constateerde dat er een beweging van hernieuwde geestdrift voor het blad was in het gehele Vlaamse land Dit zou enigszins te vergelijken zijn met het allereerste begin, maar volgens Van den Daele was die beweging nu bewuster en werkte zij dieper door Hij was vooral vol lof voor de medewerking van de paters en broeders van de Noordbelgische provincie van de Sociëteit van Jezus, die zich zonder achterdocht hadden ingezet (155)

De abonneementenstand bleef in 1950 redelijk stabiel, in vergelijking met 1949 werd hetzelfde peil behouden Elk kwartaal startte met een doorsnee van 7750 abonnees en eindigde met 9000 De globale oplage van *De Vlaamse Limie* schommelde tussen de 16 000 en 17 500 exemplaren De totale verkochte oplage, vaste abonneementen en losse verkoop samen, lag de eerste negen maanden van 1950 tussen de 13 500 en 15 000 (156) Vanaf november 1949 verscheen er een speciale dundruk-uitgave onder de naam *De Limie Editie voor de Kongo*, waarvoor begin maart 1950 130 luchtpostabonneementen werden genoteerd De markt in Vlaanderen zelf begon er nu voor *De Vlaamse Limie* steeds beter uit te zien Twee factoren hadden een gunstige invloed op het abonneementenbestand van het jezuïetenweekblad

In de eerste plaats werd een concurrerend weekblad ingelijfd Het betrof het weekblad *De Unie*, dat werd uitgegeven door het Catholiek Internationaal Persbureau, dat door de dominicaan Morlion vanuit Rome bestuurd werd *De Unie* was vanaf maart 1948 verschenen, toen al bekend was dat de jezuïeten in Vlaanderen met een eigen blad zouden komen Beheer en redactie van *De Unie* berustten volkomen in handen van een groep leken, bijgestaan door M Goetstouwers OP als geestelijk adviseur De oprichters van *De Unie* hadden steeds de verdenking van zich afgeschud dat ze met *De Vlaamse Limie* wilde concurreren Voor het lezend publiek moet dit echter duidelijk geweest zijn De titel *De Unie* doelde op een geest van verzoening en begrip voor de andersdenkende, de titel *De Limie* wees op een front en op strijd tegen de anderen (157) In juli 1949 vonden er haastige onderhandelingen plaats tussen beide weekbladen, omdat *De Unie* wilde fuse-

ren met *De Spectator*. Het blad ging tenslotte op in *De Vlaamse Linie* (158), wat deze laatste maar 1000 abonnees opleverde, maar van meer belang was de voldoening van het verslaan van een concurrent binnen het eigen katholieke kamp.

In de tweede plaats was het een gunstige factor dat het andere katholieke weekblad in Vlaanderen *De Spectator* in juli 1950 ophield te bestaan. Er was van samengaan geen sprake, wel van medewerking van oud redacteuren van *De Spectator* aan *De Vlaamse Linie*. *De Spectator* was in 1945 gesticht, met als doel te werken aan een geestelijk herstel van Vlaanderen in de richting van een consequent christendom (159). In de loop van de jaren werd meer aandacht besteed aan culturele dan aan politieke thema's. Het aantal abonnees dat *De Vlaamse Linie* erbij kreeg is niet te achterhalen. Het bleef echter een gunstige omstandigheid dat het laatste concurrerende actuele weekblad van katholieke origine in Vlaanderen verdween. Al met al werpt dit een speciaal licht op de stabiliteit van de abonnenmentenstand van *De Vlaamse Linie* in 1950. De monopoliepositie op de Vlaamse markt kon door het jezuïetenblad niet worden uitgebuit, maar slechts gebruikt om een duidelijke achteruitgang tijdelijk af te remmen.

Over zowel de geografische spreiding alsook over de spreiding naar beroeps- en inkomensgroepen van de abonnees van *De Vlaamse Linie* zijn ons pas gegevens bekend vanaf 1959 (160). De korte impressie van de exploitatie van het weekblad over de jaren 1948-1950 kan daarom afgerond worden met een enkele opmerking over de financiële toestand van *De Vlaamse Linie*.

Uit de exploitatie-rekening blijkt dat het verlies over de maanden augustus en september 1949, zelfs na een ten dele doorgevoerde bezuinigingspolitiek, nog maar de helft bedroeg van de gemiddelde verliezen in de eerste tien maanden van *De Vlaamse Linie*. Van Isacker verweet het suppletair verlies in Brussel dan ook uitsluitend aan overdreven beheer-, verblijf- en representatiekosten van de Nederlanders, die het vorige beheer uitmaakten en aan de slordigheid der administratie in onder meer het bepalen van de oplage (161). Deze opmerkingen van Van Isacker kunnen ingegeven zijn door rancune tegenover de Nederlanders, maar dat hierin een grote kern van waarheid schuilt valt niet te ontkennen. Het beste bewijs hiervoor is een aantekening uit de redactiekroniek van de Amsterdamse *Linie*. Hierin wordt met enige verwondering geconstateerd dat *De Vlaamse Linie* zich met de helft van de abonnees en met slechts een fractie van de advertentie-opbrengst van de Amsterdamse *Linie* toch kon bedruipen. Het verwijt van de Vlamingen dat de Nederlanders hun bedrijf topzwaar hadden gemaakt, kwam weer op de proppen. Schroder, die die mening deelde, nam op zich het te onderzoeken (162). Het financiële herstel van *De Vlaamse Linie* werd onder Van den Daele nog sterker nagestreefd, al werd het weekblad nooit winstgevend (163).

De samenwerking tussen de Brusselse en Amsterdamse *Linie* van september 1949 tot eind 1950 had zeker in het begin veel te lijden van de stemming onder de Vlamingen, die de moeilijke positie van hun weekblad weten aan het optreden van de Nederlanders. Het VIB verlangde desondanks in oktober 1949 een continue samenwerking tussen beide weekbladen en verplichtte de hoofdredacteuren ten minste éénmaal per jaar persoonlijk overleg te plegen met elkaar (164). Op vrijdag 28 oktober 1949 vond er zelfs te Oisterwijk in Noord-Brabant een samenkomst plaats tussen de redactiestaven van de beide *Linies*. Hoofddoel was de vorm van samenwerking voor de toekomst te bepalen. Als eerste beginsel van deze samenwerking werd besloten tot een redactionele onafhankelijkheid van de beide *Linies*. De samenwerking zou vooral gezocht worden in het benutten van

gemeenschappelijke buitenlandse correspondenten, een standpunt dat al eerder door Van Isacker verkondigd was (165).

De afspraken gingen niet door vanwege de eigen beslommeringen van beide redacties zodat alleen in januari 1950 in Antwerpen gesproken werd over het uitwisselen van kopij. Daarna verliep de alledaagse samenwerking vier maanden lang zonder belangrijke persoonlijke contacten. Het officiële overkoepelende orgaan, de *Interlinie*, nam haar taak om de samenwerking tussen de *Linie*-bladen te bevorderen weer ernstig op. De V.I.B.-commissaris Schröder nam het initiatief tot een samenkomst tussen de Amsterdamse en Brusselse hoofdredacteurs Creighton en Van den Daele. Goede voornemens over de maandelijksse bijeenkomsten van de hoofdredacteurs, kwartaalsamenkomsten van de beide redacties en het aanwijzen van een redacteur per weekblad met de opdracht de gemeenschappelijke belangen in het oog te houden, zorgden er sinds juli 1950 voor dat de samenwerking tussen Amsterdam en Brussel beter verliep dan ooit (166).

In de maanden augustus en september 1950 bezonnen de hoofdredacteurs zich op een volgende stap. Door de nauwst mogelijke samenwerking moest er een "werkgemeenschap" ontstaan voor gezamenlijke initiatieven van beide bladen (167). In dit groeiproces naar een gemeenschappelijke geest paste de bijeenkomst van beide redacties op 29 september 1950 in Roosendaal. De beide hoofdredacteurs bleken het meer met elkaar eens te zijn dan de medewerkers van beide bladen. Er werd een belangrijke misvatting uit de weg geruimd. Het kon niet de bedoeling zijn één enkele krant te maken met twee verschillende edities, een plan uit het prille begin van *De Vlaamse Linie*. De vergadering wilde volledige administratieve en redactionele onafhankelijkheid van beide jezuïetenbladen. Een gemeenschappelijke redactie voor beide bladen achtte men uitgesloten, de samenwerking zou moeten gebeuren door een houding van sympathie voor elkaar en aandacht voor mogelijkheden tot wederzijdse hulp (168).

Nieuwe elementen zijn er aldus, na anderhalf jaar, niet meer aan de samenwerking tussen de Amsterdamse en de Brusselse *Linie* toegevoegd. De spontanere wederzijdse hulpverlening was het gevolg van de onafhankelijkheid die de Vlamingen tegenover de Nederlanders verworven hadden. Deze hulpverlening bleef zo tot eind 1950. Van een gemeenschappelijke geest kwam echter niets meer omdat de nieuwe hoofdredacteur te Amsterdam, K.Verhofstad, persoonlijke contacten met Brussel sinds oktober verbood. Hij eiste dat de financiële schuld van Brussel aan Amsterdam eerst zou worden voldaan. Een bevredigende financiële regeling werd door beide Provinciaals pas in januari 1951 gevonden, zodat ook dit oude strijdpunt eindelijk werd weggenomen (169).

De opzet en de ontwikkeling van *De Vlaamse Linie* vertonen dezelfde chaotische trekken waarmee het Amsterdamse moederblad behept was. De oorzaak hiervan ligt na bovenstaande reconstructie van de verhoudingen tussen Amsterdam en Brussel voor de hand: de auctor intellectuelis en voornaamste uitvoerder van beide jezuïetenbladen is één en dezelfde persoon. Van Gestel schreef het nog eens op naar aanleiding van een bespreking over de samenwerking tussen *De Linie* en *De Vlaamse Linie*. Het is dan inmiddels juli 1950, maar Van Gestel verklaarde uitdrukkelijk dat enkele "ontdekkingen" al jarenlang voor iedereen open lagen: "er is veel te veel in één hand en in één hoofd samengelegd, veel meer dan mogelijk en uitvoerbaar is en dat kan niet anders, ook niet bij een genie, dan gevaar geven van eenzijdigheid, te langzame reacties, over het hoofd zien van belangrijke factoren etc." (170). Deze analyse is volkomen toepasbaar op de in de brief be-

doelde persoon van Creyghton, behalve als de aanduiding van "genie" ook direct op dezelfde persoon betrekking zou hebben. De man die door zijn te persoonlijke stempel op twee weekbladen te drukken verantwoordelijk was voor de geringe levensvatbaarheid van beide, geniaal te noemen, gaat ons te ver. Creyghton bezat uiteenlopende kwaliteiten, die hem in staat stelden om twee weekbladen enige tijd in leven te houden, maar juist zijn onvermogen om van zijn eigen ideeën de nodige afstand te nemen en in zelfkritiek te bezien, is tijdens zijn Vlaamse avontuur nog duidelijker geworden omdat het aantal medestanders in Brussel geringer was dan in Amsterdam. Van Gestel schreef dat Creyghtons omgeving al jaren hiervan op de hoogte was. De schuld aan de "vitia originis" van beide opiniebladen van de Sociëteit van Jezus kan daarom niet alleen op die ene persoon worden afgewenteld. De omgeving van Creyghton, in ieder geval de personen die invloed op hem hadden kunnen uitoefenen, dragen aldus ook hun deel van de verantwoordelijkheid voor deze zo onvolkomen apostolische experimenten op het terrein van de weekbladpers. Het heilig vuur dat Creyghton bezielde, belemmerde kennelijk ook jarenlang het gezichtsvermogen van zijn medestanders.

Als officiële vertrekpunt van de internationalisatie van het *Linie* apostolaat golden de besprekingen in april 1948 in Rome tussen Generaal Janssens en Creighton. In het memorandum dat hierover werd opgesteld, stond de volgende definitie "Onder de Interlinie wordt verstaan een organisatie die zich zal bezighouden met de centrale leiding van de bestaande, en de oprichting van de nieuwe *Linie* edities" (1). Dit hield in dat de Interlinie voorlopig zou gaan functioneren als gemeenschappelijk bestuursorgaan over de Amsterdamse en Brusselse stichting. De toekomstige werkzaamheden, die Creighton in het kader hiervan onderscheidde, lagen voor de hand: het oprichten van de Interlinie-organisatie en het stichten van nieuwe *Linie* edities.

Bij de oprichting van de Interlinie kon Creighton twee wegen inslaan: aanstonds in detail een statuut opstellen of zich beperken tot enkele essentiële richtlijnen en vertrouwen op de komende ondervinding. De laatste weg had Creightons voorkeur, omdat hij dan het Brusselse experiment in alle rust kon afwachten en de Amsterdamse kinderziekten kon laten helen. Het bestuur van de Interlinie diende waargenomen te worden door de oversten van de Nederlandse en Noordbelgische provincies met Creighton zelf als uitvoerend directeur. Er moest wel naar autonomie voor de Interlinie ten overstaan van de Sociëteit gestreefd worden, want Creighton vond dat hiermee de originaliteit van het *Linie*-idee in een wezenlijk punt gemoeid was (2).

Een tweede categorie werkzaamheden voor de Interlinie omvatte het stichten van nieuwe *Linie* edities of het reorganiseren van bestaande Sociëteitsbladen volgens het *Linie* model. De Generaal had er in zijn gesprekken met Creighton al op gewezen dat een soortgelijk blad als *De Linie* van groot nut kon zijn voor landen als Voor-Indië, China, Japan en de Zuid Amerikaanse staten. Het urgentieprogramma bleef echter dicht bij huis: eerst een Duitse *Linie*, vervolgens de omvorming van het Franse blad *Temoignage Chretien* tot een *Linie* blad, daarna wellicht de stichting van een Waalse *Linie* (3).

Voor de financiering van deze Interlinie-arbeid gaf Rome het Interliniefonds f 50.000,- te leen. Voorts werd met de generale overste een reeds bestaand plan doorgenomen om H. G. Jussen, die gereed was met de voorbereiding van *De Vlaamse Linie* naar de Verenigde Staten van Amerika te sturen. Deze reis typeert de internationalisatie van het SJ-apostolaat en zal om die reden kort besproken worden.

In een instructie voor de Amerika-missie schrijft Creighton aan Jussen: "Onder de argumenten die u naar voren kunt brengen, lijkt mij het volgende speciaal van belang. *De Linie* heeft in Nederland het voorbeeld gegeven van een onbevreesd optreden tegen het Stalinisme. Een der voornaamste oorzaken der Europese zwakte is de vrees" (4). Jussen wordt er nog eens aan herinnerd dat het primaire doel van zijn reis het aantrekken van geldelijke middelen blijft. In een latere brief legt Creighton er de nadruk op dat Jussen niet mag optreden namens de Sociëteit van Jezus, maar zich alleen mag baseren op argumenten die ontleend zijn aan de politieke situatie en de economische belangen. Tegenover de Amerikaanse leden van de Sociëteit van Jezus mocht niet gerept worden

over de Interlinie plannen en in geen geval mochten andere kerkelijke instanties in de zaak betrokken worden (5) Creyghton kreeg daardoor alle ruimte om regelrecht de Koude Oorlog-stemming en de communistenvrees in de Verenigde Staten te bespelen Het katholieke apostolaatskarakter van de Interlinie werd zeer waarschijnlijk verzwegen omdat de Amerikaanse consument daar wel niet zo gevoelig voor zou zijn (6) Een uitvoerige inschakeling van de Amerikaanse SJ zou bovendien maar tijdrovende verklaringen en besprekingen over de beginselen van het Nederlandse Societeits-apostolaat opleveren De Amerikaanse SJ-provinciaals hoefden nu alleen maar voor logies en relaties voor Jussen te zorgen, die daarvoor een aanbeveling van de Generaal zou meekrijgen

Jussen vertrok op dinsdag 4 mei 1948 per vliegtuig naar de Verenigde Staten en maakte in zijn brieven en weekrapporten aan Creyghton melding van vele contacten Een hoogtepunt in deze contacten waren voor Jussen een tweetal bezoeken aan generaal Eisenhower met behulp van een aanbeveling van Prins Bernhard Een introductiebrief van Eisenhower bezorgde Jussen bovendien een onderhoud met minister van oorlog Forestal (7) Deze scheen veel interesse in het *Lime* werk te hebben De brieven van Jussen werden sindsdien erg geheimzinnig omdat niemand mocht weten van welke zijde *De Lime* eventueel officieel gesteund ging worden (8) In zijn laatste brief uit Amerika meldde Jussen dat het alles bij elkaar boven verwachting gelopen was Hij keerde op maandag 5 juli 1948 terug in Nederland, echter zonder definitieve toezeggingen De onafhankelijkheid van *De Lime* zou in gevaar gebracht kunnen worden door een bepaald punt in de overeenkomst, en daarom achtte Jussen overleg met de SJ leiding noodzakelijk (9) Ondanks alle optimisme van Jussen over zijn zending zijn er geen sporen gevonden van daadwerkelijke financiële steun uit de geheimzinnige Amerikaanse fondsen (10) De missie-Jussen blijkt niets te hebben opgeleverd

Sinds zijn gesprekken in Rome werkte Creyghton naast zijn zorg voor de Amsterdamse *Lime* en de Brusselse plannen, onverdroten door aan een concept voor de Interlinie-statuten Aan de hand van adviezen van juridische zijde werkte hij met grote regelmaat in de tweede helft van 1948 en de eerste twee maanden van 1949 aan een definitieve stichtingsbrief voor de Interlinie (11) Het persoonlijk ingrijpen van Generaal Janssens in februari 1949 bij de kortsluiting tussen Amsterdam en Brussel versnelde dit proces Provinciaal Kerremans stelde namens de generale overste een noodoplossing voor en noemde het nieuwe bestuur, om misverstanden te voorkomen, het Voorlopig Interlinie Bestuur Dit bestuur kreeg als de belangrijkste richtlijn mee, dat de Generaal van deze arbeid de opbloei verwachtte van de eensgezindheid, die tussen alle *Lime* instellingen moest heersen (12) Het geeft nog eens ten overvloede aan uit welke nood deze interim-regeling geboren is

De samenstelling van het Voorlopig Interlinie Bestuur, dat op donderdag 12 mei 1949 haar eerste vergadering belegde, is weinig veranderd in het eerste anderhalf jaar van haar optreden De reden hiervoor is ongetwijfeld het geringe resultaat van de overige stichtingsplannen Namens het Amsterdamse *Lime* bestuur hadden Lindeman, die voorzitter werd, Van Leeuwen en Malmberg zitting Het Vlaamse *Lime* bestuur was vertegenwoordigd door Snoeck en Croonenberghs, van wie de laatste in juli 1949 vanwege zijn vertrek naar de Kongo-missie vervangen werd door Raedemaeker (13) Het bestuur wilde niet direct een directeur benoemen en versterkte het "ad-hoc"-karakter van deze regeling nog door het aanwijzen van een "Voorlopig Gevolmachtigde van het VIB" in de persoon van Creyghton Schroder werd in verband met stichtingsplannen van een Duitse *Lime* tot

Assistent van de Voorlopig Gevolmachtigde aangesteld In de V I B -vergadering van 11 oktober 1949 werd Schroder benoemd tot Interlinie-Commissaris en verdween Creyghton geheel uit dit overkoepelend orgaan

De zeer belangrijke opdracht die de Interlinie in het begin vooral moest uitvoeren was het brengen van vrede en nader contact tussen de Amsterdamse en de Brusselse *Linie*. Dit is grotendeels mislukt, zoals wij gezien hebben. doordat het conflict rechtstreeks tussen beide directies en redacties is uitgevochten. Juist door haar samenstelling stond het V I B. niet zozeer boven de partijen, maar was zelf in twee blokken verdeeld. Het V I B beperkte er zich toe binnenskamers zijn verontrusting uit te spreken over *De Vlaamse Linie*, nadat deze haar zelfstandigheid verkregen had (14). Een andere mislukte opdracht van het V.I B., de stichting van een Duitse *Linie*, krijgt nog ruime aandacht. Een korte opsomming van de andere contacten en stichtingsplannen, zowel voor als na de oprichting van het V I B., zal een beschrijving van deze groep werkzaamheden van de Interlinie completeren.

Voor 1949 waren de plannen tot het stichten van *Linie*-bladen, *De Vlaamse Linie* en een Duitse *Linie* uitgezonderd, niet zo talrijk. Het waren meer toevallige contacten door toedoen van bevriende geestelijken. Zo bezocht in september 1947 een zekere kapelaan De Leur, juist terug van een Deense reis, de *Linie*-redactie om Creyghton te vragen het *Katholiek Ugablat* uit Kopenhagen op gang te helpen brengen. Besloten werd een ruil aan te bieden: kapelaan De Leur zou het *Ugablat* voor *De Linie* bijhouden en aan de Deense redactie zou de beschikking over alle *Linie*-materiaal worden toegestaan op voorwaarde van bronvermelding (15). De relatie was echter niet duurzaam. Een vergelijkbare vage aanzet tot *Linie* plannen blijkt uit de correspondentie van december 1948. P. Cuypers SJ uit Dublin vroeg Creyghton namens de Vlaamse correspondent van het Christelijk Internationaal Persbureau of er een Ierse *Linie* op stapel stond. Creyghton schreef terug dat er geen formele voorbereidingen hadden plaats gehad en er geen *Linie*-vertegenwoordiger in Ierland was. Het onderwerp was wel eens besproken met superieuren van retraitehuizen in Ierland (16).

Even toevallig maar niet zo vluchtig waren twee plannen die begin 1949 ter hand werden genomen: een Indonesische en een Franse *Linie*. Voor het eerstgenoemde plan ging het initiatief niet van *De Linie* uit, maar van Mr. Bot, politiek adviseur van Dr. Beel, en professor De Block (17). Een bespreking over een katholiek weekblad in Indonesië werd op uitnodiging van hen gehouden op 6 januari 1949 in Amsterdam. Aanwezig waren Pelosi SJ namens *De Linie*, Hofwijk namens *De Maasbode*, Knuvelder vertegenwoordigde *De Nieuwe Feuw* en Lucker *De Volkskrant*. Als redenen voor de oprichting van een rooms-katholiek weekblad voor Indonesië werden onder meer de uitgebreide publicistische activiteit van de P v d A in Indonesië genoemd, plannen van de N R C voor een Indonesisch weekblad en de verwachting dat men tijdens deze eerste bespreking niet tot een concrete formulering kwam. Enerzijds werd vaker de opmerking gemaakt, dat het echt iets voor *De Linie* was zoiets te ondernemen, anderzijds zag men ook de mogelijkheid van een gezamenlijke katholieke persinspanning vanuit Nederland (18). Lucker werd tenslotte belast met het opstellen van enkele grondgedachten die als uitgangspunt moesten dienen voor een tweede bespreking.

Een katholieke publiciteitsonderneming voor Indonesië was volgens Lucker in eerste opzet geen zakelijk object, maar een politieke wenselijkheid, ontstaan uit een missie-ideaal. Hij zag weinig nut in een beroep op de hele Nederlandse katholieke pers om ge-

zamenlijk deze taak ter hand te nemen, daar de noodzakelijke eenheid ontbrak. Lucker dacht daarom aan een Nederlandse instelling, die met steun van de hele katholieke gemeenschap, een zekere onafhankelijke en neutrale positie in moest nemen. Het achtte het bevorderen van de oprichting van hetzij een Indonesische *Nieuwe Eeuw*, een overzeese *Volkskrant* of een Indische *Limie* uit den boze. De andere katholieke dagbladen zouden daar niet ten onrechte een vorm van concurrentie in kunnen zien (19).

Tijdens de tweede bijeenkomst, op 20 januari 1949, werd in aanwezigheid van de secretaris van de Katholieke Nederlandse Dagblad Pers (K N D P), Huynen, gediscussieerd over het voorstel van Lucker. Pelosi stelde voor dat *De Limie* de onderneming zou leiden en Huynen scheen het niet af te schrikken dat een katholiek Indonesisch weekblad in SJ-handen zou liggen. Pelosi schreef in deze zin aan het *Limie* bestuur en voegde er aan toe dat ook de Provinciaal alles voor het plan voelde (20). Dit initiatief liep evenwel dood door de terughoudendheid van direct betrokkenen als Mgr. Willekes SJ en De Quay SJ, die vanuit Batavia lieten weten geen directe noodzaak te zien in een Java-*Limie*. Zij zagen bezwaren in een strijdbaar weekblad in handen van de SJ en prefereerden een bescheiden Katholiek Cultureel Tijdschrift voor Indonesië (21).

Ondanks de tegenwerking van deze jezuïeten "in het veld" blijft het denkbeeld van een Indonesische *Limie* toch een taai leven leiden. In augustus 1949 krijgt de commerciële directeur De Gruyter de opdracht om, naar analogie van een in studie zijnde Kongo-editie van *De Vlaamse Limie*, de mogelijkheden voor een dundruk-editie van *De Limie* voor Indonesië te onderzoeken. Een half jaar later wordt in een vergadering van het V I B besloten bij het Amsterdamse *Limie*-bestuur een plan in deze richting te urgeren (22). De kracht van de Interlimie blijkt ook bij dit stichtingsplan uitsluitend te bestaan uit adviezen, die nooit geconcretiseerd worden.

Een vurige wens van alle bij het *Limie* werk betrokken jezuïeten bleef lange tijd de stichting van een Franse *Limie*. In de gesprekken tussen Creyghton en zijn generaal overste in de maand april 1948 in Rome stond de omvorming van het Franse *Temoignage Chretien* in een *Limie*-blad op het urgentie-programma. Het negatieve oordeel van Generaal Janssens over *Temoignage Chretien* frappeerde Creyghton, die er in zijn rapport met trots bij aantekende: "Wat hij over *Temoignage Chretien* zeide, is daarom bijzonder interessant, omdat door onze Nederlandse critici dit blad tegen onze *Limie* wordt uitgespeeld" (23). De bezwaren kwamen er in hoofdzaak op neer, dat *Temoignage Chretien*, hoewel het geen blad van de Sociëteit was, maar wel gesticht door een jezuïet, Pierre Chaillet, zich in zijn streven naar een open katholicisme, te vrijzinnig tegenover Rome scheen op te stellen (24).

Het sluimerend verlangen van Creyghton en de zijnen om Frankrijk een nadrukkelijk rooms-katholiek weekblad te bezorgen werd gevoed door een initiatief dat, wonderlijk genoeg, het eerst van Franse kant kwam. Op vrijdag 4 maart 1949 vond op de kantoren van *De Vlaamse Limie* een bespreking plaats met vertegenwoordigers van *L'Observateur Catholique* uit Parijs. Dezen vonden de tijd rijp om in Frankrijk te komen tot de "hoogst noodzakelijke" oprichting van een katholiek weekblad in navolging van Amsterdam en Brussel. Van Vlaamse zijde werd als voorwaarde gesteld dat een Franse *Limie*, evenals haar zusterbladen in Amsterdam en Brussel, onder leiding zou komen te staan van de Sociëteit van Jezus. Dit impliceerde dat er toestemming nodig was van Rome en van de Franse Provincials voor de oprichting. Brussel vreesde een complicatie, aangezien *Temoignage Chretien* reeds onder hoofdredactie stond van een jezuïet. Van Franse zijde

bracht men hier, evenals Creyghton, tegen in, dat de richting van *Temoignage Chretien* zeer verdacht was. Men twijfelde er niet aan dat het blad gedesavouéerd zou worden door de kerkelijke instanties als het ging om de stichting van een Franse *Lime* (25). Samenwerking van Amsterdam en Brussel met *L'Observateur Catholique* en het "Comité International de defense de la Civilisation Chretienne" kwam eveneens ter sprake en scheen heel wat te belevén. Het rapport over deze besprekingen concludeerde, zoals gebruikelijk met de plannen in het kader van de Interlinie, dat de vooruitzichten voor een Franse *Lime* zeker niet ongunstig waren en de samenwerking van beide *Limes* met *L'Observateur Catholique* zeer belangrijk kon worden (26). In deze paragraaf is gebleken dat het eveneens de gewoonte was, dat dergelijke plannen in de mist verdwenen (27).

De mogelijkheid van een Waalse *Lime*, ook een urgent punt uit de besprekingen met de Generaal, is niet verder onderzocht dan de Deense en Ierse plannen. De redactiekroniek van de Amsterdamse *Lime* vermeldt voor juli 1949 een bezoek van twee Waalse journalisten, die voor een Waalse *Lime* reeds een geldschuiter hadden gevonden. In de redactievergadering maakte deze keer de apostolische bezieling plaats voor een meer zakelijke instelling. Men kwam overeen deze geldschuiter te interesseren in *De Vlaamse Lime* (28), waarschijnlijk gedachtig de chronisch precare financiële situatie van het Brusselse weekblad.

Een dergelijke realiteitszin was echter zeldzaam bij de ontwikkeling van nieuwe stichtingsplannen. Creyghton c.s. waren enthousiast over vage initiatieven en verloren zich in apostolische dagdromen over een wijdverbreid netwerk van eigen *Lime*-bladen of bestaande bladen met een duidelijk *Lime*-stempel. Dat geen enkel plan verwezenlijkt werd is geen gevolg van plotselinge werkelijkheidszin, maar eerder het gevolg van een onvermogen eigen zendingsplannen te concretiseren.

10. C. Kerremans SJ, overste van de Nederlandse SJ-provincie
en stimulator van het Linie-apostolaat

Tijdens de besprekingen in april 1948 te Rome notuleerde Creyghton dat zijn generale overste na een Vlaamse en Duitse *Linie* het meest dringende object vond. Generaal Janssens zou grote waarde hechten aan een snelle totstandkoming van een Duitse *Linie* en werd volgens Creyghton zelfs geboeid door de mogelijkheid alvast te starten met een provisorisch blaadje, waarin harde noten gekraakt konden worden. Met apostolische ijver tekende Creyghton in zijn verslag op, dat het juist het feest van Petrus Canisius was - de Nijmeegse jezuïet, die vooral in Duitsland gepredikt had -, toen deze zaken besproken werden (1).

In de laatste week van de maand april 1948 bezocht de redactiesecretaris Mertens een werkweek van katholieke publicisten in het Dominicaanenklooster Walberg bij Keulen (2). Hij onderzocht in de wandelgangen de moeilijkheid van de stichting van een Duitse *Linie*. Zijn ervaring was, dat *De Linie* in alle leidende katholieke kringen in Duitsland bekend was, hoewel men zeer zelden een exemplaar bemachtigen kon. Dit lijkt ons overdreven, evenals het enthousiasme en de toejuichtingen, die Mertens signaleerde naar aanleiding van de mededeling dat de stichting van een Duitse *Linie* overwogen werd. In het algemeen zou de reactie geweest zijn dat een dergelijk blad zeer dringend nodig was. Bij ontstentenis van een groot katholiek dagblad of weekblad in West- en Zuid-Duitsland, zouden talloze machtige "Kirchenblätter" de dienst uitmaken. Er werd volgens Mertens door leidende leken en ordesgeestelijken nogal grimmig geoordeeld over deze bladen en de bemoeizucht van de diocesane geestelijkheid met letterlijk alles en alles, waarvoor de naam "clero fascisme" gebezigd werd (3).

De grote animator van een Duitse *Linie* vond Mertens in de persoon van de jezuïet Heinrich Jansen Cron, die tijdens de SJ-studieweek in Versailles in 1947 al enthousiast geraakt zou zijn over de Amsterdamse *Linie*. Jansen Cron was na de tweede wereldoorlog in Duitsland de eerste die puin ging ruimen in de katholieke pers en in 1948 het "Gesellschaft katholische Publizisten" oprichtte. Na de eerste wereldoorlog had deze Akense jezuïet het blad *Leuchtturm* geleid, het orgaan van "Neudeutschland", de katholieke bond in de Duitse jeugdbeweging (4). Deze Jansen Cron inspireerde Mertens om besprekingen te voeren met de kerkelijke instanties in het bisdom Keulen.

Van de rechterhand van kardinaal Frings, Domkapitular Wilhelm Bohler, kreeg Mertens te horen dat er al volledige plannen klaar lagen voor de uitgave van een groot Duits weekblad. Mertens trachtte zich namens *De Linie* meteen meester te maken van deze plannen, in die zin dat hij een jezuïet als hoofdredacteur aanbood en beloofde een leek als chef-redacteur te gaan zoeken. De grote moeilijkheid bij de verwezenlijking van de plannen van kardinaal Frings was gebrek aan papier, waarvoor de hoop op Amerika en Canada gevestigd was. Een tweede belangrijke bespreking vond plaats in het hoofdkwartier van de jezuïeten in Keulen. De overname van het weekbladplan van kardinaal Frings door de Sociëteit was hier het onderwerp van gesprek. Oswald von Nell Breuning, een van de eerste katholieke sociologen met, volgens Mertens, gezag bij het Vaticaan en in heel katholiek

Duitsland, behalve bij het Duitse episcopaat, had in principe het hoofdredacteurschap geaccepteerd Von Nell Breuning was op dat moment hoogleraar in Frankfurt Geschikte leden dacht men te vinden in de personen van Susterhenn en Bringmann (5) Als eventuele naam voor het weekblad werd *Die Linie* geprefereerd boven *Die Deutsche Linie*, dat te nationalistisch klonk Bij een enigszins gunstige start berekende men de oplage van *Die Linie* op 100 000 exemplaren Dit uitzonderlijke optimisme werd veroorzaakt door het gemis aan enig leidinggevend katholiek orgaan, dat volgens de zegslieden van Mertens in de steeds toenemende politieke en culturele vertroebelingen machtig en vrij genoeg zou zijn om stelling te nemen ten aanzien van de grote problemen van dat ogenblik

Aan het einde van de veertiger jaren vormden vooral de gebeurtenissen in Duitsland de achtergrond voor het volledig uitbarsten van het Oost West conflict In deze periode ontstond formeel uit het niets de Bondsrepubliek Duitsland (6) In deze nieuwe staat manifesteerde de kwestie van de burgerzin zich op twee onderscheiden en toch met elkaar verbonden manieren Men moest de burgers, vooral de jeugd, de noodzaak bijbrengen van een actieve deelname aan het openbare leven, wat kennis van de juridische, sociale en politieke opgaven vereiste Tegelijkertijd moest men hen kennis laten nemen van de ergste aspecten van het recente verleden en ze die laten begrijpen De geallieerde bezetters hadden reeds onhandigheden opeen gestapeld, die te dikwijls gebaseerd waren op de sterk paternalistische ideeën van de "heropvoeding", waar nogal huichelachtige en weinig democratische kanten aan zaten (7) Meer dan elders gold in Duitsland tevens de beslissende macht van de Kerken, de pers en het onderwijs

Het gekte exportargument van het *Linie* apostolaat de onafhankelijkheid van de Sociëteit, werd daarom door Mertens in Keulen met succes gebruikt Men scheen het daar zeer aantrekkelijk te vinden dat mentaliteit en selectie van artikelen bepaald konden worden door een internationaal instituut Men hoopte in Keulen, aldus Mertens, dat de SJ zich betrekkelijk weinig gelegen liet liggen aan de voorschriften en beïnvloedingspogingen van "botte militaire bureaux of de harde hand van lokale politici en al te geboorneerde instanties" (8) De perssituatie in Duitsland werd door Mertens nogal zwart afgeschilderd, maar hij smeekte namens Keulen om een spoedige beslissing, omdat de concurrentie, met name van de liberale bladen, groot begon te worden (9) Voor Mertens stond vast dat Keulen tot centrum moest worden gekozen Hij besluit zijn rapport in een apostolische vervoering, waarmee hij Creyghton evenaarde "Keulen is de historische stad van Duitsland Tussen de puinhopen van de Altstadt moet een *Linie* herrijzen die een van de krachtigste kanalen van de wederopbouw van het christelijk westen kan worden Het is aan ons hiern een beslissing te helpen bevorderen Wij zijn daarin reeds twee jaar over tijd" (10)

Aan Mertens' vermaning tot spoed werd geen gehoor gegeven, want een jaar later werden er pas nieuwe besprekingen gevoerd over de oprichting van een Duitse *Linie* Amsterdam had vermoedelijk de handen vol gehad aan de oprichting van *De Vlaamse Linie*, zodat pater E F Schroder in mei 1949 weer naar Keulen toog om in de eerste plaats te praten met Provinciaal Deitmer SJ en met personen die vertrouwd waren met het *Linie*-plan zoals prelaat Bohler en Jansen Cron Schroder had voor deze gelegenheid *Een project voor een Duitse Linie* ontworpen dat volledig overeenkwam met Creyghtons *Project* uit 1944 (11) Aan de Duitse situatie herinnert alleen het punt waarin wordt uitgelegd dat *De Linie* zich zou gaan onderscheiden van de *Rheinische Merkur* door "populärer, katholischer, radikaler, missionarisch" en "in einem internationalen Verband auf-

genomen" te zijn (12).

De Keulse SJ-Provinciaal Deitmer had geen bezwaren tegen de inhoud van het project, maar achtte het niet opportuun dat de Sociëteit zich in Duitsland op zuiver journalistiek terrein begaf. Hij vreesde ook het grote economische risico dat genomen ging worden met een Duitse *Linie*, maar gaf Schröder wel toestemming het plan in de beide andere Duitse SJ-provincies te bespreken. In Frankfurt werden besprekingen gevoerd met een gemengde kring van jezuïeten en katholieke pers- en vakbondsmensen, zoals dat ook in Keulen het geval was geweest. Men stond zeer sceptisch tegenover het plan met argumenten die vooral de economische aspecten alsook een verscherping van de bestaande tegenstellingen betroffen (13). In München werd overleg gepleegd met de staf van het SJ-maandblad *Stimmen der Zeit* (14). Schröder kreeg de indruk dat men hier kost wat kost de uitvoering van het *Linie*-plan wilde verhinderen uit vrees voor prestige-verlies voor eigen blad. De Münchense Provinciaal Müller SJ had zelfs bezwaar tegen een Duitse *Lime*, dat enkel de aan de Sociëteit beloofde gehoorzaamheid hem tot medewerking zou kunnen verplichten. Hij stond onwrikbaar op het standpunt dat de Sociëteit zich de weelde niet kon veroorloven om een standpunt in te nemen in actuele en vooral politieke vraagstukken: het zou dynamiet betekenen voor al het andere Sociëteitswerk (15).

Het optimisme van Mertens bleek veel te groot te zijn geweest. Behoeftte mocht er dan wel zijn, de kringen die de exploitatie mogelijk moesten maken tekenden als eerste verzet aan. Schroder vond tenslotte toch nog een aanknopingspunt, maar dan buiten de SJ-hiërarchie om. De oud-Provinciaal Rösch SJ bracht Schroder in contact met een groep van vooraanstaande katholieken die zich onder leiding van een jezuïet hadden verenigd tot een "Christliche Loge" (16). Elk lid van de "Christliche Loge" had zich verbonden tot een integrale beleving van het katholicisme, zelfs als hem dat economisch tot nadeel zou strekken (17). Deze "Christliche Loge" was actief geïnteresseerd in het weekblad de *Munchener Allgemeine*, dat het moeilijk kon bolwerken vanwege nog nader te noemen redenen. Schröder ging nu aan een plan werken om de bezwaren van de Duitse provinciaals op te vangen met het doel toch nog tot een Duitse *Linie* te komen.

De *Munchener Allgemeine* was nog geen jaar oud, in de zomer van 1948 opgericht na moeilijkheden met de bezettingsmachten om een papiertoewijzing. De financiële positie van het blad zal daar mede debet aan geweest zijn. De drie oprichters waren leden van de "Christliche Loge": Ir. Benz, Dr. Gritschneder en Baron Von Mallinckrodt. Het eigen kapitaal was 2000 DM en er werd gewerkt met een bankkrediet van 60.000 DM, waarvoor de oprichters garant stonden (18). Het blad stelde zich onvoorwaardelijk op het standpunt van de katholieke geloofsleer en moraal. De onvoldoende financiële basis wreekte zich al in mei 1949. Het blad kon geen verlies dragen zonder in moeilijkheden te komen en kreeg dus geen tijd zijn abonneementenkring rustig op te bouwen.

Reeds na enkele maanden werd de *Munchener Allgemeine* afhankelijk van kioserverkoop en moest deze verwerven door sensationelere artikelen. Het gevolg hiervan was weer een teruglopende abonneementenstand (19). Schommelingen in de abonneementenstand werden vooral veroorzaakt door het ontbreken van lange abonneementen, omdat veel abonnees zich geen grote uitgave ineens konden permitteren. De slechte economische toestand van Duitsland had er eveneens schuld aan dat de advertentiepositie voor alle Duitse bladen moeilijk was. De consument had immers geen geld om veel te kopen en moest zich tot het meest noodzakelijke beperken. In deze moeilijke economische om-

standigheden was Dr. Gritschneider, een jurist met een advocatenkantoor, de hoofdredacteur van de *Munchener Allgemeine*. De staf bestond uit tien personen. Volgens Schroder wilden of konden ze geen van allen overtuigend katholiek schrijven, mede door de noodzaak van een goede kioskerkoop. De *Munchener Allgemeine* zou daardoor ook de gunst van de geestelijkheid verspeeld hebben (20).

Het voorstel van Schroder was om van de *Munchener Allgemeine* in een jaar tijds een *Linie*-blad te maken. Provinciaal Muller had nu geen bezwaar meer als de Sociëteit er in naam maar buiten bleef en weigerde zelfs om een jezuiet voor het hoofdredacteurschap af te staan. Het zou dan een zaak moeten worden tussen de "Christliche Loge" en de Interlinie, en Schroder hoopte binnen een jaar bewezen te hebben dat het weekblad geen springlading bevatte ten koste van het provinciale SJ-werk. De voornaamste reden van Schroder om het op deze manier te proberen was, dat hem dit nog de enige kans leek om een Duitse *Linie* van de grond te krijgen. Hij was erg pessimistisch over de kansen voor een nieuwe *Linie* voor de komende vijftien jaar, en liet daar cynisch op volgen: "tenzij een nieuwe oorlog alles weer kapot maakt en wij er daarna terstond bij zijn" (21). Andere redenen waren de bereidheid van de *Munchener Allgemeine* met de SJ samen te werken en de verschijningsvergunning van het blad, die voor *De Linie* moeilijk te krijgen zou zijn. Bovendien zou er aanzienlijk minder kapitaal nodig zijn om de *Munchener Allgemeine* om te bouwen, dan om een nieuwe *Linie* op te zetten.

De SJ-Provinciaals van Noord- en Zuid-Duitsland, Deitmer en Muller stemden voorlopig in met het plan, wanneer van Duitse SJ-zijde P. Riesterer, oprichter van de "Christliche Loge", toezicht mocht houden op de overeenkomsten tussen de *Munchener Allgemeine* en de Interlinie. Provinciale overste Deitmer bleef het plan echter een huzarenrit in het bloeiende veld van de katholieke Duitse journalistiek vinden en voorzag een bedrijfseconomisch fiasco waar onder meer ook Von Nell Breuning bang voor was. Zo werd het algemene beeld van de ervaringen van Schroder in Duitsland in mei 1949: formele instemming van de beide Provinciaals, maar overigens weinig belangstelling en zelfs ernstige bedenkingen bij de Duitse SJ. Bij de seculiere geestelijkheid had Schroder dezelfde stemming geconstateerd. De voorbereiding schatte hij op minstens een jaar, maar hij bleef bij zijn opvatting dat voor een *Linie* in Duitsland zeer belangrijk en zeer dringend apostolisch werk te verrichten viel (22).

In Nederland wilde men het plan voor een Duitse *Linie* eveneens niet opgeven. Het VIB liet Schroder in juli weer naar Duitsland terugkeren om de onderhandelingen met de *Munchener Allgemeine* af te ronden (23). Begin augustus 1949 vroeg Van Gestel in Rome meer gegevens en twee weken later schreef hij Schroder namens de Generaal, dat de Sociëteit geen enkele verantwoording nam voor een omgebouwde *Munchener Allgemeine* (24). Schroder gaf het niet op en vertrok eind augustus voor een sociologisch congres naar Italië. Met toestemming van Generaal Janssens voor een nieuw contract met de *Munchener Allgemeine* keerde hij in Nederland terug. Voorwaarde was tenslotte nog dat de Interlinie alleen een contract zou tekenen met de "Christliche Loge", en deze op haar beurt met de *Munchener Allgemeine*. Half december 1949 werden de overeenkomsten getekend en werd er financiële steun gezocht voor het Duitse plan in Nederland, Zwitserland en de Verenigde Staten (25).

In de maand januari komt er uit München het alarmerende bericht dat de situatie van de *Munchener Allgemeine* hopeloos is geworden. Termijnbetalingen van de Interlinie hadden geen zin meer, omdat de *Munchener Allgemeine* een bodemloos vat was gewor-

den. Voor Schröder werd het nu een kwestie van directe overname tegen liquidatiewaarde, zonder overname van de schulden, of het gehele plan laten varen. In deze zin schreef hij naar München en Rome, maar een keuze was niet meer mogelijk. De "Christliche Loge" ontbood Schröder naar München, waar op 5 februari 1950, na verschillende besprekingen met het bestuur van de *Munchener Allgemeine*, tot onmiddellijke liquidatie werd besloten. Er bleken evenwel misverstanden te bestaan. Niet iedereen was op de hoogte van de juiste verhouding tussen *Munchener Allgemeine*, "Christliche Loge" en Interlinie. Er waren enkele gedupeerden, waaronder de Zuidoostelijke SJ-provincie (26). Baron Von Mallinckrodt, een van de geldschietters van de "Christliche Loge" verweet de Interlinie dat het aan haar plannen lag dat de *Munchener Allgemeine* niet negen tot tien maanden eerder geliquideerd was. Met Nederlandse gelden lukte het tenslotte Schröder de meest gedupeerden te helpen (27). Van Gestel troostte zijn confrater Schröder met de gedachte dat de liquidatie van de *Munchener Allgemeine* geen verlies was. Het trok bovendien de duidelijkste les uit het gebeure: de Sociëteit van Jezus had een aanwijzing te meer om voorlopig niet meer te denken aan expansie, totdat de beide bestaande *Linies* grotere zekerheid en prestige hadden verkregen (28).

Het stichten van een Duitse *Linie* was een kort en hachelijk avontuur, dat enkel geldelijk verlies betekende. De mogelijkheden in Duitsland verschilden nu eenmaal van die in Vlaanderen. Er had bovendien geen serieuze marktverkenning plaatsgevonden. De Nederlandse betrokkenen hadden zich laten leiden door hun apostolaatsijver en hadden eigenzinnig de waarschuwingen van de ter plaatse bekende instanties genegeerd.

HOOFDSTUK XI. HET DOCUMENTATIE-CENTRUM

Het reeds meermalen genoemde plan voor een SJ-documentatiecentrum is een van de eerste vruchten van het *Linie* apostolaat, zoals Creyghthon zich dat voorstelde. Het is in de steigers blijven steken maar het is zo illustratief voor deze vorm van het naoorlogse SJ-apostolaat dat het hier toch, weliswaar als laatste, internationale *Linie*-initiatief besproken wordt.

Tijdens de Internationale Studieweek van de Societeit van Jezus in augustus 1947 te Versailles trad Creyghthon reeds op als voorspreker van een perscentrum voor de hele Societeit. Hij hield een inleiding over *De Linie* voor 179 jezuïeten uit 33 landen. Door de gebrekkige organisatie en programmering van het congres moest Creyghthon zijn exposé in verkorte vorm voordragen (1). Hij had nog wel gelegenheid zijn uitgangspunt betreffende een internationaal perscentrum plenair toe te lichten. Wilfrid Parsons SJ beschreef het in de "Jesuit Educational Quarterly" als volgt: "Father Creyghthon" - eerder aangeduid als "the founder and editor of *De Linie*, a weekly newspaper with something in it for everybody" - "stressed the supranationality of the Church and the Society, and called for a grand rally of all our journalistic forces the world over for a common attack on the dark forces which from several sides threaten the downfall of modern society" (2).

In een kleinere vergadering van 27 vertegenwoordigers van bijna 40 jezuïetenperiodes werkte Creyghthon zijn voorstellen over een internationale SJ-persdienst uit. De eerder genoemde Amerikaanse correspondent sprak van een geanimeerd debat, waarin de meeste aanwezigen zich met het idee in principe konden verenigen. Zij zagen echter niet in hoe het project met het bestaande gebrek aan mankracht en geld kon worden uitgevoerd (3). Creyghthon zelf was nog somberder gestemd. In een vertrouwelijke brief aan Van Gestel concludeerde hij dat de gedachtenwisselingen na de lezingen zelfs een embryonaal stadium zelden bereikten (4). Waarschijnlijk was hij teleurgesteld over de praktische neerslag van dit debat. Er werd besloten om voorlopig nog gebruik te maken van de bestaande SJ-centra: "Loyola" in Spanje voor de retraite-beweging, "Lumen Vitae" in Brussel voor godsdienstige jeugdinstructie, "Action Populaire" in Parijs en *America* in New York voor sociale en economische problemen, en *De Linie* in Amsterdam voor de pers (5).

Voor al van de kant van de Franse jezuïeten scheen er enige oppositie te zijn tegen Creyghthons denkbeelden. Daags na het congres, op zondag 24 augustus 1947, bracht de Nederlandse initiatiefnemer een bezoek aan D'Quince SJ in de Rue Monsieur in Parijs, waar het SJ-tijdschrift *Etudes* gevestigd was. Creyghthon noemde het een essentiële voorwaarde voor het succes van zijn plan, dat er een hartelijke verstandhouding bestond met die rijke bron in Parijs, de "rijkste misschien van de hele Societeit" (6). Creyghthon wilde hun bezit ten dienste van alle SJ-instellingen exploiteren. Als goede vrienden ging men uit elkaar, maar de Nederlandse jezuïet bleef geloven dat zijn Franse confraters in de Rue Monsieur sceptisch stonden ten aanzien van een dergelijk perscentrum. Zelf volhardde Creyghthon: "Het is een experiment, maar een dat genomen moet worden" (7).

Een jaar later, tijdens de besprekingen in Rome, werd naast de andere vertakkingen van het *Linie*-apostolaat ook dit initiatief van Creyghton door de generale overste van de Societeit gesanctioneerd. Generaal Janssens zei bij die gelegenheid toe "ad hoc" een congres bijeen te zullen roepen van de voornaamste publicisten van de Societeit, zodra er een doorwrocht rapport klaar was. Het zou een overleg moeten worden tussen gelijk-berechtigden die in een gezamenlijke gedachtenwisseling tot de oprichting van een internationaal SJ-perscentrum zouden moeten komen. Het geldbedrag dat de Generaal ter beschikking stelde voor de internationale aspecten van het *Linie* werk was in eerste instantie voor de Interlinie, maar gold ook voor het Documentatiecentrum. In zijn memorandum zette Creyghton daarom de verschillen en overeenkomsten tussen zijn beide initiatieven op een rij.

De overeenkomsten tussen Centrum en Interlinie waren: het Documentatiecentrum is eveneens uit het *Linie*-werk geboren, het is met dezelfde supranationale geest en hetzelfde streven naar internationale samenwerking bezield. Tenslotte is ook voor het Centrum de medewerking van terzake kundige leken voor de uitvoering van het grootste belang. Het Centrum-idee was anderzijds van het Interlinie-plan onderscheiden, omdat het in principe op alle uitgaven van de Societeit betrekking had, dus niet alleen op de bladen van het *Linie*-type. Het Centrum zou onafhankelijk moeten zijn van de Interlinie, omdat het, wanneer het plan slaagde, de Interlinie in belang verre zou gaan overtreffen. Creyghton wilde dus met het Documentatiecentrum aan de Societeit van Jezus een vak-kundig opgebouwd orgaan verschaffen voor de vervulling van, wat hij zelf noemde, de zo buitengewoon gewichtige publicistische roeping van de Societeit (8).

De theoretische scheiding die Creyghton tussen de beide initiatieven aanbracht, is in de praktijk nauwelijks te volgen, omdat beide plannen, bij gebrek aan enthousiasme elders, voorlopig in één hand bleven. Bij de behandeling van het Documentatiecentrum zal dan ook dat deel van de Interlinie-ontwikkeling ter sprake moeten komen, dat praktisch in het verlengde lag van de Centrum-plannen. Bovendien stond in het voorjaar van 1948 *De Vlaamse Linie* op stapel en zou de Interlinie dus voorrang krijgen. Bij het uitwerken van een concept van de Interlinie-statuten ontwikkelde Creyghton tijdens een gesprek met de uitgever Herold een nieuwe taak voor de Interlinie: optreden ten aanzien van de aangesloten bladen als gemeenschappelijk persbureau. De zuiver organisatorische functie die door Creyghton aanvankelijk aan de Interlinie was toegedacht, werd nu uitgebreid tot een dubbele relatie tussen Interlinie en *Linie* bladen. Enerzijds de relatie van overheid tot ondergeschikte, anderzijds die van leverancier tot klant (9).

Dit idee van een gemeenschappelijk persbureau werd op 27 mei 1949 gerealiseerd, toen voor het eerst "Interlinie-berichten" verschenen in de beide *Linies*. Dit waren vooral korte berichten van buitenlandse correspondenten van de Amsterdamse en Brusselse *Linie*, waaronder die van Jan Dijkgraaf uit Rome, het talrijkst waren. Creyghton zag op dat moment al vele voorwaarden vervuld om van de Interlinie-organisatie een groots internationaal instrument te maken (10). Omdat hij nu in contanten kon gaan beschikken over het fonds van zijn generale overste, wilde Creyghton, na de opbouw van de Interlinie, het Centrum-plan uit Versailles opnieuw ter hand nemen. Hij achtte het SJ-perscentrum nog steeds van groter en meer universeel belang dan het *Linie*-werk. Op dat moment was voor hem wel de belangrijkste vraag: moeten hiervoor speciale functionarissen worden aangesteld, of moeten wij erop aansturen, dat het Centrum geleidelijk ontstaat uit de thans in eerste ontwikkeling verkerende Interlinie-diensten (11)?

Deze vraag van Creyghton werd de volgende maanden door Schroder, toen nog bezig aan een Duitse *Lime*, nadrukkelijk aan de orde gesteld. In een nogal persoonlijke brief schreef Schroder vanuit Munchen aan Van Gestel in augustus 1949 over zijn twee levens-taken. De eerste taak omvatte het scheppen van een economische doctrine, die beantwoorden zou aan de katholieke sociale leer. De tweede taak hield het werk voor *De Lime* in, voor Schroder minder fundamenteel dan de eerste, maar hij zag toch wel de enorme mogelijkheden ervan voor het Societitsapostolaat. Schroder blijkt zijn ideeën ontwikkeld te hebben in gesprekken met zijn provinciale overste Kerremans, evenals Creyghton in de incubatietijd van *De Lime*. Kerremans scheen trouwens enigszins teleurgesteld te zijn in zijn verwachtingen van *De Lime*. Hij had gehoopt dat *De Lime* de informatie zou coördineren die de leden van de Societeit allen tezamen hadden kunnen geven, maar het weekblad zou daar nog nauwelijks aan begonnen zijn. Zowel Kerremans als Schroder zagen daarin grote mogelijkheden om de wereldopinie te beïnvloeden en veel kwaad op te ruimen. Schroder gaf zelf enkele voorbeelden. "Wat zouden de Amerikanen schrikken als in ieder land waar de Societeit een blad heeft, een artikel verscheen dat hun nieuw ontwerp schoolwet een slag in het gezicht van de Amerikaanse democratie noemde." Hij mijmerde door over de invloed die de Societeit op die manier ook buiten Nederland zou kunnen uitoefenen op de nieuwe Duitse grondwet, het gekoop van de Loge in Batavia, de wereldopinie over Spanje en op de socialisten, die zich telkens opnieuw met de communisten zouden inlaten, als het tegen "rechts" ging (12).

Naast deze talloze voordelen onderkende Schroder ook wel de moeilijkheden. De SJ-specialisten in de diverse landen waren meestal te overbelast om nog een tweede en derde artikel te kunnen schrijven dat voor buitenlandse consumptie geschikt zou zijn. Precieze oplossingen daarvoor had hij op dat moment nog niet. Wel zag hij in het, reeds besproken, documentatiebureau een geweldig instrument. Zijn term "documentatie-bureau van de Interlinie" gaf al aan dat niet alleen voor Creyghton de Interlinie en het Centrum dezelfde opzet schenen te dekken. Schroder hield tenslotte voor Van Gestel een pleidooi om het plan van het Documentatie-centrum, dat hij belangrijker achtte dan *De Lime* zelf, weer tot leven te wekken. Men behoefde daarvoor niet alle documentatie zelf bij de hand te hebben, maar diende slechts met een paar personen te coördineren, wat er overal elders aan SJ-documentatie bestond (13).

Het is niet verwonderlijk dat dezelfde Schroder tijdens een verblijf in Italië in september 1949 van de Generaal de opdracht kreeg om een ontwerp project voor het SJ-Documentatie-centrum op te stellen. Waarschijnlijk heeft Schroder met zijn brief aan de voor moderne apostolaatsplannen nog steeds overgevoelige Van Gestel, wel uitdrukkelijk de bedoeling gehad om een opdracht van die strekking te verwerven. Rome gaf tenslotte antwoord op de vraag van Creyghton of het Documentatie-centrum opnieuw gestart moest worden of zich langzaam uit de Interlinie moest ontwikkelen. De laatste oplossing had de voorkeur, ook al kreeg de inmiddels tot Interlinie-commissaris benoemde Schroder het consigne zijn nieuwe opdracht formeel buiten het *Lime* werk te houden (14).

De ervaringen die Schroder intussen opdeed als Interlinie-commissaris waren van belang voor de moeilijkheden die zich in zijn nevenfunctie zouden kunnen voordoen. In zijn maandrapport in december 1949 schreef hij er zelf over: "Ik verheel mij niet dat samenwerking tussen de bladen in de praktijk uiterst moeilijk zal zijn. De geschiedenis van de verhouding tussen *De Lime* en *De Vlaamse Lime* doet dat reeds vermoeden. Op het ogenblik is het zo, dat de Rome-post van de heer Dijkgraaf het grootste gevaar loopt, daar

alleen de Amsterdamse *Linie* zijn correspondentie brengt. De *Vlaamse Linie* gebruikt er heel weinig van, de *Munchener Allgemeine* legt ze terzijde, en *America* toont zelfs geen belangstelling om ze eens in te mogen zien. Ieder heeft zijn eigen idee'tjes en gaat zijn eigen weg. En zelfs een aanpassing aan die idee'tjes waarborgt niet, dat een gemeenschappelijke dienst levensvatbaar zal zijn, daar zij vaak plotseling veranderen, en een geheel nieuwe redactionele politiek wordt ingezet" (15).

Merkwaardig is het om te zien dat de man die in zijn eerste opdracht om te coördineren nauwelijks slaagt, zich met zoveel energie gooit op zijn tweede, soortgelijke taak. Vooral in december 1949 voerde Schröder in Zwitserland vele besprekingen over de oprichting van een Documentatie-centrum. Hoe kon een man, die er niet in slaagt vier bladen te laten samenwerken, zich nog zoveel illusies maken over zijn pogingen om een veelvoud van vier instanties bereid te vinden om mee te werken? Eenzelfde ideeëbevingenheid die ook Creyghton niet vreemd was, zal misschien bij Schröder tot een soortgelijke vlucht uit de werkelijkheid geleid hebben. Bij Creyghton leidden de botsingen met de ontmoedigende praktijk steeds weer tot het opstellen van nieuwe illusoire plannen en beginselverklaringen, bij Schröder kwam er nu iets dergelijks uit de bus. Deze laatste zond op 6 januari 1950 een *Ontwerp-project voor een Centrum van Documentatie, Orientatie en Uitwisseling van Artikelen en Berichten voor bladen uitgegeven door de Sociëteit van Jezus* naar Rome (16). Het ontwerp-project besloeg in een groot aantal korte punten zoveel mogelijk facetten van het plan, zoals het doel, de middelen, de opbouw, de inrichting, de interne verhoudingen, de plaats van vestiging en de financiering. Benutten van de internationale verbindingen van de Sociëteit om een grotere eenheid te bereiken in haar standpunt tegenover de actuele wereldproblemen was volgens Schröder door betrokkenen onderschreven als een zeer belangrijke doelstelling. Bijna eenstemmig hadden ook alle door Schröder in de tweede helft van 1949 ondervraagde jezuïeten geopteerd voor een langzaam uitbouwen van de bestaande organisaties tot een definitief Documentatie-centrum. Binnen dit Centrum voorzag het ontwerp in een drietal geestelijken, buiten het Centrum zou elk deelnemend blad een geestelijke of leek speciaal moeten belasten met de verbinding met dit Centrum (17).

De innige band tussen Centrum en Sociëteit van Jezus kwam in het ontwerp van Schröder tot uitdrukking in het voorstel een soort curatorium te vormen van alle SJ-hoofddirecteuren onder presidentschap van de Generaal of diens gedelegeerde. Het Centrum kon daardoor nooit autonoom worden omdat het afhankelijk bleef van de bladen zelf. De plaats van het Centrum zou in Europa moeten liggen, met later eventueel een tweede Centrum in Amerika en een derde in het Verre Oosten. In Europa zou een klein land gekozen moeten worden om volgens Schröder te voorkomen: "dat de neiging om aan de eigen problemen van het land te veel belang toe te kennen op de dienst van het Centrum invloed heeft, en om aan de vrees tegemoet te komen, dat de politiek van een grootmacht onbewust als leidraad gebruikt gaat worden" (18). Het uiteindelijke advies van Schröder over de standplaats luidde, na enkele factoren als centrale ligging, veeltaligheid en internationale georiënteerdheid van de geest van het land, meeberekend te hebben: Zwitserland. De bakermat van het *Linie*-apostolaat, Nederland werd pas als derde kandidaat genoemd, België als tweede gegadigde. Schröder hoopte dat, na de schenking van 100.000 Zwitserse franken als stichtingskapitaal, de diensten van het Centrum bij een goed gebruik, zichzelf zouden kunnen financieren (19).

Een gedetailleerde bespreking van dit concept lijkt ons weinig zinvol, daarvoor is het

nog te zeer een globaal en voorlopig voorstel. Bij één punt moet ons inziens wel een kritische aantekening geplaatst worden, omdat het nauw raakt aan de internationale functie van het Centrum. Bijna vanzelfsprekend had Schroder geadviseerd het Centrum in Europa te vestigen. Hij zag daarmee voorbij aan een naoorlogse ontwikkeling die het zwaartepunt van de mondiale verwickelingen buiten Europa had geplaatst. Het duidelijkst wordt dit geïllustreerd door een brief van Father Hartnett SJ, de hoofdredacteur van het meermaals genoemde *America*. In deze brief van december 1949 worden de resultaten op een rij gezet van besprekingen in augustus van dat jaar in New York met de commerciële directeur van *De Linie*, De Gruyter, over een betere samenwerking tussen de Interlinie en *America* (20). De Gruyter had de hoofdredacteur van *America* voorgesteld leden van diens redactie in Amsterdam stage te laten lopen. Father Hartnett stelde het nut van een dergelijke stage, afgezien van de praktische bezwaren, voor *America* discutabel: "New York and Washington are becoming more and more worldcenters of international information. More and more Europeans spend a great deal of time here representing their countries and even set up centers of information" (21). Het belangrijkste argument van zowel Creighton als Schroder om Interlinie en Documentatie-centrum in Europa te situëren, bestreed Hartnett als volgt: "Western Europe is only one area of the world. We feel the decisive factors in worldpeace and in the defense of Christian civilisation against Communism may really be making their appearance in the Far East" (22). Bij het opzetten van een modern internationaal apostolaat hadden de initiatiefnemers geen rekening gehouden met een veranderde rolopvatting in de wereld. Het is begrijpelijk dat men er in Europa, vijf jaar na de tweede wereldoorlog, moeite mee had de centrale plaats van Europa in de voorgaande geschiedenis zonder meer als afgedaan te beschouwen. Heeft men evenwel de pretentie een internationale organisatie op te bouwen, zoals Schroder van plan was, dan is een achterhaald, Europa-centrisch standpunt een eerste grote barrière bij de uitbouw van een dergelijke internationalisatie.

De Interlinie-commissaris, Schroder, maakte intussen in de eerste helft van 1950 reeds een begin met de voorbereiding van een Documentatie-centrum. Hij nam verschillende artikelen in bewerking voor SJ-publikaties in België, Nederland, Duitsland, Amerika en Zwitserland. De volgende voorbeelden verduidelijken de beperkte actualiteit van deze artikelen. In de loop van mei 1950 werd in het jezuïetenblad *Orientierung* te Zürich een artikel geplaatst van N van Doornik MSC over protestanten en katholieken in Nederland. In het *Economisch en sociaal tijdschrift* uit Antwerpen verscheen door bemiddeling van de Interlinie een artikel van F. Sijbesma over Indonesië. Bewerkt en aangeboden werden aan *Katholische Missionen* te Bonn een artikel van P. Kijm SJ over de Missie in Indonesië en aan het Nederlandse *Streven* een artikel van Von Nell Breuning SJ over medezeggenschap in West-Duitsland. Aan *Orientierung*, het *Economisch en sociaal tijdschrift* en aan *Social Order* uit St. Louis werd een artikel aangeboden over de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie in Nederland van de hand van P. de Bruin SJ. Deze activiteiten gingen na mei 1950 door. Zo werd "Polen" van J. Macielinski, oorspronkelijk voor *De Linie* bedoeld, maar daarvoor niet geschikt geacht, aan het maandblad *Streven* aangeboden. Een artikel van Schroder zelf, "Wants, real and imaginary", werd doorgezonden aan *Orientierung*, *Social Order*, *Economisch en sociaal tijdschrift* en aan het *Boletín de Economica* uit Bilbao (23).

Het Voorlopig Interlinie Bestuur en zijn commissaris waren niet tevreden met de bestaande taakverdeling voor hun organisatie. Een door Schroder opgestelde motie werd op 1 mei 1950 ter stemming voorgelegd aan het V.I.B. Als eerste opdracht zou de Inter-

linie commissaris een concrete formulering moeten opstellen van de toekomstige activiteiten van de Interlinie. De toelichting bij dit eerste punt van de motie geeft duidelijk de onvrede van het VIB weer met zijn huidige taak voor de samenwerking tussen de twee *Linies* was de Interlinie overbodig. De expansie van het *Linie* werk naar andere landen achtte Schroder voorlopig ongewenst, zo niet onmogelijk. Als logische consequentie zag hij dat de voorbereiding van een SJ-Documentatie centrum voor de pers aan de Interlinie nu officieel als nieuwe taak zou worden opgedragen. Een voorwaarde voor het slagen van het Centrum noemde Schroder de vorming van een internationaal persblok, dat zich kon verenigen met het doel objectieve voorlichting te geven op katholieke basis.

De vorming van een dergelijk persblok werd aldus een dringende taak voor de Interlinie. De volgende punten uit het VIB-motie hadden daar dan ook betrekking op. Schroder zou persoonlijk in Rome de vereiste stappen moeten doen om door de Generaal een Ronde-Tafel-conferentie van vertegenwoordigers van de SJ publicaties bijeen te laten roepen, met het doel zich te beraden over voorzieningen voor een "princiepelijk objectieve en katholieke" voorlichting. In de toelichting op dit tweede punt van de motie werd de steun van Rome onmisbaar genoemd, gezien de oppositie van Franse zijde te Versailles in 1947 en de ondervinding met het Duitse project in 1949. Voor deze Ronde-Tafel-conferentie moest overtuigend materiaal aanwezig zijn. In het derde en vierde punt van de VIB-motie werd daarom de nadruk gelegd op een onderzoek in de diverse landen naar de stand van de katholieke publiciteit en het verzamelen van materiaal dat de samenwerking zou stimuleren (24).

In maart 1950 had Schroder al een poging in die richting gedaan door een overzicht samen te stellen van besprekingen met diverse jezuïeten in binnen- en buitenland over de oprichting van een Documentatie-centrum. Bijna alle fragmenten uit dit rapport geven een positieve mening over het idee van het Centrum, maar zijn wel sceptisch over de mogelijkheid tot uitvoering. Alle geraadpleegden zegden evenwel medewerking in het eerste stadium toe. Opvallend daarbij is dat D'Quince van *Etudes* - in Versailles een belangrijke tegenstander - van belangstelling en bereidheid tot samenwerking blijk geeft. Het door Rome, blijkens eerdere uitlatingen van Creighton, min of meer gesuspendeerde *Temoignage Chretien* wilde in de een of andere vorm aan het Centrum meewerken bij monde van hoofdredacteur J-P Dubois-Dumée en P Chaillet. SJ. Deze laatste stelde nog eens uitdrukkelijk vast dat hij tot samenwerking bereid was, ofschoon de Sociëteit van Jezus geen enkele zeggenschap over het blad had (25).

Dit rapport en de VIB motie van 1 mei 1950 slaagden er echter niet in om Rome over te halen een nieuwe taakstelling aan de Interlinie te geven. Van Gestel berichtte Schroder al vrij spoedig dat de Generaal nu eenmaal het VIB had ingesteld en er daarom nu niet toe zou overgaan het volledig op te heffen. Hij zou het VIB hooguit op non actief kunnen stellen voor zover het de activiteiten in het kader van de verdere expansie van het *Linie*-werk betrof. Bij monde van Van Gestel zag generaal overste Janssens ook geen heil in het bijeenroepen van een Ronde-Tafel-conferentie van de hoofdredacteurs van de SJ-bladen, zoals in de motie was voorgesteld. Tenslotte werd er maar teruggegrepen naar de eerste taak voor de Interlinie en haar bestuur: het VIB moest meer ingeschakeld worden tussen de beide bestaande *Linies* (26). Een persoonlijke brief van de Generaal toonde aan dat Rome, ondanks vroegere beloften, niet veel meer wenste dan een consolidatie van de oude taak van de Interlinie. Schroder werd namelijk door zijn

hoogste overste gelukgewent met zijn werk als commissaris van het V I B Janssens gaf Schroder bovendien de raad maar door te gaan met de Interlinie op de moeizame weg van het contacten leggen met buitenlandse tijdschriften en bladen en het bevorderen van onderlinge uitwisseling van artikelen (27) Van een officiële bekrachtiging van Rome van de door Schroder zo begeerde opdrachten in het kader van de internationalisatie van het *Linie* apostolaat was geen sprake meer De hoogste leiding van de Societät van Jezus wilde duidelijk geen enkel risico meer nemen bij de vergroting van haar macht op het terrein van de pers

Vanaf de maand mei 1950 verdeelde Schroder zijn tijd over een reis naar Frankrijk en Spanje om verder contacten te leggen, herstel van zijn gezondheid en invallen bij de Amsterdamse *Linie* (28) Het einde van de plannen en werkzaamheden die in dit hoofdstuk beschreven zijn, kwam tamelijk onverwacht In november 1950 overleed de man die twee jaar lang alle krachten gegeven had aan de internationalisatie van het *Linie* apostolaat (29) De grote moeilijkheden waarmee Schroder te kampen had gehad, zullen er wel toe geleid hebben, dat deze taak door niemand meer werd opgenomen De internationale fase van het *Linie* werk is daardoor, in tegenstelling tot de ontwikkeling van het weekblad *De Linie* zelf, na 1950 definitief afgesloten

11. Embleem van de Anti-Linie-Bond door de Linie-redactie zelf ontworpen en gepubliceerd in De Linie van 3 dec. 1948.

Als antwoord daarop verscheen in de Nederlandse Pers het Pro-Linie-insigne.

Het weekblad *De Linie* verklaarde in het derde nummer, ongeveer een jaar na het einde van de Duitse bezetting, de oorlog aan de pers in Nederland. De aanval werd gelanceerd op de frontpagina onder de aandachttrekkende kop "De journalistiek, wederrechtelijk bezet terrein". De laatste alinea van dit uiterst vage artikel bevatte een fikse beschuldiging: "De grote publiciteit in Nederland berust in hoofdzaak bij een klein getal blaaskaken, die vlot weten te schrijven, maar geen fundament bezitten, en de fundamente niet kennen" (1). Wie die blaaskaken waren en welke fundamente zij miskenden, werd in het artikel zelf niet meer uitgelegd. Een kadertje onder de kop "Gewetensonderzoek" had kennelijk de functie iets meer te verduidelijken. Er stonden vragen in geformuleerd naar het aantal gelovigen in Nederland, het aantal uitgeverijen op neutrale of anti-christelijke grondslag, het papierquantum dat gebruikt werd in dienst van het geloof en de goede zeden en welk quantum gebruikt werd ter bestrijding ervan. Ook deze suggestie werd niet uitgewerkt. Elders op diezelfde frontpagina vermeldde de rubriek Mededelingen van de Redactie nog wel dat de christenen zelf de schuld droegen voor het smadelijk prijsgeven van het journalistieke terrein. Zij zouden uit beginselloosheid verzuimd hebben een christelijke samenleving op te bouwen. De *Linie*-redactie meende te kunnen voorspellen dat in dit alles geen verandering zou komen, als niet iedere man, die geloofde, elke dag en overal zou leven naar de eisen van het geloof. "En daarom moet er een nieuwe christenheid ontstaan" (2), klaarblijkelijk onder leiding van het jezuïetenweekblad zelf.

Twee weken na haar onduidelijke uitval preciseerde *De Linie* pas de term blaaskaken. De verklaring hiervan had kennelijk iets te maken met de eerder door *De Linie* gestelde vragen onder de titel Gewetensonderzoek. Uit het antwoord was volgens het weekblad te concluderen dat de bevolking van Nederland voor verreweg het grootste gedeelte bestond uit mensen voor wie het christendom het fundament van hun persoonlijk bestaan was. De grote publiciteit zou daarentegen berusten bij lieden, door het blad vlotweg blaaskaken genoemd, die ofwel op eigen commercieel succes bedacht waren, ofwel beginselen verdedigden die in vierkante tegenspraak met het christendom waren. Ook nu werden weer nauwelijks man en paard genoemd, maar volstond *De Linie* met de constatering dat het communistische dagblad *De Waarheid* bijna de grootste krant en het maandblad *Apollo* typografisch en stylistisch het "schoonste" blad van Nederland waren. (3) De hoofdredacteur van *De Linie* eindigde zijn artikel met de verzuchting, dat het voor de christenen en speciaal voor de katholieken niet gemakkelijk zou zijn zich met de luidruchtige dragers van de grote publiciteit te meten. De katholieken zouden gevangen zitten in complexen, maar Creyghton legde niet uit welke dat waren. Hij trachtte zijn lezers wel gerust te stellen met de verklaring dat dit gebrek aan publicistische ervaring gecompenseerd kon worden door "vuur", dat vooral de communisten zouden bezitten. De katholieken hadden volgens Creyghton op de communisten voor, dat zij zich de wetige erfgenamen konden noemen, "in de rechte linie", van twintig eeuwen christelijke wijsheid en cultuur. Konden de katholieken zich van de communistische geestdrift

meester maken, dan vertrouwde Creyghton erop dat zij een cultuur konden doen herleven, die alle heidense schijncultuur van Nederland in het niet zou laten verdwijnen (4)

De beschuldigingen van *De Linie* aan het adres van de Nederlandse pers waarvan de indruk gewekt werd dat zij volledig in handen was van communisten, lokten natuurlijk reacties uit. In bladen als *De Waarheid*, *Vrij Nederland*, *Elsevier* en *De Groene* werden medewerkers van *De Linie* beschuldigd van onder meer fascistische, nazistische en antisemitische ideeën. Creyghton omzeilde de ondubbelzinnige vraag naar een al of niet besmet oorlogsverleden van zijn eigen medewerkers. Onder de titel "Om vrijheid van spreken. Feitelijk bestaat in het hedendaagse Nederland geen vrijheid van spreken" maakte de hoofdredacteur van *De Linie* een onderscheid tussen degenen van wie gezegd werd dat ze verkeerd waren geweest en degenen die dat werkelijk waren. De eerste categorie personen werd door Creyghton beoordeeld naar twee criteria: zijn zij in strijd geweest met het nationaal belang en zijn zij in strijd geweest met het geloof. Dit laatste criterium was voor *De Linie* het belangrijkste, omdat het weekblad de nationale cultuur uitsluitend bepaald zag door christelijke grondslagen. Tegenover de categorie van de werkelijk verkeerden hanteerde Creyghton opnieuw twee criteria, voornamelijk van praktische aard, wat hebben deze mensen op dit moment te zeggen en worden de wettelijke publikatieverboden geëerbiedigd (5).

Door het aanleggen van zoveel verschillende criteria maakte de hoofdredacteur van *De Linie* een antwoord moedwillig ingewikkeld, zodat een rechtstreeks en eventueel pijnlijk toegeven vermeden kon worden. Het riekte naar een politiek waarin het doel de middelen heiligt, toen Creyghton schreef het tumult van enkelen te willen trotseren om zijn hogere doeleinden na te kunnen streven. Hij negeerde de protesten tegen de al dan niet bewezen misstappen van zijn medewerkers door de bewering dat men een drijfjacht hield op de oude belagers uit de tweede wereldoorlog, maar de nieuwe belagers van het christelijk geloof en de nationale vrijheid ongemoeid liet. *De Linie* vond wel dat dit laatste geen reden was om de oude belagers vrijuit te laten gaan, maar wilde steeds blijven herhalen dat in dat alles een barre inconsequentie schoot.

Deze nieuwe belagers van geloof en nationale vrijheid kunnen in de *Linie* optiek geen andere zijn dan de communisten. *De Linie* is verschenen na het kortstondige optimisme dat de eerste maanden na de bevrijding in bepaalde vooruitstrevende kringen in Nederland heerste. De gevoelens van een nieuwe nationale eenheid dwars door de vooroorlogse scheidsmuren heen, gesymboliseerd in de "doorbraak", waren, zoals in het eerste hoofdstuk is aangetoond, aan Creyghton voorbijgegaan. Internationaal begon het westen zich te weer te stellen tegen zijn oorlogsbondgenoot, de Sovjet-Unie, die men ging zien als een nieuwe totalitaire dreiging, nog ernstiger dan die van het zojuist overwonnen nationaal-socialisme (6).

In dit zogenaamde koude-oorlog-klimaat waren voor *De Linie* communisme en absoluut heidendom synoniemen, waaronder alle tegenstanders van het christendom begrepen werden. Een dergelijk standpunt was ook al tijdens de Spaanse burgeroorlog door het Vaticaan gehuldigd (7). In een klaagzang naar aanleiding van een maatregel van de persraad van 18 juli 1946, waarin vanwege de voortdurende papierschaarste de omvang van alle bladen enigszins beperkt werd, stelde Creyghton vast dat er nogal wat bladen waren die hun papier misbruikten. De hoofdredacteur van *De Linie* kwam in zijn betoog dicht bij de eis bladen als *Apollo*, *De Vrije Katheder*, *De Baanbreker* en *De Vrijdenker* door de overheid te laten verbieden. Deze bladen zouden volgens Creyghton hun specialiteit

zoeken in het ondergraven van de godserkenning, dat allesdragende fundament van de Nederlandse samenleving Met een beroep op een regeringsverklaring over een betere bewaking van de zedelijke en geestelijke waarden vroeg *De Linc* om, volgens haar eigen opvatting, gerechtvaardigde overheidsmaatregelen tegen het papiermisbruik van de niet-christelijke bladen (8)

De aanvallen op *De Linc* gingen door, zodat de hoofdredacteur Creighton het zes maanden na de start van zijn weekblad weer nodig vond te reageren op beschuldigingen, die nu niet de medewerkers maar de strekking van *De Linc* betroffen In het knipselarchief van *De Linc* zouden zich een veertigtal persstukken bevonden hebben, waarin tegen het jezuïetenblad stelling werd genomen Ook al is dit knipselarchief in 1950 verdwenen, het is toch wel mogelijk globaal te achterhalen welke verschijnselen de indruk wekten dat *De Linc* in het fascistische kamp thuishoorde Het ging hier om de volgende standpunten van *De Linc* het niet zonder meer afwijzen van Franco, het pleidooi voor de amnestie in bijzondere gevallen om de slepende rechtspraak van politieke delinquenten enigermate te bespoedigen, het urgeren van een economisch krachtig Duitsland als bufferstaat met Oost-Europa, waarbij aangetekend moet worden dat het weekblad niet alleen dacht aan een "cordon sanitaire" voor het Westen om de Sovjet-Unie, maar ook aan de eigen economie van Nederland dat noodzakelijkerwijs op Duitsland als achterban was aangewezen, tenslotte, overigens niet in de laatste plaats, de fel anti-communistische voorlichting in *De Linc*, die de herinnering terugriep aan soortgelijke hetze van fascisme en nationaal-socialisme (9)

De hoofdredacteur noemde negenentwintig van de tweeveertig persreacties over het fascistoide karakter van *De Linc* onzakelijk Dat zou dan 70 procent zijn Creighton gaat nu uitgebreid in op deze 70 procent en komt in zijn artikel niet meer terug op de 30 procent kritiek die wel terzake zou zijn Het begrip onzakelijk werd door Creighton als volgt gedefinieerd het is van toepassing op die artikelen die zaken bestrijden die *De Linc* niet gezegd heeft, of zaken die *De Linc* wel gezegd heeft, maar die bestreden worden door argumenten, waardoor het door het SJ-weekblad gezegde niet geraakt zou zijn Als voorbeeld noemde Creighton de talrijke reacties waarin *De Linc* beschuldigd werd van "totalitaire, dictatoriale en neo- of crypto-fascistische" tendensen en vervolgens betoogd werd dat het verkeerd was om fascistisch te zijn Deze laatste bewering achtte Creighton zo algemeen bekend, dat hij er geen woorden aan hoefde te besteden Het fascistische karakter van *De Linc* zou moeten worden aangetoond, maar de tegenstanders hanteerden volgens Creighton het begrip "fascistisch" enkel op het niveau van een scheldwoord, zoals de volgelingen van Hitler het woord communisten gebruikt hadden Creighton ging eraan voorbij dat zijn eigen woordgebruik ook in die richting ging In feite verdedigde hij *De Linc* nauwelijks maar beschuldigde op zijn beurt, zoals wij dat al eerder geconstateerd hebben, de aanvallers Voor alle zekerheid deelde de hoofdredacteur toch nog mee, dat de *Linc*-redactie samen met de Paus van Rome en de Bisschoppen van Nederland alle totalitaire stelsels verwierp, de rechtse zowel als de linkse (10)

De tirade van Creighton tegen de Nederlandse perszeden versterkte eerder de indruk dat *De Linc* terecht voor "fascistisch" doorging, dan dat het deze teniet deed Het bleef een hautaine reactie die niets bijdroeg tot een oplossing van de controverse tussen *De Linc* en een deel van de Nederlandse pers Waarschijnlijk heeft de redactie dit wel aangevoeld, want in haar vergadering van eind januari 1947 ontstond er een discussie over de manier waarop *De Linc* het odium van "fascistoide" kwijt zou kunnen raken Er kwamen

twee mogelijkheden tot verweer tegen dergelijke beschuldigingen ter sprake. Als eerste kon een "verklaring" worden overwogen van de verschijnselen die bij het publiek soms de indruk wekten van sympathie met het fascisme. Als tweede mogelijkheid werd persoonlijk contact voorgesteld in de vorm van een ronde-tafel-conferentie met de voornaamste beschuldigers *Elsevier De Groene en Vrij Nederland*. De communistische bladen, die in de beschuldigingen van "fascisme" aan het adres van *De Limie* voorop gingen, kwamen niet in aanmerking voor deze verzoeningen. De wederzijdse naat leek grenzeloos, want *De Limie* had de communisten meermalen voor "landverraders" uitgemaakt. In de redactievergadering werd tenslotte na ampele overwegingen besloten om in ieder geval geen publieke verklaring het licht te doen zien, voordat een persoonlijk gesprek had plaatsgevonden (11).

Het SJ-weekblad werd niet alleen beschuldigd van neo-fascistische, maar ook van kapitalistische gezindheid, vanwege zijn artikelen over Amerika. Het blad werd zelfs beschuldigd van een "rode" inslag, voornamelijk vanwege zijn begrip voor de vrijheidsstrijd in Indonesië en de hoofdartikelen tegen onrechtmatig verkregen rijkdom onder de steeds terugkerende kop "Risico's der kapitalisten" (12). Misschien wel omdat het onbegonnen werk leek op al deze beschuldigingen te reageren, besliste Creighton na nog enkele disputen tijdens redactievergaderingen, dat een bespreking met andere bladen over het wel of niet vermeende "fascistische" karakter van *De Limie* niet door moest gaan. Verschil met andere bladen zou al duidelijk genoeg gebleken moeten zijn uit de oprichting van *De Limie* (13). Een maand later meende de redactievergadering te kunnen vaststellen dat *De Limie* de tijd van grove fouten gepasseerd was en dat tevens het verwijt dat *De Limie* fascistisch was, scheen uit te sterven. Een bewijsvoering werd voor deze nog al snelle constatering niet gegeven, de kroniek vermeldt enkel de gezamenlijke conclusie: men zag, op grond van de klaarblijkelijk gewijzigde omstandigheden, af van een publieke rechtvaardiging voor het redactioneel doen en laten (14).

De redactie van *De Limie* heeft gelijk gekregen, de beschuldigingen van fascistische gezindheid aan het adres van het weekblad namen in de niet christelijke pers ruim drie jaar lang in ieder geval niet zo'n omvang aan dat het weekblad zich genoodzaakt zag te reageren. In juli 1950 kwam hierin verandering door een hoofdartikel in *De Waarheid* onder de alarmerende kop "Rozenkracht 133 - broeinest van ex nazi's en zwart-front-fascisten" (15). Het blad noemde de volgende aan *De Limie* geleerde fascisten: de redactie-secretaris Mr A. Th. Mertens - als volgelinge van Arnold Meyer -, Albert Kuyle en Theo Knol. Deze laatste zou redacteur van *De Limie* en van het maandblad voor katholieke militairen, *Salvo*, zijn. Deze Theodoor Christiaan Johan Knol was volgens *De Waarheid* in de jaren 1940-1945 hoofdleider geweest van de afdeling jeugdzaken van het N A F, redacteur van *Storm SS*, het weekblad van de Duitse SS in Nederland, en adjudant van Henk Feldmeyer, voorman van de SS in Nederland (16).

Uit een onderzoek naar deze beschuldigingen bleek dat Theo Knol op 3 maart 1947 in dienst getreden was van *De Limie*, aanvankelijk als assistent van Mertens. In de redactiekroniek was aangetekend dat Knol geen redactionele functie had, maar uitsluitend assistent was. Hij mocht dan ook niet met een dergelijke regelmaat schrijven, onder meer in de filmrubriek, dat het praktisch redactioneel werk zou lijken (17). Knol bezat immers niet het "Certificaat van geen bezwaar" en daarom was hem het vervullen van enige journalistieke functie verboden. Dit was minder duidelijk bij Albert Kuyle, wiens ologsverleden evenzeer belastend was, maar die na de bevrijding in afwachting van zijn pro-

ces in september 1949 min of meer toestemming had gekregen om te publiceren. De persoon van Kuyle speelde vooral een grote rol in de controversen tussen *De Limie* en de katholieke pers en daarom zal aan het eind van dit hoofdstuk nog aandacht aan hem besteed worden. In de tweede helft van 1950 heeft onder de nieuwe hoofdredacteur van *De Limie*, Verhofstad, een "interne zuivering" plaatsgevonden, waarbij zowel Knol als Kuyle ontslagen werden, omdat beiden *De Limie* de nodige goodwill hadden gekost. Knol werd nota bene per 1 januari 1951 overgedaan aan *De Vlaamse Limie*, Kuyle die al enige tijd bij het Brusselse zusterblad had gediend, verliet het *Limie*-apostolaat voorgoed.

De sensatie van het *Waarheid*-artikel was evenwel de onthulling van de ontsnapping van Wim Sassen, voormalig "SS-PK-Berichterstatte" en radiospreker van "De stem van het Rijk roept Nederland", met behulp van een op de *Limie*-kantoren gestolen paspoort. De redactiesecretaris van *De Limie*, Toon Mertens, zou Sassen geholpen hebben om onder te duiken en op 24 mei 1947 naar Ierland uit te wijken. Het artikel vormde de aanleiding tot de veroordeling van Mr A Th Mertens op 13 juni 1951 tot een vrijheidsstraf van vier maanden wegens opzettelijke hulpverlening aan iemand die voor misdrijven vervolgd werd. De redactiesecretaresse mej. A J A van der Randen werd wegens medeplichtigheid veroordeeld tot een geldboete van vijftig gulden en een maand voorwaardelijke gevangenisstraf. Wim Sassen verbleef, naar men veronderstelde, ten tijde van de rechtzitting in Buenos Aires. De gehele aangelegenheid was in feite een privé-zaak van Mertens waar het weekblad *De Limie* als zodanig buiten stond. De berichtgeving van communistische zijde die de gehele vaderlandse pers aandacht deed schenken aan deze zaak, vaak niet zonder leedvermaak of verontwaardiging, bracht het jezuïetenweekblad in opspraak. De vermeende sympathie van de *Limie*-medewerkers voor het fascisme kwam weer ter sprake. De vraag of Mertens door zijn hulpverlening op één lijn gesteld moet worden met Kuyle en Knol, is zorgvuldiger te beantwoorden als er meer details, ontlastende zowel als bezwarende, bekend zijn. Om deze reden besteden we enige aandacht aan de "zaak Mertens", die weliswaar in 1951 haar beslag kreeg maar die speelde in de beginjaren van *De Limie*, en daarom in de door ons behandelde periode thuishoort.

Mertens had de student Willem Sassen vóór 1940 leren kennen en vaak ontmoet op studentenbijeenkomsten in Brabant en Vlaanderen. Sassen was toen volgens Mertens "een bekend romantisch, literair wildeman, begaafd ten goede en ten kwade", die in kringen van studententheater en "Dietse" politiek een rol speelde (18). Tijdens de oorlog hadden Mertens en Sassen geen enkel contact met elkaar, omdat Sassen in Duitse dienst aan het Oostfront verbleef en Mertens in zijn geboortestreek in Midden-Limburg onder meer een aandeel had in de smokkel van piloten en krijgsgevangenen (19). Sedert juni 1944 hield Mertens zich schuil in het huis van zijn aanstaande schoonfamilie te Alkmaar, dat het centrum geworden was van een illegale knokploeg, waarvan Frits Conyn, de jongste zoon, als leider en de dochter Valerie, Mertens' verloofde, als koerierster deel uitmaakten. Alle leden van het gezin hielden zich bezig met illegale activiteiten en daarom werd uitgeweken naar Amsterdam, waar Frits Conyn eind augustus 1944 in de val liep. Men getroostte zich veel inspanningen, dikwijls niet zonder risico, om de executie van deze belangrijke verzetsman, maar ook familielid, te verhinderen (20). Medio september 1944 ontmoette Mertens heel toevallig Sassen in Amsterdam en hij beproefde ook door middel van deze relatie zijn aanstaande zwager op te sporen en te redden. De eerste ontmoetingen met Sassen speelden zich af in Amsterdam dat een stad-in-alarm was. Ten tijde van de luchtlandingen in Arnhem en vlak na Dinsdag werden de voortzetting van de

oorlog in Noord-Nederland immers nog niet vermoed Sassen, zelf enigszins geïsoleerd tussen bezetters en collaborerende NSB-kringen, bood hulp tegen de belofte van Mertens om later gunstig te getuigen Met het zicht op het kerend getij vonden in kringen van de illegaliteit dergelijke transacties vaker plaats, wanneer de belangen groot waren In dit geval heeft het Mertens' zwager niet gebaat, want pas later werd bekend dat Frits Conyn op Dinsdag in kamp Vught was gefusilleerd Sassen stond nog enige tijd met de illegaliteit in contact, zoals hij dat direct na de bevrijding ook stond met de Canadese "Field Security" Overgeleverd aan de Nederlandse autoriteiten ontsnapte Sassen twee maal In december 1946 belde hij aan bij Mertens in Amsterdam Deze was verrast, maar met de gedachte aan zijn vroegere belofte beschouwde hij Sassen als een geval van "korte hulp" Mertens bracht hem onder bij de fotograaf Van de Randen, wiens dochter zijn secretaresse was, waar hij aanvankelijk doorging voor een gevluchte Belgische student onder de naam Albert Desmet Sassen verbleef zes maanden in Amsterdam Hij werd tenslotte in staat gesteld te vluchten met een vervalst paspoort, dat op de *Limie* kantoren gestolen werd door Karl Breyer, een *Limie* employé, die als Duits soldaat aan het Oostfront gevochten had, maar later was gedeserteerd Mertens had Sassen en Breyer met elkaar in contact gebracht om gegevens over Oost Europa uit te wisselen en te verifiëren (21)

Twee aspecten van deze zaak moeten nog genoemd worden In de eerste plaats pleitte voor Mertens dat hij de advocaat-fiscaal te Den Bosch, Mr F Baron van Voorst tot Voorst, op de hoogte stelde van het plotselinge opduiken van Sassen De justitie heeft door omstandigheden nauwelijks gereageerd, maar Van Voorst tot Voorst heeft ten tijde van het proces wel geschreven, dat hij de overtuiging had dat Mertens gekweld werd door zijn geweten, en niet de indruk maakte van een man die zich rugdekking wilde verschaffen voor zijn criminele daad (22) Tegen Mertens pleitte dat hijzelf gebruik maakte van gegevens van Sassen in de bewuste periode voor eigen *Limie* artikelen met voornamelijk anti-communistische strekking en zelfs twee ongesignde artikelen van Sassen tegen betaling plaatste over onder meer de Oekraïne en het verzet tegen Stalin (23) Op de vraag van de rechter in 1951 waarom hij Sassen in *De Limie* had laten schrijven, antwoordde de redactiesecretaris van *De Limie* wat al te naïef en goedkoop, dat de voormalige Oostfront-reporter meer van Rusland afwist dan hijzelf Vooral deze laatste omstandigheid vond veel kritiek in de perscommentaren, die zoals *De Groene* vonden dat het begrip "christelijke barmhartigheid" niet meer van toepassing was, wanneer *De Limie* voor lieden als Albert Kuyle en Wim Sassen in de weerwil van hun wangedragingen jegens het Nederlandse volk, haar kolommen openstelde (24) Zo is het karakter van het weekblad *De Limie* en de houding van zijn redactiesecretaris in een prive-zaak, die nogal dramatische achtergronden kende, toch weer in de reacties van de Nederlandse pers met elkaar verbonden Deze pers was niet zachtzinnig in haar commentaren, wat begrijpelijk is, omdat *De Limie* dat ook zelden was tegenover andere bladen Het proces als zodanig en de strafmaat vallen nog wel te commentarieren, maar dat zien wij hier niet als onze taak Mertens zonder meer op grond van zijn handelwijze in 1946 en 1947 een fascist noemen, zoals de utermost linkse pers dat deed, is onrechtvaardig, gezien de hierboven summier geschetste achtergrond van de strafzaak Wat al te simpel is evenwel de door Mr Jolles tijdens het proces gedane uitspraak dat Sassen en Mertens beide romantische avonturiers waren, de eerste meer begaafd maar zonder karakter, de laatste minder begaafd maar met karakter (25)

De beschuldigingen dat *De Linie* fascistisch was, hadden zich steeds op twee punten geconcentreerd op de medewerkers en op de toon van het blad. Het is moeilijk om op basis van de toon van bepaalde *Linie* artikelen het weekblad van "fascisme" te beschuldigen (26), want we hebben gezien dat het blad ook beschuldigd werd van "kapitalisme" en "rode inslag". Het oorlogsverleden van sommige medewerkers van het jezuïetenweekblad leek daarom een duidelijker bewijs, vandaar dat hier in de Nederlandse pers het meest op gewezen werd. Wij willen tenslotte nog een publikatie noemen, die weliswaar strikt genomen geen persreactie was, maar wel behoort tot de felste anti *Linie* getuigenissen. Drie jaar na het artikel in *De Waarheid* constateerde J B Charles, pseudoniem voor Prof Mr Dr W H Nagel, criminoloog in Leiden, in zijn zeer persoonlijke aanklacht onder de titel "Volg het spoor terug", dat de eerbied voor het recht verwoest werd door de medewerking aan *De Linie* van personen die wegens hun oorlogsgedrag waren uitgesloten (27). Charles noemde als bekend voorbeeld Albert Kuyle, maar ook door de oppositie nog nauwelijks genoemde medewerkers van *De Linie* namelijk de uitgestoten dichter Chris de Graaff en de vroegere illustrator van *Zwart Front* Karel Thole (28). Beide hebben inderdaad aan *De Linie* meegewerkt. Thole tekende zijn eerste politieke prent voor *De Linie* toen het weekblad begin 1949 startte met publikaties over het proces tegen kardinaal Mindszenty in Hongarije, nadat hij al eerder onschuldige kinderrijmpjes van de "Wielewaal" had geïllustreerd. De Graaff deed thuis voor *De Linie* vertaalwerk. In het najaar van 1949 werd Thole veroordeeld en verscheen er geen werk meer van diens hand. Het weekblad verbrak zelf eind 1950 de connecties met De Graaff tijdens de "zuiveringen" onder Creyghtons opvolger Verhofstad. Creyghton zelf had kennelijk steeds verzuimd zich af te vragen of zijn zeer persoonlijke maatstaven van recht en onrecht het terechte onbehagen van de publieke opinie opwekten. Creyghtons verweer dat de gewraakte personen toch ook in hun onderhoud moesten voorzien, was zwak. Een ander, minder barmhartig, maar zakelijker motief zal geweest zijn dat de hoofdredacteur van *De Linie* aan gekwalificeerde medewerkers kon komen, die elders niet terecht konden wegens publikatieverbod. De protesten hiertegen in een groot deel van de Nederlandse pers hebben Creyghton tamelijk onverschillig gelaten, omdat juist het bestrijden van deze "papierverknoeiers" een van zijn doelstellingen was.

Dit doel was ook het uitgangspunt van wat werd uitgelegd als een unieke communicatie in de Nederlandse pers: de kolommenruil tussen *De Linie* en het links-onafhankelijke weekblad *De Groene* van september 1947 tot en met januari 1949. In het oorspronkelijke van Prof Van Danzig stammende idee (29) zag *De Linie* immers drie voordelen, die nauwelijks op het vlak van de toenadering maar meer op dat van de apologie en de kruistocht lagen. De aandacht zou ten eerste gevestigd kunnen worden op die katholieke waarheden, die volgens *De Linie* door de niet-katholieke pers verzwegen werden. Het tweede voordeel van een dergelijke ruil klonk minder dogmatisch: er zou een grotere gelegenheid gecreëerd worden om het goede van anderen te waarderen en over te nemen. Het strijdbare karakter van het jezuïetenweekblad verloochende zich toch niet, want het blad leek niet alleen geïnteresseerd in de mening van anderen. *De Linie* zag als derde en laatste voordeel van een kolommenruil met *De Groene*, dat het meer nog dan vroeger "de zwakheid en voosheid zou kunnen aantonen van alles wat zich niet op Christus fundeert" (30). Misschien om dit inquisitie-aspect te maskeren, benadrukte de *Linie*-redactie een volgende maal dat het interessante van dit akkoord, dat niet op overeenstemming maar op tegenstellingen van opvattingen, berustte, niet lag in de vraag naar

deze tegenstellingen, maar naar de mensen achter die opvattingen. *De Linie* zou vooral nieuwsgierig zijn naar wat men "achter de groene boompjes van het Frederiksplein", dus op de burelen van *De Groene*, van de *Linie*-overtuigingen dacht (31).

Het weekblad *De Groene* liet de *Linie*-lezers al in haar eerste ruilkolom duidelijk weten waarin de tegenstelling tussen beide bladen zat. *De Groene* weigerde elk etiket, maar *De Linie* zou steeds de absolute waarheid claimen. *De Groene* erkende weliswaar het betrekkelijke recht van *De Linie* op haar waarheid, maar dacht dat *De Linie* deze erkenning zou verwerpen, omdat het laatstgenoemde blad geen betrekkelijke waarheid kende, maar alleen de volstreckte waarheid, die het zelf in bezit had. Nochtans geloofde *De Groene* dat er uit het contact tussen deze zo ongelijke grootheden iets goeds kon voortkomen, omdat dit contact in vrijheid gezocht en aanvaard was (32). Het onwrikbare van de afzonderlijke standpunten werd overigens nog benadrukt door de kop die onveranderlijk boven de ruilkolom prijkte: "*De Groene*. Evenals *De Linie* wekelijks in *De Groene* schrijft, schrijft hier onder dit hoofd *De Groene* wekelijks in *De Linie*. *De Linie* blijft echter *De Linie*, en *De Groene* blijft *De Groene*".

Na enkele inleidende schermutselingen gaf de achtste *Groene*-kolom pas een felle reactie te lezen op een haars inziens onfatsoenlijke uitval van *De Linie* tegen *De Vrije Katheder*. *De Groene* nam het *De Linie* in het bijzonder kwalijk dat het katholieke weekblad gebruik gemaakt had van een niet-gesigioneerde prent, waarin de stijl van de uitgesloten tekenaar Karel Thole herkend werd (33). *De Linie* omzeilde de moeilijkheid door geen commentaar te geven. Beide redacties onthielden zich in de toekomst steeds meer van onderschriften bij de ruilkolom in hun eigen blad, omdat beide het waarschijnlijk beter oordeelden op de wederzijdse, vaak straffe aantijgingen, maar hooghartig te zwijgen. Om het falen van de communicatie nog enigszins te verbergen, werd vooral in het begin steeds de zin van de kolommenruil benadrukt. Zo had *De Groene* ontdekt, dat de twee weekbladen twee verschillende talen spraken met dezelfde woorden. *De Groene* achtte het gesprek nochtans niet onvruchtbaar, omdat het links-onafhankelijke weekblad het punt van vertrek minder belangrijk vond dan het doel van de reis (34). H.Schoonenberg SJ kwam er in een hoofdartikel in *De Linie* op terug, omdat hij een diepgaander onderscheid geconstateerd had. *De Groene* weet de spraakverwarring aan het verschil in geestelijk klimaat, de *Linie*-theoloog onthulde dat de twee talen verschilden als menselijk inzicht en geloof in God. *De Linie* streefde uiteindelijk, met de Nederlandse taal als brug, naar de eenheid in dezelfde god en volhardde daarom ook in het gesprek met *De Groene* (35).

Dit voornemen vooral beïnvloedde het karakter van de *Linie*-kolom in *De Groene*. De volgende klacht van *De Groene* moet dus serieus genomen worden: "Elke week vraagt de missionaris van *De Linie* de aandacht van de *Groene*-lezer om in 750 woorden hem met de waarheid te willen verblijden, waarvan het begrip een heel mensenleven vergt" (36). *De Linie* verloochende zo haar eigen beginselen door per se met moraaltheologische uiteenzettingen de groene zieltjes blank te willen kleuren (37). *De Groene* was in haar *Linie*-kolommen actueler, omdat ze zich niet aan een religie gebonden achtte en ze vertaalde de eeuwigheidsproblematieken van haar katholieke opponent in meer eigentijdse vraagstukken. Een goed voorbeeld hiervan was het thema: katholieken en verdraagzaamheid, dat *De Groene* pikant verbond met de actualiteit van de protestantenvervolgingen in Spanje (38).

Het eerder geformuleerde doel van een gezamenlijke reis en het kweken van weder-

zijds begrip bleek, zoals te verwachten was, onmogelijk. Het einde van de tocht kwam in januari 1949, na vijftien maanden van geïrriteerde polemieken. Beide weekbladen konden geen begrip opbrengen voor elkaars standpunt over het proces tegen kardinaal Mindszenty. Het afscheid was na enkele felle kolommen toch nog vriendschappelijk en het bleek dat de mensen achter de meningsverschillen elkaar niet waren gaan haten. In een poging de breuk goed te praten formuleerden beide bladen dat ze, ondanks alle verschil de overeenkomst bezaten graag kritiek te trotseren en gehoor wilden verschaffen aan de argumentatie van een principieel tegenstander. Er werd niet over gerept dat dit begrip en uithoudingsvermogen juist op een principiele polemiek over kardinaal Mindszenty gestrand was. In hoeverre de kolommenruil zinvol was, valt moeilijk na te gaan, juist omdat beide bladen de zin ervan zelf overdreven (39). Zij was waarschijnlijk voor de lezer die mede partij gekozen had een wekelijks terugkerende irritatie over zoveel onbegrip bij de tegenstander, voor de onbevooroordeelde lezers hoogstens amusant.

De communicatiekloof tussen de katholieke *Limie* en een niet-katholiek blad als de links-onafhankelijke *Groene* werd steeds verklaard uit het verschil van geestelijk klimaat of met het twee-talen argument. Deze omstandigheden zouden geen rol mogen spelen in de verhouding tussen *De Limie* en de overige vertegenwoordigers van de katholieke pers in Nederland. Het tweede gedeelte van deze paragraaf zal de bekendste polemieken tussen de katholieke bladen beschrijven en er zal een poging gedaan worden om de achtergronden van deze conflicten te analyseren. In feite ging het hier om persorganen die wel eenzelfde taal spraken en hetzelfde geestelijk klimaat kenden. De oorzaken van de voortdurende strubbelingen tussen *De Limie* en de belangrijkste katholieke dagbladen zouden dus op een ander vlak moeten liggen dan die tussen *De Limie* en niet-katholieke persorganen.

In het oprichten van een nieuw blad ligt meestal kritiek besloten op alle bestaande bladen. De eerste frontale *Limie*-aanval op de publiciteit, die volgens het blad in verkeerde, niet-christelijke handen lag, lokte daarom ook reacties uit binnen het eigen katholieke kamp. In een "Gesprek met *Christofoor*" antwoordde *De Limie* onder meer op een beschuldiging van dit blad als zou zij te kennen hebben gegeven, dat de katholieke pers tot aan het verschijnen van *De Limie* onder de maat was gebleven (40). *De Limie* ontkende dat zij de tradities van de grote katholieke pers in Nederland wilde kleineren, maar was er wel vast van overtuigd dat er een ernstige lacune bestond, die zonder uitstel aangevuld moest worden (41). In december 1946 schreef *De Limie* dan ook het verdwijnen van *Christofoor* te betreuren, omdat "de uiting van meningen die onder een brede laag van het katholieke volk leven", dan zo licht gevaar liepen, onderdrukt of genegeerd te worden. *De Limie* sprak wel openlijk uit dat zij zich verheugde dat de tijdens de bezetting reeds begeerde "doorbraak" naar een niet-confessionele partijpolitiek, waarvan *Christofoor* een duidelijke voorstander was geweest, niet verwezenlijkt was (42).

De meningsverschillen tussen *De Limie* en de verschillende katholieke dagbladen zouden de komende jaren vooral gaan over interne katholieke aangelegenheden, zoals de katholieke literatuur en beeldende kunst en de inhoud van het programma van een katholieke politieke partij. Een korte opsomming van de belangrijkste polemieken moet wel beginnen met een "cause célèbre", namelijk de kritiek van Creyghton in augustus 1946 op de dichtbundel van Bertus Aafjes, *Voetreis naar Rome*. *De Limie*-hoofdredacteur verweet de katholieke dichter diens lichtzinnige en poëtische vrijages onderweg naar de

Italiaanse hoofdstad Uit de artikelen die volgden moest duidelijk worden dat Creighton de *Voetreis* slechts als aanleiding beschouwde voor een verhandeling over de juiste verhouding tussen de literair-esthetische en de religieuze, met name de dogmatische en de morele, normen Creighton oordeelde de laatstgenoemde van het grootste belang, maar slaagde er tijdens de polemiek, waarop later zal worden teruggekomen, niet in zijn theoretische beschouwingen over moreel-literaire maatstaven los te koppelen van zijn aanvankelijk persoonlijke aanval op Aafjes Met name Anton van Duinkerken verweet de *Limie* hoofdredacteur Aafjes van ontucht te beschuldigen (43) Een persoonlijk gesprek op 15 oktober 1946 bracht beide partijen voorlopig tot elkaar (44)

In *De Nieuwe Eeuw* zocht Van de Lisdonk MSC naar een verklaring voor deze en andere soortgelijke geschillen tussen *De Limie* en de katholieke pers Hij had de indruk dat de door *De Limie* enthousiast gehesene vlag de telkens terugkerende lading niet helemaal dekte Het strijdbare christendom van het jezuïetenweekblad miste volgens Van de Lisdonk te veel de humaniteit, omdat het blad te nadrukkelijk in bovennatuurlijke sferen verkeerde, los van het toch ook mooie menselijke streven *De Limie* zou daardoor, steeds met het oog gericht op hogere christelijke beginselen, voortdurend spijkers op laag water zoeken Aldus ontstond een kleingeestig speuren naar allerlei feiten en uitingen die in strijd zouden zijn met het, van de levende mens losgemaakte, christendom van *De Limie* (45)

Deze reële kritiek in het concurrerende weekblad van *De Limie* *De Nieuwe Eeuw* hield nog rekening met ideële bedoelingen, zoals de verdediging van het christendom door *De Limie*, waar Anton van Duinkerken in 1947 enkel nog maar boze opzet zag In een overzicht van de katholieke poëzie van 1946 meende deze schrijver te weten dat van zekere zijde het consigne gegeven was, dat elke dichter die tijdens de bezetting "goed" geweest was, later moest worden voorgesteld als niet goed katholiek of geen goed dichter (46) Zowel *De Limie*, bij monde van Henk Kuitenbrouwer, die sprake van de "radar van Anton van Duinkerken", alsook *Vrij Nederland* en *De Gelderlander* vroegen om opheldering Van Duinkerken wees toen *De Limie* aan als de aanstichtster van deze opvatting *De Limie* redactie noemde deze aantijging absurd en sprak de vrees uit dat een persoonlijk geschil, waar *De Limie* zelf buiten zou staan, Van Duinkerken parten zou spelen (47) Deze "conspiratietheorie" van Van Duinkerken was volgens *De Limie* het resultaat van de zeer felle persoonlijke vete tussen Van Duinkerken en Albert Kuyle, in de dertiger jaren aanvankelijk gelijkgesteld in het blad *De Gemeenschap* (48), later de tegenpolen, waarbij het heulen van Kuyle met het fascisme een belangrijke rol ging spelen Het oorlogsverleden van *Limie*-medewerkers, dat in de controversen met de niet-katholieke pers herhaaldelijk opdook, werd voortaan in de katholieke pers bijna uitsluitend door Van Duinkerken steeds weer aangehaald Op het tijdstip dat Van Duinkerken dit voor het eerst ter sprake bracht, kon *De Limie* de verantwoordelijkheid voor Albert Kuyle nog afschuiven De redactieraad had toen al beslist om Kuyle als medewerker af te schrijven, met als redenen "Is te gauw op zijn tenen getrapt en gebruikt ons blad om over ons hoofd heen sneren uit te delen" (49) De praktijken van Kuyle tijdens de bezetting werden niet genoemd *De Limie* redactie gaf zich kennelijk geen rekenschap van het onbehagen van anderen hierover Kuyle zou dan ook als medewerker terugkomen in 1949

Tot de voornaamste opposenten van *De Limie* onder de katholieke journalisten ging in de loop van 1947 A van Dornburg, filmcriticus van *De Tijd*, behoren *De Limie* had in januari van dat jaar de katholieke filmkritiek aangeklaagd (50) In de vaak verbitterde

polemieken met Van Domburg die volgden, werd door *De Limie* voor de katholieke filmkritiek een naar christelijke normen moreel gezond oordeel belangrijker geacht dan een artistiek deskundige analyse (51)

Een jaar later kwam de dichter Gabriel Smit de rijen van de *Limie* tegenstanders versterken. In een klein kritiekje had *De Limie Het land van herkomst* van E. du Perron in een regel "schaamteloos en de levensbeginselen verkrachtend" genoemd (52). Smit betreurde het dat sinds het rumoerige geschrijf van *De Limie* over Aafjes een vorm van literaire kritiek herleefd was, waarvan men vurig gehoopt had dat ze in 1948, na zoveel jaren trotse katholieke emancipatie, niet meer zou bestaan. Gabriel Smit vond dat de liefde die gebod dat de christelijke normen met vurigheid gehandhaafd werden, ook verplichtte tot voorzichtigheid. Hij beschuldigde *De Limie* daarom van een fanatisme en houwdegenmentaliteit, die de katholieke zaak in Nederland veel schade zou toebrengen. "Niet met de openlijke strijd voor de christelijke beginselen, waarvoor zij ons aller respect verdient, maar door haar methode, haar dictatoriale allures, haar flinke-mannen-gebaar of zoals in de bespreking van het boek van Du Perron - haar domheid" (53). In het niet-katholieke kamp nam *De Groene* Gabriel Smit gretig in bescherming en kwam tot de conclusie dat Smit en de *Limie*-redactie verschillende aspecten van een het hetzelfde katholicisme vertegenwoordigden (54). *De Limie* kwam op haar beurt weer tegen deze uitspraak in opstand. Het criterium bij de beoordeling van kunstwerken was ofwel pastoraal of esthetisch, en bij tegengestelde conclusies zou een van de beide katholieken zich in zijn praktisch oordeel hebben vergist. Deze vergissing had volgens het SJ-weekblad niets met het katholicisme of aspecten van het katholicisme van de twee opponenten te maken (55).

Het geharrewar met de katholieke bladen werd dus in eigen kamp vooral geweten aan de toon van *De Limie*, niet aan een afwijkend uitgangspunt, zoals *De Groene* concludeerde. Lucker noemde als "Tinnegieter" in *De Volkskrant* enkele kenmerken van de "*Limie*-allure". Het agressieve, het vaak alarmistische om niet te zeggen schrijnende, dat *De Limie* voor vele lezers toch nog altijd tot een onverteerbaar blad maakt" (56). *De Tijd* antwoordde in juli 1948 op lezersklachten over het kiyven tussen de katholieke bladen, dat pittingheid en zelfs heftigheid in de polemiek allerminst met de liefde in strijd hoefde te zijn. *De Tijd* zou nooit gemerkt hebben dat door de gevoerde polemieken aan de verstandhouding tussen de katholieke publicisten afbreuk was gedaan (57). Toch werd eind 1948 in de katholieke dagbladpers het plan gelanceerd om een vereniging op te richten van katholieken die het met *De Limie* oneens waren. Gabriel Smit stelde in *De Volkskrant* voor, dat de leden van deze vereniging een insigne zouden moeten dragen. "Tijdspiegelaar". Jan Derks dacht dat een dergelijke insigne *De Limie* bijzonder welkom zou zijn, omdat het weekblad, zijns inziens, naar vijanden snakte, alsof alleen vijanden haar het nodige zelfvertrouwen konden verschaffen (58). Derks kreeg gelijk, want *De Limie* had meteen een eigen ontwerp voor het insigne klaar: een in L-vorm zittende pastoor, die als kop van jut de door een leek toegebrachte klappen registreerde. Het directorium van de anti-*Limie* bond werd door het SJ-blad zelf als volgt voorgesteld:

Ere-voorzitter	Anton van Duinkerken
President	A. van Domburg
Onder-voorzitter	W. van Gent
Officier fiscaal	Mr. Jan Derks

Griffier
Perschef
Raad van Advies

Gabriel Smit
J M Lucker
Paul de Groot (voor *De Waarheid*), Mr R H D Dijkstra
(voor *De Groene*), H M van Randwijk (voor *Vrij Nederland*), Mr Henri Wiessing (voor *De Vrije Katheder*) (59)

Deze speelse reactie van *De Limie*, met onder de al eerder genoemde opposenten W van Gent als vertegenwoordiger van het weekblad *De Nieuwe Eeuw*, dekte natuurlijk geenszins de werkelijkheid. De voorstelling van een min of meer gesloten eenheidsfront van katholieke en niet-katholieke tegenstanders van *De Limie* is onjuist, omdat wij onder meer hebben vastgesteld dat volgens de niet-katholieke pers de fascistische toon van het blad het gevolg was van de mentaliteit van de medewerkers. In de katholieke pers respecteerde men daarentegen wat men zag als de christelijke overtuiging van de *Limie*-redactie, maar verfoeide men haar strijdwijze. In deze zin schreef ook *De Tijd* in februari 1949 een nieuwe verantwoording van het voortdurende geharrewar tussen haar en *De Limie*. De onderlinge haarkloverij vond *De Tijd* nog steeds onbelangrijk en geheel ondergeschikt aan de strijd ter verdediging van de moederkerk, waarbij iedere medestrijder zelf zijn soort wapenen mocht kiezen (60).

Zo soepel was de *Christofoor* groep die in bezettingstijd ontstaan was rond een illegaal blad met die naam, niet. Deze groep had deelgenomen aan de "doorbraak"-pogingen in 1945-1946 en vond een stimulans in de vastenbrieven van de franse kardinaal Suhard om te komen tot een "open" katholicisme (61). Na de opheffing van het blad in 1947 vond een deel van de medewerkers onderdak bij het weekblad *De Nieuwe Eeuw*. Eind 1948 kwamen *De Limie* en de *Christofoor* groep met hun verschillende benaderingen van de beleving van het christendom voor het eerst bijeen, op initiatief van de *Christofoor* groep (62). Aanwezig waren op 19 december 1948 op het redactie bureau van *De Limie* namens de *Christofoor* groep Dr V Beermann, W van Gent, Dr W Schuyt, pater Jelsma MSC en kapelaan N Vendrik, en namens *De Limie* de jezuïeten Creyghton, Pelosi, Schröder en verder Mertens, Cuypers, Morel en Henk Kuitenbrouwer (63). Het voornaamste punt van bespreking, namelijk de opvatting van het begrip democratie, werd nauwelijks aangeroerd. Vanuit *Christofoor* kringen had men allereerst behoefte aan een debat over de positie van *De Limie* in Nederland. Creyghton ontkende dat *De Limie* er naar streefde onder katholieken en niet-katholieken gezien te worden als de spreekbuis van het katholicisme. Beermann poneerde van *Christofoor* zijde dat wel de indruk bestond, dat *De Limie* een totale uiting wilde zijn van het katholicisme door de clericale signatuur van de jezuïeten en haar toon en optreden tegenover niet-katholieke en katholieke meningen die van *De Limie* afweken. Creyghton noemde deze twee symptomen onvermijdelijk en onveranderbaar. De hoofdredacteur van *De Limie* rekende de publiciteit tot een specifieke taak van de Sociëteit van Jezus en wilde geen onderscheid maken tussen wat hij zijn mening en wat hij zijn overtuiging noemde. Zonder een duidelijke verklaring van deze woorden maakte Creyghton toch een onderscheid. *De Limie* zou geen opinieblad maar een overtuigingsblad zijn. Wim van Gent zag de taak van een weekblad juist in de vorming van een opinie door het relatieve van een mening weer te geven. Het zou een kwestie zijn van de psychologische houding van *De Limie*, maar Creyghton wilde hier niet over in discussie treden (64).

Het tweede gedeelte van de discussie ging over concreet ingediende bezwaren tegen de inhoud van *De Limie* door de deelnemers uit de *Christofoor*-groep. Zo werd de beantwoor-

ding van *De Linie* in de ruikolom met *De Groene* onvoldoende en vaak onfatsoenlijk genoemd. De *Linie*-behandeling van het communisme werd uitvoerig besproken, waarbij van *Christofoor*-zijde werd benadrukt dat men het er over eens was dat het communisme bestreden diende te worden. Het uiteindelijke twistpunt was de vorm van deze bestrijding die men te sensationeel en te onwetenschappelijk vond. Een discussie over de smaak van het publiek, de geestelijke kracht van het Nederlandse volk en het belang van een rustige, afgewogen pers werd door de tijd achterhaald (65).

Tijdens de tweede bijeenkomst op 29 januari 1949 met dezelfde personen werd nog even voortgeborduurd op de vorm van de *Linie*-campagne tegen het communisme. In de *Christofoor* groep heerste de mening dat de sensationele berichtgeving een paralyserende angst tot gevolg zou hebben, en dus negatief werkte. Cuypers, redacteur buitenland van *De Linie*, wilde dit wel onderschrijven en stelde voor dat er andere artikelen naast de sensationele onthullingen gegeven zouden worden. Hierna werd geconstateerd dat de notulering onvolledig was en werd besloten alleen nog maar resoluties vast te leggen (66). De schriftelijke notities ontbreken eveneens van de derde en laatste bijeenkomst, op 11 maart 1949. Wij zijn dus niet in staat om vast te stellen of het eigenlijke onderwerp van de discussie tussen vertegenwoordigers van *De Linie* en van de *Christofoor* groep, de opvatting over de democratie, nog aan de orde gesteld is. Resoluties zijn er klaarblijkelijk ook niet aangenomen, wat dat betreft is het rendement gering te noemen. Positief is in ieder geval dat hier geprobeerd is door *De Linie* met een oppositionele groep uit het eigen katholieke kamp in gesprek te komen, ook al is er geen consensus bereikt.

Dit *Linie*-initiatief veranderde niets in haar verhouding tot de voornaamste vertegenwoordigers van de katholieke dagbladpers, want 1949 was het rumoerigste jaar in deze. Een behandeling van de belangrijkste polemieken zal nog volgen in latere hoofdstukken, hier volstaan we met een korte opsomming om een indruk te geven. Het begon met een aanklacht tegen Jan Derks, hoofdredacteur van *De Tijd*, die op een zondagse meeting in het RAI-gebouw kritisch stelling had genomen tegenover de door *De Linie* weergegeven feiten rond het proces van de Hongaarse kardinaal Mindszenty (67). Een maand later maakte *De Linie* in een artikel over de Ronde Tafel Conferentie over Indonesië een beschuldigende opmerking over de weinig vooruitstrevende politiek van de KVP-fractievoorzitter Romme. Deze diende *De Linie* funeus van repliek, niet vanwege de zakelijke inhoud van het meningsverschil maar uit verontwaardiging over de stijl van *De Linie* (68). *De Maasbode* vergeleek de *Linie*-aanval op de politiek van Romme met de "enigszins maniakale wijze" waarop het jezuïetenweekblad de communisten bestreed en de "onbekooktheid" waarmee het weekblad kritiek zou uitoefenen op de literaire en journalistieke voortbrengselen van anderen. *De Maasbode* verdacht *De Linie* er overigens van meer te streven naar opzienbarende dan naar juiste artikelen (69).

In april 1949 speelde de affaire "De Haas" zich af, de vervolging van een beeldende kunstenaar, die herinneringen oproep aan de inquisitie-zaak Aafjes uit 1946, waarin het om een literator ging. Illustraties van Aad de Haas in een boek van pater Mathot C.S.R. vielen in handen van Albert Kuyle, die er in zijn bekende geharnaste stijl een artikel aan wijdde (70). Felle reacties uit vooral de katholieke pers noodzaakten Creyghton min of meer om na tien weken toe te geven dat de kritiek van *De Linie* strijdig was geweest met de naastenliefde (71). Na drie maanden werden pas consequenties verbonden aan deze polemiek. In de redactievergadering van 3 september 1949 kwam de controverse tussen

De Limie en de groep rond Van Duinkerken aan de orde, naar aanleiding van een lang gesprek dat Albert Kuyle over alle grieven tegen hem persoonlijk twee dagen tevoren gevoerd had met de hoofdredacteur van *De Tijd* Jan Derks. Deze "gang naar Cannossa" van Kuyle was wel verklaarbaar omdat deze de dagvaardiging voor zijn proces, eind september 1949, over collaborerende activiteiten in oorlogstijd, reeds ontvangen had. De gebruikelijke grieven tegen *De Limie* kwamen in dit gesprek weer ter tafel en het weekblad werd andermaal van "obscurantisme" beschuldigd. Dit "obscurantisme" zou in de praktijk blijken uit de sensatielust van het weekblad, uit het in dienst houden van "beeldenstormers" als Kuyle, uit het schenden van reputaties van mensen die het goed bedoelden, kortom uit de onverzoenlijke houding die *De Limie* bij elke gelegenheid aan de dag legde (72).

Jan Derks zag maar één oplossing: de controverse tussen *De Limie* en deze groep katholieke andersdenkenden voorleggen aan de kerkelijke overheid en deze om een uitspraak vragen. Creyghton zag echter drie mogelijkheden waarvan er twee, namelijk het plan om niet te reageren of om in een openbaar debat met de groep Van Duinkerken te treden, werden afgewezen. De laatstgenoemde mogelijkheid had men al beproefd met de *Christofoor*-groep en viel om die reden waarschijnlijk af, hoewel het verslag hier geen melding van maakt. Overbleef het plan om het probleem van de voortdurende controverse met katholieke bladen door een aantal deskundigen in *De Limie* te laten behandelen. Alle aanwezigen vonden immers dat *De Limie* iets moest doen omdat zij dat aan haar lezers verplicht was. Redactiesecretaris Mertens zou op korte termijn richtlijnen en uitnodigingen laten rondsturen aan de gegadigden, waartoe men hoofdzakelijk leden van de *Limie*-clan rekende. In deze opsomming valt alleen Gerard Brom op, die eertijds in de katholieke emancipatiestrijd eveneens een grote apostolische vurigheid ten toon gespreid had, maar daarin veel voornameer te werk was gegaan dan *De Limie* (73). Naast Creyghton, Mertens en redactie-adviseurs als de jezuiten Malmberg en Notebaert maakten ook eigen redacteuren deel uit van de lijst zoals Cuypers voor buitenland, H. Kuitenbrouwer voor literatuur - bij de opposanten waarschijnlijk zeer verdacht als broer van Albert Kuyle - en medewerkers als de pastoors Versteegen en Van Schaick, de laatste voor de film, en door Derks eveneens onder de "beeldenstormers" gerangschikt (74). Het plan voor deze artikelgewijze behandeling in *De Limie* van de conflicten van dit weekblad met andere bladen met hetzelfde geloof als uitgangspunt, werd gelanceerd als een dienst aan de eigen lezers. De zeer eenzijdige lijst van schrijvers doet echter vermoeden dat het hier nauwelijks ging om een eerlijke voorlichtings- en verzoeningspoging, maar om het verkondigen van het eigen gelijk.

In de laatste maanden van 1949 vond vooralsnog geen toenadering plaats tussen *De Limie* en de andere katholieke persorganen. De *Volkskrant*-kolonist Tinnegriet begon een van zijn beschouwingen met de niet mis te verstane omschrijving: "Een gelinieerd katholiek weekblad dat uitblinkt in het zien van splinters in andermans kolommen, maar graag met de eigen balken pronkt." (75). In december vond de proloog plaats van wat de kwestie-Romme genoemd kan worden. Creyghton polemiseerde in die maand over het socialisme met Geert Ruygers, die na de "doorbraak"-pogingen in 1946 definitief als katholiek voor de PvdA had gekozen. *De Limie* hoofdredacteur vroeg terloops aan de KVP wat deze partij gedaan had om te voorkomen dat katholieken nieuwe wegen zochten in de richting van de door de kerk zo duidelijk veroordeelde dwaling van het socialisme. De KVP-fractievoorzitter Romme nam terstond in *De Volkskrant* aan de

discussie deel, die na heftige woordslagen tussen *De Linie* en *De Volkskrant*, in de tweede week van februari werd afgesloten nadat Creyghton en Romme vrede hadden gesloten (76) Het belang van deze polemiek voor dit hoofdstuk is niet de overstelpende hoeveelheid schriftelijke reacties, die de post *De Linie* ooit gebracht schijnt te hebben Van minder belang is ook het ingrijpen van kardinaal De Jong en de eerder beschreven contacten tussen Creyghton en het Nederlandse episcopaat als gevolg daarvan Het belangrijkste effect was dat Creyghton na alle beroering rond zijn dispuut met Romme over inhoud en doel van de christelijke politiek, overtuigd raakte van de noodzakelijkheid van een andere tactiek In een uitvoerige aantekening in zijn maandrapport gaf Creyghton toe dat, hoewel tegenstand bij een ingrijpend werk onvermijdelijk was, het gestelde doel niet bereikt werd, wanneer de tegenstand te groot zou worden De hoofdredacteur van *De Linie* bleef onverbeterlijk geloven in de juistheid van zijn standpunt in het Romme dispuut maar achtte een definitieve herziening van de tactiek nodig om de verspeelde goodwill terug te winnen Ieder dispuut met personen en vooral met katholieke bladen moest voorlopig vermeden worden (77)

Creyghton moet, nog steeds overtuigd van zijn eigen gelijk, toegeven dat zijn tactiek *De Linie* meer kwaad dan goed heeft gedaan De vraag blijft hoe een blad als *De Linie* vijf jaar lang met andere katholieke persorganen in controversen gewikkeld kon zijn zonder dat de SJ overheid op dat punt duidelijk ingreep Ingegrepen werd er wel toen de eenheid binnen eigen Societeitsgelederen gevaar liep, maar het voortdurende zoeken naar gevechtscontacten met katholieke bladen bleek niet ernstig genoeg De Generaal had het in zijn Magna Charta zo vanzelfsprekend gevonden dat nooit aan de eenheid onder de katholieken, al konden zij terecht op sommige punten van mening verschillen, afbreuk gedaan mocht worden, dat hij er niet apart voor vermaande (78)

Het is moeilijk een goede reden te bedenken voor deze passieve opstelling van de overheid van de Societeit, die in andere, reeds beschreven gevallen, zo alert reageerde Waarschijnlijk onderschreef men binnen de diverse overheden van de Societeit, zowel provinciaal als internationaal, wel de analyse die Creyghton in 1947 gegeven had Het jezuïetenblad, dat met vrijmoedigheid, beslistheid en zo nodig, agressiviteit was afgedaald tot de dagelijkse actualiteit, had daarmee het gebied betreden waar de controversen woedden Voor een beter begrip van de zware campagnes, die ook van katholieke kant tegen *De Linie* gevoerd waren, noemde Creyghton twee factoren In de eerste plaats bestond er in Nederland al een bloeiende katholieke journalistiek, evenwel met twee gebreken een zekere neiging tot laïcisme met afschuw van clericale inmenging en een te groot respect voor de moderne, naoorlogse cultuur, die ook in Nederland het stempel van het anti-theïsme droeg De hoofdredacteur zocht tevens naar onvolkomenheid in eigen kring en constateerde in de tweede plaats, dat jezuïeten, die zich in de journalistiek begaven, nog niet eo ipso het vak meester waren Zij beheersten nog niet de kunst de waarheid zo te zeggen, dat deze niet mis te verstaan was Door deze onvolkomenheid zou *De Linie* binnen de Nederlandse pers toch in een zeker isolement blijven staan (79)

Creyghtons formulering van de tweede onvolkomenheid lijkt bijzonder eerlijk maar gaat wel van de veronderstelling uit dat het blad de absolute waarheid verkondigde Hij twijfelde alleen aan de manier waarop dat gedaan werd Overzien wij de eerste vijf jaar van *De Linie* dan moeten wij constateren dat de redactie van het SJ-blad kennelijk zozeer in eigen gelijk zwolg, dat zij nauwelijks behoefte scheen te hebben aan de mening van

anderen Van Gestel in Rome analyseerde in maart 1950 iets van die nalatigheid in een brief aan Creighton "Dat aanvoelen of iets opportuun is of niet, de resonanties reeel aanvoelen, ja zelfs voorzien, heeft *De Linie* goeddeels ontbroken () Of misschien analyseert men niet de juiste motieven waarom de anti-*Linie* stemming toeneemt in onrustbarende mate Die motieven zijn niet alleen van bedenkelijk gehalte, ze komen niet alle voort uit een gebrek aan besef van wat *De Linie* wil of uit jalousie" (80)

Tenslotte moet hier nog enige aandacht geschonken worden, zoals dat ook naar aanleiding van de strijd van *De Linie* contra de niet-katholieke pers gedaan is, aan een bepaalde opvatting die eveneens bij sommige katholieke *Linie* tegenstanders een hardnekkig leven leidde De belangrijkste exponent van deze groep, Anton van Duinkerken, ventileerde deze opvatting heel duidelijk in een artikel over de Katholieke beweging in Nederland, "Vijftig jaar emancipatie", in het Brusselse weekblad *De Spectator* Van Duinkerken schreef begin 1950 onder de kop "Halfweg de Eeuw" "Uit de kringen die bij een romantisch fascisme de organisatievorm voor hun geestdrift zochten, verrees na de oorlog een sterk totalitair gezond orgaan, door andersdenkenden ten onrechte als het weekblad van de Nederlandse jezuïeten beschouwd, maar in werkelijkheid, ook wat een goed deel van het personeel betreft, veeleer een voortzetting van het vooroorlogse weekblad *Zwart Front* dat tijdens de bezetting *De Weg* heette" (81)

Op drie punten moet dit polemisch citaat kort becommentarieerd worden Van Duinkerken ontkent dat *De Linie* een typisch jezuïetenblad zou zijn en is daarom flagrant in tegenspraak met onze benadering, die juist wel het weekblad wil laten zien als een uitgesproken middel tot apostolaat door de Sociëteit van Jezus Het tweede punt betreft het romantisch fascisme en de "*Zwart Front*"-sfeer, waartegen wij minder bezwaar hebben, omdat Van Duinkerken hieronder waarschijnlijk de enigszins arrogante en totalitaire manier verstaan heeft waarop *De Linie* een strijdlustig en gesloten katholicisme gepropageerd heeft Het laatste punt in Van Duinkerken's karakteristiek dat commentaar behoeft, is de bewering dat een gedeelte van het *Linie* personeel verantwoordelijk is voor de overeenkomst tussen *De Linie* en *Zwart Front*, omdat zij medewerkers geweest zouden zijn van het laatstgenoemde blad Over het "verleden" van sommige *Linie*-medewerkers is al eerder het nodige gezegd, omdat de niet-katholieke pers in Nederland hierin de meeste bewijskracht zag voor het "fascistoïde" karakter van *De Linie* Hier volgen nog enkele korte aanvullingen

In zijn repliek op Van Duinkerken beweerde Creighton met grote stelligheid dat sinds de oprichting niemand van de bijna vijftig personeelsleden van *De Linie*, ooit verbonden was geweest aan de weekbladen *Zwart Front* of *De Weg* - wat overigens volgens de hoofdredacteur van *De Linie*, "geen schande en evenmin een reden tot bezorgdheid zou zijn" (82) Creightons bewering is pertinent onjuist, want wij hebben er al op gewezen dat Karel Thole en Albert Kuyle als medewerkers van *De Linie* eveneens behoord hebben tot de notoire steunpilaren van het fascistische blad *Zwart Front* (83) *Linie* medewerkers die enkel tot de organisatie "*Zwart Front*", vanaf 20 apr 1940 "*Nationaal Front*", behoord hadden, waren Chr de Graaff, E de Gruyter, H Kuitenbrouwer en A Th Mertens (84)

Samenvattend kunnen wij constateren dat de oppositie tegen *De Linie* in de Nederlandse pers vanuit twee verschillende kampen gevoerd is, in de niet-katholieke pers beschuldigden *De Linie* van een "fascistoïde" karakter, gebaseerd op de "toon" van het blad en op het oorlogsverleden van enkele medewerkers *De Linie* bestreed dit laatste noot

serieus, waarschijnlijk omdat Kuyle, Thole, Knol en De Graaff al veroordeeld waren of omdat hun proces nog liep. De "fascistische" toon van het jezuïetenblad is moeilijker te bewijzen. Het predikaat "fascistisch" gold hier als een discutabele noemer voor woorden als "reactionair" en "hetzerig", die pas op hun juiste waarde zijn te beoordelen na een uitvoeriger analyse van de gewraakte onderwerpen. Een poging tot nauwkeuriger benoeming van de tendens van *De Linie* zal in ieder geval gedaan worden in de nu volgende hoofdstukken, die gewijd zijn aan de thematische ontwikkeling van het weekblad. De felheid waarmee enkele niet-katholieke bladen, vooral communistische, *De Linie* bestreden, werd geëvenaard door de vasthoudendheid waarmee *De Linie* op een verbod van deze persorganen aandrong. De kolommenruil met *De Groene* was geen bewijs van ruimdenkendheid van *De Linie*, maar van haar apostolische vastberadenheid en starheid.

Het tweede kamp, dat van de katholieke pers, repte nauwelijks van een "fascistisch" karakter van *De Linie* - afgezien van de groep waarvan Anton van Duinkerken de woordvoerder was. Het uitgangspunt van *De Linie*, de geloofsverkondiging, werd door de katholieke pers uiteraard gerespecteerd. De manier waarop *De Linie* het geloof verdedigde, ondervond in dit kamp felle kritiek. De woorden "alarmistisch" en "onverzoenlijk" waren voor enkele katholieke dagbladen synoniemen voor de *Linie*-stijl. In de vijf jaar dat Creighton *De Linie* leidde, kwam haar redactie in de belangrijkste, hierboven genoemde polemieken, nooit tot de conclusie dat ze fout geoordeeld had. Na vijf jaar werd hoogstens toegegeven, dat er tactisch niet altijd juist gehandeld was.

WELKE KRANT LEEST GIJ?

Verschuiving naar rechts zette zich voort

COMMUNISTEN (v.w.b.) GEHALVEERD

Kath. Volkspartij boekte overal normale winst

Partij van de Arbeid n Amsterdam voorop

De Volkskrant, 23 juni 1949

WEER GROENTENEXPORT NAAR DUITSLAND

Toewijzing van 250.000 dollar

De adviescommissie voor de import een instantie, waarin geïnteresseerde en Duitse handels- en bankdeskundigen vertegenwoordigd zijn, heeft te Frankfurt haar goedkeuring gehecht aan.

Volgens een woordvoerder van de F.E.L.A. verwacht men, dat eind volgende week overeenkomsten gesloten worden.

De Tijd, 25 juni 1949

„Moskou” verliest 23 zetels in Belg. provincieraden

Katholieken winnen 12 zetels

Ook in parlement winst voor katholieken en verlies voor communisten

De Maasbode, 27 juni 1949

Anti-communistische stormloop afgeslagen

In Amsterdam in volle kracht: met 25,7 pct uit de bus

In het land vandaan schommelingen overzichts

De Waarheid, 23 juni 1949

Massale vernietiging van groenten

Honderdduizenden bloemkolen en kroppen sla - tienduizenden komkommers

De Voorstand in Venlo

De Waarheid, 25 juni 1949

VERKIEZINGEN IN BELGIË

Katholieken bereiken hun doel niet

Grote liberale

In Antwerpen heeft de Communistische

De Waarheid, 27 juni 1949

12. Een voorbeeld in De Linie van 1 juli 1949 van wat hoofdredacteur Creighton SJ optische journalistiek noemde: het tonen van het grote verschil tussen katholicisme en communisme, hier door middel van "koppensnellerij" van katholieke bladen en De Waarheid.

INLEIDING

De kop van het weekblad *De Linie* heeft vijf jaar lang onveranderlijk bestaan uit de naam van het blad met een embleem tussen *De* en *Linie* en een citaat daar links boven. Dit citaat was een fragment uit de liturgie van Paas-zaterdag: "De gehele wereld ondervinde en aanschouwe hoe het verworpene opgericht, het verouderde vernieuwd, en alle dingen hersteld en herenigd worden door Hem, van wien zij zijn uitgegaan. Onze Heer Jezus Christus". Het embleem was aanvankelijk bedoeld als een parafrase op de naam *Nederlands Katholiek Weekblad* die boven het eerste ontwerp van Creighton prijkte, maar werd ook voor de naam *De Linie* functioneel geacht. Dit embleem bestond uit een stralenschietend Christus-monogram met de letters IHS, aan de rechterzijde geflankeerd door kerkelijke en aan de linkerzijde door nationale symbolen. Onder het monogram slingerde zich een banderol met de woorden "Omnia in ipso constant" alle dingen bestaan tezamen in Hem, ontleend aan de brief van Sint Paulus aan de Colossensen (1).

De hoofdredacteur Creighton lichtte dit embleem voor zijn lezers toe door er op te wijzen dat *De Linie* gesticht was om publicistisch te verrichten, wat in het embleem esthetisch was uitgebeeld aan de mensen de betekenis laten zien van Christus en het geloof in Hem. Daarvoor hoefde weinig te worden geapologetiseerd en niet in speciale rubrieken over het geloof te worden gesproken. De deskundigheid van iedere *Linie* redacteur zou een garantie zijn voor het doorwerken van Christus' naam (2). Een directe uiteenzetting van de geloofsinhoud was slechts terug te vinden in de korte, wekelijkse Geestelijke Instructie en de enige min of meer theologisch georiënteerde rubriek Venster op het Protestantisme (3).

Het belangrijkste beginsel van het weekblad werd door Creighton, die het in zijn voorbereidende geschriften al voor een beperkte kring uiteengezet had, nog eens beknopt aan de *Linie* lezers voorgehouden. Het weekblad *De Linie* zou het cultuurscheppende en het cultuurkritisch vermogen van het Christendom gaan demonstreren. In een toelichting hierop heette het: "Het grootste kwaad waartegen wij op dit ogenblik te strijden hebben, is de verregaande paganisering van het openbaar leven in Nederland. Hiertegen pogen wij bij alle christenen een vastberaden verzet in het leven te roepen" (4). In een vorig hoofdstuk zijn de polemieken die *De Linie* met de Nederlandse pers gevoerd heeft in de eerste vijf jaren van haar bestaan opgesomd. In de volgende hoofdstukken zullen niet alleen de aandachttrekkende *Linie* kruistochten tegen o.a. Aafjes, De Haas en Romme verder worden beschreven en geanalyseerd, maar zal ook een globale indruk worden gegeven van de rubrieken die het cultuurkritisch vermogen van het christelijk geloof, maar vooral het kritisch vermogen van het jezuïetenweekblad *De Linie* moesten uitstralen.

Als voornaamste geneesmiddel tegen dit kwaad van een veldwinnend heidendom zag Creighton een consequente beleving van het christendom en zijn cultuurscheppend ver-

mogen Het blad maakte zeer veel werk van de bestrijding van stelsels en politieke toestanden die een christelijke maatschappij zouden bedreigen, maar faalde wanneer het er om ging een christelijk alternatief duidelijk uiteen te zetten De propaganda voor een staatkundige wereldeenheden waarbij gebruik gemaakt werd van pauselijke uitspraken was geen alternatief van *De Limie* voor een christelijke maatschappij, maar veeleer een persoonlijke hobby van de hoofdredacteur Thema's als christelijke barmhartigheid en christelijk geïnspireerde politiek leverden geen positieve bijdrage tot een christelijk maatschappijbeeld De specifieke *Limie* aanpak zorgde ervoor dat deze onderwerpen overwegend bleven steken in een aanklacht tegen de bijzondere rechtspleging in Nederland en een persoonlijke uitval naar professor Romme De sociale en economische rubriek van *De Limie* kwam bovendien nimmer tot tevredenheid van de redactieraad van de grond (5)

Na een beschrijving van de achtergrond van het weekblad-apostolaat van de SJ in het eerste deel, zal dit tweede deel een afspiegeling zijn van bovengenoemde tendensen in de inhoudelijke ontwikkeling van *De Limie* Na een eerste hoofdstuk over de directe geloofsverkondiging zullen de meeste hoofdstukken onderwerpen op artistiek en politiek terrein en *Limie* aanvallen op niet-christelijke stelsels bevatten Bouwstenen voor een christelijke maatschappij heeft *De Limie* immers veel minder aangedragen, dan raadgevingen om vijandelijke stellingen af te breken Het gebruik van het begrip "christelijk" moet tenslotte nog kort worden toegelicht In het jezuïetenweekblad werden "christelijk" en "katholiek" als synoniemen gebruikt Het blad trachtte aan te tonen dat de begrippen "katholiek" en "Nederlands" elkaar volledig dekten In *De Limie* kwam niet ieder daar even openlijk voor uit als Albert Kuyle die schreef dat met christelijke kunst in Nederland vanzelfsprekend katholieke kunst bedoeld werd (6) Het is begrijpelijk dat men in de rubriek Venster op het Protestantisme hier voorzichtiger mee was, omdat anders de vensters beter gesloten konden blijven In de volgende hoofdstukken zal het begrip christelijk - dat trouwens het meest in het *Limie* vocabulair voorkwam -, niet onderscheiden worden van het begrip katholiek, geheel volgens de gewoonte van het blad zelf, behalve als daar een uitdrukkelijke reden voor is

Een bespreking van de rubriek Geestelijke instructie kan kort zijn, omdat de omvang ervan op den duur minimaal was. Ook haar kwaliteit was een voortdurende zorg van de redactieraad. In de verzamelrubriek Geestelijk leven schreef Van der Scheer SJ onder het pseudoniem Catellus een kadertje over een geestelijk onderwerp, vaak naar aanleiding van een liturgisch thema en hield Bless SJ moraal theologische beschouwingen, die de redactieraad na twee maanden al te saai vond (1). Bless sloot tenslotte op advies van de redactieraad half augustus 1946 twaalf artikelen met als hoofdtitel "Leven als katholiek" af met de verzuchting, dat velen helaas als enige norm voor hun verstand en aldus van hun geweten de zucht naar genot aannamen (2). Catellus had dit intussen nog kernachtiger tot uitdrukking gebracht. Als het grote beletsel van onze liefde tot de medemens werd door hem de genotzucht genoemd, die niet alleen de mannen in zijn greep had: "En de vrouwen zijn soms geen haar beter met hun gevloekte en duizendmaal vervloekte zucht om te behagen". De wekelijkse zedenprediker van *De Linc* verzuchtte tot slot: "Wie zal ons bevrijden van de dwingelandij van de mode, de borrel en het sigaretje?" (3). In december 1946 besloot de redactieraad Catellus te vervangen, maar, tekenend voor de malaise in de geestelijke instructie van *De Linc*, verscheen het laatste kadertje van zijn hand pas half maart 1947 (4).

Nog net voor het afsluiten van de eerste jaargang kondigde de redactie aan dat in de rubriek Geestelijk leven een begin werd gemaakt met een reeks van eenvoudige instructies voor de praktijk van het geestelijk leven. C Minderop SJ, aan wie deze wekelijkse geestelijke instructie werd toevertrouwd, hield het in zijn eerste richtlijnen over het morgengebed inderdaad zeer eenvoudig: "Wanneer het niet anders kan door omstandigheden, dan is het altijd nog beter bij het aankleden of gaande naar het werk te bidden, dan het na te laten" (5). In april van het tweede jaar van *De Linc* sprak de redactieraad haar ontevredenheid uit over de Geestelijke instructie. Ruim een maand later werd besloten de rubriek Geestelijk leven, waarvan de Instructie het enige vaste wekelijkse bestanddeel was, op te heffen, maar deze Instructie toch voort te zetten (6). De wenken voor het geestelijk zieleheil van de *Linc* abonnee bleven voorlopig toevertrouwd aan C Minderop, maar de redactie moest wel beloven voor herschrijving zorg te dragen (7).

In november 1948 nam de priester Th van Vugt de Geestelijke instructie van de jezuïet Minderop over, maar bijna een half jaar later stemde de redactieraad van *De Linc* in met het plan van de hoofdredacteur de Geestelijke instructie voorlopig te vervangen door een serie citaten uit documenten van de katholieke traditie en de pausen (8). In de tweede helft van 1949 werden er door de redactieraad steeds aanbevelingen gedaan voor de leiding van de enige rubriek die zich direct met het geloof bezig moest houden, nadat de citatenreeks al gauw gestopt was (9). In februari 1950 kwam er nog een rubriekje dat onder de titel "Kleine geestelijke lezing" als voortzetting kan gelden van de vroegere Geestelijke instructie. Een analyse hiervan levert geen nieuwe gezichtspunten op, het zijn evenals vroeger kleine stichtelijke zedenpreekjes, die twee maanden later gestaakt werden.

De ons onbekende schrijver bediende zich van het pseudoniem *Passer solitarius* (10)

De balans van de verschillende bovengenoemde pogingen in *De Linie* tot een aanvaardbare directe uiteenzetting van de geloofsinhoud te komen, kan het beste opgemaakt worden aan de hand van een citaat uit een brief van W Peters SJ aan hoofdredacteur Creyghton "Het tweehonderd en een malen afdrukken van de zin uit de Paaszaterdag-liturgie is alleszins te prijzen - maar hoeveel van uw lezers begrijpen de volle inhoud van die zin? Wat heeft *De Linie* gedaan om zijn lezers alle gebeurten te leren bezien van boven uit, van Christus uit? U zult toch wel toegeven dat de geestelijke instructies van C Minderop SJ, hoe verdienstelijk ook, toch maar weinig in deze richting bijdroegen" (11) De mislukte popularisering van theoretische geloofskwesties in wat een actueel weekblad wilde zijn is al voldoende aangetoond door de voortdurende bemoeiingen van de redactieraad De kritiek van Peters is echter wel wat hard, wanneer hij veronderstelt dat in de door hem bedoelde rubriek moderne theologische begrippen begrijpelijk zouden worden gemaakt voor een breed publiek Het ging in de Geestelijke instructie immers om toepassingen, niet om zuiver theologische bespiegelingen Dit laatste was wel de opzet van de rubriek Venster op het Protestantisme, waarvan een uitgebreidere analyse hieronder zal volgen

In het eerste nummer van *De Linie* gaf J L Witte SJ, de redacteur van het Venster op het Protestantisme, een beginselverklaring uit over de manier waarop de katholieke andere religies en stelsels tegemoet behoorde te treden In het algemeen zou *De Linie* haar lezers niet vrijblijvend oriënteren, maar had het blad voor de scherpe "linie" gekozen als een duidelijke richtlijn vanuit de vastheid van eigen beginselen Witte waarschuwde voor twee fouten de Kerk van Christus isoleren tot een de waarheid bezittende "partij" of door overdreven tolerantie maken tot een van de vele "religies", met "een voortdurend gevaar van de waarheid-verkrachtende gelijkschakeling" (12) De definitie van *De Linie* van het begrip "katholieke tolerantie" werd als volgt geformuleerd "Katholieke tolerantie mag niet zijn een streven naar de onbewustheid van interconfessionele vaagheid, die de geesten verwart, maar de drang om uit volbewustheid - het bewustzijn van eigen religievolheid - in alle andere "religies" en "stelsels" de beklemd-geraakte waarheidskernen na te speuren" (13) *De Linie* zou dus de hoogst mogelijke eerbied en waardering hebben voor het gemeenschappelijke met andere christelijke, of zelfs niet-christelijke groepen, en rekende daar in het tweede nummer, pikant genoeg ook nog het later zo fel bestreden communisme onder (14)

Na deze algemene beginselverklaring maakte Witte enkele avances in de richting van het Nederlandse protestantisme "Het gaat om het denken en voelen van mensen, die ons na staan, die wij in onze tweede vrijheidsstrijd weer één hebben leren voelen met onszelf" (15) In het tweede Venster werd dit argument nog iets verduidelijkt naar aanleiding van het eredoctoraat van de Utrechtse Universiteit aan kardinaal De Jong en Ds Gravemeijer uit erkentelijkheid voor hun grote geestelijke steun aan het Nederlandse volk tijdens de bezetting Witte concludeerde hieruit, dat "wat de tweede vrijheidsstrijd betreft, aan het katholieke volksdeel volkomen gelijkwaardig de titel toekomt, die in de tachtigjarige oorlog veel nadrukkelijker aan de Calvinisten bleef voorbehouden bouwers te zijn van de nieuwe Natie" (16) Deze gedachte werd in juli 1947, bij afwezigheid van redacteur Witte, wegens diens promotie, door C Minderop SJ nog duidelijker uitgewerkt als argument om een dergelijke rubriek te rechtvaardigen (17) Het Venster op het Pro-

testantisme wilde op den duur bereiken dat door het wederzijds kennismaken en begrip de verstandhouding tussen katholieken en protestanten steeds groter zou worden, omdat Nederland een christelijk land was. Juist de katholieken en de protestanten zouden het best weten wat "christelijk" betekende, en daarom moest volgens Minderop de bevordering van Nederland als christelijke natie in handen liggen van katholieken en protestanten. Zij dienden elkaar, zoals dat tijdens het verzet in de tweede wereldoorlog was gebeurd, ook na 1945 op velerlei terrein te vinden "Dat vraagt het waarachtig belang van ons vaderland" (18)

In zijn allereerste beginselverklaring had Witte, na ondubbelzinnig voor de scherpe *Limie* gekozen te hebben, tenslotte nog verklaard met het Venster op het Protestantisme te willen demonstreren, dat *De Limie* primair geen scheidslijn betekende, maar een verbindingslijn (19). In de vijf jaar dat de rubriek frequenter dan menig andere verscheen, gebeurde dat onder redactie van Witte in artikelen over zeer uiteenlopende onderwerpen en van de hand van talloze scribenten (20). Naast de vele incidentele thema's zijn er toch vier soorten onderwerpen te onderscheiden die regelmatig terugkeerden, en ons in staat stellen de rubriek te karakteriseren. Dit zijn in min of meer willekeurige volgorde: het beschrijven van conflicten en ontwikkelingen binnen de protestantse kerken, het signaleren van naar *Limie*-inzicht verkeerde opvattingen van protestanten over de katholieke kerk, een scherp verweer tegen anti-catholica van protestantse zijde en het volgen van de oecumene gedachte, vooral van rooms katholieke zijde. Een beknopte analyse van deze "leid motieven" in het Venster op het Protestantisme zal in de genoemde volgorde geschieden, zonder evenwel in te gaan op de protestantse achtergronden.

Het derde Venster besteedde al aandacht aan een scheuring in de gereformeerde kerken rond de figuur van Dr. K. Schilder, hoogleraar aan de Kamper Theologische Hogeschool, een conflict dat in 1942 was begonnen tussen Schilder en de Generale Synode van Sneek, later die van Utrecht. Het resultaat was de nieuwe Theologische Hogeschool voor vrijgemaakte Gereformeerde Kerken te Kampen met professor Greydanus als eerste rector magnificus (21). Redacteur Witte verklaarde nadrukkelijk dat hij als katholiek geen leedvermaak had bij het gadeslaan van de kwestie-Schilder alvorens hij tamelijk uitgebreid inging op de dogmatische geschilpunten. In zijn zevende artikel over de wettig- of onwettigheid van de schorsing van professor Schilder trok Witte zelf de les uit zijn beschouwingen, die gesimplificeerd op het volgende neerkomt: wij katholieken hebben de waarheid, maar verdedigen deze zwak, zij - de gereformeerden - bezitten daarentegen een strijd lust waarvan de katholieken nog wat kunnen leren. Tenslotte zou de meeste winst te behalen zijn uit een beter begrip tussen gereformeerden en katholieken, die samen - zij het nu in politiek opzicht - een hecht bolwerk zouden moeten vormen tegen het steeds veldwinnend Nederlandse heidendom (22).

Een systematischer overzicht van de ontwikkeling van het Nederlandse protestantisme werd in een viertal afleveringen pas in september en november 1948 gegeven door Th. Steltenpool S.V.D. De schrijver beloofde in zijn overzicht van de gebeurtenissen in de Nederlandse Hervormde Kerk gedurende de laatste honderd jaar een inzicht te zullen geven in wat thans onder de protestanten leefde, "en dat is toch het doel van deze rubriek" (23). De *Limie* abonnee heeft derhalve op eigen kracht twee en een half jaar zijn eigen inzicht moeten bepalen in wat in *De Limie* "hét protestantisme" werd genoemd, voordat de rubriek zelf dit inzicht verschaft. Het is een duidelijke aanwijzing dat deze rubriek vooral mikt op de reeds in de problematiek ingevoerde lezer en de doorsnee-

abonnee voorbijgegaan zal zijn Na deze overzichtsartikelen werd er nog maar sporadisch aandacht besteed aan ontwikkelingen binnen het protestantisme en ging het vooral om waarschuwingen voor anti-papistische uitingen (24)

Het signaleren van verkeerde opvattingen over de katholieke leer bij protestanten werd dan wel niet als doel van de rubriek aangegeven het was een steeds terugkerend thema in de beschouwingen van het Venster op het Protestantisme (25) Uitgangspunt hiervan was het boek van professor Berkhouwer *De strijd om het Rooms Katholieke dogma* uit 1940, waaraan Th Steltenpool S V D verschillende besprekingen wijdde Inzet was Berkhouwers opvatting dat de katholieke kerk zich boven de Schrift stelde, omdat bij het uitleggen van de H Schrift de dogma's waarn de katholieke kerkopvatting verpakt is, zouden gaan domineren Steltenpool probeerde in een nogal theologische stijl, die naar woordgegoochel neigde, uit te leggen dat de R K Kerk in haar schriftverklaring rekening hield met de gehele door God geopenbaarde waarheid Hij dacht zo het verwijt van gereformeerde zijde ontzenuwd te hebben (26) In het slotartikel van zijn beschouwingen over het boek van Berkhouwer beled Steltenpool zijn geloof in de goede trouw van "onze gereformeerde broeders" en hoopte op beter begrip van hun kant (27)

De strijd tegen misvattingen van protestantse zijde, vooral over de katholieke Maria-verering, werd aanvankelijk voortgezet door C Strater SJ, met de vaststelling dat het protestantse venster op het katholicisme wat beslagen was (28) Ruim een half jaar later versterkte Steltenpool het apologetisch karakter van de *Limie* rubriek weer door onder het motto "Het venster open" de eigenlijke opzet van het Venster op het Protestantisme radicaal om te buigen en geen voorlichting te geven aan katholieken maar aan protestanten over alweer de Maria-verering bij katholieken Steltenpool was zich er wel van bewust dat hij de kans liep een alleenspraak te houden voor het open raam, maar hoopte dat er aan de andere kant mensen, liefst andersdenkenden, stonden te luisteren (29) Het doel van dergelijke artikelen, zoals o a Steltenpool in 1948 over Christus' tegenwoordigheid in het misoffer, en Strater een jaar later nog eens over de Maria-verering, lijkt ons nauwelijks het uitzicht van de katholieke *Limie*-lezer op het protestantisme te verruimen, eerder hem apologetisch sterker te maken, zodat hij het eigen standpunt met meer kennis van zaken kan verdedigen tegen wat *De Limie* zag als protestantse verdachtmakingen (30) We moeten overigens constateren dat vooral de Maria-verering een van de traditionele twistpunten tussen katholieken en protestanten was, versterkt door de afkondiging van het dogma van de ten hemel-opneming van Maria in 1950 (31) Pas in de zestiger jaren in het kader van het algemene streven naar oecumene, gaat men in de katholieke Mariologie meer oog krijgen voor het reformatorische standpunt en wordt de Mariologie een testcase voor Rome en de reformatie (32)

De wijze waarop Steltenpool zogenaamd het gesprek voerde met de andersdenkende protestanten werd in een van de laatste Vensters op het Protestantisme, in juli 1950, nogal kritisch bekeken door de godsdienstpsycholoog Han Fortmann naar aanleiding van een boek van Steltenpool over de vraag naar het totalitaire karakter van het katholicisme (33) De door Fortmann geconstateerde toon van het boek gold voor het gehele optreden van Steltenpool gedurende de vijf jaar in de *Limie* rubriek, en het pleitte voor *De Limie* dat ze kritiek op een eigen medewerker toeliet in haar kolommen Fortmann constateerde dat Steltenpool zijn zeer vaststaande mening veelvuldig verkondigde op een even absolute als uitdagende wijze die niet tot rustige overweging maar tot geprikkeld verzet leidde Steltenpool zei steeds een bijdrage te willen leveren tot het godsdienst-

gesprek, maar hield geen rekening met de bezwaren van zijn tegenstanders Dit laatste werd door Fortmann des te meer betreurd, omdat Steltenpool zelf de hindernissen tussen protestanten en katholieken eerder van psychologische dan van intellectuele aard vond (34) Om die reden verwachtte Steltenpool niet veel resultaat van het gesprek tussen katholieken en protestanten, wat geen wonder moge heten, gezien de stelligheid waarmee hij zijn "open" venster hermetisch sloot

Een derde groep artikelen uit het Venster op het Protestantisme - nauw verwant aan de vorige groep waarbij het vooral ging om een zakelijke reactie op protestantse interpretaties van de katholieke leer - betrof het verweer van *Linie* zijde tegen protestantse anti-catholica, met name over de katholieke kerk als machtsinstituut De strekking was ook nu weer sterk apologetisch, en had weinig te maken met de eigenlijk opzet van het Venster, namelijk begrip kweken voor andersdenkenden In het begin waren het nog verspreide artikelen vooral tegen het anti-papisme in het in 1945 opgerichte blad *In de waagschaal* en in het gereformeerde *Apologetisch Maandblad Horizon* (35) Systematisch werd er door professor H van Mierlo MSC ingegaan op wat hij de "talrijke werkelijke of voorgewende angst van de protestanten voor de macht van de Katholieke Kerk" noemde De drie artikelen van Van Mierlo in het Venster op het Protestantisme droegen de titel "Brandstapels", als symbool voor de protestantse angst voor katholieke overheersing, waarbij van *Linie* zijde natuurlijk een levensgroot vraagteken gezet werd (36) Verantwoordelijke rubrieksredacteur Witte noemde in maart 1948, in tegenstelling tot Van Mierlo, wel naam en toenaam van professor Berkhouwer in het *Gereformeerd Weekblad*, het tijdschrift *Wending* met zijn "Rooms-katholicisme"-nummer en de artikelen van professor Miskotte en Ds L Nieuwpoort e a in *In de waagschaal*, die alle, en de laatstgenoemden zelfs op bijtend-scherpe en insinuerende toon, over het "Rooms Imperialisme" spraken (37) Witte startte daarom een vijf artikelen durend gewetensonderzoek met als uitgangspunt dat er aan katholieke zijde wellicht te weinig onderscheid gemaakt werd tussen het "katholicisme" als zodanig en de culturele, sociaal-economische of politieke positie van de katholieke bevolkingsgroep in Nederland Dit gebrek zou een aanleiding kunnen zijn voor de "vrees" van protestantse zijde, maar Witte noemde deze aanleiding zwak Hij zocht de oorzaak bij de protestanten zelf de eigen geestelijke kracht van het protestantisme zou zelf te zwak zijn en te weinig voedingsbodem bezitten zodat de protestanten hun toevlucht zouden moeten nemen tot anti-papistisch geroddel om zich aldus te kunnen handhaven De traditionele vraag of het niet tot het wezen van het katholicisme behoorde om andere godsdienstige gezindten, zo mogelijk met behulp van de staatsmacht, te onderdrukken, probeerde Witte zo gefundeerd mogelijk vanuit de katholieke leer ontkennend te beantwoorden (38) Een voorbeeld uit de praktijk, de berichten over protestantenvervolgung in Spanje, werd door *De Linie* nauwelijks serieus behandeld (39)

Tenslotte moet in het kader van deze groep artikelen, waarin strijd bare apologie weer prevaleerde boven relativiserende voorlichting, nog een handig spelletje van de *Linie*-redactie genoemd worden Zij vermeldde een citaat uit het weekblad *De Hervormde Kerk*, dat te kennen gaf dat met een dominicaan of benedictijn, die de Societas Jesu evenzeer zouden verafschuwen, nog wel te praten was, maar met een jezuïet volstrekt niet (40) De *Linie*-redactie plaatste vervolgens een oproep voor een dominicaan of benedictijn om zolang de honneurs waar te nemen De dominicaan C F Pauwels gaf gehoor aan de oproep door te trachten in twee artikelen in het Venster de misverstanden

van de protestanten over de jezuïeten te verklaren Pauwels noemde als redenen o m het feit dat de stichting van de Societeit van Jezus samenviel met de opkomst van het protestantisme en de jezuïeten door hun kadaverdiscipline en corpstrots meer dan andere Orden door buitenstaanders werden verbonden met de zichtbare, bestuurlijke macht van de Kerk De dominicaan verdedigde de jezuïeten door hun fouten niet te isoleren van die van de Kerk Hij ronde echter de zaak zwak af door te besluiten dat men als buitenstaander de jezuïeten wel nooit zou begrijpen en men een echte katholiek zou moeten zijn om bij een oproep van jezuïeten kruisvaardersneigingen te krijgen (41) Dit laatste heeft kennelijk wel gegolden voor de meeste niet jezuïetische medewerkers van het Venster op het Protestantisme

De vierde groep artikelen, die over de oecumene, moet onze speciale aandacht hebben, omdat de oecumene, in de zestiger jaren een ingeburgerd streven, in de veertiger en vijftiger jaren meer als een graadmeter voor progressiviteit gold Bovendien wordt het belang ervan nog onderstreept doordat de voornaamste schrijver over de oecumene in het Venster de rubrieksredacteur Witte zelf was Het begon met een incidentele verklaring van de niet-deelneming van de Katholieke Kerk aan de Wereldraad der Kerken, die een jaar later, in 1948, in Amsterdam gehouden zou worden (42) Al spoedig werd er meer aandacht aan de oecumene besteed door een omstandige uitleg van Witte over het waarom van een oecumenische houding op dat moment De *Lime* redacteur kwam terug op zijn eerdere, wat al te opportunistische verklaring dat een oecumenische houding als voortzetting van het interkerkelijk verzet tegen het nationaal-socialisme, en na 1945 tegen het communisme, moest dienen Witte wees deze negatieve samenwerking af en zocht de eigenlijke reden van een oecumenisch streven in het christelijk-nationaal belang ervan, dat moest worden aangetoond door het katholicisme midden in het Nederlandse volk te herplanten om aldus de geestelijke eenheid uit de bezettingstijd te verwezenlijken (43) Zijn redenering bleef onduidelijk en neigde tenslotte weer naar de "verzets oecumene", die hijzelf aanvankelijk afwees Bovendien bleef vaag hoe Witte de protestanten duidelijk wilde maken, dat het samenvallen van katholicisme en nationaal belang niets te maken zou hebben met "zieltjes-winnerij" en vergroting van eigen rooms-katholieke macht

De rubrieksredacteur van het Venster is wel steeds duidelijk wanneer hij de positie van de katholieke kerk aangeeft binnen de groeiende oecumenische beweging In een bespreking van de reformatorische dissertatie van H van der Linde, *Rome en de Una Sancta* moet Witte constateren dat Van der Linde's oecumenische standpunt even hard en onverbiddelijk is als het katholieke de ene zichtbare Una Sancta kan volgens Van der Linde alleen dan ontstaan als de katholieke kerk zich in de kern tot het reformatorische standpunt bekeert, waarbij het protestantisme dan wel acht moest slaan op zijn katholiciteit (44) Het was te verwachten dat Witte in het standpunt van Van der Linde over de Una Sancta zwakke punten zou menen aan te treffen Dit is wat men een "controvers-theologisch" gesprek noemt een volledig openstaan voor het woord van de gesprekspartner om dan vanuit de vastheid van eigen geloofsovertuiging een onverbiddelijk afwijzend antwoord te geven Niet minder gedecideerd was W H van de Pol, ruim een maand voor zijn inaugurale rede als buitengewoon hoogleraar in de fenomenologie van het protestantisme in het najaar van 1948 (5) Van de Pol verklaarde de afwezigheid van de katholieke kerk tijdens de Wereldraad van Kerken in september 1948 te Amsterdam Hij noemde het katholieke geloof de enige ware en aanvaardbare oecumenische voor-

onderstelling als uitgangspunt voor een herstel van de verloren gegane eenheid (46)

In het vierde jaar van zijn bestaan verscheen het Venster op het Protestantisme veel onregelmatiger dan de voorgaande jaren, maar kreeg toch belangrijke impulsen door drie, voor het streven naar oecumene, opmerkelijke gebeurtenissen. De eerste was de oprichting van het St-Willebrord-apostolaat, waar de rubriksredacteur Witte en de voorzitter, Dr Willebrands, juichend over spraken met als nauwelijks toevallig intermezzo twee artikelen van Steltenpool SVD over de onverzoenlijke houding van de protestantse theoloog Karl Barth tegenover het katholicisme (47). De herdoop van de "Apologetische vereniging Petrus Canisius" in "Sint Willibrord Vereniging" met als doel "de hereniging van de kerken en de herkerstening in Nederland" leidde inderdaad een nieuwe fase in door de afbraak van de oude apologetische muur en een zoeken naar een vrije en open ontmoeting met medechristenen. De St-Willebrord Vereniging kreeg later tevens de verantwoordelijkheid voor de ontwikkelingen op oecumenisch gebied in Nederland (48).

De tweede gebeurtenis betrof de "Witmarsumse Bijeenkomst", enkele oecumenische studiedagen over verdraagzaamheid, georganiseerd door Amatus van Straaten OESA in het augustijnerklooster te Witmarsum in Friesland (49). De algemene debatten stonden onder voorzitterschap van de oecumenische predikant H van der Linde en bij de slotmaaltijd schenen alle vergaderden spontaan aan de rubriksredacteur van het Venster op het Protestantisme gevraagd te hebben om de gang der besprekingen en haar resultaten in *De Linie* te willen bespreken. Witte kweet zich van deze taak en gebruikte zijn verslag van de Witmarsumse bijeenkomst tevens als uitgangspunt voor vier artikelen over de moderne katholieke visie op het verdraagzaamheidsprobleem (50). Zonder op de visie van Witte verder in te gaan, moet wel geconstateerd worden dat Witte's aandacht voor de oecumene niet alleen tot redactioneel werk beperkt bleef, maar dat hij zijn rubriek meer bekendheid gaf door aanwezigheid te Witmarsum of door zijn leiding van de zomerbijeenkomsten in Bithoven, met als jaarlijks terugkerend thema de verhouding tot niet-katholieke landgenoten (51). Zijn eigen werkzaamheden op het vlak van de oecumene liet Witte in zijn eigen Venster door anderen beschrijven en prijzen (52). De derde gebeurtenis die van belang was voor de oecumene en die het Venster in 1949 levendig hield was het bijeenkomen van de Gereformeerde Oecumenische Synode. De verdraagzaamheid werd door deze synode, volgens de verslaggever van *De Linie*, gediend, omdat de kerk-staat-verhouding door de Evangelische Kerk op modernere wijze werd geformuleerd (53).

Wekte de ontwikkeling in de gereformeerde kerken nog wel het vertrouwen van *De Linie*, een half jaar later stemde het *Herderlyk Schrijven van de Generale Synode der Nederlands Hervormde Kerk betreffende de Rooms Katholieke Kerk* de beschouwer in het Venster slechts tot droefheid. Strater SJ, die net in *De Linie* een serie artikelen over het integralisme had gepubliceerd, moest constateren, hoe het verlangen van de Hervormde Kerken "naar een zuivere beleving van het evangelie verwrongen wordt door de verzetshouding tegen de moederkerk" (54). Dit *Herderlyk schrijven* was inderdaad niet meer dan een "controvers-theologische" brief waarin niet alleen weinig te bespeuren was van een oecumenische geest, maar waaruit tevens onbekendheid bleek met de ontwikkelingen binnen de Katholieke Kerk (55). Redacteur Witte richtte zijn aandacht tenslotte op het katholieke kamp, voordat zijn rubriek Venster op het Protestantisme, mede door de opvolging van Creyghton door Verhofstad als hoofdredacteur van *De Linie*, zo

goed als opgeheven werd. De in de *Osservatore Romano* van 28 februari 1950 gepubliceerde instructie van het H. Officie werd door Witte een voorzichtige schrede voorwaarts in oecumenische richting genoemd. Witte, zelf ook voorzichtig, vond de instructie vooral positief omdat daarin het oecumenisch probleem tot een actueel probleem van de katholieke kerk verklaard werd. Voorts juichte Witte het ook toe dat de bisschoppen een belangrijke taak kregen in de bepaling van de katholieke houding. Hij had hierbij nauwelijks oog voor de kritiek van Dr W. A. Visser 't Hooft, die bang was dat de godsdienstgespreken, nu ze voortaan onder toezicht van de hiërarchie zouden staan, hun ongedwongen karakter zouden verliezen (56).

Bij een kritische benadering van de *Linie* rubriek Venster op het Protestantisme mogen we niet vergeten dat het streven naar oecumene de eerste vijf jaar na de tweede wereldoorlog in een beginstadium verkeerde. Dit verklaart ook waarom de rubriek, die op de eerste plaats voorlichtend bedoeld was, toch een overwegend apologetisch karakter kreeg, overeenkomstig de strijd bare *Linie* mentaliteit. Een directe medewerking van protestanten of het ruilbasisprincipe, zoals dat met *De Groene* functioneerde, zou het voorlichtend karakter versterkt hebben. De uitkijk op het protestantisme geschiedde nu geheel vanuit de veilige omlijsting van het eigen venster. De toon van de rubriek, zoals de verantwoordelijke rubrieksredacteur Witte die bezigde, was dan ook overwegend controvers-theologisch. Een goede omschrijving hiervan gaf Steltenpool - ironisch genoeg de minst soepele medewerker van het Venster - in de volgende weergave van Witte's houding: "Wat hij zegt is zakelijk verantwoord. Daarbij wordt de waarheid nergens verdoezeld. Waar dat pas geeft voelt men zijn pijnlijke verwondering, soms zijn trillende verontwaardiging. In de grond is hij echter iersich, van de gezonde iersich, welke het goede ook bij de tegenstander gaarne waardeert, maar de vrede te duur vindt, wanneer zij moet worden gekocht door prijsopgave van de waarheid" (57). De onwankelbare overtuiging zelf de waarheid te bezitten paste bij de fase die aan het tweede Vaticaans Concilie voorafging. Daarna pas heeft de katholieke kerk zich, zij het nog aarzeland, bereid verklaard een open dialoog aan te gaan met andere geloofsgemeenschappen (58).

Meer dan over de geestelijke instructie leek men in jezuïeten- en *Linie* kringen tevreden over het Venster op het Protestantisme. Zo had Jan van Kilsdonk SJ tijdens het Berchmanianumcongres in 1949 een uitzondering gemaakt voor "zaakkundigheid" van het Venster op het Protestantisme, terwijl *De Linie* naar zijn mening op alle andere gebieden verwarring zou hebben gesticht (59). Tijdens de tweede bijeenkomst van de Contactraad meende Ellerbeck SJ dat de Venster-redacteur Witte altijd één slag achter was op de kwesties van de dag. De vergadering vond dat men dat op de koop toe moest nemen, en stelde nog eens vast: wat pater Witte doet, is zeer goed (60). We hebben al eerder geconstateerd dat Witte zijn rubriek vol deskundige informatie stopte, de vraag blijft alleen: werd het doel van deze rubriek, namelijk de doorsnee-lezer beter informeren over het protestantisme, wel bereikt? Een aantal jezuïeten mochten dan wel tevreden zijn over de doorwrocht heid van deze rubriek, maar het apologetisch verweer van dit Venster op het Protestantisme was voor de leek door een vaak specifiek theologische redeneertrant moeilijk te volgen. Toch blijft het een verdienste van deze rubriek dat zij oog had voor de veranderde omstandigheden na 1945, en samenwerking voorstond, ook al wilde *De Linie* maar een beperkte doorbraak, waarin tevens een terugkeer school met name naar een nationaal-christelijk en liefst katholiek Nederland.

Tenslotte moet erop worden gewezen dat het thema oecumene in de eerste jaren na de tweede wereldoorlog in katholieke kring vooral onderwerp van gesprek was in kringen van voorstanders van de "doorbraak". In het streven naar een "open katholicisme" was het tonen van eigen principiële verdraagzaamheid een belangrijk uitgangspunt (61). De *Christofoor* aanhangers toonden daarin duidelijk een minder apologetische houding dan de *Lime*-medewerkers, al schikten de eerstgenoemden zich uiteindelijk toch naar de pauselijke uitspraken (62). In de niet-katholieke, christelijke milieus speelde de koude oorlog een belangrijke rol in het aandringen op oecumene. De pleidooien om een christelijke wereld in te richten als tegenwicht tegen een veldwinnend communisme klonken vooral op tijdens vergaderingen van de Wereldraad van Kerken te Amsterdam in 1948 (63). De voordrachten en disputen tussen de Amerikaanse politicus Dulles, die tussen de bijeenkomsten door zich bezig moest houden met de crisis in Berlijn, en de Tsjechische theoloog Hromádka leveren hier het bewijs van (64). Ook al wees Witte in *De Lime* de "verzets-oecumene" af (65), het bundelen van alle christelijke krachten in Nederland had in zijn oproep tot oecumene een behoudend doel, de restauratie van christelijk Nederland.

De voorlichting die *De Linie* op het gebied van de literatuur aan haar lezers wilde geven, strekte zich uit over twee rubrieken Literatuur en Nieuwe Uitgaven. Deze laatste rubriek, vijf jaar onveranderlijk onder leiding van P W Assmann, stelde zich tot doel binnen veertien dagen al die nieuwe uitgaven in de Nederlandse taal te bespreken, waarvan de behandeling voor de *Linie* lezers van belang geacht werd. Er werden daarvoor vijf kwalificaties gehanteerd: geschikt voor iedereen (I), alleen voor volwassenen (V), alleen voor kritische, geestelijk rijpe lezers (R), in strijd met het katholieke geloof (G), en tenslotte, in strijd met de christelijke moraal (M) (1). De te bespreken boeken werden gerangschikt onder categorieën zoals voor de kinderen, voor de rijpe jeugd, romans en verhalen, geestelijke lectuur, schone letteren, populair wetenschappelijke uitgaven en varia. Onder de vermelding van de schrijver, titel, prijs en uitgever van het boek werd doorgaans zeer kort de inhoud en het morele gehalte van het boek aangegeven. Een enkele opmerking over stijl en literaire waarde werd toegelaten maar de motivering daarvoor moest achterwege blijven (2). Het aantal besproken boeken schommelde in 1946 en 1947 rond de 2500, op een Nederlandse jaarproductie in 1946 van ongeveer 6500 boeken (3). Verantwoordelijk voor deze besprekingen was op de eerste plaats natuurlijk de rubrieksredacteur Assmann, die vooral werd bijgestaan door Bernard van Meurs SJ, zelf als schrijver het voorbeeld van zijn oom Bernard van Meurs volgend, en rector W Q Versteegen, die wekelijks de vaderlandse pers bijhield voor de *Linie* rubriek Wij lezen (4).

Nieuwe Uitgaven was al met al een typische *Linie* rubriek, bedoeld als optimale service aan de lezers, waarbij het de redactie er toch om ging katholiek Nederland zedelijk te beschermen. Er waren wel problemen, zoals de hoge kosten van de rubriek, haar onvolledigheid en de grote ruimte die ze claimde (5). Vanaf juni 1948 werd de lezer bovendien niet meer beloofd dat de nieuwe uitgaven binnen twee weken besproken werden (6). Een oplossing voor deze problemen had men kunnen zoeken in samenwerking met andere instanties, zoals de Inlichtingen Dienst, Inzake Lectuur, Idil uit Tilburg, die eveneens het principe huldigde, dat de beste bestrijding van het slechte boek de bevordering van het goede boek was (7). Er zijn in de loop van de jaren steeds contacten geweest met Idil, maar definitieve overeenkomsten stuiten steeds op verzet van de redactieleden van *De Linie*, die hun onafhankelijkheid en exclusiviteit niet wilden opgeven (8). In april 1950 adviseerde de onderwijs-medewerker van *De Linie*, De Kock, met klem de rubriek Nieuwe Uitgaven op te heffen, aangezien hij er een overblijfsel van de arrogantie en betweterigheid van *De Linie* in zag. Idil, sinds 1949 bisschoppelijk goedgekeurd, had aldus toegang tot alle katholieke instanties, en zou in de behoefte van lektuurbeoordeling voorzien (9). De hoofdredacteur Creyghton deelde deze kritiek mee aan de Contactraad van de jezuiten en bracht een discussie op gang over de rubriek Nieuwe Uitgaven, die naar zijn zeggen "aanvankelijk een van de kurken" was, waarop *De Linie* dreef, maar nu overbodig scheen te worden door het werk van Idil (10). Na ampel beraad kwam men tot de conclusie dat de rubriek Nieuwe Uitgaven moest blijven en dat haar

volligheid en de onafhankelijkheid van de *Limie*-beoordeling voorop moesten staan. De leden van de Contactraad hechtten echter ook zoveel waarde aan eenstemmigheid van oordeel binnen het katholieke kamp, dat ze de mogelijkheden tot samenwerking met Idil opnieuw wilden laten onderzoeken. De machtswisseling medio 1950 zal er wel debet aan zijn dat dit plan niet serieus is doorgezet en onder Verhofstad beleefde de paraderubriek van Creighton een zeer ongeregeld bestaan.

Het is ondoenlijk om een beknopte indruk te geven van het onder Nieuwe Uitgaven besproken aanbod van Nederlandse lectuur. In het algemeen werd een boek niet vaak de *Limie* lezers ontraden. De voormalig katholieke schrijver Albert Helman en de in het Nederlands vertaalde werken van D.H. Lawrence en J.P. Sartre overkwam dat het meest. Onder de categorie Geestelijke lectuur werden boeken van protestantse signatuur, meestal uitvoerig besproken in het Venster op het Protestantisme, strijdig verklaard met het katholiek geloof. De meeste boeken, die Assmann in zijn rubriek beoordeelde en liet beoordelen, zullen voorgeselecteerd zijn op morele criteria, omdat hij wel zal hebben ingezien dat louter ontradingen de lezer alleen maar zou prikkelen. De niet-vertaalde buitenlandse literatuur werd vanaf april 1948 op zeer beperkte schaal door Nieuwe Uitgaven gerecenseerd. Het doorsnee-leesvoer van Nederlandse makelij werd niet behandeld, ook al viel dit te rekenen tot de taak van *De Limie*, die immers de bewaking van de geestelijke volksgezondheid op zich had genomen. Er systematisch aandacht aan schenken in een vaste rubriek bleek onmogelijk, daarom werd er een korte maar heftige actie gevoerd tegen particuliere leesbibliotheken, de "wilde biebies". In een campagne tegen deze "winkels in geestelijke levensmiddelen, die eerder gifwinkels genoemd moeten worden" werden de morele gevaren van de private buurtbibliotheken, vooral voor de jeugd, natuurlijk breed uitgemeten, maar kregen ook de juridische aspecten van de gewenste preventieve en de bestaande repressieve censuur ruime aandacht (11). De oplossing van de kwestie van de leesbibliotheekjes en de verheffing van het zedelijk peil van de Nederlandse bevolking werd tenslotte niet verwacht van wettelijke bepalingen, maar werd gezien als een primaire taak voor het katholieke gezin (12).

Naast de rubriek Nieuwe Uitgaven kende *De Limie* ook nog de rubriek Literatuur, na het eerste jaar onder vaste redactie van Henk Kuitenbrouwer. Het onderscheid tussen de algemeenheid van Nieuwe Uitgaven en de exclusiviteit van de rubriek Literatuur probeerde Kuitenbrouwer in januari 1948 zelf te verduidelijken. Het onderscheid bleef vaag en Kuitenbrouwers criterium kwam er op neer, dat een boek goed was als het hem als lezer activeerde. Het gevolg van deze nogal persoonlijke maatstaf was, dat zeer willekeurige nieuwe oogst besproken werd, voor het grootste gedeelte dichtbundels, geheel volgens de eigen voorkeur van de rubrieksredacteur. In het algemeen was de toon van de besprekingen gematigd, afgezien van de kwestie-Aafjes, die uitvoeriger belicht zal worden. Het is onze mening dat juist alle protestreacties, die door de toon van de veroordeling van Aafjes waren opgeroepen, een onmiskenbaar stempel op de literatuurrubriek van *De Limie* hebben gedrukt. Het heeft er veel van weg dat Kuitenbrouwer daarna bewust de moeilijke beoordelingen uit de weg ging en daarom veel aandacht schonk aan de priesterdichter Jacques Schreurs en aan Marie Koenen, gedegen katholieke Limburgers die nauwelijks problematisch waren en daarom door Kuitenbrouwer steeds weer werden opgehemeld en tot voorbeeld gesteld. Zo besloot Kuitenbrouwer een bespreking van een roman van de dichter Schreurs met de gelukwens: "Heel Nederland mag dankbaar zijn dat er naast de romans die de scherven en stukken tonen van het leven dat bij gebrek aan inner-

lyke kracht uit zijn verband werd gerukt ook boeken verschijnen, waarin dat leven nog het licht van de genade kent en de gezonde vastheid van een christelijke traditie" (15)

De enige gespieerde taal in de literatuurrubriek, behalve wanneer het om Aafjes ging, was afkomstig van Albert Kuyle, de broer van Henk Kuitenbrouwer. De jongste dichtbundel van Kuyle werd door Nieuwe Uitgaven gefêteerd als "een volkomen verrassing voor degenen die het werk van deze dichter aandachtig hebben gevolgd" (14). Kuyle's laatste dichtbundel dateerde trouwens van 1933. Vanwege Kuyle's oorlogsverleden moest *De Linie* vermelden dat toestemming voor een publikatie was verleend door de Centrale Ereraad voor de Kunsten. In de eerste helft van 1949 werkte deze regelmatig mee aan *de Linie* in een stijl die herkenbaar was, alleen al aan de titels "Beeldromans dom en schadelijk. Niet verboden in een land waar men wel de scherpste maatregelen neemt tegen mond- en klauwzeer" (15). Kuyle's slotconclusie lijkt een gevolg van zijn fascistische sympathieën. De "Luskletskoekboeken" horen volgens Kuyle niet thuis in een staat die goed geregeerd wordt. "Zij komen vanzelfsprekend tot bloei in een staat die de persvrijheid, vooral ten aanzien van de moreel aangetast, als een dogma aanbeden wil zien" (16).

Een laatste voorbeeld van beoordelingscriteria van *De Linie*, afgezien van de kwestie-Aafjes, is zeer waarschijnlijk van de hand van Albert Kuyle, die meestal signeerde met K, zijn broer Henk met H K. Tijdens een tentoonstelling over schrijvers uit het "Nederlands taalgebied van de Beneluxlanden" ter gelegenheid van de "Haagse Kunstmaand 1949" was het Kuyle opgevallen dat de katholieke auteurs weer bijzonder gediscrimineerd waren. Hij wijst er en passant nog even op dat in Nederland en Vlaanderen tijdens de zuiveringsprocessen vooral de katholieke auteurs het moesten ontgelden, waarbij hij de schuld gaf aan de zuiveraars en de katholieken als slachtoffers voorstelde. Tenslotte richtte Kuyle zich nog op "eigen gelederen" en viel Van Duinkerken fel aan, die het bestaan had om tijdens de tentoonstelling met de communist Theun de Vries samen op één podium te gaan staan. Een voetnoot van de *Linie* redactie verduidelijkt deze plotselinge aanval op Van Duinkerken. *De Linie* vond het een gebrek aan goede smaak om tijdens de kruisweg van de Hongaarse kardinaal Mindszenty met een supporter van zijn beulen, de communist Theun de Vries voor het voetlicht te verschijnen (17). Nogmaals moet gezegd worden dat dit uitschieters waren. Dit bewijst de vaste rubrieksredacteur Henk Kuitenbrouwer door drie maanden na de uitval van zijn broer de eerste twee delen van de triologie "1848" van Theun de Vries naar louter literaire maatstaven te beoordelen. Kuitenbrouwer wees er terloops op dat men De Vries zijn nergens verborgen overtuiging kon aanwrijven, maar dat men zeker moest wijzen op diens groot kunstenaarschap en de grote trefzekerheid en overrompelende kracht van deze roman (18). De *Linie*-redacteur was evenwel in doorsnee een behoudend man die pleitte voor een Genootschap van katholieke schrijvers en een doorbraak in vele opzichten funest vond (19). De beproefde katholieke traditie was en bleef voor Kuitenbrouwer het rotsvaste fundament voor de literatuurkritiek.

De strijd tegen wat Creighton in 1946 het grootste kwaad van dat ogenblik noemde - de verregaande paganisering van het openbaar leven in Nederland - werd vier maanden na de start van *De Linie* zeer fel ingezet. Een bespreking van *Een voetreis naar Rome* van de katholieke dichter Aafjes kreeg van Creighton dan ook de volgende, luidruchtige kop toebedeeld: "Vastberaden verzet tegen de propagandisten van zonde en heidendom

Ook al dichten zij zo fraai als Bertus Aafjes" (20) Over de theoretische kant van deze strijd heeft Creighton later enkele ideeën op schrift gezet In de correspondentie met J Ros SJ in 1953 wees hij op het belangrijkste kenmerk van het *Linie* verzet tegen het heidendom geen incidentele acties maar volgehouden campagnes (21) In augustus 1948 had Creighton zijn denkbeelden hierover al opgetekend in een "Memorandum over de systematische verzorging van de *Linie* strategie" Maar ook dat was geen nieuwe formulering, enkel een hernieuwde vaststelling van de sinds 1946 bewandelde wegen Deze *Linie* strategie zou als volgt ontwikkeld moeten worden allereerst worden bepaalde thema's door uitgewerkte vertogen aan de orde gesteld, daarna wordt er steeds op teruggekomen in korte stukjes Hierin worden elke keer andere aspecten belicht, en dit moet doorgaan totdat *De Linie* gelijk gekregen heeft, of eigen ongelijk zal hebben ingezien Was het noodzakelijk om gedurende een dergelijke campagne de begintoot te herhalen, dan moest ook daar plaats voor zijn (22)

Een ander aspect van deze strategie was het verschil tussen een "verhandeling" en een "artikel", zoals Creighton dat maakte tijdens een redactievergadering begin 1947 De verhandeling gaf uitdrukking aan een idee, het artikel was onderdeel van een gebeurtenis, die tot een zeker engagement aanleiding had gegeven *De Linie* was er volgens haar hoofdredacteur niet voor verhandelingen, maar voor artikelen, waarbij de publikaties rond Aafjes als voorbeeld golden (23) Dit is de wat hoogdravende, louter theoretische kant van de *Linie* strategie Toch blijkt hieruit duidelijk dat belangrijke onderwerpen die in *De Linie* aan de orde werden gesteld niet als op zichzelf staand moesten worden beschouwd Het doel van de campagne, zoals de strijd tegen het veldwinnend heidendom, was het voornaamste, de toevallige aanleiding ondergeschikt Hoe moeilijk de praktijk voor Creighton was blijkt al uit ons voorbeeld iedereen sprak over de kwestie-Aafjes, niemand over de *Linie* aanval op onchristelijke literatuur De toevallige aanleiding kreeg meer publiciteit dan de principiële doelstelling

In zijn gedicht *Een voetreis naar Rome* schetste Bertus Aafjes de pelgrimsreis van een gewezen seminarist, die het graf van de apostelen wil opzoeken om zekerheid te krijgen over zijn nieuwe roeping, nu de toelg om priester te worden mislukte Hij verneemt onderweg van een monnik dat de weg van de zintuglijkheid even moeizaam kan zijn als het pad van de heilige ingetogenheid Het uiterlijke leven verrukt en beproeft de pelgrim, die aan het eind van zijn dooltocht niet in de St Pieterskerk, maar in het atrium van de Vestaalse maagden belandt Anton van Duinkerken sprak onder meer van een "beminnelijk rymverhaal", "geschreven in de levende poetische verteltrant van de Duitse romantici", "in luchtige rijmen, grillig en onzwaarwichtig als schuim" (24)

In zijn geruchtmakende frontartikel van 23 augustus 1946 sprak hoofdredacteur Creighton, evenals de poëzie-chroniqueur van *De Linie* P C Boeren dat al eerder had gedaan (25), over de verdwaalde voetreiziger naar Rome Bewondering voor de vorm van het dichtwerk, zoals Van Duinkerken, had hij niet Wie een dichtwerk te beoordelen krijgt, kan zich volgens Creighton twee vragen stellen "Hoe verhoudt het zich tot mijn literair esthetische normen?" en "Hoe verhoudt het zich tot de religieuze (dogmatische en zedekundige) maatstaven, die ik erken als de alles-beheersende?" De hoofdredacteur vermoedde dat de eerste vraag door de literatoren en critici als de voornaamste, zo niet de enige werd beschouwd Hijzelf dacht de tweede vraag veel groter belang toe, niet alleen voor de moraliteit, maar ook voor de literatuur Als voorbeeld werkte hij enkele fragmenten uit van *Een voetreis naar Rome*, met name een fragment "Het Hotel",

waarin de smadelijke verloochening van het geloof een dieptepunt zou hebben bereikt. In dit fragment voerde de dichter zichzelf als held ten tonele in een volgens Creyghton, onmiskenbaar zondige scène "een nacht van wat men heden ten dage liefde durft te noemen met een meisje dat hij de volgende dag weer verlaat". De pater jezuiet noemde het een doodzonde tegen de deugd van naastenliefde. De dichter zou tevens een verschrikkelijke verantwoordelijkheid op zich laden door deze schandelijke misdraging voor te stellen als een bewonderenswaardige daad. Creyghton kondigde aan dwars tegen alle verheerlijking in door de literaire critici, die ook al de juiste weg waren kwijtgeraakt, Aafjes in zijn *Voetreis* tegen te willen werken en afbreuk te zullen doen met alle middelen. "Want dit boekje verpest onze atmosfeer. Men late het ongekocht en ongelezen" (26). Hij gaf hiermee een advies dat lijnrecht inging tegen dat van de *Lime* rubriek Nieuwe Uitgaven die *Een voetreis naar Rome* in juli 1946 had aanbevolen aan kritische en rijpe lezers, maar Creyghton zal de dichtbundel toen nog niet gelezen hebben (27).

Deze kritiek kwam de hoofdredacteur van *De Lime* te staan op verdachtmakingen in de vaderlandse pers, ook al had hij uitdrukkelijk verklaard dat de persoon van Aafjes buiten zijn veroordeling stond (28). In de volgende nummers van *De Lime* kon echter gemeld worden dat de brievenstroom hoofdzakelijk enthousiaste bijval bevatte en een samenvattende publikatie over de kwestie-Aafjes op stapel stond (29). Intussen gaf J.M. Kramer een moraal-theologische beschouwing over de *Voetreis*; moest Creyghton zich verweren tegen Anton van Duinkerken die Aafjes door *De Lime* openlijk van ontucht beschuldigd achtte en deed Fr. Schellart uit Sittard een poging het doorgevoerde verzet terug naar de hoofdzaak te leiden (30). Die hoofdzaak was natuurlijk de christelijke plicht om ook de literatuur te beoordelen naar morele normen. Tot deze probleemstelling, de kwestie ethica esthetica, leverden Aafjes' verzen niet meer dan een aanleiding, werd opnieuw met nadruk verklaard. Het probleem zelf zou volgens Schellart een trouw begeleidingsverschijnsel zijn van de moeizame emancipatie van de Nederlandse katholieken.

In de slotsamenvatting van het Aafjes-dispuut "De hoge torens. Poezie en moraal-critiek en contrakritiek" erkende Creyghton dat het zeer moeilijk was om een scheiding aan te brengen tussen de reacties op de feiten - de juiste interpretatie van de *Voetreis* - en de beginselen - het juiste begrip omtrent de verhouding van kunst tot moraal (31). Creyghton moest nogmaals erkennen, dat hij er niet voldoende in geslaagd was de persoon van Aafjes te houden buiten de strijd tegen de literaire burcht, die mede door Aafjes lovende critici werd bezet. Toch komt dit in deze slotbeschouwing weer niet voldoende uit de verf, omdat de morele ontsporingen van de dichter in detail werden onderzocht. Een voorbeeld hiervan is het fragment over het Atrium van de Vestaalse maagden, waarin Aafjes zich volgens Creyghton zou hebben uitgesproken voor een "hemelloos heidendom". De katholieke criticus die dit onder andere had toegejuicht, moest het tenslotte nog ontgelden. Creyghton concludeerde dat de katholieke criticus door een dergelijke houding steeds meer in een literair-esthetisch isollement raakte, zodat de "gewone mensen met hun gewone verstand" er niets meer van begrepen en er zich met de dag minder voor zouden interesseren. Het blijft voor ons de vraag of de gewone man de redeneringen van de pater heeft kunnen volgen. Vooral wanneer de hoofdredacteur verklaart Aafjes niet af te willen schrijven, omdat deze de verkeerde oplossing koos, evenmin als in het geval van die dichters, die in politieke aangelegenheden verkeerde oplossingen hadden voorgestaan. Creyghtons verklaring "Nochtans zijn religieuze en

morele dwalingen verderfelijker dan politieke", lijkt evenzeer geïsoleerd te staan van de feitelijke gevoelens van de doorsnee-Nederlander in het eerste jaar na de Duitse bezetting (32)

Stipt volgens de *Limie*-strategie verscheen er een "En nu verder"-artikel van de opvolger van Boeren, Henk Kuitenbrouwer, in hetzelfde *Limie*-nummer als waarin de apotheose van de *Voetreis*-kritieken was opgevoerd. *De Limie* zou verder gaan met de herontdekking van het inzicht in de juiste verhouding tussen muze en moraal. Kuitenbrouwer keerde zich hierbij tegen Van Duinkerken, die deze herontdekking de dreiging van een opkomend "ethisch integralisme" genoemd had (33). De strijd om de beginselen leed nu echter definitief schubbreuk, zoals dat tijdens de eerste aanval al gebeurd was. *De Limie* was niet in staat de volgende vier jaren los te komen van het werk van Aafjes en enkel een gevecht om de beginselen te voeren. Dit laatste was ook al niet het geval in de literatuurbreuk waarin, zoals we hebben aangestipt, op een doorgaans gezapige toon het positief-christelijke element in het werk van regionale coryfeen werd geprezen. Het werk van Aafjes werd wel kritisch in *De Limie* gevolgd en vaak strijdbaar vervolgd, zodat het karakter van een persoonlijke kruistocht tegen juist deze dichter bevestigd bleef.

In januari 1947 werd het gedicht van Aafjes over de zeventiende eeuwse schilderes Maria Sybilla Merian alleen gevolgd (34). In augustus van dat jaar werd de vervolging weer ingezet: een recensie van *Een laars vol rozen* van Aafjes kreeg de titel "De verwilderde roos" (35). Er werden slechts enkele "schaamteloosheden" betreurd, maar het vastberaden verzet bleek toch gebleven. In de redactiekroniek wordt in september 1947 vastgesteld dat aan een *Volkskrant* artikel van Henry Prenen, kunstredacteur van *De Limie* zelf, onmogelijk stilzwijgend kon worden voorbijgegaan: "De heer Kuitenbrouwer zal uitgenodigd worden er op los te "knetteren". De heer Prenen zal gelegenheid krijgen te antwoorden en zo nodig zal P. Creyghton er nog een nawoord aan toevoegen. In deze mate moet *De Limie*, koste wat het kost, klare wijn schenken, zelfs als een onzer meest gewaardeerde medewerkers in het spel is" (36). Het artikel kreeg de vorm van een open brief en richtte zich tegen het lyrisch loflied van Prenen op de *Verzamelde Gedichten* van Aafjes onder het motto, dat de dichter zijn woorden op een goudbalans woog. Kuitenbrouwer betreurde vooral dat dit loflied verscheen, niet in een tijdschrift voor dichters, maar in een volksdagblad, zodat het bewees dat de esthetische instelling niet veraf lag van een stuitend gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel. Oorzaak zou zijn het katholieke minderwaardigheidscomplex, dat zich vroeger uitte in een drang naar veilig isolement en nu in het flinke gebaar, uit vrees om voor preuts aangezien te worden. Prenen werd gewaarschuwd dat niemand respect zou hebben voor de man die zich uit zwakheid flink voordeed (37). Kuitenbrouwer ging hierbij, evenals Schellart dat al eerder gedaan had, uit van een moeizame emancipatiestrijd van de katholieken.

Mordicus vasthouden aan het primaatschap van een morele boven een esthetische literatuurkritiek bleef *De Limie* lijn. De in september 1948 besproken cyclus van Aafjes over Egypte gaf geen aanleiding tot morele bedenkingen (38). *De Limie* vermeldde nauwelijks dat Aafjes zich in deze gedichten beklagde over de heksenjacht die op hem geopend was (39). In begin december 1949 zag de *Limie* redactie zich wel genooddacht haar lezers te wijzen op de principiële kritiek van zomer 1946 en de legende-vorming daaromheen. Er werd weer een Aafjeskritiek aangekondigd die af zou wijken van alle breedvoerige toejuichingen van de meeste katholieke bladen. Pastoor H. J. J. van Schaick uit Putten noemde Aafjes' paradijsfantasie *In den Beginne* een pertinente misvorming van het

bijbelverhaal (40) Het gedicht zou een met de geloofswaarheid strijdig geschrift zijn in soms vrij wulpsen verzen Maar waarom zo'n oordeel over een dichterlijke fantasie? De pastoor-criticus antwoordde op zijn rethorische vraag dat het nodig is de moderne dichters, die allen oorspronkelijke denkers willen zijn, op hun dwalingen te wijzen om tevens het goede poetische denken te verdedigen Dit zou neerkomen op een nauwgezet vertalen in dichtvorm van de door de kerk beleden geloofswaarheden (41)

Pas vijf maanden later, in juni 1950, krijgt dit artikel een onverwacht vervolg door een nawoord bij Aafjes' dichtwerk *In den Beginne*, door de gelegenheidsmedewerking van Drs P van Litsenburg SJ te Maastricht Aanleiding was een uitvoerig essay in de *Dietse Warande* te Leuven We moeten wel bedenken dat in *De Limie* reeds een duidelijke, al of niet tactische, koerswijziging had plaatsgevonden, die zich manifesteerde in rustiger opmaak en toon Om kennelijk de lijn met vroeger niet te doorbreken, verklaarde het redactievoorwoord dat het artikel een gelukkige aanvulling was op wat vroeger in het blad reeds over Aafjes' werk gezegd was Het is zeer opvallend dat dit artikel het dan onjuist noemt het dichtwerk als onchristelijk te beschouwen De vroegere uitspraken van pastoor Van Schaick waren heus niet mis te verstaan Er is nog een merkwaardig punt na vier jaar bijna uitsluitend morele veroordeling van Aafjes, is er nu plotseling ook esthetische waardering Van Litsenburg mag als "deus ex machina" Aafjes plotseling weer tot de eigen vertrouwde kudde rekenen "Want Aafjes is een der onzen, () Hij zoeke strijdend verder langs het smalle maar vertrouwde pad Moge zijn tocht hem brengen tot de Oorsprong, van welke hij is uitgegaan, en mogen wij getuige zijn van deze opgang, die ons reeds zoveel pure, onvergankelijke schoonheid heeft geschonken" (42) Zo werd een langdurige polemiek afgesloten die vooral door de verbeterde toon van *De Limie* veel kritiek oogstte, niet alleen in de pers maar ook in eigen jezuïetenkringen (43)

Twee begrippen dienen voor onze eindconclusie verder uitgediept te worden Creighton had in zijn eerste Aafjes-artikel al de term "modernisme" gebruikt voor een niet met name genoemde katholieke criticus, die Aafjes vergunde om als dichter te zeggen, waarmee volgens Creighton een doorsnee mens het geloof zou verloochenen (44) Anton van Duinkerken sprak naar aanleiding van de oproep van *De Limie* tot een noodzakelijke herontdekking van de verhouding tussen muze en moraal van "ethisch integralisme" (45)

De termen "integralisme" en "modernisme" horen in historisch verband thuis rond de laatste eeuwwisseling, maar voor beide zou kunnen gelden dat het minder een leer dan een geestesgesteldheid was (46) Het "modernisme" ontleende zijn oorsprong aan de wens om de geloofsoverlevering en de christelijke levenspraktijk beter af te stemmen op de intellectuele verworvenheden en de sociale aspiraties van de nieuwe tijd (47) In de encycloek *Pascendi* van 1907 werd het modernisme door Pius X veroordeeld, maar kwam ook de term "integralisme" of "integraal katholicisme" voor De kettenjagers op alle vormen van vermeend modernisme beschouwden het integralisme als hun ideaal (48) De term "letterkundig modernisme" werd in Duitsland en Oostenrijk omstreeks 1910 een soort wachtwoord waarmee literaire tegenstanders verketterd werden door onder andere Richard Kralik, die doorlopend geprezen werd door Nederlandse integralisten, fascist en andere totalitair-denken (49) Kralik domineerde de zogenaamde Graalbond en propageerde in het maandblad *Der Gral* denkbeelden over een absoluut-katholieke kunst tegen de opvattingen van de zogenaamde liberaal-katholieken in (50) Kraliks "*Ideal einer nationalen Literatur auf positiver religiöser Grundlage*" lijkt overeen te stem-

men met de kritiek van Creighton op alle literatoren en critici die zich bewust vervreemden van de cultuur van het Nederlandse volk, die alleen uit het christendom voortkwam en er op diende te steunen (51) Creightons overtuiging dat de religieuze maastaf de literair-esthetische moest overheersen, is bij Kralik nog radicaler verwoord "De literatuur is een apostolaat, ze heeft pas recht van bestaan waar ze als apostolaat beoefend wordt, als de auteur alle verplichtingen van de apostel, tot die van het martelaarschap, op zich neemt" (52) Een ander voorbeeld zou Fr Muckermann SJ kunnen zijn die in de dertiger jaren propageerde dat de Kerk - de *Ecclesia militans* - als een "goedgeoerdend leger" midden in het moderne leven moet staan (53) Iets van het martelaarschap van Kralik en de strijdgeest van Muckermann moet Creighton wel voor ogen gestaan hebben toen hij in zijn eerste Aafjes-artikel aankondigde zich niet te laten afschrikken "En moet het een revolutie heten, welnu, dan zij het een revolutie En moet het ons komen te staan op spotgelach, welnu, laat de literaire wereld lachen" (54)

Het toeval wil dat in de eerste helft van 1950 C Strater SJ vijf artikelen over het integralisme in *De Limie* publiceerde L Rood SJ vroeg zich in de Contactraad naar aanleiding hiervan af wat het integralisme de mensen van deze tijd nog zou doen en pleitte er voor dat *De Limie* meer aandacht zou schenken aan actuele problemen (55) Strater had intussen al gewezen op de blijvende actualiteit van het integralisme de katholieke moest zich voortdurend afvragen wat blijvend en wat veranderlijk is aan de Kerk, waarin hij onverzoenlijk moet zijn en waarin hij mee kan gaan met contemporaine stromingen Hierin zag Strater ook het nut van zijn eigen artikelen, namelijk dat door een scherpere bepaling van het integralisme beter zichtbaar zou worden welke de reële problemen waren, die de integralist verkeerd had opgelost (56) In deze artikelenreeks onderschreef Strater algemeen bekende uitspraken als "Het katholieke geloof richt zich in elke mens tot de totaliteit van zijn persoonlijkheid" en concludeerde daaruit dat de katholieke in geen enkele levenskweste op geheel dezelfde wijze kan denken als de niet katholieke Voor een oplossing van concrete gevallen, de keuze tussen isolement of doorbraak, werd door de jezuïet Strater verwezen naar de voor katholieken veilige normen van de kerkelijke gezagdragers (57) *De Limie* wenste echter niet zolang te wachten op deze veilige normen, want Strater verraadde iets van het fanatisme van de integralisten in zijn slotconclusie "Tegen alle misgroeiingen van het katholieke leven - b v besmetting door het moderne heidense humanisme - moet worden opgekomen, ook reeds voordat het kerkelijk gezag zich uitdrukkelijk heeft uitgesproken om de nieuwe vorm van oude dwalingen te veroordelen" (58)

Al heeft *De Limie* deze raad van Strater in haar literatuurbeoordelingen in praktijk gebracht, toch moet gewaarschuwd worden het blad daarom zonder meer het etiket "integralisme" op te plakken Dit heeft evenals het etiket "fascisme", naast een historisch ook andere aspecten die nog moeilijker te bepalen zijn (59) Het historisch aspect is bij *De Limie* niet terug te vinden Het blijft wel begrijpelijk dat men het weekblad integralistisch noemde om daarmee op de dogmatische starheid van het blad te wijzen, zeker wat de *Limie* benadering van de literatuur, de beeldende kunst en de film betreft Een meer systematische vergelijking met wat andere katholieke bladen over deze onderwerpen schreven, zou de positie van *De Limie* zeker verhelderen Verder onderzoek is noodzakelijk, maar bleef ten aanzien van dit en de volgende hoofdstukken in verband met de omvang van deze studie achterwege

De *Linie* rubriek Beeldende Kunst kan aanzienlijk korter besproken worden dan de literatuurrubriek, waarin de Nieuwe Uitgaven wekelijks een voorlichtende functie hadden. Het vaste punt in de voorlichting over de Beeldende Kunst, de wekelijkse Muze plaat, is hier alleen mee te vergelijken wat betreft de regelmatige verschijning. De Muze-plaat gaf geen nieuw kunstwerk, maar was meestal een reproductie van bekende meesterwerken uit de christelijke Europese cultuur, soms afgewisseld met een stemmige foto. De plaat kreeg een onderschrift mee, dikwijls een kort gedicht, dat de schoonheid van de plaat en van het Christendom, vaak in een vergezocht verband, nog moesten accentueren. Het idee was afkomstig van de nationaal socialistische krant *Das Reich* en is al eerder bekrachtigd (1). Een onderlinge samenhang in de reeks Muze platen, die de vijf jaar van de periode-Creyghton volmaakte, is geenszins te ontdekken. De samensteller van de prent met gedicht, de bureauredacteur Henri Morel, die onder het pseudoniem Alex Campert ook wekelijks een eigen gedichtje afleverde, liet zich van week tot week door de zichtbare willekeur van zijn inspiratie leiden.

In de beschouwingen over de beeldende kunst was geen enkele regelmaat, enkele korte jaaroverzichten zullen dat aantonen. De eerste jaargang van *De Linie* begon nog veelbe lovend met een typografisch drieluik: twee korte beschouwingen, de een esthetisch de ander moreel geïnspireerd, over een tentoonstelling van Vlaamse meesters in Amsterdam, met in het midden een pentekening van Jan van Eyck. Deze culturele manifestatie, die de periode van Jan van Eyck tot Rubens besloeg, werd in *De Linie* geplaatst in het kader van de eeuwenoude traditie van de christelijke kunst in Europa. Het jezuïetenweekblad knoopte aan deze tentoonstelling meteen zijn eigen beginselen vast door er op te wijzen, dat deze christelijke traditie van de Vlaamse meesters de enige weg was voor de katholieke Nederlanders, waarlangs de geestelijke wederopbouw van het vaderland te verwerkelijken was (2). Deze openingsthese werd de rest van het jaar nauwelijks consequent uitgewerkt en herhaald, zoals Creyghton dat graag gezien zou hebben en bij de literatuur ook gepraktiseerd heeft. Gebrek aan mankracht en aanleidingen - er verschijnen nu eenmaal meer boeken dan er tentoonstellingen plaatsvonden - zullen hier debet aan geweest zijn. De *Linie*-beginselen zijn nog wel duidelijk te herkennen in een veroordeling van Picasso onder het opschrift "Verminking van de geest", terwijl Jeroen Bosch later wel geprezen wordt als "De schilder der ontluisterde mensheid" (3). De christelijk geïnspireerde tijdgeest bij Bosch en het ontbreken daarvan bij Picasso, die een banaal-stoffelijke levenshouding verweten werd, zullen hier wel de normen geweest zijn.

Het tweede en derde *Linie* jaar kende een constanter kunstrubriek, ook al omdat er nu een vaste redacteur aan verbonden was, namelijk Henry Prenen. Deze was zelf een zeer verdienstelijk tekenaar en als illustrator van de verhalen van Bomans bekend. Dit drukte duidelijk zijn stempel op deze rubriek, omdat Prenen bij voorkeur romantische prentkunstenaars besprak. Hij liet ook kunstenaars als Charles Eyck, regelmatig, en Ko Sarneel, in deze periode sporadischer, reisbrieven schrijven, die ze zelf zwierig illustreer-

den (4) De opmaak van *De Linie* kreeg een artistieker uiterlijk, maar een principiële kunstkritiek kwam niet van de grond, doordat Prenen meer aandacht aan vormelijke dan inhoudelijke aspecten schonk. Prenen bleef steeds stijlvol, besprak voornamelijk eigen idolen en polemiseerde bijna nooit, maar schoot toch een keer uit zijn slof bij een bespreking van *De echte van Meegeren*, door Bob Wallagh. De quizmaster Wallagh werd in zijn pleidooi voor erkenning van het "genie" Van Meegeren, die vooral bekendheid had gekregen door een valse toeschrijving van zijn "Emmausgangers" aan Vermeer, in grofheid van stijl door Prenen geëvenaard. De kunstredacteur van *De Linie* kwam via uitspraken als "Han van Meegeren is Holland op zijn smalst en de auteur Bob Wallagh is Israël op zijn slechtst" tot de conclusie, dat Van Meegeren nooit was inkskend, maar steeds op zijn juiste waarde, d.w.z. waardeloosheid, was geschat (5).

De vierde jaargang van *De Linie* stond evenals de voorgaande jaren aanvankelijk niet in het teken van een geplande strijd om de christelijke beginselen in de beeldende kunst. Deze strijd werd evenwel afgedwongen door een korte beeldenstorm van Albert Kuyle die in 1949 immers in de *Linie* kantoren ronddoolde. In een kritiek op de religieuze kunst van Aad de Haas die exposeerde in het Utrechts Museum voor Nieuwe Religieuze Kunst en een boek van G. L. Mathot CSSR illustreerde, deed Kuyle een aanval op de kunstenaar persoonlijk. Onder de titel "De affaire 'De Haas'", waarmee Kuyle nadrukkelijk een onverkwikkelijke zaak bedoelde, beschuldigde de *Linie* redacteur De Haas van een artistieke "Blitzkrieg". De kunstenaar zou met aandachttrekkende daden de kortste weg naar het podium willen nemen, namelijk de weg van de stunt en de ellebogen. Kuyle legde geen normen aan, maar voelde zich vooral geraakt door de zijns inziens te vormloze voorstellingen van De Haas. Namens een onzichtbare achterban van volgens Kuyle diep gewetste gelovigen deed hij aan het einde van zijn scheldtirade een beroep op de kerkelijke richtlijnen ten aanzien van de religieuze kunst in de encycleiek *Mediator Dei* (6).

Twee dagen voor de publikatie van Kuyle's artikel was in Rome een verbod uitgevaardigd tegen de verdere verspreiding van het boek van Mathot, omdat de illustraties van Aad de Haas stotend zouden zijn voor de waardigheid en de ernst van de gewijde kunst. De *Linie*-redactie verklaarde dat de auteur van het artikel over De Haas noch op de hoogte was van de besluiten uit Rome, noch Rome door zijn artikel op de hoogte had gebracht. De wending in deze zaak, namelijk het ingrijpen van de kerkelijke overheid dat door Kuyle als het ware leek afgesmeekt, gaf de *Linie* redactie een excuus om niet verder op lezersreacties in te hoeven gaan (7). Toch voelde de hoofdredacteur Creyghton zich kennelijk nog niet gelukkig met de gehele affaire en besloot Kuyle het initiatief in dergelijke kwesties te ontnemen en de affaire De Haas zelf ter hand te nemen (8). Zeer waarschijnlijk zal Creyghton dwars gezeten hebben dat in het artikel van Kuyle persoon en werk niet gescheiden werden, zoals Creyghton zelf dat wel steeds wilde, ook al mislukte het in zijn eigen kritiek op Aafjes. Zeker zal hierbij ook een rol gespeeld hebben dat de verdachtmakingen en beschuldigingen aan het adres van *De Linie* en Kuyle bleven aanhouden. *De Nieuwe Eeuw* had onder meer vastgesteld dat het verbod van de Congregatie van het H. Officie berustte op het gezag van Albert Kuyle, wat door *De Linie* op haar beurt weer een belediging van de kerkelijke gezagdragers werd genoemd (9).

Zes weken na het artikel van Kuyle kwam Creyghton persoonlijk op de affaire De Haas terug door drie vragen te stellen over de artistieke kwaliteiten van het werk van Aad de Haas, over de geschiktheid ervan voor toepassing in kerkelijk en religieus verband en over de persoon van de kunstenaar. De antwoorden op de eerste twee vragen vormden een

rechtvaardiging van het *Limie* standpunt. De hoofdredacteur liet iedereen vrij zijn mening te berde te brengen over de artistiekheid van een kunstenaar en zag geen onrecht in een afwijzende mening, mits gefundeerd met kracht van argumenten. Creighton ging er natuurlijk niet op in of dit laatste het geval was bij Kuyle's kritiek, omdat het hier juist een zwakke plek van de *Limie* kritiek betrof. De beslissingen van het H. Officie worden door Creighton volledig geëerbiedigd, en dat ontsloeg hem van een uitspraak over de geschiktheid van De Haas' werk in religieus-kerkelijk verband. Hij tekende hierbij wel aan dat de kerkelijke uitspraak niet inhield dat het gehele oeuvre van de kunstenaar De Haas veroordeeld werd. Deze zal hier weinig troost aan hebben gehad, want intussen had het bisdom Roermond de kruiswegstaties van De Haas in de kerk van het Zuidlimburgse Wahlwiller laten verwijderen. Het derde antwoord van Creighton ging uit van de vele reacties die oordeelden dat *De Limie* de persoon van Aad de Haas buiten beschouwing had moeten laten. Kuyle had hem immers als een publiciteitsdorstige beunhaas voorgesteld. *De Limie*-kritiek op de persoon van de kunstenaar zou strijdig geweest zijn met de naastenliefde en de hoofdredacteur verklaarde voorzichtig, dat hij deze kritiek niet kon verwerpen als ongegrond (10). Om voor geheel Nederland klare wijn te schenken werd in een artikel op de frontpagina het recht om de gewijde kunst aan strenge eisen te onderwerpen aan het kerkelijk gezag toegekend. Een aantal historische voorbeelden en fragmenten uit de encycloek *Mediator Dei et Hominum* en de *Osservatore Romano* moesten de *Limie*-lezer dit recht van het kerkelijk gezag en de beoordelingscriteria duidelijk maken. Deze laatste bleven vaag en negatief geformuleerd: de natuurlijke schoonheid mag niet misvormd worden. De moeilijkheid om dan een engel, die als mysterieus wezen de natuurlijke schoonheid der zichtbare dingen te boven gaat, af te beelden kon volgens de kerkelijke normen niet worden opgelost. Deze verhevenheid van de engel mocht in ieder geval niet worden uitgedrukt door spooktaferelen of door maskers (11). De naam Aad de Haas kwam in dit artikel, dat twee weken na de hoofdredactionele verklaring over de affaire-De Haas verscheen, niet meer voor. Een allerlaatste verklaring van *De Limie* over het kerkelijk verbod van de boekillustraties en de kruisweg van De Haas betrof vooral het onderscheid dat door verdedigers van De Haas gemaakt werd tussen religieuze en kerkelijke kunst. *De Limie* wilde geen enkel onderscheid en huldigde het standpunt dat bezwaren tegen het kerkelijk karakter van een kunstwerk evenzeer golden voor de religiositeit ervan. Deze stelling moest bewezen worden door woordgegochel als de katholieke religiositeit is kerkelijk in haar wezen en de hele katholieke kerkelijkheid is religieus. Het jezuïetenweekblad bevestigde zijn "integrale" opvatting van het katholicisme door uitspraken als: iedereen die de bovennatuurlijke binding van de katholieke kunstenaar beseft, weet dat hij ook zijn begaafdheid als Godsgave in en door de Kerk ontvangt (12).

Intussen kreeg Albert Kuyle toch nog gelegenheid zijn eigen benadering van de beeldende kunst als alleenzalmakend aan de *Limie* lezers te presenteren. Zijn visie spreekt duidelijk in de slotconclusie van een beschouwing over een tentoonstelling van Middel-eeuwse kunst: "De neergang van de hedendaagse kunst is geen andere neergang dan die van de hedendaagse a-christelijke gemoedsgesteltenis" (13). De hedendaagse kunst, zowel religieuze als niet-religieuze moest het daarom ontgelden. Een voorbeeld hiervan is Kuyle's kritiek op de tentoonstelling voor moderne kunst "Pro arte Christiana", met onder meer het volgende stijlbloempje over een tegeltableau, "Anna te drieën" geheten, dat "met vier dingen niets van doen had: met Anna, met Maria, met het kind Jezus en met kunst" (14). Verdere voorbeelden van Kuyle's reactionaire minachting voor bijna

elke vorm van hedendaagse kunst zijn diens voortdurende schumpscheuten aan het adres van het Stedelijk Museum van Amsterdam onder directie van Sandberg Prenen, die eind mei 1949 definitief door Kuyle was vervangen, had nog enige waardering voor het dynamische beleid van Sandberg, maar vond dat het museum objectief moest zijn, in tegenstelling tot de subjectieve keuze van de directie Kuyle sprak slechts over het Stedelijk Museum in termen van "een frobelschool voor hedendaags wanbegrip" (15)

Vanaf september 1949, toen ook het lang uitgestelde proces wegens Kuyle's collaboratie in de eerste oorlogsjaren begonnen was, werd ook de *Limie* redactie voorzichtiger met deze medewerker die met zijn rancuneuze artikelen zeer veel tegenstand tegen het weekblad had opgeroepen (16) Kuyle publiceerde in de laatste maanden van 1949 dan ook geen kunstkritieken meer, maar schreef over vrijblijvender zaken als gesprekken met de uitbraakvirtuoos Gerrit de Stotteraar en maandelijkse culinaire verkenningen (17) De reactie van Prenen namens de groep rond Bomans is in het licht van al het voorgaande begrijpelijk "Wij begrijpen best dat Kuyle ook moet eten, dat jullie hem die eetartikelen en soortgelijk werk laat doen, kunnen wij begrijpen en billijken, maar laat hem nooit meer kritieken schrijven op ons en ons werk!" (18)

De principiële kant van de relatie kunst en christendom werd door de hoofdredacteur van *De Limie* niet zomaar losgelaten, nadat een medewerker door een te persoonlijke en beledigende stijl de aanpak van een typisch *Limie* standpunt vertroebeld had Het medio oktober gehouden congres over christendom en kunst in Den Bosch gaf Creyghton alle kansen om het *Limie* standpunt op twee fronten te verdedigen op het congres zelf en in zijn eigen weekblad In zijn voorbeschouwing op het congres stelde Creyghton vast dat het gevaar van verheven en diepzinnige gesprekken over de verhouding kunst tot de moraal school in de vermindering van de ontvankelijkheid voor de invloed van de Kerk als "de vruchtbare moeder van alle schone kunsten" (19) De slotconclusie van Creyghton over een congres dat nog moest beginnen aan zijn driedaagse disputen was bindend voor de kunstenaars en ging weer uit van de meest simpele gelovigen "En tenslotte betekent het dus dat, zolang als vele onzer vooraanstaande kunstenaars zo blijven schrijven en spreken, dat zij, wat de moraal betreft, door de eenvoudigen van harte (de vaders en de moeders vooral) niet begrepen worden, zij niet alleen tekort schieten in hun roeping, maar ook aan de invloed van het christendom op de kunst en daarmee aan de kunst zelve afbreuk doen" (20)

Tijdens het congres ontbrandde er aanstonds, zoals te verwachten viel door het absolute *Limie* standpunt, een controverse tussen de jezuïeten Notebaert en Creyghton voor *De Limie* en de opposanten Jan Derks en Wim van Gent, respectievelijk hoofdredacteur van *De Tijd* en vertegenwoordiger van de *Christofoor* groep, tevens discussieleider Professor Granpre Molière besloot het congres met een synthese, waaruit veel waardering bleek voor de denkbeelden van *De Limie* Creyghton tekende vol tevredenheid op dat *De Limie* in elk geval weer volop in het vuur gezeten had (21) De overwinning werd nog wat nagevierd in het weekblad zelf door de publicatie van een nabeschuiving van Granpré Molière, door de redactie zeer zwaar, maar uiterst belangrijk geacht Creyghton zou er, zo werd afgesproken, een inleiding bij schrijven (22) In het weekblad zelf schreef de hoofdredacteur evenwel dat zijn overdenkingen niet bedoeld waren als inleiding, maar wel als zodanig konden dienen Waarschijnlijk vond Creyghton het minder leuk voor Granpre Molière wanneer zonder meer zou blijken dat de beschouwing van de laatste, sec weergegeven, niet helder genoeg zou zijn voor de *Limie*-lezers Creyghton had toch al

moete vooraanstaande katholieken in zijn blad te laten publiceren, zodat hij de Delftse hoogleraar met alle egards omringde. Een geschreven portret van Granpré Molière moest de *Lime*-lezers er nog eens nadrukkelijk op wijzen hoe vooraanstaand en belangrijk deze man, sinds 1924 hoogleraar in de architectuur aan de Technische Hogeschool in Delft, was (23).

Granpré Molière redeneerde in zijn artikel strikt volgens het subsidiariteitsbeginsel en zal ook daarvoor veel bijval van Creyghton gekregen hebben. De Delftse hoogleraar noemde de eredienst en de kunst eigenwettige gebieden met de restrictie dat de kunst toegevoegd en onderworpen blijft aan de religie. De bisschop had dus het recht en de plicht om toe te zien op de zuiverheid maar ook op de vrije ontplooiing van de kerkelijke kunst (24). In zijn nawoord op het Bossche congres tevens bedoeld als inleiding op Granpré Molière - formuleerde Creyghton het nog krasser onchristelijk is synoniem met anti-christelijk en is door het feit zelf ook onmuzikaal en in strijd met de goede smaak en de wijsheid (25). De hoofdredacteur van *De Lime* erkende alleen enige vrijheid van kunststijl binnen het christendom. In de loop van 1950 werd dan ook vooral aandacht besteed aan nieuwe wegen in de kerkelijke kunst. Maar *De Lime* kon tevreden constateren dat vooral in Nederland experimenten op dit terrein geheel in de lijn lagen van de grootse christelijke traditie (26).

De teneur van de rubriek Beeldende Kunst in *De Lime* was dezelfde als die van de literatuur. Alleen binnen het christendom zou de kunstenaar de juiste inspiratie kunnen vinden die hem garanties gaf voor de schoonheid van zijn werk. De kunstcriticus kreeg, evenals de literatuurcriticus, van *De Lime* de verantwoordelijkheid toebedeeld, te waken tegen morele ontsporingen. De richtlijnen hiervoor lagen bij het kerkelijk gezag.

Hoe de Oekraïense partizanen hun bolsjewistische vijand zien

„NIET IK AAPTE HITLER NA, MAAR HIJ MIJ!”
Op deze prent van de Oekraïense tekenaar Edward Kozak zien wij de Krenlin-geweldige, getooid met twee ambassadeurhoofden, verdiept in geyrige studie van Adolf Hitler's „Mein Kampf”

„ALS JULLE NIET ZOET ZIJN...!”
Stiefmoeder Stalin heeft zojuist de orde in de Oostelijke blok-hut hersteld. Tito wist zich uit de voeten te maken, maar Hongarije, Bulgarije, het arme Polen en Roemenië zitten nog onder de plak

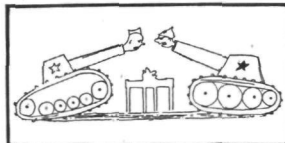
OOGSTTIJD IN BERLIJNSE RUÏNES
De korenaren der Amerikaanse, Engelse en Franse zones staan op het punt te vallen onder de sikkel van de Sovjets, gemanoeuvrerd door de Stalin man boven de ruïnes van het gebombardeerde Berlijn

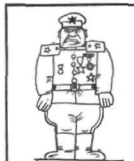
VIER ZONES-REGERING
De arme Michel wordt intussen het beemd van het lijf gehaald

DE SOVIET-DUITSE JOURNALISTIEKE SLAVEN:
„Denn wir fahren
Denn wir fahren
Denn wir fahren gegen England!”

BERLIJNS CONFLICT
Het blijft voorlopig nog bevrochten

SOVIET-RUSLAND
Van voren en van achteren

BESPREKINGEN IN MOSKOU
„Wie zoeken de heren?”

14. In De Linie werd, naast aandacht voor het bewegende beeld - de film -, veel aandacht besteed aan het stilstaande beeld, met name aan de karikatuur, zeker als de strekking ervan anti-communistisch was. Hier Oekraïense anti-Stalin karikaturen uit De Linie van 1 okt. 1948.

HOOFDSTUK XVI KATHOLIEKE FILMKRITIEK EN FILMKEURING IN GEBREKE GESTELD

In de kerkelijke houding tegenover film en bioscoop verschulden de christelijke confessies, omdat de rooms-katholieke kerk de film in het algemeen wel aanvaardde onder voorwaarde van kerkelijke controle, de protestantse kerken meer neigden tot afwijzing van de film (1) Met als uitgangspunt de centrale en dominerende positie van de kerk in de samenleving wilde de rooms-katholieke kerk de controle over de invloed van de film op het gebied van de ethiek, de moraal en het fatsoen Bij het afdwingen van de door haar vastgestelde en gehandhaafde geestelijke en zedelijke normen riep de kerk vaker de hulp van politieke en economische machten in In de praktijk kenmerkte deze houding, die de film- en godsdienstsocioloog J A Hes "theocratisch-moralistisch" noemt, zich vooral door belangstelling voor en medewerking aan censuursystemen, die hetzij van de kerk zelf, hetzij van de overheid uitgingen (2)

In Nederland was de keuring van films op katholieke grondslag al in 1923 begonnen en in 1929 door de Katholieke Film Centrale, K F C , verder ter hand genomen Zo was er in ons land al gedeeltelijk gewerkt in de geest van de in 1936 verschenen encyciek *Vigilanti cura* van paus Pius XI, waarin gewezen werd op het morele gevaar en de opvoedende waarde van film en bioscoop (3) Aangezien de K F C in Nederland al min of meer het morele gevaar van de film bestreed, werd de bevordering van en de voorlichting over goede films aan de in 1937 naar aanleiding van de filmencyciek gestichte Katholieke Film Actie, de K F A , overgelaten (4) Het streven naar een positieve katholieke bijdrage aan de filmvorming en de filmkunst leefde voor de tweede wereldoorlog ook sterk bij A van Domburg en de vereniging "Filmfront", die een katholieke filmproductie ter hand wilden nemen In het gelijknamige blad werd niet, zoals vaak in de traditionele katholieke filmkritiek eenzijdig de morele kant van de film benadrukt, maar ook voorlichting verzorgd over de eigenschappen die de film tot een autonome uitingsvorm maakten (5)

Na deze zeer globale schets van de pogingen van de katholieke kerk, in het bijzonder in Nederland, het nieuwe massamedium film tussen de twee wereldoorlogen te controleren, zal voor de Nederlandse situatie na 1945 uitgegaan worden van het *Lime*-standpunt over film en filmkritiek In het eerste *Lime* jaar bleef een geruchtmakende aanpak op het gebied van de film achterwege De medewerker P M Smedts wilde naar eigen zeggen een knuppel in het hoenderhok van de filmkritiek gooien, maar maakte alleen een werpbeweging Hij constateerde dat de ernstigste Nederlandse critici steeds van de vorm waren uitgegaan en over de filminhoud uitsluitend spraken in termen van morele goed- of afkeuring Toch scheen Smedts de hoofdschuldige niet onder de filmcritici te zoeken, want zijn eindconclusie luidde "Door de afwezigheid van de filmkunst bestaat er nauwelijks fundamentele kritiek" (6) Hij heeft deze stelling nauwelijks uitgewerkt, misschien wel omdat de redactieraad van *De Lime* de voorkeur gaf aan een morele boven een esthetische voorlichting over films (7)

De openingstreffer van een principiële campagne kwam pas in januari 1947, toen *De Limie* de Nederlandse filmkritiek in gebreke verklaarde. Als voorbeeld gold de Franse, in Cannes bekroonde film "La symphonie pastorale", gebaseerd op een boek van André Gide. De film behandelde de geschiedenis van het blinde meisje Gertrude, de spanningen in het pleeggezin, waar zowel de vader-dominee als zijn zoon liefde voor haar voelden, en tenslotte de zelfmoord van de genezen blinde. Het hoofdartikel in *De Limie* werd geschreven door een groep beoordelaars, wier deskundigheid voor de hoofdredactie vaststond. Vermoedelijk heeft een groep jezuïeten uit Maastricht onder leiding van Notebaert SJ, die ook later bij de behandeling van het filmvraagstuk in *De Limie* een rol zou spelen, de voornaamste argumenten voor het artikel aangedragen. Deze niet met name genoemde deskundigen laakten de wijze waarop de katholieke pers bijna zonder uitzondering "Symphonie pastorale" had ontvangen. Zij constateerden dat het morele waarde-oordeel, dat door de katholieke pers gegeven was, niet voldoende afkeuring had ingehouden. De katholieke critici zouden nagelaten hebben in de eerste plaats een vraag met een sociaal-pedagogische strekking te stellen, namelijk: Welke morele kwalificatie moet de film ontvangen, gezien het publiek dat zich op de recensies richt? (8)

Het *Limie* oordeel ging, zoals gebruikelijk, dwars tegen de meeste recensies in door de film voor het katholieke publiek en zelfs voor het gehele Nederlandse volk ontoelaatbaar te verklaren. De argumentatie voor deze afkeuring was drieledig: de film had een amoreel noodlotskarakter, betekende een verkrachting van het godsdienstige en beeldde een pervers geval uit. *De Limie* wees er nog eens op dat de film een kunstuiting is, die zich fetelijk richt tot alle lagen van de gemeenschap. Het weekblad stelde verder vast: "Een groot deel van de naar de bioscoop gaande massa (boven de 18 jaar) is heel zeker volstrekt niet geestelijk gerijpt" (9). De volgende stap, die naar de verantwoordelijkheid van de filmcriticus, was voor *De Limie* nog maar klein. Het weekblad was ervan overtuigd, dat bij de recensenten de individuele esthetische maatstaven in de filmbeoordeling prevaleerden en dat de morele beoordeling aan de officiële filmkeuring werd overgelaten. *De Limie* zag tenslotte een enorm taakveld open liggen: "Als ons volk zedelijk nog ooit gezond wil worden, dan moet voor alles het filmprobleem flink worden aangepakt. Welnu, het zou althans een stap in de goede richting zijn, als onze critici en hun superieuren tot de overtuiging kwamen, dat voor de katholieke filmkritiek een gezond-moreel oordeel volgens christelijke normen zeker even belangrijk is als een artistiek deskundige analyse" (10).

Enige waardering had *De Limie* wel voor de filmbespreking van Gerard Knuvelder in het katholieke weekblad *De Nieuwe Eeuw*. In deze recensie werden zowel de artistieke alsook de morele tekorten van de film behandeld. Knuvelder richtte zich vooral tegen de behandeling van het thema door Gide, die zich zijns inziens te gemakkelijk had neergelegd bij een oppervlakkige uitbeelding van de werkelijkheid, met als resultaat capitulatie en ondergang. Werkelijke kunst zou volgens de hoofdredacteur van *De Nieuwe Eeuw* niet alleen de mens in zijn kleinheid en verstarring moeten brengen, maar ook diens potentiële grootheid uitbeelden (11). De verschillen met het *Limie*-artikel, dat door een collectief geschreven was, zijn duidelijk. In *De Nieuwe Eeuw* een afgeronde bespreking, die rustig en helder alle aspecten van de film aan bod liet komen en een positieve richting aanwees. In *De Limie* daarentegen een alarmerende beschouwing, waarin alleen de morele afkeurenswaardigheid van de film en het falen van de filmkritiek breed werden uitgemeten. Het verschil in stijl van de twee katholieke weekbladen was hier de oorzaak van

Bovendien had *De Lume* met genoemd artikel de bedoeling een campagne in te zetten tegen het zedelijk verval zoals een half jaar eerder met het artikel over de *Voetreis naar Rome* van Aafjes beoogd was. Creighton zelf schreef hierover in zijn memorandum over de systematische verzorging van de *Lume* strategie, dat een campagne, zoals die was ingezet met bijvoorbeeld "La symphonie pastorale", niet meer tot rust mocht komen, totdat *De Lume* eigen ongelijk had ingezien, of de katholieke filmkritiek de juiste stijl gevonden zou hebben (12).

De eenzijdigheid en de onvolledigheid van deze filmbespreking diende aldus het hogere doel van een langdurige kruistocht. Deze kwam echter nauwelijks op gang, omdat de mankracht scheen te ontbreken (13). De aangekondigde storm werd daardoor voorafgegaan door een windstilte van twee en een halve maand. Op het moment dat ze weer losbarstte bleek de koers evenwel veranderd. De luidruchtig aangekondigde actie tegen de filmcritici was vervangen door een eveneens niet geluidloze aanval op de katholieke filmkeuring. Deze werd geacht te oordelen volgens de normen van de Haarlemse bisschop Mgr. Huybers, uitgesproken op een filmcongres in februari 1947 te Amsterdam. De morele maatstaf moet aan de esthetische voorafgaan (14). *De Lume* noemde het keurderscorps van de K F C voor een groot deel ondeskundig en vond het zelfs begrijpelijk dat de katholieke pers die de eerste aanvalsstoot van *De Lume* had moeten opvangen - in het algemeen weinig waardering hechtte aan de K F C-beoordeling (15). Voorbeelden van deze ondeskundigheid gaf *De Lume* niet, zij noemde haar enkel een publiek feit. De lezers kregen slechts voorlichting over het verschil tussen de K F A en de K F C, waarvan een reorganisatie op stapel zou staan (16).

Na deze aanval op de katholieke nakeding schonk *De Lume* enige aandacht aan positieve middelen om de geestelijke volksgezondheid te sterken tegen de nadelige invloed van het demoraliserende massamedium film. De katholieke filmactie zou opnieuw groot-scheeps aangepakt moeten worden. Pastoor W. Q. Versteegen stelde voor dat de catechismus zich zou gaan bezighouden met het propageren van zowel de filmactie als de missie-actie. In de encyciek *Vigilanti cura - Met waakzame zorg* - waren immers de pauselijke richtlijnen voor een goed christelijk gebruik van de film te vinden (17). Een *Lume* onderzoek naar de oorzaken van de geweldige aantrekkingskracht van de bioscoop wees de "levenspassiviteit" van het individualistische cultuurpatroon van de twintigste eeuw als de grote schuldige aan. *De Lume* zag enkel een oplossing indien de christen op elk cultuurgebied weer nieuwe activiteiten zou gaan ontplooien. Dan zou men zich ook weer actief gaan bemoeien met de inhoud van de film en zou er een juiste en gezonde sfeer voor een "begeesterde" Katholieke Film-Actie gaan ontstaan (18).

In 1948 hetzelfde beeld als 1947. *De Lume* besprak actuele films volgens een mengsel van overheersend morele en in mindere mate artistieke maatstaven, gelardeerd met wat het weekblad verstond onder principiële acties tegen de filmcritici, de K F C en de K F A. In juni 1948 keek *De Lume* bijvoorbeeld met argusogen naar de eerste nummers van het nieuwe tijdschrift *Filmfront*, dat tot stand was gekomen door Belgisch-Nederlandse samenwerking. De hoofdredacteur A. van Domburg had bij het verschijnen van *Filmfront* verklaard dat de lijn van het vooroorlogse *Katholieke Filmfront* dat zich niet alleen met de esthetiek maar ook met de ethische en sociale aspecten van de film had beziggehouden, zou worden doorgetrokken. Het accent zou echter op de esthetische vormgeving komen te liggen, omdat de film zich juist daarin zou onderscheiden van andere kunsten (19). Voorlopig voelde *De Lume* zich, ondanks de inleiding van Van

Domburg toch gerustgesteld, omdat haar redactie zelf geconstateerd had, dat in de afzonderlijke filmbesprekingen in *Filmfront* de morele maatstaven niet opzij werden geschoven (20) De argwaan van *De Limie* voor deze nieuwe onderneming van Van Domburg was begrijpelijk, wanneer men weet dat deze "nestor van de filmjournalistiek" als recensent van *De Tijd* steeds furieus had gereageerd op de filmacties van *De Limie* *De Limie* had op haar beurt door een citaat gesuggereerd dat de esthetische maatstaf voor Van Domburg de enige zou zijn bij de beoordeling van een film De filmcriticus van *De Tijd* had echter geschreven dat de erkenning van de filmwetten de enige maatstaf was voor de beoordeling van de esthetische waarde van een film *De Limie* ontkende vervolgens op onridderlijke wijze geïnsinueerd te hebben dat Van Domburg enkel esthetische normen zou hanteren, maar had wel kritiek op Van Domburgs esthetische inzichten (21)

Een jaar na haar eerste aanklacht tegen de K F C - in 1947 - constateerde *De Limie* misnoegd dat het onbegonnen werk leek "de gruwelijke incompetentie van een deel der katholieke filmkeuringscommissies te blijven kritiseren" (22) Het weekblad meende daarom de wortel van het kwaad te moeten aanpakken en stelde in november 1948 het volledig falen van de Katholieke Film Actie vast Om verwijten van ondeskundigheid te ontlopen liet de hoofdredactie van *De Limie* deze aanval uitvoeren door majoor S P van 't Hof, zelf secretaris van de K F C en lid van het hoofdbestuur van de K F A Mede door deze kritiek onderging de K F A een reorganisatie, die het zwaartepunt van het hoofdbestuur verlegde naar vijf tamelijk zelfstandige diocesane verenigingen *De Limie* verdedigde haar scherpe kritiek door te wijzen op het enorme belang van de Katholieke Film-Actie in godsdienstig, moreel, maatschappelijk en opvoedkundig opzicht, een belang dat allen, maar vooral de jeugd zou raken (23)

In 1949 werd het film-probleem door *De Limie* nog systematischer en krachtiger aangepakt dan in de voorgaande jaren Het begon evenwel met een schandaal door de bespreking van "Une si jolie petite plage" - Zo'n aardig badplaatsje - waarin Gerard Philipe een jonge wees speelde die na de moord op zijn geliefde, een oude zangeres, terugkeerde naar de plaats waar zijn trieste verhouding begonnen was De film was uitgeroepen tot "film van de maand" en had zowel in de katholieke dagbladpers als in het SJ-maandblad K C T -Streven gunstige besprekingen gekregen (24) Van Domburg had in *Filmfront* de vorm geprezen en zag in de inhoud van de film niet alleen wanhoop, verveling en nutteloosheid, maar ook een pleidooi voor de vlucht uit de leegte (25) Het *Limie*-artikel had echter geen spoor van de eeuwige strijd tussen goed en kwaad ontdekt, maar slechts de heerschappij van het duister noodlot en de ontkenning van Gods hand in de schepping (26) De recensie van deze "Godloze film van de maand" week dus niet af van de vroegere besprekingen, de afkeuring was misschien iets sterker verwoord Toch was *De Limie* in dit geval zeer kwetsbaar, omdat het niet-gesigneerde artikel geschreven bleek door Theo Knol die wegens zijn eerder vermeld oorlogsverleden nog steeds een schrijverbod had Van Domburg vond dan ook het *Limie* artikel "knollig" geschreven en afkomstig uit een modderig brein (27) Bovendien bleek "zo'n aardig badplaatsje" mede door de *Limie*-redacteur Assmann in een keuringscommissie "toelaatbaar" verklaard (28)

In een vervolgartikel liet *De Limie* zich niet van de wijs brengen, verdedigde de visie van Knol en noemde twee aspecten van gefundeerde filmkritiek Ten eerste moest volgens *De Limie* de vormgeving van de film gebaseerd blijven op een geestelijk verantwoorde inhoud, wilde er kennelijk sprake zijn van een kunstwerk Deze prioriteit van de mo-

rele waarde boven de artistieke kwaliteiten had *De Limie* immers ook laten gelden voor literatuur en beeldende kunst. Dit verklaart het grote contrast met o.a. Van Domburg en het katholieke blad *Filmfront*, waarin het eigene van de filmvorm als basis voor de filmkunst gezien werd.

Ten tweede was de film volgens *De Limie* een massaproduct en daardoor een sociaal verschijnsel van de eerste rang dat door een verstandig stel hygienische voorzorgsmaatregelen omgeven diende te worden (29). Om in de katholieke pers een eenheid van oordeel te bereiken verwees *De Limie* herhaaldelijk naar de filmencycliciek *Vigilanti cura*, waaruit eenheidsnormen gedestilleerd konden worden (30). Aan het tweede aspect van een gezonde filmkritiek, de film als maatschappelijk verschijnsel, werd vanaf juni 1949 vooral aandacht geschonken door Jean H.P. Jacobs uit Maastricht. Deze stelde zowel de overheid als de afzonderlijke filmcriticus in gebreke. Twee voorbeelden van de alarmerende koppen boven zijn filmartikelen zeggen voldoende over zijn gezwollen stijl: "Worden slechts christenen bedreigd? Dodelijke "radio-activiteit" van de film. Ieder land dient een deugdelijker bescherming tegen deze geestelijke "atoombom" te organiseren" en "In de maalstroom der bioscopiumschieters. De Taak van de filmcriticus. Voorlichter van zijn lezers, geen prevelende Hogepriester in de tempel der burgerkunst" (31). Jean Jacobs werd vooral geïnspireerd door pater Notebaert S.J. in Maastricht, die de artikelen van Jacobs van moraal-theologische fundamenteën voorzag.

De stijl van Jacobs was zelfs volgens de hoofdredacteur Creyghton nogal duister en eenzijdig, maar dat kon niet verhinderen dat deze filmartikelen apostolisch belangrijk waren. Zij bevatten volgens Creyghton vitale problemen op een terrein, waarop andere bladen nauwelijks werkzaam waren, en het was dus typisch *Limie*-arbeid (32). In oktober 1949 werd in de Tongersestraat te Maastricht een belangrijk meningsverschil over het doel van de filmartikelen in *De Limie* uitgesproken. Notebaert en Jacobs waren van mening dat er een select publiek bereikt moest worden, dat beiden op 10 procent schatten. De hoofdredactie wilde alle *Limie* lezers laten beïnvloeden en vreesde dat de filmartikelen van Jacobs slechts gelezen zouden worden door die kleine categorie waarvan een gedeelte al bij voorbaat van de juistheid van het *Limie* standpunt overtuigd was en een gedeelte, de critici der dagbladers, zeker nooit door *De Limie* tot rede gebracht zou worden. Door de redactie werd daarom aangedrongen op korte artikelen, boeiend geschreven naar aanleiding van die feiten, die tot de verbeelding van de doorsnee lezer zouden spreken (33). De reeks artikelen van Jacobs werd intussen voortgezet, onder meer over de filmpropaganda, de filmkritiek - in een polemiek met B.J. Bertina - en over de einde 1949 verwachte, nieuwe film- en bioscoopwet (34).

Om het *Limie*-offensief te versterken werd pastoor H.J. van Schaick ingeschakeld die werd voorgesteld als een origineel denkend en kundig commentator over bioscoop en krant. De originaliteit van deze zieleherder school waarschijnlijk in diens voorstel om slechte en minderwaardige films dood te zwijgen. Voorts constateerde Van Schaick dat het predikaat "voor volwassenen" films propageerde met een immorele strekking, uitsluitend in het belang van de bioscoophouder. Tenslotte meende de geestelijke dat het geldelijk voordeel van filmadvertenties het geven van goede leiding inzake de film aan het volk belemmerde. Van Schaick dacht bovendien de katholieken aan te moedigen door te wijzen op de versterving van vele gelovige protestanten ten opzichte van de bioscoop en op het feit dat het dagblad *Trouw* geen filmadvertenties opnam (35). Hij koesterde blijkbaar bewondering voor de "mydende" houding van de protestanten voor

de film en deed meer suggesties voor een afschaffing dan voor een positieve benadering van de film Dit laatste was ook de kritiek van Jos Panhuijsen, redacteur van *Het Binnen hof*, die de "originele" doodswijgtechniek van Van Schaick aanviel als niet in overeenstemming met de bestaande situatie en daarom een positieve keuring door alle katholieke critici voorstond (36)

In het voorlaatste *Limie* nummer van 1949 veroorzaakte pastoor Van Schaick nog een rel door de filmredacteur van *De Tijd* A. van Domburg, ervan te beschuldigen de film "The time, the place and the girl" te hebben aangeprezen als "onschuldig vermaak" In het artikel, waarin Van Domburg steeds met name genoemd werd, ging de pastoor uit van de nieuwe catechismus, die tot het zesde gebod ook de filmvoorstellingen rekende, die tot onkuished konden leiden Van Schaick eindigde, na de beoordelingsgronden van Van Domburg ernstig in twijfel te hebben getrokken, met de constatering dat de criticus op zijn minst tot taak had aan het katholieke volk "geen moreel voze knollen voor zuiverende citroenen" te verkopen (37) Zowel Van Domburg zelf als ook Van Duinkerken trokken fel van leer Van Domburg voelde zich door Van Schaick persoonlijk vervolgd vooral omdat hij de gewraakte recensie noch geschreven, noch ondertekend had Vervolgens verklaarde de *Tijd* redacteur dat hij een misselijk gevoel kreeg bij het lezen van de "klamme tirades" van pastoor Van Schaick, die tevens op een ongezonde wijze in details afdaalde in filmrecensies Van Domburg doelde hier op passages uit het laatste artikel van Van Schaick als "Hebt U wel eens een mannen- en een vrouwenvoet lustig over elkander zien wrijven in een "suggestief ritme" van beurtelings opnamen boven en onder de tafel?" (38)

Van Duinkerken ging uit van Van Schaick's beschuldiging, dat Van Domburg onwaakzaam was geweest tegenover een verdere devaluatie van het christelijk gemoed Een priester mocht dit volgens Van Duinkerken pas zeggen na het meest nauwgezette onderzoek Dit had duidelijk niet plaatsgevonden, want de beschuldigde had het artikel niet geschreven en het citaat was onvolledig in *De Tijd* stond "vrij onschuldig" en niet zonder meer "onschuldig vermaak" (39)

Het jaar 1949 eindigde zo voor *De Limie* even tumultueus als het in zijn filmcampagnes geweest was Begin 1950 werd het contact met Maastricht - Jacobs en Notebaert SJ - verbroken en nam Creyghton zich voor het werk van pastoor Van Schaick voortaan zorgvuldig te controleren (40) In maart van zijn laatste jaar als hoofdredacteur vroeg Creyghton zich af of hij geen ongelijk had gehad door zich "in één kamp" tegenover Van Duinkerken en de zijnen te laten opsluiten Hij vermoedde dat het de invloed van Kuyle en Mertens was geweest, en verklaarde de tegenstand van zijn ordegenoten hieruit Creyghton betreurde het dat hij inzake het filmvraagstuk geen contact had gehad met genoemde groep (41) Hij vergat daarbij dat het handhaven van mensen als Van Schaick en Jacobs zijn eigen verantwoordelijkheid was geweest De kritiek van de bisschoppen, de koersverandering van *De Limie* en de toenemende ontvankelijkheid voor andere geluiden veroorzaakten ook een ommekeer in de tactiek ten aanzien van de filmbesprekingen

In de eerste bijeenkomst van de SJ-contactraad werd over het filmvraagstuk in *De Limie* uitvoerig van gedachten gewisseld Het profiel van de ideale filmdeskundige voor *De Limie* werd tenslotte door Creyghton als volgt geschetst de filmspecialist moet ingevoerd zijn in de wereld van de filmkeuring, voldoende autoriteit bezitten op esthetisch, artistiek gebied om indruk te kunnen maken en op de hoogte zijn van de sociaal psychologische zijde van het filmprobleem Over de taak van deze specialist bleef een menings-

verschil tussen Creyghton en G. Mulders bestaan. Creyghton wilde dat de filmcriticus zich zou beperken tot de bespreking van de belangrijkste films en niet te veel zou theoretiseren. De hoofdredacteur van *De Linc* verliet hiermee definitief de gedragslijn van Jacobs en Notebaert. G. Mulders geloofde dat de filmcriticus een indruk behoorde te hebben van de doorsnee-films en er daarom ook een massa moest gaan zien. De voorzitter van de Contactraad, W. Hertogh, wees een jezuïet als filmspecialist af, omdat het urenlang zien van alle mogelijke films teveel zou afstompen. Van de overige leden van de Contactraad gaven er twee de voorkeur aan een geestelijke boven een leek, hadden twee geen voorkeur en prefereerde de rest een leek. In het algemeen voelde de vergadering veel voor een combinatie van een priester met een leek (42).

De mislukte proefneming met het tandem Notebaert-SJ-Jacobs scheen vergeten en het vervolg laat duidelijk zien dat het getheoretiseer over een filmdeskundige duizendpoot door de achterban van de jezuïeten niets opgeleverd heeft. Creyghton meldde namelijk tijdens de tweede bijeenkomst van de Contactraad dat de hoofdredactie veel zag in de recensies van Dick Ouwendijk. Deze schrijver had aanvankelijk vooral in het Duits succes gehad met tragische familiegeschiedenissen, waarin de strijd om het behoud van de ziel een terugkerende thematiek was (43). In de vergadering was men van mening dat Ouwendijk quasi-diepzinning was en Dostojewski teveel imiteerde, maar Creyghton somde een belangrijk voordeel op. Ouwendijk zou op het standpunt staan, dat men het de bestaande organisatie niet te lastig moest maken en niet moest gaan rommelen in hun probleem. "Help de goeden en goedwillenden!" (44). In de filmrubriek tekende zich dus, evenals in de literatuurrubriek, de veranderde tactiek van *De Linc* af in het voorjaar van 1950. Het apostolische vuur leek geblust en Creyghton scheen tevreden met een rustig en gedistilleerd weekblad.

De in het begin van dit hoofdstuk geschetste "theocratisch moralistische" opstelling tegenover het filmvraagstuk, zoals vervat in de pauselijke richtlijnen, is volledig door *De Linc* gevolgd. Een bijkomend aspect van deze houding is de gereserveerdheid tegenover het filmtypet, dat de esthetische waarden centraal stelt en aanslaat bij een intellectueel publiek. Men wilde het contact met de grote massa van het publiek niet verliezen en pleitte daarom eerder voor het recht van het publiek op goede, niet al te gecompliceerde ontspanningsfilms (45). In de filmcampagnes van *De Linc* tot voorjaar 1950 is deze houding wel te herkennen, ook al sprongen de polemiek met andersdenkende katholieke filmcritici het meest in het oog. Om deze laatste groepering nog te typeren nemen we weer onze toevlucht tot de sociologische verkenning van J. A. Hes. Deze signaleert na de tweede wereldoorlog een houding van "kritische solidariteit": de pretenties en pogingen van de kerk om in de samenleving te domineren worden afgewezen, men wil zich openstellen voor en solidair zijn met de cultuurverschijnselen van de eigen tijd. In de praktijk valt de nadruk op filmkritiek en filmvorming en niet zo sterk op censuurmaatregelen van kerk en overheid, zoals dat bij het "theocratisch moralisme" het geval was (46). Deze laatste houding is in de officiële pauselijke richtlijnen voor de film tot na het tweede Vaticaans Concilie nog voor een deel bewaard gebleven (47) en was ook voor Creyghton tot 1950 de veilige koers voor de behandeling van het filmvraagstuk in *De Linc*.

na-oorlogse politieke prenten.

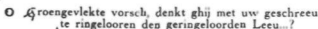
Een borrel bij een ambassadeur

Hij begon dus met een opsomming van betegen in het 'Geerboek' geroegen staat. De meeste kranten hebben er al iets over geschreven. Hij betoogte verder dat er in Hongarije geen kerkvervolgung bestaat, dat zelfs in Rodopien in het Iesen van de kerk niet is. Hij betoogde dat de kerk niet in uitsluiting over de nationale staat van de bijzondere archolen, en tenaaitie aprax de graathoe over de Sijnphakroon. Dit was het belangrijke deel van zijn betoeg.

Het opmerkelijke herbig is, dat hij mijnd hadruk leide op het feit dat Kardinal Mindszenty deze kroon les Vaticanum in veeighaar had wijder, en maar veeier betoogde dat de Sijnphakroon in

daal te maken: wellicht heb ik daarbij de gereguleerde wellevendheid een weinig geschoonde, maar de verontwaardiging moest er uit. Terwijl wij allen naar een vertrek geleid werden waar men ons drank aanbood die het midden hield tussen een cognac & een een whiskey-soda, een Hongaars alcohol, heb ik luide geprotesteerd tegen een dergelijke schaaftachtige behandeling d'ezzer wereldschok.

— Ik heb niet te oordelen over de daden van mijn regering. (Woedende fluitjeringen van de omstaande beambten). Bovendien is er in de wereldpers po'n rechtvaardigheid gegeven aan de affaire van de heer Mindszenty, dat zwegen van de regering

Isak At Atto systemside mittens viltheland.

— Ja, maar dat sluit haar verbindings in dit complot niet uit.

— Op pagina 20 verklaart het Geelboek, dat Monseigneur Josef Morvath tussen 12 en 14 December 1946 een onderhoud gehad heeft met Prins Otto van Hohaburg. Dit is pertinent onmogelijk, omdat Monseigneur zich op dat tijdstip in een door Sovjet-Russ

HOOFDSTUK XVII. DE BIJZONDERE RECHTSPLEGING EN ZUIVERING NAAR NORMEN VAN CHRISTELIJKE BARMHARTIGHEID

De voorstellingen over de berechting van landverraders na de bevrijding van de nationaal-socialistische terreur in Nederland waren tijdens de bezetting nogal eenvoudig en globaal geweest (1) De illegale pers en ook de Nederlandse regering in Londen en de rooms-katholieke bisschoppen waarschuwden niet voor eigen rechter te spelen op een zogenaamde "bijltesdag" (2) De theoretische manieren van berechting waren in Londen vastgelegd en gaven een grove verdeling aan van de soorten misdadig-vijandig gedrag, hulp aan de vijand en ontrouw Het Besluit Buitengewoon Strafrecht gold voor de ernstigste misdrijven, waarvoor de sinds 1870 afgeschafte doodstraf tijdelijk heringevoerd werd Het Tribunaalbesluit was bedoeld voor minder ernstige vergripen zodat men niet van straffen maar van bijzondere maatregelen sprak en het Zuiveringsbesluit moest de openbare organen en instellingen van besmette personen vrijwaren (3) De zuivering had strikt juridisch geen strafrechtelijk karakter maar was een administratief-rechtelijke regeling van overwegend publiekrechtelijke aard (4)

De praktijk week nogal af van de verwachtingen van de illegale pers en de Londense regering Er kwam weliswaar geen "bijltesdag" zoals in Frankrijk, maar de massale en chaotische arrestaties direct na de bevrijding stelden de diverse autoriteiten, die elkaar bovendien tegenwerkten, voor bijna onoplosbare problemen (5) Het aantal gearresteerden direct na de bevrijding wordt heel globaal geschat op 150 000 personen, wat neer zou komen op 1 op elke 70 Nederlanders, terwijl van 1 op elke 20 Nederlanders een dossier werd aangelegd (6) De betrouwbaardere cijfers voor augustus 1945 vermeldden 90 000 verdachten, van wie bijna 23 000 vrouwen Ze zaten in een aantal kampen dat tussen de 150 en de 180 lag (7) Enkele maanden nadat *De Limie* was verschenen, halverwege 1946, was de situatie als volgt 70 000 gedetineerden verbleven in 91 kampen, waarin geen enkele overeenkomst in behandeling heerste, doordat de rivaliteit tussen de toezichhoudende organisaties een noodzakelijke concentratie in de weg stond (8)

Het weekblad *De Limie*, dat een blad van volhardende campagnes wilde zijn, was vooral trots op zijn onafhankelijkheid Een memorandum uit 1950 vermeldt dat die onafhankelijkheid zich moet manifesteren door ook die vraagstukken te behandelen, welke om niet- of minder christelijke redenen gewoonlijk vermeden worden In een toelichting hierop wordt als voorbeeld gegeven de kwestie der politieke delinquenten en de bijzondere rechtspleging (9) De vier eerste jaren van haar bestaan heeft *De Limie* inderdaad aan het probleem van de politieke delinquenten zeer veel aandacht besteed, te onderscheiden in drie globale perioden De eerste periode valt samen met de eerste jaargang van *De Limie*, waarin in bijna elk nummer een pleidooi tegen de willekeur in de berechting van de politieke delinquenten voorkomt *De Limie* vreesde dat men daarmee rancunes zou kweken, mede door de slechte toestand in de kampen Zij wilde rechtsherstel en plette daarom voor vrijlating van de lichte gevallen en opnemng van deze mensen in het maatschappelijk leven uit naam van de christelijke barmhartigheid In de

tweede periode, van zomer 1948 tot zomer 1949, kwam er een accentverschuiving. Nu voerde *De Limie* een grootscheepse propaganda voor algemene amnestie en voor rehabilitatie van de onschuldigen met het argument dat de bijzondere rechtspleging onrechtvaardig en onwettig zou zijn. De derde periode, gedurende het hele jaar 1950, had als uitgangspunt de pauselijke actie "de grote vergiffenis" (10).

De Limie is bijna een jaar na de bevrijding van Noord-Nederland voor het eerst verschenen en kon dus niet deelnemen aan de gedachtenvorming over de maatstaven van de naoorlogse zuivering. Ze werd echter direct geconfronteerd met een falend beleid. Toch heeft het weekblad een poging ondernomen om de algemene beginselen van de zuivering op zijn manier toe te lichten. In de eerste "Inleiding tot zuivering" keurde de zich "Morosus" - het latijnse woord voor eigenzinnig of hardnekkig - noemende schrijver de agressiviteit af, die verontschuldigd werd met een beroep op de offers die er voor het vaderland gebracht waren. *De Limie* wilde de zwaarte van de offers niet onderschatten maar beklemtoonde met de vraag "Hebben onze vijanden geen offers gebracht?", dat een ideaal nooit zijn waarde kon ontleen aan de offers die er voor gebracht waren (11). In het tweede artikel werd aangedrongen op het zoeken naar de maatstaf der zuivering, omdat zuivering niet eenvoudig maar wel onvermijdelijk was in een staat die een oorlog en bezetting achter de rug had (12). Na deze algemeenheden begon het derde artikel, dat nu de titel "Cursus voor zuiveraars" droeg, met een negatieve benadering. Maatstaf van de zuivering mocht in geen geval de haat tegen alwat Duits was zijn (13). Kennelijk zag de *Limie* redactie in dat deze prediking als mosterd na de maaltijd kwam, want de cursus werd gestaakt en men ging over op de actuele problematiek van de politieke delinquenten.

De berechting van de zware gevallen werd in *De Limie* nauwelijks ter discussie gesteld. Een brief van de Limburgse priester-dichter Jac Schreurs MSC, waarin een pleidooi voor een "Volksbeweging voor Mussert" voorkwam, werd door de *Limie*-redactie wel op de frontpagina gepubliceerd maar beargumenteerd afgewezen. Schreurs vroeg zich af of het niet precies hetzelfde was Nederland aan Hitler of aan Stalin te verraden en wilde niet inzien dat Mussert moest hangen voor iets wat de communisten in Nederland blijkbaar geoorloofd was. *De Limie* redactie merkte op dat de door haar zeer gerespecteerde briefschrijver, die zelf kampervaring had, over het hoofd zag dat Mussert in Nederland daadwerkelijk leed veroorzaakt had. Bovendien zouden de communistische leiders, wanneer hen hetzelfde ten laste gelegd zou kunnen worden als Mussert, eveneens schuldig worden bevonden en was de conclusie, dat Mussert gespaard moest worden volgens *De Limie*, pertinent onjuist. Het weekblad stelde zich dus op een juridisch standpunt maar greep de emotionaliteit van de brief van Schreurs toch aan om haar anti-communistische opvattingen uit te dragen. *De Limie* ontzegde het Nederlandse volk min of meer bij een eventueel aan Mussert verleende gratie gekwetst te zijn, wanneer het niet met gepaste beslistheid zou reageren op het communisme, dat even verderfelijk zou zijn als het Nationaal-Socialisme (14).

De grootste problemen leverde echter de zeer trage berechting van de lichtere gevallen op. Het amateurisme van de Binnenlandse Strijdkrachten en de Politieke Opsporingsdiensten was een van de oorzaken, maar de voornaamste reden was wel dat er zovelen in kampen gedetineerd waren (15). Na haar vage inleidingen over de zuivering liet *De Limie* Mr F Baron van Voorst tot Voorst, Advocaat-Generaal in Den Bosch, aan het woord over de maatschappelijke en juridische consequenties van deze massale op-

sluitingen In zijn eerste artikel wees hij erop dat uitstel van wederinschakeling van de politieke delinquent nadeel voor de maatschappij, voor het gezinsverband en voor de betrokkene persoonlijk zou betekenen (16) De openbare behandeling voor Hof of Tribunaal zou te lang duren en daarom wees Van Voorst tot Voorst op de mogelijkheid politieke delinquenten buiten vervolging te stellen Zo'n handelwijze, naar zijn mening wel degelijk een vorm van rechtspraak, had bovendien het grote voordeel dat het eenvoudig uit te voeren was (17) Een goede opvang van de ex-politieke delinquenten in de maatschappij werd tenslotte met de meeste nadruk bepleit, omdat Van Voorst tot Voorst meer gevaar voor het volksbestaan zag in paria's buiten de kampen dan in de verbitterden binnen de kampen (18) Daarom beval hij de Stichting Toezicht Politieke Delinquenten aan, een particulier initiatief van onder anderen professor F J F M Duynstee, die met overheidssteun de opvang van de ex-politieke delinquent in de maatschappij regelde en begeleidde (19)

De juridische gelegenheidsmedewerker van *De Lume*, Van Voorst tot Voorst, had vooral gewezen op de maatschappelijke problematiek tengevolge van de internering van de politieke delinquenten en geen beroep gedaan op de christelijke gedachte van naastenliefde (20) *De Lume* ging nu wel de christelijke barmhartigheid uitspelen als de deugd die de oplossing moest brengen De aanleiding hiertoe was de belofte van minister Beel om voor oktober 1946 40 000 politieke gevangenen voorwaardelijk in vrijheid te stellen *De Lume* juichte "Dr Beel zegt erbarming Hulde aan Dr Beel" (21) In de loop van 1946 werd het begrip barmhartigheid op verschillende manieren in *De Lume* geïnterpreteerd De jurist Van Breukelen zag in het begrip barmhartigheid slechts dan praktische waarde, als op basis daarvan juridische maatstaven gevormd konden worden en het niet zonder meer strafeloosheid zou betekenen (22) Jan van Kilsdonk SJ, aangekondigd als aalmoezenier van het Centraal Mijnwerkerskamp Valkenburg en deskundige van het christelijk standpunt, meende dat het beroep op de christelijke barmhartigheid vooral sloeg op het probleem van de herinschakeling Nuchtere bezonnenheid en eerlijke rechtsovertuiging zouden volgens Van Kilsdonk al voldoende moeten zijn, maar de christelijke leer kon daarbij een grote steun zijn (23) P de Bruin SJ liet de begrippen recht en barmhartigheid niet naast elkaar staan maar zette ze onder elkaar waardoor de barmhartigheid geen steunende maar een alles schragende functie kreeg "Barmhartigheid heet het zedelijk gevoel, dat de mens de hindernissen tot een vredzame en door liefde en hoogachting gedragen samenleving doet opruimen () Daarom is het recht ook een functie van barmhartigheid () Het recht moet gedragen worden door de zedelijke wil tot spontane goedheid tegenover de medemens" (24)

Reacties op deze *Lume*-artikelen over de barmhartigheid tegenover de politieke delinquenten bleven zo goed als achterwege (25) *De Lume* heeft tot de zomer van 1948 geen lange en aandachttrekkende reeksen artikelen meer over dit onderwerp gepubliceerd De voornaamste reden hiervoor zal ongetwijfeld zijn dat de verwikkelingen rond Nederlands-Indië en de dreiging die Moskou voor het Westen bezat - de koloniale en de koude oorlog - de aandacht van de pers tijdelijk van dit puur binnenlands probleem hebben afgeleid (26) Toch heeft *De Lume* tot aan wat wij de tweede periode genoemd hebben drie korte thema's aangesneden die met de kwestie der politieke delinquenten verband hielden

De perszuivering was het eerste thema dat *De Lume* in 1947 entameerde naar aanleiding van het Tijdelijk Persbesluit 1945 en de op stapel staande Wet Noodvoorziening Perswezen, die volgens *De Lume* de feiten van het Tijdelijk Persbesluit handhaafde (27)

De starre uitspraken van de Commissie voor de Perszuivering hinderden het blad, vooral toen bleek dat een hoofdredacteur, die zich beriep op bisschoppelijke goedkeuring van zijn beleid, veroordeeld werd (28) In een afzonderlijk artikel werd de bisschop als deskundige in het beoordelen van vragen over moraal en recht, zeker wanneer andere beroepsinstanties ontbraken zoals tijdens de bezetting, nog eens ten tonele gevoerd (29) *De Linc* vocht verder de Wet Noodvoorziening Perswezen aan omdat deze volgens het weekblad de bestaande praktijk, ondanks het stellen van een juridisch georiënteerde Raad van Beroep voor de Perszuivering, zou voortzetten In het nieuwe ontwerp zouden na de journalisten nu ook de directeuren en commissarissen van krantenconcerns bedreigd worden met rechtsontzetting, alleen al wegens hun aanblijven tijdens de bezetting *De Linc* meende te voorzien dat de Perszuiveringscommissie de rechtstaat voor een partijstaat wisselde, wanneer aan journalisten het recht ontzegd zou worden om in te stemmen met de goede maatregelen van de vijand (30) Door dit standpunt was het voorspelbaar dat het weekblad een jaar later achter opheffing van het verschijningsverbod van *De Telegraaf* zou staan *De Linc* deed dit niet uit sympathie voor een blad als *De Telegraaf* maar vooral omdat zij de handelwijze van de Commissie van de Perszuivering afkeurde Deze zou, in tegenstelling tot de Raad van Beroep voor de Perszuivering, geen begrip hebben getoond voor de moeilijke gewetensproblemen van krantenbeheerders die tijdens de bezetting rekening dienden te houden met de belangen van het krantenlezend publiek, van het personeel en de outillage van het bedrijf (31) In merkwaardige tegenspraak met de sociaal-economische en commerciële motieven die volgens *De Linc* het bestaan van *De Telegraaf* in verleden en toekomst rechtvaardigden, stond een volgend artikel Hierin verklaarde De Bruin SJ, die ook het *Linc* standpunt over de *Telegraaf* kwestie had bepaald, dat de taak van de pers niet lag in het signaleren van wantoestanden met het doel om te speculeren op de sensatielust van het publiek De pers moest in een wisselwerking met de "Administratie" kritiek geven op mistoestanden en contra kritiek durven ontvangen In Nederland zouden de verantwoordelijke instanties er volledig het zwijgen toe doen en zou de ware persvrijheid dus niet bestaan (32) Het weekblad, dat trouwens eerder al verklaard had geen voorstander te zijn van een persvrijheid-ondanks-alles (33), bepleitte dus vrij inconsequent een "geengageerde" pers vlak nadat het opgekomen was voor het bestaansrecht van de commerciële pers in de gedaante van *De Telegraaf*

Het tweede korte thema waarvoor *De Linc* aandacht vroeg was een request van de leden van de Commissie voor Geestelijke en Sociale verzorging van Kamp Vught aan H M de Koningin in oktober 1947 Drie maanden eerder had de opzienbarende "bekeering" plaatsgevonden van een vijftientigtal kopstukken van de NSB, die openlijk schuld beleden en het Nederlandse volk om vergiffenis vroegen Op deze schuldbekentenis, 6 juli 1947 in veel kerken voorgelezen, reageerde *De Linc* nauwelijks, zij gaf voorrang aan een preek van een Oostenrijkse bisschop tegen een te gruwelijke en voortdurende denazificatie (34) Twee weken na openbaarmaking schreef *De Linc* in een kort berichtje, dat deze mannelijke schuldbekentenis gevolgd moest worden door een edelmoedige vergevingsgezindheid en een verder zwijgen over het gebeurde (35) De oorzaak van de geringe aandacht van *De Linc* voor deze openbare boetedoening, die uitgelokt was door een Amsterdamse predikant en de bijsmaak had van een reclamespot voor barmhartigheid (36), was niet dat *De Linc* deze publiciteitsstunt door zou hebben *De Linc* redactie aanvaardde de schuldbelydenis kritiekloos, maar zal er misschien minder aandacht aan besteed hebben, omdat het initiatief genomen was door het Interkerkelijk Overleg van de

protestantse kerken.

Het bovengenoemd *Request uit Vught* kreeg wel een overvloedige aandacht door toedoen van Van Kilsdonk SJ, ditmaal als oud-aalmoezenier van kamp Vught. Hij wees op de morele gevolgen van de mislukking van de heropvoeding in de kampen door de langdurige opsluiting. Deze had desastreuze gevolgen voor de duizenden gezinnen van de politieke delinquenten en ernstige gevaren voor de zedelijke en politieke volksgezondheid (37). Tot zover kwam het *Request* overeen met de conclusies die Van Voorst tot Voorst een jaar eerder al meermalen in *De Linie* had getrokken. Het artikel van Van Kilsdonk ging echter verder en noemde gerechtelijke procedure zo ontoereikend, dat de politieke gevangenen door hun rechteloosheid het funeste denkbeeld zouden kunnen krijgen dat in de democratische Nederlandse maatschappij recht voornamelijk een kwestie van macht zou zijn. Het *Request* wilde volgens Van Kilsdonk het vraagstuk van de politiek ontspoorde niet meer zien als hoofdzakelijk een formeel-juridische kwestie, maar vooral als een sociaal probleem. De oplossing zag hij in een ver doorgevoerde amnestie op korte termijn voor alle niet-criminele gevallen. *De Linie* plaatste zich hier volledig achter blijkens haar antwoord aan haar vroegere medewerker Van Voorst tot Voorst, die de juistheid van de formulering van het *Request van Vught* betwistte. *De Linie* verdedigde, bij monde van C.Minderop SJ, de opstellers van het *Request* op twee punten. Deze laatsten hadden uitdrukkelijk gesteld dat de criminele gevallen hier buiten stonden en het alleen om de politiek verdoolden ging. Bovendien wees *De Linie* het verwijt van Van Voorst tot Voorst af dat de geestelijke en sociale verzorgers van kamp Vught een brevet van onvermogen gaven, wanneer zij de heropvoeding in de kampen een volledige mislukking noemden. Het weekblad speelde de schuld hiervoor door naar officiële instanties (38).

Begin 1948 sneed *De Linie* een derde thema aan dat verband hield met het probleem van de politieke delinquenten: de rol van de voormalige illegaliteit in het naoorlogse Nederland. In een met grote opmaak gepubliceerde brief riep de stewardess Trix Terwindt - volgens het weekblad had zij recht van spreken door een eervolle reeks van illegale daden - haar vroegere medestrijders op om de ook in *De Linie* gepubliceerde disputen over het Londense beleid te staken en de naastenliefde te beoefenen door nieuwe taken in de geestelijke opbouw van het vaderland te verrichten (39). De door Trix Terwindt met name genoemde personen reageerden scherp op deze oproep tot naastenliefde door te wijzen op fundamentele beginselen als rechtvaardigheid en waarheid (40). *De Linie* hield zich min of meer buiten dit meningsverschil maar gebruikte de brief van de stewardess als uitgangspunt voor een lange beschouwing over de vraag of de illegaliteit "in desillusie verstand" was. Het was weer De Bruin SJ die constateerde dat de oorlogsomstandigheden de illegalen de gelegenheid hadden gegeven tot een bepaald soort heldenmoed en de droom van een nieuwe maatschappij na de oorlog onder hun eensgezinde leiding. De illegalen zouden niet tijds ingezien hebben dat opbouwend werk alleen zin had binnen het vóór de oorlog al bestaande systeem. Hun greep naar de macht was een slag in de lucht geworden en zou de voormalige illegalen alleen nog maar functies bij de bijzondere rechtspleging en zuivering opgeleverd hebben. In de ogen van de Nederlandse bevolking en ook in hun eigen ogen was dat geen succes en daardoor zouden zij zijn teruggedreven binnen de eigen groep, waarin men elkaar beklaagde in een laatste poging tot solidariteit (41). De vrouw die de aanleiding gevormd had tot deze forse kritiek van *De Linie* op de ex-illegaliteit stemde tenslotte volledig met de uitlating van het weekblad

Algemene amnestie was het belangrijkste thema uit de tweede periode, van zomer 1948 tot zomer 1949, waarin *De Limie* weer campagnes opzette voor de politieke delinquenten. In twee fasen werden acties gevoerd. De aanleiding van de eerste fase vormde het 50-jarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina eind augustus en de troonsbestijging van prinses Juliana begin september 1948. In afwachting van een gratiebesluit ter gelegenheid van deze gebeurtenissen pleitte *De Limie* vanaf juli 1948 voor algehele amnestie. Het weekblad rechtvaardigde zijn oproep niet alleen met de hoop op een een drachtig Nederland rond de feestelijkheden, maar had er een speciale verklaring voor. Wat in abnormale tijden gebeurd was in verband met de politiek, mocht in normale tijden niet met gewone rechtsmiddelen vervolgd en bezworen worden. De bijzondere wetgeving had daarom gefaald en de enige oplossing zou een radicale amnestie kunnen zijn, niet een daad van vergeving, maar een "daad van vergeting", waarvoor het blad meestal het Engelse begrip "act of oblivion" gebruikte (43). *De Limie* veronderstelde dat er tienduizenden landgenoten in en rond de kampen vol verwachting naar de naderende Oranje feesten uitkeken (44) en wilde daarom liever met de amnestie iets te ver gaan, dan het risico lopen mensen over te slaan. Het weekblad vermeldde niet dat er op dat moment in de kampen nog maar tienduizend personen zaten, de zwaarste gevallen, en dat het aantal politieke delinquenten in drie jaar tijd al met 90 procent gedaald was (45).

De Limie had kennelijk de behoefte aan veel publiciteit, en was dan ook verrast dat de verwachte tegenstand onder de lezers meeviel. Zij drukte enkele instemmende reacties af, maar laakte de afzijdigheid van de grote pers (46). *De Groene* reageerde wel, in haar eigen kolom in *De Limie*, en noemde de oplossing van het SJ-weekblad niet zo moedig of gedurfd als enkele briefschrijvers het deden voorkomen. De oplossing van *De Limie* zou niemand recht verschaffen en de schuldvraag verzwijgen, omdat *De Limie* voorstelde alles te vergeten, terwijl de daad van vergeven ook schuldigen veronderstelde. *De Groene* was het wel met *De Limie* eens over de mislukking van de bijzondere rechtspleging. *De Limie* antwoordde in een naschrift met de dooddoener dat amnestie als "daad van vergeting" een juridische handeling was, maar de morele daad van vergeving door het weekblad niet verworpen werd (47). Zwaar teleurgesteld was *De Limie* toen het Gratie-besluit niet aan haar verwachtingen voldeed, maar slechts een kleine vermindering van straf aan alle veroordeelden toestond, politieke en niet politieke delinquenten. Het weekblad concludeerde daaruit dat het politiek delict als een "commuun" delict behandeld werd en dat het bestaan van politieke delinquenten als zodanig genegeerd werd (48). Deze conclusie van *De Limie* schijnt juist te zijn, omdat in het algemeen geen NSB'ers zijn gestraft voor hun politieke overtuiging, maar voor "gewone" misdaden als moord, doodslag, diefstal, mishandeling (49). *De Limie* zei zich te schamen dat zij, door deze zaak te bepleiten, verwachtingen gewekt had, die door het Gratie-besluit niet verwezenlijkt werden en voelde zich als een vader die aan zijn kinderen stenen voor brood gegeven had (50).

De campagne voor algehele amnestie voor de politieke delinquenten in Nederland werd enkele maanden onderbroken voor een nogal luidruchtige behandeling van het lot van een Hongaarse politieke delinquent, kardinaal Joseph Mindszenty. De aspecten van anti-communisme die aan deze *Limie* actie kleefde, maken de behandeling ervan in een ander hoofdstuk, dat over *De Limie* en het communisme, zinvoller.

De tweede fase van de tweede periode werd ingeluid door het verschijnen van een

rapport van de voormalig predikant en N S B -journalist Dr M van der Vaart Smit, en de naar aanleiding daarvan door de ex-illegale dagbladen *Trouw* en *Het Parool* op gang gebrachte discussie over de na-oorlogse misdaden in de Nederlandse kampen voor politieke delinquenten *De Linie* verweet zichzelf en de overige voorlichtingsorganen, vooral de katholieke, dat vier jaar lang gezwezen was en oordeelde het de hoogste tijd, dat aan "het grote zwijgen" van het christelijk geweten een einde kwam (51) Het weekblad haastte zich nog wel te verklaren dat de ernstige gevallen van collaboratie streng gestraft diende te worden *De Linie* zou bovendien met dezelfde verontwaardiging en aandrang om een menselijker organisatie van de "zuivering" gevraagd hebben, indien het honderdduizend gearresteerde communisten betrof (52)

Na de brochure van Van der Vaart Smit was het "mea culpa" op veel plaatsen te horen Men zou zich echter kunnen afvragen of de gruwelverhalen van de ex-predikant zo'n aandacht zouden getrokken hebben, wanneer zij in de eerste drie jaar na de bevrijding gepubliceerd zouden zijn Er zijn toen immers meer publikaties geweest, die op de grove mistoestanden in de kampen gewezen hebben (53) In 1949, als de barmhartigheidsgolf al over de kampen gespoeld is en de eerste symptomen van een ernstige vergeetziekte zich openbaren, lijkt het publiek er rijp voor (54) Een eerste bezwaar dat tegen de in mei 1949 verschenen brochure gemaakt had kunnen worden, is dat de schrijver alle voorbeelden uit de tweede hand had, maar latere onderzoeken hebben aangetoond dat de strekking juist was, namelijk dat er tegen ex-N S B ers met nazi-methoden is opgetreden (55) Een groter bezwaar tegen de brochure is de toon van Van der Vaart Smit als van iemand die kennelijk de misdragingen tegen de politieke delinquenten erger vindt dan die van zijn bentgenoten tijdens de oorlog, toen stelselmatig en op ideologische gronden gemoord werd (56)

In het kader van haar campagne over het "grote zwijgen", waaraan het rapport over de kamptoestanden van Van der Vaart Smit nieuw leven had gegeven, plaatste *De Linie* twee hoofdartikelen van bekende, geheel verschillende persoonlijkheden, die toch dezelfde strekking hadden Zowel de niet-katholieke journalist en literator A den Doolaard, die tijdens de oorlogsjaren vanuit Londen een belangrijk deel van de radio-propaganda geleid had, alsook de Nijmeegse hoogleraar in het recht, G Russel, eisten een onderzoek naar alle wandaden in de na-oorlogse interneringskampen, maar vielen vooral uit tegen de Londense Koninklijke Besluiten en de Bijzondere Rechtspleging (57) Professor Russel met name was al vier jaar bezig met zijn "heilige oorlog" tegen de Bijzondere Rechtspleging, waaraan *De Linie* wel aandacht besteed had (58), maar waar het weekblad niet zonder meer achter stond *De Linie* vond het niet nodig dat de herstelwetgevers zelf voor de rechtbank gedaagd werden, omdat dit de fundamenteën van de gewone samenleving zou ondergraven (59) *De Linie* redactie achtte het wel nuttig de drastische uitingen van verontwaardiging van Den Doolaard en Russel te publiceren, maar bleef de voorkeur geven aan haar "binnenkerkelijke" zelfkritiek (60) De Bruin SJ meende te weten dat de meeste politieke delinquenten geen uitputtende reconstructie van de na-oorlogse fouten wilden, ook al omdat ze na alles wat ze meegemaakt hadden, het vertrouwen in het recht en de rechtspraak in Nederland verloren hadden Een volledige rehabilitatie van de ontslagen politieke delinquent door hem normaal te accepteren in de maatschappij en door hem materieel schadeloos te stellen, zou belangrijker zijn dan rechtsherstel van het gebeurde in de kampen (61)

De overvloed aan brieven van ex-politieke delinquenten met het verzoek tot bijstand

van het weekblad waarin ze plotseling vertrouwen gekregen hebben, noodzaakte de *Limie*-redactie ertoe in juni 1949 te verklaren, dat het blad het wel tot zijn taak rekende in de politieke zuivering de juiste beginselen aan het licht te helpen brengen, maar dat het niet in staat was om als pleitbezorgster in bijzondere gevallen op te treden (62) Ondanks deze verklaring heeft *De Limie* enkele uitzonderingen gemaakt Een artikel van de hoofdredacteur Creighton over het proces tegen de *Limie* medewerker Albert Kuyle was een van die uitzonderingen Het belangrijkste argument van Creighton voor Kuyle was tevens het voornaamste argument vóór algehele amnestie de zaak Kuyle is een politieke zaak en de rechters zijn niet bevoegd in politieke zaken een vonnis uit te spreken, omdat het politieke leven beheerst wordt door leuzen die te pas en te onpas gebruikt kunnen worden en die de meerderheid bovendien niet zou doorgronden Creighton verklaarde uitdrukkelijk dat zijn pleidooi in deze zaak niet gericht was tegen Kuyle's tegenstanders, ook niet ter verdediging van Kuyle's werk, maar de bedoeling had nog eens duidelijk te wijzen op de impasse waarin de Bijzondere Rechtspraak zich zou bevinden Het artikel zou ook niet geschreven zijn in de hoop om op de zaak Kuyle invloed uit te oefenen (63) Dit laatste kan betwijfeld worden omdat uit de redactiekroniek van *De Limie* blijkt dat Kuyle Creighton gevraagd heeft aan een verzoekschrift te zijnen gunste mee te werken en Creighton zijn hoofdartikel geschreven heeft in nauw overleg met de verdediger van Kuyle (64) Er moet echter tevens op gewezen worden dat deze geste van de hoofdredacteur tegenover een medewerker die de naam van *De Limie* zoals eerder is aangetoond, meestal in diskrediet bracht, een duidelijke consequentie was van de strijd voor wat men steeds als een rechtvaardige zaak had beschouwd

Andere uitzonderingen waren de slepende rechtspraak tegen een meisje dat op achttienjarige leeftijd met de NSB gesympathiseerd had en enkele artikelen over de Franse maarschalk Petain, die door de *Limie* redactie zelf als een zijdelingse actie voor de Nederlandse politieke delinquenten werden beschouwd (65) De belangrijkste uitzonderingszaak, waarin *De Limie* wel als persoonlijk pleitbezorgster optrad was die tegen Friedrich Weinreb Begin juli 1948 vroeg de redactiesecretaris van *De Limie*, Mr A Th Mertens in het Sterk Verhaal op de achterpagina van het weekblad aandacht voor het drama rond één man, zoals hij dat negen weken eerder gedaan had met het drama rond meerdere personen, het "England-Spiel" (66) Mertens vroeg excuus, omdat hij deze "Dreyfuss-affaire" van 1948 in een Sterk Verhaal onder de aandacht bracht, maar hij hoopte wel op de verontwaardiging van de lezers Deze publiciteit - het Sterk Verhaal was inderdaad een veel gelezen onderdeel van het weekblad - zag Mertens als de beste dienst aan een aan hem volkomen onbekend slachtoffer Ondanks die onbekendheid wist de redactiesecretaris met zekerheid te melden, dat de joodse econoom Weinreb in een vernuftig spel met de Haagse Gestapo géén enkele Jood slachtoffer had laten worden van de SD, maar zelfs honderden en honderden mensen had gered (67) De verwikkelingen rond het vooronderzoek en de aanstaande berechting van Weinreb werden vervolgens op voor *De Limie* typerende wijze uitgespeeld door opmerkingen onder Mededelingen van de Redactie, kernachtige commentaren onder de rubriek Rechts en Links op de frontpagina en om de zoveel weken een uitvoerige beschouwing De naam "Nederlandse Dreyfuss-affaire" naar analogie van de beroemde Franse rechtszaak rond de laatste eeuwwisseling werd meermalen gebruikt en Mertens leek zich een Nederlandse Zola te gaan voelen (68)

Vooraf van de kant van de hogere gerechtelijke instanties werden er tijdens de actie ten bate van Weinreb beschuldigingen geuit tegen het weekblad *De Limie* zou feiten

publiceren uit dossiers terwijl de zaak nog onder de rechter was en zou stemming maken voordat er uitspraak was gedaan Deze fatsoenscode werd door het weekblad bewust overtreden, omdat tijdens het vooronderzoek de publieke mening door het parket ongunstig beïnvloed zou zijn en het procesodeloos gerekt zou worden (69) Nadat Weinreb gevonnist was, signaleerde *De Limie* gretig linkse bladen die evenals het katholieke weekblad constateerden dat de abnormale situatie van de oorlogsjaren niet voldoende in het vonnis verdisconteerd was Door uitspraken van de rechter in de zaak Weinreb zouden bovendien vele illegale daden eveneens strafbaar genoemd kunnen worden (70) Ruim een maand later werd Weinreb vrijgelaten en kon *De Limie* constateren dat haar campagne tegen deze justitiele misgreep in relatie stond met de uiteindelijk nog gelukkige afloop Deze conclusie zou echter geen gram zelfverheffing bevatten, het speet het blad integendeel diep dat er niet twee jaar eerder begonnen was met te wijzen op dit onrecht De campagne ten gunste van Weinreb werd tenslotte door de redactie weer in het licht geplaatst van haar strijd voor een christelijke samenleving in het na-oorlogse Nederland "Niet om Weinreb alleen, niet om een of twee slachtoffers minder, doch uit drang naar ontmaskering van onrecht en schijnheiligheid, waaraan ontelbaren in Nederland sedert 1944 ten prooi zijn gevallen" (71)

De derde periode waarin *De Limie* veel aandacht besteedde aan de politieke delinquenten viel samen met het Heilig Jaar 1950 Ter gelegenheid hiervan had paus Pius XII 1950 tot het jaar van de "grote vergiffenis" uitgeroepen om meer publiciteit te geven aan het vraagstuk der na-oorlogse politieke wraak en maatschappelijke verzoening (72) *De Limie* herhaalde regelmatig deze oproep van de paus en uitte evenals de voorgaande jaren meermalen de klacht dat de katholieke pers in deze bij uitstek christelijke zaak te weinig het woord voerde (73) Voorbeelden van acties om vergiffenis te schenken aan politieke delinquenten werden uit het buitenland gehaald, waarschijnlijk bij gebrek aan vermeldenswaardige feiten uit eigen land (74) In oktober 1950 werd de visie van het blad op amnestie en het politieke delict nog eens breed uitgemeten Inzake de complexe problemen rond de berechting van collaboratie met de vijand tijdens de bezetting werden opnieuw twee eenvoudige standpunten geformuleerd In de eerste plaats zou er met bestraffing van politieke delinquenten nooit bevredigende resultaten te bereiken zijn, zodat verstandige en rechtsgevoelige volkeren tijdig tot amnestie over moesten gaan In de tweede plaats veroordeelde *De Limie* iemand niet omdat deze zijn staat onwettig achtte Het christelijk geweten vroeg weliswaar gehoorzaamheid aan het wettig staatsgezag maar liet het vrij om over de wettigheid van dit gezag te oordelen Het tonen van barmhartigheid jegens hen die uit de kampen terugkeerden was een ander *Limie* thema dat steeds herhaald werd "Als wij er ons eens op instelden niet om aan de terugkerenden met alle ijver (nog eens) te willen bewijzen dat zij (naar onze mening) terecht zijn gestraft; maar dat er op ons te rekenen valt voor de herbouw ener waarlijk christelijke samenleving" (75)

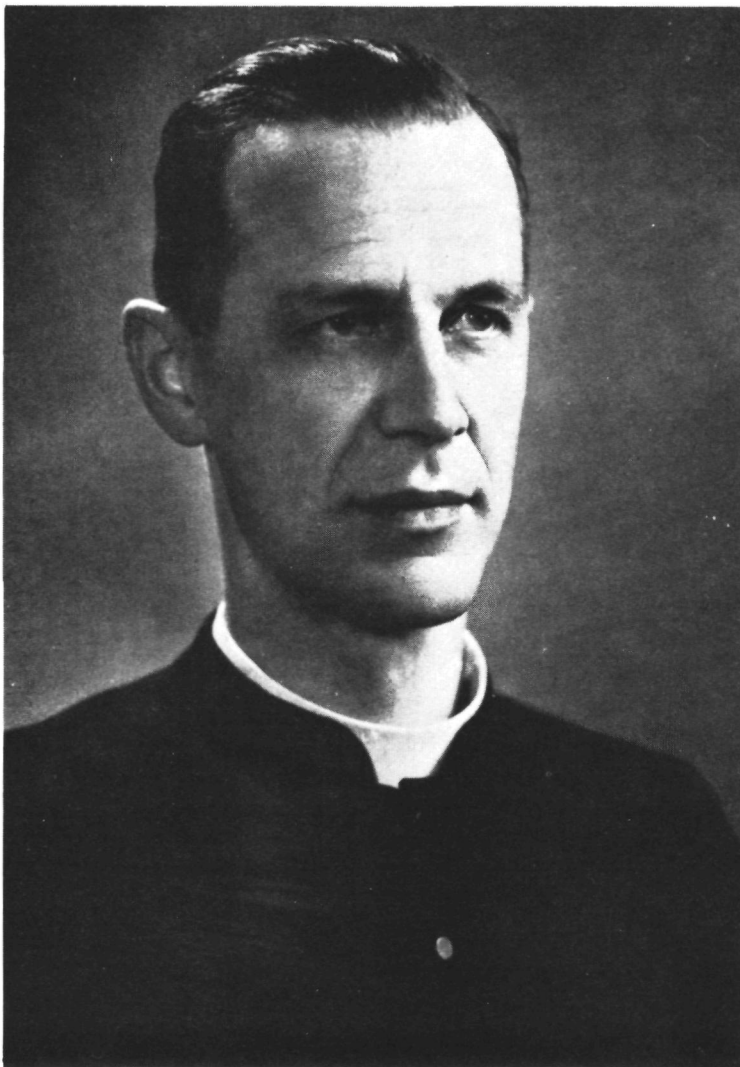
De "Grote Vergiffenis"-actie werd afgesloten in het laatste nummer van 1950 met de mededeling van de vaste medewerker Jan Dijkgraaf uit Rome, dat over de gehele wereld de roepstem van Pius XII gehoor gevonden had In het artikel op de frontpagina was een lijst van eenentwintig landen verwerkt, die vergiffenis geschonken zouden hebben aan politieke delinquenten Nederland ontbrak op deze lijst zonder commentaar (76) *De Limie* bevestigde aldus stilzwijgend haar veelvuldig geuite klacht dat men in Nederland niet op de pauselijke actie gereageerd had en dat haar eigen steun aan die actie niets geholpen had

Een kort onderzoek is nodig om te kunnen concluderen in hoeverre *De Limie* een afwijkende mening had over de bijzondere rechtspleging en de zuivering en om haar standpunt in deze kritisch te kunnen bezien. De publieke opinie was in de eerste jaren na de oorlog al globaal verdeeld in twee partijen: de ene partij vond de zuivering volstrekt onvoldoende en daardoor mislukt, de andere oordeelde ze als te vergaand en daardoor schadelijk en schandelijk (77). Er moet nog aan worden toegevoegd dat in Nederland deze twee overheersende meningen niet samenvielen met partijpolitieke standpunten. Zo waren de anti-zuiveringssentimenten niet uitsluitend bij rechts te vinden (78). In het algemeen is er overeenstemming in de oudere en nieuwere literatuur over het mislukken van de zuivering, waarbij als voornaamste reden gegeven wordt dat op de massale arrestaties geen snelle berechting kon volgen omdat de voorbereidingen daartoe in de geïsoleerde Londense kringen zeer onvolmaakt waren. Men had zich daarom tot de notoir foute Nederlanders moeten beperken (79). Het *Limie* standpunt, dat politieke vergripen in een bijzondere tijd niet in vredetijd terecht kunnen worden door de gewone rechterlijke instanties, kan gezien worden als een aanvulling op bovengenoemde redenen.

Een oplossing voor de problemen rond de massale berechting van de politieke delinquenten zag men in de verschillende kringen in de barmhartigheidspolitiek. In de rooms-rode coalitieregeringen werd de barmhartigheidspolitiek vooral door de katholieke ministers verdedigd. Van Maarseveen werd met dit beleid, dat een duidelijke breuk vertoonde met de in Londen gekozen uitgangspunten, geïdentificeerd, hoewel zijn voorganger Kolfsoorten het op gang had gebracht (80). De reacties in de pers waren verschillend, maar de voorstanders waren overal te vinden (81). Ook in juridische kringen vond men barmhartigheid en gerechtigheid niet zonder meer twee aan elkaar tegengestelde begrippen, en de Utrechtse hoogleraar Pompe sprak zelfs van de noodzaak dat beide elkaar wederzijds doordrongen (82). *De Limie* was een verbeterde voorstandster van die barmhartigheidspolitiek en voegde daar later, toen het vrijlatingsbeleid naar haar zin niet snel genoeg ging, een luidruchtige roep om algehele amnestie voor de politieke delinquenten aan toe. Hoewel deze combinatie van barmhartigheid met gerechtigheid voor velen aanvaardbaar was, werd toch veel kritiek geuit op dit laatste standpunt van *De Limie* (83). Een werkgroep van studenten kwam in 1950 tot de conclusie, dat *De Limie* het Nederlandse volk na de bevrijding had geholpen om te vergeten. Het weekblad zou het daardoor de Nederlandse collaborateurs gemakkelijker gemaakt hebben de nodige afrekening met hun geweten over te slaan. Het eindoordeel van deze groep sloot hierop aan: "*De Limie* was geen zuiverende maar een vertroebelende factor in een tijd die zuiverheid en klaarheid van inzicht meer dan ooit behoefde" (84). Deze in zijn algemeenheid overtrokken kritiek baseerde zich op enkele constatering, die wij hier tot slot nog kort willen noemen en analyseren.

De Limie verkondigde steeds dat zij het naoorlogse Duitsland zonder reserves tegemoet wilde treden en keurde elke uiting van haat tegen dit land af (85). Dit werd wat al te haastig geïnterpreteerd als een barmhartigheidskruistocht voor het Westduitse volk en een verdoezeling van schuld van dit volk aan de opkomst van het verwerpelijk nazisme (86). Hiermee in verband gebracht werd dan de kritische houding van *De Limie* tegenover het ondergrondse Nederlandse verzet, dat in de naoorlogse maatschappij zijn plaats niet had weten te vinden (87). Deze controverse met een deel van de ex-illegaliteit heeft inderdaad bestaan, vooral omdat zich onder de laatste groep nog veel voorstanders van een strenge bestraffing van de politieke delinquenten bevonden en *De Limie* hiervan een

verklaard tegenstandster was De wijze waarop *De Linie* de emotionele brief van Trix Terwindt gebruikte om de ex illegaliteit weer eens streng tot de orde te roepen, moet gezien worden in het licht van dit meningsverschil. Bovendien hield de redactie er geen rekening mee dat de medewerking aan het blad van personen met een op zijn minst verdacht oorlogsverleden, weerstand moest oproepen (88). *De Linie* was daardoor in de ogen van haar oppositie een blad dat onder het mom van de prediking van christelijke idealen zijn eigen straatje schoon wilde houden. De nogal hautaine en eenzijdige wijze waarop *De Linie* haar campagne voor de politieke delinquenten voerde, heeft tenslotte aan haar gerechtvaardigd pleidooi voor het toepassen van de christelijke deugd van barmhartigheid afbreuk gedaan.

16. K. Verhofstad SJ, opvolger van Creyghton SJ als hoofdredacteur-directeur in 1950, schreef eind 1948 in De Linie geruchtmakende artikelen die een preventieve aanvalsoorlog tegen de Sovjet-Unie predikten.

De Katholieke Kerk heeft haar strijd tegen het revolutionaire socialisme al halverwege de 19de eeuw ingezet, enkele decennia na haar eerste aanval op het liberalisme (1) Vanaf het einde van de twintiger jaren van deze eeuw volgde een nieuwe reeks pauselijke uitspraken met als uitgangspunt de christenvervolgingen in de Sovjet Unie, Mexico en Spanje (2) De gedachtengang bij deze protesten was eenvoudig de Kerk staat aan de zijde van de beschaving, en predikt orde en sociale rechtvaardigheid, haar vijanden propagieren revolutie, broederstrijd, materialisme en de valse idealen van een godloos communisme De reacties van Pius XI en enkele bisschoppen op de Spaanse burgeroorlog sinds juli 1936 moeten in dit licht gezien worden (3) De in maart 1937 uitgegeven encycliek *Divini Redemptoris* tegen het godloze communisme sloot aan bij de actualiteit van de Spaanse burgerstrijd Na een oppervlakkige uiteenzetting van de leer van Marx volgde in de encycliek een uitvoerige beschouwing van de leer van de Kerk over de mens, het gezin, de maatschappij en de middelen om zich doeltreffend tegen het communisme te verzetten Het fundamenteel anti-theïsme in de marxistische leer die de godsdienst slechts zag als een ideologie van de heersende klasse die haar positie tegenover de sociaal zwakkere klassen wilde handhaven, zou op geen enkel gebied samenwerking met het communisme toestaan (4)

De samenwerking met de Sovjet-Unie werd voor het geallieerde westen vanaf juni 1941 militair noodzakelijk, maar dit zal voor de nieuwe paus, Pius XII, met zijn obsessie ten aanzien van het communisme, de keuze tussen nazisme en communisme niet vergemakkelijkt hebben (5) Na de Duitse en de Japanse capitulatie in 1945 zag het Vaticaan zich weer alleen geplaatst tegenover zijn meest gevreesde vijand, het communisme, dat de katholieke missies in China wegvaagde en in Centraal- en Oost-Europa de Kerk onder zijn controle bracht In Rome voelde men zich diep beledigd door de maatregelen tegen de kardinalen Mindszenty en Stepinac, ook al kon men in landen als Hongarije en Joegoslavië de kerk verwijten dat zij een lijn getrokken had met de aanhangers van het oude regime of zich tijdens de oorlog gecompromitteerd had met anti democratische krachten (6) De stalinistische propaganda tegen het Vaticaan, dat op een lijn werd gesteld met het imperialistische Amerika, verklaarde gedeeltelijk de verharde houding van Rome tegenover het communisme De paus scheen bovendien onder de indruk van het naoorlogse succes van de communistische partijen in West-Europa, vooral in Frankrijk en Italië en de aantrekkingskracht van het marxisme op de "progressieve christenen" (7)

De bezorgdheid van de katholieke kerk voor haar positie in de door de communisten bezette gebieden, was niet een op zichzelf staand feit Zij viel samen met de in het Westen algemene vrees voor het communisme en vooral voor Stalin, de personificatie van het Sovjet-imperialisme Men sprak weliswaar van een "koude oorlog", maar in het nog steeds "vrije westen" voorzag men de catastrofe van een bolsjewistische overheersing Nederland vormde hierop geen uitzondering (8) De *Linie*-redactie liet daarom in het eerste nummer van haar weekblad, dat zij zag als "een offensieve verschaning tegen de

chaotische vloedgolven, die de wereld dreigen op te slurpen", weten dat haar eerste tegenstander "de veelkoppige draak van het hedendaagse communisme" was (9) *De Linie* kreeg aldus de naam een anti communistische St Joris te zijn, die een gevecht op leven en dood zou uitvechten met de marxistische draak Het jezuïetenweekblad deed geen enkele poging dit imago tegen te spreken, schepte er integendeel behagen in met dit predikaat te koketteren Zo schreef de *Linie* redactie in november 1948, na 138 weekbladnummers, in haar mededelingen "En daarmee is dit nummer getekend als een uniek nummer Te laat bemerkten wij, dat er geen groot anti-communistisch manifest in stond En dat terwijl wij nog stapels ongebruikt materiaal voor dat doel klaar hebben liggen Om zo te zeggen voor het grijpen Wie *De Linie* kent zal het volmaakt overbodig vinden, dat wij plechtig beloven, dit in de volgende nummers ruimschoots goed te maken" (10)

Deze identificatie van *De Linie* met de strijd tegen het communisme had nog een profijtelijke kant Van de Poel had het weekblad in 1948 doorgelicht en het volgende geconstateerd Het gunstige exploitatie resultaat van *De Linie* in de eerste twee jaren zou geen gevolg zijn van het oorspronkelijke concept van Creyghton Het uitzonderlijke talent van de redactionele scheppers en de gelukkige omstandigheid, dat bij herhaling groot werk gemaakt kon worden van het steeds toenemend communistisch gevaar in Midden Europa, hadden de oplage doen stijgen (11) Tot dit redactionele talent werd door Van de Poel vooral redactiesecretaris Mertens gerekend, die zich specialiseerde in anti-communistische stukken en zijn bronnen hiervoor vooral zocht in wat hijzelf "onderwereld" kringen noemde (12)

In de kruistocht van *De Linie* tegen het communisme zijn nauwelijks verschillende perioden te onderscheiden Het was in feite een continue strijd, die zijn hoogtepunt vond in het proces Mindszenty begin 1949 De enige cesuur in de behandeling van het communisme viel in het najaar van 1949 De redactie gaf toen aan alle *Linie* medewerkers en correspondenten het consigne dat het veelal hetze-achtige anti-communistische materiaal niet meer zou worden opgenomen en enkel nog safe en onbekend nieuws of zeer briljante artikelen geplaatst zouden worden (13) Deze eisen van oktober 1949 waren merkwaardigerwijs ook reeds in het prille begin gesteld In mei 1946 verklaarde de redactieraad van *De Linie* de benoeming van een kundig redacteur zeer urgent Deze redacteur moest een luciede en systematische voorlichting geven over het communisme, zoals Witte dat deed over het protestantisme Gesuggereerd werden onderwerpen als het historisch ontstaan, de doctrines, de actuele ontwikkeling en de propaganda van het communisme, waarbij de volgende waarschuwing klonk "Het uitspinnen van allerlei schandalen is ongewenst, het kort en zakelijk opsommen van vele feiten zeer nuttig" (14)

Deze door de redactieraad aanbevolen zakelijke voorlichting over het communisme is nauwelijks tot stand gekomen In het eerste *Linie* nummer werd reeds gewaarschuwd dat de communisten zich voelden als geroepen "Wij staan tegenover een geloof en geloof wordt alleen door geloof gekeerd *De Linie* zal al het mogelijke doen om katholiek en christelijk Nederland te alarmeren" (15) De redactie weerlegde in haar volgende nummer de beschuldiging dat tegenover de communisten te veel negatief materiaal werd aangevoerd, met de verwijzing naar haar houding tegenover een ander geloof, het protestantisme (16) Het katholicisme zou er naar moeten streven om in het volle bewustzijn van het geloof in alle andere religies en stelsels de beklemd geraakte waarheidskernen na te speuren Deze eerder beschreven houding zou moeten leiden tot de hoogst mogelijke eerbied en waardering voor het gemeenschappelijke met andere christelijke of zelfs niet-

christelijke groepen (17)

Naar deze gemeenschappelijke elementen met het communisme werd noch systematisch noch uitgebreid gezocht. Het bleef voorlopig bij de korte vaststelling dat de idealen die het communisme aantrekkelijk maakten, christelijke idealen waren. Geruststellend was wel de opmerking dat de meeste communisten beter waren dan hun leer. Een zekere afgunst sprak uit de vaststelling dat het het christendom in zeer ernstige mate onbrak aan het "benijdenswaardig radicalisme van de communisten", zoals dat ook eens ten aanzien van de gereformeerden was geconstateerd (18). In eerste instantie werd vooral gezocht naar het grote onderscheid tussen christendom en communisme.

Dit onderscheid zocht *De Limie* in een richting waarvoor een naoorlogse samenleving wel gevoelig zou moeten zijn. In de redactieraad was al geadviseerd om de voorlichting over het communisme in een rubriek te plaatsen onder het steeds terugkerende motto "Niet Katholiek-Niet Nederlands" (19). Dit voorstel werd niet in praktijk gebracht, maar de bedoeling hiervan werd wel direct in een artikel uitgewerkt. De schrijver hiervan merkte op dat nu het verzet tegen het Nationaal-Socialisme voorbij was, het verzet tegen de "grove anti-christelijke" religie van het communisme en het nieuwe "humanisme" nog wachtte (20). Hij betreurde het dat in het nieuwe "verzet" nog geen eenheid bestond, maar weet dit aan de verkeerde conclusies die uit het verzet tegen de nazi's waren getrokken. In een wat merkwaardige stelling heette het, dat men tijdens de bezetting in Nederland pro-christelijk was, omdat men nationaal wilde zijn. Niet iedereen zou vervolgens de wijsheid hebben opgedaan, dat ieder "anti-christelijk systeem anti-nationaal is en het ware geluk van ieder volk vernietigt" (21). In dit artikel hebben, in tegenstelling tot het voorstel van de redactieraad, niet alleen de katholieken maar alle christenen het predikaat van verdedigers van de nationale samenleving gekregen. *De Limie* deed aldus de verdiensten van andere, anti- en niet-christelijke groepen in het verzet af als een bagatel door de bescherming van de nationale staat een christelijk privilege te noemen (22). Het was voor *De Limie* voorts een a priori, dat iedere niet-Russische communist toch voor Moskou moest kiezen. Het probleem dat ook Rome, het katholieke Moskou buiten het eigen vaderland lag, loste hoofdredacteur Creyghton geruststellend op: het geloof was geen politiek beginsel, al bezat het een geweldig vermogen tot het formeren van politieke macht. De christelijke moraal zou bovendien oproepen tot vaderlandsliefde, die als een van de verhevenste deugden beschouwd werd (23).

Het tweede thema dat *De Limie* al in het begin van haar eerste jaargang naar voren bracht, was een uitwerking van haar these dat de strijd van het christendom tegen het communisme een strijd was van geloof tegen geloof. Het gemakzuchtig gebruik van de term "geloof", waaronder *De Limie* beurtelings "religie" en "politiek beginsel" of beide tegelijkertijd scheen te verstaan, moeten wij in ieder geval signaleren. Creyghton leidde uit zijn these af dat de strijd tegen het communisme het karakter moest dragen van een geestelijke strijd. De hoofdredacteur van *De Limie* schreef daarom acht weken lang over dit thema met een beginregel waarvan hij hoopte dat er door de wekelijkse herhaling een suggestieve kracht vanuit zou gaan: "De strijd waarin wij ons verwikkeld zien, zo schreven wij een week geleden, is bovenal een geestelijke strijd. Dit geldt met name van het communisme". De vraagstukken van de voortbrenging en de rechtvaardige verdeling van de aardse welvaart werden naar het tweede plan verschoven. *De Limie* nam als axioma aan dat van de beste sociale hervormingen niets terecht zou komen als men niet eerst begon met het geloof in Christus aan te nemen (24).

De inspiratie voor dit thema - Creyghton maakte daar geen geheim van - kwam uit Frankrijk. De aanleiding was een verslag over een bedevaart van vierduizend studenten van Parijs naar Chartres (25). In zijn artikelen citeerde Creyghton meermalen de jezuïeten Jean Daniélou en Henri Lubac, die als de geestelijke leiders van de "jonge vurige Fransen" aan Nederland ten voorbeeld werden gesteld (26). De oorzaak van de grote aandacht voor het communisme lag in de omstandigheid dat vele idealen, waarvoor de communisten ijverden, christelijke idealen zouden zijn. Met name het opkomen voor armen en verdrukten en het streven naar een communistisch wereldsysteem, de eenheid van alle mensen, die een oeroud christelijk ideaal was, zouden op christenen een concurrerende aantrekkingskracht hebben (27). Dit alles bracht Creyghton ertoe het communisme anders te benaderen dan de andere, aan het christendom vijandige stelsels. "In elk geval verdienen zij (de communisten - BB) meer sympathie dan die humanisten die met grote scherpe zinnigheid het geloof aan het afbreken zijn, alleen maar om zichzelf te verheffen, en meer belangstelling dan de schuivende, glijdende, fundamentele tussengroeperingen, die toch veroordeeld zijn om bij het ene of het andere uiterste te belanden" (28). Op de bijzonder eenzijdige en oppervlakkige manier waarop Creyghton hier het moderne humanisme en de verschillende vormen van socialisme omschrijft en veroordeelt, komen we in de volgende hoofdstukken terug. Het prijzenswaardige van sommige idealen van het communisme die van christelijke oorsprong zouden zijn, had nog tot gevolg dat de hoofdredacteur van *De Linie* de meeste communisten, zo niet allen, beter achtte dan hun leer (29).

Creyghton zag de strijd tegen het communisme als een geestelijke strijd. Hij concludeerde daaruit dat het gebruik van de juiste strijdmiddelen zeer belangrijk was. Dit zouden geestelijke middelen moeten zijn en dus viel de keuze op het gebed. Creyghton voorzag tegenwerpingen van praktische mensen, die zouden zeggen dat het geen tijd was om te bidden maar om te handelen. Hij verwierp deze bezwaren door het gebed de hoogste handeling te noemen (30). De slotconclusie lag voor de hand: het was niet zozeer een strijd die tegen het communisme gevoerd moest worden, maar een apostolaat van het geloof (31). Eerder had Creyghton al geconstateerd dat juist het Nederlandse volk, dat zoveel overhad voor de missie en zending, een grote expansieve kracht zou kunnen ontwikkelen tegenover het communistische wereldsysteem. Om deze reden geloofde *De Linie* dan ook dat er op Noord- en Zuid-Nederland voor de redding van de wereld een bijzondere roeping rustte (32).

Vol trots had Creyghton vastgesteld dat de polemische ervaring van de Katholieke Kerk enige eeuwen ouder was dan die van de communisten (33). Toch zocht hij zoveel mogelijk medestanders in de strijd tegen het communisme en aanvaardde ook het personalisme als bondgenoot. Geert Ruygers, hoofdredacteur van *Je Maintiendrai*, verwierp de beschuldiging dat het personalisme een soort substituuut voor de godsdienst, of een soort christendom boven geloofsverdeeldheid wilde zijn. Hij benadrukte dat het personalisme het primaat van de geest tegenover alle materialisme weer tot gelding trachtte te brengen, en daarom aan de kant van de kerk tegenover het communisme stond (34). De katholieken mochten volgens de *Linie*-redactie dit bondgenootschap accepteren, maar wel onder het voorbehoud dat met de aanvaarding van dit bondgenootschap nog niets gezegd was over de organisatorische vormen die het personalisme in het gemeenschapsleven voorstond (35). Deze slag om de arm kwam *De Linie* enkele jaren later van pas in haar polemie met Geert Ruygers, die toen definitief de kant van het socialisme

gekozen had (36)

De redactieraad van *De Limie* had in juli 1946 al grote instemming betuigd met de hoofdartikelen van hoofdredacteur over het communisme (37) Merkwaaardig genoeg adviseerde diezelfde redactieraad twee maanden later om bij de bestrijding van het communisme te signaleren dat de sociale en economische fouten van de hogere standen velen naar het communisme dreven (38) De conclusie, dat de verbetering van deze fouten het beste middel zou zijn om het communisme de wind uit de zeilen te nemen, was in duidelijke tegenspraak met Creyghtons opvatting Die had immers de materiële omstandigheden en verbeteringen ondergeschikt genoemd aan een strijdbaar geloofs-apostolaat en het gebed als beste wapen tegen het communisme aanbevolen Nog opvallender was dat Creyghton de suggestie van de redactieraad om eerst de fouten in eigen kamp aan de kaak te stellen, naast zich neerlegde en de tweede reeks hoofdartikelen toch wijdde aan het vijandelijke kamp, met name aan de strategie van het communisme

In een systematisch opgebouwde reeks van tien hoofdartikelen werkte Creyghton vanaf oktober 1946 zijn stelling uit dat de strategie van het communisme afweek van de leer van Marx om het einddoel, het communistisch wereldbestel, te verwezenlijken Zowel Hitler als Stalin hadden hun plan haarfijn van tevoren uitgetekend en het karakteristieke van beiden zou hierin liggen, dat zij er geen bezwaar in zagen hun ideaal voorlopig te verloochenen Creyghton zag hier de duidelijkste tegenstelling liggen met de stichter van zijn eigen orde, "Ignatius, en andere heilige strategen", die hun ideaal nooit hadden verloochend (39) Kritiek op de communistische doelstellingen, zoals dat in de pauselijke encyclieken was gedaan, zag Creyghton niet meer als het belangrijkste, omdat de communistische strategie nu het actueelste was (40) Die pauselijke kritiek werd door de *Limie*-hoofdredacteur nog steeds onmisbaar genoemd, zoals hij dat ook aan het einde van de dertiger jaren gedaan had (41), maar hij wilde zelf meer bij de naoorlogse praktijk aansluiten

De strategie van het communisme zou het eerste ideaal, een internationaal communisme, hebben teruggebracht tot een nationaal communisme (42) De volgende misstap lag volgens Creyghton voor de hand de Russische heerschappij over het communisme zou leiden tot imperialisme, de heerschappij van het ene volk over het andere, zoals het kapitalisme dat praktiseerde Het communisme en zijn doodsvijand, het kapitalisme, zouden aldus op hetzelfde spoor zijn uitgekomen (43) De vergelijking tussen communisme en kapitalisme werd echter door Creyghton niet verder uitgewerkt, maar wel die tussen het communisme en het nationaal-socialisme, omdat wellicht die laatste vergelijking twee jaar na de Duitse bezetting veel meer tot de verbeelding van de *Limie*-lezers zou spreken Wat de beginselen betrof constateerde Creyghton een radicale tegenstelling tussen het communisme en het nationaal-socialisme, een tegenstelling op leven en dood Zijn opsomming van de voornaamste verschillen was niet origineel het communisme bouwde voor de verovering van de wereldmacht op een internationale klasse, verwierp het imperialisme, proclameerde de gelijkheid van alle mensen en verwierp principieel alle religie, het nationaal-socialisme bouwde op een nationaal ras, was op het imperialisme aangewezen, ging uit van de superioriteit van de Germanen en opereerde met uitgesproken quasi religieuze ideeën Voor een voltooiing van de communistische idealen was Creyghton niet bang, omdat het communisme noodgedwongen de strategie van Hitler moest volgen De hoofdredacteur van *De Limie* vreesde wel de gebeurtenissen voordat het de communisten duidelijk geworden zou zijn, dat hun ideaal onbereikbaar was. De grootste

zwakheid was volgens Creyghton "Het communisme verwerpt principieel alle religie Maar de mens kan niet leven zonder geloof" (44)

Het slordig gebruik van het woord geloof wreekt zich hier weer eens, want de aandachtige *Lime* lezer zal zich herinnerd hebben, dat de strijd van de kerk tegen het communisme die van het ene geloof tegen het andere genoemd was. In een van de volgende artikelen preciseerde Creyghton zijn uitspraak, nadat hij ook eindelijk het begrip "strategie" had verklaard als - geheel ingepast in zijn betoogtrant - de kritiek van de feiten op de ideeën. Het communisme zou dus vele waarheden kennen, maar een grote leugen, de ontkenning van het eeuwige (45). De gevolgen van deze ontkenning van die ene grote christelijke waarheid werden door Creyghton voor de zoveelste maal herhaald: het marxisme zou door die ene grote leugen in verhoogde mate voortbrengen wat het zelf bestreed. De voorbeelden, waarvan wij er nog een noemen, waren gedeeltelijk eveneens een herhaling: de oude zonde volgens Marx was de onderdrukking van de economisch zwakken door de economisch sterken, de nieuwe zonde werd dan de onderdrukking van de bureaucratisch zwakken door de bureaucratisch sterken, kortweg van het volk door de leiders, dezelfde zonde die zich onder Hitler openbaarde (46).

De laatste vier artikelen van Creyghton over de strategie van het communisme gaven geen nieuwe gezichtspunten meer. Het anti-theïsme van het communisme was verantwoordelijk voor alle misstappen van de communisten (47), waarvan nog twee voorbeelden werden gegeven. Zo werd de communistische vaderlandsliefde in Frankrijk een paradox genoemd en werd het geloof van de Communistische Partij Nederland als een schijnreligie gebrandmerkt (48). Het tweede en laatste grote voorbeeld uit deze artikelenreeks was al meermalen door Creyghton gegeven: het communisme was door zijn strategie gedwongen het imperialisme voort te brengen dat het in het kapitalisme bestreed. Het laatste artikel in 1946, waarschijnlijk geïnspireerd door de kerstgedachte, ging over de communistische vrede als straks niet meer het kapitalisme als grootste tegenstander zou bestaan. Creyghton voorspelde min of meer dat de verschillende vormen van het socialisme tegenover elkaar zouden komen te staan als het ideaal van het communisme, de uitschakeling van het kapitalisme, verwezenlijkt zou zijn (49). In het laatste nummer van 1946 kondigde de *Lime* redactie daarom aan voort te zullen gaan met de strijd tegen de twee grote ontbindende machten van dit tijdperk: de "wereldomspannende bolsjewistische levensleugen" en de "wereldomspannende kapitalistische levensvorm". Beide hadden eenzelfde materialistische bron. *De Lime* wilde deze twee stelsels bestrijden door het telkenmale herhalen en demonstreren van de "Glans der Waarheid" in geloof, hoop en liefde (50).

Vastgesteld kan worden dat maar een van de hierboven genoemde stelsels, namelijk het communisme, consequent door *De Lime* in 1946 bestreden is, het kapitalisme werd alleen maar en passant veroordeeld. De reden dat er hier aan de artikelen over het communisme in 1946 in *De Lime* zo'n grote aandacht is besteed, is dat vooral in het eerste jaar sprake is geweest van een duidelijk uitgesproken anti-communistische theorievorming in het weekblad. Het anti-communisme van het jezuïetenweekblad zou, zoals wij nog zullen aantonen, in de volgende jaren een ander karakter krijgen, vooral onder de druk van de vanaf 1947 pas goed op gang gekomen koude oorlog. Toch heeft *De Lime* in haar eerste jaar, behalve aan het communisme als leer, ook aandacht besteed aan sommige uitwassen van het communisme. De vergelijking tussen nazisme en communisme uit de theoretische beschouwingen van Creyghton is ook terug te vinden in een artikel over het

proces in Neurenberg tegen de nazistische oorlogsmisdadigers *De Linie* constateerde dat rechters van de ene partij dezelfde daden als misdaden brandmerkten, wanneer zij in naam van een "nazistisch of kapitalistisch of reactionair" beginsel bedreven werden, terwijl zij er het zwijgen toe deden, wanneer die daden in naam van een communistisch of socialistisch beginsel begaan waren (51) De gruwelen die in naam van het communisme bedreven zouden zijn, werden in de eerste *Linie*-jaargang nog maar summier beschreven De onthullingen van de overgelopen Sovjet-functionaris Victor Kravchenko, door de redactiesecretaris Mertens beschreven op de plaats van zijn latere Sterk Verhaal onder de pakkende kop "Uit de kelder van Europa", roken naar ongeloofwaardige sensatie (52) Het werd voor *De Linie* pas echt serieus toen er een kerkelijke hoogwaardigheidsbekleder bij betrokken was, namelijk de Joegoslavische Mgr Stepinac, aartsbisschop van Zagreb De buitenland-medewerker van *De Linie*, Aug Cuypers, probeerde wel de ingewikkelde situatie waarbij het nationalistisch-separatistische streven van de katholieke Kroaten een belangrijke rol speelde, uit de doeken te doen Hij stelde de rol van de Katholieke Kerk echter niet ter discussie, door opmerkingen als "Wie de vrijheid der kerk aanrandt, randt de vrijheid tout-court aan" (53) Twijfels over de politieke rol van Stepinac werden al te gemakkelijk opgelost door de verklaring dat Mgr Stepinac op de eerste plaats beschouwd moest worden als een zieleherder, die er zich tevens van bewust was, dat het communistisch totalitarisme, waarmee Tito, steunend op zijn bajonetten, Kroatie wilde "zegenen", niet minder verderfelijk was dan het nazidom (54)

In de maand januari van het tweede *Linie* jaar werd nog even doorgeborduurd op de bewering, dat het communisme, geplaatst voor de werkelijkheid, zijn eigen beginselen moest verloochenen (55) In februari 1947 legde het blad de nadruk op het eigen falen van de christenen wij, de niet communisten, hebben het communisme opgeroepen en in stand gehouden Naar Frans voorbeeld zouden de katholieken het apostolaat moeten uitoefenen door Gods schepping te kennen, maar ook moeten beseffen wat de mensen er van gemaakt hadden (56) Het motief van de verwaarlozing van het christendom door de christenen met als noodlottig gevolg het ontstaan van het communisme, was het uitgangspunt van de Nederlandse gebedsactie, waartoe Creyghton een jaar eerder al min of meer had aangespoord Pater Calas Sanctus OFMCap deed een oproep in *De Linie* in maart 1947, maar realiseerde zich maanden later dat een gebedsactie als wapen tegen het communisme alleen niet voldoende was en riep daarom tevens op de studie van het communisme te helpen bevorderen (57) In augustus 1947 wist Calas Sanctus nog te vertellen dat zowel de gebedsactie als de studie-actie - beide werden gecoördineerd door de Katholieke Actie - in volle gang waren, maar dit was zo ongeveer het laatste levensteken dat van beide in *De Linie* werd vernomen (58)

Een ander onderwerp dat de aandacht van *De Linie* enige tijd vasthield, was de bisschoppelijke vastenbrief van 16 februari 1947, waarin het godloze communisme in beginsel werd veroordeeld in getrouwe navolging van de vooroorlogse encycleek *Divini Redemptoris* In eerste instantie reageerde *De Linie* niet op deze vastenbrief, waarschijnlijk omdat in de meditatie van Creyghton op het einde van het eerste *Linie* jaar de pauselijke encycleken een ondergeschikte plaats hadden gekregen De hoofdredacteur had immers de nadruk gelegd op de voorlichting over de strategie van het communisme *De Linie* wees dan ook vooral op de vastenbrief van de Engelse kardinaal Griffin, die niet zo zeer de nadruk legde op het beginsel maar op de wrange praktijk van het communistisch stelsel in Oost-Europa (59) *De Linie* redactie kwam wel in beweging om de bisschoppe-

lijke vastenbrief te verdedigen tegen aanvallen van *Vrij Nederland*, *De Vrije Katheder* en *De Protestant*, die spraken van een, de vrede bedreigende, anti-communistische hetze van de katholieke kerkelijke gezagsdragers. Het weekblad repliceerde dat de strijd tussen de kerk en het communisme al van voor de laatste oorlog dateerde en men de bisschoppen dus geen oorlogsophitsers mocht noemen (60). *De Groene* en *De Vlam* brandmerkten de bisschoppelijke omschrijving van Marx als een "Duitser van Joodse afkomst" als een uiting van anti-semitisme. *De Limie* verdedigde dit door de bisschoppelijke toevoeging "met Messiaanse verwachtingen" bij deze omschrijving van de communistische heilsprofeet essentieel te vinden (61).

Na nog enkele misvattingen over de vastenbrief bestreden te hebben, kwam *De Limie* tot wat zij het kardinale punt van de vastenbrief noemde: de bestrijding van God en godsdienst was een wezensbestanddeel van het communisme (62). Dat het communistische anti-theïsme de enige reden voor de katholieken was om zich te verzetten tegen de leer van Marx, werd door *De Limie* twee maanden later in een poging om te nuanceren gedeeltelijk tegengesproken. De vrees voor het Russische imperialisme zou evenmin de belangrijkste reden voor het katholieke verzet zijn. Dit zou de economische leer van het communisme zijn, omdat deze het beschikkingsrecht eenzijdig aan de gemeenschap gaf. Hierdoor zou het respect voor de menselijke persoonlijkheid worden ondergraven, maar tevens de grond voor dat respect: het geloof in God. *De Limie* kwam door deze redenering via een omweg toch weer bij haar vroegere uitgangspunt terug: het economisch stelsel van het communisme is niet toevallig maar noodzakelijkerwijze met het anti-theïsme verbonden. Het anti-theïsme werd een wezenlijk kenmerk, het Russische imperialisme een toevallig bijverschijnsel van het communisme genoemd (63).

Deze gedachtengang, waarin de economische leer van Marx plotseling opduikt om daarna weer spoorloos te verdwijnen, geeft nog eens duidelijk de twee punten aan waarop *De Limie* zich in haar strijd tegen het communisme richtte: het communistische anti-theïsme en het Russische imperialisme. De strijd tegen het anti-theïsme was door *De Limie* al begonnen met de nadruk te leggen op de godsdienstige bezinning door de christenen. In maart 1947 werd dit nog eens zo zuiver mogelijk gesteld in een oproep om op te houden met het fulmineren tegen de communisten en de christelijke liefde op de eerste plaats te stellen. Wapengeweld zou tot nieuw en uitgebreid wapengeweld leiden, dit zou evenzeer met polemiek het geval zijn. Deze gedachten werden weliswaar door de *Limie* redactie een verademing genoemd in de wirwar van aanval- en afweermethoden (64), het weekblad heeft er zelf nauwelijks gevolg aan gegeven.

In het najaar van 1947 wees de redactiesecretaris Mertens wel op de duizenden verdwaalde en onwetende idealisten die zich communist noemden en die opgevangen moesten worden in de "onmetelijke ravijn van de liefde Gods". Dat zou echter niet betekenen dat de christenen zich moesten overleveren aan een groep bezeten huurlingen die allerminst idealisten waren, maar die zich ook communist noemden. Mertens legde tenslotte de nadruk op een van beide punten in de strijd tegen het communisme, namelijk de angst voor het Sovjet-russische imperialisme. "Men maakt het christendom niet te schande door criminele elementen uit de samenleving te verwijderen: dat is zelfbescherming. Het is evenmin onchristelijk, bepaalde communisten hardhandig aan te pakken: ook dat is zelfbescherming. Oost Europa heeft het ondervonden" (65). De redactiesecretaris van *De Limie* werd door zijn hoofdredacteur in bescherming genomen tegen de verwijten dat *De Limie* te fel tegen de communisten zou optreden. Creighton sprak deze tegen met

een beroep op de werkelijkheidszin wie de deugd predikte en verzuimde maatregelen te bevorderen, geeigend om de beoefening van die deugd gemakkelijk en haar schending moeilijk te maken, verloor de realiteit uit het oog (66)

Deze realiteitszin van de *Limie* hoofdredacteur kwam niet zo maar plotseling eind 1947 op. Vanaf januari 1947 had het aantal artikelen dat waarschuwde tegen de gruwelen van het Sovjet-imperialisme, de artikelen over de principiële geestelijke strijd van het christendom tegen het communisme in 1946 verre in aantal overtroffen. Een korte selectie van de schrijvers en de onderwerpen zal dit duidelijk maken. In januari 1947 trok de *Limie*-redactie twee gevluchte Joegoslaven als nieuwe medewerkers aan die geacht werden de situatie in Oost-Europa zo deskundig en klemmend mogelijk te kunnen beschrijven. Een van beiden, door *De Limie* als voormalig medewerker van Tito's persafdeling geïntroduceerd, ging als insider over de Balkan schrijven onder de naam Croaticus (67). Een derde vluchteling, twee maanden later door *De Limie* officieel geïntroduceerd als een Pools journalist, stammend uit een Pools diplomatenengeslacht, onder het pseudoniem Stefan Rokita, begon zijn carrière bij het weekblad met een artikel over de opstand in Warschau in 1944 (68). Uit de redactiecorrespondentie blijkt dat men in het begin nog twijfelde aan de betrouwbaarheid van beide Joegoslaven. Alleen Rokita bleef over als een productieve vaste medewerker (69).

Van de *Limie*-redacteurs was Mertens verreweg de productiefste met zijn uitvoerig gedocumenteerde artikelen over de propagandamachinaties in de Sovjet-Unie middels een "vijfde colonne" (70). Bovendien wilde Mertens zijn informatie over het gruwelijke optreden van de Sovjetrussen, rijkelijk gelardeerd met citaten uit het eerdergenoemde boek van Kravchenko, onder de titel "Uit de kelders van Europa" voortzetten (71). De redactie beviel deze kop niet omdat ze te denigrerend voor het Russische volk zou zijn. Gedacht werd aan een andere kop die het Russische communisme zou brandmerken als de oerbron van het totalitarisme. Als nieuwe kop boven de "communistica" vond men ter redactie "Nieuws van het Oostfront" wel aanvaardbaar, maar te weinig uitnodigend klinken voor Nederlandse oren (72). Wel uitnodigend achtte men kennelijk de scherp anti-communistische spotprenten uit het Italiaanse blaadje *L'on Palmilio*, want *De Limie* vulde in de loop van 1947 meermalen een "kijk-pagina" met deze Italiaanse anti-communistische satire (73). De artikelen die de "Oostfront-deskundige" Wim Sassen voor *De Limie* schreef, zijn in een andere samenhang al vermeld (74).

Een ander middel om iets zichtbaar te maken van de communistische dreiging was de publikatie van geografische overzichtskaartjes met de opmars van de Sovjet-Unie. Vier kaartjes over de Europese opmars van de Sovjet-Unie in mei 1945, 1946, 1947 en een fictief kaartje vol hamer- en sikkelemblemen met de vraag 'het Europa van morgen?', schijnen tot vragen in de Tweede Kamer te hebben geleid (75). Statistische gegevens over de macht van de Europese communistische partijen en gegevens over de communistische kiezers in Nederland dienden hetzelfde doel, namelijk de kracht van het communisme te leren vrezen (76). Een enquête, gekoppeld aan de kaartjes over de verspreiding van de communistische kiezers in Nederland, moest de doorsnee-Nederlander ervan bewust maken dat religieuze, geografische en sociologische factoren invloed uitoefenden. Deze *Limie* enquête was geen overweldigend succes omdat maar zestien abonnees een verklaring hadden gezocht voor de verschillende merkwaardige concentraties van communistische kiezers (77).

Een laatste onderwerp uit een lange lijst van *Limie*-artikelen in 1947 over het optreden

van de Sovjet-Unie in Oost-Europa na 1945 moet hier afzonderlijk worden vermeld, ook al gaat het hier over een zaak die voor 1945 speelde. In september 1947 publiceerde *De Limie* een vragenlijst met acht vragen voor de Nederlandse delegatie tijdens de komende UNO zitting in New York. Het waren in het algemeen vragen over het optreden van de Sovjet-Unie in Midden-Europa, door *De Limie* eerder in haar kolommen gesteld. Toch werd het artikel, blijkens een later politie-onderzoek, als een belediging gezien van met name het Poolse staatshoofd (78). De eerste vraag sneed bovendien een luguber twistpunt aan: Wie heeft tussen oktober 1939 en april 1943 ongeveer tienduizend krijgsgevangen Poolse officieren vermoord, wier lijken in de wouden van Katyn zijn verborgen? *De Limie* vroeg zich vervolgens af waarom tijdens het internationale proces tegen de Nazi-oorlogsmisdadigers te Neurenberg de beschuldiging, als zouden de Duitse Wehrmacht en de SS dit hebben gedaan, van de aanklacht werd afgevoerd. Een week later beschuldigde *De Limie* de Sovjet-Russen van deze moord, zoals Goebbels dat in 1943 gedaan had (79). In de volgende jaren zal *De Limie* in verschillende artikelen over het Katyn-drama haar gelijk, dat met de historische waarheid schijnt overeen te stemmen, steeds meer proberen te bewijzen (80).

Het thema van de strijd tussen christendom en communisme is in 1947 in *De Limie* minder systematisch maar vanuit dezelfde gezichtshoek uitgewerkt als in 1946. De politieke verwickelingen in Oost-Europa en het dreigende gevaar van een Sovjetrussische overheersing ook in West-Europa heeft in *De Limie* in 1947 echter veel meer accent gekregen dan het jaar daarvoor. Hiervoor is een duidelijke reden aan te wijzen. In de Truman-doctrine verklaarden de Verenigde Staten in maart 1947 de "vrije volkeren" te steunen tegen elke dreiging van minderheden of druk van buiten. In deze sfeer van internationale spanning was men in de Westeuropese landen alert voor elk communistisch optreden of berichtgeving daarover. In Nederland leidde dat tot een volstrekte isolering van de CPN met als gevolg een felle bestrijding door de CPN van het democratisch socialisme en een even felle reactie van die zijde waar men gretig bereid was te luisteren naar ex-communisten, die waarschuwden voor de Russische dreiging (81). Bovendien had de bisschoppelijke vastenbrief onder de katholieken mede geleid tot een energiek aanpakken van allerlei acties, waarvan de gebedsactie, ook in *De Limie* gepropageerd, maar één voorbeeld is. Uit de redactiekroniek blijkt dat *De Limie* meermalen bij initiatieven van katholieken tegen het communisme betrokken werd, maar dat het blad steeds de eigen zelfstandigheid wilde bewaren (82).

De *Limie*-redactie voelde zich één met de strijd van de Kerk tegen het communisme en reageerde dan ook geprikkeld op de beschuldiging dat in Frankrijk nog een actief blok zou zijn van christen-democraten dat niet achter het anti-communistische "kruis-tochtidee van de integralistische *Limie*-katholieken" zou staan. De vroegere hoofdredacteur van *Christofoor*, W.J. Schuyt, schreef voorts in *Vrij Nederland*, dat er geen enkel redactioneel overleg tussen *De Limie* en het Franse blad *Temoignage Chretien* kon bestaan omdat het Franse blad een andere stijl en toon bezat. *De Limie* noemde het een tendentieuze opmerking en poogde vrij zwak het tegendeel te bewijzen door de hoofdredacteur van het Engelse blad *The Tablet* het Franse blad *La Croix* te laten citeren. Hieruit moest blijken dat in Frankrijk, evenals overal elders, de vitale belangen van de Kerk samenvielen met het succesvolle verzet tegen het communisme (83). Het is duidelijk dat Creighton, die vooral in het eerste *Limie*-jaar steeds Franse voorbeelden aanhaalde, hiermee niets bewees inzake de overeenkomst in strijdwijze tussen zijn eigen blad en

het als progressief bekend staand *Temoignage Chretien*. In 1946 had *De Linie* wel een artikel van *Temoignage Chretien* geplaatst over een rondreis door Rusland waarin de deplorabele economische en sociale omstandigheden van het volk ter sprake kwamen (84). De toestemming om elkaars artikelen over te nemen was de enige band tussen beide bladen, die in hun benaderingswijze van het communisme uiteindelijk verschulden (85). Kritiek op de wijze van optreden van *De Linie* tegen het communisme bestond trouwens ook binnenskamers. Er is eerder op gewezen dat Van Gestel SJ namens Rome en de Nederlandse SJ provincie de *Linie* redactie aanraadde het echte onvervalste katholieke te benadrukken en er beter voor te zorgen niet de communist maar het communisme aan te vallen (86).

Een dergelijke kritiek kreeg *De Linie* eind 1947 ook uit niet-katholieke hoek. De schrijver A. den Doollaard was het met *De Linie* eens over de noodzaak van het verdedigen van transcendentale waarden in een wereld die haar aanbidding verdeelde tussen enerzijds het gouden kalf van het kapitalisme en de rode ster van het communisme anderzijds. Maar de manier waarop *De Linie* dat deed, vond Den Doollaard te eenzijdig en primitief (87). Creighton ontkende dit niet, maar hij verschool zich achter de algemene opvattingen over de democratie, de internationale verhoudingen en de vrede, die hij alle primitief noemde.

Deze goedkope redenering werd gevolgd door een beginselverklaring van Creighton voor 1948. Hij drong aan op krachtig handelen omdat dit een oorlog zou voorkomen en meende daarmee ook het verwijt ontkracht te hebben dat *De Linie* juist op een oorlog tussen Oost en West aanstuurde. Onder vastberaden verzet verstond *De Linie* op de eerste plaats dat de afschuif voor de onmenselijke praktijken van het Kremlin onomwonden geuit zou worden. In de tweede plaats moest in de eigen nationale samenlevingen onverbiddelijk worden opgetreden tegen verraad en iedere duidelijke voorbereiding van verraad. "Wij moeten het ABC nog leren van het inzicht dat de democratische beginselen evengoed de verdediging van het zwaard behoeven als de veiligheid en de vrijheid". In de derde plaats moesten de vrije volkeren leren in het internationale verkeer niet minder doelbewust op te treden dan Hitler het gedaan had en Stalin het op dat moment deed. De beslissing zou volgens Creighton niet in het Oosten, maar in het Westen vallen, dat niet uitsluitend onder het politieke leiderschap van Amerika tegen Rusland moest strijden (88).

Vermelding van de geestelijke strijd tegen het communisme, zoals dat voorgaande jaren nog gebeurde, ontbrak deze keer. Den Doollaard was het tevens opgevallen, dat in *De Linie* te veel tegen het communisme en te weinig over sociale rechtvaardigheid te lezen viel. Den Doollaard was van mening dat men de eeuwige transcendentale waarden niet verdedigde door met een boek van Kravchenko te colporteren, zoals *De Linie* eind 1947 gedaan had (89). *De Linie* zou aldus dezelfde fout maken als bij de meeste propaganda tijdens de oorlog gebeurde: de misvatting dat men eigen stoep brandschoon zou kunnen schrobben met buurmans vuile bezem (90).

Dit verwijt was terecht, omdat de pogingen van *De Linie* alternatieven te propageren voor een andere maatschappij, mager bleven. Bovendien werden in februari 1948 weer op sensationele wijze de Sovjetmoorden in Katyn opgerakeld (91). De hoofdartikelen tegen het communistische beginsel, zoals Creighton ze het eerste jaar geschreven had, met de christelijke leer als uitgangspunt, werden nu vervangen door een artikelenreeks waarin uitsluitend het falen van het communisme en de communisten aan de kaak werd

gesteld De vermoedelijke schrijver van deze artikelen, P de Bruin SJ, begon met waarschuwingen tegen de C P N en de Cominform (92) Twee weken later publiceerde *De Limie* een open brief aan minister-president Beel waarin concrete voorstellen gedaan werden Om het gevaar van de C P N en de Cominform te minimaliseren zou een zorgvuldige inlichtingendienst tegen de communistische activiteiten gewenst zijn De Nederlandse gezagsdragers zouden voorts meer kritiek moeten leveren op slecht functionerende internationale organisaties als de Verenigde Staten (93)

Deze agressieve uitspraken van *De Limie* vielen samen met de machtsgreep van de communisten in Praag in februari en maart 1948 Met het oog op de Tsjechische crisis riep *De Limie* dan ook bijna triomfantelijk uit dat zij niet altijd een "onvruchtbaar en negatief alarmisme" verspreidde (94) De Bruin gaf daarom mogelijkheden voor actie aan tegen het Bolsjewisme, dat door de Tsjechische crisis weer een acuut gevaar was geworden Hij pleitte voor een "voorzichtige zuivering" van leger, politie en ambtenarenstand om ze tot een onoverwinnelijk machtsinstrument van de regerende democratie te maken De christelijke bekommernis om het wel en wee in de wereld had in *De Limie* definitief plaats gemaakt voor een politieke bezorgdheid over de kracht van de eigen nationale staat "De koude oorlog moet gevoerd worden door een sterke regering, steunend op een innerlijk gesloten front van alle burgerlijke elementen in onze samenleving" (95)

Hoezeer het De Bruin ernst was met zijn oproep bleek wel in de loop van 1948 toen ook op de socialisten een beroep werd gedaan als "waardevolle partners in de goede strijd" (96) Tijdens de lastercampagne van de C P N tegen de socialistische voorman Koos Vorrink koos *De Limie* dan ook onvoorwaardelijk de partij van deze laatste tegen de "gelegaliseerde troep aspirant verraders" van de C P N (97) Voor een verbod van de C P N achtte *De Limie* het echter te laat door de schuld van de achterlijke Nederlandse wetgeving, die eerst de kans had gegeven aan de NSB en thans aan het communisme, overigens "broer en zus" (98) Het gebruik van geweld tegen de communisten werd door De Bruin eveneens afgeraden, niet om christelijke motieven, maar uitsluitend omdat het aantal tegenstanders niet te schatten was Hij pleitte daarom voor een vrijwilligerscorps dat aan twee eisen voldeed Ten eerste moest dit corps overtuigd zijn van de noodzaak zelfs het leven in te moeten zetten Ten tweede moest het geschoold zijn in het bijzondere handwerk van de communisten, zoals de barricadenstrijd, en bovendien tienmaal fanatieker zijn dan de communisten De Bruin SJ wilde de machtsmiddelen van de staat zo groot laten worden dat de communisten geen aanval meer zouden wagen (99) De positieve adviezen die De Bruin in de loop van 1948 gaf om de communisten de wind uit de zeilen te nemen, waren nogal vaag en theoretisch West-Europa zou de heersende armoede rechtvaardig moeten verdelen om zo aan de arbeiders te tonen dat men bereid was later de komende overvloed rechtvaardig te verdelen (100) De Bruin baseerde dit op zijn stelling dat alleen de nietsbezittende proletarier tenslotte zou uitmaken of de dictatuur van het proletariaat er zou komen Waar het proletariaat zou ontbreken, had het communisme geen kans, was zijn simpele conclusie (101)

De toon van *De Limie* werd in de zomer van 1948 steeds agressiever als het ging om de situatie in Midden- en Oost Europa, mede tengevolge van de Sovjetrussische blokkade van West-Berlijn vanaf juni 1948 Een beledigende open brief aan de nieuwe Hongaarse gezant in Nederland als "dank" voor het toezenden van een boekwerk met communistische propaganda, had een waarschuwing van de kant van het departement tot gevolg (102)

In deze sfeer ging het weekblad langzaam maar zeker over van de preventieve geweldsmaatregelen van De Bruin naar het prediken van een "defensieve aanvalsoorlog" door K. Verhofstad SJ

In de periode van 1945 tot 1947 maakte het Westen volgens Verhofstad de vergissing te menen met de Sovjets tot een vergelijk te kunnen komen. De tweede vergissing was de veronderstelling dat een militair evenwicht geschapen kon worden, omdat beschaafde staten nooit zoveel zouden kunnen uitgeven voor een kostbaar militair apparaat als de Sovjet-Unie. De conclusie en de raad van Verhofstad leek hier eenvoudig op aan te sluiten: hoe resoluter men zou toeslaan, hoe minder verschrikkelijk de oorlog zou zijn. De tweede wereldoorlog zou reeds te zeer vertraagd zijn door gepraat. Het Westen had bovendien het excuus dat het reeds midden in een aanval zat, omdat de Sovjet-Unie al half Europa onder de voet gelopen had: een tegenaanval zou dus eenvoudig een defensieve handeling zijn. Verhofstad was van oordeel dat het Westen intussen in vrees leefde en lachwekkend naïef was door te denken dat het communisme een idee was dat met geen enkel geweld bestreden kon worden (103). Deze uitspraak is totaal in tegenstelling met de opvatting over de geestelijke strijd tegen het communisme en de belangrijke rol van het gebed, zoals Creighton in de eerste *Lime* jaargang predikte. Desondanks wilde de *Lime* redactie het artikel van Verhofstad uitroepen tot het belangrijkste van 1948, maar vond het overdreven dit te doen met een eigen weekbladpublicatie (104).

De te verwachten beschuldigingen van ongemotiveerde oorlogsophitsing brachten Verhofstad niet in het minst in verwarring. Hijzelf sprak liever van "overreding tot oorlog" en hij beaamde dit noodzakelijk te vinden. Ongemotiveerd vond hij zijn aansporing niet en hij noemde het geloof dat God de toekomst zou leiden een vermetel vertrouwen (105). De *Groene* noemde dit in haar kolom in *De Lime* onder de kop "De duivel in de monnik", de prediking van de haat in plaats van de liefde (106). De *Lime* redactie stelde zich achter de wat zij noemde harde maar openhartige verklaring van Verhofstad over de noodzaak van een "preventieve bevrijdingsoorlog", maar zou betere oplossingen in de toekomst niet afwijzen, ofschoon zij die voorshands nog niet zag (107). Verhofstad zelf beantwoordde tenslotte op een vrij radicale wijze drie soorten reacties op zijn artikelen. De reactie dat de christenen er beter aan deden het gezonde levensprincipe meer ingang te doen vinden, beantwoordde Verhofstad door te verwijzen naar de reeds aanstormende communisten. Een tweede groep reagerenden verwierp de moderne oorlog als middel vanwege de vernietigende kracht van de atoombom. Verhofstad geloofde evenwel dat misbruik van de atoombom alleen voorkomen kon worden, wanneer de enige atoombom-bezittende partij het initiatief zou kunnen nemen en zo zou verhinderen dat anderen de atoombom in bezit kregen en konden gebruiken. Een derde groep reacties vond een oorlog doelloos, omdat daardoor onoplosbare problemen zouden ontstaan. Verhofstad antwoordde hier tenslotte op dat het in dit geval niet ging om een vrede na een oorlog, die gevoerd zou worden omwille van macht of eigen voordeel. Het doel heiligde deze keer letterlijk de middelen van Verhofstad: "De mogelijkheid is er dan van een vrede van Christus in het Rijk van Christus" (108).

Een kritische reactie op de radicale oplossing van Verhofstad moet hier nog afzonderlijk gesignaleerd worden, niet omdat ze afwijkt van het voorgaande, maar omdat ze geuit schijnt te zijn in een bestuursvergadering van de *Lime*-Stichting door F. Malmberg SJ (109). Malmbergs grootste bezwaar gold vooral de onvolledigheid van de conceptie van Verhofstad, voor wiens "koele verstand" hij overigens alle achtung bleek te bezitten. Het

christelijk perspectief, waarin Verhofstad en *De Limie* zeker dit geweldige vraagstuk hadden moeten plaatsen, ontbrak volgens Malmberg. Deze laatste had er nog vrede mee kunnen hebben als het een leek was geweest die de oorlog had gepredikt - mits door de *Limie* redactie juist ingeleid - maar vond het onvoorstelbaar dat een jezuïet het probleem niet tegen een christelijke achtergrond van "vrede en vreugde in de H Geest" had geplaatst. In dit verband vond Malmberg het ook allerongelukkigst dat de *Limie* redactie het artikel van Verhofstad als het belangrijkste van het lopende jaar 1948 had beschouwd (110).

In ongeveer dezelfde periode werd tijdens de eerder vermelde bijeenkomsten tussen de *Limie* redactie en de *Christofoor* groep eveneens kritiek gespuid op de wijze waarop *De Limie* het communisme bestreed (111). Naar aanleiding van onder meer de artikelen van Verhofstad kwam de vorm en de inhoud van de *Limie* artikelen ter sprake, waarbij beide partijen het er over eens waren, dat het communisme bestreden diende te worden. Over de vorm werd van *Christofoor* zijde gezegd, dat *De Limie* door haar sensationele, opjagende stijl eerder de lezers verlamde en een obsessie schiep, dan dat zij de lezers geestelijk sterker maakte. Creighton, die in 1946 nog over een geestelijke strijd had geschreven, antwoordde hierop, dat *De Limie* in de eerste plaats aan de verontwaardiging over het onrecht uitdrukking wilde geven. In de inhoud van de anti-communistische artikelen van *De Limie* bespeurde de *Christofoor* groep nogal wat eenzijdigheid, omdat er zo weinig over de oorzaken van het communisme werd gesproken. Mertens verdedigde *De Limie* door over het communisme te spreken als een acuut gevaar. Hij vreesde dat, als er te veel aandacht aan de fouten van anderen buiten het communisme zou worden geschonken, de communisten daar hun voordeel mee zouden doen (112).

In 1949 kwam *De Limie* niet meer op de kwestie van een preventieve aanvalsoorlog terug. De bovenvermelde kritiek zal daartoe gedeeltelijk hebben bijgedragen. Ook was de *Limie* redactie met haar preventieve oplossing, het liquideren van het dreigende Sovjet-imperialisme door een aanvalsoorlog van het Westen, al tot het uiterste gegaan. Bovendien kwam daar de omstandigheid bij dat het weekblad in 1949 en 1950 zeer veel werk kon maken van zijn verontwaardiging over het met de koude oorlog nauw verbonden proces tegen de Hongaarse kardinaal Mindszenty.

Het eerste *Limie* artikel in een lange reeks koppelde het verzet van de Hongaarse boeren tegen nationalisatie en collectivisatie van hun bedrijven aan het verzet van de Hongaarse priester kardinaal Mindszenty tegen het communistische bewind (113). De arrestatie van Mindszenty in de laatste week van 1948 leidde tot een *Limie* offensief tegen de Hongaarse regering en een oproep tot internationale boycot van Midden-Europese diplomatieke en handelsmissies (114). *De Limie* plaatste zich achter de brief van een Hongaarse medewerker die opriep om de kardinaal te redden, niet omdat deze een Hongaar was, maar omdat in hem een heroïsch christendom gestalte had gekregen, zoals de wereld dat sinds lange tijd niet meer gekend had (115). *De Limie* voerde tijdens het proces tegen Mindszenty Kravchenko weer ten tonele als een soort kroongetuige van de communistische praktijk (116).

Het grootste meningsverschil over het proces-Mindszenty moest *De Limie* uitvechten met *De Groene*, die aanvankelijk alle deining rond de Hongaarse kardinaal rustig commentarieerde. *De Groene* ging echter steeds meer de aandacht vestigen op reactionaire elementen in de denkbeelden van kardinaal Mindszenty, die de vanouds sterke machtspositie van de Kerk in Hongarije wilde afschermen (117). *De Groene* verklaarde

tenslotte onder de titel "Politiek Katholicisme", dat de Mindszenty affaire slechts een symptoom vormde van een belangrijker kwestie. Het zou nu draaien om de vraag, hoe in marxistisch geleide staten, waarin langzamerhand een belangrijk gedeelte van de mensheid leefde, de verhouding tussen staat en godsdienst zou kunnen zijn (118). Na dit artikel werd de kolommenruil tussen *De Groene* en *De Linie* stopgezet, maar was de polemiek over Mindszenty nog niet afgelopen. *De Groene* benadrukte dat er mensen vanwege hun politieke overtuiging in Hongarije met zijn nog niet geconsolideerde staatsvorm risico's liepen, zoals de tegenstanders van de kardinaal die vroeger ook hadden gelopen. *De Linie* wist niet beter dan hierop te reageren, dat *De Groene* nu het recht verloren had op de eretitel "Onafhankelijk Weekblad", omdat het blad in de macht geraakt zou zijn van het anti-theïstisch communisme (119).

De grootste publiciteit rond het proces-Mindszenty verzorgde *De Linie* door de eerste twee weken van februari 1949 met succes extra bijlagen te verspreiden. Een kerkvervolgingsnummer anderhalve maand later sloeg minder aan (120). In de Mindszenty-nummers nam *De Linie* stelling tegen de voornaamste beschuldigingen tegen Mindszenty, zoals die van een politiek priester en deviezensmokkelaar, en schonk zij veel aandacht aan de communistische methode om bekentenissen af te dwingen (121). *De Linie* had zich zelfs de moeite getroost om haar Romeinse correspondent Jan Dijkgraaf in het geheim naar Hongarije te zenden (122). Het weekblad was er dan ook zeer verontwaardigd over dat een vertegenwoordiger van de katholieke pers, die in het algemeen de kant van *De Linie* gekozen had in de polemiek met *De Groene*, juist de reportages van Dijkgraaf in twijfel trok. Dat was gebeurd tijdens een protest-meeting van Katholiek Jong Nederland tegen het proces Mindszenty in de RAI in Amsterdam (123).

In de loop van 1949 hield *De Linie* bijna wekelijks de publieke aandacht op kardinaal Mindszenty gericht, meestal in een uithoekje van de Geest-en Leven-pagina van *De Linie*. Aan het eind van dat jaar maakte zij de balans op van de totale publiciteit rond Mindszenty: een film, twee toneelstukken, vijfendertig boeken en talloze brochures. Het blad constateerde dat er desondanks nog de opvatting bestond dat Mindszenty een reactionair was en vestigde daarom de aandacht op de instemming van de kardinaal met de landhervorming (124). *De Linie* vermeldde daarbij niet dat het reactionaire element van Mindszenty's opvattingen ook niet hiern had gelegen, maar in de rigoureuze manier waarop de kardinaal aan de oude kerk-staat-verhouding vasthield (125). In 1950 verscheen eveneens bijna wekelijks een kort artikeltje over Mindszenty. Creyghton schreef hierover enkele jaren later dat hij ervan overtuigd was, dat de meeste mensen die stukjes niet lazen. Iedereen zou wel geweten hebben waarom die artikeltjes over Mindszenty er stonden en iedereen zou er door beïnvloed zijn. Creyghton noemde dit een illustratie van zijn stelregel, dat *De Linie* meer invloed moest uitoefenen door wat zij deed, dan door wat zij schreef (126).

In oktober 1949 wilde de *Linie*-redactie, zoals in het begin van dit hoofdstuk al vermeld is, een minimale, uiterst feitelijke behandeling van het communisme. Deze eis lijkt ons voornamelijk geïnspireerd door het commercieel steeds minder verkoopbare anti-communisme van *De Linie*. De lezers waren murw. Een zestal berichtjes over Katyn herinnerden in 1949 en 1950 nog het meest aan de eertijds vlammende artikelen van Mertens (127). In maart 1950 reageerde Creyghton met enige moed op een voorstel van Mertens om een eigen IJzeren Kolom over Oost-Europa te beginnen. De hoofdredacteur van *De Linie* merkte op dat het weekblad de roem had het best geïnformeerde blad

over Midden- en Oost-Europa te zijn. Zo'n kolom van Mertens leek hem het aangewezen middel dat te blijven (128). In april 1950 verscheen er voor het eerst weer een systematisch opgezette anti-communistische reeks met de vroeger minder geschikt geachte titel Oostfront. Onder de ondertitel Nieuwe gegevens werden vooral berichten over de manoeuvres van de Cominform gepubliceerd, zonder dat nog de principiële tegenstelling tussen communisme en christendom werd aangeroerd (129).

Samenvattend kunnen we zeggen dat het weekblad *De Linie* zich ten doel stelde het Nederlandse volk te alarmeren in verband met de dreiging van het communisme en dat het er prat op ging dit vier jaar lang consequent te hebben volgehouden. In het eerste *Linie* jaar, 1946, werden twee thema's uitgewerkt onder de noemer niet-katholiek en niet-christelijk is on-Nederlands. Als eerste thema behandelde de hoofdredacteur Creighton de strijd van het christendom als een geestelijke strijd, die door de christenen met geestelijke middelen, zoals het gebed, gevoerd moest worden. De materiele omstandigheden kwamen op de tweede plaats. Als tweede thema kwam de strategie van het communisme ter sprake. Creighton wilde hierin verder gaan dan de pauselijke encyclieken, waarin vooral voor het einddoel van het communisme gewaarschuwd werd. Dit wijzen op de strategie van het communisme zal vooral indruk gemaakt hebben, omdat na 1945 de Sovjet Unie ook geografisch dichterbij West-Europa gekomen was. In *De Linie* werd het communisme meermalen met het nationaal-socialisme vergeleken met als conclusie dat het communisme zijn idealen, die gedeeltelijk christelijk van inspiratie waren, wel moest verloochenen omdat het anti-theïstisch was.

In het begin van de tweede jaargang schonk het SJ-weekblad enige aandacht aan het falen van de christenen zelf. Als oplossingen werden slechts geestelijke bezinning door middel van een gebedsactie en meer kennis van het communisme gesuggereerd. Naar aanleiding van de bisschoppelijke vastenbrief in februari 1947 werd vooral de nadruk gelegd op het anti-theïsme van het communisme en werd het Sovjet-russische imperialisme een bijverschijnsel hiervan genoemd. Toch is in de loop van 1947 een duidelijke verschuiving te constateren in de *Linie*-aandacht: de geestelijke strijd tegen het communisme raakte verder op de achtergrond en de redactiesecretaris Mertens, Midden-europese vluchtelingen en de later luid gewraakte gelegenheidsmedewerker Wim Sassen wezen steeds meer op het Sovjet-imperialisme. Een onderwerp als de massamoorden in Katyn, waarover de volgende jaren steeds weer nieuwe informatie gegeven zou worden, paste geheel in deze opzet. De toon van *De Linie* in dit soort artikelen wekte kritiek, maar in het koude-oorlog-klimaat, dat vanaf 1947 de westerling deed huiveren, stond *De Linie* niet alleen in haar agressieve stellingname waarbij het blad steeds meer de communist en steeds minder het communisme aanviel.

De derde *Linie* jaargang begon met een beginselverklaring van hoofdredacteur Creighton met een pleidooi voor een krachtiger handelen tegen het communisme. Voortaan zou de onmenselijke praktijk van het Kremlin nog onverbloemder aan de kaak worden gesteld, moest nationaal scherper worden opgetreden tegen verraders en was ook internationaal een doelbewuster optreden van het Westen tegen het Oosten noodzakelijk. Parallel aan de twee grootste koude oorlog-gebeurtenissen in 1948, de Tsjechische crisis en de blokkade van Berlijn, werd de toon nog agressiever. P. de Bruin SJ pleitte aanvankelijk voor een voorzichtige zuivering van communisten en een versterking van de nationale staat met vrijwilligerscorpsen. K. Verhofstad SJ drong tenslotte aan op een "defensieve aanvalsoorlog" tegen de Sovjet-Unie om het christelijke westen definitief te beveiligen.

tegen het opdragend communisme Propageren van machtsmiddelen had in *De Linie*, ondanks zware interne kritiek van F Malmberg SJ en externe kritiek van o a de *Christofoor* groep, de plaats ingenomen van het overdenken en stimuleren van de christelijke roeping

De laatste twee *Linie* jaren, waaraan dit hoofdstuk gewijd is, werd bijzonder veel aandacht geschonken aan het proces tegen de Hongaarse kardinaal Mindszenty In het algemeen heerste toen in Nedeiland een anti-communistische en pro-Mindszenty-stemming In de *Linie* berichtgeving huerover stond centraal dat een vertegenwoordiger van het heroische christendom vernederd en gebroken werd door het anti-theistische communisme Naar verklaringen hiervoor werd nauwelijks gezocht, beschrijvingen van de gang van zaken waren zo gedetailleerd mogelijk Halverwege 1949 werd het doorsnee-nieuws over het communisme, zoals dat de voorgaande jaren in *De Linie* gegeven was, op last van de redactie niet meer aangeboden op grond van voornamelijk commerciële motieven In 1950 werd wel intern nog gemijmerd over de roem van weleer, maar een schuchtere poging die berichtgeving te hervatten eindigde in het najaar

Concluderend kan worden gezegd dat het SJ-weekblad *De Linie* in de sfeer van de koude oorlog vooral op het dreigend gevaar van het communistische imperialisme hamerde en eerder de vrees voor het communisme bevorderde dan dat het de westerse chrstten geestelijke anti-stoffen verschaft Alleen in het eerste *Linie* jaar is daar een poging toe gedaan Het negatieve anti-communisme van *De Linie* was in hoofdzaak gebaseerd op het anti-theïsme van de volgelingen van Marx en Lenin Dit was overigens in overeenstemming met de overheersende stemming onder de katholieken in Nederland tijdens die eerste naoorlogse jaren (130), waarbij de vooroorlogse anti-communistische traditie van de R K Kerk, die we aan het begin van dit hoofdstuk genoemd hebben, natuurlijk een belangrijke rol speelde

Toch kan er nog een onderscheid gemaakt worden tussen het anti-communisme van *De Linie* en dat van de landelijke katholieke dagbladen als *De Volkskrant* *De Tijd*, *De Maasbode* en *Het Binnenhof* Laatstgenoemde bladen werden sterker anti-communistisch vanaf 1948, samenvallend met de escalatie in de koude oorlog na de communistische coup in Praag (131) *De Linie*, die haar anti communisme niet in hoofdzaak baseerde op de militair-politieke dreiging van de Sovjet-Unie, maar op het anti-theïsme van het marxisme, had met haar anti-communistische hetze niet gewacht totdat de internationale politieke situatie daar aanleiding toe gaf Om die reden viel het SJ-weekblad, dat in zijn analyse van het communisme verder wilde gaan dan de pauselijke encyciek *Divini Redemptoris* en de bisschoppelijke vastenbrief van 1947, op door zijn felle anti-communisme in een periode dat de andere landelijke katholieke bladen veel gematigder voor de dag kwamen (132)

De onverzoonlijke houding van *De Linie* tegenover het nieuwe of moderne humanisme - het humanisme zonder godsidee - bleek al in het zesde weekbladnummer Dr J P van Praag had in *Vrij Nederland* gepleit voor een gezamenlijke inspanning van christendom en humanisme om de Westerse cultuur staande te houden. *De Linie* was verontwaardigd over de vraag van Van Praag om het nieuwe humanisme niet als heidendom te bestempelen. *De Linie* willigde dit verzoek niet alleen niet in, maar beweerde zelfs, dat de meeste heidenen nog in God geloofden, en onder de heidenen de godloochenars de meest beklagenswaardigen waren. Het godloochenende humanisme was volgens *De Linie*, met een verwijzing naar *Humanisme integral* van Maritain, een zeer merkwaardig soort humanisme, dat voor de cultuur van geen enkel land iets goeds te betekenen had (1). Tegenover dit humanisme, dat aldus terecht tot heidendom te bestempelen was, zou de christen slechts vung en vastberaden verzet passen (2).

Deze houding van *De Linie* sloot aan bij de ervaring die de katholieke kerk tussen de twee wereldoorlogen in Nederland had met de humanistische vereniging De Dageraad, die socialistische idealen en een agressief anti-theïsme praktiseerde (3). Tegelijkertijd ontstond er echter naast dit invloedrijke anti-theïsme een andere humanistische geestesstrooming, die meer op menswaardigheid in het algemeen gericht was. Deze richting wilde samenwerken met andersdenkenden, ook godsdienstigen om het inhumane, vooral belichaamd in het opkomend nazisme, te bestrijden. De sterke groei van het aantal buitenkerkelijken noodzaakte ertoe een niet godsdienstige levensovertuiging te formuleren om deze mensen buiten de totalitaire bewegingen te houden. Deze overwegingen brachten Van Praag er nog tijdens de bezettingsjaren toe te pleiten voor een nieuw georganiseerd humanisme. Het kreeg in februari 1946 gestalte in het Humanistisch Verbond (4). Dit wilde, hoewel het niet-godsdienstig en niet christelijk was, de godsdienst en de kerk niet per se bestrijden. Bovendien bewogen zijn maatschappelijke activiteiten zich binnen het kader van de burgerlijke democratie en ontbraken de revolutionaire idealen die De Dageraad nog geïnspireerd hadden (5).

Het is nog wel te begrijpen dat *De Linie* het Humanistisch Verbond en zijn voorzitter Van Praag wantrouwde, gedachtig het imago van De Dageraad als een agressieve, goddeloze vereniging. De weigering van *De Linie* om van nu af enigszins de nieuwe ontwikkelingen te volgen, is minder te vergoelijken. Het weekblad maakte geen onderscheid tussen anti-theïsme als bestrijding van godsdienst en atheïsme als ontkenning van God. De ongenueanceerde opstelling tegenover het nieuwe humanisme verklaart wel waarom *De Linie* communisme en humanisme zonder onderscheid naast elkaar plaatste en veroordeelde. In het vorige hoofdstuk is al vermeld dat Creyghton communisme en nieuwe humanisme beide gelijkelijk anti-christelijk en dus anti-nationaal noemde en zelfs meer sympathie kon opbrengen voor de communisten dan voor de humanisten. Deze laatste zouden met scherpzinnigheid en zonder sociale beginselen uit pure zelfverheffing het geloof afbreken (6). Als concrete voorbeelden werden later genoemd Albert Helman,

schrijver in het Nederlandse maandblad *Apollo*, en het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* (7)

Het laatste artikel over het humanisme in de eerste *Linie* jaargang, dat hier besproken dient te worden, handelde over het Nederlands Humanistisch Verbond en was ondergebracht in de rubriek wijsbegeerte. Het begrip "goed" zou volgens het Humanistisch Verbond niet afgeleid zijn van een eeuwig goed of een aantal absolute normen. De *Linie* bestempelde dit als een halve waarheid, omdat alleen absolute en eeuwige normen, die van God uitgingen, de mens ervan zou behouden terug te vallen in een louter biologisch leven op dierlijk niveau (8). De visie van het SJ-weekblad tendeerde naar de denktrant van de bisschoppelijke vastenbrief, driekwart jaar later, in februari 1947. Hierin heette het dat er van moraal geen sprake kon zijn voor wie niet geloofde aan een God, die de mens zekere verplichtingen oplegt en het kwade straft (9). De heftige protesten tegen deze uitspraken van humanistische zijde en de *Linie* verdediging van het episcopale standpunt hadden tot gevolg dat van de vijf door ons bestudeerde jaren, de tweede *Linie* jaargang - 1947 - verreweg de meeste artikelen tegen het moderne humanisme opleverde.

In antwoord op een aanval van de classicus Dr. D. Loenen in *De Groene* verklaarde *De Linie* aanvankelijk, dat de bisschoppelijke vastenbrief een vermaning was van de geestelijke leiders aan hun gelovigen over gevaren die hen bedreigden in termen waarvan zij de betekenis kenden (10). Dr. Loenen vond deze repliek veel te zwak en wilde een duidelijk antwoord van *De Linie* of het bewezen was dat de misdadigheid der godlozen groter was dan die der katholieke god-gelovigen. Creighton omzeilde deze problematiek en onderschreef de woorden van het episcopaat dat er van moraal geen sprake kon zijn voor wie niet in God geloofde. De hoofdredacteur van *De Linie* voegde daar evenwel onmiddellijk aan toe, dat van hem die met de lippen zei "Er is geen God", nog niet gezegd kon worden dat hij ieder Godsbegrip verloren had, laat staan dat hij leefde zonder God (11). Bleef het weekblad aldus om de zaak heen draaien, in de volgende reeks artikelen werden duidelijk man en paard genoemd, wat niet wilde zeggen dat *De Linie* ook genuanceerder oordeelde.

Uitgangspunt was de stelling dat de godsbestrijding, het anti-theïsme, een wezensbestanddeel was van het communisme. Hieraan werd toegevoegd dat dit stelsel zonder moraal zeer veel bloed had doen vloeien sinds de Russische Oktoberrevolutie in 1917. Bovendien werd geponeerd dat het fascisme en het nationaal-socialisme door Lenin waren opgeroepen (12). Voor dit hoofdstuk zijn de vervolgartikelen op dit uitgangspunt vooral van belang. Voor de inleider van bijna alle principiële *Linie*-campagnes, de hoofdredacteur Creighton, stond het zonder meer vast dat Feuerbach en Marx op de eerste plaats anti-theïsten, godsbestrijders en dus moderne humanisten waren en pas op de tweede plaats materialisten. Het bewijs van de verwantschap zocht Creighton in de reacties op de bisschoppelijke vastenbrief tegen het communisme. De humanisten zouden het eerst naar de barricaden gesnelde zijn, toen het communisme werd aangevallen. Voor de *Linie* hoofdredacteur was daarmee onomstotelijk komen vast te staan, dat de prachtige en voor iedereen verstaanbare brief van de bisschoppen via het communisme de geestelijke achtergrond ervan, namelijk het godloze humanisme, had geraakt. Na dergelijke uitspraken is het begrijpelijk dat *De Linie* die een jaar eerder al de samenwerking met de humanisten om de cultuur in stand te houden, had afgewezen, nu flirtten met het humanisme in de strijd tegen het communisme. Eveneens geheel uit den boze verklaarde Creighton waarschuwde tenslotte nog "Laat ons het godloze humanisme scherp in het oog vatten, en bedenken dat het beter is (een tijd lang) voor cultureel achterlijk te worden

aangezien, dan te pacteren met de verklaarde vijand van het geloof, het anti-theïsme, dat zich bij de godloze humanisten openbaart in zijn denkwijze en bij de communisten in zijn strijdvorm" (13)

Dit alarmisme van *De Linie* werd afgezwakt door Anton van Duinkerken, die constateerde dat de beweging tegen God al 125 jaar bezig was en dat sommige katholieken, de emancipatie moe, zich wilden terugtrekken in een steriel romantisch isolement (14) *De Linie* reageerde hier fel op onder verwijzing naar de uitspraak van paus Pius XI in 1937 in diens encyciek over het anti-theïstisch communisme, dat de strijd tegen God pas echt gevaarlijk en massaal was sinds de door Lenin geleide revolutie van 1917 *De Linie* sprak zich in antwoord op Van Duinkerken uit tegen het isolement als vlucht uit de gemeenschap maar voor een isolement in de gemeenschap Van daaruit zou zij als weekblad de gehele Nederlandse samenleving op de gevaren van communisme en humanisme wijzen (15) De man die dat schreef, W Q Versteegen, stelde in zijn eigen rubriek Wij Lezen verheugd vast, dat in het CPN-maandblad *Politiek en Cultuur* het hedendaagse humanisme identiek genoemd werd met het marxistisch socialisme, en dat aldus de inzichten van *De Linie* bevestigd werden (16)

Een week later wees *De Linie* nogmaals op het grote verschijnsel van haar dagen een krachtige beweging tegen God Het communisme was een van de vormen waarin deze beweging zich openbaarde, de andere vormen waren het Nationaal-Socialisme, voornamelijk geïnspireerd door Nietzsche, het positivisme van Comte, het anarchisme van Bakoenin en het moderne humanisme Op de vraag welke vorm van anti-theïsme het gevaarlijkst zou zijn, gaf *De Linie* geen direct antwoord Het communisme en het humanisme werden weer op een lijn geplaatst en het succes van Stalins vijfde kolonne werd afhankelijk gesteld van het ijverig verder werken van de godloze humanisten Het communisme met zijn greep op de massa, het humanisme met zijn greep op de intellectuele elite, zouden gezamenlijk het westen bedreigen (17)

Twee kanttekeningen dienen wij nu reeds bij deze stellingname van *De Linie* te plaatsen, voordat wij de verdere standpuntbepaling van het SJ-blad tegenover het moderne humanisme onderzoeken De anti-godsdienstige elementen in de filosofie van Feuerbach en de leer van Marx zijn onmiskenbaar, maar de bewering dat het anti-theïsme bij Marx domineert, is op zijn minst ongenueanceerd en aanvechtbaar (18) De tweede kanttekening geldt de oppervlakkige wijze waarop *De Linie* zeer uiteenlopende stelsels naast elkaar plaatste, alleen op grond van een gemeenschappelijk anti-godsdienstig element Een "verzachtende omstandigheid" voor *De Linie* is de bisschoppelijke vastenbrief van 1947 die dit alles in de hand werkte door alle systemen zonder godsgeloof uit te sluiten van een zedelijk juist besef De humanisten protesteerden hier, zoals eerder gezegd, meteen tegen, waarin *De Linie* weer al te vanzelfsprekend een bewijs zag van verstandschap tussen communisten en humanisten

Hoe negatief en ongenueanceerd *De Linie* ook het humanisme had benaderd, haar reactie op een artikel van Dr O Noordenbos in *De Nieuwe Stem*, "Het humanisme in het menselijk oordeel" was rustig en overwogen Creyghton wijdde er zelfs drie artikelen aan, ofschoon Noordenbos een gesprek met *De Linie* niet-oorbaar en onmogelijk noemde en *De Nieuwe Stem* de bisschoppelijke vastenbrief als "Herderlijke Huichelarij" had betiteld Ondanks deze uitlatingen heeft *De Linie* voor de eerste keer geduldig naar een humanist geluisterd Wel maakte Creyghton de moderne humanisten nog het verwijt dat dezen, zo vaak zij zich bezighielden met de gelovige medemens, hun eigen hoge opvatting

over geestelijke integriteit in de zin van eerbied voor de medemens uit het oog verloren (19) Maar ook ging hij deze keer in op wat het humanisme volgens Noordenbos was "een opvatting die de mens als uitgangspunt en als doel stelt" (20) Deze bedoelingen werden door Creyghton volledig gerespecteerd, maar hij vond de middelen van de humanist om de menselijke volmaaktheid te bereiken volslagen ontoereikend De verklaring van het bestaan van de mens en diens diepste levensvoorwaarden zou bij de humanist ontbreken en was bij de christen wel te vinden door diens geloof in God Het laatste punt dat Creyghton in het artikel van Noordenbos bestreed, betrof het begrip secularisatie Dit begrip werd door Noordenbos omschreven als de langdurige strijd die met behulp van de humanistische filosofie gevoerd was tegen het christelijk geloof als de volstreekte waarheid Met behulp van citaten van Jaques Maritain en Christopher Dawson trachtte Creyghton aan te tonen dat het secularisatiebegrip van Noordenbos ten nauwste samenhang met het moderne staatstotalitarisme (21) Creyghton die steeds van de kwade trouw van de moderne humanisten was uitgegaan en ze in doelstelling nauwelijks van de communisten had onderscheiden, wilde nu zonder meer aannemen dat een totalitair stelsel niet Noordenbos' sympathie had Creyghton hoopte waarschijnlijk met deze veronderstelling een gewillig oor gevonden te hebben voor zijn laatste waarschuwing, dat het verlammen van religieuze krachten in de samenleving gelijk zou kunnen staan met het vrijmaken van niet religieuze totalitaire krachten De uitwerking hiervan zou, volgens Creyghton, het eerste op de hoofden van de humanisten neerkomen (22)

Nog positiever beoordeelde Creyghton de kritiek op het christelijk geloof van J de Kadt ter gelegenheid van de herpublicatie van diens bundel essays, *De verdediging van het Westen*, geschreven tijdens het interbellum De eerder gekritiseerde overdenkingen van Noordenbos werden zelfs kinderachtig genoemd in vergelijking met de kritiek op het christelijk geloof door De Kadt De lofprijzing van Creyghton sloeg daarom vooral op het beroep dat De Kadt deed op de vrijheid van geest tegenover het totalitaire karakter van nationaal-socialisme en bolsjewisme en zijn erkenning van de feilbaarheid van alle mensenwerk De zwakheid van De Kadts denkwijze was voor Creyghton uiteraard het zonder onderscheid gelijkschakelen van de feilbaarheid van de "Fuhrer" en hun partijen met die der "kerken, pausen en synoden" (23) In een vervolgartikel werden drie opvallende punten door Creyghton op een rij gezet Bij alle moderne anti-theïsten zou ten eerste de bestrijding van het geloof gepaard gaan met twijfel aan alle absolute waarheid Ten tweede zouden alle anti-theïsten wel absoluut beweren dat wie geloofde, zijn geestelijke vrijheid prijs gaf Door deze opvatting hadden volgens Creyghton de anti-theïsten op het stuk van dogmatisme de gelovigen niets te verwijten Er zou een deur worden dichtgehouden door alle positieve anti-theïsten, door dichters als Helman, nog krachtiger dan de essayisten De talentvolle bestrijding van het geloof zou, als derde punt, die diepten van het geloofsleven openbaren, die aan de gelovigen zelf vaak onbekend bleven (24)

Merkwaardigerwijs sprak Creyghton nu plotseling van positieve anti-theïsten zonder expliciet te verklaren of hij daaronder atheïsten verstond Omdat Creyghton bovendien enkel negatief over de anti-theïsten sprak, zeker over iemand als Helman, zal nog meer naar de achtergrond van dat onverwachte predikaat "positief" gegist moeten worden Het meest waarschijnlijk lijkt ons dat De Kadts veroordeling van totalitaire systemen, en dan vooral die van het communisme, Creyghton van een positieve richting onder de godsbestrijders deed spreken De benadering van het moderne humanisme in *De Linie* bleef

ook nu nog negatief, omdat in het blad niet verder gezocht werd naar de betekenis van het atheïstisch humanisme voor de verrijking van het hedendaagse katholicisme (25) De scherpzinnigheid van de humanist spoorde Creyghton er alleen maar toe aan nog scherpzinniger zijn eigen overtuiging te leren verdedigen, niet om deze kritischer te gaan overdenken. Het aantal aanknopingspunten dat de *Limie*-hoofdredacteur in het betoog van zijn tegenstander vond ten dienste van zijn eigen repliek was bepalend voor de uiteindelijk waardering van die opponent

De bisschoppelijke vastenbrief bleek in oktober 1947, acht maanden na haar verschijningsdatum, nog een belangrijke inspiratiebron voor de artikelen in *De Limie* tegen het moderne humanisme, terwijl ummers de strijd tegen het communisme voor dit episcopale schrijven het uitgangspunt had gevormd *De Groene* had in haar kolom in *De Limie* naar aanleiding van een pedagogische conferentie de godsdienstige opvoeding min of meer ontraden (26) Dit *Groene*-advies werd door *De Limie* een voortreffelijke illustratie genoemd voor de bisschoppelijke vastenbrief, omdat hieruit zou blijken dat bepaalde onzekerheden aangaande het geloof in God, andere onzekerheden omtrent de zedekundige opvattingen zouden oproepen (27)

Het besef dat in vele kringen het humanisme in het algemeen werd beschouwd als de antipode van een op religieuze waarden gebaseerde levenshouding, leek pas aan het einde van de tweede jaargang duidelijk tot *De Limie* door te dringen Het weekblad had zelf trouwens steeds voedsel gegeven aan de scherpe tegenstelling tussen gelovigen en humanisten en begreep nu dat de kans gemist was om een verband te leggen tussen christendom en humanisme Zoals vroeger op de christelijke oorsprong van een aantal marxistische idealen gewezen was, werd nu pas benadrukt dat de term humanisme steeds nauw verbonden was geweest met de katholieke cultuurgeschiedenis M van Straaten OESA wilde in *De Limie* het gevaar bestrijden dat een term, die op dat moment alleen diende om een a-religieuze houding aan te duiden, voor de beschrijving van het eigen levensideaal van de gelovige onbruikbaar zou worden Om spraakverwarring zoveel mogelijk tegen te gaan, prefereerde Van Straaten de term "integraal" humanisme boven "christelijk" humanisme (28) Toch zag hij nog twee minder gunstige consequenties aan het heersende gebruik van de term humanisme In de eerste plaats zou iedere, op een Godsgeloof berustende, levenshouding anti-humanisme verweten kunnen worden, wat aan de expansieve kracht van het geloof afbreuk zou doen In de tweede plaats zou een "gesprek" tussen gelovigen en humanisten zeer moeilijk worden, omdat de laatstgenoemden zouden menen dat de door hen aangenomen levenshouding door de gelovige partner zonder meer zou worden verworpen (29)

Suggereerde Van Straaten een mogelijkheid tot gesprek tussen gelovigen en moderne humanisten in zijn eerste artikel, ook al plaatste hij het woord "gesprek" tussen aanhalingstekens, in zijn vervolgartikel bleken de christelijke voorwaarden zo bindend dat een tweespraak nauwelijks mogelijk was De grondstellingen van het humanisme - de wezenlijke goedheid van de menselijke natuur en de volledige ontplooiing van de in de natuur gelegen krachten en vermogens - zouden voor de christen aanvaardbaar zijn De reden waarom het humanisme voor de katholiek als levenshouding onaanvaardbaar was, lag niet in datgene wat het humanisme voorstond, maar in wat het ontkende, namelijk de afhankelijkheid van de Maker De katholiek was volgens Van Straaten méér humanist dan de humanist zelf, omdat de eerste streefde naar de ontplooiing van de gehele mens, inclusief het geloof aan bovennatuurlijke krachten De slotconclusie van de artikelen in

De Linie was, dat een "gesprek" van de gelovige met de moderne humanist moest uitgaan van het gemeenschappelijke van beiden. Maar de gelovige moest ernaar streven dat de humanist zou inzien dat de mens pas volledig mens was, wanneer hij zijn verhouding tot God zou erkennen en realiseren (30).

Uit deze *Linie*-artikelen bleek aldus dat de katholieke nauwelijks behoefte had aan een gesprek met de humanist omdat alle humanistische beginselen in het christendom gewaarborgd zouden zijn. In deze richting werd ook het volgende jaar in *De Linie* positie gekozen tegenover het moderne humanisme. In januari 1948 werd nog eens verklaard dat een niet-christocentrisch humanisme onaanvaardbaar was, omdat elk waarachtig humanisme van God uitging. Het klassieke humanisme stond open voor God, het hedendaagse, paganiserende humanisme keerde zich tegen God, heette het in *De Linie*, zonder verklaring overigens van de term klassiek (31). In februari 1948 keerde *De Linie* terug tot haar uitgangspunt van mei 1946 waarin het moderne humanisme met heidendom gelijkgesteld was. Bijna twee jaar later werd naar aanleiding van een aantal bisschoppelijke vastenbrieven opnieuw geponeerd, dat humanisme zonder Christus vanzelf tot heidendom verviel en niets anders was dan ontzield christendom in staat van ontbinding (32). *De Linie* had aldus de deur, die heel even op een kier had gestaan voor een gesprek met de moderne humanisten, weer met een klap dichtgeslagen.

In de hierop volgende maanden in 1948 en ook in 1949 en 1950 werd er hoegenaamd niets nieuws meer gezegd over de verhouding van de gelovige tegenover het humanisme. Voor de volledigheid vermelden wij nog de weinige artikelen die op dit onderwerp betrekking hadden. De door *De Linie* uiteindelijk gegeven definitie van het atheïsme als massaverschuif luidde: de ontkenning van het bestaan van een Opperwezen dat aanspraak maakt op onze erkenning en ons zijn opperste normen van handelen voorschrijft (33). Eind 1948 werd de vastenbrief van de Parijse kardinaal Emmanuel Suhard besproken, die een jaar eerder in een beroemd geworden, maar door *De Linie* doodgezwegen, vastenbrief er voor gepleit had het katholicisme op de moderne wereld af te stemmen (34). Kardinaal Suhard veroordeelde in 1948 elk humanisme waarin God vermenschlijkt werd. Christelijk humanisme moest per definitie theocentrisch zijn en het offer in het middelpunt stellen. Christelijk humanisme was humanisme van het kruis (35). Het blijft merkwaardig dat *De Linie* deze vastenbrief als bezinning op het Paasfeest als overdenking vlak voor Kerstmis plaatste.

Een beschouwing over het toekomstige vrijdenkerscongres aan de vooravond van het Heilig Jaar in Rome is voor dit hoofdstuk het enig vermeldenswaardige in 1949. Het woordgebruik van dit artikel doet heel sterk aan Albert Kuyle denken. De vrijdenkerscongressen vanaf 1946 werden achtereenvolgens getypeerd met de woorden: samenscholen, verontreinigen en bevullen (36). Het gebruik van het woord vrijdenkers in plaats van humanisten is ook al veelbetekenend, omdat beide categorieën een atheïstisch element hebben. Het daarop volgende jaar werd nog enkele keren benadrukt dat erkenning van de grootheid van de mens niet los te maken was van de erkenning van God. Aan de humanisten, die deze band gramstorig zouden ontkennen, werd de vraag gesteld of eerbied voor de mens zich niet uitstreckte tot eerbied voor diens geloof (37)? Een artikel van Creighton over de grondslag van het humanisme benadrukte de onverbreekelijke band tussen menselijk natuur en goddelijke bovennatuur voor de zoveelste maal (38).

De campagne tegen het moderne humanisme in het weekblad *De Linie*, dat van onafgebroken campagnes hield, is nooit op gang gekomen. In november 1949 is wel intern ge-

pleit voor een campagne tegen het humanisme naast die tegen het socialisme (39) De reden dat een dergelijke campagne niet van de grond kwam lijkt ons te liggen in de eenzijdige wijze waarop *De Linie* het humanisme benaderde Vooral het anti-theïsme in het humanisme werd steeds naar voren gehaald, maar de bestrijding daarvan vormde al een belangrijk onderdeel van de strijd tegen het communisme en het optreden van de Sovjet-Unie In mei 1950 zocht redactiesecretaris Mertens nog naar een uitweg uit de polemische impasse waarin *De Linie* de laatste drie jaar ten opzichte van het moderne humanisme was geraakt Hij wilde het anti-theïstisch humanisme weer gaan aanpakken, evenwel zonder het grof geschut en zonder de "Larm" van vroegere campagnes Mertens stelde een wekelijks kroniekje tegen het moderne humanisme voor met als titel "Gesprek met de naaste vijand", om de sfeer zo irenisch en toch pikant mogelijk te houden (40) De tijd van strijdvaardige campagnes in *De Linie* was toen echter, vooral na de verandering van tactiek in het voorjaar 1950, definitief voorbij

De bestrijding van het moderne humanisme door *De Linie* vertoonde vijf jaar lang grote overeenkomst met de strijd tegen het communisme in negatieve benadering en oppervlakkige argumentatie Alleen kwantitatief is het verschil aanzienlijk, want werd in juli 1949 door de hoofdredacteur de beperking opgelegd aan het communisme niet meer dan één pagina per *Linie*-nummer te besteden, aan het moderne humanisme zijn in vijf jaar tijds slechts een twintigtal artikelen gewijd Wij herhalen dat de voornaamste reden voor de oppervlakkige vergelijking van communisme met modern humanisme lag in de luidruchtige nadruk die *De Linie* evenals de Kerk steeds gelegd heeft op het paganistisch karakter van beide stelsels (41) Het SJ-weekblad maakte bovendien geen onderscheid tussen anti-theïsme als bestrijding van godsdienst en atheïsme als het ontkennen van God (42) Het agressievere, vaak met revolutionaire sociale idealen verbonden anti-theïstisch humanisme uit het interbellum werd daardoor gelijkgesteld aan het duidelijk meer verzoeningsgezinde en anti-totalitaire, atheïstische humanisme dat na de tweede wereldoorlog terrein won dankzij de inspanningen van o a het Humanistisch Verbond in Nederland (43) Alleen in 1947 heeft *De Linie* nog enige pogingen gedaan de term humanisme in zijn historische en wezenlijke betekenis te verklaren De bedoeling hiervan was echter niet om tot een werkelijk gesprek te komen, maar enkel om de term humanisme exclusief voor het christendom te reserveren

17. Frontpagina van De Linie van 10 nov. 1950. De rustige koers van begin 1950 is onder de nieuwe leiding van K. Verhofstad verlaten en de populairdere richting van het blad in de jaren 1950-1953 is in de lay-out reeds zichtbaar.

Op de onverzoenlijke houding van de katholieke kerk tegenover het revolutionaire socialisme is reeds in een voorgaand hoofdstuk gewezen. De leer van Marx die door Lenin en Stalin in de Sovjet-Unie toegepast werd, maar ook in andere landen tot communistische partijvorming leidde, was regelmatig een onderwerp van pauselijke banvloeken (1). Spreken we in dit hoofdstuk van socialisme dan bedoelen we die richting, die sinds het einde van de negentiende eeuw de revolutionaire leer van Marx kritisch wilde herzien. Dit revisionisme had meer vertrouwen in sociale hervormingen die langs democratische weg tot stand kwamen en werd vooral in West Europa het uitgangspunt voor de verschillende sociaal democratische partijen, die doorgaans als socialistische partijen onderscheiden werden van de communistische of marxistische die vanaf 1917 in meerdere of mindere mate door Moskou geïnspireerd en geleid werden (2).

De pausen hebben nooit veel moeite gedaan communisme en socialisme te onderscheiden en hebben beide stelsels op grond van het anti theïsme en materialisme dat ze onder meer met elkaar gemeen hadden, steeds in een adem aangevallen en veroordeeld (3). Pas in 1931 heeft Pius XI in zijn encyciek *Quadragesimo Anno* een onderscheid gemaakt tussen het gematigde socialisme en het radicale communisme, maar desondanks beide resoluut afgewezen (4).

In het interbellum was in Nederland de ingekankerde vrees voor het "rode gevaar" nog steeds een van de factoren die de confessionele partijen bijeen hield en bleef de van regeringsmacht verstoken S D A P vijandig tegenover de christelijke handhavers van de staatsorde (5). Pas na de Duitse bezetting kwam het tot concrete pogingen tot een doorbraak, gestimuleerd door contacten in de illegaliteit en gesprekken in de gijzelaarskampen. De katholieke jongeren in de veertiger jaren zagen de emancipatiestrijd, het grote bindmiddel bij het eenheidsstreven van het katholieke volksdeel op alle terreinen van het maatschappelijk leven, als voltooid (6). De uit de illegaliteit stammende bladen als *Je Maintiendrai* en *Christofoor* waren nu de spreekbuizen van katholieken die de vooroorlogse zuilenstructuur wilden doorbreken op grond van een personalistisch socialisme, dat het accent van het oude collectivisme in het socialisme bewust verlegde naar meer aandacht voor de persoon (7). Om verschillende, hier niet nader te noemen, redenen vond de doorbraak, zoals men die zich had voorgesteld, niet plaats (8). Bepaalde aspecten van de vernieuwingsgedachten, werden hoofdzakelijk in naam doorgevoerd, zoals de Rooms Katholieke Staats Partij, zich voortaan Katholieke Volks Partij liet noemen (9). De P v d A brak 1945 definitief met enkele tendenzen, zoals marxistische opvattingen en een zeker anti-clericalisme, die het Westeuropese socialisme, behalve Engeland en de Scandinavische landen, nog enigszins bepaalden. De S D A P was een typische arbeiderspartij geweest met een uitgesproken heilsverwachting, de P v d A zou in de toekomst een actueel politiek beleid gaan voeren en haar samenwerking met protestants christelijken, rooms-katholieken en humanisten zou een strikt zakelijke moeten zijn (10). Een kleine

groep katholieken, onder wie Geert Ruygers, hield vast aan de idealen uit het verzet en vormde de katholieke werkgemeenschap in de P v d A. Voor het overgrote deel bewaarden socialisten en katholieken hun, weliswaar iets bijgeslepen, identiteit maar gingen wel samenwerken in de rooms-rode coalitie-kabinetten vanaf 1946.

Dit vormde de feitelijke achtergrond van de stellingname van *De Limie* tegenover het socialisme. De SJ-leiding had evenwel op het vlak van de actuele politiek tot de nodige voorzichtigheid gemaand. Bovendien bestond er in Nederland een rooms-rode samenwerking op regeringsniveau. Dit waren waarschijnlijk de voornaamste redenen voor de in het algemeen geringe aandacht die *De Limie* in haar eerste drie jaargangen aan het socialisme besteedde. Toch nam het weekblad in het prille begin even fel stelling tegen het socialisme als tegen het communisme en modern humanisme. *De Limie* constateerde dat de doorbraak, waar de P v d A zich op beriep, geen wezenlijke doorbraak was, maar een politieke handigheid om zich een breder werkterrein te verschaffen. De leuze dat de P v d A het nieuwe ware socialisme voorstond, dat het Nederlandse volk gelukkig moest maken, werd door *De Limie* als vals betiteld. Het weekblad noemde dit socialisme noch nieuw, omdat het gebaseerd was op het oude materialisme van de S D A P, noch waar, omdat het niet gegrondvest was op de godsdienst en dus geen aanspraken op het predikaat nationaal kon maken. De overeenkomst met de denktrant van het SJ-blad tegenover het communisme is duidelijk: niet-katholiek of niet-christelijk is hetzelfde als niet-nationaal. In datzelfde artikel werd bovendien het optreden van de socialistische voorman Koos Vorrink in de hitte van de verkiezingsstrijd "hitleriaans" genoemd (11). Na de verkiezingen, toen een coalitie van K V P en P v d A tot de grootste mogelijkheden behoorde, zwakte *De Limie* haar aanvankelijke standpunt af, en werden opeens kansen gezien voor een vooruitstrevende politiek met behulp van de P v d A, gebaseerd op godsdienstige en nationale waarden (12).

Deze opportunistische houding tegenover de socialisten is al ter sprake gebracht, toen in het kader van de koude oorlog de socialisten vanaf 1948 als betrouwbare bondgenoten in de strijd tegen de communisten werden gerecruteerd. *De Limie* was zelfs verontwaardigd dat protestantse persorganen de socialisten en communisten loten van eenzelfde stam hadden genoemd (13). Zo werd ook Koos Vorrink, die in 1946 nog nationaal-socialistische allure verweten was, door *De Limie* in bescherming genomen tegen aanvallen van C P N -zijde (14). In de maand januari 1949 schreef hoofdredacteur Creyghton evenwel een memorandum over de behandeling van het socialisme in de Amsterdamse en Brusselse *Limie*, waarin de socialisten de voorbeschikte wegbereiders van het communisme werden genoemd. Creyghton ging zelfs zo ver de verhoudingen tussen anti-theïstisch humanisme en socialisme een vruchtbaar kwadraat-huwelijk te noemen (15). Aan de hand van de encyclieken tegen het socialisme van de pausen Leo XIII en Pius XI, *Rerum Novarum* en *Quadragesimo Anno*, wilde Creyghton het socialisme principieel bestrijden. Hij had er wel oog voor dat men door de huidige samenwerking tussen K V P en P v d A en door de economische omstandigheden in het algemeen een offensief tegen het socialisme af zou wijzen. Hij meende echter dat systemen beoordeeld moesten worden naar hun beginselen en dat juist door die praktische omstandigheden "de kanker van het socialisme zich diep in de samenleving heeft ingevreten" (16).

Creyghton had het gevoel dat de tijd gekomen was dat Europa weer gezond gemaakt moest worden en schreef pathetisch neer dat het een uitverkiezing zou zijn, wanneer de beide *Limies* hiertoe de stoot mochten geven: "Willen wij Marx-in-Rusland weerstaan,

dan moeten wij eerst Marx-in-ons-eigen midden onderkennen en overwinnen" (17) De hoofdredacteur memoreerde vol trots dat de beide *Limies* voortreffelijk werk gedaan hadden door in de bewoordingen van Pius XI van de daken te schreeuwen dat wat het communisme bedreef, aan het monsterachtige grensde Drie jaar geleden scheen *De Linie* te overdrijven, maar thans werd het weekblad volgens Creyghton door de feiten in het gelijk gesteld en moest ook het "para-communisme" zoals het tot de ziel van Europa was doorgedrongen, belicht worden Een citaat uit *Quadragesimo Anno*, waarin voor het socialisme met als vader het liberalisme en als erfgenaam het bolsjewisme, gewaarschuwd werd, besloot dit uitvoerige memorandum (18)

Het kan niet anders of het enthousiasme van Creyghton moet sterk getemperd zijn, toen de redactieraad van *De Linie* het niet opportuun vond in Nederland een campagne tegen het socialisme te openen Opgave van redenen ontbrak, wel zag de redactieraad het als een blijvende taak voor *De Linie* het niet-katholieke in de socialistische opvattingen en het socialistische, atheïstische en liberale in de opvattingen van sommige katholieken aan de kaak te stellen (19) Op de agenda voor de redactieraad in augustus 1949 prijkte onder de punten die in *De Linie* aan de orde moesten komen en waarvan de vergadering de volgorde moest vaststellen, het socialisme op de tweede plaats achter het supranationalisme In het definitieve urgentieprogramma stond het socialisme op de derde plaats achter de "sociale catechismus" en de natuurwetenschappen Opgemerkt werd wel dat in *De Linie* meerdere punten tegelijkertijd mochten worden uitgewerkt (20).

Het was aan de vasthoudendheid van Creyghton zelf te danken dat op 28 oktober 1949 het eerste artikel over het socialisme verscheen Creyghton was ook de enige woordvoerder van *Linie*-zijde, weliswaar gesteund door adviezen uit eigen kring Zo adresseerde hij medio december 1949, toen de campagne reeds in volle gang was, nog een vragenlijst aan G Mulders SJ Deze werd verzocht om uitsluitsel te geven over de strijdigheid van diverse punten uit het beginsel-programma van de P v d A met de pauselijke encyclieken (21) In de kolommen van *De Linie* kreeg de hoofdredacteur gezelschap van Geert Ruygers die, als katholiek gecharmeerd van het personalistisch socialisme, na de mislukte "doorbraak" definitief voor de P v d A gekozen had (22) Creyghton vond het zeer nuttig om bij zijn pogingen aan de hand van *Quadragesimo Anno* het socialisme voor de katholieke denkbeelden te winnen, zijn terreinverkenningen te beginnen bij een persoon die door hetzelfde doopsel en vormsel in feite dezelfde taal sprak (23) Bovendien bood de polemiek met Ruygers aan Creyghton de gelegenheid om de campagne levendig te houden en steeds weer dezelfde argumenten tijdens de wekenlange discussie in een andere samenhang aan bod te laten komen Bij de afsluiting van het debat werd Ruygers dan ook door de *Linie* redactie hartelijk een spoedig weerziens toegeroepen (24) De redactieraad oordeelde in november 1949 zeer gunstig over de campagne tegen het socialisme, maar verzocht de hoofdredacteur half januari 1950 toch om het frontartikel niet wekenlang aan het socialisme te wijden, maar de actie voort te zetten in de vorm van korte reacties, aantekeningen en verduidelijkingen (25) De polemiek met Geert Ruygers verdween daardoor naar de binnenkrant, ook al omdat tezelfdertijd een heftig debat met professor Romme over de K V P was losgebrand

De Linie redactie benadrukte in haar inleiding van de serie principiële artikelen over het socialisme dat zij zich niet zou storen aan de heersende mening, dat in Nederland katholieke bladen geen standpunten konden innemen over het socialisme zonder zich uit te spreken over de rooms-rode samenwerking Het weekblad achtte een dergelijk stand-

punt zelfs gevaarlijk, omdat het een vrijmoedig oordelen over belangrijke principiële vragen onmogelijk zou maken (26) In haar beginselverklaring had de *Limie* redactie immers verklaard zich aan geen enkele partijpolitiek te binden, maar de politiek uitsluitend te beoordelen vanuit het streven naar een herstel van het openbaar maatschappelijk leven in christelijke geest (27) Dit scheiden van theorie en praktijk bleek evenwel in het openingsartikel van Creyghton al een onmogelijke opgave, omdat, ofschoon de samenwerking tussen K V P en P v d A buiten beschouwing gelaten werd, er toch indirect een oordeel over werd uitgesproken Creyghton wilde immers nagaan of het actuele socialisme van de P v d A niet meer het socialisme was dat door Pius XI in *Quadragesimo Anno* zo duidelijk veroordeeld was Zo zou de partner in de rooms-rode samenwerking aan een vuurproef worden onderworpen, met alle mogelijke consequenties voor die politieke coalitie

De suggestie dat het hedendaagse Nederlandse socialisme niet meer onder de pauselijke veroordeling viel, omdat dit socialisme niet meer rustte op het historisch materialisme van Marx en de vernietiging van het christelijk geloof niet meer tot voorwaarde van zijn succes stelde, wees Creyghton af Hij vond het zelfs een misvatting te denken dat er geen onverbreekelijke band bestond tussen de vrije beschikking over tijdelijk bezit en de houding tegenover God Deze eenheid van stoffelijke en geestelijke idealen zou onverbreekelijk zijn voor de gelovige die het woord van de paus volgde De verhouding van het stoffelijke tot het geestelijke werd dan ook de absolute toetsnorm in het komende onderzoek van Creyghton Hij wilde weten of het hedendaagse Nederlandse socialisme en de andere Europese varianten de kiemen van hun oorspronkelijke dwalingen bewaard hadden Creyghton oordeelde dat, als dit het geval was, de situatie des te gevaarlijker werd naarmate die kiemen meer verborgen waren Creyghton stelde zijn weinig opwekkende diagnose "Dan ontwikkelt zich in onze landen een ziekte die men de naam moet geven van de ruggemergtering van Europa" (28)

Voorlopig hield *De Limie* nog de fictie in stand dat de rooms-rode samenwerking buiten schot zou blijven Creyghton maakte in een antwoord op een lezersreactie onderscheid tussen de samenwerking met anderen om bepaalde doelstellingen te bereiken en het aanvaarden van de beginselen van die anderen Mocht katholiek Nederland aangevoerd zijn op een bijzonder soort samenwerking met de socialistische Creyghton beweerde steeds weer deze politieke vraag geheel buiten beschouwing te laten - dan diende men zich des te energiever te verzetten tegen de toch reeds aanwezige bekoring om het socialisme "halverwege tegemoet te komen" Dit citaat uit de door Creyghton veelvuldig voor deze campagne benutte encyclicke *Quadragesimo Anno*, vulde de *Limie* hoofdredacteur aan met een fragment dat hij in zijn eigen memorandum al gebruikt had "Wie apostel wil zijn onder de socialistische moet de christelijke waarheid in haar geheel en onverminderd, openlijk en oprecht belijden en niet de minste concessie doen aan de dwaling" (29)

In zijn derde artikel over het socialisme ging Creyghton pas dieper in op de tegenstellingen tussen de kerk en het socialisme De oorzaken van deze tegenstelling lagen volgens Creyghton veel dieper dan een toevallige antigodsdienstige stemming van de eerste sociale leiders of de vrees van de kerk voor het nieuwe en onbekende De fundamentele dwaling van het socialisme zou in zijn maatschappelijke idealen verankerd liggen, die zich uitsluitend richten op tijdelijk gebied De Kerk zou nooit deze scheiding tussen het tijdelijke en het geestelijke toestaan, en steeds het socialisme blijven veroordelen, zolang het de kiemen van die oorspronkelijke dwaling bleef behouden Ook al zouden de mo-

derne socialistische leiders aan de gelovigen verleidelijke concessies doen, door bijvoorbeeld de woorden christelijk en socialisme met elkaar te verbinden woorden bleven voertuigen van gedachten Creyghton wees er vervolgens minder poëtisch op, dat het eenduidige gebruik van het woord socialisme als verwerpelijk systeem door de pausen sinds Leo XIII, het gevaarlijk maakte met datzelfde woord te gaan spelen (30)

De duidelijke banvloek over de socialistische leiders werd in *De Lime* niet gevolgd door een veroordeling van de volgelingen Creyghton werd nu zelfs weer concreet en sprak niet over socialisten, maar over de leden- en het kiezerscorps van de Partij van de Arbeid. De samenwerking van de leiders van de partij en partijpers met het merendeel van de anti-theistische humanisten, vond Creyghton nog steeds zeer verdacht, maar vooral de kiezers van de P v d A werden als onschuldige slachtoffers voorgesteld. Mocht er dan toch een schuldigde zijn, dan was dat volgens Creyghton de K V P, waarin de kiezers blijkbaar zo teleurgesteld waren, dat ze huns ondanks naar de P v d A waren overgelopen (31). Het uiteindelijk vertrouwen dat *De Lime* stelde in de socialistische kiezers gold zeker niet voor het naoorlogse socialisme in Nederland. *De Lime* woordvoerder ging er nog steeds hypothetisch van uit dat de P v d A in haar beginselen overeenkwam met het socialisme dat door de Kerk veroordeeld was. Zonder hiervoor bewijzen te geven formuleerde Creyghton een volgende veronderstelling: een groot aantal leden zou de P v d A terstond verlaten wanneer inderdaad sprake zou zijn van sluimerende marxistische kiemen in het hedendaagse Nederlandse socialisme (32).

Het is opvallend hoe *De Lime* het socialisme als theoretisch stelsel uitdrukkelijk trachtte te scheiden van de aanhangers van dit stelsel in de politieke praktijk. Aanvankelijk was dit ook gebeurd met het communisme en de communisten, maar in de escalatie van de koude oorlog was dit onderscheid opgeheven. Ten aanzien van de humanisten had het blad slechts gesproken van "positieve anti-theïsten", toen bleek dat dezen medestanders waren in de strijd tegen het communisme.

Is aldus de wankelende basis en tegelijk het oppervlakkige van de *Lime* kritiek op de P v d A aangegeven, de zijdelingse uithaal naar de K V P bracht het SJ-weekblad tevens op het terrein van de partijpolitiek. Zelf deed het weekblad er geen uitspraken over, maar stelde de voorzitter van de K V P, W J Andriessen, hiertoe in de gelegenheid. Deze ging niet in op de beschuldiging dat het de schuld van de K V P was dat katholieken naar de P v d A overliepen. Andriessen beperkte zich tot het verdedigen van de samenwerking tussen K V P en P v d A, die hij wenselijk en mogelijk achtte. Wenselijk omdat het volk en vaderland erbij gebaat zouden zijn, mogelijk omdat elkaars zelfstandigheid en beginselen gerespecteerd werden (33). Dit artikel werd door de *Lime*-redactie lang en weinigzeggend gevonden, maar men besloot het toch te plaatsen, voorzien van een inleiding van Creyghton (34). Deze waarschuwde nog eens dat het voor de ontwikkeling van de K V P van het allergrootste belang bleef al diegenen te boeien en te overtuigen, die in principe dezelfde beginselen als de K V P huldigden (35).

De hoofdredacteur van *De Lime* had de K V P het verwijt gemaakt te weinig te luisteren naar de kritiek van die katholieken die het meest gevoelig waren voor de verleiding van het moderne socialisme (36). Creyghtons bereidheid om zelf te luisteren kon nu uitstekend getoetst worden aan de kritiek die het decembernummer van het maandblad *De katholieke in de Partij van de Arbeid* leverde op de *Lime* campagne tegen het socialisme. Creyghton greep dit artikel niet aan om alle onjuistheden ervan op te sporen en te weerleggen, daar hij beseftte dat een dergelijke polemiek ook voor de lezers buitengewoon

vervelend moest zijn. Hij benutte het met een R ondertekende artikel - naar hij vermoedde afkomstig van het katholieke Tweede Kamerlid van de P v d A , Geert Ruygers - om zijn eigen bedoelingen nogmaals duidelijk te maken. Deze methode, die Creyghton zelf als positief en vredelevend kenschetste, zou voor de lezers van meer nut zijn dan een polemiek, omdat dezen in dat laatste geval wekenlang de draad van het betoog moesten vasthouden (37).

Ruygers, inderdaad schrijver van het genoemde artikel, stelde opnieuw de kernvraag van de *Linie*-campagne, namelijk valt het moderne naoorlogse socialisme zoals dat van de P v d A nog onder de vroegere pauselijke uitspraken? In zijn antwoord hierop verving Creyghton zijn hypothese voor het eerst door een uitgesproken veroordeling. Ieder socialisme, dus ook het Nederlandse socialisme, zou onder de pauselijke uitspraken vallen. Vervolgens zou de P v d A , gezien haar door Creyghton nauwkeurig bestudeerde beginselprogramma volgens de uitgave van 1947, zich terecht socialistisch noemen en dus te beschouwen zijn als door het pauselijk en bisschoppelijk leergezag veroordeeld. Deze veroordeling zou vooral berusten op de omstandigheid dat het socialisme zich evenals Marx voorstelde geestelijke idealen voor de mensheid te verwezenlijken op grond van stoffelijke maatregelen die het productieproces betroffen. Ook nu weer haastte Creyghton zich te verklaren, dat men geen "socialist in de ware zin van het woord" hoefde te zijn, om het beginselprogramma van de P v d A te ondertekenen. Men zou het niet gelezen kunnen hebben of niet begrepen. En zelfs veronderstelde Creyghton dat de opstellers van het programma, waaronder Ruygers, niet de consequenties zouden willen aanvaarden, die in de socialistische beginselen besloten lagen.

Door een dergelijke veronderstelling kon men geen enkele socialist in Nederland ooit verantwoordelijk stellen voor zijn eigen uitspraken. Creyghtons begrip voor Ruygers' zoeken naar nieuwe wegen was zeer groot, maar hij ontkende dat het socialisme zo'n nieuwe weg zou zijn. Creyghton suggereerde ook nu weer dat de K V P niets gedaan had om te voorkomen dat katholieken, die nieuwe wegen zochten, zich in de door de kerk zo duidelijk aangegeven dwaling van het socialisme begaven (38). Hierop reageerde deze keer de fractieleider van de K V P , tevens politiek hoofdredacteur van *De Volkskrant*, professor Romme, zodat Creyghton gedwongen werd op twee fronten te strijden (39). Aan de frontlijn die in dit hoofdstuk ter sprake komt, streed Ruygers in de *Linie* kolommen verder door in een ingezonden stuk de dwalingen in het socialisme van de P v d A te ontkennen (40). De uitdaging van Ruygers aan Creyghton concreet aan te tonen welk punt van de beginselverklaring van de P v d A uit katholiek oogpunt onaanvaardbaar was, werd pas ruim een maand later aangenomen. Intussen viel Ruygers heftig de uitspraak van Creyghton aan, dat het socialisme er de voornaamste oorzaak van was, dat het westen zwak stond tegenover de bedreiging van het communisme. Ruygers verbaasde zich niet dat het voor katholieken, die bij traditie geleerd hadden om socialisme en communisme in een adem te noemen, een verrassing moest zijn dat socialisme en communisme na de tweede wereldoorlog een strijd op leven en dood uitvochten. Ruygers meende integendeel dat het socialisme de arbeiders in West-Europa buiten de vangarmen van het communisme hield. Een uitschakeling van het socialisme daar zou de grootste dienst aan het communisme zijn. Ruygers eindigde nogal fel door een integralistische levenshouding en de verstarring in het isolement te laken en op te roepen tot een medewerking van de katholieken aan de opbouw van een nieuwe samenleving volgens de woorden van kardinaal Suhard (41).

Creyghton bleef er bij dat beide stelsels, zowel communisme als socialisme, uitingen waren van dezelfde dwaling en dat het communisme zelfs het voordeel had dat het radicaal was. Hij noemde een aantal socialisten die het communisme met hart en ziel bestreden, maar hij gaf ook een even grote lijst van prominente socialisten, bijna allen regeringsleiders in Oost-Europa, die de kant van Stalin hadden gekozen. Het ging er volgens Creyghton tenslotte om of de socialisten bezig waren de vrije wereld te genezen van de fundamentele dwaling die aan beide stelsels ten grondslag lag. Creyghton vroeg Ruygers nog eens uitdrukkelijk, waarom hij een andere oplossing had gezocht dan de kerk reeds een eeuw lang had aanbevolen (42).

Na twee en een halve maand actie voeren tegen het socialisme kwam Creyghton uiteindelijk tot de kernvraag van zijn campagne, die hij in hypothese al met ja beantwoord had. De hoofdredacteur van *De Lime* zou precies aangeven welke door de pausen veroordeelde authentieke socialistische beginselen nog herkenbaar in het programma van de P.v.d.A. prijken. Hij somde vier punten op die in de encycliek *Rerum Novarum* en *Quadragesimo Anno* duidelijk veroordeeld waren, te weten: de klassenstrijd, het staatsdirigisme, de socialisatie en het materialisme. De bewijsvoering bij deze punten kwam steeds op hetzelfde neer. Zij zouden leiden tot beknutting van het persoonlijk bezit, dat in de leer van de kerk een onmisbare voorwaarde was voor 's mensen persoonlijke vrijheid, ook en vooral om zich "met geheel zijn ziel en al zijn krachten" te richten op God (43). Nogmaals verklaarde Creyghton niet te twijfelen aan de goede trouw van de ontwerpers en uitvoerders van het programma van de P.v.d.A., maar wel te geloven dat ze de consequenties ervan niet hadden voorzien in het licht van wat in de desbetreffende encyclieken duidelijk beschreven stond.

Een kort onderzoek naar de validiteit van de bewijsvoering van Creyghton leert ons het volgende. Creyghton zelf stelde al voorop dat dertig deskundigen op de vraag naar de authentieke beginselen van het socialisme evenzoveel verschillende lijsten zou opleveren. Vervolgens constateerde de *Lime*-hoofdredacteur dat de door hem genoemde vier punten - klassenstrijd, staatsdirigisme, socialisatie en materialisme - in sterk uiteenlopende graden van duidelijkheid en zeker niet met dezelfde woorden in het beginselprogramma van de P.v.d.A. waren terug te vinden. Meer stelligheid legde Creyghton aan de dag in zijn bewering dat die vier ter discussie staande punten veroordeeld waren in de onderrichtingen der pausen (44). Deze hypothesen lenen zich alle voor een oeverloze discussie die waarschijnlijk vruchteloos zal eindigen, zoals dat ook het geval was met de polemieken Creyghton-Ruygers. Toch kan er ten aanzien van de laatste veronderstelling van Creyghton nog iets worden opgemerkt. De auteur Emil Muhler hanteert vier criteria om het moderne socialisme aan de pauselijke encyclieken te toetsen, die algemener zijn dan Creyghtons vier punten. Muhler onderscheidt de wereldbeschouwelijke grondslag, de politieke en economische theorieën en de maatschappij-opvatting van het moderne socialisme. In zoverre als vastgehouden wordt aan het dialectisch materialisme geldt voor de wereldbeschouwelijke grondslag van het socialisme hetzelfde als voor die van het communisme, ze is in wezen anti-religieus en veroordeeld door de pausen. Wanneer het socialisme in de praktijk van de sociaal-democratie een binding aan welke levensbeschouwing dan ook afwijst, dan is het de vraag of dit wel mogelijk is. Wel moet worden vastgesteld dat de pausen zich in dit geval niet uitdrukkelijk hierover hebben uitgesproken. De politieke en economische theorieën van het socialisme hebben zich volgens Muhler ver verwijderd van het marxisme en de pausen hebben er zich in detail ook niet mee bezig-

gehouden De Kerk heeft, omdat het niet haar opgave is, nooit een sluitend systeem voor de oplossing van de politieke en economische vraagstukken opgesteld Wel heeft zij duidelijke richtlijnen gegeven die als aanknopingspunten kunnen gelden De pausen hebben tenslotte zeer beslist de socialistische maatschappij-opvatting afgewezen, zolang deze zich uitsluitend met de materiele welvaart van de mensen bezighoudt en zich deze tot doel stelt (45)

Vergelijken we de vier punten van Creyghton met bovengenoemde criteria, dan valt op, dat de door hem genoemde punten als staatsdirigisme en socialisatie, die te rekenen zijn tot de politieke en economische theorieën van het socialisme, buiten een directe veroordeling van de pauselijke encyclieken vallen Een veroordeling hangt af van de mate waarin ze toegepast worden en in conflict komen met andere pauselijke uitspraken (46) Het materialisme in de maatschappij opvatting is zonder meer in strijd met de kerkelijke leer Toch blijft dan nog de vraag hoe de P v d A praktisch beoordeeld moet worden, als ze pretendeert een cultuurbeweging te zijn die uitgaat van de gezamenlijke verantwoordelijkheid van alle gezindten in haar partij (47) Bij het begrip klassenstrijd schijnt de zaak voor de pausen ook al gecompliceerder gelegen te hebben dan Creyghton aannam De klassenstrijd in marxistische zin, die moet uitlopen op de vernietiging van de ene klasse door de andere, is veroordeeld, maar het bestaan van klassentegenstellingen wordt in *Quadragesimo Anno* min of meer toegegeven (48) In ieder geval mag geconcludeerd worden dat Creyghton er te stellig van uitging dat klassenstrijd, staatsdirigisme, socialisatie en materialisme zonder meer door de encyclieken veroordeeld waren

In de repliek van Ruygers, die zich voor de eerste keer in deze discussie een beetje troosteloos voelde, werd ontkend dat de tegenstelling tussen het P v d A -programma en de officiële leer van de kerk op sociaal-economisch terrein lag Ruygers citeerde meermalen een ordegenoot van Creyghton, Von Nell Breuning SJ, om aan te tonen dat er op dit gebied geen principieel onoverbrugbare kloven meer bestonden (49) Hij vond het eerder voor de hand liggen dat, als de waarheid in het midden zou liggen tussen de totale vrijheid van het kapitalisme en de slavernij van het communisme, katholieken en socialisten zouden moeten trachten elkaar in een synthese te vinden (50) Creyghton ontken de, wat dit laatste voorstel van Ruygers betreft dat het socialisme aanvaardbaar zou zijn, omdat de juiste maatschappelijke oplossing tussen de uitersten van het liberalisme en het communisme zou liggen Men zou dan eerst moeten aantonen dat het socialisme niet de kiemen van een van die uitersten bevatte Juist op dit punt liep de hele discussie stuk Creyghton meende het in theorie aangetoond te hebben, Ruygers ontkende het als man van de praktijk Toch toonde de eerste zich optimistischer dan de laatste, omdat hij dacht de opdracht uit te voeren van *Quadragesimo Anno* door er naar te streven de socialisten voor de katholieke denkbeelden te winnen Creyghton prees zich in dit apostolisch streven gelukkig zijn terreinverkenningen begonnen te zijn in discussie met iemand als Ruygers, die immers door zijn katholieke achtergrond dezelfde roeping zou moeten bezitten (51)

Het einde kwam toch nog plotseling, ook al was de discussie uitzichtloos gebleken Het laatste discussiepunt vormde de meermalen door Creyghton gestelde vraag waarom Ruygers een andere oplossing had gezocht dan die door de kerk zo dringend aanbevolen was Geert Ruygers zag hierin een beschuldiging van vaandelvluicht Hij gaf als zijn mening over de doorbraak dat de katholieken in de P v d A niet waren "overgelopen" of "afgedwaald" van het ene huis naar het andere, maar samen met anderen in een ontredder

land een nieuw huis hadden willen opbouwen. Het wezen van het socialisme zag Ruygers in "de eeuwige drang naar een zedelijk-maatschappelijke orde" (52). Ruygers benadrukte tenslotte dat de Kerk geen kant-en-klare politieke oplossingen aan de hand deed. Hij noemde kardinaal Suhard weer met diens waarschuwen voor verstarring van de Kerk en citeerde Leo XIII die het afgekeurd had dat katholieken die in zuiver politieke aangelegenheden afwijkende wegen insloegen, verdacht werden hun geloof te hebben verzaakt (53).

Tijdens deze hele *Imie* campagne is duidelijk gebleken dat het weekblad een onderscheid wilde maken tussen de te bestrijden leer en de personen die deze leer verdedigden. *De Imie* wilde deze keer - maar hoe vaak was dit mislukt - in ieder geval vermijden, dat haar opponenten zich als moedwillige ketters aangesproken voelden. Creyghton zag dit gevaar in zijn polemieken met Ruygers waarschijnlijk weer opdoemen, en haastte zich te verklaren dat bij Ruygers van vaandelvucht geen sprake was. Een vaandelvuchtige zou de neiging hebben zijn voormalige medestanders te verlaten of te bestrijden. Bij Ruygers was dat volgens Creyghton niet het geval, integendeel de hoofdredacteur van *De Imie* prees Ruygers' groot geloof en stelde het tot voorbeeld. Creyghton kon het echter niet nalaten Ruygers' omschrijving van de "doorbraak" wel aan te vallen en te benadrukken dat het "nieuwe" huis een naam droeg van voor de doorbraakpoging, namelijk socialisme. Ruygers zou dus een sinds jaar en dag bestaand huis zijn binnengegaan. Creyghton verwierp bovendien het volgen van "de eeuwige drang naar de zedelijk maatschappelijke orde" als een typisch socialistisch streven. Het eenzijdige economische ordeningsprincipe van het socialisme met zijn gevaarlijke en volstrekt verwerpelijke aardse oriëntering zou hiermee in tegenspraak zijn. Creyghton bleef eveneens bij zijn ingenomen standpunt, dat het socialistisch systeem de samenleving verzwakte in haar strijd tegen het communisme (54).

Een discussie als deze moest wel vastlopen. Creyghton wilde de beginselen van het socialisme, zoals hij ze zelf interpreteerde, zeer dogmatisch bestrijden aan de hand van de letterlijke teksten uit de pauselijke encyclieken. Geert Ruygers ging in de verdediging met een verklaring van de socialistische praktijk, zoals hij ze zelf na 1945 beleefd had en ging enkel na in hoeverre deze socialistische praktijk botste met de geest van de pauselijke vermaningen. Nadat Ruygers, na zijn artikel waarin hij het vermoeden uitsprak dat hem vaandelvucht naar de rijen van de socialisten verweten werd, gevraagd had een pauze in de discussie in te lassen, verschenen in *De Imie* in 1950 geen uiteenzettingen meer over het socialisme. Wel trad Creyghton samen met Ruygers in april op als inleider tijdens een bijeenkomst van de *Christoffor*-kring over het onderwerp "Katholicisme en socialisme". De hoofdredacteur van *De Imie* tekende zelf in zijn maandrapport op, dat hij zich geplaatst zag tegenover een algemene en verbeterde, ja zelfs scherpe oppositie. Het leek Creyghton evenwel een noodzakelijke aanvulling op het *Imie* werk zich rechtstreeks tussen zijn tegenstanders te mengen en niet uitsluitend over de hoofden van zijn eigen lezers te polemiseren (55).

In het algemeen is de felle kritiek van *De Imie* op het socialisme even oppervlakkig en dogmatisch geweest als de behandeling van het communisme en het moderne humanisme. Er werd veel te veel geschermd met letterlijke pauselijke uitspraken. Bovendien werd er, zoals eveneens bij de eerder besproken stelsels, weinig aandacht geschonken aan de veranderde omstandigheden en de houding van de Kerk waardoor velen een andere dan door de Kerk gesanctioneerde richting waren ingeslagen. In één opzicht onderscheidde

de *Lime*-campagne tegen het socialisme zich gunstig van die tegen het communisme en het moderne humanisme *De Lime* bracht deze keer een veel zorgvuldiger scheiding aan tussen de leer die ze bestreed en de mensen die deze leer aanhingen. De voornaamste reden hiervoor zal geweest zijn dat het anti-theïsme bij de behandeling van het socialisme geen enkele nadruk kreeg, omdat de figuur van Ruygers daar niet van beschuldigd kon worden. Bovendien ging het tevens om een politiek standpunt, waarover *De Lime*, gezien haar jezuïtische afkomst, zich niet al te duidelijk mocht uitspreken. De rooms-rode samenwerking van dat moment maakte het er niet eenvoudiger op, ook al benadrukte Creyghton in zijn laatste nawoord op Ruygers dat een radicale heroriëntering van het politieke streven van de katholieken noodzakelijk was, wilde het mogelijk worden het sociale programma van de pausen uit te voeren. *De Lime* gaf als gewoonlijk geen rechtstreekse richtlijnen hiervoor aan. In het volgende hoofdstuk - *De Lime* contra het kapitalisme - zal bekeken worden of het SJ-weekblad toch een concrete en positieve richting voor een christelijke maatschappij propageerde, of voor de zoveelste maal bleef steken in een negatieve benadering van een door de kerk veroordeeld stelsel.

In het laatste nummer van de eerste jaargang kondigde de *Lime* redactie aan in versterkte mate voort te willen gaan met de strijd tegen de grote ontbindende machten van dit tijdperk. Bedoeld werden "de wereldomspannende kapitalistische levensvorm en de wereldomvattende bolsjewistische levensleugen" (1). Deze aankondiging kon alleen slaan op de voortzetting van de strijd tegen het communisme, want *De Lime* had in 1946 nog geen noemenswaardige aanval tegen het kapitalisme ondernomen. Deze laatste werd pas ingezet met het eerste frontartikel van 1947, "Het tweede front Tussen Communisme en Kapitalisme", geschreven door de Utrechtse hoogleraar in het recht, W P J Pompe. Hij had zelf de titel "Het communisme en wij" voor zijn artikel bedacht, blykens zijn later verweer dat van een tweede front geen sprake was (2). *De Lime* wilde kennelijk zo graag een campagne tegen het kapitalisme inluiden, gezien ook haar eerdere aankondiging, dat het artikel van Pompe van een daartoe bruikbaarere "kop" werd voorzien.

Het kapitalisme kwam in genoemd artikel slechts terloops, in vergelijking met het communisme, ter sprake. Professor Pompe waarschuwde dat een louter anti-communistische houding zonder naar alternatieven te zoeken, de directe gevaren van het kapitalisme verwaarloosde. Het kapitalisme zou theoretisch wel de godsdienst vrij laten, maar omdat het de "tot stelsel verheven hebzucht" was, toch ook de geestelijke waarden en dus de vrijheid van godsdienst aantasten. Door het materialisme van beide stelsels zou de kapitalistische praktijk een fertelijke grondslag geleverd hebben voor de communistische theorie. Deze toestand was gevaarlijk omdat een duidelijk beeld over de toekomstige inrichting van de maatschappij zou ontbreken. Onder de katholieken, die steun konden vinden bij *Quadragesimo Anno* van Pius XI, zou geen voldoende eenstemmigheid bestaan over de concretisering van deze sociale encycliek. Pompe hanteerde zelf in zijn zoeken naar een oplossing van het sociaal-economisch conflict begrippen als solidariteit en subsidiariteit, afkomstig uit de pauselijke sociale leer (3). Hij zag het bijzondere en eigene van de taak van de christen echter niet liggen in genoemde beginselen, die voor iedere mens aanvaardbaar moesten zijn. De christen zou bovendien de betrekkelijkheid van het stoffelijke en wereldlijke moeten zien en, met het geloof in een bovennatuurlijke orde, een communisme der liefde prediken (4).

Drie weken later publiceerde *De Lime* met groot vertoon over de volle breedte van haar frontpagina als antwoord op het artikel van professor Pompe de "Brief van een arbeider" van Chr. Vocht Sr. Deze laatste deelde het scepticisme van Pompe ten aanzien van de eenstemmigheid van de katholieken over de toekomstige inrichting van de maatschappij. Vocht definieerde het kapitalisme als de toestand waarin de band tussen kapitaal en arbeid verloren was gegaan. Hij zag het sociale vraagstuk niet alleen als een economisch maar ook als een psychologisch probleem tengevolge van de minderwaardige toestand waarin de arbeiders zich bevonden. Vocht pleitte daarom voor een herstel van de band tussen kapitaal en arbeid, dat moest resulteren in het mede-eigenaarschap van de onderneming door de arbeider. Hierdoor zou de arbeider zijn persoonlijkheid ontwikkelen wat

onmogelijk zou zijn in een sociale orde op liberale basis (5).

Professor Pompe becommentarieerde deze brief nogal mild, maar maakte toch twee-erlei voorbehoud. Mede-eigenaarschap van het bedrijf voor de arbeiders wees Pompe af als het ging om de kleine onderneming, waarin hij het particuliere eigendom het best gewaarborgd zag. Iedere arbeider, mits er voor geschikt, maar onafhankelijk van zijn kapitaalbezit, moest in aanmerking komen voor het bezitten van zo'n kleine onderneming. Grote ondernemingen zouden zich beter lenen voor medebezit door de arbeiders, afgezien van enkele die van een dergelijke algemeen belang waren, dat socialisatie door de staat de beste oplossing was. Het tweede voorbehoud dat Pompe omtrent het ideaal van Vocht maakte, gold de vraag of het mede-eigendom van de arbeider ook de rechtvaardigheid in loon en prijs garandeerde. Rechtvaardig handelen bleek voor de hoogleraar het belangrijkste, zoals het rechtvaardig bezitten voor de arbeider Vocht het einddoel was. Pompe prees tenslotte zijn eigen oplossing aan die hij zocht in beroepsgemeenschappen, waarin allen die in een bepaald beroep werkzaam waren medezeggenschap en maatschappelijk aanzien zouden verwerven (6).

In de twee volgende frontartikelen bleef *De Linie* aandacht schenken aan suggesties voor een nieuwe sociale orde, die definitief met het kapitalisme zou breken. Nu kregen twee geestelijken het woord en het is opvallend dat beiden meer vertrouwen hadden in de concrete toepassing van de encycliek *Quadragesimo Anno* dan de twee voorgaande leken, Pompe en Vocht. S.Th. Visser, studentenmoderator te Utrecht, veroordeelde evenals de vorige schrijvers een louter negatief anti-communisme. Het weekblad, dat later een dergelijke richting zou inslaan, hoefde zich dit verwijt begin 1947 nog niet aan te trekken. *De Linie* leende trouwens haar kolommen aan mensen die alternatieven wilden ontwikkelen. De suggestie van Visser ging uit van de door Pompe aangeprezen beroepsgemeenschappen en de door Vocht gewraakte bezitters van aandelen aan toonder. Deze laatsten zouden niet in de beroepsgemeenschappen thuishoren, omdat ze wel belanghebbend maar niet deskundig zouden zijn. Het uitstoten van deze kapitaalbezitters zonder binding aan het bedrijf was voor Visser onaanvaardbaar, omdat er dan in strijd met *Quadragesimo Anno* toch weer klassen met tegenstrijdige belangen bleven bestaan. De belangenbinding was juist noodzakelijk voor een goed functioneren van de beroepsgemeenschap volgens de studentenmoderator. Aldus moesten de aandelen aan toonder worden afgeschaft en het wilde kapitaal aan banden worden gelegd. Kapitaalbezitters bleven belangrijk maar zij moesten hechter aan het bedrijf dat zij financierden, gebonden worden. Voor een uitwerking van deze ideeën voelde Visser zich niet deskundig, maar hij benadrukte dat *Quadragesimo Anno* had geconstateerd dat de huidige maatschappij op valse grondslagen was gebouwd. Aanpassingen waren nu niet meer toereikend, een nieuwe maatschappij moest vanaf nieuwe fundamenteën worden opgetrokken (7).

In dit opzicht trok de volgende schrijver over het kapitalisme de gedachtengang van Visser door. Voor pater Martianus OFMCap. was het kapitalisme eveneens uitgeleefd, waren min of meer ingrijpende correcties niet voldoende en kon een werkelijke oplossing slechts verwacht worden van een grondige structuurverandering. De communistische maatschappij-ordening was Martianus zelf niet radicaal genoeg, omdat daarin niet zou worden afgerekend met de machtspositie van de bezitter - in het communisme zou de staat de plaats innemen van de ondernemer - noch met de feitelijke rechteloosheid van de bezitslozen. Winstdeling en medezeggenschap in het bestuur van de onderneming voor de arbeiders zouden niet alleen overeenkomen met het gemeenschapskarakter van

de onderneming, maar ook - en dat was voor Martianus zeker zo belangrijk - harmoniseren met de in 1931 gegeven richtlijnen van Pius XI. Een min of meer concreet voorstel, zoals Visser, had Martianus niet, wel de dringende boodschap niet langer theoretisch bezig te blijven maar praktische daden te stellen. Als aanmoediging vertelde hij over een geslaagd experiment in een schoenfabriekje in Romans, een stadje in Zuid-Oost Frankrijk, waar het gelukt was door medezeggenschap en winstdeling de arbeiders enthousiaster en het bedrijf rendabeler te maken (8). Onder het motto "Nederland studeert, waar Frankrijk experimenteert", beval pater Martianus ook voor Nederland aan een begin te maken met ombouwplannen voor ondernemingen. De kapitalistische maatschappij zou op haar laatste benen lopen en de nieuwe sociale orde die er absoluut zou komen hing volgens hem voor een groot deel van de katholieken zelf af (9).

Een korte kritische aantekening over de sociale leer van de katholieke kerk mag niet blijven steken in het karikaturale kookrecept: men neme 40 procent kapitalisme en 40 procent socialisme en mengde dit met 20 procent wijwater (10). Wel moet gezegd worden dat de eerste pauselijke encycliek, die zich met de oplossing van de sociale kwestie bezighield, te laat tot stand kwam - in 1891 - en een te abstracte analyse van de werkelijke toestand gaf. Vaststaat dat de encycliek ten dele is ingegeven door de vrees voor de aantrekkingskracht van het socialisme op de katholieke arbeiders. Naast een te veel aan moraliserende bespiegelingen, was het toch van belang dat Leo XIII oplossingen zocht die uitgingen van een geïndustrialiseerde maatschappij. Bovendien was het van belang dat het hoogste kerkelijke gezag zich uitsprak tegen de onrechtvaardigheid van het liberale stelsel jegens de arbeiders en hun rechten plechtig proclameerde (11).

Veertig jaar na *Rerum Novarum* van Leo XIII heeft Pius XI in *Quadragesimo Anno* de kritiek op het socialisme hernieuwd en gewaarschuwd voor de uitwassen van het kapitalisme. Allerlei bezwaren blijven ook tegen deze encycliek mogelijk, maar het dient gezegd te worden dat Pius XI zeer duidelijk afstand nam van het economisch liberalisme en werkte aan een diepgaande reorganisatie van de sociaal-economische orde dan Leo XIII (12). Er was voor de eerste maal in een pauselijk schrijven sprake van een nieuwe verdeling van het nationaal produkt en zelfs van een betere integratie van de arbeider in de onderneming via medebeheer en winstdeling (13).

Het grote probleem voor het sociaal-katholicisme is steeds geweest de theoretische pauselijke verklaringen in de praktijk te effectueren. Men mag betreuren dat de katholieken met te weinig durf en verbeeldingskracht richting gegeven hebben aan de maatschappelijke ontwikkeling (14). Er waren desondanks steeds groepen katholieken die zich bleven inzetten voor maatregelen ter verwezenlijking van de sociale rechtvaardigheid. Beperken wij ons tot Nederland dan moet onder meer de St-Michaëlbeweging genoemd worden die in de twintiger jaren al onder leiding van de Delftse hoogleraar J.A. Veraart propaganda maakte voor de idee van een publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (15). In de dertiger jaren van deze eeuw werd het kapitalisme als het grote gevaar voor het-katholicisme gebrandmerkt door katholieke jongeren die zich rond de tijdschriften *Roeping* en *De Gemeenschap* gegroepeerd hadden. De economische wereldcrisis had trouwens de kritiek op het kapitalisme algemeen gemaakt en verwijzingen naar het Sovjet-russische communisme in de hand gewerkt. De encycliek *Quadragesimo Anno* vond daarom des te gretiger gehoor bij de voorstanders van maatschappelijke hervormingen, ook al omdat conservatieve katholieken zich steeds meer hadden verscholen achter de ontoereikende

richtlijnen van *Rerum Novarum* Mensen als Veraart leken eindelijk steun te krijgen van het pauselijk gezag en vonden een ruimer gehoor (16)

Na 1945 werden de discussies onder de katholieken over een nieuwe sociale orde voortgezet en werden, zoals *De Linie* dat deed, tegen de achtergrond van de koude oorlog kapitalisme en communisme in een adem veroordeeld (17) De debatten gingen zich nu ook steeds meer toespitsen op de concrete toepassingen en er werden onderwerpen aan de orde gesteld als de plaats van de onderneming in de gemeenschap en de medezeggenschap van de arbeiders (18) *De Linie* nam, nadat haar algemene aanval op het kapitalisme uitgevoerd was door gelegenheidsmedewerkers, zelf deel aan deze specifieke discussie door een vaste medewerker aan het woord te laten P de Bruin SJ besprak de denkbeelden van de leidende KVP politicus Romme over de aanpassing van het recht aan de moderne onderneming De onderneming werd door Romme gezien als een gemeenschap van drie groepen, de kapitaalverschaffers, de ondernemers en de arbeiders, die samen de verantwoordelijkheid voor de onderneming zouden moeten dragen in de ondernemingsvergadering De dagelijkse leiding zou echter bij de ondernemer moeten blijven (19) Hiertegen verzette De Bruin zich met name, omdat hij vreesde dat geldschuiter en ondernemer, wier belangen eerder samenvielen, de arbeider in de ondernemingsvergadering zouden isoleren Een compensatie hiervoor zocht De Bruin in een democratisch bestuur van de onderneming, waarin de arbeider middels een ondernemersraad directe invloed op het bestuur zou kunnen uitoefenen Deze praktische oplossing kreeg bij De Bruin de voorkeur boven de op langere termijn geplande verandering van het ondernemingsrecht, die Romme voorstond (20) De vraag welke doelstelling bij de moderne onderneming voorop diende te staan, het winststreven van de eigen onderneming of de maatschappelijke behoeftebevrediging, kwam vervolgens in *De Linie* ter sprake De Bruin was hierin weer pertinentier dan Romme die geen uitdrukkelijke voorkeur uitsprak Voor de *Linie*-deskundige prevaleerde het consumentenbelang Hij was erop tegen de arbeiders in het winststreven op te nemen en tot medekapitalisten te maken, welk gevaar aan Romme's idee over de onderneming als gemeenschap zou kleven In *De Linie* pleitte De Bruin ervoor in de eerste plaats algemene voorwaarden te scheppen voor een gezonde bedrijfsleiding op korte termijn door de medezeggenschap van alle belanghebbenden in de verschillende bedrijfstakken goed te organiseren (21)

Eind 1946 had de redactieraad van *De Linie* nog aanbevolen in de toekomst bijzondere aandacht te besteden aan de sociale vraagstukken Vooral op de door de encyclieken aanbevolen en gewenste hervormingen moest in het SJ-weekblad worden aangedrongen (22) Eind februari 1947 wordt er al melding gemaakt van moeilijkheden met de in het begin van die maand aangestelde redacteur voor de rubriek sociologie, P de Bruin SJ De meningsverschillen zouden onder andere gaan over de wijze waarop de discussie over het kapitalisme moest worden aangepakt (23) Naar de punten van wrijving moeten wij gissen, misschien dat de kritiek van De Bruin op de voorstellen van Romme er een rol bij speelden Het jaarverslag over 1947 maakte slechts gewag van het begin van een campagne tegen het kapitalisme, die onvoldoende was voorbereid en de mislukte aanstelling van een redacteur voor sociologie (24)

Het jaar 1948 zette *De Linie* even stormachtig in als het voorgaande, met een oorlogsverklaring, zowel aan het kapitalisme als aan het communisme "Het Gouden Kalf en de Rode Ster" Creighton zocht de oplossing deze keer niet in een nieuwe sociaal-econo

mische maatschappij-orde, maar in een andere internationale structuur. Zijn propaganda voor de sociale leer van de R.K. Kerk had plaatsgemaakt voor een pleidooi voor de opheffing van de nationale soevereiniteit. De wereld moest zich ontworstelen aan het primitieve stadium van het internationale denken (25). De hoofdredacteur is hier al duidelijk beïnvloed door zijn nieuwe stokpaardje, de staatkundige wereldeenheid, dat in het volgende hoofdstuk aandacht zal krijgen. In een naschrift op een reëliek van de schrijver A. den Doollaard noemde Creyghton niet alleen het kapitalisme de bron voor het ontstaan van het marxisme, maar zag hij ook beide stelsels als vormen van "mamonisme" en uitingen van aardse hebzucht. De strijd tegen het gouden kalf was voor *De Linie* dezelfde strijd als die tegen de rode ster (26).

Na deze aandachttrekkende start verliep de campagne tegen het kapitalisme nog matter dan in 1947. *De Linie* greep nauwelijks de kans aan om de strijd tegen louter materialistische stelsels om te buigen naar een pleidooi voor een christelijke maatschappij met gelijke welvaart voor iedereen, maar zonder een overdreven materialisme. Pater Vrijmoed OFM pleitte weliswaar voor een evenwichtige en edelmoedige christelijke bewogenheid om het leed van de arbeiders en wees haat en wraakgedachte af, maar een concrete oplossing suggereerde hij niet. Hij citeerde slechts uitingen van bezorgdheid over de bestaande situatie uit brieven van overwegend Franse bisschoppen (27).

In de benadering van het kapitalisme door *De Linie* kreeg de eliminatie van het kapitalisme als een middel om het communisme uit te roeien slechts incidenteel aandacht. Het kwam wel weer ter sprake ter gelegenheid van een toespraak van Pius XII met de oproep tot grondige sociale hervormingen waarbij de nadruk lag op een verstandige regeling van de produktie (28). *De Linie* benadrukte dat de paus deze oproep ook gericht had tot hen die buiten de Kerk stonden, mits zij instemden met de sociale leer van de Kerk (29). De strijd tegen het kapitalisme omdat het een materialistisch systeem was, gaf veel meer aanleiding tot een zelfstandige bestrijding van de ondeugden der kapitalisten, los van die der communisten. Een artikel van De Bruin, "Risico's der kapitalisten", zorgde ervoor dat deze thematiek vanaf zomer 1948 steeds in *De Linie* aan de orde kwam en regelmatig stof deed opwaaien.

Aan deze nieuwe start van de campagne tegen het kapitalisme ontbrak waarschijnlijk elke voorbereiding. *De Linie* werd steeds gedwongen op haar uitgangspunt terug te komen door de grote stroom van ongezonden brieven. De aanleiding was een toevallige reactie op het *Financieel Dagblad*. Dit had geklaagd dat door het wetsonwerp over de bedrijfsorganisatie het risico van degenen die voor het kapitaal zorgden, vergroot zou worden. De Bruin hoonde dit zogenaamde risico van de privatbezitters, omdat het *Financieel Dagblad* het verschaffen van kapitaal als een heldendaad zou zien. In *De Linie* werd de kapitaalbezitter nogal denigrerend door De Bruin beschreven: "Hij riskeert het geld dat hij over heeft, omdat hij het gewonnen heeft met slimheid, list, macht of goed geluk dan wel het georven heeft met slimheid, list of goed geluk" (30).

In het volgende *Linie*-nummer werd reeds een halve pagina met protesten van lezers afgedrukt, waarvan de strekking was dat genoemd artikel uit de communistische *Waarheid* had kunnen zijn in plaats van uit een degelijk katholiek weekblad (31). Hier manifesteerde zich een verschijnsel dat vooral verklaard kan worden uit de meermalen genoemde koude oorlog en de polarisering tussen links en rechts. Anti-kapitalisme werd direct gezien als afkomstig uit louter communistische bron, omdat dit vanaf 1917 al het geijkte denkpatroon was: anti-communisme wordt door de kapitalisten en anti-kapita-

lisme wordt uitsluitend door communisten bedreven Doorbreekt men dit kader en wordt op beide stelsels afzonderlijk kritiek geuit, dan is de verwarring groot, zo ook onder de lezers van *De Limie* Het is echter onmogelijk na te gaan of de lezersreacties inderdaad allemaal zo fel tegen het artikel van De Bruin waren Een volgende publikatie van ingezonden brieven in *De Limie* liet aanzienlijk meer tevreden lezers aan het woord (32) Drie jaar later werd het door de jezuiten tijdens de bijeenkomsten van de contactraad nog betreurd dat *De Limie* de goodwill bij de werkgevers gerisikeerd had met haar artikelen over het kapitalisme (33)

Alvorens zijn kritiek op de kapitalistische ondernemer te motiveren schreef De Bruin twee hoofdartikelen om zich te zuiveren van de beschuldigingen van communistische en socialistische sympathieën Hij gaf daarin zijn visie weer op de communistische en socialistische bewindvoerder-ondernemer en kwam tot de conclusie, dat wat er ook voor kwaad van de kapitalistische ondernemer gezegd kon worden, de communistische en socialistische bewindvoerder deze kwade eigenschappen in een hogere macht bezaten (34) Het antwoord aan de verontwaardigde critici had een duidelijk andere toon dan het gesmade artikel zelf De Bruin verklaarde dat hij had willen uitleggen dat de kapitalistische ondernemers met hun macht over het productieproces te veel risico droegen, meer dan zij konden torsen Een deel van dat risico zou van hun schouders genomen moeten worden door de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie tot meerdere welvaart van de gemeenschap (35)

De in *De Limie* gebezigde woorden als slimheid, list, macht en goed geluk aan het adres van de ondernemers moesten tenslotte nog goedgepraat worden Onder de goedkoop klinkende tiel "Hoe wordt men rijk" trachtte De Bruin nogal geforceerd drie weken lang de door hem gebruikte begrippen positief te interpreteren Zo zou slimheid zowel boosheid als sluwe listen kunnen betekenen maar, ook de onontbeerlijke eigenschap voor iedereen, die het op het gebied van rijk- worden tot iets wilde brengen De *Limie* medewerker noemde het een recht voor iemand in de vrije beroepen om rijk te worden door een bijzondere dienst aan te bieden, die door het publiek als zodanig werd erkend en beloond (36) Voor iemand uit het zakenleven maakte De Bruin meer voorbehoud De zakenman zou, nu de lonen van de arbeiders beschermd waren, meer met de prijs gaan manipuleren en de macht van de grote concerns was gebaseerd op de beheersing van de marktprijzen De grote ondernemers zouden hierbij ongeoorloofde middelen gebruikt hebben De Bruin beschuldigde nu vooral de grote ondernemers, maar weigerde toch de kleine onafhankelijke ondernemer vrijuit te laten gaan Ook al zou deze laatste zich vrij houden van immorele reclame of bedrijfspolitiek, hij had zijn winst toch nog te danken aan de marktprijzen die door machtspolitiek, wettelijke bescherming of onzuivere reclame door de grote ondernemers bedongen waren De Bruin veroordeelde hiermee het hele systeem en beweerde evenals de katholieke Engelse schrijver, Chesterton, dat de helft van de grote fortuinen verkregen waren door methoden, die ooit als immoreel of onwettig veroordeeld waren en dat ook in de toekomst zouden zijn (37)

Zonder enige steekhoudende argumentatie was aldus de aanvankelijke beschuldiging tegen alle kapitalistische ondernemers al teruggebracht tot een beschuldiging tegen de helft van hen Tenslotte gaf De Bruin nog toe dat ook de ondernemers verdienden om rijk te worden, zoals dat voor hem wat betreft de beoefenaars van de vrije beroepen al vanaf het begin vastgestaan had De ondernemers zouden een betere economische dienst aan de gemeenschap moeten bewijzen door een efficiëntere bedrijfsvoering en meer

service aan hun afnemers. De pater-econoom veronderstelde dan maar voor het gemak dat de ondernemer in bovengenoemd geval dezelfde lonen zou uitbetalen en gelijke prijzen zou berekenen als zijn concurrent. Onder deze voorwaarden waren het volgens De Bruin niet de risico's die de ondernemerswinsten bepaalden, evenmin als bedrog, geweld, macht en list, maar werden de ondernemers terecht betaald voor hun eerlijkheid en hun diensten (38).

Men kan zich afvragen waarom *De Limie* zo tumultueus haar aanval op de kapitalist ondernemer opende om vervolgens zo goed als alle uitspraken terug te nemen en tenslotte zelfs te komen tot een waardering van de aanvankelijk zo verguisde ondernemer. Het zal geen planning van het weekblad geweest zijn, eerder de verleiding van een opzienbarend artikel zonder besef van de consequenties. Daarna volgde onder druk van de lezersreacties een aanzienlijke afzwakking van het uitgangspunt door een geforceerde en oppervlakkige verklaring achteraf. Deze manoeuvres van De Bruin hadden, naast een gevoelig prestige-verlies voor *De Limie*, vooral bij de ondernemers, nog een belangrijke consequentie. De min of meer fundamentele kritiek die aanvankelijk op het kapitalisme als systeem geuit was, werd nu vervangen door kritiek op de morele gedragingen van de uitvoerders van dit systeem in een rubriek die vanaf oktober 1948 tot eind 1950 een vaste plaats in *De Limie* kreeg onder de titel Geld en geweten.

Deze rubriek werd groots ingeleid door een pagina-grote beantwoording van de vraag "Wat is kapitalisme?" Jef Last als marxist, Prof J. A. Veraart als econoom en Ir H. Keus als industrieel definieerden het historisch gegroeide systeem van het kapitalisme vanuit hun eigen vooronderstellingen, en gaven mogelijke oplossingen aan voor vervanging of verbetering van het systeem. De Bruin gaf na de samenvatting van de discussiepunten, het *Limie*-standpunt. Last zag het heersende kapitalisme als uitbuiting en zocht de redding hiervoor in een associatie van vrije en gelijke producenten. Veraart, die evenals Last de ontmenselijking van de arbeid door het kapitalisme scherp laakte, vond vooral het beperkte winststreven het grootste kwaad in het kapitalisme en zocht de oplossing in een waarachtige werkgemeenschap van ondernemer-kapitaal uitvoerende arbeid. De industrieel Keus omschreef het kapitalisme als een financiering van het produktiestelsel uit privaatsbezit en als een automatische orde. Hij benadrukte vooral dat de keuze tussen een kapitalistisch of collectivistisch stelsel een keuze tussen vrijheid en dwang was. Ingenieur Keus wilde alleen de sociale excessen van het kapitalisme waartoe hij vooral de monopolies rekende, door de staat laten bestrijden (39).

Ondanks de volkomen verschillende theoretische uitgangspunten van de drie deelnemers aan het vraag- en antwoordspel van *De Limie*, noemde De Bruin een verzoening van de standpunten in praktische zin niet hopeloos. Hij had geconstateerd dat alle drie, vertrouwend op de goede wil van de mensen, welvaart en geluk wilden nastreven in vrije overeenstemming van allen die bij de economie betrokken waren. De *Limie*-medewerker zag daarom in de door de Nederlandse regering voorgestelde bedrijfsorganisatie een goede weg dit te verwezenlijken. De Bruin sloot daarmee volledig aan bij Veraart en ging er maar voor het gemak vanuit dat Keus en Last geen overwegende bezwaren zouden hebben tegen een dergelijk begin van samenwerking tussen werkgevers en werknemers in de bedrijven. Na deze geforceerde poging tot verzoening van de verschillende standpunten, bewees De Bruin toch ook enige kritische zin te hebben door op een gevaar in zijn oplossing te wijzen. De bedrijfsorganisatie zou kunnen gaan functioneren niet als middel tot bevrijding van alle deelnemers aan het economisch proces maar tot binding van het eco-

nomisch leven aan de bevoorrechtiging van de heersende krachten (40)

Na dit inleidend artikel over het kapitalisme werd Geld en geweten door de *Lime* redactie geïntroduceerd als een wekelijkse rubriek, waarin een deskundig medewerker zou trachten verlossende antwoorden te geven op kwellende vragen uit de zakenmoraal (41) Ruim twee jaar lang, vanaf eind oktober 1948, werden in deze rubriek voornamelijk op concrete problemen van lezers geantwoord, waarbij *De Lime* de waarheidsliefde van de vragenstellers niet in twijfel trok (42) Naast de concrete problemen over alle mogelijke geldtransacties werden drie onderwerpen iets algemener en abstracter uitgediept, waarvan de belastingplicht de *Lime* lezers het langst bezighield De oude moralisten zagen volgens de *Lime* deskundige De Bruin het belastingrecht als een dwangrecht dat men op eigen risico mocht ontduiken Tegenwoordig zou de belastingplicht gewetensplicht zijn, waarbij als criteria omtrent de rechtvaardigheid van de belastingwetten, de doeleinden, de verdeling en de methode van inning golden (43) Mocht de belastinginspectie berekeningsfouten maken in het voordeel van de belastingplichtige, dan was deze laatste evenwel in geweten niet verplicht te protesteren, omdat het belastingrecht in dat opzicht weer dwangrecht was, met daarbij behorende wettelijke straffen, die men wel behoorde te ondergaan (44) Andere onderwerpen die algemener werden uitgewerkt, waren het functioneren van coöperaties en de geoorloofdheid van het erfrecht (45) Curieus was voorts het antwoord op de vraag of het moreel was toegestaan met landen achter het IJzeren Gordijn zaken te doen Pater De Bruin verklaarde dat de koude oorlog heet zou worden door een dergelijke provocerende weigering om te handelen met Oost-Europa Hij tendeerde naar een dubbele moraal door, uit vrees voor militaire sancties, het zaken doen met communistische landen "niet zedelijk ongeoorloofd" te noemen (46) De katholieke kerk werd in de *Lime* rubriek Geld en geweten zelf beschuldigd van een "biechtvader" moraal, waarmee de briefschrijver bedoelde dat door de geestelijkheid onrecht, gedaan aan de gemeenschap, niet zo zwaar veroordeeld werd als onrecht dat aan een bepaalde persoon was toegebracht Het katholieke weekblad ontkende dit krachtig (47)

De hoofdredactie van *De Lime* was zelf nogal tevreden over de rubriek Geld en geweten, al werd niet dat rumoer verwekt dat ze er kennelijk van verwacht had, Wel bleek van tijd tot tijd iets van de aandacht waarmee de rubriek gelezen werd (48) Beoordeelt men de rubriek in zijn totaliteit dan blijkt ze eerder het geweten van de vragensteller te sussen dan de gevaarlijke kanten van het kapitalisme aan te klagen Het kapitalisme als stelsel bleef in Geld en geweten ongemoeid

De morele aspecten van het kapitalisme werden eveneens benadrukt in een reeks artikelen over de sociale rechtvaardigheid naar aanleiding van de bisschoppelijke vastenbrief uit 1949 De Bruin stelde zich ten doel door enkele problemen uit het bisschoppelijk schrijven op eigen verantwoordelijkheid te behandelen de *Lime* abonnees aan te sporen tot lezen of herlezen van de vastenbrief Hij ging er van uit, dat de communist de kameraadschap van de arbeid en de katholieke liefdesgemeenschap van de arbeid predikten (49) Zo kon hij in een later artikel ook verdedigen dat de sociale rechtvaardigheid een oefenschool van deugden was, omdat ze uitging van de bron van alle zedelijke deugden, namelijk de liefde tot de medemens (50) Tegen de achtergrond van deze gedachte werden in *De Lime* thema's als eigendomsrecht, bezitsspreiding en rechtvaardig arbeidsloon aangesneden Op de vastenbrief zelf werd dan ook maar oppervlakkig ingegaan, zodat het verschil tussen de corporatieve ordening van Pius XI in *Quadragesimo*

Anno en het ontwerp van de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie waarvoor de Nederlandse bisschoppen reclame maakten, voornamelijk verklaard werd door het verschul in taalgebruik (51) Het slot van deze artikelenreeks bepaalde nog eens de plaats van de christen in diens strijd om de sociale rechtvaardigheid als remedie tegen het kapitalisme Deze strijd zou door de christen met niet minder doortastendheid gestreden moeten worden dan door de communist Maar de christen zou ook weg weten met de nederlaag en de onvolmaakte oplossing, hij zou zijn troost tenslotte toch in het eeuwige vinden (52)

Dit excuus dat *De Linie* bij voorbaat gaf in het geval van een eventuele mislukking van een christelijke sociale politiek, leek tevens betrekking te hebben op haar eigen mislukte pogingen er een aanvaardbare rubriek aan te wijzen In 1950 werd in het weekblad nog de ruimte gegeven aan professor Veraart, in het interbellum een strijdbaar man als het ging om de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (53) Het oude meningsverschil tussen Veraart en Dr Poels over de katholieke stands- en vakorganisatie werd door de eerstgenoemde in de *Linie* kolommen nog wel opgerakeld, maar het furieuze dispuut van weleer werd nauwelijks herhaald (54) Voornaamste reden hiervoor was waarschijnlijk het ontbreken van de vroegere tegenstanders van de door Veraart zo vurig verdedigde bedrijfsorganisatie, die hij zelfs Nederlands beste export-artikel noemde (55) *De Linie* zal het in dit geval vooral om een gezaghebbend man gegaan zijn De financieel-economische rubriek die tegelijk met de artikelenreeks van Veraart van start ging maar welke een veel langer leven beschoren was, moest niet door een bekende naam maar door de deskundigheid van het geschrevene zelf imponeren Verbiest, oud-hoofdredacteur van *De Telegraaf*, later van *De Tijd* schreef zijn financiële kroniek voor *De Linie* vanwege een overheidsfunctie onder het pseudoniem Mercator (56) Deze financieel-economische benadering zou vooral in de volgende jaren een belangrijk paradepaardje voor *De Linie* worden Dit geheel in tegenstelling tot wat de redactieraad in 1946 voor ogen stond, toen ze dit financiële aspect wilde vervangen door algemene sociaal-economische voorlichting Als een van de belangrijkste argumenten gold, dat *De Linie* in haar strijd tegen het kapitalisme er niet in geslaagd was haar eigen doelstelling te volbrengen om een nieuwe sociaal-economische orde te propageren die voor de katholieken aanvaardbaar zou zijn

De Linie noemde kapitalisme en communisme weliswaar in één adem als de ontbindende machten van deze eeuw, maar begon de campagne tegen het kapitalisme pas in haar tweede jaargang Hier blijkt duidelijk uit dat het communisme, waartegen het weekblad vanaf het begin streed, als een veel gevaarlijker tegenstander beschouwd werd dan het kapitalisme *De Linie* putte haar aanwijzingen voor een radicaal nieuwe sociaal-economische orde, waarvan de noodzaak steeds benadrukt werd, uit de sociale leer van de Kerk, zoals die vooral in de encyciek *Quadragesimo Anno* uit 1931 was vastgelegd

Vanaf 1948 kwam in *De Linie* de nadruk te liggen op het kapitalisme als materialistisch stelsel, wat resulteerde in een morele benadering van de financiële manipulaties van de kapitalistische ondernemer Het is dan ook niet verwonderlijk dat uit die kringen aanvankelijk de meeste protesten gehoord werden tegen de artikelen over het "Risico der kapitalisten" In de vaste rubriek Geld en geweten die deze *Linie*-benadering sanctioneerde, werd het kapitalisme als stelsel evenwel ongemeed gelaten en leerde de exploitant ervan zelfs beter te leven met zijn materiële ondeugd, omdat *De Linie* diens meest

kwellende gewetensproblemen trachtte op te lossen. In 1949 werd naar aanleiding van de vastenbrief van de Nederlandse bisschoppen het thema sociale rechtvaardigheid wel wat ruimer aangepakt dan de louter financiële aspecten ervan. Een jaar later zocht het weekblad, dat vijf jaar lang intern hardnekkig had gepoogd een sociale catechismus samen te stellen (58), zijn toevlucht definitief tot een concrete financieel-economische voorlichting. De artikelen van professor Veraart, die nog even gelegenheid kreeg zijn vroegere grote naam op het gebied van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie in *De Linie* te etaleren, vermochten niet de bovengenoemde tendens te stoppen.

Het weekblad *De Linie* heeft zich aldus het sterkst getoond in het kritiseren van stelsels als het communisme, modern humanisme, socialisme en tenslotte het kapitalisme. Het blad is nauwelijks in staat geweest op een minder oppervlakkige wijze een christelijke sociale orde als alternatief voor de door haar verworpen stelsels mede te ontwikkelen en te propageren.

18. P. de Bruin SJ, rubrieksredacteur van De Linie voor Sociologie, werd vooral bekend door zijn artikelen over het Risico der kapitalisten en door zijn rubriekje Geld en Geweten.

19. J. Houben SJ, eerste censor van De Linie in 1949, wiens toestemming om de brief van de Apostolisch Vicaris van Semarang, Mgr. A. Soegyapranata SJ, te plaatsen heftige kritiek van Rome uitlokte.

Het tijdstip waarop bij Creyghton interesse gewekt werd voor het idee van een staatkundige wereldeenheid met als gevolg de start van een intensieve propaganda-campagne in *De Linie* hiervoor, is vrij nauwkeurig vast te stellen. Op 14 februari 1947 besprak de hoofdredacteur van *De Linie* in zijn strijd tegen het communisme de Nederlandse vertaling van het in 1945 geschreven boek *Anatomy of peace* van de Amerikaan Emery Reves. Aandacht kreeg vooral de voor *De Linie* zeer bruikbare anticommunistische visie van deze schrijver. Volgens Reves hadden Lenin en Stalin de internationale beginselen van het communisme vervangen door nationalistische beginselen. Nationaal-socialisme en nationaal-communisme zouden nog maar gradueel van elkaar verschillen en in ieder geval dezelfde uitwerking hebben: permanente bedreiging van de wereldvrede. Door het ontbreken van een internationale rechtsorde zag Reves iedere sociale, economische of politieke beweging, wilde deze zich handhaven, noodgedwongen ontaarden in het fascistische streven naar staatsabsolutisme.

Soortgelijke bezwaren als Reves tegen het communisme maakte, richtte hij echter ook tegen het christendom dat eveneens het nationale staatsabsolutisme zou hebben gesanctioneerd, waardoor de wereldvrede onmogelijk was gemaakt. Tegen deze vergelijking kwam Creyghton natuurlijk in opstand met zijn gebruikelijke argumentatie dat het communisme in beginsel internationaal, maar het christendom bovennationaal was. Tussen nationale en internationale zaken zouden conflicten kunnen rijzen, tussen nationale en bovennationale ideeën niet, zodat voor Creyghton, in tegenstelling tot Reves, het christendom niet alleen een bruikbaar maar zelfs een onontbeerlijk fundament voor de wereldvrede vormde (1).

Het boek van Reves is een duidelijk produkt van het twintigste eeuwse klimaat waarin, na het optimisme en vooruitgangsgeloof van de negentiende eeuw, twee wereldoorlogen de mens tot scepticisme en pessimisme over de toekomst gebracht hadden. Het idee van een internationale organisatie is oud, maar in deze eeuw leek hij onontbeerlijk om de vrede te bewaren (2). Het falen van de Volkenbond, de weinig hoopvolle start van de Verenigde Naties en de voor iedereen waarneembare onverzoenlijkheid van de twee grote machtsblokken onder leiding van de Verenigde Staten van Amerika en de Sovjet-Unie, deden de beklemming van een permanente oorlogsdreiging voortduren. Andere, rigoureuze oplossingen bleken noodzakelijk, maar daarvoor dienden allereerst de schuldigen aan deze chaotische toestand van "internationale anarchie" te worden aangewezen (3).

Emery Reves wees in zijn analyse van deze catastrofale ontwikkeling het nationalisme van de verschillende landen aan als de belangrijkste oorzaak. Hij trok een vergelijking tussen de opvatting dat de aarde het middelpunt van het heelal vormde, voordat Copernicus na 1500 een ander systeem ontwierp, en de twintigste eeuwse neiging het eigen land als middelpunt te beschouwen. Slechts vanuit dit beperkte gezichtsveld wilde men in deze eeuw alle politieke, economische en sociale kwesties oplossen (4). Het falen van het kapitalisme, het socialisme en het christendom was volgens Reves een gevolg van het

verabsoluteren van de nationale soevereiniteit en had de weg naar het totalitaire fascisme onvermijdelijk gemaakt (5)

Eerst werd Reves' aanval op het nationale communisme van de Sovjet-Unie in *De Linie* besproken, twee weken later pas diens positieve bijdrage ter verzekering van de wereldvrede. Ook nu weer legde Creighton naar aanleiding van Reves' betoog er de nadruk op dat het Russische communisme van Stalin niets anders was dan een systeem om Rusland in de hachelijke wedloop naar de wereldbeheersing een gunstige positie te verschaffen. Het intussen geheel en al verouderde marxisme zou door Stalin slechts als rookgordijn gebruikt worden (6). De meeste aandacht werd gericht op het denkbeeld van Reves om de afzonderlijke staten hun absolute soevereiniteit te ontnemen en over te dragen aan één enkel, niet internationaal maar supranationaal, centraal wereldbestuur. Dit moest toegerust worden met wetgevende, rechtsprekende en uitvoerende macht en berusten bij de oorspronkelijke dragers van de wereldsoevereiniteit, bij de wereldbevolking zelf (7).

Creighton verdedigde fel de opportuniteit van de ideeën van Reves met te wijzen op het volledig twintigste eeuwse falen van het systeem van de nationale staten en de internationale afspraken. De hoofdredacteur twijfelde er niet aan dat met een toekomstig wereldbestuur de "echte oorlogen" tot het verleden zouden behoren en alleen burgeroorlogen nog zouden voorkomen. Alle internationale organisaties gingen uit van het overleefde beginsel van de soevereiniteit van de bestaande staten. Creighton voegde daar nog de opvatting van de katholieke Engelse cultuurfilosoof Christopher Dawson aan toe, dat de huidige statenindeling volkomen willekeurig was. Nederland was een staatkundige organisatie van een half volk, Rusland van ongeveer tweehonderd volken en Zwitserland van drie kwantitatief onbetekenende volksfragmenten, maar alle drie landen waren met dezelfde staatsmacht toegerust (8).

In het betoog van Reves vond Creighton drie gebreken. De eerste twee - een te grote bewondering voor het individualisme en een te groot optimisme ten aanzien van de ontvankelijkheid voor zijn ideeën, zeker buiten Amerika - wogen niet zo zwaar. Het derde bezwaar had hij al in zijn eerste artikel, gewijd aan de *Anatomie voor de vrede*, te berde gebracht. Reves verweet het christendom dat het nooit de opbouw van een soeverein wereldbestuur ter hand had genomen. Creighton plaatste hier een voor hem belangrijke kanttekening bij. Vervang men het woord "christendom" door "christenen" dan wilde hij Reves wel gelijk geven. Het christendom mocht men dit echter nooit verwijten, omdat het bij de formatie van een wereldbestuur steeds om een tijdelijke orde zou gaan, en het christendom zich alleen om een geestelijke orde zou moeten bekommeren (9).

De gelegenheid om ook bij dit idee weer eens te wijzen op de toepasselijkheid van de pauselijke richtlijnen, liet Creighton niet voorbijgaan. Het onder een hoger gezag stellen van de volkeren hoefde niet te kort te doen aan hun recht om zich in een eigen organisatie te verenigen, mits voldaan werd aan het subsidiariteitsbeginsel uit de encyciek *Quadragesimo Anno*. Het wereldbestuur moest zich, conform dit pauselijk beginsel, bepalen tot wat aan de volkeren gemeenschappelijk was en zich onthouden van bemoeiing met wat aan de verschillende volkeren eigen was (10). Deze louter theoretische toevoeging bracht Creighton er waarschijnlijk toe tot een dispuut over de denkbeelden van Reves op te roepen. De uitvoerbaarheid van Reves' ideeën, waarin Creighton persoonlijk heilig scheen te geloven, zou afhangen van twee zeer belangrijke voorwaarden: het voorhanden

zijn van genoeg geestelijke souplesse om de verouderde ideeën op te ruimen en de mogelijkheid om met het nieuwe idee de wereld in beweging te kunnen brengen (11)

In de loop van 1947 gaf *De Linie* via medewerkers twee definities van het streven naar een staatkundige wereldeenheden, meestal met de populaire term "wereldfederalisme" aangeduid. De eerste omschrijving was grotendeels ontleend aan Reves' federalisten zijn zij die de absolute soevereiniteit aan alle nationaliteiten ontnemen willen zien en de meest vitale elementen van deze soevereiniteit willen leggen in de hand van een supranationaal bestuurslichaam. Dit bestuur moet zijn wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht ontleenen aan een gemeenschappelijke grondwet. Het moet voorts gecontroleerd worden door een bovennationaal parlement, waarbij de gehele opbouw erop gericht is de autonomie te garanderen (12). Vooral in deze laatste toevoeging herkent men de waarschuwing van Creighton en de toepassing van het subsidiariteitsbeginsel.

De tweede omschrijving van de doelstelling van de federalistische beweging werd in *De Linie* gegeven naar aanleiding van het federalistencongres in Montreux. De paterjurist Th. Keulemans O.Carm. omschreef het federalisme als een streven om aan iedereen een kader te verschaffen waarbinnen de ontplooiing van de persoonlijkheid zou kunnen plaatsvinden volgens richtlijnen, ontleend aan de Rechten van de Mens. Hij verwachtte dat de nationale soevereiniteit deze ontplooiing zou belemmeren. Dit moest voorkomen worden door een deel van de soevereiniteit van elk land over te dragen aan een gemeenschappelijk in het leven te roepen federaal bestuurslichaam. Keulemans vatte dit nog eens samen in termen, die naar zijn zeggen tot het dagelijks vocabulaire waren gaan horen: "Federalisme is geen liberalisme noch dictatuur, maar de regeringsvorm die correspondeert met de personalistische opvatting van de mens" (13). Zijn conclusie was dat deze opvatting geheel in overeenstemming was met de levensbeschouwing van de katholieke, bij wie de rechten van de mens het best tot uitdrukking komen. De katholieke zou namelijk in het nationaliteitsbeginsel een inbreuk zien op de universaliteitsgedachte van welker Liberalisme, dictatuur van links en van rechts waren met het extreem nationalisme in verschillende pauselijke documenten veroordeeld. Keulemans was dan ook teleurgesteld over de omstandigheid dat de pauselijke geschriften niet tot de geestelijke bagage van de sprekers op het congres behoorde (14).

In de laatste omschrijving zitten, evenals in de vorige, elementen die Creighton in zijn *Linie* propaganda voor het wereldfederalisme benadrukte. De bijzondere geschiktheid van de gelovige christen voor de verwezenlijking van het ideaal van Reves was een van die elementen. Het vraagstuk van het waarborgen van de vrede door middel van een wereldbestuur werd uitdrukkelijk door Creighton geen godsdienstige genoemd. Toch zou de gelovige in het voordeel zijn bij het totstandbrengen van de zo noodzakelijke samenwerking, omdat juist hij het onderscheid tussen tijdelijke en geestelijke zaken het scherpst kon zien. Door het geloof zou men in staat zijn aardse aangelegenheden beter te beoordelen. Het verzet van de Kerk op geestelijke gronden tegen het nationaal-socialisme en het communisme was daar volgens de hoofdredacteur van *De Linie* een voorbeeld van. Hij wilde het prestige van de Kerk versterken door aan te tonen dat de gelovige met zijn scherp onderscheidingsvermogen zeer bruikbaar was bij de actie voor een wereldbestuur (15).

Een ander belangrijke reden voor Creightons interesse in het wereldfederalisme was de mogelijkheid om de pauselijke leer, en dan vooral het hem dierbare subsidiariteitsbeginsel, te propageren. Hij zag het federalisme als een toepassing, zij het een verrassende

en door paus Pius XII wellicht niet voorziene, van de organisatorische beginselen van *Quadragesimo Anno* (16) Een moeilijk te overschatten gebeurtenis noemde *De Linie* dan ook de eerste keer dat Pius XII zich onomwonden voor het federalisme uitsprak tijdens een audientie van deelnemers aan het Congres van Europese Federalisten in november 1948. De paus had slechts gezegd dat het hoog tijd werd dat de Europese eenheid tot stand kwam, maar *De Linie* zag deze uitspraak al als een pijl naar het hart van het nationale soevereiniteitsbeginsel Zou dit beginsel, waaraan de wereld ten gronde dreigde te gaan, tijdens het streven naar de politieke unificatie van Europa sneuvelen, dan zou volgens *De Linie* ook buiten Europa de weg vrij komen voor een snelle, reddende afwikkeling (17)

Het thema van de organisatie van Europa verscheen inderdaad steeds meer in de oorlogse toespraken van Pius XII Een verenigd Europa zou een eerste stap op weg zijn naar vrede in een beter georganiseerde wereld In deze zin heeft Pius XII zich dikwijls uitgelaten en het was een van zijn belangrijkste motieven om aan te dringen op de vereniging van Europa (18) In juni en november 1948 betoogde de paus nadrukkelijk dat de Kerk bij alle welwillendheid tegenover het Europese eenheidsstreven zich niet wilde mengen in louter aardse belangen (19) Van een op dat moment onomwonden uitspraak van Pius XII ten gunste van het federalisme was dus nauwelijks sprake Creighton realiseerde zich dat kennelijk een maand later, toen hij zelf verantwoording aflegde voor zijn ongebreidelde optimisme over de ontwikkeling van het federalisme tijdens de laatste twee jaar Een citaat uit het katholieke weekblad *America* had tot doel de vreugde van de wereldfederalisten, die na de woorden van de paus op alle katholieken als medestanders voor hun zaak meenden te mogen rekenen, te temperen (20)

Creighton zelf schreef op 31 december 1948 een begeleidend hoofdartikel "tegen de kleinmoedige ketterjagers", die beweerden dat het supranationalisme met zijn streven naar een volmaakt vreedzame wereld een ontkenning zou inhouden van het dogma der erfzonde Ter geruststelling verklaarde Creighton dat het supranationalisme alleen de grote oorlogen in de toekomst wilde verhinderen, maar dat het ideaal geen pacifisme en antimilitarisme inhield, daar het wereldfederalisme best het zwaard wilde hanteren om de orde te handhaven Deze uitspraak sloot in ieder geval aan op het vlak tevoren verschenen kerstnummer, waarin K Verhofstad SJ, met instemming van de *Linie* redactie immers de oorlog een toelaatbaar middel had gevonden om de vrede te realiseren (21) In zijn overpeinzingen op die oudejaarsavond 1948 waagde Creighton geen enkele voorspelling over de kans van slagen van het ideaal van het supranationalisme Wel zette hij nog eens geduldig uiteen waarom hij dit ideaal zo vurig propageerde Het geloof is altijd supranationaal, de moderne staatssoevereiniteit zou altijd anti supranationaal zijn Zo zou er een ingeboren tegenstelling zijn tussen het geloof en het staatsnationalisme Een overwinning op dit nationalisme zou dus altijd een toenadering tot het standpunt van het geloof zijn Dat de ongelovige dit niet zou begrijpen of erkennen, nam Creighton op de koop toe Op een reorganisatie van het wereldrecht in supranationale zin moest volgens Creighton daarom onvermoeid worden aangedrongen, omdat het streven hiernaar niet anders dan heilzaam en vormend kon zijn voor het christelijk denken en voelen (22)

De voorafgaande periode, die tussen de bespreking van het boek van Reves in februari 1947 en de juichkreet over de vermeende instemming van Pius XII met het wereldfederalisme in november 1948, is door *De Linie* inderdaad onophoudelijk aandacht geschonken aan het streven naar een staatkundige wereldeenheden Het enthousiasme en de persoon-

lyke inzet van hoofdredacteur Creyghton hebben hier vooral voor gezorgd. Het aantrekken van een aparte medewerker voor een eigen "Kroniek van de wereldfederatie" had geen succes (23). De rubriek Het tweede front, die door de oud-hoofdredacteur van *De Tijd*, Alphons Laudy, verzorgd werd, was ook al geen lang leven beschoren. Bovendien ging het in deze rubriek om een effectief, de katholieken vertegenwoordigend orgaan dat vanuit de parochie, diocesane en landelijke organisaties de weg moest vinden naar een specifiek katholieke wereldeenheden (24).

Tenslotte besloot de hoofdredacteur zelf de aandacht onophoudelijk op de zaak van de staatkundige wereldeenheden te vestigen door bijna elke week op de frontpagina in de uit losse berichtjes bestaande Notanda, later Rechts en Links genoemd, bij voorkeur het laatste commentaar te wijden aan de wereldfederatie (25). De redactieraad van *De Limie* waarschuwde begin oktober 1947 zelfs dat het federalisme geen kapitaal onderwerp mocht worden, waarvoor *De Limie* iedere week propaganda maakte. De raad gaf de voorkeur aan af en toe een gefundeerd artikel over dit onderwerp (26). De hoofdredactie van het weekblad stoorde zich niet aan dit advies maar zette zo mogelijk nog kreteriger zijn actie voort. "Iedere dag die verloopt zonder dat gewerkt wordt aan de uitbreiding van het federalistische idee, brengt Europa dicht bij een oorlog" (27). In 1948 ging *De Limie* onverdroten voort met niet zo bijster originele oproepen in de trant van "Vrijheidslievenden aller partijen, verenigt U!" (28). Het secretariaatsadres van de Nederlandse Wereldfederalisten Beweging werd zelfs enkele malen in het weekblad vermeld en de *Limie* lezers werden aangespoord zich als lid op te geven (29).

Het niveau van de *Limie* oproepen daalde soms tot het peil van holle frasen, zoals "Het (beginsel der nationale soevereiniteit - BB) moet bestreden worden, aangevallen, tegengewerkt, onmogelijk gemaakt, omvergestoten, afgeschaft, begraven en bijgezet in het museum van onbruikbaar geworden antiquiteiten" (30). Toch vond er in de kolommen van *De Limie* in de twee jaren van zeer intensieve propaganda voor het wereldfederalisme een enkele maal een kritische standpuntbepaling door Creyghton plaats. Zo werd het streven van de O L E S, de Onafhankelijke Liga voor Europese Samenwerking, naar een culturele en economische eenheid van Europa niet voldoende geacht. Creyghton vond een staatkundige eenheid een eerste voorwaarde om te komen tot een supranationale eenheid. Bovendien keurde hij het af dat de O L E S koerste op het kompas der geallieerde machthebbers in Europa (31). Hij wilde kennelijk zijn idee zo zuiver mogelijk houden en dacht niet aan de praktische consequenties en moeilijkheden die gepaard gingen met het streven naar een Europese integratie (32). De hoofdredacteur van *De Limie* bleek nogal verrast dat de door hem zo bewonderde collega-hoofdredacteur van het weekblad *America*, J. La Farge SJ, tijdens een bezoek aan de *Limie* redactie ervan overtuigd was dat men bij de verwezenlijking van een wereldfederatie eerst op economisch terrein moest beginnen, zoals de O L E S. Creyghton hield evenwel vast aan zijn eigen standpunt, het politieke terrein (33).

Het standpunt van Creyghton om allereerst naar een politieke eenheid te streven, hield niet in dat hij hiervoor de gebruikelijke weg koos, die van een politieke partij. Een nieuwe politieke Partij voor de Wereldregering zou zich volgens Creyghton weer binnen de grenzen van de soevereine staatsstructuur bewegen en niet, zoals noodzakelijk was, los daarvan. Verder zou het voor leden van andere politieke partijen dan moeilijker worden zich voor het, aan een afzonderlijke partij gebonden, federalisme uit te spreken (34). Hij hield een politieke wereldeenheden zonder politieke partij organisatie tot stand

wilde brengen, onthulde Creyghton in dit stadium nog niet. Hij verweet bijvoorbeeld wel H Brugmans, een van de eerste ijverars voor een Europese integratie, dat deze niet duidelijk was. Brugmans zou de indruk wekken dat het federalisme een nieuw politiek stelsel was, dat op hetzelfde niveau lag van het vooroorlogse verzet tegen "het onvruchtbare bedrijf der traditionele partijen en organisaties" (35). De *Limie* hoofdredacteur bleef echter zelf steken in een vrij abstracte omschrijving van wat hij een "nieuw politiek niveau" noemde, dat hoger zou moeten liggen dan het oude en dat alleen met het christendom als basis te vinden zou zijn (36).

In een van zijn vlammende oproepen in *De Limie* schreef Creyghton dat de tijd aangebroken was "om het probleem van de federatieve wereldunie met alle mogelijke nadruk te stellen en om het daarna niet meer los te laten, geen dag meer en geen uur meer, totdat het zal zijn opgelost" (37). Tijdens een redactievergadering waarschuwde de hoofdredacteur diezelfde week nog dat er echter voor gewaakt moest worden dat het federalisme voor velen uitgroeide tot een religie (38). In zijn weekblad toonde Creyghton zich echter vooral een propagandist die elke gelegenheid aangreep en uitbuitte. Zo had *De Volkskrant* met enige teleurstelling geconstateerd dat het humanisme zijn stempel op het Congres van Europa in Den Haag in mei 1948 had gedrukt. *De Limie*, in alle andere gevallen juist de vasthoudende bestrijder van het humanisme, vroeg om niet te klagen maar te proberen een beter inzicht te krijgen in de vele verstandige dingen die deze mensen te zeggen hadden (39). Het doel heiligde hier dus de medestanders. Zelfs de troonsbestijging van koningin Juliana betrof Creyghton in zijn poging zoveel mogelijk mensen voor het idee van de staatkundige wereldeenheden te winnen. Hoe vuriger een volk zijn eigen monarchen eerde, hoe meer het geneigd zou zijn het monarchistisch beginsel in een wereldomvattend verband te erkennen, was de dwaze conclusie van Creyghton. Het supranationalisme zou niet de vijand maar, integendeel, de enige redding zijn van de nationale bezieling. Daarom zou speciaal Nederland een bijzondere roeping hebben in het totstandbrengen van een supranationale wereldeenheden, omdat weinig volkeren ten aanzien van hun koningshuis met een dergelijke liefde en trouw bezield waren (40). Eenzelfde bijzondere geschiktheid en roeping had Creyghton geconstateerd toen het ging om het Nederlandse volk te mobiliseren in zijn strijd tegen het communisme (41).

Er is eind 1948 een zekere cesuur te onderscheiden in de *Limie* behandeling van het wereldfederalisme, niet zozeer in de opvattingen van Creyghton maar wel in de kwantiteit. Twee jaar lang had het weekblad tamelijk luidruchtig reclame gemaakt voor dit nieuwe idee, dat volgens de hoofdredacteur vanzelf op een versterking van het christendom moest uitlopen. De twee volgende jaren werd weinig nieuws gegeven over de organisatorische aspecten van het federalisme en verminderde het aantal oproepen om tot de rijen der federalisten toe te treden snel. Creyghton ging zich nu na de vroegere propaganda-acties steeds meer bezighouden met een systematische campagne waarin de theoretische uitwerking van enkele van zijn eigen ideeën over het supranationalisme centraal stonden.

In een viertal artikelen behandelde Creyghton de twintigste eeuwse staatsopvatting met het doel deze zo zwart mogelijk af te schilderen teneinde de noodzaak van het supranationalisme aan te tonen. Hij ging daarbij uit van *De christelijke staatsleer* van Oswald von Nell-Breuning SJ, die er zelf geen blijk van gaf de ontwikkeling van het supranationalisme te hebben opgemerkt (42). Desondanks schreef hij volgens Creyghton de ene bladzijde na de andere vol met argumenten tegen de staat, die eten en drinken zouden zijn

voor de federalisten Creighton nuttigde ze in ieder geval. De wijdlopende titels boven zijn frontartikelen dekten de oppervlakkige inhoud volledig, zoals bijvoorbeeld "De Staat behoeft zich niet Nationaal-socialistisch te noemen om te worden tot een vraatzuchtig dier" (43). De conclusie van deze artikelen was dat de verhouding van het christelijk geweten tot de staat er een was van positieve steun en positieve tegenstand, maar dat het christelijk geweten zich tenslotte nooit aan de staat zou onderwerpen (44).

De volgende aanval van Creighton gold het Atlantisch Pact, de basisovereenkomst voor de NAVO, op dat moment tussen vijf Europese landen, de VS en Canada gesloten met het doel de wereldvrede te verzekeren. Het enige waar het volgens Creighton op aan kwam, ontbrak in het basissakkoord van het Atlantisch Pact: het opgeven door de deelnemende staten van hun soevereiniteit (45). Het was koren op de molen van *De Limie*, dat *De Volkskrant* kwam verklaren, dat niet de paragrafen van het Atlantisch Pact de waarde ervan zouden bepalen, maar de praktijk beslissend zou zijn. Creighton bestreed het belang van de praktijk niet, maar stelde op de eerste plaats dat het sluiten van een pact een rechtscheppende handeling was die uiterst zorgvuldig moest geschieden (46). Ook hieruit blijkt weer dat Creighton in die jaren vooral de formele kant van een wereldorganisatie wilde veilig stellen. Het vertrouwen in de Veiligheidsraad en de Algemene Vergadering van de UNO werd door *De Limie* dan ook opgezegd, omdat in deze raad niet de mensheid maar de staten oordeelden (47).

De uiterste consequentie van deze gedachtengang werd door Creighton getrokken naar aanleiding van een probleem waar Emery Reves niet uitkwam. Reves wist namelijk geen bevredigende verklaring voor de vraag, hoe hij Amerika en Rusland en Engeland wilde laten samenwerken en hun soevereiniteit laten opgeven in een wereldregering, als zij niet bereid waren samen te werken in de UNO. Creighton noemde nu Emery Reves, waaraan hij zijn eerste inspiratie en enthousiasme voor het idee van een wereldregering ontleend had, een belezen en welsprekend man, maar geen genie. Het lijkt of Creighton deze term voor zichzelf wilde reserveren, want hij dacht de oplossing van het voor Reves onoplosbare probleem gevonden te hebben. Allereerst zou men moeten leren het gemeenschapsbegrip los te denken van het staatsbegrip (48). De vraag zou dan niet meer zijn hoe Amerika en Rusland en de andere staten konden samenwerken, maar hoe de mensen over alle staatsgrenzen heen zich zouden kunnen oefenen in het samenwerken en samenleven. Creighton gaf een voorbeeld dat hem zeer te pas kwam in het kader van de felle *Limie* actie rond het proces tegen de Hongaarse kardinaal Mindszenty. In het treuren met en het opkomen voor de Hongaarse katholieken door de Nederlanders zou volgens de hoofdredacteur van *De Limie* meer kracht schuilen voor de vorming van een wereldrechtsorde dan in alle declamaties van Reves tegen de nationale soevereiniteit. Deze strijd van Reves was weliswaar onmisbaar, maar Creighton pretendeerde zijn aandacht te richten op "het medeleven met onze arme gefolterde broeders en vrienden achter het ijzeren gordijn. En de gemeenschappelijke verontwaardiging over wat er ter wereld aan gruwelyks gebeurt" (49).

Langs deze redenering was Creighton terug bij zijn dagelijkse werkzaamheden en de wekelijkse berichtgeving van *De Limie*. Bovendien had hij gesuggereerd dat hij op deze manier zo optimaal mogelijk het belang van het wereldfederalisme diende. Misschien is het een gevolg van deze gedachtengang dat *De Limie* vanaf februari 1949 geen noemenswaardig artikel meer over het wereldfederalisme publiceerde, maar zich beperkte tot het uiten van haar journalistieke verontwaardiging, zoals dat vanaf de oprichting van

het weekblad steeds gebeurd was.

In zijn laatste jaar als hoofdredacteur van *De Linie*, 1950, bleek Creyghton er toch weer behoefte aan te hebben om zijn gedachten over het supranationalisme in zijn weekblad te ventileren. Hij gaf nog eens kort weer waarom hij het vraagstuk van het wereld-federalisme bijzonder geschikte materie vond om de verhouding tussen geloof en staatkunde te illustreren. Creyghton waarschuwde vooral, zoals ook in 1947, dat het streven naar wereldeenheid géén specifieke geloofszaak was. Het zou slechts een zaak zijn waarbij gelovigen en ongelovigen eenzelfde belang hadden en het zou zelfs ongewenst zijn het als een christelijk ideaal aan te dienen. Dat zou alleen maar tegenstand bij niet-christenen oproepen. Waar het Creyghton vooral om ging, was dat de leden van de Kerk, die door hun geloof met bovennationaal denken vertrouwd waren, bijzonder geschikte ijverars voor de politieke wereldeenheid zouden zijn. De gelovigen bezaten volgens de hoofdredacteur bovendien reeds organisatorische banden die de hele wereld omspanden. Creyghton droomde reeds van een Katholieke Supranationale Unie, weliswaar een politieke organisatie, maar dan een waaraan het wereldepiscopaat zijn steun zou kunnen geven. Om misverstanden te voorkomen benadrukte Creyghton nogmaals dat een scherp onderscheid tussen kerkelijke en politieke zaken voor beide noodzakelijk was. Hieruit hoefde niet te volgen dat de krachten, waarover de gelovige dóór zijn geloof beschikte met betrekking tot de sanering van de politieke samenleving, ontkend of ongebruikt moesten blijven (50).

De idee van een Katholieke Supranationale Unie werd eveneens bepleit in een nieuwe kroniek Naar wereldunie, waarschijnlijk geschreven door Creyghton zelf onder het pseudoniem "Publius Minor" (51). In deze kroniek, die in het voorjaar van 1950 slechts een kort bestaan kende, werden, naast de propaganda voor een Internationale, vooral de supranationale mogelijkheden in de bestaande internationale organisaties zoals de UNO nagegaan (52). Creyghton verdedigde voorts zijn idee van een Katholieke Internationale tegenover die van een Christelijke Internationale. Deze laatste, waarvoor de na de oorlog in het leven geroepen "Nouvelles Equipes Internationales" de basis leverden, zou een organisatie zijn van alle christen-democratische partijen in Europa (53). De Katholieke Internationale zou een organisatie moeten zijn van weliswaar politiek georganiseerde katholieken, maar buiten hun partijen om, zodat personen van verschillende politieke gezindten bereikt zouden kunnen worden. Creyghtons voorkeur betrof de Katholieke Internationale omdat deze vrijer tegenover de bestaande politieke partijen zou kunnen staan, dan de Christelijke Internationale. Deze laatste zou rechtstreeks geïdentificeerd kunnen worden met de vigerende christen-democratische partijen. Aan de Katholieke Internationale zou als hoogste eis gesteld moeten worden, dat zij die ruimheid in christelijke liefde zou bezitten die ook andersdenkenden tot medewerking zou kunnen aanzetten (54).

Het enthousiasme dat *De Linie* toonde en de publiciteit die *De Linie* besteedde aan de predikruiستocht van de Italiaanse jezuïet Ricardo Lombardi staat misschien niet in rechtstreeks verband met het ijveren van het weekblad voor een wereldbeweging. Het had ons inziens toch zijdelings te maken met het idee van een Katholieke Internationale, waar het blad zijn fiat aan had gegeven. Lombardi benadrukte namelijk de verantwoordelijkheid van de christenen voor de toekomstige wereld, waarin hij alle vertrouwen had, vooral omdat het communisme volgens zijn eigen voorspelling op instorten stond. Een absolute voorwaarde voor het welslagen van zijn plannen was wel dat het evangelie strikt zou

worden nageleefd (55) *De Linie* besteedde trouwens meer aandacht aan het succes van Lombardi's prediking buiten Italië, in onder meer een extra *Linie* bijdrage, dan dat het de ideeën van Lombardi verduidelijkt (56) Lombardi's kruistocht "Voor een betere wereld" moet gerekend worden tot de naoorlogse pogingen om een spiritueel reveil op gang te brengen Hij was er overigens niet op uit nieuwe structuren te scheppen, maar op een zeer klassieke wijze, door massa-prediking, trachtte hij de bestaande structuren nieuw leven in te blazen (57) Wel moet opgemerkt worden dat *De Linie* meer aandacht schonk aan het min of meer spectaculaire optreden van Lombardi, dan aan een eigen Nederlandse poging om iets te doen aan de *Onrust in de zielzorg* (58) De pogingen van Lombardi om vanuit de gelovige op te wekken tot eigen bezinning en als voor te bereiden op het streven naar een nieuwe wereld (59) was voor *De Linie* kennelijk een welkome aanvulling op haar eigen ideeën over de bijzondere taak van de gelovige bij de verwezenlijking van een staatkundige wereldeenheden

In de loop van 1950 schreef Creyghton, na zijn kroniek Naar wereld-unie nog enkele frontartikelen die het federalisme rechtstreeks of zijdelings betroffen Onderwerpen waren onder meer een publikatie van een bestuurslid van de Beweging voor Wereld-federatie, Rodnques Brent, uitspraken van de paus over vrede en in het najaar van 1950 de Europese beweging Creyghton nam Brent nauwelijks kwalijk dat deze sprak van supernationalisme, en niet van supranationalisme, omdat Brent in de eerste plaats, evenals Creyghton, tegen de nationale soevereiniteit streed (60) *De Linie* was dan ook enthousiast toen volgens haar bleek dat de paus in een toespraak tot deelnemers aan het eerste Internationale Congres voor Privaatrecht leek te pleiten voor verbreking van de starheid der soevereine staatsgrenzen (61) Het weekblad had het moeilijker met aan te tonen dat er geen tegenspraak bestond tussen de vier dagen later gepubliceerde vredesencycliek van Pius XII, *Summi Maeroris*, en zijn eigen ideaal *De Linie* had namelijk meerdere malen een lans gebroken voor het plan dat de vrije volkeren zich moesten stellen onder één gemeenschappelijk staatkundig gezag en onverwijd een militair apparaat moesten opbouwen om Stalin iedere neiging tot agressie voorgoed te ontnemen (62) De paus nu verwierp nadrukkelijk alle wapengeweld en agressie, maar Creyghton probeerde zijn standpunt toch weer met dat van Pius XII te verzoenen door te benadrukken, dat de encycliek geen politiek maar een religieus document was en de paus zich beperkte tot het programma van de Kerk in de hedendaagse wereld (63)

Haar twijfel over de Europese beweging heeft *De Linie* al eerder uitgesproken (64), maar nooit zo sterk als in oktober 1950 Haar hoofdredacteur noemde twee redenen De internationale anarchie zou, ten eerste, slechts door een supranationale rechtsorde vervangen kunnen worden, waarin geen plaats voor deelintegraties zou zijn Een staatkundig verenigd Europa zou als een nieuwe reuzenstaat gaan fungeren tussen de reeds bestaande Creyghton geloofde dat Europa niet meer over een dergelijke geestelijke eenheid beschikte, dat het een bezielde staatkundige eenheid zou kunnen vormen, afzonderlijk naast en tegenover andere eenheden (65) Ten tweede vroeg de *Linie* hoofdredacteur zich verwonderd af hoe een beweging zich Europees durfde te noemen, als duidelijke Europese staten zoals Spanje en Portugal, de helft van Duitsland en alle Midden- en Oosteuropese staten, voor een groot deel trouwens katholieke volkeren, niet in deze beweging vertegenwoordigd waren? (66)

In 1950 werd door Creyghton, zoals bovenstaande voorbeelden duidelijk maken, weer de nodige publiciteit gegeven aan het idee van een supranationale wereldeenheden, speciaal

in de richting van de eigen voorkeur van de hoofdredacteur Kwantitatief waren het niet zoveel artikelen als in 1947 - ongeveer 20 -, maar vergelijkbaar met 1948 ongeveer 15 - en duidelijk meer artikelen dan in 1949 - slechts 5 De specifiek eigen interpretatie van Creighton van het supranationalisme en ook de omstandigheid dat hij bijna de enige was die er zich van redactiewege zo intensief mee bezighield, ook naast zijn eigen journalistieke werk (67), had tot gevolg dat onder de nieuwe hoofdredacteur K Verhofstad SJ de aandacht voor het onderwerp van een staatkundige wereldeenheden aanzienlijk verslapte

Vastgesteld kan worden dat het streven naar een staatkundige wereldeenheden een vast onderdeel van *De Linie* geworden is, zoals Creighton het in zijn eerste ontwerp van de *Capitularia voor De Linie* in augustus 1949 omschreven had Het cultuurscheppend en cultuurkritisch vermogen van het christendom moest door *De Linie* aan het licht worden gebracht, onder meer door de demonstratie van het supranationaal en wereldomspannend karakter van het geloof In dat kader moest in het jezuïetenweekblad bijzondere aandacht geschonken worden aan de ontoereikendheid van het beginsel van de nationale soevereiniteit als grondslag voor de rechtskundige ordening der hedendaagse samenleving (68) Deze ideeën zijn in de grondbeginselen voor het *Linie*-apostolaat, zoals Creighton ze in 1944 en 1945 op schrift gesteld heeft, niet terug te vinden Het is een bewijs te meer dat de stichter van *De Linie* de bruikbaarheid van de idee van een supranationale wereldeenheden pas in 1947 beseftte, ook al wekte hij in zijn *Capitularia* in 1949 de indruk dat het weekbladapostolaat en het supranationalisme vanaf het begin onverbrekkelijk met elkaar verbonden waren geweest

De Linie heeft, met als verreweg belangrijkste woordvoerder haar hoofdredacteur Creighton, veel aandacht besteed aan het streven naar een staatkundige wereldeenheden, ook wel het wereldfederalisme genoemd, of, in de door Creighton gebruikte terminologie, het supranationalisme De grote interesse die Creighton hiervoor aan de dag legde is te verklaren uit de mogelijkheid die hij zag een verband te leggen tussen het geloof en dit supranationalisme In feite waren beide van een andere orde, de ene geestelijk de ander politiek, maar Creighton zag bij de gelovigen grote geschiktheid om dit politieke idee te helpen uitdragen Uitspraken van paus Pius XII, die ten gunste van het supranationalisme geïnterpreteerd konden worden, werden door Creighton steeds benut, ook al waren ze anders bedoeld

In de jaren 1947 en 1948 heeft *De Linie* op zeer oppervlakkig propagandistisch niveau de idee van een supranationaal wereldbestuur uitgedragen In 1949 werden zelfs de wekelijkse anticomunistische berichtgeving en het vormgeven aan het supranationalisme op één lijn gesteld Een jaar later voerde de idee van een Katholieke Internationale de bovenaan in de artikelen van Creightons hand Het idee van een staatkundige wereldeenheden is door Creighton in zijn vier *Linie* jaren alleen theoretisch uitgewerkt en stond vooral in het teken van de strijd tegen het voortbestaan van de nationale soevereiniteit, dat steeds als hoofdoorzaak van de heersende oorlogsdreiging werd gebrandmerkt Creighton liet zich in deze jaren nauwelijks uit over concrete mogelijkheden voor een supranationale staatkundige wereldorganisatie, zijn publikaties in latere jaren hebben we niet meer gevolgd (69) Hij wilde allereerst de afschaffing van de nationale staatssoevereiniteit en had daardoor geen oog voor praktische problemen, zoals bijvoorbeeld de economische kanten van de Europese integratie Om die reden is *De Linie*, evenals in haar urgeren van een nieuwe sociaal economische orde, ook in het propaganderen van een nieuwe politieke wereldorde uiterst oppervlakkig gebleven

HOOFDSTUK XXIII. ONDERWERPEN UIT DE BUITENLANDSE POLITIEK: SPANJE EN INDONESIE.

De selectie van deze onderwerpen uit de *Linie*-beschouwingen over de buitenlandse politiek is ingegeven door de mate waarin deze onderwerpen het beeld van *De Linie* mede gevormd hebben. Het weekblad werd fascistisch genoemd vanwege zijn houding tegenover Spanje onder Franco, maar had zowaar de naam progressief te zijn wat betreft zijn standpuntbepaling in het conflict tussen Nederland en de Indonesische republiek (1). De kwantitatieve aandacht, die hier aan deze twee thema's wordt geschonken, loopt parallel met de aandacht die *De Linie* er zelf aan schonk en het beschikbare archiefmateriaal dat interessante achtergrondinformatie verschaft. Om deze reden wordt Spanje zeer kort en Indonesië tamelijk uitgebreid behandeld.

Spanje is het land van de stierengevechten, maar ook buiten Spanje vindt men stieren, politieke stieren, op wie de naam Franco werkte als een rode lap. Dit beeld werd in het eerste artikel van de redacteur buitenland, Dr. Aug. Cuypers, gebruikt om te verklaren waarom *De Linie* een objectieve voorlichting voorstond. De gebeurtenissen in Spanje na 1920 werden verklaard vanuit de geschiedenis. In dat historisch perspectief was Franco volgens Cuypers aan de macht gekomen als een exponent van de Spaanse traditie tegenover een derde revolutie, die van het bolsjewisme. Belangrijk onderdeel van die traditie was het katholicisme dat gehard was door de vroegere strijd tegen de ongelovigen. De twee voorgaande revoluties waren de reformatie in de zestiende eeuw, welke Spanje weerstond met behulp van een keurcorps onder leiding van Ignatius van Loyola, de stichter van de Sociëteit van Jezus, en de Franse revolutie in de achttiende eeuw. Een verklaring van de recentere tijd gaf Cuypers door te ontkennen dat Franco een onruststoker was die met behulp van buitenlands kapitaal een bloedige burgeroorlog had ontketend. Feitelijk bestond er, in de gedachtengang van Cuypers althans, reeds een burgeroorlog die tegelijkertijd een ideologische oorlog was, waarvoor beide partijen uit het buitenland hulp aanvaard hadden. In Franco's geval was dat fascistische hulp, maar Cuypers leidde de aandacht hiervan af door vooral zijn verwondering uit te spreken over het verdrag tussen Berlijn en Moskou in 1939 (2).

Welke belangen in Spanje verdedigd moesten worden, werd door een hoofdredactioneel artikel nog eens duidelijk uitgelegd. Creighton begon hierin met definities van het totalitarisme en de dictatuur. Het eerstgenoemde stelsel, met als enige voorbeeld het communisme, was altijd verwerpelijk, omdat het de mens geen enkele vrijheid liet, het tweede kon noodzakelijk en tijdelijk geoorloofd zijn. Het heersende bewind in Spanje achtte Creighton niet totalitair, omdat Franco de geestelijke macht van de Kerk erkende. Wel was het dictatoriaal, maar deze omstandigheid werd door de hoofdredacteur van *De Linie* verdedigd in één simpele uitspraak die alle historische argumenten van Cuypers nog eens samenvatte: "De werkelijkheid is dat het Franco-bewind, zoals het is ontstaan, zo ook in standgehouden wordt door het communistische gevaar" (3). Vier jaar lang

bodde een van de laatste artikelen over Spanje onder verantwoordelijkheid van Creighton als hoofdredacteur exact dezelfde argumentatie "Het Spaanse volk verdient onze bijstand Het vertegenwoordigt de gemeenzame Christelijke traditie van het Avondland Uitsluiting van dit Volk uit het gezamenlijke front tegen het Marxisme is bijna misdadig" (4)

De verklaring van oorzaken en verloop van de Spaanse burgeroorlog door *De Lime* kwam in feite overeen met die van het Vaticaan Met voorbijzien van de typisch Spaanse omstandigheden, waarin de vaste greep van de katholieke kerk op het financiële bedrijf en het onderwijs in Spanje een belangrijke rol gespeeld hebben, zag de H Stool in de Spaanse burgeroorlog enkel een strijd tussen het christendom aan de ene kant en het barbaarse heidendom, gepersonifieerd in de godloze bolsjewisten, aan de andere kant (5) *De Lime* heeft er nauwelijks iets aan gedaan dit beeld bij te stellen, maar baseerde er zelfs haar eigen apologie van Franco's bewind sinds 1939 op De kleine kritische kanttekeningen die het blad af en toe maakte bij deze laatste periode vielen steeds in het met bij alle verontschuldigheden die daar haastig aan toegevoegd werden ter verdediging van Franco's handelwijze Aan de hand van drie facetten van het Franco-regime zal het *Lime*-standpunt over Spanje worden toegelicht

Deze drie facetten zijn de buitenlandse boycot van Spanje, de binnenlandse toestand in Spanje gekoppeld aan de bloei van het katholicisme aldaar, en tenslotte de vervolging van protestanten in Spanje Aan het eerste facet werd vooral de nodige publiciteit gegeven door artikelen van D Halliday Sutherland, lid van het Britse Lagerhuis voor Labour, en dit buitte *De Lime* uit in haar aankondigingen Sutherland pleitte voor een herstel van de normale betrekkingen met Spanje, tegen de internationale agitatie in, omdat deze als logisch gevolg weer die "ellendige toestand" in Spanje zou kweken, waarin de "splijtzwam van het rode communisme" zo goed gedijde (6) Dezelfde schrijver waarschuwde later nogmaals dat het complot van de democratie tegen Spanje in het voordeel van Stalin werkte (7) In dezelfde geest vroeg *De Lime* zich bij monde van Marcel J Gevers af, waarom Spanje uit de UNO werd geweerd als een gevaar voor de vrede, terwijl de U S S R alle kansen kreeg de pacificatie van Europa te verhinderen (8) De aankondiging van het herstel van de diplomatieke betrekkingen tussen Amerika en Spanje in 1950 werd door *De Lime* dan ook toegejuicht (9)

Als tweede facet werd de binnenlandse toestand in Spanje becommentarieerd Zo werd het dagelijks leven bekritiseerd door een vrouw die vooral lette op de doorsnee levensomstandigheden en toonde een publikatie van de Spaanse overheidsuitgaven aan, hoe groot in Spanje de zorg voor leger en politie was (10) Deze toch al milde kritische opmerkingen werden nog verzacht door dezelfde argumenten die Franco's internationale isolatie verklaarden Prof L H Grondijs constateerde tijdens een rondreis in Spanje dat in het aangezicht van de dreigende gevaren van het communisme verreweg het grootste deel der Spaanse natie bereid was om de nadelen van het Franco-bewind te verdragen, omdat het die verontschuldigde als een afgedwongen staat van beleg (11) In een *Lime*-portret van Franco werd deze geen tyran genoemd, omdat hem uit naam van het volk door de heersende partijen het mandaat over Spanje gegeven was Franco's impopulariteit kende volgende *De Lime* maar één oorzaak "Maar omdat hij gezegd heeft Alle Spanjaarden, jong en oud, vrouwen en kinderen, zullen naar de wapens grijpen wanneer communistische horden verder trekken dan Berlijn, daarom wordt hij in de linkse pers als een barbaarse fascist gedoodverfd" (12)

Het laatste artikel dat E F Schroder SJ in Spanje op zoek naar Interlinie contacten schreef, voordat hij in november 1950 overleed, werd als objectief gepresenteerd. De *Linie* lezer werd uitgenodigd om zijn eigen opinie over Franco Spanje te vormen aan de hand van de antwoorden op vier vragen die Schroder gesteld had aan vijftien Spanjaarden uit alle lagen van de bevolking. Vragen over de dictatoriale macht van Franco, wan-verhoudingen op sociaal gebied, censuur in de pers en de vrijheid van de katholieke kerk werden afwisselend positief en negatief beantwoord (13). Een dergelijk artikel, dat bovendien tot de uitzonderingen behoorde, heeft niet kunnen verhinderen, dat *De Linie* tegenover de eenzijdigheden van de anti Franco campagnes, geen eerlijke voorlichting met behoud van kritiek heeft geplaatst volgens haar eigen opzet (14), maar eerder een eenzijdige anti "anti Franco"-campagne.

De positie van de katholieke kerk in Spanje werd eveneens vrij eenzijdig in *De Linie* beoordeeld. Twee voorbeelden verduidelijken dat. Grondijs wees er in een van zijn artikelen op dat de Kerk in Spanje verplicht was geweest de zijde van Franco te kiezen tegen het anti-theïsme van de republiek. De anti-katholieke daden van deze republiek schilderde hij breeduit zonder andere oorzaken voor dit anti clericalisme te noemen dan het absolute heidendom aan de linkerzijde (15). Louis Paulussen SJ schreef een artikel in *De Linie* over zijn Spaanse ervaringen tijdens een internationaal congres van Maria-congregaties in Madrid. Hij vond Spanje's houding tegenover het moderne heidendom zonder de minste twijfel de meest normale van Europa. Paulussen schreef met Kerstmis 1947 "Daar immers (in Spanje - BB) leeft nog een ridderlijke opvatting omtrent de onbaatzuchtige strijd voor de rechten van God, rechten welke onze allesvervlakkende valse democratie in haar opgeblazen ijver voor de rechten van de mens totaal schijnt te vergeten en te miskennen" (16).

Het derde facet van de *Linie*-voorlichting over Spanje betrof de beschuldiging dat de protestanten in Spanje aan vervolgingen bloot stonden. In eerste instantie werd dit bericht in de rubriek Venster op het protestantisme afgedaan als een nieuw motief uit de internationale hetze tegen Spanje, dat beslist onjuist, onrechtvaardig en ongegrond was. Als belangrijkste bewijsstuk werd een brief geciteerd van een buitenlandse protestant, die schreef tijdens zijn zevenentwintigjarig verblijf in Spanje geen moeilijkheden te hebben ondervonden (17). *De Linie* kon dit thema niet meer zo oppervlakkig behandelen, toen *De Groene* in haar kolom in *De Linie* de protestantenvervolgung in Spanje in verband bracht met de algemene onverdraagzaamheid van de katholieke kerk.

De Groene begon met een opsomming van gewelddaden van Spaanse katholieken tegenover protestanten in Spanje. *De Linie* reageerde hier in een naschrift meteen op met de argumenten dat er op 27 miljoen Spanjaarden nauwelijks duizend protestanten woonden. Deze zouden een deel van hun moeilijkheden zelf te wijten hebben aan hun partijkiezen voor de zijde van de communisten tijdens de burgeroorlog (18). *De Groene* reageerde hierop dat verdraagzaamheid en godsdienstvrijheid geen zaak van getallen mocht zijn en dat een Spaanse republiek iets anders was dan een Spaanse communist (19). *De Linie* reageerde in *De Groene*, en deze verweet in haar *Linie* kolom het katholieke weekblad onwaarachtigheid, wanneer het de verdraagzaamheid van de katholieken als een nobele deugd aanpreept en het gebrek aan aanpassingsvermogen van de protestanten als een kwalijke ondeugd aanduidde. *De Groene* waarschuwde tenslotte dat het terecht te verafschuwen antipapisme in het gebeurde in Spanje een grage voedingsbodem vond. *De Linie* diende volgens *De Groene* goed te beseffen, dat er voor de verhoudingen in

Nederland veel van afhang, wat een blad als *De Limie* over zaken als de Spaanse protestantenvervolg schreef (20)

Bijna een jaar later gaf *De Limie* pas gevolg aan de aansporing van *De Groene* door een artikel van Prof J M Visker OP, die het aantal protestanten in Spanje tussen de zeven à tienduizend schatte. Deze keer werd in *De Limie* toegegeven dat de Spaanse wetgeving en praktijk van een gebrek aan verdraagzaamheid getuigden. Visker meende de mentaliteit van een deel van de katholieke Spanjaarden te moeten afkeuren, maar wilde niet van een protestantenvervolg spreken. De conclusie, dat waar de katholieken in de meerderheid zouden zijn, dezelfde onverdraagzaamheid als in Spanje tot uiting zou komen, wees Visker eveneens van de hand. De onverdraagzaamheid van de Spanjaard zou veel meer een gevolg van diens temperament en van de Spaanse geschiedenis zijn, dan van de katholiciteit van de Spanjaard (21). Een vervolg heeft het streven van Visker naar een objectiever beoordeling van de toestand in Spanje, ook al bleef de verdraagzaamheid van de katholieke kerk buiten schot, in *De Limie* nauwelijks meer gekregen (22). Het artikel van Visker neemt daardoor een aparte plaats in tussen de doorsnee *Limie* publikaties over Spanje, hetgeen blijkt uit de lichte paniek die er ontstond bij redactie en censuur, toen het artikel werd aangeboden.

Een kort briefje van de hoofdredacteur Creighton stelde J L Witte SJ, de rubrieksredacteur van Het Venster op het protestantisme, die het artikel van Visker had aangeboden, ervan op de hoogte dat genoemd artikel door de censor was opgehouden. De in mei 1949 in functie getreden censor, J Houben SJ, vroeg zich af of het wijs was dat *De Limie* de zwakke zijden van de Spaanse opvattingen over verdraagzaamheid jegens de protestanten moest belichten. Houben wilde eerst zijn licht hierover opsteken in Maastricht, maar gaf na enige vertraging het artikel van Visker vrij ter publikatie (23). Witte reageerde intussen furieus aan censor Houben, dat het hem allang geërgerd had dat *De Limie* vroeger een paar keer eenzijdige voorlichting over Spanje had gegeven. Hij voegde eraan toe: "Eenzijdige voorlichting is, meen ik, in de journalistiek de gewone methode om ongestraft te liegen" (24). Witte dacht dat zwijgen juist in het geval van Spanje. *De Limie* dubbel kwaad zou doen, omdat het blad niet alleen eenzijdige voorlichting verweten zou worden, maar omdat men ook terecht zou concluderen dat de protestanten in Nederland iets dergelijks te wachten stond. Wie zwijgt schijnt in te stemmen en Witte achtte om die reden de plaatsing van het artikel van Visker erg belangrijk, omdat het karakter van zijn rubriek, Het Venster op het protestantisme, er in tot uitdrukking kwam (25). Witte hernnderde er niet meer aan dat juist zijn rubriek twee jaar eerder de gewelddaden tegen protestanten in Spanje ontkend had, en dat zijn bezorgdheid voor repercussies hiervan in Nederland pas een jaar later kwam dan de waarschuwing hiervoor in *De Limie* zelf door *De Groene*.

De objectieve voorlichting die *De Limie* beloofde over Spanje van Franco is blijven steken in een weinig genuanceerde verdediging van het Spaanse staatshoofd. De dreiging van het communisme gold als excuus voor de Spaanse dictatuur, de buitenlandse kritiek er op werd te gemakkelijk als eenzijdige berichtgeving afgedaan. De bloei van het Spaanse katholicisme werd vooral benadrukt en de keerzijde van de medaille, de onverdraagzaamheid tegenover protestanten, werd te sporadisch toegegeven.

Het *Limie*-oordeel over Spanje zal aan het slot van dit hoofdstuk vergeleken worden

met het standpunt van het jezuïetenweekblad inzake de naoorlogse verhouding tussen moederland Nederland en zijn kolonie Nederlands-Indië.

In de illegale pers was de toekomst van Nederlands-Indië al druk besproken (26). De militaire omstandigheden in 1945 bemoeilijkten echter voor het Nederlandse gezag het innemen van zijn oude positie (27). Op het moment dat Nederland werkelijk terugkeerde bleek in de vroegere kolonie de republiek uitgeroepen te zijn en begonnen de moeizame onderhandelingen over het wel of niet erkennen van de nieuwe leiders. De republiek had de onafhankelijkheid van het gehele gebied geproclameerd maar kon slechts over een gedeelte ervan gezag uitoefenen (28). In april 1947 vond op de Hoge Veluwe een conferentie plaats tussen een Nederlandse en een republikeinse afvaardiging, die door de geheimzinnigheid rond het hele gebeuren tot de vreemdste speculaties leidde (29). De belangrijkste oorzaken van de mislukking van de Hoge-Veluwe-conferentie waren het optreden van luitenant-gouverneur-generaal Van Mook, die eerder had voorgesteld Indonesië een federatieve staatsopbouw te geven, en de besluiteloosheid van de Nederlandse delegatie, die weinig durf toonde met de verkiezingen van 17 mei in het vooruitzicht (30).

Het katholieke weekblad *De Linie*, dat vanwege de band met de Sociëteit van Jezus consignes gekregen had niet aan actuele politiek te doen, stoorde zich niet aan al die door de Nederlandse partij-politiek ingegeven omzichtigheid. Het blad bestond pas zeven weken, toen het de Nederlandse natie en haar leiders een gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel verweet, omdat deze nagelaten hadden het Aziatische deel van het Nederlandse rijk voor te bereiden op de zelfstandigheid. *De Linie* pleitte er dan ook voor een radicaal einde te maken aan het koloniale bewind en het te vervangen door een bestuur, dat "de werkelijke emancipatie der volken van Insulinde" tot spoedig gevolg zou hebben (31). Leken dit nog ferme, weinig concrete uitspraken, de *Linie*-redactie stelde in haar tiende nummer een principiële daad door de rubriekstitel Rijk over zee definitief te veranderen in Indonesië (32).

Onder deze nieuwe rubriekstitel verscheen een eerste artikel dat zich ten doel stelde een hardnekkig misverstand uit de weg te ruimen, voordat een juist en rechtvaardig oordeel over het Indonesische onafhankelijkheidsvraagstuk gevormd kon worden. Men zou te veel de Nederlandse voordelen van het koloniale bedrijf zien en volgens *De Linie* niet beseffen, dat de Nederlandse koloniale politiek vanaf de vroegste tijden op eigenbelang had berust. Tegen dit historisch perspectief waren de prijzenswaardige voorzieningen van de jongste halve eeuw slechts een late en gedeeltelijke inlossing van een eeuwenlang verwaarloosde plicht (33). Het begrip dat het weekblad toonde voor de aspiraties van de Indonesische republikeinen is verklaarbaar uit die kritische beoordeling van het kolonialisme. Een eventueel gewelddadig optreden door Nederlandse militairen om op Java de orde te herstellen keurde *De Linie* af met een beroep op de bezettingsservaringen van de Nederlanders in eigen land. Dezen waren in de oorlogsjaren ook liever arme Nederlanders dan rijke Duitsers. *De Linie* stelde daarom de vraag: "Ziet menige Indonesiër - weliswaar ten onrechte - in de gewapende Nederlander niet wat wij in de Duitser zagen?" (34).

Dit stemming maken werd in de laatste vier maanden van 1946 gevolgd door duidelijker uitspraken over de concrete weg die *De Linie* wilde bewandelen ten aanzien van een staatkundige oplossing voor Indonesië. P.de Bruin SJ verklaarde weliswaar nadrukke-

lijk dat zijn artikelen geen afdoende oplossingen wilden geven, maar alleen duidelijke alternatieven om illusies te voorkomen, hij was beslist tegen een staatsrechtelijke rijks-eenheid. Deze zou altijd steunen op het primaatschap van Nederland en daarom was De Bruin voor een Unie, die verschillende volkeren met elkaar konden aangaan op grond van gelijkgerichte belangen (35). In een ander artikel, eind december 1946, twijfelde deze *Linie*-medewerker er dan ook aan dat de nationale waardigheid alleen veilig zou zijn bij een herstel van het Nederlands gezag. In het geval van een erkenning van de republiek zou Nederland nog genoeg middelen over hebben om zijn moreel en economisch gezag in Indonesië te handhaven (36).

Met bovengenoemd standpunt, hoe voorzichtig en vaag het ook geformuleerd was, omdat de redactieraad een politieke standpuntbepaling verboden had (37), wilde *De Linie* zich duidelijk onderscheiden van andere katholieke meningen zoals die in *De Maasbode* en *De Nieuwe Eeuw* stonden en de mening die door Welter vertolkt werd. Volgens *De Maasbode* zou de katholieke massa op het standpunt staan van de koninklijke verklaring van 7 december 1942 en van de regeringsverklaring van februari 1946 naar interpretatie van minister Jonkman. *De Linie* verwierp zelf beide verklaringen, omdat het daarin verwoorde, weliswaar vrijwillige, samengaan van beide delen in één rijksverband in de ogen van de Indonesische nationalisten toch een terugkeer naar de oude koloniale verhoudingen zou betekenen (38). Het doorgaans bedachtzame katholieke weekblad *De Nieuwe Eeuw* sprak er zich in een hoofdredactioneel artikel over uit om Soekarno cum suis rebellen te noemen, indien er geen overeenkomst zou komen. *De Linie* reageerde hierop, dat het gebod van de christelijke liefde haar verbood deze weg van de minste weerstand te kiezen (39). Een oproep van Welter - die uit onvrede met het Indonesië-beleid van de KVP later een eigen Katholieke splinterpartij zou oprichten -, om de rijkseenheid te bewaren, werd door *De Linie* aan de hand van een groot aantal argumenten afgekeurd. Welter vroeg alle katholieken hun stem te verheffen voor handhaving van een voorlopige staatkundige leiding van Nederland over Indonesië, omdat het de taak van Nederland zou zijn onder primitieve volken de westerse beschaving te brengen, die in het diepste wezen christelijk was. *De Linie* wierp tegen dat die westerse beschaving al sinds eeuwen niet meer zo christelijk was, de anti-christelijke kenmerken ervan ook al in Indonesië waren terug te vinden en de missie aldaar zouden bemoeilijken. De denkbeelden van Welter zouden bovendien alle realiteitsgrond missen, omdat deze niets begrepen zou hebben van het vooroorlogse nationalisme in Indonesië en de Japanse invloed daarop. *De Linie* zelf geloofde vast dat de doelstellingen van het Linggadjati-akkoord Nederland in staat zou stellen zijn christenplicht in Indonesië te vervullen (40).

Het akkoord van Linggadjati werd aldus door *De Linie* aanvaard en een week later ook fel verdedigd tegen aanvallen in de katholieke en niet-katholieke pers (41). Het weekblad sprak zelf nogal naef over dit akkoord van Linggadjati dat elke koloniale status voorgoed onmogelijk gemaakt zou hebben. "Een niet te onderschatten goed, de grondslag der liefde die thans heel Nederland aan Indonesië beweert, te willen bewijzen" (42). Dit zeer moeizaam tot stand gekomen akkoord beoogde in hoofdzaak de vestiging van de Verenigde Staten van Indonesië, die samen met het koninkrijk der Nederlanden een Nederlands-Indonesische Unie zouden gaan vormen. De commissie-generaal, die tijdens de voorbereiding van het akkoord vooral aan de Republikeinse leiders in Indonesië concessies hadden moeten doen, was door de Nederlandse regering eveneens gedwongen het

akkoord zodanig "aan te kleden" dat de Tweede Kamer ermee kon instemmen. De republikeinse delegatie maakte daarna weer de nodige voorbehouden, hetgeen in de commissie generaal een breuk veroorzaakte, maar uiteindelijk toch tot de ondertekening van het akkoord leidde op 25 maart 1947 (43)

Een goede samenvatting van het Indonesie-standpunt van *De Limie* gaven de acht stellingen die geformuleerd werden tijdens een ronde-tafel-conferentie van enkele katholieke deskundigen in de maand mei 1947. Op uitnodiging van het weekblad werd na een gezamenlijke lunch in de "Poort van Kleef" in Amsterdam begonnen met de gedachtenwisselingen. De eensgezindheid van deze deskundigen is niet zo verwonderlijk als men de namen bekijkt. Onder leiding van F. Sijbesma, redacteur van de *Limie* rubriek Over zee, discussieerden P. de Bruin, S.J. en J. Sleyffers, S.J., beiden hoogleraar in Maastricht, J. L. Meij, directeur van het Instituut Kuyper, F. J. F. M. Duynstee, hoogleraar in Nijmegen en P. A. Kerstens, oud-lid van de Nederlands-Indische Volksraad. Behalve de laatste twee waren allen *Limie* medewerkers. Het Indonesie-standpunt van Kerstens was door *De Limie* reeds eerder geprezen ter gelegenheid van het neerleggen van het hoofdredacteurschap van *De Tijd* door Kerstens per 1 juni 1947 (44).

Het *Limie* standpunt inzake Indonesie - zo mogen we de resultaten van deze ronde-tafel-conferentie wel noemen, omdat andersdenkende deelnemers nagenoeg ontbraken - ging uit van een definitie van het begrip "staat" als een natuurlijke gemeenschap van een zeker aantal mensen. Het "staatsgezag" was dan een natuurlijke eigenschap van iedere staatsgemeenschap, noodzakelijk om leiding te geven bij het verwezenlijken van het algemeen welzijn. Uit deze definities volgde dat de verhouding tussen Nederland en Nederlands-Indië van het begin af steeds een onvolkomen verhouding geweest was - de jurist Duynstee sprak van een "imperfect" gezag van de staatsgemeenschap Nederland over de Nederlandsindische gemeenschappen (45). In het licht van deze redenering werden permanente aanspraken van Nederland op zijn vroegere kolonie afgewezen. Een duidelijke conclusie van de in de eerste stellingen opgebouwd betoog geeft de vijfde stelling, waarmee we hier dan ook volstaan: "De Indonesische revolutie na de capitulatie van Japan en het produkt van deze revolutie, de republiek Indonesia en het republikanisme buiten de momentele grenzen der republiek, dienen gezien te worden als een uiting van het nationalisme van voor de oorlog en als een rechtmatige poging tot staatkundige vormgeving aan de idealen van het nationalisme" (46).

Deze erkenning van een rechtmatig nationalisme in Indonesie vóór de Tweede Wereldoorlog was voor Nederland in die jaren nogal uitzonderlijk, omdat velen geneigd waren het naoorlogse nationalisme louter als een vrucht te zien van de Japanse bezetting en niet als een veelomvattender internationaal proces (47). De volgende stellingen van de ronde-tafel-conferentie van *De Limie* waren veel minder opzienbarend. De Nederlandse en Nederlandsindische regering zouden nog steeds legitieme verantwoordelijkheden dragen. Het basisakkoord van Linggadjati, mits in de juiste geest loyaal uitgevoerd, zou de mogelijkheid voor een rechtvaardige oplossing van het probleem geven. *De Limie* hanteerde nogal vage formuleringen, die niet alleen het gevolg waren van het verbod aan het blad om aan uitgesproken politiek te doen. In het algemeen bleef men in Nederlandse kringen erg vaag, omdat de tegenstand in eigen land en in Indonesie zelf de uitvoering van het akkoord van Linggadjati verhinderden. Bovendien hield het akkoord alleen beginzelen in, die bij de uitwerking al de nodige zwakheden vertoonden. Beide partijen huldigden een eigen uitleg van de woorden "samenwerking" en "federatief" (48).

Mochten de uitspraken van *De Lime* over het Indonesische nationalisme al genuanceerd klinken, het blad wilde bovendien de sabotage van Linggadjati niet eenzijdig aan de onwil en de dubbelhartigheid van de republikeinse regering toeschrijven maar ook aan een puur zakelijk, Indonesisch wantrouwen tengevolge van allerlei daden van Nederlandse zijde (49). Hierbij bleef het evenwel, en het blad verzweeg verder bepaalde feiten, die de Nederlandse autoriteiten zouden kunnen belasten. *De Lime* leek aldus wat betreft Indonesie radicaal, maar in werkelijkheid conformeerde het jezuïetenweekblad zich op de beslissende momenten aan het standpunt van de Nederlandse regering. Zeer illustratief voor deze houding zijn enkele gegevens uit de redactiekroniek.

Rubrieksredacteur Sybesma bracht op 4 juli 1947 op de *Lime*-redactie het saboteren van Nederlandse zijde van het Linggadjati akkoord ter sprake. Zijn bronnen waren geheim en vertrouwelijk, namelijk Max van Poll, lid van de Commissie Generaal, en het Departement van Overzee. De beschuldigingen zouden gericht moeten worden tegen Nederlandse militairen en bestuursambtenaren in Indonesie, en behoorden volgens Sybesma met feiten bewezen te worden. Het dilemma ter *Lime* redactie was of het grote belang eiste dat er zonder bewijzen toch ruchtbaarheid aan mocht worden gegeven. Besloten werd om minister Jonkman om advies en goedkeuring te vragen (50). Op 15 juli ging Sybesma daarom naar Den Haag om de minister te ontmoeten. Het resultaat van dit gesprek was, dat Jonkman de beschuldigingen belangrijk vond, maar niet geschikt oordeelde voor publikatie in *De Lime*. De redactie besloot ze daarom niet te publiceren, maar in het vervolg wel via het missionariswezen in Indonesie naast informatie ook de bewijzen ervoor te krijgen (51).

Vijf dagen na het bezoek van Sybesma aan minister Jonkman vond de eerste politionele actie plaats, op zondagavond 20 juli 1947. De reactie van *De Lime* was opportunistisch. Het weekblad aanvaardde merkwaardigerwijs de verklaring van de Nederlandse regering, namelijk dat de republiek niet nakwam wat zij getekend had, terwijl de redactie zelf immers op de hoogte was van akkoordschendingen van Nederlandse kant. *De Lime* wees wel op het onverkorte voortbestaan van de rechtmatige nationalistische aanspraken van de Republiek. Op Nederland bleef de plicht rusten om, zodra deze aanspraken ten volle gehonoreerd waren, de orde te herstellen (52). *De Lime* ging gedetailleerder in op twee elementen van dit politionele optreden, te weten namelijk de communistische invloeden op het bestuur van de republiek (53) en de opinie in Amerika en Engeland over het Nederlandse optreden. Telegrafisch contact met de katholieke weekbladen *America* uit New York en *The Tablet* uit Londen, leerde de *Lime* lezers dat de Amerikaanse opinie vermetigender voor Nederland was dan de Engelse (54).

Het protest van de rubrieksredacteur Sybesma tegen het gebruik van het woord "burgeroorlog" in de Mededelingen van de redactie over de eerste politionele actie werd als juist onderkend (55). Dit leek een principiële houding. *De Lime* had steeds de nationalistische aanspraken op zelfstandigheid van de Indonesische republiek verdedigd, en had daarom ook het woord "burgeroorlog" dienen te vermijden, maar het goedkeuren van de Nederlandse politionele actie kende nog een opportunistische element. Een maand eerder had *De Lime* reeds voor de tweede keer het gebruik van geweld in Indonesie door Nederland veroordeeld. Het verspelen van de goodwill, zowel internationaal als in Indonesie zelf, werd als belangrijkste reden genoemd. Zelfs een snelle, krachtige actie met directe successen zou de regering nog voor een geestelijke ruïne plaatsen, waarop geen eerlijke restauratie kon worden gebouwd. Alleen langs de weg van vrijwilligheid en gelijkbe-

rechtiging achtte *De Linc* een noodzakelijke samenwerking tussen Nederland en Indonesie mogelijk. In de allerlaatste zin van deze verklaring stond, dat bij allerduidelijkste kwade trouw van de partners men eerst mocht overwegen geweld te gebruiken (56). Een maand later, toen het militair ingrijpen van de Nederlandse partner werd goedgekeurd, kwam het blad niet met de bewijzen van die kwade trouw terug op haar eerder gemaakte voorbehoud. Wel werd daarna nog een poging gedaan "voor de zoveelste maal" het *Linc* standpunt over Indonesie duidelijk te maken. Het extremisme in Indonesie werd met klem veroordeeld, maar het Indonesische nationalisme stond daar volgens *De Linc* geheel buiten en moest als steeds met begrip tegemoet getreden worden (57).

Leek de redactie van *De Linc* tijdens de eerste politieke actie dicht tot het regeringsstandpunt genaderd te zijn, in ieder geval er begrip voor te hebben opgebracht, daarna verwijderde zij zich er steeds meer van. De regeringsverklaring van 23 september 1947 ging uit van een volledig herstel van orde en veiligheid in de nieuw bezette gebieden en de voorlopige vorming van de Nederlandsindische regering zonder republikeinen (58). *De Linc* geloofde echter dat de republikeinse machthebbers ermee door zouden gaan de agressieve houding van de Nederlandse regering aansprakelijk te stellen voor de gang van zaken in de republiek. Het onwrikbare standpunt van de regering sloot volgens *De Linc* alle redelijke hoop op een vreedzame oplossing uit (59). In januari 1948 ging zij nog verder in haar veroordeling: "Onze christelijke regeringen hebben tot dusver niet getoond tegen hun taak in Indonesie te zijn opgewassen". Een grote tekortkoming vond *De Linc* vooral, dat de christelijke regeringen door het toelaten van de neutrale school in Indonesie niet de vereiste steun verleend hadden aan "het belangrijkste werk dat door de Nederlanders in Indonesie verricht werd, namelijk de prediking van het christendom" (60). Had *De Linc* zelf een jaar eerder Welter verweten dat deze de christelijke westerse beschaving met alle middelen in Indonesie veilig wilde stellen, nu leek het weekblad zelf niet verder te kijken dan de belangen van de Nederlandse missie.

Begin 1948 ging de behandeling van Indonesie in *De Linc* kwantitatief en kwalitatief sterk achteruit. Wel probeerde het blad, na het vertrek van Sybesma, met het aantrekken van Max van Poll en P. A. Kerstens iets van de "oude kracht ten aanzien van Indonesie" te herwinnen, zoals de redactiekroniek het uitdrukte (61). Contact met de missie in Indonesie was er incidenteel, bijvoorbeeld door een bezoek van de apostolisch vicaris Mgr. Willekens SJ aan de redactiekamer (62). Er werd gesproken over Indonesie, maar het is niet te achterhalen waarover het ging, en op de summiere behandeling van de kwestie. Indonesie in het blad zelf had het geen aanwijsbare invloed. Aan het einde van 1948 berustte *De Linc* min of meer in de tweede politieke actie die op 19 december werd uitgevoerd. Indien de geschiedenis geen rechtvaardig oordeel zou vellen over de beslissing van de Nederlandse regering, en het weekblad koesterde weinig illusies, dan zou Nederland zich moeten troosten met de gedachte dat het zijn plicht, zij het harde plicht, had gedaan (63). Het *Linc* standpunt bleef dus tweeslachtig: er was zowel begrip voor het optreden van de Indonesische republiek als voor de acties van de Nederlandse regering.

Het vierde jaar na de Duitse en Japanse bezetting bracht voor de verhouding Nederland - Indonesie de ontknoping. *De Linc* zette dat jaar eveneens tumultueus in. Aan de hand van drie voorbeelden - het ontslag van minister Sassen, de motie Goedhardt en de aanval op de Indonesie politiek van Romme en de KVP - zal de stellingname van *De Linc* tegenover de ontwikkelingen in Indonesie geïllustreerd worden.

Op de ontslagaanvraag door de meest verantwoordelijke man aan de Nederlandse

zijde in Indonesie, landvoogd Van Mook, per 1 november 1948 was door *De Linie* gereageerd in een artikel dat de achtergrond van het duistere conflict tussen Van Mook en Beel beloofde te onthullen. Het zat het weekblad echter het meest dwars dat beweerde werd dat Van Mooks besluit mede gebaseerd was op de houding van de overgrote meerderheid van de katholieke pers (64). In het geval van minister Sassen in februari 1949 koos *De Linie* veel directer partij en stelde het conflict voor als dat tussen de persoon die de uiterste consequentie van het eenmaal aanvaarde beleid wilde trekken - Sassen - en de zeer aarzende houding van de regering. *De Linie* liet er geen twijfel over bestaan dat zij het standpunt van minister Sassen als de enige mogelijkheid voor Nederland zag om een onvrijwillig vertrek, uit Indonesie te voorkomen. Sassen wilde de beslissingen over de toekomst van Indonesie niet door de Verenigde Naties laten nemen, maar wilde rechtstreeks met Amerika gaan onderhandelen. Door een voorstel aan Amerika over gemeenschappelijke bestrijding van het communisme in het Verre Oosten hoopte Sassen Nederlands positie in de Indische archipel te redden (65).

De Indonesische republiek was er echter tot veler verrassing in de tweede helft van 1948 zelf in geslaagd om communistische opstanden op Midden-Java te beteugelen. Voor de Verenigde Staten van Amerika kreeg de republiek daardoor de functie van bolwerk tegen het opdringende communisme. De Nederlandse politiek zorgde nu in Amerikaanse ogen voor een ongewenste radicalisering in het Indonesische geschil, waardoor de communisten meer kansen kregen. Minister Sassen, in voortdurend conflict met het ministerie van buitenlandse zaken onder leiding van Stikker, schatte die internationale situatie niet alleen verkeerd, maar stelde alles dusdanig in het werk om zijn eigen plannen te verwezenlijken, dat men van een "duister interregnum" spreken kon, dat eindigde met het aftreden van Sassen (66).

Het beleid van minister Sassen was door *De Linie* steeds kritisch gevolgd, omdat het weekblad erkenning van de republiek voorop had gesteld. Dat *De Linie* voor Sassen op de bres sprong, kan daarom niet alleen verklaard worden door de voordelen die het blad zag in het voorstel van Sassen samen met Amerika in Zuid-Oost-Azië het communisme te gaan bestrijden (67). Het opportunisme in het *Linie* standpunt is alleen te begrijpen, als men de achtergrond van de totstandkoming van het ongesigneerde artikel ten gunste van Sassen kent. De redactiekroniek van *De Linie* onthult daarover dat ex-minister Sassen aan pater Schroder "stuff" geleverd had en zelf de nabewerking kwam verrichten. De redactiekroniek voegde daaraan toe: "Helaas wil hij zelf niet ondertekenen" (68). In dit geval lijkt het streven naar een primeur het gewonnen te hebben van de principiële kritiek, ofschoon *De Linie* volhield dat zij het landsbelang gediend had met haar inlichtingen over het aftreden van Sassen (69).

Het streven naar rechtvaardigheid door *De Linie* bleek uit een kort commentaar op het intrekken van de motie-Goedhardt, die een onderzoek wilde laten instellen naar eventueel gepleegde wandaden van Nederlandse militairen in Indonesie. De volksverteenwoordiging was onder meer beducht door aanvaarding van de motie het leger in zijn geheel te raken. *De Linie* was het daar volstrekt niet mee eens en schreef dat de Tweede Kamer door inwilliging van de motie het bewijs had kunnen leveren dat zij in Nederland in een dergelijke precare situatie ook in het gedrag van individuele soldaten zelfs de schijn van onrecht niet verdroeg (70).

De strubbelingen rond de in Nederland gepland ronde-tafel-conferentie, waar de Indonesische federalisten wel, maar de republikeinen, gesteund door uitspraken van de

Veiligheidsraad, niet naar toe wilden komen, was voor *De Limie* aanleiding om een felle aanval te doen op de Nederlandse regeringspolitiek. De regering werd verweten, zoals steeds, ook nu weer een produkt gefabriceerd te hebben dat in Nederland zelf wel verkoopbaar was, maar dat op de internationale politieke markt waardeloos zou zijn. De KVP-fractie in de Tweede Kamer onder Romme's leiding werd verweten haar strategische positie in de Tweede Kamer niet benut te hebben en geen grootse visie en durf te hebben getoond (71). De tegenaanvallen van Romme in *De Volkskrant* en de reactie van *De Maasbode* werden door de *Limie* redactie tot de felste gerekend die tot dan toe vanuit het katholieke kamp op *De Limie* gedaan waren. Een onderhoud tussen de schrijver van het *Limie* artikel, Schroder, en Romme leidde wel tot een staken van de vijandelijkheden maar niet tot een vergelijk van de standpunten (72).

Een ander misverstand moest eveneens door de *Limie* redactie worden opgehelderd. De laatste Indonesie-commentaren werden klaarblykelijk toegeschreven aan de vroegere *Limie* redacteur Sybesma, die adviseur was geworden van de KVP in Indonesische aangelegenheden. Het nieuwe *Limie* artikel werd daarom gesigneerd door de schrijver ervan, E. Schroder SJ (73). Dit misverstand is niet zo vreemd, wanneer men met de verklaring van Schroder op het Berchmanianumcongres in april 1949 rekening houdt. Schroder had daar geantwoord op uitingen van twijfel aan zijn deskundigheid inzake Indonesie, dat hij zelf de lijn, die twee jaar tevoren in *De Limie* was gevolgd, had doorgetrokken (74). De conclusie is dus gerechtigd, dat *De Limie* haar standpunt om de Republiek in Indonesie te erkennen en alleen op basis van gelijkberechtiging tot een resultaat te komen, nauwelijks veranderde. Met deze vaststelling voor ogen bekijken we vrij uitvoerig een bijzondere roerige episode, die vooral relief krijgt door de briefwisselingen uit het archief van de pas aangestelde censor over *De Limie*, J. Houben SJ.

In april 1949 ontving de provinciale overste van Nederland, C. Kerremans SJ uit Batavia een dringende waarschuwing tegen de Indonesie artikelen van *De Limie* van de hand van C. de Quay SJ. De voornaamste reden was de grote moeilijkheid voor De Quay om de leden van de Sociëteit in Indonesie zelf buiten de politiek te houden, in het bijzonder wanneer de jezuiten in Nederland er vrij in *De Limie* over mochten schrijven. In dit verband betreurde hij het ook dat *De Limie* een dispuut met prof. Romme was aangegaan. Daar kwam volgens De Quay nog bij, dat Schroder onmogelijk de zaak zou kunnen beoordelen, omdat er zoveel kanten aan zaten en ook niemand in staat was een oplossing te geven. Tenslotte bleek hij *De Limie* evenzeer te wantrouwen, omdat het weekblad in zijn ideeën meestal erg geprononceerd zou zijn en niet gauw zou wikkelen en wegen tussen twee extreme richtingen in, waardoor de goede zaak ernstig geschaad zou worden. Wat onder die "goede zaak" verstaan moest worden, verduidelijkte De Quay niet. Wel ging hij in op argumenten die hij kennelijk ter verdediging van de *Limie* houding had gehoord, maar hij liet duidelijk blijken dat ze hem niet overtuigden. "Men zegt dat *De Limie* persoonlijke opinies geeft en dit niet de opinie van de Sociëteit is, men zegt dat het hoog tijd wordt dat katholiek Nederland goed over de Indonesische kwestie wordt ingelicht. En waar geen voorlichting te geven is, omdat ook *De Limie* niet voldoende achter de schermen kan kijken, vervalt ook de plicht van voorlichting" (75). De Quay vermeldde niet dat hij aan deze situatie had meegewerkt door aan Minderop achtergrondinformatie voor *De Limie* over de toestand in Indonesie te weigeren.

Door deze weigering wordt het er alleen maar begrijpelijker op dat *De Limie* in de eerste week van mei bijzonder gretig tot plaatsing overging van een brief van Monseigneur

A Soegyapranata SJ De brief van deze inlandse bisschop, Apostolisch vicaris van Semarang, over de toestand in Djocja, nadat de Nederlandse troepen deze stad op de Indonesische republieken veroverd hadden, werd op de voorpagina van *De Linie* afgedrukt. De schets door deze bisschop van de oorlogshandelingen werd door de redactie als bijzonder objectief aangekondigd. Zij scheen daarmee te bedoelen dat Mgr Soegyapranata zowel Nederlanders als Indonesiërs van wreed en zelfs beestachtig optreden beschuldigde. In de voorbeelden die deze gaf, spraken evenwel vooral de gruweldaden tijdens de innamen van Djocja en de zuiveringsacties daarna, begaan door de KNIL-soldaten van Indonesische afkomst, tot de verbeelding. Het speelt Mgr Soegyapranata te moeten zeggen dat het optreden van leger en politie niet altijd vrij te pleiten was van de invloed van totalitaire staatsystemen. Het had op hem trouwens de indruk gemaakt alsof de tweede politionele actie door Nederland was ingezet om "het verlorene te veroveren, het geledene te wreken, wat verdwenen is te doen herleven, de doorgestane oneer en vernedering te herstellen met wapengeweld en machtsvertoon" (76).

Het slot van de brief van Mgr Soegyapranata speelde de klacht van een Chinese dame naar Nederland door onder de opmerking dat ook de missie in de knel zat. De Chinese begreep niet hoe het mogelijk was dat de predikers van de vrede van Christus met bommen en tanks kwamen om hun godsdienst van de liefde op te dringen. Mgr Soegyapranata legde wat machteloos uit dat de Chinese niet ontvankelijk was voor de diepere les "dit kruis en martelaarschap, gedragen in de geest van Christus, moet uiteindelijk strekken tot een zegen voor ons volk en de grote Moederkerk" (77). Deze berusting na het opsommen van enkele kolommen Nederlandse oorlogsmisdaden leidde tot een merkwaardige relativisering van de brief en zwakte de aanklacht van Mgr Soegyapranata duidelijk af. Toch scheen men volgens P. van Gestel SJ in Rome ontsteld en onstemd te zijn over het *Linie* artikel, dat de belangen van de kerk en van de Sociëteit geraakt had. De ernstige kritiek die men in Rome had op het besluit van *De Linie* om het artikel te drukken, wilde men daar niet scheiden van de inhoud van de brief van Mgr Soegyapranata zelf. Weliswaar werd de oprechtheid van de inhoud van de brief niet in twijfel getrokken, maar men wilde in Romeinse kringen wel de objectieve waarde, die de *Linie*-redactie er aan had toegekend, loochenen. Van Gestel had acht briefkantjes nodig om de verontwaardiging van pater Generaal en hemzelf aan de provinciale overste Kerremans te motiveren (78).

De publicatie in *De Linie* was volgens Van Gestel om twee redenen misleidend. Ten eerste zou zij overal de indruk wekken dat zij de mening van de Sociëteit vertegenwoordigde. Ten tweede had de redactie het artikel aangediend als objectief. Deze keer onderschreef Van Gestel het al vaak gehoorde verwijt dat *De Linie* brokken maakte door gebrek aan deskundigheid. De Generale Curie in Rome beschikte op dit terrein - dat van "de Missie te midden van het gistend nationalisme" - over meer materiaal dat een oordeel zou wettigen dan de redactie van *De Linie*. Juist door die ruimere blik op de onderhavige en aanverwante kwesties op het Oostelijk halfmond, zou men in Rome zijn oordeel matigen en voorlopig opschorten. Men wenste noch het ene noch het andere uiterste aan te hangen, omdat het belang van het Christendom en van de Missie, volgens Van Gestel nog zo sterk en onontwarbaar dooreengestrengeld met de politiek, als norm genomen werd (79).

Alvorens zijn eigen visie op die politieke situatie te geven, wees Van Gestel erop dat *De Linie* had moeten begrijpen, onder meer door een eerdere weigering vanuit Rome een brief van Mgr Soegyapranata te laten publiceren, dat de grootste voorzichtigheid geboden

was (80) Hij vroeg zich bijna vertwijfeld af, hoe de hoogste SJ-leiding door die muur van eigendunk en blindheid heen zou moeten breken, die in Amsterdam soms werd opgetrokken (81) Van Gestel had begrip voor de klacht van *De Linie* dat zij tevergeefs om inlichtingen had gevraagd in Indonesie zelf Maar de redactie van het weekblad had moeten vermoeden dat er voldoende gegronde redenen voor een dergelijke weigering zouden bestaan Ter lering en informatie van *De Linie* en als bewijs dat zijn vroeger gegeven werken niet uit de lucht gegrepen waren, gaf Van Gestel eerst zijn visie op de politieke situatie in Indonesie om vervolgens de laatste gegevens over de toestand van de missie aldaar te vermelden Die persoonlijke visie van Van Gestel werd, zoals al eerder is aange-toond, meestal gedeeld door de Generale Overste van de Societeit van Jezus, J Janssens SJ en zal in dit geval zeker ook de overheersende mening onder de hogere SJ-geestelijkheid in Rome geweest zijn Het lijkt ons daarom belangrijk genoeg aan Van Gestels visie uitgebreide aandacht te schenken, aangezien de verschillen tussen de mening van de SJ-leiding in Rome en die van het SJ weekblad in Nederland de opinie van *De Linie* contrastrijker laten uitkomen

De aanwezigheid van twee Vicaru Apostolici uit de Societeit, die het hoogste kerke-lijke gezag ter plaatse vertegenwoordigen als het om missiegebieden gaat, maakte het volgens Van Gestel zeer moeilijk een oordeel te vormen De een, zeer waarschijnlijk Mgr Soegyapranata SJ, de eerste Javaanse bisschop, zou heel sterk het recht van de Republiek poneren, de ander, Mgr Willekens SJ, evenmin door Van Gestel met name ge-noemd, verdedigde de plicht van Nederland om Indonesie niet aan zijn lot over te laten Ondanks deze moeilijkheid koos Van Gestel toch de opinie van de uit Nederland af-komstige vicaris Vooral na Linggadjati waren de papieren van de Republiek volgens Van Gestel sterk gedaald, omdat de Republiek volgens oosterse gewoonte, herhaalde-lijk contractbreuk had gepleegd Vervolgens waren er duidelijke bewijzen dat de Repu-bliek het niet aankon en dus het accepteren van Nederlandse hulp een werkelijk levens-belang was Van Gestel schreef vanuit de Borgo Santo Spirito 5 in Rome "Hier was een volk aan het ontwaken, dat nog niet getoond heeft veel te presteren maar ook zelfs niets probeerde" (82) Als voorbeelden werden onder meer genoemd onderwijzers die uren te laat op school kwamen, en kantoren die overvol waren van nietsdoende ambtenaren Uit vele berichten kon men er volgens Van Gestel met recht aan twijfelen of de communisten wel verslagen waren ofwel eenvoudig waren overgelopen

Het werd door Van Gestel onbegrijpelijk gevonden dat mensen als Mgr Soegyapranata dit niet zagen, terwijl de echte leiders van de Republiek dit alles geweten moesten hebben De inlandse vicaris zou intussen steeds beweren dat alles prachtig ging, maar Van Gestel somde slechts droeve feiten op er werden bijna geen bekerings gemaakt, de jeugd kende de catechismus niet, zelfs bij kandidaten voor religieuze congregaties kwam dit voor, en Mgr Soegyapranata had zakelijk nog nooit iets van de Republiek los gekregen De komst van de Nederlanders was om bovengenoemde redenen een noodzaak, aange-zien de Republiek geen realiteit bevatte De tegenactie van de Republiek geschiedde volgens Van Gestel naar een vooropgezet plan om aan te tonen dat de Nederlandse troe-pen geen rust brachten De reactie van de Nederlanders met het doden van ontelbare onschuldigen en het passief toestaan dat de Indonesische militairen in Nederlandse dienst zich ver te buiten gingen, wilde Van Gestel niet loochenen Hij meende evenwel uit alle berichten van de meest verschillende zijden, die in Rome samenkwamen, te mogen concluderen dat het een misdadige politiek was om de Nederlanders de schuld

van alles te geven. Het was volgens Van Gestel moeilijk te ontkennen en het zou elk wel-denkend mens grieven dat de Republiek zo goed als zeker de eigen bevolking tot terreur aanspoorde, alleen om een politiek doel te bereiken (83)

In kringen van de geestelijkheid in Rome scheen men ervan overtuigd te zijn dat de diepere schuld van alles bij de houding van de Veiligheidsraad en de Amerikaanse invloed daarop lag. Als bewijs daarvoor voerde Van Gestel aan, dat de orde in Indonesië allang hersteld zou zijn, indien de Republiek niet voortdurend hoopte dat de Nederlandse troepen zouden worden teruggenomen. Het was een zuivere strijd om de economische macht tussen Nederland en Amerika. Het bestond volgens Van Gestel niet, dat de leiders in Amerika werkelijk dachten dat de vrede geholpen zou zijn door het herstel van de Republiek in de oude vorm. Vroegere contracten zouden evenwel met de Republiek zijn afgesloten en omwille van eigen sociaal-economische voordelen zouden de Amerikanen en de Commissie van Goede Diensten die gewild onware voorstelling van zaken hebben gegeven (84)

De kern van het probleem was of Nederland moest doorvechten met de Indonesische belangen van orde en welvaart op het oog, of dat Nederland het tegen Amerika als een verloren zaak moest beschouwen en het op moest geven met het oog op ruimere dan Indonesische belangen. De beoordeling van dat alles werd door bovengenoemde achtergrond zo moeilijk gemaakt, dat volgens Van Gestel zeker *De Limie* zich niet aan een uitspraak mocht wagen. Van Gestel zou nog aan de hand van andere rapporten, die echter strikt geheim moesten blijven, kunnen aantonen, hoe het communisme achter de republiek stond. Hij achtte dit overbodig en na al het door hem geschrevene meende hij dat de conclusie gewettigd was "Laten we er buiten blijven" (85). Zelf deed hij dat een alinea later nauwelijks door zijn eigen partijkeuze. De onafhankelijkheid is een groot goed, maar ondanks alle Nederlandse fouten en tekortkomingen, heeft een regering in een land zonder katholieke traditie van eeuwen, zoals Indonesië, veel meer gebreken dan die van een land in Europa, ondanks de geloofsafval die men daar vindt (86)

De volledige onafhankelijkheid of een afhankelijk bestuur met enige resten van christelijke traditie was echter voor Van Gestel na bijna vier jaar strijd, de vraag niet meer. Het zou er in 1949 vooral om gaan of men in Nederland in staat was de overgang naar de onafhankelijkheid met alle daaraan verbonden nadelen enigszins te matigen. Van Gestel koos duidelijk voor dit laatste, maar zag dan, met de Amerikaanse houding voor ogen, wel de vraag terugkomen of dat een realiteit was. Nogmaals verklaarde Van Gestel dat men dat van jezuïetenkant niet kon weten, maar vroeg zich in dit verband wel af of *De Limie* zich misschien had laten beïnvloeden door *America*. Dit Amerikaanse jezuïetenweekblad had naar zijn mening de Nederlanders uitgemaakt voor de grootste misdadigers in Oost-Azië, en Van Gestel vond het heel erg dat dit gebeurd was in een eigen tijdschrift van de Sociëteit van Jezus (87)

Om de belangen van de missie te kunnen beoordelen gaf Van Gestel informatie over de stand van het katholieke onderwijs in Indonesië sinds het begin van de tweede politieke actie. Hij was niet ontevreden, maar verzocht uitdrukkelijk om niets over successen te publiceren, omdat Mgr. Willekens al de grootste moeite had om de republikeinse machthebbers te verklaren dat de katholieke scholen niet bedoeld waren om bekeerlingen te maken. De republikeinse houding van Mgr. Soegyapranata werd daarentegen door Van Gestel nogmaals gelaakt, omdat daardoor de andere missionerende Nederlandse congregaties weer in moeilijkheden konden komen (88). De tamelijk gedetailleerde cijfers die

vanuit Rome gegeven werden over de stand van zaken in de Indonesische missie hadden klaarblijkelijk tot doel *De Lime* ervan te overtuigen hoe goed men in Rome op de hoogte was en hoe delicaat de Societeitsbelangen daarginds in Indonesie lagen. Van Gestel kwam daar in het slot van zijn boetepredikatie op terug. Hij schreef steeds een verdediger van *De Lime* te zijn geweest tegen beschuldigingen, dat het weekblad niet de waarheid, maar zichzelf zou zoeken. Het publiceren van het artikel van Mgr Soegyapranata had hem ernstig aan het twifelen gebracht. Hij achtte het ook uitgesloten dat *De Lime* de brief zou corrigeren, want dit zou niet alleen schade toebrengen aan de persoon van Mgr Soegyapranata, maar ook aan de hele Societeit, die toch al door de publikatie in *De Lime* zo geleden had (89).

Deze zeer uitgebreide en felle reactie vanuit Rome bij monde van de assistent van de generale overste Van Gestel miste zijn uitwerking niet, met name bij de op dat moment meest verantwoordelijke persoon ter *Lime* redactie, de censor J Houben SJ. Creyghton kende de brief van Mgr Soegyapranata waarschijnlijk niet en de waarnemend hoofdredacteur Pelosi SJ had de beslissing over het plaatsen van de brief aan de censor overgelaten. Houben beleed in een brief aan Van Gestel dan ook alle mogelijke schuld, maar toonde, weliswaar zo deemoedig mogelijk, toch haarscherp aan, dat het geen overhaaste beslissing was geweest, maar een zeer overdachte daad. Houben schreef als censor alles uit de brief geschrapt te hebben, dat naar zijn mening als politiek kon worden uitgelegd. Hij had een artikel overgehouden dat alleen feiten constateerde, die door Mgr Soegyapranata, als geestelijk verantwoordelijke persoon van dat gebied, gelaakt waren. Deze feiten hielden volgens Houben geen eenzijdige beschuldiging van een der beide partijen in, maar spraken van overtreding van het oorlogsrecht aan beide kanten. De censor van *De Lime* kon hier geen politiek inzien, en veronderstelde dan ook dat de brief op zichzelf beschouwd geen politieke inhoud had, maar dat de bijzondere omstandigheden in dit geval de algemene opstelling van Mgr Soegyapranata tegenover de republiek Indonesie er voor Rome een politieke kleur aan hadden gegeven. Houben achtte het dan ook onmogelijk om de opportuniteit van elk gegeven te beoordelen, zolang Rome geen suggesties vooraf deed of waarschuwingen liet horen. De *Lime*-censor concludeerde tenslotte dat onthouding van publikatie over Indonesie in de toekomst noodzakelijk was, wanneer het oordeel van een bisschop over militaire wredeheden in zijn gebied reeds als politiek kon worden uitgelegd. Houben vroeg zich daarom af, welke mededeling dan wel van de aanduiding "politiek" gevrijwaard zou blijven. De kwalificatie "objectief" die *De Lime* in haar inleiding aan het artikel gegeven had, sloeg volgens de censor uitsluitend op het behandelde onderwerp. Mgr Soegyapranata had de wredeheden, van beide kanten bedreven, aan de kaak gesteld en het predikaat "objectief" sloeg niet op de mening van de bisschop over andere zaken, wel of niet politiek. Kennis van brieven van andere ordegenoten uit Midden Java hadden Houben trouwens in de mening gesterkt dat Mgr Soegyapranata niet overdreef (90).

Voordat de censor van *De Lime* antwoord uit Rome kreeg, werd hem via de Provinciaal een copie toegezonden van een brief van Mgr Willekens SJ uit Batavia. Hieruit zou moeten blijken dat Van Gestel gelijk had, waar hij meende dat ook andere kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders niet met het schrijven van Mgr Soegyapranata akkoord konden gaan (91). Mgr Willekens SJ, apostolisch vicaris op Java evenals Mgr Soegyapranata SJ, noemde aan Van Gestel in Rome drie redenen om het schriftelijk interview van zijn collega-vicaris in *De Lime* te veroordelen. Ten eerste zou de suggestie, dat de

Nederlandse regering de tweede politionele actie begonnen was om het verlorene te overen en het geleden te wreken, onwaar en beledigend zijn tegenover de Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon en zijn gehele bestuursomgeving. Dezen zouden slechts het herstel van rust en orde en van de veiligheid van het leven van hun onderdanen op het oog hebben. Ten tweede noemde Mgr Willekens wat er gezegd was over de K N I L-soldaten door zijn veralgemening beledigend voor het Nederlandse leger, met de toevoeging "– wat niet kan nalaten ressentiment op te wekken tegen de Roomschen" (92). Ten derde zouden de in *De Limie* gepubliceerde gruweldaden volgens Mgr Willekens nog vrij makke verhaaltjes zijn tegenover de onmenselijkheden die zich op dat moment zouden voordoen. De vicaris signaleerde zulke barbaarsheden aan beide kanten, en vooral aan republikeinse zijde zouden ze niet minder talrijk zijn dan de menigmaal "heidense" strijdmethoden van de Indonesische K N I L-soldaten aan Nederlandse zijde (93).

De uitlatingen van Mgr Soegyapranata werden door Mgr Willekens op dezelfde manier verklaard als Van Gestel dat gedaan had. De inlandse missie bisschop zou zich afgesloten hebben van zijn eigen Societeitsomgeving en uitsluitend toegankelijk zijn voor republikeinse voorlichting. De grootste schuld werd echter bij *De Limie* gezocht, die met name door de artikelen van pater Schroder over de Indonesische politiek Mgr Soegyapranata zo enthousiast gemaakt had dat deze in zijn brief aan *De Limie* had misgetast. Mgr Willekens zag het gewraakte artikel in *De Limie* ook niet losstaan van de eerder gevolgde lijn in de kwestie-Indonesie, maar het gevolg van het feit dat een blad van de Societeit zich steeds ongeremder en hartstochtelijker had mogen uitspreken over actuele politiek (94).

De reactie van Houben op de brief uit Batavia lag in dezelfde lijn als die op de brief uit Rome. De censor van *De Limie*, nog maar pas in die functie, vond het vooral ongelukkig dat Van Gestel en Willekens in het artikel van Soegyapranata een voortzetting van de lijn zagen die *De Limie* ook met haar vorige artikelen gevolgd had. Voor Houben als verantwoordelijke persoon stond het vast dat het laatste *Limie* artikel een geheel eigen lijn volgde en niets met politiek te maken had, tenzij er om extrinsieke redenen de politiek bijgehaald werd. Op de eigenlijke bezwaren van Willekens ging Houben maar kort in en hij liet de zwakke kant van de argumenten van Willekens duidelijk uitkomen. Mgr Soegyapranata had in zijn brief letterlijk gezegd de indruk te hebben dat de tweede Nederlandse actie slechts rancuneuze oogmerken had. Hij sloot zich hier wel stilzwijgend bij aan, maar had het nooit als eigen mening verkondigd (95). De opmerking over de K N I L-soldaten zou niet beledigend bedoeld zijn, maar de opzet hebben om vanuit motieven van volkeren- en oorlogsrecht de Nederlandse legerleiding tot verantwoordelijkheid te manen. Houben merkte bovendien terecht op dat Mgr Willekens de gruwelen zelf toegaf en ze zelfs zwak vond weergegeven. De inlandse missie-bisschop had, nogmaals volgens de *Limie* censor, geen politieke bedoelingen met zijn brief gehad, maar had deze slechts krachtens zijn ambt geschreven (96).

Deze laatste reactie van Houben was Van Gestel nog niet bekend, toen hij op de eerste brief van de censor antwoordde. Van Gestel had in Rome een dag tevoren twee uur lang met Pelosi, een andere hoofdpersoon in deze zaak, gesproken en hij twijfelde er aan of de waarnemend hoofdredacteur er wel van overtuigd was dat het objectief onjuist was geweest het artikel te publiceren. Hij gaf bovendien heel eerlijk toe dat hij uit de brief van Houben eveneens gelezen had, dat deze meer op gezag van Rome dan op grond van de door Van Gestel spaarzaam, maar toch voldoende geachte redenen, aan de objectiviteit

van de inhoud en de opportuniteit van het artikel twijfelde Van Gestel gaf bovendien toe dat er van gezaghebbende zijde aan *De Lime* niet voldoende gegevens verstrekt waren om een breder en algemener beeld te vestigen Hij bleef evenwel bij zijn oude voorstelling van zaken Mgr Soegyapranata zou partij zijn en zich gestimuleerd gevoeld hebben door eerdere publikaties in *De Lime* De grootste zorg van Rome bleek nogmaals bij monde van Van Gestel "in hoeverre worden de kanalen voor intense communistische penetratie door een dergelijk herstel der Republiek bevorderd, en dus de Missie in gevaar gebracht?" (97) Van Gestel voegde hier in vertrouwen aan toe, dat hij de geheime rapporten over de sterke communistische troepen die, waarschijnlijk onder andere vlag, om Djocja gelegerd waren, aan de bijzondere gezant Taylor, had doorgegeven

De belangrijkste redenen voor SJ-kringen om de publikaties van *De Lime* over Indonesie als politiek te verketteren, waren dus de grote missiebelangen van de Societeit en van de katholieke kerk Dit wordt eens te meer duidelijk door twee brieven, met de omvang van rapporten, door Mgr Willekens geschreven "Aan onze vrienden" in Nederland, ter verdediging van klachten over de summere voorlichting vanuit missieposten in Indonesie Ze waren niet voor publikatie bedoeld, maar deden kennelijk een laatste poging om de *Lime*-redactie ervan te doordringen hoe teer die missiebelangen van de Societeit wel waren

Mgr Willekens begon zijn eerste brief met de klacht dat in tegenstelling met Nederland in de Indonesische missie het katholicisme slechts een onmondige minderheid vormde Afwijkende inzichten of grieven in de openbaarheid brengen middels de buitenlandse pers of overbrieven aan katholieke regeringspersonen zou onmiddellijk zijn terugslag hebben Alleen een bescheiden wijze van het kenbaar maken van klachten aan persoonlijk bevriende ambtenaren, zou nog succes kunnen hebben De diepere oorzaak hiervan verweet de missiebisshop katholiek Nederland zelf, dat tot zijn glorie wel vele missionarissen gezonden had, maar verzuimd had roomskatholieke leken te zenden Dit verzuim had de emancipatie van de R K bevolkingsgroep in Indie verhinderd, zodat de missie door het bestuursapparaat werd achtergesteld bij andere groepen die hun lekenbelangen beter verdedigd hadden De slotoproep van Mgr Willekens vatte nog eens al diens zeven bladzijden vullende argumenten samen Bij gebrek aan een eigen, intern informatie-apparaat, waardoor hij onmogelijk tegen de wereldpers kon optornen, en wegens de all-round kwetsbaarheid van het nog niet geemancipeerde katholicisme in Indonesie, verzocht de Nederlandse missiebisshop zijn belangen niet in gevaar te brengen door voortijdige publikaties van missionarissen in de R K Europese pers ten ongunste van Islam, Zending, vrijmetselarij, kolonialisme De mogelijkheid van ongunstige publikaties over het communisme wilde Mgr Willekens nog in beraad houden (98)

In zijn tweede, aanzienlijk kortere brief schreef Mgr Willekens over zijn moeilijkheden om in Indonesie voorlichting te geven over het communisme en de katholieke sociale leer Hij bepleitte nu ook om niet in het buitenland over de strijd in de Indonesische missie tegen het communisme te publiceren In een eigenhandig aan Houben geschreven aantekening, vermeldde Mgr Willekens dat de in Indonesie verblijvende Amerikaanse journalisten overal het spook van het communisme zagen Voor de vicaris stond het echter als een paal boven water dat het vooral het nationalisme was dat heel Zuid-Oost-Azie in beweging zette Hij trok de hulp van Moskou aan het nationalisme op Java niet in twijfel, maar meende dat het zich er nu van los wilde maken Met de missiebelangen voor ogen was zijn conclusie beslist "Maar men moet het kind niet met

het badwater wegwerpen! Het nationalisme moet onze steun blijven behouden, maar het communisme moet bestreden worden! Het is niet makkelijk, temidden van een harts-tochtelijke strijd en verblinde strijders, die twee dingen te verenigen!" (99)

Er is nauwelijks verschil in de manier van oordelen tussen Mgr Willekens in Batavia en Van Gestel in Rome over de toestand in Indonesië en het antwoord van katholieke zijde hierop. Of het moest zijn dat Willekens minder bevreesd leek voor de invloed van het communisme op het Indonesische nationalisme, dan Van Gestel in Rome met zijn alarmerende rapporten. De wijze waarop de beide geestelijken partij kozen voor Nederland tegen de Republiek, is wellicht verklaarbaar uit een aloude stellingname van de katholieke kerk tegen het communisme en voor de regering, die de rust en orde beloofde te handhaven die voordelig leek voor het prediken van het geloof (100). Het schijnbaar billijken van het optreden van de Nederlandse militairen door de voornaamste gruwelen aan de tegenpartij toe te schrijven is een algemeen verschijnsel. Nog aan het einde van de zestiger jaren bleek men in Nederland niet bestand tegen het openbaar maken van de gruwzame kanten van het optreden van Nederlandse militairen in de tweede helft van de veertiger jaren in Indonesië (101).

De houding van de hogere SJ-geestelijkheid tegenover de eerste Javaanse apostolisch vicaris uit hun eigen orde kan in verband gebracht worden met de algemene benaderingswijzen die bij de missionering gebruikelijk waren. Bij een eerste benadering ging men er vanuit dat de missionaris het licht was in de duisternis en de Europese vorm van het geloof de alleen zalmakende. Bij een tweede benadering sprake men liever van de "inplanting" van de kerk in de nieuwe gebieden, leidde inheemse priesters op en was bereid deze zelfstandigheid te geven. De benadering van de inheemse cultuur was er een van aanpassing, waarvan de motivering nog zuiver tactisch was en vooral het resultaat telde. Men zou van een inschakeling in het bestaande systeem kunnen spreken. Bij de derde benaderingswijze vervalt elke agressieve neiging van Europese kant en spreekt men bij voorkeur van een dienst, die door de missionering aan het inheemse volk wordt bewezen. Het nieuwe lid van de kerk behoort niet alleen geheel zelfstandig te zijn, maar heeft voor het geheel ook een eigen creatieve waarde (102).

In theorie was men op weg naar de derde benadering in de missie in Indonesië maar de praktische doorvoering daarvan liep nog achter (103). De paternalistische opstelling van Mgr Willekens en P. van Gestel tegenover Mgr Soegyapranata heeft tot een verenging van de tweede benadering geleid. De krampachtige bescherming van de missioneringsresultaten die via de Europese kolonisatie tot stand zijn gekomen, wijst zelfs op de eerste benaderingswijze voor zover daarin het kerkbegrip vooral kwantitatief geïntendeerd is (104). De chaotische politieke toestand in Indonesië en de universele problemen van de naoorlogse dekolonisatie zijn mede debet aan de houding van Willekens en Van Gestel tegenover de Javaan Soegyapranata, die de inheemse belangen boven de Europese stelde.

Dit conflict binnen de Sociëteit van Jezus heeft de berichtgeving van *De Linc* in de volgende, zelfs beslissende periode wat de onafhankelijkheid van de voormalige kolonie betrof, zeer diepgaand beïnvloed. Het weekblad verontschuldigde zich in augustus 1949 nog wel tegenover zijn lezers, dat het de voorgaande maanden nog maar sporadisch over Indonesië had geschreven met het argument dat dezelfde zaken reeds uitspreken herhaald waren (105). De werkelijke reden was echter niet het gebrek aan nieuws, maar de omstandigheid dat *De Linc* aan handen en voeten gebonden was door consignes van bovenaf. Zo zag Schröder zich genoodzaakt een artikel over Indonesië terug te trekken.

en in bewerking te geven voor de rubriek Nieuws van de week, waarin alleen maar de feiten vermeld mochten worden (106) Ondanks gegevens van De Quay SJ uit Semarang, overigens met de dringende vermaning ze met de grootste omzichtigheid te behandelen (107), klaagde hoofdredacteur Creyghton diezelfde maand nog zijn nood

In zijn maandrapport over augustus 1949, dat ook in Rome gelezen werd, schreef Creyghton, dat het zo goed als volledig stilzwijgen over Indonesie *De Linc* redactioneel in een ongunstige positie had gebracht Het ware volgens de hoofdredacteur te wensen, dat door de bevoegde superieuren zo spoedig mogelijk in Nederland een persoon werd aangewezen, op wiens kompas *De Linc* veilig zou kunnen koersen "In Nederland" was in deze aantekening onderstreept (108) De binnenredactie van *De Linc* kwam tot eenzelfde conclusie over de behandeling van de kwestie-Indonesie "Wij zoeken een man die, naar onze smaak, stijlvol, verstandig en lumineus kan schrijven over deze problemen, en dan sturen wij het resultaat naar Maastricht om het daar te laten aanpassen aan de theologische, missiologische en andere min of meer geheimzinnige eisen" (109) Het werd ter redactie dan ook als een ernstige handicap gevoeld, dat men aangaande de publikaties over de Indonesische kwestie, onder meer ter gelegenheid van de Ronde-Tafel-conferentie, aan handen en voeten gebonden was (110)

Het gevolg van deze censuur op de *Linc* informatie over Indonesie was dan ook, dat het weekblad alleen de feiten gaf over de Ronde-Tafel-conferentie, de ratificatie in de laatste maanden van 1949 en de soevereiniteitsoverdracht op 27 december 1949 (111) Theoretische bespiegelingen werden er niet meer gegeven, de ontknoping werd gezien als de enige mogelijke oplossing en haar verwachting over de toekomstige toestand in Indonesie was in april 1950 nog steeds gematigd optimistisch (112) Twee maanden later bood C Minderop SJ een Indonesie-artikel aan dat door de *Linc*-redactie zo gewaardeerd werd, dat er met hem een regelmatige medewerking werd afgesproken (113) Minderop riep in zijn artikelen vooral op om in Nederland de moedijkheden die de jonge staat Indonesie tegenkwam, met begrip te volgen Hij achtte een voorlopige dictatuur onontkoombaar en zelfs noodzakelijk tijdens de overgang van een in de kern dictatoriaal, koloniaal bestuur naar zelfstandigheid (114)

De ontwikkelingen in Indonesie dat de bedachtzame organisatorische plannen van Nederland terzijde schoof, werden door Minderop gevolgd met alle begrip voor de oosterse emotionaliteit van een volk dat op de eerste plaats van zijn vrijheid wilde genieten (115). Deze berustende en begripvolle visie, ook over de Indonesische aanspraken op Nieuw-Guinea, leidde er zeer waarschijnlijk toe dat ook deze *Linc*-artikelen, wegens te grote tegenstand, tot nader overleg niet meer gepubliceerd mochten worden (116) Er moet deze keer gespeculeerd worden, bij gebrek aan archiefmateriaal, van welke zijde die tegenstand vooral kwam Aangezien *De Linc* zich in de voorgaande jaren nooit zoveel gelegen liet liggen aan protesten die van buiten de Sociëteit kwamen, lijken ook deze keer het SJ-verbod om een politiek standpunt in te nemen en de bezorgdheid voor de missie de meest in aanmerking komende verklaringen Het bezoek van Mgr Soegyanpranata, eind september 1950 aan de *Linc*-kantoren, deed echter veel van de voortdurende wrevel vergeten die er sinds mei 1949 bestaan had over de mond-doodheid van het weekblad waar het ging om berichtgeving over Indonesie De Indonesische bisschop prees immers op uitbundige wijze het Indonesische *Linc*-beleid en bleek nog meer waardering te hebben voor de artikelen van E Schroder in 1949 dan voor die van C Minderop in 1950 Er was bovendien sprake van een conferentie die Mgr Soegyanpranata graag zou

hebben met enige redactieleden van *De Lime* over wat zij nog allemaal voor Indonesië zouden kunnen doen (117) *De Lime* redactie scheen Mgr Soegyapranata te willen steunen en er werd niet gerept over de vorige pogingen, die mislukt waren door de zeer sterke tegenstand van de hogere leiding van de Societeit van Jezus. Het is typerend voor het weekblad *De Lime* dat kritiek en tegenwerking van buitenaf steeds snel vergeten werden, wanneer de redactie zelf meende op het goede spoor te zitten (118).

Wij mogen concluderen dat *De Lime* de hierboven besproken thema's uit de buitenlandse politiek verschillend benaderde. Haar houding tegenover Franco-Spanje werd vooral bepaald door de voordelen die het katholicisme daar geboden werden. *De Lime* beoordeelde week dan ook niet af van de traditionele kijk van het Vaticaan op de Spaanse burgeroorlog als een strijd tussen katholieken en communisten, tussen gelovigen en heidenen. De genuanceerde voorlichting die het blad beloofde, werd volledig bepaald door de kritiek die van andere zijde op het Franco regime gegeven werd en was in de eerste plaats een rechtvaardiging van dit regime. Wanneer het ging om de protestantenvervolgingen in Spanje, werd in *De Lime* al gauw van anti-katholieke laster gesproken, slechts één keer ging het blad er serieus op in.

Het *Lime*-standpunt over Indonesië was het tegendeel van de bovengenoemde benadering. Hier juist een erkenning van de aanspraken van de andere kant, de nationalist en de republiek, en een mening die geheel afweek van die in de Vaticaanse kringen, doorgegeven via Van Gestel SJ. Inzake de vrijheidsstrijd van Indonesië liet *De Lime*, ondanks enig opportunisme bij enkele voornoemde gelegenheden, zich juist in de eerste plaats leiden door wat het als rechtvaardig oordeelde, waarbij het missiebelang, zoals de in-landse bisschop Mgr Soegyapranata SJ dat zag, als uitgangspunt gold. Daarna lette het blad pas op de onder Nederlandse katholieken heersende meningen die het zelfs meestal bestreed. Voor de missiebelangen van de Societeit van Jezus, zoals Nederlandse missionarissen in Indonesië en de overheid in Rome deze zagen, bracht *De Lime* wel begrip op maar het belemmerde het weekblad wel steeds dezelfde koers te varen. Hieruit blijkt dat de commerciële onafhankelijkheid, waarop Creighton van het begin af zo trots was, niet kon verhinderen dat het weekblad *De Lime* in de kwestie Indonesië door zijn geestelijke gebondenheid zeker zo afhankelijk was.

INLEIDING

Een volledig beeld geven van het wel en wee van het weekblad *De Linie* over een periode van twaalf jaar vereist een nog uitvoeriger uiteenzetting dan reeds gegeven werd van de eerste vijf jaar. Volstaan met de mededeling "wordt vervolgd" laat de lezer die de ontwikkelingen rond *De Linie* niet kent, onnodig met te veel vraagtekens achter. Daarom zal een beknopte afronding gegeven worden van het hoofdthema, de periode-Creyghton. In drie hoofdstukken zullen de voornaamste ontwikkelingen geschetst worden, waarbij de hoofdredacteurs de indeling min of meer bepaald hebben. Een periode-Verhofstad en een periode-Maas, voor de overzichtelijkheid in twee parten van vijf jaar gedeeld, zullen geanalyseerd worden aan de hand van enkele onderwerpen, die ook in de periode-Creyghton aan bod kwamen. Het uitgangspunt is doel en opzet van het *Linie* apostolaat, en dan vooral de bruikbaarheid van Creyghton en zijn *Project* in de ogen van zijn opvolgers. Dit onderwerp wordt per hoofdstuk aangevuld met informatie over de handelende personen in *Linie*: bestuur en redactie, de zakelijke kant van het weekblad, de band met de Sociëteit van Jezus en de contacten met de Nederlandse bisschoppen. Elk hoofdstuk wordt besloten met een beknopte beschrijving van de inhoudelijke ontwikkeling van *De Linie*, waarbij die thema's aan bod komen die min of meer representatief zijn voor de besproken periode.

Creyghton zelf speelde tijdens de laatste veertien jaar van *De Linie* geen belangrijke rol meer. Hij werkte tot 1954, verblijvend in Amsterdam, nog wel aan het weekblad mee, maar staakte dit na zijn verhuizing naar Maastricht. Vanaf 1958 was hij godsdienstleraar aan het Aloysiuscollege te Den Haag en publiceerde vooral over zijn ideaal van een staatkundige wereldeenheden. Van 1972 tot april 1975 verbleef Creyghton in Nijmegen, waar hij overleed.

Paragraaf 1 Creyghton en zijn *Project*

Na een half jaar hoofdredacteurschap kwam K Verhofstad SJ reeds in conflict met de assistent van de generale overste van de Societeit van Jezus in Rome, P van Gestel SJ. De betaling en het wel of niet aanhouden van de Romeinse correspondent van *De Linie*, Jan Dijkgraaf, was de aanleiding tot dit conflict. Voor Verhofstad en zijn commercieel directeur, E de Gruyter, prevaleerde de consolidatie van *De Linie* als een Nederlands blad tegenover de concurrerende bladen in eigen land. Volgens die opvatting was een correspondent in Rome een luxe. Voor Van Gestel was de medewerking van Dijkgraaf wellicht een belangrijk middel om de steeds minder frequente bestuurlijke contacten tussen Amsterdam en Rome te compenseren door een redactionele band. Oud-hoofdredacteur Creyghton, zowel door Van Gestel alsook door zijn provinciale overste C Kolf-schoten SJ geraadpleegd, voorzag zijn superieuren van ideële argumenten. Hij poneerde weer eens zijn ideaal van de interprovinciale samenwerking binnen de Societeit op persgebied en vond in dat kader de post van Dijkgraaf onmisbaar. Creyghtons voornaamste bezwaar tegen Verhofstad was dan ook dat deze niet zou zien wat "ons werk als internationaal jezuïetenwerk moet kenmerken". Daarom bood Creyghton aan om intensiever met Verhofstad te gaan samenwerken (1).

Drie maanden na Creyghtons aanbod besloot de bestuursraad van *De Linie* dat deze een groter aandeel moest hebben in de redactie en dat de invloed van de commercieel directeur E de Gruyter binnen de juiste grens gehouden moest worden (2). Aan het einde van het eerste volle jaar als hoofdredacteur stelde Verhofstad ook zelf vast dat hij Creyghton na de strenge consignes van najaar 1950, bij het wisselen van hoofdredacteurschap, te veel op de achtergrond gehouden had. Verhofstad wilde de geestelijke vader van *De Linie* in diens eer herstellen door hem meer in te schakelen in de dagelijkse redactieleiding (3). De door Creyghton zelf geïnspireerde en van hogerhand gestimuleerde samenwerking liep echter op niets uit. In een rapport van 1952 gaf Verhofstad openlijk toe dat zijn meningsverschillen met Creyghton gingen over het redigeren van het weekblad en dat ze fundamenteel waren. Creyghton gaf toen al de wens te kennen zich voorlopig terug te willen trekken om zijn innerlijke rust en vrijheid te herwinnen door het schrijven van een boek over het wereldfederalisme (4).

De mislukte herinschakeling van Creyghton had een belangrijk gevolg: de bestuursraad van *De Linie* besloot zo spoedig mogelijk een deskundige leek tot waarnemend hoofdredacteur te benoemen om het blad nieuwe journalistieke impulsen te geven. In diezelfde bestuursvergadering in februari 1952 werd desondanks de onderlinge samenwerking tussen Creyghton en Verhofstad dringend aanbevolen opdat "het apostolaat, dat *De Linie* tot uitdrukking dient te brengen, bevorderd wordt" (5). Verhofstad greep het definitieve vertrek van Creyghton echter aan om eindelijk zijn eigen ideeën ten uitvoer te brengen. Het *Reorganisatierapport van De Linie*, waarvan Verhofstad het redactionele gedeelte verzorgde, werd voltooid op 24 mei 1952 (6). In feite werd Creyghton

als de schrijver van het *Project voor de uitgave van een weekblad*, dat het ontstaan van *De Limie* inleidde - de naam van Creyghton werd nergens genoemd - alleen maar lof toegezwaaid voor het kiezen van het juist tijdstip, namelijk direct na de bezetting Verder zag Verhofstad in het *Project* slechts theoretische en praktische fouten

In de eerste plaats ging Verhofstad nogal uitgebreid in op de inspiratie die Creyghton geput had uit *Das Reich* van Goebbels Verhofstad vond genoemd blad in sommige opzichten inderdaad een meesterstuk, maar verweet Creyghton het verschil tussen de positie van *Das Reich* en *De Limie* niet gezien te hebben *Das Reich* kon volgens Verhofstad rekenen op 300 000 vaste abonnees door het grote taalgebied en een of andere vorm van dwang of van hysterische geestdrift *Das Reich* zou anders zijn technische tekorten spoedig hebben geopenbaard door een teruggang in de abonnementen, want het poneerde alles te nadrukkelijk, met te veel herhaling, te weinig afwisseling en te zware artikelen Het is duidelijk dat Verhofstad in deze fouten *De Limie* een evenbeeld van *Das Reich* vond Hij noemde het Nederlandse weekblad een maandtijdschrift in weekblad-vorm, omdat het blad al zijn idealen niet direct met de actualiteit verbond Het blad zou te statisch geprojecteerd zijn, met het gevolg dat het 100 000 abonnees nodig had om in die opzet rond te komen Het grote verschil met *Das Reich* was dan ook dat bij *De Limie* een dergelijke grote hysterische achterban ontbrak, daar het SJ-blad maar op 10 000 a 20 000 trouwe abonnees zou kunnen rekenen

Naast deze fundamentele misrekening zag Verhofstad nog een aantal praktische fouten die er in de loop der jaren waren bijgekomen *De Limie* zou zich vastgebeten hebben in kwesties die of niet aansloegen bij het publiek - als bijvoorbeeld noemde Verhofstad het wereldfederalisme - of weezin hebben opgewekt - bijvoorbeeld het protegeren van politieke delinquenten - of onnodige vijandschap opwekten, zoals de manier waarop professor Romme was aangevallen Als een van de moeilijkst te overwinnen gevolgen van deze fouten zag de samensteller van het reorganisatie-rapport de omstandigheid, dat *De Limie* gewoonlijk een teken van tegenspraak was, zelfs van opwinding, waar men zich regelmatig voor of tegen moest verklaren Hij zag zelf liever *De Limie* als een rustige vriend des huizes, met wie men vertrouwd was en waarover men dus niet al te veel sprak Veel nieuws bracht deze analyse niet, het was veel meer een samenvatting van de redenen waarom Verhofstad zelf in 1950 hoofdredacteur van *De Limie* geworden was, namelijk om het al te tumultueuze weekblad in rustiger vaarwater te leiden

De oplossingen die Verhofstad zelf voorstond, waren evenmin opzienbarend De door hem opgesomde grove fouten zouden door het gebruik van gezond verstand vermeden kunnen worden Het door Verhofstad gesignaleerde gebrek aan journalistieke techniek om de verschillende onderwerpen juist te doseren en te variëren naar de smaak van een groot publiek, kon worden opgeheven door het aantrekken van een geroutineerd vakman Verhofstad meende deze gevonden te hebben in de persoon van J Verbiest, die zijn journalistieke loopbaan in 1923 begonnen was als financieel redacteur, later hoofdredacteur bij *De Telegraaf* Na een conflict met de directeur, Holdert, ging Verbiest naar *De Tijd* in de functie van directeur, maar kreeg vanwege zijn zelfstandig optreden onenigheid met de directie van Spaarnestad Verbiest schreef over zijn ontslag enkele geruchtmakende brochures (7) In dienst getreden bij het Rijk als accountant, waarvoor Verbiest een opleiding genoten had, bekleedde hij de functie van administrateur, Hoofd der afdeling bijzondere onderzoeken, van de Economische Controledienst van het ministerie van Economische Zaken Verbiest was bovendien vanaf 1950 financieel mede-

werker van *De Linc* en creëerde een zeer succesvolle financiële rubriek onder het pseudoniem Mercator

Volgens het reorganisatierapport zou Verbiest zich geheel in dienst willen stellen van het apostolaat en die combinatie van vakman en idealist - duidelijke verwijzing naar Creighton die alleen dat laatste was - zou juist voor *De Linc* hard nodig zijn Verbiest had al een eigen voorstelling van zaken De godsdienstige onderwerpen zouden beperkt moeten worden en enkel in de binnenkrant geplaatst mogen worden, de frontpagina zou gevuld worden met enkele actuele onderwerpen Vooral de kunst- en sportrubrieken zouden meer aangepast moeten worden aan de leesbehoeften van het gehele katholieke gezin Als aan deze voorwaarden voldaan zou zijn, verwachtte Verbiest dat *De Linc* jaarlijks 5000 abonnees zou aantrekken tot een maximum van 50 000 abonnees (8)

De bedoelingen van Verhofstad en Verbiest zijn iets concreter dan in het reorganisatierapport neergelegd in een *Linc* programma voor de jaren 1952-1953 Iets minder bombastisch dan Creighton in 1946, maar even vaag en propagandistisch werd *De Linc* aangekondigd als een wachter die op zijn post stond om de ontwikkelingen te signaleren die strijdig zijn met de waarachtige belangen van Kerk, Staat en Volk Zoals gebruikelijk in elke brochure vanaf 1946 werd ook nu beklemtoond dat *De Linc* geen commerciële onderneming was maar een tak van het apostolaat van de pers "waar goed en bloed aan geofferd worden om het katholieke volk van Nederland te voorzien van een wapenrusting waardoor het nog sterker zal staan in de geestelijke strijd" (9)

Heeft Verhofstad de toon van Creighton uitstekend geïmiteerd, de manier waarop hij het doel van zijn voorganger wilde bereiken, wekt duidelijk af In het programma van Verhofstad en Verbiest werd vooral benadrukt dat *De Linc* een vaste plaats wilde veroveren bij de haard van het katholieke gezin Om dit te bereiken werd een kinderbijlage in kleurendruk en een sportrubriek aangekondigd, die bekendheid zou gaan krijgen door een originele verslaggeving van de aanstaande wielerved van Frankrijk De bedoeling *De Linc* om te vormen tot een groot katholiek familie-weekblad werd nog treffender uitgedrukt door de aankondiging van een nieuwe rubriek de blijde en soms ook droevige gebeurtenissen in de familiekring zouden niet in de gebruikelijke familie-annonces, maar kosteloos vermeld worden in een redactionele familierubriek, in een poging om de persoonlijke gezinsbanden in de katholieke gemeenschap in Nederland levendig te houden

Zo kwam in de eerste helft van 1952 *De Linc* in handen van het duo Verhofstad-Verbiest, nadat het weekblad commercieel geen succes was gebleken toen het geleid werd door het tandem Creighton-Mertens Alleen de combinatie SJ-geestelijke - leek was nog in stijl van het vroegere *Project* De enige die dit *Project* nog met hart en ziel was toegedaan, na het vertrek van Creighton, bleek de redactiesecretaris A Th Mertens Begin 1952 was Mertens' veroordeling tot vier maanden gevangenisstraf bekrachtigd vanwege de eerder vermelde hulp aan de SS'er Wim Sassen (10) Het bestuur van *De Linc* had besloten Mertens desondanks in zijn functie te handhaven, aangezien het van mening was dat de zaak-Mertens in Nederland dood zou zijn en ontslag van Mertens voor *De Linc* zeer ernstige schade zou betekenen (11) Nu bracht Mertens zelf weer de controversen rond zijn persoon op gang door in december 1952 een memorandum te schrijven, in eerste instantie gericht aan het bestuurslid A F van Leeuwen SJ Het memorandum, dat alle betrokkenen onder ogen kwam, was zo scherp gericht tegen de redactieleiding, dat Verhofstad Mertens ontsloeg In het memorandum werd door Mertens

vooral benadrukt, dat de fundamenteën van het *Limie*-werk door de reorganisatie van Verhofstad en Verbiest volledig waren aangetast. Deze ideële motieven waren echter niet de enige die een rol speelden. Mertens kwam ook met het verwijt dat zijn naam, terwijl hij oudste medewerker en redactionele medestichter was, geruisloos uit de kop van het blad verdwenen was. Persoonlijke jaloezie klonk duidelijk door in zijn beoordeling van de man die hem in de *Limie*-redactie verdrongen had van zijn geprivilegeerde positie. Mertens schreef namelijk over Verbiest: "Het is heel wat anders om als paladijn van de miljonair Holdert (bedoeld is hier de *Telegraaf* periode van Verbiest - BB) een leesbaar en oppervlakkig boulevardblad te maken, dan als assistent van een R.P. Verhofstad de technische kwaliteiten op te brengen om een gezagsvol avantgarde weekblad onder auspiciën van de S.J. te monteren" (12).

De verwikkelingen rond dit memorandum, met de definitieve veroordeling van Mertens juist in diezelfde tijd, hebben geleid tot een ernstige crisis, niet alleen in de redactie, maar ook in het bestuur van *De Limie*. De beslissing van de S.J.-leden in het bestuur om Mertens ondanks alles toch te handhaven, leidde tot het aftreden van zowel de leken in het bestuur, alsook van de hoofdredactie van *De Limie*, Verhofstad en Verbiest. De motieven die bij de bestuurswisseling een rol speelden, zullen later worden geanalyseerd. Het verzet van Verhofstad en Verbiest tegen de terugkeer van Mertens, onverschillig in welke functie, is ongetwijfeld te verklaren uit het memorandum. Zij zullen hier nauwelijks de bezorgdheid van Mertens voor het jezuïetenapostolaat in gezien hebben, maar het hoofdzakelijk beschouwd hebben als een blijk van verregaande insubordinatie en smaad. De veroordeling van Mertens zal voor Verhofstad wel geen rol gespeeld hebben, aangezien hij in eerdere correspondentie Mertens' daad weliswaar als een juridisch foute, maar in menselijk opzicht niet onedele handelwijze beoordeelde (13). Voor Verbiest kan deze veroordeling beslist wel hebben meegespeeld als een ongunstige factor bij de verkoopbaarheid van het weekblad.

Een onverkwikkelijk artikel in *Het Parool* veroorzaakte in september 1953 een stormvloed aan ongunstige publiciteit voor het weekblad *De Limie* juist op het moment dat binnenskamers de krisistoestand bijna was weggeëbd. Het bedoelde artikel plaatste de moeilijkheden bij *De Limie* in het licht van een strijd tussen rechtschapen en neofascistische leden in de redactie, waarbij de laatste groepering sterk door de hoge Sociëteitsfunctionarissen in Rome gesteund zou worden (14). Van *Limie*-, maar ook van *Volkskrant*-zijde vermoedde men hierin de hand van Verbiest, bekend van zijn wraak op instanties waarmee hij de relaties verbroken had (15). In Rome bleef men inderdaad nog maanden daarna op zijn hoede voor eventuele repressailles van Verbiest. Deze had trouwens in brieven aan de generale overste in Rome gedreigd een boek te publiceren over allerlei achtergronden van *De Limie* en de Sociëteit van Jezus met de veelbelovende titel "Vijanden van de staat" (16).

Aan de nieuwe *Limie*-leiding werd de taak toebedacht om alles in rustiger banen te leiden. De schorsing van Mertens werd opgeheven en deze keerde eind 1953 langzamerhand terug als vaste medewerker aan *De Limie*. In zijn motivatie voor het handhaven van Mertens laat de hoofdredacteur het vakmanschap en de grote toewijding van Mertens de doorslag geven. Deze zouden vooral noodzakelijk zijn nu een nog onervaren leiding terug wilde naar de oude omschrijving van het *Limie*-ideaal. Dit woog voor de hoofdredactie zwaarder dan de naam van een fascistisch besmet blad, die zij mét Mertens nooit dacht kwijt te raken. De vraag bleef overigens of dat zonder Mertens, die zeker

niet als enige voor deze naam verantwoordelijk was, wel het geval zou zijn (17) Tenslotte verloor *De Linie* tengevolge van de zaak-Mertens nog Dr. Meta Jacobs als redactrice (18)

Paragraaf 2 De redactie, de Bestuursraad en de Sociëteit van Jezus

De statuten van *De Linie* plaatsten de directeur-hoofdredacteur van het weekblad onder toezicht van een bestuursraad van vijf personen, die vooral tot taak hadden de begroting en belangrijke benoemingen goed te keuren. De nauwe verbondenheid van de bestuursraad met de Sociëteit van Jezus zoals dat in de eerste vijf jaren het geval was, bleek eveneens voor de hier behandelde periode uit een brief van de provinciale SJ-overste in het voorjaar van 1951. Zonder dat sprake was van enig aanwijsbaar conflict, spoorde Provinciaal C. Kolfshoten SJ de bestuursleden aan in het algemeen meer rekening te houden met het standpunt van de Sociëteit dan met de statuten van *De Linie* (19).

Vanaf 1951 vormden de Amsterdamse textielhandelaar Lindeman en de commissaris van de koningin in Overijssel en curator van de Nijmeegse Universiteit Ridder de van der Schueren samen met drie jezuïeten, te weten de Nijmeegse hoogleraar Van Leeuwen, de Maastrichtse hoogleraar Malmberg en C. Minderop, retraite-pater in Vught, het bestuur van de Stichting *De Linie* (20). In de statuten was een nauwe samenwerking gepland tussen bestuur en redactieraad. Deze raad kreeg in 1951 van het *Linie*-bestuur de opdracht in maandelijkse bijeenkomsten vooral acht te slaan op de ontwikkeling van een vaste en principiële lijn voor het weekblad en daarover tevens verslag uit te brengen aan het bestuur (21). Tot juni 1952 werd hier de hand aan gehouden door de jezuïeten Malmberg, Van Leeuwen en Minderop (22). De numerieke meerderheid van de SJ-leden van het bestuur werd aldus nog versterkt door hun controlerende functie. Het is begrijpelijk dat van de kant van de leken bestuursleden, vooral door De van der Schueren, werd aangedrongen het bestuur uit te breiden met een leek-deskundige op het gebied van de publiciteit als zesde man. Al bekleedde Lindeman de functie van voorzitter in het *Linie*-bestuur, bij eventuele conflicten zouden de leken-bestuursleden steeds in de minderheid zijn. De praktijk heeft dat bevestigd.

Lindeman, als voorzitter van de bestuursraad met het onderzoek belast, noemde het memorandum-Mertens een naar riooljournalistiek riekend smaadschrift. Hij bleek achter de nieuwe koers van Verhofstad te staan en zag in het requisitoir van Mertens een duidelijke aanwijzing dat de laatste zichzelf verantwoordelijk toonde voor de oude koers, die *De Linie* aan de rand van de afgrond had gebracht (23). In de bestuursraad wilden de leken daarom het ontslag dat Verhofstad Mertens had aangezegd, bekrachtigd zien, maar de SJ-leden wilden slechts een schorsing doorvoeren (24). Mertens trok evenwel zijn memorandum in, maar de leken-leden in het bestuur handhaafden hun eis van ontslag van Mertens, nu op grond van zijn definitieve veroordeling, welke juist die dagen inging. De argumenten van Ridder de van der Schueren waren eerbied voor het wettig gezag en verantwoording tegenover de reacties van de buitenwereld. De SJ-leden bleven bij een schorsing, omdat zij het in sommige opzichten eens waren met de kritiek van Mertens op het beleid van Verhofstad-Verbiest en wat zij zelf noemden, de "inhumane leiding" van Verhofstad. Hiermee zal wel het terzijde schuiven van Mertens en waarschijnlijk ook van Creighton bedoeld zijn. Malmberg wees er zelfs in de bestuursraad op, dat de paters het memorandum-Mertens anders zouden lezen en begrijpen dan de leken in het bestuur (25). Alvorens hier dieper op in te gaan zullen eerst de personele consequenties van dit conflict bekeken worden.

In de zaak-Mertens bleven de SJ-leden een lijn trekken, ook toen F Malmberg op verzoek van de provinciaal vervangen was door de oud-censor van *De Limie*, J Houben SJ. Lindeman en De van der Schueren voelden zich hierdoor buitenspel gezet en traden in april 1953 af. De overgebleven SJ-leden in het bestuur van de Stichting *De Limie* kozen hun confraters Bogaartz SJ en H van Waesberghe SJ tot nieuwe leden. Bogaartz was overste van het SJ-bedrijfsapostolaat in Rotterdam en tevens bisschoppelijk gedelegeerde voor de katholieke pers en Van Waesberghe, die tot voorzitter gekozen werd, was rector van het Ignatiuscollege in Amsterdam. De tegenstelling tussen bestuursraad en de hoofdredactie van *De Limie* was intussen evenwel zo groot geworden dat wederzijds contact en vertrouwen geheel verloren waren gegaan. Provinciale overste Kolfshoten nam daarom een aanbod van het *Limie* bestuur om gezamenlijk af te treden met beide handen aan (26). In augustus 1953 kwam een nieuwe bestuursraad bijeen onder voorzitterschap van de Nijmeegse hoogleraar J Ros SJ, met als leden H Minderop SJ, G Mulders SJ, J Hommels SJ, en M Bogaartz SJ als enig overgebleven lid van het oude bestuur. H Minderop was directeur van het secretariaat van Maria-congregaties in Den Haag en G Mulders was evenals Bogaartz verbonden aan het bedrijfsapostolaat van de Sociëteit in Rotterdam.

Jan Ros SJ, als vaste toneelrecensent van *De Limie* niet onbekend met de gang van zaken binnen de redactie van het weekblad, gaf in zijn nieuwe functie van voorzitter van het bestuur van de Stichting *De Limie* een persoonlijke visie op de voorbijgaande moeilijkheden tussen hoofdredactie en bestuur. Ros schetste de ontwikkeling vanaf het reorganisatie-rapport van mei 1952 als een aanvankelijk door het bestuur gesanctioneerde richting. Door de uiterst moeilijke financiële omstandigheden had men ingestemd met een radicale wijziging die inhield dat voorlopig genoeg zou worden genomen met een populair gezinsblad. Wanneer op die manier een solide financiële basis gevormd zou zijn, kon men na jaren misschien weer terugkeren naar het oorspronkelijke *Limie*-concept, dat steeds als ideaal voor ogen moest blijven staan. Volgens Ros had de uitwerking van het reorganisatieplan door Verhofstad en Verbiest al na enkele maanden onrust gewekt. Bij het bestuur was tevens de overtuiging gegroeid dat een veel eenvoudiger opzet mogelijk en noodzakelijk was, ook voor een directere doorvoering van het oude *Limie* ideaal. Dit fundamentele meningsverschil tussen Verhofstad c.s. en de bestuursraad zou volgens Ros tot uitdrukking gekomen zijn in de moeilijkheden rond Mertens (27).

Volgens de voorstelling van zaken zoals Ros die gaf, bestond er al een sterke onrust onder de bestuursleden, voordat Mertens in een strikt vertrouwelijk document de alarmklok meende te moeten luiden (28). De vroegere voorzitter Lindeman had begin 1953 tijdens zijn onderzoek naar het waarheidsgehalte van het memorandum Mertens al met trots vastgesteld dat de nieuwe koers overal, en niet in het minst bij de SJ met inbegrip van Creyghton, grote instemming had verworven (29). Medio 1953 noemde de provinciale overste Kolfshoten het niet alleen merkwaardig, maar ook onvergeeflijk dat enkele van de bestuursleden het reorganisatierapport van mei 1952 in het geheel niet kenden (30). Volgens Ros was de zaak-Mertens secundair en ging het primair om het streven van Verhofstad en Verbiest om van *De Limie* een populair gezinsblad te maken en daarom af te wijken van het oorspronkelijke *Limie*-ontwerp. Na bovenstaande feiten lijkt de conclusie gerechtvaardigd om de zaak-Mertens niet de exponent van een eerder bestaand meningsverschil te noemen. Het was juist Mertens zelf die het SJ deel uit het bestuur op sleeptouw heeft genomen.

Een belangrijke bijkomende omstandigheid was dat vanuit Rome partij gekozen werd

voor Mertens en tegen het eigen orde-lid Verhofstad. De afgevaardigde van de Generaal, P. Huizing SJ, sprak als oordeel van Rome in de zaak Mertens uit, dat deze niet volgens de normen van rechtvaardigheid en liefde was behandeld (31). De SJ-leiding zal echter voor Mertens partij gekozen hebben om opnieuw greep te kunnen krijgen op de *Lime*-aangelegenheden en was dus vooral anti-Verhofstad. In oktober 1951 had provinciaal Kolfschoten aan de bestuursraad al de teleurstelling van de Generaal overgebracht, dat Verhofstad geen behoefte scheen te hebben aan leiding. Hij had bovendien nagelaten aan Rome inlichtingen te verstrekken over het wel en wee van *De Lime*. Als eigen indruk voegde Kolfschoten daar aan toe dat Verhofstad zich eveneens weinig aantrok van het provinciaal- en van het *Lime* bestuur (32). Deze wetenschap gevoegd bij de reeds bekende feiten, zoals het gebrouilleerd raken van Verhofstad met Van Gestel over de Romeinse *Lime* correspondent Dijkgraaf en het op non-actief stellen van de redactieraad na de nieuwe koers in de zomer van 1952, verklaren voldoende de stemming van de SJ-leiding aangaande het *Lime* beleid van Verhofstad.

Paragraaf 3 De zakelijke kant

De nieuwe opzet van een katholiek gezinsblad zou *De Lime* volgens de prognose van technisch-directeur Verbiest jaarlijks met 5000 abonnees doen groeien tot een maximum van 50 000 vaste abonnees. Een jaar later vond hoofdredacteur-directeur Verhofstad dat het plan van 1952 verlopen was zoals het was opgezet. De ene factor was iets ongunstiger, zoals de daling van de abonnementen in 1952 en de losse verkoop in 1953, de andere factor iets gunstiger, zoals de groei van het aantal abonnementen volgens de planning van augustus 1953 (33). Het hierop gebaseerde vertrouwen van Verhofstad in de toekomst van *De Lime*, werd door het bestuur medio 1953 al niet meer gedeeld. De afgevaardigde van de generale overste, Huizing, analyseerde na vele besprekingen de kritieke toestand. Hij zag als hoofdoorzaak, dat de commerciële leiding een overwicht had gekregen op de totale weekbladleiding. Hij vond deze tendens reeds aanwijsbaar vanaf 1947, maar opvallend sterk worden zodra het abonnementenaantal tot onder de 23 000 terugviel. Op 1 januari 1953 was dit inderdaad voor de eerste keer het geval en bedroeg het verschil met twee jaar eerder zelfs 10 000 abonnees (34). Het gevolg van een dergelijke terugval was volgens Huizing een geforceerde abonnementswerving, noodzakelijk geworden om de advertentie-opbrengst op peil te houden. Huizing had vooral kritiek op de "wilde" abonnementswerving, waarbij niet gewerkt werd met geselecteerde adressen, zodat er terwille van het commerciële aspect abonnees werden bijgewonnen (35).

Het oordeel van het *Lime* bestuur week gedeeltelijk van dat van Huizing af. De bestuursraad zocht de hoofdoorzaak van de crisis niet in het financiële wanbeheer, hoezeer dat er ook toe had bijgedragen, maar in de herhaaldelijke redactionele blunders. Hierdoor was een groot deel van de voor het weekblad noodzakelijke goodwill weggenomen en waren ook in de vroegere jaren crises veroorzaakt (36). Bovendien werd de voorzitter van het bestuur, J. Ros SJ, in zijn mening versterkt dat het zakelijk beleid niet in hoofdzaak schuldig was aan de precare financiële positie van *De Lime*. Hij had ontdekt, dat het verloop onder de spontane, dus niet door de willekeurige colportage gewonnen, abonnementen nog aanzienlijk hoger lag dan bij de "wilde" abonnementen (37).

Toch leidden al deze overwegingen tot een saneringsplan, waardoor de exploitatie-afdeling haar commercieel directie verloor, en men zich tevreden ging stellen met een hoogst bereikbaar abonnementenaantal van 20 000 (38). De commerciële onafhanke-

lykheid van het weekblad *De Linie* vroeg echter van de Societeit van Jezus te grote financiële offers Creyghton zou waarschijnlijk om ideële motieven een commerciële zelfstandigheid nog wenselijk geacht hebben, het *Linie* bestuur juichte een mogelijke samenwerking met *De Gelderlander* en andere provinciale bladen toe. Het bestuur legde wel de nadruk op volledige redactionele onafhankelijkheid, maar zag toch de mogelijkheid door een samenwerking met andere bladen het apostolaat van *De Linie* evenals het economisch evenwicht respectievelijk te bevorderen en te herstellen (39)

Paragraaf 4 Enkele onderwerpen in het perspectief van een veranderde opzet

Het zich louter willen manifesteren, een duidelijke tendens in de Creyghton-periode, heeft van medio 1950 tot oktober 1953 - de periode-Verhofstad - plaatsgemaakt voor een beter overdenken van de dieperliggende belangen. Hiermee worden zowel de belangen bedoeld van de personen, die bij een in de openbaarheid te brengen kwestie betrokken waren, als die van het weekblad en daarmee de naam en de faam van de Societeit zelf. Een goed voorbeeld hiervan is het antwoord van de *Linie* redactie op een brief van een ex-politieke delinquent. Zijn nog onopgeloste en onhoudbare situatie deed deze briefschrijver twyfelden aan het bestaan van de christelijke barmhartigheid. Hij herinnerde zich dat *De Linie* vroeger veel aandacht aan de kwestie van de politieke delinquenten had geschonken. Hij vroeg zich nu af of *De Linie* soms dacht dat alles was opgelost (40). Verhofstad antwoordde dat hij sinds 1951 niet meer over politieke delinquenten had laten schrijven, omdat hij meende dat de regering maatregelen zou gaan nemen die in de door de briefschrijver gewenste richting gingen. Verhofstad voegde daar aan toe: "en dit kan beter in stilte gebeuren, dan dat door publikaties er weer allerlei publieke tegenacties worden uitgelokt" (41). Met eenzelfde tactische argumentatie lichtte de hoofdredacteur toe, waarom *De Linie* niets aan de kwestie van de statenlozen deed (42).

Het had er veel van weg dat *De Linie* niet meer op de bres ging staan voor bepaalde kleine minderheden waarvan de problemen gevoelig lagen, omdat de vroegere, in het oog lopende campagnes het weekblad geen financieel rendement hadden opgeleverd. In de periode-Verhofstad werden nog slechts twee onderwerpen, en dan nog in combinatie, twee jaar lang hardnekkig onder de aandacht gebracht. Voortdurende aanvallen op de belasting- en begrotingspolitiek van minister Liefstinck werden gekoppeld aan een fel pleidooi voor steun aan de middengroepen en de economisch zwakkeren. Het volhouden van deze actie was enerzijds het gevolg van de weerklank van deze artikelen in de desbetreffende kringen, wat, zoals Verhofstad met voldoening vaststelde, ook aan de abonneementenwerving ten goede kwam (43). Anderzijds kon *De Linie* beschikken over een onmiskenbare ingewijde in deze materie, de onder de schuilnaam Mercator schrijvende plaatsvervangende hoofdredacteur F. Verbiest, voormalig ambtenaar van het ministerie van financiën.

Verhofstad stelde zich in het algemeen gematigd op, ook tegenover minister Liefstinck. De *Linie*-hoofdredacteur signaleerde weliswaar een "constante, jaarlijks weerkerende vergissing van 1 miljard" ten voordele van de schatkist, maar bood de minister de kans zich te rechtvaardigen (44). Eerder had *Linie* medewerker Verbiest in zijn financiële rubriek zonder meer vastgesteld dat Liefstinck algehele socialisatie nastreefde "langs de weg van geleidelijke overhevelingen via de fiscale pomp- en zuigmachines" (45). De overmatige belastingen, die ten koste gingen van particuliere bedrijven, zouden het proces van socialisatie langer laten duren dan directe onteigening. Verbiest achtte voor

dit laatste middel geen meerderheid in het parlement aanwezig, dus zou belastingheffing voor Lief tinck voordeliger zijn met bovendien de mogelijkheid dat "en passant de middengroepen kunnen worden gekraakt zonder veel kans op tegenweer" (46)

De springplank naar een andere problematiek was op deze manier door Verbiest slim gelegd. De journaliste Meta Jacobs, overgekomen van de *Haagse Post*, kreeg de problematiek van de middengroepen als taak opgedragen. Zij wijdde er, tot haar vertrek bij *De Linie* in januari 1954, vele artikelen aan (47). Intussen bleef Verbiest zelf parallel hieraan, de naar zijn zeggen directe oorzaak van deze problemen, de belastingpolitiek van minister Lief tinck, hardnekkig attaqueren. De koppen boven de succesvolle financiële rubriek van Verbiest hadden deels nog het opruiend karakter van de eerste vijf *Linie*-jaren, zoals "Bloeiende schatkist, bloedende burgers", deels de primitieve titels van "stijfkopjes"-romans voor bakvissen, zoals "Lief tinck kaart na", "Lief tinck's optimistische geluid" en "Lief tinck op zijn best" (48).

Van tijd tot tijd poneerde Verbiest zijn stelling dat de belastingpolitiek van Lief tinck uitsluitend een totale socialisatie ten doel had, met titels als "Rode kempiaan kraait victorie. Socialisatie op afbetaling" (49). Dit leverde hem in 1952 de nodige polemieken op en de mogelijkheid zijn rubriek te variëren. Zo voerde Verbiest met twee leden van de K V P -fractie in de Tweede Kamer op verschillende tijdstippen een polemiek (50). Juist van deze zijde werd de stellingname in *De Linie* bestreden, door o.a. Dr A M Lucas, de financiële expert van de K V P -fractie, omdat verschillende K V P -ministers de politiek van Lief tinck gesteund hadden. Had *De Linie* gelijk, dan zou de K V P zich gecompromitteerd hebben, aangezien deze partij socialisatie beslist afwees (51). Begin 1953 merkte *De Maasbode* op, dat "De Linie in de doolhof der Rijksmiddelen" verdwaald geraakt was (52). Mercator zag hier weer een aanleiding in om pathetisch te verklaren eindelijk het waas rondom de Rijksfinanciën te zullen verscheuren, opdat de middengroepen niet langer zouden wegzinken in de verpaupering (53).

In een reeks artikelen onder de kop "Doolhofgeheimen" werden talrijke cijferstaten in facsimile afgedrukt, kennelijk om de bewijskracht te verhogen (54). Dr D J B Schouten, toen lector aan de Katholieke Economische Hogeschool in Tilburg, bestreed eveneens het *Linie* commentaar op de Rijksbegrotingen en veroorzaakte af en toe een verbitterde polemiek, die van de kant van *De Linie* gevoerd werd met een felheid die sinds de Creighton-periode niet meer was voorgekomen (55). In de maanden mei en juni 1953 betrad *De Tijd* nog de arena (56), maar bleef de stijl zakelijk, omdat *De Linie* in het algemeen beheerster dan in vorige jaren, personen en zaken wist te scheiden en zich minder aanmatigend opstelde. In hoeverre de aanvallen in *De Linie* op de belastingpolitiek van Lief tinck en de beschuldigingen van socialisatiepogingen rechtvaardig maar ook terzake deskundig waren zal hier niet onderzocht worden (57).

Verstaat men onder socialisatie de ordening van de produktie op basis van het gemeenschapseigendom van de produktiemiddelen, dan past de socialisatie geheel in de leer van de marxistische klassenstrijd (58). Het streven naar een collectivistische samenleving, dat in de jaren twintig nog een van de hoofdpunten van het socialistisch program was van de S D A P, werd door Verbiest ook bij de P v d A teruggevonden. Het oordeel van *De Linie* over de P v d A werd door deze constatering van haar financiële expert bepaald. Een redactioneel commentaar van het weekblad sprak er dan ook zijn teleurstelling over uit dat deze socialistische partij een stap terug had gedaan in haar naoorlogse

ontwikkeling, die haar aanvankelijk aanvaardbaar had gemaakt voor andere, niet socialistische partijen (59) Een beschuldiging, als zou de P v d A bereid zijn de dictatuur van het proletariaat na te streven door middel van een gewapende opstand, ging de *Lime* redactie weer te ver Een dergelijk revolutionair karakter ontbrak volgens *De Lime* aan de P v d A (60)

Belangrijker dan deze speculaties was echter voor het SJ weekblad de vraag, wat deze door het blad gesignaleerde ontwikkeling betekende voor de doorsnee-katholiek, die op de P v d A stemde *De Lime* was het in een bepaald opzicht eens met Geert Ruygers, een van de initiatiefnemers van de Katholieke Werkgemeenschap in de P v d A en in de periode-Creyghton herhaaldelijk gast in de *Lime* kolommen, wanneer het om deze problematiek ging *De Lime* vond evenals Ruygers dat er niet zonder meer verband bestond tussen het stemmen van katholieken op de P v d A en de geloofsverzwakking of onkerkelijkheid Wel vond *De Lime* het een groot bezwaar, dat een katholiek die voor de P v d A voelde, geneigd zou zijn zich te abonneren op een van de socialistische dagbladen Dat zou zijn katholiceit allerminst bevorderen (61)

Aan een abonnee die na dit artikel nog vragen had, antwoordde Verhofstad in een persoonlijke brief in dezelfde trant De P v d A zou het marxisme verlaten hebben in zoverre zij niet, zoals de S D A P, zowel het lot van de kleine man wilde verbeteren, als hem ook een levensbeschouwing mee wilde geven Verhofstad bleef evenwel bij zijn mening, die ook die van Creyghton was geweest, dat de P v d A in de wijze waarop ze het lot van de kleine man wilde verbeteren, nog altijd vasthield aan marxistische ideeën Vervolgens zou de P v d A nog gedragen worden door personen, vooral in de socialistische pers, die ongelovig waren (62) Los van deze principiële stellingname geloofde Verhofstad, als antwoord op de praktische vraag van een andere brievenlezer, dat de P v d A in de toekomst niet in de oppositie moest worden gedwongen, maar moest blijven samengaan met de K V P (63) Ook hier toonde Verhofstad zich, zelfs in zijn correspondentie als hoofdredacteur, een voorzichtiger en flexibeler man dan zijn voorganger Creyghton, wanneer het erom ging een scheiding aan te brengen tussen een theoretisch ideale situatie en een praktische wenselijkheid Een zeer goed voorbeeld hiervan vormt het *Lime* standpunt over de K V P in de periode-Verhofstad

In een van zijn sporadische maandrapporten aan de leiding van de Sociëteit - in totaal drie - deelde Verhofstad in februari 1952 mee, dat de K V P -kwestie redactioneel zeer moeilijk lag Hij signaleerde een vrij algemene ontevredenheid over de partij buiten de arbeidersklasse, maar het leek hem toch het beste, dat de K V P zo sterk mogelijk uit de verkiezingen te voorschijn zou komen Om dit onder de gegeven omstandigheden te bereiken en tegelijk de K V P in een andere richting te buigen, leek het Verhofstad goed veel kritiek op de K V P te leveren en toch te beweren dat stemmen op de K V P het beste was Dit laatste beweren zonder de kritiek op de K V P op te vangen, zou volgens de hoofdredacteur van *De Lime*, de katholieken nog meer van de K V P verwijderen (64) Het sleutelartikel in *De Lime* over deze problematiek sprak zich dan ook niet uit over de theoretische keuze tussen isolement of doorbraak De redactie legde zich neer bij de per traditie "gesloten lijn", die steeds in Nederland gevolgd was Om niet regelrecht van opportunisme beschuldigd te kunnen worden, voegde de *Lime* redactie hier aan toe, dat deze lijn ook praktisch de beste was om de K V P overeind te houden, aangezien de bundeling van allen, niet alleen in politieke zaken, de apostolische kracht van de katholieke gemeenschap aanzienlijk zou versterken Het slotadvies van *De Lime* luidde

dan ook "Actie in de K V P , desnoods tegen de leiding van de K V P , maar niet buiten de K V P " (65)

De bijzondere voorzichtigheid van Verhofstad wordt nog geïllustreerd door een brief die hij enkele dagen na dit artikel aan de coadjutor van de aartsbisschop, Alfrink, schreef. De hoofdredacteur van *De Limie* verzocht om een audientie of een tussenpersoon, omdat hij ingelicht wilde worden over de houding van het episcopaat tegenover de aanstaande verkiezingen. Verhofstad dacht van die wetenschap geen direct gebruik te maken voor zijn weekblad, maar hij wilde er zijn eigen houding aan toetsen (66). Een antwoord van het episcopaat is in de *Limie*-archieven niet terug te vinden. Dit verzoek lijkt trouwens overbodig, aangezien Verhofstad zich al zeer duidelijk met een stemadvies tot katholiek Nederland had gericht. Het verzoek was waarschijnlijk bedoeld om het episcopaat gunstig te stemmen. *De Limie* aan zoveel mogelijk kanten te dekken.

Waar *De Limie* in de periode-Creyghton op een niets ontziende manier personen te lijf ging, bijvoorbeeld professor Romme, de fractie-voorzitter van de K V P in de Tweede Kamer, stond hier de tactiek van Verhofstad lijnrecht tegenover. In een persoonlijke brief van Verhofstad aan Romme in oktober 1952 verklaarde de eerste dat *De Limie* het zeer oneens was met de brochure van professor Veraart tegen de opvattingen van de K V P -leiding (67). Verhofstad wilde aanvankelijk de brochure hardgrondig afbreken, maar stelde toch voor de brochure dood te zwijgen, omdat in het geval van een *Limie*-bespreking weer honderden mensen ertoe gebracht zouden worden deze brochure te kopen. Nu *De Limie* er publiekelijk niets over schreef, wilde haar hoofdredacteur toch persoonlijk aan Romme laten weten, hoe redeloos hij de aanvallen op diens persoon vond (68).

Sinds haar hetze tegen de *Voetreis naar Rome* van Bertus Aafjes scheen de *Limie*-redactie geleerd te hebben dat haar publiekelijke afkeuring een averechtse uitwerking had op de verkoopcijfers van het gewraakte. Dit meelevende gebaar in de richting van professor Romme kan echter ook uitgelegd worden als een manoeuvre om in dit geval de kool en de geit te sparen. Veraart, de opponent van Romme, was namelijk een geacht *Limie*-medewerker. Een ander voorbeeld leert echter dat Verhofstad toch zijn eigen mening in het weekblad liet prevaleren. Een artikel van Veraart werd door Verhofstad geweigerd omdat de laatste het niet eens was met sommige punten in het artikel dat de belastingpolitiek van Liefstinck in het algemeen dekte. Een voorstel van Veraart om het artikel niet als *Limie* medewerker maar onder volledige eigen naam te publiceren, voorzien van commentaar van de redactie, werd geweigerd. Verhofstad vond dit te verwarrend voor de lezers van *De Limie* (69).

De bestrijding van het communisme had *De Limie* in de eerste vier jaar van haar bestaan gezien als een van de belangrijkste taken. Een korte schets van de voortzetting van deze strijd onder een andere hoofdredacteur is daarom voor een globaal beeld van *De Limie* in de periode Verhofstad van belang.

Het eerste volle jaar van *De Limie* onder hoofdredactie van Verhofstad kwam, wat de anti-communistische houding van het blad betrof, overeen met de voorgaande jaren. Verantwoordelijk hiervoor was vooral de oud-hoofdredacteur Creyghton, die de C P N in de eerste vijf maanden van 1951 van sabotage en landverraad beschuldigde, vanwege de keuze van de Nederlandse communistische partij voor Moskou, terwijl Nederland de Amerikaanse interventie in Korea steunde en zelfs onder de U N O -vlag aan dit conflict deelnam (70). Daarna schreef Creyghton een reeks artikelen tegen het marxistisch

socialisme, geheel volgens zijn oude gewoonte onder een suggestieve, steeds herhaalde kop, in dit geval "De rode infectie" Zijn ideeën waren nauwelijks veranderd in vergelijking met de eerste *Linie* jaren, want ook nu zag hij onder meer in de ontkenning van het eigendomsrecht door het socialisme een directe aanslag op de geestelijke vrijheid, die zijns inziens de basis van het christendom vormde (71) Alleen de sensationele onthullingen van iemand als Mertens ontbraken, omdat deze druk was met een Afrika-reis en artikelen over de missie

Het volgend jaar trok Creyghton zich terug en heeft Mertens in zijn eentje de strijd tegen het communisme milder drastisch voortgezet dan toen zijn hoofdredacteur hier ook alle aandacht voor had De hoofdredacteur waar Mertens nu voor werkte, zag samen met Verbiest, die dat jaar technisch hoofdredacteur werd, veel meer eer te behalen in een buitenwereld aansprekende bestrijding van de belastingpolitiek, dan een versleten *Linie*-stokpaardje te berijden Nu het team dat het anti-communisme van *De Linie* vijf jaar lang gedragen had, niet meer samenwerkte, beperkte de veel commerciële gerichte aanpak van Verhofstad en Verbiest zich vooral tot het volgen van de algemene sowjet-politiek, wanneer de actualiteit dit vroeg Mr E Sassen kwam naar aanleiding van het ontslag van Verhofstad, herfst 1953, dan ook tot de conclusie "De bestrijding van het communisme verloor onder zijn leiding (K Verhofstad SJ - BB) het paniekachtige en neurotische en werd daardoor gedegener en overtuigender" (72) Deze voorstelling van zaken lijkt ons echter iets overtrokken en te veel eer geven aan Verhofstad die eerder onbewust deze indruk wekte, omdat hij, hoofdzakelijk om reden van verkoopbaarheid, geen belangstelling had voor het anticommunisme van *De Linie*

Paragraaf 1 Creyghton en zijn *Project*

Niet alleen de onafhankelijke opstelling van Verhofstad tegenover zijn eigen Orde, maar ook diens eigen interpretatie van het *Ime* apostolaat hadden tenslotte de breuk definitief gemaakt. Het plan van Verhofstad en Verbiest om van *De Linc* een populair katholiek familie-weekblad te maken, werd door de bestuursraad verlaten bij de benoeming van Maas SJ tot directeur-hoofddredacteur en H van Waesberghe SJ tot assistent-hoofddredacteur medio oktober 1953. Aan dit duo werd de algemene opdracht meegegeven de oude doelstelling van het *Ime* project na te streven, namelijk voor hen, die - op welke wijze dan ook - leiding en invloed hadden, niet alleen op godsdienstig gebied, maar op alle terreinen de theologisch morele achtergrond van alle vragen te belichten. De strekking van *De Linc* diende voortaan anti-communistisch, anti-humanistisch en anti-dirigistisch te zijn. De bestuursraad vond verder dat het weekblad de eenheid van de katholieken moest propageren, zowel ten opzichte van de leiding van de bisschoppen alsook in politiek. Hoe al deze voorschriften positief moesten worden uitgedragen, diende nog nader te worden overwogen en uitgewerkt (1).

In tegenstelling tot Mertens, die bij deze koerswijziging een zeer duidelijke rol heeft gespeeld, hield Creyghton zich tot augustus 1953 volledig op de achtergrond. Mertens schreef zijn vroegere hoofddredacteur in deze maand, dat de gedelegeerde van de generale overste P Huizing SJ, had laten uitkomen dat men in Rome het vertrouwde koppel Creyghton-Mertens terug wilde zien op de Rozengracht. Mertens vroeg zijn vroegere stuurman, waarschijnlijk op eigen initiatief, om in de komende weken samen "een revisie te schrijven van het nog altijd monumentale, zij het onrealiseerbare project. Het zou negen jaar na de eerste redactie een verkort, geadapted nieuw project moeten worden op grond van de verzamelde ervaringen" (2).

Na enige aarzelingen liet Creyghton zich overhalen om gegevens te verzamelen voor een eventuele reconstructie van het *Ime* project door enthousiaste brieven van Mertens, die steeds schreef vanuit Rome berichten te ontvangen over een naderend eerherstel van het oude team (3). Creyghton schreef terug dat hij het een gelukkige omstandigheid vond dat de gehele ontwikkeling zich buiten hem om voltrok (4). Tenslotte hoorden Mertens en Creyghton pas via derden over de aanstelling van een nieuwe hoofddredactie in de personen van Maas en Van Waesberghe. Mertens scheen Maas zelfs niet te kennen en vroeg Creyghton inlichtingen in verband met zijn presentatie aan de nieuwe hoofddredacteur. De oud-redactiesecretaris maakte haast met zijn pogingen om weer aangesteld te worden na zijn schorsing tengevolge van zijn detentie van vier maanden. In de tweede week van oktober 1953 kreeg hij eerst van de voorzitter van de bestuursraad, J. Ros SJ, en daarna van Maas en Van Waesberghe te horen dat het niet zo vanzelfsprekend was dat hij de functie zou krijgen die hij zichzelf had toebedacht: niet als medewerker voor concrete taken, maar als "full-time redactioneel expert in een jungle van onervarenen en leken" (5).

Het opheffen van de schorsing werd Mertens tenslotte plechtig meegedeeld door Maas

en Van Waesberghe op zondagavond 18 oktober Als troost schreef Mertens aan Creyghton, die niet had aangedrongen op herinschakeling, dat vanuit Rome mensen als Malmberg, Van Gestel, Huizing en Paulussen er nog steeds voorstander van waren dat aan Creyghton een belangrijke taak gegeven diende te worden Van Gestel zou er echter aan toegevoegd hebben dat deze kwestie weliswaar tactisch vanuit Rome beïnvloed kon worden, maar dat bestuur en hoofdredactie van *De Limie* de uiteindelijke beslissingsmacht bezaten (6) Intussen had Creyghton zelf ook aanwijzingen dat de nieuwe *Limie*-leiding wel door hem geïnspireerd wilde worden Reeds vanaf eind september 1953 was hem afwisselend door Maas en Van Waesberghe verzocht om zijn gedachten over de verschillende problemen op schrift te stellen

Het eerste resultaat van dit verzoek aan Creyghton was het Memorandum Maas, waarschijnlijk in navolging van de pauselijke encyclieken zo genoemd omdat de naam van de nieuwe hoofdredacteur in de eerste regel stond In dit memorandum werkte Creyghton een nieuwe constructie uit van de SJ-leiding over het weekblad Hij noemde het zijn "Directorium idee" en vond zelf dat hij geëvolueerd was, gezien zijn vroegere starre vasthouden aan het samengaan van de functies van hoofdredacteur en directeur in een persoon (7) Op een vraag van Ros hoe Creyghton zelf dacht over zijn terugkeer naar *De Limie*, antwoordde deze dat hij de taak van documentalist als laatste man van het driemanschap-directorium ambieerde (8) In de maand oktober voltooide Creyghton achtereenvolgens een typografie memorandum en een exploitatie-memorandum (9)

In het typografie-memorandum werden geen andere denkbeelden ontwikkeld, dan die in het *Project voor de uitgave van een weekblad* tijdens de incubatietijd van *De Limie* waren neergeschreven Toch werkte met name dit memorandum inspirerend op de nieuwe hoofdredactie omdat deze zat met een blad dat voor hen het onaantrekkelijk uiterlijk bezat van een familie-advertentieblad Creyghton kreeg daarom de opdracht een bekwaam typograaf te zoeken en richtlijnen omtrent de typografie op te stellen Van Waesberghe stelde Creyghton tevens een adviserende, met de supervisie belaste functie in het vooruitzicht, uitdrukkelijk erbij vermeldend adviserend en niet executief (10)

Aan het herschrijven van het *Project*, waar Mertens steeds op aangedrongen had, begon Creyghton in november 1953 Hij noemde zijn losse, onuitgewerkte en onvolledige notities, die nog altijd veertig pagina's besloegen "Aantekeningen betreffende het redigeren van een blad als *De Limie*" Ze werden in de eerste plaats aan de voorzitter van het *Limie* bestuur, Ros, toegezonden, die de vrijheid had ze wel of niet met de redactie in Amsterdam te bespreken Creyghton relativeerde, wel of niet opzettelijk, zijn eigen aantekeningen door ze te voorzien van een motto, ontleend aan de helikopter uitvinder Igor Sikorsky die zelf het uitdenken van een theoretisch concept een bagatel vond, vergeleken bij de realisering ervan in de praktijk (11)

De volgorde in de aantekeningen van Creyghton was over het algemeen tamelijk willekeurig, de ideeën waren allemaal reeds in het *Project* uitgesproken, alleen sommige accenten waren iets verlegd Tot de kerngedachte van Creyghton behoorde nog steeds dat *De Limie*, in tegenstelling tot al de andere SJ-publikaties, zich tot alle categorieën lezers moest richten Als voorbeelden van dit soort publikaties noemde Creyghton spoorboekjes en radiogidsen De voor de hand liggende tegenwerping dat door deze uitgaven enkel gegevens en geen inzichten verspreid werden, wimpelde Creyghton beslist af Hij was ervan overtuigd dat er geen effectiever middel ter verspreiding van inzichten was, dan het selecteren en opdienen van gegevens Oude stokpaardjes werden ook nu weer door

Creyghton als belangrijk vermeld *De Linie* moest voor alles een nieuwsblad zijn, diende moed te tonen door ook epineuze onderwerpen aan te durven en zou de rubrieken steeds een vaste plaats moeten geven. Waarom Creyghton zijn inzichten gerijpt noemde, is een raadsel. Ze bezaten nog steeds dat puur theoretische en zweverige van vroeger. Tekenend hiervoor was Creyghtons uitspraak: "Wordt het *Linie* werk goed aangepakt dan zal het een hele gemeenschap van de Onzen nodig hebben voor het bergen van de netten, die zullen dreigen te scheuren" (12). De stichter van *De Linie* suggereerde hiermee dat het alleen een kwestie zou zijn van opnieuw beginnen alsof er geen rekening gehouden zou moeten worden met het feit dat het *Linie* werk na acht jaar danig in het slop geraakt was.

Aan de hand van een door de hoofdredactie in november en december 1953 opgesteld Werkplan 1954 is te controleren, of Creyghton enige respons heeft gehad met zijn aantekeningen. Er bestaan twee versies van dit werkplan, de eerste waarschijnlijk bedoeld voor het vaste redactieteam, de tweede versie zal gediend hebben als handleiding voor alle *Linie* medewerkers tijdens een begin 1954 te houden bijeenkomst. De scherpere uitspraken van de eerste versie ontbraken in de tweede, namelijk dat het nieuwe beleid een bewuste terugkeer naar het oorspronkelijke *Linie* project betekende en dat de opmaak van het weekblad sedert de lente van 1950 onbevredigend was (13). Toch is er een belangrijk verschil te constateren tussen de omschrijving van de potentiële lezerskring in de aantekeningen van Creyghton en het publiek waarop de nieuwe hoofdredactie zich wilde richten. Maas en Van Waesberghe wilden slechts degenen bereiken die door hun opinies invloed uitoefenden op hun werk- en levenskring. Creyghton had duidelijk gesproken over alle categorieën lezers en had dit elitaire onderscheid niet gemaakt. Toch bleef de inspiratie van Creyghton onveranderd, gezien het slot van het Werkplan 1954: *De Linie* is geen "zaak" maar een roeping (14).

De theoretische bijdrage van Creyghton is aangetoond, het is nu van belang te weten hoe zijn praktische inschakeling verliep. Uit het maandrapport van hoofdredacteur Maas over december 1953 blijkt aanvankelijk veel contact geweest te zijn, zij het hoofdzakelijk schriftelijk (15). Daarna bleken de opvattingen aan beide zijden zo te zijn gaan divergeren, dat Creyghton geen heil meer zag in een toekomstige samenwerking. Het bijwonen van de bijeenkomst van *Linie* medewerkers op 3 januari 1954 scheen Creyghton volgens Maas ten zeerste in die mening gesterkt te hebben. De voorspelling van Mertens, gedaan in november 1953, over een toekomstige redactiecongres waarop allen "na de dorre woestijn waardoorheen we sedert drie jaar moesten laveren" Creyghton als nestor zouden toejuichen, werd dus niet bewaarheid. De onderwerpen waarover de meningen uiteenliepen, waren onder andere het gewicht dat Creyghton aan de typografie hechtte, de reeds gesignaleerde opvatting over de beoogde lezerskring en de vraag of *De Linie* het onderwerp neo-fascisme moest vermijden. Het blad bracht dit onderwerp niet ter sprake, maar Creyghton was er wel voor geporteerd door de behandeling van het neo-fascisme vermeld te worden in de headlines van andere bladen (16).

In zijn maandrapport over januari 1954 kwam Maas nog eens terug op de beslissing van Creyghton om niet aan de leiding van het weekblad deel te nemen. Maas ontkende elke rancuneuze of affectieve verwijdering. Creyghton, zelf naar de redenen gevraagd voor deze terugtocht, zou Maas slechts ondergeschikte punten genoemd hebben. Daarom zocht Maas zelf naar een verklaring en zag als hoofdzaak dat Creyghton redeneerde vanuit het ideaal dat hem voor ogen stond. De nieuwe hoofdredactie zou daarentegen willen

voortgaan vanuit de positie die na een nogal roerig jaar bereikt was. Die huidige *Limie* was nog zover van het ideaal van Creyghton verwijderd, een ideaal dat ook volgens Maas veel discutabele punten bevatte, dat er tussen dat ideaal van de stichter en de praktijk van de twee-eenheid Maas-Van Waesberghe een brede strook niemandsland lag dat elk contact verhinderde (17). Ook Rome, door de maandrapporten van Maas op de hoogte gesteld, betreurde dit bij monde van Van Gestel. Deze weet het verbreken van het contact, minder diplomatiek dan Maas, aan een gebrek aan aanpassingsvermogen van Creyghton (18). Een jaar later kwam Van Gestel hier nog eens op terug en bleek hoezeer hij de samenwerking wenste (19). Dit probleem hield niet alleen Rome bezig, maar ook Amsterdam, waar de redactieraad nog in oktober 1956 onder meer op de agenda had staan als te bespreken onderwerpen: het ontbreken van een eigen geluid van *De Limie* en de medewerking van Creyghton (20).

Paragraaf 2 De handelende personen in bestuur en redactie

In augustus 1954 verliet M. Bogaartz SJ de bestuurs- en redactieraad van de Stichting *De Limie* wegens zijn drukke werkzaamheden als aalmoezenier van de Nederlandse katholieke pers. Er volgde naar aanleiding van deze vacature weer een discussie over het aantrekken van een of meer leken in het bestuur. De SJ-leden van het bestuur - J. Ros, H. Minderop en G. Mulders - wilden hun monopolie-positie echter niet opgeven. Zij besloten wel een of meer leken als ad-hoc adviseurs aan te trekken, maar zij wilden deze, om de kortsluitingen uit het verleden te vermijden, geen enkele verantwoordelijkheid geven (21). De ter discussie staande vacature werd ingenomen door J. Westermann SJ, op dat moment vice-rector en leraar latijn aan het St.-Stanislascollege te Delft. Tot oktober 1956 werden officiële vergaderingen niet meer genotuleerd. Wel bleek tussentijds de econoom van de Nederlandse SJ-provincie, Van Lieshout SJ, aan het bestuur te zijn toegevoegd. Vanaf die tijd was de exploitatie en het verkoopbaar maken van het weekblad het belangrijkste onderwerp van gesprek. Hommels SJ had intussen de bestuursraad verlaten.

Onder de nieuwe hoofdredactie werd de redactieraad weer in ere hersteld. Maandelijks gingen vanaf oktober 1953 de jezuïeten Ros, Bogaartz en Mulders, die al in de bestuursraad zitting hadden, aangevuld met J. Tesser SJ, hoogleraar kerkgeschiedenis in Maastricht, de hoofdredactie aanwijzingen geven over eventuele schrijvers en onderwerpen (22). Dit gebeurde aan de hand van een kritische analyse van de laatste nummers van het weekblad, waarna de wenselijkheden voor de toekomst uitgesproken werden. Tot januari 1960 bleef de redactieraad meestal maandelijks samenkomen, met uitzondering van de zomermaanden. De redactieraad werd in maart 1954 aangevuld met P. Schrader SJ, die verbonden was geweest aan het retraitshuis te Spaubeek en in juni 1955 met N. van Hees SJ, leraar Nederlands aan het Ignatiuscollege in Amsterdam. Bovendien werd de raad na 1957 uitgebreid met de heren Tummers en Frequin vanwege de, nog te bespreken, commerciële band tussen *De Limie* en *De Gelderlander N.V.* (23).

Bij de voordracht voor de functie van hoofdredacteur-directeur van *De Limie* in september 1953 bleek vooral vanuit Rome voorkeur te bestaan voor H. van Waesberghe SJ. Het *Limie* bestuur achtte S. Maas SJ, rector en novicemeester van Mariendaal in Grave geschikt, misschien omdat deze een minder dwingende persoonlijkheid en een voorzichtiger organisator leek dan Van Waesberghe, rector van het Ignatiuscollege in Amsterdam. Zowel in Rome als in de Nederlandse SJ-provincie was men blij dat Van Waesberghe

de functie van waarnemend-hoofdredacteur op zich wilde nemen (24). Volgens de planning van de werkverdeling kreeg Maas vooral de leiding binnen de redactie bij het direct tot stand komen van de krant. Van Waesberghe moest dan zorgen voor de contacten met de buitenwacht, zoals het episcopaat, en de informatieve gesprekken ten behoeve van het *Linie*-programma (25). De waarnemend hoofdredacteur werd op den duur beschouwd als het visitekaartje van het weekblad. Van Waesberghe wakte aldus naar buiten de indruk de intellectuele leiding van *De Linie* te hebben. Tegen deze ontwikkeling werd begin 1955 door het bestuur gewaarschuwd (26).

De aanvankelijk goed begonnen samenwerking tussen Maas en Van Waesberghe stagneerde in de loop van 1956 zoezeer dat een definitieve verwijdering tussen beiden onvermijdelijk was. Maas werd door zijn assistent gebrek aan doortastendheid en hypervoorzichtigheid verweten en hij had op zijn beurt moeite de in zijn ogen te grote voortvarendheid van Van Waesberghe te volgen. Het werd geen openlijke breuk, zij vond binnenskamers plaats, waarna Van Waesberghe naar Nijmegen verhuisde, waar hij studentenmoderator werd (27).

Als ideaal voor de *Linie*-leiding werd eind 1953 naast het tweemanschap Maas-Van Waesberghe nog aan een derde persoon gedacht. Deze zou in de hoofdredactie de taak moeten hebben om documentatie te verzamelen, zodat de richting voor het *Linie*-standpunt bepaald zou kunnen worden (28). Om Creighton, van wie dit idee afkomstig was, hiervoor in te schakelen is om eerder genoemde redenen niet gelukt. P. Schröder SJ, van Spaubeek naar Amsterdam verhuisd, zou vanaf maart 1954 als die "third man" gaan optreden, maar hij was meestal door ziekte afwezig of herstellende. De Nederlandse SJ-provincie maakte maar met moeite en kennelijke tegenzin paters of fraters vrij voor redactie-werkzaamheden. Het gevolg was dat er steeds door tijdelijke krachten uit de Sociëteit vooral in de vakantiemaanden op de *Linie*-redactie werd bijgesprongen (29). Nadat Van Waesberghe de redactie verlaten had was het met name Nico van Hees die het jezuïeten-element kwam versterken. De "leken-pijlers" van de *Linie*-redactie in die jaren waren A. Mertens, K. Fens voor literatuur en K. Hahn als redacteur-buitenland (30).

Paragraaf 3. De zakelijke kant

De noodzaak om *De Linie* economisch sterker te maken had het bestuur al eerder doen besluiten onderhandelingen te openen met *De Nieuwe Eeuw* om tot overname te komen. Deze overname was voor *De Linie* aantrekkelijk omdat *De Nieuwe Eeuw* het enige concurrerende katholieke weekblad was. Aangezien *De Nieuwe Eeuw* echter als een nogal zwakke concurrent gezien werd, wilde het *Linie*-bestuur financieel niet tot het uiterste gaan. Men had trouwens geen hoge verwachtingen van het aantal abonnees dat na de opheffing van *De Nieuwe Eeuw* zou overgaan naar *De Linie*, omdat elk blad zijn eigen geest ademde en zijn eigen publiek verworven had (31). In november 1954 ging *De Nieuwe Eeuw* echter over in andere dan jezuïetenhanden, tot spijt vooral van de SJ-provinciaal Van Kolschoten. Deze vreesde dat *De Nieuwe Eeuw* nu in dezelfde richting zou gaan werken als de zaterdagavondedities in *De Tijd*, *De Maasbode* en *De Gelderland*, die wel grote concurrenten van *De Linie* dreigden te worden (32).

In september 1956 gaf J. Aghina, perschef van de Nederlandse Spoorwegen, op uitnodiging van de redactieraad van *De Linie* als zijn mening te kennen, dat het bereiken van 35.000 gezinnen het theoretisch maximum voor het weekblad was. Hij ging hierbij uit van de schatting dat van de 700.000 katholieke gezinnen in Nederland slechts vijf

procent een inkomen had van f 10 000 en meer, gelijk aan de intellectuele standing die voor *De Limie* vereist zou zijn Aghina vond het zeer redelijk dat de helft van de gezinnen - *De Limie* had per 1 januari 1956 ruim 18 000 abonnees - door het weekblad bereikt werd en achte een groter aantal praktisch onmogelijk Zijn conclusie luidde dan ook dat een blad van een dergelijk intellectueel niveau als *De Limie* in Nederland zakelijk niet rendabel zou zijn Als een mogelijke oplossing dacht Aghina aan een uitgever, die met populardere publikaties voldoende winst maakte en uit ideale motieven *De Limie* in stand wilde houden Die uitgever zou met zijn bestaande administratie en acquisitie-apparaat *De Limie* niet alleen goedkoper kunnen exploiteren, maar ook beter in staat zijn door ervaring en uitgebreidere mogelijkheden op het gebied van de propaganda de *Limie*-oplage te vergroten (33)

Deze poging om de exploitatie van *De Limie* ingrijpend te wijzigen, deed Van Gestel vanuit Rome verzuchten dat de zakenlieden die in 1944/1945 met Creyghton geflirt hadden om de exploitatie in handen te krijgen, gelijk hadden gehad Deze personen waren toentertijd al van oordeel geweest dat de Societeit van Jezus de zakelijke kant van een krant niet aan zou kunnen Van Gestel was niet zonder meer tegen het uit handen geven van de exploitatie, maar stelde de redactionele onafhankelijkheid bij een nieuwe verbintenis boven alles Bij deze gelegenheid werd de door de stichter van *De Limie* blijkbaar te kostbaar opgezette exploitatie-afdeling weer een "vitum originis" genoemd (34)

Op advies van Aghina en in diens tegenwoordigheid had een gesprek plaats tussen *Limie*-vertegenwoordigers en J P van Vonderen, directeur van *Het Centrum* in Utrecht De N V Uitgeversmaatschappij Neerlandia, die de exploitatie van *De Limie* zou moeten gaan overnemen, eiste waarschijnlijk meer medezeggenschap in de Stichting *De Limie* dan de Societeit wenselijk vond (35) Enkele maanden later, op 1 oktober 1957, kwam men wel tot overeenstemming met De Gelderlander N V Het weekblad *De Limie* bleef volgens het opgestelde contract eigendom van de Stichting *De Limie* De Gelderlander N V nam de gehele exploitatie op zich, namelijk abonnementen- en advertentiewerving en de technische vervaardiging, deze laatste vanaf 1 april 1958 Hierdoor kwam een einde aan het drukken van *De Limie* bij Brouwer te Delft, waar *De Limie* sinds 1952, voordien bij drukkerij Holland, vervaardigd was De redactie van *De Limie* bleef rechtstreeks aan de Stichting verbonden, wel had De Gelderlander N V het recht een permanent lid in de redactieraad te benoemen en had haar directeur dit recht uit hoofde van zijn functie bij De Gelderlander N V (36)

Paragraaf 4 De band met de Societeit van Jezus

Drie jaar lang had men in Rome bijna niets meer van de dagelijkse *Limie* leiding gehoord Men was blij met het herstelde contact, toen de opvolger van hoofdredacteur Verhofstad, Maas, zijn eerste maandrapport in november 1953 opstuurde Bij die gelegenheid wilde Van Gestel zijn eigen positie en die van de generale overste verduidelijken om de nieuwe hoofdredacteur, zoals Van Gestel letterlijk schreef, "gerust te stellen, na alle legendes, fantasieën en verwarringen van de laatste tijd" (37) In Rome veronderstelde men waarschijnlijk dat ook Maas op de hoogte was van de meermalen geuite verzuchting van de SJ-provinciaal Kolfschoten aan Verhofstad Kolfschoten was ervan overtuigd

dat er spoedig vooruitgang geboekt zou worden, wanneer de *Linie*-kwesties, zonder inmenging van Rome, in de Nederlandse SJ-provincie zelf opgelost mochten worden (38).

De geruststelling voor Maas hield in dat Van Gestel schreef naar buiten geen andere taak te hebben dan in de mening van de generale overste, J. Janssens SJ, te treden. Van Gestel sprak af dat, wanneer hij de mening van de Generaal slechts officieus zou weergeven, dat uitdrukkelijk zou vermelden. Volgens Van Gestel kon het nooit de bedoeling van Rome zijn het terrein van het *Linie*-bestuur, het weekblad of de SJ-provincie te betreden. De opdrachten van de Generaal lagen schriftelijk vast en de suggesties van Van Gestel, die dezelfde richting uitgingen, zouden dan niet de strekking hebben om de vrijheid te binden (39).

Een jaar later kwam Van Gestel, op verzoek van Maas zelf, nog eens terug op het thema van de bemoeienis en denkbeelden van Rome. De assistent van de generale overste stelde weer uitdrukkelijk vast, dat de hoogste Sociëteitsleiding in Rome alleen het aller-essentieelste bepaalde, dat vereist was, opdat de R.K. Kerk gediend werd en de Sociëteit zich tegenover haar zou kunnen verantwoorden. Toch bleek de generale overste volgens Van Gestel omlijnde denkbeelden te hebben, die zouden dateren vanaf het moment dat Creighton gelegenheid had gekregen zijn ideeën vorm te geven. Janssens scheen als visitator namens de SJ-overheid in Rome, tijdens zijn eerste gesprek met Creighton op 6 augustus 1945, deze afgeraden te hebben de krantevorm te hanteren. Voor Creighton is dat iets essentieels voor het welslagen van zijn project geweest. De gedachtengang van de latere generale overste scheen toen al geweest te zijn, dat de verschijning in krantevorm met grote koppen en vette letters het SJ-blad tot het najagen van ongezonde sensatie zou verleiden. De krantevorm zou bovendien tot gevolg hebben dat de gehele journalistieke techniek dienstbaar zou worden aan het verkoopbaar maken van het weekblad door het opnemen van wat, gezien het *Linie*-apostolaat, prulgoed was, zoals een bladzijde voor de vrouw en voor de jeugd en de Sportkroniek. Volgens Van Gestel had de Generaal liever een uitbouw gezien van het *Katholiek Cultureel Tijdschrift* van 1945/46 als een evenwichtige en goed gedocumenteerde "*Tablet-Linie*" (40).

Deze vroegere ideeën waren door de SJ-Generaal opnieuw geformuleerd in het bijzijn van Van Gestel tijdens de verwarde inpasse in 1953. Van Gestel gebruikte ze een jaar later als bewijsmateriaal voor zijn eigen stelling dat Rome wel degelijk zijn eigen ideeën had over de aanpak van *De Linie*. De Nederlandse SJ-provincie mocht echter haar eigen gang gaan zolang het principiële-katholieke standpunt maar ongeschonden op de *Linie*-lezers overkwam. De manier waarop Van Gestel echter de informatie die hij een jaar eerder in een heel andere situatie gehoord had, gebruikte, doet aan de door hem zelf gesuggereerde objectiviteit en onpartijdigheid twijfelen. Van Gestel had aan Maas geschreven over een langdurige en gedwongen isolering van Rome tijdens de periode-Verhofstad. De laatste was er tijdens de *Linie*-crisis, zomer 1953, vast van overtuigd niet met zijn generale overste in onmin te leven (41). Hier past geen andere conclusie dan dat het meningsverschil tussen twee, overigens even onbuigzame, personen, Van Gestel en Verhofstad, het contact tussen Rome en Amsterdam in de weg heeft gestaan. De cerberus Van Gestel was zowel spreekbuis alsook barrière voor de hoogste leiding van de Sociëteit van Jezus in Rome. Hoezeer trouwens Janssens de diensten van Van Gestel in *Linie*-aangelegenheden op prijs stelde, bleek uit een verzoek van de eerstgenoemde aan J. Ros om een brief die enkel voor hemzelf bestemd was, te mogen doorgeven aan zijn assistent Van Gestel. Janssens verklaarde bij die gelegenheid dat er niet de minste reden was om wan-

trouwig te staan tegenover zijn assistent, die hij tot zijn trouwste en flinkste medewerkers rekende (42)

De provinciale overste Kolfshoten vond het in november 1953, direct na de hoofdredactionele wisseling, een vereiste voor een goede *Limie*, dat de gehele SJ-provincie, althans haar leidinggevende personen, zich zouden bezinnen op de actuele problemen. Zouden de kopstukken van provincie hiertoe gebracht kunnen worden, dan zouden zowel de algemene mentaliteit van de SJ-provincie tegenover *De Limie* beter worden, alsook het blad zelf inhoudelijk versterkt kunnen worden (43). Om dit tot stand te brengen vestigde Maas en Van Waesberghe hun hoop op de zogenaamde "braintrusts". Volgens het reeds van Creighton afkomstige idee om een eigen karakter als het SJ blad te ontwikkelen, zouden braintrusts tijdens maandelijkse symposia in Maastricht, Nijmegen en Amsterdam drie vaste brandpunten moeten worden, van waaruit het contact met de SJ-provincie zich verder zou gaan ontwikkelen. De deelnemers aan de braintrust-bijeenkomsten zouden verantwoordelijk zijn voor de degelijkheid en de juistheid van hun inzichten. De *Limie*-redactie zou zelf echter alle verantwoordelijkheid nemen voor de journalistieke vorm (44).

In 1950 had Creighton al een poging gedaan om door een zogenaamde contactraad de band tussen het weekblad *De Limie* en zijn SJ-achterban te versterken. Zijn opvolger Verhofstad bleek er echter heel spoedig al geen heil in te zien en heeft de contactraad, die slechts tweemaal bijeenkwam, niet meer opgeroepen (45). De overeenkomst tussen contactraad en braintrust lag dus in de opzet van beide om de band tussen weekblad en de Nederlandse SJ-provincie te verstevigen. Er was echter ook een opmerkelijk verschil. De contactraad praatte mee over het gehele redactionele beleid en gaf daar adviezen over. De braintrust zou alleen een soort ideologische lijn uitstippelen, waar de redactie naar eigen believen houvast aan kon hebben. De *Limie* redactie in de jaren 1953-1955, toen de braintrust functioneerde, werd door de SJ-leiding kennelijk stabielier geacht dan die in 1950, toen het vertrouwen van de ordegenoten moest worden teruggewonnen. Het leidende duo Maas-Van Waesberghe had alleen de geëigende voeding nodig.

In de praktijk hebben alleen de braintrusts van Nijmegen en Maastricht gefunctioneerd en die van Amsterdam niet. Overeenkomstig het doel in dit derde deel slechts een globaal beeld te geven van de periode 1951-1964 zal hier volstaan worden met een opsomming van onderwerpen en deelnemers aan de diverse braintrusts en een zeer korte beschrijving van de inhoudelijke standpuntbepaling en het rendement hiervan voor de concrete inhoud van het weekblad *De Limie* gegeven worden.

Begonnen werd in december 1953 met als thema het "open katholicisme", dit naar aanleiding van een rede van L. J. Rogier, een brochure van W. Grossouw en de verschijning van het maandblad *Te Elfder Ure* (46). Deelnemers aan de braintrust te Maastricht waren de jezuïeten F. Malmberg, P. Smulders, P. de Bruin en St. Trooster, in Nijmegen P. Schoonenberg, N. Perquin, Th. Mulder, M. Marlet, J. Nota, A. van Leeuwen en H. Geurtsen. Zowel in Nijmegen, waar de deelnemers aan de braintrust deels aan de SJ-opleiding filosofie, deels aan de universiteit verbonden waren, als in Maastricht, waar zich het SJ-studiehuis voor theologie bevond, had men er moeite mee het streven van *Te Elfder Ure* kort schematisch samen te vatten. Beide braintrusts waren het er over eens, dat bij het streven naar een "open katholicisme" de grootste fout gemaakt werd in het pleidooi voor de toenadering van de kerk tot de wereld (47). In Maastricht verweet

men *Te Elfder Ure* over het hoofd te zien dat de Kerk niet alleen geroepen was om in de wereld te staan, maar ook om niet van deze wereld te zijn. In Nijmegen onderscheidde de deelnemers aan de braintrust een maatschappelijke en een religieuze geslotenheid. De maatschappelijke geslotenheid van de katholieke samenleving zou zonder of met de Kerk vanzelf verdwijnen door de toenemende urbanisatie. De juist tijdens dit proces te verwachten moeilijkheden en kortsluitingen werden in Nijmegen totaal niet besproken. Daar verweet men *Te Elfder Ure* het ontbreken van een doordacht standpunt over de religieuze geslotenheid, die in onderscheid met de maatschappelijke geslotenheid, juist tot het wezen van de Kerk zou behoren. Beide braintrusts waren het erover eens dat *Te Elfder Ure* bevreesd was te laten merken dat men als katholiek anders was dan de mens van de wereld. Zowel in Maastricht als in Nijmegen karakteriseerde men deze vrees van de groep, die een "open catholicisme" in de trant van *Te Elfder Ure* nastreefde, als een gebrek aan fierheid (48).

Concrete standpunten werden in deze beide braintrust-bijeenkomsten niet behandeld. Men veronderstelde, geheel volgens afspraak, dat de *Limie* redactie nu zelf iets zou gaan doen met de nogal dogmatische bespreking die zowel in Nijmegen als Maastricht gewijd was aan het "open catholicisme". De redactieraad wilde er een leidend thema van maken, maar in de kolommen van het weekblad is hier in de eerste helft van 1954 niets over terug te vinden (49). Eerder had de *Limie*-redactie het eerste nummer van *Te Elfder Ure* vriendelijk begroet met uitsluitend de vrijblijvende waarschuwing om van het maandblad geen kankerschrift te maken (50).

Het tweede onderwerp, waarmee de braintrust in Nijmegen en Maastricht zich in januari 1954 bezighielden, was het nogal abstracte begrip "dwang". De samenstelling van de discussiegroepen was dezelfde als in december 1953, alleen U Notebaert SJ versterkte de braintrust in Maastricht. Het onderwerp werd deze keer nog globaler behandeld dan het vorige. In het algemeen achtte men dwang noodzakelijk voor het bereiken van volwassenheid. In Nijmegen was men van mening dat het ideaal van een aan elke dwang ontgroeide mens op aarde echter onbereikbaar was. De braintrusts in Maastricht en Nijmegen waren beide van mening dat de Kerk gerechtigd was dwang te gebruiken, zoals in het verleden de inquisitie en excommunicatie, omdat waarheid en dwaling niet gelijkberechtigd waren. De staat mocht zijn eigen middelen tot bescherming van het geloof, waaronder ook de dwang, aanwenden wanneer het ging om de eigen graad van christelijkheid te beveiligen. In Maastricht was men bovendien van oordeel dat de katholieke politicus zijn oordeel moest instellen op de mate waarin de staat die hij mede bestuurde, christelijk was (51).

De *Limie*-redactie heeft ook met dit tweede onderwerp van braintrustbesprekingen als zodanig niets gedaan. Wel is in de argumenten van de waarnemend hoofdredacteur Van Waesberghe tijdens de discussie in *De Limie* rond het *Bisschoppelijk Mandement* van mei 1954 het nodige terug te vinden. Er ontstond eind 1954 onder meer een polemiek over de verhouding tussen kerk en staat met professor L G A Schlichting uit Nijmegen. De opmerkingen van Van Waesberghe over de houding van de katholieke politicus blijken geheel overeen te komen met de uitspraken van de Maastrichtse braintrust over "dwang", die trouwens door Van Waesberghe zelf genotuleerd waren (52).

Het derde onderwerp, de coeducatie, werd in februari 1954 alleen in Nijmegen besproken door dezelfde groep die zich met het "open catholicisme" en "dwang" bezig had gehouden. De keuze van het onderwerp, die ons bij het vorige onderwerp niet duidelijk was

is deze keer begrijpelijk Een maand eerder had de provinciale overste Kolschoten de *Limie* redactie waarschijnlijk op last van Rome gevraagd slechts met uiterste voorzichtigheid over het onderwerp "coeducatie" en "coïnnstructie" te schrijven Te Nijmegen omschreven Schoonenberg, Perquin, Mulder, Marlet, Nota, Van Leeuwen en Geurtsen coeducatie als het "educatieve contact der sexen in dienst ener persoonlijke ontmoeting" (53) De katholieke coeducatie moest zowel op huwelijk als op maagdelijkheid gericht zijn Wat het huwelijk betreft meende men in Nijmegen te moeten uitgaan van de onmogelijkheid van een volstrekte overgave tussen man en vrouw Als gevolg van deze onvolmaaktheid moest men als christen de reserve tussen de sexen meer accentueren Waar de grenzen van een omgang tussen de sexen voor het huwelijk lagen, zou afhankelijk zijn van het cultuurmilieu Bij de opvoeding tot maagdelijkheid was er volgens de Nijmeegse braintrust toch enig contact met de andere sexe noodzakelijk Men stelde droog vast men kan niet van een huwelijk afzien, zonder te weten waar men van afziet De katholieke coeducatie moest tenslotte uitgaan van het gezin en daarna op school en in de jeugdorganisatie verder ontwikkeld worden

De benadering van dit probleem van de coeducatie en coïnnstructie, waarachter in eenvoudiger taal, o a de vraagstukken van gemengde scholen en gemengd zwemmen schuilgingen, was ook in dit geval weer zeer abstract Een directe neerslag van de Nijmeegse discussie was op korte termijn nergens in *De Limie* terug te vinden, maar dat zal ook gelegen hebben aan de voorzichtigheid die met dit onderwerp betracht moest worden Vier jaar later echter, in maart 1958, verscheen er in *De Limie* een artikel over coeducatie van de hand van de jezuïeten Perquin en Pelosi, waartegen vanuit Rome geprotesteerd werd Voor zover het hier ging om de manier waarop de censuur in *De Limie* zou moeten functioneren, zal er later op teruggekomen worden Een direct verband tussen de braintrustbespreking over coeducatie als voedingsbodem voor de *Limie* redactie en het "minder voorzichtige" artikel enkele jaren later is er niet Of het moest zijn dat een van de schrijvers van het door Rome veroordeelde artikel, de pedagoo N Perquin SJ, eertijds in de braintrust zitting had (54)

Het vierde onderwerp waar dit keer beide braintrusts in november 1954 over confereerden, kon nogal ruim geïnterpreteerd worden Het ging dit keer om de "verhouding tot andersdenkenden", maar ook over de vraagstukken van de secularisatie van de cultuur en de verhouding tot de P v d A De samenstelling van de beide braintrusts week voor het eerst af van de gebruikelijke, omdat waarschijnlijk niet dezelfde personen beschikbaar waren Zo verving in Maastricht A van Kol P de Bruin en ontbraken in Nijmegen P Schoonenberg en N Perquin (55)

De discussie over de secularisatie van de cultuur en de houding tegenover de P v d A naar aanleiding van het Mandement van de Nederlandse bisschoppen was al aanzienlijk verflauwd, toen de braintrusts zich over genoemde onderwerpen uitlieten Op het eerste gezicht leek het mosterd na de maaltijd dat men er zich in Nijmegen en Maastricht nog over uitsprak In plaats van een podium op te richten, waarop *De Limie* verantwoord plaats zou kunnen nemen, de wezenlijke taak van de braintrusts, leek het nu meer op een triomfboog De *Limie* redactie kon zich hieronder laten toejuichen, nu bleek dat haar opinie door de wijze mannen uit de SJ-provincie onderschreven werd Het waarschijnlijkst lijkt ons echter dat men in *Limie*-kringen de eigen gedachten nog eens wilde ordenen na afloop van een door *Te Elfder Ure* georganiseerd weekend over de verhouding tot andersdenkenden (56) Dit te meer omdat beide braintrusts speciale aandacht schonken

aan de stelling van het *Te Ilfder Ure*-weekend, als zou de Kerk in de loop der tijden steeds "te laat" gekomen zijn. Noch in Nijmegen, noch in Maastricht werd deze veronderstelling weerlegd. In de eerstgenoemde plaats zag men dit "te laat" komen als een gevolg van de schuld van de christenen, in de laatstgenoemde plaats werd dit verschijnsel geweten aan de verregaande scheiding tussen kerk en wereld, waardoor de kerk zeer moeilijk haar kerstenende houding kon doen gelden (57).

De verhouding tot de P v d A werd in Maastricht geheel in overeenstemming met de richtlijnen van het Mandement besproken. De braintrust daar achtte een individueel lidmaatschap van de P v d A voor een katholiek nog wel denkbaar, maar een collectief lidmaatschap in de vorm van een werkgemeenschap binnen de P v d A niet. De jezuïeten Malmberg, Notebaert, Smulders, Trooster en Van Kol waren van mening dat na het Mandement de doorbraak, zoals de Katholieke Werkgemeenschap in de P v d A die nastreefde, geen apostolisch doel meer had, omdat de bisschoppen als de opvolgers van de apostelen in ons land zich tegen die doorbraak hadden verklaard (58). In Nijmegen vond de braintrust vooral een eigen katholiek sociaal programma noodzakelijk om de gevaren van de samenwerking tussen KVP en P v d A tot een minimum te reduceren en die doorbraak-mensen aan te spreken, die geen socialistisch verleden hadden. In tegenstelling tot de conclusie van Maastricht, notuleerde M. Marlet SJ als slotverklaring van de braintrust in Nijmegen: "In dit verband wordt nog opgemerkt, dat momenteel het bestaan van een (gereduceerde) Katholieke Werkgemeenschap in de P v d A *conditio sine qua non* is van de samenwerking" (59).

De positievere benadering van de katholieke werkgemeenschap in de P v d A door de braintrust in Nijmegen is in *De Linie* zelf niet meer terug te vinden. Wel de oproep om tot een katholiek sociaal programma te komen werd in *De Linie* meermalen met klem herhaald. Een dergelijk programma zou dan als taak nummer een duidelijke uitspraken over de bezitsvorming moeten doen (60). De uiteindelijke verklaring van de Katholieke Werkgemeenschap in de P v d A bij monde van haar voorzitter Joan Willems om te blijven bestaan, werd door *De Linie* een droef besluit genoemd. Deze problematiek benaderde het SJ-weekblad in de geest van de uitspraken van de Maastrichtse braintrust. Willems en de zijnen werden voorts verweten dat zij de bisschoppen te eenzijdig zagen als restaurateurs van de katholieke macht. Het argument om terwille van het geweten af te wijken van het Mandement was volgens *De Linie* alleen terecht, wanneer de doorbraakgedachte niet uitsluitend uitging van eigen inzicht, maar van een gezag boven dat van de bisschoppen (61).

Bovenstaande uitspraken pasten geheel in het beleid dat in een door de braintrusts bekrachtigd *Linie* werkplan 1955 werd uitgestippeld. Dit werkplan had veel weg van een eigen *Linie*-mini-mandement met een eerste deel waarin een "diagnose op deze tijd" werd gegeven met een nadrukkelijke waarschuwing tegen de voortwoekerende secularisatie. De enige concreet omschreven taak in dit werkplan had betrekking op alweer de mandementsproblematiek. *De Linie* hoopte deze in haar kolommen tot ontwikkeling te brengen en beloofde zich daarbij te laten bepalen door loyaliteit tegenover het gezag, verdediging van de confessionele organisaties en de bestrijding van de katholieke doorbraak (62).

Van het vijfde onderwerp de processie-vrijheid en het Herderlijk schrijven van de Generale Synode der Nederlands Hervormde Kerk, werd alleen tijdens de Nijmeegse braintrust, in mei 1955, notulen gemaakt. Het was de eerste keer dat een braintrust-onderwerp

rechtstreeks in *De Limie* werd aangesneden Van Waesberghe werd kennelijk door de braintrust zo geïnspireerd, dat hij een drietal artikelen schreef over de processie-vrijheid Deze werd niet alleen juridisch bekeken, maar vooral beoordeeld vanuit de christelijke inspiratie die er van een sacramentsprocessie behoorde uit te gaan Van Waesberghe had echter weinig waardering voor socialisten, liberalen en humanisten, hoewel dezen de processie niet wilden verbieden, omdat zij de katholieken dezelfde vrijheid gunden die zij voor hun eigen wervende manifestaties hadden Begrip bracht hij wel op voor die protestanten die vóór een verbod van processies pleitten, omdat zij vonden dat de processie de straat tot kerk maakte Deze intolerante protestanten hadden volgens de assistent-hoofdredacteur van *De Limie* in ieder geval het karakter van de processie als religieus gebeuren goed beoordeeld (63)

Tijdens de zesde en laatste *Limie* braintrust werden in juni 1955 enkele gedachten geformuleerd over de toekomst van het katholicisme in Nederland, weer naar aanleiding van *Te Elfder Ure*, dat een dubbelnummer aan dit onderwerp had besteed (64) De laatste braintrust, enkel in Nijmegen genotuleerd, had de samenstelling van de eerste braintrust, de deelnemers waren dus Schoonenberg, Perquin, Mulder, Marlet, Nota, Van Leeuwen en Geurtsen De conclusie luidde dat de eenling niet in staat was het leven te kerstenen en dat daarom de confessionele organisatie niet alleen een behoudende, maar ook een positieve en progressieve taak bij de kerstening te vervullen had (65) In deze zin schreef Van Waesberghe een reeks beschouwingen, zodat ook nu weer de braintrust haar eigenlijk taak vervulde. Van de door *De Limie* te bestrijden groep schetste Van Waesberghe het volgende beeld "Een elite-groep die zich verenigt onder de vlag van het "open katholicisme" is geneigd de institutionele vormen van een christelijke maatschappij te verwerpen, omdat alles toch gelijk wordt en voor apartheid geen plaats meer is" (66) Tegenover deze opvatting, waarmee Van Waesberghe voor de goede verstaander die van *Te Elfder Ure* bedoelde, gaf hij als de orthodoxe leer aan, dat de katholieke leek op zijn eigen terrein de Kerk kon vertegenwoordigen, omdat deze leek zelf de Kerk was De confessionele organisatie had dan tot taak door middel van de door haar verenigde leken de stem te doen horen van de Kerk op dat bepaalde levensterrein, waarop deze organisatie zich bewoog (67) Zo had *De Limie* naar eigen inzicht het kerstenend vermogen van de confessionele organisaties aangetoond

De onderwerpen van de verschillende braintrusts hebben wij hierboven nader bekeken, hoewel de directe oogst aan *Limie*-artikelen, die van de braintrust-beschouwingen uitgingen, niet al te groot was Slechts bij twee van de zes onderwerpen was dit rechtstreeks het geval De inspiratie door deze braintrusts achtten wij echter zo bepalend voor de richting van het blad onder leiding van Maas en Van Waesberghe, dat wij van ons voor-nemen afweken alleen thema's uit *De Limie* zelf aan de orde te stellen Daarom ook is de neerslag van deze braintrusts in *Limie*-artikelen niet in een aparte paragraaf over de inhoudelijke ontwikkeling van *De Limie* in de periode 1954-1958 aan de orde gesteld Het gaat hier op de eerste plaats om een illustratie van de geringe invloed van de Societiet op het weekblad Het *Limie*-bestuur kon in juni 1955 dan ook vaststellen dat de brain-trusts hun wezenlijke bijdrage geleverd hadden, zodat het weekblad weer voldeed aan de normen van het *Limie*-concept, die door Verhofstad verlaten waren (68) Hoofdredac-teur en redactieraad bleven echter de volgende jaren toch nog van oordeel dat *De Limie* zijn eigen geluid nog te weinig liet horen (69)

De redelijke opkomst van de braintrusts in de jaren 1953-1955 geeft aan dat de in-

schakeling van de kopstukken uit de SJ-provincie ten gunste van het redactiebeleid van *De Lime* in ieder geval niet mislukt was. Het blijft de vraag of onder invloed van deze SJ-professoren ook de mentaliteit in de gehele SJ-provincie ten opzichte van het *Lime*-werk inderdaad veranderd was. In 1956 bleef Van Gestel in Rome het nog een groot desideratum noemen, dat de Nederlandse provincie van top tot teen het *Lime* werk zou aanvaarden als bij uitstek een werk van de Societeit en als zodanig gewild door de generale overste (70). De gedachte leefde inderdaad nog niet bij alle ordegenoten, getuige de weigering van de pedagoog N. Perquin SJ om aan de redactieraad van *De Lime* deel te nemen. Hij gaf als belangrijkste reden weliswaar tijdgebrek op, maar verzette zich ook tegen een opinie-weekblad dat door de Societeit van Jezus geleid zou worden. Zijn argumentatie kwam er in hoofdzaak op neer dat een opinie-weekblad sensationeel, gedurfd en vrij moest zijn om er naast te peuteren of een moderne richting te kiezen. Om die reden zag Perquin het als stom geluk, wanneer een kwestie boeiend en bovendien nog veilig zou zijn voor de Societeit, die zich op krantheidsgebied geen opspraak kon permitteren (71).

In het voorjaar van 1958 ontstond er een conflictsituatie tussen de theologie- en filosofie-professoren in de Societeit van Jezus en de hoofdredactie van *De Lime*. De professoren maakten grote bezwaren tegen de manier waarop hun artikelen in *De Lime* gepubliceerd werden. Hoofdredacteur Maas zag de hoofdoorzaak voor deze bezwaren gedeeltelijk liggen bij de SJ-professoren zelf die puur wetenschappelijke artikelen schreven die door hun exactheid voornamelijk voor vakgenoten interessant waren. Ze zouden dat niet zijn voor *Lime*-lezers die als volslagen leken slechts belang stelden in globale mededelingen. De fout zou ook gedeeltelijk bij de *Lime*-redactie zelf liggen die door zware onderbezetting het artikel niet kon "vertalen" voor eigen lezers of het zo snel moest doen dat de publikatie, zonder voorkennis van de betrokken SJ-auteur, zwaar verminkt in het weekblad verscheen. Het gevolg hiervan was een rancune, die voortlevend in de diverse kloosterrecreaties *De Lime* slechts afbreuk deed (72). Provinciaal J. Westermann, als opvolger van Kolfshoten, berichtte Maas dat de communicatiestoornissen na een bespreking tijdens een gecombineerd studieconsult van Maastricht en Nijmegen waren opgehelderd (73). De hoofdredacteur was hier nauwelijks door gerustgesteld, en sprak een jaar later van een samenzwering in de Societeit tegen het voortbestaan van *De Lime*. Argumenten als geen geld en geen mensen zag hij niet als de echte reden die voor hem steeds duidelijker gewone onwil was (74).

Een censor heeft in de periode 1954-1958 in tegenstelling tot de periode-Creyghton niet gefunctioneerd, omdat Maas en Verhofstad zich uitdrukkelijk hielden aan hun opdracht om *De Lime* niet in te woelig vaarwater te loodsen. Censuur werd er wel de eerste maanden van 1954 toegepast op het vraagstuk van de priester arbeiders waarmee men in Rome nogal moeilijk zat (75). Rome zou over dit onderwerp eerst het artikel moeten goedkeuren, voordat *De Lime* tot publikatie mocht overgaan. Van Gestel begreep de moeilijke positie van *De Lime* als het ging om een gebeurtenis die pas ontstond vlak voor het ter perse gaan. In dergelijke gevallen sprak de assistent van de generale overste zijn vertrouwen uit in het wijs beleid van de hoofdredacteur (76).

In Rome had men trouwens geen enkele reden zich zorgen te maken over *Lime*-publicaties, die het probleem van de priester-arbeiders bespraken. De assistent-hoofdredacteur Van Waesberghe ging er zich systematisch en gezagsgetrouw mee bezighouden.

In zijn eerste artikel trachtte hij het probleem van de priester-arbeiders, dat in Frankrijk tot ingrijpen van de kerkelijke overheid geleid had, uit de politieke sfeer te halen door het priesterschap in deze kwestie centraal te stellen (77) Een verklaring van 73 Franse priester arbeiders tegen het bisschoppelijk verbod om lid te blijven van vakbondsorganisaties en langer dan drie uur per dag fabrieksarbeid te doen, gepubliceerd in het communistisch dagblad *L'Humanite*, werd door Van Waesberghe vierkant marxistisch genoemd Van Waesberghe zelf had weinig moeite met zijn loyaliteit tegenover het gezag, getuige zijn uitspraak "In weerwil van de wijdverbreide neiging om in gezagsconflicten zich te scharen aan de zijde van hen die moeten gehoorzamen, en de schuld te geven aan de overheid, erkennen wij niet zonder fierheid dat het legale kerkelijke gezag ons zo boven alles dierbaar is, dat wij elke "illegaliteit" in het priesterschap met de meeste klem afwijzen" (78)

In Rome had Van Gestel geen aanmerkingen op dit artikel, gaf alleen een enkele aanvulling en voegde copieën toe van documenten die in dit conflict een rol speelden Hij vermeldde met enige trots dat de Franse priester-arbeiders uit de Societeit, het waren er trouwens maar zeven, ogenblikkelijk gehoorzaamd hadden aan de oproep van Generaal Janssens (79) In zijn slotbeschouwing diepte Van Waesberghe, evenals in de voorafgaande artikelen, de vraagstukken die met dit drama verband hielden, zoals de verhouding kerk en maatschappij, kerk en communisme, priester en leek, nauwelijks uit Hij herleidde deze vraagstukken steeds tot wat hij zelf als de kern van het probleem van de priester-arbeiders zag, namelijk het geloof en het vertrouwen in het hoogste kerkelijke gezag, aan wie de bijzondere bijstand van de Heilige Geest was toegezegd (80) De afronding van deze problematiek vond pas een maand later plaats, toen Van Waesberghe voldeed aan een verzoek van Van Gestel een zakelijk stuk te wijden aan het bedrijfsapostolaat rond Amsterdam en Rotterdam om te laten zien dat er in Nederland andere methoden werden aangewend dan die van de "pretres-ouvriers" in Frankrijk (81) De grote voltooiing die Van Gestel uitsprak over *De Lime*, die in dit vraagstuk haar ware taak zou hebben uitgeoefend (82), is daarom ook begrijpelijk

De kwestie van de censuur werd pas echt acuut, toen men in Rome in *De Lime* van 22 maart 1958 een artikel tegenkwam over coeducatie, geschreven door N Perquin SJ en E Pelosi SJ Perquin had zelfs deelgenomen aan een brainstorm-bijeenkomst over dat onderwerp Het bleek dat dit artikel inging tegen de voorschriften van Rome die hoofdredacteur Maas pas gelezen had, zoals hij ruiterlijk toegaf, nadat Rome hem op de vingers had getikt In zijn verdediging tegenover de nieuwe SJ-provinciaal Westermann herinnerde Maas er aan dat een "censura praevia", censuur vooraf, voor een weekblad als *De Lime* praktisch onuitvoerbaar was gebleken De vorige provinciaal, C Kolfschoten SJ, zou dan ook letterlijk tegen Maas gezegd hebben "Zorg jijzelf dat er geen domme dingen in *De Lime* komen" (83)

In het onderhavige geval verklaarde Maas uitdrukkelijk dat de gehele redactie, paters en leken, geen andere plannen en verlangens hadden dan de leiding van de Kerk en de Societeit te volgen De apologie van Maas steunde daarom op een buiten de *Lime*-redactie gelegen omstandigheid De hoofdredacteur ging uit van een door hemzelf gesignaleerde anti-Rome-stemming in Nederland Hij analyseerde niet de oorzaken hiervan, maar concentreerde zich op de gevolgen van deze anti-Rome-stemming, met name voor *De Lime* zelf Zou *De Lime* zonder meer naleving gebieden van de betreffende Romeinse instructies over coeducatie, met weglating van enig commentaar, dan zou dat een defi-

natieve slag betekenen voor het gezag van *De Lime* Maas verklaarde bewogen, dat, juist omdat het weekblad tegen iedere prijs het gezag van de Kerk hoog wilde houden, de namen "*Lime*" en "Societeit" bij vele katholieken in Nederland synoniem zouden klinken met de begrippen "integralistisch, star en behoudend" *De Lime* redactie had daarom juist tegen deze achtergrond van een sterk geprikkelde houding van Nederland jegens Rome, getracht een apart beleid te voeren Dit hield in dat het SJ-weekblad van de ene kant de redenen voor deze geprikkelde stemming probeerde te verstaan en aan te voelen, om van de andere kant daardoor het vertrouwen te kunnen winnen voor een pleidooi ten gunste van het gezag van Rome (84)

Deze verklaring om de "dwaling" van *De Lime* aannemelijk te maken werd door de provinciale overste volledig geaccepteerd Zelfs hoopte Westermann dat, wanneer men in Rome de apologie van Maas zou lezen, de gehele situatie in Nederland in een helderder licht zou komen te staan (85) De volgzzaamheid van het weekblad *De Lime* ten opzichte van de Societeit van Jezus is aldus in geen enkele periode zo vaak en uitdrukkelijk beleiden als in de eerste vijf jaar van het hoofdredacteurschap van S Maas SJ

Paragraaf 5 Contacten met het Nederlandse episcopaat

Een van de taken die de nieuwe redactieleiding in het najaar van 1953 op zich nam, was het zoeken naar een nauwer contact tussen *De Lime* en het Nederlandse episcopaat Sinds Creighton in 1950 gedwongen was tot dit contact, had er geen uitgebreid overleg meer bestaan (86) Zeer waarschijnlijk hoopten Maas en Van Waesberghe dat de morele steun van de bisschoppen het aanzien van *De Lime* ook publiekelijk wat zou opvryzelen Tegen het einde van 1953 was behalve Mgr Baeten, het hele episcopaat bezocht Mgr Huibers en Mgr Mutsaerts, respectievelijk bisschop van Haarlem en 's-Hertogenbosch, hadden geen bijzondere desiderata De bisschop-coadjutor van Roermond, Mgr Hanssen, die al in de periode-Creighton de belangrijkste criticus van *De Lime* onder de Nederlandse bisschoppen was, achtte het principieel onjuist, dat religieuzen een opinievormend blad leidden Hij hoopte dat het SJ weekblad, al dan niet door fusie met *De Nieuwe Eeuw*, een lekenblad zou worden De Utrechtse aartsbisschop coadjutor Mgr Alfrink had daarentegen geen bezwaar tegen de opzet van *De Lime* als jezuïetenblad Hij behield zich wel voor om op bepaalde punten corrigerend tegen *Lime* artikelen op te treden Mgr Alfrink bleef echter voorstander van een zekere vrijheid van meningsuiting, waartoe ook een blad als *De Lime* zou kunnen dienen (87)

Van de kant van de *Lime* redactie bestond er kennelijk behoefte regelmatig contact te houden met de denkwijze en de wensen van de Nederlandse bisschoppen Voor dit doel werd de secretaris van de R K Kerkprovincie, Mr Dr J J Loeff, aangesproken Deze kreeg van de bisschoppen toestemming als prive persoon regelmatig een particulier gesprek met de redactie van *De Lime* te hebben Daarbij moest evenwel vermeden worden dat het episcopaat verantwoordelijk geacht werd voor de inhoud van het weekblad Het contact tussen Loeff en *De Lime* mocht wat betreft de eerste niet qualitate qua zijn, ofschoon hij wel de kennis die hij als bisschoppelijk secretaris bezat, mocht benutten (88)

De bereidheid om de beleidslijnen van de Nederlandse bisschoppen nauw te willen volgen, hield niet in dat men het in SJ-kringen eens was met de opvatting van Mgr Hanssen Integendeel, want na overleg met zijn generale overste wist Van Gestel uit Rome te

melden, dat de bisschoppelijke censuur zich moest beperken tot onderwerpen die tegen geloof en zeden ingingen. Of en hoe en met welke inhoud de Sociëteit een weekblad zou uitgeven, stond ter beoordeling van de reguliere oversten. Van Gestel benadrukte dat de H. Stoel wenste, dat reguleren zoveel mogelijk onafhankelijk zouden blijven en niet aan jurisdictie van de bisschoppen ondergeschikt zouden worden. Bekend met de mening van met name van Mgr. Hanssen, waarschuwde Van Gestel met des te meer tact op te treden en de bisschoppen niet nodeloos te ontstemmen (89).

De kans om de aan de bisschoppen beleden volgzzaamheid in de praktijk te brengen maar ook om de aandacht van de buitenwereld te trekken, werd *De Linie* geboden door het verschijnen van het *Bisschoppelijke Mandement*. Dit doorgaans alleen *Het Mandement* genoemde episcopale schrijven van 1 mei 1954 droeg als titel: *De katholieke in het openbare leven van deze tijd*. Het eerste, algemeen inleidende deel gaf de nauwe band aan tussen het christendom als godsdienst en het maatschappelijk leven. In het tweede deel stonden de Nederlandse bisschoppen op de bres voor de eigen katholieke sociale organisaties. Het derde deel, dat het meest tumult veroorzaakte, handelde over onchristelijke stromingen, zoals liberalisme, humanisme en communisme en raadde tenslotte het lidmaatschap van de P.v.d.A. voor de katholieken sterk af, zonder evenwel duidelijke sancties te noemen (90).

Het was te verwachten dat *De Linie* na haar standpunt in de kwestie van de priester-arbeiders, opnieuw de kant van het kerkelijk gezag zou kiezen. Het bisschoppelijk *Mandement* werd met enig enthousiasme door het weekblad begroet en de eerste algemene artikelen waren dan ook geschreven in een juichtoon. Nadat de storm zo'n twee weken gewoed had, besprak G. Mulders SJ enige persreacties. Deze schrijver had zich reeds in 1945 in het *Katholiek Cultureel Tijdschrift* een verklaard tegenstander getoond van de doorbraak (91). In *De Linie* probeerde hij opvallend gematigd de kritiek van *Vrij Nederland* en *Het Parool* op het *Mandement* te weerleggen en sprak hij steeds over de eerlijk gemeente kritiek van deze bladen (92).

Over de ware bedoeling van dit artikel wordt pas iets duidelijk door een persoonlijk briefje van G. Mulders vanuit het retraitshuis in Spaubeek aan de voorzitter van het *Linie*-bestuur, J. Ros. Mulders schreef dat de *Linie*-redactie zijn te lange artikel vakkundig had ingekort, maar ongelukkig "juist alle strijdpassages, waarin enige rode en liberale heren er zonder meer van langs kregen, uitvielen; o.a. over *Het Vrije Volk*, *Elsevier* (in zijn hemd gezet), *N.R.C.* en de Ingezonden Stukken van *Het Parool* (als kolder behandeld)". Mulders noemde het verder "deze kans van ons leven" om de beroering rond het *Mandement* aan te grijpen en vroeg zich bezorgd af of de redactie nog te weinig van zich af durfde te bijten, "wanneer huichelaars en farizeeërs op de Bisschoppen een aanval doen?". Dit "gebrek aan verbeeldingskrachtige strijdbaarheid" in *De Linie* deed Mulders verontrust vragen of de "Fuut" te bang was. Het gebruik van deze bijnaam gaf aan dat Mulders vooral Van Waesberghe verantwoordelijk achtte voor de rustige *Linie*-koers in deze. Hij stelde tenslotte voor het *Mandement* thema voor thema in *De Linie* aan de orde te stellen en besloot: "Veel aarzelende katholieken wachten nu op onze leiding" (93).

Het voorbeeld bij deze thematische behandeling van het *Mandement* werd door Mulders zelf gegeven. Deze bestreed vooral de kritiek die zich concentreerde op de vraag naar het gezag van de bisschoppen in politieke kwesties. Mulders verwees steeds naar het eerste deel van het *Mandement* en kwam aldus tegemoet aan het verzoek van Mgr. Alfrink aan

de katholieke pers, om niet het derde maar het eerste deel van het *Mandement* als belangrijkste te behandelen (94) Op vragen als "Heeft het episcopaat zijn terrein van geloof en zeden niet verlaten en zo een aanslag gedaan op de nationale vrijheidstraditie?", antwoordde Mulders nogal fel (95) Hij sprak in dat verband over de "mythe van de doorbraak", zoals hij dat negen jaar eerder al gedaan had Die mythe hield in dat er een Nederland bestond Mulders noemde dat een vergeeflijke maar irreële droom uit de bezettingsjaren Men had moeten beseffen dat er, ver boven alle politiek, iets heiligs was voor de katholiek en zijn leiders, het episcopaat, en dat was "het heil der zielen" (96)

In de maand juli 1954 volgde *De Linie* aanvankelijk nog de lijn die ook Mulders voorstond verschillende deskundigen schreven grote frontartikelen over diverse thema's, zoals de literair essayist en studentenmoderator J van Heugten SJ over het "Protestantse Protest" van Fedde Schurer en de pedagoog N Perquin SJ over de aanvaarding van het gezag (97) Daarnaast werden in korte redactionele commentaren op pagina twee de heren der gesignaleerde ontsporingen onder de loep genomen Hierna sloeg de redactie met de behandeling van het *Mandement* een andere richting in, die later door de bestuursraad zelfs schadelijk, onvruchtbaar en ongenietbaar voor de vaste kern van abonnees genoemd zou worden (98) Bedoeld werd de twee maanden durende discussie met Mr F Daams, lid van de Katholieke Werkgemeenschap in de P v d A, die tot geen enkel vergelijk leidde (99) De discussie met Dr E Brongersma, als vertegenwoordiger van *Te Elfder Ure* viel aanzienlijk korter uit en ging hoofdzakelijk over de steun van het episcopaat aan de K V P (100) Het samenvattend commentaar dat Van Waesberghe met medewerking van de redactieraad tenslotte schreef over de kern van het *Mandement*, leidde weer tot een reeds gememoreerde discussie met Prof L G A Schlichting over de verhouding tussen kerk en staat (101) De *Linie* ideeën over de Katholieke Werkgemeenschap, *Te Elfder Ure* en de taak van de katholieke politicus zijn al kort vermeld naar aanleiding van de braintrust-bijeenkomsten, waarin de mening van het SJ-weekblad hierover ofwel ontwikkeld, ofwel getest werd

De *Linie* redactie had wel het gevoel dat zij tijdens deze *Mandements*-discussie voortdurend op een podium stond en door een zeker publiek met toenemende aandacht werd gadeslagen Ofschoon dit gevoel van weer belangrijk te zijn voor de algemene opinievorming in Nederland bijzondere voldoening schonk, spreekt uit de aantekeningen van Maas ook een zekere bezorgdheid De redactieleiding voelde zich noch tamelijk onervaren, wilde per se fouten vermijden en klaagde over personeelsgebrek zodat bij snel reageren geen tussenoverleg mogelijk was (102) Dit is misschien ook de reden geweest dat rechtstreeks contact met het episcopaat, maar ook indirect overleg via Mr Loeff achterwege is gebleven Een reactie van het episcopaat op de *Linie* artikelen over het *Mandement* kwam dan ook min of meer toevallig Uitgever Brand uit Bussum had Van Waesberghe verzocht om een commentaar op het *Mandement* in boekvorm te schrijven In overleg met de generale overste in Rome werd de wenselijkheid van dit initiatief voorgelegd aan Mgr Alfrink, die het minder opportuun achtte Ter verzachting van deze uitspraak voegde Mgr Alfrink er aan toe "Overigens willen wij U gaarne mededelen, dat Hunnen Hoogwaardige Excellenties de houding die *De Linie* ten aanzien van het *Mandement* heeft aangenomen en nog aanneemt, ten zeerste appreciëren (103)

In diezelfde periode was de *Linie*-redactie verheugd over wat zij zag als een ander teken van episcopale waardering, namelijk een verzoek van Mgr Hanssen om een *Linie*-

artikel van J. Witte SJ over de film "Maarten Luther" te mogen verspreiden onder de Limburgse geestelijkheid (104). De hulpbisschop van Roermond spaarde *De Limie* zijn kritiek evenwel niet, toen hij enkele maanden later vond dat *De Limie* bij de beoordeling van Franse situaties niet voldoende de nadruk had gelegd op het gezag van de kerkelijke hiërarchie (105). Mgr. Hanssen kon het niet nalaten een parallel te trekken met de Nederlandse situatie en het *Mandement* te verdedigen op grond van het streven van de Katholieke Werkgemeenschap in de PvdA naar niet alleen een persoonlijke vrijheid van politiek handelen, maar ook naar een totale ombuiging van het katholieke sociale leven (106). Deze persoonlijke ingreep van Mgr. Hanssen was trouwens geen gevolg van een aandachtig volgen van het weekblad, want hij vroeg zich bezorgd af of Van Waesberghe niet meer in de hoofdredactie zat, omdat hij alleen de naam van Maas onder het *Limie* embleem had opgemerkt. Het was de Roermondse hulpbisschop kennelijk niet opgevallen dat vanaf oktober 1953 alleen Maas en nooit Van Waesberghe in de kop van het weekblad genoemd was. Waarschijnlijk werd Mgr. Hanssen steeds door anderen op de hoogte gehouden, want hij waarschuwde in dezelfde maand februari 1955, vermoedelijk in de functie van emigratiebisschop, de *Limie* redactie om geen aandacht te schenken aan een pater karmeliet die op haar kantoren gesignaleerd was. Deze zou van zins geweest zijn de al twee jaar oude moeilijkheden rond een Braziliaanse modelkolonie op te rakelen (107).

De pas tot aartsbisschop benoemde Alfrink betreurde in november 1955, dat *De Limie* in haar rubriek Venster op de onkerkelijkheid brieven van mensen opnam die zo de gelegenheid kregen publiekelijk de goede naam van de clerus te bekladden. Hij achtte het niet op de weg van de katholieke pers liggen een podium te vormen waar kritiekloos dergelijke brieven werden getoond. De Utrechtse bisschop keurde dit ten zeerste af, zelfs in het geval dat de opmerkingen van de briefschrijvers juist zouden zijn, en zeker in het door hem gewraakte geval - klachten van een parochiaan uit IJsselstein -, waarin hijzelf een onjuistheid had geconstateerd (108). Hoofdredacteur Maas bekende schuld, bood de pastoor van de onkerkelijke briefschrijver zijn excuses aan en werd voor dit laatste gebaar door Mgr. Alfrink nog even bedankt. Zo eindigde deze eerste helft van de periode Maas in vreedzame coëxistentie met de Nederlandse bisschoppen.

Paragraaf 6 Enkele onderwerpen in het perspectief van een veranderde opzet

Sinds oktober 1953 wilde de nieuwe hoofdredactie, de jezuiten Maas en Van Waesberghe, bewust terugkeren naar het oorspronkelijke weekblad project dat Creighton in 1945 ontworpen had. In het werkplan 1954 werd daarom de directe bestrijding van het kwaad der vervreemding tussen kerk en wereld centraal gesteld. De *Limie*-redactie noemde de breuk tussen het profane en sacrale, de secularisatie van de cultuur, zelfs gevaarlijker voor de kerk dan het communisme (109). Het gevolg van deze verklaring is geweest dat *De Limie* in de kwestie van de priester-arbeiders en de verdediging van het bisschoppelijk *Mandement* hun pièces de résistance zagen en niet in de bestrijding van het communisme, zoals onder Creighton of in de financiële politiek, de socialisatie en de middengroepen, zoals onder Verhofstad.

Een voor het lezerspubliek bestemde verantwoording over de koers en het beleid met de belofte dat *De Limie* "een leug opneblad, geen keuvelend familieblad" wilde zijn, werd door de redactieraad afgekeurd (110). Blijkbaar moest de kritiek op het beleid van

Verhofstad en Verbiest een interne zaak blijven, aangezien *Linie*-lezers deze nieuwe prenties nog niet in het weekblad zelf zagen waargemaakt. De bewuste terugkeer naar het oorspronkelijke *Project*, zoals het Werkplan 1954 dat voorstond, was blijven steken in de voor de *Linie*-abonnees voorlopig nog onzichtbare voeding door de SJ-braintrusts in Maastricht en Nijmegen. Slechts een paar kenmerken van de Creyghton-*Linie* waren zichtbaar, zoals het herstel van Het Venster op het protestantisme van J.L.Witte SJ (111). Voorts zou een korte doch hevige polemiek tussen Mr. A. Roothaert, schrijver van *Dr. Vlimmen* en Dr. L. Bender OP kunnen herinneren aan de beruchte Aafjes-polemiek uit 1946. In 1954 ging het eveneens niet om de zuiver literaire waarde maar om vermeende dwalingen tegenover de katholieke leer - in dit geval de kerkelijke echtscheidingsprocedure (112). De rubriek Lees en Vergeet en het Sterk Verhaal stonden als vanouds op de achterkant en Mertens schreef weer zijn artikelen over Stalin en kardinaal Mindszenty (113). In afwijking met de oude *Linie*-opzet wilde de redactieraad een aparte godsdienstige rubriek onder de titel De levende Kerk of Gij zijt de Kerk, bedoeld voor katholieke jongeren met als belangrijkste thema de onkerkelijkheid. Verder dan de goedkeuring van het ontwerp voor deze rubriek kwam men niet. Wel werd het kadertje Christelijk Leven van St. Trooster SJ gehandhaafd, dat vooral benut scheen te worden door zielzorgers die er een preek voor hun godsdienstige vereniging aan ontleenden.

Een voor de hand liggende toetsteen bij een verdere peiling naar de koers van *De Linie* is de houding van het weekblad ten opzichte van de K.V.P. Hoofdredacteur Maas meende begin 1955 dat de heroriëntering van *De Nieuwe Eeuw* aangaande de K.V.P. *De Linie* in de reactionaire hoek zou drukken. *De Nieuwe Eeuw* keerde zich tegen het bestaan van één grote katholieke eenheidspartij (114). Als oplossing zag Maas dat *De Linie* zich duidelijk moest distantiëren van, zoals hij dat noemde, de echte reactionairen als bijvoorbeeld professor F.Duynstee in *De Maasbode* (115). Voorts bleef de K.V.P. voor Maas dezelfde moeilijke partij als voor Verhofstad het geval was geweest. Evenals laatstgenoemde is Maas blijven schipperen, wat inhield, dat in 1955 enerzijds respect betoond werd voor de terugkeer van Welter naar de K.V.P. en dat anderzijds de verzwaking van de electorale positie van de K.V.P. als keerzijde van de medaille onbesproken bleef (116). Een jaar later, in 1956, was het nog steeds de vraag hoe de K.V.P. in het bijzonder gesteund moest worden, want in het algemeen had *De Linie* de grote katholieke belangen steeds verdedigd: door afwijzing van de doorbraak, propaganda voor bezitsvorming en door aan te dringen op een katholiek sociaal programma. De redactieraad besloot dat in de eerste plaats eerlijke kritiek op de K.V.P. gegeven moest worden (117).

Het behoudende standpunt tegenover de K.V.P. moest volgens Maas gecompenseerd worden door een progressief standpunt met betrekking tot de moderne kunst (118). Daartoe werd in juni 1955 de ex-beeldhouwer Beljon aangetrokken, gespecialiseerd in de industriële vormgeving en voorheen voor grafische aangelegenheden verbonden aan *De Groene Amsterdammer*. Beljon zou als opmaker van *De Linie* de zo vaak betreurde afwezigheid van de lichte toets in het blad dan in ieder geval in het uiterlijk moeten aanbrengen. Hij kwam echter in conflict met G. Brinkgreve, volgens Maas een aristocratische geest, die onder het pseudoniem Jacob Ever de *Linie*-rubriek over plastische kunst verzorgde. In een vijf punten tellende *Gedachtenwisseling over moderne kunst* hoopte de redactieleiding zowel Brinkgreve als Beljon in tolerante coëxistentie voor *De Linie* te behouden. Deze gedachtenwisseling concentreerde zich op de apostolische taak van de katholiek om, met erkenning van het eigentijdse, een kunstwerk niet te verwerpen op

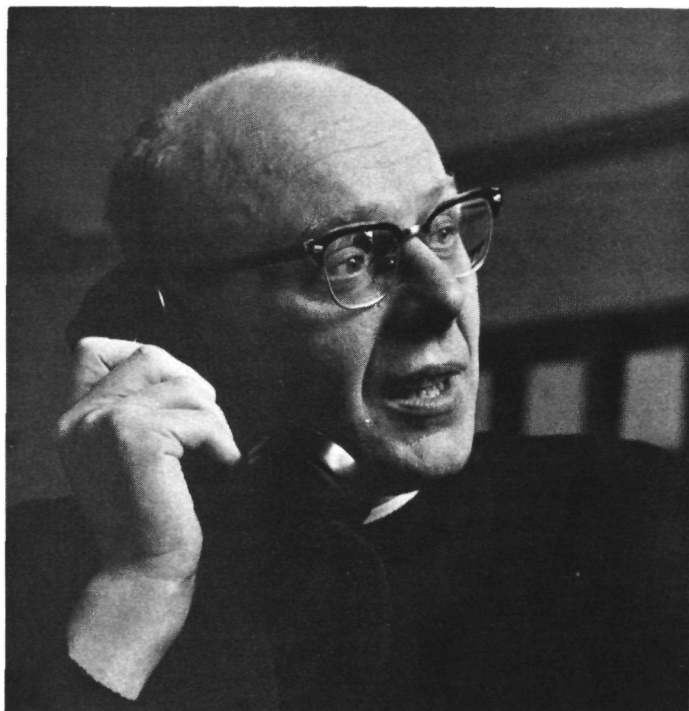
grond van de levensbeschouwelijke gezindheid van de kunstenaar. De beoordeling over waarde en onwaarde in de hedendaagse kunst zou in overeenstemming gebracht moeten worden met hetgeen over en weer als onkruid en tarwe werd beschouwd (119). Brink greve kon zich niet met deze opvatting verenigen en werd vervangen door Ko Sarneel die vroeger al eens aan *De Limie* had meegewerkt. Sarneel, docent aan de Jan van Eyck-academie in Maastricht, had vooral aandacht voor moderne kunst en herwaardeerde onder meer de door *De Limie* zo verguisde Wahlwylerse kruisweg van Aad de Haas en beoordeelde later ook diens kruisweg in Heerlen uitsluitend naar artistieke maatstaven (120).

Tenslotte gaan wij nog even in op een onderwerp waarop censuur werd toegepast, maar waarvan we de inhoudelijke kant nu pas bespreken, omdat het zo geeignet is om te laten zien waar *De Limie* in 1958, aan het einde van de eerste helft van de periode-Maas, stond. Het betreft hier de *Limie* artikelen over de richtlijnen over coeducatie, gepubliceerd door de Congregatie der Religieuzen, een van de departementen van de Curie, met aan het hoofd de 73-jarige kardinaal Valerio Valeri. In het algemeen keerde deze Congregatie zich tegen het gemengd onderwijs op alle katholieke middelbare scholen, gezien de gevaren die daaraan verbonden zouden zijn doordat de leerlingen zich in de puberteitsjaren bevonden. Als alternatief voor de coeducatie werd de coconstructie aanbevolen, die plaats kon vinden in een gebouw, weliswaar met strikt gescheiden scholen voor jongens en meisjes. *De Limie* veronderstelde voorzichtig, dat deze afwijzing van de coeducatie vooral gebaseerd was op de praktijk van de Noordamerikaanse "public schools". Wanneer men de moeite zou nemen om door de formuleringen van de Curie heen de bedoelde geest te verstaan, zou blijken dat de praktijken in het wat dat betreft rustige Nederland gesanctioneerd werden (121).

In een vervolgartikel ging professor N. Perquin SJ dieper in op de pedagogische en didactische kant van het verschijnsel van de gemengde school, dat ook in het katholieke milieu in Nederland vertrouwd geworden was. Hij achtte de Romeinse richtlijnen eenzijdig op het zedelijke gericht en meende dat in Nederland zeker een klimaat aanwezig was waarin door middel van pedagogische en didactische experimenten de coeducatie genuanceerder benaderd zou kunnen worden. Aan het slot van zijn artikel stelde Perquin kritisch vast dat de Congregatie nog niet alle nieuwe psychologische inzichten verwerkt had. Hij betreurde het, dat het geestelijke contact tussen Rome en de katholieke pedagogen en psychologen die zochten naar een akkoord tussen hun wetenschappen en de leer der Kerk, volledig ontbrak. Dat te meer daar die katholieke wetenschap zich in Nederland volgens Perquin zo gunstig ontwikkeld had (122).

De schuldbekentenis van hoofdredacteur Maas aan Rome aangaande de ineens niet meer zo volgzaam *Limie* toon met een beroep op de anti-Rome-stemming in Nederland, is eerder vermeld. De *Limie* braintrust had vier jaar eerder de praktische pedagogische, didactische en psychologische kanten van het probleem van de coeducatie niet aangeroerd. Verwaarlozing van eerder gegeven richtlijnen kon Maas dus niet worden verweten. Toch wilde hij zijn trouw tegenover het hoogste kerkelijke gezag duidelijk laten blijken. Aan de suggestie van het provinciaal SJ-consult om een "knappe, evenwichtige jezuïet" te laten schrijven over de houding tegenover documenten uit Rome werd vijf maanden later voldaan (123). De *Limie*-lezers werden niet meer ingelicht over een mogelijke interpretatie van de richtlijnen over coeducatie, maar hen werd wel voorgehouden dat gezag en verantwoordelijkheid in de Kerk uitsluitend berustte bij de opvolger van Petrus. Al zouden de vormen van dit gezag nog zo ondemocratisch lijken, het gezag van

de paus gaf aan de Kerk de enige garantie om authentiek christelijk te blijven. Dit ongesigneerde artikel eindigde met de oproep om een fundamenteel respect en vertrouwen tegenover de centrale leiding van de Kerk te handhaven, niet alleen in het belang van het "onngewijde" publiek, maar ook in het belang van de eigen "sensus catholicus" (124). Op deze manier riep *De Limie* een medewerker in haar eigen kolommen tot de orde.

21. S. Maas SJ, hoofdredacteur-directeur van De Linie van 1954 tot de opheffing van het weekblad in 1964.

Paragraaf 1 Creighton en zijn *Project*

De bijzonder slechte financiële situatie van *De Limie* noodzaakte de bestuursraad van de Stichting *De Limie* in 1959 na te denken over een nieuwe opzet en doelstelling voor het weekblad. Zij ging daarbij uit van een rapport van de Nationale Publiciteitsonderneming (NPO), waarin was vastgesteld dat de markt waarop *De Limie* zich vooral richtte - lezers met voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs - verzadigd was. Vergroting van de potentiële lezerskring zou gezocht moeten worden in de richting van het Mulo-niveau (1). Zou men hiertoe besluiten dan was een andere formule op opmaak voor *De Limie* nodig, meer de richting van een opinie-familieblad. Naar aanleiding hiervan stelde de provinciale SJ-overste F. Westermann drie kardinale vragen: behoort die andere opzet tot de eigen apostolische taak van de Sociëteit van Jezus, wordt dit misschien al gedaan door anderen en zal de SJ dit werk beter aan kunnen dan het vroegere? Na ampele discussie beantwoordde de bestuursraad de eerste en derde vraag, vraag twee werd niet beantwoord, toch bevestigend, ondanks de vroegere ervaringen met de plannen van K. Verhofstad SJ en F. Verbiest. Dezen hadden van *De Limie* een verkoopbaar katholiek familieweekblad willen maken maar waren in de jaren 1952-1953 binnen de Sociëteit op veel tegenstand gestoten. Men was kennelijk in 1959 van mening dat de Sociëteit met *De Limie* een te groot apostolisch goed in handen had om het zonder meer op te geven en zag in de omvorming tot een weekblad op Mulo-niveau de enige mogelijkheid om ook financieel rond te komen (2).

Bij volgende bestuursvergaderingen ging nog een andere conclusie van het NPO-rapport een belangrijke rol spelen: een verkoopbaar blad mocht niet clericaal zijn, dus zeker geen SJ-blad. Door deze uitspraak geïnspireerd had L. Frequin namens De Gelderlander NV, waarvan *De Limie* sinds 1957 financieel afhankelijk was, een nieuwe opzet gemaakt dat het predikaat "katholiek" niet meer ostentatief voerde. Frequin vond de medewerking van de Sociëteit, vooral in de wetenschappelijke sector belangrijk, maar voor de buitenwereld mocht het nieuwe weekblad geen "blad van de SJ" zijn (3). Tijdens de verdere onderhandelingen die *Limie* hoofdredacteur Maas SJ voerde met De Gelderlander NV, stonden echter twee niet te combineren standpunten tegenover elkaar. De Gelderlander NV wilde een niet-SJ-blad met als concessie een SJ-redacteur op de achtergrond, maar de Sociëteit wilde de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor het volledig beleid bij een SJ-redacteur, terwijl de leek-hoofdredacteur alleen te waken had over de journalistieke vorm van het nieuwe weekblad. Een latere becijfering van De Gelderlander NV toonde bovendien aan dat de Mulo-formule, waartoe het *Limie* bestuur op aanraden van het NPO-rapport enigszins à contrecœur wilde overgaan, zakelijk amper reële perspectieven bood (4).

Toch wilde De Gelderlander NV het weekblad *De Limie* behouden door middel van een oplossing die niet al te grote risico's met zich meebracht. Deze onderneming bood

daarom de Stichting *De Linie* aan nog een jaar langer - het weekblad was tot oktober 1960 contractueel met De Gelderlander N V verbonden - garant te staan voor de verliezen van *De Linie*, zodat er nog enige respijt was om rustig aan een vernieuwingsplan te werken (5) In september 1960 nam het *Linie* bestuur dit aanbod aan en weer werd gesproken over een bestuursuitbreiding om een bredere orientatie in de toekomst mogelijk te maken (6) Als nieuwe bestuursleden werden aangetrokken naast de oude die nog steeds zitting hadden J Ros SJ, H Minderop SJ en G Mulders SJ, Th Bours SJ als vervanger van de in 1958 Provinciaal geworden F Westermann, en voorts G Scharff OESA als regulier geestelijke en als financieel en publicistisch deskundige leken R van Maanen, FW van der Ven en J van Campen In februari 1961 legde J Ros SJ, als voorzitter, dit sterk uitgebreide *Linie* bestuur uit dat het de bedoeling was om van het image van *De Linie* als SJ-blad, soms afgezwakt tot clericaal blad, af te komen, omdat de vroeger gewekte afkeer daar onoverkomelijk mee samenhang Het werd de taak van de nieuwe bestuursleden om medeleiding aan het blad te geven, er nieuwe belangstelling voor te wekken en antwoord te geven op voornamelijk financiële vragen (7) Een nieuwe redactieraad werd er uit dit bestuur niet meer geformeerd, waarschijnlijk omdat de financieel-zakelijke belangen prevaleerden boven de redactionele

Het nieuwe bestuur van de Stichting *De Linie* werd door hoofdredacteur Maas geïnformeerd over mogelijkheden voor een groot katholiek weekblad, dat zich niet mocht verlagen tot een Mulo-niveau of een soort katholieke *Elsevier* Maas signaleerde ruimte op de Nederlandse markt voor een blad waarin de verschillende gedachtenwerelden, ook van buiten de katholieke groep, elkaar zouden ontmoeten (8) Of de aantrekkelijke voorstelling van zaken door Maas reeel was, blijft een open vraag, wel bleken de nieuwe bestuursleden vervuld van nieuwe toekomstverwachtingen Zo raakte E Scharff OESA geïnspireerd om de richting van een christelijk oecumenisch blad in te slaan Samen met G Mulders SJ legde Scharff de bestuursraad een ontwerpschema voor met als uitgangspunt dat het nieuwe weekblad niet meer al te uitgesproken de mening van de Rooms Katholieke Kerk, zoals de bestaande *Linie*, zou moeten verkondigen Zij dachten er in de eerste plaats aan om de publieke opinie voor te gaan lichten over het oecumenisch streven naar een grotere en innigere eenheid onder de christenen en daarmee samenhangend over de positie van deze "ene" christenheid tegenover de grote geestesproblemen van de huidige tijd Zakelijk kwam dit er op neer dat beheer en redactie op een fifty-fifty basis in handen moest komen van katholieke en niet-katholieke christenen (9)

Eenstemmigheid werd er binnen het bestuur over dit voorstel om tot een oecumenische *Linie* over te gaan niet bereikt (10) Men zag er eerder een opzet in voor een tijdschrift dan voor een opinie-weekblad Voorzitter Ros noemde als belangrijkste bezwaar dat *De Linie* niet geschikt was als springplank voor dit nieuwe plan, dat geen enkel verband met de bestaande *Linie* had Bovendien zou voor een zo ingrijpende metamorfose te veel geld nodig zijn (11) Zo hielden alleen het plan van A Tummers, directeur van De Gelderlander N V en een idee van J Arts SJ de gemoederen tijdens de komende bestuursvergaderingen nog serieus bezig Tummers wilde *De Linie* vervangen door een digest met de naam "*Linie-Selectie*", waarin compact de meningen van binnen- en buitenlandse dag- en weekbladen vermeld zouden worden De redactie van de *Linie Selectie* zou er dan eventueel haar eigen inzichten aan toe kunnen voegen om een principieel karakter te handhaven Tummers zag als voordelen dat de *Linie Selectie* interessanter zou worden dan de oude *Linie* door het geven van contrasterende meningen en boven

dien iets nieuws voor Nederland zou betekenen (12)

Het plan van J Arts SJ werd door de bestuursraad van *De Limie* als nog inspirerender ervaren Arts was in april 1961 aan het bestuur toegevoegd als "observer" om nieuwe ideeën te ontwikkelen en werd in september van dat jaar ook als gedeeltelijke hulp aan de redactie toegevoegd (13) De reden hiervoor was dat de vaste lekenkrachten van *De Limie*, Mertens, Hahn en Fens, voor Nederlandse literatuur vervangen door Carel Swinkels uit Nuland, in 1960 nog maar bij gelegenheid aan *De Limie* meewerkten Het aantrekken van andere capabele leken in vaste dienst was nu eenmaal erg moeilijk bij de zeer onzekere toekomstmogelijkheden van *De Limie*, die nu ook redactioneel steeds meer een patersblad geworden was (14) Het uitgangspunt van Arts was, dat een opinie weekblad voort moest komen uit de kring waarvoor het bedoeld was en alleen kon slagen als het geestelijk voldoende in de maatschappij geworteld was Aan de hand hiervan stelde Arts vast dat Creyghton de inspiratie bezat welke beantwoord had aan de naoorlogse maatschappij Het meest wezenlijke punt waarop Creyghton echter gefaald zou hebben, was dat hij als solist gedoemd was geweest van die maatschappij te vervreemden Na de pacificatie van 1953 constateerde Arts dat *De Limie* zich niet meer herstelde van die vervreemding De redactie werd tenslotte door geen enkele groep meer geruggesteund en de jezuïeten van de Nederlandse provincie vonden het volgens Arts alleen maar genant om als backing-groep gekenmerkt te worden (15)

Aangespoord door de financiële crisis van *De Limie* en door een gesprek met bestuurslid Scharff wilde Arts een "weekbladclubje" bijeenbrengen, omdat de kwaliteit en de dynamiek van een man het niet haalde bij die van een hele groep Deze groep meende Arts te vinden in zijn eigen generatie, die van intellectuelen tussen de dertig en veertig jaar Hij geloofde dat deze groep aan het woord wilde komen op velerlei gebied, maar zonder de belasting van onderwerpen die de vorige generatie bezighielden en verdeelden Als voorbeelden gaf Arts de "K V P", de "vooorlogse situatie", de "naoorlogse verbroedering" of de "daarop volgende teleurstelling met verhevigde zuilen" (16) Hij vertrouwde er op dat uit de door hem te formeren groep in een jaar tijds een forum zou zijn samen te stellen dat zelf haar eigen weekblad formule zou uitwerken

De bestuursraad die in juli 1961 over het toekomstige lot van *De Limie* moest beslissen, wilde het weekblad nog een jaar aanhouden, daartoe financieel in staat gesteld door De Gelderlander N V bij monde van Tummers, om over een springplank voor het plan-Arts te kunnen beschikken De financiering van het eventuele nieuwe blad zou volgens Arts door leken gedragen moeten worden, iets dat vooral Van Lieshout SJ, econoom van de Nederlandse SJ-provincie zeer aansprak Het *Limie* bestuur was eenstemmig van mening dat het plan-Arts een kans moest krijgen (17) In september 1961 wist Arts, met enige moeite zijn tijd verdelend tussen de *Limie* redactie en de verwezenlijking van zijn plan, te melden dat zijn groep inmiddels dertien personen bedroeg, waaronder vier die rechtstreeks bij de journalistiek betrokken waren (18) Tijdens een samenkomst op 25 oktober 1961 trachtte Arts deze mensen, waarvan hij de namen niet aan het *Limie* bestuur door-gaf, psychologisch te bundelen Daarna zette hij het beraad met de journalisten uit die groep in december 1961 en januari 1962 voort met als voornaamste vraag wat kan een fris weekblad bieden, wanneer gedacht wordt aan een toekomstige oplage van 30 000?

In de bestuursvergadering van 1 april 1962 bracht Arts weer verslag uit en vertelde het gesprek met de journalisten uit zijn weekbladclub verdaagd te hebben Hij wenste, nu hij de feeling ontwikkeld had voor wat het weekblad zou moeten worden, de sprong te

maken naar de uitgave De Gelderlander N V zag er echter niets in vanwege de enorme investeringen, geschat op maximaal 800 000 gulden. Derhalve ging Arts praten met uitgevers die volgens hem voldoende achtergrond hadden om in aanmerking te komen, zoals Paul Brand Jr, Mr Lucas van de Spaarnestad, Harry Teulings van Malmberg en Mr Kropman, president-commissaris van *De Tijd*. Zij bleken allen van mening dat een katholiek opinie-weekblad niet lonend te runnen was. Opvallend is dat deze uitgevers geen redenen noemden voor het niet aanslaan van een specifiek katholiek weekblad. Zij gaven wel als algemene redenen op dat de Nederlander door zijn drukke bezigheden geen behoefte meer had aan extra-informatie en er te moe voor was. De conclusie van Arts was daarom onvermijdelijk: het nieuwe plan heeft geen kans van slagen en voor de huidige *Lime* hebben lapmiddelen, financieel noch redactioneel, geen zin meer, dus snel en volledig ophouden. De bestuursraad voegde daar nog aan toe dat het een voordeel was geweest dat het plan-Arts concreet was uitgetest (19).

Na de mislukking van het plan-Arts werd op aanraden van het SJ-provincie-consult op 13 mei 1962 door de provinciaal besloten in beginsel geen financiële steun meer aan *De Lime* te verlenen. Dit kwam neer op het staken van de uitgave van *De Lime*. Vanuit Rome kon Assistent Van Gestel alleen maar constateren dat de hoogste SJ-leiding geen oppositie kon blijven voeren tegen het herhaaldelijk en unaniem aandringen van het Provinciebestuur op de liquidatie van *De Lime* (20). In 1959 was het Van Gestel trouwens al opgefallen, toen hij naar Nederland gekomen was om in naam van Rome te pleiten voor *De Lime*, dat de consultoren in de Nederlandse SJ-provincie defatistisch waren (21). De uiteindelijke beslissing om de uitgave van *De Lime* te staken werd echter nog vertraagd door de late reacties van het episcopaat.

Op 12 oktober 1960 hadden Westermann, de provinciale overste, Ros als voorzitter van het *Lime* bestuur en Tummers en Van Campen namens De Gelderlander N V een bezoek aan kardinaal Alfrink gebracht. Onderwerp van gesprek was vooral het belang van *De Lime* voor katholiek Nederland en het geringe aantal lezers van het weekblad onder priesters en religieuzen (22). De kardinaal vond het een schande voor katholiek Nederland wanneer *De Lime* niet in stand gehouden werd, maar had begrip voor de onmogelijke situatie voor de Sociëteit van Jezus, die de grote jaarlijkse tekorten moest aanzuiveren. Kardinaal Alfrink wilde zonder bezwaar zijn naam lenen aan eventuele propaganda voor *De Lime*, maar meende dat dit bij priesters eerder zou afstoten dan aantrekken. Westermann vermeldde in zijn verslag aan hoofdredacteur Maas dat de vertegenwoordigers van De Gelderlander N V erg tevreden waren over het onderhoud met de kardinaal en naar zijn mening veel te optimistisch waren over de resultaten ervan (23). Hij heeft gelijk gekregen. Een circulaire met een aanbeveling van kardinaal Alfrink werd immers nooit verzonden, zelfs reageerde het episcopaat pas laat op de definitieve beslissing over *De Lime*. De Nederlandse bisschoppen werden blijkbaar medio 1962 te zeer beziggehouden door het tweede Vaticaanse Concilie om veel aandacht te kunnen besteden aan de grote moeilijkheden rond het SJ-weekblad (24).

Particuliere acties van Mr F Baron van Voorst tot Voorst en J Asberg, beide onder de indruk van de geruchten over het naderend einde van *De Lime*, hadden geen resultaat (25). De min of meer luidruchtige reclame in het laatste kwartaal van 1962 rond het definitieve besluit om *De Lime* per 1 januari 1963 op te heffen (26), had echter wel succes. De lawine van sympathie-betuigingen had tot gevolg dat er plotseling weer pogingen ondernomen werden om *De Lime* toch nog van een voortbestaan te verzekeren. Deze

stroom van reacties vol sympathie, weemoed en lof voor *De Linie* na het eerste overlijdensbericht, deed Van Gestel opnieuw tot de conclusie komen "Men - de provincie, het bestuur van het blad, de redactie, de hoofdredacteur inclus -, beseft niet welk een plaats *De Linie* in het culturele leven van Nederland inneemt" (27) In Rome scheen Generaal Janssens eveneens blij gereageerd te hebben op het bericht, dat *De Linie* mogelijk zou blijven voortleven als *De Nieuwe Linie* met de woorden "Deo Gratias Ik ben blijven hopen en bidden dat dit werk mag blijven bestaan" (28)

De beslommeringen tengevolge van de overlevingskansen voor *De Linie* sinds november 1962 waren voor hoofdredacteur directeur Maas te veel Daarom werd uiteindelijk nog afgeweken van de Creighton-formule om hoofdredacteurschap en directeurschap in een hand te houden Maas zou tot 1 september 1963 directeur blijven, maar Arts werd vanaf 15 september 1962 hoofdredacteur van *De Linie* De laatste kreeg tevens de opdracht om uit te zien naar een geschikte leek als hoofdredacteur, die hij uiteindelijk, in februari 1963, gevonden meende te hebben in de persoon van Ger van Boomen, nachtredacteur bij *De Volkskrant* Op 14 maart 1963 werd de NV *De Linie* opgericht, bestuurd door een Raad van Bijstand, waarvan Drs W Claus als voorzitter, mevr Mr A Ruding-Fehmers, Mr H Blaisse, Drs J Damoiseau, C Enklaar en Mr E Schuttelhelm deel uitmaakten Over eventuele SJ-leden moest toen nog beraadslaagd worden In mei 1963 verscheen *De Nieuwe Linie* met nog drie jezuïeten in de redactie, die echter een jaar later vanuit Rome zonder motivering het bevel kregen de medewerking aan het weekblad te staken Twee van hen, J Arts en N van Hees weigerden en verlieten de Sociëteit van Jezus en bleven meewerken aan *De Nieuwe Linie*, die haar SJ-karakter definitief had afgelegd

Tijdens de ontwikkelingen na het staken van de uitgave van *De Linie* speelde de stichter van *De Linie*, Creighton, nog een zeer bescheiden rol Hij had pas in september 1962 gehoord dat *De Linie* moest verdwijnen Hij ging hierover corresponderen met Van Gestel, waarschijnlijk in het besef dat Rome nog het langst voor een voortbestaan van *De Linie* had gepleit Bovendien had Creighton sinds zijn vertrek in 1954 geen contact meer met de hoofdredactie van *De Linie* In de vaste overtuiging echter dat *De Linie* nog te redden was, begon Creighton weer memoranda te schrijven

De definitieve versie van 10 oktober 1962 heette "Memorandum betreffende een hervorming van het *Linie* werk" Creighton bleek nog steeds te geloven aan een *Linie*, die als apostolisch werktuig niet alleen voor de Nederlandse provincie maar voor de hele Sociëteit van Jezus waarde zou hebben Enkel door het corrigeren van vroegere fouten dacht Creighton een nieuwe bloei voor het weekblad tot stand te brengen Als een van de belangrijkste fouten memorandeerde hij, dat het weekblad niet nauwkeurig genoeg aan de roeping van de Sociëteit beantwoord had, doordat het te veel gesproken had over zaken waarin het geen gezag bezat Creighton zag daarom deze keer een blad voor zich dat duidelijk herkenbaar moest zijn als SJ-publikatie Het zou het IHS-insigne moeten dragen en een bijdrage moeten zijn die de Sociëteit zou leveren aan de bloei van het katholieke leven Vooral door deze uitspraken bleek de geïsoleerdheid van Creighton tegenover *De Linie* en in het bijzonder diens onwetendheid over de laatste onderzoeken naar de verkoopbaarheid van het weekblad, dat in ieder geval zijn SJ-identiteit moest zien kwijt te raken

Creighton had zijn idee over de eigen taak van de SJ met betrekking tot de uitgave van een weekblad voor de zestiger jaren uitgewerkt, zoals hij dat eertijds in de veertiger

jaren gedaan had. Het materiaal dat de Sociëteit van Jezus volgens Creyghton zou moeten publiceren, besloeg twee categorieën. Als eerste categorie golden de in de loop der tijden door de katholieke gemeenschap bijeengebrachte teksten, zoals het werk van kerkvaders en heiligen. Als tweede categorie kwamen de gegevens in aanmerking die de Sociëteit zelf met haar 1200 periodieken dagelijks produceerde. Deze supra-nationale SJ-samenwerking is een onveranderd idee uit het aloude *Project voor de uitgave van een weekblad*, evenals de nadruk die Creyghton nu weer legde op het nieuwskarakter van de toekomstige *Linie*. Toch is er in dit memorandum nog een nieuwe opvatting te bespeuren. De *Linie*-hoofdredacteur Creyghton die vroeger in elke aflevering een bom wilde laten ontploffen om meer opzien te baren, is daar in zijn laatste plan van afgestapt. Hij schreef deze keer dat *De Linie* geen controversen mocht voeren, andere bladen niet mocht aanvallen en zich zo weinig mogelijk tegen aanvallen moest verweren (29). Al met al dus een plan dat sterk neigde naar het digest-type, dat Tummers had voorgesteld, met dit grote verschil dat de apostolaatsgedachte in de opzet van Creyghton met onverminderde kracht, alsof er tussentijds niets gebeurd was, werd uitgedragen.

De reactie van de kant van de SJ-leiding op deze nieuwste plannen van Creyghton was te verwachten. Het commerciële aspect van het weekbladapostolaat had de gemoederen zo intens beziggehouden, dat een memorandum dat de financiële aspecten van de zaak geheel niet raakte, geen enkele aandacht trok. De reactie van Van Gestel in Rome was nog mild te noemen. De assistent van de generale overste concludeerde voorzichtig dat de praktische uitvoering van het plan waarschijnlijk op grotere moeilijkheden zou stuiten dan Creyghton zelf zou vermoeden. Van Gestel verzuchtte hierbij: "Waren we maar 50 procent van datgene waarom men ons 'vreest'!" Een corps over alle grenzen heen" (30). De provinciale overste Westermann deelde Creyghton nogal zakelijk mee dat in dit stadium van het *Linie* bestaan er geen uitzicht meer was op het aanvaarden van een nieuw experiment. Hij had geen tijd om op het memorandum van Creyghton in te gaan en verwees voor nadere informatie naar zijn plaatsvervanger Terpstra. De beleefdheidsfrase aan het slot van Westermanns brief herinnerde nog even aan het verleden dat hiermee definitief werd afgesloten: "Nogmaals mijn welgemeend excuus voor dit passeren van de oprichter van *De Linie*" (31).

Paragraaf 2 De zakelijke kant

De samenwerking tussen de Stichting *De Linie* en De Gelderlander N.V. op het gebied van de exploitatie van het SJ-blad heeft zakelijk gezien enige vrucht afgeworpen. Bij het tot stand komen van het contract in 1957 werd berekend dat de totale kosten voor de uitgave van het weekblad met 60 000 à 70 000 gulden zouden verminderen. Nadat De Gelderlander N.V. in 1958 ook het drukken van het weekblad overnam, werden er nog belangrijkere verbeteringen bereikt. Zo stegen de advertentie-opbrengsten, dankzij een grote activiteit van de advertentiewerving maar ook mede door een gunstige conjunctuurontwikkeling. Het jaar 1959 kon daarom afgesloten worden met een exploitatie-winst van 20 229 gulden. Dit leek een rooskleurige situatie, maar niets was minder waar. In datzelfde jaar 1959 betaalde De Gelderlander N.V. aan de Stichting *De Linie* 66 950 gulden als bijdrage uit de exploitatie voor het redactie-budget. De totale onkosten van de redactie bedroegen dat jaar echter 172 000 gulden. De Stichting genoot bovendien de hierboven aangegeven exploitatiewinst in zijn geheel - De Gelderlander N.V. was maar verplicht om

de helft af te staan -, zodat de Societeit in het meest gunstige jaar dat de *Limie* exploitatie kende, toch nog 84 400 gulden moest bijdragen (32). Het is begrijpelijk dat de Societeit tenslotte zocht naar een andere en rendabele formule voor een katholiek Nederlands weekblad. Het moeizame verloop van dit onderzoek, waarbij De Gelderlander N.V. alle medewerking verleende (33), schetsten wij reeds. De precare situatie zoals die in de loop van de periode 1950-1960 ontstaan is, kan het beste geïllustreerd worden aan de hand van de globale jaarlijkse abonnementsstanden. Ter vergelijking zijn de standen vanaf het begin hier nog eens bijgevoegd.

Stand per 1 januari

1947	18 577	abonnementen	1955	19 460	abonnementen
1948	30 164	"	1956	18 138	"
1949	30 182	"	1957	17 579	"
1950	35 660	"	1958	15 254	"
1951	32 956	"	1959	14 528	"
1952	29 932	"	1960	13 925	"
1953	22 717	"	1961	13 608	"
1954	22 460	"			

In de jaren 1957 t/m 1960 is de verhouding de aanwas met de afval van de abonnementsstanden als volgt geweest

	aanwas abonnementsstanden	afval abonnementsstanden
1957	3649	5974
1958	2980	3706
1959	2108	2711
1960	2243	2560

Twee onderzoeken, een uit 1956 en een uit 1960, vertellen iets over de moeilijke verkoopbaarheid van het weekblad *De Limie* en worden daarom hier onder elkaar geplaatst, ook al vonden ze plaats in door ons gescheiden behandelde perioden.

In 1956 droeg *De Limie* aan de Nederlandse Stichting voor Statistiek een onderzoek op naar het abonnementsverloop. Bij de analyse van de redenen die vroegere *Limie* abonnees gaven voor hun opzegging van het weekblad kwamen twee hoofdgroepen naar voren. De eerste groep opzeggers gaf vooral redenen op die verband hielden met de persoonlijke omstandigheden, zoals financiën en tijdgebrek. In deze categorie viel 55 procent van de antwoorden. De tweede groep, met 45 procent van de antwoorden van ex-*Limie* abonnees, had voornamelijk bezwaar tegen de inhoud of de typografie van *De Limie*. Het meest voorkomende bezwaar tegen de *Limie*-inhoud was het te hoge intellectuele peil van het weekblad. In een vergelijking met andere weekbladen werd door 38 procent van de ondervraagden *Elseviers Weekblad* betrokken, waarvan vooral het populair-wetenschappelijke karakter gewaardeerd werd. Andere opinie-bladen bleken nauwelijks een alternatief voor ex-*Limie*-lezers te zijn, omdat slechts 10 procent der ondervraagden deze in een vergelijking betrok.

Naast deze algemene conclusie van het rapport uit 1956 willen wij nog globaal de mening vermelden van de vroegere *Limie*-abonnees over de religieuze en politieke strekking van het weekblad. Een vraag hiernaar heeft overigens weinig reacties opgeleverd.

Ruim een kwart van de ondervraagden had over de religieuze en politieke richting van *De Limie* geheel geen mening. Door de overige driekwart werd meestal geen specifieke mening hierover gegeven, maar bleef het bij constateringën als *De Limie* is katholiek, volgt een K.V.P.-politiek. Slechts 13 procent had een ongunstige mening ten aanzien van dat aspect. Het oordeel was dan meestal te katholiek, te principieel. Vaak was dit voor deze personen de reden van hun opzegging (34).

Het onderzoek uit 1960, uitgevoerd door het Nederlands Instituut voor Motivation en Marketing Research, had een veel ruimer doel, namelijk het peilen van de behoefte aan een weekblad in katholiek Nederland. Van de totale katholieke bevolking in Nederland werden alleen zij ondervraagd, die een inkomen hadden van meer dan 6 000 gulden. Tot deze groep behoorden 28 procent intellectuelen, in die zin dat zij na het middelbaar onderwijs een verdere opleiding hadden genoten. De leesgewoonten van deze groep weken af van die van de totale groep katholieken, waarvoor het geïllustreerde weekblad *Panorama* en het dagblad *De Volkskrant* de voorkeur hadden. De groep katholieken met een inkomen boven de 6 000 gulden bleek echter als geïllustreerd weekblad *De Katholieke Illustratie* en als dagblad *De Tijd* Maasbode het meest te waarderen. Van deze laatste groep las 69 procent bovendien een opinie weekblad, met een enorme voorkeur voor *Elseviers Weekblad*. 43 procent, veel minder voor *De Limie*. 19 procent, en maar 7 procent las andere opiniebladen.

De meerderheid van de onderzochte groep bleek prijs te stellen op het predikaat "sterk godsdienstig" en ongeveer 36 procent typeerde zichzelf als "niet zo sterk godsdienstig". De redenen voor de impopulariteit van *De Limie* in deze groep, waarvoor het weekblad in feite werd uitgegeven, worden ongeveer als volgt in het eindverslag van dit onderzoek uit 1960 geformuleerd. Men beleefde *De Limie* als een blad van een bijzonder hoog niveau, zo hoog zelfs dat de associatie met "te moeilijk" zeer gemakkelijk gelegd werd. Behalve een symbool van te ver afstaande intellectueelheid was *De Limie* ook het symbool van een katholicisme dat voor deze groep eveneens moeilijk verteerbaar was. Doordat deze groep *De Limie* onmusbaar associeerde met de Sociëteit van Jezus, kregen de begrippen intellectueelheid en katholicisme een speciale inhoud. "De intellectueelheid wordt hierdoor voor de onderzochte groep een geleerde, van de werkelijkheid verwijderde zaak, terwijl het katholicisme een sterk militant en vooral onverzoenlijk karakter krijgt" (35).

Bovenstaande gegevens rechtvaardigden de zorgen die men zich in de Sociëteit van Jezus maakte over de exploitatie van het weekblad *De Limie*. Meermalen werd in Sociëteitskringen gezegd dat de zakelijke leiding van het blad incompetent is geweest. Dit is moeilijk te bewijzen aan de hand van de gegevens die wij steeds voor dit beknopte overzicht gebruikt hebben. Wel is duidelijk dat zeker ook de redactionele richting van *De Limie* het blad tot een onverkoopbaar produkt bestemd heeft.

Paragraaf 3 Enkele onderwerpen en gevallen van censuur

De houding van *De Limie* tegenover de K.V.P. is een vervolgverhaal dat ook in de laatste *Limie* jaren een rol speelde. In februari 1959 besloot de redactieraad het programma van de K.V.P. voor de verkiezingen in die maand in korte stukjes op de voorpagina te plaatsen en de overige politieke bijdragen elders (36). *De Limie* zag als ideaal een sterke positie van de K.V.P. in het centrum tussen links en rechts in politiek Nederland en was zeer

tevreden over de stabiliteit van de partij. Het bestaansrecht van de K V P kwam een jaar later aan de orde in twee artikelen van N van Hees SJ, waarin aan dit recht absoluut niet getwijfeld werd. De motivatie voor dit bestaansrecht week evenwel belangrijk af van het vroegere *Lime* standpunt, dat de K V P zou kunnen bijdragen tot kerstening van de geseculariseerde maatschappij.

In 1960 zag Van Hees de K V P als een beschermer van de materiele belangen van het katholieke volksdeel en in zuiver politiek opzicht van belang, omdat de K V P als enige Nederlandse partijgroepering voor de balans zou kunnen zorgen. Hierin is weer de voorkeur van *De Lime* herkenbaar voor de centrumpositie van de K V P. Deze keer ging het weekblad bij monde van Nico van Hees verder in zijn plaatsbepaling van een katholieke politieke partij. *De Lime* vond de versmelting van kerk en politieke partij uit den boze en was van mening dat in het verleden te weinig nadruk gelegd was op het wezenlijke verschil tussen beide. *De Lime* voelde veel voor het stichten van een soort Christelijke Democratische Unie, maar achtte een naamsverandering en een nieuw programma voor de K V P, zoals Dr. S.W. Couwenberg in *De Tijd Maasbode* bepleitte, nog niet de geëigende weg. Een nieuwe naam en programma voor de K V P zou het ingewortelde wantrouwen en de vrees voor Roomse machtsbegeerte niet wegnemen. Nog noodzakelijker dan een nieuwe naam was volgens Van Hees, dat de katholieken in het maatschappelijk leven metterdaad en overtuigd aantoonen, dat hun katholiciteit het landsbelang niet in de weg stond. Op deze manier moest het oude wantrouwen tegenover een totalitair machtsstreven van de katholieken weggenomen worden. De naam K V P zou dan op den duur synoniem moeten worden voor Algemene Volkspartij (37).

In 1962, voor de verkiezingen van de Provinciale Staten eind maart, was een voorkeur van *De Lime* voor de K V P niet meer zo duidelijk als de voorgaande jaren. In een reeks artikelen, "Partijen aan het woord", werd telkens een van de vertegenwoordigers van de grote partijen geïnterviewd en werd een kort overzicht gegeven van de historische ontwikkeling van de desbetreffende partij. Geopend werd met Berger van de P v d A en geëindigd met De Kort van de K V P, zodat deze politieke partij nog wel vlak voor de verkiezingen onder de aandacht van de *Lime* lezers werd gebracht. Uit de opzet en de toon van deze artikelen bleek toch vooral de bedoeling om een onpartijdige voorlichting te geven ten dienste van de aanstaande kiezers (38). In haar beschouwingen na de verkiezing deed *De Lime* een beroep op de K V P om in een nieuw appèl op de kiezers het roer om te gooien en een koers op de toekomst te varen. Hiermee werd bedoeld, dat de K V P, nu in het binnenland op sociaal-economisch terrein geen nieuw lied meer te zingen was, in haar programma de bijstand aan de ontwikkelingslanden als zo'n nieuw geluid kon laten horen (39).

De wenselijkheid van een katholieke partij als een morele verplichting om de eigen katholiciteit te bewijzen in een geseculariseerde wereld, is aldus in de laatste jaren van het weekblad *De Lime* vervangen door een ander standpunt. Een dergelijke partij moest volgens het SJ-weekblad evolueren van een belangenbehartiging van uitsluitend het katholieke volksdeel tot een verdediger, in zuiver politiek opzicht, van het algemene landsbelang. De oude basis, waarmee *De Lime* niet specifiek de vroegere band met de kerkelijke instanties bedoelde, maar in het algemeen de katholieke grondslag, zou in dit proces nog een nuttige functie kunnen vervullen.

Op de twee laatste thema's uit *De Lime*, die hier aan de orde gesteld worden, werd

tevens censuur toegepast en dat maakt ze des te interessanter Er is eigenlijk maar sprake van een thema, dat over de huwelijksproblematiek handelde, de andere censuurkwestie betrof slechts één artikel

In een commentaar in de tweede week van oktober 1959 op een uitspraak van de Wereldraad der Kerken ten gunste van geboortebeperking werd in *De Limie* ervoor gepleit om ook in katholieke kring hardop na te denken over het geboorteprobleem (40) In aansluiting hierop betoogde Bernard Delfgaauw een week later in *De Limie*, dat er een gewetensconflict kon ontstaan wanneer de periodieke onthouding geen uitkomst bracht De algehele onthouding stond de, weliswaar relatieve, volkomenheid van het huwelijk in de weg en voorbehoedsmiddelen werden immers door de Kerk afgewezen De Kerk had volgens Delfgaauw door bepaalde problemen te veronachtzamen en er geen openbare discussie over toe te laten, veel onheil aangericht In de twintigste eeuw hadden vele gelovigen die binnen de Kerk geen oplossing voor hun gewetensconflict meer vonden, de Kerk verlaten Delfgaauw gaf geen oplossing maar riep uitsluitend op tot een grondige bestudering van het vraagstuk van de geboorteregeling en een open gesprek dat mogelijk zou kunnen leiden tot een nadere nuancering van de kerkelijke leer (41)

De aartsbisschop van Utrecht, Mgr B Alfrink, reageerde in een brief aan de redactie van *De Limie* op het artikel van Delfgaauw Hij schreef hiern dat er door deskundigen over het huwelijk moest worden nagedacht, aangezien de oude waarheden niet meer helemaal opgingen, maar dat dit niet in het openbaar moest gebeuren Alfrink hoopte dan ook, dat *De Limie* een dergelijke discussie niet meer aan de orde zou stellen, daar twijfel alleen al de mensen in nieuwe gewetensnood zou brengen (42) Dit advies werd door de generale overste van de Societëit van Jezus in Rome op 8 december 1959 omgezet in een verbod nog iets over de geboorteregeling te publiceren De provinciale SJ-overste Westermann begreep de moeilijkheden die uit dit verbod voor *De Limie* voortkwamen, daar de discussie intussen toch voortgezet was Westermann adviseerde daarom nog een artikel aan het onderwerp te wijden, waarin *De Limie* zich wel duidelijk achter de aartsbisschop en de kerkelijke leer moest plaatsen en stelde F Malmberg SJ in Maastricht als censor van dit laatste artikel voor (43) Hij nam daarna geen enkele verantwoordelijkheid op zich en stelde voor om aan de generale overste Janssens verdere toestemming tot publikatie te vragen (44) Deze laatste toonde er begrip voor dat een abrupt stopzetten van de publikatiereeks in *De Limie* nog meer verwarring zou geven en wendde zich, niet bevoegd om daarin zelfstandig te beslissen, tot het Heilig Officie (45) De uiteindelijke beslissing was niet voor het begin van 1960 te verwachten

Dankzij deze vertragingstechniek gingen de publikaties over de geboorteregeling in *De Limie* de laatste twee maanden van 1959 door, ondanks de aanvankelijke wens van Mgr Alfrink de discussie binnenskamers te houden *De Limie* verschool zich voorlopig achter de reacties van anderen De seksuoloog J Holt pleitte voor een bespreking van het probleem door deskundigen maar gaf tevens aan dat het katholieke kamp mensen met specialistische kennis van het geslachtsleven ontbeerde Hij noemde de geboorteregeling geen probleem voor de openbaringstheologie maar voor de moraaltheologie Dr Holt vroeg tenslotte niet om een nuancering in de zin van een wijziging, maar wel om een verdieping van de katholieke leer (46)

Pas naar aanleiding van een samenvatting van andere lezersreacties over de geboortebeperking verklaarde *De Limie* de mening van Delfgaauw niet te hebben afgedrukt als weergave van het standpunt van de *Limie*-redactie zelf Eén aspect zou door Delfgaauw

zeer scherp belicht zijn en de redactie daarom hebben aangetrokken, namelijk dat het gewetensconflict op het punt van de huwelijksmoraal niet weinigen het uitzicht op Gods wil, zoals die in de kerk verkondigd werd, had verduisterd (47). Een cultuurhistorische beschouwing van Dr. S.W. Couwenberg voerde het vraagstuk van de geboorteregeling op als een nieuw en bijzonder delicaat aspect van het algemeen probleem van de verhouding tussen kerk en moderne wereld. Couwenberg sprak er overigens geen oordeel over uit (48). *De Linie* legde in een volgend artikel weer zelf een korte verantwoording af van haar bedoeling met de artikelen over geboorteregeling, waarschijnlijk in het besef met welke argusogen de leiding in de Sociëteit haar stellingname volgde.

Een toespraak van Mgr. Alfrink op een congres van de katholieke artsenvereniging werd door het weekblad een verkwikkend geluid genoemd. De aartsbisschop had de katholieke gemeenschap gevraagd zich in te spannen het katholieke huwelijk leefbaar te maken. Men moest echter van het officiële leergezag van de Kerk op dit punt geen kant en klare oplossingen verwachten. Mgr. Alfrink deed in de eerste plaats een beroep op de deskundigen, maar *De Linie* voelde zich evenzeer aangemoedigd om, zoals ze het zelf uitdrukte, door te gaan met mensen in nood richtlijnen te geven. De doelstelling van *De Linie* met haar artikelen over geboorteregeling was dan ook om in plaats van mensen eenvoudig voor te houden wat ze niet mogen, na veel onderzoek en met veel overleg de mensen duidelijk te maken wat ze wel mogen in het licht van Gods wil en wetten. De woordvoerder van de *Linie*-redactie, Nico van Hees SJ, schreef bovendien geschrokken te zijn van de talloze reacties die de *Linie*-uitnodiging tot een open gesprek zagen als het sanctioneren van het gebruik van voorbehoedsmiddelen. Van Hees verklaarde dat *De Linie* niet wilde afwijken van de pauselijke voorschriften en nam nu pas voor het eerst duidelijk afstand van de vijf weken eerder gepubliceerde mening van Delfgaauw als de opinie van één persoon (49).

In december 1959 wilde *De Linie* door middel van citaten uit ingezonden brieven aantonen, dat de huwelijksnood onder de katholieken inderdaad groot was. Het SJ-weekblad wilde daarmee bewijzen dat het niet zomaar een kwestie had aangesneden, maar een reëel probleem, waarbij het niet ging om de verdediging van de geloofsleer maar van het geloofsleven (50). Dit was het laatste artikel dat de provinciale overste Westermann nog toestond, voor een vervolg van de publikaties over het huwelijksleven werd de *Linie*-redactie doorverwezen naar de generale overste in Rome, wat neerkwam op een publikatieverbod. Om toch nog enige continuïteit in zijn artikelenreeks te brengen schreef Van Hees SJ in het kerstnummer van *De Linie* over zijn voorkeur voor het grote gezin, waarin de kleintjes van de groten leerden. Zo moesten zowel de *Linie*-abonnees als Rome tevreden gesteld worden, want aan een pleidooi om in grote getale rond de kerstboom het feest van de vrede te vieren kon de *Linie*-redactie zich niet branden.

Eind december 1959 benadrukte de hoofdredacteur van *De Linie*, S. Maas SJ, in een brief aan zijn generale overste, dat de kwestie van de geboorteregeling in Nederland van grote actualiteit was. Maas voelde zich hierin gesteund door Mgr. Alfrink zelf op grond van een gesprek met de laatste op 23 oktober 1959. Hij verklaarde vervolgens uitdrukkelijk dat *De Linie* zich hield aan de kerkelijke leer, met name aan de encycliciek *Casti Connubii*, en was daarin bevestigd door het grootste socialistische dagblad van Nederland, "Het Vrije Volk" (51). De opzet van de artikelenserie in *De Linie* was volgens Maas in de eerste plaats geweest, niet om aan een theologisch dispuut deel te nemen, maar om de lezers te overtuigen van de leefbaarheid van de katholieke leer. Het probleem van

de huwelijksmoraal leende zich daartoe zeer goed, omdat Maas het zag als een deel van een grotere problematiek, die samengevat zou kunnen worden als een kloof tussen geloof en leven. Plotseling stopzetting van de *Limie* artikelen over de geboorteregeling en gezinsplanning zou de opzet van het weekblad om een brug te slaan tussen de theoretische kerkelijke leer en praktijk bijzonder schaden. Maas dacht dat een stopzetting van de *Limie* publikaties tijdens de feestdagen van kerstmis en nieuwjaar nog wel onopvallend zou blijven. Hij achtte een spoedige beslissing van het H. Officie wel gewenst en wilde tegen 10 januari 1960 uitsluitel hebben. De hoofdredacteur dreigde tenslotte min of meer een verbod van het H. Officie om met de artikelen over geboorteregeling door te gaan openlijk in *De Limie* te zullen publiceren (52).

Op deze zwakke chantagepoging van Maas werd vanuit Rome door Van Gestel gereageerd door te laten weten dat het gezag van het H. Officie nooit geciteerd mocht worden en dus een door het H. Officie afgegeven publikatieverbod nooit in *De Limie* openbaar mocht worden gemaakt. In dezelfde brief herhaalde Van Gestel uitspraken van Generaal Janssens, waarin het mogelijke verdwijnen van *De Limie* een slag voor het katholicisme in Nederland genoemd werd. De Societeit van Jezus zou volgens haar generale overste te veel afwezig zijn op het openbare terrein en vooral *De Limie*, als instrument van het SJ-apostolaat, had hierin een taak. Het weekblad zou moeten verhinderen dat de vorming van de publieke opinie in Nederland uitsluitend was overgeleverd aan *Elsevier* en *De Groene*. Van Gestel sprak er schande van dat dit laatstgenoemde atheïstische blad door personen, verbonden aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen, was aanbevolen. Hij vreesde dat het vroeger zo evenwichtige katholicisme in Nederland meer en meer zou afglijden naar onzekere wegen die uitliepen op naturalisme en indifferentisme (53).

Hoe vanuit Rome dit deelnemen van de Societeit aan de openbare discussies gezien werd bleek twaalf dagen later, toen Van Gestel scherpe kritiek ventileerde op het beleid van *De Limie* ten aanzien van de discussie over de geboorteregeling. De Assistent vond dat de hoofdredactie zich duidelijker had moeten uitspreken en niet alleen het blad tot een forum had moeten maken waarop anderen, zoals Delfgaauw, duidelijk tegen Rome gingen zonder dat de redactie haar eigen mening er tegenover plaatste. Van Gestel schreef, zoals hij dat tien jaar eerder in de kwestie Indonesië ook al gedaan had, dat hij achter de oude klacht stond dat *De Limie* haar lezers niet leidde maar desoriënteerde. In dit geval had Van Gestel vooral klachten over N. van Hees SJ, die niet evenwichtig en kies genoeg zou zijn om het redactiestandpunt over dergelijke ingewikkelde en delicate onderwerpen te leiden. Bovendien zou Van Hees volgens de berichten uit Rome hoofdredacteur Maas handig overspelen en zou de laatste zijn redactie assistent te veel vrijheid laten (54).

Buiten de generale overste om speelde assistent Van Gestel aldus weer eens zijn merkwaardige rol van officiële berichtgever door in een mengsel van aanmoedigen en afkeuringen het beleid van *De Limie* te willen corrigeren. De officiële mening van Janssens was intussen op 18 januari 1960 aan Maas ter kennis gesteld en hield in dat het H. Officie een publikatieverbod ophief mits er met zeer grote tact over de onderhavige problematiek door *De Limie* werd gepubliceerd (55). De laatste week van januari kwam *De Limie* daarom pas op de huwelijkspromatiek terug met citaten uit pauselijke documenten, waaruit bleek dat de hoofdredactie de door Rome gewenste procedure wilde volgen. Voorlopig werd in *De Limie* de conclusie getrokken dat de kunstmatige geboortebepijking verworpen diende te worden, maar werd wel een geboorteregeling, mits op ernstige gronden, goedgekeurd waarbij de wetten van de natuur niet geschonden werden (56). *De Limie* be-

gaf zich hier echter op glad ijs, want Van Gestel had in zijn laatste brief het weekblad ernstig gewaarschuwd om niet tegen Rome in de Periodieke Onthouding publiekelijk aan te raden (57) Deze keer gehoorzaamde Van Hees nauwgezet door de bezwaren tegen de Periodieke Onthouding op te sommen, maar hij vroeg wel een diepgaand onderzoek naar de vervolmaking van deze methode

Van Hees zette trouwens zijn serie beschouwingen over de huwelijksproblematiek voort, hoewel hij in Rome weinig vertrouwen genoot Hij stelde beurtelings onderwerpen als gewetensnood, geloofscrisis en de medische vorderingen in het onderzoek naar geoorloofde geboorteregeling aan de orde (58) Bovendien pleitte Van Hees steeds weer voor een betere voorlichting op dit gebied, maar kwam toch ook met kritiek De *Lime* woordvoerder onderschreef met name de klachten van degenen die vonden dat de katholieke moraaltheologie tekort was geschoten in de waardebepaling van alles wat met het lichamelijk aspect van de liefde samenhang (59) Tenslotte bleek de priester-journalist de pauselijke richtlijnen niet slaafs te willen navolgen, maar legde hij een zwakke plek van de huwelijksencycliek *Casti Connubii* bloot in een voorzichtige laatste conclusie "Wij menen dat het verbod van *Casti Connubii* inzake tegennatuurlijke huwelijksgebruik tot ongewild gevolg heeft gehad, dat de onderzoeken van de mogelijkheden tot huwelijksgebruik, welke in overeenstemming zijn met de natuurwet, werden vertraagd" (60)

De goede trouw die Van Hees nog veronderstelde in de pauselijke richtlijnen, hij sprak immers van een "ongewild gevolg", ontbrak een jaar later in de ogen van J van Kilsdonk SJ volledig Van Kilsdonk had in de beginjaren van *De Lime* op de bres gestaan voor politieke delinquenten, maar werd later vooral bekend als studentenmoderator in Amsterdam Hij protesteerde in juli 1961 in *De Lime* tegen het op de index plaatsen van het boek *Vie de Jesus* van Jean Steinmann door de Opperste Congregatie van het H Officie Van Kilsdonk had bijzondere waardering voor de zuivere toon van het boek van Steinmann en vond een dergelijk geschrift noodzakelijk voor de moderne zielzorger De achtergronden van deze indicering, die Van Kilsdonk een pijnlijke ingreep van het H Officie noemde, en "welke helderheden en onklarheden naar voren springen in het begeleidend artikel waarmee de *Osservatore* met de gebruikelijke anonimiteit het ambtelijk decreet motiveert", wilde hij in een volgend artikel bespreken (61)

Een tweede artikel verscheen er niet meer, noch een redactieverklaring over het abrupt afbreken van de artikelenreeks van Van Kilsdonk Generaal Janssens had namelijk direct op dit artikel gereageerd, eerst telegrafisch, later per brief en voor nieuwe artikelen van Van Kilsdonk een rechtstreekse toestemming van Rome vereist De generale overste schreef tot deze stap gedwongen te zijn, omdat het genoemde artikel geen blijk gaf van "sentire cum Ecclesia" De Sociëteit zou hierin krachtens haar roeping moeten uitmunten en dit "meevoelen met de Kerk" zou zeker ook de hoofdtaak van *De Lime* moeten zijn Janssens vervolgde, dat met name in de verwarring die in Nederland heerste het weekblad *De Lime* weliswaar tactisch, maar ook doelbewust tot eerbied en volgzaamheid jegens het kerkelijk gezag moest opwekken Zelfs moest dit het geval zijn wanneer dit gezag pijnlijk ingreep en men de wijze waarop dit geschiedde moeilijk begreep Pater Generaal besloot de motivatie van zijn censuur met de woordspeling "Zeer zeker dient dit "de lime" te zijn, wanneer onze paters bijdragen leveren" (62)

De twijfel van Van Kilsdonk aan de juistheid van de indicering door het H Officie zal het hoogste gezag in de Sociëteit vanuit Rome tot deze ingreep aangezet hebben

De aanval die Van Kilsdonk en passant ondernam op de *Osservatore Romano*, zal in Rome niet zo hard aangekomen zijn. Een jaar eerder had *De Linie* immers een artikel in de *Osservatore Romano* over de katholieke politiek verwarrend genoemd, zonder dat vanuit Rome geprotesteerd was (63). Deze censuurkwestie was overigens het laatste opvallende feit in de redactionele ontwikkeling van *De Linie*. De onderhandelingen rond het wel of niet voortbestaan van het SJ-weekblad eisten de laatste twee jaar de meeste aandacht op, zowel van redactie als van bestuur en Sociëteitsleiding.

De enorme lofprijzingen die *De Linie* ten deel vielen na het bericht van een dreigende opheffing van het weekblad, musten de nodige zin voor realiteit Zo schreef Van Gestel in een opgetogen brief aan Maas "Hoe treffend werd de doelstelling van het blad en de nood waarin het wil voorzien in woord gebracht, door niet-katholieke bladen ook" (1) Dezelfde Van Gestel had twee jaar eerder *De Linie* verweten uitsluitend een podium te zijn voor allerlei opvattingen, ook anti-Roomse, terwijl de redactie weerloos toezag in de mening een objectief voorlichtende taak te hebben Bijna de gehele vaderlandse pers roemde *De Linie* trouwens om haar frisse en onafhankelijke geluid *Vrij Nederland* en *De Groene* noemde het jezuïetenblad bovendien progressief en links (2) Er werd hier niet bij vermeld dat deze predikaten hooguit voor de laatste twee, drie jaren opgingen, en ook nog in die periode brak men op last van Rome een onafhankelijk geluid abrupt af

De Linie bleef tot 1959 op zijn zachtst gezegd een behoudend blad, waarin met name in kwesties als priester-arbeiders en het *Bisschoppelijke Mandement* in de jaren 1954 en 1955 de gehoorzaamheid aan het gezag van de kerkelijke overheid en vertrouwen in haar beleid onvoorwaardelijk buiten discussie stonden Nog in 1958 werd naar aanleiding van het onderwerp coeducatie een blindelinge onderworpenheid aan de instructies uit Rome bevolen S Maas leek in zijn laatste jaren als hoofdredacteur en directeur niet meer zo onder de indruk te komen van de censuur vanuit Rome, maar scheen gevoeliger voor de klimaatveranderingen in katholiek Nederland De financieel zeer zwakke positie van *De Linie* was hier mede debet aan Overigens bleek Maas het alleen tactisch en niet principieel oneens te zijn met de hoogste SJ-leiding in Rome

Het is zeker niet de bedoeling geweest een nauwkeurige beschrijving en analyse te geven van het weekblad in al zijn facetten gedurende de jaren 1951-1963 De globale bepaling van de ontwikkeling van het blad, zoals die in dit laatste deel beschreven is, rechtvaardigt wel de conclusie dat het SJ-weekblad, alle constatering van een onafhankelijke en progressieve koers ten spijt, in zijn laatste jaren er hoogstens in slaagde om gelijke tred te houden met de stroomversnellingen van die tijd Het was dan ook een schamele oogst, dat Jos Arts in zijn necrologie van *De Linie* slechts het Venster op het protestantisme en de revolutionaire *Linie*-opmaak als vooruitstrevende trekken van het blad kon opsommen (3) Het weekblad kreeg pas definitief een progressief karakter, nadat het blad uit de handen van de Sociëteit van Jezus overging in die van hoofdzakelijk leken

De opzet van Creighton om door middel van een weekblad op eigentijdse wijze een bepaalde groep katholieken apostolisch te beïnvloeden speelde, evenals de exploitatie-opzet en de functie-vereniging van hoofdredacteurschap en directeurschap in één persoon, een zeer belangrijke rol in de periode 1951-1963 Hoewel Creighton in die jaren nauwelijks aan de uitvoering van zijn plannen actief meewerkte, waren zijn ideeën ofwel het uitgangspunt voor Verhofstad en Verbiest om tot een andere weekbladopzet te komen, ofwel voor Maas en Van Waesberghe het voorbeeld waarnaar min of meer moest worden

teruggekeerd. Zelfs in de laatste jaren van *De Linie* als SJ-blad, toen de persoon van Creyghton geen enkele rol meer speelde, bleek de hardnekkigheid waarmee een oplossing gezocht werd om *De Linie* weer rendabel te maken voor een deel nog steeds verklaarbaar uit de instemming die vooral in Rome bestond met het apostolaatsideaal dat Creyghton in weekbladvorm had gegoten. De keuze van een gedetailleerde studie over juist die periode 1946-1950 waarin Creyghton direct aan zijn weekblad *De Linie* verbonden was, is hiermee tevens verantwoord.

Het initiatief tot het weekblad *De Linie* paste geheel in de sfeer van de bezettingstijd. In deze periode kwam men tot vele initiatieven op het gebied van de pers om na het vacuüm van de oorlogsjaren iets te realiseren dat in de vooroorlogse periode ontbroken had. J.H.C. Creyghton SJ had vóór 1940 ervaring met het maandblad *Studiën*, een uitgave van de Nederlandse jezuïetenprovincie, maar oordeelde in 1944 in zijn *Project voor de uitgave van een weekblad* dat *Studiën* nooit een breed publiek zou kunnen bereiken. Hij werkte met toestemming van zijn oversten aan de uitgave van een weekblad in nauw contact met anderen, initiatiefnemers en uitgevers, maar besloot tenslotte vanwege de redactionele en zakelijke onafhankelijkheid de Stichting *De Linie* in het leven te roepen. Op 29 maart 1946 verscheen het weekblad *De Linie* voor de eerste maal.

Het theoretische uitgangspunt voor Creyghton was door middel van zijn weekblad het cultuurscheppend en cultuurkritisch vermogen van het katholieke geloof aan te tonen. Hij ontleende daarvoor zijn ideeën aan *The idea of a University* van de 19de eeuwse John Henri Newman. De praktische organisatie van zijn weekblad, waarvan het geloof de grondslag vormde, trachtte hij op te zetten met behulp van journalistiek geschoolde leken. Uitgangspunten voor de samenwerking tussen geestelijken en leken waren het subsidiariteitsbeginsel van de encycliek *Quadragesimo Anno* en de idee van de Katholieke Actie. Creyghton interpreteerde deze beginselen op een eigen manier die afweek van de conclusies van Jaques Maritain aangaande de hiërarchie tussen priester en leek, speciaal op het gebied van de katholieke pers. Twee confraters moeten genoemd worden vanwege de invloed van hun ideeën op de stichter van *De Linie*. F. Malmberg SJ ontwikkelde ideeën over de rol van de leek in de Kerk en J. van Heugten SJ oogstte Creyghtons bewondering door de wijze waarop hij ten aanzien van de eigentijdse literatuur de christelijke levensvoorwaarden verdedigde. De plannen tot de doorbraak van een gesloten opstelling van de katholieken die door de samenwerking van alle gezindten in het verzet tijdens de oorlog tot wasdom kwamen, ontgingen Creyghton. Zijn plan hield geen rekening met een naoorlogse klimaatverandering maar sloot duidelijk aan bij de vooroorlogse, traditionele zienswijze.

De jezuïeten hebben een dominerende rol gespeeld bij het bestuurlijke en redactionele beleid van het weekblad *De Linie*, waarvan vooral de eerste vijf jaar bestudeerd zijn. De bestuurlijke en adviserende organen moesten garanderen dat de belangen van de Sociëteit van Jezus op geen enkele wijze door het weekblad geschaad werden. Het lekenelement in de redactie heeft zich niet uitgebreid maar is zelfs op den duur iets teruggedrongen. De grootse opzet van het *Project* van 1955 is na 1946 bovendien niet verwezenlijkt tengevolge van naoorlogse omstandigheden, zoals het hoge prijspeil en de beperkingen van de papiervoorziening. Toch waren dat niet de enige redenen van de mislukking. De theoretische opvattingen van het *Project* over de opmaak en het rubriekenschema, waarvoor *Das Reich* van Goebbels als een voorbeeld gold, gingen uit van een blad van vierentwintig pagina's. Dit ideaal heeft Creyghton zozeer van de latere praktijk, de start met een

blad van hoogstens acht pagina's, vervreemd, dat van een goede aanpassing geen sprake is geweest Alleen de typografische conceptie van Creyghton is de eerste vier jaar waargemaakt

In de tweede helft van 1948 kwam de abonnenantenstand van *De Limie* voor het eerst tot stilstand - per 31 december 1948 ruim 36 000 vaste abonnees -, in 1949 volgde een geringe teruggang en in 1950 pas een scherpe daling Dit was evenwel voorspelbaar vanwege de grote roulering van abonnees sinds 1948 Het grote aantal bedankers werd weliswaar gedurende twee jaar min of meer in evenwicht gehouden door het aantal nieuwe abonnees, maar de markt voor een specifiek katholiek blad als *De Limie* was beperkt De exploitatie-basis van het jezuïetenweekblad was dientengevolge tamelijk smal Aanvankelijk behoorde de *Limie*-lezer tot de categorie van de beter gesitueerden en welgestelden, mensen met vaak middelbare en universitaire opleiding De gebrekkige marktonderzoeken uit die periode laten slechts een toename zien van abonnees met lagere inkomens ten koste van het aantal welgestelde abonnees

De instemming met het werk van Creyghton van de kant van de SJ-overheid was groot, vooral door het optreden van de provinciale overste C Kerremans en de assistent van de generale overste in Rome, P van Gestel Bovendien had de generale overste J B Janssens veel belangstelling voor het *Limie* werk dat hij een echt apostolaat van de Sociëteit van Jezus noemde De leden van de Nederlandse SJ provincie volgden hierin hun leiders beslist niet Dit bleek overduidelijk uit de kritische opstelling van een aantal jezuïeten tijdens een bespreking van het *Limie* beleid in april 1949 in Nijmegen De oppositie tegen het weekblad buiten SJ-kringen zal hier een grote rol bij gespeeld hebben

De kritiek van het Nederlandse episcopaat op *De Limie* kwam de hoofdredacteur ter ore tijdens een rondgang langs de Nederlandse bisschoppen in de eerste acht maanden van 1950 Aanleiding was een brief van kardinaal De Jong waarin de redactie tot de orde geroepen werd omdat door een polemiek met de voorzitter van de Tweede Kamerfractie van de K V P, Romme, afbreuk gedaan zou zijn aan de eenheid van de katholieken in politieke aangelegenheden De conclusie die Creyghton uit deze gesprekken trok als zou *De Limie* het meest geschikt zijn om als spreekbuis te dienen voor de bisschoppen en om verkeerde stromingen bij andere katholieke persorganen te bestrijden, is onjuist Door enkele leden van het episcopaat werd zeer getwijfeld aan de geschiktheid van *De Limie* omdat het te zeer een jezuïetenblad zou zijn en werden de polemieken die het blad voerde met andere katholieke bladen veroordeeld

De apostolaatsgedachte die de achtergrond van de stichting van *De Limie* vormde was ook de stimulerende factor bij het ondernemen van dergelijke stichtingen in andere landen *De Vlaamse Limie* was daar het enige geslaagde voorbeeld van Dit blad werd in 1948 te Brussel opgericht met sterke steun vanuit Amsterdam De dominerende positie die de Nederlanders onder leiding van Creyghton gedurende de eerste twee jaren zowel in de redactie alsook bij de exploitatie van het blad innamen, is er de oorzaak van geweest dat *De Vlaamse Limie* even chaotische trekken bezat als het moederblad *De Limie* in Amsterdam Beide bladen dienden geleid te worden door een overkoepelend orgaan *De Interlimie*, waarin Amsterdam eveneens domineerde Aanvankelijk tegen de wil van Rome is tenslotte *De Vlaamse Limie* toch haar eigen weg gegaan *De Interlimie*, die steeds minder haar eigenlijke functie van initiatiefneemster van nieuwe *Limie* stichtingen en behoedster van de bestaande kon uitoefenen, ging zich bezighouden met het uitwisselen

van berichten en artikelen voor bestaande bladen. De stichting van een Duitse *Linie*, door omvorming van de reeds noodlijdende Münchener Allgemeine, mislukte door onvoldoende voorbereiding. De Duitse SJ-provincies hadden zich bij monde van hun oversten al eerder tegen een Duitse *Linie* verklaard. De stichting van een door jezuïeten geleide Documentatie-centrum voor de katholieke pers, een initiatief dat voortkwam uit het *Linie*-apostolaat, kwam nooit van de grond vanwege het gebrek aan medewerking dat *De Linie* kreeg van buitenlandse ordegenoten, o.a. in Frankrijk. Het overlijden van de belangrijkste ijveraar voor de internationalisatie van het *Linie*-apostolaat, E. Schröder SJ, heeft aan deze plannen definitief een einde gemaakt.

Het blad werd intussen fel aangevallen. De niet-katholieke pers beschuldigde *De Linie* van een "fascistoïde" karakter, met verwijzing naar de toon en het oorlogsverleden van enkele medewerkers van het weekblad. Dit laatste valt niet te ontkennen, maar voor de toon van het blad werden ook de predikaten "hetzerig" en "reactionair" gebruikt, die minder discutabel zijn dan "fascistoïde". De kolommenruil met het links-onafhankelijke blad *De Groene* weerspiegelde niet de ruimdenkende houding van *De Linie*, maar haar apostolische vastberadenheid. In het kamp van de katholieke pers repte men nauwelijks van een "fascistoïde" karakter van *De Linie*, behalve de groep rond Anton van Duinkerken. Het uitgangspunt van *De Linie*, de geloofsverkondiging, respecteerde men, de manier waarop *De Linie* het geloof verdedigde noemde men in de katholieke pers evenwel "alarmistisch en onverzoenlijk". De *Linie*-redactie kwam onder hoofdredacteur Creyghton nooit tot de conclusie dat ze in de vele polemieken onjuist had geoordeeld, na vijf jaar werd slechts toegegeven dat men niet altijd even tactisch was opgetreden.

De inhoud van het weekblad *De Linie* moest volgens de opzet van de hoofdredacteur in de periode 1946-1950, J.H.C. Creyghton SJ, de betekenis van Christus en het geloof in Hem duidelijk aantonen. Om dit doel te bereiken vond Creyghton het niet nodig te apologetiseren en in speciale rubrieken over het geloof te schrijven. Het korte rubriekje waarin wekelijks een directe uiteenzetting van het geloof werd gegeven, de Geestelijke Instructie, leidde een moeizaam bestaan. De enige min of meer theologische rubriek Het Venster op het protestantisme was weliswaar voorlichtend bedoeld maar kreeg toch een apologetisch karakter in overeenstemming met de strijdbare mentaliteit van het jezuïeten-weekblad. In het uitzicht dat *De Linie* bood op het protestantisme lag de nadruk op de veiligheid van de eigen behuizing. Niettemin kon men deze *Linie*-rubriek toch progressief noemen, omdat de prille oecumenische beweging in katholiek Nederland nog niet aan een open dialoog toe was. De beperkte doorbraak die *De Linie* voorstond naar samenwerking met protestanten had trouwens geen vooruitstrevend doel. Het weekblad streefde niet naar een ontzuild Nederland, maar naar een vaderland waarin de nationaal-christelijke, en liefst katholieke zuil alle anderen zou verdringen.

Als hoofddoel van zijn weekblad zag Creyghton de strijd tegen wat hij de verregaande paganisering van het openbare leven in Nederland noemde. Hij hield vast aan een morele boven een esthetische beoordeling van de literatuur en de beeldende kunst. De kerkelijke normen werden daarbij zeer star gehanteerd en het etiket "integralistisch" dat het blad kreeg opgeplakt is begrijpelijk, maar blijft toch onnauwkeurig. Het weekblad slaagde er niet in een scheiding aan te brengen tussen de principiële aanval op de strekking van een bepaalde kunstuiting en de persoon die verantwoordelijk was voor die schepping. Zo

wekte *De Lime* de indruk katholieke kunstenaars als de dichter Aafjes en de schilder Aad de Haas in het publiek tot zondaar te brandmerken. In haar beoordeling van het medium film hanteerde de *Lime* redactie eveneens uitsluitend morele maatstaven en was in haar ogen iedere katholieke filmcriticus die oog had voor esthetische waarden van de film als kunstuiting zeer verdacht.

In de constatering dat de berechting van politieke delinquenten en de zuivering in het naoorlogse Nederland mislukt waren, stond *De Lime* zeker niet alleen. Maar door de eenzijdige eis van christelijke barmhartigheid en de luidruchtige roep om algehele amnestie is het weekblad er zelf voor het grootste deel schuld aan dat men haar verweet dat zij voornamelijk wilde vergeten. *De Lime* besteedde trouwens de meeste aandacht aan wat zij zagen als misstanden, maar faalde wanneer het erom ging haar lezers het christelijk alternatief duidelijk te maken.

Dit geldt in nog grotere mate voor de *Lime* bestrijding van stelsels die een bedreiging zouden vormen van een christelijke maatschappij. Het felst trok *De Lime* ten aanval tegen het communisme. In de eerste twee *Lime*-jaren lag de nadruk op de geestelijke strijd die de christenen tegen het communisme moesten voeren. De klemtoon kwam steeds meer te liggen op het anti-theïsme van het communisme. In het koude oorlogsklimaat ging *De Lime* steeds meer de communist in plaats van het communisme aanvallen. De gebeurtenissen in 1948, de coup in Praag en de blokkade van Berlijn, inspireerden *De Lime*, evenals de rest van Nederland, om haar christelijke idealen te vergeten en enkel voor te gaan in de hetze tegen de communisten. Het jezuïetenweekblad meende eind 1948 dat een aanvalsoorlog tegen de Sovjet-Unie geoorloofd was omdat het dan een verdedigende daad van het vrije westen betrof. In 1949 werd zeer veel werk gemaakt van het proces tegen de Hongaarse kardinaal Mindszenty die als een heroïsch martelaar werd voorgesteld tegenover het anti-theïsme van de volgelingen van Marx. In de tweede helft van 1949 nam het felle anti-communisme in *De Lime* enigszins af, vooral om commerciële motieven. Voordien had het weekblad door voornamelijk op het dreigende communistische imperialisme te wijzen de vrees voor de Sovjet-Unie bevorderd zonder de westerse christen geestelijk weerbaarder te maken.

De bestrijding van het moderne humanisme werd door *De Lime* vijf jaar lang even oppervlakkig gevoerd als tegen het communisme. De nadruk lag op het anti-theïsme in het humanisme zonder dat het blad oog had voor de verzoenlijkere uitingen van humanisme die vooral na de tweede wereldoorlog opgang maakten. Het socialisme werd door *De Lime* evenzeer dogmatisch bestreden aan de hand van de pauselijke uitspraken. Het weekblad toonde weinig begrip voor de naoorlogse ontwikkelingen en kapittelde voortdurend die katholieken die voor het socialisme hadden gekozen. Toch was er een onderscheid met de *Lime*-bestrijding van het communisme. Stelsel en persoon werden bij de aanval op het socialisme veel nauwkeuriger gescheiden. De rooms-rode samenwerking in de Nederlandse politiek bleef hierbij ook een probleem voor een blad dat, verbonden aan de Sociëteit van Jezus, consignes had om zich niet al te duidelijk over zuiver politieke zaken uit te spreken.

Het kapitalisme werd door *De Lime* op dezelfde lijn geplaatst als het communisme, omdat beide stelsels een ontbindende werking zouden hebben op de twintigste eeuwse maatschappij. Het communisme werd duidelijk als de gevaarlijkste tegenstander voorgesteld. Aanvankelijk wees het blad op de sociale leer van de Kerk als een alternatief, later werden vooral de materialistische aspecten van het kapitalisme breed uitgemeten. Het

kapitalisme als stelsel werd toen ongemoeid gelaten, de uitwassen ervan werden wel bestreden, hoewel *De Lime* meer aanwijzingen gaf hoe men in geweten met deze materiele ondeugd kon leven

De negatieve benadering van door de Kerk verworpen stelsels werd in het weekblad nauwelijks gecompenseerd door heldere uiteenzettingen van redelijke alternatieven die een christelijke maatschappij zouden bevorderen. Het propageren van een staatkundige wereldeenheid, begonnen als hobby van de hoofdredacteur, bleef vaag en oppervlakkig. Creighton dacht dat de gelovige bijzondere gaven had om juist de idee van het supranationalisme te helpen uitdragen, maar viel overwegend de nationale staatssoevereiniteit aan als de grootste belemmering voor een vreedzame wereldorde. Hij had hierbij weinig oog voor praktische problemen, zoals de economische kanten van de Europese integratie.

Als laatste thema's van de eerste vijf jaar van *De Lime* zijn door ons de standpunten van het blad tegenover Franco-Spanje en de onafhankelijkheidsstrijd van de Indonesische republiek bekeken. Deze thema's uit de buitenlandse politiek werden verschillend benaderd. De toestand in Spanje werd beoordeeld naar de voordelen van de katholieke meerderheid onder Franco, de rechten van de protestantse minderheid werden door het blad nauwelijks erkend. De buitenlandse kritiek op Spanje werd veelal uitgelegd als een door de communisten geïnspireerde hetze tegen de man die eertijds het Iberische schiereiland van het absolute heidendom had gered. In het *Lime* standpunt over Indonesië werden de aanspraken van de nationalist en de republiek doorgaans erkend, behoudens een enkel opportunistische partijkiezen voor het Nederlandse regeringsstandpunt. Het blad demonstreerde een progressievere kijk op het dekolonisatieproces in Indonesië dan de hoogste leiding van de Sociëteit in Rome, die met de steun van Nederlandse SJ-missionarissen *De Lime* min of meer het zwijgen oplegde. De commerciële onafhankelijkheid die de directeur-hoofdredacteur Creighton steeds had nagestreefd, compenseerde niet de geestelijke afhankelijkheid van het weekblad dat sterker gebonden was aan de Sociëteit naarmate haar belangen, in het laatste voorbeeld de missiebelangen, in het geding waren.

De periode 1951-1963 is slechts beschreven als een aanvulling op de eerste vijf jaar van het weekblad *De Lime*. Wel kan worden geconcludeerd dat het weekblad van Creighton als een apostolaatsvorm van de Sociëteit van Jezus zeer belangrijke consequenties had voor diens opvolgers. Enerzijds heeft deze opzet K. Verhofstad SJ belemmerd een andere richting in te slaan en anderzijds werd S. Maas SJ geïnspireerd terug te keren tot het oorspronkelijke concept van Creighton zonder de alarmistische bijverschijnselen van de beginjaren. Het blad bleef op zijn minst behoudend, al werden de laatste jaren pogingen gedaan de stroomversnellingen in Nederland te volgen, waarbij Rome als steeds een dam opwierp. De moderne vorm van apostolaat, die de Sociëteit van Jezus in Nederland beproefde door middel van een weekblad, heeft niet aan de verwachtingen voldaan, doordat met geloofsyver alleen nog geen weekblad in stand gehouden kan worden. Dat men er desondanks in geslaagd is achttien jaar lang *De Lime* uit te geven mag hier tenslotte als een zekere verdienste genoemd worden.

The plan to launch the weekly *De Linie* was entirely in tune with the prevailing atmosphere during the Occupation. This period saw many initiatives to launch post-war periodicals in order to fill the vacuum that had existed in the pre-war area. Before 1940 J.H.C. Creyghton SJ had gained some experience with the monthly *Studien*, a publication of the Dutch Jesuitical Province, but in 1944 he recognised in his *Project for the publication of a weekly* that *Studien* would never reach a wide audience. With his superiors' permission he closely cooperated with other prospective editors and publishers, but in the end he decided to found the 'Stichting De Linie' to guarantee editorial and material independence. On 29 March 1946 the weekly *De Linie* appeared for the first time.

Creyghton's theoretical approach was to demonstrate the creative and critical cultural potential of the catholic faith. It was based on J.H. Newman's *The Idea of a University*. For the practical organisation of his religious weekly he tried to enlist the cooperation of lay journalists. The foundations of this cooperation were the "subsidiarity" principle outlined in the encyclical *Quadragesimo Anno* and the concept of Catholic Action. Creyghton's interpretation of these principles was different from Jacques Maritain's conclusions concerning the hierarchy between priests and laymen, especially in the area of the catholic press. Two colleagues deserve to be mentioned because of their influence on the ideas of the founder of *De Linie*. F. Malmberg SJ developed ideas about the laymen's role in the Church and J. van Heugten SJ roused Creyghton's admiration by his defence of christian values with regard to contemporary literature. Creyghton ignored the attempts to put an end to the catholic isolation, which had matured in the collective efforts of all denominations during the war. His plan took no account of changes in the political climate, but were a direct continuation of pre-war traditional views.

The Jesuits played a dominant part in the management and editorial policy of the weekly *De Linie*, of which I have mainly studied the first five years. The managing and advisory committees were to guarantee that the interests of the Society of Jesus would not be harmed in any way. Far from being extended, the lay element was gradually reduced in the editorial board. Other reasons why the grand design of the *Project* of 1944 was not realised after 1946 were high prices and paper shortage. Still, these were not the only reasons for its failure. The ideas outlined in *Project* about layout and editorial content, which were modelled on i.a. Goebbels' *Das Reich*, conceived a 24-page paper. This conception alienated Creyghton from the actual publication, a paper of 8 pages at the most, so that he never properly adjusted to it. Only Creyghton's layout was realised in the first four years.

In the latter half of 1948 the circulation of *De Linie* reached a standstill for the first time. On 31 December 1948 there were over 36,000 subscribers. There was a slight fall

* Voor deze vertaling ben ik dank verschuldigd aan Drs. S.Y.B. Boogaarts-De Glas.

in 1949 and a sharp decline in 1950. This was natural, however, because of the considerable variability of the audience after 1948. It was true that the number of resignations was more or less balanced by the number of new subscribers for two years, but the market for a specifically catholic weekly like *De Linie* was obviously limited. Consequently the financial foundation of the Jesuits' weekly was rather shaky. At the outset the audience of *De Linie* consisted of middle and upper class people who generally had a secondary and university education. The fragmentary marketing investigations of the time show an increase of lower income subscribers at the expense of the number of well-to-do people.

Creyghton's work was strongly supported by his superiors, especially through the efforts of the Provincial Superior C Kerremans and the assistant to the General Superior in Rome, P. van Gestel. Moreover the General Superior J. B. Janssens took a keen interest in the project, which he called a real mission of the Society of Jesus. Members of the Dutch Jesuitical Province were far from agreeing with their leaders in this respect. This became apparent at a conference in 1949 where a number of Jesuits criticised *De Linie*'s policy. This attitude may have been influenced by the opposition against the paper outside Jesuitical circles.

The chief editor became aware of the bishops' criticism when he went on a visiting tour in the first eight months of 1950. His decision to call on the bishops was actuated by a letter from Cardinal de Jong, who took the editors to task because of a polemic with the leader of the Roman Catholic People's party in parliament, Romme, which was said to detract from the unity of catholics in political affairs. From these talks Creyghton drew the unwarranted conclusion that *De Linie* was the most suitable instrument for voicing the bishops' opinions and opposing erroneous developments in other catholic papers. In fact some bishops were very doubtful about the suitability of *De Linie*, which they considered as a predominantly Jesuitical paper, and they disapproved of the paper's polemics with other catholic papers.

The missionary zeal which had stimulated the foundation of *De Linie* led to similar efforts in other countries. The *Vlaamse Linie* was the only successful outcome of these efforts. The paper was founded in Brussels in 1948 with strong support from Amsterdam. The dominating role played by Creyghton and other Dutchmen in its editorial policy as well as financial management accounts for the chaotic features of the *Vlaamse Linie* which it shared with its parent paper. Both papers had been instructed to work under one master organisation, 'De Interlinie', also dominated by Amsterdam. In the end the *Vlaamse Linie* went its own way in spite of objections from Rome. 'De Interlinie', which gradually abandoned its original task of initiating new and advising old *Linie* foundations, engaged in the exchange of news reports and articles for existing papers. The foundation of a German *Linie* by the restoration of the distressed *Munchener Allgemeine* failed because of insufficient preparations. The superiors of the German Society of Jesus had previously opposed a German *Linie*. Another initiative of 'De Interlinie', the establishment of a Centre of Documentation for the catholic press run by Jesuits, never came off, since *De Linie* was not supported by colleagues in other countries, e.g. France. The death of E. Schroder SJ, the chief advocate of internationalisation of the missionary work of *De Linie*, put a definitive end to all these schemes.

Meanwhile the paper was fiercely attacked. The non-catholic press accused *De Linie* of showing traces of fascism, referring in particular to the paper's tone and the dubious

war record of some of its contributors. The latter was undeniable. The paper's tone was also termed aggressive and reactionary, which was less questionable than the accusation of fascism. The exchange of editorial space with the independent left-wing paper *De Groene* did not reflect *De Linie*'s tolerance but only its missionary zeal. In the catholic press there was hardly any reference to the paper's supposed fascist character except from the group around Anton van Duinkerken. The aim of *De Linie*, the propagation of the catholic faith, was accepted, but the means used to defend this faith induced the catholic press to call its editors 'scaremongers and diehards'. As long as Creyghton was editor-in-chief, they never admitted that they had erred in the many polemics. After five years they confessed reluctantly that they had occasionally been less tactful than was desirable.

In the view of its chief editor from 1946 till 1950 the content of *De Linie* was aimed to demonstrate clearly the significance of Christ and faith in Him. To achieve this end, Creyghton did not think it necessary to make a feature of the apology of the catholic faith. The short column in which an exposition of the faith was given each week, 'Spiritual Instruction', was continued with great difficulty. The only more or less theological feature, 'Views on Protestantism', was meant to be informative but it soon turned defensive owing to the militant attitude of the Jesuits' weekly. In the view it afforded of protestantism the emphasis was on the safety of its own harbour. Nevertheless this feature was called progressive, for the pristine ecumenical movement among the Dutch catholics had not yet reached the stage of an open dialogue. Indeed, the limited breakthrough towards closer cooperation with protestants favoured by *De Linie* did not have a progressive goal. The paper did not aim for a Dutch society without cultural and political barriers, but for a country where the national-christian, and preferably catholic community would oust all the others.

Creyghton considered as the main objective of his weekly what he called the fight against the steady paganisation of Dutch public life. He insisted on moral rather than esthetic standards in the evaluation of literature and plastic arts. The norms of the Church were rigidly applied and the label 'integralist' which the paper won is understandable though inaccurate. *De Linie* did not always manage to observe the distinction between a principled attack on the tenor of a work of art and the artist himself. Thus it created the impression of publicly branding as sinners catholic artists like the poet Aafjes and the painter Aad de Haas. In its film reviews, too, it applied exclusively moral standards, so that it became suspect to any catholic film reviewer who appreciated the esthetic values of films.

In its view that the prosecution and purge of political delinquents in the post-war Netherlands had failed, *De Linie* was certainly not alone. But by its one-sided demand for christian forgiveness and the loud clamour for general amnesty it incurred the criticism that it was chiefly interested in hushing up. It was true that *De Linie* devoted the most attention to what it regarded as evils, but it failed to present its readers with a clear christian alternative.

Thus was even more true for *De Linie*'s fight against systems which supposedly threatened a christian society. The fiercest attacks were launched against communism. In the first two years the emphasis lay on the spiritual fight christians should wage against communism. It gradually shifted towards communist antitheism. In the cold war climate *De Linie* grew more and more inclined to attack communists rather than communism.

The events of 1948, the coup in Prague and the Berlin blockade induced *De Linie*, like the rest of The Netherlands, to forget its christian ideals and restrict itself to taking the lead in communist-baiting. By the end of 1948 the Jesuits' weekly proclaimed that an offensive war against Russia would be legitimate because it would be a defensive act on the part of the free Western world. In 1949 a great deal of publicity was given to the trial of the Hungarian Cardinal Mindszenty, who was depicted as a heroic martyr facing the antitheism of Marx' followers. In the latter half of 1949 *De Linie's* strong anticommunism decreased, mainly for commercial reasons. By concentrating on the threat of communist imperialism the paper had increased people's fear of communist imperialism without giving western christians more spiritual resistance.

The fight against humanism was waged in an equally superficial fashion. The emphasis was on the humanists' antitheism and there was no recognition of the more conciliatory manifestations of humanism that became current after World War II. Socialism was also denounced in a dogmatic way based on papal statements. The paper showed little understanding of post-war developments and kept challenging catholics who had turned to socialism. Yet there was a difference with *De Linie's* opposition of communism. System and person were much more clearly distinguished in the case of socialism. The political cooperation of the catholic and socialist parties remained a problem for the paper, which had been instructed to refrain from voicing too clear opinions on purely political matters.

Capitalism was treated on the same lines as communism because both systems were considered to have a demoralizing effect on twentieth-century society. Communism was clearly depicted as the more dangerous. At first the paper referred to the social doctrines of the Church as an alternative, afterwards the materialistic aspects of capitalism were discussed at great length. Capitalism as a system was not questioned; its excesses were rejected although more attention was given to the problem how one's conscience could be reconciled with this materialistic vice.

This negative approach to systems rejected by the Church was hardly balanced by lucid expositions of reasonable alternatives that might promote a christian society. The propagation of a political world unity, started as the chief editor's hobby-horse, remained vague and shallow. Creighton thought that the faithful possessed particular gifts to spread the concept of supra-nationalism, though he did hardly anything but attack national sovereignty as the greatest obstacle to a peaceful world order. This obsession made him impervious to practical problems like the economic aspects of European integration.

The last issues dealt with in this survey of five years of *De Linie* are the paper's views on Franco's Spain and the struggle for independence of the Indonesian Republic. These issues in foreign politics were approached in various ways. The situation in Spain was judged by the advantages it brought for the catholic majority under Franco; the rights of the protestant minority were hardly recognised. The widespread criticism of Spain was often interpreted as a communist campaign against the man who had earlier rescued the Iberian peninsula from complete paganism. *De Linie's* position with regard to Indonesia was to recognise the claims of the nationalists and the republic, except for occasional opportunist support of the Dutch government's position. The paper showed a more progressive approach to the decolonisation process than the superiors of the Society in Rome, who more or less silenced *De Linie* with the support of Dutch Jesuitical missionaries. The commercial independence which the managing director and chief editor had

always pursued did not compensate for the paper's spiritual dependence, which increased when the interests of the Society, in this case the interests of the Jesuits' mission, were at stake

The period from 1951 till 1963 has only been described as an appendix to the first five years of *De Linc*. It warrants the conclusion that Creighton's view of the weekly as a missionary project of the Society of Jesus had far-reaching implications for his successors. On the one hand it prevented K. Verhofstad SJ from following another direction and on the other hand it induced S. Maas SJ to return to Creighton's original concept without the alarmist traits of the initial years. The paper remained conservative to say the least, though in the last years of its existence attempts were made to keep abreast of the turbulent developments in The Netherlands, with Rome acting as a permanent brake. The modern form of missionary work which the Society of Jesus undertook in The Netherlands failed to come up to expectations because religious fervour alone is not enough to keep a weekly going. That it was nevertheless possible to continue the publication of *De Linc* for eighteen years may in itself be called an achievement.

Verantwoording

- 1) Deze Franse voorbeelden zijn o a A Coutrot, Un Courant de la pensee catholique L'hebdomaire "Sept" (mars 1934 août 1937), Paris 1961, J P Gault, Histoire d'une Fidelité Chretien 1944-1956, Paris 1956, J et Ph Godfrin, Une centrale de presse catholique La Maison de bonne Presse et ses publications, Paris 1965, F Mayeur, L'Aube Etude d'un journal d'opinion 1932-1940, Paris 1966
- 2) A C J de Vrankrijker, Het wervende woord Geschiedenis der socialistische week en dagbladpers in Nederland, Amsterdam 1950.
- 3) L J Rogier/N de Rooy, In vrijheid herboren Katholiek Nederland 1853 1953, 's-Gravenhage 1953, J Hemels, De vespers van de katholieke journalistiek De ontwikkeling in Nederland gedurende een kwart eeuw Proeftuin van een bevrijding, dl 4, in De Bazuin, Jrg 56, nr 8, 19 november 1972, pp 3-7, G Dierick, Te Lifder Ure Voorgeschiedenis en de jaren 1950 1953 Doctoraalscriptie Geschiedenis, Nijmegen 1975; J W M Peijnenburg, Judocus Smits en zijn Tijd, Amsterdam 1976. De activiteiten van J Hemels op dit gebied verdienen nog enige aanvulling Van zijn hand verscheen o m Katholische Presse in den Nederlanden (I) Ruckblick anlässlich der Einstellung der Tageszeitung "De Tijd", en Katholische Presse in den Nederlanden (II) Umstrukturierung und Meinungswandel nach dem Zweiten Weltkrieg, in Communicatio Socialis Zeitschrift für Publizistik in Kirche und Welt, Jrg 8 (1975), Heft 1-2 Deze artikelen zullen, op nieuw ingeleid, een plaats krijgen in M Schmolke (Hrsg.), Katholische Publizistik in den Nederlanden, Paderborn 1977 Te verwachten is bovendien J Hemels, Ideaal en ideologie van een eeuw katholieke pers
- 4) Deze conclusie klinkt door in het kritisch terugblikken en vooruitzien van L J Rogier tijdens een rede ter viering van het eerste lustrum van het Katholiek Instituut voor de Journalistiek op 10 april 1954 in de aula van de katholieke universiteit te Nijmegen Zie L J Rogier, De Nederlandse pers van gisteren en heden Overwegingen van een buitenstaander, Terugblik en uitzicht dl I, Hilversum 1964, pp 487 506
- 5) Een voorbeeld hiervan is de herdenking van het tienjarig bestaan van het weekblad De Nieuwe Linie, waarbij De Linie zelf niet vergeten werd door o a F Rondagh, Weekblad van hier tot ginder, in De Volkskrant, 28 april 1973, p 14, vgl ook de artikelen ter herdenking van 25 jaar De Linie en De Nieuwe Linie samen, waarn steeds dezelfde voorvallen verwerkt zijn b v A Kuiper, De Nieuwe Linie bestaat tegelijk acht en 25 jaar Linkse voortzetting van rechts Jezuitenblad, in De Tijd, 3 april 1971, p 9, M Ruyter, Een beetje streng blad Het wonderlijke 25-jarige bestaan van De Nieuwe Linie, in De Volkskrant, 17 april 1971, p 11, W de Wael, De (Nieuwe) Linie, in De Gelderlander, 3 april 1971 Een wel aardig voorbeeld is de herdenkingsuitgave van het dagblad De Tijd van 17 juni 1845 tot 31 augustus 1974 bij gelegenheid van de transformatie in een weekblad, zie De Tijd, 31 augustus 1974
- 6) Twee recente voorbeelden zijn B J Bertina, Gerard Philipe, idool uit de jaren '50, in De Volkskrant, 7 juli 1976, p 6 en J Smiers, Cultuur in Nederland 1945-1955, Nijmegen 1977, p 25 Op dit etiket "fascistisch" zal met name in Hoofdstuk XII dieper worden ingegaan
- 7) De redactiekroniek vermeldt voor maandag 9 januari 1950 "I nige tijd geleden blijkt ons gehele knipselarchief (reacties op ons werk in andere bladen) te zijn meegegeven aan Oud Papier Onherroepelijk en onherstelbaar verloren" (L a Ds II, nr 12a g)
Wij vermoeden dat de redactiecorrespondentie door eenzelfde slordigheid verloren is gegaan. J Barten SJ die in Maastricht begon met het ordenen van het Linie-archief schreef in zijn inleiding op 24 mei 1967 dat de echte redactionele correspondentie niet werd aangetroffen Hij gaf hier verder geen redenen voor op Wel is de redactiecorrespondentie aanwezig over de jaren 1952-1962 onder nr 82 van het Linie-archief in de dozen IX t/m XXV

Het Linie-archief bevindt zich op dit moment in het Archief van de Nederlandse Provincie van de Societiet van Jezus, Houtlaan 2 te Nijmegen, onder de uitstekende hoede van de paters Barten en Baltussen. Na mijn eigen onderzoek is elk nummer van het Linie archief door genoemde paters afzonderlijk beschreven. De hoofddeling in dozen zal onder Bronnen en literatuur gegeven worden.

- 8) Dit dankbaar aanvaarde materiaal dat nu nog in mijn persoonlijk bezit is, zal volgens afspraak te zijner tijd na publikatie van deze studie aan het in aantekening 7 genoemde archief worden overgedragen. In de aantekeningen zal dit aangeduid worden met Coll Crt voor Collectie Creighton en Coll A M voor Collectie A. Mertens.
 - 9) De namen van deze personen zullen, wanneer ze gegevens van direct belang voor dit onderzoek hebben verstrekt, op de desbetreffende plaatsen in de tekst en aantekeningen vermeld worden.
 - 10) Als voorbeeld noem ik hier de discussie rond het proefschrift van K. Bertels, *Geschiedenis tussen structuur en evenement. Een methodologisch en wijsgerig onderzoek*, Amsterdam 1973. Reacties hierop zijn o.a. te vinden in het Cultureel Supplement NRC/Handelsblad van de hand van I. Schoffer (Twee wegen naar het verleden, 18.5.1973) en H.W. von der Dunk (Kleio en computer, 4.1.1974). Voorts in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* van F.R. Ankersmit (Kees Bertels, *Geschiedenis tussen structuur en evenement*, 89, 1974, 396-412) en W. Ottenspeer (Ankersmit contra Bertels, 91, 1976, 82-88) en weer Ankersmit (Weerwoord 91, 1976, 88-94).
 - 11) B. Berelson, *Content Analysis in Communication Research*, Illinois 1952. Vgl. o.a. ook W.A. Danielson, *Content Analysis in Communication Research*, in *Introduction to Mass Communications Research*, edited by R.O. Nafziger and D.M. White, 1ste dr. 1958, 2de dr. 1963, pp. 180-207.
 - 12) Goede inleidingen op de mogelijkheden en onmogelijkheden van inhoudsanalyse, ook met betrekking tot het vakgebied van de geschiedenis, geven R.W. Budd/R.K. Thorp/L. Donohew, *Content analysis of communications*, New York 1967; G. Wersig, *Inhaltsanalyse. Einführung in ihre Systematik und Literatur*, Berlin 1968; O.R. Holsti, *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*, Massachusetts 1969. Voor een recente Nederlandse bijdrage op dit gebied, zie I.N. Saris/Gallhofer en W.E. Saris, *Recente ontwikkelingen op het gebied van de geautomatiseerde inhoudsanalyse*, in *Acta Politica*, Jrg X (1975), pp. 485-506.
 - 13) Afwijzing in 1971 door Z.W.O. van de aanvraag van een promotiebeurs waarin een plan tot toepassing van inhoudsanalyse was gemotiveerd, vormde een eerste tegenslag. De toewijzing van een promotietoelage door het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen voor de periode 1 augustus 1972 - 1 augustus 1973 waarvoor ik de afdeling Rijksstudietoelagen te Groningen nogmaals dank, heeft wel mijn studie in het algemeen maar niet mijn voorgenomen onderzoek met behulp van inhoudsanalyse bevorderd. De hoogte van het beursbedrag waardoor een bijbaan noodzakelijk was en mijn studietijd beperkt werd, is hier debet aan. Mijn werk aan de Lerarenopleiding van de Gelderse Leergangen te Nijmegen sinds 1973 heeft eveneens mijn onderzoek vertraagd.
- Zo is mijn voornemen dat in 1969 ontstond naar aanleiding van een jaar college in de inhoudsanalyse door B. Manschot aan het Instituut voor Massacommunicatie te Nijmegen en dat resulteerde in een doctoraalexamen bijvak in de Publicistiek tot op heden nooit uitgevoerd. De kans dat mijn oude plan, met name de anticommunistische strekking van het weekblad *De Linie* door middel van inhoudsanalyse te onderzoeken, ooit gerealiseerd zal worden met de reeds jaren geleden toegezegde steun van het Instituut voor Massacommunicatie te Nijmegen is er niet groter op geworden.

Deel I. Functioneren van De Linie onder J.H.C. Creighton SJ, 1946-1950

Inleiding

- 1) J. van Laarhoven, *De Kerk van 1770-1970. Handboek van de Kerkgeschiedenis*, Dl. V, Nijmegen 1974, pp. 350-352; J.A. Bornewasser, *Seculariserende tendensen na de Middeleeuwen*, in *Christelijke bestaan in een seculaire cultuur*, Roermond 1969, pp. 107-108; W. Goddijn, *De beheerste kerk. Uitgestelde revolutie in rooms-katholiek Nederland*, Amsterdam 1973, pp. 41-48, 149-151.

2) J van Laarhoven, *De Kerk van 1770-1970*, pp 383-384

3) *Idem*, p 396

Uit de enorme literatuur over dit onderwerp noemen we hier alleen F Schillebeeckx OP, *Wereld en Kerk Theologische peilingen Deel III*, Bilthoven 1966 Deze schrijver behandelt de problematiek vanuit zijn ervaring met de geestelijke situatie in Frankrijk in de eerste naoorlogse jaren

4) J van Laarhoven, *De Kerk van 1770-1970*, pp 398-400

Het koude oorlog klimaat zal verder aangeduid worden in deel II in samenhang met de daar behandelde inhoudelijke ontwikkeling van De Linie

5) Over de mislukte politieke doorbraak, zie A I Manning, *Geen doorbraak van de oude structuren De confessionele partijen na 1945*, in *De confessionelen Ontstaan en ontwikkeling van hun politieke partijen*, Utrecht 1968, pp 61-88 I en voorbeeld van voortgezette doorbraak, maar op zeer kleine schaal, geeft L d'Haens, *De Katholieke Werkgemeenschap in de Partij van de Arbeid en de politieke doorbraak*, in *Jaarboek van het Katholiek Documentatie Centrum* 1974, Nijmegen, pp 59-99 De achtergrond van de doorbraak zal verder in hoofdstuk I, pp 15-17, worden uitgewerkt

Over de mislukte culturele doorbraak is aanzienlijk minder geschreven, vgl stelling VI bij J L J Bosmans, *De Nederlander Mr A R Zimmerman als Commissaris-Generaal van de Volkenbond in Oostenrijk 1922-1926*, Nijmegen 1973

6) J M G Thurlings, *De wankelende zuil Nederlandse katholieken tussen assimilatie en pluralisme*, Nijmegen 1971, pp 115-116, 133

7) A Romein Verschoor, *Omzien in verwondering Deel II*, Amsterdam 1972, pp 78-82

8) H J A Hofland, *Tegels lichten of ware verhalen over de autoriteiten in het land van de voldongen feiten*, Amsterdam 1972, p 18 e v

9) J Hemels, *De vespers van de katholieke journalistiek De ontwikkeling in Nederland gedurende een kwart eeuw Proeftuin van een bevrijding*, dl 4, in *Weekblad De Bazuin*, 19 november 1972, Jrg 56, nr 8, pp 5-6 Hemels verwijst hier naar een conclusie van de werkgroep "De katholieke pers en het vraagstuk van de katholieke eenheid" van de KJNK in 1954

10) L J Rogier, *De Nederlandse pers van gisteren en heden Overwegingen van een buitenstaander*, in *Terugblik en uitzicht*, deel I, Hilversum 1964, pp 503-504

11) J M G Thurlings, *De wankelende zuil*, p 142

12) Een ongenueanceerd ongunstig beeld schetste G Klaus, *Jesuiten, Gott, Materie Des Jesuitenpaters Wetter Revolte wider Vernunft und Wissenschaft*, Berlin 1957, pp 15-21 Aan de pejorative betekenis van het woord "jezuïet" wordt ook aandacht geschonken in de recente publicatie *Les Jesuites Spiritualite et activites Jalons d'une histoire*, Paris 1974, pp XXX-XXXI Voorts kan het als veelbetekenend worden uitgelegd dat A Guichard, auteur van *Les Jesuites*, Paris 1974, eerder schreef over *Les Francs Macons* (1969) en *Les Juifs* (1971)

13) De achtergrond van deze gehoorzaamheidsplichten is o a beschreven door M Smits van Waesberghe SJ, *De geest van Sint Ignatius in zijn Orde*, Utrecht 1940, Hfdn V, VI en X De recente problematiek rond de geloften van gehoorzaamheid in de Societeit van Jezus wordt aangeduid in hfd III *L'obeissance, point critique d'une crise*, van A Guichard, *Les Jesuites*, Paris 1974, pp 173-197

14) De hoofdpunten van het nu volgende globale historische overzicht zijn ontleend aan de gegevens van prof dr J van Laarhoven, hoogleraar in de kerkgeschiedenis van de middeleeuwen en de nieuwe tijd, verwerkt door H Bronkhorst/T Crijnen, *De jezuiteten zijn de joden van het christendom Portret van een miskende orde*, afl 2, in *Weekblad De Tijd*, Jrg I, n 42, 27 juni 1975, pp 29-32.

Aanvullende literatuur is te vinden in R R Post, *De grote crisis Voorbereiding, Renaissance, Reformatie en Katholieke Herleving* (van 1303 tot 1648), *Handboek van de kerkgeschiedenis*, Dl III, Nijmegen 1963, pp 236-237 L J Rogier, *De kerk in het tijdperk van verlichting en revolutie (1715-1801)*, *Geschiedenis van de kerk*, Dl VII, Hilversum 1964, pp 296-297

15) Deze missiemethoden, bekend als de "accommodatie der jezuiteten", leidde tot de zgn ritensrijd Zie G A M Abbink, *De kerk ten tijde van het vorstelijk absolutisme en de verlichting (17de en 18de eeuw)*, *Handboek van de kerkgeschiedenis*, Dl IV, Nijmegen 1965, pp 193-206

16) In zijn inleiding op de jezuitetenvervolgung schrijft Abbink dat de jezuiteten zelf ten dele oorzaak zijn geweest van de afkeer die ze opriepen door de wijze waarop ze hun leer verdedigden en hun

- tegenstanders bestreden Zie G A M Abbink, De kerk ten tijde van het vorstelijk absolutisme en de verlichting (17de en 18de eeuw), pp 252-267
- 17) J van Laarhoven, De Kerk van 1770-1970, pp 317, 325
 - 18) Idem, p 355, T M School OP, Aggiornamento De doorbraak van een nieuwe theologie, Baarn 1968, pp 120-133
 - 19) Dit kan volgens de Leuvense hoogleraar M Dierickx SJ mede het gevolg zijn van de invloed die twee vertegenwoordigers van de Moderne Devotie uit Noord-Nederland, Johannes Mombaer en Gerard Zerbolt van Zutphen, hebben uitgeoefend op het denkpatroon van Ignatius van Loyola Vgl H Bronkhorst/T Crijnen De storm onder de Nederlandse jezuïeten is geluwd maar lijkt nog niet voorbij Portret van een miskende orde, afl 4, in Weekblad De Tijd, Jrg I, nr 45, 11 juli 1975, p 20
Ignatius heeft evenwel niet rechtstreeks maar onder invloed van García Cisneros, abt van Montserrat, kennis genomen van de methodische meditatie van Mombaer en Zerbolt Vgl G van Gestel SJ, Loyola en de Jezuitenorde, Utrecht 1956, p 66 R R Post, De grote crisis, p 85
 - 20) I van Hoeck SJ, Schets van de geschiedenis der jezuïeten in Nederland, Nijmegen 1940, p 119, J Andriessen SJ, De jezuïeten en het saamlingsbevel der Nederlanden 1585-1648, Antwerpen 1957, pp 23-100
 - 21) I van Hoeck SJ, Schets van de geschiedenis der jezuïeten in Nederland, p 127
 - 22) Idem, p 162
 - 23) Idem, pp 171, 185 e v
 - 24) Idem, p 262 e v
 - 25) Idem, pp 275, 278
 - 26) Idem, pp 281-287
 - 27) H Bronkhorst/T Crijnen, Portret van een miskende orde, afl 4, p 21
 - 28) L J Rogier/N de Rooy, In vrijheid herboren Katholiek Nederland 1853-1953, 's-Gravenhage 1953, p 244
 - 29) Vgl M Dierickx SJ, De jezuïeten Wat zij zijn en hoe zij werken, 2de druk, Brussel 1964, pp 255-271
 - 30) I van Hoeck SJ, Schets van de geschiedenis der jezuïeten in Nederland, pp 339-356, M Dierickx SJ, De jezuïeten, p 270 e v
 - 31) Vgl K J Derks SJ, Bij het honderdjarig bestaan van de Nederlandse Provincie der Sociëteit van Jesus (1849-1949), 1949, pp 12-13
 - 32) Vgl voor de term "apostolaat" in algemeen theologisch zin Lexikon für Theologie und Kirche, Bd I, Freiburg 1957, pp 755-756 In het Theologisch Woordenboek (Roermond 1952, pp 201-202) wordt het begrip "apostolaat" gedefinieerd als de christelijke activiteit die het bovennatuurlijk welzijn van de medemens tot object heeft en aldus het hoogste werk van naastenliefde is Voorts wordt er onderscheid gemaakt tussen de innerlijke vorm van apostolaat in gebed en offer en de uiterlijke vorm in bijvoorbeeld woord en werk
In de kerkgeschiedenis van de laatste eeuw wordt deze term voornamelijk gebruikt voor specifieke vormen van zendingsarbeid zoals het Apostolaat des Gebeds Vgl R Aubert, De kerk van de crisis van 1848 tot Vaticanum II, Geschiedenis van de kerk, Dl Xa, Bussum 1974, pp 145-164
Vanuit de communicatieleer kan men de vraag stellen of het meestal theologisch geïnterpreteerde begrip apostolaat een propagandasoort is Deze vraag wordt bevestigend beantwoord door A van der Meiden, Mensen winnen I en verkenning van de relatie tussen ethiek, propaganda en apostolaat, Dissertatie Utrecht 1972, pp 102-123
 - 33) M Dierickx SJ, De jezuïeten, p 7 e v
 - 34) Idem, p 82
 - 35) Idem, pp 79-80, 87-88
 - 36) Idem, pp 89-91 In tegenstelling tot Dierickx neemt M Smits van Waesberghe SJ, De geest van Sint Ignatius in zijn orde, p 35 e v, wel aan dat Ignatius de militaire betekenis van het spaanse woord "compañía" in het latijn "societas" - voor ogen had toen hij zijn orde de naam "Compañía de Jesus" gaf Smits van Waesberghe waarschuwt evenwel het soldateske in Ignatius' persoon en karakter niet te overschatten
 - 37) M Dierickx SJ, De jezuïeten, pp 77-78 Het beroemde "tantum quantum" uit de Geestelijke

Oefeningen zou hiervoor typerend zijn. Dierickx bedoelt hiermee de zin "de mens moet de schepselen in zoverre (tantum) gebruiken, als zij hem tot zijn doel behulpzaam zijn, en hij moet zich er in zoverre (quantum) van ontdoen, als zij hem daarbij een hindernis zijn".

- 38) M. Dierickx SJ, *De Jezuïeten*, pp.93-96.
- 39) Idem, p.97.
- 40) Idem, pp.167-176.
- 41) Idem, pp.176-181.
- 42) Idem, pp.183-187.
- 43) Idem, pp.205-212.
- 44) Idem, pp.200-205.
- 45) Idem, p.199. Vgl. J.van Laarhoven, *De Kerk van 1770-1970*, pp.220-221.

Hoofdstuk I. Ontstaansgeschiedenis

- 1) H. Duurkens SJ, Voorrede. Register op het tijdschrift *Studien van het 1ste t/m 100ste deel* (1ste t/m 55ste Jrg.), 1868-1924, L.C.G. Malmberg, Uitgever van den Apostolischen Stoel, pp.3-9.
- 2) Redactie, Voorrede. Register op het tijdschrift *Studien*, Supplement nr.3, van het 121ste t/m het 130ste deel (66ste t/m 70ste jrg.), 1934-1938, pp.3-5.
- 3) Een schatting van het ledenbestand na de propaganda-actie komt tot ongeveer 1000 abonnees, voordien rond de 300. Doordat de administratie van *Studien* tijdens de oorlog geheel verloren ging, is er niets meer met exactheid te achterhalen.
- 4) Beide rubrieken verschenen in *Studien*, dl.130 (2de halfjaar 1938), Jrg.70, en de dln. 131 en 132, Jrg.71.
Lynen, vormen en kleuren werd overgenomen door J.W. Kerssemakers SJ en de rubriek *Recollectie* door Jos. Wijnands SJ. Als reden voor het terugtrekken van Creyghton kan zijn overplaatsing in 1939 van Nijmegen naar Maastricht gelden.
De naam Nicolaas in het pseudoniem Dr. Hans Nicolaas verklaarde Creyghton zelf uit de verering voor zijn artistiek begaafde vader, van beroep banketbakker, die deze voornaam had.
- 5) De naam Quickborn - bron van stromend, levend water - werd door groepjes katholieke studenten uit Silezie met geheelonthoudersidealen voor het eerst gebruikt in 1909. Het blad *Quickborn* verscheen in 1913. Guardini kwam het eerst met de geleidelijk groeiende beweging in contact in 1915, maar ging er zich pas intensief mee bezighouden, een jaar nadat deze katholieke jeugdorganisatie haar hoofdzetel in Burg Rothenfels am Main gevestigd had. Guardini werd de theoretische en praktische inspirator van Quickborn. Het doel was bij te dragen aan het ontstaan van een nieuwe mens en een nieuwe tijd. Het uitgangspunt hierbij was een diep religieuze bestaansbeleving die verbonden werd met de idealen van ongecompliceerdheid, zoals de rond 1900 gestichte beweging van de "Wandervogel" die nastreefde. Vgl. voor de inspiratie van Guardini R. Guardini, *Quickborn. Tatsachen und Grundsätze*, 2de druk, Burg Rothenfels a.M. 1922, R. Guardini, *Brieven over levensvorming*, 2de druk, Bussum 1954 (Oorspr.: *Briefe über Selbstbildung*, 2de druk 1930). Zie voor de algemene betekenis van Guardini H.M.M. Fortmann, *Romano Guardini, thesaurier van Europa. Een portret*, in *Wending. Maandblad voor evangelie en cultuur*, Jrg.24 (1970), pp.747-752. Naast Quickborn bestond o.a. *Neu-Deutschland*, in 1919 met hulp van de Jezuïeten gesticht. Beide jeugdbewegingen zochten haar leden vooral onder de scholieren van de middelbare scholen. Volgens W.Z. Laqueur, *Die deutsche Jugendbewegung. Eine historische Studie*, Keulen 1962, p.86 (oorspr.: *Young Germany*), bestond er weinig tot geen concurrentie tussen de katholieke jeugdbonden in Duitsland. Er bleken echter zoveel misverstanden tussen Quickborn en *Neu-Deutschland* te bestaan dat Guardini er zich uitdrukkelijk mee bezighield. Zie: R. Guardini, *Quickborn. Tatsachen und Grundsätze*, 2de druk, Burg Rothenfels a.M. 1922, pp.30-33.
- 6) Gegevens o.m. uit een gesprek met J.H.C. Creyghton SJ en H. van der Berg, najaar 1971. Van der Berg was een van de deelnemers uit de eerste groep die vanuit Nijmegen naar Bad Rodenfels vertrok.
De in 1901 begonnen jeugdbeweging met de naam "Wandervogel", die op het romantische karakter van deze beweging wijst, werd het symbool van de Duitse jeugdbeweging. Na de eerste wereldoorlog werd het verzet van de Duitse jeugd tegen de burgerlijke en de verstedelijkte maatschappij

eén van de belangrijkste elementen van de beweging der "Wandervogel" Vgl K Seidelmann, *Bund und Gruppe als Lebensformen deutscher Jugend Versuch einer Erscheinungskunde des deutschen Jugendlebens in den ersten Hälfte des XX Jahrhunderts*, München 1955, pp 42-50, W Z Laqueur, *Die deutsche Jugendbewegung*, pp 13-52 en pp 118-148

- 7) In de eerste groep, bestaande uit jongeren uit Nijmegen en Utrecht, horen o a de namen thuis van Ausems, Pompe, Vriens, Bertels en de gebroeders De Wilt In de later gesplitste groepen zaten in Utrecht o a Bruna, de gebroeders Kuitenbrouwer, Ausems en Pompe en in de Nijmeegse groep Morel, Bertels, Meurs, Reichling en R de Wilt (Gegevens uit gesprekken met J H C Creyghton SJ in het najaar van 1971 samen met H van der Berg, en van april 1973) Vgl A van Dunkerken, *Herinneringen*, inleiding op vijftig jaar Katholieke Leergangen 1912-1962, door J A Bornewasser, Tilburg 1962, p XXIV Verwantschap met de Duitse jeugdbewegingen, met name Quickborn en Hochland, had de in Nederland door Delftse studenten opgerichte Heemvaartbeweging Deze wilde evenals haar Duitse voorbeelden onder haar leden een bewust christelijk leven bevorderen Zie L J Rogier/N de Rooy, *In vrijheid herboren Katholiek Nederland 1853-1953*, 's-Gravenhage 1953, p 656, L M H Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, Hilversum 1964, p 101
- Literatuur over Quickborn is vermeld in aantekening 5 Een kort overzicht van de ontstaansgeschiedenis van Hochland geeft de inleiding van K Ackermann, *Der Widerstand der Monatschrift Hochland gegen den Nationalsozialismus*, München 1965, pp 13-31
- 8) Zie L J Rogier/N de Rooy, *In vrijheid herboren*, p 639 e v L M H Joosten, *Katholieken en fascisme*, p 68 e v, H Kapteijns, *Het maandblad De Gemeenschap Intenties en aspecten*, Utrecht, p 19 e v
- 9) De vorming tot jezuïet duurt ongeveer vijftien jaar twee jaar noviciaat, twee tot drie jaar filosofie, enkele jaren regentie waarin de scholastiek of jezuïet-student leraar of surveillant op een college is of aan de universiteit studeert, vier jaar theologie met de priesterwijding na het derde theologiejaar en tot besluit een jaar ascetische vorming, het derde jaar noviciaat genoemd Vgl M. Dienckx SJ, *De Jezuïeten Wat zij zijn en hoe zij werken*, 2de druk, Brugge 1964, p 68 e v In de opleiding van J H C Creyghton ontbreekt de regentie, het derde noviciaat doorliep hij in 1931, daarna ging hij naar Rome voor het "biennium" in het canonieke recht
- De plaatsen waar de Nederlandse provincie van de Sociëteit van Jezus haar opleiding situeerde, noviciaat en studiehuisen, staan beschreven in I van Hoeck SJ, *Schets van de geschiedenis der Jezuïeten in Nederland*, Nijmegen, pp 293-301
- 10) De Belg Arthur Vermeersch SJ (1858-1936) was van 1918-1935 docent moraal en canoniek recht aan het Gregorianum in Rome Hij schreef meer dan veertig boeken over zijn specialismen en over diverse tijdsproblemen Bovendien richtte Vermeersch een tijdschriftje op dat voluit heette *Periodica de re morali, canonica, liturgica* Creyghton nam het van Vermeersch over toen deze Rome verliet om gezondheidsredenen en redigeerde *Periodica* van 1935-1937, totdat hijzelf naar Nederland terugkeerde
- 11) Creyghton werkte vanaf augustus 1936 tot mei 1940 regelmatig aan De Maasbode mee, maar had al contact met het blad in de periode 1932-1934 Hij had toen aangeboden een reportage te verzorgen over een congres in Rome Vanaf 1938, toen Creyghton weer in Nederland zat, ging deze medewerking door Een korte opsomming van de thema's die Creyghton in meerdere opeenvolgende afleveringen van de zondagseditie van De Maasbode aansneed, zal hier gegeven worden met een globale tijdsaanduiding tussen haakjes Theologische bespiegelingen rond de veelvuldige biecht (aug-sept 1936), Bespiegelingen rond Englands koningsdrama (dec 1936), Over eerbied en liefde voor vorst en vaderland (jan 1937), Het moderne huwelijk en de sociale kwestie (febr 1937), Plichten van christelijke liefde Notities over moraal en kerkelijk recht (mei 1937), Eenheid (mei-juni 1937), De encyclicke Divina Redemptoris (juni-juli 1937), Het gebod der gevende liefde (juli-aug 1937), Gezag en orde (sept-okt 1937), Symbool van de vissersring (nov 1937), Verweer tegen communistisch gevaar (dec 1937), De zondagsmis (febr-maart 1938), Ons dagelijks misoffer (maart mei 1938), Onze verhouding tot de cultuur (mei-juni 1938) De matigheid des geestes over weetgerigheid en nieuwsgierigheid (juni-juli 1938), Het doopsel als wijding (juli-aug 1938), Staatsgezag en geweten (sept-okt 1938), Het sacraments des huwelijks (nov-dec 1938 en jan 1939), Het gebed (febr-maart 1939), Het ideaal der maagdelijkheid (april-mei 1939), Bruidschap Christi (mei-juni 1939), Partij en eenheid (juli-okt 1939), Het pro-

gramma van paus Pius XII (nov.-dec.1939): Wat is een slecht boek? (febr.-maart 1940); Het Laatste Oliesel (april-mei 1940).

Uit deze reeks titels, die weliswaar weinig zeggen over de inhoud van Creyghtons artikelen is toch het volgende op te maken. Creyghton zou voor De Maasbode beschouwingen schrijven op het gebied van de christelijke moraal en het kerkelijk recht, maar probeerde vanuit zijn specialisaties zoveel mogelijk terreinen te bestrijken. In zijn Linie-werk zette zich deze tendens duidelijk voort. Zijn Maasbode-artikelen zijn evenwel te fragmentarisch om goed vergelijkingsmateriaal te bieden met zijn latere Linie-artikelen. Globaal kan men wel stellen dat Creyghtons naoorlogse opvattingen in het verlengde liggen van zijn vooroorlogse. Enige ontwikkeling hebben wij geconstateerd in de opvattingen van Creyghton met betrekking tot de bestrijding van het communisme. Zie hoofdstuk XVIII, p.225 en aant 41.

- 12) R.Aubert, Die Theologie während der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts, in: Bilanz der Theologie in 20. Jht., Bd II, pp.19-20

In een voetnoot op pagina 20 merkt Aubert op dat een opsomming van de pauselijke documenten reeds veelzeggend is. Divina illius magistri, 31 december 1929, over de opvoeding van de jeugd, Casti connubii, 20 december 1930, over het huwelijk; Nova impendent, 20 oktober 1931, over de economische crisis en de toenemende bewapening. Mit brennender Sorge, 14 maart 1937, tegen het Nationaal-Socialisme, Divini Redemptoris, 19 maart 1937, tegen het communisme. Vgl. eveneens R. Aubert, De kerk van Rome, in: St.Neill e.a., Het Christendom in de 20ste eeuw, Aulaboeken 151 (oorspr. Twentieth Century Christianity, London 1962), pp.67-69. De algemene gevolgen voor de Kerk van de spanningen in het interbellum worden door J. van Laarhoven aangegeven in deel V van Kard. De Jong's Handboek van de Kerkgeschiedenis. De Kerk van 1770-1970, Nijmegen 1974, pp.281-282. Op pp.313-321 worden de gevolgen genoemd van de crises in de twintiger en dertiger jaren voor de spiritualiteit en moraliteit, op pp.337-343 worden de problemen opgesomd die de internationale verhoudingen in het interbellum voor de Kerk meebrachten.

- 13) De inhoud van het NKW: onvoltooid concept voor een brochure, voorjaar 1945, door Jos.Creyghton SJ, p.49. (Coll.Crt.).

- 14) Idem, p 49.

- 15) De verblijfplaatsen van pater Creyghton tijdens de oorlog zijn als volgt van 1939-1942 in Maas-tricht, juli 1943 vanuit Valkenburg, waar Creyghton de winter 1942-1943 doorbracht, naar Spaubeek, vanwaar hij in oktober 1943 verhuisde naar Heerlen, medio 1944 vertrok Creyghton naar Amsterdam, waar hij in de pastorie van de kerk "De Zaaier" verbleef tot aan de bevrijding. Reden voor Creyghtons vertrek uit Maastricht en Valkenburg was het opheffen van de gebouwen van de SJ door de Duitse bezetters, het vertrek uit Spaubeek was noodzakelijk vanwege een bombardement op het retraitehuis aldaar. (Gesprek met J.H.C. Creyghton SJ in april 1973). Vgl. J Tesser SJ, De Jezuïeten te Maastricht 1852-1952, Maastricht 1952, p.202 e.v.

- 16) De volledige titel van het in 1938 opgerichte tijdschrift luidde tot 1945 (dln. 1 t/m 6): Bijdragen van de filosofische en theologische faculteiten der Nederlandse Jezuïeten; van 1946-1953 (dln 7 t/m 13): Bijdragen, uitgegeven door de filosofische faculteiten der Noord- en Zuid-nederlandse Jezuïeten, vanaf 1945 Bijdragen. Tijdschrift voor filosofie en theologie.

- 17) J.H.C.Creyghton SJ, Plan voor de uitgave van een weekblad, 6 mei 1944, p.1. (L-a Ds I, nr.1).

- 18) Idem, p 2.

- 19) Het Consult bestaat uit vier door de generale overste van de Sociëteit van Jezus benoemde Raadsleden of Consultoren, die de provinciale SJ-overste tenminste eens in de maand met advies bijstaan in zijn bestuur. Zie voor de bevoegdheden van dit Consult L. Moulin, De levende wereld der religieuzen. Dominicanen, Jezuïeten, Benedictijnen, Brugge 1966, p.163. (Oorspr.: Le monde vivant des religieux, Paris).

- 20) Toelichting voor het Provinciale Consult te Amsterdam op 11 augustus 1944, door J.H.C. Creyghton SJ, dd. Heerlen, 8 augustus 1944, p.4 (Coll.Crt.).

Gustave Xavier de Ravignan was een jezuïet die in 1795 te Rayonne geboren werd en in 1858 in Parijs gestorven is.

- 21) Toelichting voor het Provinciale Consult, p.5.

- 22) L-a; Ds I, nr.1.

- 23) Geheel volgens de opzet van dit hoofdstuk zal de inhoudelijke kant van Creyghtons weekblad-

plan maar summier ter sprake komen, het tot stand komen en de wijze van uitvoering krijgen alle aandacht. Om evenwel aannemelijk te maken dat verschillende mensen buiten de Societeit van Jezus grote belangstelling hadden voor Creyghtons plannen, moeten ook de andere op stapel staande plannen even belicht worden. Komen van deze laatste initiatieven wel inhoudelijke aspecten aan de orde, terwijl dit juist vermeden wordt bij de bespreking van het Project van Creyghton, dan kan men de indruk krijgen dat er met twee maten gemeten wordt. Voor deze inconsequentie wordt clementie gevraagd omdat chronologische en thematische aanpak niet steeds gescheiden kunnen worden, zonder dat de logische volgorde en het ritme geweld worden aangedaan.

- 24) Brief van 25 oktober 1943. J.Asberg aan Dr.A. Epping OFM (L-a Ds I, nr.1). De naam die Asberg enkele maanden later in zijn gedachten had: Carillon (ontwerpen in de Coll.A.M.), zou kunnen wijzen op een plotseling opgekomen alarmstemming, of hij moet van plan geweest zijn enkel rustige melodieën te laten horen. De namen De Bazuin en Het Schild hebben betrekking op apologetische katholieke bladen die in of vlak na de eerste wereldoorlog werden gesticht en na de tweede wereldoorlog zijn voortgezet. Vgl. voor Het Schild. W.A.J. Munier, Van de kleine naar de grote oecumene. Bladerend in de tijdschriften van de "Apologetische vereniging Petrus Canisius" en de "Sint Willibrord Vereniging", in Jaarboek van het Katholiek Documentatie Centrum 1974, pp.106-107, 113-116, Nijmegen 1974.
De Bazuin werd op 18 november 1911 opgericht als het R.K. Advertentieblad De Reclame Bazum (voor de city). Dit feit werd herdacht ter gelegenheid van het zestigjarig jubileum in: De Bazuin, 18 november 1977, jrg.60, nr.44-45.
- 25) De franciscaan Lpping schijnt na Asberg onderhandeld te hebben met de Uitgeverij "De Toorts" N.V., waarvan de directeur, C. Hesseling, later contact opnam met Creyghton. (Brief van 29 april 1945, B Delfgaauw aan A. Mertens - Coll.A.M.).
- 26) Memorandum over een weekblad Urbi et Orbi als voortzetting en combinatie van De Nieuwe Leuw (Helmond) en Herstel (Utrecht) in een oplage van 200 000 ex. - door Mr.A.Th.Mertens, 14 juli 1944. (L-a Ds I, nr 1). Mertens ging voornamelijk uit van Herstel, exponent van het Katholieke Werkliedenverbond, en stelde voor de op de arbeiders gerichte voorlichting in dat blad te vervangen door artikelen met een algemenere strekking en te bestemmen voor alle katholieken
- 27) Creyghton zou de naam van Asberg en zijn uitgeverij gekregen hebben van de, op dat tijdstip afgezette, hoofdredacteur van De Tijd, Mr. L.Schlichting, nadat hij naar deze verwezen was door de directeur Lucas van de Spaarnestad te Haarlem, eigenares van De Tijd. (Annotaties van A. Mertens bij de concepttekst van de eerste drie hoofdstukken van De Linie 1946-1963. Een poging tot apostolaat, juli 1974). Dit is tevens een treffende illustratie van het toeval dat Creyghton en Mertens met elkaar in contact bracht.
- 28) Onderhandelingen tussen Urbi et Orbi (Asberg) en P. Provinciaal van de SJ Concept voor de Stichting ener N.V door Urbi et Orbi (11 oktober 1944). (L-a Ds I, nr.1).
- 29) L-a Ds II, nr.12a-g.
- 30) Zo schreef Mertens, die toen nog in dienst van Asberg was, o.m. op 25 februari en 15 maart 1945 telkens 12 vellen notamina als antwoord op brieven van Creyghton van 18 januari en 5 februari 1945. Deze brieven van Creyghton zijn met meer te achterhalen, alleen in een samenvatting in een van de aantekeningencahiers van Mertens. (NKW 3, begin 1945 - Coll.A.M.). De belangrijkste punten uit deze discussie zullen in de daarvoor bestemde hoofdstukken worden uitgewerkt.
- 31) Als eerste aanzet tot deze brochure mogen twee voordrachten van Creyghton over het NKW-plan gelden, één in het Aloysiuscollege in Den Haag en één in Amsterdam voor de Vrouwen van Bethanie, een door de jezuïet Van Ginneken en de Bloemendaalse pastoor L.J. Willenborg gestichte vrouwencongregatie. (NKW 3, Aantekeningen begin 1945, door Mr.A.Th.Mertens, p.9 - Coll.A.M.).
- 32) L-a Ds I, nr.2.
- 33) Zo werden op Drakenburgh van 1947 tot 1950 doorgaans tweemaal per jaar door leden van de nog te bespreken Christofoorgroep weekends georganiseerd. Vgl A. Dierckx, Te IJfder Ure. Voorgeschiedenis en de jaren 1950-1953. Doctoraalscriptie geschiedenis, Nijmegen 1975, pp.

31-37 Er werden ook conferenties gehouden waarvan o m de volgende in boekvorm werd uitgegeven J Peters C s R e a , Hedendaagse visies op de mens Gesprekken op Drakenburgh, 2de druk, Heerlen 1949, L J Rogier e a , De zin der geschiedenis voor geloof en rede Gesprekken op Drakenburgh, no 2, Heerlen 1950

Voor een herdenking van de 50ste verjaardag van Jan Beerends, directeur van Drakenburgh, zie DL, 3 september 1948, Jrg III, nr 127, p 3 / Bernard Verhoeven over Jan Beerends

- 34) De Actie voor God is samenvattend te omschrijven als "een poging van een katholieke élite om, in tijdsomstandigheden die men als zeer bedreigend ervoer, de eigen groep bijeen te houden, te versterken en zo mogelijk uit te breiden, en tegelijk alles wat die doeleinden in gevaar zou kunnen brengen af te weren en te bestrijden". Zie P.Luykx, De Actie "voor God" 1936-1941 Een katholieke elite in het offensief, Nijmegen 1978, p 396

Na de bevrijding ging de Actie voor God op in de Katholieke Actie, die in hoofdstuk II zal worden besproken De voormalige secretaris van de Actie voor God, Mr A Diepenbrock, werd benoemd tot landelijk priester-secretaris van de Katholieke Actie Zie Katholiek Archief, no 1, 1 maart 1946, p 8, vgl voor een beschrijving van deze overname P Luykx, De Actie "voor God" 1936-1941, pp 389-392.

Cor Hesseling, al tijdens zijn Delftse studententijd begin twintiger jaren een katholieke activist, was vanaf 1930 redactie-secretaris van de Katholieke encyclopedie en drukte zijn stempel op de in 1936 opgerichte uitgeverij De Toorts Deze uitgeverij, waarvan Hesseling in 1938 directeur werd, was evenals de Actie voor God in Heemstede gevestigd De Toorts gaf veertien titels uit in het kader van de Actie voor God Vgl P Luykx, De Actie "voor God" 1936-1941, p 50

- 35) L-a Ds I, nr.2

- 36) NKW Len aankondiging, Voorwoord, p.2 (Coll Crt /L-a Ds I, nr 2)

- 37) Bernard Delfgaauw was op de hoogte van Creyghtons plannen door een briefwisseling met Anthony Mertens De communicatiemoeilijkheden in het bezette noorden van ons land worden treffend geïllustreerd door de volgende feiten Mertens schreef op 21 maart 1945 aan Delfgaauw, die de brief op 31 maart per koerier ontving, Delfgaauw schreef terug op 11 april, Mertens ontving het bericht op 20 april Deze laatste zat in Alkmaar, Delfgaauw in Haarlem, dus ongeveer 30 kilometer van elkaar. (Coll A M.)

- 38) Brief van 16 mei 1945, J H C Creyghton aan B Delfgaauw. (L-a Ds I, nr.2) Creyghton zelf ziet als reden voor de verschijning van het KCT het ontbreken van communicatie als gevolg van de voortdurende bezetting van Noord-Nederland Hij geloofde niet direct aan de bedoeling met het KCT zijn NKW initiatief te willen torpederen In het noorden groeide immers de provinciale overste Kerremans SJ steeds sterker naar Creyghtons plan toe - beiden zaten in de winter 1944-1945 in de pastorie van De Zaaier in Amsterdam - en werd later een van de meest fervente voorstanders van De Linie

In het al bevrijde zuiden achtte de vice-provinciaal, H van Waesberghe SJ het belangrijker meteen present te zijn op publicistisch terrein dan het vage weekbladplan uit het noorden af te wachten Volgens Creyghton zelf kan er in dit geval zeker niet van een paleisrevolutie gesproken worden. (Gesprek met J H C Creyghton SJ in april 1973)

- 39) L-a Ds I, nr 6.

De hoofdredactie van Logos zou voorlopig gevormd worden door Mr Dr Edw Brongersma, Drs B Delfgaauw (secretaris) en Ir H de Goey Delfgaauw schreef in 1945 over de activiteiten van zijn mederedactieleden als volgt Edward Brongersma (Mr Dr., de man van Portugal) - waarmee de publicatie van Brongersma bedoeld is over het Portugal van Salazar De corporatieve staat, verschenen in 1940 -, Hans de Goey is tegenwoordig behalve bedrijfsingenieur aan de Spaarnestad ook directeur van het Instituut voor Grafische Techniek TNO te Amsterdam Zelf was Delfgaauw bezig aan een proefschrift over de filosoof Lavelle - in 1947 verschenen onder de titel Het spiritualistisch existentialisme van Louis Lavelle - en verwachtte hij, buiten zijn redactionele werk, nog een tiental uren Hebreeuws en Nederlands aan een HBS te geven Uitnodigingen om tot de redactie toe te treden waren verzonden aan "C Bouwman (wetenschappelijk adviseur van Het Spectrum, in Rochefort gevormd lekentheoloog, de schrijver o.a. van een boekje over de Bijbel en een paar werkjes over het christelijk Oosten), Dries van Melsen, Fons Arnolds, Dr Antoine Oldendorff (lector in de sociografie te Tilburg, op het ogenblik verblijvend in Amsterdam) en hierbij bereikt ook jou deze uitnodiging". (brief van 11 april 1945,

B Delfgaauw aan Th Mertens zie ook aant 37) De Goey, Brongersma en Delfgaauw waren in ieder geval van plan hun tijdschrift buiten de literatuur te houden "Wij voelen er niets voor in de oude ruzietjes of eventuele nieuwe betrokken te worden Ons tijdschrift wil het denken van katholieken en niet katholieken leiden Dat is alles, maar dat is genoeg' Beschouwende, vooral wijsgerige, artikelen over literatuur horen in ons blad thuis, maar geen gedichten, prozaverhalen, kritieken enz , evenmin als similia op andere gebieden der kunst" (Brief van 29 april 1945, B Delfgaauw aan A Th Mertens (Coll A M)

- 40) NKW I en aankondiging, door J H C Creyghton SJ, Amsterdam 1945, Par 3 Het doel van het NKW, p 8 (Coll Crt)

- 41) Idem, p 9 In hoofdstuk II zal hierop worden teruggekomen

- 42) In zijn aantekeningen van 5 februari 1945 schreef Creyghton desondanks nog aan Mertens "NKW betekent een katholiek weekblad dat Nederlandsch is, - en dit sluit dus in (de esse ad posse valet illatio), dat een katholiek weekblad Nederlandsch kan zijn' Dat is een schone en stoute thesis en er wordt veel meer mee gezegd, dan dat een Nederlandsch weekblad katholiek kan zijn' (NKW) Schreven wij daarom bijvoorbeeld 'Katholiek Nederland', dan zouden wij afstand doen van interesse bij de onkatholieken' () Het is een trotse naam En nu eerst begrijp ik, waarom iemand eens zei deze naam (NKW) is vrij van de petiterigheid, die katholieke ondernemingen zo dikwijls aankleeft" (NKW Aantekeningen begin 1945, door A Mertens, Cahier 3, pp 45-47 - Coll A M)

De Heilige Linie werd door J A Alberdingk Thijm in 1858 geschreven De ondertitel geeft duidelijk het thema van deze studie aan Proeve over de oostwaartse richting van kerk en autaar als hoofdbeginsel der kerkelyke bouwkunst (Werken van J A Alberdingk Thijm, onder red van J I M Sterck, Dl IV, De Heilige Linie, met voorwoord van P J H Cuypers, Amsterdam 1909, pp 1 199)

- 43) Concept KCT artikel van 30 augustus 1945 (L-a Ds I, nr 1) Deze bekendmaking verscheen pas definitief in KCT, Jrg 2, dl 1, juli 1946, p 401 (Aan onze abonnees) In een losse prospectus werd aangekondigd dat het veertiendaags orgaan zou worden teruggebracht tot een maantijdschrift en ook tot het peil van het vroegere Studien (Prospectus, behorende bij KCT Voortzetting van Studien, 76e jrg , Dl 140, 1ste halfj , oktober 1946 maart 1947) Dit stond nogal in tegenstelling met wat de redactie had geschreven in het allereerste nummer na de Duitse bezetting "KCT geeft geen 'Studien' meer, maar korte, weloordachte artikelen voor iedere in intellectueel, vakman of leek" (KCT Voortzetting van Studien, 1ste jrg , Dl 1, februari-juli 1945) Het plan voor het tijdschrift Logos is nooit doorgegaan, omdat het volgens Mertens te prive van opzet bleek Delfgaauw schreef het niet doorgaan, in een brief van 6 september 1977 aan mij, toe aan een complex van op korte termijn niet te achterhalen factoren

- 44) Het is best mogelijk dat men op de Linie-kantoren Jan Philip Roothaan als een inspirerend voorbeeld beschouwde Vgl Dl 4, februari 1949, Jrg IV, nr 149 Bijlage B / Reeds een eeuw De Hellemond is los

- 45) Dit beginsel van het Project wordt verder uitgewerkt in hoofdstuk II, pp 27-28

- 46) Brief van 26 november 1945, Provincial of the Dutch Prov to the Fathers of the provinces of the American Assistancy (SJ) (L-a Ds I, nr 2)

Brief van 18 december 1945, SJ Province of California, Joseph J King SJ aan Father Kerremans SJ (L-a Ds I, nr 2)

- 47) Brief van 10 december 1945, J Creyghton SJ aan minister L Beel (L-a Ds I, nr 2)

- 48) Voor het tijdschrift Boekenschouw onder redactie van A B H Gielen SJ zie L M H Joosten, Katholieken en fascisme in Nederland 1920 1940, p 148 Het hoofdredacteurschap van J van Heugten SJ over Boekenschouw komt in hoofdstuk II ter sprake, pp 32-33 Zie ook L J Rogier/ N de Rooy, In vrijheid herboren, pp 645, 685

- 49) Brief van 10 december 1945, J Creyghton SJ aan minister L Beel (L-a Ds I, nr 2) De commercieel directeur van De Linie, E de Gruyter, schreef op 14 januari 1946 aan Creyghton een memorandum over het bezoek aan minister Beel op 15/1/46 Hij beval Creyghton in dit Memorandum no 12 aan om minister Beel o.a te wijzen op de ontstellende vloed van onbenullige weekbladen die alle tot doel hadden winst te maken of een particuliere mening te spuien De Linie mocht aan die belangen niet worden opgeofferd' Bovendien moest er op gewezen worden dat 48 procent van alle papiertoewijzingen naar communistische en aanverwante groepen gng. (L-a Ds I, nr 2).

- 50) Het woord als wapen. Keur uit de Nederlandse ondergrondse pers, 1940-1945, Bronnenpublicaties van het Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie, Diversen nr 1, 's-Gravenhage 1952, pp 41, 47-48
- 51) Het woord als wapen, p 40. Voor een "petite histoire" van genoemde bladen, zie L. L. Winkel, De ondergrondse pers 1940-1945, Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, Monografieën nr 6, 's-Gravenhage. De Ploeg, pp 245-246. Je Maintiendrai, pp 140-143, Christoffoor, pp 100-102, Vrij Nederland, pp 322-340. Het Parool, pp 227-242. De Vrije Kunstenaar, pp 349-351, De Vrije Katheder, pp 347-348
- 52) Zie Visioen en werkelijkheid. De illegale pers over de toekomst der samenleving, onder red. van Bert Bakker, D. H. Couve en Jan Kassies, Den Haag 1963
- 53) Het woord als wapen, p 43
- 54) L. L. Winkel. De ondergrondse pers 1940-1945, pp 140-143
- 55) L. L. Winkel, De ondergrondse pers 1940-1945, p 101. G. Dierick. Te ellder ure. Voorgeschiedenis en de jaren 1950-1953, Doctoraalscriptie geschiedenis Nijmegen 1975, pp 14-15.
In een in maart 1946 gehouden redevoering over het ontstaan en de doelstellingen van Christoffoor, dat in oktober 1944 een stichting was geworden onder bestuur van C. ten Hagen, J. de Quay, I. Sassen en I. en A. Wijffels, noemde G. Ruygers vier punten die de geestelijke achtergrond van Christoffoor bepaalden: principieel katholicisme, personalisme, verzet tegen katholiek isolement en overtuigd radicalisme. Vgl. G. Dierick. Te ellder ure, pp 16-17
- 56) L. G. A. Schlichting, De eenheid en de herzuiling in Visioen en werkelijkheid. De illegale pers over de toekomst der samenleving. Den Haag 1963, p 50
- 57) A. F. Manning, Geen doorbraak van de oude structuren: de confessionele partijen na 1945, in De confessionelen. Ontstaan en ontwikkeling van hun politieke partijen, Utrecht 1968, p 87
- 58) Zie Het woord als wapen, pp 385-389 (nr 124). Personalisme (uit Christoffoor, 2de Jrg., nr 10, februari 1945).
Ferd. Sassen (Wijsgerig leven in Nederland in de twintigste eeuw, 3de druk, Amsterdam 1960, p 109) brengt de zeer uiteenlopende betekenissen van de term personalisme op wijsgerig gebied terug tot twee opvattingen, de ene van kentheoretische aard, de ander meer van sociologische aard. De eerste opvatting wil de gehele werkelijkheid van het begrip van de persoon uit verklaren, de tweede kent aan de menselijke persoon met haar onvervreembare waarde het primaat toe, boven haar economische behoeften en de door haarzelf geconstitueerde maatschappijvorm. Natuurlijk vallen deze twee opvattingen op verschillende punten met elkaar samen. Zie ook L. Mounier, De personalisme, Que sais-je? 3de druk, no 395, Parijs 1953.
De eerste opvatting wordt in Nederland om vertegenwoordigd door het christelijk wijsgerig personalisme van Philip Kohnstamm (1875-1951) (Vgl. Ierd. Sassen, Wijsgerig leven in Nederland in de 20ste eeuw, p 115).
De tweede opvatting vindt een sterke uitdrukking in het Franse personalisme, geconcentreerd rond het tijdschrift Esprit van Emmanuel Mounier, dat zijn actualiteit ontleende aan de wijze waarop het de dialoog tussen wijsbegeerte en concrete werkelijkheid aan de orde stelde (B. Delfgaauw, De wijsbegeerte van de 20ste eeuw, 8ste druk, Baarn 1972, p 124).
Dit Franse personalisme, dat uit het laatste decennium voor de tweede wereldoorlog stamt, heeft na de Duitse bezetting in Nederland gestalte gekregen in het personalistisch socialisme van o.m. W. Banning en H. Brugmans. De "doorbraak" waaraan de Partij van de Arbeid haar ontstaan dankte, is hier een politieke uitwerking van (A. de Wilde, De Persoon. Over de grondslagen van het personalistisch denken, Assen 1950, pp 107-108, zie ook H. M. Ruitenbeek, Het ontstaan van de PvdA, Leiden 1955, pp 170-177).
Een romantisch-katholieke vorm van personalisme vinden we in Nederland terug bij B. M. Boerebach (A. de Wilde, De Persoon, p 107). In zijn "Vaarwel aan een godvergetentijd. Een personalistisch essay" (Den Haag 1946, p 368) wekt Boerebach de christen op tot een "totale getuigenis" die heel zijn stoffelijk, verstandelijk, esthetisch, zedelijk en godsdienstig leven moet doordezen: "Iedere Christen dient een Christoffoor te zijn".
De katholieken rond het illegale blad Christoffoor staan in hun maatschappijopvatting dichter bij het socialistische personalisme, dan bij het personalisme van Boerebach, dat naar een totalitaire geloofsopvatting neigt.
- 59) Jac. S. Hoek (Politieke geschiedenis van Nederland. Oorlog en herstel. Offerfeest der tegenst.

lingen, Leiden 1970), spreekt op p.117 over "een politieke branchevervaging, die aan een massaal bedieningsbedrijf doet denken. Bij de ingang kan men zijn geestelijke bagage in bewaring geven, bij de uitgang zitten de cassières van het socialisme". Zijn op p.139 gemaakte opmerking over De Quay en Ten Hagen, die onder invloed zouden verkeren van het "franse personalisme van een Jacques Maritain", schept nog meer verwarring in de toch al moeilijke begrippenbepaling. Onder het "franse personalisme" verstaat de communis opinio de beweging na 1930 rond de tijdschriften *L'Ordre nouveau* en *l'esprit* met Mounier en De Rougemont als de bekendste namen (A. de Wilde, De persoon, pp.105-106). Weliswaar heeft Maritain aanvankelijk aan *l'esprit* meegewerkt, maar zijn specifieke achtergrond, die van het thomisme, heeft ook op zijn personalisme een duidelijk stempel gedrukt. Jean Croteau, die zich hier diepgaand mee bezig heeft gehouden, schrijft o.m. "C'est parce qu'il n'y a pas une doctrine personnaliste comme telle, mais des inspiration personnalistes qu'il existe plusieurs doctrines personnalistes dont l'une peut être d'inspiration thomiste". (J. Croteau, *Les fondements thomistes du personnalisme de Maritain*, Ottawa 1955, pp.38-39).

- 60) L.G.A. Schlichting, *De eenheid en de herzuiling*, p.50.
- 61) G.Mulders SJ, *Waarachtig Christendom*, in: KCT, 1ste jrg., dl. I, februari-juli 1945, p.377. In hetzelfde deel van dezelfde schrijver *Bevrijding en Christendom* (p.289 e.v.), *Bevrijding, Christendom en Humanisme* (p.325 e.v.). Zie ook: G. Mulders SJ, *Het open vizier*. N.V.B. en Christendom, in: KCT, jrg.1, dl II, aug.1945-jan.1946, p.32. Vgl. eveneens H. Geurtsen, *Klare begrippen. Ideaal en werkelijkheid*, in: KCT, jrg.2, dl.I, febr.-juli 1946, pp.110-112; *Klare begrippen. Personalisme*, idem, pp.190-193.
- Mulders SJ sprak in het algemeen over de nivellering van het begrip christelijk, Geurtsen SJ meende eenzelfde vervlakking te constateren ten opzichte van de verhouding persoon-gemeenschap.
- 62) Tenslotte ontstond in Eindhoven om deze redenen een concentratie van *Je Maintiendrai*, het Londense *Vrij Nederland* en *Christofoor*. Het Londense *Vrij Nederland*, dat herdoopt werd in Nederlandse stemmen, en *Je Maintiendrai* gingen op in het weekblad *Vrij Nederland*. (L.E. Winkel, *De ondergrondse pers 1940-1945*, p.143).
- Christofoor* verscheen als zelfstandig weekblad maar leed al spoedig onder een teruglopende belangstelling. Een van de oorzaken hiervan was de splitsing binnen de *Christofoor*-beweging op praktisch politiek terrein. Een groep onder leiding van J. de Quay stond een gezamenlijk electoraal optreden van de Nederlandse katholieken voor en koos voor de K.V.P. Een groep onder leiding van J. Willems was voorstander van een nieuwe, bredere volkspartij en ging na het mislukken van de N.V.B. over naar de P.v.d.A. waar ze een katholiek Werkverband ging vormen. Vanaf eind 1945 leidde *Christofoor* een kwijnend bestaan en werd in september 1946 opgeheven. Een van de redenen zou de concurrentie van het door de Sociëteit van Jezus gesteunde weekblad *De Linie* zijn. De beweging *Christofoor* bleef daarna samenkomen. Vgl. G. Dierick, *Ten elfder ure*, pp.20-25.
- 63) Dit begon reeds met: Gegevens betreffende de financiële structuur van het NKW door J.H.C. Creyghton, 7 september 1944. (Coll.Crt.).
- 64) Nota inzake de oprichting van het NKW, januari 1945, door J. van Lieshout SJ en J.A.C. Rimmelzwaan. (Coll.Crt.).
- 65) Aantekeningen bij de Nota van Van Lieshout en Rimmelzwaan inzake de oprichting van het NKW, gedateerd januari 1945, door J.H.C. Creyghton. (Coll.Crt.).
- 66) Brief van 23 oktober 1945, J.A.C. Rimmelzwaan aan J. van Lieshout SJ (Coll.Crt.).
- 67) Brief van 26 november 1945 met Bijlage (14 pag.), C. Hesseling aan J.H.C. Creyghton SJ. (Coll.Crt.).
- 68) Brief van 26 januari 1946, J.H.C. Creyghton SJ aan C.A. Bouman. (Coll.Crt.).
- 69) Brief van 12 februari 1946, J.H.C. Creyghton SJ aan F. Malmberg SJ. (Coll.Crt.).
- 70) L-a Ds I, nr.5.
- 71) De onderhandelingen met Schuyt van Christofoor en ook met Knuveler van De Nieuwe Eeuw zijn voornamelijk afgesprongen op de redactionele en organisatorische eisen die pater Creyghton stelde. Beide bladen zijn daarna zelfstandig verschenen.
- Het plan van *Het Spectrum* met *Revel* is opgeborgen na de verwezenlijking van de *Linie*-plannen, evenals het plan van Asberg met *Carillon*.

- 72) Ontleend aan de redactiekroniek (L-a: Ds I, nr.12a-g).
A.Th. Mertens tekende hier veel later bij aan: "In hetzelfde gebouw was vele jaren op dezelfde rotatiepersen het Antirevolutionaire dagblad De Standaard gedrukt, en in de eerste naoorlogse jaren dat men bij deze drukkerij bleef, werden vaak de Linie-proeven verbeterd aan hetzelfde statige bureau in de stille kamer, waaraan ook Abraham Kuiper en Hendrik Colijn hun proeven gecorrigeerd hadden". (Annotaties van A. Mertens bij de concept-tekst van de eerste drie hoofdstukken van De Linie 1946-1963. Een poging tot apostolaat, juli 1974.
- 73) Hierbij kunnen ons inziens twee zeer globale categorieën onderscheiden worden de initiatieven die enkel uit de praktijk vóór 1940 zijn ontstaan, zoals De Linie, en de initiatieven die nauw samenhangen met de strijd tegen de bezetter zelf; voorbeelden van deze laatste zijn natuurlijk de oorspronkelijk illegale bladen die later voortgezet zijn. Een initiatief als dat van de Bezige Bij mag daar ook toe gerekend worden. Zie Richter Roegholt, De geschiedenis van de Bezige Bij 1942-1972, Amsterdam 1972.

Hoofdstuk II. Grondslagen

- 1) Jos. Creyghton SJ, Project voor de uitgave van een weekblad. Gedrukt als manuscript, Amsterdam 1945, p.5.
- 2) Idem, p.5.
- 3) Idem, pp.5-6.
- 4) Idem, p.6.
- 5) Idem, p.6.
- 6) Idem, p.7.
- 7) Idem, p.7. De telcursstelling van Creyghton over het in 1917 aanvankelijk geruchtmakend gestarte katholieke weekblad De Nieuwe Eeuw komt overeen met die van Mertens in diens ontwerp voor het weekblad Urbi et Orbi. Creyghton lijkt hierin dan ook door Mertens geïnspireerd, maar is oppervlakkiger in zijn analyse van de oorzaken van het steeds minder aanslaan van De Nieuwe Eeuw bij een breder publiek. Mertens gaat uit van de bloeitijd van het weekblad in de periode 1930-1935 - de tijd waarin de encyclicle Quadragesimo Anno inspireerde tot een nieuw overdenken van een katholieke sociale leer - en signaleert de latere moeilijke positie van het blad enerzijds als een gevolg van een oninteressante presentatie en een krachteloze propaganda, maar anderzijds ook als een gevolg van het toegenomen gebrek aan interesse van grote groepen katholieken voor de tijdsproblemen. De concurrentie van de dagbladen die een populairdere toon bezaten dan het weekblad De Nieuwe Eeuw was volgens Mertens een bijkomende factor van belang. (Toelichting bij het ontwerp Weekblad Urbi et Orbi, punt 2, juli 1944 / L-a: Ds I, nr.1).
- 8) L.J. Rogier/N. de Rooy, In vrijheid herboren. Katholiek Nederland 1853-1953. 's-Gravenhage 1953, pp.641-642, L.H.M.Joosten, Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940, Hilversum 1964, pp.127-128, 135-138.
P. van der Meer de Walcheren beschrijft zijn ontmoeting met Bloy en diens kring waartoe Jacques Maritain behoorde in o.a. Mijn Dagboek (Bussum 1913; verschenen als Dagboek I, 9de druk, Brugge 1962) en in Mensen en God, deel I (Utrecht 1940; verschenen als Dagboek 2, 10de druk, Brugge 1962). Voor een beknopt overzicht van de studies over P. van der Meer de Walcheren verwijzen we naar J. de Ridder, Pieter van der Meer de Walcheren, Ontmoetingen 86, Brugge 1970, pp.62-63.
- 9) Voor de biografische gegevens, zie I.J.M. Duynstee, Mr L.G.A. Schlichting 1898-1968, in: Massamedia en politiek. 24 essays ter nagedachtenis aan Prof. Mr. L.G.A. Schlichting, Utrecht 1968, pp.9-18.
- 10) A.F. Manning, Geen doorbraak van de oude structuren. De confessionele partijen na 1945, in: De confessionelen. Ontstaan en ontwikkeling van hun politieke partijen, Utrecht 1968, p.65. Jac. S. Hoek, Politieke geschiedenis van Nederland. Oorlog en herstel. Offerfeest der tegenstellingen, Leiden 1970, pp.141-142.
- 11) Reactie Mr. Schlichting op Plan en Toelichting. Uitgangspunt voor de bespreking van 13 aug. 1944, punt 3. (Coll.Crt.).
Onder het pseudoniem van Chr.J. Vrijwaart schreef Schlichting Een koekoeks ei, in juni 1944 - gedrukt in december 1944 - als kritiek op de in mei 1944 verschenen brochure Het glazen huis van Junior, alias F.J.F.M. Duynstee, waarin de terugkeer van een katholieke eenheidspartij in

- de politiek als een noodzakelijkheid werd gezien. In zijn tweede brochure, Katholieken en partijvorming. Bijdragen tot een beginselstudie, geschreven in november 1944 onder het pseudoniem Ph.J.Zuydewint, bepleitte Schlichting de scheiding van Kerk en staat.
- 12) Reactie Mr. Schlichting op plan en toelichting. Uitgangspunt voor de bespreking van 13 aug. 1944, punt 3. (Coll.Crt.).
 - 13) Jos Creighton SJ, Project, p.28. Op p.3 van het Project worden niet alleen de afmetingen van Das Reich, maar ook die van The Times Weekly en van Gringoire aangeprezen.
 - 14) Het eerste nummer van het weekblad Das Reich verscheen op 26 mei 1940 in Berlijn toen het offensief tegen Frankrijk ten einde liep. Het blad werd onder beschermheerschap van Goebbels het meest representatieve voorbeeld van de journalistiek van de nazi's gedurende de oorlog. De ideeën die in Das Reich gepubliceerd werden, gingen geheel uit van de gedachte van de militaire suprematie van Duitsland. Het begrip "Reich" waarvan het blad uitging, behelsde een vage brei van de racistische, autoritaire en quasi-religieuze ideeën van de nazi's naast een verscheidenheid aan associaties met het verleden. (Z.A.B. Zeman, De propaganda van de Nazi's, Hilversum 1966, p.163. - oorspr.: Nazi-Propaganda, London 1964).
Overigens gebruikte Goebbels zijn wekelijkse hoofdartikelen voor Das Reich, waaraan hij veel aandacht besteedde en die meestal voor de radio werden voorgelezen, tevens om zijn eigen populariteit bij Hitler en volk te vergroten. Vgl. H.I-raenkel/R.Manvell, Doktor Goebbels. Het leven en de dood van een verderfelijk genie, Amsterdam, pp.193, 208, 226, 244 en 248. (Oorspr. Doctor Goebbels. His life and Death, 1960).
 - 15) Reactie van Mr. Schlichting op Plan en Toelichting. Uitgangspunt voor bespreking van 13 aug. 1944, punt 4. (Coll.Crt.).
 - 16) Zie voor A.Th.Mertens als aanhanger, vanaf 1938 aanwijsbaar, van de fascistische organisatie Zwart Front, later Nationaal Front, hoofdstuk XII, aant. 18, 19 en 84. Vóór 1935 is er nog geen sprake van duidelijke fascistische sympathieën bij A.Th.Mertens. H.de Valk (Het Nijmeegs Studententijdschrift "Vox Carolina" over de democratie (1927-1935), in Archief voor de geschiedenis van de katholieke kerk in Nederland, jrg.14, 1972-2, p.254) noemt Toon Mertens als een van de ondertekenaars van een "Pamflet tegen de politieke lusteloosheid, tegen de horden Alarm!". Hierin werd geëerd tegen het fascisme en gekozen, zij het niet zonder stevige kritiek, vóór de R.K.S.P. Mede-ondertekenaars waren: B.Overmaat, J.Tans, N.Vroom, B. Drion en J. de Lepper. (Vox Carolina, jrg.8, 1934/35, nr.26). Op een latere eventueel pro-facistische houding van Toon Mertens wordt nog o.a. in verband met de affaire-Sassen teruggekomen.
 - 17) In zijn annotaties bij de concept-tekst van de eerste drie hoofdstukken van De Linie 1946-1953. Een poging tot apostolaat, juli 1974, noemde Mertens als door hem geraadpleegde intellectuele leken: "o.a. Bernard Delfgaauw, Daniel van der Vat, Nico Vroom, Jan Hollak e.a.".
 - 18) Notamina VII Bezwaren tegen het SJ-stempel, 27 febr. 1945, door A.Th. Mertens, p 2. (Coll. A.M.).
 - 19) Idem, p.3.
 - 20) Idem, p.4.
 - 21) Jos. Creighton SJ, Project, p.12.
 - 22) Idem, p.10. Hierin zit het grote verschil met andere SJ-tijdschriften die wel van dezelfde apostolaatsgedachte uitgaan, zoals Stimmen der Zeit, Civita Cattolica en America, maar waarbij leiding en uitvoering in handen van Ordesgeestelijken waren. Zo berustte bij het weekblad America te New York zelfs de leiding van de administratie en de expeditie in SJ-handen. Vgl. J. La Farge SJ, A report on the American Jesuits, New York 1956, p.130.
 - 23) Jos. Creighton SJ, Project, p.10.
 - 24) De inhoud van het NKW, ongedateerd en ongesigneerd, paginering: 44 t/m 73, voorjaar 1945 geschreven, werd doorgaans de "grote brochure" genoemd. NKW. Een aankondiging, door Dr. J.H.C. Creighton SJ, gedateerd: 3 juni 1945, 34 pagina's, voor het gemak heette deze de "kleine brochure". Beide brochures zijn te vinden in het L-a: Ds I, nrs. 1 en 4, eveneens in de Coll.Crt. . Er bestaat van de kleine brochure een latere, bijna identieke versie, waarin o.a. de naam NKW reeds vervangen is door De Linie. (Alleen te vinden in de Coll.Crt.). Behalve wanneer het uitdrukkelijk vermeld wordt, is er in de tekst sprake van de oudste versie.
 - 25) NKW Een aankondiging, door Dr.J.H.C. Creighton SJ, p.8 (kleine brochure).
 - 26) Idem, p.10.

- 27) Idem, p 10
- 28) De derde uitgave van deze toespraken, die van 1873, kreeg pas de titel *The Idea of a University*. De titel Newman en zijn *Idea of a University*, die door de Leuvense hoogleraar Paul Sobry aan zijn studie werd gegeven (Antwerpen, 1934), stemt bijna letterlijk overeen met de titel van de inaugurale rede van Prof. Aurelius Pompei O.M. in Nijmegen (Newman's Idee van een Universiteit, Roermond 1925). Toch is het verschil in de manier waarop beiden Newmans "Idea" bestudeerd hebben, opmerkelijk. De Nijmeegse hoogleraar was het te doen om de vraag wat Newman zei, de Leuenaar vooral om de vraag hoe Newman dat zei. Zie ook J. Vriend, Newman en de *Idea of a University*, in: *Studien*, jrg 67, dl 123, 1ste halfjaar 1935, pp 399-403.
- 29) Zeno O.M.Cap, John Henry Newman. Denkers over God en Wereld 8, Den Haag 1936, pp 59-60.
- 30) Met name in toespraak VIII. De wetenschap gezien in de verhouding tot de godsdienst, zie J.H. Newman, Het begrip Universiteit, vertaald door Aurelius Pompei O.M., Bussum 1946, p 227 e.v.
- 31) NKW I en aankondiging, door Dr C.H.J. Creyghton S.J., p 11 (kleine brochure) De inhoud van het NKW, p 62 (grote brochure).
- 32) In de Nederlandse vertaling luidt dit citaat: "Ge breekt heel het complex van profane wetenschappen in stukken, als ge de verminking begint met het goddelijke" (J.H. Newman, Het begrip Universiteit, vertaald door Aurelius Pompei O.M., Bussum 1946, p 33).
- 33) De inhoud van het NKW, p 63 (grote brochure).
- 34) Zeno O.M.Cap, John Henry Newman. Denkers over God en Wereld 8, Den Haag 1963, p 14. Voor een popularisering van Newmans geschriften hebben pater Zeno en J.A. Boekraad veel gedaan. Deze laatste verzorgde o.a. een uitgebreide literatuuropgave Newmania I en II, in Katholiek Archief, jrg 5, no 44 (3 nov 1950) en jrg 14, no 15 (10 april 1959). Daarnaast moeten natuurlijk ook de vertalingen van Aurelius Pompei O.M. genoemd worden.
- 35) J.H. Walgrave O.P., Newman vandaag, Periodieke uitgave van het Geert Groote Genootschap, nr 698, 2de kwartaal 1957, p 6.
Een duidelijke illustratie van de actualiteit van Newman toen is voorts nog de eerste International Newman Conference in Luxemburg in juli 1956 met als centrale thema: Wat betekent Newman voor onze tijd?
- 36) De inhoud van het NKW, p 63 (grote brochure).
- 37) Het hele citaat bestaat in de grote brochure de pagina's 64 t/m 68. Creyghton geeft het zelf niet aan, maar het citaat is terug te vinden in I. de Bruyne, Wat is cultuur?, Utrecht 1937, pp 63-67, in hoofdstuk III, Nationale en supra-nationale kenmerken van de cultuur. 2. Aards en boven-zinnelijk karakter van de christelijke cultuur, A. Christendom en cultuurschepping.
Deze paragraaf is door Creyghton bijna in zijn geheel overgenomen. Onmisbaar voor een goed begrip van dit citaat, maar toch door Creyghton in zijn grote brochure weggelaten, is het door De Bruyne vermelde onderscheid, door Maritain gemaakt, tussen het Rijk Gods, de Kerk van Christus en de cultuur van de mens (I. de Bruyne, Wat is cultuur?, p 62).
De Bruyne's definitie van cultuur is ongeveer als volgt: cultuur is een strijd van de mens met de natuur, veronderstelt arbeid, geestelijk bewustzijn, ontdekking en verbetering uit die strijd vloeit een stroom van goederen voort (De Bruyne, Wat is cultuur?, p 7).
Joh. Huizinga heeft, in een andere volgorde dan De Bruyne, de grondvoorwaarden voor de "cultuur" gelykkluidend aangegeven: 1) er moet een evenwicht zijn van geestelijke en stoffelijke waarden, 2) cultuur houdt in een streven naar een ideaal, 3) cultuur is beheersing van de natuur. (J. Huizinga, In de schaduw van morgen, pp 25-29). Vgl. I.I. Schröder, Techniek, economie, cultuur, in: *Studien*, jrg 69, dl 128, 2de halfjaar 1937, pp 57-64.
- 38) NKW I en aankondiging, p 12 (kleine brochure, Par 4, De theologie in het NKW).
- 39) F.J.H.M. van der Ven, De Rooms Katholieke en het sociale vraagstuk, in: *Cultuurgeschiedenis van het Christendom*, dl V, Gisteren, heden, morgen, Amsterdam 1951, p 160.
- 40) Kard. De Jong, Handboek der Kerkgeschiedenis, 4de druk, herzien door R.R. Post, dl 4, De nieuwste tijd (1789-1949), Utrecht 1949, p 219. Vgl. ook J. van Laarhoven, De Kerk van 1770-1970, Handboek van de kerkgeschiedenis, dl V, Nijmegen 1974, p 333.
- 41) Pius XI verlangde de inrichting van de maatschappij naar beroepsstanden (corpora), waarin de mensen niet meer werden ingedeeld naar de positie die zij innamen op de arbeidsmarkt, maar naar de verschillende functies die zij ieder voor zich vervulden. Zie: De sociale leer van de Kerk.

Rerum Novarum, Quadregesimo Anno, Mater et Magistra, Ingeleid door Mgr Joz Cardijn, Utrecht 1964, 2de druk, p 78

De arbeidersorganisaties die door Leo XIII werden aangemoedigd, waren volgens J. H. M. van der Ven (Cultuurgeschiedenis van het Christendom, Dl V, pp 160-161) een historisch noodzakelijke schakel om de zedelijke en institutionele herordening der samenleving te bereiken: zij waren namelijk een doel op zich of een eindvorm in de sociaal-economische ontwikkeling. Rerum Novarum volstand er in 1891 mee, omdat de maatschappelijke ontwikkeling toen nog niet rijp was voor een verdergaande corporatieve organisatie. Ook Pius XI was niet van plan het kapitalistische systeem radicaal te veranderen. Vgl. R. L. Camp, The papal ideology of social reform. A study in historical development 1878-1967, Leiden 1969, pp 36-41.

- 42) De sociale leer van de Kerk, p 77. Creighton citeert precies dezelfde tekst in zijn kleine brochure op pp 13-14, en in de grote brochure, p 50.

De zin, volgend op deze omschrijving van het subsidiariteitsbeginsel luidt in bovengenoemde geautoriseerde Nederlandse vertaling: "Iedere sociale bemoeuing immers moet, krachtens haar natuur, hulp brengen aan de leden van het sociale lichaam, maar ze nooit vermijden of opslorpen". Het woord "hulp" is hier de vertaling van "subsidiu" in de oorspronkelijke, Latijnse tekst. Hier is de naam van het subsidiariteitsbeginsel van afgeleid. Vgl. A. Rauscher, Subsidiariteitsprincipe und Berufsständische Ordnung in "Quadregesimo Anno", Münster 1958, p 17. J.-Y. Calvez/J. Perrin, L'glise et societe economique. L'enseignement social des Papes de Leon XIII a Pie XII, 2de dr., Paris 1961, pp 410-421.

- 43) NKW I en aankondiging, p 14 (kleine brochure)

- 44) Kard. De Jong, Handboek der Kerkgeschiedenis, Dl 4, p 220. Vgl. ook J. van Laarhoven, De Kerk van 1770-1970, p 296.

- 45) Zie o.a. Fr. Thijssen, Wat is K.A.? Uitgave van het Geert Groote Genootschap, 's-Hertogenbosch 1935, pp 37-40; Ant. M. Jansen, Inleiding op de Katholieke Actie, Utrecht 1940, pp 24-26; Mgr Luigi Cigrari, Lekenapostolaat. Handboek voor de Katholieke Actie, 's-Hertogenbosch 1936, Nederlandse bewerking van P. Lygenraam, Pr., Dl 2, Hfd. VI, De K.A. en de kerkelijke hiërarchie, pp 181-215.

- 46) NKW I en aankondiging, p 14 (kleine brochure). Het is uiterst moeilijk na te gaan of de door Creighton bedachte constructie inderdaad zo uniek was. Hij verbindt hier evenwel twee ongelijksoortige begrippen, die in principe steeds gescheiden gehanteerd werden. De K.A. had namelijk het bovennatuurlijke primair tot doel, het subsidiariteitsbeginsel was in opzet gericht op de zuiver aardse, natuurlijke omstandigheden. Van een strikte scheiding kan hier echter ons inziens nooit gesproken worden, omdat voor de christen natuur en bovennatuur onverbrekkelijk samenhangen. Hoogstens kan er sprake zijn van een rangorde tussen deze "werelden". Daarom was het voor Creighton ook mogelijk het minder nauw te nemen met het onderscheid tussen genoemde begrippen dan voor hem gedaan was.

- 47) NKW I en aankondiging, p 15 (kleine brochure). Creighton zelf spreekt over "protane faculteiten" waar wij voor de verstaanbaarheid de term "wereldlijke activiteiten" hanteren. Hij verstaat hieronder alle wijzen waarop de mens zich met de bevordering van de cultuur bezighoudt. Cultuur wordt hier in de gebruikelijke ruimtelijke zin opgevat: iedere activiteit, welke onder leiding van de menselijke geest ontplooid wordt en daarbij gericht is op de indienststelling van de natuurlijke gegevens aan wat de mens zich als doel stelt, zo valt staatkunde er evengoed onder als techniek. Vgl. aant. 37 van dit hoofdstuk.

Als voorbeeld van een volgens Creighton goede toepassing van het subsidiariteitsbeginsel noemt Creighton het onderwijs aan de Colleges van de Sociëteit van Jezus, waar de leken in hun protane vakken vrij zijn, maar de Sociëteit de supervisie behoudt. (De inhoud van het NKW, pp 58-59, grote brochure).

- 48) NKW I en aankondiging, p 17 (kleine brochure)

- 49) Idem, p 18

- 50) NKW I en aankondiging, door J. H. C. Creighton, Amsterdam 1945 (voorlopig gecorrigeerd 27 juni 1945), pp 20-21.

De verschillen met de eerste copie die hier steeds geciteerd is - zie ook aant. 24 - betreffen voornamelijk de naam, in deze copie reeds De Linie in plaats van NKW, en de in de tekst bedoelde passage. Deze tweede copie is bovendien niet afgemaakt: 26 pag. tegen 34 pag. in de eerste.

kleine brochure (Coll Crt)

- 51) NKW I en aankondiging, p 15 (kleine brochure)

52) Idem, p 15

53) Idem, p 15

- 54) Als voorbeelden van de tweede oplossing noemt Creyghton de Nederlandse katholieke dagbladen tot 1940. Binnen een dergelijk type zijn weer varianten mogelijk. Zo ziet Creyghton *De Tijd* als een in wezen profaan blad dat kerkelijker was dan de eveneens katholieke *Maasbode*. Dit was volgens Creyghton des te merkwaardiger, omdat *De Tijd*, opgericht door de priester Judocus Smit, nu in lekenhanden rustte, terwijl *De Maasbode*, oorspronkelijk door de leek J.W. Thompson gesticht in 1940 door een priester werd geredigeerd (De inhoud van het NKW, pp 47-48, grote brochure).

Creyghton is hier onnauwkeurig, want de geschiedschrijving legt de stichting van *De Maasbode* in handen van een driemanschap, waarvan de priester Joannus Bos de eerste hoofdredacteur werd (Zie L.J. Rogier/N de Rooy, In vrijheid herboren, p 304). De oud-onderwijzer Thompson en later zijn zoon, de priester M.A. Thompson hebben wel een belangrijk stempel op het blad gedrukt (Zie L.J. Rogier/N de Rooy, In vrijheid herboren, p 533 e.v.). Zonder verder op de hier door Creyghton opgeworpen problematiek in te gaan, moet wel gewezen worden op de door L.J. Rogier en N de Rooy in hun onuitputtelijke boek geconstateerde conservatief-ultramontaanse koers van *De Tijd* en de afkeer van dit blad van al wat vulgair en heftig was. *De Tijd* bleef zich vanaf het begin door zijn voorname toon opvallend onderscheiden van alle katholieke bladen - waaronder ook *De Maasbode* die het naast zich had zien ontstaan en waarvan de stijl dikwijls gekenmerkt werd door een rauwe openhartigheid (L.J. Rogier/N de Rooy, In vrijheid herboren, p 303). Misschien dat daardoor Creyghton, in zijn onderscheid tussen *De Tijd* en *De Maasbode*, de conservatieve delgheid en het intellectualisme van het eerste blad verwart met kerkelijkheid.

- 55) De inhoud van het NKW, p 48 (grote brochure)

56) Th. J. de Jong, Jacques Maritain. Naar aanleiding van zijn zeventigste verjaardag (18 november 1952), in: KCT Streven, jrg 6, dl I, nr 1-6 (oktober 1952-maart 1953), p 508.

57) A. Dansette, *Destin du catholicisme français 1926-1956*, Parijs 1957, p 120. Vgl. J. van Laarhoven, *De Kerk van 1770-1970*, pp 284-285.

58) J. Maritain, *Humanisme integral. Problemes temporels et spirituels d'une nouvelle chretienté*, Parijs 1936. Dit boek bestaat uit zes afgewerkte zomerlessen, die Maritain in 1934 aan de universiteit van Santander in Spanje had gegeven. De Nederlandse vertaling is van J. van der Lugt, *Naar een nieuwe Christenheid*, Amsterdam 1938.

59) H. Robbers SJ, Maritain als cultuurfilosoof, in: *Studien. Tijdschrift voor Godsdiens, wetenschap en letteren*, jrg 70, dl 129, 1ste halfjaar 1938, pp 503-504.

J. Maritain, *Naar een nieuwe Christenheid*, pp 36-37. Maritain ziet zelfs de Societeit van Jezus het anthropocentrisch humanisme te dicht benaderen om een grote rol te spelen in de verbreiding van het theocentrisch christendom. Hij trekt daarbij een parallel tussen Sint Ignatius van Loyola en Lenin enerzijds en de Societeit en de communistische partij anderzijds (J. Maritain, *Naar een nieuwe Christenheid*, p 156 en p 171).

Robbers SJ verdedigt de Societeit van Jezus tegen deze "laster" van Maritain met behulp van Anton van Duinkerken, die in zijn boek "Verscheurde Christenheid" juist het omgekeerde beweert: de SJ gaat zo op in het Absolute, dat zij het menselijke in de cultuur-historische zending van de Kerk negeert (H. Robbers SJ, Maritain als cultuurfilosoof, p 510).

- 60) De inhoud van het NKW, p 51 (grote brochure)

J. Maritain, *Naar een nieuwe Christenheid*, pp 164-165. In de Nederlandse vertaling wordt "pluralisme" vertaald met "veelvormigheid" (vgl. p 163 noot van de vertaler). Maritain citeert eveneens de bekende passus uit *Quadragesimo Anno*, zodat de overeenkomst tussen "pluralisme" en subsidiariteitsbeginsel voor de hand ligt.

- 61) De inhoud van het NKW, p 53 (grote brochure)

J. Maritain, *Naar een nieuwe Christenheid*, p 297 e.v.

Van der Lugt spreekt in zijn vertaling van *Humanisme Integral* over periodieken die specifiek katholiek en godsdienstig zijn en "daarom noemen ze zich ook terecht katholiek", waarvan de redacteurs "Krachtens hun katholieke beginsel" schrijven, en periodieken die specifiek politiek

- of "cultureel" zijn, en naar we hopen katholiek, maar die zijn dan alleen "met een katholieke geest bezield, ze noemen zich zelf niet katholieke periodieken", de redacteurs van dit tweede type schrijven "overeenkomstig hun katholieke beginselen" (J Maritain, Naar een nieuwe Christenheid, p 300)
- 62) De inhoud van het NKW, p 55 (grote brochure)
 - 63) J Maritain, Naar een nieuwe Christenheid, p 295 e v
 - 64) Idem, p 297
 - 65) H Robbers SJ, Maritain als cultuurfilosoof, pp 515-516
Iveneens waarschuwde o.a Prof F Sassen enige malen tegen Maritains afwijzing van een katholieke eenheidspartij zie H Robbers SJ, Maritain als cultuurfilosoof, p 509
 - 66) Prospectus De Linie, Amsterdam 1946, 13x19 cm., 7 pag, febr 1946
Prospectus De Linie, 30x45 cm, 4 pag, mei 1946
(La, Ds I nr 1)
 - 67) Bij de reconstructie van de invloed van contraters uit de Nederlandse provincie van de Societet van Jezus op pater Creighton SJ is onder meer uitgegaan van een aantal gesprekken in de tweede helft van 1972 en de eerste helft van 1973 met Creighton zelf en verder met Prof Ir A van Lecuwen SJ en Prof Dr M Marlet SJ
 - 68) Volgens de Leuvense hoogleraar Aubert is de herontdekking van de Kerk in haar gehele religieuze en bovennatuurlijke dimensies een van de opvallendste tenomenen van het interbellum Zie R Aubert, Die Theologie während der ersten Hälfte des 20 Jahrhunderts, in Bilanz der Theologie im 20 Jahrhundert, Bd II, pp 33-37. Vgl ook G Thils, Orientaties in de theologie, Brugge-Utrecht 1963 (I cclesia), Hldst III, A (oorspronkelijke titel Orientations de la théologie, Leuven 1958) en J van Laarhoven, De Kerk van 1770-1970, p 295
 - 69) T M School OP, Aggiornamento De doorbraak van een nieuwe katholieke theologie, Baarn 1968 p 88 en p 108
 - 70) Idem, p 91
 - 71) G Thils, Orientaties in de theologie, p 116 e v Over de "verwarring" onder de ecclesiologen voordat Pius XII in 1943 in de encyciek "Mystici Corporis Christi" de grenzen van het begrip aangaf, werd door I Malmberg SJ een handzaam overzicht gegeven in zijn bijdrage De dogmatiek I nige lijnen en reflecties, in De ontwikkeling der wetenschappen in de laatste halve eeuw Gedenkboek van het Thijmgenootschap bij haar 50-jarig bestaan, Amsterdam 1954, pp 12-14
 - 72) Om enkele oudere publikaties van Malmberg te noemen van voor de tijd - het midden van de jaren vijftig - dat zijn theologische beschouwingen revolutionairder werden
F Malmberg SJ, De Kerk als Christus-gemeenschap, 's-Hertogenbosch 1941, Credo-reeks no 1, I Malmberg SJ, I en Lichaam en een geest Nieuwe gezichtspunten in de ecclesiologie, Utrecht 1958
Van de vele tijdschriftartikelen, o.a in Bijdragen en Studien, later K C T, noemen we hier alleen de volgende reeks
I Malmberg SJ, Onze eenheid met de Godmens in de Kerk, in Bijdragen. Tijdschrift voor filosofie en theologie, 1942, pp 168-204, 1942, pp 360-369 1943, pp 48-63, pp 246-267, 1947, pp 223-255
 - 73) I Malmberg, Het mysterie van de katholieke leek, in De Hoeksteen Len katholieke getuigenis in actuele levensvragen, Roermond 1949, - 126-127
 - 74) I Malmberg SJ, Het geloof als bepalende factor van ons leven, in K C T Streven, jrg 5, dl II, april-sept 1952, pp 98-99
 - 75) Voor het tijdschrift Bijdragen, zie Hldst I, aant 16
In 1964 werd aflevering 2 (jrg 25) aangeboden aan I elix Malmberg, die al vanaf het begin, in 1938, hoofdredacteur was, ter ere van zijn 60ste verjaardag
 - 76) W Asselbergs, I atsoenlijke kritiek, in J van Heugten SJ, De menselijke geest Essays en kritieken, samengesteld o l v Prof Dr N A Donkersloot en ingeleid door Prof Dr W Asselbergs, Utrecht 1954, pp 13-14 J van Heugten SJ was van 1929 tot aan 1942 hoofdredacteur van Boekenschouw
 - 77) W Asselbergs, I atsoenlijke kritiek, p 17

Voor A B H Giesen SJ, zie Hoofdstuk I, aant 48

- 78) W Asselbergs, Iatsoenlyke kritiek, p 17
- 79) J van Heugten SJ, Kerk en Cultuur, in De hoeksteen I en katholieke getuigenis in actuele levensvragen Roermond 1949, pp 302-303 Vgl ook I r Claesens, Kerk en profane cultuur, in K C T Streven, jrg 2, dl II, april 1949 sept 1949, p 1098
- 80) J van Heugten SJ, Kerk en Cultuur, pp 304 305
- 81) J van Heugten SJ werd in juli 1946 hoofdredacteur van het K C T, als opvolger van J Tesser SJ Het reeds in 1945 in Zuid Nederland verschenen K C T nam toen weer de vorm aan van een maandelijks tijdschrift, na een jaar lang veertiendaags verschenen te zijn In oktober 1948 nam Van Heugten afscheid als hoofdredacteur, na in 1947 nog een lusie tot stand gebracht te hebben tussen het K C T en het Vlaamse tijdschrift A J Wessels werd nu hoofdredacteur, maar deze werd vanwege zijn gezondheidstoestand in 1956 weer door Van Heugten afgelost (Streven, jrg 9, dl II nrs 7-12, april-sept 1956 J van Heugten SJ, Aan onze lezers)
- 82) L-a Ds VII, nr 67
- 83) A Dansette, Destin du Catholicisme I rançais, 1926-1956, Paris 1957, p 135
I Suhard, L'essor ou declin de l'Eglise gegeven op 11 februari 1947 In het Nederlands werd deze vastenbrieff vertaald onder de titel Opbloei of verval der Kerk, 's-Hertogenbosch 1948
- 84) A Dansette, Destin du Catholicisme I rançais, p 138
- 85) I Suhard, Opbloei of verval der Kerk p 42
I r mag verondersteld worden dat er overeenkomsten waren tussen de Vastenbrieff van Suhard uit 1947 en Humanisme Integral van Maritain uit 1936 en beide inspiratief gewerkt hebben op de Nederlandse Christofgroep Zie G Dierick, Te elder ure Voorgeschiedenis en de jaren 1950-1953, Doctoraalscriptie Geschiedenis, Nijmegen 1975, pp 27-32
Creyghton zag deze verbinding tussen Maritain, aan wie hij een aantal denkbeelden ontleende, en Suhard, die hij nooit openlijk in De Linie gewaardeerd heeft niet Dit is verklaarbaar omdat Creyghton Maritain alleen interpreteerde voor zover hij aan deze I ransman bewijsmateriaal kon ontfanen voor zijn denkbeelden
- 86) I erste ontwerp van de Capitularia voor De Linie en de Interlinie (L-a Ds III, nr 30) Van dit onvoltooid gebleven ontwerp werden de "Praenotanda" door Creyghton op 28 augustus 1949 ondertekend
- 87) Op dit gebied bewoog Creyghton zich het meest na zijn Linie-werk tot aan zijn overlijden in 1975 In hoofdstuk XXII zal hierop worden teruggekommen, in zoverre De Linie bij dit streven naar een staatkundige wereldeenheden betrokken werd

Hoofdstuk III Bestuur en redactie

- 1) Het NKW I en aankondiging, paragraaf 8, De commerciële structuur, pp 25-26 (kleine brochure)
Vgl aant 24 bij Hoofdstuk II
- 2) L-a Ds I, nr 3
- 3) Memorandum over de reorganisatie van het Liniebestuur, door J H C Creyghton SJ, dd 2 febr 1948 (L-a Ds III, nr 30)
- 4) Idem, p 1
- 5) Idem, p.1
- 6) Idem, p.2
- 7) L-a Ds I, nr 9
De nog in dit hoofdstuk te noemen vergaderingen van de Bestuursraad zijn alle, wanneer dat niet uitdrukkelijk is aangegeven, op bovengenoemde plaats in het Linie-archief terug te vinden
- 8) Jos Creyghton, Project voor de uitgave van een weekblad, Amsterdam 1944, p 12
- 9) L-a Ds I, nr 3
- 10) Memorandum over de reorganisatie van het Liniebestuur, door J H C Creyghton SJ, dd 2 febr 1948, p.2 (L-a Ds III, nr 30)
- 11) De Contactraad zal besproken worden in Hoofdstuk VI over De Linie en de Societiet van Jezus het V I B in de hoofdstukken over de verschillende stichtingen in het kader van het Linie-apostolaat, met name in IX en XI over de Interlinie en het Documentatie-centrum
- 12) Jos Creyghton SJ, Project voor de uitgave van een weekblad, p 10 e v

- 13) Idem, p 13
- 14) Het NKW I en aankondiging, paragraaf 4, De theologie in het NKW, p 16 (kleine brochure)
- 15) De inhoud van het NKW p 61 (grote brochure) Vgl aant 24 bij Hoofdstuk II
- 16) Het NKW I en aankondiging, paragraaf 6, De organisatie der redactie, p 20 (kleine brochure)
- 17) Idem, paragraaf 7, De levenskansen van het NKW, p 22
- 18) I en duidelijk beeld van de hooggestemde idealen van Creighton over het apostolische redacteurswerk geeft de laatste alinea van de grote brochure "De strekking van deze bespiegeling is duidelijk te maken dat het, om de cultuurvormende kracht van het katholicisme te openbaren, volstrekt niet nodig is in de prolane rubrieken van het NKW er over te spreken. De rubrieken zelf moeten erover spreken. In zij zullen het doen, juist als er vakwerk in geleverd wordt van hoge kwaliteit. Sprakekt men er veel, of tenminste te veel over, dan loopt men gevaar het effect ervan te verzwakken. Het gaat niet om wat erover gezegd kan worden. Wat niet kan worden uitgesproken, maar wat er is, dat is het, waarvan ieder normaal voelend lezer de kracht bespeurt. Deze kracht kan enorm groot zijn. I en goed geschreven verhandeling over een technisch onderwerp in het NKW, een enkele reproductie kan de lezer plotseling die christelijke onbevangenheid openbaren, die hem slaat met verwondering, en hem voorgoed de ogen opent".
De inhoud van het NKW, p 73 (grote brochure)
- 19) L a Ds II, nr 15
- 20) Idem
- 21) Buiten de reeds genoemde leden van de Redactiekamer - Assmann voor Nieuwe Uitgaven en Boeren voor Letterkunde -, zouden volgens de eerste lijst Paulussen SJ de rubriek Geestelijk Leven en Van Dijk Binnenland gaan redigeren
- 22) In zijn boek I en weerbarstig katholiek (Utrecht 1966) vermeldt Mathieu Smedts niet zijn medewerking aan De Linie voor de rubriek Film. Als enig contact met dit weekblad beschrijft hij een door De Linie ten onrechte aan hem toegeschreven bewering uit 1948 over de toestand in Italië (p 160)
- 23) P L Paulussen SJ werd met ingang van 25 aug. 1946 benoemd tot algemeen secretaris van de Maria-Congregaties in Nederland, als opvolger van Jac. Mulders SJ, die deze functie vijfentwintig jaar lang bekleedde. (Katholiek Archief 1946-1947, kol 475)
- 24) Door L M H Joosten (Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940, pp 152-153, 157-158, 180-181) wordt Van Poll vooral gezien als de man die met steun van de katholieke jongeren in 1929 voor de RKSP in de Tweede Kamer werd gekozen en in de dertiger jaren fel betoogde tegen het kapitalisme. L J Rogier/N de Rooy (In vrijheid herboren, pp 634 e v., 677) reppen in verband met Van Poll over het "Michaelisme", dat binnen de bestaande katholieke partijgroepering wilde werken aan democratische hervormingen. Deze beweging kreeg door Van Poll haar eigen dagblad De Morgen. Rogier vermeldt eveneens het anti-kapitalisme van Van Poll.
- 25) L M H Joosten laat Gerard Brom in een soort requisitoir tegen de katholieke jongeren op rij de invloeden noemen van rector Thompson, Leon Bloy, Vincent Cleerdin, Pieter van der Meer de Walcheren en de Vlaamse journalisten Hugo van den Broeck en Albert van der Poel. (Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940, p 149). Zeer waarschijnlijk is hier de in de tekst beschreven Albert van de Poel mee bedoeld.
- 26) Dr. Alb. van de Poel, Neuengamme. Getuigenis over het ongemaskerde nationaal-socialisme van een Duits concentratiekamp, door de Gestapo gevangene no 5919 in 1941, 1942 en 1943 te Neuengamme bij Hamburg, Heerlen 1945.
I en gedeelte van hoofdstuk VII, De nieuwheidense orde als maatschappelijk systeem, verscheen als voorpublicatie in het Kath. Cultureel Tijdschrift, Voortzetting van Studien, jrg I, dl I, febr.-juli 1945, pp 154-157. Bij deze gelegenheid werd "Neuengamme" als een belangrijk boek aangekondigd. Desondanks werd Van de Poel enige jaren van journalistieke arbeid uitgesloten, omdat hij als ernstig collaborateur van het eerste uur werd beschouwd. In het portretje van Van de Poel door H D Mommaerts in de Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Bd II, Tielt 1975, p 1257, worden de duidelijk fascistische sympathieën van Van de Poel nauwelijks genoemd, maar wordt een verheerlijkende nadruk gelegd op diens "Groot-Nederlands"-streven.
- 27) De plannen voor dit publicistisch centrum, later Documentatie-centrum genoemd, zullen in hoofdstuk XI, pp 149-157, besproken worden.
- 28) Bestuursraad van de Stichting De Linie op zaterdag 30 oktober 1948 (L-a Ds I, nr 9)

- 29) Rapport over de Amsterdamse Linie, door Dr. Alb. van de Poel, dd. 16 oktober 1948, pp.4-5. (L-a Ds I, nr.4).
- 30) Idem, p.9.
- 31) L-a Ds II, nr.12a-g.
- 32) Brief van 18 juni 1949, J.H.C. Creighton aan de Bestuursraad. (L-a Ds III, nr.30).
- 33) L-a: Ds II, nr.12a-g.
- 34) L-a: Ds II, nr.13a.
- 35) Maandrapport van maart 1950 (L-a Ds I, nr 10).
- 36) Rapport over de Amsterdamse Linie, door Dr. Alb. van de Poel, dd. 16 oktober 1948. p.14. (L-a Ds I, nr.4).
- 37) Dit sconschap zal uitgebreider worden behandeld in hoofdstuk VI over de band tussen De Linie en de Societiet van Jezus.
- 38) Brief van 18 juni 1949, J.H.C. Creighton aan de Bestuursraad. (L-a Ds III, nr.30).
- 39) Bestuursraad van 11 juli 1949 (L-a Ds I, nr 9)
- 40) Brief van 1 juli 1950, J.H.C. Creighton aan de Bestuursraad. (L-a Ds I, nr.9).
- 41) Maandrapport van oktober 1949. (L-a Ds I, nr.10).
- 42) Bestuursraad van 6 september 1949. (L-a Ds I, nr.9)
- 43) Bestuursraad van 26 mei 1950. (L-a, Ds I, nr.9).
- 44) Bestuursraad van 26 juli 1950. (L-a Ds I, nr.9).
- 45) Bestuursraad van 19 oktober 1950. (L-a Ds I, nr.9).
- 46) L-a. Ds III, nr.27.
- 47) L-a: Ds III, nr.30.
- 48) Idem.
- 49) Rapport over de Amsterdamse Linie, door Dr. Alb. van de Poel, 16 oktober 1948, p.7. (L-a: Ds I, nr 4).
- 50) L-a Ds II, nr.12a-g
- 51) Rapport over de Amsterdamse Linie, door Dr. Alb. van de Poel, 16 oktober 1948, p.12. (L-a Ds I, nr.4)
- 52) Idem, p.1.
- 53) Wim Zaal, De herstellende Lotgevallen van de Nederlandse fascistische en van Wouter Lutkie's tijdschrift *Aristo*, Utrecht 1966, p.76.
In 1935 brachten de broers Cuypers de bloem van hun anti-Dietse tirades bijeen in een geruchtmakend geschrift *Critiek der Dietse beweging*. Tussen vele Franse citaten door wilden ze bewijzen, dat de "volksische" beweging in Duitsland anti-romaans en anti-rooms was en de "volksheid" in Nederland en Vlaanderen dezelfde kant opging (Wim Zaal, p 159) Vgl. W. Zaal, *De Nederlandse fascistische*, Amsterdam 1973, pp.71, 142-143 Vgl. ook L.M.H. Joosten, *Katholiek en fascisme in Nederland 1920-1940*, pp.223-225
- 54) Hille de Vries e.a., *1 en ophitsend geschrift*. De geschiedenis van het illegale blad *Trouw*, Utrecht 1968, p.41.
- 55) Voor de beide broers Kuitenbrouwer, zie L.M.H. Joosten, *Katholiek en fascisme in Nederland 1920-1940*, o.a. pp. 139, 195-196, 236, 239, 240, 367.
- 56) De in de tekst genoemde "opspraak", voornamelijk veroorzaakt door Albert Kuyle, zal o.a. verduidelijkt worden in hoofdstuk XIV, p.189 en hoofdstuk XV, pp 196-199.
- 57) Vanaf DL, 18 april 1947, jrg II, nr 55, p.4.
- 58) Enkele artikelen van P. de Bruin SJ over economie, buiten die in De Linie, zijn te vinden in *Bijdragen. Tijdschrift voor filosofie en theologie* De ethische waardering van het economische handelen (1939, pp.129-165); De economische schaarste (1941, pp.342-376); l'igendom (1943, pp.146-184); Het economische (1946, pp 1-35)
Studien Economische politiek en haar eerste voorwaarde, dl.127 (1937), p.52 e.v., p.126 e.v., *Rechtvaardig loon en behoefte-bevrediging*, dl 128 (1937), p.517 e.v.
Voor een korte algemene orientatie over het neo-heglianisme, zie B. Delfgaauw, *De wijsbegeerte van de 20e eeuw*, 8ste dr., Baarn 1972, pp.59-67. Speciaal voor het Franse neo-heglianisme, zie J. Chaix-Ruy, France, in *Les grands courants de la pensée mondiale contemporaine Panoramas nationaux*, DL.I, blz.535 e.v., Parijs 1961.
- 59) DL, 19 mrt.1948, jrg.III, nr 103, p.6.

- 60) De Tijd, 24 mrt 1948, p 3
- 61) Maandrapport van juli 1949 (L-a Ds I, nr 10)
- 62) Redactiekroniek (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 63) Idem
- 64) J H C Creyghton SJ, Project voor de uitgave van een weekblad, p 11

Hoofdstuk IV Theorie en praktijk in opmaak en rubriekenschema

- 1) Het formaat van Das Reich bijvoorbeeld was 53 bij 38 cm met als bladspiegel 48 bij 33 5 cm. Dit komt erg goed overeen met de begin februari 1945 voor het NKW getekend formaat van 55 bij 40 cm met een bladspiegel van 48 bij 34 cm. Dit formaat was nog een kolom van 7 cm smaller dan het Franse blad Gringoire (NKW Aantekeningen begin 1945, door Mr A Th Mertens, Cahier 3, p 3 - Coll A M). Het doorsnee formaat van De Linie werd tenslotte 59 5 bij 45 cm, met een bladspiegel van 53 5 bij 39 5 cm, hetzelfde als de naoorlogse dagbladen De Volkskrant en De Maasbode.
- 2) Jos Creyghton SJ, Project voor de uitgave van een weekblad, Amsterdam 1944, p.3.
- 3) Idem, p 5
- 4) In bijna al zijn aantekeningen en voorbereidende geschriften doorspekte Creyghton zijn min of meer doordachte theorieën met allerlei onzakelijke opmerkingen. Zo trachtte hij het bezwaar van de onhandelbaarheid van een blad met grote afmetingen te ontzenuwen met bedenksels als "I en man houdt ervan met zijn krant te vechten. Dat is interessant en indrukwekkend. Je wilt, als je maar aldoor toegesproken wordt, zelf ook wel eens wat doen. Er zit zelfs iets stimulerends in, je kwaad te maken op dat onhandelbare ding" (Tweede aanhangsel, zijnde een reactie op Mr Mertens Notamina van 30 januari 1945, door J H C Creyghton SJ, dd 3 februari 1945, in NKW Aantekeningen begin 1945, Cahier 3, door Mr A Th Mertens, p 39 - Coll A M).
- 5) DL, 12 april 1946, jrg 1, nr 3, p.1
- 6) Creyghton gebruikte deze term het eerst in verband met het krantenkarakter van zijn te projecteren blad. Over deze "mystiek der herhaling" heeft hij voordrachten gegeven voor het Ignatius College in Amsterdam en voor de Vrouwen van Bethanie. Deze voordrachten - Creyghton noemt ze zelf "conferenties" - zouden de schetsen gaan leveren voor een publiekelijk samen met het eerste nummer uit te geven Brochure over het ontstaan van het NKW (Aantekeningen van J H C Creyghton SJ, 29 januari 1945, in NKW Aantekeningen begin 1945, door Mr A Th Mertens, Cahier 3, p 9 - Coll A M). Vgl aant 31, hfdst I. Waarschijnlijk zijn deze plannen gedeeltelijk geconcretiseerd in Het NKW I en aankondiging, de veelvuldig geciteerde kleine brochure. Vgl aant 24 bij hfdst II.
- 7) Het NKW I en aankondiging door Dr J H C Creyghton SJ, Amsterdam 1945, p 7 (kleine brochure) (L-a Ds I, nr 1).
- 8) Idem, p 8
- 9) Typografie-Memorandum van J H C Creyghton SJ aan J Ros SJ en H van Waesberghe SJ, dd 4 nov 1953, p 3. (L-a Ds I, nr 4). Behalve dit Memorandum uit 1953 van 6 pag dat geheel aan de typografie is gewijd, schijnt Creyghton in 1945 een artikel geschreven te hebben. Het typografisch aanzicht van het NKW geschreven voor het eerste nummer van De Linie (NKW Aantekeningen begin 1945, door Mr A Th Mertens, Cahier 3, p 7 - Coll A M). Dit concept artikel, dat nooit in De Linie verschenen is, ontbreekt zowel in het Linie-archief als in de privé-collecties van Mertens en Creyghton. Wel is uit de diverse archivalia op te maken dat er geen belangrijk verschil bestaat tussen Creyghtons opvattingen over de typografie in 1945-46 en 1953.
- 10) Het NKW I en aankondiging, door Dr J H C Creyghton SJ, par 2, De voordelen van dit type, p 6 (kleine brochure).
- 11) NKW Aantekeningen begin 1945, door Mr A Th Mertens, Cahier 3, pp 43-45 (Coll A M).
- 12) Het NKW I en aankondiging, door J H C Creyghton SJ, par 1, I en nieuw weekbladtype, p 3 (kleine brochure).
- 13) Dit staat in de aantekeningen van Creyghton van 29 januari 1945, waarvan het origineel niet meer bestaat. Ze zijn in uittrekselvorm terug te vinden in de aantekeningen van Mertens (NKW Aantekeningen begin 1945, door Mr A Th Mertens, Cahier 3, p 7 - Coll A M).

- 14) De levensvatbaarheid van dit idee over de overdaad achtte Creyghton in zijn kleine brochure al sinds lang bewezen. Als voorbeelden noemde hij de Londense Times die voor de tweede wereldoorlog dagelijks zoveel copy bevatte dat het genoeg zou zijn om 2 à 3000 pagina's te vullen van het formaat en de drukspiegel van Ina Boudier Bakkers De klopp op de deur. Dit boek besloeg zelf 682 blz. Als nog indrukwekkender voorbeelden gaf Creyghton het Canadese weekblad Family Herald and Weekly Star, dat voor de oorlog uitkwam met afleveringen van 72 grote, dichtbedrukte pagina's en The New York Times met afleveringen van 160 pagina's, verdeeld in 10 secties, genoeg copy respectievelijk voor 5 à 6000 en 7 à 8000 pagina's van De klopp op de deur (Het NKW Len aankondiging, door J.H.C. Creyghton SJ, par 1, Len nieuw weekbladtype, p.4; kleine brochure).
- 15) Jos. Creyghton SJ, Project voor de uitgave van een weekblad, Amsterdam 1944, p.4.
- 16) Het NKW I en aankondiging, door J.H.C. Creyghton SJ, par.1, Len nieuw weekbladtype, p.4 (kleine brochure)
- 17) Idem, pp.4-5. Creyghton prefereerde deze bladen ook omdat ze uitgevoerd werden in hoogdruk en gaf daaraan de voorkeur boven vlak- en diepdrukprocédés. De vooroorlogse grote Nederlandse dagbladen waren ook in hoogdruk verschenen.
- 18) Drukkersweekblad, Kerstnummer 1948, N.V. Lettergieterij "Amsterdam", directeur N.Tetterode. (L-a Ds II, nr.14).
- 19) Idem, I
In de drukkerij Holland N.V., Nieuwe Zijds Voorburgwal in Amsterdam, waar De Linie tot 1952 van de persen rolde, werd vóór 1945, De Standaard gedrukt. Dit anti-revolutionaire blad was door Abraham Kuyper gesticht, maar in de oorlog doorgestaan onder het wakend oog van de NSB-zetbaas Max Blokzijl. Na 1945 werd de positie van de Standaard als nationaal protestants-christelijk dagblad door het in 1943 in de illegaliteit ontstane blad Trouw overgenomen. (Vgl. Jac. S. Hoek, Politieke geschiedenis van Nederland. Oorlog en herstel, Leiden 1970, pp.219, 232-233; H. de Vries e.c., I en ophitsend geschrift De geschiedenis van het illegale blad Trouw, Utrecht 1968, p.93 e.v.)
- 20) J.H.C. Creyghton SJ, Plan voor de uitgave van een weekblad, 6 mei 1944, p.5.
- 21) L-a Ds I, nr.4
- 22) Het NKW I en aankondiging, door Dr J.H.C. Creyghton SJ, par.9 Het rubriekenschema, p.26 (kleine brochure)
- 23) Idem, par 4 De theologie in het NKW, pp.15-16.
- 24) Idem, par.9 Het rubriekenschema, p.28
- 25) In het algemeen kan men stellen dat in een corporatieve orde groepen die een bepaald maatschappelijk belang vertegenwoordigen een belangrijkere plaats innemen dan losstaande individuen. Er blijft dan nog een groot verschil bestaan tussen de corporatieve instituties van de middeleeuwen waarin de beroepsstanden, zoals de gilden, een voorname rol speelden en de verschillende fascistische stelsels in de twintigste eeuw waarin het corporatieve maatschappelijke leven uiteindelijk volledig ondergeschikt gemaakt werd aan het staatsgezag. Vgl. o.a. A. Anema, De fascistische leuze van den corporatieven staat, Amsterdam 1934, pp 36-37; De Katholieke Encyclopedie, 1950, Dl.7, kol.946-948.
In rooms-katholieke kringen is er in het interbellum een opvatting ontstaan waarin de politieke-beginselen-staat als uitgangspunt genomen werd, maar niettemin de corporatieve gedachte aanvaard werd. Zie o.m. W.M.J. Koenraadt, Handboek der maatschappijleer, Dl. II, Herstel der maatschappelijke orde, Hilversum 1938, C.P.M. Romme, Bedrijfsorganisatie en Corporatieve ordening I en II, in Studien. Katholiek Cultureel Tijdschrift, jrg.73, eerste halfjaar 1941, dl. 135, pp.165-177, 258-271. Vgl. ook J.S. Hoek, Politieke geschiedenis van Nederland. Oorlog en herstel, Leiden 1970, pp.36-39. Vooral de encyclicke Quadragesimo Anno bepleitte een maatschappelijke orde op basis van beroepsstanden. Zie Hfdst. II, p.27 en aant.41.
- 26) Creyghton wees in dit verband op een niet verder toegelicht verschil tussen de SJ-tijdschriften Studien - zonder advertenties - en I tudes en Stimmen der Zeit met advertenties, ook al bestonden die in het laatstgenoemde tijdschrift alleen uit boek-annonces. (NKW Aantekeningen begin 1945, door Mr. A.Th. Mertens, p.13 - Coll.A.M.)
Creyghton toonde zich in zijn kanttekeningen bij het Project voorstander van zo druk mogelijke advertentiepagina's en was tegen selectie (Idem, p.11 - Coll.A.M.).
- 27) Van de in hoofdstuk II, p.28, vermelde richtlijnen uit de kleine brochure staat in het Project

- enkel nog de restrictie, dat het niet geoorloofd is in SJ-publikaties partij te kiezen of anderen partij te laten kiezen, zowel in politieke als andere profane vraagstukken, zodat goede katholieken vervreemd zouden worden (Jos Creyghton SJ, Project voor de uitgave van een weekblad, p 19)
- 28) Jos Creyghton SJ, Project voor de uitgave van een weekblad, p 26
- 29) Idem, p 21.
- 30) Lucker meende dat dit soort Referaat rubrieken reeds zeer vaak geopend waren en telkens op niets uitgelopen Creyghton tekende hierbij aan deze vrees te delen (NKW Aantekeningen, begin 1945, door Mr A Th Mertens, Cahier 3, p 15 - Coll A M)
- Mertens noemde het geen doorslaggevend argument dat anderen met een dergelijke rubriek waren gestrand Hij giste naar de argumenten van Lucker die nergens vermeld stonden Mertens dacht dat Lucker doelde op rubrieken als "Repétez-le" uit Gringore en de buitenlandse bloemlezing uit De Groene - deze laatste was een aaneenrijging van citaten uit de internationale pers Tegenover deze makkelijke, aan bloedarmoede lydende bladvulling stond volgens Mertens een rubriek als Kunst en Letteren uit De Nieuwe Eeuw tussen 1930 en 1940 De intelligente selectie voor deze rubriek, die vooral bestond uit referaten van culturele artikelen uit onder meer De Gids, De Gemeenschap, Roeping, Dietse Warande en Iorum door Jan Ingelman, was volgens Mertens de oorzaak van dit "piece de résistance" van De Nieuwe Eeuw in die periode Zelf dacht de toekomstige redactiesecretaris van De Linie voor zijn eigen Referaat rubriek o a aan de Hymnen an die Kirche van Gertrud von Le Fort, het bekeringsverhaal uit het dagboek van Pieter van der Meer de Walcheren, een bezoek aan de trappist geworden Paul Claudel en pregnante citaten uit Chesterton (Notamina VII, punt 3 De Referaat rubriek, pp 6-7 - Coll A M)
- 31) Jos Creyghton SJ, Project voor de uitgave van een weekblad, p 22
- 32) Idem, p 23
- In zijn grote brochure betreunde Creyghton het dat I J Potgieter - zijns inziens een van de rijkst begaafde figuren van de Nederlandse literatuur - het Nederlandse volk zijn oude grootheid wilde hergeven, maar als echte liberaal blind was voor de band tussen de Nederlandse cultuur en het Christendom en dan vooral het katholicisme (J H C Creyghton SJ, De inhoud van het NKW, Amsterdam 1945, p 69)
- 33) Vgl F Sassen, Eenheid en verscheidenheid in het Nederlandse volk, Nijmegen 1945, pp 23-25
- 34) H J G Waltmans, De Nederlandse politieke partijen en de nationale gedachte, Sittard 1962, p 58
- 35) NKW Aantekeningen begin 1945, door Mr A Th Mertens, Cahier 3, p 21 (Coll A M)
- Zoals gewoonlijk werd Mertens laaiend enthousiast over deze door hem zelf weer eens als revolutionair betitelde gezichtspunten Zo zelfs dat hij het noodzakelijk achtte om een van de grond af nieuw begrip voor het werk van de geloofsbetereiding en de betekenis van de Propaganda Idee op te bouwen, "desnoods met eliminering van de term 'Missie' " (Notamina VII, punt 2 De Missiepagina, pp 5-6 - Coll A M)
- 36) Jos Creyghton SJ, Project voor de uitgave van een weekblad, p 23
- 37) Idem, p 24
- 38) Idem p 25
- Creyghton heeft met enkele Vrouwen van Bethanie - een door zijn confrater Van Ginneken SJ mede gestichte vrouwencongregatie - dispuuten gevoerd over wel of geen vrouwenrubriek (L-a Ds I, nr 6) Deze Vrouwen pleitten voor een aparte vrouwenrubriek Creyghton en ook Mertens besloten een aparte vrouwenrubriek voorlopig op te schorten en eerst getrouwde vrouwen over de wenselijkheid van een dergelijke rubriek te raadplegen (NKW Aantekeningen, begin 1945, door Mr A Th Mertens, Cahier 3, p 19, Notamina VIII, p 5 - Coll A M)
- 39) Jos Creyghton SJ, Project voor de uitgave van een weekblad, p 25
- 40) Idem, p 27
- Creyghton heeft hier waarschijnlijk als voorbeeld genomen Revue de la bonne Presse Vgl J en Ph Godfrin, Une centrale de presse catholique La Maison de bonne Presse et ses publications, Paris 1965.
- 41) Jos Creyghton SJ, Project voor de uitgave van een weekblad, p 28
- 42) Over de rubriek Literatuur ontstond een van de belangrijkste meningsverschillen tussen Creyghton en Mertens. De laatste betoogde in een uitvoerig expose onder meer "Als onbegrensbaar

en praktisch ook onbegrensd subtraat van de menselijke ziel (geest, bewustzijn, rede, gevoel, ervaring, emotie, herinnering, enz.) is het schone woord HLT magische vervoersmiddel van cultuur en culturen bij uitstek, en naar rangorde misschien wel te vergelijken met de hiërarchie van de theologie in de scala der geesteswetenschappen". Ook een citaat, ontleend aan P. van Heugten SJ (Met Peillood en Kompas, Rotterdam 1933, pp.10-11), over het boek als de spiegel en inhoud der menselijke beschaving behoorde tot de argumenten van Mertens om de plaatsruimte die in het Project aan de schone letteren was toegewezen uit te breiden. (Notamina VII, pp.7-11 - Coll.A.M.).

Creyghton bleef evenwel onwrikbaar en wilde de literatuur over bepaalde onderwerpen juist onderbrengen in de organische rubrieken die hij hiervoor bedacht had. De literatuur, voor zover zij vormgeving was, oordeelde Creyghton niet belangrijker dan bijvoorbeeld muziek of architectuur. Creyghton argumenteerde het zelf als volgt. "Alle rubrieken hebben een literaire zijde voor zover zij namelijk materie zullen bevatten over de literatuur betreffende het object der rubric". (NKW Aantekeningen begin 1945, door Mr. A.Th.Mertens, Cahier 3, pp.27-29 - Coll.A.M.).

43) Jos. Creyghton SJ, Project voor de uitgave van een weekblad, p.9.

44) L-a' Ds II, nr.15.

45) L-a. Ds II, nr.12a-g.

46) Maandrapport van februari 1950, notandum 4. (L-a Ds I, nr 10).

47) DL, 17 maart 1950, jrg.V, nr.207, p.1.

48) Redactiekroniek. (L-a Ds II, nr.12a-g).

Hoofdstuk V. Exploitatie en samenstelling van de lezerskring

1) J.H.C. Creyghton SJ, NKW Een aankondiging, Amsterdam 1945, p.25. Creyghton verwees hier naar de memoires van de oud-hoofdredacteur van The Times, Wickham Steed The Press, Londen 1938.

2) J.H.C. Creyghton, NKW Een aankondiging, p.24.

Ten tijde van de Vaticaanse perstentoonstelling in 1937 zou de Societiet van Jezus 1112 tijdschriften hebben uitgegeven. Rond 1964 zouden dat ongeveer 1400 periodieken zijn; zie Deel I, Inleiding, p.5.

3) J.H.C. Creyghton, NKW Een aankondiging, p.24.

Creyghton ontleende dit aan Titus Brandsma, die in juli 1942 in Dachau omkwam, nadat hij als geestelijk adviseur aan de katholieke dagbladen het consigne had gegeven elke N.S.B.-propaganda te weigeren.

4) M. Rooy, Bezinning op belangrijke persvraagstukken, in Visioen en werkelijkheid. De illegale pers over de toekomst der samenleving, onder redactie van Bert Bakker, D.H. Couvée en Jan Kassies, Den Haag 1963, p.304.

5) Idem, p.314.

6) Idem, pp.196-197. Deze ideeën leefden vooral in de kringen rond Het Parool, Je Maintiendrai, De Ploeg en Christofoor.

7) M. Rooy, Bezinning op belangrijke persvraagstukken, p.315.

8) Jaarrapport 1946, L-a' Ds VI, nr.54.

Oplagecijfers die deze stelling kunnen verifiëren ontbreken. In het algemeen stelt M. Rooy (Het dagbladbedrijf in Nederland. Een economisch-sociaal beeld, Leiden 1956, p.473) dat de vraag naar dagbladen op korte termijn inelastisch is. Voor een onderzoek naar de trend op lange termijn worden door de schrijver enkele cijfers voor eind 1939 en eind 1951 gegeven. Deze kwamen neer op gemiddeld één dagblad per 4,9 inwoners vóór de oorlog en per 4 inwoners vijf jaar daarna. Rooy tekent hier echter bij aan, dat tussen de vergelijkingstijdstippen de oorlog valt, die ongetwijfeld als een uitzonderlijke dynamische factor in de ontwikkeling van de belangstelling voor nieuws en dus ook voor dagbladen moet worden beschouwd.

Hoe lang de leeshonger tengevolge van de tweede wereldoorlog aanhield wordt nergens door Rooy gezegd. Het boek houdt zich trouwens uitsluitend met het dagbladbedrijf bezig. Over de opinieweekbladen wordt alleen wat gezegd in verband met hun concurrentiepositie tegenover de landelijke dagbladen. De bijzondere verzorging van de weekendbijlagen van deze dagbladen moest de concurrentiepositie versterken. Rooy achtte overigens de concurrentie tussen deze

dag- en weekbladen vrijwel nihil (M Rooy, Het dagbladbedrijf in Nederland, p 480)

- 9) Deze exploitatie gegevens zijn voornamelijk verzameld uit de maandrapporten van de directeur-hoofdredacteur (L-a Ds I, nr 10) en uit de jaarrapporten en begrotingen. (L-a Ds VI, nr 54) De twee grafieken waren in het bezit van De Nieuwe Linie te Amsterdam, toen ik ze op het spoor kwam, maar zijn later overgegeven aan het Linie-archief
- 10) Dit waren de Broeders van de Onbevleete Ontvangenis der H Maagd Maria te Maastricht met f 5000,-, de Congregatie der Kleine Zusters van de H Joseph te Heerlen met f 1000,-, de Congregatie der Zusters Franciscanessen te Veghel met f 1000,-, de Congregatie van de Missionarissen van het H Hart te Tilburg met f 6000,-, de Congregatie der Fraters van O L Vrouw Moeder van Barmhartigheid te Tilburg, met een lening van f 2500,-, de Congregatie der Zusters van Liefde van O L V Moeder van Barmhartigheid te Tilburg met twee leningen van ieder f 5000,-, de steeds voluit genoemde Vereniging van Vrouwen gevestigd te Schijndel, ten doel hebbende het geven van onderwijs aan kinderen van onvermogen ouders, het verplegen van oude vrouwen en andere liefded werken, opgericht bij acte, verleden voor notaris Cornelis Jacob Katharinus van Beverwijk te Schijndel, dd 11 april 1855, met een lening van f 10 000,-, de Societeit voor Afrikaanse Missien te Cadier en Keer, lening van f 2000,-, de Congregatie van de Liefdezusters van de H Carolus Borromeus te Maastricht met f 10 000,-, de Vereniging Ursulinen Vught te Boxtel met een lening van f 6000,-, tenslotte de Congregatie der Missie Lazaristen te Nijmegen met f 75,- (L-a Ds XXVII, nr 86)
- 11) In maart 1947 verstrekt het Katholiek Cultureel Tijdschrift Streven te Amsterdam een lening van f 36 500,-, in mei 1948 verstrekke de Vereniging Ursulinen Vught te Boxtel een tweede lening ten bedrage van f 19 000,- (L-a Ds XXVII, nr 86)
- 12) De St-Bonifatiusstichting was oorspronkelijk opgericht om het zakelijk contact met de buitenwereld te kunnen regelen in verband met het onderhoud van de SJ-studiehuizen De St Franciscus van Sales-stichting was een soortgelijke onderneming met betrekking tot het Katholiek Cultureel Tijdschrift Streven, de St-Wilibrordusstichting met betrekking tot de SJ-scholen In een brief van 26 november 1962 van S Maas SJ staat dat op ultimo 1961 het totaal van de aan De Linie geleende gelden f 909 575,- bedroeg (L-a Ds III, nr 36) Trekken wij van dit bedrag af de bijdragen van de diverse congregaties en instellingen uit de jaren 1946-1948, voornamelijk ter vorming van een bedrijfskapitaal, met een totaal van f 72 575,- en de bijdrage van de St Franciscus van Sales-stichting namens KCT Streven van f 36 500,-, dan blijkt de Bonifatiusstichting eind 1961 een lening van totaal f 800 075,- verstrekt te hebben De afschriften van de bankoverschrijvingen bevinden zich in het L-a Ds XXVII, nr 86
- 13) Bijna alle in aant 10 genoemde geldgevers en -geefsters zonden rond juli 1963 de schuldbekentenis van 1946 aan de Stichting De Linie terug en scholden het geleende bedrag kwijt Een uitzondering vormde de Societeit voor Afrikaanse Missien te Cadier en Keer, die het bedrag niet kon missen wegens de financiële positie van de congregatie (L-a Ds XXVII, nr 86). Een uitzondering op de vlotte kwijtschelding van bijna alle schuldeisers vormde eveneens de Vereniging Ursulinen Vught, die met f 25 000,- dan ook verreweg de belangrijkste schuldeiseres was In een brief van 9 december 1963 van de provinciale overste staat de ernstige klacht dat de Stichting De Linie slechts éénmaal - in september 1949 - een bedrag van f 548,92 aan rente uitbetaalde Daarna werd tot juli 1963 niets meer van de Stichting gehoord, "tenzij in de vorm van een artikel in haar weekblad, waarin de Ursulinen niet van de sympathiekste zijde werden belicht" Door dergelijke uittalingen werd in de uitvoerige brief de spanning langzaam maar zeker opgevoerd in de richting van een negatieve beslissing Het slot was toch nog verrassend door een, haast met tegengin, gegeven kwijtschelding "Terwille echter van Hem, tot wiens eer het geld indertijd werd geleend, zullen wij er dan verder maar niet meer over spreken en schelden wij bij deze de schuld van f 25 000,- kwijt" (L-a Ds XXVII, nr 86) Het is duidelijk dat bij deze geste de verder wel gebruikelijke sympathie van de Orde der Ursulinen voor de Societeit van Jezus geen rol gespeeld heeft, maar de hogere lotsverbondenheid de doorslag gaf In de notulen van de vergadering van het Dagelijks Bestuur van de St-Bonifatiusstichting, gehouden te 's-Gravenhage op 10 april 1964 - aanwezig waren J G J Hommels SJ, E L Bolder SJ en J A A van Lieshout SJ - staat te lezen dat een liquidatie van de Stichting De Linie geen zin heeft bij gebrek aan activa Aangezien het een voorwaarde was voor de oprichting van de N V. De Linie, die de Nieuwe Linie zou gaan exploiteren, dat alle schulden van de oude stichting

waren kwijtgescholden, werd dit ook gedaan met de leningen die door de Bonifaciusstichting vanaf 1945 verstrekt waren. Hier was sprake van een totaal bedrag van t 957 353,44' (L-a Ds III, nr 36)

- 14) L-a Ds XXVII, nr 86 Deze redenen zijn zeer moeilijk te weerleggen of te verifiëren, omdat ook de oplagecijfers van de andere weekbladen voor die periode nagenoeg geheel ontbreken. Op mijn verzoek stuurde de Nederlandse persbibliotheek, Oude Tuitmarkt 151 te Amsterdam, alle cijfers waarover zij de beschikking had met betrekking tot de Nederlandse weekbladen. Alleen van het Nieuw Israelitisch Weekblad was de persbibliotheek een oplagecijfer over 1947 bekend, namelijk 4000. De eerste naoorlogse oplagecijfers van de Nederlandse weekbladen dateerden van 1951'. Elsevier 128 000, De Groene Amsterdammer 32 000, De Haagse Post 26 000. Hervormd Nederland 83 500, Nieuw Israelitisch Weekblad 5 600, De Uitkijk 34 700, Vrij Nederland 35 000. De oplagecijfers voor De Linie, De Nieuwe Ieuw en het Volksweekblad ontbraken (Opgave van 22 oktober 1973 door de Nederlandse Persbibliotheek).

De enige oplage cijfers waar ik nog de hand op kon leggen waren die van de nationale dagbladen voor de periode 1947-1950, verzameld door J. Hemels, die onderstaand cijfermateriaal ter beschikking stelde.

	Alg Dagbl	Volkskr	Alg Hand	Parool	Trouw	Vrije Volk
30 september 1947	56 303	151 132	65 235	127 500	185 367	307 939
30 september 1948	87 536	171 135	67 507	139 400	157 283	303 990
30 september 1949	79 607	168 933	67 000	145 500	147 124	286 517
30 september 1950	78 696	162 145	63 000	145 554	143 357	273 932

	N R C	De Tijd Pers	De Maasbode Pers
30 september 1947	43 682	79 883	61 225
30 september 1948	44 371	75 826	60 205
30 september 1949	45 067	77 484	58 939
30 september 1950	45 026	75 048	56 590

Op grond van deze cijfers mag men concluderen dat voor bijna alle landelijke dagbladen in 1948 een top lag in hun abonneebestand, in 1949 treedt dan algemeen een stabilisatie op met in 1950 een duidelijke teruggang. De Linie sluit op dit patroon geheel aan, zodat men waarschijnlijk ook voor weekbladen wel mag spreken van een verzadiging van de naoorlogse leeshonger in Nederland vanaf 1948.

- 15) L-a Ds V, nrs 45 en 47
- 16) Rapport over de Amsterdamse Linie, door Dr. Al. van de Poel, d.d. 16 oktober 1948, pp 1, 4-5, (L-a Ds I, nr 4)
- 17) Hier is bedoeld weekrapport nr 178 (L-a Ds III, nr 26)
- 18) Idem
- 19) Maandrapport van november 1949 (L-a Ds I, nr 10)
- In de redactiekroniek staat voor zaterdag 22 april 1950 genotuleerd, dat pater Creyghton de vraag lanceerde: "Is het, gezien het feit dat er nog zoveel groeperingen zijn die er belang bij hebben dat hun idealen door ons bevorderd worden, niet zaak om de redactionele buitendienst eventueel ten koste van de directe colportage uit te breiden?"
- Creyghton ging ervan uit dat, als de redactie dit goed deed, van die belangstellende groepen - jeugd, middenstand, werkgevers, e.d. - automatisch propagandisten werden gemaakt. Hij noemde dit "inwendige (indirecte)" in plaats van "uitwendige (directe)" colportage (L-a Ds II, nr 12a g)
- 20) L-a Ds I, nr 10.
- 21) Creyghton kwam uiteindelijk op grond van de povere resultaten van deze propaganda-actie tot twee conclusies: ten eerste dat improviseren en het ondernemen van forceringspogingen uit den boze zijn, ten tweede dat hier gehandeld is zonder behoorlijk inzicht in de toestand van de markt (L-a Ds I, nr 10)
- 22) Zie aant. 7 bij de Verantwoording
- 23) Enquête Instituut voor Marktverkenning (Nederlandse Gallup Instituut)
- DI I Gegevens over het aantal en het soort van de ondervraagden,
- DI II Leesgewoonten van de advertenties, van de abonnees van De Linie,
- DI III Leesgewoonten van de redactionele inhoud, van de abonnees van De Linie

Datering DI I en II op 12 maart 1948, DI III op 18 maart 1948 (L-a Ds V, nr 45a)

Bureau voor Marktanalyse en Sociografisch Onderzoek N V Onderzoek naar een analyse van de sociale structuur van de lezerskring van het weekblad De Linie, voor zover van betekenis bij het verwerven van adverteerders, Amsterdam september 1949 (L-a Ds V, nr 47a) De sociale structuur van de abonnees van het weekblad De Linie is een gedrukt uittreksel uit bovenstaand onderzoek (L-a Ds V, nr 47c)

Instituut voor Marktverkenning, Amsterdam Onderzoek NIPO betreffende vrouwelijke abonnees van De Linie, 2 februari 1950 (L-a Ds V, nr 48)

- 24) Het Nederlandse Gallupinstituut gaat hier echter uit van een percentage van 35 procent katholieken op de totale bevolking van Nederland, een cijfer dat, zoals zij zeggen, uit eigen onderzoeken is gebleken. De rapporten en onderzoeken van het Bureau voor Marktanalyse en Sociografisch Onderzoek N V gaan echter uit van de volkstelling van 1947 en komen tot een percentage van 38,5 procent katholieken op de totale Nederlandse bevolking. Mogelijk blijft nog dat het verschil van 3,5 procent tussen beide ramingen het gevolg is van het niet meerekenen door het Gallupinstituut van de leeftijdsgroep onder de 23 jaar
- 25) Bureau voor Marktanalyse en Sociografisch Onderzoek N V (L-a Ds V, nr 47a)
- 26) Wij hebben hier de cijfers aangehouden zoals ze staan in het complete uitkomstenboek, Nota IV, Bijlage 1 (L-a Ds V, nr 47a)
- Merkwaaardig genoeg vinden de cijfers uit de brochure, die waarschijnlijk ten dienste van de adverteerders is samengesteld op grond van het genoemde uitkomstenboek, hier op twee punten vanaf Voor Overijssel geeft het uittreksel de volgende cijfers: katholieken 99,8 procent (100 procent), protestanten 0,2 procent (-), geen kerkelijke gezindheid (-) Voor Zuid-Holland: katholieken 98,7 procent (100 procent), protestanten 1 procent (-), geen kerkelijke gezindheid 0,3 procent () De tussen haakjes geplaatste cijfers vermelden nog eens de officiële uitkomsten, zoals ze ook in de tekst staan
- Ofschoon er natuurlijk bezwaar te maken is tegen het zo slordig omspringen met dergelijke cijfers, moet men natuurlijk bedenken dat de getallen die deze steekproeven opleveren nooit absoluut, hoogstens representatief zijn. Hiervoor wordt in elk rapport duidelijk gewaarschuwd, zie aant 28
- 27) Gespecificeerd bleek 0,1 procent tot de groep Oud-Katholieken te behoren, 1,4 procent was Nederduits Hervormd en 0,4 procent Gereformeerd
- In het verslag van het onderzoek wordt het opmerkelijk genoemd - een mening die ik niet deel, vanwege onder meer het ostentatief R K karakter van De Linie - dat in de nader onderzochte gemeenten, inclusief Amsterdam, geen abonnee van Joodse gezindheid werd waargenomen. Gedoopte joden onder de abonnees gaven echter hun godsdienst op en zijn dus bij de desbetreffende groep geteld (Bureau voor Marktanalyse en Sociografisch Onderzoek N V, L-a Ds V, nr 47a)
- 28) I en ander verschil tussen beide enquêtes bestond uit het aantal bezochte personen, het Gallupinstituut namelijk 414, het Bureau voor Marktanalyse 2079 personen
- De betrouwbaarheid van elke afzonderlijke enquête werd door het Gallupinstituut met de volgende formule gerelativeerd: de maximale afwijking is $3 \times \sqrt{\frac{p \times q}{n}}$. P en q zijn hier de antwoordpercentages, bijvoorbeeld wel- of niet-katholiek en n is de steekproef, in dit geval werden 414 personen ondervraagd. Gesteld dat p en q beide 50 procent zijn, dan zal de maximale afwijking - in 997 van de 1000 gevallen - $3 \times \sqrt{50 \times 50} = 414$, ofwel 7,4 procent zijn in geval van eenzelfde steekproef onder dezelfde omstandigheden (L-a Ds V, nr 45a)
- 29) In dit overzicht van de topografische verspreiding van De Linie per 31 maart 1948 is oorspronkelijk ook rekening gehouden met de buitenlandse verspreiding. Gespecificeerd
Nederlands-Indië	2 7 procent
België	3 35 procent
Overig buitenland	2 79 procent
- Deze cijfers zijn ontleend aan Documentatie betreffende de lezerskring van De Linie, een uittreksel uit het onderzoek van het Nederlandse Gallupinstituut uit 1948 (L-a Ds III, nr 30).
- 30) Deze landelijke cijfers, die de verspreiding van de totale Nederlandse bevolking per provincie geven, zijn ontleend aan het Galluponderzoek onder vrouwelijke Linie-abonnees in januari 1950 (L-a Ds V, nr 48)

- 31) De kolommen met de verspreiding van de totale Nederlandse bevolking over de provincies, uitgedrukt in procenten, behoren bij die enquête uitslagen, waar ze het dichtst achter staan. De verschillen worden grotendeels veroorzaakt, doordat in de onderzoeken van 1950 grovere categorieën gehanteerd werden, te weten de grote stad (boven de 100 000 inwoners), de middelgrote stad (20 000 - 100 000 inw.) en het platteland (minder dan 20 000 inw.).
- 32) De sociale structuur van de abonnees van het weekblad *De Linie*, p. 5 (L-a Ds V, nr 47c)
- 33) Bij het onderzoek zijn alleen de huishoudingen en de alleenwonende personen benaderd, een derde groep, onder meer tehuizen, instellingen en bibliotheken, is buiten beschouwing gelaten. De uitkomsten van de volkstelling in 1947 gaven aan hoeveel huishoudingen en alleenstaanden in elk der gemeenten in Nederland woonden. Moeilijker bleek het na te gaan hoeveel van deze huishoudingen katholiek waren. Met behulp van de percentages katholieken der totale bevolking per gemeente en vergelijkingen met de uitkomsten van de kamerverkiezingen van 1948 per gemeenten werd berekend hoeveel R.K. huishoudingen er per gemeente waren. Het aantal *Linie*-abonnementen per gemeente werd gebaseerd op de stand van oktober 1948.

En enkele kritische opmerking er moet rekening mee gehouden worden, dat de katholieke gezinnen gemiddeld iets groter waren dan die van een andere godsdienstige gezindte. Dit betekende dat de berekeningen volgens bovengenoemde methode voor gemeenten met een laag percentage katholieken iets te hoog uitviel wat betreft het aantal katholieke gezinnen in die gemeenten. In het totaal van de percentages van alle gemeenten worden dergelijke minimale afwijkingen meestal weer gecorrigeerd.

Tot slot een overzicht van het aantal gemeenten per provincie waar wel en waar geen *Linie*-lezers waren aangetroffen. Het is begrijpelijk dat juist deze onderzoeken niet zozeer van belang waren voor de advertentiewerving als wel voor de abonnementsacquisitie van het weekblad.

Provincie	Totaal aantal gemeenten	Hiervan geen <i>Linie</i> -lezer
Groningen	57	37
Friesland	44	20
Drenthe	34	20
Overijssel	52	14
Gelderland	112	32
Utrecht	67	17
Noord-Holland	121	31
Zuid-Holland	173	96
Zeeland	101	69
Noord-Brabant	143	11
Limburg	111	-
	1015	347

Gegevens ontleend aan het Onderzoek naar en analyse van de sociale structuur van het weekblad *De Linie* voor zover van betekenis bij het werven van adverteerders, Bureau voor Marktanalyse en Sociografisch Onderzoek N.V., Amsterdam, september 1949, Nota I, vervolgbladen 2, 3 en 4 (L-a Ds V, nr 47a).

- 34) J. Diederich van het Bureau voor Marktanalyse deed in zijn commentaar van 10 mei 1949 op deze uitslagen de aanbeveling om te zijner tijd te analyseren waarom in genoemde gemeenten zo'n relatief hoge frequentie bereikt was. Tevens moest dan de vraag gesteld worden of in andere delen van Brabant en Limburg dezelfde factoren aanwezig waren (L-a Ds V, nr 47a).
- 35) Deze bewering is eventueel te bewijzen aan de hand van de uitslagen van de kamerverkiezingen van 1948 en de percentages katholieken in Nederland zoals de volkstelling van 1947 deze heeft uitgewezen.
- 36) Het onderzoek van het Bureau voor Marktanalyse geeft de volgende cijfers over de leeftijdsopbouw onder de *Linie*-abonnees:

Leeftijdsgroep	Leeftijdsopbouw	
	Linie-abonnees (in procenten)	totale bevolking van Nederland (in procenten)
20-29 jaar	7 7	25 6
30-44 jaar	40 5	30 5
45-54 jaar	27 9	16 9
55-64 jaar	15 7	12 5
65 jaar en ouder	8 2	11 5
	100	100

(L-a Ds V, nr 47c)

Deze indeling in leeftijdsgroepen wijkt zodanig af van de indeling van het Gallupinstituut, die in de tekst gevolgd is, dat vergelijking van bovenstaande cijfers met die van tabel 5 geen zin heeft. Mogelijkerwijze kunnen alleen de percentages van Linie-abonnees van 65 jaar en ouder met elkaar vergeleken worden, omdat in alle drie de onderzoeken dezelfde leeftijdsgroep bedoeld werd en ook de landelijke percentages niet ver uit elkaar liggen, namelijk 11 5 en 12 procent. De cijfers die dan naast elkaar komen te staan - te weten 2 procent van de Linie-abonnees was in 1948 ouder dan 65 jaar, 8 2 procent in 1949 en 4 procent in 1950 - zijn weer eens een treffende illustratie van de onmogelijkheid om dergelijke oppervlakkige commerciële enquêtes met elkaar te vergelijken en er duidelijke conclusies aan vast te knopen. Dat er op dit gebied intussen het nodige gebeurd is, bewijst J P S van Neerven, Marketing in het dagbladbedrijf, Utrecht 1974.

- 37) In een opinieweekblad schijnt doorgaans "beter gesitueerde" abonnees aan te trekken in vergelijking met dagbladen en geïllustreerde familiebladen. Dit zal ook weer zijn invloed hebben op de leeftijdsgroep waartoe de meeste abonnees behoren. Vergelijk hiervoor ook het commentaar bij tabel 6 op p.75.
- 38) In het onderzoek door het Bureau voor Marktanalyse in 1949 worden andere inkomensgroepen gehanteerd dan die in tabel 6 vermeld worden. Vergelijkbaar is alleen de inkomensgroep tot f 3000,-, waarin in 1949 16 6 procent van de Linie-abonnees vielen. Tabel 6 geeft evenwel voor dezelfde groep de percentages van 21 procent in 1948 en 32 procent in 1950. Zinnige conclusies doen op grond van deze cijfers blijkt steeds weer onmogelijk, voornamelijk door het grote verschil in opzet en doel van de enquêtes. Vgl. aant 40.
- 39) Instituut voor Marktverkenning (Gallupinstituut), "Reader interest survey" van De Linie, maart 1948, Inleiding par 7, vervolgblad nr 8 (L-a Ds V, nr 45a).
- 40) De enquête van 1949 heeft zich immers vooral geconcentreerd op de beroepen en de functies die de Linie-abonnees in het bedrijfsleven vervulden. Men hoopte hierdoor indicaties te krijgen om de koopkracht en de maatschappelijke positie van de lezers te peilen. De enquêteurs in 1950 hadden uitsluitend de opdracht huisvrouwen te ondervragen, waarbij de opleiding van deze vrouwen geen rol speelde.
- 41) Van de ondervraagde vrouwen scheen 26 procent De Linie helemaal, 55 procent slechts gedeeltelijk en 19 procent niet te lezen volgens de enquête onder Linie-lezeressen, door het Instituut voor Marktverkenning (Gallupinstituut), februari 1950, par 6, vervolgblad nr 5 (L-a Ds V, nr 48).
- 42) In een uittreksel van het onderzoek van het Gallupinstituut in februari 1948, getiteld Documentatie betreffende de lezerskring van De Linie, wordt in paragraaf 4 vastgesteld dat op elke 100 mannelijke Linie-lezers 71 vrouwen dit blad lezen. In de samenvatting van deze reclamefolder wordt op grond van dit gegeven, nogal voorbarig, geconcludeerd: 'De Linie is een gezinsblad'. In bijna 3/4 van de huizezinnen, waar De Linie komt, wordt het blad ook door de vrouwen gelezen' (L-a Ds III, nr 30).
- 43) Instituut voor Marktverkenning (Gallupinstituut), enquête onder Linie-lezeressen, februari 1950, par 11, tabel 12 (L-a Ds V, nr 48).
- 44) Idem, tabel 13. De enige gegevens die we hierover hebben zijn de antwoorden op de vraag: Aan wie geeft u De Linie door nadat hij bij u thuis gelezen is?

Aan een of meer gezinnen in Nederland	31 procent
Naar geestelijken, missionarissen en andere personen in het buitenland	20 procent
Rechtstreeks naar familie, kennissen, soldaten e.d. in Indië	17 procent
Aan een of meer ongehuwde personen in Nederland	17 procent

School Kath Thuisfront, Niw in e d voor soldaten, militaire tehuzen	8 procent
Instellingen sanatorium, leeszaal e d	4 procent
Naar andere adressen in Nederland, gezin of persoon alleen	3 procent
Geen antw oord	1 procent
Totaal (sommigen gaven meer dan een antwoord)	103 procent

Hoofdstuk VI De band met de Societeit van Jezus

- 1) Memorandum over de reorganisatie van het Liniebestuur, door J H C Creyghton SJ, dd 2 febr 1948, p 1 (L a Ds III nr 30) Vgl hfdst III p 36
- 2) Zie hfdst III, pp 36-38
- 3) Hoewel deze tasering van Creyghton zelt is, geven wij zijn indeling eerst sec weer, de kritische invulling van Creyghtons periodisering zal in de tekst volgen
- 4) Janssens was als Generaal van de Societeit van Jezus de opvolger van de Pool Wladimir Ledochowski, die het generaalat vervulde van 1915 tot zijn dood in 1942 Vanwege de oorlogstoestand kon geen Algemene Congregatie van de Societeit bijeengeroepen worden voor de keuze van een opvolger Pas vier jaar later, in 1946, koos de negenentwintigste Algemene Congregatie bij de eerste stemming met drievierde van de stemmen John Janssens, geboren te Mechelen en opgegroeid te Hasselt, op dat ogenblik Provinciaal van de Vlaamse provincie, tot generale overste van de Societeit van Jezus Vgl M Dierckx SJ, De Jezuïeten Wat zij zijn en hoe zij werken, tweede druk 1964 p 159
- 5) L-a Ds VII nr 67 Zie ook hfdst II pp 33 34
- 6) Met name in hfdst XI, p 149 e v
- 7) Brief van 28 aug 1947 J Creyghton aan P van Gestel (Coll Crt)
- 8) Brief van 16 maart 1948, P van Gestel aan J Creyghton (Coll Crt)
- 9) Brief van 23 febr 1948, J Creyghton aan P van Gestel (Coll Crt)
- 10) Brief van 3 maart 1948, P van Gestel aan J Creyghton (Coll Crt)
- 11) Brief van 16 maart 1948, P van Gestel aan C Kerremans Creyghton ontving een afschrift van deze brief met een begeleidend briefje van Van Gestel, eveneens gedatekend op 16 maart 1948 (Coll Crt)
- 12) Meer over Jussen en zijn activiteiten in Linieverband zal ter sprake komen in hoofdstukken die handelen over de internationalisatie van het Linienetwerk IIG Jussen, een Zuidlimburgse mijnwerkerszoon begon zijn journalistieke loopbaan bij de Limburger Koerier in Maastricht, waar hij na de bevrijding directeur was dankzij zijn verzetsactiviteiten
- 13) Brief van 26 maart 1948, J Creyghton aan P van Gestel (Coll Crt)
- 14) Rapport betreffende de besprekingen door R P Creyghton te Rome gevoerd met A R P N Generaal van 4 tot 27 april 1948 (L-a Ds VII, nr 61)
De officiële tituluur A R P N, welke betekent Admodum Reverendus Pater Noster, zal voortaan achterwege blijven en vervangen worden door A R P De functie van P van Gestel SJ behoeft hier enige uitleg Van Gestel was Assistent van het SJ Generaalat te Rome voor Duitsland, Nederland en Noord België Het college van Assistenten besloeg toen acht personen, gekozen door dezelfde vergadering, die ook de Generaal heeft aangewezen In feite zijn de Assistenten onafzetbaar en hebben zij nogal wat bevoegdheden Vgl L Moulin, De levende wereld der religieuzen, Utrecht 1966, pp 145 149 (oorspronkelijk Le monde vivant des religieux, Paris)
Piet van Gestel werd geboren in 1897 in Woensel, trad in 1917 in bij de Societeit van Jezus, werd in 1928 priester gewijd legde een jaar later zijn laatste gelofte af en bracht zijn derde jaar noviciaat door in St Asaph in Wales Van 1930 tot 1938 was hij prefect van het internaat van het Canisiuscollege te Nijmegen, tot 1941 superior van het retraitshuis Manresa te Venlo en tot 1946 rector van de theologie opleiding in Maastricht Over zijn verblijf in Dachau, zie P van Gestel SJ De Kerk in de boeien van Dachau, in KCT Voortzetting van Studien, jrg I, dl 1, febr - juli 1945 p 346 e v Van 1946 tot 1965 was Van Gestel Assistent van de generale overste van de Societeit van Jezus Hij bleef daarna in Rome waar hij in 1972 overleed
- 15) Memorandum betreffende De Linie, De Vlaamse Linie, de Interlinie en de stichting van een internationaal publiciteitscentrum (Centrum) voor de Societeit, door J H C Creyghton SJ, dd 25 april 1948 te Rome (L a Ds VII, nr 61)
- 16) Rapport betreffende de besprekingen door R P Creyghton te Rome gevoerd met A R P Generaal

van 4 tot 27 april 1948, dd 28 april 1948 te Rome (L-a Ds VII, nr 61)

- 17) Idem, pp 1-2
- 18) Idem, p 2
- 19) Idem, p 3
- 20) Idem, p 3
- 21) Idem, p 2
- 22) Idem, p 3
- 23) Idem, p 4
- 24) Brief van 12 mei 1948, P van Gestel aan J Creyghon (Coll Crt) Van Gestel schreef onder meer in deze brief "Ik mis de avondsfeer van een paar weken terug!" Creyghon, die ruim drie jaar in Rome gewoond heeft, antwoordde "Het is hard hard werken en daarbij het heimwee naar Rome Zeker! Vroeger heb ik dat nooit gekend Maar nu heeft het mij te pakken" (Brief van 31 mei 1948, J Creyghon aan P van Gestel - Coll Crt)
- 25) Brief van 20 december 1948, J Creyghon aan P van Gestel (Coll Crt)
- 26) Idem, pp 3-4
- 27) Idem, p 4
- 28) Brief van 14 januari 1949, P van Gestel aan J Creyghon (Coll Crt)
- 29) Idem Van Gestel voegde hier wel aan toe dat de Generaal al aan dat "krachtige woord" tegenover de Noordbelgische SJ-provincie werkte, voordat Creyghons brief in Rome aankwam
- 30) Brief van 10 febr 1949, J Creyghon aan P van Gestel (Coll Crt) De details van Creyghons voorstellen zullen aan de orde komen in histd IX, p 137 e v
- 31) Brief van 26 februari 1949, P van Gestel aan J Creyghon (Coll Crt)
- 32) Idem
- 33) Idem
- 34) Brief van 26 febr 1949, A R P Generaal aan R P De Clippele (atschrift) (Coll Crt)
Met het persoonlijk aandeel van Generaal Janssens in de stichting van De Linie wordt onge twijfeld diens optreden bedoeld als Visitator bij de goedkeuring van het Linie-plan op 6 aug 1945 Zie histd VI, p 80
- 35) Brief van 26 febr 1949, A R P Generaal aan R P Creyghon (atschrift) (Coll Crt)
- 36) Brief van 26 febr 1949, A R P Generaal aan R P De Clippele (atschrift), p 2, punt 2 (Coll Crt)
- 37) Brief van 26 febr 1949, A R P Generaal aan R P Creyghon (atschrift), p 3 (Coll Crt)
- 38) Brief van 26 febr 1949, A R P Generaal aan De Provinciaals der Noordbelgische en Nederlandse Provincies (uittreksel van een pagina) (L-a Ds VII, nr 61)
- 39) Brief van 4 maart 1949, J Creyghon aan P van Gestel, p 4 (L-a Ds VII, nr 61)
Brief van 9 maart 1949, J Creyghon aan P van Gestel, p 2 (Coll Crt)
- 40) Brief van 26 febr 1949, A R P Generaal aan de Provinciaals der Noordbelgische en Nederlandse provincies (uittreksel van één pagina) (L-a Ds VII, nr 61)
- 41) Brief van 4 maart 1949, J Creyghon aan P van Gestel, p 3 (L-a Ds VII, nr 61)
Creyghon voegde daaraan toe "Malmberg denkt al jaren lang na over de theologie van laicaat De Linie is misschien bezig zijn ideeën te realiseren" Vgl histd II, pp 32-33
- 42) Brief van 10 maart 1949, P van Gestel aan J Creyghon (Coll Crt)
- 43) Brief van 17 april 1949, J Creyghon aan P van Gestel, p 2 (Coll Crt)
- 44) Deze rapporten, waarvan de nuttige informatie in diverse hoofdstukken verwerkt is, zijn op twee plaatsen in het Linie-archief terug te vinden De exemplaren die gestuurd werden aan Van Leeuwen SJ zijn terug te vinden onder de Documenten Raad van Bestuur (Ds I, nr 10) Geadresseerd aan Creyghon zelf, in diens functie van directeur-hoofdredacteur, bevinden de maandrapporten zich in Ds III, nr 26
- 45) Van Gestel sprak zijn tevredenheid over de maandrapporten uit in een brief van 22 juni 1949 (Coll Crt)
In een brief van 25 april 1949 had Van Gestel aan Creyghon (L-a Ds III, nr 27) reeds een uiteenzetting gevraagd over de Linie geest met als punten "I Wat is er verkeerd in het

huidige apparaat van de wereldjournalistiek? II. Wat juist de Societeit bedoelt met het Linie-apparaat tot stand te brengen, dus klare uiteenzetting van het doel der Stichting. III. Vervolgens welke middelen daartoe gebruikt worden. I en van de bijzondere middelen zou zijn het innen van juiste informaties de hele wereld door IV. Alsook welke kenmerken de Linies moeten hebben wat inhoud en vorm betreft. Het Memorandum moet door pater Generaal worden goedgekeurd"

- 46) Brief van 12 mei 1949, P. van Gestel aan J. Creyghton. (Coll. Crt.).
 - 47) Brief van 6 juli 1949, P. van Gestel aan J. Creyghton. (Coll. Crt.).
 - 48) I eerste ontwerp van de Capitularia voor De Linie en de Interlinie, Praenotanda, 28 aug. 1949, onvoltooid, 10 pag. (L-a Ds III, nr.30).
 - 49) Brief van 11 jan. 1950, P. van Gestel aan R.P. Van Leeuwen. Idem aan R.P. Schroder. (L-a Ds VII, nr 61).
 - 50) Brief van 28 jan. 1950, P. van Gestel aan R.P. Schroder (L-a Ds VII, nr 61).
 - 51) Idem.
 - 52) Linie-werk. I. Doel van de Societeit met dit nieuwe apostolaat. II. De geeigende middelen om dat doel te bereiken. III. I outen welke vermeden dienen te worden Toelichtingen, dd. 20 jan. 1950, 6 pag. (L-a Ds III, nr.30).
 - 53) Brief van 27 april 1949, J.B. Janssens aan R.P. Creyghton en De Chippelle, 8 pag. (L-a Ds VII, nr 61) I en provisionische vertaling van deze in het Latijn gestelde brief bevindt zich in het L-a: Ds III, nr.33 .
 - 54) Memorandum betreffende de verhouding van het NKW-project tot de voor onze periodieken geldende normen, 14 sept 1944. (L-a Ds I, nr.1).
 - 55) Brief van 10 maart 1949, P. van Gestel aan J. Creyghton. (Coll. Crt.)
 - 56) Het bezoek van Van Gestel vond plaats op dinsdag 19 augustus 1947. Een beknopt verslag van dit bezoek, waarschijnlijk door Creyghton opgetekend, is te vinden in de redactiekroniek onder genoemde datum. (L-a Ds II, nr 12a-g).
 - 57) Redactiekroniek, 19 aug. 1947. (L-a Ds II, nr 12a-g).
 - 58) Redactieraadvergadering van 26 en 27 maart 1949. (L-a: Ds II, nr.13a).
 - 59) De volgende lijst van de functies van de op het Berchmanianumcongres in 1949 aanwezige jezuïeten is samengesteld met behulp van de Catalogus Provinciae Neerlandicae Societatis Iesu, Anni 1949 en de medewerking van J. Barten SJ op het archief in de Houtlaan, nr.2, te Nijmegen. De hieronder opgegeven functies gelden alleen voor het jaar 1949.
P. de Bruin	professor in de moraaltheologie aan het Canisianum te Maastricht.
A. Cavadino	oud-leraar in de staathuishoudkunde aan het St.-Ignatiuscollege te Amsterdam.
A. Drost	rector van het Gymnasium van het Canisiuscollege te Nijmegen
A. Gerver	directeur HBS van het St.-Ignatiuscollege te Amsterdam, leraar natuurkunde.
H. Geurtsen	professor in de filosofie aan het Berchmanianum te Nijmegen.
I. de Graaff	overste van het SJ-retraitehuis te Spaubeek.
H. Hagdorn	pastoor van de parochie van O. L. Vrouw Onbevleete Ontvangenis in Den Haag.
W. Hertogh	rector St.-Maartenscollege in Groningen; leraar klassieken.
P. Heymeyer	bisschoppelijk gedlegeerde voor de katholieke pers.
M. van Hovell	studentenmoderator te Tilburg.
J. Houben	docent Islamitische theologie aan het Missiologisch Instituut te Nijmegen.
J. van Kilsdonk	godsdienstleraar aan het St.-Ignatiuscollege te Amsterdam.
M. Kimman	kapelaan van de St.-Ignatiuskerk De Zaaier te Amsterdam
J. van Kempen	overste van het SJ-retraitehuis Manresa te Venlo.
A. van Kol	professor in de moraaltheologie aan het Canisianum te Maastricht.
C. Kolschoten	rector van het Canisianum te Maastricht.
F. Koppendrayser	nationaal secretaris van het Apostolaat des Gebeds, gevestigd te Nijmegen.
F. Malmberg	professor in de theologia fundamentalis aan het Canisianum te Maastricht.
C. Minderop	assistent van de Missie-procurator B. Sondaal.
H. Minderop	retraitepater te Maastricht.
J. Nota	professor in de geschiedenis van de filosofie aan het Berchmanianum te

Nijmegen

U Notebaert	professor in de dogmatische theologie aan het Canisianum te Maastricht
L Paulussen	nationaal secretaris van de Maria-congregaties in Den Haag
N Perquin	directeur Hoogveldinstituut in Nijmegen, pedagoog
H Robbers	hoogleraar in de filosofie aan de Universiteit van Nijmegen
L Rood	professor Nieuwe Testament aan het Canisianum te Maastricht
J Sleyffers	professor in de missologie aan het Canisianum te Maastricht
M Smits van Waesberghe	lector in de ascetische en mystieke theologie aan de Universiteit van Nijmegen
B Sondaal	missie-procurator van de Nederlandse SJ-provincie te Nijmegen
L Steyn-Bisschop	professor in de filosofie aan het Berchmanianum te Nijmegen
St Trooster	professor in de filosofie aan het Berchmanianum te Nijmegen
P van de Ven	retraitepater in het SJ retraitehuis Manresa te Venlo
C Verhofstad	rector Canisiuscollege in Nijmegen leraar geschiedenis
H van Waesberghe	rector Berchmanianum in Nijmegen professor in de biologie
A Wessels	hoofdredacteur van het tijdschrift KCT Streven te Amsterdam
J L Witte	professor in de protestantse theologie aan het Canisianum te Maastricht

Belangrijke jezuïeten die zonder opgave van redenen ontbraken, waren o.a. J van Ryckevorsel, rector van het St Ignatiuscollege in Amsterdam en J Bak, overste van het SJ-retraitehuis Manresa te Venlo

De namen van de bovenvermelde aanwezige jezuïeten zijn gehaald uit het Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, Berchmanianum 24-25 april 1949, 22 pag (L-a Ds I, nr 11a)

- 60) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, Berchmanianum 24-25 april 1949, p 7 (L-a Ds I, nr 11a)

- 61) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc , p 1

- 62) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc , p 10 Verifiëring van het aantal gesprekken dat er in april 1949 in de Nederlandse jezuïeten recreaties over het weekblad De Linie is gevoerd, blijft ten eenmalen onmogelijk

Ons onderzoek naar de getalsverhoudingen heeft het volgende opgeleverd Volgens de Catalogus Provinciae Neerlandicae Societatis Iesu, Anni 1949 (pag 86) besloeg het ledenaantal van de Nederlandse SJ-provincie in 1949 443 paters, 257 scholastieken en 135 broeders Van de paters verbleven er in dat jaar 103 in de missie of in andere SJ-provincies De 340 overblijvende jezuïeten werden tijdens het Berchmanianumcongres dus vertegenwoordigd door 37 van hun confraters

Vergelijken we tenslotte nog de Berchmanianumvertegenwoordiging met de SJ-vestigingsplaatsen in Nederland, dan blijkt volgens de catalogus van de Nederlandse SJ-provincie het merendeel van haar leden te verblijven in Nijmegen (78 paters), Maastricht (72 paters), Den Haag (54 paters) en Amsterdam (52 paters) De 15 jezuïeten uit Nijmegen, de 8 jezuïeten uit Maastricht, 5 uit Amsterdam en slechts 2 uit Den Haag - vgl aant 59 - weerspiegelen nauwelijks de eigenlijke verhoudingen

- 63) Creighton sprak in zijn eerder gegeven indeling nog over het persoonlijk ingrijpen van de Generaal in de conflicten tussen de Brusselse en Amsterdamse Linie (Vgl hfdst VI, p 79) Tijdens de Berchmanianumbijeenkomst vermeldde Creighton uitsluitend dat hem de consolidering van de Amsterdamse en Brusselse Linie opgedragen werd (Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc , p 2)

- 64) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc, p 2

- 65) Idem, p 4 De begrippen, die in de notulen van het Berchmanianumcongres meermalen onvertaald worden genoemd, kunnen wij als volgt in het Nederlands weergeven pietas betekent vroomheid, caritas liefde, modestia bescheidenheid, prudentia betekent voorzichtigheid en sinceritas oprechtheid Voor de uitleg van deze begrippen verwijzen wij naar de regels van de Societas de Constitutiones Societatis Iesu et Epitome Instituti ad usum nostrorum tantum Het begrip "sinceritas" wordt niet apart in de index genoemd "Prudentia" wordt toegelicht onder het begrip "discretio" In de Regulae Modestia, in een oude versie van de Regulae Societatis uit 1898, wordt onder "modestia" bescheidenheid in de zin van beschaafd optreden verstaan In deze

- regels wordt vooral de houding tijdens het spreken met iemand beschreven, waarbij de bewegingen van hoofd, ogen en handen de nodige beperkingen zijn opgelegd
- 66) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc., p 4 Met name H. Minderop zei de competentie bij De Linie te missen
 - 67) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc., p 5
 - 68) Idem, p 5.
 - 69) Idem, p 6
 - 70) Idem, p 10
 - 71) Idem, pp 6-7
 - 72) Idem, p 7
 - 73) Idem, p 7
 - 74) Idem, p 8
 - 75) Idem, p 7
 - 76) Idem, p 9
 - 77) Idem, p 9 Ook Wessels had meermalen bij intellectuelen afkeer van De Linie opgemerkt (Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie beleid, etc., p 6)
 - 78) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc., p 9
 - 79) Idem, p 5
 - 80) Idem, p 10
 - 81) Idem, pp 8, 9 en 10 De Graaff sprak over de heren van de M.C., hiermee waarschijnlijk de parochiegeestelijken bedoelend, die zich vooral met de Marie-Congregaties bezighielden. Koppen-draayer en H. Minderop noemden de geestelijken niet met name. Minderop had wel onder de geestelijken een eenstemmige afwijzing van de "status quo" van De Linie opgemerkt
 - 82) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc., p 12
 - 83) Idem, p 12
 - 84) Idem, p 12 De instemming van Henri de Greeve is duidelijk al te lezen aan enkele notities in de redactiekroniek van De Linie. Zo staat er voor 19 maart 1948 genoteerd, dat Schroder in gesprek met De Greeve van deze laatste permissie kreeg al diens scripta zonder ruggespraak te gebruiken. De Greeve had bij die gelegenheid grote lol voor De Linie en was zelfs geneigd het weekblad in zijn radio-praatjes aan te bevelen. Een jaar later loste Henri de Greeve deze belofte in. De redactiekroniek van 5 februari 1949 vermeldt, dat H. de Greeve een enorme reclame maakte voor de extra-Linie-editie over kardinaal Mindszenty in zijn radioprogramma Lichtbaken. Dit herhaalde zich voor de tweede Mindszenty-editie van De Linie op 12 febr. 1949 (L-a Ds II, nr 12a-g)
 - 85) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc., p 15 Pelosi noemde eenentwintig onderwerpen die in meer of mindere mate weerklank had gevonden. In de hoofdstukken over de inhoudelijke ontwikkeling van De Linie zullen de voornaamste onderwerpen worden uitgewerkt. Om het discutabele karakter van deze lijst aan te tonen, zal er een voorbeeld uitgelicht worden.
Het onderwerp Politieke delinquenten noemde Pelosi een door De Linie competent behandeld item, zonder evenwel de bronnen van deze tevredenheid te noemen. Juist dit onderwerp werd in de tweedaagse bijeenkomst vijfmaal genoemd, waarvan viermaal in negatieve zin (Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc., p 5 - H. Minderop, p 8 - F. de Graaff, p 8 - M. van Hovell, p 16 - J. Minderop). Bovendien vroeg Sleytters zich tijdens de vergadering af of na de lijst van artikelen de klacht van incompetentie wel weerlegd was (Verslag van de bijeenkomst, etc., p 17).
In een op de band opgenomen gesprek met Creighton op 17 mei 1973 wees deze er op, dat juist het optreden van Pelosi de indruk van de hooghartigheid en de ongenaakbaarheid van de Linie-redactie bij de aanwezigen op het Berchmanianumcongres had versterkt. De notulen van de bijeenkomst pleiten echter Creighton zelf ook niet vrij.
 - 86) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc., p 9
 - 87) Idem, pp 15-16 De belangrijkste argumenten van Schroder voor zijn eigen competentie inzake Indonesië waren, dat hij er zich twee jaar lang in had verdiept en de lijn van zijn voorganger Sijbesma had doorgetrokken
 - 88) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc., p 16.

- 89) Idem, p 17
- 90) Idem, p 18
- 91) Idem, p 19 De reden van deze onthouding wordt niet vermeld. In de getypte notulen staat slechts met de pen bijgeschreven, dat op twee man na de gehele vergadering de hand opstak.
- 92) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc., p 19 Drost formuleerde het nog pregnanter: "De vergadering heeft de vrees dat de redactie niet overtuigd is van de vrees van de vergadering. Het is meer een kwestie van mentaliteit dan van competentie" (p 20)
- 93) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc., p 20
- 94) Idem, pp 21-22 De beschouwing van Creighton tijdens het Berchmanianumcongres over de behandeling van politieke problemen in De Linie en de bevoegdheden van de jezuiteten in deze kwam overeen met vroegere uitlatingen van Creighton over dat onderwerp. Vgl. hdst I, p 10 en hdst II, p 28
- 95) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc., p 22
- 96) Idem, p 22
- 97) Brief van 12 mei 1949, P. van Gestel aan J. Creighton (Coll. Crt.)
- 98) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc., pp 13-14. In korte omschrijving van de opzet van de Adviesraad is te vinden in hdst III, pp 46-47.
Het grote voordeel van deze Adviesraad voor De Linie was volgens Creighton dat de redactie nu niet langer afhankelijk was van de beschikbare ruimte in haar blad om een bepaalde redacteur tevreden te stellen en te behouden. De nieuwe Adviesraad zou een losere band met de Linie-redactie hebben dan het oude corps van buitenredacteurs. De leden van de Adviesraad moesten wel steeds De Linie op de hoogte houden van de belangwekkendste gebeurtenissen op hun speciale gebied, maar het weekblad mocht zelf zijn keuze maken over eventuele plaatsing.
- 99) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc., p 14. Zie voor het systeem van de maandrappporten, hdst VI, p 87.
- 100) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc., p 14. Creighton achtte het noodzakelijk dat men zich ging realiseren, dat het effect van een artikel enorm uiteen kon lopen. Als voorbeeld noemde hij: "Bij het analyseren van de artikelen van Van Duinkerken blijkt. Hij bewijst nooit en iedereen neemt het aan. Het is ook mogelijk alles te bewijzen zonder dat iemand het aanneemt. Dat is een kunst die wij nog niet beheersen" (Verslag van de bijeenkomst, etc., p 14).
- 101) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc., p 14.
- 102) Idem, p 14. Bij de verificatie van deze uitspraak van Creighton bleek in een gesprek met S. Maas SJ op 21 oktober 1974, dat voor de SJ-periodieken, zowel kranten als tijdschriften, geen aparte censuurregels bestaan. Er zal van geval tot geval afzonderlijk geoordeeld worden. Voor boeken is er naast de bisschoppelijke, een afzonderlijke SJ-censuur voorgeschreven. Voor alle publikaties door geestelijken geldt in het algemeen het kerkelijk recht.
- 103) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc., p 22
- 104) Idem, p 17
- 105) J. J. A. M. Houben werd in 1904 in Valkenburg geboren, doorliep in Rolduc het gymnasium en ging na het SJ-noviciaat en de filosofie van 1930 tot 1934 als leraar in de vakken Nederlands, Duits en geschiedenis naar het toenmalige Nederlands-Indië. Hij maakte daar kennis met de Islam. Dat resulteerde na zijn presterwijding en theologie-opleiding in Maastricht, in een studie in het Arabisch in Londen en Cambridge van 1938 tot 1941. De rest van de oorlogstijd bracht hij voornamelijk als marine-aalmoezenier door. Vanaf 1946 gaf hij in Maastricht Islamitische theologie, in 1949 kwam daar een docentschap aan het Missiologisch Instituut te Nijmegen bij. Vanaf 1948 was hij tevens verbonden aan de Letterenfaculteit van de Katholieke Universiteit van Nijmegen als buitengewoon hoogleraar in het Arabisch en de instellingen en de leer van de Islam. Sinds 1963 was hij gewoon hoogleraar en ontving in 1969 eenzelfde leeropdracht binnen de Theologische Faculteit. Hij overleed op 28 augustus 1973.
Na het overlijden van Houben zijn de papieren die deze in zijn bezit had betreffende zijn censor-schap bij De Linie overgebracht naar het Linie-archief. Daar bevonden zich tot dat tijdstip in Ds III, nr 29 enkel censurgegevens die betrekking hadden op de tijd na 1958. Dankzij de nalatenschap van Houben waren wij in staat te reconstrueren welke opdracht de eerste censor van De Linie in 1949 kreeg en wat zijn voornaamste bezigheden waren.

- 106) Brief van 27 april 1949, C Kerremans aan J Houben (L-a Ds III, nr 29)
- 107) Brief van 3 mei 1949, J Creyghton aan J Houben (L-a Ds III, nr 29)
- 108) Brief van 3 mei 1949, C Kerremans aan J Houben (L-a Ds III, nr 29)
- 109) Over de voornaamste censuurkwesties uit de periode van 2 mei tot 17 aug 1949 heeft Houben een beknopt verslag bijgehouden. Ze zijn te vinden onder Verslagen censuur door J Houben SJ (L-a Ds III, nr 29)
- 110) Redactiekroniek, 16 mei 1949 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 111) Maandrapport van mei 1949, Notanda nr 1 (L-a Ds I, nr 10)
- 112) De notities van Houben - zie aant 109 - vermelden enkele discussies over de filmkritiek van De Linie en vooral censuurmaatregelen tegen artikelen van Albert Kuyle, die volgens Houben te persoonlijke aanvallen op o.a. Anton van Duinkerken en Aad de Haas zouden bevatten. Deze onderwerpen komen in deel II over de inhoud van De Linie nog aan bod.
- 113) De archief-aanvullingen uit de nalatenschap van professor Houben stellen ons in staat alle verwickelingen rond de artikelen in De Linie over de Indonesische kwestie te reconstrueren in hfdst XXXIII, p 287 e.v. De opmerkingen over het functioneren van het censorschap van Houben hebben wij er zo volledig mogelijk uitgelicht en zullen hier zelfstandig behandeld worden.
- Houben antwoordde op de toornige brief van Van Gestel (Brief van 16 mei 1949, P van Gestel aan C Kerremans, afschrift voor J Creyghton - Coll. Crt.) over een artikel van Mgr Soegyapranata in De Linie, dat het censorschap, dat hij toch ernstig opnam, hem opeens ondraaglijk leek. Hij nam alle verantwoordelijkheid voor het plaatsen van het artikel van Pelosi over, aangezien Creyghton er totaal niets van af wist. Houben verdedigt zijn handelwijze als volgt: "Met de grootste zorg heb ik, als censor, alles uit de brief (van Mgr Soegyapranata - BB) uitgelegd. Daarom, Rev. Pater, is dit het punt, dat mij zozeer getrouwen heeft in Uw brief. Terwijl ik zelf zo waakzaam meende te zijn in het verwijderen van elke politieke insinuatie en volgens mij, en zoals ik later vernam, ook volgens vele andere paters hier, de politiek aan dit artikel vreemd is, vindt Uw afkeuring van dit verhaal juist zijn grond in het feit, dat U het ziet als politiek". Tenslotte belijde Houben, na zijn argumenten genoemd te hebben, nog eens nadrukkelijk zijn schuld: "Ik kan U niet zeggen hoezeer het mij spijt, dat mijn handelwijze deze protesten heeft uitgelokt en dat ik daarmee schade heb berokkend aan het werk van de Missie en aan de naam van de Sociëteit. De verantwoordelijkheid hiervan te moeten dragen, vind ik ontzettend". Door-gestreept is de volgende zin: "en ik vraag mij dan ook in alle nederigheid af, of men niet een fout gemaakt heeft om mij als censor te benoemen" (Brief van 29 mei 1949, J Houben SJ aan P van Gestel SJ, L-a Ds III, nr 29).
- Van Gestel troostte Houben in zijn volgende antwoord: "Ik ben blij en dankbaar dat je deze brief geschreven hebt. Niet wijl ik geloof dat wij van hieruit gezien ons standpunt kunnen wijzigen, maar omdat ik zo helder zie dat er van schuld geen sprake is, nadat je zo ernstig alles hebt overwogen, dat jij je taak zo gewetensvol opneemt, dat de censuur, waaraan ik van het begin af niet twijfelde, in puike handen is" (Brief van 1 juni 1949, P van Gestel SJ aan J Houben SJ, L-a Ds III, nr 29).
- 114) De in aantekening 109 genoemde notities van Houben zeggen het volgende over deze ingreep van de censuur: "In de avonduren vind ik meens een naakt van een beeldhouwwerk van de tentoonstelling van Sonsbeek. Ik keur het af. Pater Creyghton keurt het goed. Voor het eerst dat onze meningen tegenover elkaar staan. Ik blijf er bij en het moet eruit. Daarom Mollmann opgebeld, die op zoek moet naar andere foto's, fotograaf uit bed haalt en in de vroege morgen nieuw cliché moet laten maken. Naar ik later hoor is Kuyle hevig vervolgd, alsook andere leken. K weigert bij het nieuwe cliché iets te schrijven. Ik kom overeen met pater Creyghton, de mening van andere paters te vragen. Dit doe ik. P. Hendriks (Zaaiër) vindt geen bezwaar het af te drukken. P. Malmberg evenzeer niet. P. Notebaert, Smulders, Rood delen mijn zienswijze. Mijn hoofdargument is: Goed voor expositie, voor kunstboek, maar niet voor krant die op huistalei moet kunnen liggen" (Censuur 26-28 juli 1949, L-a Ds III, nr 29).
- De redactiekroniek van donderdag 28 juli 1949 vermeldt, dat ter illustratie van een artikel over de beeldtentoonstelling op het landgoed Sonsbeek Het vrijheidsbeeld te Meppel werd vervangen door een detail van de Burgers van Calais van Rodin (L-a Ds II, nr 12a-g).
- 115) Redactiekroniek van zaterdag 30 juli 1949 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 116) Hierbij moet men wel bedenken dat, ook al blijft het ultimatum hard, dat men met de mede-

- werking van Albert Kuyle aan De Linie vanwege diens fascistisch verleden niet helemaal gelukkig was, zodat men juist voor hem de discipline wat scherper stelde.
- 117) Maandrapport van juli 1949, Notanda nr.4. (L-a. Ds I, nr.10).
- 118) Over het censorschap van Schrader, de opvolger van Houben, bezitten wij in het geheel geen gegevens, alleen enkele personalia van Schrader. Petrus J.A. Schrader werd in april 1903 in Amsterdam geboren, doorliep de middelbare school in Weert en Rolduc, en daarna in Grave en Oudenbosch zijn jezuïeten-opleiding. Hij was van 1927 tot 1932 docent Latijn aan de SJ-colleges in Den Haag en Nijmegen, waarna hij tot 1945 in Maastricht en Nijmegen verbleef. Van 1945 tot 1951 was hij pastoor bij De Zaaier in Amsterdam, tot 1954 verbonden aan het SJ-retraitehuis te Spaubeek, en oetende vanaf 1954 verschillende functies bij De Linie uit, onder meer die van documentalist. Hij overleed in aug. 1959 te Amsterdam.
- 119) Maandrapport van december 1949, Notanda nr.4. (L-a. Ds I, nr.10).
- 120) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, etc., p.14.
- 121) Maandrapport van december 1949, Notanda nr.4. (L-a. Ds I, nr.10).
- 122) Vgl. de moeilijkheden bij de exploitatie van De Linie in de tweede helft van 1949 en de eerste helft van 1950, beschreven in hfdst. V, p 69 e.v.
- 123) Rapport over De Linie door K. Verhoftstad SJ, dd. 11 september 1950. (L-a. Ds. III, nr.30).
- 124) Idem.
- 125) Deze relaties hingen waarschijnlijk nauw samen met de functie van Wessels als hoofdredacteur van het Katholiek Cultureel Tijdschrift Streven. Hierdoor had deze contact met katholieke intellectuelen en vooraanstaande leden uit de eigen SJ-provincie, twee belangrijke categorieën die voor De Linie moesten worden teruggewonnen. Als derde reden voor de benoeming van Wessels tot censor van De Linie noemde Verhoftstad de voordelen van een nauwere samenwerking tussen De Linie en het KCT (Rapport over De Linie door K. Verhoftstad SJ, dd. 11 september 1950, L-a: Ds III, nr.30).
- 126) Maandrapport van januari 1950, Extra Notandum. (L-a: Ds I, nr.10). De grote bezwaren die Creighton tegen Ilsevier had, waren het is een gevaarlijke concurrent van De Linie, maar het is ook een verspreider van onchristelijke geest.
- 127) Deze brief van Kerremans is niet te achterhalen. De uitspraak is geciteerd in het Verslag eerste bijeenkomst van de Contactraad van De Linie op vrijdag 21 april 1950 te Utrecht. (L-a. Ds I, nr.12).
- 128) Brief van 10 maart 1950, J.H.C. Creighton SJ aan de Contactraad. (L-a. Ds I, nr.12). Wij laten hier een functie-omschrijving volgen van de leden van de Contactraad die niet op het Berchmanianumcongres aanwezig waren.
M. Bogaartz	overste van het SJ-huis te Rotterdam, waar het bedrijfsapostolaat gevestigd was.
P. Bot	rector Willibrorduscollege te Zeist, leraar Frans.
O. Illerbeck	professor experimentele psychologie aan het Berchmanianum te Nijmegen.
A. Mulders	pastoor van Aloysiuskerk te Utrecht.
G. Mulders	verbonden aan het SJ-bedrijfsapostolaat te Rotterdam.
- Gegevens over de leden van de Contactraad die wel op het Berchmanianumcongres aanwezig waren, zijn te vinden in aant.59 van dit hoofdstuk.
- 129) Verslag eerste bijeenkomst van de Contactraad van De Linie op vrijdag 21 april 1950 te Utrecht, p.2. (L-a: Ds I, nr.12).
- 130) Idem, p.1.
- 131) Idem, p.2. De zagsman hiervan was Heymeyer.
- 132) Maandrapport van april 1950, p.2. (L-a: Ds I, nr.10).
- 133) Verslag tweede bijeenkomst van de Contactraad van De Linie op vrijdag 9 juni 1950. (L-a. Ds I, nr.12).
- 134) Redactiekroniek van zaterdag 10 juni 1950 (L-a. Ds II, nr.12a-g).
- 135) Verslag eerste bijeenkomst van de Contactraad van De Linie op vrijdag 21 april 1950 te Utrecht, p.2. (L-a: Ds I, nr.12). De zagsman van Creighton en Wessels was Mr. Kropman. Beide jezuïeten waren het wel met elkaar eens wat betreft de anti-Linie-houding van het Eerste Kamerlid De Beaufort O.F.M. I en reden hiervoor werd niet gegeven.
- 136) In de tweede bijeenkomst van de Contactraad noemde Creighton de bedoeling van deze Rome-

- prijsvraag actie tegen de neutrale pers De opzet was om de eigen Linie-abonnees te laten zorgen voor nieuwe abonnees, waarbij vier reizen naar Rome voor de winnaars in het vooruitzicht werden gesteld. Het mislukken van deze actie is vermeld in hdst V, p 71
- 137) Bedoeld is hier de brief die pater Generaal op 27 april 1949 aan de hoofdredacteur van De Vlaamse Linie schreef en waarvan De Linie een officieel afschrift kreeg vgl p 88
- 138) Brief van 16 juni 1950, C Kerremans SJ aan de Ierwaarde Paters en Beminde Broeders in Christus (Voorlezen aan tael), p 2 (L-a Ds III, nr 27)
- 139) Idem, pp 2-3
- 140) Idem, p 3 Dit citaat is uit dezelfde brief als bedoeld in aant 137 van dit hoofdstuk

Hoofdstuk VII Contacten met het Nederlandse episcopaat

- 1) A F Manning, I nlg licht op een roerige episode Roermond domineerde bij opzet mandement, in De Volkskrant, 5 dec 1970, p 8 (Rede bij de opening van het KDC te Nijmegen op 28 nov 1970 te Nijmegen) Dezelfde rede is gepubliceerd in het Jaarboek van het Katholiek Documentatie Centrum, 1971, pp 138-148, onder de titel Uit de voorgeschiedenis van het Mandement van 1954
- 2) L J Rogier Vandaag en morgen, Bilthoven 1974, p 7 Vgl A F Manning, Geen doorbraak van de oude structuren, in De confessionelen Ontstaan en ontwikkeling van de christelijke partijen, Utrecht 1968, pp 72-75
- 3) Vgl hdst I, pp.15-17, waar is geconcludeerd dat Creyghton de "doorbraak" niet volgde en aansloot op de ideeën van voor 1940 Hij volgde dus hierin de lijn van de Nederlandse bisschoppen
- 4) Redactiekroniek van 10 september 1945 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 5) Brief van 19 maart 1946, J Creyghton aan P Provinciaal C Kerremans SJ (L-a Ds III, nr 27) Mgr Huibers van Haarlem had toegestemd dat de censor, door de Provinciaal aan te wijzen, ook als des bisschops gedelegeerde optrad Creyghton stelde zijn provinciale overste daarom voor, dat de hoofdredacteur zelf samen met zijn confrater Paulussen de copy van anderen en van hemzelf zouden censureren
- 6) Redactiekroniek van 19 aug 1947 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 7) Redactiekroniek van 18 okt 1947 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 8) Redactieraad van 26 en 27 maart 1949, punt 4 (L-a Ds II, nr 13a)
- 9) Redactiekroniek van 24 en 26 okt 1949 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 10) Maandrapport van nov 1949 (L-a Ds I, nr 10) De bezoeken van Albert Kuyle aan kardinaal De Jong zijn niet vermeld in H F W Aukes, Kardinaal De Jong, Utrecht 1956
- 11) DL, 2 dec 1949, jrg IV, nr 192, p 1, De katholieken in de Partij van de Arbeid
- 12) DL, 27 jan 1950, jrg V, nr 200, p 1, De roeping der KVP
- 13) Memorandum betreffende de discussie met Prot Romme, door P Creyghton, dd 6 jan 1950 (L-a Ds III, nr 28) De kwestie spitste zich toe rond de uitspraak van Romme dat het niet de band van het geloof was die hen in de politiek bond, maar de band van een natuurlijke zedenwet Deze opvatting was volgens Creyghton niet te rijmen met wat door de pausen onophoudelijk gezegd was over het geloof als de enige grondslag voor het tijdelijk welzijn der samenleving (DL, 6 jan 1950, jrg V, nr 197, p 1, Katholieke staatskunst) De katholieke staatslieden zouden de roeping hebben de invloed van de Kerk op de georganiseerde samenleving tot uitdrukking te brengen Creyghton ontkende dat dit een taak van de Kerk zelf was en hij citeerde daarom een uitspraak van het Franse episcopaat van maart 1946 "Onder leiding van de kerkelijke hiërarchie zijn het de leken door wie de Kerk het bovennatuurlijke levensbeginsel is van geheel het profane levensgebied in deze functie zijn zij de Kerk" (DL, 20 jan 1950, jrg V, nr 199, p 1, "Zij zijn de Kerk") Deze theologische opvatting werd volgens De Linie door de Nederlandse katholieke politieke leiders, met name Romme en Gielen, niet begrepen Het weekblad voegde aan de eerder uitgesproken vrees dat de KVP-leiding in politieke aangelegenheden onfeilbaar dacht te zijn een nieuwe toe een neiging om in theologische aangelegenheden, waartoe ook de politiek behoorde, te oordelen met een vrijmoedigheid die niet strookte met de competentie van de staatslieden (DL 3 febr 1950, jrg V, nr 201, p 1, KVP-theologie) Dit sloeg vooral op het negeren van het standpunt van De Linie, die zich sterk voelde door het gebruik van vele kerkelijke teksten De Linie had naar aanleiding van de discussie met Romme zeer veel reacties gekregen Zij gaf

echter in een nawoord toe, dat alle blijken van instemming met haar denkbeelden omtrent de roeping van de katholieke staatskunst nog niet betekenden, dat deze instemmers de Linie-inzichten werkelijk deelden. Er zouden veel inzendders bij kunnen zijn die om geheel andere redenen dan De Linie bezwaren tegen de KVP hadden. Daardoor was de hele zaak getroebleerd en hadden zich mensen in de Linie-kritiek verhuugd als zou daardoor de goede naam van Romme, speciaal als katholiek staatsman, in twijfel zijn getrokken. Het weekblad betreunde dat ten eerste en stelde bij de afsluiting van de gedachtenwisseling een mogelijk toekomstig thema voor: De Linie wilde nagaan welke nieuwe perspectieven er scholen in de roeping van de Kerk, en dan vooral van de leken in de Kerk, ten aanzien van de samenleving en "welke mogelijkheden daarin besloten liggen voor een instituut als de KVP in landen waar, onder de zegen van de opvolgers der Apostelen, zulks een instituut bestaat" (DL, 17 febr. 1950, jrg V, nr 203, p. 1, Nawoord). Zo blijkt dat aan het einde van een geruchtmakende discussie het uitgangspunt weer opnieuw aan de orde wordt gesteld. Dit bewijst dat men wat de essentie betrof na twee maanden niets was opgeschoten.

- 14) Brief van 5 febr. 1950, Joh. Kard. De Jong aan de hoofdredactie van De Linie, (L-a Ds III, nr 28). Deze brief is in de tekst ongecorrigeerd weergegeven.
De nauwelijks bedekte toespeling van kardinaal De Jong op sympathie voor De Linie van de kant van vroegere aanhangers van de NSB zal in hdst. XII, waarin soortgelijke verwijten door Nederlandse persorganen behandeld worden, ter sprake komen.
- 15) Brief van 7 febr. 1950, J.H.C. Creyghton SJ aan Johannes Kardinaal De Jong, p. 1 (L-a Ds III, nr 28).
- 16) Idem, p. 2.
- 17) Verslag van het onderhoud met Prof. Ieron, Roermond, op vrijdag 17 maart 1950, van 11 tot 1 uur v.m., dd. 18 maart 1950, J.H.C. Creyghton SJ (L-a Ds III, nr 28).
- 18) Idem.
- 19) Vgl. L.J. Rogier, Vandaag en morgen, pp. 14-15. A.I. Manning. Licht op een roerige episode, p. 8.
- 20) Verslag van het onderhoud met Prof. Ieron, Roermond, op vrijdag 17 maart 1950, van 11 tot 1 uur v.m., dd. 18 maart 1950, J.H.C. Creyghton SJ (L-a Ds III, nr 28). In dit verslag wordt alleen melding gemaakt van het doorverwijzen naar kardinaal De Jong. De raad van Ieron om ook met Hanssen te gaan spreken en een voorlopige afspraak met deze laatste, worden vermeld in de redactiekroniek van 17 maart 1950 (L-a Ds III, nr 12a-g).
- 21) Verslag van de audientie bij Mgr. Mutsaerts, bisschop van 's-Hertogenbosch, op dinsdag 28 maart 1950, van 10 tot 11,30 uur v.m., dd. 28 maart 1950, J.H.C. Creyghton SJ (L-a Ds III, nr 28). Als voorbeeld van zaken waarvan De Linie niet op de hoogte was, maar toch over oordeelde werd door Mgr. Mutsaerts de kritiek op de KI A-filmkeuring genoemd. Dit komt in hdst. XVI ter sprake. De sensatiebelustheid van De Linie werd door de bisschop toegelicht met de reportages over de Italiaanse verkiezingen van april 1948, waarbij Creyghton aantekende dat hem onbekend was dat deze indruk gewekt was.
- 22) Prof. M.P.G. Spiertz heeft mij na vluchtig onderzoek medegedeeld dat deze vermoedens van Creyghton niet werden bevestigd door de verslagen van de bisschoppenconferentie in het Bisschoppelijk archief in Roermond.
- 23) Verslag van de audientie bij Mgr. Mutsaerts, bisschop van 's-Hertogenbosch, op dinsdag 28 maart 1950, van 10 tot 11,30 uur v.m., dd. 28 maart 1950, J.H.C. Creyghton SJ (L-a Ds III, nr 28).
- 24) Verslag van de audientie bij Mgr. Mutsaerts, etc., p. 1 (L-a Ds III, nr 28).
- 25) Idem, p. 1.
- 26) Idem, p. 2. Creyghton heeft als enig voorbeeld van deze uitspraak opgetekend: de nationalisatie van de sport.
- 27) Verslag van de audientie bij Mgr. Mutsaerts, etc., p. 2 (L-a Ds III, nr 28).
- 28) Idem, p. 2.
- 29) Idem, p. 1. Creyghton merkte zelf hierbij op dat De Nieuwe Leuw als een alternatief voor De Linie in het geheel niet genoemd werd.
- 30) Verslag van de audientie bij Mgr. Mutsaerts, etc., p. 2 (L-a Ds III, nr 28).
- 31) Verslag van het onderhoud met kardinaal De Jong, op vrijdag 31 maart 1950, van 10.30 tot 12 uur v.m., dd. 31 maart 1950, J.H.C. Creyghton SJ, p. 1 (L-a Ds III, nr 28).

- 32) Kardinaal De Jong informeerde volgens Creyghton naar allerlei bijzonderheden, , b.v. of pater Witte het Venster op het Protestantisme nog redigeerde, "omdat zijn naam er nooit meer boven staat". (Verslag van het onderhoud met kardinaal De Jong, etc., p.1).
- 33) Verslag van het onderhoud met kardinaal De Jong, etc., p.1.
- 34) Verslag van het onderhoud met kardinaal De Jong, etc., p.1.
- 35) Idem, p.1.
- 36) Idem, p.1. Vgl. H.W.I. Aukes, Kardinaal De Jong, Utrecht 1956, o.a. p.521 en p.527.
- 37) Verslag van het onderhoud met kardinaal De Jong, etc., p.2.
- 38) Idem, p.2.
- 39) Idem, p.2. Creyghton geeft als voorbeeld van enkele nevenschikte punten, waarover de kardinaal vertrouwelijk werd, klachten van Albert Kuyle over het intern Linie-beleid ten overstaan van kardinaal De Jong. Creyghton trekt er zelf een conclusie uit. "Een gevaarlijke man dus, als wij niet op onze qui vive zijn!". Over de aanwezigheid van Kuyle op de Linie-redactie zal in hfdst. XII, XIV en XV nog het een en ander worden opgemerkt.
- 40) Vgl. Aukes, Kardinaal De Jong, Utrecht, 1956, p.11.
- 41) Brief van 6 febr. 1950, Mgr. Hanssen aan Kard. De Jong, p.1. (L-a: Ds III, nr.28).
- 42) Mgr. Hanssen herinnerde zich hierbij "Het vervelende geschrift over de film, over andere keuringen". (Brief van 6 febr. 1950, Mgr. Hanssen aan Kard. De Jong, p.1. (L-a: Ds III, nr.28). Op de Linie-artikelen over o.a. de katholieke filmkeuring zal in hfdst. XVI worden teruggekomen.
- 43) Brief van 6 febr. 1950, Mgr. Hanssen aan Kard. De Jong, p.1. (L-a: Ds III, nr.28).
- 44) Idem, p.1.
- 45) Idem, p.1.
- 46) Idem, p.1.
- 47) Mgr. Hanssen schreef dat pater Creyghton krachtens can. 1386 als schrijver en leider van een tijdschrift niet alleen onder de rechtsmacht van zijn eigen Ordinarius stond, maar uitdrukkelijk ook van de "Ordinarius loci", zodat Creyghtons doen en laten geheel aan de bisschop onderworpen was. (Brief van 6 febr. 1950, Mgr. Hanssen aan Kard. De Jong, pp.1-2; L-a: Ds III, nr.28).
- 48) Verslag van het onderhoud met Mgr. Hanssen, Coadjutor-Bisschop van Roermond, op vrijdag 14 april 1950, van 10.30 tot 1 uur v.m., dd. 14 april 1950, J.H.C. Creyghton SJ. (L-a: Ds III, nr.28).
- 49) Mgr. Hanssen scheen een buitengewoon gunstige uitzondering te willen maken voor de Haagse Notities, waarvoor de bisschop grote bewondering had. Creyghton voegde hier tussen haakjes aan toe, dat ook de kardinaal daar vroeger tegenover de Provinciaal op gewezen had. (Verslag van het onderhoud met Mgr. H. Hanssen, etc., L-a: Ds III, nr.28).
In de redactiekroniek van 20 april 1950 tekende Creyghton op dat hij tijdens een bezoek aan de schrijver van de Haagse Notities, Mr. Kropman, vernam dat diens KVP-collega's in de I'erste Kamer achter het Linie-standpunt ten opzichte van Romme zouden staan. Voorts waarschuwde Kropman Creyghton om niet tegenover het episcopale "isolationisme" de internationale allure van De Linie prijs te geven. Vgl. hiervoor ook de Haagse Notities in De Linie van 21 april 1950. Creyghton merkt hier terecht bij op dat de relativering van het bisschoppelijk standpunt door Kropman des te merkwaardiger was, omdat deze laatste juist door de bisschoppen, vooral kardinaal De Jong en Mgr. Hanssen, zo bijzonder werd gewaardeerd. (Redactiekroniek van 20 april 1950; L-a: Ds II, nr.12a-g).
- 50) Mgr. Hanssen gebruikte zelt de dubbelzinnige term "humanisme". In zijn samenvatting van de bezwaren van Mgr. Hanssen tijdens de eerste bijeenkomst van de Contactraad interpreteerde Creyghton de term "humanisme" als het terrein van het profane, het wereldlijke. Vgl. Verslag. I'erste bijeenkomst van de Contactraad van De Linie op vrijdag 21 april 1950 te Utrecht, p.6. (L-a: Ds I, nr.12).
- 51) Verslag van het onderhoud met Mgr. Hanssen, etc., p.2. (L-a: Ds III, nr.28).
- 52) Idem, p.2. Als voorbeeld hiervan werd gegeven het samenwerken van Creyghton met het Engelse katholieke blad The Tablet. Tijdens de eerste bijeenkomst van de Contactraad werd door Bot juist op het gebied van de film een samenwerking gesuggereerd met o.a. Témoignage chrétien en Ltudes. Door Bogaarts werd hetzelfde probleem algemener gesteld: Heeft De Linie wel voldoende gebruik gemaakt van de mogelijke internationale relaties?, waarop Creyghton verwees naar het derde grote bezwaar van Mgr. Hanssen. Vgl. Verslag. I'erste bijeenkomst van de Contactraad van

- De Linie op vrijdag 21 april 1950 te Utrecht, pp.5-6. (L-a Ds I, nr 12)
- 53) Verslag van het onderhoud met Mgr. Hanssen, etc., p.2. (L-a Ds III, nr 28). Creighton had diezelfde avond van de veertiende april 1950 een onderhoud met kapelaan Hoes in Den Bosch over mogelijke artistieke medewerkers voor De Linie. Hij vernam toen dat met steun van de hoofdredacteur van De Volkskrant, Luckert, en met geld van deze krant een ernstige poging gedaan was een grote contra-Linie op te richten, maar dat er voorlopig van afgezien was. (Verslag van het onderhoud met Mgr. Hanssen, etc., p.2.).
 - 54) Verslag van het onderhoud met Mgr. Hanssen, etc., p.3. (L-a Ds III, nr 28).
 - 55) Verslag van het onderhoud met Mgr. Huibers, bisschop van Haarlem, op vrijdag 5 mei, van 11 15 tot 12 uur v.m., dd. 5 mei 1950, J H C. Creighton SJ, p.1. (L-a Ds III, nr.28).
 - 56) Idem, p.1.
 - 57) Idem, p.1. Mgr. Huibers bleek ook in het algemeen tegen schriftelijke discussies te zijn, omdat "de pen altijd scherper is dan de geest" en die discussies gemakkelijk zouden ontaarden in heilloos getwist.
 - 58) Verslag van het onderhoud met Mgr. Huibers, etc., p.1. (L-a Ds III, nr 28).
 - 59) Idem, p.1.
 - 60) Idem, p.2.
 - 61) Idem, p.2. In ander onderscheid tussen dit laatste verslag en het vorige is het postscriptum van Creighton, waarin speciaal voor dit verslag extra aandacht wordt gevraagd voor de clausule "streng vertrouwelijk". Creighton vreesde dat Mgr. Huibers het hem zeer kwalijk zou nemen als er iets van dit onderhoud zou uitlekken.
 - 62) Vgl. hfdst. IV, pp.65-66 en hfdst. V, p.71, over de redactionele koerswijziging van De Linie in febr. 1950.
 - 63) Vgl. met betrekking tot de rol die Mgr. Hanssen samen met Mgr. Ieron gespeeld heeft rond het Mandement van 1954 A.F. Manning en L.J. Rogier in hun aant. 1 en 2 van deze paragraaf genoemde artikelen.
Mgr. Huibers is in dit beeld moeilijker te plaatsen. In het verslag van Creighton komt hij over als een kortzichtig man die het moeilijk heeft met snelle eigentijdse ontwikkelingen, o.m. de massavorlichting door de pers. In de verwickelingen rond het Bisschoppelijke Mandement van 1954 speelde volgens Rogier naast Mgr. Alfink, vooral Mgr. Huibers, "die ondanks zijn bijna tachtigjarige leeftijd geenszins krampachtig aan het verleden vastzat", een belangrijke rol in de oppositie. (L.J. Rogier, Vandaag en morgen, p 15).
 - 64) Redactiekroniek van 13 april 1950. (L-a Ds II, nr.12a-g).
 - 65) Maandrapport van maart 1950, p.3. (L-a Ds I, nr.10).
 - 66) Maandrapport van april 1950, p.1. (L-a Ds I, nr.10).
 - 67) Een eerste poging van de Nederlandse SJ-provincie om door middel van een sociologisch onderzoek tot een eigen gewetensonderzoek te komen is in 1967 verschenen onder de titel: Verslag van 50 interviews over de Nederlandse jezuïeten, met als hoofdcategorieën werkterreinen, karakteristieken, spiritualiteit en respondenten over priester, kerk en wereld.
Deel II, Karakteristieken (pp.63-87) geeft enkele jezuïetenbeelden, zoals die bij buitenstaanders leven. Op de vraag Als U het woord jezuïeten hoort, waaraan denkt U dan het eerst? werd o.m. geantwoord met reflecties onder grotere noemers als een gedisciplineerde elite, intellectuelen en godgeleerden, koel en ijzig, lang en mager en ascetisch, niet geheel betrouwbaar. In hoofdstuk 10, Kenmerken in de breedte, is dit nog iets uitgewerkt.

Hoofdstuk VIII. De Vlaamse Linie

- 1) Voor dit hoofdstuk is vooral gebruik gemaakt van het Linie-archief, de Collectie Creighton (Coll. Crt.) en de licentiaatsverhandeling van Marc van de Voorde: Het politieke opinieweekblad "De Linie" (1948-1964), Gent 1970. Dat Van de Voorde de toevoeging "Vlaamse" achterwege liet, valt te verklaren uit de naamwisseling van De Vlaamse Linie in De Linie in 1954 tot aan haar opheffing in 1964. Het blad heeft dus het langst De Linie geheten. Voor de door ons behandelde periode, van 1948 tot 1950, is de naam De Vlaamse Linie (DVL) de enige juiste en is verwarring tussen De Vlaamse Linie te Brussel en De Linie te Amsterdam uitgesloten.
In de studie van Van de Voorde blijkt archiefmateriaal over De Vlaamse Linie, zeker voor de

periode-Creyghton, grotendeels te ontbreken (Vgl aant 114) In dit hoofdstuk is daarom de nadruk gelegd op de bewerking van het ons ter beschikking staande archiefmateriaal, ten dienste en in afwachting van iemand die over De Vlaamse Linie een algeronde studie zal schrijven. Hopelijk heeft die persoon meer gelegenheid de Vlaamse achtergronden in zijn studie te betrekken die in dit hoofdstuk vanwege de nagestreefde beknoptheid maar heel summier zijn weergegeven.

Tenslotte moet er op gewezen worden, dat in afwijking van de opzet van de overige hoofdstukken in Deel I in dit hoofdstuk over De Vlaamse Linie naast de organisatorische ontwikkelingen voor de periode tot 1951 ook enige inhoudelijke ontwikkelingen aan de orde komen. De inhoudelijke ontwikkelingen van De Linie te Amsterdam worden apart in Deel II besproken.

- 2) NKW Toelichting voor het Provinciale Consult, Amsterdam 11 aug 1944, dd Heerlen 8 aug 1944, p 3 (Coll Crt)
- 3) In 1896 richtte pater Victor van de Put te Gent voor oud-retraitanten een "werk van volharding" op de Bond van de vrienden van het H. Hart. Het doel was de bezieling van de retraitedagen levendig te houden door het beoefenen van de geest van het Apostolaat des Gebeds in een maandelijks Communie-mis met een hernieuwing van de toewijding aan het H. Hart. Vlak vóór de eerste wereldoorlog telde het aartsbisdom Mechelen alleen reeds 180 Bonden met 30 000 leden. Op 21 febr 1923 werd met goedkeuring van kardinaal Mercier het Algemeen Secretariaat van de Bonden van het H. Hart te Mechelen opgericht. Onder leiding van J. Meëus SJ als algemeen promotor werden de Bonden aanzienlijk uitgebreid in Vlaanderen, Wallonië alsook in de Congo. De Bonden van het H. Hart bleven ook na de tweede wereldoorlog aan de oorspronkelijke opzet trouw onder leiding van negen promotors, allen jezuïeten die alle acties coördineren tussen het Algemeen Secretariaat te Mechelen en de diocesane secretariaten. Vgl M. Dierckx SJ, De Jezuiten. Wat zij zijn en hoe zij werken, 2de druk, 1964, pp 261-265.
- 4) M. van de Voorde, Het politieke opinieweekblad "De Linie" (1948-1964), p 15.
- 5) Brief van 28 juni 1947, J. Creyghton aan A. van Leeuwen, I. Malmberg en L. Paulussen (Coll Crt). Visser was in 1947 retraite-pater in Venlo en werd in 1948 godsdienstleraar aan het Aloysiuscollege in Den Haag. Zijn enige contact met Vlaanderen dat ons bekend is, is een kort verblijf in Drongen bij Gent eind 1945- begin 1946 in het kader van de jezuïetenopleiding.
- 6) Mr. Hernould was de Linie-medewerker voor de rubriek Vlaanderen. Minderop SJ hield toezicht op zijn kopij, een soort preventieve censuur, die om ook werd toegepast op de rubriek Indonesië. De bedoeling hiervan was dat de belangen van de Sociëteit in die gebieden extra in het oog werden gehouden door een jezuïet. Creyghton schreef in de brief, genoemd in aant 5, dat tot dan toe in de rubriek Vlaanderen niets van belang had gestaan, en speelde al met de gedachten om Mertens, die zou zwemmen in de gegevens, met Visser SJ als censor, de redactie van de rubriek over te laten nemen. Om een indruk te geven van de door Creyghton gewraakte rubriek Vlaanderen volgt hier een korte beschrijving van de eerste veertien maanden. Het eerste artikel over Vlaanderen dat reacties opriep, stond in het achtste nummer van De Linie en handelde over de problematiek van het "Vlaamse verraad" (DL, 17 mei 1946, p 1). De redactie verklaarde later in haar mededelingen, dat zij instond voor de integriteit en de objectiviteit van haar bronnen en niets had willen zeggen over de toekomstige politieke structuur van Vlaanderen (DL, 7 juni 1946, nr 11, p 1). Hierna kwamen er enkele artikelen over de christelijke literatuur in Vlaanderen, meestal van de hand van I. mile Janssen SJ. Nadat er op 18 okt 1946 werd medegedeeld dat De Linie in België vertegenwoordigd zou worden door Uitgeverij De Anjelier te Brugge, verscheen er geregeld een rubriek Vlaanderen onder redactie van Mr. A. Hernould te Melsele, vanaf eind november officieel in het weekblad onder de rubriekskop vermeld (DL, 22 nov 1946, nr 34, p 4). Deze rubriek bestond hoofdzakelijk uit losse berichten onder het opschrift Brusselse Kroniek, meestal aangevuld met een artikel van het contemplatieve soort, waarin het christendom als de enige redding voor de Vlaamse problemen werd aangeprezen. Deze problemen speelden zich nauwelijks af op het vlak van de politiek, maar doorgaans op het terrein van de cultuur met het meeste accent op de literatuur. Een goed voorbeeld hiervan geeft een artikel van Jowan de Kever met als titel "Meer Lierheid" en als eerste zin "Zal katholiek, schrijvend Vlaanderen ontwakken?" (DL, 6 dec 1946, nr 36, p 4).

De eerste vier maanden van 1947 kwam er weinig verandering in de rubriek Vlaanderen. De afwisseling werd iets groter door een enkel economisch onderwerp en iets meer politiek in de

Brusselse Kroniek, maar het hoofdbestanddeel bleven beschouwingen over de christelijke geest in Vlaanderen die in de literatuur, vakbeweging, onderwijs, opvoeding tot uitdrukking moest komen. De eerste helft van mei 1947 nam de rubriek Vlaanderen steeds minder ruimte in beslag, daarna kwam zo anderhalve maand niet meer voor - op de Brusselse Kroniek van 6 juni 1947 na. Tijdens deze periode van opperste malaise schreef Creyghton zijn brief, waarin hij zijn indrukken over de rubriek Vlaanderen weergaf.

- 7) Memorandum betreffende de uitgave van een Vlaamse editie van De Linie, Amsterdam, 1 eerste vrijdag van okt 1947, J H C Creyghton SJ (L-a Ds VIII, nr 73)
 - 8) Deze onvooraardelijke katholieke inspiratie, gewaarborgd door de Sociëteit van Jezus, werd door Creyghton extra benadrukt "Gold dit argument reeds in Nederland, dan geldt het nog meer, zo komt ons voor, in Vlaanderen" (Memorandum betreffende de uitgave van een Vlaamse editie van De Linie, okt 1947, L-a Ds VIII, nr 73)
 - 9) In deze eis herkent men een les die de hoofdredacteur met De Linie in Nederland geleerd heeft. Het Memorandum zegt dan ook dat de Amsterdamse Linie vaak te zwaar is. Het plan bestond, volgens Creyghton, om als De Vlaamse Linie het verwachte succes had, in het Noorden, naast de oorspronkelijke Linie met haar voornamelijk intellectuele lezerskring, een volks-Linie in het leven te roepen (Memorandum betreffende de uitgave van een Vlaamse editie van De Linie, okt 1947 - L-a Ds VIII, nr 73)
 - 10) Memorandum betreffende de uitgave van een Vlaamse editie van De Linie, Amsterdam, 1 eerste vrijdag van okt 1947 (L-a Ds VIII, nr 73)
 - 11) Namens pater Geniets, de Provinciaal van de Noordbelgische SJ provincie, trad pater Croonenberghs op. Verder waren o.a. nog aanwezig Im Janssen, L. Moereels, P. de Rademacker en Van Laer, allen jezuïet (Redactiekroniek, 14 okt 1947, L-a Ds II, nr 12a-g)
 - 12) Redactiekroniek, 14 okt 1947 (L-a Ds II, nr 12a-g)
 - 13) Jussen was wel nog zo reël om te stellen dat de gunstige reactie op een Vlaamse Linie zou afhangen van de wijze waarop het blad zich zou presenteren. Het nieuwe weekblad moest bij voorbaat boven en buiten de onderlinge verdeeldheid van de Vlaamse katholieken staan (Bestuursraad van 13 dec 1947, L-a Ds I, nr 9)
- Dit betekende kennelijk toch niet, dat hij geen medewerking ging zoeken van diverse katholieke Vlaamse instanties en de pers. Volgens zijn exploitatierapport slaagde Jussen erin om zich "de meer dan normale medewerking te verzekeren" van de volgende katholieke instellingen in Vlaanderen: Bonden van het H. Hart (Mechelen), Davidslonds (Leuven), Katholieke Boerenbond (Leuven), Katholieke Vlaamse Hoogeschooluitbreiding (Antwerpen), Katholieke Vlaamse Hoogeschool voor Vrouwen (Antwerpen), Algemeen Christelijk Verbond van Werkgevers (Antwerpen). Voorts kreeg Jussen de steun van de volgende katholieke dagbladen: Het nieuws van de dag (Brussel), Gazet van Antwerpen (Antwerpen), Het Volk (Gent), Het belang van Limburg (Hasselt). Indien de overname van het katholieke weekblad De Spectator door De Vlaamse Linie een feit zou worden, dacht Jussen eveneens te kunnen rekenen op de steun van de NV De Nieuwe Gids en De Standaard, beide gevestigd in Brussel (Exploitatie van het weekblad De Vlaamse Linie, Maastricht 30 dec 1947, p. 6, Coll. Crt.)
- Beknopte gegevens over de genoemde katholieke Vlaamse instellingen en dagbladen zijn te vinden in 1. Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, 2 bdn., Tiel/Utrecht 1973-1975. Zo staan in Band I (Tiel 1975) o.m. beschreven het Davidslonds (pp. 373-376), de Katholieke Vlaamse Hoogeschooluitbreiding (pp. 758-760), de Katholieke Vlaamse Hoogeschool voor Vrouwen (p. 758) en de Gazet van Antwerpen (pp. 560-562). In Band II (Tiel 1975) staan o.a. De Standaard (pp. 1476-1477), De Nieuwe Gids en De Spectator (p. 1072) en Het Volk (pp. 1938-1941).
- 14) Bij de stemming over de te verstrekken volmacht aan Creyghton, die dan zonder risico en financiële verantwoordelijkheid van de zijde van de Nederlandse Linie de zorg van directeur van de Vlaamse Linie op zich zou nemen stemden de jezuïeten Paulussen, Malmberg en Van Leeuwen voor. De lekebestuursleden hadden meer bedenkingen. Martens stemde tegen en Lindeman voor, onder voorwaarde dat de plaatsvervangende van Creyghton zo spoedig mogelijk geregeld zou worden (Bestuursraad van 13 dec 1947, L-a Ds I, nr 9)
 - 15) Brief van 15 jan 1948, J. Meeüs SJ aan J. Creyghton SJ (Coll. Crt.)
 - 16) Ter vergadering waren aanwezig de jezuïeten Creyghton, Geniets, De Clippele, Croonenberghs, Meeüs en de heer Jussen. De vergadering zag er geen nut in om vast te stellen aan wie de schuld voor dit uitstel moest worden gegeven (Bespreking over de Vlaamse Linie te Brussel op 17 febr

1948, Coll. Crt) I r bestaat evenwel een concept van een brief aan Meeus, de secretaris van de Bonden van het H. Hart, waarin Creyghton de Vlamingen volledig verantwoordelijk stelt voor het ontbreken van het aanvankskapitaal. Deze brief werd, mede op verzoek van Jussen, nooit verzonden. In plaats daarvan stelde Creyghton, die vanaf febr. 1948 was vrijgemaakt voor De Vlaamse Linie, een bespreking voor, waarin de scherpe kanten van de concept brief zouden worden afgeslepen (Brief van 11 febr. 1948, J. Creyghton SJ aan H.G. Jussen, Coll. Crt)

- 17) Brief van 14 april 1948, J. Janssens SJ aan V. Geniets SJ (Coll. Crt)
- 18) Rapport betreffende de besprekingen door J. Creyghton te Rome gevoerd met A.R.P. Generaal van 4 tot 27 april 1948, p. 4 (Coll. Crt)
- 19) Th. Luykx, Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden, 2de druk, Amsterdam 1969, p. 392. Een korte inventarisatie en bibliografie van de Vlaamse problematiek geven M. de Vroede/L. Scholliers, Vlaamse problemen historisch toegelicht, Antwerpen 1973.
- 20) Th. Luykx, Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden, p. 398. Vgl. de Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Band I, pp. 748-749. De CVP, gesticht in 1945, groeide - ondanks meningsverschillen over o.m. de repressie - gestadig naar de macht. Het was niet zozeer de progressieve partijdoctrine, die de CVP in 1950 de volstrekte meerderheid bezorgde, als wel het partijstandpunt in de koningskwestie. Het Leopoldistische standpunt van de overweldigende meerderheid in Vlaanderen was het standpunt van de CVP. Toen dat standpunt door de troonsafstand van Leopold III niet haalbaar leek, kreeg het Vlaams vertrouwen in de CVP een enorme klap.
- 21) Th. Luykx, Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden, p. 403.
- 22) Over de geschiedenis van de Vlaamse Beweging na 1945 is nog weinig gepubliceerd, afgezien van de drie delen die H. Todts schreef onder de titel *Hoop en wanhoop der Vlaamsgezinden* (1961, 1967, 1971) met respectievelijk als ondertitels *Kroniek van de Vlaamse Beweging 1944-1954*, *Kroniek van de Vlaamse Beweging 1954-1965* en *Belgie op de tweesprong*. Vgl. A.W. Willemsen, *Historiografie van de Vlaamse Beweging*, in *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tiel/Utrecht 1973, pp. 665-678.
- 23) Memorandum betreffende de behandeling van politieke vraagstukken in De Vlaamse Linie, Rome 8 april 1948 (Coll. Crt)
- 24) Vgl. voor De Standaard Th. Luykx, Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden, p. 407, Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Bd. II, p. 1476.
In de brief van 4 juni 1948 van T. Croonenberghs SJ aan J. Creyghton SJ wordt o.m. verslag gedaan van een bezoek aan kardinaal Van Roey, die zijn officiële goedkeuring en zegen gaf aan De Vlaamse Linie. Croonenberghs vervolgt: "Duidelijk was ook dat de Standaard daar niet in geur van heiligheid stond - en dus dat wij zeker niet bij de Standaard moeten drukken wat trouwens voor ons allen duidelijk is" (Coll. Crt). Ierder had Van de Poel Creyghton al gewaarschuwd: "Het stellen alleen van het begrip "nationale" Vlaanderen kan overigens volstaan om Z.I. de kardinaal wrevelig te stemmen" (Brief van 5 april 1948, A. van de Poel aan J. Creyghton SJ, Coll. Crt).
Deze uitspraak wordt bevestigd door J. Jageneau, Kerk en Vlaamse Beweging, in *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Band I, pp. 767-782. Jageneau schrijft o.m.: "Ook bij Kardinaal Van Roey bleven inzake Vlaamse aangelegenheden een strakke zienswijze en houding overheersen. Als geboren Kempenaar trouw aan de gevestigde tradities, hechtte hij er zeer aan niet te tornen aan kerk, katholieke partij en vaderland. Alle drie waren haast even heilig. Wie hieraan durfde raken, leek niet ten volle betrouwbaar noch orthodox".
- 25) Creyghton kreeg hier al een voorproef van toen hij in De Linie van 14 mei 1948 de campagne opende voor De Vlaamse Linie met zijn artikel "Zuidfront. Een Vlaamse Politiek" (nr. 111, jrg. 3, p. 1). Later bleek dat een groot gedeelte van het artikel door De Standaard was overgenomen en daardoor ook in Vlaanderen bekendheid had gekregen. Croonenberghs waarschuwde Creyghton ook uit naam van de Noordbelgische Provinciaal, dat De Linie niet op een dergelijke manier mocht blijven doorgaan. De Vlaamse Linie zou dan al vóór haar verschijnen in Vlaanderen gecatalogiseerd staan als een "zwarte" krant. Als buitenlander was het volgens Croonenberghs moeilijk zich dat te realiseren (Brief van 22 mei 1948, T. Croonenberghs SJ aan J. Creyghton SJ, Coll. Crt). Op het begrip "zwart" en de betekenis daarvan in België na 1945 zal later in dit hoofdstuk worden teruggekomen.

- 26) Rapport betreffende de besprekingen door J. Creyghton te Rome gevoerd met A. R. P. Generaal van 4 tot 27 april 1948 (Coll. Crt.)
- 27) Vlaamse Linie Structuur, begin april 1948 (Coll. Crt.)
- 28) In een bijlage van het Belgische Staatsblad van 29 mei 1948 werd de Vlaamse Linie Stichting officieel afgekondigd. Als doel van de vereniging werd aangegeven: "De Vereniging stelt zich ten doel leiding te geven, in het licht van de katholieke leer, in het beoordelen van de actuele gebeurtenissen en stromingen, door onder meer het publiceren van een weekblad en het eventueel steunen en bevorderen van dergelijke publicaties in het buitenland. De hooftzetel kwam in Sint-Joost-ten-Noode en de administratieve zetel in Brussel (Bijlage van het Belgisch Staatsblad dd. 29 mei 1948, N 1354, pp 606-607 - Coll. Crt.)
- Het aantal leden van de Vereniging besloeg elf jezuïeten en vier leken, namelijk: I. Fransen, professor aan de Gentse Universiteit, Lode Janssen, hoofdsecretaris van Zedenadel en J. Laga en A. Lambrecht, beide nijveraar. Van de jezuïetenleden van de Vereniging: P. Croonenberghs, J. Meeüs, St. de Clippele, I. de Raedemaeker, A. Snoeck, L. Sterkens en J. van Laer, hadden de laatste twee geen zitting in de Beheerraad. Deze Beheerraad vormde het bestuur van de Vereniging en had volgens de standregelen uit het Belgische Staatsblad vóórgaande beslissingsbevoegdheden. De jezuïeten De Raedemaeker, Snoeck en De Clippele zaten ook nog in de Redactieraad.
- 29) Voorzitter van de Adviesraad was Mgr. Cruysberghs, die de band met de kerkelijke hiërarchie symboliseerde. Verdere leden waren kanunnik Decoene voor onderwijs, August Cool voor het Algemeen Christelijk Vakverbond (A.C.V.), Eduard Amter voor het Davidslonds en Lmiel Janssen SJ, prof. Jozef Muls en Jozef Droogmans. Marc van de Voorde zegt hierover: "Deze Adviesraad is eigenlijk nooit actief geweest, ze bestond meer als een beveiliging die niet werd aangewend, maar waarvan de namen der leden op zichzelf reeds voldoende bleken" (M. van de Voorde, Het politieke opinieweekblad "De Linie" (1948-1964), pp 17-18). Enkele leden van de Adviesraad hebben inderdaad bijzondere betekenis gehad voor Vlaanderen en de Vlaamse Beweging. Mgr. Karel Cruysberghs heeft als vice-rector van de katholieke universiteit van Leuven en als algemeen proost van de Belgische Boerenbond vanwege zijn sprekerstalent en enthousiasme de eretitel verdiend "De klok van Vlaanderen" (Paul Marck, in: Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Bd. I, pp 348-349). Van zijn tachtig werken van godsdienstige, morele en pedagogische aard, soms ook van historische inslag, noemen wij uit 1948 "Voor Outer en Heerd", het door pater De Clippele gekozen devies voor De Vlaamse Linie.
- Kanunnik Alberic Decoene is als Vlaams priester-pedagoog niet rechtstreeks betrokken geweest bij de strijd bare Vlaamse Beweging, maar heeft door zijn pedagogische activiteit enorm veel bijgedragen tot de Vlaamse ontvoogding, waarvoor de basisschool als het ware een infrastructuur is geweest (Vgl. Cyriel Verleyen, in: Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Bd. I, pp 382-383). De vakbondsleider August Cool stond vanaf 1946 tweentwintig jaar lang aan het hoofd van de A.C.V. Hij vatte in 1972 zelf zijn flamingantisme als volgt samen: "Op een natuurlijke wijze Vlaams zijn, onszelf zijn. Wij zijn de sterksten als wij dat willen" (Gaston Durnez, in: Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Bd. I, p 331). Eduard Amter tenslotte, was als secretaris-generaal van het Davidslonds een typisch taal- en cultuurflamingant zeer bedreven in het opstellen van moties en harde verklaringen, maar was door zijn compromisloosheid minder geslaagd als onderhandelaar of gesprekspartner (Vgl. Clem de Ridder, in: Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Bd. I, p 99).
- Tenslotte de laatste drie leden van de Adviesraad. Jozef Droogmans was volgens de Prospectus van De Vlaamse Linie Cabinetchef van de Gouverneur der provincie Limburg en voorzitter van de Vereniging van Limburgse schrijvers. Jozef Muls promoveerde in de rechten, maar wijdde zich vooral aan de literatuur en de kunstgeschiedenis, waarin hij doceerde in Antwerpen, Rotterdam en Leuven (Vgl. Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen, dl 4, pp 362-363). De jezuïet Lmiel Janssen beoefende de literaire kritiek met een sterk wijsgerige inslag en steunde daarbij op een christelijk-humanitaire visie (Vgl. Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen, dl 3, p 419).
- Deze Adviesraad is tot de opheffing van De Vlaamse Linie in 1964 blijven bestaan, maar is alleen in het begin regelmatig bijeen gekomen. De functie van de Vlaamse Adviesraad week aanzienlijk af van het voorstel dat Creyghton deed in april 1949 tijdens het Berchmanianumcongres in

Nijmegen met betrekking tot een Raad van Advies voor de Amsterdamse Linie Deze laatste adviesraad was niet uitsluitend representatief bedoeld zoals de Vlaamse, maar moest bovendien het niet meer zo effectieve Amsterdamse corps van binnen- en buitenredacteurs vervangen. De in 1950 ingestelde contactraad miste deze redactionele functie van de Amsterdamse Adviesraad weer wel, maar week toen ook weer van de Vlaamse Adviesraad af, in zoverre de Nederlandse Contactraad enkel uit jezuïeten bestond en de Vlaamse Adviesraad vertegenwoordigers bevatte uit alle maatschappelijke en culturele gelederen. Vgl voor de Amsterdamse Adviesraad hfdst III, pp 46-47 en voor de Contactraad hfdst VI, pp 99-101

- 30) Memorandum betreffende De Linie, De Vlaamse Linie, de Interlinie en de stichting van een internationaal publiciteitscentrum (Centrum) voor de Societiet, Rome 25 april 1948, p 6 (L a Ds VII, nr 61) Brief van 26 mei 1948, J Creyghton SJ aan J A C Lindeman, pp 11-12 (L a Ds VIII, nr 73)
- 31) Brief van 26 mei 1948, J Creyghton SJ aan J A C Lindeman, p 14 (L a Ds VIII, nr 73)
- 32) In Amsterdam was het Pelosi en in Brussel De Clippele die Creyghton als waarnemend directeur-hoofdredacteur vervingen
- 33) Alleen Creyghton was direct verantwoordelijk ten overstaan van het Vlaamse Bestuur. Pater De Clippele, als waarnemend directeur-hoofdredacteur, zou nochtans het laatste woord hebben bij de opname van kopij over specifiek Vlaamse onderwerpen en bij het beoordeelen van nieuwe functionarissen op hun politieke gezindheid (Bestuursvergadering van De Vlaamse Linie van 8 okt 1948 Coll Crt)
- 34) M van de Voorde, Het politieke opinieweekblad "De Linie" (1948-1964), p 17 Van de drie in de tekst genoemde lekeredactueleden lijkt ons Albe als literator het bekendst geweest te zijn. Albe, pseudoniem van Renaat Antoon Joostens, geboren in Mechelen, beoefende bijna alle literaire genres, waarbij zijn inspiratie grote verscheidenheid bood, maar was toch in de eerste plaats dichter van intellectueel-religieuze poëzie, met name in Van adellijke bloede (1942) en in Groenendaalse clausuren (1947) (Vgl Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen, dl 1, p 138) De in de tekst genoemde prof Kriekemans is waarschijnlijk Albert Kriekemans, geboren in Antwerpen, en vanaf 1946 gewoon hoogleraar in de genetische psychologie en de algemene pedagogiek aan de universiteit van Leuven en gastdocent aan diverse buitenlandse universiteiten waaronder Delft en Nijmegen (Vgl Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen, dl 3, p 536) Over Karel Vertommen ontbreekt ons de nodige informatie
- 35) DL, 1 okt 1948, jrg III, nr 131, p 1, Mededelingen van de Redactie
- 36) Memorandum betreffende de redactionele afwerking van De Vlaamse Linie, door J H C Creyghton SJ, 20 dec 1948, 8 pag (L a Ds VIII, nr 73) Het werd instemming met het Memorandum van Creyghton betuigd op de eerste zitting van de Redactieraad van De Vlaamse Linie op 23 dec 1948 (Coll Crt)

Albert van de Poel was in maart 1948 door Creyghton aangezocht als persoonlijk adviseur bij de omwerking van de rubriek Vlaanderen in het kader van de directe voorbereiding van De Vlaamse Linie. Voorts zou Van de Poel een overzicht moeten geven van de personen, die voor de Brusselse redactie in aanmerking konden komen (Brief van 25 maart 1948, J Creyghton aan Alb van de Poel, Coll Crt)

Tijdens de stichtingsvergadering van De Vlaamse Linie op 20 april 1948 werd er in Leuven mee ingestemd dat Van de Poel Creyghtons private raadsman was, maar werd er tevens op aangedrongen dat diens naam buiten de officiële structuur van De Linie zou blijven. Bovendien mocht Van de Poel niet in Vlaanderen in naam van Creyghton of van De Vlaamse Linie mensen recruteren. Zijn verleden, zie hfdst III, p 44, zou belastend kunnen werken (Brief van 15 mei 1948, T Croonenberghs aan J Creyghton Coll Crt) Met ingang van 1 juni 1948 werd de Nederlander Bronkhorst als tijdelijk secretaris van Creyghton bij De Vlaamse Linie in dienst genomen, want Van de Poel zou voorlopig onder geen enkele voorwaarde een functie in de Vlaamse Linie-redactie krijgen (Bestuursvergadering van De Vlaamse Linie op 17 juni 1948, Coll Crt) In okt 1948 werd de Nederlander Albert Kuyle voor drie maanden in de Vlaamse redactie opgenomen, maar insisterde het Vlaamse Bestuur opnieuw op het ernstig uitzien naar Vlaamse krachten ter vervanging van de Nederlanders (Bestuursvergadering van De Vlaamse Linie op 8 okt 1948, Coll Crt)

De aanwezigheid van Kuyle te Brussel scheen niet geholpen te hebben, want het genoemde

Memorandum over de redactionele afwerking van De Vlaamse Linie dwong Brussel tot een noodoplossing Van de Poel, die zich intussen in Amsterdam onledig gehouden had met de in hfdst III, pp 44-45 beschreven redactionele herorganisatie werd gevraagd in Brussels iets dergelijks te komen doen (Brief van 17 dec 1948 T Croonenberghs aan J Creighton Coll Crt)

In jan 1949 bleek Van de Poel opdrachten te hebben gekregen, die het Vlaamse Bestuur drie-kwart jaar tevoren uit bezorgdheid over de besmette naam van Van de Poel, hem nooit zou hebben gegeven Nu waren hem taken toegewezen zoals het zoeken van een leek als vijfde lid van het Vlaamse Bestuur, het nauwkeuriger bepalen van de bevoegdheden van de drie jezuiten ter redactie Creighton, De Clippelle en Van den Daele en het onderzoeken van, nota bene, de politieke gezindheid van het personeel' (Notulen van de tweede zitting van de Redactieraad van De Vlaamse Linie op dinsdag 4 jan 1949 Coll Crt) Het terugvallen van het Brusselse bestuur op de certijds zo lcl geweerde Van de Poel bewijst wel dat de kritiek van Creighton deze keer door de Vlamingen reeel gevonden werd

- 37) Brief van 28 jan 1949, J Creighton aan het Bestuur van de Vlaamse Linie-stichting, 27 pag (L-a Ds VIII, nr 73)
- 38) Idem, pp 3 6
- 39) Idem, p 9
- 40) Idem, p 10
- 41) Idem, p 12
- 42) Idem, p 13
- 43) Vgl aant 33 van dit hoofdstuk
- 44) Brief van 28 jan 1949, J Creighton aan het Bestuur van de Vlaamse Linie-stichting, p 15 (L-a Ds VIII, nr 73)
- 45) Albert Kuyle, de laatst overgebleven Nederlander op de Vlaamse redactie was intussen na zijn voorlopige aanstelling van drie maanden verdwenen (Vgl aant 36) Over Van de Poel, weliswaar in Diest in België geboren, maar toch tot de Nederlanders van de Amsterdamse bezetting te rekenen, spreekt Creighton merkwaardigerwijs niet
- 46) Dit zou niets te maken hebben met een politick groot Nederlands standpunt, maar wel met Creightons opvatting over de Vlaamse en Nederlandse cultuur Over deze opvatting blijft Creighton echter geheel in het vage (Brief van 28 jan 1949, J Creighton aan het Bestuur van de Vlaamse Linie-stichting, p 17, L-a Ds VIII, nr 73)
- 47) Brief van 28 jan 1949, J Creighton aan het Bestuur van de Vlaamse Linie-stichting, pp 18 27 (L a Ds VIII, nr 73)
- 48) Antwoord van het Bestuur van De Vlaamse Linie op het memorandum van R P Creighton in dato 28 jan 1949, Brussel 11 febr 1949, 18 pag (Coll Crt)
- 49) Idem, p 5
- 50) Idem, p 9
- 51) Idem, p 16 De aanloopkosten van het onderzoek van Jussen in de tweede helft van 1947 werden hierbij ook nog vermeld! Dit illustreert dat de kritiek van het Vlaamse bestuur zich richtte tegen het totale financiële beleid van de Nederlanders
- 52) Antwoord van het Bestuur van De Vlaamse Linie op het memorandum van R P Creighton in dato 28 jan 1949, Brussel 11 febr 1949, p 14 (Coll Crt)
- 53) Idem, p 17
- 54) Idem, p 18
- 55) Idem, p 11
- 56) Het telegram van het Amsterdamse bestuur luidde "Het bestuur van de Stichting De Linie te Amsterdam op vrijdag 25 febr 1949 in spoedvergadering bijeen, acht zich eenstemmig in getewen verplicht Uw Paterniteit te verwittigen, dat De Vlaamse Linie wegens wanbeleid van haar Bestuur in het onmiddellijk gevaar verkeert om ten gronde te gaan", (Bestuursraad van 25 febr 1949, L-a Ds I, nr 11)
- 57) Vgl hfdst. VI, p 84 e v
- 58) Brief van 26 febr 1949, A R P Generaal aan St De Clippelle, p 1 (L-a Ds VII, nr 61)
- 59) Idem, pp 2-3
- 60) Brief van 26 febr 1949, A R P Generaal aan J Creighton, p 2 (L-a Ds VII, nr 61)
- 61) Brief van 1 april 1949, C Kerremans SJ aan J A C Lindeman (L-a Ds VII, nr 58)

De brief van 26 febr 1949 van de Generaal aan de beide Provinciaals is zelf niet in het Linie-archief terug te vinden, maar het voor ons belangrijkste gedeelte is aangehaald in de hier genoemde brief van 1 april 1949

- 62) Vgl hfdst VI, pp 84, 86
- 63) Uittreksel uit de brief, op 26 febr 1949 door A R P Generaal gericht aan de Provinciaals der Noordbelgische en Nederlandse provincie (L-a Ds VII, nr 61)
- 64) Creighton noemt als belangrijkste factor hiervoor, dat juist in zijn bemoeienis met de exploitatie het meest kwetsbare punt lag van zijn positie Creighton zou, volgens eigen zeggen, veel minder dan de aan de Stichting verbonden Vlaamse paters, de neiging hebben op dit gebied persoonlijk handelend op te treden (Rapport betreffende De Vlaamse Linie in de periode van 26 febr tot 30 maart 1949, dd 31 maart 1949, p 1 L-a Ds VIII, nr 73)
Het vertrouwen dat Creighton in de Nederlanders op de exploitatie afdeling van De Vlaamse Linie heeft gesteld en de vrijheid die hij ze gaf, zullen aldus tot de conflicten met de Vlaamse paters hebben geleid
- 65) Creighton stuurde op 23, 25 en 27 maart brieven naar Rome met als resultaat dat enkele besluiten van het Vlaamse Bestuur gesuspenderd werden en beloofd werd Van Gestel als vredesstichter naar België te sturen (Rapport betreffende De Vlaamse Linie in de periode van 26 febr tot 30 maart 1949, dd 31 maart 1949 door J H C Creighton SJ L-a Ds VIII, nr 73)
- 66) Briet van 9 april 1949, C Kerremans SJ aan J A C Lindeman (L-a Ds VII, nr 58)
Vgl de brief van 26 juni 1949 van V Geniets aan J Meeüs (Coll Crt), waarin de samenstelling van het VIB bekend gemaakt wordt en er inderdaad sprake is van twee Vlaamse, Croonenberghs en Snoeck, naast twee Nederlandse jezuiteten, Van Leeuwen en Malmberg met Lindeman als voorzitter
- 67) L-a Ds VII, nr 59 In hfdst IX zal gedetailleerder ingegaan worden op de Interlinie en het VIB
- 68) I r werd namelijk afgesproken dat er naar een praecensor zou worden uitgekeken en contact gezocht zou worden met de heer Smeesters uit Leuven als kandidaat lekebestuurslid (Bestuursvergadering van De Vlaamse Linie te Mechelen op 12 juli 1949 L-a Ds VIII, nr 73) X I Smeesters was bankdirecteur te Leuven en bestuurslid van het Davidsfonds Vgl I encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Bd II, p 1424
- 69) Antwoord van het Bestuur van De Vlaamse Linie op het Omstandig Rapport van de Directeur-Hoofddirecteur van 25 juli 1949, dd 5 aug 1949 (L-a Ds III, nr 33)
Het jaarsalaris van Creighton drukte voor 5/12 op de Amsterdamse, voor 5/12 op de Brusselse Linie en voor 2/12 op het VIB
- 70) Omstandig rapport betreffende de werkzaamheden van de Directeur-Hoofddirecteur van De Vlaamse Linie, speciaal gedurende de periode van 15 mei tot 15 juli 1949, opgesteld ingevolge de opdracht van de Bestuursraad van 12 juli 1949, 47 pag (L-a Ds III, nr 33)
Het is merkwaardig dat het Omstandig rapport en het Antwoord daarop wel voorkomen onder de stukken van de Hoofddirecteur-Directeur van de Amsterdamse Linie en niet onder de Interlinie-stukken over De Vlaamse Linie, namelijk in Ds VIII, nr 73, waar ze ons inziens thuishoren
- 71) Omstandig rapport, etc , pp 16-25 (L-a Ds III, nr 33)
Het leeuwendeel van deze, niet in rekening gebrachte, uren was volbracht door Van Tûburg en Meijs van de administratie van de Amsterdamse Linie - respectievelijk 337 en 336 uren - ten behoeve van de administratie in Brussel
- 72) Omstandig rapport, etc p 25 Het is oorspronkelijk ontleend aan een missive van Creighton van 14 febr 1949 aan het Vlaamse Bestuur Creighton zag zijn beweringen van 14 febr 1949 bevestigd in de brieven van 26 febr 1949 van de Generaal, vandaar dat hij zich hiern sterk voelde
- 73) Omstandig rapport, etc , p 25 Met drie bladzijden citaten uit weekrapporten van Amsterdamse functionarissen wil Creighton aantonen, welke onverschillige houding Brussel aan de dag legt met betrekking tot de samenwerking tussen Amsterdam en Brussel (Omstandig rapport, etc , pp 26-29) Hij heeft de namen van de rapporteurs weggelaten, zodat de bewijskracht van deze citaten miniem is en ze voor verdere verwerking ongeschikt zijn
- 74) Omstandig rapport, etc , p 31 Vgl hfdst IV, p 57

- 75) Omstandig rapport, etc., p.33.
- 76) Omstandig rapport, etc., p.33. Creyghton haalt hier een uitspraak aan van de Redactieraad van De Linie van 11 juli 1949
- 77) Omstandig rapport, etc., p.34.
- 78) Omstandig rapport, etc., p.37.
- 79) Mertens breekt hier vooral een lans voor Van de Poel, wiens talenten niemand ter redactie zou betwijfelen. Van de Poel zou volgens Mertens beklemd zitten tussen het goede leken-team en de weifelende hoofdredactie, "als een bijzonder actief maar moeilijk mens, een opvliegend dictator, een "politiek" journalist die concrete plannen nastreeft en aan die politieke agtatie de krant dienstbaar tracht te maken. De bureauredactie haat hem, de hoofdredactie remt hem". (Omstandig rapport, etc., pp.38-39).
- 80) Omstandig rapport, etc., p.43.
- 81) Omstandig rapport, etc., p.44 Het Vlaamse bestuur kwam op 6 juli 1949 tot de conclusie, dat: "De grondige oorzaak van de kritieke toestand voornamelijk te wijten is aan een gebrek aan commerciële en financiële belangstelling en doorzicht vanwege de hoofdredactie, die door haar uitzonderlijke positie en haar ongebaseerd vertrouwen op haar leke-medewerkers, elke ernstige poging van het bestuur om enige controle op de gang van zaken uit te oefenen of om tijdig in te grijpen, onmogelijk heeft gemaakt". (Bestuursvergadering van De Vlaamse Linie op 6 juli 1949, Coll. Crt.). Bovenstaande werd besloten na bespreking van het Voorlopig rapport van de Commissie - ingesteld door de Hooeerwaarde Paters Provinciaal van de Noordbelgische en van de Nederlandse Provincie der I.L.P.P. Jezuiten - tot onderzoek van de financiële toestand van De Vlaamse Linie, 16 juni 1949. (Coll.Crt.). Deze commissie werd meestal naar haar voorzitter, de commissie-Jacqmain genoemd. Buiten Dr. H. Jacqmain, accountant van De Vlaamse Linie, hadden C. van Tilburg, administrator van De Linie, en F.C.A. Rimmelzwaan, accountant van De Linie, in deze commissie zitting. Jacqmain en Rimmelzwaan waren ter vergadering aanwezig, toen het Vlaamse bestuur boven geciteerde conclusie baseerde op het voorlopig rapport van de commissie-Jacqmain.
- 82) De heer Smeesters uit Leuven was reeds op de vergadering van 5 aug. 1949 aanwezig als leke-bestuurslid van De Vlaamse Linie. Als kandidaat voor de vijfde vacante plaats in het bestuur werd genoemd de advocaat J. Rondoux uit Leuven, algemeen secretaris van de Boerenbond en professor aan de Hogeschool. Provinciaal Geniets had P. Sallets SJ benoemd tot praecensor. (L-a. Ds VIII, nr.73).
- 83) Antwoord van het Bestuur van De Vlaamse Linie op het Omstandig Rapport van de Directeur-Hoofdredacteur van 25 juli 1949, Brussel 5 aug. 1949, p.7. (L-a. Ds III, nr.33).
- 84) Idem, p.12.
- 85) Idem, p.14. Het Vlaamse Linie-bestuur bood de Provinciaal ontslag aan, indien hem zou blijken, dat een ander bestuur Creyghtons plannen wel met succes zou kunnen uitvoeren. De Provinciaal weigerde dit aanbod en had slechts één verwijt: de supervisie van het Vlaamse bestuur over administratie en redactie was niet streng genoeg geweest. (Bestuursvergadering van De Vlaamse Linie van 22 juli 1949; L-a. Ds VIII, nr.73).
- 86) Meeüs, voorzitter van het Vlaamse bestuur, sprak in een persoonlijke brief bij dit bestuursbesluit zijn grote waardering uit voor de onbegrensde toewijding van Creyghton, aan De Vlaamse Linie bewezen. Meeüs besloot zijn brief met een wens die in het Vlaams misschien wel oprecht, maar in het Nederlands nogal cynisch klinkt. "Wij hopen ook dat de VIB U de opdracht zal geven om nog steeds ons de Linie-geest in te pompen". (L-a. Ds VIII, nr.73).
- 87) Aantekeningen voor R.P. Van Gestel bij het Antwoord van de Bestuursraad der Vlaamse Linie van 5 aug. 1949, dd. 21 aug. 1949, pp.1-2. (L-a. Ds VIII, nr.73).
- 88) Creyghton wijst de beschuldiging van het Vlaamse bestuur, dat er vier "zwarten" op de administratie aanwezig waren als gevolg van zijn houding inzake de Vlaamse problematiek (Antwoord van het bestuur van De Vlaamse Linie, etc., p.13) verontwaardigd van de hand. Het bestuur en De Clippele zouden daar volgens Creyghton zelf verantwoordelijk voor zijn. Bij toeleeg of onvoorzichtigheid van de directeur-hoofdredacteur zou de "zwarte" kleur eerder ter redactie dan op de administratie zichtbaar moeten zijn. In het algemeen stelde Creyghton dat de verhouding van 4 tot 17 voor een weekbladbezetting in België eerder een abnormaal "witte" dan een abnormaal

"zwarte" indruk maakte (Aantekeningen voor R P P van Gestel bij het Antwoord van de Bestuursraad der Vlaamse Linie van 5 aug 1949, dd 21 aug 1949, p 2 L-a Ds VIII, nr 73)

Met "zwarten" zijn hier bedoeld incivieken, Vlaamse politieke delinquenten. In België lag dit probleem zeer moeilijk vanwege de tegenstelling Vlaanderen-Wallonie. Vgl Th Luyckx, Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden, hfdst 6, par 2. Het repressie- en epuratieprobleem, pp 403-407.

Vele incivieken hadden geen bewijs van burgertrouw en waren daarom brodeloos. Dit veroorzaakte een soepele houding bij nogal wat Vlaamse instanties. Vgl ook R Victor, Repressie na WO II, in Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Bd II, pp 1317-1326, waarin statistische gegevens verwerkt zijn, ontleend aan de studie van de auditeur-generaal J Gilissen, Etude statistique sur la repression de l'incivisme, in Revue de droit penal et de criminologie, 1950-1951, p 513 e v.

- 89) Politieke richtlijnen is vermoedelijk een uitwerking van het officiële Memorandum betreffende de behandeling van politieke vraagstukken in De Vlaamse Linie, 8 april 1948. De aanhef van dit Memorandum geeft al duidelijk de voorzichtige en ongenuanceerde toon van het geheel aan: "Onder politieke vraagstukken worden in dit Memorandum verstaan alle vraagstukken die eigend zijn om onenigheid te zaaien onder goede, verstandige en rechtzinnige katholieken" (Coll Crt). De twaalf Politieke richtlijnen stonden daarom vol verwijzingen naar de katholieke leer en de pauselijke richtlijnen.
- 90) Aantekeningen voor R P P van Gestel bij het Antwoord van de Bestuursraad der Vlaamse Linie van 5 aug 1949, dd 21 aug 1949, p 4 (L-a Ds VIII, nr 73).
- 91) Idem, p 4.
- 92) Creighton bedoelt hier de brief van 27 april 1949 van de Generaal, door hem meermalen getypeerd als een soort Magna Charta van het Linie-werk.
- 93) Aantekeningen voor R P P van Gestel bij het Antwoord van de Bestuursraad der Vlaamse Linie van 5 aug 1949, dd 21 aug 1949, p 4 (L-a Ds VIII, nr 73).
- 94) Brief van 16 aug 1949, A van Leeuwen SJ aan J A C Lindeman, voorzitter VIB, 3 pag (L-a Ds VIII, nr 73).
- 95) Brief van 1 sept 1949, J Creighton aan A van Leeuwen, secretaris VIB, 3 pag (L-a Ds VIII, nr 73).
- 96) Idem, p.3.
- 97) M van de Voorde, Het politieke opinieweekblad "De Linie" (1948-1964), p 20. Linksboven de titel stond bovendien Joh XVIII/37: "Hiertoe ben ik geboren en in de wereld gekomen, om getuigenis af te leggen van de waarheid, alwie uit de waarheid is, luistert naar mijn stem".
- 98) M van de Voorde, Het politieke opinieweekblad "De Linie" (1948-1964), pp 21-22.
Van de Voorde brengt geen enkele nuancering aan en stelt Creighton en De Clippele zonder meer op één lijn. Het maken van een onderscheid tussen hun ideeën, afgezien van alle verschillen in praktische aanpak, is misschien mogelijk met de Voorlopige schets van een eigen programma van De Vlaamse Linie, door De Clippele op 12 sept 1949 aangeboden (Coll Crt). De Clippele zegt in punt 18 van deze schets: "De Vlaamse Linie mag gerust als leus nemen het bekende woord van Mgr Rutten: 'Vlaams blijven om katholiek te blijven' en van dat standpunt uit door het nationale leven haar lijn trekken".
Creighton heeft maar één groot bezwaar tegen de schets: er wordt over politieke vraagstukken geoordeeld. De Vlaamse Linie zou zich volgens hem moeten beperken tot oordelen over de relatie tussen politieke en katholieke opvattingen. Uit deze opvoeding in de katholieke beginselen zou een politieke hergroepering kunnen resulteren. Hier mocht De Linie zelf zich niet rechtstreeks mee bezighouden. (Brief van 13 sept 1949, J Creighton aan Provinciaal Geniets, p 2 Coll Crt).
Onze conclusie op grond van bovenstaande uitspraken luidt, dat Creighton bovenal een zuiver apostolische aanpak prefereerde en door het idee bezeten werd dat dit ook praktisch te verwezenlijken zou zijn. Voor De Clippele is de apostolische opzet nog geen einddoel maar is juist de vertaling naar de alledaagse Vlaamse problemen de hoofdzaak.
- 99) Brief van 29 juni 1949, V Geniets aan J Creighton (Coll Crt). Van Isacker zou "ad intra" en Van den Daele "ad extra" dienst doen.
- 100) Bestuursvergadering van De Vlaamse Linie op 16 sept 1949 (Coll Crt).

- 101) M van de Voorde, Het politieke opinieweekblad De Linie (1948-1964), p 22
- 102) Idem, p 23
- 103) Maandrapport over De Vlaamse Linie, september 1949 (L-a Ds VIII, nr 73)
- 104) M van de Voorde, Het politieke opinieweekblad "De Linie" (1948-1964), p 23 Van deze medewerkers hebben Lode Claes en Filip de Pillecijn meer dan alleen redactionele betekenis gehad Claes, geboren in 1913, behaalde in Leuven zijn doctoraat in de rechten en een licentiaat in de politieke en sociale wetenschappen Hij werkte tussen 1936 en 1940 als advocaat te Antwerpen, werd in 1942 schepen van Groot Brussel en was journalist tot 1955, eerst bij De Vlaamse Linie en vanaf 1950 bij De Standaard Claes benaderde de Vlaamse problemen hoofdzakelijk van sociaal-economisch standpunt in talrijke tijdschriftartikelen, waarin hij o a sprak over indeling in sociale klassen, opkomst van een Vlaamse elite, taalgebruik te Brussel en in het bedrijfsleven, pressiegroepen, regionale economie Daarnaast deed hij ook in de praktijk iets aan deze problemen, o m als secretaris-generaal bij de Economische Raad voor Vlaanderen van 1958 tot 1964 (Vgl W van den Steene, in Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, dl I, pp 294-295) Filip de Pillecijn (1891-1962) nam tijdens de eerste wereldoorlog al deel aan de Vlaamse strijd als voorstander van een federaal België Als journalist leidde hij het satirische, Vlaams nationale weekblad Pallieter van 1918 tot 1922 De Pillecijn promoveerde in de Germaanse filologie in Leuven in 1926 en was daarna leraar van 1926 tot 1941, toen hij tijdens de bezetting directeur-generaal van het Middelbaar Onderwijs werd Hij was voornamelijk romancier en novelist (Vgl Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen, dl 4, p 516) Het is begrijpelijk dat deze schrijvers van enige naam tot de Vlaamse Linie-redactie toetraden onder de jezuïet Karel van Isacker, omdat de laatste uit een bekende familie stamde Karel werd in 1913 te Mechelen geboren als zoon van de katholieke politicus Philip van Isacker, terwijl zijn broer Frans naam maakte als advocaat en letterkundige Als historicus maakte Karel van Isacker pas naam na zijn hoofdredacteurschap van De Vlaamse Linie Sedert 1950 was hij hoogleraar in de hedendaagse en Belgische geschiedenis aan de St-Ignatius-handelshogeschool inmiddels Universitaire Faculteit geworden - te Antwerpen Zijn historische oeuvre staat nagenoeg geheel in het teken van de politieke en sociale geschiedenis van België en wordt niet zelden door eigentijds problematiek, o m sociale en Vlaamse beweging, geïnspireerd Voor zijn publikatie De Antwerpse Dokwerker ontving hij in 1964 de driejaarlijkse Camille Huysmans-prijs (Vgl R de Schrijver, in Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, dl I, p 709)
- 105) Maandrapport over De Vlaamse Linie, maart 1950 (L-a Ds VIII, nr 73)
- 106) Begin september 1949 schreef Van Isacker al over het censurschap "Die functie lijkt mij een lapmiddel dat wordt aangewend omdat de hoofdredacteur (Creyghton - BB) een man is dien het Bestuur en I P Provinciaal niet kunnen of niet mogen vertrouwen" Van Isacker verwachtte daarom nog meer verwarring en verslapping van activiteit op de Vlaamse redactie, "zoveel te meer daar mijns inziens bij P Sallets de minimumvoorwaarden ontbreken van ruimdenkendheid, tact en geestelijke overeenkomst met de Linieleiding" (Weekrapport no 49, van P van Isacker, over 29/8 - 4/9 1949, Coll Crt)
- 107) M van de Voorde, Het politieke opinieweekblad "De Linie" (1948-1964), p 24
- 108) De Generaal spoorde hem aan "d'être très prudent Nous ne pouvons plus rien risquer Je vous demande donc de suivre avec grande fidélité les très sages directives que le Père Provincial vient de vous envoyer Notre hebdomadaire doit être catholique militant et ne peut aucunement de delayer en un vague humanisme" Met zijn uitspraak "Les circonstances vous ont obligé à prendre parfois des décisions assez brusques" zinspeelde Janssens op het verleden Voor de toekomst waarschuwde hij als volgt "N'oubliez cependant jamais d'avoir recours à vos Supérieurs ou aux aides et collaborateurs que la Compagnie vous assigne pour votre sécurité et la sienne. Faites vous contrôler Ne vous fiez pas uniquement à votre propre jugement" (M van de Voorde, Het politieke opinieweekblad "De Linie" (1948-1964), p 25)
- 109) De uitslag was 458 van de 815 stemmen op Cyriel Verschaeve Dit zou pas op 11 juli 1950 worden gepubliceerd, maar gaf toch de doorslag tot de vervanging van Van Isacker Op 5 juni 1950 werd de vakantie van Van Isacker aan de kust onverwacht met veertien dagen verlengd A van den Daele SJ werd officieel tot hoofdredacteur benoemd, maar de redactionele wijziging werd pas in het nummer van 30 juni publiekelijk bekend gemaakt (M van de Voorde, Het politieke opinieweekblad "De Linie" (1948-1964), p 25)

- De priester Cyriel Verschaeve (1874-1949) was tijdens de eerste wereldoorlog de geestelijke leider geworden van de radicale Frontbeweging en nam daarna een verbitterd anti-Belgisch standpunt in met als ideaal de eenheid van de Nederlands sprekende landen met Vlaanderen als kernland. Tijdens de tweede wereldoorlog verleende de priester schrijver Verschaeve sterke morele steun aan de Oostfrontstrijders. Hij wilde het godloze communisme laten bestrijden maar had geen oog voor de godloosheid van het nazisme en stelde pogingen in het werk om te komen tot de beleving van een Germaans christendom. In 1946 werd hij bij verstek ter dood veroordeeld en stierf drie jaar later in Oostenrijk (Vgl. Grote Winkler Prins Encyclopedie, 7de druk 1974, dl 19, p 295, Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Bd II, pp 1792-1796).
- 110) De directe verantwoordelijkheid voor het 11 juli nummer rustte op Van den Daele, maar de voorbereidingen waren al onder Van Isacker begonnen. De brief van Quaghebeur dateerde van 5 juli 1950. Vgl. voor de volledige tekst: M. van de Voorde, Het politieke opinieweekblad "De Linie" (1948-1964), p 24.
- 111) Maandrapport over De Vlaamse Linie, juni 1950 (L a Ds VIII, nr 73).
- 112) Maandrapport over De Vlaamse Linie, aug 1950 (L a Ds VIII, nr 73). Van den Daele's raadgever en lid van de Raad van Bieker, pater L. de Coninck, had een persoonlijke brief geschreven aan de Belgische bisschoppen, precies voor hun jaarlijkse vergadering. Deze brief die een nieuwe, meer katholieke richting van De Vlaamse Linie aankondigde, zou het Belgisch bisdom zeer gunstig gestemd hebben (Maandrapport over De Vlaamse Linie, juli 1950 L a Ds VIII, nr 73).
- 113) M. van de Voorde, Het politieke opinieweekblad "De Linie" (1948-1964), p 26.
- 114) De meeste gegevens voor een summier beschrijving van de inhoudelijke ontwikkeling van De Vlaamse Linie ontleen wij aan de al vaker geciteerde licentiaatsverhandeling van Marc van de Voorde, Het politieke opinieweekblad "De Linie" (1948-1964), Gent 1970. Zijn inhoudsanalyse van De Vlaamse Linie lijkt ons het sterkste onderdeel. De verklaring van de historische achtergrond van het weekblad zelf is te mager en soms onjuist. Het gemis aan archiefmateriaal zal hier debet aan kunnen zijn (In het vervolg zal de verwijzing naar deze studie luiden: M. van de Voorde, p.).
- 115) Prof. A. Kiekemans in De Vlaamse Linie van 15 okt 1948.
- 116) DVL, 18 nov 1949, p 1 (Verzoening na de repressie).
- 117) M. van de Voorde, p 55.
- 118) Charles Bernard, La Culture de l'incivisme, in La Nation Belge van 15 april 1949.
- 119) DVL, 22 april 1949. Verderop in het artikel staat te lezen: "En als wij, katholieke Vlamingen van nu, te kiezen hebben tussen de collaborateurs van 1798, die de weerstand voor Ouder en Heerd in het bloed onzer boeren of de ballingschap onzer priesters lieten smoren, en de collaborateurs die vanaf 1940 gepoogd hebben land en volk in leven te houden, dan schamen wij ons voor de eersten en danken wij de laatsten, - zoals heel katholiek Vlaanderen reeds koning Leopold dankt voor de weldaad van zijn barmhertige capitulatie" (Geciteerd door M. van de Voorde, p 58). Met de collaborateurs van 1798 zijn hier de supporters van het Franse regime over België in de periode 1795-1814 bedoeld. In deze zgn. "Beloken tijd" kwam de benaming "katholieken" in gebruik voor allen, die zich tegen het Franse regime verzetten (Vgl. Th. Luykx, Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden, p 41).
- 120) M. van de Voorde, p 59. Van de Voorde geeft niet aan hoeveel abonnementen werden opgezegd.
- 121) M. van de Voorde, p 60.
- 122) DVL van 20 mei 1949.
- 123) DVL van 21 april 1950.
- 124) DVL schreef op 24 juni 1949, twee dagen vóór de parlementaire verkiezingen: "De absolute meerderheid van de CVP zal de rijke gave zijn die de Belgische kiezers aan het Vaderland zullen schenken". De verkiezingen van 26 juni 1949, waarbij voor het eerst de vrouwen ter stembus waren opgeroepen, stonden meer dan ooit in het teken van de koningskwesie. De verkiezingen betekenden een grote nederlaag voor de communisten en tevens voor de socialist. De CVP haalde in de Kamer van Volksvertegenwoordigers op één na de meerderheid, die in de senaat wel gehaald werd (Vgl. Th. Luykx, Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden, p 400).
- 125) DVL schreef op 4 aug 1950 dat, om een dergelijke nederlaag te vermijden, het niet nodig was een nieuwe Vlaamse partij op te richten. De CVP moest wel gereorganiseerd worden. De le-

ding moest gegeven worden aan krachtige politici en de nieuwe organisatie moest gebaseerd zijn op actiecomitees

126) M van de Voorde, pp 63-65

127) M van de Voorde, p 65

128) Voor de behandeling van de schoolstrijd door De Vlaamse Linie, zie M van de Voorde, pp 65-70, voor de schoolstrijd en haar politieke consequenties, vgl Th Luykx, Politieke geschiedenis van België, pp 421-422, Het schoolprobleem terug op het voorplan (1950-1958)

Tot 1956 behandelde De Vlaamse Linie Belgisch Kongo voornamelijk met betrekking tot de schoolstrijd in eigen land Zo werd het kerstnummer van 1954 in een bijlage van acht bladzijden onder de titel De Kongo bedreigd - het streven naar neutrale scholen in de Kongo een "kaakslag aan de missionarissen en aan ons volk dat hen zond en mild steunde", genoemd (M van de Voorde, p 71)

129) M van de Voorde, p 74 Voor de houding van De Vlaamse Linie speciaal tegenover de socialisten en de B S P, vgl M van de Voorde, p 84 e v

130) DVL van 3 juni 1949, p 3

131) DVL van 5 mei 1950 Voor een overzicht van de katholieke partijpolitiek in België, zie deel II van Jean Beaufays, Les partis catholiques en Belgique et aux Pays-Bas 1918-1958, Bruxelles 1973, pp 53-369

132) V J Walgrave OP in De Vlaamse Linie van 30 juni 1950 als antwoord op de uitspraak van prof M de Corte in La Libre Belgique van 21 juni 1950 "La Wallonie n'existe pas, non plus d'ailleurs que la Flandre"

133) M van de Voorde, p 89

134) M van de Voorde, p 88

135) M van de Voorde, p 104

136) O a in een bijdrage van prof dr H Brugmans, voorzitter van de Unie der Europese federalisten, in DVL van 4 maart 1949

137) M van de Voorde, p 115

138) M van de Voorde, p 177

139) M van de Voorde, p 127

140) Vgl M van de Voorde, p 120 e v

141) M van de Voorde, p 143

142) DVL van 28 okt 1948 De loge en de literatuur, door A van den Daele SJ

Dietse Warande en Belfort ontstond als Vlaams katholiek tijdschrift voor kunst en geestesleven in 1900 door een samensmelting van twee bladen Van meet af aan was het de bedoeling vanuit een katholieke levensbeschouwing een zo breed mogelijke informatie te verstrekken op alle levensgebieden, dus zeker niet alleen op het literaire Na 1945 werd onder Albert Westerlinck, na het overlijden van August van Cauwelaert, de activiteit van voor de oorlog weer opgenomen en dat hield in dat men zich op een zekere afstand hield van de bewogen politieke actualiteit en het woelige engagement van talloze kortstondige jongerentijdschriften Dietse Warande en Belfort werd daardoor een rustige verkondiger van een breed humanistische, christelijke levensvisie in Vlaanderen, ruim genoeg om de verzuiling te doorbreken, wat tot uitdrukking kwam in de medewerking van talloze andersdenkenden (Vgl J Persijn in Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, dl I, pp 419-420)

143) De Nieuwe Gids van 4 nov 1948

144) DVL van 12 nov 1948

145) M van de Voorde, p 147

146) M van de Voorde, pp 38-39

147) Deze bijeenkomst van de Adviesraad vond plaats op 25 nov 1949 en was de tweede bijeenkomst in de reeks De eerste vergadering had plaatsgevonden op 13 april 1949 De Adviesraad was in het algemeen wel tevreden, maar wees toen ook al op de wenselijkheid van een serenere en objectievere behandeling van de repressie (Verslag van de Adviesraad van De Vlaamse Linie te Leuven op 13 april 1949 vgl ook Verslag van de redactievergadering van de Vlaamse Linie op 10 mei 1949, Coll Crt)

148) Maandrapport over De Vlaamse Linie, dec 1949 (L a Ds VIII, nr 73)

149) Maandrapport over De Vlaamse Linie, mei 1950 (L a Ds VIII, nr 73)

- 150) De samenstelling van de redactieraad was als volgt de jezuiteten De Clippele, Snoeck, Van Laer en De Coninck (voorzitter) Deze redactieraad zou niet op afstand gaan werken, omdat De Coninck regelmatig op de burelen kwam, De Clippele oud-hoofdredacteur was, Van Laer contact had met de Vlaamse redactie door zijn werk aan de Jeugdlinie en Snoeck in het VIB zat De redactieraad zou om de veertien dagen bijeenkomen Hierdoor hoopte Van den Daele zijn oordeel als hoofdredacteur te toetsen om te vermijden dat de faam van de Compagnie in gevaar kwam Tevens zou de Noordbelgische SJ-provincie het als een gemeenschappelijk werk gaan zien en het steunen, zonder dat het een "patersblad" zou worden in de pejoratieve zin (Maandrapport over De Vlaamse Linie, mei 1950, L-a Ds VIII, nr 73).
- 151) Van den Daele zegt hierover in zijn maandrapport over juli 1950 "Daar de katholieke politici weten, dat wij met ons blad op gezaghebbende wijze een belangrijk gedeelte van de katholieken bereiken dat aan de katholieke partij ontsnapte (de zgn "zwarten") vertrouwen zij dat wij bij deze mensen de mistevredenheid ten opzichte van hun beleid zouden doen afnemen en het vormen van dissidentenpartijen zouden verhinderen" (L-a Ds VIII, nr 73)
- 152) Als eerste werd een artikel gepubliceerd van een Duitse priester uit Keulen, die een volksbeweging vroeg om de christelijke partij te steunen Het artikel trok de nodige aandacht en werd in de Belgische pers geciteerd (Maandrapport over De Vlaamse Linie, aug 1950, L-a Ds VIII, nr 73)
- 153) Maandrapport over De Vlaamse Linie, okt 1950 (L-a Ds VIII, nr 73)
- 154) Het ingrijpen van de kardinaal in juli 1950 scheen niet die ongunstige invloed gehad te hebben, die men ervan kon verwachten Bij de herabbonnering in okt 1950 bleek van de 658 geestelijken wier abonnement verviel, in het bisdom Brugge 546 dit abonnement te hernieuwen Dit was 83 procent, in het bisdom Mechelen klom het op tot 87 procent (Maandrapport over De Vlaamse Linie, okt 1950, L-a Ds VIII, nr 73)
- 155) Maandrapport over De Vlaamse Linie, dec 1950 (L-a Ds VIII, nr 73)
- 156) Idem
- 157) Memorandum over het versmelten van het weekblad De Unie met De Vlaamse Linie, A van den Daele aan J Creighton, 10 juni 1949 (Coll Crt)
In het Doel en programma van De Unie werd zelfs gesproken over het bevorderen van samenwerking tussen katholieken en andersdenkenden door het scheppen van een "sympathiek katholicisme"
- 158) Van Gestel maakte zich nogal druk over de term "verenigd zijn", die in eerste instantie gebruikt werd bij de fusie tussen De Vlaamse Linie en De Unie Aan Creighton schreef Van Gestel o m het volgende "U begrijpt dat pater Generaal, die nchtlynen geeft aan de Linies, absolute zekerheid wil hebben dat we het volle gezag bewaren om die hier door te voeren, en dat er geen sprake kan zijn van samenwerking van SJ en OP in eenzelfde redactie of bestuur De Linie is geheel van de Societeit of ze is het helemaal niet" (Brief van 12 juli 1949, P van Gestel aan J Creighton, Coll Crt)
- 159) Aan het blad werkten o m mee Prof dr Cam van Deyck, Dr Jan de Spot, Dr Theo Luykx, Toni Herbert, A van Haverbeke, Maurice Roelants en L Troch (M van de Voorde, p 11) De Spectator werd opgericht door De Nieuwe Standaard, vanaf april 1947 De Nieuwe Gids, vgl Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Bd II, p 1072
- 160) Gegevens over de geografische verspreiding van De Vlaamse Linie zijn ontleend aan De Pers, nr 23 (juli-oktober 1959) Oost Vlaanderen 26 procent, West-Vlaanderen 23 procent, Antwerpen 22 procent, Limburg 14 procent, Brabant 11 procent, buitenland 2 procent De spreiding volgens beroeps- en inkomensgroepen is ontleend aan dezelfde bron als bovenstaande gegevens werklieden 1 procent, bedienden 27 procent, ambtenaren 5 procent, middenstanders en nijveraars 35 procent, landbouwers 3 procent, onderwijs 15 procent, niet aangegeven 14 procent Lnkele summere gegevens van latere datum zijn nog te vinden bij M van de Voorde, p 40
- 161) Maandrapport over De Vlaamse Linie, okt 1949 (L-a Ds VIII, nr 73) Half september 1949 verliet Van de Poel als laatste "Nederlander" (zie aant 45) de redactie te Brussel om het Belgische correspondentenschap voor De Telegraaf op zich te nemen
- 162) Redactie-kroniek van 2 juli 1950 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 163) M van de Voorde, pp 27-28
- 164) VIB-vergadering van 11 okt 1949 (L-a Ds VII, nr 59)

- 165) Maandrapport over De Vlaamse Linie, okt 1949 (L a Ds VIII nr 73) Vgl het maandrapport over sept 1949
- 166) Maandrapport over De Vlaamse Linie, juli 1950 (L a Ds VIII, nr 73)
- 167) Maandrapport over De Vlaamse Linie, aug 1950 (L a Ds VIII nr 73)
- 168) Maandrapport over De Vlaamse Linie, sept 1950 (L a Ds VIII, nr 73)
- 169) In de volgende hoofdstukken wordt de ontwikkeling van De Vlaamse Linie niet meer gevolgd, zoals dat voor De Linie in DI III gebeurt De periodisering van De Vlaamse Linie volgt tot 1962 merkwaardig genoeg die van De Linie Van 1950 1953 was Van den Daele SJ hoofdredacteur, van 1953-1962 Vandenbussche SJ In 1954 werd een naamsverandering doorgevoerd De Vlaamse Linie werd De Linie Brussel Voor de ontwikkeling van de strekking van het blad verwijzen we naar M van de Voorde, pp 26 33.
Door Vandenbussche was de samenwerking met de Amsterdamse Linie totaal stopgezet Van Bladel SJ, die als hoofdredacteur van 1962 1964 een progressieve koers voorstond, onderhield goede contacten met de inmiddels in 1963 gestichte De Nieuwe Linie te Amsterdam (Vgl M van de Voorde, p 35) De pogingen om De Linie-Brussel, evenals in Nederland, in handen te geven van een lekebestuur mislukten Het SJ blad werd op 27 maart 1974 opgeheven
- 170) Brief van 15 juli 1950, P van Gestel aan J Creighton (Coll Crt)

Hoofdstuk IX De Interlinie

- 1) Memorandum betreffende De Linie, De Vlaamse Linie, de Interlinie en de stichting van een internationaal publiciteitscentrum (Centrum) voor de Societeit, dd 25 april 1948 (L a Ds VII, nr 61)
- 2) Idem
- 3) Rapport betreffende de besprekingen van R P Creighton te Rome gevoerd met A R P Generaal van 4 tot 27 april 1948, dd 28 april 1948, p 7 (L a Ds VII, nr 61) De uitspraken van de Generaal over Temoignage Chrétien zullen later in dit hoofdstuk nog de nodige aandacht krijgen (p 140)
- 4) Brief van 15 maart 1948, J Creighton SJ aan H G Jussen (L a Ds VII, nr 68) Dergelijke argumenten had Creighton ook gebruikt bij zijn smeekbede om Amerikaans papier in 1945¹ Vgl hfdst I, p 14
- 5) Brief van 21 april 1948, J Creighton aan H G Jussen (L a Ds VII, nr 68)
- 6) In zijn weekrapport van 16 t/m 20 mei 1948 vermeldde Jussen, dat men in Amerikaanse SJ-kringen bevreesd was, dat het uitgesproken katholieke karakter van De Linie een handicap zou zijn tijdens de onderhandelingen in Washington (Brief van 23 mei 1948, H G Jussen aan J Creighton SJ L a Ds VII, nr 68)
- 7) De brief van Generaal Eisenhower luidde als volgt 17 may 1948 "Dear Mr Jussen After our conversation this morning, I telephoned the Secretary Forrestal, in Washington, and he expressed willingness to see you when you can go to that city Assuming that he is impressed by the worthiness of your project, he can possibly put you in touch with those officials of our government whose business it may be to interest themselves in the type of work you are doing in Holland I shall send a copy of this note to Secretary Forrestal's office so that he may realize that you are the individual who was introduced to me by Prince Bernhard With best wishes, Sincerely, Dwight Eisenhower" (L a Ds VII, nr 68)
De introductie van Prins Bernhard zal Jussen zeer waarschijnlijk te danken hebben aan een adjudantschap bij de Prins in 1945
- 8) Jussen schreef dat niemand, zelfs het bestuur niet mocht weten van welke zijde De Linie financieel gesteund zou worden, alleen Creighton, Malmberg, de Provinciaal en de Generaal mochten op de hoogte worden gebracht (Brief van 16 juni 1948, H G Jussen aan J Creighton SJ, L a Ds VII, nr 68)
- 9) Brief van 29 juni 1948, H G Jussen aan J Creighton SJ (L a Ds VII, nr 68)
- 10) Volgens Mr A Th Mertens ging het hier om Amerikaanse fondsen voor de morele weerbaarheid van Europa tegen het communisme Later, september 1977, schreef Mertens mij dat die mogelijke fondsen bestemd waren voor een USA-editie van De Linie, waar E Schroder voor yverde Jussen vertoefde vanaf 1970 in Zuid-Afrika

- 11) De zeer uitvoerige briefwisseling over het opstellen van een stichtingsakte voor de Interlinie vermeldt contacten met o m de uitgever Herold in Utrecht, Dr Alb van de Poel en Mr Bijvoet in Haarlem (L a Ds VII, nr 58)
- 12) De kern van de Interlinie regeling van de Generaal van 26 febr 1949, oorspronkelijk in het Latijn, is in het Nederlands vertaald in een brief van 1 april 1949 door Provinciaal Kerremans aan J A C Lindeman, voorzitter van de stichting De Linie De Provinciaal gaf het VIB naast de in de tekst genoemde richtlijn nog twee andere mee Letterlijk aan de Generaal ontleend was het volgende "Aangezien het Liniewerk een werk is van de Societeit van Jezus, en de Societeit daarvoor tegenover God, de Kerk en de mensen aansprakelijk is, allen die er hun medewerking aan verlenen moeten weten dat het aan de overheid van de Societeit toekomt dit werk te leiden" De andere richtlijn lag in het verlengde hiervan deze oversten moeten steeds een zodanige kennis dragen van de Interlinie activiteit, dat het hun mogelijk is om in te groepen wanneer hen dat wenselijk voorkomt (Brief van 1 april 1949, C Kerremans SJ aan J A C Lindeman, L-a Ds VII, nr 58)
- 13) Het oorspronkelijke voorstel voorzag in een Vlaamse jezuiet, omdat elk land, waarin een nieuw Linie blad zou worden gesticht, een persoon aan het VIB zou leveren, dat zolang nog uit hoofdzakelijk Amsterdamse bestuursleden zou bestaan In een te Turnhout in België gehouden bespreking over de moeilijkheden tussen de Amsterdamse en de Brusselse Linie, deed de Nederlandse Provinciaal aan de Noordbelgische Provinciaal en aan Assistent Van Gestel namens het Amsterdamse bestuur een verzoeningspoging Hij stelde voor niet een maar twee vertegenwoordigers van het Brusselse bestuur in het VIB zitting te laten nemen (Vgl hfdst VIII, p 121). Dit werd aanvaard als een voorlopige tegemoetkoming, omdat de samenstelling zou veranderen bij nieuwe stichtingen in andere landen
- 14) Vgl Notulen Bestuursraad van de Interlinie, van 12 mei 1949 t/m 1 mei 1950 Voor meer details over deze verontrusting en over het algemene verloop van deze VIB besprekingen, vgl L-a Ds VII, nr 59
- 15) Redactiekroniek van 12 sept 1947 (L a Ds II, nr 12a g)
- 16) Brief van 9 dec 1948, P Cuypers SJ aan J Creighton SJ
Brief van 17 dec 1948, J Creighton SJ aan P Cuypers SJ (L a Ds VII, nr 72)
Creighton waarschuwde Cuypers wel voor vertegenwoordigers van het door de dominicanen gestichte C I P, dat in Vlaanderen met het blad De Unie De Vlaamse Linie voor had willen zijn (Vgl hfdst VIII, pp 133-134)
- 17) Brief van 25 jan 1949, F Pelosi SJ aan het Bestuur van de Stichting De Linie (L a Ds VII, nr 72)
- 18) Idem
- 19) Brief van 11 jan 1949, J M Lucker aan E Pelosi SJ (L-a Ds VII, nr 72)
- 20) Brief van 25 jan 1949, E Pelosi SJ aan het Bestuur van de Stichting De Linie (L-a Ds VII, nr 72)
- 21) Brief van 21 april 1949, E Schroder SJ (vermoedelijk) aan C Kerremans SJ, met afschrift van de brief van 2 maart 1949, door PP De Quay en Willekes (L a Ds VII, nr 72)
De beide SJ-missionarissen zinspeelden trouwens op een plan om van het bestaande Katholiek Leven een katholiek weekblad te maken, dat iets minder huuselijk zou zijn dan genoemd blad Als initiatiefnemer werd vermeld een zekere Hermans, vermoedelijk de op persgebied actieve Hans Hermans
- 22) Vergadering van het VIB van 28 jan 1950 (L a Ds VII, nr 59)
- 23) Rapport betreffende de besprekingen door R P Creighton te Rome gevoerd met A R P Generaal van 7 tot 27 april 1948, dd 28 april 1948, p 7 (L a Ds VII, nr 61)
- 24) In hoofdstuk XI van zijn studie Histoire d'une fidelite Temoignage Chretien 1944-1956, pp 359-379, onderzoekt Jean Pierre Gault in hoeverre het in 1941 in de Franse illegaliteit ontstane blad Temoignage Chretien trouw gebleven is aan zijn linkse politieke engagement Hij beantwoordt deze vraag aarzelend met ja, gezien de complexiteit van een politieke vraagstelling Gault is in datzelfde hoofdstuk ons inziens iets zekerder van zichzelf, wanneer hij de vraag beantwoordt of Temoignage Chretien met zijn christelijk humanisme trouw gebleven is aan de Kerk Ook hier antwoordt hij bevestigend op
- 25) Een Franse Linie Resumé van de vrijdag 4 maart 1949 ten kantore van de Vlaamse Linie gehou-

den bespreking met vertegenwoordigers van L'Observateur Catholique uit Parijs, dd 7 maart 1949 (L-a Ds VII, nr 72)

- 26) Het Comité International de défense de la civilisation chrétienne scheen niet alleen de katholieke maar ook de protestantse beschaving in haar verdediging te betrekken. L'Observateur catholique beschikte niet alleen over de bronnen van de Osservatore Romano, maar scheen ook informatiebronnen achter het IJzeren Gordijn te bezitten. Hierdoor werd de samenwerking met dit blad voor de Amsterdamse Linie nog aantrekkelijker, omdat de Fransen mateloos beloofden voor het op stapel staande Kerkvervolgingsnummer van De Linie (I en Franse Linie Résumé van de vrijdag 4 maart 1949 ten kantore van de Vlaamse Linie gehouden bespreking met vertegenwoordigers van L'Osservatore Catholique uit Parijs, dd 7 maart 1949, L-a Ds VII, nr 72)
- 27) Voor de volledigheid en voor de curiositeit moeten we hier nog de poging noemen een vaste verbinding tot stand te brengen met Zuid Afrika en het stichten van een blad voor Nederland in Canada en eventueel in de USA. Schroder trachtte via L. Levelt SJ diens neef Dr H J Levelt, Consul Generaal der Nederlanden te Kaapstad, in het voorjaar van 1950 in te schakelen in het Interlinie-werk. Levelt had zelf geen tijd maar wilde contact leggen met twee katholieke weekbladen in Zuid Afrika, The Catholic Times of South Africa in Johannesburg en The Southern Cross in Kaapstad, die evenwel beide door Schroder niet geschikt werden bevonden voor De Linie, omdat de Zuidafrikaanse bladen te religieus kerkelijk zouden zijn. (De correspondentie tussen E F Schroder SJ en Dr H J Levelt op 9 maart, 21 april en 24 mei 1950 is te vinden in het L-a Ds VII, nr 62)
- Het plan om een Linie editie uit te geven voor de Nederlandse emigranten in Canada en Amerika werd gelanceerd door Anton J Wijtenburg, die als Official representative for the Crusade of Charity for Canada te Rockcliffe de zorg had over 3000 Nederlandse emigranten aldaar. Wijtenburgs voorstel van november 1949 werd door Schroder beantwoord met het verzoek om de levensvatbaarheid van dit plan te onderzoeken door middel van een gestencild bulletin. Wijtenburg zag hier geen mogelijkheden toe en wees Schroders plan om een dundruk editie van De Linie per luchtpost over te vliegen als te duur van de hand. Als laatste mogelijkheid zag Wijtenburg nog het contact met de SJ in Montreal die de Sacred Heart Messenger uitgaven. Dit kwam niet tot stand omdat de reis van Schroder naar Amerika, voornamelijk om fondsen voor de Duitse Linie los te krijgen, zoals in het volgende hoofdstuk vermeld zal worden, werd afgelast. (Briefwisseling tussen E F Schroder SJ en Mr A J Wijtenburg op 6 november, 17 november 1949, 1 en 30 januari en 10 februari en 22 maart 1950, is te vinden in het L-a Ds VII, nr 69)
- 28) Redactiekroniek van 9 juli 1949 (L-a Ds II, nr 12a g)

Hoofdstuk X Plannen voor een Duitse Linie

- 1) Rapport betreffende de besprekingen door R P Creighton te Rome gevoerd met A R P Generaal van 4 tot 27 april 1948, dd 28 april 1948, p 7 (L-a Ds VII, nr 61)
- 2) Van 26 april tot 2 mei 1948 vond daar de I Werkwoede katholischer Publizisten plaats met als thema Widergeburts aus dem Geist und dem Glauben. De ongeveer 70 Duitse en 20 buitenlandse deelnemers kwamen uit verschillende gebieden van de katholieke journalistiek. Vgl Dr Karl Bringmann, Die ersten zehn Jahren, in 25 Jahre Gesellschaft Katholischer Publizisten, Keulen 1973, pp 15-16
- 3) Kort verslag van het onderhoud te Keulen betreffende stichting ener Duitse Linie (eerste week van mei 1948), door A Th Mertens, 20 mei 1948 (L-a Ds VIII, nr 75)
- 4) O B Roegel, Heinrich Jansen Cron und die Gesellschaft Katholischer Publizisten Deutschlands, in 25 Jahre Gesellschaft Katholischer Publizisten, Keulen 1973, p 34 e v
- 5) Dr A Susterhenn, op dat moment minister van justitie van de Palz, werd genoemd voor de functie van hoofdredacteur. Dr K Bringmann, mede-oprichter van het Gesellschaft Katholischer Publizisten en naast Jansen Cron SJ plaatsvervangend voorzitter, kwam in aanmerking voor de functie van redactiesecretaris. (Kort verslag van het onderhoud te Keulen betreffende stichting ener Duitse Linie (eerste week van mei 1948), door A Th Mertens, 20 mei 1948, L-a Ds VIII, nr 75)
- 6) Vgl Th Vogelsang, Das geteilte Deutschland, München 1969, p 80 e v, N Tonnies, Der Staat aus dem Nichts. Zehn Jahre deutscher Geschichte, Stuttgart 1954

- 7) Vgl A Grosser, L'Allemagne de notre temps 1945-1970, Parijs 1970, p 375 e v
- 8) Bijlage II voor RP Creighton Duitse Linie, door A Th Mertens, 23 mei 1948 (L-a Ds VIII, nr 75). Vgl H. Hurwitz, Die Stunde Null der deutschen Presse Die Amerikanische Pressepolitik in Deutschland 1945-1949, Keulen 1972
- 9) Bijlage II voor RP Creighton Duitse Linie, door A Th Mertens, 23 mei 1948 L-a Ds VIII, nr 75) Vgl A Grosser, L'Allemagne de notre temps 1945-1970, Parijs 1970, p 437 e v, G. Bitter, Zur Typologie des deutschen Zeitungswesens in der Bundesrepublik Deutschland, Presse und Welt, Bd 5, Munchen 1951, pp 46-48
- 10) Bijlage II voor RP Creighton Duitse Linie, door A Th. Mertens, 23 mei 1948 (L-a Ds VIII, nr 75)
- 11) Project voor een Duitse Linie A Sinn und Aufgabe der Linie B Aufbau und Organisation Als Bijlage I behorend bij het Rapport over de onderhandelingen gevoerd in Duitsland (29 april - 30 mei 1949), door F I Schroder SJ (L-a Ds VII, nr 72)
- 12) Idem, Bijlage I A Sinn und Aufgabe der Linie, punt XIII A Grosser geeft geen typering van de Rheinische Merkur Hij vergelykt enkel de Rheinische Merkur met La France catholique zonder nadere details (A. Grosser, L'Allemagne de notre temps 1945-1970, Parijs 1970, p.442). G. Bitter bespreekt alleen de katholieke dagbladers in Zur Typologie des deutschen Zeitungswesens in der Bundesrepublik Deutschland, pp 74-79
- 13) Steeds terugkerende argumenten waren het is mooi, maar wij kunnen het niet, wij hebben er noch de jezuïeten, noch de leken voor de economische toestand maakt lonende exploitatie onmogelijk, er is al een te veel aan katholieke bladen en vele ervan leiden een kommerfvol bestaan, wij maken reeds bestaand werk kapot, zonder zekerheid te hebben, dat het ons lukken zal zelf te slagen, wij krijgen grote moeilijkheden met een aantal bisschoppen die thans geldelijk gebaat zijn bij bestaande bladen, wij stoten op grote politieke moeilijkheden en maken ons nieuwe vijanden, wij zijn al niet bemind en verscherpen de toch reeds moeilijke verhouding met de wereldgeestelijken, wij sturen de plannen van kardinaal Frings geheel in de war en halen zijn ongenoegen op onze hals, etc. Deze uitspraken werden gehoord tijdens besprekingen in Frankfurt met de geestelijken Von Nell Breuning SJ, Born (Christliche Loge), Ivo Zeiger (secretaris van bisschop Munch), Mariaux (ex-secretaris MC en pas terug uit Brazilië) en de heren Stenzel (hoofdredacteur Neue Frankfurter Presse) en Dubowy (secretaris Christliche Loge te Munchen). In Keulen hadden aan de besprekingen deelgenomen Provinciaal Deitmer SJ, de geestelijken Jansen Cron, Seggewis (Socius van de Provinciaal), Ostermann (Betriebsmannerwerk), E Schmitz (Katholische Arbeitervereine), prelaat Bohler (pers van het aartsbisdom Keulen) en de heren Drenker (Bachem Verlag), Petersen (Katholische Pressedienst Munchen) en Roegge (redacteur Rheinische Merkur)
Vgl Rapport over onderhandelingen gevoerd in Duitsland (29 april - 30 mei 1949), door E F. Schroder SJ (L-a Ds VII, nr.72)
- 14) Stimmen der Zeit is een van de oudste van de ongeveer 45 algemene culturele tijdschriften die door de Sociëteit van Jezus in 1964 werden uitgegeven - het totale aantal door de SJ uitgegeven periodieken bedroeg toen 1400 In ouderdom wordt Stimmen der Zeit nog overtroffen door Civiltà Cattolica in Italië en Etudes in Frankrijk, en is het tegenwoordig vergelijkbaar met Streven, een samensmelting van het Nederlandse KCT-Studien en het Belgische Streven De Duitse jezuïeten gaven in Maria Laach in de periode 1864-1870 een verzameling kleine geschriften uit waarin de strijd tegen het liberalisme een belangrijke rol speelde Vanaf 1871 besloten de Duitse SJ-Provinciaals er een maandelijks tijdschrift van te maken onder de titel Stimmen aus Maria Laach, waarin het katholieke geloof in zijn verhouding tot de wetenschappen verdedigd werd in de periode dat Bismarck en het Lutheranisme grote invloed hadden in Duitsland. De redactie werd door de jezuïetenwet gedwongen tot omzwervingen door België, Nederland en Luxemburg, maar keerde in 1914 definitief terug naar Munchen, waar het tijdschrift gevestigd bleef onder de titel Stimmen der Zeit, met in 1964 ongeveer 10 000 abonnees Vgl L Koch SJ, Jesuiten-Lexikon, Die Gesellschaft Jesu einst und jetzt, Paderborn 1934, p 1694 (Er bestaat hiervan nog een latere, maar helaas ongewijzigde druk), M. Dierckx SJ, De Jezuiten Wat zij zijn en hoe zij werken, 2de druk 1964, pp 199-200
- 15) Rapport over onderhandelingen gevoerd in Duitsland (29 april - 30 mei 1949), door E F Schroder SJ, p 1. (L-a Ds VII, nr 72).

- 16) Schroder vermeldde in zijn rapport dat Rosch zich voor 100 procent achter hem plaatste, maar dat het prestige van Rosch binnen de Societeit niet zo groot was als hij aanvankelijk gedacht had. Schroder vroeg zich af of Rosch soms te "actief" was, maar hij geeft niet aan wat hij daaronder verstond (Vgl. Rapport over onderhandelingen gevoerd in Duitsland (29 april - 30 mei 1949), door I I Schroder SJ, L-a Ds VII, nr 72).
Het gezag van pater Rosch na 1945 zal vooral afkomstig zijn van diens deelname aan een van de belangrijkste groepen van het Duitse verzet tijdens de tweede wereldoorlog: de Kreisauer Kreis. In de naoorlogse tijd stond de voormalige SJ-Provinciaal in Beieren aan het hoofd van de Caritas-dienst. De activiteiten die Schroder noemde zullen wel slaan op o.m. de "inkeerdagen" voor christelijke politici die Rosch organiseerde en zijn werk in de Beierse Senaat. Vgl. G. van Roon, *Neuordnung im Widerstand. Der Kreisauer Kreis innerhalb der deutschen Widerstandsbewegung*, München 1967, pp 167-169.
- 17) De Christliche Loge werd door Paul Riesterer SJ en o.a. Hans Gunther, Leo Benz en Otto Gritschneider op Maria Hemelvaart in 1946 gesticht. De hoofdzetel was München met later ook afdelingen in Frankfurt, Hamburg en Zürich. De kern van de nogal vage statuten is terug te vinden in de verplichting die elk lid moet onderschrijven: "Ich verpflichte mich, die Ordnung, die sich aus dem Naturrecht ergibt, und die I orderungen, die aus der Heiligen Schrift und der christlichen Tradition folgen, im sozialen Leben, in Wirtschaft und Kultur durchzuführen, selbst wenn ik dabei wirtschaftliche Nachteile in Kauf nehmen musste. Diese Grundsätze sind insbesondere in den Enzykliken Leos XIII 'Rerum novarum' und Pius' XI 'Quadragesimo anno' niedergelegt" (Brochure Christliche Loge Geschäftsordnung, p 19. L-a Ds VIII, nr 76).
- 18) Schroder vond het een prestatie van het blad, dat het hierin geslaagd was na de geldsanering van juli 1948, toen alles betaald moest worden met nieuwe Duitse Mark en in plaats van de vroegere Rijks-Marken. (Rapport over onderhandelingen gevoerd in Duitsland (29 april - 30 mei 1949), door I I Schroder SJ, p 2, L-a Ds VII, nr 72).
- 19) Als voorbeeld geeft Schroder de oplage van febr. 1949: 80 000 exemplaren en die van mei 1949: 60 000 exemplaren. De prijs was 30 Pfg. (Rapport over onderhandelingen in Duitsland (29 april - 30 mei 1949) gevoerd, door I I Schroder SJ, p 2, L-a Ds VII, nr 72).
- 20) Rapport over onderhandelingen in Duitsland (29 april - 30 mei 1949) gevoerd, door I I Schroder SJ, p 2 (L-a Ds VII, nr 72).
- 21) Idem, p 3.
- 22) Correspondentie tussen I I Schroder SJ en het VIB (L-a Ds VII, nr 72).
- 23) In de VIB-vergadering van 11 juli 1949 werd aan het bestuur van De Linie geadviseerd Schroder te ontheffen van diens functie als waarnemend hoofdredacteur. Schroder zou voorts benoemd moeten worden, uiteraard met toestemming van Provinciaal Kerremans, tot Assistent van Creyghton in diens kwaliteit van gevolmachtigde van het VIB. Schroder zou aldus in dienst van het VIB de onderhandelingen met de Münchener Allgemeine moeten afronden en mocht in die functie de titel van Promotor voeren (VIB-vergadering van 11 juli 1949. L-a Ds VII, nr 59).
- 24) Brief van 18 aug. 1949, P. van Gestel aan I I Schroder (L-a Ds VII, nr 61).
- 25) De Nederlandse kringen, waarvan de namen in het archief ontbreken, zegden een bedrag toe van 25 000 Mark. Deze steun werd echter nog in gevaar gebracht door een sensationeel artikel in de Münchener Allgemeine over kampen in Nederland voor politieke delinquenten. De belangstellende Nederlandse kringen lieten weten dat zij voor een eventueel doorgaan van de financiële hulp wel een positieve stellingname van de Münchener Allgemeine tegenover Nederland verwachtten (Maandrapport no 7 betreffende De Interlinie over de maand november 1949, door I I Schroder SJ, L-a Ds VII, nr 60).
In november - begin december 1949 reisde Schroder ook naar Zwitserland om geldelijke steun, die hem werd toegezegd. De reis naar de USA werd in voorbereiding genomen om o.m. bij Duitse emigranten hulp te vragen, maar werd afgelast toen de liquidatie van de Münchener Allgemeine onvermijdelijk bleek.
- 26) De Zuidoost-provincie van de Societeit bleek 13 000 D Mark aan de Münchener Allgemeine te hebben voorgeschoten op grond van de te verwachten 25 000 D Mark van de Interlinie uit Nederland.
- 27) Baron von Mallinckrodt schreef aan Schroder dat de Interlinie tenminste uit caritas de meest

getroffenen behoorde te helpen Rome antwoordde de Interlinie evenwel in een brief van 8 maart 1950 dat de Societiet van Jezus geen enkele verplichting had ten opzichte van de betrokkenen bij de zaak M A (L a Ds VII, nr 61)

De Interlinie kreeg tenslotte van de Nederlandse geldschieters toestemming met hun geld de gedupeerden te helpen Zo kreeg de Provinciaal uit Munchen zijn 13 000 D M terug en gingen kleinere bedragen o a naar Rosch SJ (5 000 D M) en naar een zustercongregatie uit Menzingen (4 000 D M) De rest van het geld 3 000 D M werd besteed aan de zielzorg in de Oostzone van Duitsland (Maandrapport no 12, betreffende De Interlinie over de maand april 1950, door L I Schroder SJ L-a Ds VII, nr 60)

- 28) Brief van 22 febr 1950, P van Gestel aan L I Schroder (Maandrapport no 10 betreffende De Interlinie over febr 1950, door L I Schroder SJ, L a Ds VII, nr 60)

Hoofdstuk XI Het Documentatie centrum

- 1) Vgl hldst II, pp 33 34
- 2) W Parsons SJ, in de Jesuit l ducational Quarterly van oktober 1947 (L-a Ds VII, nr 67)
- 3) Idem
- 4) Brief van 28 aug 1947, J Croyghton aan P van Gestel (L a Ds VII, nr 67)
- 5) Van de genoemde SJ-centra lijken ons Lumen Vitae en Action Populaire de belangrijkste Action Populaire was in 1903 in Parijs door P Leroy SJ opgezet, maar vooral door P Desbuquois SJ ontwikkeld als een centrum waar op grond van christelijke principes een sociale leer moest worden uitgewerkt De Action Populaire gaf via het Institut Catholique in Parijs jaarlijks vele priesters en religieuzen een sociale opleiding M Dierickx SJ noemde het een van de meest vruchtbare initiatieven van de Franse SJ Vgl M Dierickx SJ, De Jezuiten Wat zij doen en hoe zij werken, 2de druk 1964, pp 184 186
In de theologische SJ faculteit te Leuven werd vanaf 1935 een documentatie aangelegd van publicaties over godsdienstondericht in alle landen In 1946 werd dit Katechetisch Centrum overgebracht naar Brussel naar huize Lumen Vitae onder de nieuwe naam Internationaal Studiecentrum voor godsdienstige Vorming Dit studiecentrum gaf o m handboeken uit voor het godsdienstondericht onder de Belgische schoolgaande jeugd en een driemaandelijk internationaal tijdschrift Lumen Vitae Vgl M Dierickx SJ, De Jezuiten, pp 295 297
- 6) L tudes werd in 1856 te Parijs gesticht door Jean Gagarine, een orthodoxe Rus, die katholiek en jezuiet geworden was, met het doel de toenadering tussen het christelijk Oosten en de R K Kerk te bevorderen In kele jaren later werd het tijdschrift onder de titel L tudes religieuses, historiques et litteraires van opzet gewijzigd en ging het de katholieke intellectuelen in de tweede helft van de 19de eeuw leiding en informatie geven over actuele theologische problemen en over de verdediging van het geloof tegen o m het liberalisme Tijdens de grote crisis van het modernisme, begin 20ste eeuw, nam P de Grandmaison SJ een genuanceerd standpunt in tegenover de modernist Loisy, maar trad onverbiddelijk op tegen de integralisten Na de eerste wereldoorlog breidde de lezerskring van het tijdschrift zich uit, toen het tijdschrift de Katholieke Actie ter hand nam In 1964 telde het Franse tijdschrift L tudes ongeveer 16 000 abonnees Vgl L Koch SJ, Jesuiten-Lexikon Die Gesellschaft Jesu einst und jetzt, Paderborn 1934, pp 514-515, M Dierickx SJ, De Jezuiten, pp 199 200
- 7) Brief van 28 aug 1947, J Croyghton aan P van Gestel (L-a Ds VII, nr 67)
- 8) Memorandum betreffende De Linie, De Vlaamse Linie, de Interlinie en de stichting van een internationaal publiciteitscentrum (Centrum) voor de Societiet, dd 25 april 1948 (L-a Ds VII, nr 61)
- 9) Brief van 30 juni 1948, J Croyghton SJ aan het Bestuur van de Stichting De Linie, pp 4-6 (L-a Ds VII, nr 58) De nieuwe denkbeelden uit deze brief waren ontwikkeld tijdens een gesprek met de uitgever Herold over de statuten van de Interlinie, op dinsdag 29 juni 1948 te Utrecht
- 10) Maandrapport no 2 betreffende De Interlinie over de maand mei 1949, dd 15 juni 1949 (L-a Ds VII, nr 60)
- 11) Idem
- 12) Brief van 3 aug 1949, L Schroder aan P van Gestel (L-a Ds VII, nr 61) Van de genoemde

kwesties, waarin Schroder meer invloed van de kant van de Societeit wilde uitoefenen, willen wij hier alleen de Loge benadrukken. De vrijmetselarij is steeds een verklaarde tegenstander van de Societeit en van de katholieke kerk geweest. Onder invloed van het Tweede Vaticaanse Concilie zijn er pas mogelijkheden gekomen binnen de Kerk meer begrip voor de vrijmetselarij te wekken. De eerste poging hiertoe is gedaan door jezuiten. In de reeks Mens en Tijd onder redactie van K van Isacker SJ schreef M. Dienckx SJ De vrijmetselarij. De grote onbekende 1717-1967. I en poging tot inzicht en waardering, Antwerpen 1967.

- 13) Brief van 3 aug 1949, I Schroder aan P van Gestel (L-a Ds VII, nr 61)
- 14) Brief van 20 okt 1949, P van Gestel aan I Schroder (L-a Ds VII, nr 62)
- 15) Maandrapport no 8 betreffende de Interlinie over de maand december 1949 (L-a Ds VII, nr 60)
Om aan Schroders klacht tegemoet te komen en zijn commissaris beter in staat te stellen diens coördinerende taak te vervullen, besloot het VIB op 28 jan 1950 zoveel mogelijk stukken van beide Linies aan Schroder ter inzage te geven (L-a Ds VII, nr 59)
- 16) L-a Ds VII, nr 61
- 17) Ontwerp-project voor een Centrum van Documentatie, Orientatie en Uitwisseling van Artikelen en Berichten voor de bladen uitgegeven door de Societeit van Jezus, dd 6 jan 1950 door I I Schroder SJ, p 2, punt 4. De inrichting (L-a Ds VII, nr 61)
- 18) Idem, p 3, punt 6. De plaats van vestiging
- 19) Idem, pp 3-4, punt 7. De financiering. Voor het eerste jaar rekende Schroder op een benodigd kapitaal van ongeveer 50 000 Zwitserse Franken, het tweede jaar op 30 000, het derde en vierde jaar dan nog op 20 000 Zw Franken
- 20) Op het vernemen van het contact met het jezuïetentijdschrift America werd vanuit Amsterdam nogal de nadruk gelegd. Voor 1949 waren er al wederzijds bezoeken afgelegd, zoals dat van Jussen tijdens zijn reis in het voorjaar van 1948 en vluchtige aanlopen van door Europa reizende vertegenwoordigers van America op de Linie kantoren in Amsterdam.
Schroder ontving in maart 1949 een brief van Iather Joseph Carroll SJ, de Business Manager van America te New York. Deze wilde meer over de Linie weten en vooral over haar samenwerking met Ieken. Bij America lag alleen een klein gedeelte van de advertering en de verkoop in handen van Ieken, de administratie werd zelfs geheel door jezuiten gedaan. In de eerste vergadering van het VIB, op 12 mei 1949, werd goedgekeurd dat de commerciële Linie-directeur De Gruyter naar New York zou gaan voor het geven van de gevraagde inlichtingen, die voornamelijk het terrein van de exploitatie betroffen. Al ging het hier om een missie in het kader van de Interlinie, het VIB achtte de reis voor de Linie zelf ook van belang.
Zo verbleef De Gruyter van 27 juli tot 15 aug 1949 in Amerika. Brieven van de genoemde zakenbeheerder van America, Carroll SJ, aan Creighton en Schroder naar aanleiding van gesprekken met De Gruyter geven blijk van enthousiasme. Aan Creighton schreef Carroll op 17 aug 1949 o.m. dat zijn gesprekken met De Gruyter waardevol waren, maar dat de "editor", Hartnett SJ als opvolger van La Iarge SJ, pas zes maanden in functie was en nog wel aan het een en ander zou moeten wennen. Aan Schroder berichtte Carroll op 29 aug 1949 enthousiast dat een betere samenwerking nogal noodzakelijk was, als ze een internationaal standpunt in de SJ-bladen wilden uitdrukken. Het overhalen van Hartnett zou volgens Carroll nog wel enige tijd kosten. Hartnett liet zich echter niet overhalen. Blijkens een brief van 2 sept 1949 aan Schroder. Hij schreef daarin, dat hij het moeilijk had gevonden met De Gruyter het probleem van een "editorial"-samenwerking te bespreken en dat De Gruyter vaag was gebleven in zijn uitspraken over de Interlinie (L-a Ds VII, nr 69)
- 21) L-a Ds VII, nr 69
- 22) Idem
- 23) Maandrapport no 13 betreffende de Interlinie over de maand mei 1950 en maandrapport no 14 over de maanden juni, juli, augustus en september 1950 (L-a Ds VII, nr 60 vgl L-a Ds VII, nr 66)
- 24) Motie ter stemming voorgelegd aan de leden van het VIB, dd 1 mei 1950 (L-a Ds VII, nr 62, vgl ook L-a Ds VII, nr 59)
- 28) Schroder fungeerde als invaller bij de Linie van 5 juli tot 15 aug 1950, in het begin als waarnemend bureauchef, daarna hield hij zich bezig met verschillende kwesties, die buiten de wekelijkse redactie-routine lagen (Maandrapport no 14 betreffende de Interlinie over de maanden

- juni, juli, augustus, september 1950: L-a Ds VII, nr.60).
- 29) Pater Schroder SJ in memoriam. (DL, 24 nov 1950, jrg V, nr.243, p.3). Eduard Carl Frans Joseph Schroder werd in augustus 1910 in Lindhoven geboren. Hij doorliep de middelbare school in Nijmegen aan het Canisiuscollege en volgde de filosofische opleiding van de Sociëteit van Jezus in de studiehuzen in Grave en Nijmegen, waarna hij van 1934 tot 1938 economie studeerde in Tilburg en theologie tot 1942 aan het Weston College in Boston, waar hij tot 1947 verbleef. Na zijn proefschrift over de grensnutleer in de Verenigde Staten, vervulde hij in Amsterdam verschillende functies in het Linie-werk vanaf 1948. In 1950, op 17 november, overleed hij

Hoofdstuk XII. Conflicten met de Nederlandse pers

- 1) DL, 12 april 1946, jrg.1, nr.3, p.1, De journalistiek, wederrechtelijk bezet terrein.
- 2) DL, 12 april 1946, jrg 1, nr.3, p 1, Mededelingen van de redactie.
- 3) In 1946 was Het Vrije Volk de grootste krant van Nederland met een oplage van ongeveer 350 000. Vgl. A.C.J. de Vrankrijker, Het wervende woord. Geschiedenis der socialistische week- en dagbladpers in Nederland, Amsterdam 1950, p.250.
Controleerbare ramingen voor 1948 tonen aan dat Het Vrije Volk toen nog steeds het grootste dagblad was met meer dan 300.000 exemplaren, gevolgd door Het Parool, waarna De Waarheid volgde op een derde plaats, gedeeld met De Volkskrant en Trouw. Vgl. M. Schneider, De Nederlandse krant. Van "nieuwstydighe" tot dagbladconcentratie, 3de druk, Amsterdam 1968, p.217. Voor het maandblad Apollo, zie hdst. XIX, aant.7.
- 4) DL van 26 april 1946, jrg 1, nr 5, p.1, De grote publiciteit in verkeerde handen.
- 5) DL, 7 juni 1946, jrg.1, nr.11, p.1, Om vrijheid van spreken. Ietelijk bestaat in het hedendaagse Nederland geen vrijheid van spreken (C)
- 6) Vgl. H.W. von der Dunk, Het ontstaan van de koude oorlog en de verschuiving van het historisch perspectief, in Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, dl 85 (1970), p.21.
- 7) Vgl. A.I. Manning, De H. Stoel en de Spaanse Burgeroorlog, in Tijdschrift voor Geschiedenis, 81 (1968), pp 479-491
- 8) DL, 2 augustus 1946, jrg.1, nr.19, p.1, Zomerhulp 1946. Vitale beginselen in het gedrang, door Prof.Dr J.H.C. Creyghton.
Voor een typering van De Vrije Katheder en De Baanbreker, zie A.C.J. de Vrankrijker, Het wervende woord, pp 218, 221-222, 244.
- 9) DL, 13 sept. 1946, jrg 1, nr.24, p.1, Onze perszeden.
Het Linie-standpunt met betrekking tot deze onderwerpen zal later geanalyseerd worden in de afzonderlijke hoofdstukken, waarin de inhoudelijke ontwikkeling van het weekblad onder de loupe genomen wordt.
- 10) DL, 13 sept. 1946, jrg 1, nr.24, p 1, Onze perszeden.
- 11) Redactiekroniek van 31 jan. 1947. (L-a Ds II, nr 12a-g).
- 12) Vgl. DL, 15 okt. 1948, jrg III, nr 133, p.1, Mededelingen van de redactie.
- 13) Redactiekroniek van 14 maart 1947. (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 14) Redactievergadering van 18 april 1947 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 15) De Waarheid van 22 juli 1950, p.1
- 16) De Waarheid van 22 juli 1950, p.1.
- 17) Redactiekroniek van 7 aug 1947 (L-a Ds II, nr 12a-g).
- 18) Inkele toelichtende aantekeningen ten behoeve van de verdediging in het strafproces Mertens, Amsterdam, hertst 1951, p.1. (Coll. A.M.)
De rol van Sassen in de Vlaamse beweging is echter niet zo groot dat A.W. Willemsen (Het Vlaams nationalisme 1914-1940, Groningen 1958) en H.J. IJas (Vijfentwintig jaar Vlaamse beweging 1914-1939, 4 dln., 2de druk, Antwerpen 1970-1972) er aandacht aan hebben besteed
Mertens was in de jaren 1938-1939 een overtuigd aanhanger van Zwart Front en de leider van deze fascistische organisatie Arnold Meijer. Dat blijkt uit de correspondentie van de juridisch student Anthony Mertens te Nijmegen met Meijer over het Zwart Studentencorps te Nijmegen

waar Mertens voor ijverde. Zie Rijksarchief in Noord-Brabant. Inventarisreeks nr 18. Inventaris van de archieven van Zwart Front 1934-1940, Nationaal Front 1940-1941. Arn Meijer 1905-1965, Alfred Haighton 1896-1942, 2 dln door J. Vriens, 's-Hertogenbosch 1977, p. 19. Deze door mij ingeziene correspondentie is onderdeel van de hierboven genoemde, in 1977 beperkt toegankelijk gestelde, archieven. Voor het raadplegen van archiefstukken en inventaris ben ik Dr. L. P. L. Pirrenne, rijksarchivaris van Noord-Brabant, zeer erkentelijk.

- 19) A. Th. Mertens werd secretaris van de Culturele Kamer van Nationaal Front, eveneens een organisatie van Meijer als verbrede voortzetting van Zwart Front, van april 1940 tot december 1941, toen de bezetters Nationaal Front verboden. Mertens werd secretaris van de Culturele Kamer van Nationaal Front onder leiding van A. A. van Schelven vanaf de oprichting op 22 okt. 1940 tot voorjaar 1941. Zie Rijksarchief in Noord-Brabant. Inventarisreeks nr 18. Inventaris van de archieven van Zwart Front 1934-1940, etc., pp. 362, 381.

Vanaf de winter 1940-1941 verloor Mertens volgens eigen zeggen alle contact met Wim Sassen, eveneens lid van Zwart en Nationaal Front, tot de herfst van 1944. In 1942 had Mertens zijn studie in de rechten aan de universiteit van Nijmegen voltooid. Voor zijn verzetswerk ontving Mertens om een oorkonde namens de president van de Verenigde Staten, ondertekend door generaal D. D. Eisenhower (Coll. A. M.). Vgl. ook de ingezonden brief van Mathieu Smedts in *Vrij Nederland* van 11 sept. 1976, jrg. 37, p. 6. Mertens.

- 20) Valerie Conyn is gaan smeken bij de SD chefs Lages en Blumenthal. Gegevens over Irits Conyn in het gedenkboek *Het grote gebod*, Df. 1, blz. 523-528.

- 21) Breyer is zeer vermoedelijk de persoon geweest die *De Waarheid* in 1950 getipt heeft, aangezien in het *Waarheid*-artikel enkele zaken stonden die Sassen verzonnen had in gesprekken met Breyer. Breyer is eveneens veroordeeld voor het stelen van het paspoort en is in de tijd van het strafproces-Mertens door de vreeddelingenpolitie over de grens gezet. De ontmoeting Sassen-Breyer is om beschreven in S. Laureysens, *De Eichmann-affaire*, Brussel 1976.

- 22) Brief van 7 jan. 1952, Mr. I. Baron van Voorst tot Voorst aan Mr. J. Jolles, 4 pag. (fotocopie). (Coll. A. M.) Mr. Jolles was de verdediger in het strafproces Mertens.

- 23) Door Wim Sassen schijnt o.a. geschreven te zijn, gesigneerd met i.s. Rode raadsels. Nazi-bekeeringen in Moskou, in *DL*, 23 mei 1947, jrg. II, nr. 60. In een kader onder het artikel staat *I in Volk - I in Reich - Stalin*.

- 24) *De Groene* van 23 juni 1951, jrg. 75, nr. 25, p. 1, *De Mertens-affaire, een studie in Barmhartigheid*.

- 25) *Het Parool* van 10 jan. 1952, p. 1, *SS'er helpen vluchten - eis weer vier maanden*.

- 26) In het algemeen maakt Z. R. Dittich een onderscheid tussen fascisme als gezindheid, als beweging en als regeringsstelsel. Bij beoordeling van concrete gevallen, vooral waar het om enkelingen gaat, zou Dittich het subjectieve criterium willen hanteren, namelijk beschouwen zij zichzelf als fascist. Het objectieve criterium bestaat uit een onderzoek waarbij uitgegaan wordt van vijf hoofdkenmerken van het fascisme. Deze zouden volgens Dittich zijn: parochialisme, irrationalisme, dynamisme, negativisme en plebeïsch karakter. Vgl. Z. R. Dittich, *Achtergronden van het fascisme, in: Het fascisme als Europees verschijnsel*, Commissie Vorming VGN, Den Haag 1964, pp. 3-14.

Als aanvulling op de summierende ontleding van het fascisme als historisch verschijnsel door Dittich kunnen o.a. genoemd worden: I. Nolte, *Der Faschismus in seiner Epoche*, München 1963, I. Weber, *Varieties of fascism. Doctrines of revolution in the twentieth century*, New York 1964, W. Laqueur/G. L. Mosse, *Internationaler Faschismus 1920-1945*, München 1966 (oorspr. *International Fascism 1920-1945*, *Journal of contemporary history*, I (1966), nr. 1). A. A. de Jonge, *Crisis en kritiek der democratie. Anti-democratische stromingen en de daarin levende denkbeelden over de staat in Nederland tussen de wereldoorlogen*, Assen 1968.

Zowel objectieve als subjectieve criteria voldoen niet voor ons onderzoek inzake het "fascistisch" karakter van De Limie. Een tweede mogelijkheid is het loskoppelen van het begrip "fascisme" van zijn historische ontwikkeling, en het louter gebruiken als aanduiding van een karaktertrek van de mens. "Fascistisch" is dan geen historisch maar een psychologisch begrip. Onderzoekingen in deze richting zijn vooral gedaan onder leiding van T. W. Adorno. Vgl. T. W. Adorno e.a., *The authoritarian personality*, hfdst. VIII, B. *Construction of the fascism (F-) scale*, New York 1950, pp. 225-279. Om met deze zgn. fascisme-schaal te kunnen werken, ontbreken ons de

nodige kennis en vaardigheden. In Nederlandse uitzetting en toepassing ervan is te vinden in J. Weima, *Autoritaire persoonlijkheid en antipapisme*, Hilversum 1963, pp 114-133. Als voorbeelden van de psychologische benadering van het fascisme kunnen we verder nog noemen I. Fromm, *De angst voor de vrijheid. De vlucht in autoritarisme, destructivisme, conformisme*, 5de druk, Utrecht 1971 (oorspr. *Escape from freedom*, New York 1941), I. Fromm, *The anatomy of human destructiveness*, New York 1973. In een samenvatting van de psychologische theorieën van het fascisme geeft M. Kitchen, *Fascisme*, Baarn 1977, pp 25-41 (oorspr. *Fascism*, London 1976).

Een derde mogelijkheid zou een taalanalyse kunnen zijn, zoals M. van Nieuwstadt deze beproeft heeft in *Van "aardgetrouw" tot "aziatisch"*. Materiaal voor een taal- en ideologie-critiek van het fascisme, Nijmegen 1971. Dit onderzoek heeft geen nut voor onze opzet, omdat Van Nieuwstadt slechts de letter A behandelt, maar ook omdat dit taalonderzoek een bijdrage wil leveren tot het aantonen van de samenhang tussen fascisme en kapitalisme. Naast het taalanalytisch onderzoek van Van Nieuwstadt moet zeker genoemd worden M.C. van den Toorn, *Dietsch en volksch. Een verkenning van het taalgebruik der nationaal socialistische in Nederland*, Groningen 1975, met een kritische beschouwing over dergelijke reeds verschenen studies.

Een vierde mogelijkheid, een vergelijking van de rechtse standpunten in Frankrijk, zoals ze geanalyseerd zijn door René Remond in zijn *La droite en France* (Parijs 1968) met diverse linie-standpunten, zal hier niet beproefd worden, omdat de specifiek Franse omstandigheden zich moeilijk met de Nederlandse laten vergelijken.

- 27) Charles richtte zich speciaal tegen een artikel van A. den Doolaard, *De gal loopt mij over, in De Linie van april 1949, over vermoedelijke mistoestanden in de naoorlogse Nederlandse gedetineerdenkampen*. Vgl. J.B. Charles, *Volg het spoor terug*, Amsterdam 1963, 7de druk (1ste druk 1953), p 55.

Voor achtergrondinformatie over de totstandkoming van *Volg het spoor terug*, zie Richter Roegholt, *De geschiedenis van De Bezige Bij* 1942-1972, Amsterdam 1972, pp 197-201.

- 28) Vgl. L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, Hilversum 1964, p 321. Zie voor Karel Thole ook p 172 en aant 83 bij dit hoofdstuk.
- 29) Vgl. *De Groene van 6 sept. 1947*. Het was een algemeen plan om door een kolommenruil tussen politieke dagbladen te komen tot een verhoging van het journalistieke peil in Nederland en een vergroting van de vrijheid van meningsuiting. De Linie stelde voor dit plan uit te breiden tot de weekbladen.
- 30) DL, 19 sept. 1947, jrg 2, nr 77, p 10.
- 31) DL, 3 okt. 1947, jrg 2, nr 79, p 1.
- 32) DL, 10 okt. 1947, jrg 2, nr 80, p 2.
- 33) DL, 5 dec. 1947, jrg 2, nr 88, p 2.
- 34) DL, 2 jan. 1948, jrg 3, nr 92, p 2.
- 35) DL, 9 jan. 1948, jrg 3, nr 93. *Twee talen*, door H. Schoonenberg SJ.
- 36) DL, 4 juni 1948, jrg 3, nr 114, p 2, *Groene-kolom*.
- 37) Vgl. *De Groene*, 10 april 1948, p 2, *Linie-kolom*. *Evangelische moraal*.
- 38) DL, 9 april 1948, jrg 3, nr 106, p 2, *Groene-kolom*. DL, 10 sept. 1948, jrg 3, nr 128, p 2, *Groene-kolom*. *De Groene*, 18 sept 1948, p 2, *Linie-kolom*. Op de aanval van *De Groene* op de manier waarop *De Linie* de protestantenvervolgingen in Spanje commentarieerde, wordt teruggekommen in *hfdst XXIII*, pp 279-280.
- 39) Vgl. *De Groene van 3 nov. 1962*, waarin met het oog op het toekomstig "overlijden" van *De Linie*, met overdreven weemoed wordt teruggeblikt op de vroegere kolommenruil.
- 40) DL, 17 mei 1946, jrg 1, nr 8, p 1.
- 41) Waaruit deze lancune bestond werd door *De Linie* niet aangegeven. In Versailles, in 1947, noemde Creghton evenwel twee gebreken van de bestaande katholieke persorganen in Nederland, vgl. p 171.
- 42) DL, 6 dec. 1946, jrg 1, nr 36, p 1. In *hfdst I*, p 16 e.v. kwamen de doorbraak als ook de contacten tussen DL en Christoffor reeds ter sprake.
- 43) DL, 11 okt. 1946, jrg 1, nr 28, p 1, *Verweer tegen Anton van Duinkerken*.
- 44) Redactiekroniek van 16 okt. 1946. "R.P. Creghton brengt in verband met zijn polemiek met Anton van Duinkerken (*Linie* nr 28) deze een bezoek. Lang en gezellig gesprek gehad (van 8

tot 1 uur 's nachts) Zij besluiten over dit contact geen 'verklaring' te publiceren, maar er wel van te laten blijken" (L a Ds II, nr 12a-g)

Van Duinkerken heeft Mertens later verteld, dat hij in het begin moeilijk kon wennen aan de persoon van pater Creighton Deze kleine, ietwat gezette, zeer gemoedelijk pratende man ver-raste Van Duinkerken die zich juist een magere, hautaine en messcherpe inquisiteur had voor-gesteld

45) De Nieuwe Leuw, 26 okt 1946, p 6

46) De Tijd, 2 jan 1947, p 1

47) DL, 17 jan 1947, jrg II, nr 42, p 1, Mededelingen van de redactie

48) DL, 24 jan 1947, jrg II, nr 43, p 2, Nieuws van de week Vgl voor de tegenstelling tussen De Gemeenschap met o a Van Duinkerken en Ingelman en De Nieuwe Gemeenschap met o a de gebroeders Kuitenbrouwer L M H Joosten, Katholieken en lascisme in Nederland 1920-1940, Hilversum 1964, pp 195-196 Voor Kuyle's wraakacties op vroegere medewerkers van De Gemeenschap, zoals Jan Ingelman, ondernomen in de periode 1940-1941, vgl L M H Joosten, p 321

49) Redactieraad van 11 juli 1946 (L-a Ds II, nr 13a)

50) DL, 17 jan 1947, jrg II, nr 42, p 1, Onze filmkritiek in gebreke

51) I venals voor de meeste van de in deze paragraaf behandelde controversen geldt, moet voor het Linie-oordeel over de katholieke filmkeuring verwezen worden naar deel II, de inhoudelijke ontwikkeling van De Linie, hfdst XVI

52) DL, 22 okt 1948, jrg III, nr 134, p 9, Nieuwe Uitgaven

53) DL, 17 dec 1948, jrg III, nr 142, p 2, Groene-kolom

54) De Groene, 11 dec 1948

55) DL, 17 dec 1948, jrg III, nr 142, p 1, Rechts en Links

56) De Volkskrant, 29 april 1948, p 1

57) De Tijd, 30 juli 1948, p 1, Over het gezegende meningsverschil

58) De Tijd, 7 dec 1948, p 3

59) DL, 3 dec 1948, jrg III, nr 140, p 9

60) De Tijd, 9 febr 1949, p 1

61) Vgl hfdst I, p 15 e v en hfdst II, p 34

62) De gesprekken tussen de Christofloor-groep en redactieleden van De Linie worden niet vermeld door G Dierick, Te llfder Ure Voorgeschiedenis en de jaren 1950 1953, Doctoraal scriptie Geschiedenis, Nijmegen 1975 In het Linie-archief (Ds XXX, nr 133) bevindt zich tussen de papieren van de buitenlandredacteur Aug Cuypers een brief van Dr V A M Beermann aan de waarnemend hoofdredacteur van De Linie, E Pelosi SJ, geschreven op 2 dec 1948 Beermann refereert aan een onderhoud met Pelosi tijdens een weekend te Drakenburgh Het initiatief van de Christofloor-groep om met enige redactieleden van De Linie in gesprek te komen is volgens Beermann gerijpt uit de verontrusting die in zijn kring bestond over de richting en de plaats van De Linie in katholiek Nederland Waardering had de Christofloor-groep voor de Linie-opstel-ling inzake Indonesie, het sociaal-economische vraagstuk en de KVP De bezwaren die in de volgende debatten vooral aan de orde zouden komen, concentreerde zich op de ruikolom met De Groene, de houding van De Linie tegenover het communisme, de rubrieken Sterk Verhaal en Wij Lezen, het steeds verzinzen van journalistieke stunts en het onduidelijke Linie-standpunt ten aanzien van de democratie

63) Creighton dankte volgens het verslag van kapelaan N Vendrik de gasten van Christofloor voor hun bereidheid tot een gesprek te komen en hun bezwaren vooraf op schrift te willen stellen (Verslag van de discussie, Coll A M)

64) Verslag van de discussie, door kapelaan N Vendrik (Coll A M) Een uitnodiging om de gecon-stateerde eenzijdigheid te doorbreken door zelf in De Linie te gaan schrijven werd door de aan-wezige Christofloor-leden afgewezen, omdat zij de strekking van het weekblad niet onderschreven

65) De persoonlijke, met potlood geschreven aantekeningen van Mertens over de bijeenkomst van 19 dec 1948 geven niets nieuws (Coll A M) De laatstgenoemde punten, over de smaak van het Nederlandse publiek enz , zijn door de min of meer officiële notulant, kapelaan Vendrik, niet uitgewerkt

De bestrijdingswijze van het communisme door De Linie, zoals die door Christofloor werd aan-

- gevallen, wordt in hfdst XVIII geanalyseerd
- 66) De tweede bijeenkomst is alleen van Linie-zijde genotuleerd, en dat nog maar gedeeltelijk door Mertens Bijeenkomst oppositie (Christoloor) vr 29 jan 1949 te 20 15 uur (Coll A M)
 - 67) DL, 25 febr 1949, jrg IV, nr 152, p 1, Mededelingen van de redactie
De meeting dateert van 20 febr 1949 Koos De Tijd min of meer de zijde van De Groene De Volkskrant viel in een artikelte, Onchristelijk wanbegrip De Linie weer bij in haar geschil met De Groene over het proces Mindszenty dat, zoals bekend, leidde tot de stopzetting van de koloni menruil tussen Linie en Groene Vgl De Volkskrant, 12 jan 1949
 - 68) De Tijd, 7 en 9 maart 1949 In verband met het Indonesie vraagstuk zal hier nog op worden teruggekomen
 - 69) Geciteerd in De Volkskrant, 11 maart 1949 p 3, Perspiegel
 - 70) DL, 18 maart 1949, jrg III, nr 155, p 5
 - 71) DL, 3 juni 1949, jrg IV, nr 166 p 9 De kwestie De Haas zal in hfdst XV verder uitgewerkt worden
 - 72) Redactiekroniek van 3 sept 1949 (L-a Ds II nr 12a-g)
 - 73) Vgl L J Rogier/N de Rooy, In vrijheid herboren Katholiek Nederland 1853 1953, s-Gravenhage 1953, pp 583-584
 - 74) Redactiekroniek van 3 sept 1949 (L-a Ds II, nr 12a-g)
 - 75) De Volkskrant, 14 sept 1949, p 1
 - 76) In de avond van 10 febr 1949 vervoegde Creighton zich door bemiddeling van de katholieke uitgever Asberg bij Romme thuis waar in aanwezigheid van de KVP moderator Magister Stokman, vrede werd gesloten Vgl Redactiekroniek van 10 febr 1949 (L-a Ds II, nr 12a-g) Zie voor de globale inhoud van het dispuut Romme-Creighton hfdst VII, aant 13
 - 77) Maandrapport van jan 1950 (L-a Ds I nr 10)
 - 78) Magna Charta van 27 april 1949 Vgl hfdst VI, p 88
 - 79) L-a Ds VII, nr 67
 - 80) Brief van 19 maart 1950, P van Gestel aan J Creighton (L-a Ds III, nr 27)
 - 81) Geciteerd in DL, 13 jan 1950, jrg V, nr 198, p 6
 - 82) DL, 27 jan 1950, jrg V, nr 200, p 6
 - 83) Vgl L M H Joosten, Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940, Hilversum 1964, p 264 L de Jong, Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog DI I, Voorspel, 's-Gravenhage 1969, p 388 Zie ook Rijksarchief in Noord-Brabant Inventarisreks nr 18 Inventaris van Zwart Front 1934-1940, etc , p 88 waar een verzoek van 25 mei 1940 is vermeld aan Karel Thole om een anti l ngelse en anti semitische prent te tekenen voor het weekblad De Weg Als aanvulling op de in de tekst genoemde namen kan nog worden vermeld dat Jean H P Jacobs uit Maastricht, in 1949 filmmedewerker van De Linie, in maart en april 1941 contact heeft gehad met de redactie van De Weg en kopij heeft ingeleverd Van een lidmaatschap van Nationaal Front van deze Jacobs, niet te verwarren met J H M Jacobs uit Sittard, is ons niets gebleken Zie Rijksarchief in Noord-Brabant Inventarisreks nr 18 Inventaris van de archieven van Zwart Front 1934-1940, etc , p 195
 - 84) Chr de Graaff, die voor De Linie vertaalde, was evenals Albert Kuyle lid van de Culturele Kamer van Nationaal Front, waarvan Mertens secretaris was Zie Rijksarchief in Noord-Brabant Inventarisreks nr 18 Inventaris van Zwart Front 1934-1940, etc , p 362
L de Gruyter, commercieel directeur van De Linie, was in ieder geval lid van Nationaal Front en hield zich o a bezig met wervingsacties voor deze organisatie Zie Rijksarchief in Noord-Brabant Inventarisreks nr 18 Inventaris van de archieven van Zwart Front 1934-1940, etc , pp 91, 393
Henk Kuitenbrouwer, vaste medewerker aan de literatuurrubriek van De Linie, werd vaak verwisseld met zijn broer Louis, ondanks het pseudoniem van de laatstgenoemde Albert Kuyle H Kuitenbrouwer was lid van Nationaal Front Zie Rijksarchief in Noord-Brabant Inventarisreks nr 18 Inventaris van de archieven van Zwart Front 1934-1940, etc , p 182
A Th Mertens, de redactiesecretaris van De Linie, werd ook nog eens verwisseld Deze rechtenstudent uit Nijmegen, geboren in Grathem, werd bij twee schrijvers aangezien voor A Th L M Mertens uit Heythuysen, medicijnstudent te Leiden en Dinaso aanhanger Vgl W Zaal, De herstellers Lotgevallen van de Nederlandse fascistten, Utrecht 1966, p 196 overigens is de naam

Mertens verdwenen in W. Zaal, De Nederlandse fascistten, Amsterdam 1973, p.177. Vgl. ook L.M.H. Joosten, Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940, pp.321, 344, 348. Joosten bedoelt op p.321 de Nationaal I ront-aanhanger A. Mertens uit Grathem, op pp.344 en 348 zeer duidelijk de Dinaso-aanhanger A. Mertens uit Heythuysen. Toch ziet Joosten maar één persoon blijkens het register. Als onderscheid noemde Mertens uit Grathem zich Toon of Anthony, de Mertens uit Heythuysen Antoine.

DI'EL II. INHOUDI LIJKI ONTWIKKI LING VAN DI' LINII , 1946-1950

Inleiding

- 1) De ontwerper was professor Kuno Brinks van de Rijksacademie voor beeldende kunsten in Amsterdam. Hij had o.m. een kroon en een vlag gekozen als symbolen voor het staatsgezag, een dorsvleugel, een chemische kolt en een hier voor respectievelijk de landbouw, exacte en geesteswetenschappen. Vgl. voor een gedetailleerde uitleg van alle symbolen DL van 5 april 1946, jrg. I, nr.2, p.1, Ons embleem. Een symbool van wat dit blad beoogt.
- 2) DL, 5 april 1946, jrg.I, nr.2, p.1, Ons embleem. Een symbool van wat dit blad beoogt Vgl. hldst II.
- 3) Het weekblad De Linie, exposé door P. Creighton op de Internationale SJ-week te Versailles, augustus 1947. (L-a Ds VII, nr.67).
- 4) DL, 26 april 1946, jrg.I, nr 5, p.1, Mededelingen van de redactie.
- 5) Tijdens de redactievergadering van 25 mei 1946 werd o.m. opgemerkt dat van de rubriek L-economie geen leiding uitging. Vanwege de grote actualiteit en de belangstelling voor sociaal-economische problemen was juist deze rubriek van vitaal belang voor De Linie, omdat De Linie niet, zoals vele andere bladen via een politieke keuze op dit gebied leiding kon geven. (L-a: Ds II, nr 13a) De rubriek L-economie heeft nooit een definitieve vorm gekregen, alleen het financiële rubriekje Geld en Geweten dat P. de Bruin SJ onder de kop, Risico's der Kapitalisten verzorgde, heeft de nodige aandacht getrokken. I r zal in het hoofdstuk XXI over De Linie contra het kapitalisme op worden teruggekomen. De redactieraadsvergadering van 19 dec. 1946 drong er op aan in de toekomst zeer bijzondere aandacht aan sociale vraagstukken te besteden. Vooral zou De Linie moeten aandringen op de door de encyclieken gewenste hervormingen. (L-a: Ds II, nr.13a). In maart 1948 drong de redactieraad sterk aan op het beginnen van een wekelijkse "catechismus". (Notulen van de redactieraadsvergadering van De Linie op 20 en 21 maart 1948; L-a Ds II, nr.13a). Ruim anderhalf jaar later werd door de redactieraad bevolen een nieuwe poging te doen om de sociale catechismus op gang te krijgen. (Vergadering van de redactieraad van De Linie op 12 en 13 nov. 1949, L-a Ds II, nr.13a). I en apart hoofdstuk zal er niet aan deze thematiek gewijd worden, omdat het weekblad zelf er niet in geslaagd is, ondanks de wil ertoe, sociale vraagstukken systematisch volgens de christelijke leer te belichten. De reeks artikelen die in De Linie verschenen over de sociale rechtvaardigheid naar aanleiding van de Bisschoppelijke Vastenbrief van 1950 zullen in het hoofdstuk over De Linie contra het kapitalisme aan de orde komen.
- 6) Vgl. DL, 10 juni 1949, jrg. IV, nr.167, p.5, Pro arte Christiana. Lauwe en lusteloze tentoonstelling, door Albert Kuyle.

Hoofdstuk XIII. De verkondiging van het geloof

- 1) Redactieraadsvergadering van 25 mei 1946. (L-a. Ds II, nr.13a).
- 2) DL, 16 aug. 1946, jrg.I, nr.20, Leven als katholiek (XII) Troebele gewetens, door Dr. W. Bless. Het besluit om de artikelen van Bless te staken werd genomen op de redactieraadsvergadering van 5 sept. 1946. (L-a. Ds II, nr.13a).
- 3) DL, 12 juli 1946, jrg. I, nr.16, Het wrede genot, door Catellus.
- 4) Redactieraadsvergadering van 19 dec. 1947. (L-a. Ds II, nr.13a). DL, 14 maart 1947, nr 50, jrg.II, Kinderen, door Catellus.
- 5) DL, 13 dec. 1946, jrg. I, nr.37, Mededelingen van de redactie, p.1; Geestelijke Instructie: Het morgengebed (cm), p.7.
- 6) Redactieraadsvergadering van 17 april 1947 en van 2 juni 1947. (L-a. Ds II, nr.13a).

- 7) Redactieraadsvergadering van 9 okt. 1947. (L-a Ds II, nr.13a).
- 8) Redactieraadsvergadering van 26/27 maart 1949. (L-a Ds II, nr.13a)
- 9) De redactieraadsvergadering van 13/14 aug. 1949 beval Hans Minderop SJ aan, die van 12/13 nov. 1949 Koppendrayer SJ. (L-a Ds II, nr.13a).
- 10) Redactieraadsvergadering van 30 april 1950 (L-a. Ds II, nr.13a). Het pseudoniem Passer solitarius duidt waarschijnlijk op "Passer solitarius in tecto" - Eenzame mus op het dak -, ontleend aan Psalm 101, vers 8.
- 11) Brief van 4 febr. 1950, W. Peters SJ aan J. Creighton SJ. (Coll.Crt.).
- 12) DL, 29 maart 1946, jrg.I, nr.1, p.6, Venster op het Protestantisme.
- 13) Idem.
- 14) DL, 5 april 1946, jrg.I, nr.2, p.1, Mededelingen van de redactie.
- 15) DL, 29 maart 1946, jrg.I, nr.1, p.6, Venster op het Protestantisme.
- 16) DL, 5 april 1946, jrg. I, nr.2, p.5, Venster op het Nederlands Protestantisme. Na tweemaal Vrijheidsstrijd, door J.L. Witte.
- 17) Witte promoveerde op 2 juli 1947 aan de theologische faculteit van de Nederlandse jezuïeten in Maastricht op het onderwerp: Het probleem individu-gemeenschap in Calvijns geloofsnorm. Vgl de bespreking hiervan door L. Rood SJ in. DL, 11 juli 1947, jrg. II, nr.67, p.4.
- 18) DL, 11 juli 1947, jrg. II, nr.67, p.4, Het Venster zelf, C. Minderop.
- 19) DL, 29 maart 1946, jrg. I, nr.1, p.6.
- 20) De rubriek Venster op het Protestantisme verscheen tot in juni 1949 wekelijks, daarna tweemaal per maand en in 1950 onregelmatig tot aan de officiële opheffing van de rubriek in sept. 1950 door de nieuwe hoofdredacteur K. Verhofstad SJ. (Redactievergadering van 16 sept. 1950, L-a. Ds II, nr.12a-g).
Enige voorbeelden van de diversiteit van de Venster-artikelen: A. de Wildt SJ schreef enkele artikelen over de protestantse kerkebouw. (DL, jrg. II, nrs 47-54-55-57), D.A. Linnebank OP over de seksuele voorlichting in de Hervormde Kerk (DL, jrg. II, nr.56) en P.H. Huizing SJ schreef over de echtscheiding in de Nederlands Hervormde Kerk. (DL, jrg. II, nrs.76-77-78). H. Veerse-ma, die "Onze protestantse medewerker" genoemd werd, schreef zeer sporadisch, o.m. over het zingen en de preek in de Hervormde Kerk. (DL, jrg. II, nr 88 en jrg. III, nr 96) De bekeerlinge C.C.V van Lier-Schmidt Grnsthauseu riep in 1950 meermalen op tot een "Reparatie-mouvement", d.w.z. een vereniging van reparanten, welk woord zij sympathieker vond dan gewoon bekeerling voor de katholiek geworden orthodoxe protestanten. (DL, jrg. V, o.a. nr.211) Een serie over de verdraagzaamheid in Zweden door I. Krijn moest kennelijk ook bijdragen tot een goed uitzicht op een eventueel inzicht in het Nederlands protestantisme. (DL, jrg IV, vanal nr. 193).
- 21) Vgl. DL, 12 april 1946, jrg. I, nr.3, p.5, Een paar teuten rondom de scheuring in de gereformeerde Kerken.
- 22) DL, 24 mei 1946, jrg. I, nr 1, p.7, Waar gaat het eigenlijk om in de "kwestie-Schilder"? (Slot)
- 23) DL, 17 sept. 1948, jrg III, nr 129, p.4, Belangrijk jaar, door Th. Steltenpool SVD. Vgl. ook de nrs. 130, 131 en 132
- 24) Vgl. o.a. DL, 6 sept. 1946, jrg. I, nr 23, p.5, De Evangelische maatschappij, door Drs. Maitred Staverman OFM en DL van 3 maart 1950, jrg. V, nr 205, p.7, Het "geval Duynstee" en de "Reparatie-Mouvement", door C C V. van Lier-Schmidt Grnsthauseu. Een uitzondering moet gemaakt worden voor twee waarderende artikelen van Dr. P. van Leeuwen OFM over de nieuwe koers in de Ned. Herv. Kerk na 1945. (DL, 28 maart en 4 april 1947, jrg. II, nrs.52 en 53, p.8, De Nieuwe koers in de Ned. Herv. Kerk, dl I-II).
- 25) Vgl. DL, 29 nov. 1946, jrg. I, nr.53, p.6, De dienst der barmhartigheid, door Jacques de Rooy.
- 26) DL, 27 dec. 1946, jrg. I, nr.39, p.7, Katholiek Voor-oordeel, door Th. Steltenpool SVD, vgl. ook DL, nrs.18-21-22.
- 27) DL, 24 jan. 1947, jrg. II, nr.43, p.7, "Reformatorisch appel", door Th. Steltenpool.
- 28) DL, 7 en 14 maart 1947, jrg. II, nr.49-50, p 8, Een protestants oordeel over onze Maria-verering, dl.I-II, door C. Strater.
- 29) DL, 7-14-21 nov. 1947, jrg. II, nrs 84-85-86, p.4, Het venster open, dl. I-II-III, door Th. Steltenpool SVD.
- 30) Vgl. o.a. DL, 30 april 1948, jrg. III, nr.109, p.4, "Vervloekte afgoderij", door Th. Steltenpool

- SVD DL, 25 nov 1949, jrg IV, nr 191, p 7, Grote tout in ons geloof? Dispuut met Prof Berk houwer over de Maria-verering, door Dr C Strater
- 31) Vgl H A Oberman, Reformatorische ruimte voor de mariologie, in Kuitert/Ioiet, Uit tweeën, een Tussentijdse balans van het gesprek Rome-Reformatie, Rotterdam 1966, p 202
 - 32) Kuitert/Ioiet, Uit tweeën, één Tussentijdse balans van het gesprek Rome-Reformatie, Rotterdam 1966, p 182 Vgl ook de artikelen van H A Oberman, Reformatorische ruimte voor de mariologie, pp 183-209, en H A M Ioiet, Gewetensonderzoek niet geweigerd, pp 211-226, in genoemd boek
 - 33) Het boek was getiteld Is het katholicisme totalitair? Een bijdrage tot het godsdienstgesprek over de verhouding van Kerk en Staat, de gewetensvrijheid, verdraagzaamheid enz met bijzondere aandacht voor de situatie in Nederland en Spanje, Heerlen 1950 Vgl DL, 21 juli 1950, jrg V, nr 225, p 8, Tolerantie "Is het katholicisme totalitair?", door H J H M Fortmann Vgl ook L J Rogier/N de Rooy, In vrijheid herboren Katholiek Nederland 1853-1953, 's-Gravenhage 1953, p 813
 - 34) DL, 21 juli 1950.
 - 35) In de Waagschaal pretendeerde, uitgaande van Karl Barth, een "verzetstheologie, een zichzelf toepassende theologie van beslist onpartijdigen" te verkondigen Vgl Wat het zwaarst weegt, Artikelen uit "In de waagschaal", verzameld en ingeleid door J J Buskes en Ds A A Spijkerboer, Baarn 1971, p 5 In De Linie werden vooral uitspraken van G H Slotemaker de Bruine en van de hoofdredacteur K Miskotte in In de waagschaal en van Ds De Roos in Horizon aan gevallen Vgl o a DL, 31 mei 1946, jrg I, nr 10, p 5, "In de waagschaal" te licht bevonden, door J L Witte, DL, 2 aug 1946, jrg I, nr 19, p 5, Len boosaardige kanttekening, door Prof Dr F Malmberg DL, 4 okt 1946, jrg I, nr 27, p 5, Onwaarsachtige kritiek, door Dr Th Piket
 - 36) DL, 6, 13 en 20 juni 1947, jrg II, nrs 62-63-64, p 7, Brandstapels De onverdraagzame kerk, Brandstapels? De alleenzaligmakende kerk, Brandstapels? Ongemotiveerde angst (p 4), door H van Mierlo MSC
 - 37) DL, 19 maart 1948, jrg III, nr 103, p 4, Rooms imperialisme I, door J L Witte
 - 38) Vgl DL, 26 maart, 2, 9 en 23 april 1948, jrg III, nrs 104-105-106-108, p 4, Rooms Imperialisme, DI II, III, IV en V, door J L Witte
 - 39) Hier zal in hfdst XXIII, pp 279-280 op worden teruggekomen in verband met het Linie-standpunt over Franco-Spanje. Vgl voor de kwestie van de katholieke verdraagzaamheid in Spanje L J Rogier/N de Rooy, In vrijheid herboren, p 813
 - 40) DL, 11 juni 1948, jrg III, nr 115, p 1, Mededelingen van de redactie Het betrof een citaat uit De Hervormde Kerk van 5 juni 1948
 - 41) DL, 16 en 23 juli 1948, jrg III, nrs 120 121, p 4, Jezuiten en Protestant, door C F Pauwels OP
 - 42) DL, 7 febr 1947, jrg II, nr 45, p 7, De "Wereldraad van Kerken" te Amsterdam, door J L Witte
 - 43) DL, 5 sept 1947, jrg II, nr 75, p 4, Oecumenische houding Len Christelijk-nationaal belang, door Dr J L Witte Vgl ook DL, 8 aug en 15 aug 1947, p 4, resp Oecumenische houding Waarom juist nu? en Oecumenische houding Len christelijke eis, door J L Witte
 - 44) DL, 13 en 20 febr 1948, jrg III, nr 98 en 99, p 4, Rome en de Una Sancta, deel I-II, door J L Witte
 - 45) Vgl DL, 29 okt 1948, jrg III, nr 135, p 4, Len leerstoel tot opheffing van het misverstand, door J Nota
Van de Pol sprak op 18 oktober 1948 in Nijmegen zijn rede uit Geloof en werkelijkheid in het reformatorisch protestantisme
 - 46) DL, 3 sept 1948, jrg III, nr 127, p 7, Oecumenische vooronderstellingen, door Dr W H van de Pol
In zijn boekje De Oecumene, Roermond 1961, neemt Van de Pol een duidelijk veranderd standpunt in zowel katholieke als reformatorische christenen moeten beiden denken in termen van terugkeer en tegelijk van vooruitgang om elkaar te ontmoeten op de weg van vernieuwing en herenging Vgl W H van de Pol, De Oecumene, Roermond 1961, p 102
 - 47) DL, 21 jan 1949, jrg IV, nr 147, p 5, Lacune in eigen land opgevuld St-Willebrord-Apostolaat geen bekrompen zelfjeswinnery, door Dr J L Witte SJ, DL, 4 maart 1949, jrg IV, nr 153, p 4,

- 1 en oecumenisch werk voor allen Het St-Willebrord Apostolaat, door Dr J G M Willebrands pr , voorzitter van de Willebrord-vereniging DL, 4 febr 1949, jrg IV, p 2, Barth, "En beroerder Israels' 1 en belangrijk boek over de protestantse theoloog, door Th Steltenpool SVD, DL, 18 febr 1949, jrg IV, nr 151, p 6, Het verblijvende van een treurig feit De Kloot tussen de Kerk en Barth bestaat slechts in zijn fantasie
- 48) Vgl L G M Alting von Geusau De oecumenische situatie in Nederland, in Do-c dossiers nr 3 De oecumenische situatie in de verschillende landen. Hilversum 1965, pp 158-159 W A J Munier, Van de kleine naar de grote oecumene Bladerend in de tijdschritten van de "Apologetische Vereniging Petrus Canisius" en de "Sint-Willebrord Vereniging", in Jaarboek van het Katholiek Documentatie Centrum 1974, nr 4, Nijmegen 1974, pp 99-133
- 49) Van Straaten werkte zelf ook al eens mee aan het Venster Voor de belangrijkheid van Witmarsum vgl L G M Alting von Geusau, De oecumenische situatie in Nederland, in Do-c dossiers nr 3, p 161
- 50) DL, 20 mei 1949, jrg IV, nr 164, p 6, Samenspraak rond verdraagzaamheid Verrassend resultaat van de "Witmarsumse Bijeenkomst", door J L Witte DL, 27 mei 1949, jrg IV, nr 165, p 6, Het evangelie en de verdraagzaamheid Heeft de dwaling bestaansrecht?, door J L Witte, DL, 3 juni 1949, jrg IV, nr 166, p 6, De verdraagzaamheid en de groeiende kerk Drie fases en een conclusie, door J L Witte, DL 10 juni 1949, jrg IV, nr 167, p 6, 1 en nieuw inzicht rijpt in Gods kerk Gewetensvrijheid en bescherming der gemeenschap, door J L Witte
- 51) Tot de oecumenische vernieuwingscentra behoorden op den duur vele huizen, zoals het Zonnehuis van de "Dames van Bethanie" te Bilthoven, een moderne religieuze orde, geïnspireerd door de jezuïeten Vgl L G M Alting von Geusau, De oecumenische situatie in Nederland, in Do-c dossiers, nr 3, p 161
- 52) Verslagen van de eerste bijeenkomst in 1947 en de derde in 1949 zijn te vinden onder het Venster, in DL, 22 aug 1947, jrg II, nr 73, p 4, Het Zonnehuis, door Dr I Nuyens, DL, 5 aug 1949, jrg IV, nr 175, p 6, Verslag van een weekend Leven uit geloof en liefde, door Drs P L Geenen
- 53) DL, 11 nov 1949, jrg IV, nr 189, p 6, 1 en leerstellige winst in tolerantie Na de Gereformeerde Oecumenische Synode, door L van Wersch pr
- 54) DL, 7 juli 1950, jrg V, nr 223, p 6, Boodschap van verwrongen verlangen De artikelen van Strater over het integralisme zullen in hdst XIV, p 194, ter sprake komen
- 55) L G M Alting von Geusau, De oecumenische situatie in Nederland, in Do-c dossiers nr 3, p 172 Vgl ook L J Rogier/N de Rooy, In vrijheid herboren, pp 812-813
- 56) Vgl DL, 12-26 mei en 9 juni 1950, jrg V, nrs 215-217-219 1 en voorzichtige schrede voorwaarts in de oecumenische richting (p 8), De voorzichtigheid van het H Olficie (p 13), De Instructie over het oecumenisch probleem in discussie (p 10), door J L Witte
- 57) DL, 23 sept 1949, jrg IV, nr 182, p 6, Pijnlijke kritiek op verantwoord boek, door Th Steltenpool SVD
Vgl voor een samenvattend overzicht van Witte's kijk op de ontwikkeling van de oecumene J L Witte SJ, Het oecumenisch probleem na Amsterdam 1948, in De Hoeksteen 1 en katholieke getuigenis in actuele levensvragen, Roermond 1949, pp 197-219
- 58) Vgl Kuiter/Ioilet, Uit tweeën, een, pp 227-228
- 59) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, Berchmanianum 24-25 april 1949, p 5 (L-a Ds I, nr 11a)
- 60) Vgl Verslag Tweede bijeenkomst van de Contactraad van De Linie op vrijdag 9 juni 1950, p 5 (L-a Ds I, nr 12)
- 61) Vgl G Dierick, Te Ilfder Ure Voorgeschiedenis en de jaren 1950-1953, Doctoraal scriptie geschiedenis, Nijmegen 1975, pp 79-81
De oproep tot gesprek tussen katholieken en protestanten kwam ook uit de kring van de ijverars voor de katholieke herleving na de eerste wereldoorlog, zie G Brom, Gesprek over de eenheid van de Kerk, Amsterdam 1946
- 62) G Dierick, Te Ilfder Ure, pp 81-82
- 63) Vgl Amsterdammer Dokumente Berichte und Reden auf der Weltkirchenkonferenz in Amsterdam, Herausgegeben von Dr I Lupsen, Bethel 1948, pp 188-219, met name de voordrachten met betrekking tot de thema's in de Sectie III en IV, handelend over de Kerk en de maatschappelijke

lijke en internationale wanorde Voor de discussies in deze Secties, zie H van der Linde, De eerste steen gelegd De eerste Assemblee van de Wereldraad van Kerken te Amsterdam, Amsterdam 1949, pp 173-230

64) Vgl H van der Linde, De eerste steen gelegd, pp 203, 218-220

65) Vgl hdst XIII, p 182

Hoofdstuk XIV. De verhouding ethica esthetica in de literatuur

- 1) DL, 13 dec 1946, jrg I, nr 37, p 1, Mededelingen van de redactie Tevoren ontbrak de kwalificatie V alleen voor volwassenen
- 2) Redactievergadering van 20 juni 1947 (L-a Ds II, nr 12a g)
- 3) Mededelingen van de redactie, in DL, 31 jan 1947, jrg II nr 44, p 1 en DL, 23 jan 1948, jrg III, nr 95, p 1 De Nederlandse jaarproductie over 1946 was weer op vooroorlogs peil 6593, waarvan 3766 nieuwe boeken en 2827 herdrukken Vgl DL, 23 jan 1948, jrg III, nr 95, p 6, Boeken, boeken, boeken en de literatuur, door H K
- 4) Redactiekroniek van 10 jan 1947 (L-a Ds II, nr 12a g)
De priester-dichter Bernard van Meurs SJ (1835-1915) was medestichter van Studien en verlichtte veel werk voor de Katholieke Illustratie
- 5) Vgl Redactieraad van 9 okt 1947 (L-a Ds II, nr 13a)
- 6) DL, 25 juni 1948, jrg III, nr 117, p 11
- 7) Idil, de Inlichtingen Dienst Inzake Lectuur, was in 1939 gesticht op initiatief van de R K Nederlandse Boekhandelaars en uitgeversvereniging Sint Jan samen met de bond van R K Openbare Leeszaal. Op 8 april 1949 werd Idil een stichting waar ook de Keuringsraad van de St-Vincentius Vereniging was aangesloten Voor de diverse manieren waarop Idil de voorlichting en propaganda van de katholieke lectuur verzorgde, vgl W van de Pas, De strijd voor het katholieke boek, Amsterdam 1949, pp 158-161
- 8) Maandrapport van aug 1949 (L-a Ds I, nr 10) en Redactiekroniek van 5 sept 1949 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 9) Redactiekroniek van 10 april 1950 (L-a Ds II, nr 12a g)
- 10) Verslag Tweede bijeenkomst van de Contactraad van De Linie op vrijdag 9 juni 1950, pp 2-4 (L-a Ds I, nr 12)
- 11) Vgl o a DL, 17 okt 1947, jrg II, nr 81, p 91, De "bieb", Waar haalt de gewone man zijn lectuur?, door Bernard van Meurs SJ. DL, 31 okt 1947, jrg II, nr 83, p 5, Politie doe wat! De Gemeente-verordeningen tegen wilde bibliotheekjes in de strijd geworpen, door Mr I M J J Duynstee, DL, 21 nov 1947, jrg II, nr 86, p 4, De lezers namen steekproeven De wilde bibliotheekjes moeten verdwijnen, door Bernard van Meurs SJ
- 12) DL, 4 maart 1949, jrg IV, nr 153, p 9, De kwestie der leesbibliotheekjes Vuil en spinrag verwijderd en toch de grondwet niet aangetast, door Prof Dr G van den Bergh
Voor de wettelijke regelingen, zie J Smiers, Cultuur in Nederland 1945-1955 Mening en beleid, Nijmegen 1977, pp.215-224
- 13) DL, 25 juli 1947, jrg II, nr 69, p 6, Roman van een dichter Jacques Schreurs, door Henk Kuitenbrouwer Vgl o a DL, 30 april 1948, jrg III, nr 109, p 6, Marie Koenen bekroond Late erkenning van een nobel talent, door H Kuitenbrouwer
- 14) DL, 19 dec 1947, jrg II, nr 90, p 9, Nieuwe Uitgaven
Het ging om de bundel IX gedichten
- 15) DL, 24 dec 1948, jrg III, nr 143, p 4
- 16) Idem
- 17) DL, 11 febr 1949, jrg IV, nr 150, p 5, Al te dicht bij Kanttekeningen bij een literaire tentoonstelling (K)
- 18) DL, 13 mei 1949, jrg IV, nr 163, p 5, Van Marx tot Iependaal De historie als roman, door H K
- 19) DL, 11 maart 1949, jrg IV, nr 154, p 9, Doorbraak en traditie Kanttekening bij een plan Naar een genootschap van Katholieke schrijvers?, door H K
- 20) DL, 23 aug. 1946, jrg I, nr 21, p 1.
- 21) L-a Ds I, nr 4
- 22) L-a Ds II, nr 14

- 23) Redactiekroniek van 10 jan 1947 (L-a Ds II, nr 12a g)
- 24) W J M A Asselbergs De katholieke literatuur in Nederland van 1900 tot heden, in De katholieke literatuur van de XXste eeuw, onder redactie van J Taels, dl 1, Bussum 1954, pp 109-110
- 25) DL, 2 aug 1946, jrg I, nr 19, p 5, De verdwaalde voetreiziger Bertus Aafjes, door P C Boeren
- 26) DL, 23 aug 1946, jrg I, nr 21 p 1, Vastberaden verzet tegen de propagandisten van zonde en heidendom Ook al dichten zij zo fraai als Bertus Aafjes, door J H C Creighton SJ
- 27) DL, 19 juli 1946 jrg I, nr 17, p 5, Nieuwe Uitgaven
Mevr V Mertens-Conyn, echtgenote van de redactiesecretaris van De Linie, vertelde mij dat zij een exemplaar van de Voetreis van Aafjes zelf had gekregen als herinnering aan de tijd dat zij beiden in Rome verbleven Zij had dit persoonlijk geschenk onopzettelijk aan Creighton meegegeven, toen deze haar vroeg naar lectuur voor zijn jaarlijkse retrace begin augustus Hieruit blijkt eens te meer dat de aanleiding tot de Linie-campagne voor een morele beoordeling van de literatuur een zeer toevallige was
- 28) Voor een bloemlezing van fragmenten uit diverse artikelen over Len voetreis naar Rome, zie Michel van der Plas, Mooie vrede Len documentaire over Nederland in de jaren 1945 1950, Utrecht 1966, pp 333 344
- 29) DL, 30 aug 1946 jrg I, nr 22, p 1, Mededelingen van de redactie
- 30) DL, 4 okt 1946, jrg I, nr 27, p 6, De kuisheid volgens Aafjes, door Dr J M Kramer, DL, 11 okt 1946, jrg I, nr 28 p 1 Verweer tegen Anton van Duinkerken, door J H C Creighton SJ, DL, 25 okt 1946, jrg I nr 30, p 1, Doorgevoerd verzet Terug naar de hoofdzak, door Drs I r Schellart
- 31) DL, 15 nov 1946, jrg I, nr 33, p 5
- 32) DL, 15 nov 1946, jrg I, nr 33, p 5, De hoge torens Poezie en moraal-kritiek en contra kritiek, door J H C Creighton SJ Deze passage zal Van Duinkerken geïnspireerd hebben tot zijn opmerking dat De Linie het consigne had gegeven, de dichters die tijdens de oorlog "goed" waren geweest, daarna voor te stellen als niet goed katholiek Vgl hfdst XII, p 166
- 33) DL, 15 nov 1946, jrg I, nr 33, p 7, En nu verder door H K
Het begrip "ethisch-integralisme" zal in de slotconclusie van hfdst XIV verklaard worden
- 34) DL, 10 jan 1947, jrg II, nr 41, p 6, Een dichter over een schilderess Nieuw werk van Aafjes, door Henk Kuitenbrouwer
- 35) DL, 29 aug 1947, jrg II, nr 74, De verwildere roos "Gedichten" van Bertus Aafjes, door H Kuitenbrouwer
- 36) Redactiekroniek van 12 sept 1947 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 37) DL, 3 okt 1947, jrg II, nr 79, p 5, De onzuivere goudbalans Vgl De Volkskrant, 8 sept 1947/ Bertus Aafjes' De Zoon van Eva "Hij weegt de woorden op de goudbalans" Verzamelde gedichten (H L Prenen)
- 38) DL 24 sept 1948, jrg III, nr 130, p 5, Bertus Aafjes' jongste verzen Fata morgana in Egypte, door H Kuitenbrouwer Vgl J van Heugten SJ, Aafjes' Koningsgraf, in KCT-Streven, Nieuwe reeks, jrg II, okt 1948 - maart 1949, pp 457-465 Hier wordt vooral vormkritiek uitgesproken en de natuurlijke verzen van de "oer-Aafjes" uit de Voetreis geprefereerd boven de gekunstelde sonetten van Het Koningsgraf
- 39) Vgl W J M A Asselbergs, De katholieke literatuur in Nederland van 1900 tot heden, p 110
- 40) DL, 2 dec 1949, jrg IV, nr 192, p 11, Bertus Aafjes' paradijs-fantasie In strijd met de waarheid, door H J J van Schaick
- 41) Vgl J van Heugten SJ, "In den Beginne", in KCT Streven, Nieuwe reeks, jrg III, okt 1949 - maart 1950, pp 580 585 In dit jezuïetentijdschrift was men vooral teleurgesteld over de vorm van "dezelfde bloedige balladenernst als waarmee hedendaagse alle kunsten bedreven worden" (p 585) Overigens noemde ook Van Heugten de strekking van dit gedicht van Aafjes in strijd met het Bijbelse gegeven
- 42) DL, 23 juni 1950, jrg V, nr 221, p 11, Na-woord bij Aafjes' dichtwerk "In den Beginne", door Drs P van Litsenburg SJ
- 43) Tijdens het Berchmanianumcongres zeiden Robbers, Kimman en Trooster in de behandeling van de kwestie Aafjes door De Linie de stijlvolle strijdwijze gemist te hebben Trooster verwees daarbij naar het Aafjes artikel van De Nieuwe Eeuw dat beter en rustiger was, maar ook pas twee maanden na het Linie artikel verscheen Vgl Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het

Linie-beleid, Berchmanianum 24 en 25 april 1949, pp.6, 8 en 10. (L-a Ds I, nr.11a)

De Nieuwe Eeuw verschoot zich voornamelijk achter een lang citaat uit De Volkskrant van 31 okt. 1946 waarin Godfried Bomans Creyghton gelijk gegeven had voor zover het diens principiële stellingname betrof, maar Aafjes een slechte aanleiding vond. De Nieuwe Eeuw bleef evenwel, evenals Creyghton, een vraagteken zetten achter het fragment Het Hotel, uit I en voetreis naar Rome. Vgl. De Nieuwe Eeuw, 16 nov. 1946, jr. 27, p.14, "Een voetreis naar Rome" en deszelfs perikelen.

44) DL, 23 aug. 1946, jrg. I, nr.21, p.1.

45) Vgl. De Tijd van 2 nov. 1946

46) L.J. Rogier/N. de Rooy, In vrijheid herboren. Katholiek Nederland 1853-1953, 's-Gravenhage 1953, p.525, vgl. R. Aubert, De Kerk van de crisis van 1848 tot Vaticanum II, De geschiedenis van de Kerk, deel Xa, Bussum 1974, p.223

47) Vgl. L.J. Rogier/N. de Rooy, In vrijheid herboren, p.518 e.v.; R. Aubert, De Kerk van de crisis van 1848 tot Vaticanum II, p.223 e.v.

48) L.J. Rogier/N. de Rooy, In vrijheid herboren, p.522; vgl. R. Aubert, De Kerk van de crisis van 1848 tot Vaticanum II, p.240. Vgl. ook L.J. Rogier, Op- en neergang van het integralisme, in: Herdenken en herzien. Verzamelde opstellen van L.J. Rogier, Bilthoven 1974, pp.29-132.

49) Tot de Nederlandse supporters van Kralik behoorden o.a. Vincent Cleerdin, Wouter Lutki, H. van Haastert, Gerard Bruning en Pieter van der Meer de Walcheren. Vgl. L.J. Rogier, Katholieke herleving, Den Haag 1956, p.440. Cleerdin en Lutki werkten trouwens mee aan de biografie: "Richard Kralik", geschreven door hemzelf en door Vincent Cleerdin en Wouter Lutki, priester, Oisterwijk 1926. Vgl. voor de verhouding tussen Lutki en Kralik: W. Zaal, De Herstellers, Utrecht 1966, pp 25-26.

50) L.H.M. Joosten, Katholiek en fascisme in Nederland, 1920-1940, p.213.

51) Vgl. DL, 23 aug. 1946, jrg I, nr.21, p.1.

52) "Richard Kralik", geschreven door hemzelf en door Vincent Cleerdin en Wouter Lutki, priester, Oisterwijk 1926. Vgl. ook J. Starink, De katholieke roman. Bijdragen tot zijn geschiedenis, 1952, p.66.

53) Fr. Muckermann SJ, Ecclesia militans. Het woord van het katholicisme aan onze tijd, Antwerpen 1933.

54) DL, 23 aug. 1946, jrg. I, nr.21.

55) Verslag. Tweede bijeenkomst Contactraad op 9 juni 1950, p.4. (L-a Ds I, nr.

56) DL, 12 mei 1950, jrg. V, nr.215, p.8, Integralisme I, door Dr. C. Strater SJ. Vgl. ook Van Straaten OESA, Aspecten van een integralistische levenshouding, in KCT-Streven, jrg. III, dl.I, okt. 1949 - maart 1950, pp.566-579.

57) Vgl. DL, 19 en 26 mei 1950, jrg. V, nrs.216-217, resp. p.10 en p.13, Integralisme II en III, door C. Strater SJ.

58) DL, 9 juni 1950, jrg. V, nr.219, p.10, Integralisme V, door Dr. C. Strater SJ.

59) Zo onderscheidde kardinaal Suhard in zijn beroemdste vastenbrief een "leerstellig", een "tactisch" en een "moreel" integralisme. Vgl. E. Suhard, Opbloei of verval der Kerk, 's-Hertogenbosch 1948, pp.39-45. (Oorspronkelijk: Essor ou déclin de l'Eglise, Paris 1947).

Hoofdstuk XV. De christelijke inspiratie in de beeldende kunst

1) Zie hfdst. II, p.23 en hfdst. IV, pp.63-64.

2) DL, 29 maart 1946, jrg. I, nr.1, p.5, De tentoonstelling van Jan van Eyck tot Rubens, door Dr. N.R.A. Vroom, Een Vlaams landjuweel in onze hoofdstad, door Dr. John B. Knipping OFM.

3) DL, 26 april 1946, jrg. I, nr.5, p.4, Verminking van de geest (S.A.); DL, 28 juni 1946, jrg. I, nr. 14, p.6, De schilder der ontluisterde mensheid, door Dr. J.B. Knipping.

4) Voorbeelden o.a. DL, 7 febr. 1947, jrg. II, nr.45, p.6, Gustave Doré, door H.L. Prenen; DL, 12 sept. 1947, jrg. II, nr.76, p.6, Alfred Kubin. Avonturier met de tekenpen, door H.L. Prenen; DL, 9 jan. 1948, jrg. III, nr.92, p.6, Wilhelm Busch. De lachende Heraclitus, door H.L. Prenen; DL, 17 sept. 1948, jrg. III, nr.129, p.6, Tekeningen van Paul Nonay, door H.P.; DL, 26 sept. 1947, jrg. II, nr.78, p.5, Zomer in Florence. Een jong Brabants schilder ontdekt een stad vol wonderen, door Ko Sarneel, DL, 13 juni 1947, jrg. II, nr.63, p.5, Lisboa 1147-1947. Charles

- vertelt l yck tekent, door Charles Fyck
- 5) DL, 21 nov 1947, jrg II, nr 86, p 6, De echte' Robert van Meegeren en Bertram Wallagh Een requisitoir, door H L Prenen Vgl voor de reacties op de vervalsingszaak Van Meegeren Michel van der Plas, Mooie vrede Een documentaire over Nederland in de jaren 1945-1950, Utrecht 1966, pp 312-328
 - 6) DL, 18 maart 1949, jrg IV, nr 155, p 5, De affaire "De Haas", door A K
 - 7) DL, 22 april 1949, jrg IV, nr 160 p 1, Mededelingen van de redactie
 - 8) Redactiekroniek van 23 en 24 mei 1949 (L a Ds II, nr 12a-g)
 - 9) Vgl DL, 29 april 1949, jrg IV, nr 161, p 3, Notanda Vgl eveneens DL, 6 mei 1949, jrg IV, nr 162, p 1, Notanda
 - 10) DL, 3 juni 1949, jrg IV, nr 166, p 9, Aad de Haas, door J H C Crevehton SJ
 - 11) DL, 17 juni 1949, jrg IV, nr 168, p 1 Gewijde kunst Zeer terecht stelt en handhaaft het Kerke-lijk Gezag strenge eisen met betrekking tot de gewijde kunst
 - 12) DL, 24 juni 1949, jrg IV, nr 169, p 1, Notanda Gewijde Kunst
 - 13) DL, 22 juli 1949, jrg IV, nr 173, pp 6-7, Gebed van vaardige handen en harten Glans en glorie der Middeleeuwen tentoongesteld in het Rijksmuseum, en beschreven door Albert Kuyle
 - 14) DL, 10 juni 1949, jrg IV, nr 167, p 5, Pro arte Christiana Lauwe en lusteloze tentoonstelling, door Albert Kuyle
 - 15) Vgl DL, 21 jan 1949, jrg IV, nr 147, p 6, Parijse beeldhouwers Enige kanttekeningen op de marge van de catalogus, door H Prenen DL, 12 aug 1949, jrg IV, nr 176, p 5, Verf op zondag, door Albert Kuyle
 - 16) Een voorbeeld hiervan is het volgende besluit van de Linie-redactie Albert Kuyle heeft voor het nieuwe nummer aangeboden "Proloog in de hemel", een door hemzelf in 1943 gemaakt doch niet gepubliceerd gedicht In verband met het feit dat niet vaststaat of Albert Kuyle publikaties in dichtvorm mag doen en op de toevoeging 1943 aanmerking zou kunnen worden gemaakt, wordt besloten de "Proloog in de hemel" niet mee te nemen Zie Redactiekroniek van 14 sept 1949 (L a Ds II, nr 12a-g)
 - 17) O a DL, 14 okt 1949, jrg IV, nr 185, p 3, Gerrit de Stotteraar vertelt ons De gegevens hier-voor kwamen van de gevangenis-aalmoezenier J J Koper SJ Ze werden door Albert Kuyle ver-werkt, vgl de Redactiekroniek van 18 okt 1949 (L a Ds II, nr 12a-g)
DL, 21 okt 1949, jrg IV, nr 186, p 4, Een culinaire verkenning Geweren en Pollepels Al wat de herfstspot schaft, door Albert Kuyle
 - 18) Prenen in een gesprek met Linie-redacteur Morel over de medewerking van Kuyle, vgl de Red-actiekroniek van 21 febr 1950 (L-a Ds II, nr 12a g)
 - 19) DL, 14 okt 1949, jrg IV, nr 185, p 1, Bij de opening van het Bossche Congres over Christen-dom en Kunst Het gevaar van onze boeiende, verheven en diepzinnige disputen is, dat zij onze ontvankelijkheid verminderen voor de invloed der Kerk, de vruchtbare moeder van alle schone kunsten, door J H C Creyghton SJ
 - 20) Tegen een aanval van De Maasbode op deze conclusie verweerde De Linie zich door de volgende verklaring Nimmer is door ons gesteld dat kunstwerken niet gezond kunnen zijn als zij een-voudigen van harte doen onstellen gezegd is dat die morele beginselen en redeneringen onzer literatoren niet deugen, waaruit dit effect voortkomt Vgl DL, 21 okt 1949, jrg IV, nr 186, p 1, Nptanda Critiek I en II
 - 21) Redactiekroniek van 15 okt 1949 (L-a Ds II, nr 12a-g)
 - 22) Redactiekroniek van 18 okt 1949 (L-a Ds II, nr 12a g)
 - 23) DL, 21 okt 1949, jrg IV, nr 186, p 5, Grandpre Moliere Jubileum van een stedebouwer, door Ir S J van Lmbden Vgl L J Rogier/N de Rooy, In vrijheid herboren Katholiek Nederland 1853 1953, 's-Gravenhage 1953, pp 796 799
 - 24) DL, 21 okt 1949, jrg IV, nr 186, p 6, De Kunst en het Christendom Een samenvatting, door M J Grandpré Moliere
 - 25) DL, 21 okt 1949, jrg IV, nr 186, p 6, Nawoord op het Bossche Congres voor Kunst en Christen-dom, door J H C Creyghton SJ
 - 26) Vgl DL, 18 aug 1950, jrg V, nr 229, p 5, A K K V exposeert in Den Bosch Naar nieuwe wegen in de geest van de grootste christelijke traditie, door gb DL, 6 okt 1950, jrg V, nr 236, p 7, Bellefroid in de Bonnetanten, door I v L, DL, 1 dec 1950, jrg V, nr 224, p 9, Nederland

Hoofdstuk XVI. Katholieke filmkritiek en filmkeuring in gebreke gesteld

- 1) Vgl. J.A. Hes, *In de ban van het beeld. Een filmsociologisch-godsdienstsociologische verkenning*, Assen 1972, p.93.
- 2) Idem, p.114.
- 3) *Encycliciek Vigilanti Cura* van Z.H. Paus Pius XI. Over de morele verheffing en de opvoedende zending van de film, 1936.
- 4) Vgl. P.M.H. Cuypers, "Met ernstig voorbehoud". Aspecten van de nakeuring door de Katholieke Film Centrale, in *Jaarboek van het Katholieke Documentatie Centrum* 1972, p.29. De grootste beperking tot 1939 was, dat de KfC alleen die films mocht nakeuren, die door de Rijkskeuring waren toegelaten voor personen boven de 18 jaar. Formeel was er geen band tussen de KfC en de KfA, in de persoon van verschillende bestuursleden was die er in de praktijk wel. In 1938 nam de KfA het initiatief tot een eigen filmverhuurkantoor. Goede Film Exploitatie (Gofilex), waarmee echter na 1945 de banden verbroken werden. In 1940 bezat de KfA al 100.000 leden die allen de filmbelotte moesten afleggen. De in 1942 door de Duitse bezetters verboden KfA werd in 1945 door het episcopaat heropgericht. In de naoorlogse periode liet men de massale opzet varen en werd de nadruk gelegd op de filmvorming. Vgl. J.A. Hes, *In de ban van het beeld*, p.138; *Film en zielzorg*, Projecta reeks no.1, Uitgave van het landelijk bureau van "Het werk voor de goede film" (KfA), Den Haag 1953, pp 11-13, 2de druk.
- 5) A. van Domburg, *Levende schaduwen. Aantekeningen over film*, Utrecht 1936, p.93. Van Domburg spreekt van een positief katholieke filmproductie in de zin van een kwalitatief noodzakelijke productie van vooral moreel aanvaardbare films (A. van Domburg, pp.86-88), waarmee hij kwaliteit boven kwantiteit stelde. In voorbeeld van dit laatste streven geeft A.J. Rozenmeijer, *Katholiek en film*. Uitgave van het R.K. Centraal Bureau voor onderwijs en opvoeding, Den Haag 1932, p.24 e.v.
- 6) DL, 24 mei 1946, jrg. I, nr.9, p.8, *Harde woorden over filmkritiek*.
- 7) Redactieraad van 11 juli 1946. (L-a: Ds II, nr.13a). Smedts noemde in zijn artikel maar vijf films, die de toets der kritiek konden doorstaan, en concludeerde daaruit dat men in een filmloos tijdperk leefde. Vgl. DL, 19 juli 1946, jrg. I, nr.17, p.6, *Dit filmloos tijdperk*, door P.M. Smedts.
- 8) DL, 17 jan. 1947, jrg. II, nr.42, p.1, *Onze filmkritiek in gebreke*.
- 9) Idem.
- 10) Idem.
- 11) Vgl. *De Nieuwe Leeuw*, 9 nov. 1946, jrg. 27, pp.1 en 10, *Bespiegelingen bij een bekroonde film*, door Gerard Knuvelde.
- 12) Memorandum betreffende een systematische verzorging van de Linie-strategie, door P. Creyghton, 1 aug. 1948, p.2. (L-a: Ds II, nr.14).
- 13) Vgl. de Redactiekroniek van 22 jan. en 2 mei 1947. (L-a: Ds II, nr.12a-g). Hierin is sprake van het weer inschakelen van Mathieu Smedts, bijgestaan door een van de SJ-professoren uit Maastricht voor moraal-theologische kwesties, en de mislukking van deze poging.
- 14) DL, 11 april 1947, jrg. II, nr.54, p.3, *Filmimport en filmcensuur*, door de redactie. Dit was bedoeld als inleiding op een ingezonden brief van Th. Keulemans O.Carm., die zijn verontrusting uitsprak over de naoorlogse filmkeuring.
- 15) DL, 18 april 1947, jrg. II, nr.55, p.3, *Filmcensuur*.
- 16) DL, 16 mei 1947, jrg. II, nr.59, p.3, *Filmcensuur*; DL, 13 juni 1947, jrg. II, nr.63, p.3, *Filmcensuur*. Cuypers maakt geen enkele melding van deze interne meningsverschillen, maar constateert alleen dat de KfC geen grote conflicten meer had met de bioscoopbond na de oorlog en twintig jaar in betrekkelijke rust en vrede werkte. Vgl. P.M.H. Cuypers, "Met ernstig voorbehoud", p.30.
- 17) DL, 26 sept. 1947, jrg. II, nr.78, p.6, *Filmfront*, door W.Q. Versteegen.
- 18) DL, 14 nov. 1947, jrg. II, nr.85, p.6, *De bioscoop trekt*, door B. van de Weipoort.
- 19) *Filmfront*. Tijdschrift voor filmcultuur in het kader van de Belgisch-nederlandse samenwerking, 5 mei 1948, jrg. I, nr.1, p.3, *Een nieuw begin*, door A. van Domburg. De Nederlandse redactie bestond uit A. van Domburg (hoofdredacteur), B.J. Bertina, Ch. Boost

en Mr R I Bordewijk

- 20) DL, 4 juni 1948, jrg III, nr 114, p 6, Filmfront
- 21) Vgl DL, 24 jan 1947, jrg II, nr 43, p 1, Mededelingen van de redactie (replik op A van Domburg in De Tijd van 21 jan 1947), DL, 11 april 1947, jrg II, nr 54, p 3, De enige maatstaf, DL, 25 april 1947, jrg II, nr 56, p 2, I ilm censuur (reactie op A van Domburg in De Tijd van 19 april 1947)
- 22) DL, 22 okt 1948, jrg III, nr 143, p 1, Duel in de zon.
- 23) DL, 5 nov 1948, jrg III, nr 136, p 1, I nstig gefaald Onze Katholieke Film Actie moet grondig worden herzien, door S P van 't Hof, DL, 19 nov 1948, jrg III, nr 138, p 9, Vertrouwen voor de toekomst Katholieke Film-Actie op nieuwe wegen Een belang dat allen raakt, door S P van 't Hof
- 24) Vgl A Vanderbunder SJ, Het Leven op het witte doek, in KCT-Streven, jrg 3, dl 1 (okt 1949 - maart 1950), p 189 In dit artikel wordt vooral de sfeertekening knap genoemd en "Une si joli petite plage" van regisseur Allegret de best geslaagde film van het jaar genoemd in het ernstige genre
- 25) I ilmfront, 11 maart 1949, jrg II, nr 5, pp 109 110, Zo'n aardig badplaatsje (Dbg)
- 26) DL, 22 april 1949, jrg IV, nr 160, p 6, Een modderig badplaatsje Een godloze film van de maand
- 27) I ilmfront, 16 mei 1949, jrg II, nr 9, p 186, Modder
- 28) Redactiekroniek van 19 april 1949 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 29) DL, 6 mei 1949, jrg IV, nr 162, p 7, Een modderig badplaatsje Nogmaals de normen van de filmkritiek
- 30) O a DL, 6 en 27 mei 1949, jrg IV, nrs 162 en 165, p 6, Wij citeren
- 31) Resp DL, 29 juli 1949, jrg IV, nr 174, p 9 en DL, 17 juni 1949, nr 168, p 6
- 32) Redactiekroniek van 23 juli 1949 (L-a Ds II, nr 12a-g), Maandrapport van aug 1949 (L-a Ds I, nr 10)
- 33) Redactiekroniek van 6 okt 1949 (L a Ds II, nr 12a-g)
- 34) O a DL, 23 sept 1949, jrg IV, nr 182, p 6, Tussen de molenstenen van de Filmpropaganda Het publiek vindt op den duur alles "interessant", door Jean H P Jacobs, DL, 11 nov 1949, jrg IV, nr 189, p 6, Spreek niet langs elkaar heen Strydige citaten in filmkritiek Mildheid tegenover personen, glasharde bepaling van zaken, door Jean H P Jacobs, DL, 16 dec 1949, jrg IV, nr 194, p 8, Nieuwe "I ilm- en bioscoopwet", door Jean H P Jacobs
In de polemiek met J B Bertina ging het om een artikel van deze in het oktobernummer van De Nieuwe Mens, Maandblad voor de beleving van het Christendom In DL, nr 189, p 1, werd uitdrukkelijk verklaard dat de katholiciteit van Bertina buiten de polemiek stond
Voor de ontwerp-bioscoopwet, zie J Smiers, Cultuur in Nederland 1945-1955 Meningen en beleid, Nijmegen 1977, p 228 e v
- 35) DL, 19 aug 1949, jrg IV, nr 177, p 1 en p 6, resp Mededelingen van de redactie, en Bioscoop en krant Een kwestie van geld is oorzaak van verwickelingen, door pastoor H J J van Schaick
- 36) DL, 21 okt 1949, jrg IV, nr 186, p 6, Film en filmkritiek Is "doodzwijgen" het enige doeltreffende middel? Onaangename verdeeldheid onder de katholieke experts, door Jos Panhuysen
- 37) DL, 16 dec 1949, jrg IV, nr 194, p 8, "The time, the place and the girl" I en "onschuldig" vermaak? Voorbeeld van een aanvechtbare filmrecensie, door H J J van Schaick, pr
- 38) I ilmfront, jan 1950, jrg III, nr 1, p 3, The time, the place and the girl and the clergyman (De Tijd, De Linie, de filmster en pastoor Van Schaick), door A van Domburg
- 39) Van Duinkerken in het blad van de Federatie van Kunstenaarsverenigingen, geciteerd in I ilmforum, jan 1950, jrg III, nr 1, pp 5-6
- 40) Maandrapport van dec 1949, Notanda 9 (L-a Ds I, nr 10)
Volgens Creighton was Van Schaick een sympathiek, zeer intelligent en vaardig schrijver, die de plank nogal eens misloeg (Aafjes, Van Domburg)
Jan Derks, hoofdredacteur van De Tijd, noemde zijn grieven tegen De Linie die o m het gevolg waren van "het late meewerken van een gek als pastoor Van Schaick" Vgl Redactiekroniek, 3 sept 1949 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 41) Redactiekroniek, 21 maart 1950 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 42) Vgl Verslag I erste bijeenkomst van de Contactraad van De Linie op vrijdag 21 april 1950, te

Utrecht, pp.4-5 (L-a Ds I, nr 12).

- 43) W J M Asselbergs, De katholieke literatuur in Nederland van 1900 tot heden, in De katholieke literatuur in de XXe eeuw, onder redactie van J Taels, Dl 1, Bussum 1954, pp 108-109
- 44) Verslag. Tweede bijeenkomst van de Contactraad van De Linie op vrijdag 9 juni 1950, p 2 (L-a Ds I, nr 12).
- 45) J A Hes, In de ban van het beeld, p 138
- 46) Idem, p 114
- 47) Idem, p 152 e v Vgl ook Jac Dirkse SCJ, Film en moraal, Projecta-reeks no 4, Uitgave van het landelijk Bureau van de KfA, Den Haag 1955

Hoofdstuk XVII Bijzondere rechtspleging en zuivering naar normen van christelijke barmhartigheid

- 1) W H Nagel, Berechting en zuivering, in Visioen en werkelijkheid De illegale pers over de toekomst der samenleving, Den Haag 1963, pp 112-113
- 2) Visioen en werkelijkheid, p 98, K Groen, Landverraders Wat deden we met ze?, Baarn 1974, p 24, H L Mason, The purge of Dutch Quislings Emergency justice in the Netherlands, Den Haag 1952, p 41
- 3) W H Nagel, Berechting en zuivering, in Visioen en werkelijkheid, pp 114-119
- 4) D van Eck, Het misdrijf van hulp aan de vijand in verband met de bepalingen van het Besluit Buutengewoon Strafrecht, Utrecht 1945, p 10
- 5) Voor een vergelijking tussen de bijzondere rechtspleging in Nederland met die in België, Frankrijk en Noorwegen, zie K Groen, Landverraders, wat deden we met ze?, p 154
De verantwoordelijkheid voor de arrestaties van de NSB-ers leidde tot conflicten tussen het Militair Gezag, de Binnenlandse Strijdkrachten en de regering-Gerbrandy, die beschreven zijn in H L Mason, The purge of Dutch Quislings, pp 45-49, Parlementaire Enquête Commissie, dl 5a, pp 364-479, K Groen, Landverraders, pp 39-51
- 6) H L Mason, The purge of the Dutch Quislings, p 40, Parlementaire Enquête Commissie, dl 5a, p 529
- 7) W M E Noach, De Bijzondere Rechtspleging Straf- en tuchtrechtelijk optreden tegen vaderlandshetend gedrag uit de bezettingsjaren, 's-Gravenhage 1948, p 6, K Groen, Landverraders, p 59
- 8) De Binnenlandse Strijdkrachten, de Politieke Opsporingsdienst en de Politieke Recherche Afdelingen hadden hun eigen kampjes, zie K Groen, Landverraders, p 60
- 9) Linie-werk, 20 jan 1950, door L Schroder SJ, p 2 en Toelichting I (L-a Ds III, nr 30)
- 10) De eerste twee perioden zijn zo beschreven door W J Jalink, Uren met De Linie, in Socialisme en Democratie Maandblad van de Partij van de Arbeid, jrg 8, april 1951, p 247 Dit is een eindverslag van een onderzoek door een werkgroep van leden van de Democratisch Socialistische Studentenvereniging "Politeia" naar de inhoud van De Linie ten behoeve van de Dr Wiard Beckman Stichting Dit onderzoek, waarvan de conclusies in hfdst XVII, pp 218-219 besproken worden, vond plaats tijdens het universiteitsjaar 1949/1950, zodat de door ons vermelde derde periode niet in genoemd verslag is opgenomen
- 11) DL, 29 maart 1946, jrg I, nr 1, p 2, Inleiding tot zuivering, door Morosus
- 12) DL, 5 april 1946, jrg I, nr 2, p 2, Inleiding tot zuivering (2) Op zoek naar een maatstaf, door Morosus
- 13) DL, 26 april 1946, jrg I, nr 5, p 3, Cursus voor zuiveraars (3), door Morosus
- 14) DL, 12 april 1946, jrg I, nr 3, p 1, Een man, die door de bezetter ter dood veroordeeld werd, verlangt LFN VOLKSBIJWEGING TLN GUNSTL VAN MUSSERT Wat uit zijn betoog niet en wat er wel uit volgt In hfdst XVIII zal dieper op het anti-communisme van De Linie worden ingegaan
- 15) K Groen, Landverraders, p 92.
- 16) DL, 24 mei 1946, jrg I, nr 9, p 3, Doorgaan of ophouden met zware bestraffing van politieke delinquenten?, door Mr I Baron van Voorst tot Voorst, Advocaat-Fiscaal te 's-Hertogenbosch.
- 17) DL, 7 juni 1946, jrg I, nr 11, p 3, Buiten vervolging stellen van politieke delinquenten, door Mr F Baron van Voorst tot Voorst
- 18) DL, 12 juli 1946, jrg I, nr 16, p 3, Uitweg uit de chaos, door Mr F Baron van Voorst tot Voorst

- 19) De dagelijkse leiding van de Stichting Toezicht Politieke delinquenten beruiste bij Mr J le Poole Vgl H L Mason, The purge of Dutch Quislings, pp 154-158, F J F M Duynstee/J Bosmans, Het kabinet Schermerhorn Drees, 24 juni 1945 3 juli 1946, Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945 Dl I, Assen 1977, hfdst IV, par 1 b, pp 212-213
- 20) DL, 12 juli 1946, jrg I, nr 16, p 3 Uitweg uit de chaos, door Mr I Baron van Voorst tot Voorst, Advocaat fiscaal te 's-Hertogenbosch
- 21) DL, 19 juli 1946, jrg I nr 17, p 3, Dr Beel zegt erbarming Hulde aan Dr Beel
- 22) DL, 2 aug 1946, jrg I, nr 19, p 3, De politieke gevangenen Een oplossing, door Mr J J M van Breukelen
- 23) DL, 16 aug 1946, jrg I, nr 20, p 1, Ondanks geweldige moeilijkheden Zoals wij ook aan anderen hun schuld vergeven Bij de brief aan drie miljoen Nederlanders, door Jan van Kilsdonk SJ
- 24) DL 13 sept 1946, jrg I nr 24 p 1, Barmhartigheid, door Dr P de Bruin SJ
- 25) In het katholieke weekblad De Nieuwe Leuw sprak de hoofdredacteur waardering uit voor het artikel van P de Bruin SJ Vgl De Nieuwe Leuw, 28 sept 1946, jrg 27, p 1, Het rapport over de Nederlandse Unie Domme aanklacht weerlegt, door Gerard Knuvelder
- 26) Vgl K Groen, Landverraders p 88
De Linie schreef natuurlijk over de toekomst van Indonesie maar besteedde in de laatste maanden van 1946 vooral aandacht aan de onderdrukking van de kerk in Midden- en Oost-Europa, zoals het proces tegen Mgr Stepinac in Zagreb in Joegoslavië
- 27) Voor de perszuivering vgl H L Mason, The purge of Dutch Quislings, p 107 e v, M Rooy, Bezinning op belangrijke persvraagstukken, in Visioen en Werkelijkheid De illegale pers over de toekomst der samenleving, Den Haag 1963 p 309 e v, K Groen, Landverraders, p 220 e v, F J F M Duynstee/J Bosmans, Het kabinet Schermerhorn Drees, hfdst IV, par 2 g, pp 283-301
- 28) DL, 9 mei 1947, jrg II, nr 58, p 1, De pers zwijgt De kleine terreur of is de minister het slachtoffer van zijn ambtenaren, door A van de Heide In dit artikel werd J W de Vries genoemd als de persoon die het vertrouwen van de bisschop van Haarlem had genoten in zijn functie van hoofdredacteur van de Leidsche courant In De Linie van 23 mei 1947, jrg II, nr 60, p 3 werd een rectificatie geplaatst omdat Th Wilmer bedoeld was
- 29) DL, 23 mei 1947, jrg II, nr 60, p 1, Recht in nood Perszuivering, Rechters en Bisschoppen, door Dr P de Bruin
- 30) DL, 9 mei 1947, jrg II nr 58, p 1, De pers zwijgt, door A v d Heide Vgl voor de verdere funDERING van de Linie-aanval op de Wet Noodvoorziening Perswezen DL, 23 mei 1947 (nr 60), 6 juni 1947 (nr 62 pp 1 en 2) en 13 juni 1947 (nr 63, p 3)
- 31) Vgl DL, 14 mei 1948, jrg III, nr 111, p 3 Valse normen Een kanttekening bij het nationale schandaal rond 'De Telegraaf', door P de Bruin SJ DL, 28 mei 1948, jrg III, nr 113, p 3, Lesje in logica Intrigues rond "De Telegraaf" En niet eens op intelligente wijze, door Dr P de Bruin SJ
Voor de problematiek rond de herverschijning van De Telegraaf vgl de in aant 27 genoemde literatuur die kan worden aangevuld met J S Hoek Politieke geschiedenis van Nederland Oorlog en herstel, Leiden 1970, p 226 e v M van der Plas, Mooie vrede Een documentaire over Nederland in de jaren 1945 1950 Utrecht 1966, p 252 e v
- 32) DL, 4 juni 1948 jrg III, nr 114, p 1, "Het nekschot aan de persvrijheid" Hoe lang nog? Het geheime wapen der officiële onverschilligheid tegenover de verontwaardigde publieke opinie, door Dr P de Bruin SJ
- 33) DL 10 jan 1947 jrg II, nr 41, p 3, Haagse notities
- 34) DL, 11 juli 1947 jrg II, nr 67, p 1, Leven op aarde Een getuigenis en een aanklacht De predikant die zich hoofdzakelijk gebaseerd had op de getuigenissen van Paus en Bisschoppen, was Mgr Dr Paul Rusch, Apostolisch Administrateur van Innsbruck Feldkirch
- 35) DL 18 juli 1947 jrg II, nr 68, p 1, Vergeven
- 36) Vgl K Groen Landverraders, pp 107 108
- 37) DL, 3 okt 1947, jrg II, nr 79, p 1, Request uit Vught Document van brandende bekommernis, door J van Kilsdonk SJ, oud aalmoezenier van het kamp Vught
- 38) DL, 28 nov 1947, jrg II, nr 87, p 3, Opnieuw de politieke delinquenten, C Minderop SJ De reactie van Mr I Baron van Voorst tot Voorst had gestaan in De Korte Golf

- 39) DL, 6 febr 1948 jrg III, nr 97, p 1, I en prachtige brief van een dappere vrouw Trix Terwindt waarschuwt de illegaliteit
- 40) DL, 13 febr 1948, jrg III, nr 98, p 6, Brieven over de brief van Trix Terwindt
Als rechtstreekse aanleiding tot haar brief noemde Trix Terwindt een artikel van de journalist I de Nève en Dr L de Vink waarin naar aanleiding van de rapporten van de Commissies-Vorrink en Cleveringa het optreden aan de kaak werd gesteld van de diplomaat Harinyma thoe Sloten als verantwoordelijk man namens de Londense regering voor de Nederlandse vluchtelingen en gevangenen tijdens en direct na de oorlog. Vgl DL 2 jan 1948, jrg III, nr 92, p 5, Harinyma Cleveringa, Vorrink, door I duard de Nève en Dr Louis de Vink
- 41) DL, 13 febr 1948 jrg III, nr 98, p 1, Illegaliteit Verstand in desillusie?, door Dr P de Bruin
- 42) DL 27 febr 1948, jrg III, nr 100, p 6, Antwoord van Trix Terwindt
- 43) DL, 23 juli 1948, jrg III nr 121 p 3, I r is maar een weg Amnestie
- 44) Idem, p 1, Mededelingen van de redactie
- 45) K Groen, Landverraders, p 109
- 46) DL 30 juli 1948, jrg III nr 122, p 3 Amnestie Lezers schrijven wat ze ervan denken, DL, 6 aug 1948, jrg III nr 123, p 1 Amnestie Moge nu een ander koninklijk woord klinken, even wijs en even verantwoord als het indertijd is geweest
- 47) DL, 13 aug 1948, jrg III, nr 124, p 2, De Groene De vlucht als uitweg
- 48) DL, 3 sept. 1948, jrg III, nr 127, p 3, Het Gratiebesluit Wij schamen ons Vergeven? Vergeten?
- 49) Vgl K Groen, Landverraders, p 110 W M I Noach, De bijzondere rechtspleging, p 164, W H Nagel, Berechting en zuivering, p 114 In hldst XVII is dit onjuiste woordgebruik gehandhaafd, omdat het algemeen was en nog is
- 50) DL, 3 sept 1948, jrg III, nr 127, p 3, Het Gratiebesluit Wij schamen ons Vergeven? Vergeten?
- 51) DL, 8 april 1949 jrg IV nr 158, p.1, Commentaar bij een opzienbarend rapport Het grote zwijgen Hoe durft men anderen te critiseren zonder eerst eigen schaamte beleden te hebben Vgl Kamptoestanden 1944-45 1948 Rapport van Dr Van der Vaart Smit, 3de druk, Haarlem 1949
- 53) K Groen, Landverraders, pp 74 77
- 54) K Groen, Landverraders, p 74
- 55) Idem, pp 76-85 Vgl ook Witboek betreffende het gebeurde in de Nederlandse internerings- en bewakingskampen in de jaren na de bevrijding Inquêtécommissie Regeringsbeleid 1940 1945, dl 5, 's-Gravenhage 1950
- 56) K Groen, Landverraders, p.84.
- 57) DL, 15 april 1949, jrg IV, nr 159, p 1, Is dit land nog democratisch? De gal loopt mij over, door A den Doollaard, DL, 22 april 1949, jrg IV, nr 160, p 1, "Het grote zwijgen" Het grote onrecht vreet voort Regering, onderzoek de wandaden in de Nederlandse kampen', door Prof Mr G Russel
Voor heftige kritiek op het artikel van A den Doollaard, zie J B Charles, Volgt het spoor terug, Amsterdam 1963, 7de druk (1ste druk in 1953), pp 34-56
- 58) DL, 27 febr 1948, jrg III, nr 100, p 1, Bijzonder (on)recht Geen orde, geen rust en geen veiligheid zonder radicale opruiming en Herstelwetgeving, door Dr P de Bruin
Het artikel geeft een samenvatting van de brochure van Russel De Londense Koninklijke Besluiten in het licht van het Staatsnoodrecht Vgl ook H L Mason, The purge of the Dutch Quislings, pp 135-136.
- 59) DL, 23 juli 1948, jrg III, nr 121, p 2, Er is maar één weg Amnestie, DL, 30 juli 1948, jrg III, nr 122, p 3, Amnestie. Lezers schrijven wat zij ervan denken
Prof Russel wilde constatering van het gepleegde onrecht en veroordeling van de schuldige regeerders zonder strafftoepassing De Limie-redactie zou al tevreden zijn als door amnestie impliciet het gepleegde onrecht werd erkend, maar had onoverkomelijke bezwaren tegen expliciete erkenning van het gepleegde onrecht
- 60) DL, 15 april 1949, jrg IV, nr 159, p 1, Bijschrift van de redactie
- 61) DL, 6 mei 1949, jrg IV, nr 162, p 1, Waar het op aan komt Herstel geschonden waarden', door Dr P de Bruin SJ
- 62) DL, 3 juni 1949, jrg IV, nr 166 p 1, Mededelingen van de redactie, DL, 28 okt 1949, jrg IV, nr 187, p 1, Notanda. Politieke delinquenten.

- 63) DL, 7 okt 1949, jrg IV, nr 184, p 1, De Bijzondere rechtspraak in de spiegel van het proces Kuyle, door Dr J H C Creighton SJ
- 64) Redactiekroniek van 1 sept, 3, 4 en 5 okt 1949 (L a Ds II, nr 12a g)
Albert Kuyle werd voor drie jaar uitgesloten van publiceren vgl K Groen, Landverraders, p 241
- 65) De zaak van het achttienjarig meisje werd besproken in DL, 15 okt 1948, nr 133, p 3, Duel met Den Haag De wrange tragedie van een licht geval
In de redactiekroniek over de tweede helft van 1948 staat dat dit artikel een ministerieel onderzoek tengevolge had dat voor de betrokkene waarschijnlijk goed zou aflopen (L a Ds II, nr 12a g)
De artikelen over Petain stonden in DL, 15 okt 1948 (nr 133, p 7), 29 okt 1948 (nr 135, p 6) en 12 okt 1948 (nr 137, p 3)
Het verslag van het Berchmanianumcongres (p 15) maakt er melding van dat dit een actie was ten bate van de politieke gevangenen (L a Ds I, nr 11a)
- 66) DL, 1 mei 1948, jrg III, nr 109, p 10, Sterk verhaal I nglandspiel (A M)
- 67) DL, 2 juli 1948, jrg III, nr 118, p 12, Sterk verhaal Weinreb (A M)
- 68) Vgl o m DL, 9 juli 1948, jrg III nr 119, p 1, Mededelingen van de redactie DL, 1 okt 1948, jrg III, nr 131, p 3, Weinreb Subjectieve kanttekeningen bij het proces (A M)
- 69) DL, 6 aug 1948 jrg III, nr 1234, p 1, Rechts en links Weinreb DL, 24 sept 1948, jrg III, nr 130, p 1 en p 9, resp Mededelingen van de redactie, en Wildwest in Den Haag Bij de slotfase van het proces Weinreb DL, 8 okt 1948, jrg III, nr 132, p 1, Rechts en links Weinreb, DL, 5 nov 1948 jrg III, nr 136, p 9, Weinreb (A M)
- 70) DL, 19 nov 1948, jrg III, nr 138 p 1, Rechts en links Weinreb DL, 26 nov 1948, jrg III, nr 139, p 1, Rechts en links Weinreb
- 71) DL, 17 dec 1948, jrg III, nr 142, p 1, Mededelingen van de redactie De zaak Weinreb is tenslotte afgesloten De voornaamste discussie momenten verliepen als volgt Prof Dr J Presser twijfelde ernstig aan de schuld van Weinreb in zijn "Ondergang" De vervolging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945, DI II, 's-Gravenhage 1965, pp 101-110 De drie delen van de memoires van Friedrich Weinreb, Collaboratie en verzet 1940-1945 I en poging tot ontmythologisering, Amsterdam 1969, deden de discussies rond de persoon Weinreb weer opblazen I en goed voorbeeld hiervan geven de artikelen in De Tijd in jan en febr 1970, geschreven door A Nuis als voorstander en A Herzberg als tegenstander van de handelwijze van Weinreb Door minister Veringa is tenslotte in 1970 aan het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie de opdracht gegeven een rapport uit te brengen over de activiteiten van Weinreb tijdens de bezetting De samenstellers van dit rapport kwamen tot de conclusie dat Weinrebs schuld vaststaat Zie D Giltay Veth/A J van der Leeuw, Rapport door het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie uitgebracht aan de minister van justitie inzake de activiteiten van drs I Weinreb gedurende de jaren 1940-1945 in het licht van nadere gegevens gezien 2dln, 's-Gravenhage 1976, pp 1612-1614
- 72) DL, 6 jan 1950, jrg V, nr 197, p 1, Het jaar der grote vergiffenis De liefde die pijn doet Kant tekening bij nevenstaande oproep
- 73) O a DL, 20 jan 1950, jrg V, nr 199, p 1, Notanda De Grote Vergiffenis, DL, 27 jan 1950, jrg V, nr 200, p 1, Het jaar der Grote Vergiffenis Brief van een rechter Naschrift
- 74) O a DL, 10 febr 1950, jrg V, nr 202, p 1, De Grote Vergiffenis DL, 19 mei 1950, jrg V, nr 216, p 1, De Grote Vergiffenis "Ik wil dat onze regering ruimdenkend en grootmoedig zal zijn Dat is een bewijs van kracht", door Abbe Dieudonne Bourguignon SAM Oud politiek gevangene, DL, 8 sept 1950, jrg VI, nr 232, p 7, De Grote Vergiffenis Een moedige stem uit Vlaanderen Voorbeeld voor het Noorden
- 75) DL, 6 okt 1950, jrg V, nr 236, p 3, De terugkerenden (C)
- 76) DL, 29 dec 1950, jrg V, nr 248, p 1, De Grote Vergiffenis Over de gehele wereld vond de roepstem van Pius XII gehoor, door Jan Dijkgraaf Rome
- 77) L nge aspecten van het Politieke Strafrecht Rede ter herdenking van den Dies Natalis der Rijksuniversiteit te Utrecht, gehouden door den Rector Magnificus Mr W P J Pompe op 26 maart 1947 in het Groot-Auditorium der Rijksuniversiteit Utrecht, 1947, p 11 Vgl ook W M C Noach, De Bijzondere Rechtspleging, p 165
- 78) H L Mason, The purge of the Dutch Quislings, p 135

- 79) Vgl W M E Noach, De Bijzondere Rechtspleging, p 165, H L Mason, The purge of the Dutch Quislings, pp 138-139, W H Nagel, Berechting en zuivering, pp 119-120, 141 e v, J S Hoek, Politieke geschiedenis van Nederland, p 127, K Groen, Landverraders, p 307
- 80) F J I M Duynstee/J Bosmans, Het kabinet Schermerhorn-Drees, hfdst IV, par 1 c, pp 213-218
- 81) K Groen, Landverraders, p 103 e v
- 82) Enige aspecten van het Politiek Strafrecht, pp 25-27
- 83) Vgl M van der Plas, Mooie vrede 1 en documentaire over Nederland in de jaren 1945-1950, Utrecht 1966, pp 129 en 134, waar kritiek van De Groene wordt aangehaald, K Groen, Landverraders, p 109
- 84) W P Jalink, Uren met De Linie, p 264
- 85) B v DL, 4 nov 1949, jrg IV, nr 188, p 1, Haat tegen Duitsland Haat? Nooit! Nooit of nimmer! In geen enkel geval en ten aanzien van geen enkel volk
- 86) W P Jalink, Uren met De Linie, p 245
De volgende verwikkeling, die eigenlijk onder hoofdstuk XVI valt, vermelden we toch onder dit hoofdstuk als een typische illustratie van de in de tekst genoemde beschuldiging In juni 1948 vroeg De Linie aandacht voor de naoorlogse Duitse film, die in Engeland al enthousiast begroet zou zijn (DL, 11 juni 1948, jrg III, nr 114, p 6, Britse lof voor Duitse cinema's Hoe lang bij ons nog vooroordelen? - t) De door de Nederlandse regering blijkbaar aan de Filmkeuring gegeven opdracht om nog geen Duitse films te keuren, werd door De Linie ontoelaatbaar gevonden (DL, 8 okt 1948, jrg III, nr 132, p 1, Onmatige bezorgdheid) Het blad Filmfront vond op zijn beurt het Linie-streven naar herwaardering van de Duitse film onaanvaardbaar en een onderdeel van de barmhartigheidskruistocht van het SJ-weekblad voor het Westduitse volk. (Filmfront, 24 jan en 11 maart 1949, jrg III, resp p 36 en pp 111-112 - C B)
- 87) W P Jalink, Uren met De Linie, pp 245-246
- 88) K Groen, Landverraders, p 109 De term "aartsreactionair" die in dit verband voor De Linie gebruikt wordt, is nogal ondoordacht, wanneer men het volgende citaat overleest "Verkondigen dat Indie onafhankelijk moet worden is, ook na de oorlog, voor velen nog steeds erger dan vloeken in de kerk" (K Groen, p 88) De schrijver heeft zich kennelijk niet gerealiseerd dat deze "aartsreactionair", De Linie, ook kon vloeken Wij zullen dat in hfdst XXIII met betrekking tot het Indonesie-standpunt van De Linie aantonen

Hoofdstuk XVIII Tegen het communisme

- 1) De R K Kerk keerde zich vanaf 1832 tegen het liberalisme Vgl G de Bertier de Sauvigny, De Kerk in het tijdperk van de restauratie (1801-1848), Geschiedenis van de Kerk, Dl VIII, Hilversum 1965, p 182 e v
- 2) Vgl W Dekkers Opraem, Kerk en communisme Beschouwingen bij de encyciek Divini Redemptoris van paus Pius XI over het communisme, Tongerlo 1937, pp 9-12
- 3) A F Manning, De H Stoel en de Spaanse Burgeroorlog, in Tijdschrift voor Geschiedenis, 81 (1968), pp 481-482, W Dekkers Opraem, Kerk en communisme, Aanhangsel I
- 4) R Aubert, De kerk van de crisis van 1848 tot Vaticanum II, Geschiedenis van de kerk, Dl Xa, Bussum 1974, p 267, vgl ook W Dekkers Opraem, Kerk en Communisme
- 5) Vgl A Rhodes, The Vatican in the age of the dictators 1922-1945, London 1973, pp 262-263, R Aubert, De kerk van de crisis van 1848 tot Vaticanum II, p 273
- 6) R Aubert, De kerk van de crisis van 1848 tot Vaticanum II, p 277
- 7) Idem
- 8) Vgl A L Constandse, Nederland en de Sovjet-Unie, in Gelijk hebben en krijgen Commentaren op Nederlands buitenlandse politiek, Amsterdam 1962, pp 33, 43-59, J L Heldring, De Sovjet-Unie Handelen in gebroken geweld, in Visioen en Werkelijkheid De illegale pers over de toekomst der samenleving, Den Haag 1963, pp 240-254, H J A Hofland, Tegels lichten of ware verhalen over de autoriteiten in het land van de voldongen feiten, Amsterdam, pp 128-150
- 9) DL, 29 maart 1946, jrg I, nr 1, p 1, Om het aanschyn der aarde (Ram)
- 10) DL, 19 nov 1948, jrg III, nr 138, p 1, Mededelingen van de redactie
- 11) Rapport over de Amsterdamse Linie, door Dr Alb van de Poel, dd 16 okt 1948, p 1 (L-a Ds I, nr 4)

- 12) Zie hfdst III, pp 51-52, vgl ook de Redactiekroniek van 26 sept 1949 (L-a Ds II, nr 12a g)
- 13) Redactiekroniek van 14 okt en 5 nov 1949 (L a Ds II, nr 12a-g) Zo werd bijvoorbeeld Jan Dijkgraaf in Rome gewaarschuwd dat zijn normale kopij over vervolgingen achter het IJzeren Gordijn niet meer zou worden opgenomen (Redactiekroniek van 26 nov 1949 L-a Ds II, nr 12a-g)
- 14) Redactieraad van 25 mei 1946 (L a Ds II, nr 13a)
- 15) DL, 29 maart 1946, jrg I, p 1, Mededelingen van de redactie
- 16) DL, 5 april 1946, jrg I, nr 2, p 1, Mededelingen van de redactie
- 17) DL, 27 maart 1946, jrg I, nr 1, p 6, Een venster op het Nederlands Protestantisme Zie ook hfdst XIII, p 178
- 18) DL, 12 juli 1946, jrg I, nr 16, p 1, De vensters open Vgl hfdst XIII, p 179
- 19) Redactieraad van 25 mei 1946 (L a Ds II, nr 13a)
- 20) Dit "nieuwe humanisme" zal gedefinieerd worden in hfdst XIX
- 21) DL, 31 mei 1946, jrg I, nr 10, p 1, Is het verzet voorbij (L P)
- 22) Voor wat betreft de CPN was er een anti-nationale houding aan te wijzen, bij alle andere partijen bestond er wel degelijk de een of andere vorm van nationalisme Vgl H J G Waltmans, De Nederlandse politieke partijen en de nationale gedachte, Sittard 1962
- 23) DL, 7 juni 1946, jrg I, nr 2, p 1, Communisme en vaderlandsliefde (C)
- 24) DL, 5 juli 1946, jrg I, nr 15, p 1, Geestelijke strijd (C)
- 25) DL, 28 juni 1946, jrg I, nr 14, p 1, De tocht der vierduizend Parijs-Chartres, door Jacques van der Linden
- 26) O a DL, 5 juli 1946, jrg I, nr 15, p 1, Geestelijke strijd (C)
De Lubac en Danielou hebben vooral naam gemaakt tijdens en na de twee wereldoorlogen in een richting die de "nouvelle theologie" heette In het algemeen hield dit in dat een vernieuwd contact gezocht werd met de bronnen van het Christendom Daarnaast groeide het verlangen om in de moderne wereld present te zijn en de christelijke boodschap beslissend met deze moderne wereld te confronteren Direct na de tweede wereldoorlog werden de twee jezuïeten De Lubac en Danielou ervan verdacht in dit streven te ver gegaan te zijn Vgl R Aubert, Die Theologie während der ersten Hälfte des 20 Jahrhunderts, in Bilanz der Theologie im 20 Jahrhunderts, Bd II, p 39 e v , T M Schoof OP, Aggiornamento, De doorbraak van een nieuwe theologie, Baarn 1968, pp 123-127 (Henri de Lubac)
- 27) Met betrekking tot het christendom als wereldsysteem tegenover het communisme als wereldsysteem, vgl DL, 26 juli 1946, jrg I, nr 18, p 1, Wereldwijde idealen (C)
- 28) DL, 5 juli 1946, jrg I, nr 15, p 1, Geestelijke strijd (C)
- 29) DL, 2 aug 1946, jrg I, nr 10, p 1, Radicalisme (C)
- 30) DL, 30 aug 1946, jrg I, nr 22, p 1, Geen wilde actie (C)
- 31) DL, 6 sept 1946, jrg I, nr 23, p 1, Het fundament (C)
- 32) DL, 26 juli 1946, jrg I, nr 18, p 1, Wereldwijde idealen (C)
- 33) DL, 23 aug 1946, jrg I, nr 21, p 1, Geestelijke middelen (C)
- 34) DL, 23 aug 1946, jrg I, nr 21, p 1, Kerk en Moskou (C)
- 35) Idem/Voorwoord van de Redactie
- 36) In hfdst XX, p 251 e v , over De Linie contra het socialisme, zal hierop ingegaan worden Voor een beknopte plaatsing van het personalisme en de houding van Creighton hier tegenover, vgl hfdst I, pp 16-17
- 37) Redactieraad van 11 juli 1946 (L-a Ds II, nr 13a)
- 38) Redactieraad van 5 sept 1946 (L-a Ds II, nr 13a)
- 39) DL, 25 okt 1946, jrg I, nr 30, p 1, Hitler-Stalin (C)
- 40) DL, 1 nov 1946, jrg I, nr 31, p 1, Nationaal communisme (C)
- 41) In 1937 startte Creighton in de zondagseditie van De Maasbode een reeks artikelen naar aanleiding van de encycliek Divini Redemptoris tegen het Godloze communisme Op 2 mei 1937 begon Creighton deze wekelijkse artikelen die hij beëindigde op 22 aug 1937 Creighton hamerde in het begin op de "nog steeds niet overbodige doctrinaire veroordeling van het communisme" door Divini Redemptoris die hij echter als een echte pastorale encycliek niet tot de grote encyclieken zoals Quadragesimo Anno en Rerum Novarum rekende Vgl De Maasbode, 2 en 9 mei 1937, Notities over moraal en kerkelijk recht, dl I en II, door Dr Jos Creighton SJ, De Maas-

bode, 27 juni 1937, De encyclicke Divini Redemptoris, door Dr. Jos. Creyghton SJ, De Maasbode, 4 juli 1937, Twee sociale encyclieken, door Dr. Jos. Creyghton SJ.

De thema's die Creyghton vooral in deze artikelen uitwerkte, waren de eenheid onder de katholieken, de christelijke sociale liefde en de verschillen tussen de leer van Quadragesimo Anno en Divini Redemptoris. Voor een globale indruk van de Maasbode-artikelen van Creyghton, zie hfdst. I, aant. 11.

- 42) DL, 1 nov. 1946, jrg. I, nr.31, p.1, Nationaal-communisme. (C).
- 43) DL, 8 nov. 1946, jrg. I, nr.32, p.1, Communistisch enthousiasme. (C).
- 44) DL, 15 nov. 1946, jrg. I, nr.33, p.1, Langs Hitlers wegen. (C).
- 45) DL, 22 nov. 1946, jrg. I, nr.34, p.1, Het primaat der strategie. (C).
- 46) DL, 29 nov. 1946, jrg. I, nr.35, p.1, Lenins zorgen. (C).
- 47) DL, 6 dec. 1946, jrg. I, nr.36, p.1, Het hart der communisten. (C).
- 48) Vgl. DL, 29 nov. 1946, jrg. I, nr.35, p.1, Communistische vaderlandsliefde. Een merkwaardig relaas van wat in Frankrijk is geschied, DL, 13 dec. 1946, jrg. I, nr.37, p.1, Het geloof der CPN. (C).
- 49) DL, 27 dec. 1946, jrg. I, nr.39, p.1, Communistische vrede. (C).
- 50) DL, 27 dec. 1946, jrg. I, nr.39, p.1, Mededelingen van de Redactie.
- 51) DL, 11 okt. 1946, jrg. I, nr.28, p.1, Neurenberg Recht en rechtvaardigheid in botsing, door Dr. P. de Bruin.
- 52) DL, 21 juni 1946, jrg. I, nr.13, p.6, Onthullingen van een Rus. Uit de kelder van Europa. (A.M.).
- 53) DL, 18 okt. 1946, jrg. I, nr.29, p.1, Voortgezette terreur. Het proces van Zagreb, door Dr. Aug. Cuypers
- 54) DL, 13 dec. 1946, jrg. I, nr.37, p.1, Monseigneur Stepinac. Een stem uit Croatie. (acs).
Tijdens de tweede wereldoorlog ontwikkelde zich tussen de fascistische Ustascha van de Kroatische leider Pavelic en de orthodoxe Serven een bloedige godsdienststrijd. De kerk en haar Zagrebse aartsbisschop Stepinac sympathiseerden om nationale redenen met het Kroatische regime van Pavelic, trachtten hem af te remmen en waarschuwden voor afgedwongen bekeeringen van Serven. Op dit laatste punt hadden ook om de beschuldigingen van Tito betrekking, toen Stepinac op 13 okt. 1946 voor het gerecht tot 16 jaar dwangarbeid werd veroordeeld. Over de tijdige waarschuwing van Tito via de pauselijke nuntius, de Amerikaan Hurly, om Stepinac naar Rome te ontbieden en de weigering van het Vaticaan, vgl. H. Stehle, Die Ostpolitik des Vatikans, 1917-1975, München 1975, p.288.
- 55) DL, 10 jan. 1947, jrg. II, nr.41, p.1, Het Marxistisch omduikelen. (C), DL, 31 jan. 1947, jrg. II, nr.44, p.1, Lieb. (C).
- 56) DL, 7 febr. 1947, jrg. II, nr.45, p.1, Leren van de Communisten. (C).
- 57) DL, 4 maart 1947, jrg. II, nr.50, p.1, Het tweede front moet er komen. Oproep tot gebedsactie, door P.Dr. Calasactius, Capucijn, DL, 20 juni 1947, jrg. II, nr.64, p.1, Het tweede front. Gebed voor de communisten, door P.Dr. Calasactius, Capucijn, DL, 4 juli 1947, jrg. II, nr.66, p.3, Het tweede front. Studie als wapen, door P.Dr. Calasactius, Capucijn.
- 58) DL, 8 aug. 1947, jrg. II, nr.71, p.1, Het tweede front. Onze beide acties, door P.Dr. Calasactius, Capucijn.
Het landelijk Secretariaat der Katholieke Actie zorgde voor de verzending van bidplaatjes, evenals de opzet van de cursussen over het communisme door de diocesane leiding van de K.A. werd gecoördineerd. Het laatste artikel over deze acties was een verdediging tegen het scepticisme van o.a. De Vrije Katheder, die de voorkeur gaf aan goede daden in plaats van gebed. (DL, 15 aug. 1947, jrg. II, nr.72, p.1, Het tweede front. Goede daden geest, door Dr. M. Bruna).
- 59) DL, 28 febr. 1947, jrg. II, nr.48, p.2, Nieuws van de week.
- 60) DL, 7 maart 1947, jrg. II, nr.49, p.1 en p.10, Respectievelijk Critici. (C), en Wij lezen, door W.Q. Verstegen.
- 61) DL, 21 maart 1947, jrg. II, nr.51, p.1 en p.10, Respectievelijk Moraal. (C), en Wij lezen, door W.Q. Verstegen.
- 62) DL, 16 mei 1947, jrg. II, nr.59, p.1, Antitheïsme. (C).
- 63) DL, 18 juni 1947, jrg. II, nr.68, p.1, Bestrijding
- 64) DL, 4 april 1947, jrg. II, nr.53, p.1, De goede strijd. In liefde bloeiende, door L. van Delfshaven; met enkele inleidende woorden van de redactie.

- 65) DL, 31 okt 1947, jrg II, nr 83, p 1, Oorlog zonder wapens Waarom het soms moeilijk is om niet te haten, door Mr A Th Mertens
- 66) DL, 5 dec 1947, jrg II, nr 88, p 1, Het zwaard (C)
- 67) DL, 3 jan 1947, jrg II, nr 40, p 2, Nieuwe terreur Bericht uit de Balkan door Croaticus
- 68) DL, 17 jan 1947, jrg II, nr 42, p 5, Ondergang van een stad De opstand en verwoesting van Warschau in de nazomer van 1944, door Stefan Rokita De introductie van Rokita staat in DL, 18 april 1947, jrg II, nr 55, p 1, Mededelingen van de redactie
- 69) Vooral de Joegoslavia Penkala, die voor De Linie vertaaltwerk deed, en Croaticus, wiens werkelijke naam Oreschkowitch was, beschuldigden elkaar wederzijds contactman van Tito te zijn Rokita wiens eigenlijke naam Hadamek steeds geheim gehouden werd, maakte direct een gunstige indruk op de redactie-buitenland, Aug Cuypers Vgl brieven van 4 en 24 jan 1947, Aug Cuypers aan resp de redactiesecretaris en de redacties van De Linie (Coll A M) Meer gegevens hierover zijn te vinden in de correspondentie die Cuypers aan het Linie-archief heeft overgedragen (La Ds XXX, nr 133)
Stefan Rokita bleef in 1947 veelvuldig in 1948 minder vaak, publiceren over zowel Polen, als ook de andere landen in Midden en Oost Europa, die onder het gezag van het Kremlin stonden
- 70) Bijvoorbeeld DL, 14 febr 1947, jrg II, nr 46, p 1, De Vijfde Colonne van goede en kwade trouw (A M)
Op grond van dergelijke artikelen van Mertens in DL over de internationale activiteit van het communisme, werd de redactiesecretaris van DL uitgenodigd door de Katholieke Actie om een brochure over de vijfde colonne te schrijven Deze zou dan uitgegeven worden in de reeks Smalle Boekjes (Brief van 12 april 1947, Landelijk secretariaat der K A in Nederland aan Mertens (Coll A M) Deze in 1947 uitgegeven reeks bevatte in maximaal 50 pagina's titels als 1 en kast vol rode mantels Mantelorganisaties van de CPN, en CPN Een wolf in schaapskleren De titel De Vijfde Colonne De Betekenis der internationale communistische infiltratie (Heiloo 1947), eventueel door Mertens geschreven is niet gesigneerd Het deeltje Ken de vijand Panorama van de Sovjet Unie, is wel gesigneerd, namelijk door de Linie-medewerker Stefan Rokita die een gelijknamig artikel in De Linie schreef (DL, 18 april 1947, jrg II, nr 55, p 5)
- 71) DL, 21 febr 1947, jrg II, nr 47, p 5, Uit de kelder van Europa (A M)
- 72) Vgl Redactiekroniek van 28 febr en 7 maart 1947 (La Ds II, nr 12a-g)
- 73) DL, 14 febr 1947, jrg II, nr 46, p 5, Een Italiaanse Linie kijk-pagina met een ongemakkelijke inleiding
Verklaring van de naam L'on is de afkorting van de ere-titel van Kamerleden Palmilio staat voor Palmiro, de voornaam van de communist Togliatti Het blad was bedoeld als reactie op het antikerikale Italiaanse blad Don Basilio
- 74) Vgl hfdst XII, p 162 Als aanvulling op aant 23 bij hfdst XII kunnen we nog een artikel noemen dat mogelijk met behulp van Sassen, die enige tijd in de Ukraine heeft vertoefd, geschreven is DL, 1 aug 1947, jrg II, nr 70, pp 12, Zomer 1947 in het Oosten Apocalyptische ruiters uit de Ukraine (door een Ukraïns correspondent)
- 75) DL, 4 juli 1947, jrg II, nr 66, p 1, Bij de Kaart
Volgens de Redactiekroniek van 15 juli werd op 11 juli 1947 De Linie viermaal genoemd door de heer Vonk van de Partij van de Vrijheid en tweemaal door P de Groot van de CPN naar aanleiding van de Linie-kaartjes over de communistische expansie Bij verificatie bleek dit juist Handelingen Tweede Kamer 1946-1947, Verslag, p 2064, kolom I en II (Vonc), p 2072, kolom II, en p 2073, kolom I (De Groot)
- 76) DL, 18 juli 1947, jrg II, nr 68, p 5, Cijfers Communistische partijen in 1947 DL, 5 sept 1947, jrg II, nr 75, p 1, Communistische kiezers in Nederland
- 77) Vgl La Ds II, nr 25
- 78) DL, 12 sept 1947, jrg II, nr 76, p 1, Herfst over Europa Een vragenlijst voor de Nederlandse Delegatie ter komende Uno-zitting te New York (A M) Mertens suggereerde onder vraag twee dat de Poolse president Bierut als Sovjethandlanger een landverrader en oorlogsmisdadiger was vanwege de deportatie en liquidatie van honderdduizenden Polen Wegens een onderzoek naar belediging van een bevriend staatshoofd door bovengenoemd artikel moest Mertens medio januari 1948 op het politiebureau Raampoort in Amsterdam verschijnen Vgl Redactiekroniek van 15

- en 16 jan 1948 (L a Ds II, nr 12a-g) Vgl ook Buitenlandse Zaken, dossier 9 12 Verhouding Nederland-Polen 1945 1949 Uiteindelijk kreeg Mertens een reprimande van Mr Van Thiel op 3 febr 1948
- 79) DL, 19 sept 1947, jrg II, nr 77, p 2, Geen leugens over Katyn De gerechtigheid is te lang geweld aangedaan (Str)
- 80) De Linie-artikelen over Katyn in de volgende jaren zullen steeds in de tekst kort vermeld worden om aan te tonen dat ze een terugkerend onderwerp vormden in de Linie waarschuwingen tegen het gruwelijke optreden van de Sovjet-Unie
De argumenten van De Linie om de Sovjets en niet de Nazi's schuldig te verklaren zijn terug te vinden bij A Werth, Russia at war 1941 1945, London 1965, 2de editie, pp 598 605 Deze schrijver, die in het algemeen sympathiek stond tegenover de Sovjet zaak bleef zeer sceptisch tegenover de officiële Sovjet-versie, die de Duitsers de schuld gaf Vgl ook A Fontaine, History of the Cold War, dl I, 1917 1950, New York 1968, pp 184 185 (Oorspronkelijke titel Histoire de la Guerre Froide, Paris 1965)
- 81) Vgl A A de Jonge, Het communisme in Nederland De geschiedenis van een politieke partij, Den Haag 1972, p 93 e v Het oud-CPN lid J de Kadt schreef b v Rusland en wij Hoe redden wij de vrede?, Amsterdam 1947
- 82) Vgl Redactiekroniek van 11 april, 12 en 14 juli 1947 (L a Ds II, nr 12a-g) Op de twee laatstgenoemde data werd door Minderop SJ, Mertens, A Laudy, Dr J Herold en de heren Nicolas, Jussen en Huurdeman een soort katholieke samenwerking tegen het communisme besproken De Linie-redactie besloot er zich niet aan te binden, maar er bij te blijven voor de informatie
- 83) DL, 16 mei 1947, jrg II, nr 59, p 9, "De Kruistocht der Linie katholieken"
- 84) DL, 15 nov 1946, jrg I, nr 33, p 2, Bezoek aan Rusland Indrukken van een officiële rondreis in 1946 (Temoignage Chretien De Linie)
- 85) J P Gault (Histoire d'une fidélité Temoignage Chretien 1944-1956, p 282) schrijft dat de redactie van T C , dat als katholiek blad duidelijk anti-communistisch was, steeds alles aan haar eigen beginselen toetste, en nooit de visie van het merendeel der katholieken aannam dat het communisme het kwaad bij uitstek was en dat Sovjet Rusland een van te voren vaststaande politiek volgde Wanneer wij dit vergelijken met het Linie-standpunt valt op dat het Nederlandse weekblad nauwelijks een onafhankelijke principiële stellingname, afgezien van het eerste jaar, innam Overigens heeft Temoignage Chretien steeds fel geïnteresserd tegen alle vervolgingen door de communisten in Midden- en Oost-Europa Vgl J -P Gault, pp 283-295
De zin "Herhaaldelijk citeerde De Linie uit haar geestverwant orgaan Le Temoignage Chretien" (DL, 6 juni 1947, jrg II, nr 62, p 3, Kardinaal bepleit tweede front, door Alphons Laudy) is vooral op te vatten als een soort trots van De Linie connecties te hebben met het gerenommeerde Franse blad Wij moeten ook nog eens wijzen op het stiekeme plezier dat Creighton had toen hij in april 1948 in Rome te horen kreeg dat men daar de richting van T C verdacht vond Vgl hfdst IX, p 140
Bovendien vermeldde De Linie van 13 aug 1948, (jrg III, nr 124, p 1, Rechts en links Nevells) een vraaggesprek tussen de communist R Garaudy en P Chaillet SJ, hoofdredacteur van Temoignage Chretien Dit vraaggesprek scheen opzien gebaard te hebben omdat Chaillet de kant van het communisme zou hebben gekozen tegen Amerika en het Marshall plan en voor samenwerking tussen communisten en katholieken Volgens De Linie had Chaillet in T C geïnteresserd tegen de weergave van dit gesprek in de communistische pers "op een toon van bewogen verantwoordelijkheid, die des te meer moet treffen als men de nobele, pacifistische "doorbraak" natuur van deze actieve priester kent" De Linie beseftte kennelijk niet dat door haar omschrijving de indruk gewekt kon worden dat de strekking van het vraaggesprek juist was In ieder geval blijkt het verschil in opvatting tussen de hoofdredacteurs van T C en DL hier zeer duidelijk uit Vgl Temoignage Chretien, 6 aug 1948, nr 213, p 1, Trop d'habileté et moins de sincérité (Pierre Chaillet SJ)
- 86) Redactiekroniek van 19 aug 1947 (L a Ds II nr 12a g) Vgl ook hfdst VI, p 89
- 87) DL, 24 dec 1947, jrg II, nr 91, p 6, A den Doolaard De vier ruiters
- 88) DL, 2 jan 1948, jrg III, nr 92, p 1, 1948 Het Gouden Kalf en de Rode Ster Opbouw van het wereldrijk der vrije mensen, door J H C Creighton SJ
- 89) DL, 21 nov 1947, jrg II, nr 86, p.1, Bij de Nederlandse vertaling van Kravchenko De weg van

- een boek Tweeduizend exemplaren per dag (A M)
- 90) DL, 9 jan 1948, jrg III, nr 93, p 5, Het Gouden Kalf en de Rode Ster Replek van A den Doolaard
 - 91) DL, 6 febr 1948, jrg III, nr 97, p 5, De Katynlegende (A M), DL, 13 febr 1948, jrg III, nr 98, p 6, Waarom worden de moordenaars van Katyn niet vervolgd? (A M), DL, 20 febr 1948, jrg III, nr 99, p 5, Het Katyn dossier Nieuwe onthullingen (A M) Vgl aant 80
 - 92) DL, 6 febr 1948, jrg III, nr 97, p 1, Fen raadsel (B), DL, 13 febr 1948, jrg III, nr 98, p 1, Hun vaderland (B)
 - 93) DL, 5 maart 1948, jrg III, nr 101, p 1, Brief aan Dr Beel
 - 94) DL, 12 maart 1948, jrg III, nr 102, p 1, Mededelingen van de redactie
 - 95) DL, 12 maart 1948, jrg III, nr 102, p 1, Actie (B)
 - 96) DL, 30 april 1948, jrg III, nr 109, p 1, Onze socialisten (B)
 - 97) DL, 25 juni 1948, jrg III, nr 117, p 1, Zomer 1948 (A M) Vgl ook DL, 18 juni 1948, jrg III, nr 116, p 1, De kruik gaat zo lang te water tot ze barst Grens der vrijheid (A M). Vgl A A de Jonge, Het communisme in Nederland, p 104
 - 98) DL, 23 april 1948, jrg III, nr 108, p 1, Verbod (D)
 - 99) DL, 26 maart 1948, jrg III, nr 104, p 1, Gebruik van geweld (B)
 - 100) DL, 21 mei 1948, jrg III, nr 112, p 1, Nieuwe plicht (B)
 - 101) DL, 28 mei 1948, jrg III, nr 113, p 1, Loonarbeiders (B)
 - 102) DL, 29 okt 1948, jrg III, nr 135, p 1, Onze open brief Aan de nieuwe Hongaarse gezant (De Linie)
Op 8 maart 1949 vond een bezoek plaats bij Mr Van Thiel die namens de minister van Justitie De Linie verzocht voorzichtiger te zijn, omdat de Hongaarse gezant een klacht had ingediend wegens persoonlijke belediging Justitie zou moeten kronkelen om De Linie buiten schot te houden (Redactiekroniek van 8 maart 1949 L a Ds II, nr 12a-g)
 - 103) DL, 22 okt 1948, jrg III, nr 134, p 3, De tragiek der politieke naïviteit Westerse vergissingen tegenover de Sovjets Het ergste wat ons kan overkomen is een schijnbaar vergelijk, geboren uit onze dwaze vrees om krachtdadig door te tasten, door Dr K Verhofstad SJ
 - 104) DL, 26 nov 1948, jrg III, nr 139, p 1, Mededelingen van de redactie
 - 105) DL, 26 nov 1948, jrg III, nr 139, p 3, De gevaarlijke vrede Het gaat om het koele verstand, door Dr K Verhofstad SJ
 - 106) DL, 10 dec 1948, jrg III, nr 141, p 2, De Groene
 - 107) DL, 24 dec 1948, jrg III, nr 143, p 3, Hard maar openhartig (De Linie-redactie)
 - 108) DL, 24 dec 1948, jrg III, nr 143, p 3, Tenzij er een wonder gebeurt Is oorlog geoorloofd? "De vrede van Christus in het Rijk van Christus", door Dr K Verhofstad SJ
 - 109) F Malmberg SJ vermeldde deze kritiek uitgebreid in een brief, met de aantekening Privé, aan Mr Mertens (zie aant 110) Hierin schreef Malmberg zijn kritiek ook in de laatste bestuursvergadering aan de orde te hebben gesteld Dit moet dan de vergadering van de Bestuursraad van de Stichting De Linie geweest zijn van zaterdag 30 okt 1948 In de notulen van deze vergadering, waarin vooral bestuurlijke en financiële zaken besproken werden, staat niets van Malmbergs kritiek te lezen (L-a Ds I, nr 9) De notulen van deze vergadering zijn overigens meestal beknopt en vermelden niet de discussies, maar enkel de besluiten
 - 110) Brief van 7 dec. 1948, F Malmberg SJ aan Mr Mertens (Coll A M)
 - 111) Vgl hfdst XII, p 169
 - 112) Verslag van de discussie van Dr V Beermann, W van Gent, Dr W Schuyt, pater Jelsma MSC en kap N Vendrik met de redactie van De Linie, vertegenwoordigd door, Z L H H Creyghton, Pelosi, Schroder en de heren Mr A Mertens, Dr A Cuypers, H Morel en H Kuitenbrouwer, gehouden op 19 dec 1948 op het redactie-bureau van De Linie, Rozengracht 133, Amsterdam Notulant kap N Vendrik (Coll A M)
Len uitspraak van W van Gent geeft bijvoorbeeld de felheid van de discussie weer Van Gent sprak over de Linie-redactie, "welke bezeten is van een anti-communistisch complex en van een heilig ongeduld om nu reeds op aarde het hemelrijk te vestigen, een ijver, (welke door hem niet anders gezien wordt dan als het afreageren van schaamte over de houding van sommige redactie-leden in de afgelopen bezettingstijd)" Het hier tussen haakjes geplaatste is in de notulen met potlood doorgestrept

- 113) DL, 24 dec 1948, jrg III, nr 143, p 2, Rakosi contra Mindszenty (mt)
- 114) DL, 4 jan 1949, jrg IV, nr 145, p 1, De andere helft van de wereld, DL, 21 jan 1949, jrg IV, nr 147, p 7, Positief optreden gevraagd
- 115) DL, 28 jan 1949, jrg IV, nr 148, p 1, Mededelingen van de redactie
- 116) DL, idem, p 1 en p 7, Het Geelboek ontmaskerd en Babylon tussen Oost en West Bloccnote bij een absurd proces (A M)
- 117) DL, 14 jan 1949, jrg IV, nr 146, p 2, De Groene Wat gebeurt er in Hongarije?, DL, 21 jan 1949, jrg IV, nr 147, p 2, De Groene Boven de wet?
- 118) DL, 28 jan 1949, jrg IV, nr 148, p 2, De Groene Politiek Katholicisme
- 119) DL, 18 febr 1949, jrg IV, nr 151, p 9, De Groene door de mand, Idem, Onafhankelijk
- 120) Van de eerste bijlage Rond het proces Mindszenty, waren op zondagmorgen 6 febr 1949, 136 500 exemplaren verkocht, ook al door de enorme reclame van Henri de Greeve in zijn radio-praatje het Lichtbaken, de avond tevoren 1 en week later werd het Zwartboek van De Linie, weer met steun van een radiopraatje van De Greeve, verkocht in een oplage van 230 000 exemplaren (Redactiekroniek van 5, 6 en 12 febr L-a Ds II, nr 12a g) Uit de winst op de extra Mindszenty-edities kon de restauratie van de redactielokalen gefinancierd worden (Maand-rapport van juni 1949, pp 2-3 L-a Ds I, nr 10)
- Op 1 april 1949 (jrg IV, nr 157) verscheen het extra-kerkvervolgingsnummer Kerk in de storm Van de 360 000 exemplaren werden er met moeite 300 000 verkocht De gemaakte kosten werden maar net gedekt, de baten waren aanvankelijk bestemd voor de actie om Pius XII ter gelegenheid van de 50ste verjaardag van diens priesterwijding vanuit Nederland een radiozender te schenken Creighton zag als oorzaken van het mislukken van het kerkvervolgingsnummer 1) minder belangstelling hiervoor dan voor het proces Mindszenty 2) weinig medewerking van de geestelijkheid, 3) de vermoedelijke "Überorganisation", anders dan bij de Mindszenty-nummers die haastig gepland waren 4) De Linie zou juist een periode van antipathie bij katholiek Nederland beleven (Maandrapport van april 1949, p 2 L-a Ds I, nr 10)
- 121) De voornaamste artikelen uit deze bijlage Bijlage van De Linie, 4 febr 1949, Het Proces A Waarom de buitenlandse pers niet kon worden toegelaten 1 en borrel bij een ambassadeur /De laatste zondag in Boedapest B Geheimen van het Geelboek (door een Hongaarse medewerker) C Ook van een andere zijde 1 en verklaring van een Orthodoxe kerkvorst voor De Linie, door Theodosius Stephanus de Nemeth /Tegengestelde reacties van protestanten en Joden D Rond het "Actedron" Over "Psychotomie" en "Narco-analyse" /Het verhoor 1 en letterlijk verslag Bijlage van De Linie van 11 febr 1949, Ons Zwartboek A Briel uit Boedapest Tussen eis en vonnis. Nieuw licht op en vanuit het hart der tragedie B Wat deskundige Hongaren er van denken Interview met Imre Kovács, met ex minister Nyaradi en met een anonieme hoogleraar (Door een Hongaarse medewerker) C Het "Satanisch openluchtspel" Meditatie bij een uitzending van Radio Boedapest D Leiden en geruchten 1 en kleine "Rapsodie Hongroise" /Sint Stefan's kroon Vanwaar de woede der Hongaarse regering? (tav)
- 122) Redactiekroniek van 1 en 9 febr 1949 (L-a Ds II, nr 12a g)
- 123) DL, 25 febr 1949, jrg IV, nr 152, p 1, Mededelingen van de redactie Verklaring aan het adres van Mr Jan Derks, hoofdredacteur van De Tijd
- 124) DL, 30 dec 1949 jrg IV, nr 196, p 3 kardinaal Mindszenty De voorloper Vgl P Lesourd, Kardinaal Mindszenty, Den Haag 1972 (Oorspr Le cardinal Mindszenty Paris 1972), pp 85-90
- 125) Vgl Mijn leven Memoires van Mindszenty, Amsterdam 1974, o a pp 43-46 Vgl ook A I Manning, De Memoires van Mindszenty Pijnlijk zelfportret van een uitgerangeerde kardinaal, Boekenbijlage van De Tijd, 15 nov 1974, pp 12-13
- 126) Aantekeningen betreffende het redigeren van een blad als De Linie, 29 nov 1953 (L-a Ds I, nr 4)
- 127) DL, 11 febr 1949, jrg IV, nr 150, p 2, Nieuws uit het Oosten Opnieuw Katyn DL, 24 juni 1949 jrg IV, nr 169, p 1, Notanda Katyn, DL, 22 juli 1949, jrg IV, nr 173, p 3, Notanda Katyn DL, 1 sept 1950, jrg V, nr 231, p 3, Een open brief, tien jaar na Katyn, door Stefan Rokita DL, 17 nov 1950, jrg V, nr 242, p 3, Churchill over Katyn, DL, 24 nov 1950, jrg V, nr 243, p 1, Katyn
- 128) Redactiekroniek van 29 maart 1950 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 129) Het eerste Oostfront verscheen in DL, 7 april 1950, jrg V, nr 210, p 3, de laatste in DL, 15

sept 1950, jrg V, nr 233, p 2

- 130) Duidelijke voorbeelden hiervan zijn de al eerder in aant 70 genoemde fel anti-communistische Smalle boekjes, die in Heiloo verschenen in opdracht van de Katholieke Actie in Nederland. De UNO-actie van de radio priester Henri de Greeve in verband met "de terreur der communisten in Oost Europa en de huichelachtige houding der Westerse landen ten opzichte van de Russische politiek", ondervond echter nauwelijks steun bij De Linie (Vgl Brief van 24 juli 1949, G J Haas, secretaris van H. de Greeve aan Mr A Mertens (Coll A M)). L. Paulussen SJ klaagde hierover in een brief van 19 aug 1949, waarin hij De Linie het aangewezen blad noemde om deze actie op meer dan gewone wijze te steunen, en ook niet hoopte dat de Linie mensen bang waren geworden om te veel anti-communistisch te lijken. Hij constateerde dat in de laatste afleveringen van De Linie eerder te weinig dan te veel tegen het communisme stond (Coll A M). Dit kwam overeen met de gematigde koers die De Linie medio 1949 in deze ging volgen.
- 131) Deze conclusie is van M. Bogaarts in het kader van zijn onderzoek naar de situatie in Nederland tijdens het kabinet Beel en zal, vermoedelijk eind 1978, verschijnen in F J F M Duynstee/ M D Bogaarts, Het kabinet Beel 1946-1948, Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945, D1 II.
- 132) Vergelijkbaar met de felle anti-communistische toon van De Linie in zo'n vroeg stadium is wel het KAB blad Herstel, waarschijnlijk veroorzaakt door de concurrentiepositie van de katholieke arbeidersbeweging ten opzichte van o.a. de communistische IVC. Als voorbeeld noemen we Herstel, 30 jan 1947, pp 2-4, Achter het IJzeren Gordijn. Verslag van een jonge Rus uit België. Sovjet Unie gevaarlijk en gemeen.

Hoofdstuk XIX Tegen het moderne humanisme

- 1) Vgl J. Maritain, Naar een nieuwe christenheid, Amsterdam 1936, p 67 e v. (Oorspronkelijke titel Humanisme integral, vertaling J. van der Lugt)
- 2) DL, 3 mei 1946, jrg I, nr 6, p 1, Heidenen. Over het humanisme zonder God
- 3) A L. Constandse, Geschiedenis van het humanisme in Nederland, Den Haag 1967, p 143 e v
- 4) Vgl W. van Dooren/A L. Constandse, Atheïsme, humanisme, socialisme, Amsterdam 1975, p 64, J P. van Praag, Modern Humanisme. Een renaissance? Amsterdam 1947. Dit boek is eind augustus 1943 voltooid en verscheen onder auspiciën van het Humanistisch Verbond, dat de inhoud ervan niet geheel onderschreef. Met name de politieke consequenties bleven voor verantwoording van de schrijver.
- 5) A L. Constandse, Geschiedenis van het humanisme in Nederland, p 174 e v, H. Bongers, Modern humanisme, in W. Banning e a., Modern niet-godsdienstig humanisme, Nijmegen 1961, p 29 e v
- 6) DL, 31 mei 1946, jrg I, nr 10, p 1, Is het verzet voorbij? (L P), DL, 5 juli 1946, jrg I, nr 15, p 1, Geestelijke strijd (C). Vgl hfdst XVIII, p 224
- 7) Het maandblad Apollo was een naoorlogs tijdschrift voor literatuur en beeldende kunst, op humanistisch standpunt, onder redactie van de Amsterdamse professoren J. Tielrooy en Fr. van Thienen. Vgl DL, 30 aug 1946, jrg I, nr 22, p 1, De rebellenpsalm. Een dichter wil God vernietigen.
Het Nieuw Vlaamsch Tijdschrift was tijdens de bezetting voorbereid door August Vermeylen om vanaf de lente van 1945 alle terreinen van het geestelijk leven te bestrijken. Het verscheen tussentijdse onder directie van Herman Teirlinck, die de arbeid van Vermeylen na diens dood afronde. Vgl DL, 27 sept 1946, jrg I, nr 26, p 2, Een vonnis over het "Nieuw Vlaamsch Tijdschrift", door Jowan de Keizer
- 8) DL, 14 juni 1946, jrg I, nr 12, p 3, Wijsbegeerte. Wat is waarheid? Het halve antwoord van het Nederlands Humanistisch Verbond
- 9) Bisschoppelijke vastenbrief van 16 febr 1947, pp.4-5, vgl H. Bongers, Modern humanisme, p 26
- 10) DL, 21 maart 1947, jrg II, nr 51, p 1, Moraal (C)
- 11) DL, 11 april 1947, jrg II, nr 54, p 1, Dr. Loenen repleceert (C)
- 12) DL, 16 mei 1947, jrg II, nr 59, p 1, Anti theïsme (C)
- 13) DL, 23 mei 1947, jrg II, nr 60, p 1, Humanisme (C)
- 14) Van Duinkerken schreef dat Isaac da Costa bij de verdediging van zijn proefschrift op 20 juni

1821 al een openbare oorlog tegen God had gesignaleerd Zie De Tijd, 24 mei 1947, p 3, De be-
kering van Da Costa Zijn sefardische droom Angst voor antitheïsme, door Anton van Duin-
kerken

- 15) DL, 30 mei 1947, jrg II, nr 61, p 1, Da Costa? / W Q Versteegen
- 16) DL, 30 mei 1947, jrg II, nr 61, p 10, Wij lezen Hedendaags humanisme
- 17) DL, 6 juni 1947, jrg II, nr 62, p 1, Doorzetten (C)
- 18) In de bundels De actualiteit van Marx Een symposium, Den Haag 1962, wordt o a door B Delfgaauw, S Kleerekooper en K Strijd materialisme en antitheïsme bij Marx veel meer verklaard vanuit het Marxisme zelf K Strijd kon zelfs niet inzien waarom het antitheïsme principieel aan het marxisme verbonden zou zijn (K Strijd, Christendom en marxisme, in De actualiteit van Marx Een symposium, pp 89, 91 en 103)
Bij Jacques Maritain, Naar een nieuwe christenheid, pp 45 en 46, wordt gesteld dat het anti-
theïsme de grondslag is voor en niet het gevolg van de sociale leer van Marx Creighton zal hier
zijn conclusie aan ontleend hebben zonder echter de argumenten van Maritain te vermelden
Het standpunt van Maritain wordt overigens door R C Kwant, De wijsbegeerte van Karl Marx,
Utrecht 1962, duidelijker in het licht van de toenmalige historische omstandigheden gezien
Kwant gaat er weliswaar, evenals Maritain van uit dat Marx antitheïst was voordat hij communist
werd, maar plaatst het antitheïsme van Marx uitdrukkelijk in de toenmalige verhoudingen, waar-
bij het falen van de Christenen met name Marx' sociale leer heeft voortgebracht (Vgl R C
Kwant, De wijsbegeerte van Marx, Utrecht 1962, pp 129-132)
Een praktisch argument voor de betrekkelijkheid van het antitheïsme in het marxisme geeft
A L Constandse met zijn constatering dat met de groei van de socialistische beweging in het
interbellum de strijd tegen de godsdienst op de achtergrond raakte, omdat in het marxisme de
maatschappelijke verhoudingen de voorrang hadden op de geestelijke bovenbouw (Vgl A L
Constandse, Geschiedenis van het humanisme in Nederland, Den Haag 1967, p 141)
- 19) DL, 5 sept 1947, jrg II, nr 75, p 1, Noordenbos (C)
- 20) DL, 12 sept 1947, jrg II, nr 76, p 1, Hoogmachtig humanisme (C)
- 21) De bedoelde citaten zijn ontleend aan J Maritain, Humanisme Integral, en Chr Dawson, The
Judgement of the Nations
- 22) DL, 19 sept 1947, jrg II, nr 77, p 1, Secularisatie (C)
- 23) DL, 26 sept 1947, jrg II, nr 78, p 1, Vrije geesten (C)
- 24) DL, 24 okt 1947, jrg II, nr 82, p 1, Veto (C)
- 25) Vgl in dit verband L Schillebeeckx OP, De betekenis van het niet-godsdienstig humanisme
voor het hedendaagse katholicisme, in Modern niet-godsdienstig humanisme, Nijmegen 1961,
pp 74-112
- 26) DL, 24 okt 1947, jrg II, nr 82, p 2, De Groene Godsdienstige opvoeding
- 27) DL, okt 1947, jrg II, nr 83, p 1, Onzekerheden (C)
- 28) De popularisering van de term "integraal" humanisme geschiedde door het boek Humanisme
integral van Jacques Maritain, gebundelde voordrachten, in 1936 in het Frans gepubliceerd
Maritain gebruikt "humanisme" in de betekenis van "leer over de mens"
In tegenstelling tot M van Straaten OLSA schrok O Degrijse CICM niet terug voor de term
"christelijk humanisme", gezien zijn publikaties Christelijk humanisme Een levensideaal voor
katholieke intellectuelen, DI I, Terreinverkenning, Roermond 1948, idem, DI II, Opbouw,
Roermond 1949
- 29) DL, 19 dec 1947, jrg II, nr 90, p 1, Wij en Zij, door Dr Modestus van Straaten OFSA
- 30) DL, 24 dec 1947, jrg II, nr 91, p 1, Wij en Zij, door Dr Modestus van Straaten OLSA
- 31) DL, 30 jan 1948, jrg III, nr 96, p 1, Notanda Christocentrisch humanisme Om het discutable
en oppervlakkige van de term "klassiek humanisme" aan te duiden noemen we slechts twee
schrijvers W Banning (Geestelijk samenleven in Nederland, 3de druk, Amsterdam 1966, p 92
e v) noemt zeven hoofdvormen van Europees humanisme en onderscheidt voor de Oudheid
alleen al drie onderverdelingen J J M van der Ven, (Over Christendom en Humanisme, Bussum
1946, p 50 e v) spreekt van een praechristelijk humanisme, een christelijk en een praeter-
christelijk humanisme
- 32) DL, 13 febr 1948, jrg III, nr 98, p 12, Wij lezen Lerst Christenen, dan Humanisten IV
Onder het motto Lerst Christenen, dan Humanisten, ontleend aan een toespraak van kardinaal

- De Jong tot de Groninger studenten in 1947, gaf De Linie fragmenten uit de vastenbrieven van resp kardinaal De Jong, Mgr P Hopmans van Breda, Mgr J P Huibers van Haarlem, Mgr J G Lemmens van Roermond en Mgr W Mutsaerts van Den Bosch. In het algemeen hielden deze bisschoppelijke brieven geen rechtstreeks verband met de tegenstelling christendom en modern humanisme maar handelden over o m het eeuwig leven, het priesterschap, de boetvaardigheid en de katholiciteit
- 33) DL, 3 dec 1948, jrg III, nr 140, p 2, Mistige vaagheid. In Ds Kroon's betoog over christelijk atheïsme (ep)
 - 34) De hier bedoelde vastenbrief is Opbloei of verval der Kerk, 1947 (Oorspr Essor ou Déclin de l'Eglise). Zie hfdst II, p 34
 - 35) DL, 24 dec 1948, jrg III, nr 143, p 8, De kille infiltratie van het atheïsme. Godloosheid in het hart van het Christendom, door S Trooster.
De vastenbrief heette oorspronkelijk Le Sens de Dieu, in het Nederlands vertaald Het Godsbesef. Deze gedachten van Suhard zijn o a terug te vinden bij J J M van der Ven, Katholicisme en Humanisme, in Katholicisme en de wereld van nu, Delit 1947, p 66. P Schoonenberg SJ, Waarde en betrekkelijkheid van het humanisme, in KCT-Streven, Nieuwe reeks, jrg II, nr 7-11 (april 1949 - sept 1949), pp 1136-1139
 - 36) DL, 10 juni 1949, jrg IV, nr 167, p 1, Tegen de Christus
 - 37) DL, 7 april 1950, jrg V, nr 210, p 1, Humanisten. Vgl ook DL, 21 april 1950, jrg V, nr 212, p 1, Humanisten
 - 38) DL, 19 mei 1950, jrg V, nr 516, p 1, Grondslag (C)
 - 39) Maandrapport van nov 1949 (L-a Ds II, nr 10)
 - 40) Memo van 25 mei 1950 van A Mertens aan P Creyghton over redactionele organisatieproblemen (L-a Ds III, nr 30)
 - 41) Wat betreft de angst van de Kerk voor het atheïsme in het humanisme, vgl A Weiler, Humanisme en scholastiek: de vernieuwing van het christelijk denken in de Renaissance, in Concilium, Tijdschrift voor Theologie, jrg no.7, 1965, p 29
 - 42) J J M van der Ven, Over Christendom en Humanisme (Bussum 1946, p 66) maakte wel een duidelijk onderscheid tussen atheïstisch en anti-theïstisch humanisme, maar waarschuwde dat het eerste altijd op weg is het tweede te worden
 - 43) Vgl W Engelen, Het georganiseerde humanisme, in W Banning e a., Modern niet-godsdienstig humanisme, Nijmegen 1961, p 113 e v., Beginsel en doel van het Humanistisch Verbond, 4de herziene druk, 1951

Hoofdstuk XX Tegen het socialisme

- 1) Vgl hfdst XVIII, p 221
- 2) Vgl W Banning, Karl Marx, Leven, leer en betekenis, vierde herziene druk, Utrecht 1962, pp 134-138.
Nederland schijnt buiten Rusland zo ongeveer het enige land te zijn geweest, waar de strijd tussen marxisten en revisionisten reeds vóór de eerste wereldoorlog tot een scheuring in de partij geleid heeft. In de meeste landen kwam die scheuring pas na de oorlog naar aanleiding van de vraag of men zich bij de in 1919 in Moskou opgerichte Communistische Internationale zou aansluiten. Zie A A de Jonge, Het communisme in Nederland. De geschiedenis van een politieke partij, Den Haag 1972, p 18
- 3) L Muhler, Die Soziallehre der Papste, München 1958, pp 293-295. Muhlers conclusie, dat de kerk de veranderingen in het socialisme en communisme steeds nauwkeurig gevolgd heeft, zou naar onze mening wel iets gerelateerd mogen worden. Vgl ook R L Camp, The papal ideology of social reform. A study in historical development 1878-1967, Leiden 1969, pp 57, 62 en 64. Camp maakt een uitzondering voor Benedictus XV, die hiern meer flexibiliteit toonde
- 4) Vgl E Muhler, Die Soziallehre der Papste, pp 296-297, R L Camp, The papal ideology of social reform, pp 67-68
- 5) Vgl I Schoffer, De Nederlandse confessionele partijen 1918-1938, in De confessionelen. Ontstaan en ontwikkeling van de christelijke partijen, Utrecht 1968, pp 50-51
- 6) Vgl A F Manning, Geen doorbraak van de oude structuren. De confessionele partijen na 1945,

- in: De confessionelen Ontstaan en ontwikkeling van hun politieke partijen, Utrecht 1968, p.68: L.J. Rogier, Katholieke herleving, Den Haag 1956, 2de druk, p.601.
- 7) Zie hfdst. I, p.16. Als aanvulling hierop kan nog genoemd worden twee tijdens de bezetting genoemde reflecties. G. Ruygers, Socialisme, vroeger en nu, Haarlem 1945 en W. Banning, De dag van morgen. Schets van een personalistisch socialisme, richtpunt voor de vernieuwing van ons volksleven, Amsterdam 1945. De discussies binnen de Christofoor- en de Je Maintiendrai-groep zijn o.a. beschreven door H.M. Ruitenbeek, Het ontstaan van de Partij van de Arbeid, Amsterdam 1955, pp.139-145 en pp.176-189. I en voorbeeld van de discussie over de doorbraak in de pers wordt gegeven door Th. Kerkhof en H. Termier in hun verslag Onderzoek van het weekblad "Je Maintiendrai" (JM), oktober 1944 - mei 1945, ten behoeve van het werkcollege voor kandidaten in de Nieuwste Geschiedenis na 1870, Nijmegen, mei 1974, pp.2-6.
 - 8) I en korte samenvatting van de verschillende factoren die bij het niet doorgaan van de doorbraak een rol speelden, geeft A.I. Manning, Geen doorbraak van de oude structuren, pp.86-87.
 - 9) Vgl. L.J. Rogier/N. de Rooy, In vrijheid herboren. Katholiek Nederland 1853-1953, 's-Gravenhage 1953, p.770.
 - 10) H.M. Ruitenbeek, Het ontstaan van de Partij van de Arbeid, pp.216-217.
 - 11) DL, 3 mei 1946, jrg. I, nr.6, p.3, Het socialisme van de Apollonal. Oud, onwaard, ondemocratisch.
 - 12) DL, 24 mei 1946, jrg. I, nr.9, p.1, Rooms-Rood? De kansen op een vooruitstrevende politiek, door P.H. van Dijk.
 - 13) DL, 30 april 1948, jrg. III, nr.109, p.1, Onze socialisten. (B).
 - 14) DL, 25 juni 1948, jrg. III, nr.117, p.1, Zomer 1948. (A.M.). Vgl. hfdst. XVIII, p.232.
 - 15) Memorandum betreffende de behandeling van het socialisme in de beide Linies, door J.H.C. Creighton SJ, Amsterdam 9 jan. 1947, p.2. (L-a Ds VII, nr.58). Map nr.58 bevat stukken betreffende de opstelling van de stichtingsacte van de Interlinie. Het is curieus dat bovengenoemd Memorandum hierin, en niet in Ds III, nr.28 Diverse correspondentie, waarin zich meer van dergelijke stukken bevinden, is opgeborgen.
 - 16) Idem, p.7.
 - 17) Idem, p.7.
 - 18) Idem, p.8. Dit citaat is in Quadagesimo Anno terug te vinden onder art.137, vgl. Kerk in de branding, Tekst der encyclieken Rerum Novarum, Quadagesimo Anno en Over het goddeloze communisme, 3de druk, Brussel p.67.
 - 19) Redactieraad van 16 jan. 1949. (L-a Ds II, nr.13a).
 - 20) Redactieraad van 13 en 14 aug. 1949. (L-a Ds II, nr.13a). Voor de "sociale catechismus" zie aant. 5 bij de Inleiding op Deel II.
 - 21) Brief van 17 dec. 1949, Creighton SJ aan P. Mulders SJ. Als bijlage werd het beginselprogramma van de PvdA ingesloten. (L-a Ds III, nr.28).
 - 22) Volgens H.M. Ruitenbeek (Het ontstaan van de PvdA, p.221) traden de meeste rooms-katholieken, die lid waren van de Nederlandse Volksbeweging, niet toe tot de PvdA, omdat zij het katholieke volksdeel nog niet rijp achtten voor toetreding. De kwantitatief kleine groep katholieken, die wel overgingen naar de PvdA, stelden dit uiterst principieel en bovendien was er fundamenteel verschil tussen hun opvattingen met betrekking tot de positie van de katholieke in de wereld en die van de katholieken in de KVP. Vgl. I.r. d'Haens, De Katholieke Werkgemeenschap in de PvdA en de politieke doorbraak, in Jaarboek van het Katholiek Documentatie Centrum, Nijmegen 1974. I vevens te raadplegen op de leeszaal van het K.D.C. te Nijmegen is de doctoraal scriptie van d'Haens over de Katholieke Werkgemeenschap in de PvdA.
 - 23) DL, 20 jan. 1950, jrg. V, nr.199, p.4, Nawoord. (C) Waarschijnlijk gold dit argument ook al in 1945 toen Ruygers gastvrijheid kreeg in de SJ-periodiek KCT. Vgl. KCT. Voortzetting van Studien. jrg. I, dl. II (aug. 1945 - jan. 1946), p.23 e.v. / De Nederlandse Volksbeweging, door Geert Ruygers. Ruygers' opponent was toen G. Mulders SJ, die in hetzelfde nummer van KCT repliceerde met NVB en Christendom, p.32 e.v. Vgl. hfdst. I, p.17.
 - 24) DL, 3 febr. 1950, jrg. V, nr.201, p.1, Mededelingen van de redactie.
 - 25) Redactieraad van 14 en 15 jan. 1950. (L-a Ds II, nr.13a).
 - 26) DL, 28 okt. 1949, jrg. IV, nr.187, p.1, Mededelingen van de redactie.

- 27) DL, 26 april 1946, jrg. I, nr 5, p.1, Mededelingen van de redactie.
- 28) DL, 28 okt. 1949, jrg. IV, nr.187, p.1, Socialisme. Het Socialisme is herhaaldelijk in de duidelijkste termen door de Kerk veroordeeld; wanneer men vraagt of het hedendaagse Nederlandse Socialisme nog onder deze veroordeling valt, dan kan men met ondoordachte antwoorden geen genoegen nemen, door J.H.C. Creyghton SJ.
- 29) DL, 4 nov. 1949, jrg. IV, nr 188, p.7, Socialisme Memorandum betreffende de behandeling van het socialisme in de beide Linies, door J.H.C. Creyghton SJ, Amsterdam 9 jan. 1949, p.3. (L-a Ds VII, nr.58)
Het citaat van Creyghton is, in een iets andere vertaling, terug te vinden onder art. 131 van Q.A., zie De Kerk in de branding. Tekst der encycleken Rerum Novarum, Quadragesimo Anno en Over het goddeloze communisme, 3de druk, Brussel, p.65.
- 30) DL, 11 nov. 1949, jrg. IV, nr.189, p.1, De Kerk en het socialisme. Wanneer de Kerk zich over maatschappelijke stelsels uitspreekt, dan ontmoet zij de tegenstanders van het Geloof op hun eigen gebied, door J.H.C. Creyghton.
- 31) DL, 18 nov. 1949, jrg. IV, nr.190, p.1, Socialisme en Socialisten. Het is meer dan aannemelijk dat het leden- en kiezerscorps van de Partij van de Arbeid grotendeels uit mensen bestaat die niet anders zoeken dan wat zij elders, en met name bij de KVP, zouden moeten maar niet kunnen vinden, door J.H.C. Creyghton SJ.
- 32) Idem. Vgl het onderscheid dat G. Vrijmoed OI M al in 1928 maakte tussen het verwerpelijke socialisme van het verstand en het deernisopwekkende socialisme van het hart. G. Vrijmoed OI M, Socialisme en Katholicisme, Haarlem 1928, p 5 e.v.
- 33) DL, 25 nov. 1949, jrg. IV, nr 191, p.1, De voorzitter der Katholieke Volkspraak spreekt zich uit over de houding der KVP, door W.J. Andriessen, voorzitter van de KVP.
- 34) Redactiekroniek van 22 nov. 1949. (L-a Ds II, nr.12a-g)
- 35) Idem, als aant. 33. Deze opvatting van Creyghton staat lijnrecht tegenover die van pater Stokman op de KVP-partijvergadering van 1946, dat met het programma geen water bij de wijn gedaan mocht worden terwille van het winnen van kleine en grote groepen katholieken ter linker- of ter rechterzijde. Vgl. L.J. Rogier/N de Rooy, In vrijheid herboren, p.770.
- 36) Idem, als aant. 31.
- 37) DL, 2 dec. 1949, jrg. IV, nr.192, p.1, De Katholieken in de Partij van de Arbeid. Dat zij het inslaan van nieuwe wegen noodzakelijk achten, is volkomen begrijpelijk. De weg van het Socialisme evenwel is geen nieuwe weg. In het is ook geen goede weg, door J.H.C. Creyghton SJ.
- 38) Idem.
- 39) Prof. Romme in De Volkskrant van 6 dec. 1949. Vgl. DL, 9 dec. 1949, jrg. IV, nr.193, p.1, Naschrift van de Redactie. Deze polemiek met Romme, die ook leidde tot het ingrijpen van kardinaal De Jong is kort beschreven in hdst. VII, en aant. 13 bij hdst. VII.
- 40) DL, 9 dec. 1949, jrg. IV, nr.193, p 1, Socialisme in opspraak, door Geert Ruygers, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal voor de Partij van de Arbeid.
- 41) DL, 6 jan. 1950, jrg. V, nr 197, p.1, Geert Ruygers over Socialisme en Communisme, door Geert Ruygers.
Creyghton zelf had eerder al geconstateerd dat Suhard de profeet van de anti-Linie-katholieken was Zie Maandrapport van nov. 1949. (L-a, Ds I, nr.10).
- 42) DL, 6 jan. 1950, jrg. V, nr 197, p.9, Naschrift. (J.H.C. Creyghton SJ).
- 43) DL, 13 jan. 1950, jrg. V, nr.198, p 1, Socialisme Over de authentiek-socialistische beginselen van de Partij van de Arbeid en hun tegenstelling tot de onderrichtingen der Pausen. (J.H.C. Creyghton SJ) Vgl. ook Memorandum betreffende de behandeling van het Socialisme in de beide Linies, 9 jan 1949, J.H.C. Creyghton SJ, p.5. (L-a Ds VII, nr.58).
- 44) DL, 13 jan. 1950, jrg. V, nr 198, p.1, Socialisme. Over de authentiek-socialistische beginselen van de Partij van de Arbeid en hun tegenstelling tot de onderrichtingen der Pausen. (J.H.C. Creyghton SJ).
- 45) I. Muhler, Die Soziallehre der Papste, Munchen 1958, pp.305-306
- 46) Met betrekking tot de socialisatie kan worden opgemerkt dat de pausen de mogelijkheid hiervan niet hebben uitgesloten. Bovendien heeft Pius XII na de tweede wereldoorlog, toen de kwestie van de nationalisatie of socialisatie weer acuut werd, in een rede tot de Italiaanse arbeiders op 11 maart 1945 uitdrukkelijk het thema van de socialisatie behandeld en onder enkele voor-

- waarden goedgekeurd Vgl E. Muhler, *Die Soziallehre der Papste*, pp 199-200. De mening van de pausen over de nationale en internationale economie en over het recht van de staat om op die terreinen te intervenieren vindt men in J.-Y. Calvez/J. Perrin, *L'Enseignement social des Papes de Leon XIII a Pie XII*, 2de druk, Paris 1961, pp 381-427.
- 47) Vgl H.M. Ruitenbeek, *Het ontstaan van de Partij van de Arbeid*, p 218.
- 48) In *Quadragesimo Anno* wordt onderscheid gemaakt tussen het onaanvaardbare begrip "classium pugna" in marxistische zin en "classium disceptatio" in christelijk solidaristische zin, waarbinnen voor een eerlijke arbeidsvrede wel ruimte zou kunnen zijn Vgl L. Muhler, *Die Soziallehre der Papste*, pp 246-251.
- Pius XII wees na de tweede wereldoorlog de doctrine van de klassenstrijd nog eens nadrukkelijk af Vgl R.L. Camp, *The papal ideology of social reform*, p 73. Vgl met betrekking tot de Kerk en de klassentegenstellingen J.-Y. Calvez/J. Perrin, *L'Enseignement social des Papes de Leon XIII a Pie XII*, 2de druk, Paris 1961, pp 427-473.
- 49) Slechts een keer citeerde Croyghton eveneens Von Nell Breuning SJ, namelijk uit "Katholik und Sozialismus", in *Katholisches Leben und Publizistische Verantwortung*, Heidelberg 1949. Ruygers haalde toen de I rankfurter Hefte aan Vgl DL, 9 dec 1949, jrg IV, nr 193, p 1, *Socialisme in opspraak*, door Geert Ruygers en Naschrift van de Redactie.
- Von Nell Breuning was de grote commentator van *Quadragesimo Anno* Vgl DL, 31 jan 1947, jrg II, nr 44, p 1, *Het wilde kapitaal aan banden*, door S.Th. Visser. Een zeer uitgebreide bibliografie van het oeuvre van Von Nell Breuning SJ is te vinden in *Normen der Gesellschaft. Festgabe für Oswald von Nell Breuning SJ zu seinem 75. Geburtstag*, Mannheim 1966 (1ste druk 1965), pp 326-372).
- 50) DL, 20 jan 1950, jrg V, nr 199, p 4, Geert Ruygers verdedigt het Socialisme. Onder de titel *Viervoudige Ketters* biedt de heer Ruygers ons het volgende artikel ter plaatsing aan.
- 51) DL, 20 jan 1950, jrg V, nr 199, p 4, *Nawoord (C)*.
- 52) DL, 3 febr 1950, jrg V, nr 201, p 4, *De discussie over socialisme. Vaandelvlucht?*, door Geert Ruygers. Dit laatste citaat is ontleend aan de Belgische socialist Hendrik de Man, wiens invloed op het Nederlandse socialisme beschreven staat bij H.M. Ruitenbeek, *Het ontstaan van de PvdA*, p 26 e v.
- 53) DL, 3 febr 1950, jrg V, nr 201, p 4, *De discussie over socialisme. Vaandelvlucht?*, door Geert Ruygers. Het citaat van Leo XIII was ontleend aan de encyclick *Immortale Dei*, 1885.
- 54) DL, 3 febr 1950, jrg V, nr 201, p 4, *De discussie over socialisme. Nawoord (C)*.
- 55) Vgl Maandrapport van april 1950, p 3 (L-a Ds I, nr 10).

Hoofdstuk XXI Tegen het kapitalisme

- 1) DL, 27 dec 1946, jrg I, nr 39, p 1, *Mededelingen van de redactie*.
- 2) DL, 24 jan 1947, jrg I, nr 43, p.1, *Naschrift (W. Pompe)*.
- 3) I. Muhler noemt drie sociale grondbeginselen in de sociale leer van de katholieke kerk die tegelijk ethische principes zijn, te weten solidariteit, autoriteit en subsidiariteit. Het begrip solidariteit gaat uit van de eenheid van het menselijk geslacht in tegenstelling tot b.v. de rassenleer van het fascisme en de klassenstrijd van het marxisme. Met het begrip autoriteit zou geen vormbepalend principe bedoeld zijn, maar wel het eerste en hoogste orgaan van de maatschappij. Subsidiariteit slaat op de zekere zelfstandigheid die kleine ten opzichte van hogere organen moeten bezitten maar ook op de wederzijdse ondersteuning van elkaar Vgl E. Muhler, *Die Soziallehre der Papste*, München 1958, pp 168-185. Het begrip subsidiariteit, dat door Croyghton tijdens de ideeenontwikkeling van diens weekbladapostolaat veelvuldig gehanteerd werd, is eveneens ter sprake gebracht in hfdst II, pp 27-28.
- 4) DL, 3 jan 1947, jrg II, nr 40, pp 1-2, *Het tweede front. Tussen communisme en kapitalisme*, door Prof Mr W. Pompe.

Pompe, eerst hoogleraar te Nijmegen, later in Utrecht, werkte in de dertiger jaren o.a. in zijn studie. Het keerpunt in het maatschappelijk leven, reeds het idee uit van het katholicisme als centrum tussen kapitalisme en communisme, welke systemen door uitholling van het bezit de persoonlijke vrijheid vernietigden Vgl L.J. Rogier, *Katholieke Herleving*, 2de druk, Den Haag 1956, p 575.

- 5) DL, 24 jan 1947, jrg II, nr 43, p 1, "Brief van een arbeider" "Het moet gezegd dat wij, even

- als onze Communistische collega's wanhopen ", door Chr Vocht Sr , Amsterdam, jan 1947
- 6) DL, 24 jan 1947, jrg II, nr 43, p 1, Naschrift van W Pompe Vgl de bij Vrij Nederland verschenen Bevrijding en Het nieuwe tijdperk en het recht, allebei van de hand van W Pompe, verschenen in Amsterdam 1945
 - 7) DL, 31 jan 1947, jrg II, nr 44, p 1, Het wilde kapitaal aan banden I en Amsterdamse arbeider raakt het hart van de kwestie, door S Th Visser Moderator der Katholieke studenten te Utrecht
 - 8) Dit experiment in Romans is o a beschreven in het Franse weekblad Temoignage Chrétien, nr 93, 8 maart 1946, p 6 "Une experience", door R Mathieu Vgl voor deze problematiek J P Gault, Histoire d'une fidelité Temoignage Chrétien, 1944 1956, p 208 e v
 - 9) DL 7 febr 1947, jrg II, nr 45 p 1, Het kapitalisme uitgeleed Er dient onverwijld gehandeld Ombouw der onderneming, door pater Drs Martianus OI MCap
 - 10) L Muhler, Die Soziallehre der Papste, p 307
 - 11) R Aubert, De Kerk van de crisis van 1848 tot Vaticanum II, Geschiedenis van de Kerk, dl Xa, Bussum 1947, pp 181-182
 - 12) Welke aspecten van het kapitalisme wel en niet door de paus geapprecieerd werden is te vinden bij L Muhler, Die Soziallehre der Papste, pp 306-318 Vgl voor Quadagesimo Anno o a J-Y Calvez/J Perrin, Eglise et société économique L'enseignement social des Papes de Léon XIII a Pie XII, 2de druk Paris 1961, pp 114-117 R L Camp, The papal ideology of social reform A study in historical development 1878-1967, Leiden 1969, pp 95-100
 - 13) R Aubert, De Kerk van de crisis van 1848 tot Vaticanum II, p 297
 - 14) Idem p 298
 - 15) Vgl L J Rogier/N de Rooy, In vrijheid herboren Katholiek Nederland 1853 1953, 's-Gravenhage, pp 675 680 L M H Joosten, Katholicken en fascisme in Nederland 1920-1940, Hilversum 1964, pp 177 183
- I en vergelijking tussen de Michaelbeweging en de "doorbraak" van de katholieke jongeren in de dertiger jaren is te vinden bij H M Ruitenbeek, Het ontstaan van de Partij van de Arbeid, Amsterdam 1955, pp 69-72
- 16) Vgl L J Rogier/N de Rooy, In vrijheid herboren, p 678
 - 17) Vgl bijvoorbeeld I Bongersma, Kapitalisme, vader van het Communisme, Witte cel-reeks, De Smalle boekjes nr 118, Hiloo 1947 A van der Weij, OCarm, Katholicisme en communisme, in Katholicisme en de wereld van nu, Delit 1947, pp 102-106 Vgl ook Kr Strijd, Christendom en communisme I en confrontatie Amsterdam 1951, pp 210-212
 - 18) Vgl bijvoorbeeld N Devolder OI M, Is de onderneming een gemeenschap?, en M J H Cobbenhagen, Gezag en medezeggenschap in de onderneming, beide in Verslagboek Het katholicisme in de moderne wereld, 17e Limburgse Sociale Studieweek, Rolduc 1948, pp 63-99
 - 19) Vgl C P Romme, De onderneming als gemeenschap in het recht, 1946 Voor een zeer korte plaatsbepaling van de ideeën van Romme in de Nederlandse politiek, zie J S Hoek, Politieke geschiedenis van Nederland Oorlog en herstel, Leiden 1970, p 270 e v
 - 20) DL, 7 maart 1947, jrg II, nr 49, p 3, De temming van het wilde kapitaal Rond de voorstellen van Prof Romme, door Dr P de Bruin
 - 21) DL, 14 maart 1947, jrg II, nr 50, p 3, Rond de voorstellen van Prof Romme Streven naar winst, door Dr P de Bruin
 - 22) Redactieraad van 19 dec 1946 (L-a Ds II, nr 13a)
 - 23) Redactiekroniek van 25 febr 1947 (L-a Ds II, nr 12a-g)
 - 24) Jaarverslag 1947 (redactioneel beleid), dd 3 okt 1948 - P Creighton (L-a Ds III, nr 30)
 - 25) DL, 25 jan 1948, jrg III, nr 92, p 1, 1948 Het Gouden Kalf en de Rode Ster De opbouw van het wereldrijk der vrije mensen, door J H C Creighton SJ
 - 26) DL, 9 jan 1948, jrg III, nr 93, p 5, Het Gouden Kalf en de Rode Ster Replik van A den Doolaard, en Naschrift (C) Vgl ook hfdst XVIII, p 231
 - 27) DL, 23 jan 1948, jrg III, nr 95, p 1, Gouden Kalf en Rode Ster Meer ernst Werkelijke hervormingen gevraagd, door G Vrijmoed OI M
 - 28) DL, 11 juni 1948, jrg III, nr 115, p 1, Dringende woorden uit het Vaticaan "Vigilanti" Weest waakzaam Bij de pauselijke toespraak van 2 juni
 - 29) DL 11 juni 1948, jrg III, nr 115, p 1, Notanda Omwenteling
 - 30) DL, 9 juli 1948 jrg III, nr 119, p 1, Risico's der Kapitalisten (B)

- 31) DL, 16 juli 1948, jrg III, nr 120, p 6, Risico's der Kapitalisten Protesten van lezers
- 32) DL, 23 juli 1948, jrg III, nr 121, p 5 Risico's der Kapitalisten Brieven over protesten
Het is mogelijk dat de Linie redactie in eerste instantie louter afbrekende kritiek geplaatst heeft om meer instemmende geluiden uit te lokken Ook kan hier sprake zijn van het algemeen mechanisme dat afkeuring eerder kenbaar gemaakt wordt dan instemming Helaas kan de juiste verhouding niet meer geconstateerd worden omdat de redactiecorrespondentie ontbreekt (Zie aant 7 bij de Verantwoording) Zeker is dat vele verantwoordigden waren en mondelinge overlevering schat het aantal opzeggingsen op ongeveer duizend
- 33) Verslag eerste bijeenkomst van de Contactraad van De Linie op 21 april 1950, p 2 (Paters Bo-gaartz en G Mulders)
Verslag tweede bijeenkomst van de Contactraad van De Linie op 9 juni 1950, p 6 (Pater Minder op) (L-a Ds, I, nr 12)
- 34) DL 30 juli 1948, jrg III, nr 122, p 1, Misbruik van macht (B) DL, 6 aug 1948, jrg III, nr 123, p 1, Proef op de som (B)
- 35) DL, 13 aug 1948, jrg III, nr 124, p 1, Risico's der kapitalisten (B)
- 36) DL, 20 aug 1948, jrg III, nr 125, p 1 Hoe wordt men rijk? (B)
- 37) DL, 27 aug 1948, jrg III, nr 126, p 1 Hoe men rijk wordt (B)
- 38) DL, 17 sept 1948, jrg III nr 129 Hoe men rijk wordt (B)
- 39) Vgl H I Keus, Mijn visie op het kapitalisme, in KCT Struven, Nieuwe reeks, jrg II, dl II, april sept 1949, pp 733-739
- 40) DL, 15 okt 1948, jrg III, nr 133, p 6 Geld en geweten Jef Last, fr H Keus en Prof Dr J A Veraart schrijven over Wat is Kapitalisme?
- 41) DL, 29 okt 1948, jrg III, nr 135, p 1 Mededelingen van de redactie
- 42) DL, 25 febr 1949, jrg IV, nr 152 p 9, Geld en geweten Intermezzo
- 43) Vgl DL, 7 jan 1949, jrg IV, nr 145, p 3 Geld en geweten Zijn onze belastingwetten rechtvaardig?
- 44) DL, 28 okt 1949, jrg IV, nr 187, p 9, Geld en geweten
- 45) Bijv DL, 11 maart 1949, jrg IV, nr 154 p 9, Geld en geweten Is de bedrijfscoöperatie voor boeren redelijk verantwoord?, DL, 3 maart 1950, jrg V, nr 205, p 9, Geld en geweten Erecht
- 46) DL, 12 mei 1950, jrg V, nr 5, p 9, Geld en geweten Zaken doen achter het IJzeren Gordijn (B)
- 47) DL, 26 mei 1950, jrg V, nr 217, p 9, Geld en geweten Biechtvademoraal?
- 48) Redactiekroniek, Overzicht aug 1948 - jan 1949 en 6 sept 1949 (L-a Ds II, nr 12a-g) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, Berchmanium 24-25 april 1949, p 10 en p 15 (L-a Ds I, nr 11a)
- 49) DL, 17 juni 1949, jrg IV, nr 168, p 6, Naar aanleiding van de Bisschoppelijke Vastenbrieff Sociale rechtvaardigheid I "De heide is de ziel van de Sociale rechtvaardigheid" (B)
- 50) DL, 7 okt 1949, jrg IV, nr 184, p 6, Oefenschool van deugden (B)
- 51) DL, 26 aug 1949, jrg IV, nr 178, p 6, Medezeggenschap (B)
Bij R Aubert lezen we dat het ideaal van de maatschappij op corporatieve grondslag zoals Quadregesimo Anno (1931) dat voorstond, tegenwoordig achterhaald lijkt Bovendien was men in die tijd al in Nederland en België zeer terughoudend wat dit ideaal betreft (R Aubert, De Kerk van de crisis van 1948 tot Vaticanum II, p 297) Verder moet nog opgemerkt worden, dat de steun die in zuidelijke landen en Oostenrijk gegeven werd aan oplossingen van het corporatieve type vaak gepaard ging met een toegeeflijke houding ten aanzien van de fascistische regimens (R Aubert, p 299) Bij sommige katholieke politici, zoals Romme en Kortenhorst, tenderde het concept voor de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie echter naar het corporatieve stelsel (Vgl J S Hook, Politieke geschiedenis van Nederland, p 270 e v) Het onderscheid tussen corporatieve beginselen en de PBO is, door allerlei meningsverschillen over de laatste, vaak moeilijk aan te geven, zodat de oppervlakkige benadering van De Linie in deze begriprijker wordt Vgl o a G M J Veldkamp, Het subsidiantstelsel in de Nederlandse Sociale wetgeving en sociale politiek Ontwikkeling tot Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie, Uitgave der Katholieke Volkspartij, 1948, J A Veraart, De Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie, 1947
- 52) DL, 28 okt 1949, jrg IV, nr 187, p 6, Wij weten ook weg met een nederlaag (B)
- 53) Zie hfdst XXI, pp 259-260
- 54) DL, 19 mei 1950, jrg IV, nr 216, p 7, Theorie der katholieke organisatie, door Prof dr. J A

Veraart. Vgl. voor handelen en denken van Poels: J. Colsen CM. Poels, Roermond 1955.

- 55) DL, 14 april 1950, jrg. IV, nr.211, p.5, Bedrijfsorganisatie, ons beste exportartikel, door Prof. Dr J.A. Veraart.
- 56) Vgl. Maandrapporten van maart en sept. 1950. (L-a Ds I, nr.10).
- 57) Redactieraad van 25 mei 1946. (L-a Ds II, nr.13a)
- 58) Artikelen van P. de Bruin SJ, bedoeld voor een sociale catechismus, werden in 1950 nog afgekeurd door de hoofdredacteur van De Linie. De bedoeling was er een afzonderlijk boek van te maken. Intussen zou, in een bewerking van pater Bless SJ bij het Catechetisch Centrum SJ in Maastricht een sociale catechismus verschijnen, die ook voor dokwerkers geschikt was, waarbij De Linie en de Vlaamse Linie "achter het net zouden vissen". (Interlinie-maandrapport no.13 van mei 1950: L-a Ds VII, nr 60). Vgl. ook aant. 5 bij de Inleiding op Deel II

Hoofdstuk XXII Op de bres voor een staatkundige wereldeenheden

- 1) DL, 14 febr. 1947, jrg. II, nr 46, p.1, Reves. (C).
- 2) Vgl. A.I. Manning, Het probleem van de vrede in deze eeuw, in: De strategie van de vrede. Analen van het Thijmgenootschap, jrg. LIV (1966), pp.110-120.
Vgl. eveneens G.M.J.C. Herberichs, Théorie de la paix selon Pie XII, Paris 1964, pp.102-141, met een beknopt overzicht van enkele theorieën over de internationale organisatie.
- 3) Van alle schrijvers die een beknopte beschrijving van deze toestand van "internationale anarchie" hebben gegeven, noemen we er, vrij willekeurig, twee. Voor de periode van het interbellum: J. de Kadt, Het fascisme en de nieuwe vrijheid, 2de druk (eerste druk in 1938), Amsterdam 1946, p.275 e.v. Voor de periode na 1945: A. van Oven, Wereldorganisatie, Wenselijkheid en mogelijkheid, Leiden 1948, p.451 e.v.
- 4) Vgl. L. Reves, De anatomie van de vrede, Amsterdam 1947, p.31. (Oorspr. Anatomy of peace, 1945).
- 5) Idem, p.102.
- 6) DL, 28 febr. 1947, jrg. II, nr.48, p.2, Wereld zonder wet. "Het fundamentele probleem van de vrede is het probleem van de soevereiniteit", door Dr J.H.C. Creighton SJ
- 7) Idem, p.1. Er moet wel worden opgemerkt, dat Anatomy of peace gepubliceerd werd in 1945, voordat de tweede wereldoorlog beëindigd werd. Reves schreef in een postscriptum bij o.a. de Nederlandse vertaling dat ontdekking en gebruik van de atoombom en de oprichting van de UNO zijn ideeën niet wijzigden, eerder versterkten. Vgl. L. Reves, De anatomie van de vrede, p.273 e.v.
- 8) DL, 28 febr. 1947, jrg. II, nr.48, p.2, Wereld zonder wet, door Dr J.H.C. Creighton SJ. Vermoedelijk heeft Creighton deze gedachte ontleend aan The making of Europe, door Chr. Dawson in 1934 geschreven. Dit boek werd door A. Cuypers, de latere redacteur buitenland van De Linie, in het Nederlands vertaald onder de titel De schepping van Europa
- 9) DL, 28 febr. 1947, jrg. II, nr.48, p.1, Wereld zonder wet, door Dr. J.H.C. Creighton SJ.
G.M.J.C. Herberichs, Théorie de la paix selon Pie XII, p.141 e.v., gaat in op het algemene woordgebruik van de auteurs die zich bezighielden met een internationale wereldorganisatie. Met name op p.142 en p.143 houdt Herberichs zich bezig met L. Reves, die de term "universalisme" gebruikt, en de contra-critiek van katholieke Franse auteurs op Reves, in: Code de morale internationale, Paris 1951. Evenals Creighton verdedigden deze Franse auteurs zich fel tegen de aanvallen van Reves op de Kerk van Rome.
- 10) DL, 28 febr. 1947, jrg. II, nr.48, p.2, Wereld zonder wet, door Dr J.H.C. Creighton SJ.
Vergelijk ook de toepassing van het subsidiariteitsbeginsel door Creighton op zijn eigen weekbladplannen. (Hfdst. II, p.27 e.v.).
- 11) DL, 28 febr. 1947, jrg. II, nr.48, p.2, Wereld zonder wet, door Dr.J.H.C. Creighton SJ.
- 12) DL, 6 juni 1947, jrg. II, nr.62, p.2, Het federalisme in Nederland, door Drs. O.I. Hammerstein.
- 13) DL, 19 sept. 1947, jrg. II, nr.77, p.1, Montreux. Wij allen zijn verantwoordelijk voor de komende wereld, door Mr.Dr. Thomas Keulemans O.Carm. Het gebruik van het begrip "personalistisch" is niet vreemd als men weet dat Denis de Rougemont, een van de grondleggers van het personalisme, tot de inleiders van het congres behoorde. Zie aant. 14; vgl. ook hfdst. I, pp.16-17, over het personalisme als leidend idee bij de doorbraakgedachte in Nederland.
- 14) Idem. De inleiders op dit congres van de Unie van Europese Federalisten te Montreux, gehouden

- van 26 tot 30 aug 1947, waren Denis de Rougemont, Prof M Allais, Prof Dr G van de Leeuw, Dr H Brugmans en M D Serruys Inleidingen, rapporten en resoluties van het congres te Montreux zijn te vinden in Europa een in een verenigde wereld, Amsterdam 1947
- 15) DL, 28 maart 1947, jrg II, nr 52, p 1, Vrijheid (C)
 - 16) DL, 15 aug 1947, jrg II, nr 72, p 1, Verkade (C) Vgl ook DL, 30 jan 1948, jrg III, nr 96, p 1, Demon (C)
 - 17) DL, 26 nov 1948, jrg III, nr 139, p 1, Rechts en Links, Hoog tijd
 - 18) G M J C Herberichs, Theorie de la paix selon Pie XII, pp 166-167.
 - 19) Idem, pp 167-168
 - 20) DL, 31 dec 1948, jrg III, nr 144, p 1, Edward Conway in het leidend katholieke weekblad America, 4 december
 - 21) Vgl hfdst XVIII, pp 233-234
 - 22) DL, 31 dec 1948, jrg III, nr 144, p 1, Tegen de kleinmoedige ketterjagers Zonder valse vrees Een overpeinzing op Oudejaarsavond bij vele ijdele vredeskreten der Kerstnummers, door J H C Creighton SJ
 - 23) Vgl Redactiekroniek van 14 maart, 11 april, 18 juli, 25 juli en 12 sept 1947 (L-a Ds II, nr 12a g) Aanvankelijk werd afgesproken dat Drs O I Hammerstein zou meewerken aan de voortzetting en afwikkeling van de wereld- enheid kwestie naar aanleiding van de bespreking van Reves' boek in De Linie, maar hij bleek om niet nader genoemde redenen weinig productief
 - 24) Redactiekroniek van 28 febr 1947 (L-a Ds II, nr 12a-g)
Alphons Laudy startte in DL van 7 maart 1947 (jrg II, nr 49) onder de kop "De nieuwe wereld Doel voor allen" een reeks publikaties naar aanleiding van de artikelen van Prof W Pompe, Chr Vocht sr en de studentenpastor S Th Visser over een nieuwe onchristelijke sociaal-economische orde (vgl hfdst XXI, pp 257-259)
Laudy ijverde voor een grondige beïnvloeding van de wereld op alle terreinen door het katholicisme Onder de vaste kop "Het tweede front" schreef Laudy o a dat Reves onbewust een oud pauselijk idee uitwerkte met zijn streven naar een evenwichtige gemeenschapswereld onder een oppersoevereiniteit (Vgl DL, 28 maart 1947, jrg II, nr 52, p 1, Het tweede front Wat vermogen wij, Christenen?, door Alphons Laudy) Hij werkte vervolgens de mogelijkheden van de Nederlandse katholieke organisaties uit en kwam tot het voorstellen van een Internationale Katholieke Unie (Vgl bijv DL, 2 mei 1947, jrg II, nr 57, p 1, Het tweede front Internationale Katholieke Unie, door Alphons Laudy) Deze plannen gingen in de richting waarin Creighton de volgende jaren zijn idee van een Katholieke Internationale zou gaan ontwikkelen Dit is dan ook de reden dat de rubriek van Laudy, die in DL van 6 juni 1947 (jrg II, nr 62, p 1, Het tweede front, Beweging en program, door Alphons Laudy) beëindigd werd, in dit hoofdstuk vermeld wordt en niet in hoofdstuk XXI (Tegen het kapitalisme)
 - 25) Redactiekroniek van 27 juni 1947 (L-a Ds II, nr 12a-g)
 - 26) Redactieraad van 9 okt 1947 (L-a Ds II, nr 13a)
 - 27) DL, 24 okt 1947, jrg II, nr 82, p 1, Mededelingen van de redactie
 - 28) DL, 5 maart 1948, jrg III, nr 101, p 1, Notanda Fout en Goed
 - 29) DL, 30 juli 1948, jrg III, nr 122, p 1, Rechts en Links, DL, 3 sept 1948, jrg III, nr 127, p 1, Rechts en Links
 - 30) DL, 26 maart 1948, jrg III, nr 104, p 1, Notanda Ten strijde.
 - 31) DL, 2 mei 1947, jrg II, nr 57, p 1, O L L S (C)
 - 32) Vgl o a A van Oven, Wereldorganisatie, p 174 e v, die eerst economische oplossingen voor Europa bepleitte, wilden de politieke wijzigingen ondervangen kunnen worden Zie voor de betekenis van de economische aspecten van het federalisme, M Allais, I conomische aspecten van het federalisme, in Europa één in een verenigde wereld, Amsterdam 1947, pp 81-114
 - 33) Redactiekroniek van 27 juni 1947 (L-a Ds II, nr 12a-g)
 - 34) DL, 5 maart 1948, jrg III, nr 101, p 1, Notanda Fout en Goed
 - 35) H Brugmans in de inleiding op brochure van W Verkade, De enige uitweg, Amsterdam 1947 Deze aan het Europese federalisme gewijde brochure werd in De Linie ook al niet juichend besproken, omdat Verkade te vriendelijk zou staan tegenover het bolsjewisme Vgl DL, 15 aug 1947, jrg II, nr 72, p 1, Verkade (C)
 - 36) DL, 22 aug 1947, jrg II, nr 73, p 1, Nieuw politiek niveau (C)

- 37) DL 18 juli 1947, jrg II, nr 68, p 1, Een positieve taak wacht op praktische mensen Land in zicht, door J H C Creyghton SJ
- 38) Redactiekroniek van 18 juli 1947 (L a Ds II, nr 12a-g)
- 39) DL, 14 mei 1948, jrg III, nr 111, p 1, Den Haag (C)
- 40) DL, 3 sept 1948, jrg III, nr 127, p 1, De vrijheid der koningen (C)
- 41) Vgl hfdst XVIII p 224.
- 42) O von Nell Breuning SJ/H Sacher, De Christelijke Staatsleer, Bijdragen tot een woordenboek der politiek, afl 2, Freiburg 1948
- 430 DL, 19 nov 1948, jrg III, nr 138, p 1, De Staat behoeft zich niet Nationaal-socialistisch te noemen om te worden tot een vraatzuchtig dier (C) Vgl verder o a DL, 26 nov 1948, jrg III, nr 139, p 1, In het woord "Staat" liggen gevaarlijke dwalingen besloten (C)
- 44) DL, 3 dec 1948, jrg III, nr 140, p 1, Nooit of nimmer zal het Christelijk geweten zich aan de Staat onderwerpen (C) Vgl ook DL, 10 dec 1948, jrg III, nr 141, p 1 De Staat die onze vaders hebben gebouwd, past in onze huidige wereld samenleving niet meer (C)
- 45) DL, 17 dec 1948, jrg III, nr 142, p 1, Eerst dan zal men zich over het Atlantisch Pact mogen verheugen, wanneer het voor de gehele wereld een voorbeeld geworden zal zijn (C)
- 46) DL, 14 jan 1949, jrg IV, nr 146 p 1, Het succes van het Atlantisch Pact hangt niet al van vermaningen, verzuchtingen en bespiegelingen over de geest die het bezielt (C)
- 47) DL, 14 jan. 1949, jrg IV, nr 146, p.1, Veiligheidsraad "Onze houding van verdrukte onschuld lijkt mij persoonlijk zeer onverstandig, maar bovendien ook in strijd met de rechtvaardigheid"
- 48) Het aanbrengen van een scheiding tussen het staats en het gemeenschapsbegrip lijkt ons eerder door Creyghton ontleend te zijn aan een artikel van H Brugmans, een week eerder in De Linie gepubliceerd Brugmans, een vooraanstaand federalist maar ook socialist, wilde duidelijk maken dat het socialisme het er niet op aan legde de gemeenschap in haar verzet tegen het staatstotalitarisme te verlammen Vgl DL, 11 febr 1949, jrg IV, nr 150, p 1, Het socialisme tegen de staat, door Prof Dr H Brugmans
- 49) DL, 18 febr 1949, jrg IV, nr 151, p.1, Alles hangt samen En dat de vrede niet tot stand komt door babbeltjes (C)
- 50) DL, 21 april 1950, jrg V, nr 212, p 1, Eenheid (C)
- 51) De redactiekroniek van 29 maart 1950 (L-a Ds II, nr 12a-g) vermeldt dat met Dr Van de Poel onderhandelingen over een soortgelijke kolom (als "Oostfront" van Mertens vgl hfdst XVIII, pp 235-236 - BB) betreffende het supranationalisme plaatsgevonden hadden Toch schijnt Creyghton deze kolom in eigen hand gehouden te hebben, blijkens een door hemzelf geschreven correctie op een vroegere tekst waarin Van de Poel nog de auteur werd genoemd
- 52) De kroniek startte op 14 april (DL, jrg V, nr 211) onder de kop "Supranationalisme" De volgende aflevering heette het al "Naar Wereldunie", tot en met DL, 23 juni 1950 jrg V, nr 221
- 53) Vgl M P Fogarty, Christelijke democratie in West Europa 1820 1953, deel II, Hilversum 1965, p 145 (Oorspr Christian Democracy in Western Europe 1820-1953, London 1957)
- 54) DL, 2 juni 1950, jrg V, nr 218, p.7, Naar Wereld-Unie Katholieken en supra-nationale actie (Publius Minor) Vgl ook DL, 5 mei 1950 jrg V, nr 214, p 1, Katholieke Internationale (C), DL, 23 juni 1950, jrg V, nr 221, p 4, Naar Wereld-Unie Katholieke Internationale (Publius Minor)
- 55) DL, 23 juni 1950, jrg V, nr 221, p.1, Een brief van pater Lombardi "Alles is gereed", door Ricardo Lombardi SJ.
- 56) DL, 5 mei 1950, jrg V, nr 214, p 4, Een speciale uitgave van De Linie bij het eerste bezoek aan Nederland van Ricardo Lombardi
- 57) R Aubert, De Kerk van de crisis van 1848 tot Vaticanum II, Geschiedenis van de Kerk, dl Xb, Bussum 1974, p 302
- 58) "Onrust in de zielzorg" is een bundel verhandelingen van katholieke priesters en leken, in maart 1950 verschenen, over de verhouding van de priesters tot de Kerk en de daarmee samenhangende problemen van de moderne zielzorg Vgl L J Rogier/N de Rooy, In vrijheid herboren Katholiek Nederland, 1853-1953, 's-Gravenhage 1953, p 833
Creyghton had enige waarderende woorden voor "Onrust in de zielzorg" met name voor de bijdrage van A C Ramselaar over de positie van de leek in de kerk Creyghton vond het verlangen van leken om taken in de zielzorg van de priester over te nemen wel een hoopgevend verschijnsel

- Hij klaagde echter dat het wijzen op een speciale roeping van de gelovige op een ander gebied, en speciaal op politiek gebied, moeilijker verstaan werd (Vgl DL, 17 maart 1950, jrg V, nr 207, p 1, Onrust C) Creighton bedoelde hier ongetwijfeld zijn eigen appèl op de gelovige leek om zijn idee van een supranationale wereldorde te steunen
- 59) Vgl R Lombardi SJ, Voor een nieuwe wereld (Oorspr Per un mondo nuovo), 1ste uitgave april 1951, 6de uitgave, nov 1951, Bussum 1952, met name hoofdstuk XVIII, met de titel De kruistocht van de twintigste eeuw, p 443 e.v. geeft een samenvatting van de bedoelingen van het omvangrijke boek
 - 60) DL, 7 juli 1950, jrg V, nr 223, p 1, Rodrigues Brent (C) De publikatie van A Rodrigues Brent, die hier bedoeld is, heet Federatie van de wereld, 1950
 - 61) DL, 28 juli 1950, jrg V, nr 226, p 3, De paus in het groeiend streven naar Wereldunie, door J H C Creighton SJ
 - 62) Vgl de artikelen van K Verhulst SJ, hfdst XVIII, pp 233-234, waarin wel een gewapend optreden maar niet de idee van een wereldunie verdedigd werd Dit gebeurde wel in het boek van generaal Pierre Billotte, Le temps du Choix, waaraan Creighton, ter gelegenheid van het verschijnen van de Nederlandse vertaling Het uur der beslissing, nogal lovende woorden wijdde Vgl DL, 21 juli 1950, jrg V, nr 225, p 1, De grote kans (C)
 - 63) DL, 4 aug 1950, jrg V, nr 227, p 1, Vredesencycliek (C) Vgl G M J C Herberichs, Theorie de la paix selon Pie XII, hfdst III, p 170 e.v., waarin wel de ook in onze tekst vermelde toespraak van 15 juli 1950 besproken wordt, maar waarin merkwaardig genoeg niet de encycliek Summi Maeris van 19 juli 1950 vermeld wordt
 - 64) Vgl DL, 14 juli 1950, jrg V, nr 224, p 1, Misplaatst vermaan (C)
 - 65) Creighton volgde hier de gedachtengang van B H M Vlekke, Eenheid en verdeeldheid van Europa, in De Internationale Spectator van 6 sept 1950 Vlekke op zijn beurt vertoonde hierin verwantschap met de inzichten van de door Creighton vaak geciteerde Christopher Dawson In zijn boeken, The making of Europe (1934), Religion and the modern State (1935) en The judgment of the nations (1942) hield Dawson o.a. een pleidooi voor een herstel van de wereldorde op christelijke basis Later distantieerde Creighton zich van Dawson in die zin dat hij de geestelijke middelen die de laatste voorstond, wilde aanvullen met tijdelijke, politieke en maatschappelijke, middelen Vgl J H C Creighton SJ, Internationale anarchie De weg naar één nieuwe wereldorde, Amsterdam 1962, pp 20-22
 - 66) DL, 13 okt 1950, jrg V, nr 237, pp 1-2, De Europese Beweging en de werkelijkheid, door Dr J H C Creighton SJ Vgl eveneens J H C Creighton, De functie van het geloof in de vorming van een bovennationaal gemeenschapsbesef, in Mens en grens Bindingen en breuklijnen binnen Europa, onder redactie van W A 't Hart, Den Haag 1965, pp 54-73
 - 67) Zo vermeldt de Redactiekroniek van 17 sept 1947, 31 jan en 13 febr 1948 spreekbeurten van pater Creighton over het federalisme voor besloten groepen (L-a Ds II, nr 12a-g) Dit zal ongetwijfeld in de Linie-jaren van Creighton meer gebeurd zijn Vooral na 1950 is Creighton zich met idee en organisatie van een supranationale wereldbeweging steeds meer gaan bezighouden
 - 68) Ierste ontwerp van de Capitularia voor De Linie en de Interlinie, 28 aug 1949, door Creighton (L-a Ds II, nr 30)
 - 69) Inkele fundamentele beschouwingen over de praktijk van een staatkundige wereldorganisatie vinden we in een door ons gemaakte zeer onvolledige selectie, waarin we uit de in de Nijmeegse Universiteitsbibliotheek aanwezige werken de volgende noemen, voornamelijk uit de jaren dat Creighton hoofdredacteur van De Linie was A C Iwing, The individual, the state and world government New York 1947 A van Oven, Wereldorganisatie, Wenselijkheid en mogelijkheid, Leiden 1948 W Levi, Fundamentals of world organization, Minneapolis 1950, G J Mangone, The idea and practice of world government, New York 1951 Het niet meer volgen van de latere publikaties van Creighton heeft twee redenen het valt buiten het tijdsbestek van deze studie, en er bestaat een gebrek aan competentie onzerzijds om fundamenteel over Creightons ideeën met betrekking tot een staatkundige wereldeenheden te kunnen oordelen Wel geven we hier enkele publikaties van Creighton op het gebied van de Wereldunie-beweging, waarin hij na zijn Linie-jaren zeer actief was Internationale anarchie De weg naar een nieuwe wereldorde, Amsterdam 1962 Worldorder based on the Individual and Maintained by a political world authority, in B Landsheer e.a., World society How is an effective and desirable world order possible?

In het tweemaandelijks blaadje Wereld-Unie. Uitgave van de Werelduniebeweging Nederland, waarvan de redactie in Den Haag zetelt, is in mei 1975 (jrg. 10, nr.3) naast een In Memoriam van J.H.C. Creyghton begonnen met een onuitgegeven script van zijn hand te publiceren onder de titel Het ontstaan van Internationale Anarchie. Het slot van deze reeks, waarin Creyghton zeer helder de evolutie van zijn denkbeelden over de vorming van een staatkundige wereldeenheden beschrijft tot aan zijn boek Internationale Anarchie, staat in het juli-augustus-nummer 1977 van Wereld-Unie (jrg. 12, nr 4). Opvallend is dat Creyghton in deze reeks terugkomt op zijn vroegere Linie-standpunt, dat de paus een actieve rol zou kunnen spelen in het propageren van een staatkundige wereldeenheden. Vgl. Wereld-Unie, mei 1976, jrg. 11, nr.3, pp 29-33.

Hoofdstuk XXIII Onderwerpen uit de buitenlandse politiek: Spanje en Indonesië

- 1) Vgl. W.P. Jalink, Uren met De Linie, in Socialisme en Democratie. Maandblad van de PvdA, jrg.8, 1951, april 1951, pp.249-250 en 254.
De beschuldiging dat De Linie anti-semitisch zou zijn is door ons niet onderzocht, omdat er geen directe aanleiding voor bestond na het lezen van vijf jaargangen. Bovendien lijkt ons het etiket van anti-semitisch slechts zelden De Linie te zijn opgeplakt. We vermelden slechts het standpunt van Jalink in bovengenoemd artikel (p.252), dat De Linie het midden nam tussen anti- en filosofie en verwijzen naar een representatief artikel in De Linie van 9 mei 1947, jrg. II, nr.58, p.5, Antisemitisme. Beschuldigingen, feiten en standpunt, door P. Constantinus O'MCap.
- 2) DL, 29 maart 1946, jrg. I, nr 1, p.2, Spanje de rode lap, door Dr. Aug. Cuypers.
- 3) DL, 27 sept. 1946, jrg. I, nr 26, p.1, Franco. (C).
Het Franco-regime als een persoonlijke dictatuur en geen fascistisch of militaristisch regime, wordt bevestigd door R. Moss, Spanje na Franco, in. Internationale Spectator, 8 okt. 1973, jrg. 27, nr.17, p.596 e.v. (Overgenomen uit The world today, uitgave van het Royal Institute of International Affairs, London, aug. 1973).
- 4) DL, 15 sept. 1950, jrg. V, nr 233, p.1, De toestand in Spanje. "Spoedige hulp - of hopeloze moeilijkheden".
- 5) Vgl. A.F. Manning, De Heilige Stoel en de Spaanse burgeroorlog, in. Tijdschrift voor Geschiedenis, 81 (1968), 4, 480.
Voor achtergronden van de Spaanse burgeroorlog, zie o.a.: G. Brennan, The Spanish Labyrinth. Cambridge 1943 (Ned. vertaling Het Spaanse labyrint, Amsterdam 1947; J.M. Sanchez, Reform and Reaction. The politico-religious background of the Spanish civil war, Chapel Hill 1964; H. Thomas, The spanish civil war, 2de dr., Harmondsworth 1965).
- 6) DL, 4 april 1947, jrg. II, nr.53, p.5, Bezoek aan Franco, door Hallday Sutherland.
- 7) DL, 23 jan. 1948, jrg. III, nr 95, p.2, Complot tegen Spanje. De democratieën spelen in Stalin's kaart, door Hallday Sutherland M.D.
- 8) DL, 7 nov. 1947, jrg. II, nr.84, p.2, De comédie duert voort. Hoe Spanje in de U.N.O. wordt behandeld, door Marcel J. Gevers.
- 9) DL, 24 febr. 1950, jrg. V, nr 204, p.1, Notanda. Spanje
- 10) DL, 10 jan. 1947, jrg. II, nr.41, p.5, Een vrouw ziet Madrid. Klein commentaar op het dagelijks leven in Spanje, door Julie Vischer, DL, 14 febr. 1947, jrg. II, nr 46, p.2, De pretoriaanse lijfwacht.
- 11) DL, 14 juli 1947, jrg. II, nr 66, p.5, Gesprekken in Spanje. Staat van beleg, door Prof.Dr.L.H. Grondijs, hoogleraar te Utrecht.
De ideeën van Grondijs over de Spaanse situatie zijn terug te vinden in L.H.Grondijs, De Spaanse burgeroorlog een voortzetting van de Russische revolutie? Leiden 1937.
- 12) DL, 22 okt. 1948, jrg. III, nr 134, p.5, Portret. Geen tyran.
- 13) DL, 13 okt 1950, jrg. V, nr.237, p.2, Vormt uw eigen opinie over Franco-Spanje. Vier vragen en verschillende antwoorden, door Dr. L.I. Schröder S.J.
- 14) De Linie-redactie verklaarde o.m. dat haar pogingen tot eerlijke voorlichting over Franco-Spanje met behoud van kritiek niets te maken had met "overgrote bewondering", zoals haar verweten was. Vgl. DL, 4 april 1947, jrg. II, nr 53, p.1, Mededelingen van de redactie.
- 15) DL, 18 april 1947, jrg. II, nr.55, p.1, De Spaanse tragedie. Zij die de verantwoordelijkheid dragen,

door Prof.Dr.L.H. Grondijs, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit in Utrecht.

- 16) DL, 24 dec. 1947, jrg. II, nr.91, p.1, Spanje. Geestelijke orde meer waard dan opgeblazen democratie, door Louis Paulussen SJ. Vgl. A. Porta, De katholieke kerk in Spanje, in: De Spaanse burgeroorlog en zijn gevolgen, Studium Generale Voordrachten, Leiden 1973, p.108 e.v.
- 17) DL, 31 okt. 1947, jrg. II, nr.83, p.4, Venster op het protestantisme. Protestantenvervolging in Spanje?
- 18) DL, 10 sept. 1948, jrg. III, nr.128, p.2, De Groene. Protestanten in Spanje.
- 19) DL, 24 sept. 1948, jrg. III, nr.130, p.2, De Groene. Vrijheid en verdraagzaamheid.
- 20) DL, 1 okt. 1948, jrg. III, nr.131, p.2, De Groene. Verdraagzaamheid. Beginsel of aanpassing.
- 21) DL, 26 aug. 1949, jrg. IV, nr.178, p.1, Eerlijke journalistiek of ... welkome agitatie. Kerkvervolging in Spanje? Een onderzoek van de feiten, door Prof.J.M. Visser OP. Het katholieke Centrum voor Staatskundige Vorming gaf bij het eerste lustrum de tekst uit van o.m. een redevoering van Mr.Dr. J.J. Loeff. Hierin werd theoretisch behandeld hoe het katholieke tolerantiebeginsel in zijn toepassing zal alhangen van de omstandigheden, waarvan de historie van een volk met zijn "Idee gouvernementale" de belangrijkste is. (Vgl. Katholicisme, verdraagzaamheid en democratie naar Nederlandse verhoudingen, Den Haag 1950, p.22). De conclusie hiervan zou kunnen zijn dat Nederland anders zal reageren dan Spanje. Spanje zou zichzelf niet meer zijn, als het zijn eenheid van godsdienstige overtuiging zou prijsgeven. Vgl. L.J. Rogier/N. de Rooy, In vrijheid herboren. Katholiek Nederland 1853-1953, 's-Gravenhage 1953, p.813. Vgl. ook C. Irizarry, De dertigduizend. Het moderne Spanje en het protestantisme, Baarn 1968.
- 22) Artikelen die aansloten op het artikel van Visser gingen over de discriminatie van katholieken door protestanten in het godsdienstvrije Zweden en over gewelddaden in Spanje tegen de katholieke kerk tijdens de republiek tussen mei 1931 en juli 1936. Vgl. DL, 2 sept. 1949, jrg. IV, nr. 179, p.3, Christenen onder elkaar. Kanttekening bij "Kerkvervolging in Spanje?", door F. Krijn; DL, 9 sept. 1949, jrg. IV, nr. 180, p.2, Rond de critiek op "Spaanse inquisitie"
- 23) Brief van 18 aug. 1949, J. Creyghton SJ aan J.L. Witte SJ met onderschrift van J. Houben SJ. (L-a Ds III, nr.29).
- 24) Brief van 19 aug. 1949, J.L. Witte SJ aan J. Houben SJ. (L-a Ds III, nr. 29).
- 25) Idem.
- 26) Vgl. W. Schermerhorn, Illusie en werkelijkheid over Nederland-Indonesië, in: Visioen en werkelijkheid. De illegale pers over de toekomst der samenleving, Den Haag 1963, p. 166 e.v.
- 27) Vgl. C. Smit, De liquidatie van een imperium. Nederland en Indonesië 1945-1962, pp.13-19; J.S. Hoek, Politieke geschiedenis van Nederland. Oorlog en herstel, Leiden 1970, pp.72-100.
- 28) Vgl. H.J. van Mook, Indonesië. Nederland en de wereld, Amsterdam 1949, pp.99-106; C. Smit, De liquidatie van een imperium, pp.19-26.
- 29) Zo sprak Prof. Romme van de "Week der schande" en ontstond het grote misverstand over de "uitverkoop van het koninkrijk" bij de buitenwacht, terwijl er in feite ter conferentie niets werd afgesproken. Zie P van 't Veer, Nederland en Azië, in: Gelijk hebben en krijgen. Commentaren op Nederlands buitenlandse politiek, Amsterdam 1962, pp.115-116.
- 30) Vgl. C. Smit, De liquidatie van een imperium, pp.26-39.
- 31) DL, 10 mei 1946, jrg. I, nr.7, p.1, Waarheen?, door R.A.M.
- 32) Redactiekroniek van 25 mei 1946. (L-a Ds II, nr 12a-g).
- 33) DL, 7 juni 1946, jrg. I, nr.11, p.2, Indonesië. Nederlands koloniaal bedrijf (ss.). Vgl. ook DL, 5 juli 1946, jrg. I, nr.15, p.2, Indonesië. Illusie van de "ethische" koloniale politiek. (ss.).
- 34) DL, 2 aug. 1946, jrg. I, nr.19, p.2, Orde op Java (th.).
- 35) DL, 6 dec. 1946, jrg. I, nr.26, p.1, Unie of Rijk. Het einde van een illusie, door Dr. P. de Bruin.
- 36) DL, 27 dec. 1946, jrg. I, nr.39, p.1, Nationale waardigheid en economie. Wat mogen wij nog van Indonesië verwachten?, door Dr. P. de Bruin.
In zijn artikel laakte De Bruin de te grote vrees voor het straatarm worden van Nederland tengevolge van het verlies van Indonesië, zoals dat ook beschreven is door H. Baudet, Nederland en de rang van Denemarken, in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 90, 3, 1975, 431-432.
- 37) Redactieraad van 5 sept. 1946. (L-a Ds II, nr.13a).
De raad wilde dat De Linie zich onthield van praktische politiek, bijv. betreffende de vraag.

- al of niet in Rijksverband. Over het algemeen was de raad wel voldaan over de leiding van de rubriek Indonesie door R. van Thiel SJ. Na moeilijkheden in november of de rubriek Indonesie tussen De Linie en enkele niet nader verklaarde "Maastrichtse" standpunten, werd in de redactiekroniek weer de vraag gesteld, die als een leid-motief door de standpuntbepaling van de Linie-redactie met betrekking tot Indonesie speelde "Begeven wij ons niet te veel op het terrein van de praktische politiek?". Zie de redactiekroniek van 11 dec. 1946. (L-a Ds II, nr.12a-g).
- 38) DL, 27 sept. 1946, jrg. I, nr 26, p.2, Indonesie. Katholieke Indie-politiek? (sb). Idem, Bezwaren tegen de Rijkscheheid. (th.).
- Voor deze regeringsverklaring van 10 febr. 1946 en het vertrouwen dat men had, dat Jonkman als minister van Overzeese Gebiedsdelen het accent zou leggen op het bijeenhouden van het staatsverband, zie C. Smit, De liquidatie van een imperium, pp.28 en 39. Zie voor een commentaar op de beroemde rede van koningin Wilhelmina, dec. 1942, W. Schermerhorn, Illusie en werkelijkheid over Nederland-Indonesie, pp 166-169.
- 39) DL, 6 dec. 1946, jrg. I, nr 26, p.4, I en christelijke oplossing. (th.).
- 40) DL, 21 febr. 1947, jrg. II, nr 47, p.4, Rijkscheheid en christelijke beschaving, door F. Sijbesma. De groep katholieken die dit stele standpunt van de staatkundige leiding van Nederland over Indonesie innam was maar klein en bestond hooftzakelijk uit oud-gasten als Welter, Bajetto en Lemaire. Bij de anti-revolutionairen, onder wie de koloniale gedachte vanouds sterk vertegenwoordigd was, was deze groep groter. De conservatieve houding van de groep-Welter ten aanzien van Indonesie was evenwel symptomatisch voor haar gehele instelling, wat blijkt uit het voortbestaan van de dwergpartij Katholieke Nationale Partij (KNP) onder leiding van Welter, ook toen de Indonesische kwestie eenmaal geliquideerd was. Vgl. L.J. Rogier/N. de Rooy, In vrijheid herboren, pp.776-777, 780.
- 41) DL, 28 febr. 1947, jrg. II, nr 48, p.4, Klare taal ..., door F. Sijbesma. In dit artikel werden de meningen over Linggadjati bestreden van H.A. Lunshof in Elsevier's Weekblad en Prof. Gerretson in De Nieuwe Leeuw.
- 42) DL, 6 juni 1947, jrg. II, nr 62, p.4, prof. Gerretson over de brug, door R. van Thiel
- 43) Vgl. C. Smit, De liquidatie van een imperium, Amsterdam 1962, pp.42-57. Meer informatie is te vinden in C. Smit, Het akkoord van Linggadjati, Amsterdam 1959. I en nog veel uitvoeriger "inside" relaas is te vinden in C. Smit, Het dagboek van Schermerhorn. Geheim verslag van Prof. Dr. Ir. W. Schermerhorn als voorzitter der commissie-generaal voor Nederlands-Indie 20 sept. 1946 - 7 okt. 1947, 2 delen, Groningen 1970.
- 44) DL, 23 mei 1947, jrg. II, nr 60, p.4, P. A. Kerstens.
- 45) DL, 13 juni 1947, nr 63, p.1, Acht stellingen, geformuleerd in een Ronde-Tafel-Conferentie van enkele katholieke deskundigen inzake Indonesie.
- De redactiekroniek van 25 juni 1947 vermeldt een bezoek van F. Vroom SJ aan Sijbesma. Vroom was het niet eens met het gezagsbegrip zoals dat gehanteerd werd in de Ronde-Tafel-discussie over Indonesie. I r staat overigens geen nadere omschrijving van dit meningsverschil bij deze vermelding in de redactiekroniek. (L-a Ds II, nr 12a-g).
- 46) DL, 13 juni 1947, jrg. II, nr 60, p.1, Acht stellingen, geformuleerd in een Ronde-Tafel-Conferentie van enkele katholieke deskundigen inzake Indonesie
- 47) Vgl. P. J. A. Idenburg, Het Nederlandse antwoord op het Indonesische nationalisme, in: H. Baudet - I. J. Brugmans, Balans van beleid Terugblik op de laatste halve eeuw van Nederlands-Indie, Assen 1961, p. 123, W. Schermerhorn, Illusie en werkelijkheid over Nederland - Indonesie, p. 180 e v., H. J. A. Hofland, Tegels lichten of ware verhalen over de autoriteiten in het land van de volgende feiten, Amsterdam 1972, pp.22-24
- 48) C. Smit, De liquidatie van een imperium, p. 58.
- 49) DL, 20 juni 1947, jrg. II, nr 64, p.4, Linggadjati of Ramspoed, door F. Sijbesma.
- 50) Redactiekroniek van 4 juli 1947 (L-a Ds II, nr.12a-g).
- 51) Redactiekroniek van 15 en 18 juli 1947 (L-a Ds II, nr.12a-g).
- 52) DL, 25 juli 1947, jrg. II, nr 69, p.1
- 53) DL, 25 juli 1947, jrg. II, nr 69, p.3, Indonesie communistisch?, door F. Sijbesma.
- De uitwerking van dit thema was reeds voor de politionele actie begonnen, ook al deden de Mededelingen van de redactie van 25 juli 1947 anders veronderstellen. Vgl. DL, 18 juli 1947, jrg. II, nr.68, p.3, Indonesie communistisch?, door F. Sijbesma, DL, 22 aug. 1947, jrg. II, nr.73,

- p 3, Indonesie communistisch? Soetan Sjahrir, door I. Sybesma DL, 29 aug 1947, jrg II, nr 74, p 3, Indonesie communistisch? De gevolgen van Sjahrir's volksovereiniteit, door I. Sybesma
- 54) DL, 25 juli 1947, jrg II, p 1, De opinie in Amerika en Engeland Telegramwisseling Vgl ook de redactiekroniek van 21, 22 en 23 juli 1947 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 55) Redactiekroniek van 25 juli 1947 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 56) DL, 20 juni 1947, jrg II, nr 64, p 4, Waarom geen geweld? Vgl ook DL, 28 febr 1947, jrg II, nr 48, p 4, Geweld (th)
- 57) DL, 8 aug 1947, jrg II, nr 71, p 1, "In daarom zeg ik mijn abonnement op" Voor de zoveelste maal De Linie en Indonesie (Redactie)
- 58) Vgl C Smit, De liquidatie van een imperium, pp 92-94
- 59) DL, 26 sept 1947, jrg II, nr 78, p 3 Vreedzame oplossing mogelijk? De Regeringsverklaring, door I. Sybesma
- 60) DL, 23 jan 1948, jrg III, nr 95 p 1, Notanda Dieper inzicht en grotere kracht
- 61) Redactiekroniek van 14 febr 1948 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- De ervaring in Nederlands Indië van de Linie redacteurs Sybesma, Van Poll en Kerstens en het daarop gebaseerde vertrouwen in hun deskundigheid is eerder vermeld in histd III, p 43 e v
- Als aanvulling hierop kan nog de doctoraal scriptie van J.A. Klomp genoemd worden Van orde en rust Aspecten van de houding der Rooms-katholieke Staatspartij tegenover Nederlands-Indië, 1918-1940, Dl I Tekst, Nijmegen 1975 p 16 (M.J.M. van Poll)
- Als reden van vertrek gold waarschijnlijk voor Sybesma diens adviseurschap voor de KVP en diens onproductiviteit met betrekking tot de rubrieken Binnenland en Nieuws van de Week Van Poll kon zijn positie verbeteren door overgang naar de Uitgeversmaatschappij Neerlandia Met Kerstens waren enige moeilijkheden in het persoonlijke vlak Vgl de redactiekroniek van De Linie, overzicht aug 1948 - jan 1949 (L-a Ds II, nr 12a-g) Hierin wordt vermeld dat de redactie in de persoon van Kerstens een zeer deskundig maar ook zeer zelligenomen en lastig man verloor
- 62) Redactiekroniek van 29 april 1948 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 63) DL, 24 dec 1948, jrg III, nr 143, p 5, Keerpunt Djocja Nederland zal de consequenties aangaan
- 64) DL, 29 okt 1948, jrg III, nr 135, p 3, Achtergrond van een duister conflict Beel van Van Mook Laatste kans - hoogste tijd
- De houding van de katholieke pers in deze hebben wij niet gecontroleerd Wel is aantoonbaar dat de KVP-leiding Van Mook liever zag gaan om via Sassen als minister van Overzeese Gebiedsdelen en Beel als opvolger van Van Mook met de titel Hogeveertegenwoordiger van de Kroon, de Indonesische kwestie geheel in eigen hand te houden Vgl C Smit, De liquidatie van een imperium, pp 118, 123
- 65) DL, 18 febr 1949, jrg IV, nr 151, p 1, Nederland voor de keuze Nu open kaart Waarom ging minister Sassen heen?
- 66) Vgl D.U. Stikker, Memoires Herinneringen uit de lange jaren waarin ik betrokken was bij de voortdurende wereldcrisis, 3de druk, Rotterdam 1966, pp 107-136, P. van 't Veer, Nederland in Azië, pp 130, 138-141 C Smit, De liquidatie van een imperium, p 159
- 67) DL, 25 febr 1949, jrg IV, nr 152, p 1, Tragedie (S)
- 68) Redactiekroniek van 16 febr 1949 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 69) DL, 25 febr 1949, jrg IV, nr 152, p 1, Tragedie (S)
- 70) DL, 25 febr 1949, jrg IV, nr 152, p 9, Rechts en links Militairen in Indonesie
- 71) DL, 4 maart 1949, jrg IV, nr 153, p 1, De weg naar Den Haag loopt over Djocja Onze laatste kans Is de Unie-gedachte in Rommianse zin nog houdbaar?
- 72) Redactiekroniek van 9 en 14 maart 1949 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- De artikelen in De Volkskrant en De Maasbode verschenen op 9 maart 1949 Prof. Romme had in het Linie-artikel gelezen dat de persoonlijke motieven van de leden van de KVP fractie niet edel, hoogstaand en oprecht waren De Linie antwoordde dat haar afkeuring uitsluitend zakelijk bedoeld was Vgl DL, 11 maart 1949, jrg IV, nr 154, p 1, Mededelingen van de redactie
- 73) DL, 18 maart 1949, jrg IV, nr 155, p 1, Mededelingen van de redactie Idem, De weg naar Djocja eist Een nieuwe basis Geen prestige, maar koopmans- en machtsverwegingen zijn toegestaan bij het redden van Indonesie, door Dr. L.F. Schröder SJ

- 74) Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van het Linie-beleid, Berchmanianum 24-25 april 1949, pp 15-16 (L a Ds I, nr 11a)
- 75) Brief van 21 april 1949, C de Quay SJ aan pater Provinciaal afschrift (L-a Ds III, nr 29)
- 76) DL, 13 mei 1949, jrg IV, nr 163, p 1, In het hart der republiek Aan de vooravond van de terugkeer, door Monseigneur A Soegyapranata SJ, Apostolisch Vicaris van Semarang
- 77) Idem
- 78) Brief van 16 mei 1949, P van Gestel SJ aan C Kerremans SJ Ingesloten waren twee copieën, eventueel voor de hoofdredacteur Creyghton en de censor Houben Het afschrift voor de laatstgenoemde, dat hier gebruikt is, is terug te vinden in het L a Ds III, nr 29 Vgl hfdst VI, p 98
- 79) Brief van 16 mei 1949, P van Gestel SJ aan C Kerremans SJ, p 1, afschrift (L a Ds III, nr 29)
- 80) Van Gestel vermeldde in de brief van 16 mei 1949, p 2 (zie aant 78), dat hij namens pater Generaal op 16 maart 1949 al aan de Linie redactie had geschreven, dat het fout was geweest de kwestie Djocja ter sprake te brengen De behandeling hiervan zou niet tot de opgave van De Linie behoren Bij die gelegenheid zou ook de weigering van een brief van Mgr Soegyapranata aangehaald zijn als voorbeeld In het archief is deze brief door ons niet teruggevonden Het enige waar we op kunnen wijzen is een interview met Mgr Soegyapranata, twee jaar eerder gepubliceerd, over de toestand van de missie op Java, waaruit een redelijk optimisme sprak met betrekking tot de houding van de republikeinse leiders tegenover de katholieke missie Vgl DL, 14 febr 1947, jrg II, nr 46, p 4, Stemmen van Katholieke Indonesiers De Apostolisch-vicaris van Semarang
Voor de positieve opstelling van A Soegyapranata SJ ten opzichte van de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd, zie M P M Muskens, Indonesie Een strijd om nationale identiteit Nationalisten/islamieten/katholieken, Bussum 1969, pp 391 392, 395 396 Soegyapranata, die in 1940 bisschop van Semarang werd, gaf o a in 1947 een verklaring uit waarin hij de katholieken oproep om de republiek Indonesie hun medewerking te verlenen Zie Kath Archief, jrg 2 (1947), p 249 Muskens komt dan ook tot de conclusie dat Mgr Soegyapranata SJ zich tijdens de onafhankelijkheidsbeweging en in de oorlogsjaren van de republiek van 1945 tot 1949 conform de nationale identiteit gedragen heeft Mede door de houding van deze bisschop zouden de katholieke Javanen en daardoor alle katholieke Indonesiers geaccepteerd zijn als behorende tot het volk, het Javaanse volk, respectievelijk het Indonesische volk Zie M P M Muskens, Indonesie, p 446
- 81) Van Gestel schreef bij deze gelegenheid ook dat hij met enige zorg uit Amsterdam was teruggekeerd na de vergadering "op die Beloken Maandag" (Brief van 16 mei 1949, p 2, aant 78) Hij zal hier het Berchmanianumcongres op 24 en 25 april 1949 bedoeld hebben, omdat hij ook schreef de verklaring van Schroder en Pelosi te wantrouwen Vgl hfdst VI, p 94
- 82) Brief van 16 mei 1949, P van Gestel SJ aan C Kerremans SJ, pp 2 3, afschrift (L-a Ds III, nr 29)
- 83) Idem, p 4
- 84) Idem, pp 4-5
- 85) Idem, p 5
- 86) Idem, pp 5-6
- 87) Idem p 6 Dit heeft gestaan in America van 8 jan 1949 De Linie heeft er geen melding van gemaakt, wel werd het blad geraadpleegd bij het begin van de eerste politionele actie Zie hfdst XXIII, p 284
- 88) Brief van 16 mei 1949, P van Gestel SJ aan C Kerremans SJ, p 7 (L a Ds III, nr 29)
G Vriens SJ spreekt juist van een hoopvolle ontwikkeling van de Javaanse missie in de republiek na de stormen en rampen van de Japanse bezetting Vgl G Vriens SJ, De Javanen-missie der Jezuiten in de Republiek, in De Hoeksteen Een katholieke getuigenis in actuele levensvragen, Roermond 1949, p 223
- 89) Brief van 16 mei 1949, P van Gestel SJ aan C Kerremans SJ, p 8 (L-a Ds III, nr 29)
- 90) Brief van 29 mei 1949, J Houben SJ aan P van Gestel SJ met afschriften aan pater Provinciaal en Creyghton SJ, p 3 klad (L-a Ds III, nr 29)
- 91) Vgl Brief van 29 mei 1949, C Kerremans SJ aan J Houben SJ (L-a Ds III, nr 29) Dit briefje begeleidde de copie, te noemen in de volgende aant 92
- 92) Brief van 18 mei 1949, P Willekens SJ aan P van Gestel SJ (L a Ds III, nr 29) Deze "Copie voor R P Provinciaal" werd pas op 29 mei aan Houben doorgezonden, zie aant 91

De brief van Willekens is twee dagen later gedateerd dan de brief van Van Gestel aan de Nederlandse SJ-Provinciaal Deze brief heeft Van Gestel dus niet rechtstreeks beïnvloed, alleen bevestigd

- 93) Brief van 18 mei 1949, P Willekens SJ aan P van Gestel SJ, copie voor R P Provinciaal (L-a Ds III, nr 29)
- 94) Idem.
- 95) Schermerhorn heeft zelfs vastgesteld dat de Nederlandse bevrijding van Indonesië van de Japanse bezetting - dus nog voor de twee politonele acties - al gauw veranderde in een poging tot herovering van Indonesië op de nationalisten van de Republiek Vgl W Schermerhorn Illusie en werkelijkheid over Nederland Indonesië, pp 179 180, H J A Hofland, Tegels lichten, p 24
- 96) Brief van 31 mei 1949, J Houben SJ aan p Provinciaal copie (L-a Ds III, nr 29)
- 97) Brief van 1 juni 1949, P van Gestel SJ aan J Houben SJ (L-a Ds III, nr 29)
- 98) Brief van 15 juni 1949, P Willekens SJ "Aan onze vrienden", exemplaar voor R P Houben, p 7 (L-a Ds III, nr 29) Deze brief werd verzonden aan de jezuïeten Van Gestel en Haec te Rome, Kerremans en Keller in Den Haag, De Quay in Djocja en Houben in Maastricht
- 99) Brief van 2 juli 1949, P Willekens SJ "Aan onze vrienden", exemplaar voor R P Houben (L-a Ds III, nr 29) Dezelfde personen als in aant 98 genoemd kregen deze brief van twee kantjes toegezonden De Quay had nu Semarang als verblijfplaats
- 100) Vgl A I Manning, De Heilige Stoel en de Spaanse burgeroorlog, in Tijdschrift voor Geschiedenis, 91 (1968), 4, 486
- 101) Vgl H J A Hofland, Tegels lichten, p 20 Voor een algemene analyse van het Nederlandse militaire optreden in Indonesië, vgl J A A van Doorn en W J Hendrix, Ontsporing van geweld Over het Nederlands/Indonesisch conflict, Rotterdam 1970
- 102) Vgl J Wils, Het werk der missie, in Balans van beleid Terugblik op de laatste halve eeuw van Nederlandsch Indië, Assen 1961, pp 314 315
- 103) Idem, p 316 Vgl ook G Vriend SJ, De Javanen missie der Jezuiten in de Republiek, pp 220-240
- 104) Vgl J Wils, Het werk der missie, p 314
- 105) DL, 26 aug 1949, jrg IV, nr 178, p 1, Mededelingen van de redactie
- 106) De Redactieraad van 13 en 14 dec 1947 had al besloten dat Nieuws van de week alleen de actualiteit mocht geven en geen beschouwingen (L-a Ds II, nr 13a) Het ging hier om gegevens die Schroder ontleend had aan een gesprek met De Kadet uit Heemstede (Redactiekroniek van 5 en 6 juli 1949, L-a Ds II, nr 12a g) Wij vermoeden dat het hier ging om de socialist J de Kadet, waarvan De Linie eerder een boek over Indonesië lovend besproken had Vgl DL, 22 april 1949, jrg IV, nr 160, p 3, Boeken over een nationaal drama Van Mook "Indonesië, Nederland en de wereld", en De Kadet "De Indonesische tragedie"
- 107) Maandrapport van juli 1949, notandum 2 (L-a Ds I, nr 10)
De gegevens werden volgens dit rapport verwerkt in overleg met de censor Houben, omdat deze van de desbetreffende opvattingen van Mgr Willekens op de hoogte was Het artikel dat eventueel deze gegevens bevatte De Quay gaf zijn informatie vrij op 3 aug 1949 - handelende over de toestand in Djocja nadat het aan de Republiek was teruggegeven Beide partijen kregen door De Linie lof toegezwaaid Vooral werd de vraag aan de orde gesteld, wat nu "de communistische, extremistische en andere 'ongeregelde' troepeneenheden" gingen doen? Vgl DL, 12 aug 1949, jrg IV, nr 176, p 6, Risico's binnen de Republiek De toestand in Djocja zelf
- 108) Maandrapport van aug 1949, notandum 6 (L-a Ds I, nr 10)
- 109) Redactiekroniek van 18 aug 1949 (L-a Ds II, nr 12a g)
- 110) Redactiekroniek van 22 aug 1949 (L-a Ds II, nr 12a-g)
- 111) Vgl bijvoorbeeld DL, 30 dec 1949, jrg IV, nr 196, p 1, De dinsdagmorgen Een getuigenis van de historische overdracht
- 112) DL, 7 april 1950, jrg V, nr 210, p 1, Indonesië
- 113) Redactiekroniek van 14 juni 1950 (L-a Ds II, nr 12a g)
- 114) DL, 16 juni 1950, jrg V, nr 220, p 5, Aanvangsdictatuur in Indonesië Een gezonde waarschuwing van Sjahrir, door C Minderop SJ
- 115) Vgl DL, 28 juli 1950, jrg V, nr 226, p 5, Indonesia Zelfbeschikkingsrecht, een moeilijk wapen, door C Minderop SJ, DL, 8 sept 1950, jrg V, nr 232, p 3, India en Indonesië, door C Min

derop SJ.

- 116) Redactiekroniek van 19 sept. 1950. (L-a. Ds II, nr.12a-g).

De Linie was geenszins voor de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië, maar ze reageerde niet emotioneel op deze kwestie en wees ook een eventueel onwrikbaar standpunt van de katholieke missionarissen in deze af. Vgl. DL, 18 aug. 1950, jrg. V, nr.229, p.7, Indonesië. Het Nederlandse deskundigen-rapport over de toekomst van Nieuw-Guinea, door C. Minderop SJ, DL, 25 aug. 1950, jrg. V, nr.230, p.7, 'Is de missie dat Nieuw-Guinea onder Nederlands beheer blijft?', door C. Minderop SJ

- 117) Redactiekroniek van 21 sept. 1950. (L-a. Ds II, nr.12a-g).

Voor wat Mgr. Soegyanpranata SJ zelf voor Indonesië gedaan heeft vanaf 1950, zodat hij na zijn overlijden in 1963 door Soekarno tot "nationale held" werd uitgeroepen, zie: M.P.M. Muskens, Indonesië, pp.398-399, 404-405, 408.

- 118) P. van Gestel SJ schreef in zijn brief naar aanleiding van het interview met Mgr. Soegyanpranata SJ dat De Linie zich in tegenwerking en afkeuring koesterde. Vgl. brief van 16 mei 1949, P. van Gestel SJ aan C. Kerremans SJ, afschrift voor Houben, p.8 (L-a. Ds III, nr.29).

DEEL III. DE LINIE NA CREYGHTON, 1951-1963

Hoofdstuk XXIV. Onder leiding van K. Verhofstad SJ, 1951-1953

- 1) Brief van 10 april 1951, J. Creyghton SJ aan P. van Gestel SJ. (Coll. Crt.).
- 2) Bestuursraad van 13 juli 1951. (L-a. Ds I, nr.9).
- 3) Rapporten door K. Verhofstad SJ, 16 oktober 1951 en 30 december 1951. (L-a. Ds I, nr.10).
- 4) Rapport door K. Verhofstad SJ, 29 febr. 1952. (L-a. Ds I, nr.10).
- 5) Bestuursraad van 21 febr. 1951. (L-a. Ds I, nr.9)
- 6) Reorganisatierapport van De Linie, door K. Verhofstad SJ, dd. 24 mei 1952. I. Redactioneel gedeelte; II. Levensbeschrijving van de heer Verbiest; III. Financieel gedeelte (opgesteld door F. Rimmelzwaan, accountant). (L-a. Ds III, nr.30).
- 7) Over deze brochures was o.a. de bisschop van Haarlem ontstemd, omdat deze brochures een ongunstig licht wierpen op het toenmalig beleid van Spaarnestad, bij welke N.V. ook het bisdom financieel nogal geïnteresseerd was. Zie Reorganisatierapport 24 mei 1952, dl. II, Levensbeschrijving van dhr. Verbiest (L-a. Ds III nr.30).
- 8) Reorganisatierapport van De Linie, door K. Verhofstad SJ, dd. 24 mei 1952, p.5. (L-a. Ds III, nr.30).
- 9) Linie-programma 1952-1953, 3 pag., ongedateerd. (L-a. Ds III, nr.30)
- 10) Vgl. hfdst. XII, p.161 e.v.
Op 22 juli verscheen het artikel in De Waarheid, 13 juli 1951 werd Mertens veroordeeld tot 4 maanden door de Amsterdamse politierechter, bekrachtigd door het Gerechtshof op 10 jan. 1952.
- 11) Bestuursraad van 21 febr. 1952. (L-a: Ds I, nr.9)
- 12) Geciteerd in Memorandum van K. Verhofstad over ontslag-Mertens voor R.P. Provinciaal, dd. 31 dec. 1952. (L-a. Ds III, nr.27).
- 13) Brief van 10 jan. 1952, K. Verhofstad aan Mr. F.M.J. Haffmans, advocaat-procureur te Helden. (L-a. Ds IX, nr.82).
- 14) Het Parool, 12 sept. 1953, p.6, Neo-fascistische invloeden in het R.K. weekblad De Linie.
- 15) De Volkskrant, 14 sept. 1953, p.1, Tinnegrieter in Kort-af "Nu bezit deze ambtenaar nogal een reputatie, omdat hij de eigenaardige gewoonte heeft na beëindiging van het dienstverband in brochures een gekleurd boekje open te doen over zijn vroegere broodheren en hun zaken. Dat heeft hij bij de Spaarnestad gedaan en bij De Telegraaf en hij heeft het als Mercator gedaan in De Linie met cijfermaten dat hem op Economische Zaken ten dienste stond"
- 16) Brief van 4 aug. 1953, P. Huizing SJ aan p. Generaal, brief van 23 jan. 1954, P. van Gestel SJ aan J. Ros SJ; brief van 24 maart 1954, P. van Gestel SJ aan J. Ros SJ (L-a. Ds I, nr.11).
- 17) Maandrapport van okt. 1953, Bijlage I. (L-a. Ds I, nr.10).
- 18) Dr. Meta Jacobs kwam in 1950 van De Haagse Post bij De Linie als redactrice voor voornamelijk sociale problemen. Zij nam haar ontslag vanaf 31 jan. 1954 omdat zij zich niet kon verenigen

- met de terugkeer van Mr A Th Mertens op de redactie
- 19) Brief van 21 april 1951, Provinciaal C Kolfschoten SJ aan de Bestuursraad (L-a Ds I, nr 11)
 - 20) In de door ons in hfdst III, p 37 genoemde laatste samenstelling is alleen C Minderop SJ, Paulussen SJ die een benoeming in Rome ontving, komen vervangen
 - 21) Bestuursraad van 14 dec 1951 (L-a Ds I, nr 9)
 - 22) De hoofdredacteur kreeg een actieve rol toebedeeld in het systematisch presenteren van het redactionele beleid tijdens deze bijeenkomsten Vgl vergadering van de Redactieraad op 22 febr 1952 (L-a Ds II, nr 13a) De technisch hoofdredacteur Verbiest werd eveneens ter redactieraad uitgenodigd, maar het bleef bij een uitnodiging Vanaf juni 1952 kwam de Redactieraad niet meer bijeen I r zijn geen gegevens beschikbaar die wijzen op een conflict tussen hoofdredactie en Redactieraad De hoofdredactie zal eventueel in de resterende maanden van 1952 de voorkeure gegeven hebben aan een zelfstandig sleutelen aan de nieuwe formule van familie-weekblad In 1953 zal de Redactieraad het slachtoffer zijn geworden van de conflictsituatie tussen hoofdredactie en Bestuursraad, waarvan de leden van de Redactieraad immers deel uit maakten
 - 23) Beschouwing van de voorzitter van de Raad van Bestuur van de Stichting De Linie naar aanleiding van het rapport, resp memorandum van de heer Mr A M Mertens, 10 jan 1953 door J A C Lindeman (L-a Ds II, nr 22)
 - 24) Bestuursraad van 10 jan 1953, voortgezet op 15 jan 1953 (L-a Ds I, nr 9)
 - 25) Idem
 - 26) Brief van 7 juli 1953, H van Waesberghe SJ aan C Kolfschoten SJ met het aanbieden van het ontslag, brief van 14 juli 1953, C Kolfschoten SJ aan H van Waesberghe SJ met de beslissing van het Provinciaal Consult het aangeboden ontslag van het bestuur aan te nemen (L-a Ds I, nr 11)
 - 27) Bestuursraad van 17 aug 1953 (L-a Ds I, nr 9)
 - 28) Dat strikt vertrouwelijk slaat op de bedoeling van Mertens zijn memorandum alleen aan de SJ-leden van de Bestuursraad en p Provinciaal te doen toekomen Van Leeuwen SJ heeft het memorandum evenwel doorgespeeld aan de leken-leden van het bestuur, Lindeman en Ridder de van der Schueren
 - 29) Beschouwing van de voorzitter van de Raad van Bestuur van de Stichting De Linie naar aanleiding van het rapport, resp memorandum van de heer A M Mertens, 10 jan 1953 door J A C Lindeman (L-a Ds II, nr 22)
 - 30) Brief van 14 juli 1953, C Kolfschoten SJ aan K Verhofstad SJ (L-a Ds I, nr 11)
 - 31) Bestuursraad van 29 aug 1953 (L-a Ds I, nr 9)
 - 32) Brief van 9 okt 1951, C Kolfschoten SJ aan de Bestuursraad (L-a Ds I, nr 11)
 - 33) Brief van 14 aug 1953, K Verhofstad SJ aan J Ros SJ (L-a Ds I, nr 11)
 - 34) Per 1 jan 1951 had De Linie 32.956 abonnees, per 1 jan 1952 29.932 en op 1 jan 1953 22.717 abonnees
 - 35) Bestuursraad van 29 aug 1953 (L-a Ds I, nr 9)
 - 36) Idem
 - 37) Brief van 15 nov 1953, J Ros SJ aan Van Gestel SJ (L-a Ds I, nr 11)
 - 38) Saneringsplan - Van Tilburg ca 20.000 abonnees, 12 pag met 3 advertentiepagina's Commercieel directeur De Gruyter werd vervangen door Van Tilburg, die voordien alleen de administratie leidde (L-a Ds I, nr 11)
 - 39) Bestuursraad van 12 sept 1952 (L-a Ds I, nr 9)
 - 40) Brief van 8 febr 1952, J D aan de redactie van De Linie (L-a Ds IX, nr 82)
 - 41) Brief van 20 febr 1952, K Verhofstad SJ aan J D (L-a Ds IX, nr 82)
 - 42) Naar aanleiding van een brief van G H uit Oegstgeest, van 28 maart 1952, over de kwestie van de statenlozen, zij die, volgens de briefschrijver, al tijdens de bezetting pro-Russisch waren, maar dit in de koude-oorlog-periode met een verlies van het staatsburgerschap hadden moeten bekopen Verhofstad geeft prive de briefschrijver gelijk maar wil er geen Linie-publiciteit aan geven om geen tegenreacties op te roepen en zo de zaak van de statenlozen nog meer te schaden. Verhofstad meende ook in deze kwestie weer, dat de regering er wel wat aan wilde doen (L-a Ds IX, nr 82)
 - 43) Verhofstad betuigde zijn tevredenheid met de behandeling van de problemen van de midden-groepen in het Maandrapport van 28 febr 1952 (L-a Ds I, nr 10) De abonnementenaanwas

tengevolg hiervan is niet te berekenen

- 44) DL, 15 mei 1951, jrg. VI, p.1, Min. Lief tinck contra De Linie. Een onbevredigende gedachtenwisseling, door K. Verhofstad.
- 45) DL, 6 april 1951, jrg. VI, p.3, Sombere maskers, Lachende gezichten. (M).
- 46) Idem.
- 47) Een aantal artikelen van Dr. M.H. Jacobs over de middengroep als voorbeeld met de meest sprekende titels: DL, 11 mei 1951, jrg. VI, p.5, De strijd der zelfstandigen. 25.000 kruideniers in een moeilijke positie. Katholieke voorman pleit voor redelijke marges. (Dr. M.H. Jacobs); DL, 8 juni 1951, jrg. VI, p.1, Onvoorziene gevolgen van fiscaal beleid. Débaclé der tuindersbedrijven (M.H.J.); DL, 28 okt. 1951, jrg. VI, p.1, Staatsgarantie voor de middenstand. Toch naast het doel geschoten? (Dr. M.H. Jacobs); DL, 1 febr. 1952, jrg. VII, p.1, Van het middenstandsfront. Niet wachten tot het te laat is (M.H.J.); DL, 14 maart 1952, jrg. VII, p.1, Onze middenstand in geldzorgen. Weg der zelffinanciering afgesneden (M.H.J.); DL, 22 aug. 1952, jrg. VII, p.2, Statistisch gordijn om de middengroepen (M.H.J.); DL, 31 okt. 1952, jrg. VII, p.1, Hogere huren, melk, brood en vlees duurder. De middengroepen komen nog meer in de knel (M.H.J.); DL, 28 nov. 1952, jrg. VII, p.9, Middengroepen ontmoeten weerstand (M.H.J.); DL, 5 dec. 1952, jrg. VII, p.1, Voeren de middengroepen klassenstrijd? (M.H.J.).
- 48) DL, 24 aug. 1951, jrg. VI, p.3, Lief tinck kaart na (M); DL, 31 aug. 1951, jrg. VI, p.3, Lief tinck's optimistische geluid (M); DL, 7 sept. 1951, jrg. VI, p.3, Lief tinck op zijn best (M).
- 49) DL, 19 sept. 1952, jrg. VII, p.1, Rode Kemphaan kraait victorie. Socialisatie op afbetaling (Mercator) Vgl. ook DL, 4 jan. 1952, jrg. VII, p.1, De balans van een veldtocht. Het millard boven de begroting 1951 is binnen (Mercator).
- 50) Een van deze polemieken was Katholiek Staatskundig Maandschrift, jrg. VI, april 1952, nr. 2, pp.47-57, De balans van een veldtocht, door Drs. M.M.A.A. Janssen; Katholiek Staatskundig Maandschrift, jrg. VI, jub.-aug., nr. 5-6, pp.161-168, Relas van een veldtocht, door Mercator. Naschrift van Drs. M.M.A.A. Janssen.
- 51) Van KVP-zijde had men na 1945 steeds de P.B.O. als alternatief tegenover de socialisatie gepropageerd maar een scherpe tegenstelling waardoor het een het andere zou uitsluiten, bestond er niet tussen beide systemen. Vgl. J.S. Hoek, Politieke geschiedenis van Nederland. Oorlog en Herstel, Leiden 1970, pp.272-273.
- 52) De Maasbode, 21 febr. 1953, Geen overschrijding der raming 1952 met een half millard. De Linie maakt een schromelijke vergissing.
- 53) DL, 28 febr. 1953, jrg. VIII, p.15, Doolhofgeheimen. Onze medewerker Mercator aanvaardt de uitdaging van "De Maasbode", die ontkent dat het belastingoverschot 1952 een half millard gulden bedraagt.
- 54) DL, 7 maart 1953, jrg. VIII, pp.1 en 10, Doolhofgeheimen. In strijd met de wet. Weg naar het collectivistisch ideaal blijkt gepleveld met ramingen, die sedert de bevrijding vele miljarden beneden de werkelijke opbrengsten bleven (Mercator); DL, 14 maart 1953, jrg. VIII, p.1 en p.4, Doolhofgeheimen. Ramingen met gevoelige en griezelige kanten (Mercator); DL, 28 maart 1953, jrg. VIII, p.1 en p.17, Doolhofgeheimen. Een operatie met pijn en smart (Mercator); DL, 11 april 1953, jrg. VIII, p.3, Doolhofgeheimen. Minstens 5 millard zijn teveel geheven. Weerlegging van een poging tot goedpraten van de confiscatiepolitiek der laatste jaren (Mercator); DL, 18 april 1953, jrg. VIII, p.2, Doolhofgeheimen. Om de publieke zaak (Mercator).
- 55) DL, 28 maart 1953, jrg. VIII, p.1 en p.17, Vragen van Dr. Schouten. Een antwoord van Mercator. Dit artikel verscheen naar aanleiding van kanttekeningen van Dr.D.J.B. Schouten in De Opmars van 27 febr. 1953 bij DL, 14 febr. 1953, jrg. VIII, p.1, Onze staat zwemt in overvloed (Mercator) Vgl. verder DL, 4 april 1953, jrg. VIII, p.19, Open brief. Dr. Schouten aan De Linie. Antwoord van de hoofdredacteur (Verhofstad), DL, 20 juni 1953, jrg. VIII, p.2, Bij de hand en bij de neus (Mercator).
- 56) De artikelen in De Tijd verschenen op 29 en 30 mei en 1 en 3 juni 1953.
- 57) Zie hiervoor o.a. J.S. Hoek, Politieke geschiedenis van Nederland, p.247 e.v.
M.J.H. Smeets, Tien jaar overheidsuitgaven, in Tien jaar economisch leven in Nederland. Herstelbank 1945-1955, 's-Gravenhage 1955, pp.148-181.
- 58) Vgl. J.S. Hoek, Politieke geschiedenis van Nederland, pp.272-273.
- 59) De grootste groepering van de PvdA zou bovendien de beginselverklaring van de Socialistische

Internationale te Frankfurt, begin juli 1951, onderschreven hebben, waarin een veel te ver dooigevoerde, zelfs algehele socialisatie der produktiemiddelen zou zijn voorgestaan. Vgl. DL, 14 sept. 1951, jrg. VI, p.3, Partij van de Arbeid en Socialistische Internationale.

- 60) DL, 31 okt. 1952, jrg. VII, p.4, Deining rond Prof. Gerbrandy. Het is een onduidbare belediging onze regering in één adem te noemen met het Hitler-regime, evenzo het trekken van een parallel met de revolutie poging van 1918.
- 61) DL, 18 juli 1952, jrg. VII, p.4, Katholieken en de P.v.d.A.
- 62) Brief van 24 juli 1952, K. Verhofstad SJ aan C. Kuypers (Den Haag). (L-a' Ds IX, nr.82).
- 63) Brief van 27 juli 1952, K. Verhofstad SJ aan A. Pont (Zwolle). (L-a Ds X, nr.82)
- 64) Maandrapport van 28 febr. 1952, door K. Verhofstad SJ. (L-a Ds I, nr 10).
- 65) DL, 18 jan. 1952, jrg. VII, p 1, Het akkoord van de K.V.P.
- 66) Brief van 23 jan. 1952, K. Verhofstad SJ aan Mgr. B. Alfrink. (L-a Ds IX, nr.82).
- 67) Bedoeld is hier Prof.J.A. Veraart, Miserere van de katholieke staatkunde in Nederland. 's-Gravenhage 1952.
- 68) Brief van 20 okt. 1952, K. Verhofstad SJ aan C.P.N. Romme. (L-a Ds X, nr.82).
- 69) Brief van 28 mei 1952, K. Verhofstad SJ aan J.A. Veraart. (L-a Ds X, nr.82).
- 70) DL, 16 maart 1951, jrg. VI, Wij zijn in oorlog. Openlijke sabotage van de zaak waarvoor wij strijden kan niet langer geduld worden. De C.P.N. dient voor een beslissende keuze te worden gesteld. (C).
- 71) Bijvoorbeeld DL, 15 juli 1951, jrg. VI, p.3, De Rode Infectie (5) I eigendomsrecht (C)
De reeks De Rode Infectie begon in DL van 18 mei 1951 en eindigde op 29 juni 1951 en stond steeds op p 3.
- 72) Brief van 28 sept. 1953, Mr. E.Sassen aan P.M. Boogaart SJ. (L-a Ds I, nr.11).

Hoofdstuk XXV. Onder leiding van S. Maas SJ, 1954-1958.

- 1) Bestuursraad van 16 oktober 1953. (L-a Ds I, nr.9).
- 2) Brief van 26 aug. 1953, A. Mertens aan J. Creighton SJ (Coll. Crt.).
- 3) De brieven van Mertens werden geschreven op 31 aug en 7 sept. 1953 (Coll. Crt.).
- 4) Brief van 7 sept. 1953, J. Creighton SJ aan A. Mertens (Coll. Crt.).
- 5) Brief van 14 oktober 1953, A. Mertens aan J. Creighton SJ (Coll. Crt.).
- 6) Brief van 19 oktober 1953, A. Mertens aan J. Creighton SJ (Coll. Crt.).
- 7) Memorandum-Maas, 7 okt. 1953 door J. Creighton SJ (Coll. Crt.). Dit idee had Creighton reeds tijdens gesprekken met P. Huizing SJ op 18 aug. 1953 op schrift gezet (Coll. Crt.).
- 8) Gesprek tussen J. Ros SJ en J. Creighton SJ op 25 okt. 1953 (Coll. Crt.).
- 9) Het Typografie-Memorandum werd voltooid op 4 okt., het memorandum over de exploitatie kreeg de titel Vigilie-memorandum en werd door Creighton gedateerd op 31 okt. 1953 (Coll. Crt.).
- 10) Melding wordt hiervan gemaakt in een brief van 29 dec 1953, Van Waesberghe aan Creighton (Coll. Crt.) Reeds eerder kwam dit ter sprake in het maandrapport van okt. 1953, p.5, nr.1: "Bij deze opdracht moet duidelijk aan Creighton gezegd worden dat een eventueel blijvende relatie tussen De Linie en hem vooralsnog geheel open moet blijven". (L-a Ds I, nr 10).
- 11) Aantekeningen betreffende het redigeren van een blad als De Linie; in 2 gedeelten gedateerd. 14 november en 29 november 1953 (Coll. Crt.). Vgl. hdst. IV, p.59.
- 12) Idem.
- 13) Linie-Werkplan 1954, 26 nov. eerste versie en dec. 1953 tweede versie (Coll. Crt.).
- 14) Linie-Werkplan 1954, dec. 1953 (Coll. Crt.).
- 15) Maandrapport betreffende De Linie, dec 1953, door S. Maas SJ (L-a Ds I, nr.10)
- 16) Brief van 30 nov. 1953, A. Mertens aan J. Creighton SJ (Coll. Crt.).
- 17) Maandrapport betreffende De Linie, 1 jan. - 15 febr. 1954, door S. Maas SJ. (L-a' Ds I, nr 10).
- 18) Brief van 25 jan 1954, P. van Gestel aan S. Maas SJ (L-a: Ds III, nr.27)
- 19) Brief van 13 febr. 1955, P. van Gestel SJ aan S. Maas SJ. (L-a: Ds III, nr.27)
- 20) Redactieraad van 4 okt. 1956. (L-a Ds II, nr 13a)
- 21) Bestuursraad van 4 april en 16 aug. 1954. (L-a Ds I, nr.9). Als voorbeeld van een geconsulteerde leek kan gelden dhr Bodewes te Nijmegen, verbonden aan De Gelderlander N.V.

- 22) In de bestuursvergadering van 16 okt 1953 werd art 4 van de Statuten van de Stichting "De Linie" veranderd in Er zal een Redactieraad zijn , bestaande uit minstens drie leden (L-a Ds I, nr 9)
- 23) Brief van 4 febr 1958, P van Gestel SJ aan S Maas SJ, waarin o a de samenwerking met De Gelderlander positief werd beoordeeld "ook al hebben de nieuwe leden van de Redactieraad, Tummers en I requin, nog niet het heilige vuur van de SJ" (L-a Ds III, nr 27)
- 24) Brief van 18 sept 1953, P van Gestel SJ aan J Ros SJ, brief van 26 sept 1953, C Kolfschoten SJ aan J Ros SJ (L-a Ds I, nr 11)
- 25) Maandrapport van okt 1953 (L-a Ds I, nr 10)
- 26) Bestuursvergadering van 7 febr 1955 (L-a Ds I, nr 9)
- 27) Brieven van 12 en 30 april 1956, S Maas SJ aan C Kolfschoten SJ, brief van 4 sept 1956, S Maas SJ aan P van Gestel SJ (L-a Ds III, nr 27)
- 28) Maandrapport van november 1953 (L-a Ds I, nr 10)
- 29) Tijdelijke krachten waren in de jaren 1954 1956 o a Van de Berg SJ, G Mulders SJ en frater Haije van der Meer
- 30) De heer K Hahn werkte vanaf 1 jan 1956 als vervanger van Dr Aug Cuyper, die om gezondheidsredenen zijn functie neerlegde part time bij De Linie, en was verder adviseur van de KVP
- 31) Maas schatte daarnaast de sterkte van de Nieuwe Eeuw-abonnees op 14 000 en verwachtte daarom niet meer dan 3 a 5 000 potentiële Linie-abonnees De kapitaalsuitgave voor de overname, die publiekelijk voor een fusie van de twee katholieke bladen zou moeten doorgaan, zou dan niet tegen de meeropbrengst van abonnementen en advertenties opwegen Het grote voordeel van de overname noemt Maas het uitschakelen van een mededinger (Maandrapport van mei-juni 1954 L-a Ds I, nr 10) Dit voordeel lijkt ons niet zo groot in vergelijking met zijn vorige conclusie over het eigen publiek van De Nieuwe Eeuw en het kleine aantal potentiële Linie-abonnees
- 32) Brief van 17 nov 1954, C Kolfschoten SJ aan S Maas SJ (L-a Ds III, nr 27)
- 33) Redactieraad van 6 sept 1956 (L-a Ds II, nr 13a)
- 34) Brief van 28 nov 1956, P van Gestel SJ aan S Maas SJ (L-a Ds III, nr 27)
- 35) De Linie werd vertegenwoordigd door de paters Maas en Van Hees zie Rapport betreffende de exploitatie van De Linie, Utrecht, 11 maart 1957 (L-a Ds I, nr 11)
- 36) Het betrof hier de heren N Tummers als directeur en N Frequin als hoofdredacteur van het dagblad De Gelderlander
- 37) Brief van 13 nov 1953, P van Gestel aan S Maas SJ (L-a Ds III, nr 27)
- 38) Brief van 7 aug 1953, C Kolfschoten SJ aan K Verhofstad SJ, brief van 11 aug 1953, C Kolfschoten SJ aan K Verhofstad SJ (L-a Ds I, nr 11)
- 39) Brief van 13 nov 1953, P van Gestel SJ aan S Maas SJ (L-a Ds III, nr 27)
- 40) Brief van 16 sept 1954 P van Gestel aan S Maas SJ (L-a Ds III, nr 27)~Vgl voor het KCT, hfdst I, pp 13-14 The Tablet, gemaakt in Londen onder leiding van de SJ is een Engelse variant hiervan
- 41) Brief van 9 juli 1953, K Verhofstad SJ aan C Kolfschoten SJ (L-a Ds I, nr 11)
- 42) Brief van 6 sept 1963, J Janssens SJ aan J Ros SJ (L-a Ds I, nr 11)
- 43) Vgl brief van 6 nov 1953, C Kolfschoten aan S Maas SJ (L-a Ds III, nr 27)
- 44) Maandrapport van okt 1953 door S Maas SJ (L-a Ds I, nr 10)
- 45) Jaarverslag van De Linie 1950, door K Verhofstad SJ, 13 juli 1951 (L-a Ds I, nr 11) Vgl voor samenstelling en functioneren van de Contactraad hfdst VI, pp 99 101
- 46) Aanleidingen L J Rogier, Herman Schaepman Rede gehouden op het Partijcongres van de KVP te Utrecht, in Kath Staatkundig Tijdschrift jrg 7 (1953), nr 10, W Grossouw, Katholiek revel en spiritualiteit, in Cahiers Te Elfter Ure, 2 1952, St Kreykamp OP, Enkele aspecten van open en gesloten katholicisme, in Te Elfter Ure, nr 1 (nov 1953), jrg I, pp 5 12 De Braintrust te Maastricht werd gehouden op 7 dec 1953, pater Notebaert SJ was afwezig De Braintrust te Nijmegen werd gehouden op 10 dec 1953 (L-a Ds II, nr 16)
- 47) De hoofdpunten uit de redactieverklaring uit het eerste nummer van Te Elfter Ure, jrg I, nov 1953, vatten wij hier samen Allereerst is er de wil om met openheid en onbevangenheid alle hedendaagse vraagstukken te benaderen zonder vrees en zonder bepaalde problemen uit een verkeerd begrepen orthodoxie te verdringen Vervolgens een principiële en geen opportunistische verdraagzaamheid ten aanzien van andersdenkenden, gesteund door onverzettelijkheid in de eigen

geopenbaarde heilige beginselen Daarmee is verboden de huiver om aan openbaring of geloof goedkope argumenten te ontlelen voor maatschappelijke doelstellingen en voor bepaalde organisaties in het tijdelijke Verder bestaat er vrees voor misbruik van geloofsbeginnels op religieuze autoriteit om betrouwbare en aanvechtbare idealen door te drijven

De belangstelling van de TI U gaat uit naar een herwaardering van geloof en geloofsleven, maar niet alleen naar binnenkerkelijke vraagstukken het is juist de wereld waardoor de katholieken van de TI U geïntregerd en geboeid worden en waarvan zij ordening, kerstening en verlossing mede als hun taak ervaren

De kernredactie werd gevormd door Drs A H Bredero Dr I Brongersma, Dr B M I Delfgaauw, S Jelsma MSC mej A H Nolte, Mr J C M Leyten (redactiesecretaris) In de Redactieraad hadden zitting Prof Dr W Asselbergs, Mr Th H Bot Mr I Daams, Mr J Derks, Prof Dr W Grossouw, Dr K J Hahn, L Hanekroot mevr B Kortekaas-den Haan, W H A Nuij, Dr C F Pauwels, Prof Mr W P J Pompe, Prof Dr L J Rogier G Ruysters, Dr P J A M Steenkamp, Prof Mr J J M van der Ven, B Verhoeven Drs A H M Wijffels

Hier is sprake van het eerste nummer van het maandblad Te I lder Ure, dat het veertiendaagse blad Te I lder Ure verschenen vanaf 4 febr 1950 opvolgde Zie G Dierick, Te I lder Ure Voorgeschiedenis en de jaren 1950-1953 doctoraal scriptie geschiedenis, Nijmegen 1975, p 52 e v

- 48) BT te Maastricht op 7 dec 1953 en te Nijmegen op 10 dec 1953 beide genotuleerd door H van Waesberghe (L-a Ds II, nr 16)
- 49) Vgl Redactieraad van 8 jan 1954 (L-a Ds II, nr 13b)
- 50) DL, 5 dec 1953, jrg VIII, p 2, Te I lder Ure
- 51) BT te Nijmegen over "dwang" op 22 jan 1954, te Maastricht op 29 jan 1954 De notulen van de eerste zijn niet gesigneerd, die van de tweede BT zijn ondertekend door Van Waesberghe (L-a Ds II, nr 16).
- 52) DL, 27 nov 1954 jrg IX, pp 1 en 4, I en visie op de kerstening, politiek en mandement (L G A Schlichting), DL, 4 dec 1954, jrg IX, p 4, I en visie op de kerstening, politiek en mandement (L G A Schlichting), DL, 4 dec 1954, jrg IX, p 4, Opheldering en antwoord inzake kerk en wereld (Dr H van Waesberghe SJ) DL, 11 dec 1954, jrg IX, p 1, Geen kerkelijke partij (Dr H van Waesberghe)
- 53) BT te Nijmegen over "coeducatie" op 25 febr 1954, genotuleerd door Van Waesberghe (L-a Ds II, nr 16)
- 54) De toepassing van de censuur is beschreven op pp 330-331 in dit hoofdstuk
- 55) De Braintrust te Nijmegen vond plaats op 22 nov, die te Maastricht op 24 nov 1954 Onderwerp Verhouding tot andersdenkenden, sub 1, 4, 5 Secularisatie der cultuur en verhouding tot de PvdA (L-a Ds II, nr 16)
- 56) Dit weekend vond plaats op 20 nov 1954 te Woudschoten
- 57) Hier voor de aanvulling In Maastricht verstond men onder de kerstening het integreren van het profane in het christelijk leven Tegenover dit positieve begrip "kerstening" zou het negatieve begrip "secularisatie" staan, dit is het losmaken van het profane uit het christelijk geheel Tegenover het profane moest de christen zich dus afvragen wat dit levensgebied voor hem betekende, hoe Christus tegenover het profane stond en welke de waarde voor het profane was voor de kerk Werd het profane, niet bepaald vanuit het christelijk standpunt, dan ging dit profane ten onder aan de secularisatie (L-a Ds II, nr 16)
- 58) BT te Maastricht op 24 nov 1954 Over Verhouding tot andersdenkenden sub 1, 4, 5 Secularisatie der cultuur en verhouding tot de PvdA (L-a Ds II, nr 16)
- 59) BT te Nijmegen op 22 nov 1954 Over Verhouding tot andersdenkenden sub 1, 4, 5 Secularisatie der cultuur en verhouding tot de PvdA (L-a Ds II, nr 16).
- 60) DL, 18 dec 1954, jrg IX, p 2, Waar blijft het?, DL, 15 jan 1955, jrg X, p 2, Alweer het katholiek sociaal program, DL, 5 febr 1955, jrg X, p 2, Taak nummer één bezitsvorming
- 61) DL, 26 febr 1955, jrg X, p 1, Droef besluit, DL, 5 maart 1955, jrg X, p 2, Geweten tegen gezag
- 62) Werkplan 1955 I Diagnose van deze tijd II Taak van De Linie, april 1955 (L-a Ds III, nr 30)
- 63) BT van 13 mei 1955 te Nijmegen Over Processievrijheid en Herderlijk Schrijven vanwege Generale Synode der Ned Herv Kerk (L-a Ds II, nr 16) Van de BT te Maastricht, die 11 mei 1955 gehouden zou zijn, ontbreken de notulen DL, 18 juni 1955, jrg X, pp 1 en 5, Over processie-

- vrijheid (Dr. H.van Waesberghe SJ); DL, 25 juni 1955, jrg. X, p.1, Processievrijheid (Dr. H van Waesberghe SJ); DL, 2 juli 1955, jrg. X, p.1, Processie en verdraagzaamheid (Dr. H.van Waesberghe SJ).
- 64) BT te Nijmegen op 24 juni 1955, over: De toekomst van het katholicisme in Nederland, naar aanleiding van TLU, jrg. II, nr.6/7. (L-a. Ds II, nr 16).
 - 65) Idem. Van de BT die op 29 juni te Maastricht gehouden zou zijn, ontbreken ook nu weer de notulen.
 - 66) DL, 9 juli 1955, jrg. X, p.2, Open wereld (Dr. H van Waesberghe SJ).
 - 67) DL, 23 juli 1955, jrg. X, p.2, Mens en organisatie (Dr. H.van Waesberghe SJ); DL, 30 juli 1955, jrg. X, p.2, Middeleeuwen keren niet terug (Dr. H.van Waesberghe SJ).
 - 68) Bestuursraad van 1 juni 1955 (L-a: Ds I, nr.9).
 - 69) Maandrapport van okt. 1954 - febr 1955, door S. Maas SJ wij kiezen over het algemeen nog niet voldoende positie en trachten te veel de geit en de kool te sparen. (L-a Ds I, nr.10). Redactieraad van 31 maart 1955. Het is in verband met andere bladen nog steeds niet voldoende duidelijk wat De Linie wil. Er moeten nog meer gedurfde standpunten ingenomen worden. (L-a: Ds II, nr 13a). Redactieraad van 4 okt. 1956: De Nieuwe Eeuw en De Bazuin hebben een eigen geluid, afgezien of dit geluid juist is; De Linie mist een eigen geluid. (L-a: Ds II, nr.13a).
 - 70) Brief van 2 okt. 1956, P. van Gestel SJ aan S. Maas SJ. (L-a. Ds III, nr 27).
 - 71) Brief van 30 jan. 1955, N. Perquin SJ aan J. Ros SJ. (L-a: Ds I, nr.11).
 - 72) Brief van 21 maart 1958, S. Maas SJ aan J. Westermann SJ. (L-a. Ds III, nr.27).
 - 73) Brief van 1 april 1958, J. Westermann SJ aan S. Maas SJ. (L-a. Ds III, nr.27).
 - 74) Brief van 10 nov. 1959, S. Maas SJ aan P. van Gestel SJ (L-a Ds III, nr.27).
 - 75) Brief van 2 jan. 1954, C. Kolfschoten SJ aan S. Maas SJ. (L-a Ds III, nr.27).
Lr was al eerder een artikel in De Linie aan gewijd. Vgl. DL, 14 nov. 1953, jrg. VIII, p.13, Geestelijke nood in Frankrijk. Priester-arbeiders. Apostolaat met grote kansen en gevaren (Fons Hermans).
 - 76) Brief van 28 febr. 1954, P. van Gestel SJ aan S. Maas SJ. (L-a Ds III, nr.27).
 - 77) DL, 13 febr. 1954, jrg. IX, p.1; Prêtres-Ouvriers - Parijs, 8 febr. 1954. (Dr. H.van Waesberghe SJ).
 - 78) DL, 20 febr. 1954, jrg. IX, p.1, Arbeiders-priesters. Rond de verklaring der 73. - Parijs, febr. 1954. (Dr. H.van Waesberghe SJ).
 - 79) Brief van 11 febr. 1954, P. van Gestel SJ aan S. Maas SJ. (L-a: Ds III, nr.27).
 - 80) DL, 6 maart 1954, jrg. IX, p.1, Einde van een experiment, Priester-arbeiders worden Arbeiders-priesters, door H. van Waesberghe SJ, vgl. ook DL, 27 febr. 1954, jrg. IX, p.6, Arbeiders-priesters (Dr. H van Waesberghe SJ).
 - 81) Brief van 28 febr. 1954, P. van Gestel SJ aan S. Maas SJ. (L-a. Ds III, nr.27). DL, 3 april 1954, jrg. IX, p.1, Een Nederlands initiatief. Priesters in de grote bedrijven. Speerpunt der herkerstening, door H. van Waesberghe SJ.
 - 82) Brief van 28 febr. 1954, P. van Gestel SJ aan S. Maas SJ. (L-a Ds III, nr.27).
 - 83) Brief van 18 april 1948, S. Maas SJ aan J. Westermann SJ. (L-a Ds III, nr.27).
 - 84) Idem.
 - 85) Brief van 21 april 1958, J. Westermann SJ aan S. Maas SJ. (L-a: Ds III, nr.27); brief van 14 mei 1958, J. Westermann SJ aan S. Maas SJ. (L-a Ds III, nr 27).
 - 86) Van de ons bekende contacten van Verhofstad met het episcopaat vermelden wij een verzoek van Mgr. Alfrink aan Verhofstad om eens zijn gedachten op papier te zetten over het abonneren door katholieken op neutrale bladen. (Brief van 15 jan. 1953, K. Verhofstad aan M. Bogaartz SJ; L-a Ds XI, nr 82). Bovendien vroeg Verhofstad om het stemadvies van het episcopaat betreffende de KVP. Zie hfdst. XXIV, p.309. Voor een historische en theologische schets van de Nederlandse kerkprovincie, zie o.a. Alfrink en de Kerk, 1951-1976, Baarn 1976.
 - 87) Zeer summiere aantekeningen hierover zijn te vinden in de maandrapporten van S.Maas SJ, najaar 1953 en voorjaar 1954. (L-a Ds I, nr.10)
 - 88) Brief van 1 dec. 1953, H. van Waesberghe SJ aan Mr.Dr. J.Loeff. (L-a: Ds I, nr.11).
Contacten tussen Van Waesberghe en Loeff vonden plaats op 28 nov. 1953, 11 jan. 1954, 16 maart 1954, 4 juni 1954 en 26 okt. 1955. Het doel van deze contacten was voornamelijk incidentele medewerking van Loeff aan De Linie. (L-a. Ds I, nr.10).
 - 89) Brief van 25 jan. 1954, P. van Gestel SJ aan S. Maas SJ. (L-a. Ds III, nr.27).

- 90) Bisschoppelijk Mandement 1954 De katholieke in het openbare leven van deze tijd Gegeven te Utrecht 1 mei van het Maatschap 1954 Vgl L J Rogier, Katholieke Herleving, 2de druk, 's-Gravenhage 1956, pp 617-623 (1ste druk L J Rogier/N de Rooy, In vrijheid herboren 's-Gravenhage 1953)
- 91) Zie hfdst I, p 17 Vgl A F Manning, Geen doorbraak van de oude structuren de confessionele partijen na 1945, in De confessionelen Ontstaan en ontwikkeling van hun politieke partijen, Utrecht 1968, pp 66-67
- 92) Vgl DL, 5 juni 1954, jrg IX, p 2, Mandement en Pers DL, 12 juni 1954, jrg IX, pp 1 2, Het Mandement der bisschoppen Kloof in de nationale eenheid Enige reacties in de pers (G Mulders SJ)
- 93) Brief van 6 juni 1954, G Mulders SJ aan J Ros SJ (L-a Ds I, nr 11)
- 94) Voor de voorgeschiedenis van het Mandement verwijzen wij naar de rede van A F Manning, uitgesproken ter gelegenheid van de opening van het Katholieke Documentatie Centrum op zaterdag 28 nov 1970 te Nijmegen, afgedrukt in De Volkskrant, 5 dec 1970, p 8, Enig licht op een roerige episode Roermond domineerde bij opzet mandement Eveneens te vinden in A F Manning, Uit de voorgeschiedenis van het Mandement van 1954, in Jaarboek van het Kath Doc Centrum 1971, pp 138-149
- 95) DL, 19 juni 1954, jrg IX, p 4, "Angst voor tocht?" Vgl ook DL, 19 juni 1954, jrg IX, p 1, Bisschoppelijke mandement en de katholieken zelf Gehoorzaamheid in omstreken politieke vragen
- 96) DL, 26 juni 1954, jrg IX, Het Tegen-Mandement van de PvdA Welke "eenheid" wordt bedreigd? (Dr G Mulders SJ)
- 97) DL, 3 juli 1954, jrg IX, p 1, Open brief aan Fedde Schuerer (J van Heugten SJ), DL, 17 juli 1954, jrg IX, p 1, Over aanvaarding van het gezag Kerkelijke leiding en volwassenheid (Dr N Perquin SJ)
- 98) Bestuursraad van 16 aug 1954 (L-a Ds I, nr 9)
- 99) De discussie in De Linie met Mr F Daams speelde zich af tussen DL, 25 juli 1954, jrg IX, p 6, Vrijheid en volgzzaamheid van drukpers (Mr F H J M Daams) en DL, 25 sept 1954, jrg IX, p 2, De katholieke partij
De kortsluiting tussen Daams en de Linie-redactie betrof hoofdzakelijk de mening van de eerste dat alleen accidentele gronden ten gunste van een eigen katholieke partij konden pleiten De Linie stelde hier tegenover, dat de noodzaak van een eigen partij berustte op de katholieke levensbeginselen, die van alle tijden zijn, en op bepaalde omstandigheden, omschreven als de "voortgaande secularisatie der cultuur", te zien als vervreemding tussen kerk en wereld Een vergelijking tussen beide opinies bleek niet mogelijk en de standvastigheid van Daams inspireerde de Linie-redactie waarschijnlijk tot haar merkwaardige weigering van een op zich onschuldig artikel van pater Zeno O'McCap over John Henry Newman en het bisschoppelijk mandement, met de motivatie dat de katholieken in de Katholieke Werkgemeenschap van de PvdA steun zouden vinden bij de onverzettelijheid van Newman voor hun geloof dat zij in de toekomst gelijk zouden krijgen
- 100) DL, 21 aug 1954, jrg IX, p 2, Antwoord op Kerk en KVP (Dr E Brongersma), DL, 18 sept 1954, jrg IX, p 2, Kerk en KVP (Dr F Brongersma), Naschrift (H v W)
- 101) DL, 13 nov 1954, jrg IX, pp 1 en 4, Bezinning op de kern van het mandement, door H van Waesberghe, DL, 27 nov 1954, jrg IX, pp 1 en 4, Een visie op de kerstening, politiek en mandement (L G A Schlichting) DL, 4 dec 1954, jrg IX, p 4, Een visie op de kerstening, politiek en mandement (Mr L G A Schlichting)
- 102) Maandrapport van juni-aug 1954, door S Maas SJ (L-a Ds I, nr 10)
- 103) Het antwoord van Mgr Alfrink dateerde van 31 dec 1954 en is gedeeltelijk opgenomen in Maandrapport van okt 1954 - febr 1955, door S Maas SJ (L-a Ds I, nr 10)
- 104) DL, 6 nov 1954, jrg IX, p 11, De Luther-film een gemiste kans Een veelbesproken rolprent oecumenisch belicht (Dr J L Witte SJ)
- 105) Het ging hier om het verbod door het Franse episcopaat van het links gerichte tijdschrift La Quinzaine en de toespraak van de bisschop van Parijs, Mgr Feltin, vgl DL, 19 febr 1955, jrg X, p 1, De grote verleiding, DL, 5 febr 1955, jrg X, p 1, Nadere verklaring van Kardinaal Feltin, DL, 19 febr 1955, jrg X, p 1, Tegenstrydig commentaar

- 106) Brief van 19 febr 1955, Mgr A Hanssen aan H van Waesberghe SJ (L-a Ds XV, nr 82)
- 107) Brief van 25 febr 1955, Mgr A Hanssen aan H van Waesberghe SJ (L-a Ds XV, nr 82) Het ging hier om de door de Nederlanders bestuurde Fazienda Ribeirao in Brazilië
- 108) DL, 22 okt 1955, jrg X, p 2, Venster op de onkerkelijkheid Briet van 11 nov 1955, Mgr B Alfrink aan S Maas SJ (L-a Ds XV, nr 82) Het draaide allemaal om een brief van W V te IJsselstein, in De Linie gepubliceerd, die zijn eigen onkerkelijkheid o a aan de laksheid van zijn pastoor weet
- 109) Linie Werkplan 1954, 26 nov 1953 door de hoofdredactie, p 2 (L a Ds VIII, nr 80)
- 110) Redactieraad van 5 febr 1954 (L-a Ds II nr 13a) Alleen vermelding van de bespreking en afkeuring, geen opgave van redenen Vgl Koers en beleid van De Linie, 2 pag (L-a Ds I, nr 11)
- 111) DL, 20 febr 1954, jrg IX, p 2, Venster op het protestantisme Verrassend nieuw uitzicht (Dr J L Witte SJ)
- 112) DL, 28 nov 1953, jrg VIII, p 13, Vlimmen contra Vlimmen Noodzakelijk commentaar bij een "best-seller" (Dr L Bender OP), DL, 23 jan 1954, jrg IX, p 4, Vlimmen contra Vlimmen Een repliek van Mr Roothaert en een antwoord van Prol Bender DL, 6 febr 1954, jrg IX, p 4, Vlimmen contra Vlimmen
- 113) DL, 13 maart 1954, jrg IX, p 3, Terugblik op Stalin's dood, was hij de laatste jaren krankzinnig? (A M), DL, 20 maart 1954, jrg IX, p 3, Het einde van Gabor Peter, tevens het einde van de laatst-overlevende vervolgers van kardinaal Mindszenty (A M)
- 114) De door Maas zo genoemde oriëntering van De Nieuwe Eeuw hield in dat het blad ervan uitging dat de KNP van Welter en de KWG in de PvdA zelfstandig zouden willen blijven, en een geforceerde eenheid met de KVP daarom niet wenselijk was, hoogstens een eenheid in opvatting over het praktische politieke werk Juist de concurrentie tussen deze drie politieke groeperingen zou heilzaam kunnen werken voor de KVP om niet met het mandement in de hand, maar met een eigen aansprekend, politiek program zichzelf te bewijzen Zie bijvoorbeeld De Nieuwe Eeuw, 22 jan. 1955, jrg 36, p 1, Notities, nut en onnut, De Nieuwe Eeuw, 26 febr 1955, jrg 36, p 1, Gevallen teerling (D)
- 115) Maandrapport van okt 1954 - febr 1955, door S Maas SJ (L a Ds I, nr 10)
- 116) Redactieraad van 3 nov 1955 (L-a Ds II, nr 13b) DL, 1 okt 1955, jrg X, nr 2, Verantwoording van de winst
- 117) Redactieraad van 4 okt 1946 (L a Ds II, nr 13b) Bijvoorbeeld DL, 29 sept 1956, jrg XI, p 1, De politieke zeden in crisissituatie Gezond compromis basis voor een regeringsbeleid
- 118) Maandrapport van okt 1954 febr 1955, door S Maas SJ (L a Ds I, nr 10)
- 119) Maandrapport van aug - okt 1954, door S Maas SJ (L-a Ds I, nr 10)
- 120) DL, 19 nov 1955, jrg X, p 7, Aad de Haas, Revolutie in het schilderkundige (Ko Sarneel), DL, 23 aug 1958, jrg XIII, p 7, Kruisweg van Aad de Haas (Ko Sarneel)
- 121) DL, 22 maart 1958, jrg XIII, p 1, De coeducatie door Romeinse instructie in brandpunt (He)
- 122) DL, 22 maart 1958, jrg XIII, p 2, Coeducatie op middelbare scholen Prof Dr N Perquin SJ geeft zijn visie op dit probleem
- 123) Brief van 14 mei 1958, J Westermann SJ aan S Maas SJ (L-a Ds III, nr 27)
- 124) DL, 16 aug. 1958, jrg. XIII, p 2, De paus blijft de heilige kerk besturen

Hoofdstuk XXVI Onder leiding van S Maas SJ, 1959 1963

- 1) In het NPO-onderzoek van april 1959 waren de conclusies
 - 1) er zijn 4500 katholieke academici gezinshoofden, hiervan heeft DL er 1600 (35,5 procent),
 - 2) er zijn ca 45.000 gezinshoofden met v h / m o , hiervan heeft DL er 8500 (20 procent),
 - 3) wil men meer abonnees dan moet men op een bredere massa mikken, er zijn 125 000 katholieke gezinshoofden met MULO en dergelijke specialisaties,
 - 4) wanneer het blad voor deze drie groepen aantrekkelijk blijft en wordt gemaakt zou men met een doelmatige poussering 75 000 abonnees krijgen

Bij punt drie dient opgemerkt te worden dat deze groep bij vorige reclame-acties al voor een deel benaderd was (L-a Ds I, nr 11)
- 2) Bestuursraad van 17 juni 1959 (L-a Ds I, nr 9)
- 3) De vergadering van 15 oktober 1959 te Nijmegen tussen De Linie en De Gelderlander N V

- leverde naast het ontwerpschema-Frequin ook nog het ontwerpschema-N. van Hees op. (L-a Ds I, nr.11).
- 4) In een brief van 25 maart 1960 van Tummers aan provinciaal J.F. Westermann SJ schat de eerste het risico van mislukken - met maar 30 000 abonnees zou het familie-opinieweekblad volkomen mislukt zijn - op f. 80.000,-. Het College van Commissarissen van De Gelderland vond het risico te groot voor één onderneming en hield er rekening mee dat de SJ zich financieel zou terugtrekken bij een dergelijke omvorming van het blad en geen andere mede-risicodragers zouden zijn op te sporen. (L-a Ds I, nr.11).
 - 5) Brief van 25 maart 1960, A Tummers aan Westermann SJ (L-a Ds I, nr.11).
 - 6) Bestuursraad van 3 oktober 1960 (L-a Ds I, nr.9).
 - 7) Bestuursraad van 16 febr. 1961. (L-a Ds I, nr.9).
 - 8) Bestuursraad van 16 febr. 1961. (L-a Ds I, nr.9).
 - 9) Bestuursraad van 20 maart 1961, bijlage bij de notulen van de Bestuursraad van 20 maart 1961. Ontwerpschema van een nieuw weekblad, dd. 14 maart 1961, ondertekend door G. Mulders SJ. (L-a Ds I, nr.9).
 - 10) R. van Maanen bedankte reeds na enkele maanden als bestuurslid, omdat hij o.a. geen heil zag in de oecumenische richting die toen werd voorgestaan door Scharff OI SA (Brief van 22 maart 1961, R. van Maanen aan Linie-bestuur, L-a Ds I, nr.11).
 - 11) Bestuursraad van 24 april 1961. (L-a Ds I, nr.9).
 - 12) De met dit plan te vergelijken tijdschriften De Kern van l'Isievier en Het Beste van Readers Digest misten namelijk het nieuwselement. Het plan van Tummers voor een Linie-Selectie-Digest werd ontvouwd in een brief van de ontwerper aan Ros, dd. 17 mei 1961. (L-a Ds I, nr.9).
 - 13) Bestuursraad van 28 september 1961. (L-a Ds I, nr.9).
 - 14) In januari 1960 werkten ter redactie de paters Maas, Van Hees, Pisa, Vrijburg en Bymans. Deze laatste vertrok in juni 1961 naar de Libanon.
 - 15) Samenvatting naar aanleiding van de bespreking, gevoerd door Drs.A.Tummers, Dr.S.Maas SJ en Drs.J.Arts SJ op woensdagavond 7 juni 1961 te Venlo, dd. 12 juni 1961 door J. Arts SJ te Maastricht (L-a Ds I, nr.11).
 - 16) Bestuursraad van 25 mei 1961. (L-a Ds I, nr.9).
 - 17) Bestuursraad van 21 juli 1961 (L-a Ds I, nr.9).
 - 18) Bestuursraad van 28 september 1961. (L-a Ds I, nr.9).
 - 19) Bestuursraad van 6 april 1962. (L-a Ds I, nr.9).
 - 20) Brief van 31 aug. 1962, P van Gestel SJ aan S. Maas SJ. (L-a Ds III, nr.27).
 - 21) Bestuursraad van 5 nov. 1959 (L-a Ds I, nr.9).
 - 22) Uit de resultaten van de zeer globale enquête. De Linie en de geestelijkheid van Nederland, zijn de volgende getallen afkomstig van de 4346 seculaire priesters (opgave Kaski per 1-1-1960) waren 546 geabonneerd op De Linie, dus 12,5 procent, van de 52 R.K. Militaire Tehuizen (Plus Almanak 1960 en 1961) ontvingen er 39 (75 procent) tegen gereduceerde abonnementsprijzen het weekblad De Linie. kloosters en instituten, zoals ziekenhuizen waren ten getale van 626 geabonneerd op De Linie, een opgave van het totaal aantal kloosters en dergelijke ontbreekt echter. (L-a Ds I, nr.11)
 - 23) Brief van 17 oktober 1960, J. Westermann SJ aan S. Maas SJ. (L-a Ds III, nr.27).
 - 24) Het provincie-consult van de jezuiten besloot op 13 mei 1962 de uitgave van het weekblad De Linie te staken en deze beslissing pas uit te voeren, nadat het episcopaat van de stand van zaken op de hoogte was gebracht. G. Mulders SJ heeft in deze zin Mgr De Vet ingelicht. De reactie van de gezamenlijke bisschoppen liet in verband met de voorbereidingen op het concilie enige tijd op zich wachten, zodat de beoogde datum van 1 september 1962 voor de definitieve beslissing verschoven werd. Zie: Het afgelopen jaar van De Linie. Samenvatting voor het bestuur der Stichting, dd. 1 nov. 1962. (L-a Ds I, nr.11).
 - 25) De actie van Mr. F. Baron van Voorst tot Voorst hield in dat 50 prominenten benaderd werden; 25 van de 32 antwoorden luiden positief voor een katholiek opinie-weekblad in Nederland. Bij verder streven naar concreet resultaat in juli t/m aug. 1962 had Baron van Voorst tot Voorst geen succes. (L-a Ds III, nr.27).
- Asberg, al een jaar verblijvend in Pau in Frankrijk, had met Creighton aan de wieg van De Linie gestaan en hoopte De Linie weer tot een nieuw leven te wekken, mits hij een uitgever vond en

een jaar de tijd kreeg zijn plannen uit te werken. Voor de uitgave in 1963 hoopte Asberg op het fonds "Benevolentia" van de firma C&A van de familie Brenninkmeijer, dat al meermalen zijn initiatieven had gesteund. Medio oktober bleken deze mogelijkheden negatief resultaat te hebben. (L-a Ds III, nr.27).

- 26) Vgl. DL, 27 okt 1962, jrg. 17, p.1.
- 27) Brief van 26 november 1962, P. van Gestel SJ aan S. Maas SJ. (L-a Ds III, nr.27).
- 28) Idem.
- 29) Memorandum betreffende een hervorming omtrent het Linie-werk, 10 oktober 1962 door J. Creighton SJ. (Coll. Crt.).
- 30) Brief van 23 oktober 1962, P. van Gestel SJ aan J. Creighton SJ. (Coll. Crt.).
- 31) Brief van 10 oktober 1962, F. Westermann SJ aan J. Creighton SJ. (Coll. Crt.).
- 32) Brief van 8 november 1959, S. Maas SJ aan P. van Gestel SJ. (L-a Ds III, nr.27).
- 33) Vgl. brief van 25 maart 1960, Drs. Tummers aan J. Westermann SJ. (L-a Ds I, nr.11).
- 34) Inquête onder vroegere abonnees op De Linie, september 1956, Nederlandse Stichting voor Statistiek; het rapport dateert van november 1956. (L-a Ds V, nr 50).
- 35) Het waarom van een weekblad, een psychologisch gericht onderzoek naar de behoefte aan een weekblad in katholiek Nederland, rapport van het Nederlands Instituut voor Motivation and Marketing Research, 1960. (L-a Ds VIII, nr 81).
- 36) Redactieraad van 12 februari 1959. (L-a Ds II, nr 13b). O a. DL, 21 febr. 1959, jrg. XIV, p.1, Loonsverhoging, mede-eigendom en verkorting werktijd, DL, 7 maart 1959, jrg. XIV, p.1, Het wordt ernst met bezitvorming.
- 37) Vgl. DL, 17 juni 1961, jrg. XVI, p.1, Bestaansrecht van de KVP (He.); DL, 15 juli 1961, jrg. XVI, p.1, Bestaansrecht van de KVP. (He).
- 38) Vgl DL, 3 maart 1962, jrg. XVII, p.3, Partijen aan het woord. Socialistisch oordeel Vragen aan het Kamerlid Berger, DL, 10 maart 1962, jrg. XVII, p.3, Partijen aan het woord Liberale visie. Vragen aan het Kamerlid mevr. Mr J.M.Stoftels-van Haaften, DL, 17 maart 1962, jrg. XVII, p.3, Partijen aan het woord. Anti-revolutionair perspectief Vragen aan Prof Mr.W.F. de Gaay Fortman, DL, 24 maart 1962, jrg. XVII, p.3, Partijen aan het woord. Katholieke visie. Vragen aan Dr W L P M. de Kort.
- 39) DL, 31 maart 1962, Wat zijn verkiezingsleuzen als zij geen appèl doen op de kiezer? Gevraagd Het partijprogramma van de toekomst.
- 40) DL, 10 okt. 1959, jrg. XIV, p.1, Wereldraad en geboortebeperking. (He.).
- 41) DL, 17 okt 1959, jrg. XIV, p.1, Geboorteregeling (Dr B Delfgaauw).
- 42) Brief van 20 oktober 1959, Mgr B.Alfrink aan de redactie van De Linie (L-a Ds III, nr 29).
- 43) Brief van 13 december 1959, J. Westermann SJ aan S. Maas SJ met afschrift van de brief van 8 december 1959, p. Generaal aan J. Westermann SJ (L-a Ds III, nr 29)
- 44) Brief van 15 dec. 1959, J. Westermann SJ aan S. Maas SJ (L-a Ds III, nr 29)
- 45) Brief van 22 dec 1959, J. Westermann SJ aan S. Maas SJ (L-a Ds III, nr 29)
- 46) DL, 24 okt. 1959, jrg. XIV, p.1, Kennis van het geslachtsleven onder katholieken een generatie ten achter. Geboorteregeling niet zozeer een vraag van openbaringstheologie als van moraal-filosofie (J Holt, sexuoloog).
- 47) DL, 31 okt. 1959, jrg. XIV, p.4, Onze lezers over geboorteregeling. Het gesprek in de ruimte van de kerk.
- 48) DL, 7 nov. 1959, jrg. XIV, p.4, De mens van de sociale voorzieningen is ook de mens van de gezinsplanning. Ligen lot in eigen hand (Dr S.W Couwenberg).
- 49) DL, 21 nov. 1959, jrg. XIV, p.4, Voor hen die de moed hebben door de zure appel heen te bijten. Nogmaals de geboorteregeling (He.)
- 50) DL, 19 dec. 1959, jrg. XIV, p.5, Het huwelijksleven en gewetensnood bij Nederlandse katholieken. Het is niet langer verantwoord daarvoor de ogen te sluiten (He.).
- 51) J van Roon had in het Vrije Volk van 24 december 1959 geschreven dat De Linie geen problemen had met de pauselijke uitspraken.
De encyciek "Casti Connubii" over het huwelijk werd door Pius XI in 1930 uitgevaardigd en door Pius XII in een toespraak van 29 oktober 1951 tot vroedvrouwen geheel onderschreven.
- 52) Brief van 30 dec. 1959, S Maas SJ aan J. Janssens SJ (L-a Ds III, nr 29).
- 53) Brief van 8 jan. 1960, P van Gestel SJ aan S Maas SJ. (L-a Ds III, nr.29).

- 54) Brief van 21 januari 1960, P van Gestel SJ aan S Maas SJ (L-a Ds III, nr 29)
- 55) Brief van 18 januari 1960, J Janssens SJ aan S Maas SJ (L-a Ds III, nr 29)
- 56) DL, 23 januari 1960, jrg XV, p 4, De moeilijkheden der gehuwden en het antwoord daarop in pauselijke documenten (He)
- 57) Brief van 21 januari 1960, P van Gestel SJ aan S Maas SJ (L-a Ds III, nr 29)
- 58) O a DL, 6 februari 1960, jrg XV, p 4, Ter leniging van de huwelijksnoods moeten eerste klas deskundigen een enorm research-apparaat opbouwen (He), DL, 13 febr 1960, p 4, Geef gehuwden de garantie der er een uitweg is voor hun moeilijkheden (He), DL, 12 maart 1960, p 4, Gewetensnood en geloofscrisis ingevolge het gebruik van voorbehoedsmiddelen bij huwelijksomgang (He)
- 59) DL, 23 april 1960, jrg XV, p 4, De gehuwden zoeken raadsheden die de moeilijkheden niet uit de weg gaan In de liefde vormen lichaam, hart en ziel een onverbreekelijke eenheid (He)
- 60) DL, 30 april 1960, jrg XV, p 6, Publikaties over het huwelijk (He)
- 61) DL, 15 juli 1961, jrg XVI, p 2, De nieuwe staat van de "Question biblique" De indicering van Steinmann's "Leven van Jezus" (J van Kilsdonk SJ)
- 62) Brief van 17 juli 1961, J Janssens SJ aan S Maas SJ Deze brief volgde op een telegram van 16 juli 1961 (L-a Ds III, nr 29)
- 63) DL, 28 mei 1960, jrg XV, p 2, De politieke keuze van de katholieke leek Verwarrend artikel in de "Osservatore Romano"
De Osservatore beweerde dat over de morele geoorloofdheid van een politieke samenwerking tussen katholieken en andersdenkenden alleen het kerkelijke gezag kon oordelen De Linie pleitte in bepaalde opzichten voor een eigen verantwoordelijkheid van de katholieke leek in deze kwestie

Ter afsluiting

- 1) Brief van 26 november 1962, P van Gestel SJ aan S Maas SJ (L-a Ds III, nr 27)
- 2) DL, 10 november 1962, jrg XVII, p 4, De Linie in de pers, DL, 17 november 1962, jrg XVII, p 4, De Linie in de pers
- 3) DL, 24 november 1962, jrg XVII, p 1, Dit weekblad (J Arts SJ)

BRONNEN EN LITERATUUR

A. *Onuitgegeven bronnen*

Linie-archief te Nijmegen (zie aant. 7 bij de Verantwoording)

Doos I

Nrs. 1-8: Documenten betreffende de oprichting en de inrichting van De Linie.

1. Projecten NKW (Ned. Kath. Weekblad) 1944-1945.
2. Correspondentie betreffende de oprichting van De Linie.
3. Statuten en reglementen van de Stichting De Linie.
4. Memoranda van de stichter en andere diverse onderwerpen.
5. Diverse documenten betreffende de oprichting en inrichting van De Linie.
6. Documentatie andere tijdschriften in verband met de oprichting van De Linie ontvangen.
7. Eerste kopij.
8. Opmaak nrs 58-95.

Nrs. 9-11 Documenten Raad van Bestuur

9. Verslagen van vergaderingen.
10. Maandrapporten.
11. Correspondentie e.d.
- 11a. Verslag bijeenkomst paters SJ op Berchmanianum 24-25 april 1949 over Linie-beleid.

Nr. 12 Contactraad.

12. Verslagen vergaderingen.

Doos II

Nrs. 12a-25 Redactie en personeel.

12a-g Redactie kroniek (dagboek) 7 schriften

- 13a Notulen Redactieraad 1946-1953.
b " " 1954-1960.
c " " met bijlagen 16-6-1955.

14. Richtlijnen voor redactie en archief.
15. Redactiecongressen 1946, 1947, 1948.
16. Brantrustvergaderingen 1953-1959.
17. Boekje CAO Dagbladjournalisten en formulieren arbeidsovereenkomsten.
18. Correspondentie personeelszaken.
19. Salariskwesties personeel.
20. Kwestie J. Dijkgraaf 1950-1951.
21. Kwesties Mertens - Sassen (krantekniptels).
22. Kwesties Mertens en Verbiest.
23. Kwestie H. de Greeve.
24. Correspondentie enz. medewerkers vrouwenrubriek.
25. Inquête communistische kiezers in Nederland.

Doos III

Nrs. 26-38 Hoofdredacteur-Directeur

- 26 Maandrapporten 1949-1951, 1952, 1953-1955.

- 27 Correspondentie met superiores majores SJ
- 28 Diverse correspondentie
- 29 Censuurkwesties
- 30 Verslagen, instructies
- 31 Varia over artikelen
- 32 Verzoek om Amerikaanse steun 1960
- 33 Vlaamse Linie
- 34 Kranteknipsels 1953 1964
- 35 Classificatie voor lezing van kranten en tijdschriften
- 36 Officiële papieren opheffing van De Linie
- 37 Restitutie of kwijtschelding opgenomen gelden bij liquidatie van De Linie
- 38 Omzetting van De Linie in De Nieuwe Linie

Doos IV

Nrs 39-44 Diversen

- 39 Overname Nieuwe Leeuw
- 40 Onderhandelingen met de Neerlandia pers over de overname van de exploitatie van De Linie
- 41 Correspondentie en conceptie contracten met De Gelderlander Pers over de overname van de exploitatie en het drukken van De Linie
- 42 Besprekingen met de exploitatie van De Gelderlander Pers over de exploitatie van De Linie
- 43 Reorganisatie van De Linie volgens het project Van Hees I requin
- 44 NPO (Nationale Publiciteits Onderneming) Project
- 44a Dossier abonnementenwerving 1955 1957 door de exploitatie

Doos V

Nrs 45-51 Enquêtes en marktanalyses over De Linie

- 45a Enquête Instituut voor Marktverkenning dl 1 2 1948 Boek
 - b Idem, dl 3 Boek
- 46 Rapport Gallup Instituut redactioneel gedeelte 1948
- 47a Enquête Bureau voor Marktanalyse en Onderzoek 1949 2 ex Boeken
 - b Afzonderlijke afleveringen dl, IV, V en VI van dit boek 3 Boeken
 - c Enquête Abonnemententabellen, vergelijking abonnementenbestand 1948 1954
 - d Gedrukt uittreksel hieruit De sociale structuur van de abonnees van De Linie Brochure 3ex
- 48 Onderzoek NIPO betreffende vrouwelijke abonnees van De Linie 1950
- 49 Linie enquête 1954
- 50a Marktanalyse Ned Stichting voor Statistiek 1956 correspondentie
 - b Idem, rapport vroegere abonnees, 2 ex Boeken
 - c Idem, rapport over leesgewoonten abonnees, 2 ex Boeken
 - d Idem, rapport over de samenstelling van de kring van abonnees, 2 ex Boeken
- 51 Linie-enquête 1961

Nrs 52-53 Financiële correspondentie en overzichten

- 52 Financiële correspondentie
- 53 Diverse financiële overzichten e d

Doos VI

Nrs 54-57 Accountantsrapporten

- 54 Jaarrapporten- begrotingen en overzichten 1946 1963
- 55 Maandoverzichten 1950-1953
- 56 " 1954-1955
- 57. " 1957-1959

Doos VII

Nrs 58-72 Documenten van de commissaris van de Interlinie

- 58 Opstelling stichtingsakte van de Interlinie
- 59 Notulen Bestuursraad van de Interlinie
- 60 Maandrapporten
- 61 Correspondentie met Rome
- 62 Diverse correspondentie met het bestuur van de Interlinie
- 63 Financiële overzichten
- 64 Specificatierekening inkomen en uitgaven 1948-1950
- 65 Correspondentie commissaris van de Interlinie
- 66 Artikelen door de commissaris ontvangen
- 67 Internationale studieweek SJ te Versailles 1947
- 68 Zending H G Jussen naar Amerika 1948
- 69 Contacten met tijdschrift America
- 70 Contacten met tijdschrift Orientierung
- 71 Contacten met andere landen
- 72 Nieuwe ondernemingen Ierse Linie, Indonesische Linie, Duitse Linie, Centrum voor Documentatie

Doos VIII

Nrs 73 76 Commissaris Interlinie (vervolg)

- 73 Diverse stukken over de Vlaamse Linie
- 74 Dagboek en reisaantekeningen
- 75 Correspondentie over op te richten Duitse Linie
- 76 Artikelen e d , afleveringen Munchener Allgemeine in verband met de op te richten Duitse Linie.

Nrs 77-81 Diversen

- 77 Laatste stempel en loden opschriften De Linie
- 78 Voorstellen tot inrichting van het archief
- 79 "Strinx"-correspondentie
- 80 Reclamefolders enz
- 81 Het waarom van een weekblad, een psychologisch gencht onderzoek naar de behoefte aan een weekblad in katholiek Nederland, rapport Ned Instituut Motivation en Marketing Research, 1960

Dozen IX - XXV

Nr 82 Correspondentie van de Redactie 1952-1962.

Doos IX 1952 A-D, E-K Doos X 1952 L-R, S-Z Doos XI 1953 A-D, E-L Doos XII 1953 M-R, S-Z Doos XIII 1954 A F, G-L Doos XIV 1954 M-R, S-Z Doos XV 1955 A-G, H-M Doos XVI 1955 N-S T Z Doos XVII 1956 A-J, K-R Doos XVIII 1956 S-Z, 1957 A-G Doos XIX 1957 H L, M Z Doos XX 1958 A-G, G-L Doos XXI 1958 M-R, S-Z, 1959 A G Doos XXII 1959 H-M, M Z Doos XXIII 1960 A H, I R, S-Z Doos XXIV 1961 A-L, M-Z Doos XXV 1962 A-L plus enquête Paasbiecht, M-Z enz

Doos XXVI

- 83 Correspondentie administrateur 1946-1951, 1952-1954, 1955-1956

Doos XXVII

- 83 Correspondentie administrateur 1957-1959
- 84 Contracten en standen advertenties en analyses
- 85 Mutaties en abonnementenstand (ouderdom abonnementen)

- 86 Financiering leningen van zusters en broeders enz, contracten daarover
- 87 Benoemingen personeel eerste jaar 1946
- 88 Salarissen hoofdredactie en correspondentie daarover met de Ned Prov SJ

Doos XXVIII

- 89 Staat bijdragen honoraria sinds september 1947 Honorariumlijsten 1947-1948 dupl
Staat bijdragen medewerkers 1950 Honorariumlijsten 1953
- 90 Fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst (1946, 1947, 1948)
- 91 Analyses Bedrijfsanalyses plus advertenties vanaf 1951, idem, losse verkoop 1946, idem redactie-
administratiekosten Oplagecijfers Abonnementsspecificaties
- 92 Correspondentie de Anjelier, Brugge

Doos XXIX

- 93 Advertentierecapitulaties vanaf 1947
- 94 Drukken
- 95 Proces Ter Steege
- 96 Mollmann
- 97 H Verstraelen SVD
- 98 Missionarissen
- 99 Reacties van lezers 1955-1956
- 100 Oprichtingsakte en handelsregister
- 101 Financiële correspondentie met de Vlaamse Linie Afrekeningen
- 102 Idem met De Gelderlander
- 103 Lay-outs proefnummer, eerste nummer en andere nummers
- 104-130 Boeken van de financiële administratie

Doos XXX

- 131 Maandrapporten 1956 (accountantsrapporten doos 6 nrs 55-57)
- 132 Abonnementenactie 1955
- 133 Papieren van (buitenlandse) redacteur dr Aug Cuypers 1945-1946, 1947, 1948 en 1949

Persoonlijke stukken, geschenken door J H C Creighton SJ Coll Crt

Persoonlijke stukken, geschenken door A Th Mertens - Coll A M

Rijksarchief in Noord Brabant Inventarisreeks nr 18 Inventaris van de archieven Zwart Front 1934-1940, Nationaal Front 1940-1941, Arn Meijer 1905-1965, Alfred Haighton 1896-1942, door J Vriens, 2 dln, 's-Hertogenbosch 1977

B Dagbladen, weekbladen, periodieken, interviews

Dagbladen Het Binnenhof, De Maasbode, De Tijd, De Volkskrant

Weekbladen De Groene, De Linie, De Nieuwe Eeuw

Periodieken Studien, Katholiek Cultureel Tijdschrift, KCT-Streven, Filmfront, Filmforum

Interviews A Cuypers (juni 1969), J H C Creighton SJ (gesprekken 1969-1975), A F van Leeuwen SJ (sept 1971), S Maas SJ (regelmatige contacten 1968-1977), M Marlet SJ (april 1972), A Th Mertens (gesprekken en correspondentie 1969-1977)

C Voornaamste literatuur

Abbink, G A M, De Kerk ten tijde van het vorstelijk absolutisme en de verlichting (17e en 18e eeuw), Handboek van de kerkgeschiedenis, Dl IV, Nijmegen 1965

Ackermann, K, Der Widerstand der Monatschrift Hochland gegen den Nationalsozialismus, München 1965

Adorno, T W, The authoritarian personality, New York 1950

Alfrink en de Kerk 1951-1976 Historische en theologische essays, aangeboden aan kardinaal Alfrink

bij zijn zilveren bisschopsjubileum, Baarn 1976

Altung von Geusau, L G M e a , De oecumenische situatie in Nederland, in Do-c dossiers nr 3 De oecumenische situatie in de verschillende landen, Hilversum 1965

Andriessen SJ, J , De Jezuïeten en het saamhorigheidsbesef der Nederlanden 1585-1648, Antwerpen 1957

Asselbergs, W J M A , De katholieke literatuur in Nederland van 1900 tot heden, in De katholieke literatuur van de XXste eeuw, onder redactie van J Taels, dl I, Bussum 1954

- Fatsoenlijke kritiek, in J van Heugten SJ, De menselijke geest Essays en kritieken, Utrecht 1954

Aubert, R , Die Theologie während der ersten Hälfte des 20 Jahrhunderts, in Bilanz der Theologie im 20 Jht , Bd II

- De Kerk van Rome, in St Neill e a , Het Christendom in de 20ste eeuw (oorspr Twentieth Century Christianity, London 1962)

- De Kerk van de crisis van 1848 tot Vaticanum II, De Geschiedenis van de Kerk, deel Xa, Bussum 1974

Aukes, H W F , Kardinaal De Jong, Utrecht 1956

Bakker, B /Couvée, D H , Kassies, J (red), Visioen en werkelijkheid De illegale pers over de toekomst der samenleving, Den Haag 1963

Banning, W , De dag van morgen Schets van een personalistisch socialisme, richtpunt voor de vernieuwing van ons volksleven, Amsterdam 1954

e a Modern niet godsdienstig humanisme, Nijmegen 1961

- Karl Marx Leven, leer en betekenis 4de druk, Utrecht 1962

- Geestelijk samenleven in Nederland, 3de druk, Amsterdam 1966

Baudet, H / Brugmans, I J , Balans van beleid Terugblik op de laatste halve eeuw van Nederlands-Indië, Assen 1961

Beaufays, J , Les partis catholiques en Belgique et aux Pays Bas 1918 1958, Bruxelles 1973

Bens, E de, De belgische dagbladpers onder duitse censuur (1940 1944), Antwerpen 1973

Berelson, B , Content Analysis in Communication Research, Illinois 1952

Bertels, K , Geschiedenis tussen structuur en evenement Len methodologies en wijsgerig onderzoek, Amsterdam 1973

Bitter, G , Zur Typologie des deutschen Zeitungswesen in der Bundesrepublik Deutschland, München 1951

Boerebach, B M , Vaarwel aan een godvergeten tijd Een personalistisch essay, Den Haag 1946

Bornewasser, J A , Seculariserende tendensen na de Middeleeuwen, in Christelijk bestaan in een seculaire cultuur, Roermond 1969

Brenan, G , The Spanish Labyrinth, Cambridge 1943 (Ned vert Het Spaanse labyrint), Amsterdam 1947

Bringmann, K (e a), 25 Jahre Gesellschaft Katholischer Publizisten, Keulen 1973

Bruyne, E de, Wat is Cultuur? Utrecht 1937

Calvez, J -Y /Perrin, J , Eglise et société économique L'Enseignement social des Papes de Léon XIII à Pie XII, 2de dr , Parijs 1961

Camp, R L , The papal ideology of social reform A study in historical development 1878 1967, Leiden 1969

Cardijn, J , De sociale leer van de Kerk Rerum Novarum, Quadragesimo Anno, Mater et Magistra, ingeleid door Mgr J Cardijn, Utrecht 1964, 2de druk

Chaux-Ruy, J , Les grands courants de la pensée mondiale contemporaine Panoramas nationaux, Dl I e v , Parijs 1961

Charles, J B , Volgt het spoor terug, Amsterdam 1963, 7de druk

Civardi, L , Lekenapostolaat Handboek voor de Katholieke Actie 's Hertogenbosch 1936

Cobbenhagen, M J H , Gezag en medezeggenschap in de onderneming, in Verslagboek Het katholicisme in de moderne wereld, 17de Limburgse Sociale Studieweek, Rolduc 1948

Constandse, A L , Nederland en de Sovjet-Unie, in Gelijk hebben en krijgen Commentaren op Nederlands buitenlandse politiek, Amsterdam 1962

- Constandse, A L , Geschiedenis van het humanisme in Nederland, Den Haag 1967
- Coutrot, A , Un Courant de la pensee catholique L'hebdomadaire "Sept" (mars 1934 aout 1937), Paris 1961
- Creyghton SJ, J H C , Project voor de uitgave van een weekblad, Amsterdam 1944
- Internationale anarchie De weg naar een nieuwe wereldorde, Amsterdam 1961
 - De functie van het geloof in de vorming van een bovennationaal Gemeenschapsbesef, in Mens en grens Bindingen en breuklijnen binnen Europa, onder redactie van W A van 't Hart, Den Haag 1965
- Croteau, J , Les fondements thomistes du personalisme de Maritain, Ottawa 1953
- Cuypers, P M H , "Met ernstig voorbehoud" Aspecten van de nakeuring door de Katholieke Film Centrale, in KDJ Jaarboek, Nijmegen 1972
- Danielson, W A , Content Analysis in Communication Research, in Introduction to Mass Communication Research, edited by R O Natziger and D M White, 1ste druk 1958, 2de druk 1963
- Dansette, A , Destin du catholicisme français 1926 1956, Parijs 1957
- Degrijse CICM, O , Christelijk humanisme Een levensideaal voor katholieke intellectuelen, Dl I, Terreinverkenning Dl II, Opbouw, Roermond 1948 1949
- Dekkers Opraem, W , Kerk en communisme Beschouwingen bij de encyclicle "Divini Redemptoris" van Paus Pius XI over het communisme, Tongerlo 1937
- Delfgaauw, B , De wijsbegeerte van de 20ste eeuw, 8ste druk, Baarn 1972
- Devolder O I M, N , Is de onderneming een gemeenschap?, in Verslagboek Het katholicisme in de moderne wereld, 17de Limburgse Sociale Studieweek, Rolduc 1948
- Dierick, G , Te l llder Ure Voorgeschiedenis en de jaren 1950-1953, doctoraal scriptie geschiedenis, Nijmegen 1975 (onuitgegeven)
- Dierickx SJ, M , De Jezuiteten Wat zij zijn en hoe zij werken, 2de druk, Brugge 1964
- De vrijmetselarij De grote onbekende 1717-1967 Een poging tot inzicht en waardering, Antwerpen 1967
- Dirkse SCJ, Jac , Film en moraal Projectareeks no 4, Uitgave van het landelijk Bureau van de KFA, Den Haag 1955
- Dittrich, Z R , Achtergronden van het fascisme, in Het fascisme als Europees verschijnsel Commissie Vorming V G N , Den Haag 1964
- Domburg, A van, Levende schaduwen Aantekeningen over film, Utrecht 1936
- Doorn, J A A van en Hendrix, W J , Ontsporing en geweld Over het Nederlands/Indonesisch conflict, Rotterdam 1970
- Duinkerken, A van, Herinneringen, inleiding op Vijftig jaar Katholieke Leergangen 1912-1962, door J A Bornewasser, Tilburg 1962
- Dunk, H W van der, Het ontstaan van de koude oorlog en de verschuiving van het historisch perspectief, in Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, dl 85 1970
- Duurkens SJ, H , Voorrede Register op het tijdschrift Studien van het 1ste t/m het 100ste deel (1ste t/m 55ste jrg) 1868 1924
- Duynstee, F J I M , Mr L G A Schlichting 1898 1968, in Massamedia en politiek 24 essays ter nagedachtenis aan Prof Mr L G A Schlichting, Utrecht 1968
- Eck, D van, Het misdrijf van hulp aan de vijand, 1945
- Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Band I en II, Tiel/Utrecht 1973
- Iarge SJ, J La, A report on the American Jesuits, New York 1956
- Fogarty, M P , Christelijke democratie in West Europa 1820 1953, deel II, Hilversum 1965 (Oorspr Christian Democracy in Western Europe 1820-1953, London 1957)
- Fontaine, A , History of the Cold War, dl I, 1917 1950, New York 1968 (Oorspr Histoire de la Guerre I roide, Paris 1965)
- Fortmann, H M M , Romano Guardini, thesaurier van Europa Een portret, in Wending Maandblad voor evangelie en cultuur, jrg 24 (1970)
- Fraenkel, H en Manvell, R , Doktor Goebbels Het leven en de dood van een verderfelijk genie, Amsterdam (Oorspr Doctor Goebbels His life and Death, 1960)

- Gault, J P , Histoire d'une fidelite Temoignage Chretien 1944 1956, Paris 1956
- Gestel SJ, G van, Loyola en de Jezuïetenorde, Utrecht 1956
- Goddijn, W , De beheerste kerk Uitgestelde revolutie in R K Nederland, Amsterdam 1973
- Godfrin, J en Ph , Une centrale de la presse catholique La maison de bonne Presse et ses publications, Paris 1965
- Groen, K , Landverraders Wat deden we met ze?, Baarn 1974
- Grondijs, L H , De Spaanse burgeroorlog een voortzetting van de Russische revolutie?, Leiden 1937
- Grosser, A , L'Allemagne de notre temps 1945 1970 Parijs 1970
- Guardini, R , Quickborn Tatsachen und Grundsätze, 2de druk, Burg Rothenfels a M 1922
- Brieven over levensvorming, 2de druk, Bussum 1945 (Oorspr Briefe über Selbstbildung, 2de druk, 1930)
- Guichard, A , Les Jesuites, Paris 1974
- Haens, Fr d', De katholieke Werkgemeenschap in de PvdA en de politieke doorbraak, in KDC-Jaarboek, Nijmegen 1974
- Hemels, J , Katholische Presse in den Niederlanden I Rückblick anlässlich der Einstellung der Tageszeitung "De Tijd", in Communicatio Socialis, Zeitschrift für Publizistik in Kirche und Welt, 1975, Heft I, pp 1 21
- Katholische Presse in den Niederlanden II Umstrukturierung und Meinungswandel nach dem Zweiten Weltkrieg, in Communicatio Socialis, Zeitschrift für Publizistik in Kirche und Welt, 1975, Heft II, pp 123 146
- Herberichs, G M J C , Theorie de la paix selon Pie XII, Paris 1964
- Code de morale internationale, Paris 1951
- Hes, J A , In de ban van het beeld Len filmsociologisch-godsdienstsociologische verkenning, Assen 1972
- Heugten SJ, P van, Met Peillood en Kompas, Rotterdam 1933
- Hoek SJ, F van, Schets van de geschiedenis der Jezuïeten in Nederland, Nijmegen 1940
- Hoek, Jac S , Politieke geschiedenis van Nederland Oorlog en herstel Offergeest der tegenstelling, Leiden 1970
- Hoeksteen, De, Een katholieke getuigenis in actuele levensvragen, Roermond 1949
- Holland, H J A , Tegels lichten of ware verhalen over de autoriteiten in het land van de voldongen feiten, Amsterdam 1972
- Huizinga, J , In de schaduw van morgen, 9de druk, Haarlem 1963
- Hurwitz, H , Die Stunde Null der deutschen Presse Die Amerikanische Pressepolitik in Deutschland 1945 1949, Keulen 1972
- Irizarry, C , De dertigduizend Het moderne Spanje en het protestantisme, Baarn 1968
- Jalink, W J , Uren met De Linie, in Socialisme en Democratie Maandblad van de Partij van de Arbeid, jrg 8, april 1951
- Jansen, M , Inleiding op de Katholieke Actie, Utrecht 1940
- Jong, L de, Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, Dl I, Voorspel, 's-Gravenhage 1969
- Jonge, A A de, Het communisme in Nederland De geschiedenis van een politieke partij Den Haag 1972
- Joosten, L M H , Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940, Hilversum 1964
- Kadt, J de, Het fascisme en de nieuwe vrijheid, 2de druk (eerste druk in 1938), Amsterdam 1946
- Rusland en wij Hoe redden wij de vrede Amsterdam 1947
- Kapteijns, H , Het maandblad De Gemeenschap Intenties en aspecten, Utrecht
- De kerk in de branding Tekst der encyclieken Rerum Novarum, Quadragesimo Anno en over het goddeloze communisme, 3de druk, Brussel
- Klaus, G , Jesuïeten Gott, Materie Des Jesuïetenpaters Wetter Revolte wider Vernunft und Wissenschaft, Berlin 1957
- Klomp, J A , Van orde en rust Aspecten van de houding der Rooms katholieke Staatspartij tegenover

- Nederlands-Indië, 1918-1940, Doctoraal scriptie geschiedenis, Nijmegen 1975
- Koch SJ, L., Jesuïeten-Lexikon Die Gesellschaft Jesu einst und jetzt, Paderborn 1934
- Kurtert/Fiolet, Uit tweeën, een Tussentydse balans van het gesprek Rome Reformatie, Rotterdam 1966
- Kwant, R C., De wijsbegeerte van Karl Marx, Utrecht 1962
- Laarhoven, J van, De Kerk van 1770 - 1970, Handboek van de kerkgeschiedenis, Dl V, Nijmegen 1974
- Laqueur, W Z., Die deutsche Jugendbewegung Eine historische Studie, Keulen 1962 (Oorspr Young Germany)
- Lesourd, P., Kardinaal Mindszenty, Den Haag 1972 (Oorspr le cardinal Mindszenty, Paris 1972)
- Linde, H van der, De eerste steen gelegd, Amsterdam 1949
- Loeff, J J., Katholicisme, verdraagzaamheid en democratie naar Nederlandse verhoudingen, Den Haag 1950
- Lombardi SJ, R., Voor een nieuwe wereld, Bussum 1952 (Oorspr Per un mondo nuovo, eerste uitgave april 1951)
- Lupsen, F., Amsterdamer Dokumente Benchte und Reden auf der Weltkirchenkonferenz in Amsterdam 1948, Bethel 1948
- Luykx, P., De Actie "voor God" 1936 1941 Een katholieke elite in het offensief, Nijmegen 1978
- Luykx, Th., Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden, 2de druk, Amsterdam 1969
- Malmberg SJ, F., De Kerk als Christusgemeenschap Credo-reeks no 1, 's Hertogenbosch 1941
- De dogmatiek Nijge lijnen en reflecties, in De ontwikkeling der wetenschappen in de laatste halve eeuw Gedenkboek van het Thijmgenootschap bij haar 50 jarig bestaan Amsterdam 1954
 - Een lichaam en een geest Nieuwe gezichtspunten in de ecclesiologie, Utrecht 1958
- Manning, A F., Het probleem van de vrede in deze eeuw in De strategie van de vrede Annalen van het Thijmgenootschap, LIV (1966)
- Geen doorbraak van de oude structuren, de confessionele partijen na 1945, in De confessionalen Ontstaan en ontwikkeling van hun politieke partijen, Utrecht 1968
 - De H Stoel en de Spaanse Burgeroorlog, in Tijdschrift voor Geschiedenis, 81 (1968)
 - Uit de voorgeschiedenis van het Mandement van 1954, in Jaarboek van het Katholiek Documentatie Centrum 1971, Nijmegen 1971
- Maritain, J., Humanisme Integral Problemes temporels et spirituels d'une nouvelle chrétiente, Parijs 1936 (In het Nederlands vertaald door J van der Lugt, naar een nieuwe Christenheid, Amsterdam 1938)
- Mason, H L., The purge of the Dutch Quislings Emergency justice in the Netherlands, Den Haag 1952
- Mayeur, F., L'Aube Etude d'un journal d'opinion 1932-1940, Paris 1966
- Meiden, A van der, Mensen winnen Een verkenning van de relatie tussen ethiek, propaganda en apostolaat, Utrecht 1972
- Mindszenty, Mijn leven Memoires van Mindszenty, Amsterdam 1974
- Mook, H J van, Indonesië, Nederland en de wereld, Amsterdam 1949
- Moulin, L., De levende wereld der religieuzen Dominicanen, Jesuïeten, Benedictijnen, Brugge 1966 (Oorspr Le monde vivant des religieux, Paris)
- Mounier, E., De personalisme, Que sais-je? 3de druk, Parijs 1953
- Muckermann SJ, Fr., Ecclesia Militans Het woord van het katholicisme aan onze tijd, Antwerpen 1933
- Muhler, L., Die Soziallehre der Papste, Munchen 1958
- Munier, W A J., Van de kleine naar de grote oecumene Bladerend in de tijdschriften van de Apologetische vereniging Petrus Canisius en de Sint Willibrord Vereniging, in Jaarboek van het KDC 1974, Nijmegen 1974
- Muskens, M P M., Indonesië Een strijd om nationale identiteit Nationalisten/islamieten/katholieken, Bussum 1969
- Neerven, J P S van, Marketing in het dagbladbedrijf, Utrecht 1974

- Nell Breuning SJ O von, Katholik und Sozialismus, in Katholisches Leben und Publizistische Verantwortung Heidelberg 1949
- Normen der Gesellschaft Festgabe für Oswald von Nell Breuning SJ, zu seinem 75. Geburtstag, Mannheim 1966 (eerste druk)
- Newman, J H , Het begrip Universiteit, vertaald door Aurelius Pompen OFM, Bussum 1946
- Noach, W M L , De Bijzondere Rechtspleging Straf en tuchtrechtelijk optreden tegen onvaderlands-lievend gedrag uit de bezettingsjaren, 's Gravenhage 1948
- Nolte, E , Der Faschismus in seiner Epoche, München 1963
- Oven, A van, Wereldorganisatie Wenselijkheid en mogelijkheid, Leiden 1948
- Pas, W van de, De strijd voor het katholieke boek, Amsterdam 1949
- Peters C&R, J , Hedendaagse visies op de mens Gesprekken op Drakenburgh, 2de druk, Heerlen 1949
- Peijnenburg, J W M , Judocus Smits en zijn Tijd, Amsterdam 1976
- Pius XI, Encyclicus Vigilanti Cura Over de morele verheffing en de opvoedende zending van de film, 1936
- Plas, Michiel van der, Mooie vrede Een documentaire over Nederland in de jaren 1945-1950, Utrecht 1966
- Poel, A van de, Neuegamme Getuigenis over het ongemaskerde nationaal-socialisme van een Duits concentratiekamp, Heerlen 1945
- Pol, W H van de, De Oecumene, Roermond 1961
- Pompe, W P J , Enige aspecten van het Politieke Strafrecht Rede ter herdenking van den Dies Natalis der Rijksuniversiteit te Utrecht op 26 maart 1947, Utrecht 1947
- Porta, A , De katholieke kerk in Spanje, in De Spaanse burgeroorlog en zijn gevolgen Studium Generale Voordrachten, Leiden 1973
- Post, R R , De nieuwste tijd (1789-1949), Handboek der kerkgeschiedenis, Dl IV, 4de druk, Nijmegen 1949
- De grote crisis Voorbereiding, Renaissance, Reformatie en Katholieke Herleving (van 1303 tot 1648), Handboek van de kerkgeschiedenis, Dl III, Nijmegen 1963
- Praag, J P van, Modern Humanisme Een renaissance? Amsterdam 1947
- Presser, J , Ondergang De vervolging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945, Dl II, 's-Gravenhage 1965
- Rauscher, A , Subsidiaritätsprinzip und Berufstandische Ordnung in Quadagesimo Anno, Munster 1958.
- Reves, L , De anatomie van de vrede, Amsterdam 1947 (Oorspr Anatomy of peace, 1945)
- Rhodes, A , The Vatican in the age of the dictators 1922-1945, London 1973
- Ridder, J de, Pieter van der Meer de Walcheren, Brugge 1970
- Roegholt, R , De geschiedenis van de Bezige Bij 1942-1972, Amsterdam 1972
- Rogier, L J , De zin der geschiedenis voor gelooft en rede Gesprekken op Drakenburgh, no 2, Heerlen 1950
- Rogier, L J /Rooy, N de, In vrijheid herboren Katholiek Nederland 1853-1953, 's-Gravenhage 1953
- Rogier, L J , Katholieke herleving Geschiedenis van katholiek Nederland sinds 1853, 's-Gravenhage 1956
- De Nederlandse pers van gisteren en heden Overwegingen van een buitenstaander Terugblik en uitzicht, dl I, Hilversum 1964
- De kerk in het tijdperk van verlichting en revolutie (1715-1801), Geschiedenis van de kerk, Dl VII, Hilversum 1964
- Op- en neergang van het integralisme, in Herdenken en herzien, Baarn 1974
- Vandaag en morgen, Bilthoven 1974
- Romein Verschoor, A , Omzien in verwondering Deel II, Amsterdam 1972
- Roon, G van, Neuordnung im Widerstand Der Kreisauer Kreis innerhalb der deutschen Widerstandsbewegung, München 1967
- Rooy, M , Het dagbladbedrijf in Nederland Een economisch-sociaal beeld, Leiden 1956
- Rougemont, D de e a , Europa een in een verenigde wereld, Amsterdam 1947

- Rozenmeyer, A I , katholicken en film Uitgave van het R K Centraal Bureau voor onderwijs en opvoeding, Den Haag 1932
- Ruitenbeck, H M Het ontstaan van de PvdA Leiden 1955
- Ruygers, G Socialisme, vroeger en nu, Haarlem 1945
- Sacher, H , De Christelijke Staatsleer Bijdrage tot een woordenboek der politiek, Freiburg 1948
- Sanchez, J M Reform and Reaction The politico-religious background of the Spanish civil war, Chapel Hill 1964
- Sassen, I , Eenheid en verscheidenheid in het Nederlandse volk, Nijmegen 1945
- Wisgerig leven in Nederland in de twintigste eeuw, 3de druk Amsterdam 1960
- Schillebeeckx OP, I Wereld en Kerk Theologische peilingen Deel III, Balthoven 1966
- Schneider, M , De Nederlandse krant Van nieuwstijdinghe tot dagbladconcentratie, 3de druk, Amsterdam 1968
- Schoffer, I , De Nederlandse confessionele partijen 1918-1938, in De confessionelen Ontstaan en ontwikkeling van de christelijke partijen, Utrecht 1968
- Schoot OP, T M , Aggiornamento. De doorbraak van een nieuwe katholieke theologie, Baarn 1968
- Seidelmann, K , Bund und Gruppe als Lebensformen deutscher Jugend Versuch einer Erscheinungskunde des deutschen Jugendlebens in der ersten Hälfte des XX Jahrhunderts, München 1955
- Smedts, Mathieu, I en weerbarstig katholiek, Utrecht 1966
- Smeets, M J H , Tien jaar overheidsuitgaven, in Tien jaar economisch leven in Nederland Herfstbank 1945-1955, 's Gravenhage 1955
- Smiers, J , Cultuur in Nederland 1945 1955, Nijmegen 1977
- Smit, C , Het akkoord van Linggadjati, Amsterdam 1959
- De liquidatie van een imperium, Amsterdam 1962
- Het dagboek van Schermerhorn Geheim verslag van Prof Dr Ir W Schermerhorn als voorzitter der commissie-generaal voor Nederlands-Indië 20 september 1946-7, oktober 1947, 2 delen, Groningen 1970
- Sobry, P , Newman en zijn Idea of a University, Antwerpen 1934
- Starink, J , De katholieke roman Bijdragen tot zijn geschiedenis, 1952
- Stehle, H , Die Ostpolitik des Vatikans, 1917 1975, München 1975
- Stikker, D U , Memoires, 's-Gravenhage 1966
- Strijd, Kr , Christendom en communisme Een confrontatie, Amsterdam 1951
- Christendom en marxisme, in De actualiteit van Marx Een symposium, Den Haag 1962
- Suhard, E , L'essor ou déclin de l'Eglise, gegeven op 11 febr 1947 In het Nederlands vertaald als Opbloei of verval der Kerk, 's-Hertogenbosch 1948
- Tesser SJ, J , De Jezuiteten te Maastricht 1852-1952, Maastricht 1952
- Thijssen, Fr , Wat is K A ? Uitgave van het Geert Groote Genootschap, 's-Hertogenbosch 1935
- Thijs, G , Orientaties in de theologie, Brugge Utrecht 1963 (Oorspr titel Orientations de la théologie, Leuven 1958)
- Thomas, H , The spanish civil war, 2de druk, Harmondsworth 1965
- Thurlings, J M G , De wankelende zuil Nederlandse katholieken tussen assimilatie en pluralisme, Nijmegen 1971
- Tonnies, N , Der Staat aus dem Nichts Zehn Jahre deutscher Geschichte, Stuttgart 1954
- Toorn, M C van der, Dietsch en volksch Een verkenning van het taalgebruik der nationaal-socialisten in Nederland, Groningen 1975
- Vaart Smit, H W van der, Rapport over kamptoestanden 1944-'45 1948, 3de druk, Haarlem 1954
- Veer, P van 't, Nederland en Azië, in Gelijk hebben en krijgen Commentaren op Nederlands buitenlandse politiek, Amsterdam 1962
- Veldkamp, G.M J , Het subsidiariteitsbeginsel in de Nederlandse Sociale wetgeving en sociale politiek Ontwikkeling tot Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie, Uitgave der Katholieke Volkspartij, 1948
- Ven, F J H M van der, De Rooms-katholieken en het sociale vraagstuk, in Cultuurgeschiedenis van

- het Christendom, Dl V, Gisteren, heden, morgen, Amsterdam 1951
- Ven, J J M van der, Over Christendom en Humanisme, Bussum 1946
- Katholicisme en Humanisme, in Katholicisme en de wereld van nu, Delft 1947
- Veraart, J A, De Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie, 1947
- Miserere van de katholieke Staatkunde in Nederland, 'sGravenhage 1952
- Vogelsang, Th, Das geteilte Deutschland, Munchen 1969
- Voorde, M van de, Het politieke opinieweekblad De Linie (1948-1964), Licentiaatsverhandeling, Gent 1970 (onuitgegeven)
- Vrankrijker, A C I de, Het wervende woord Geschiedenis der socialistische week- en dagbladpers in Nederland, Amsterdam 1950
- Vries, H de, I en ophitsend geschrift De geschiedenis van het illegale blad Trouw, Utrecht 1968
- Vroede, M de/Scholliers, I, Vlaamse problemen historisch toegelicht Standaard wetenschappelijke uitgeverij 1973
- Vrijmoed O I M, G, Socialisme en Katholicisme, Haarlem 1928
- Walgrave OP, J H, Newman vandaag, 1957
- Weber, L, Varieties of fascism Doctrines of Revolution in the Twentieth Century, New York 1964
- Weiler, A, Humanisme en scholastiek de vernieuwing van het christelijk denken in de Renaissance, in Concilium, Tijdschrift voor Theologie
- Weima, J, Autoritaire persoonlijkheid en antipapisme, Hilversum 1963
- Werth, A, Russia at war 1941-1945, 2de druk, London 1965
- Wey OCarm, A van der, Katholicisme en communisme, in Katholicisme en de wereld van nu, Delft 1947
- Wilde, A, de, De persoon Over de grondslagen van het personalistisch denken, Assen 1950
- Willemsen, A W, Historiografie van de Vlaamse Beweging, in Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Tielt/Utrecht 1973
- Winkel, L E, De ondergrondse pers, 1940 1945, 's Gravenhage 1954
- Het woord als wapen. Keur uit de Nederlandse ondergrondse pers, 1940-1945, 's-Gravenhage 1952
- Zaal, Wim, De herstellende Lotgevallen van de Nederlandse fascist en van Wouter Lutkie's tijdschrift Aristo, Utrecht 1966
- De Nederlandse fascist, Amsterdam 1973
- Zeman, Z A B, De propaganda van de Nazi's, Hilversum 1966 (Oorspr Nazi-propaganda, London 1964)
- Zeno O I M Cap, John Henri Newman, Den Haag 1963

PERSONENREGISTER

Gegevens achter de naam hebben betrekking op functies in de context van ons onderwerp met de nadruk op de periode 1946-1963, tenzij anders is vermeld

Alleen voor personen die nauw bij het Linie-werk betrokken zijn geweest, is een nadere periodisering vermeld

Aafjes, B , letterkundige, 71, 165-167, 175, 188-193, 203, 309, 329, 352

Aghina, J , perschef Nederlandse Spoorwegen, 315-316

Albe (pseudoniem voor R A. Joostens), redacteur van DVL, 118, 407

Alberdingk Thijm, J A , letterkundige (gest 1889), 14

Alfrink, B , coadjutor-aartsbisschop van Utrecht, 309, 325-328, 336, 342-343

Amter, E , lid Adviesraad van DVL, 406

Andriessen, W J , katholiek politicus, 251
Arts SJ, J , hoofdredacteur van DL (1962-1963), 334-337, 347

Asberg, J , uitgever, 10-11, 17, 336, 368, 372, 476-477

Asselbergs, W , zie A van Duinkerken

Assmann, P W , lid van de redactiekamer van DL, rubrieksredacteur Nieuwe Uitgaven (1946-1949), 41-45, 187-188, 204, 380

Baeten, J W M , bisschop van Breda, 325

Bajetto, M , mede-oprichter Katholieke Nationale Partij, 463

Bak SJ, J , overste retrainingshuis in Venlo, 394

Bakoenin, M A , Russisch anarchist (gest 1876), 241

Banning, W , personalistisch socialist, 371

Barth, K , protestants theoloog, 183

Beekenkamp, C , chef van het Bureau Perszuivering, 18

Beekman OSB, A , rubrieksredacteur van DL voor Liturgie (1946-1947), 41

Beel, L , katholiek politicus, 14, 17, 140, 211, 232, 286, 370

Beerends, J , stichter Nederlandse Katholieke Cultuurbeweging, 11-12

Beermann, V , lid Christoforgroep, 168, 426, 447

Beljon, J J , beeldhouwer, opmaakredacteur van DL (vanaf 1955), 329

Bender OP, L , theoloog, 329

Benz, L , mede-oprichter van de Munchener Allgemeine, lid Christliche Loge, 145, 420

Berkhouwer, G C , gereformeerd theoloog, 180-181

Berg SJ, J van de, redactie-assistent van DL (1954-1956), 471

Berger, J J A , socialistisch politicus, 341

Bergson, H , Frans filosoof (gest 1941), 29

Berk, J van den, rubrieksredacteur van DL voor Natuur en Techniek (vanaf 1950), 47

Bernard, prins 138, 416

Bertina, B J , journalist, 205

Bladel SJ, Fr, van, hoofdredacteur van De Linie-Brussel (1962-1964), 416

Blaisse, H , lid Raad van Bijstand van de NV De Linie (vanaf 1963), 337

Bless SJ, W , medewerker van DL voor Geestelijk Leven (1946), 177, 457

Block, A L de, hoogleraar staatsrecht te Tilburg, 139

Blokzijl, M , journalist (gest 1946), 383

Bloy, L , Frans letterkundige (gest 1917), 22, 29

Boerebach, B , publicist, 317

Boeren P C , lid redactiekamer van DL en rubrieksredacteur voor letterkunde (1946-1947), 41, 43, 190, 192, 380

Boeve SJ, G , redacteur van de Vlaamse Jeugdlinie, 132

Bogaartz SJ, M , lid contactraad van DL (1950), lid bestuursraad van de Stichting DL (1953-1954), 100, 304, 314, 398

Bohler SJ, W , prelaat van het bisdom Keulen, 143-144, 419

Bolder SJ, E , bestuurslid St-Bonifaciusstichting, 382

Boomen, G van, hoofdredacteur van De Nieuwe Linie (vanaf 1963), 337

Bos, J , medestichter van De Maasbode (gest 1937), 377

Bosch, J , schulder (gest 1516), 195

Bot SJ, B , lid van de contactraad van DL (1950), rector Wilibrorduscollege te Zeist, 100, 398

Bot, Th H , katholiek politicus, 139, 472

Bouman, C A , adviseur van Het Spectrum, 17-18, 369

Bours SJ, Th , lid bestuursraad van de Stichting DL (1960-1963), 334
 Brand jr, P , uitgever, 336
 Brandsma OCarm, T , geestelijk adviseur van de katholieke pers (gest 1942), 385
 Bredero, A H , redactielid van TIU, 472
 Brent, R , bestuurslid Beweging voor Wereld-federatie, 275
 Breukelen, J J M van, jurist, 211
 Breyer, K , employé van DL (1947-1950), 162, 424
 Bringmann, K , mode-oprichter van het Geselschaft Katholischer Publizisten, 144, 418
 Brinkgreve, G , zie J Ever
 Brinks, K , hoogleraar beeldende kunst, 428
 Brom, F Th J , letterkundige (gest 1935) 7
 Brom, G , kunsthistoricus en letterkundige, 170
 Brongersma, L , redactielid van TIU, 327, 369-370, 472
 Bronkhorst, H , redactielid van DVL, 407
 Brugmans, H , personalistisch socialist, 272, 371, 459
 Bruin, H de, rubrieksredacteur van DL voor Bouwen (1946-1947), 42
 Bruin SJ, de, rubrieksredacteur voor Sociologie (vanaf 1948), 46, 53, 89, 92, 153, 211-213, 215, 232-233, 236, 260-264, 281-283, 318, 320, 393, 457
 Bruyne, F de, Vlaams filosoof en politicus, 26
 Buytendijk, I J J , fysioloog en psycholoog, hoogleraar te Utrecht, 17-18
 Bijvoet, G W C , advocaat, 417
 Calasanctius OFMCap, classicus, 227
 Calvijn, J (gest 1564), 2
 Campen, J van, lid bestuursraad van de Stichting DL (1961-1963), 334, 336
 Carroll SJ, J , zakelijk leider van America te New York, 422
 Catellus (pseudoniem voor P van der Scheer SJ), medewerker van DL voor Geestelijk Leven (1946-1947), 177
 Cauwelaert, A van, Vlaams letterkundige (gest 1945), 414
 Cavadino SJ, A , leraar St-Ignatiuscollege te Amsterdam 90, 393
 Cento, F , pauselijk nuntius te Brussel, 131
 Chaillet SJ, P , stichter Temoignage Chretien te Parijs, 140, 154, 446
 Chesterton, G K , Ingels criticus (gest 1936), 262
 Claes, L , (pseudoniem voor G I niederickx), redacteur van DVL, 128, 412
 Claus, W , voorzitter Raad van Bijstand van de NV De Linie (vanaf 1963), 337

Clemens XIV (gest 1774), 2
 Clippele SJ, St de, waarnemend hoofdredacteur (1948-1949), hoofdredacteur-directeur (1949-1950) van DVL, 84-85, 118-120, 123, 125-126, 129, 404-408, 410-411, 415
 Comte, A , Frans filosoof en socioloog (gest 1857), 241
 Coninck SJ, L de, voorzitter Redactieraad van DVL, 133, 413, 415
 Conijn, F , verzetsstrijder (gest 1944), 161
 Cool, A , lid Adviesraad van DBL, 406
 Copernicus, sterrenkundige, 267
 Couwenberg, S W , publicist, 341, 343
 Creighton SJ, J H C , stichter en hoofdredacteur van DL (1946-1950), hoofdredacteur-directeur van DVL (1948-1949), medewerker van DL (1950-1954), 7-15, 17-92, 94-129, 131-133, 135-144, 149-154, 157-160, 163, 165-166, 168-173, 175, 178, 183, 187-199, 203, 205-207, 216, 222-228, 230-236, 239-244, 248-256, 260-261, 267-278, 280, 291, 295-297, 299-301, 303-304, 306-315, 318, 323-325, 328, 335, 337-338, 347-351, 353, 365-370, 372-373, 376-381, 385, 387, 391-392, 394-398, 399-401, 403-411, 415, 420, 422, 443-444, 447, 459-461
 Croaticus (pseudoniem voor O Oreschkowitch), medewerker van DL voor Buitenland (1947), 229, 445
 Croonenberghs SJ, P , lid van de beheerraad van DVL-Stichting, lid VIB (1949), 81, 116-117, 125, 138, 404-406, 409
 Cruysberghs, K , voorzitter Adviesraad van DVL, 132, 406
 Cuypers, A , rubrieksredacteur van DL voor Buitenland (1946-1955), 42, 45, 52, 168, 170, 227, 277, 426, 447, 457, 471
 Cuypers jr, H , publicist, leraar klassieke talen, 52
 Cuypers, J , rubrieksredacteur van DL voor Muziek (1947-1948), 53
 Cuypers SJ, P , leraar Ingels te Gent, 139
 Daams, F , lid Katholieke Werkgemeenschap in de PvdA, 327, 472, 474
 Daele SJ, A van den, directeur-hoofdredacteur van DVL (1950-1953), 118, 127-129, 131-133, 135, 408, 412, 416
 Damoiseau, J , lid Raad van Bijstand NV De Linie (vanaf 1963), 337
 Danielou SJ, J , Frans theoloog, 224, 443
 Danzig, D van, wiskundige, hoogleraar te Amsterdam (gest 1959), 163
 Dawson, C , Engels cultuurfilosoof, 242, 268, 457

Decoene, A., lid Adviesraad van DVL, 406
 Deitmer SJ, H., overste van de Westduitse SJ-provincie, 144-146, 419
 Delfgaauw, B., filosoof, 13, 342-344, 369-370, 472
 Derks, J., hoofdredacteur van De Tijd, 106, 167, 169-170, 198, 472
 Desbuquois SJ, P., leider Action Populaire in Parijs, 421
 Deyck, C. van, medewerker van De Spectator, 415
 Diening, A., rubrieksredacteur van DL voor Radio en Televisie (1946-1948), 42
 Dierckx SJ, M., Vlaams kerkhistoricus, 4-5
 Doolaard, A. den, letterkundige, 215, 231, 261
 Doornik MSC, N.van, theoloog, 153
 Dostojewski, F.M., Russisch letterkundige (gest. 1881), 207
 Drion, B., medewerker Vox Carolina, 374
 Droogmans, J., lid Adviesraad van DVL, 406
 Drost SJ, A., rector Canisiuscollege te Nijmegen, 90, 393, 396
 Dubois-Dumée, J.P., hoofdredacteur van Témoignage Chrétien, 154
 Dulles, F., Amerikaans politicus, 185
 Dunkerken, Anton van (pseudoniem voor W. Asselbergs), letterkundige, journalist, 88-89, 106, 110, 132, 166-167, 170, 172-173, 189-193, 206, 241, 351, 425-426, 472
 Duynstee, F.J.I M., hoogleraar staatsrecht te Nijmegen, 211, 283, 329
 Dijk, P.H. van, redactievoorzitter van DL en rubrieksredacteur voor Binnenland (1946), 40-43, 61, 380
 Dijkgraaf, J., correspondent-redacteur van DL te Rome (vanaf 1949), 54, 150-151, 217, 235, 299, 305
 Dijkstra, R.H.D., hoofdredacteur van De Groene, 168
 Eisenhower, D.D., Amerikaans generaal, 138, 416-424
 Ellerbeck SJ, P., lid van de contactraad van DL (1950), professor aan het Berchmanianum te Nijmegen, 100, 184, 398
 Eino, K., redacteur van DVL, 128
 Engelman, J., letterkundige, 384
 Enklaar, C., lid Raad van Bijstand van de NV de Linie (vanaf 1963), 337
 Fipping Ol M, A., lector filosofie te Venray, 10, 368
 Ever, Jacob (pseudoniem voor G. Brinkgreve), rubrieksredacteur van DL voor Kunst (1950-1955), 329-330
 Lyck, Ch., grafisch medewerker van DL (1947-

1948), 65, 195
 Eyck, J.van, schilder (gest. 1441), 195
 Feldmeyer, H., voorman van de SS in Nederland, 160
 Fens, K., rubrieksredacteur van DL voor Literatuur (1956-1960), 315, 335
 Feron, F.J., vicaris-generaal bisdom Roermond, 105-109, 113
 Fessard SJ, G., Frans theoloog, 53
 Feurbach, L., Duits filosoof (gest. 1872), 240-241
 Fortmann, H., cultuur- en godsdienstpsycholoog, 180-181
 Franco, H., Spaans generaal, 227-280, 296, 353
 Franssen, I., lid van DVL-Stichting, 406
 Frey, L., lid redactieraad van DL (vanaf 1957), hoofdredacteur van De Gelderlander, 314, 333
 Frings, J., aartsbisschop van Keulen, 143, 419
 Gagarine, J., stichter van Etudes te Parijs (gest. 1882), 421
 Garaudy, R., Frans filosoof en politicus, 446
 Geniets SJ, V., overste Noordbelgische SJ-provincie, 81, 116, 404, 410
 Gent, W.van, redacteur van De Nieuwe Leeuw; lid Christoforgroep, 167-168, 198, 447
 Gerretson, I.C., letterkundige en politicus, 463
 Gerver SJ, A., directeur St.-Ignatiuscollege te Amsterdam, 90, 393
 Gestel SJ, P.van, Assistent van de generale overste van de Sociëteit voor de SJ-provincies in Duitsland, Nederland en België (1946-1965), 14, 50, 54, 80-89, 95, 98, 102-103, 120-121, 125-127, 135-136, 146-147, 151, 154, 172, 231, 288-294, 296, 299, 305, 312, 314, 316-317, 323, 325-326, 336-338, 344-347, 350, 391-392, 397, 411, 415, 417
 Geurtsen SJ, H., professor aan het Berchmanianum te Nijmegen, deelnemer BT (1953-1955), 90, 318, 320, 322, 372, 393
 Gevers, M.J., medewerker van DL (1947), 278
 Gide, A., Frans letterkundige, 202
 Gielen SJ, A.B.H., hoofdredacteur van Boeken-schouw, 32-33
 Gielen, J., rubrieksredacteur van DL voor Onderwijs en Opvoeding (1946), katholiek politicus, 42, 109, 399
 Gilson, I., Frans filosoof, 30
 Ginneken SJ, J. van, medestichter van de congregatie Vrouwen van Bethanie, 368, 384
 Goebbels, J., Duits minister van propaganda (gest. 1945), 23, 230, 300, 349, 374
 Goetstouwers OP, M., geestelijk adviseur van

De Unie in Vlaanderen, 133
 Goey, H, de, technisch ingenieur bij uitgeverij De Spaarnestad, 369-370
 Graaff, C de, letterkundige, 163, 172-173, 427
 Graaff SJ, F de, overste retraitshuis te Spaubeek, 89, 93, 393, 395
 Grandmaison SJ, P de, hoofdredacteur van Etudes te Parijs, 421
 Granpre Moliere, M J, hoogleraar architectuur te Delft, 198-199
 Gravemeyer, K H L, synodesecretaris van de Hervormde Kerk, 178
 Greeve, H de, oprichter Bonder zonder Naam, radiospreker, 94, 106, 395, 448-449
 Grejdanus, S, gereformeerd theoloog (gest 1948), 179
 Griffin, B, aartsbisschop van Westminster, 227
 Gritschneider, O, mede-oprichter van de Münchener Allgemeine, lid Christliche Loge, 145-146, 420
 Grondijs, L H, medewerker van DL (1947), 278-279
 Groot, P de, hoofdredacteur van De Waarheid, 168
 Grossouw, W, hoogleraar exegese van het Nieuwe Testament te Nijmegen, 318, 472
 Gruyter, E de, commercieel directeur van DL (1946-1953), 48, 71, 100-101, 140, 153, 172, 299, 370, 422, 427, 468
 Guardini, R, Duits filosoof en theoloog, 26, 365
 Gulick SJ, L, stichter van Studien (gest 1897), 7
 Gunher, H, lid Christliche Loge te München, 420
 Haas, A, de, schilder, 169, 175, 196-197, 330, 352
 Haesaert, J P J C, Vlaams rechtsgeleerde en socioloog, 128
 Hagdorn SJ, H, lid contactraad van DL (1950), pastoor te Den Haag, 89-90, 93, 100, 393
 Hagen, C ten, topman Stichting Christoloo, 371-372
 Hahn, K J, rubrieksredacteur van DL voor Buitenland (1956-1960), 315, 335, 471-472
 Halliday Sutherland, D, medewerker van DL (1947-1948), Engels socialistisch parlementslid, 278
 Hammerstein, O I, jurist, 458
 Hanekroot, L, lid redactieraad van TEU, 472
 Hanssen, J M J A, coadjutor-bisschop van Roermond, 103, 105-11, 113, 325-328
 Hartnett SJ, L, hoofdredacteur van America te New York, 153, 422

Haverbeke, A van, medewerker van De Spectator, 415
 Hees SJ, N van, lid redactieraad (1955-1956) en lid redactiekamer van DL (1957-1963), 314-315, 337, 341, 343-345
 Helman, A, letterkundige, 188, 239, 242
 Hendriks SJ, P, parochiegeestelijke te Amsterdam, 397
 Herbert, T, medewerker van De Spectator, 415
 Hermans, H, journalist, 417
 Hernould, A, rubrieksredacteur van DL voor Vlaanderen (1946-1948), 115, 403
 Herold, J, uitgever, 150, 417
 Herremann, R, Vlaams letterkundige, 123
 Hertogh SJ, W, voorzitter contactraad van DL (1950), rector St-Maartenscollege te Groningen, 89-90, 92, 94-96, 100, 207, 393
 Hes, J A, film- en godsdienstsocioloog, 201, 207
 Hesseling, C, uitgever, 12, 17, 368-369
 Heugten SJ, J van, literatuurcriticus, studentenmoderator te Amsterdam, 15, 31-33, 327, 349, 378-379
 Heymeijer SJ, P, lid contactraad van DL (1950), moderator katholieke pers, 89, 100, 303
 Hitler, A, Iuhrer Derde Rijk (gest 1945), 210, 225-226, 231
 Hot, S P van 't, medewerker van DL voor Film (1948), 204
 Hofwijk J W, journalist reiscorrespondent van De Maasbode, 139
 Holdert, H, directeur van De Telegraaf, 300, 302
 Holt, J seksuoloog, 342
 Hommels SJ, J G J, lid bestuursraad van DL (1953-1956), bestuurslid St-Bonifaciusstichting, 304, 314, 386
 Houben SJ, J J A M, censor van DL (1949), lid bestuursraad Stichting DL (1953), docent Missiologisch Instituut te Nijmegen, 47, 80, 96-99, 280, 287, 291-293, 304, 393, 396-398
 Hovell SJ, M van, studentenmoderator te Tilburg, 89, 93, 393
 Hromadka, J L, Tsjechisch theoloog, 185
 Huibers, J P, bisschop van Haarlem, 103, 105, 111-113, 203, 325, 399
 Huizing SJ, P, atgevaardigde van de generale SJ-overste (1953), 305, 311-312
 Huijnen, W, secretaris Katholieke Nederlandse Dagbladpers, 140
 Huysmans, C, Vlaams socialistisch staatsman, 123
 Hyppolite, J, Frans filosoof, 53
 Isacker SJ, K von, adjunct hoofdredacteur (1949) en hoofdredacteur (1950) van DVL, 127-130, 132, 134-135, 412

Jacobs, J H P, medewerker van DL voor Film (1949-1950), 205-207, 427

Jacobs, M, lid redactiekamer van DL en rubrieksredactrice voor Nederland (1950-1954), 47, 303, 307, 467-468

Jacquain, H, accountant van DVL, 410

Jamin, P (pseudoniem Pat en Kler), karikaturist van DVL, 128

Jansen Cron SJ, H, oprichter Gesellschaft katholieche Publizisten, 143 144, 418-419

Janssen SJ, I m, lid Adviesraad van DVL, 118, 403-404, 406

Janssen, L, lid van DVL-Stichting, 406

Janssens SJ, J B, Generale Overste van de SJ (1946-1956), 14, 79-86, 88, 98, 116, 120-121, 125, 137-138, 143, 146, 150, 154-155, 289, 317, 324, 337, 342, 344-345, 350, 391

Jelsma MSC, S, lid Christofoorgroep, 106, 168, 447, 472

Jolles, J, advocaat, 162

Jong, Joh de, aartsbisschop van Utrecht (gest 1955), 14, 103-105, 107 109, 112-113, 171, 178, 350, 400-401

Jonge SJ, L de, hoofdredacteur van Studien, 7, 9

Jonkman, J A, minister van Overzeese gebiedsdelen, 282, 284

Juliana, koningin, 214, 272

Jurgens, J, rubrieksredacteur van DL voor Recht (1946 1948), 42

Jussen, H G, commercieel directeur van DVL (1948-1949), 80-81, 116, 118, 120-121, 137-138, 391, 404-405, 408, 416, 422

Kadt, J de, politiek en letterkundig publicist, 242

Kempens SJ, J van, overste retraitshuis te Venlo, 90, 393

Kerremans SJ, C, overste Nederlandse provincie van de SJ (1942-1950), 9-10, 12, 14, 49, 79-80, 86, 89-90, 96 98, 101-102, 138, 151, 287 288, 350, 369, 417, 420

Kerstens, P A, lid redactiekamer van DL, rubrieksredacteur voor Indonesie (1948), 46, 283, 285, 464

Keulen, H van, opmaakredacteur van De Groene, 59

Keulemans OCarm, Th, jurist, 269

Keus, H, industrieel, 263

Kilsdonk SJ, J van, leraar St-Ignatiuscollege te Amsterdam, 90, 92, 184, 211, 213, 345-346, 393

Kimman SJ, M, kapelaan te Amsterdam, 89, 93, 393

Knipping OI M, J B, rubrieksredacteur van DL

voor Kunst (1946-1947), 41

Knol, Th, assistent-lid redactiekamer van DL (1947-1951), 45, 160-161, 173, 204

Knuvelde, G, hoofdredacteur van De Nieuwe Leuw, 108, 139, 202, 372

Kock, F de, rubrieksredacteur van DL voor Onderwijs (1950), 47

Koenen, M, letterkundige, 188

Kohnstamm, Ph, vertegenwoordiger christelijk personalisme, 371

Kol SJ, A van, professor Canisianum te Maastricht, deelnemer BT (1954), 90, 320-321, 393

Kolfschoten SJ, C, overste Nederlandse SJ-provincie (1950-1957), 49, 90, 03, 218, 299, 303-305, 315-317, 320, 323-324, 393

Kollschoten, H A M T, katholiek politicus, 218

Koppendraye SJ, F, lid contactraad van DL (1950), nationaal secretaris Apostolaat des Gebeds, 89, 93, 100, 393, 395

Kort, W L P M de, katholiek politicus, 341

Kortekaas-den Haan, B, lid redactieraad TI U, 472

Kortenhorst, L G, advocaat en katholiek politicus, 456

Kralik, R, Oostenrijks schrijver en cultuurhistoricus (gest 1934), 193-194

Kramer, J M, leraar Nederlands aan het St-Ignatiuscollege te Amsterdam, 191

Kravchenko, V, Russisch vluchteling en publicist, 227, 229, 231, 234

Kreutzer, H H, rubrieksredacteur van DL voor Biologie (1946-1948, vanaf 1950), 41, 47

Kriekemans, A, redacteur van DVL, 118, 407

Kropman, G C J D, redactiemedewerker van DL voor Haagse Notities (1946-1950), 53, 336

Kuyle, Albert (pseudoniem voor Louis Kutenbrouwer), medewerker van DL (1946-1947), lid redactie van DVL (1948), lid redactiekamer van DL (1949-1950), 53, 98, 103, 123-124, 160-163, 166, 169-170, 172-173, 176, 189, 196-198, 206, 216, 244, 381, 397-398, 401, 407-408, 427-435

Kutenbrouwer, H, medewerker en rubrieksredacteur van DL voor Literatuur (vanaf 1946), 53, 166, 168, 170, 172, 188 189, 192, 427, 447

Kutenbrouwer, L, zie Albert Kuyle

Kuijper, A, gereformeerd theoloog en staatsman (gest 1920), 29, 108, 383

Kuijpers, J, Vlaams letterkundige, 123

Kijm, P, missionaris in Indonesie, 153

Laer SJ, J van, redacteur Jeugdlinie, lid redactieraad van DVL, 132, 404, 406, 415

La Iarge SJ, J, hoofdredacteur van America te

- New York, 271, 422
- Laga, J, lid van DVL-Stichting, 406
- Lambracht, A, lid van DVL-Stichting, 406
- Last, J, letterkundige, 263
- Laudy, A, medewerker van DL (1947), 65, 271, 458
- Lawrence, D H, Engels letterkundige, 188
- Ledochowski SJ, W L, generale overste van de SJ (gest 1942), 61, 391
- Leeuwen SJ, A F van, lid bestuursraad van de Stichting DL (1946-1953), lid VIB (1949-1950), deelnemer BT (1953-1955), 35, 87, 126-127, 138, 301, 303, 318, 320, 322, 378, 404, 409
- Lemaire, W L G, jurist, politicus, 463
- Lenin, W, leider Communistische Partij van de Sovjet Unie (gest 1924), 237, 240-241, 247, 267
- Leo XIII (gest 1903), 27, 248, 251, 255, 259
- Leopold III, Belgisch koning, 117, 130
- Lepper, J de, medewerker Vox Carolina, 374
- Leroy SJ, H, stichter Action Populaire te Parijs (gest 1917), 421
- Leur, J de, kapelaan, 139
- Levelt, H J, Nederlands consul te Kaapstad 418
- Levelt SJ, L, prefect St-Canisiuscollege te Nijmegen, 8, 418
- Leyten, J C M, redactiesecretaris TIU, 472
- Liefstuck, P, minister van financiën, 306, 307, 309
- Lieshout SJ, J van, econoom van de Nederlandse SJ-provincie, lid bestuursraad van de Stichting DL (vanaf 1955), 17, 314, 335 386
- Linde, H van der, reformatorisch teholoog, 182-183
- Lindeman, J A C, lid en voorzitter bestuursraad van de Stichting DL (1946-1953), voorzitter VIB (1949-1950), 37, 49, 113, 118, 126, 138, 303-304, 404, 409, 417
- Lisdonk MSC, A van de, theoloog, medewerker van De Nieuwe Eeuw, 166
- Litsenburg SJ, P van, theoloogant Canisianum te Maastricht, 193
- Loefl, J J, secretaris R K Kerkprovincie, 325, 327, 462
- Loenen, D, classicus, 240
- Loisy, A, Frans theoloog (gest 1940), 421
- Lombardi SJ, R, Italiaans predikant, 274-275
- Loyola, Ignatius van, stichter Sociëteit van Jezus (gest 1556), 2, 4, 57-58, 94, 122, 225, 277
- Lubac SJ, H de, Frans theoloog, 2, 224, 443
- Lucas, A M, katholiek politicus, 307
- Lucas, J W, uitgever, 17, 336, 368
- Lucker, J M (pseudoniem Tinnegrieter), hoofd-redacteur van De Volkskrant, 62, 139 140, 167-168, 170, 384, 467
- Lunshof, H A, redacteur Elseviers Weekblad, 463
- Luther, M, (gest 1546), 2
- Luyckx, Th, medewerker van De Spectator, 415
- Maanen, R van, lid bestuursraad van de Stichting DL (1960-1961), 334, 476
- Maarseveen, H H van, katholiek politicus (gest 1951), 218
- Maas SJ, S, hoofdredacteur-directeur van DL (1953-1963), 68, 90, 297, 311-318, 322-325, 327-330, 333 334, 336-337, 343-344, 347, 353, 386, 396, 475
- Macielinski, J, 153
- Mallinckrodt, H G von, mede-oprichter Munchener Allgemeine, lid Christliche Loge, 145, 147
- Malmberg SJ, F, lid bestuursraad van de Stichting DL (1946-1953), lid VIB (1949-1950), deelnemer BT (1953-1955), 18, 31-32, 35, 89, 92, 95, 126, 138, 170, 233 234, 237, 303-304, 312, 318, 321, 342, 349, 378, 393, 397, 404, 409
- Martain, J, Frans filosoof, 29-31, 66, 239, 242, 349, 371, 379
- Marlet SJ, M, professor filosofie Berchmanianum te Nijmegen, deelnemer BT (1953-1955), 318, 320-322, 378
- Martens, C H C, notaris, lid bestuursraad van de Stichting DL (1946-1949), 18, 37, 404
- Martinianus OI MCap, lector filosofie te Helmond, 258 259
- Marx, K, Duits econoom en filosoof (gest 1883), 221, 225-226, 228, 237, 240-241, 247 250, 252, 352
- Mathot CsrR, G L, publicist, schilder, graficus, 169, 196
- Meegeren, H van, schilder (gest 1947), 196
- Meer SJ, H van der, redactiemedewerker van DL (1954-1956), 471
- Meer de Walcheren, P van der, letterkundige, 22
- Meeus SJ, J, promotor Bonden van het H Hart, voorzitter beheerraad van DVL Stichting, 115 116, 403-406, 410
- Mercator, zie J Verbiest
- Mertens, A Th, redactiesecretaris van DL (vanaf 1946), 10-11 14, 17, 23-24, 41, 44-45, 48, 51-52, 54, 58, 62, 81, 98, 103, 123 124, 143-145, 160-162, 168, 170, 172, 206, 216, 222-224, 227 229, 234-236, 246, 301-305, 310-312, 315, 329, 335, 368-370, 373-374, 382, 384-385, 403, 410, 416, 423-424, 427-428, 447, 467-468
- Meurs SJ, B van, medewerker van DL voor

Nieuwe Uitgaven (vanaf 1946), 187
 Meij, J L , rubrieksredacteur van DL voor Economie (1946-1948), 42, 52, 283
 Meijer, A , leider Zwart Front, 53, 160, 423-424
 Michels OP D , rubrieksredacteur van DL voor Ethnologie en Godsdienstwetenschappen (1946-1948), 41
 Merlo MSC, H , van, theoloog, 181
 Minderop SJ, C A M , lid bestuursraad van de Stichting DL (1946 1951-1953), assistent van de hoofdredactie en rubrieksredacteur van DL voor Geestelijk Leven (vanaf 1946 1948) lid contactraad (1950), 35, 37, 43, 90, 93 94, 100, 177-179, 213, 295, 303, 393, 404
 Minderop SJ, H , retraitspater te Maastricht lid bestuursraad van de Stichting DL (vanaf 1953), 89, 115, 287, 304, 334, 393, 395
 Mindszenty, J , Hongaars kardinaal, 131, 163, 165, 169, 189, 214, 221-222, 234 235, 237, 273, 329, 352, 448
 Miskotte, K H , hervormd theoloog, 181
 Moereels SJ, L , Vlaams theoloog en publicist, 404
 Mollmann, J J I , redactiechef van DL (1948-1950), 46, 397
 Mook, H J van, bewindsman in Nederlands Indie, 281, 286
 Morel, Henk (pseudoniem Alex Campaert), archivaris-bibliothecaris en lid redactiekamer van DL (vanaf 1946), 14, 41, 45, 52, 168, 195, 447
 Morlion OP, F A , directeur Catholiek Internationaal Persbureau (CIP), 133
 Mounier, L , Frans filosoof (gest 1950), 16, 371-372
 Muckermann SJ, Fr , Duits publicist en letterkundige (gest 1946), 194
 Mulder SJ, Th , professor economie Berchmanianum te Nijmegen, deelnemer BT (1953-1955), 318, 320, 322
 Mulders SJ, A , lid contactraad van DL (1950), pastoor te Utrecht, 100, 398
 Mulders SJ, G , lid contactraad van DL (1950), lid bestuursraad van de Stichting DL (1953-1963), 17, 100, 207, 249, 304, 326-327, 334, 372, 398, 471, 476
 Mulders SJ, Jac , algemeen secretaris Mariacongregaties, 380
 Muller SJ, F X , overste van de Zuidduitse SJ-provincie, 145 146
 Muls, J , lid Adviesraad van DVL, 406
 Mussert, A , leider der NSB (gest 1946), 210
 Mutsaerts, W P A M , bisschop van 's Hertogenbosch, 105-110, 113, 125

Nagel, W H , (pseudoniem J B Charles), schrijver en criminoloog, 163
 Nell Breuning SJ, O von, Duits moraaltheoloog en sociaal filosoof, 143-144, 146, 153, 254, 272, 419
 Newman, J II , Engels theoloog (gest 1890), 25 26, 31, 66, 349
 Nietzsche, F , Duits filosoof en dichter (gest 1900), 241
 Nieuwenhuizen, C G , kandidaat-notaris, lid bestuursraad van de Stichting DL (1946), 35, 37
 Nieuwpoort, L , gereformeerd predikant, 181
 Nimwegen CsrR, F van, rubrieksredacteur van DL voor Doctrines der Kerk of Ecclesia docens (1946 1947), 41
 Nolte, A H , redactielid van TLU, 472
 Noordenbosch, O , publicist, 241 242
 Nota SJ, J , rubrieksredacteur van DL voor Wjsbegeerte (1946 1948) deelnemer BT (1953 1955), 41, 80, 96, 318, 320, 322, 393 394
 Notebaert SJ, U , professor Canisianum te Maastricht, deelnemer BT (1954-1955), 90-92, 170, 198, 202, 205 207, 318, 321, 394, 397
 Nuij, W H A , lid redactiekamer TLU, 472
 Oldendorff, A , rubrieksredacteur van DL voor Sociologie (1946), 42, 369
 Oppen, Cl A C N van, administrateur van DVL, 118, 120-121
 Oreschkowitsch, O , zie Croaticus
 Ouwendijk, D , medewerker van DL voor Film (vanaf 1950), 207
 Overmaat, B , redactielid van Vox Carolina, 374
 Parsons SJ, W , medewerker Jesuit Educational Quarterly, 149
 Paulussen SJ, L H , waarnemend hoofdredacteur van DL (1946), lid bestuursraad van de Stichting DL (1946 1951), 14, 37, 89, 279, 312, 380, 394, 399, 404
 Paulussen, P G H , griffier kantongerecht, lid bestuursraad van de Stichting DL (1946), 35, 37
 Pauwels OP, C F , lid redactieraad TLU, 181-182, 472
 Peguy, Ch , Frans letterkundige (gest 1914), 29
 Pelosi SJ, L , plaatsvervangend hoofdredacteur van DL (1948 1949), 46, 48-49, 89, 94, 96, 98, 139-140, 168, 291-292, 320, 324, 395, 397, 426, 447
 Penkala, E , medewerker van DL voor Buitenland (1947), 445
 Perquin SJ, N , pedagoog, directeur Hoogveld-

- instituut te Nijmegen, deelnemer BT (1953-1955), 90, 92, 318, 320, 322-324, 327, 330, 394
- Perron, E du, letterkundige (gest 1940), 167
- Pétain, H, Frans militair en staatsman (gest 1951), 216
- Peters SJ, W, leraar Engels Aloysius college te Den Haag, 178
- Philipe, G, Frans toneel- en filmacteur, 204
- Picasso, P, Spaans schilder, 195
- Pillecijn, I de, redacteur van DVL, 128, 412
- Pinxten, K, hoogleraar in de economie te Leuven (gest 1956), 130
- Pius X (gest 1914), 193
- Pius XI (gest 1939), 25-27, 32, 39, 201, 221, 241, 247-250, 257, 259, 264
- Pius XII (gest 1958), 27, 217, 221, 261, 270, 275 276, 453
- Poel, A van de, adviseur van DL (1948) redactielid van DVL (1949-1950), 44-48, 51-52, 69, 118, 222, 380, 387, 405, 407-408, 410, 415, 417, 459
- Poels pr, H, sociaal voorman (gest 1948), 265
- Pol, W H van de, theoloog, 182
- Poll, M van, lid redactiekamer van DL en rubriksredacteur voor Indonesie, Binnenland en Nieuws van de Week (1947-1948, gest 1948), 22, 43-44, 46, 284-285, 464
- Pompe, W P J, rechtsgeleerde, 218, 257 258, 366, 454, 472
- Praag, J P van, voorzitter Humanistisch Verbond, 239
- Prenen, H, rubriksredacteur van DL voor Beeldende Kunst (1947-1949), lid redactiekamer van DL (1948-1949), 45, 65, 192, 195-196, 198
- Put SJ, V van de, oprichter van de Bond van de vrienden van het H Hart te Gent, 403
- Quagebuer, A, vicaris-generaal van het bisdom Brugge, 128-129
- Quay SJ, C de, missie-overste te Semarang, 140, 287, 295
- Quay, J de, katholiek politicus, 16, 371-372
- Raedemaeker SJ, F de, lid beheerraad van DVL-Stichting, lid redactieraad van DVL, lid VIB (1949 1950), 125, 138, 404, 406
- Randen, A J A van de, redactiesecretaresse van DL (vanaf 1946), 161
- Randen, W van de, fotograaf te Amsterdam, 162
- Randwijk, H M, hoofdredacteur van Vrij Nederland, 168
- Reves, E, Amerikaans publicist, 267-270, 273
- Riesterer SJ, P, oprichter Christliche Loge te Munchen, 146, 420
- Rimmelzwaan, J A C, accountant Stichting DL (vanaf 1946), 17, 69, 410
- Robbers SJ, H, hoogleraar filosofie aan de Universiteit van Nijmegen, 89, 394
- Roelants, M, Vlaams letterkundige, 1234, 415
- Roeij, J E van, aartsbisschop van Mechelen, 128, 133, 405
- Rogier, L J, hoogleraar geschiedenis te Nijmegen, lid redactieraad TLU, 318, 472
- Rokita, Stefan (pseudoniem voor W M Hadamek), medewerker van DL voor Buitenland (1947-1949), 299, 445
- Romme, C P M, katholiek politicus, 65, 71, 104-106, 109-110, 112, 169-170, 175-176, 249, 252, 260, 285, 287, 300, 309, 350, 399-400, 456
- Rondoux, J, kandidaat-lid beheerraad van DVL-Stichting, 410
- Rood, SJ, L, lid contactraad van DL (1950), professor Camisjanum te Maastricht, 89, 100, 194, 394, 397
- Roothaan, Ph, generale overste van de SJ (gest 1853), 3, 370
- Roothaert, A M H, schrijver, 329
- Rooy, M, hoofdredacteur Nieuwe Rotterdamse Courant, 67
- Ros SJ, redacteur van DL voor Toneel (vanaf 1950), voorzitter bestuursraad van de Stichting DL (1953-1963), 47, 59, 190, 304-305, 311-312, 317, 326, 334, 336
- Rosch SJ, A, oud-overste Zuidduitse SJ-provincie, 145, 420
- Rougemont, D de, Zwitsers schrijver en cultuur-filosof, 16, 372, 457
- Rubens, P P, Vlaams schilder (gest 1940), 195
- Ruding-Elmhers, A, lid Raad van Bijstand NV De Linie (vanaf 1963), 337
- Russel, G M G M, hoogleraar belastingrecht te Nijmegen, 215, 440
- Ruygers, G, lid Katholieke Werkgemeenschap in de PvdA, lid redactieraad TEU, 16, 108, 170, 224, 248-249, 252-256, 308, 472
- Ruyckevorsel SJ, J, rector St-Ignatiuscollege te Amsterdam, 394
- Sallets SJ, P, censor van DVL, 128, 410, 412
- Sandberg, W, directeur Stedelijk Museum te Amsterdam, 198
- Sarneel, K, medewerker van DL (1947-1948), rubriksredacteur voor Kunst (vanaf 1955), 195, 300
- Sartre, J P, Frans filosoof en letterkundige, 188

Sassen, E M J A , minister van Overzeese Gebiedsdelen, 285-286, 310, 371
 Sassen, W , journalist, 161-162, 229, 236, 301, 424
 Schaepman, H J A M , katholiek politicus en letterkundige (gest 1903), 29
 Schaick, H J J van, medewerker van DL voor Film (1949-1950), 170, 192-193, 205-206
 Scharff O I S A , G , lid bestuursraad van de Stichting DL (vanaf 1960), 334-335
 Scheer S J , P van der, zie Catellus
 Schellart, Fr , 191-192
 Schelven, A A van, historicus (gest 1954), 424
 Schilder, K , gereformeerd theoloog (gest 1952), 179
 Schlichting, L G A , hoofdredacteur van De Tijd, 17, 22-24, 319, 327, 368
 Schoonenberg S J , P., professor theologie Berchmanianum te Nijmegen deelnemer BT (1953-1955), 164, 318, 320, 322
 Schouten, D J B , lector Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg, 307
 Schrader S J , P , censor van DL (1949-1950), lid hoofdredactie en lid redactieraad van DL (vanaf 1954, gest 1959), 99-100, 314-315, 398
 Schreurs M S C , J , letterkundige, 188, 210
 Schroder S J , E F , waarnemend hoofdredacteur directeur van DL (1947-1948), Interlinie-Commissaris (1949-1950, gest 1950), 43-44, 46, 48, 87-89, 94, 134-135, 138-139, 144-147, 151-155, 168, 279, 286-287, 292, 294-295, 351, 395, 416, 418, 420, 422-423, 447
 Schueren, J B G M , Ridder de van der, lid bestuursraad van de Stichting DL (1949-1953), 37, 303-304
 Schurer, F , Fries letterkundige en politicus, 327
 Schuttelhelm, E , lid Raad van Bijstand NV De Linie, 337
 Schuyt, W J , lid Christoforgroep, 168, 230, 372, 447
 Sikorsky, I I , Russisch-Amerikaans vliegtuigbouwer, 159, 312
 Sleijffers S J , J , rubrieksredacteur van DL voor Missie en Oosterse Kerken (1946-1948), 41, 89-90, 283, 394
 Smedts, P M , rubrieksredacteur van DL voor Film (1946-1947), 42, 201
 Smeesters, X F , lid beheerraad van DVL-Stichting, 409-410
 Smit, G , letterkundige, 167-168
 Smit, J , stichter dagblad De Tijd (gest 1872), 377

Smits van Waesberghe S J , J van, rubrieksredacteur van DL voor Muziek (1946), 41
 Smits van Waesberghe S J , M M J , lector Universiteit te Nijmegen, 89, 93, 394
 Smulders S J , P , professor Canisianum te Maastricht, deelnemer BT (1953-1955), 318, 321, 397
 Snoeck S J , A , lid beheerraad van DVL-Stichting lid redactieraad van DVL, lid VIB (1949-1950), 138, 406, 409, 415
 Snijders J , rubrieksredacteur van DL voor Psychologie (1946), 42
 Soegyapranata S J , A , apostolisch vicaris van Semarang, 288-296, 397, 465
 Soekarno, Indonesisch staatsman, 282
 Sondaal S J , B , missie-procurator van de Nederlandse S J provincie, 89, 94, 294
 Speekman, B W , rubrieksredacteur van DL voor Natuurwetenschappen (1946-1948), 42
 Spot, J de, medewerker De Spectator, 415
 Stahn, leider Sovjet Unie (gest 1953), 210, 221, 225, 231, 247, 253, 267-268, 275, 278, 329
 Steenkamp, P J A M , lid redactieraad van TLU, 472
 Steinmann, J , Frans theoloog, 345
 Steins-Bisschop S J , L , professor Berchmanianum te Nijmegen, 90, 394
 Steltenpool S V D , Th , theoloog, 179-181, 183-184
 Stepinac, A , aartsbisschop van Zagreb, 221, 227, 444
 Sterkens S J , L , lid van DVL-Stichting, 406
 Stikker, D U , minister van Buitenlandse Zaken, 286
 Stokman O F M , J G , lid Tweede Kamer voor de KVP, 453
 Stotteraar, Gerrit de, in- en uitbreker, 198
 Straaten O E S A , A van, theoloog, 183, 243
 Strater S J , C , professor theologie Canisianum te Maastricht, 180, 183, 194
 Suhard, E , aartsbisschop van Parijs, 34, 106, 168, 244, 252, 255, 379
 Susterhenn, A , minister van Justitie van de Palz, 144, 418
 Swinkels, C , rubrieksredacteur van DL voor Literatuur (vanaf 1960), 335
 Sijbesma, F , lid redactiekamer van DL en rubrieksredacteur voor Indonesie, Binnenland en Nieuws van de Week (1947), 43, 153, 283-285, 287, 395, 464
 Tans, J , redactielid van Vox Carolina, 374
 Taylor, M , Amerikaans diplomaat, 293
 Teulhard de Chardin S J , P , Frans geoloog,

paleontoloog en filosoof (gest 1955), 2, 26
 Terlinck, H., Vlaams letterkundige, 123, 449
 Terpstra SJ, J, plaatsvervanger van de provinciale SJ-overste, 338
 Terwindt, T, stewardess, 213, 219, 440
 Tesser SJ, J, lid redactieraad van DL (vanaf 1953), 314, 379
 Teulings, H, uitgever, 336
 Tielrooy, J B, letterkundige, lid hoofdredactie Apollo (gest 1953), 449
 Tito, J, Joegoslavisch staatsman, 227, 229
 Thiel SJ, R van, assistent hoofdredactie van DL en rubrieksredacteur voor Indonesie (1946-1947), 43, 463
 Thienen, Fr van, lid hoofdredactie Apollo, 449
 Thole, K, illustrator, medewerker van DL (vanaf 1947), 163-164, 172-173
 Tilburg, C van, administrateur van DL (vanaf 1946), *commercieel directeur van DL (vanaf 1953)*, 409-410, 468
 Tinnegieter, zie J M Lucker
 Thompson, J W, stichter van De Maasbode (gest 1924), 377
 Thompson pr, M A, hoofdredacteur van De Maasbode (gest 1938), 377
 Trock, E, medewerker van De Spectator, 415
 Trooster SJ, St, professor Camsianum te Maastricht, 89, 93, 318, 321, 329, 394
 Tummers, A., lid redactieraad van DL (vanaf 1957), directeur van De Gelderlander NV, 314, 334-336, 338
 Vaart Smit, H W van der, gereformeerd predikant, 215
 Valeri, V, voorzitter Congregatie der Religieuzen te Rome, 330
 Vandenbussche SJ, E L, hoofdredacteur van De Linie-Brussel (1953-1962), 416
 Ven SH, P de, lid contactraad van DL (1950), retraitepater te Venlo, 89, 100, 394
 Ven, F W van der, lid bestuursraad van de Stichting DL (1960-1963), 334
 Ven, J J M. van der, lid redactieraad van TLU, 472
 Vendrik pr., N, lid Christofoorgroep, 168, 426, 447
 Veraart, J A, jurist en econoom (gest 1955), 259-260, 263, 265-266, 309
 Verbiest, J (pseudoniem Mercator), rubrieksredacteur van DL voor Economie en Financien (1950-1953), technisch directeur en plaatsvervangend hoofdredacteur van DL (1951-1953), 47, 265, 300-307, 310-311, 329, 33, 347
 Verhoeven, B, lid redactieraad TEU, 472

Verhofstad SJ, K, lid contactraad van DL (1950), hoofdredacteur-directeur van DL (1950-1953), 37, 49-51, 66, 89-90, 92, 99-101, 135, 161, 163, 183, 188, 233-234, 236, 270, 276, 299 309, 311, 316-318, 322-323, 328-329, 333, 347, 353, 394, 398, 468
 Vermeersch SJ, A, theoloog en publicist (gest 1936), 366
 Vermeylen, A, Vlaams letterkundige en kunsthistoricus (gest 1945), 449
 Verschaeve pr, C, Vlaams letterkundige (gest 1949), 128, 412-413
 Versteegen, W Q, rubrieksredacteur van DL voor Wij Lezen (1946-1949), 45, 64, 170, 187, 203, 241
 Vertommen, K, redactie-secretaris van DVL, 118
 Vet, G H de, bisschop van Breda, 476
 Visker OP, J M, *lector theologie*, 462
 Visser SJ, P, leraar St-Aloysiuscollege te Den Haag, 115-116, 403
 Visser SJ, S Th, studentenmoderator te Utrecht, 258-259
 Visser 't Hooft, W A, secretaris Wereldraad van Kerken 184
 Vocht sr, Chr, voorman Katholieke Arbeiders Beweging, 257-258
 Vogels SJ, I, hoofdredacteur van Studien (gest 1929), 7
 Vonderen, J P van, directeur van Het Centrum, 316
 Voorst tot Voorst, F, Advocaat-Fiscaal te Den Bosch, 162, 210-211, 213, 336, 476
 Vorrink, K, socialistisch politicus (gest 1955), 232, 248
 Vries, T de, letterkundige, 189
 Vroom, N, redactielid van Vox carolina, 374
 Vrijmoed OFM, F J J, socioloog, 261
 Vught pr, Th van, redacteur van DL voor Geestelijke Instructie (1948-1949), 177
 Waart, P de, journalist en radiomedewerker, 14
 Waesberghe SJ, H van, voorzitter bestuursraad van de Stichting DL (1953), assistent hoofdredacteur-directeur van DL (1953-1956), 89-90, 304, 311-315, 317, 319, 322, 324-328, 347, 394
 Wallagh, B, journalist, 196
 Walschap, G, Vlaams letterkundige, 123
 Weinreb, F, theoloog, econoom en publicist, 216-217, 441
 Welter, C J I M, katholiek politicus, medeoprichter Katholieke Nationale Partij, 108, 282, 285, 329, 463
 Wesseling Csr, P, radiospreker, 106

Wessels SJ, A , lid contactraad van DL (1950)
 hoofdredacteur KCT Streven, censor van DL
 (1950), 90, 99-101, 379, 394-395, 398
 Westerlinck, A., Vlaams letterkundige, 131-132,
 414
 Westermann SJ, J , lid bestuursraad van de
 Stichting DL (1954-1957), overste Nederlandse
 SJ-provincie (vanaf 1957-1963), 314, 323-
 325, 333-334, 336, 338, 342-343
 Weijnen, A , rubrieksredacteur van DL voor
 Taalkunde (1946-1948), 42
 Wiessing, H , hoofdredacteur van De Vrije
 Katheder, 168
 Wilhelmina, koningin, 214
 Willebrands, J G M , theoloog, voorzitter St -
 Willebrord-apostolaat, 183
 Willekens SJ, P , apostolisch vicaris van Dja-
 karta, 140, 285, 289-294

Willems, J , lid Katholieke Werkgemeenschap in
 de PvdA, 321, 372
 Willenborg, L J , pastoor, medestichter Congre-
 gatie Vrouwen van Bethanie, 368
 Witte SJ, J , rubrieksredacteur voor Protestan-
 tisme (vanaf 1946), 53, 89, 94, 178, 179,
 181-185, 286, 328 329, 394
 Woudruff, D , Engels correspondent van DL
 (vanaf 1950), 47
 Wijffels, A H M , bestuurslid Stichting Christo-
 foor, lid redactieraad TI U, 371, 472
 Wijffels, I , bestuurslid Stichting Christofoor,
 371
 Wijtenburg, A J , 418
 Zeno OI MCap, leraar Engels, publicist, 474

CURRICULUM VITAE

De schrijver van deze dissertatie is geboren te Brunssum op 6 december 1943. In 1962 legde hij aan het St.-Bernardinuscollege te Heerlen het eindexamen gymnasium alpha af. In datzelfde jaar begon hij zijn geschiedenisstudie aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen, waar hij in 1969 het doctoraal examen geschiedenis aflegde. Na het vervullen van de militaire dienstplicht was hij als docent werkzaam bij het middelbaar onderwijs, zowel in een dag- als een avondopleiding en genoot een jaar lang een promotietoelage. Thans is hij als docent geschiedenis verbonden aan de Gelderse Leergangen, sinds 1973 aan haar lerarenopleiding te Nijmegen en sinds 1976 tevens aan haar M.O.-opleiding te Arnhem.

STELLINGEN

I

De Linie een "weekblad in handen van jezuïeten" noemen is juist, als men zich realiseert dat de steun voor het blad voornamelijk kwam van de provinciale leiding en het generalaat in Rome, en dat het geenszins een weekblad was van dé jezuïeten, gezien kritiek en tegenstand in eigen gelederen.

II

Auteurs moeten zich realiseren dat alleen al door de keuze van hun onderwerpen het behandelde in een bepaald licht komt te staan. Bijvoorbeeld: A. Guichard, auteur van *Les Jésuites* (Paris, 1974) schreef eerder over *Les Francs-Maçons* (Paris, 1969) en *Les Juifs* (Paris, 1971).

III

De uitspraak dat de "illegalen" ná de oorlog hadden moeten voortbouwen op het vóór de oorlog al bestaande systeem, is niet het enige bewijs dat De Linie haar wortels zocht in het interbellum.

Zie De Linie, 13 febr. 1948, jrg. III, nr. 98, p.1, Illegaliteit. Verstard in desillusie?, door Dr.P.de Bruin.

IV

De manier waarop in de Linie-rubriek Geld en Geweten de grenzen verruimd werden met betrekking tot de morele aspecten van financiële manipulaties lijkt navolging gekregen te hebben van sommige zich christelijk noemende politici.

V

H.W.von der Dunk kiest met zijn uitspraak: "De historicus moet met zijn eigen hersenen denken, en niet met die van zijn personages, wil hij ons überhaupt iets zeggen", op een eenvoudige doch duidelijke wijze partij in de eindeloze discussie over de objectiviteit en subjectiviteit van de historicus.

Zie H.W.von der Dunk, Fascisme - een tussenbalans, in: Internationale Spectator, jan. 1975, jrg.39, p.39.

VI

Nog afgezien van het te veelvuldig gebruik van de aanduiding "revisionisten" voor historici die afwijken van de traditionele kijk op een gebeurtenis, werkt de opsomming van H.A. Schaper van vier scholen "revisionisten" waar het gaat om de interpretaties van het ontstaan van de Koude Oorlog zeer verwarrend.

Zie H.A. Schaper, Nieuw Links, Amerika en het ontstaan van de Koude Oorlog, in: Internationale Spectator, dec. 1975, jrg. 39, pp. 757-769.

VII

Bij een historisch onderzoek van een persorgaan zijn kwantitatieve analyses met betrekking tot de zenderorganisatie, de inhoud en de abonnees van wezenlijk belang. Uitsluitend inhoudsanalyse zonder een gedegen onderzoek van de archieven is nooit toereikend voor een goed beeld van het betreffende blad.

VIII

De werkcolleges op de Nieuwe Leraren Opleiding dienen een zekere prefiguratie te zijn van de wijze waarop later de lessituatie moet verlopen. Het is een noodzakelijke eerste stap op weg naar een integratie van vak- en beroepsopleiding waarvoor de experimentele lerarenopleidingen zijn opgericht.

Zie Studiegids Sectie Geschiedenis van de Lerarenopleiding van de Gelderse Leergangen, Nijmegen, januari 1975, p.6.

IX

Een satiricus als A.Tsjechov zou zeker de jezuïeten op de korrel hebben genomen, ware het niet dat de Sociëteit van Jezus in Rusland verboden was in de tijd dat hij zijn verhalen schreef

Stellingen bij B.R.C.A. Boersema, De Linie. 1946-1963, een weekblad in handen van jezuïeten, Nijmegen, 1978

